

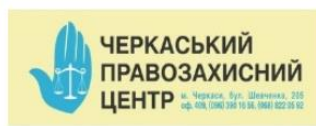
Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту прав дитини в умовах війни в Україні: збірник матеріалів та нормативних актів

Фото: gettyimages.com

м. Чернігів, 2023

Громадська організація
«Північна
правозахисна
група»

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ
ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ:
ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ ТА НОРМАТИВНИХ АКТІВ

м. Чернігів, 2023

УДК: 347.64

М 88

Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту прав дитини в умовах війни в Україні: збірник нормативних актів та матеріалів. Чернігів : ГО «МАРТ», 2023. 1030 с.

Видання включає публікації про права дитини, результати аналізу стану реалізації державної та місцевої політики органами місцевого самоврядування в Чернігівській, Сумській і Черкаській областях щодо питань захисту прав дитини в умовах війни в Україні, пам'ятку про заходи з забезпечення прав дитини, а також збірник обов'язкових актів («jus cogens») та норм «м'якого права» (soft law) ООН та Ради Європи, витяги з актів національного законодавства у сфері захисту прав дитини, у тому числі захисту прав дитини в умовах воєнного конфлікту.

Видання буде корисним для представників органів, служб та організацій, що працюють в інтересах дітей в Україні, для застосування в їх безпосередній роботі з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах або у контакті/конфлікті із законом.

Усі права застережено.

Заява про дозвіл: жодна частина цієї публікації не може бути відтворена у будь-якій формі або будь-якими засобами, електронними чи механічними, включаючи фотокопіювання, запис або будь-який інший спосіб зберігання і пошуку інформації, без письмового дозволу Громадської організації «МАРТ».

Запити на отримання дозволу повинні містити таку інформацію: опис матеріалу, дозвіл на копіювання якого бажають отримати; з якою метою буде використано копійований матеріал і в який спосіб; Ваші ім'я, посада, назва компанії чи організації, номер телефону, номер факсу, адреса електронної пошти та поштова адреса.

Будь ласка, надсилайте усі запити на отримання дозволу до:
Громадська організація «МАРТ», вул. П'ятницька 39, офіс 702-703, Чернігів, 14000
E-mail: mart.ngo@gmail.com

© ГО «МАРТ», 2023

ЗМІСТ

ЧАСТИНА 1. ОКРЕМІ ПУБЛІКАЦІЇ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ 8

Що таке права дитини?	8
Права дітей та молоді. Права дитини.	14
Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах	19
Аналітичний звіт: «Дотримання прав дитини на рівні територіальних громад в умовах війни в Україні»	23
Пам'ятка про процедури забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні	54

ЧАСТИНА 2. МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ 62

АКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ..... 62

Загальна декларація прав людини.....	62
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права.....	69
Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права	87
Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права.....	91
Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права	101
Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання.....	110
Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання.....	123
Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй	136
Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.....	146
Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок.....	158
Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами	164

Конвенція про охорону материнства (переглянута в 1952 році) № 103	172
Римський статут Міжнародного кримінального суду.....	179
Рекомендація щодо охорони материнства № 95	259
Конвенція з подолання дискримінації в освіті	262
Декларація прав дитини.....	268
Декларація про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновленні на національному та міжнародному рівнях.....	270
Конвенція про права дитини.	275
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах	295
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.....	301
Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень	309
Зауваження загального порядку № 14 (2013) про право дитини на приділення першочергової уваги найкращому забезпеченню її інтересів (пункт 1 статті 3).....	318
Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей	343
Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів	361
Конвенція про захист цивільного населення під час війни.....	363
Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I),.....	419
Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II)	481
Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року "Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення"	490
Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення	497
Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей.....	510
Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138.....	522
Рекомендація щодо мінімального віку для приймання на роботу № 146.....	530

Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182.	535
Рекомендація щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці № 190	540
2037 (XX) Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами	545
АКТИ РАДИ ЄВРОПИ	548
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.....	548
Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	564
Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі	566
Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари.....	569
Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	571
Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	575
Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин	578
Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод	581
Європейська соціальна хартія (ETS № 35).....	584
Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню	602
Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми	610
Європейська конвенція про здійснення прав дітей.....	631
Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ETS № 85)	641
Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута)	645
Конвенція про контакт з дітьми	655
Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми	667
Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства	678
Контрольний список Захист дітей, які постраждали від кризи біженців, від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.....	700

<i>Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)</i>	705
Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми	754
Рекомендація № R (88) 7 Комітету міністрів Ради Європи "Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів"	774
Конвенція про кіберзлочинність.....	780
Рекомендація № R (81) 3 Комітету міністрів Ради Європи «Про виховання та освіту дітей від народження до восьмирічного віку»	807
Рекомендація № R (83) 13 Комітету міністрів Ради Європи «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя»	810
Рекомендація № R (2000) 4 Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту дітей рома/циган у Європі»	814
Рекомендація № R (91) 9 Комітету міністрів державам-членам "Про невідкладні заходи у справах сім'ї"	818
Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів державам-членам "Про насильство в сім'ї"	821
Рекомендація № R (87) 20 Комітету міністрів державам-членам "Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх"	824
Рекомендація № R (87) 6 Комітету міністрів державам-членам "Про прийомні сім'ї"	829
Рекомендація № R (84) 4 Комітету міністрів державам-членам "Про батьківську відповідальність"	832
Рекомендація CM/Rec (2012) 2 Комітету міністрів державам-членам щодо участі дітей та молоді до 18 років	835
Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства CM/Rec (2009) 10	842
Рекомендації Rec (2022) 17 Комітету міністрів державам-членам щодо захисту прав жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку.....	880
Рекомендація CM/Rec (2011) 12 Комітету міністрів державам-членам про права дітей та соціальні послуги, дружні до дітей і сімей	898
АКТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА	909
Конституція України (витяг)	909
Закон України «Про охорону дитинства» (витяг)	913
Сімейний кодекс України (витяг)	925
Цивільний кодекс України (витяг)	941

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (витяг)	963
Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (витяг)	969
Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (витяг).....	971
Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (витяг).....	980
Закон України «Про соціальні послуги» (витяг)	988
Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (витяг).....	999
Кодекс України про адміністративні правопорушення (витяг)	1005
Кримінальний кодекс України (витяг)	1011
Кримінальний процесуальний кодекс України (витяг).....	1031
Окремі підзаконні акти з питань захисту прав дитини	1035

ЧАСТИНА 1.

ОКРЕМІ ПУБЛІКАЦІЇ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

Що таке права дитини?¹

Сергій Буров (м. Чернігів)²

В статті 1 Загальної декларації прав людини зазначено: «Усі люди народжуються вільними і рівними в своїй гідності і правах». Кожна людина володіє правами і свободами з моменту її народження. Чому тоді права дитини виділяють як окрему категорію? В чому різниця між дорослими та дітьми?

«Дорослі грають важливу роль ... у забезпеченні дітей цукерками, печивом, жуйками та різноманітними іграшками», - каже Григорій Остер у своїй книжці «Шкідливі поради»³. Але якщо відкинути жарти, це дійсно важливі запитання, адже документи з прав людини стосуються кожної людини і вік тут не має особливого значення.

Права дитини² є категорією прав людини і витікають із гідності та неповторності кожної дитини як людської особистості.

Фахівці починають історичні нариси про розвиток прав дитини з випадку, що стався у 1874 році в Балтіморі (США). Тоді на допомогу 8-річній Марі Елен Уільсон, яку систематично жорстоко била мати, прийшли члени місцевого відділення Товариства боротьби з жорстоким поводженням з тваринами (Local Society for Prevention of Cruelty to Animals). Згодом починають виникати місцеві і міжнародні організації, що концентрують свою увагу на захисті дітей від насильства, особливого ставленні до дітей, які порушили закон, опіці над занедбанними та бездомними дітьми.

Перша у світі організація із захисту дітей «Save the Children» виникла в Англії у 1919 році. Ініціатором цього руху була Еглантін Джебб (Eglantyne Jebb), яка згодом розробила текст Декларації про права дитини (Женевська декларація 1924 року). У 1959 році в якості розширення цього документу Генеральною Асамблеєю ООН було проголошено Декларацію прав дитини, що включала 10 основних принципів.

В 1920 році створюється Міжнародна рада допомоги дітям – «Union Internationale de Secours aux Enfants» (UISE). У 1946 році Генеральна асамблея ООН приймає рішення про створення

---

¹ При підготовці тексту використані матеріали видання Ельжбети Чиж «Права дитини», Гельсінський Фонд з Прав Людини (Варшава, Польща), Надхи, Варшава, 2003 р.

² Збірник навчальних текстів курсу «Захист та забезпечення прав дітей та молоді груп ризику» / С. Буров, О. Гатіятуллін, Р. Коваль, А. Кориневич, О. Лазаренко, П. Пархоменко, О. Темченко, Г. Янова – К. : ПП «Видавництво «Сучасний письменник», 2015 – С. 8-11.

³ «Вредные советы» - переклад автора

ЮНІСЕФ (UNICEF) та розпочинає діяльність ЮНЕСКО, що зокрема сприяє розвитку просвітництва і шкільної освіти.

У 1890 році Конгрес криміналістів прийняв резолюцію, що визначала 14 років, як вік з якого настає кримінальна відповідальність, а в 1900 році у Чикаго створено перший суд для неповнолітніх, що передбачав особливий, м'якший підхід до малолітніх злочинців.

У 1892 році створено Міжнародне товариство опіки над дитиною, а у 1913 році відбувається Перший міжнародний конгрес опіки над дитиною.

У 1919 році вперше конвенцією Міжнародної організації праці (МОП) встановлюється мінімальний вік для працевлаштування у промисловості - 14 років. А у 1961 році було прийнято Європейську соціальну хартію стаття 7 якої передбачає захист дітей від важкої праці, що може спричинити шкоду їхньому здоров'ю або розвиткові; а також встановлює мінімальний вік для працевлаштування - 15 років.

В 1915 році у Норвегії на законодавчому рівні визнається рівність прав дітей, які були народжені у шлюбі та поза шлюбом. У 1948 році Генеральна асамблея ООН приймає Загальну декларацію прав людини, в якій зазначається: «Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватись однаковим соціальним захистом»⁴. Згодом у рішенні Маркс проти Бельгії Європейського суду з прав людини буде зазначено: «(...) національне законодавство більшості держав – членів Ради Європи, а разом з ними різноманітні акти міжнародного права еволюціонують у напрямку повного визнання рівноправності дітей, народжених поза шлюбом із «законнонародженими дітьми».

Беручи до уваги силу рішень Європейського суду з прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, що була прийнята у 1950 році (ратифікована Україною у 1997 році) по суті створює більш ефективний механізм захисту, аніж спеціалізовані документи щодо захисту прав дитини.

Варто зазначити, що міжнародні договори про права людини створюють механізми захисту прав дитини, як і будь-якої людини. Деякі із них, разом з цим, мають й окремі особливі положення, що стосуються дитини. Такими документами є, наприклад, два міжнародні пакти ООН 1966 року: про громадянські і політичні права та про економічні, соціальні і культурні права.

Нарешті, фундаментом для міжнародного захисту прав дитини стала Конвенція ООН про права дитини, що була прийнята 20 листопада 1989 року. Цей день зараз є Міжнародним днем захисту прав дитини. Її ратифікувала рекордна кількість держав – 195 держав.

Отже, права дитини як окрема категорія прав людини набули й набувають юридичного закріплення, базуючись на необхідності особливого ставлення, з урахуванням фізіологічних і психологічних особливостей, потреб дитини.

---

⁴ п. 2 стаття 25, Загальна декларація прав людини

В той же час, права дитини не слід ототожнювати з усіма елементарними потребами дитини. Не існує закріпленого у документах права на виховання у щасливій родині або права на любов, хоча це надзвичайно важливі потреби для кожної людини, а для дитини особливо.

Досить цікавим є відомий вислів виконавчого директора Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) з 1995 по 2005 рр. - Керолла Белламі: «Із набранням чинності Конвенцією, те що вважалося потребами дитини, було піднято до рівня прав, а це вже складніше ігнорувати».

Конвенція встановлює статус дитини, виходячи із наступних положень:

- Дитина є самостійним суб'єктом і з причини фізичної та розумової незрілості потребує особливої турботи та правового захисту;
- Дитина як людська істота потребує поваги до її індивідуальності, гідності та недоторканості особистого життя;
- Сім'я є найкращим середовищем для виховання дитини;
- Держава має підтримувати сім'ю, а не підміняти її у виконанні функцій.

Каталог прав дитини, що містить Конвенція базується на наступних принципах:

1. Принцип благополуччя дитини означає, що в усіх діях стосовно дітей, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.
2. Принцип рівності означає, що всі діти, незалежно від кольору шкіри, статі, етнічного походження, є рівними перед законом.
3. Принцип поваги прав та відповідальності обох батьків означає, що держава поважає автономію сім'ї та обмежує своє втручання – лише у разі обґрунтованої необхідності.
4. Принцип допомоги з боку держави означає, що держава зобов'язана підтримувати і здійснювати соціальну допомогу сім'ям, особливо тим, які її потребують.

Права дитини, які містить Конвенція ООН з прав дитини (спрощений каталог):

- Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку;
- Захист від дискримінації;
- Якнайкраще забезпечення інтересів дитини;
- Повага до прав батьків;
- Право на життя, виживання і вільний розвиток;
- Право на ім'я та набуття громадянства;
- Право знати своїх батьків і користуватися батьківською турботою;
- Право не розлучатися з батьками всупереч їхньому бажанню;
- Право підтримувати контакт з обома батьками;

- Право на возз'єднання з сім'єю, що знаходиться в іншій державі;
- Право вільно залишати будь-яку країну і повертатися в свою країну;
- Право вільно висловлювати свої думки з усіх питань.
- Свобода думки, совісті, релігії;
- Свобода асоціацій і мирних зібрань;
- Право на повну інформацію, що сприяє добробуту дитини;
- Право на користування послугами системи охорони здоров'я;
- Право користуватися благами соціального забезпечення;
- Право на освіту;
- Право на відпочинок і розваги;
- Право на захист від економічної експлуатації;
- Право на захист від незаконного зловживання наркотичними засобами, психотропними речовинами, від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень;
- Право на гуманне поводження, на захист від незаконного та довічного позбавлення волі для дітей, що знаходяться у конфлікті із законом.

Про права дитини, як і про права людини, слід говорити з точки зору відносин «влада – особа». Якщо дитина має право, то держава зобов'язана гарантувати їй це право. Наприклад, право на освіту означає, що держава гарантує кожному доступ до освіти, розробляє програми навчання, готує вчителів і т.д. Держава створює систему освіти і розробляє правила, що регулюють її функціонування.

Але важливо, що держава не може аргументувати свою бездіяльність і відсутність гарантій з охорони прав дитини, тим, що її права порушуються приватними особами. Так, у справі «А проти Великобританії» Європейський суд зазначив: «Суд вважає, що зобов'язання Високих Договірних Сторін, відповідно до статті 1 Конвенції, - забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції, разом зі статтею 3 та вимагає від держав вжити заходів для захисту осіб, що перебувають під їх юрисдикцією, від катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, у тому числі з боку приватних осіб. Діти та інші вразливі особи, зокрема, мають право на захист у вигляді ефективного стримування таких серйозних порушень особистої недоторканності»⁵.

Права дитини, так само як і права людини, підлягають обмеженням, але лише та- ким, які передбачені законом, встановленим в інтересах державної безпеки та громадського порядку, захисту здоров'я та моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб і є необхідними в

---

⁵ A v. The United Kingdom, 23 September 1998. available at: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58232>

демократичному суспільстві. Варто зауважити, що свобода від тортур та жорстокого поводження, свобода від рабства не можуть бути обмежені за жодних обставин.

Якщо дитина має певне право, це означає що повинні існувати процедури його виконання (вимагання). Наявність права означає можливість висування вимог/оскарження, інакше право залишається лише декларацією.

Права дитини не слід розглядати крізь призму стосунків «батьки – дитина». Діти належать владі батьків і саме батьки у першу чергу приймають рішення про їхнє виховання та світогляд. У батьків можуть бути дуже різні уявлення щодо того як виховувати свою дитину, і держава не може втручатися в це. Втручання можливе лише тоді, коли батьки не виконують своїх обов'язків стосовно дитини та зловживають своєю владою над нею. У статті 2 до Протоколу №1 Європейської конвенції з прав людини зазначено, що «(...) Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань».

Права дитини жодним чином не ставлять під загрозу авторитет дорослих і автономність сім'ї. Держава, визнаючи автономність сім'ї, втручається у сімейні стосунки лише в особливих випадках, передбачених законом. У справі «Савіни проти України»⁶ Європейський суд наголошує, що «взаємна насолода від перебування разом батьків і дітей є фундаментальним елементом сімейного життя, а тому втручання до нього має відбуватися у вузьких рамках, визначених статтею 8 Конвенції. Суд також наголосив, що, незважаючи на певну свободу розсуду держави в справі відібрання дітей під державну опіку, відбирання дітей від батьків означає відрізання дітей від свого коріння, що може бути виправдане лише у виключних випадках. Наприклад, якщо дитину відбирають внаслідок існування небезпеки для неї, то ця небезпека вже реально повинна існувати».

В цій справі у багатодітної родини, в якій батьки є незрячими, було відібрано чотирьох дітей і розміщено в різних інтернатних закладах на досить великій відстані від місця проживання родини. Рішення щодо відібрання дітей базувались на тому, що подружжя, зважаючи на малозабезпеченість і особисті якості, не могло забезпечити дітей належним харчуванням, одягом, санітарними умовами та піклуванням про здоров'я, а також забезпечити їхню соціальну та освітню адаптацію. Зазначаючи важливість цих аргументів, Європейський суд проте не знайшов достатнього обґрунтування в аргументах уряду, що в інший спосіб проблему не можна було вирішити. Крім того, Суд зауважив, що багато висновків у справі були зроблені виключно на основі інформації органів влади, зібраних під час обстеження умов проживання дітей. Інших доказів як, наприклад, свідчення самих дітей, їхні медичні документи, свідчення сусідів, висновки педіатрів, у справі не було. При цьому не було вивчено, скільки саме і якої допомоги було надано подружжю (фінансової, соціальної чи консультування) і чому вона не виявилась ефективною та достатньою. Суд визначив, що держава не виконала свого обов'язку щодо поваги до сімейного життя, не вживши інших альтернативних заходів, аніж роз'єднання батьків і дітей.

---

⁶ Савіни проти України (Application no. 39948/06). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-90360>

Крім того, діти не були заслухані під час судового процесу, хоча старшій дитині на той час було 13 років. Окрім того, діти були розділені й поміщені в різні заклади. Зокрема, двоє з них були достатньо далеко від батьків, щоб вони могли регулярно підтримувати контакти.

Тому Європейський суд дійшов до висновку, що хоча причини через які держава відібрала дітей були істотними, проте не настільки, щоб обґрунтувати таке серйозне втручання в сімейне життя Савіних.

Батьки є законними представниками дитини і представляють її перед державними органами, так само як і у випадках порушення її прав. Якщо батьки не в змозі

піклуватися про дитину, держава зобов'язана надати їй соціальну опіку.

Права дитини, так само як і права людини, належать кожній дитині і не залежать від виконання нею обов'язків.

Не можна позбавити прав, так само як не можна призупинити їхню дію. Якщо дитина не виконує своїх обов'язків, її можна покарати, наприклад, позбавивши заохочення чи привілеїв, але не можна позбавляти прав.

Права дитини не витікають із жодних виховних концепцій або теорій. Поняття «права дитини» не слід ототожнювати з антипедагогікою, «партнерським» або «безстресовим» вихованням.

Права дитини – це в загальному розумінні – права людини, з тою лише різницею, що деякими правами діти починають користуватися в міру свого дорослішання і усвідомлення свого положення. Не маючи юридичної дієздатності, діти не можуть самостійно реалізовувати своїх прав, тому від їхнього імені діють батьки або законні представники.

Права дітей та молоді. Права дитини⁷.

Сергій Буров (м. Чернігів)

«Забезпечення прав і добробуту дітей є ключем до стійкого розвитку країн і до миру та безпеки у всьому світі. Виконання цього обов'язку в повному масштабі, послідовно і за будь-яку ціну є сутністю правильного лідерства. Глави держав і урядів несуть левову частку цієї відповідальності, проте зобов'язання та дії очікуються також і від інших: від громадських активістів та підприємців, від діячів мистецтва і науки, від релігійних лідерів і журналістів і, нарешті, від самих дітей та підлітків».

Керол Белламі , Виконавчий директор Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ)

Міжнародне законодавство. Що собою уявляє Конвенція про права дитини?

Конвенція була прийнята 20 листопада 1989 р. Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй. Конвенція набула чинності 2 вересня 1990 р. Її часто називають Конституцією прав дітей. До 2001 року її ратифікувала 191 держава. Конвенція про права дитини є єдиним документом ООН, який ратифікувала така велика кількість держав. Конвенція була підписана Україною 21 лютого 1990 р., ратифікована – 27 лютого 1991 року, набула чинності для України 27 вересня 1991 року.

Конвенція стала першим в історії людства міжнародним документом, що стосується дітей і що містить такий широкий каталог прав. До появи Конвенції, основними документами, що проголошували права дитини, була, спочатку, Женевська Декларація прав дитини (1924 рік, прийнята Асамблеєю ліги націй), що містила п'ять принципів щодо того, яким має бути поводження дорослих з дітьми, незалежно від їх раси, національності, віросповідання. Женевська Декларація встановила принцип необхідності піклування і допомоги дітям, особливо в ситуації загрози. У 1959 році Женевська Декларація була розширена і Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй проголосила Декларацію прав дитини. Ця Декларація містила 10 наступних принципів:

- рівність всіх дітей, без будь-яких виключень і відмінностей;
- можливість особливого правового захисту;
- право на ім'я та на придбання громадянства;
- можливість користуватись соціальною допомогою;
- особлива турбота про неповноцінних дітей;
- любов та розуміння, як основа розвитку;

---

⁷ Буров Сергій. Права дітей та молоді. Права дитини. Громадянська Освіта, 2004, №15. URL : <https://osvita.khpg.org/index.php?id=1095243536> 15.09.2004

- безкоштовна та обов’язкова освіта на не менш, як початковому рівні;
- першість в отриманні охорони та допомоги;
- захист від відсутності піклування, експлуатації та жорстокості;
- виховання в дусі розуміння, братерства, терпимості.

Проект Конвенції був запропонований Польщею у 1979 році і лише через 10 років цей документ був прийнятий. На відміну від попередніх Декларацій, Конвенція про права дитини є обов’язковим для виконання державами, що його ратифікували і має механізм контролю. Цей механізм полягає у тому, що в Женеві працює Комітет по правах дитини – група експертів із 10 осіб, що розглядає доповіді урядів про виконання положень Конвенції. Заохочуються Комітетом і подання Альтернативних доповідей громадськими організаціями.

Остання – друга періодична доповідь України була розглянута Комітетом 22 вересня 2002 року. Підсумкові спостереження Комітету з рекомендаціями були передані Україні. Наступна періодична доповідь України має відбутись 26 вересня 2008 року.

Конвенція встановлює статус дитини виходячи із наступних передумов:

- Дитина є самостійним суб’єктом і за причини фізичної та розумової незрілості потребує особливої турботи та правового захисту;
- Дитина як людська істота потребує поваги її індивідуальності, гідності та недоторканості особистого життя;
- Сім’я є кращим середовищем виховання дитини;
- Держава має підтримувати сім’ю, а не підміняти її у виконанні функцій.^[8]

Упорядники каталогу прав дитини керувались наступними принципами:

- принцип блага дитини означає, що всі міри мають прийматись з урахуванням найкращого забезпечення інтересів дитини;
- принцип рівності означає, що всі діти, незалежно від їхніх ознак (кольор шкіри, стать, національність і т.п.) є рівними перед законом;
- принцип поваги прав та відповідальності обох батьків означає, що держава поважає автономію сім’ї та втручається тільки в особливо обґрунтованих випадках;
- принцип допомоги держави означає, що держава зобов’язана підтримувати і здійснювати соціальну допомогу сім’ям, особливо тим, які потребують допомоги.

---

⁸ Ельжбета Чиж, «Права дитини», Гельсінський Фонд з прав людини, матеріали лекції.

Які права містить Конвенція ООН про права дитини?

Конвенція складається із Преамбули, трьох частин, що об'єднують 54 статті. Скорочений каталог прав виглядає таким чином:

- Дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку (стаття 1);
- Захист від дискримінації;
- Якнайкраще забезпечення інтересів дитини;
- Повага до прав батьків;
- Право на життя, виживання і вільний розвиток;
- Право на прізвище, ім'я;
- Право на ім'я і набуття громадянства;
- Право знати своїх батьків і користуватися батьківською турботою;
- Право не розлучатися з батьками всупереч їх бажанню;
- Право підтримувати контакти з обома батьками;
- Право на возз'єднання із сім'єю, що знаходиться в іншій державі;
- Право вільно залишати будь-яку країну і повертатися в свою країну;
- Право на захист у разі незаконного переміщення та повернення з-за кордону;
- Право вільно висловлювати свої думки з усіх питань;
- Свобода думки, совісті, релігії;
- Свобода асоціацій і мирних зборів;
- Право на повну інформацію, що сприяє добробуту дитини;
- Право на користування послугами системи охорони здоров'я;
- Право користуватися благами соціального забезпечення;
- Право на освіту;
- Право на відпочинок і розваги;
- Право на захист від економічної експлуатації;
- Право на захист від незаконного зловживання наркотичними засобами психотропними речовинами, від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень;
- Право на гуманне поводження, на захист від незаконного та довічного позбавлення волі для дітей, що знаходяться в конфлікті з законом.

Всі положення Конвенції можна умовно розділити на три „р” (пі):

Provision – Забезпечення: права, які надають доступ до певних благ і послуг (освіта, охорона здоров'я, догляд...);

Protection – Захист: право бути захищеним від певних дій (погане поводження, експлуатація, насильство...);

Participation – Участь: право діяти за певних обставин і право бути залученим до процесу прийняття рішень.

В одному із своїх виступів виконавчий директор Дитячого фонду ООН – Керол Белламі сказала: „З введенням в дію Конвенції, те що вважалось потребами дитини, було піднято до рангу прав, а це вже складніше ігнорувати”.

Шановні друзі! Дуже важливим є те, щоб наші права не тільки декларувались, а й захищались. Пропонуємо Вам один із можливих способів захисту Ваших прав. Якщо Вам важко самим розібратись у цій пам’ятці, зверніться до дорослих, що зараз знаходяться біля Вас і яким Ви довіряєте (батьків, вчителів, лікарів, вихователів...)[⁹].

ПАМ’ЯТКА: Щодо порядку звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення

Кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності

Держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного та психічного насильства, образи, недбалого й жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні домагання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють.

У цьому Порядку поняття “жорстоке поводження з дитиною” означає будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного та соціального насилля над дитиною в сім’ї або поза нею. Поняття “дитина” у даному Порядку означає особу у віці до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше.

Цей Порядок визначає механізм взаємодії структурних підрозділів Державного комітету України у справах сім’ї та молоді, Міністерства освіти і науки України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров’я України у попередженні жорстокого поводження з дітьми, фізичного, сексуального, психологічного, соціального насильства, наданні невідкладної допомоги дітям, які потерпіли від жорстокого поводження.

Порядок розроблено відповідно до Конвенції ООН про права дитини, Конвенції Міжнародної організації праці „Про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці”, Сімейного та Кримінального кодексів України, Кодексу України про адміністративні порушення, Законів України „Про охорону дитинства”, „Про попередження насильства в сім’ї”, „Про звернення громадян”, „Про освіту”, „Про національну поліцію”, „Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх”,

---

⁹ Матеріал підготували Бурова Руслана, Роман Семенко, Сергій Буров на основі Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення (Наказ Державного комітету України у справах сім’ї, та молоді, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України від 16.01.2004, № 5/34/24/11)

Звернення (повідомлення) про факти жорстокого поводження приймаються посадовими особами органів внутрішніх справ, органів та закладів освіти, охорони здоров'я, управлінь у справах сім'ї та молоді, центрів соціальних служб для молоді та передаються для реєстрації до відповідного територіального підрозділу Служби у справах неповнолітніх протягом однієї доби з моменту отримання звернення (повідомлення)

Діти, які зазнали жорстокого поводження (або щодо яких існує загроза його вчинення), також можуть бути виявлені під час проведення рейдів служб у справах неповнолітніх, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, через мережу "телефонів довіри" тощо.

У цьому разі кожен виявлений факт документується і передається до територіального підрозділу Служби у справах неповнолітніх за місцем проживання дитини.

Усні повідомлення перед передачею їх до служби у справах неповнолітніх оформлюються письмово посадовою особою, яка отримала повідомлення з позначкою, від кого та коли (дата, час) отримано повідомлення.

Реєстрація повідомлень та звернень, отриманих службою у справах неповнолітніх проводиться у відповідності до вимог Закону України "Про звернення громадян".

На прохання дитини, висловленого в будь-якій формі, не підлягають розголошенню її прізвище, місце проживання, навчання або роботи.

Висновок: Якщо до будь кого із працівників поліції, органів та закладів освіти, охорони здоров'я, управлінь у справах сім'ї та молоді, центрів служб для молоді звернулася дитина з приводу жорстокого поводження з нею - той, до кого звернулася дитина (державний посадовець, лікар, вчитель, вихователь, працівник соціальної служби, міліції і т. п.) зобов'язаний оформити письмово звернення дитини і передати його до відповідного територіального підрозділу Служби у справах неповнолітніх протягом однієї доби з моменту отримання звернення (повідомлення).[¹⁰]

---

¹⁰ Щодо популяризації серед дітей та дорослих зазначеного Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення див. лист Міністерства охорони здоров'я України від 17.03.04, № 1.06-40 та лист Міністерства України у справах сім'ї, дітей та молоді від 17.03.04 № 4.10 / 218;)

Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах ¹¹.

Герасимчук М. В.,

провідний спеціаліст відділу співробітництва Департаменту міжнародного правового співробітництва Міністерства Юстиції України

Щоденно під час збройних конфліктів гинуть та отримують поранення тисячі цивільних осіб. Більшу половину цих жертв, як не прикро, становлять діти. За даними Дитячого Фонду ООН за останнє десятиліття, в ході збройних конфліктів, загинуло 2 мільйони дітей, 6 мільйонів залишилися без домівок, 12 мільйонів отримали поранення чи залишились інвалідами, і щонайменше 300 тисяч дітей-солдат беруть участь у понад 30-ти конфліктах у різних куточках світу. Такі вражаючі цифри свідчать про те, що проблема захисту дітей і донині залишається неврегульованою повною мірою.

Актуальність теми зумовлена тим, що діти, залишаючись особливо вразливою категорією населення, незважаючи на зусилля більшості держав світу, залишаються основними суб'єктами-об'єктами системної дискримінації, яка особливо посилюється в умовах кризових ситуацій, зокрема, під час збройних конфліктів.

У Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них 1977 року нормотворці приділили увагу захисту дітей, який надається їм відповідно до положень, що стосуються як цивільного населення в цілому, так і його конкретної категорії – дітей. Однак і надалі актуальною залишалася потреба створення уніфікованого документу, який гарантував би захист дітей та їх прав.

Вперше пропозицію про прийняття такого документу, а саме Конвенції про права дитини, внесла Комісія ООН з прав людини на 34-й сесії у 1978 році. З метою прискорення процесу розробки Конвенції у 1979 році було створено Робочу групу, яку очолив представник Польщі (країна, яка була ініціатором процесу) [3, с. 113]. Пізніше у 1985 році на черговій сесії Комісії по правах людини було запропоновано включити до проекту Конвенції статтю про дітей в умовах збройного конфлікту. Наявність у проекті такої статті спричинила ряд довготривалих дискусій та консультацій, і як результат – Конвенція про права дитини була прийнята у 1989 році в редакції саме зі статтею 38, яка регламентує норми про участь дітей у збройних конфліктах¹.

Поза всяким сумнівом прийняття Конвенції було значним кроком вперед щодо становлення захисту прав дитини загалом, та у збройних конфліктах, зокрема. Разом з цим, положення Конвенції передбачали створення спеціалізованого Комітету з прав дитини. Комітет був створений з метою здійснення контролю за виконанням державами-учасницями зобов'язань, взятих відповідно до цієї Конвенції.

Перший пункт статті 38 Конвенції узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного права, а саме з положеннями Женевських конвенцій 1949 року. В зазначеному пункті задекларовано:

---

¹¹ Герасимчук М. В. Конвенція про права дитини та участь неповнолітніх у збройних конфліктах. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_33359

«Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання» [2].

Аналізуючи другий пункт статті 38 Конвенції, слід зазначити, що його формулювання могли б бути жорсткішими. Зокрема, йдеться про те, що в тексті цього пункту зазначається: «Держави-учасниці вживають «всі можливі заходи» для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях» [2]. Але, на нашу думку, більш надійний захист могло б гарантувати формулювання «всі необхідні заходи»², замість «всі можливі заходи». Такої ж думки дотримуються вчені І. Сандоз, Ч. Свінарські, Б. Цімерманн [8, § 3184]. Формулювання, яке існує на сьогодні, може тлумачитися як таке, що добровільна участь дітей у бойових діях повністю не заборонена.

Така ж ситуація склалася й навколо формулювання про «безпосередню участь у військових діях». Виходячи з такого змісту, можна зробити висновок, що випадки опосередкованої участі дітей (наприклад, збір чи передача військової інформації, транспортування зброї тощо) стаття не охоплює, а відтак і не забороняє її. Як наслідок цього, стаття 38 Конвенції лише частково гарантує захист прав дітей, а не так, як це закріплено в Протоколі I і навіть «робить крок назад» у порівнянні з Протоколом II (пункт 3с, ст. 4), що забороняє вербування дітей, які не досягли 15-річного віку, до збройних сил чи групи, а також їх участь у військових діях.

Третій пункт статті 38 Конвенції дублює пункт другий статті 77 Протоколу I. У ході дискусій, що точилися навколо цієї статті, були запропоновані поправки щодо збільшення мінімального віку осіб, які призиваються на військову службу, з 15 до 18 років. Проте більшість делегацій виступили проти такої пропозиції [3, с. 118] і в результаті 15-річний вік був встановлений, як мінімальний вік учасника бойових дій. Не зважаючи на те, що було враховано, що при вербуванні осіб у віці від 15 до 18 років перевага повинна надаватися особам більш старшого віку, на нашу думку, в такому універсальному документі слід було б розширити вікову межу до 18 років, як це встановлено в національному законодавстві більшості держав світу.

В пункті четвертому статті 38 Конвенції міститься положення про те, що «згідно зі своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всі можливі заходи з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними» [2].

З огляду на імперативність норм такого міжнародного документу як Конвенція про права дитини можна зазначити, що четвертий пункт статті 38 Конвенції певною мірою послаблює авторитет міжнародного гуманітарного права, позаяк авторами згаданої статті не включено положення, яке забороняло б напад на цивільних осіб, а тим паче дітей. Це не узгоджується з нормами міжнародного гуманітарного, яке застосовується в період збройних конфліктів одним із основних положень якого, є положення про те, що сторони у конфлікті повинні завжди проводити розмежування між цивільним населенням і комбатантами з метою захисту цивільного населення та цивільних об'єктів. Ні цивільне населення загалом, ні окремі цивільні особи не можуть піддаватися нападу; напад може здійснюватися лише на військові об'єкти.

Цей принцип покладений в основу положень гуманітарного права, що застосовуються за будь-яких обставин, в яких зазвичай можуть опинитися збройні сили, і закріплений у Гаазькому положенні 1907 року, Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах 1977 року.

Відповідно до цих договорів заборона нападу на цивільне населення, так як і його право на турботу та допомогу, не підлягають сумніву, що підтверджується рядом положень IV Женевської конвенції та Протоколів I і II (ст. 23 Конвенції, ст. 51 Протоколу I та інших).

Слід також зазначити, що Міжнародний комітет Червоного Хреста робив спроби щодо вдосконалення статті 38 ще до прийняття Конвенції, однак усі зауваження та пропозиції були відхилені [3, с.120]. Так, під час 25-ї Міжнародної конференції Міжнародного комітету Червоного Хреста (23 – 31 жовтня 1986 року) було прийнято IX Резолюцію щодо захисту дітей під час збройних конфліктів, в якій висловлено підтримку щодо діяльності Робочої групи з питань розробки конвенції щодо захисту прав дитини. В Резолюції зазначалося, що «захист відповідно до нової конвенції повинен бути таким, як це закріплено у Женевських конвенціях 1949 року та двох Додаткових протоколах до них 1977 року» [5, с. 508].

Таким чином, аналізуючи зміст статті 38 Конвенції, знаходимо ряд прогалин, які були зроблені авторами Конвенції, що зрештою не виправдало сподівань, які поклалися на цей документ. Цілком ймовірно, що саме наявність таких прогалин прискорила ратифікацію Конвенції [7] такою кількістю держав (192), оскільки ними були помічені можливі варіанти невиконання прийнятих на себе зобов'язань.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що поза всяким сумнівом Конвенція стала важливим інструментом для забезпечення більш добросовісного дотримання положень міжнародного права, які гарантують особливу безпеку дітям під час збройних конфліктів. Однак, вона так і не змогла гарантувати захисту прав дітей у збройних конфліктах повною мірою. А тому й надалі актуальною залишається потреба у вдосконаленні норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту неповнолітніх у збройних конфліктах, що заповнило б такі прогалини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Женевские конвенции от 12 августа 1949 года и Дополнительные протоколы к ним. 2-е изд., испр. М.: Международный Комитет Красного Креста, 2001. 344 с. С. 149 – 331.
2. Конвенція про права дитини. *Зібрання чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. С. 205.
3. Криль Франсуаза. Защита детей во время вооруженных конфликтов. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве*. Сборник статей и документов. М.: МККК, 1999. 376 с. С. 105 – 121.
4. Платтнер Дениза. Защита детей в международном гуманитарном праве. *Защита лиц и объектов в международном гуманитарном праве*. Сборник статей и документов. М.: МККК, 1999. 376 с. С. 85 – 104.
5. Detrick Sh., Doek J., Cantwell N. The United Nations Convention on the Rights of the Child. *A Guide to the Travaux Préparatoires*. Dordrecht, Martinus Nijhoff Publisher, 1992, 702 p.

6. Goodwin-Gill Guy, Cohn L. Child soldiers. The Role of Children in Armed Conflict. *A Study on Behalf of the Henry Dunant Institute*, Oxford, Clarendon Press, 1994, 228 p.
7. Mower A. Glenn, The Convention on the Rights of the Child: International Law Support for Children (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1997) in *International Studies*, vol.39, no.2, 2002, 201 pages.
8. Sandoz Y., Swinarski Ch., Zimmermann B. (éds.). Commentaire des Protocoles additionnels du 8 juin 1977 aux Conventions de Genève du 12 août 1949. Genève, CICR, Martinus Nijhoff Publisher, 1986, 924 pages.
9. The Impact of Armed Conflict on Children – Report of the Expert of the Secretary-General, Ms. Graca Machel. URL: <http://www.un.org/ru/documents/ods.asp?m=A/51/306>
10. UN Convention on the Rights of the Child. List of the State Parties. URL: http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4 (en

Аналітичний звіт: «Дотримання прав дитини на рівні територіальних громад в умовах війни в Україні»

Вступ

Права дитини та забезпечення їм належного захисту і піклування стали найбільш актуальними питаннями, які постали після повномасштабного вторгнення Російської Федерації (РФ) в Україну 24 лютого 2022 року.

Військовий конфлікт спричинив масштабні порушення прав дитини в Україні. Діти обмежені у правах на доступ до освіти, якісних медичних послуг, соціального забезпечення. Постійні обстріли території України не дають можливості відчувати себе в безпеці, що спричиняє виникнення постійного страху, знервованості, що призводить до порушень стану здоров'я.

І це лише частина порушень та проблем, які відчують українські діти.

У таких умовах роль органів державної влади та місцевого самоврядування, яке завдяки реформі децентралізації забрало низку функцій у сфері захисту прав дитини щодо забезпечення дотримання прав дитини, створення умов з доступу до освіти, медицини, соціального забезпечення, гідних умов життя, є ключовою та вирішальною.

Позитивні обов'язки держави у створенні умов, які дозволять забезпечити повноцінне дотримання прав дитини в Україні, встановлені як міжнародними договорами:

“Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів” (Конвенція про права дитини),

так і чинним законодавством України:

“Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні...

Всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги. (Закон України “Про охорону дитинства”).

У межах цього дослідження проведено аналіз стану реалізації державної та місцевої політики органами місцевого самоврядування в питаннях захисту прав дитини, створення належних умов з доступу до освіти та безпечних умов для життя і навчання.

Дослідження проводилося в Чернігівській, Сумській і Черкаській областях у територіальних громадах, які мають різний статус (місто обласного значення, середні та малі територіальні громади), та охоплювало такі теми:

- безпека дітей;
- доступ до медичних послуг;
- соціальне забезпечення;
- доступ до освіти.

Для проведення аналізу було взято по 3 територіальні громади (малі, середні, місто обласного значення) в різних за статусом областях (Чернігівська область – деокупована територія, Сумська область – наближена до місця проведення бойових дій, Черкаська область (Черкаська, Звенигородська, Канівська територіальні громади) – тилова область).

Аналіз проводився на основі інформації про діяльність територіальних громад, яка розміщена в публічному доступі, та інформації, яка була надана у відповідь на інформаційні запити.

Період дослідження: вересень-листопад 2022 року.

Дослідження проводилось у межах проєкту «Права дитини та доступ до правосуддя в умовах воєнного стану», що реалізується ГО МАРТ спільно з Гельсінським Фондом з Прав Людини (Польща) у партнерстві з Освітнім домом прав людини в Чернігові, Північною правозахисною групою (м. Суми) та Черкаським правозахисним центром, за підтримки Human Rights House Foundation (Осло, Норвегія).

Безпека дітей

Небезпека обстрілів прикордоння: стан укриттів та оповіщення населення

В областях прикордоння (Сумська та Чернігівська) з боку РФ майже щодня та щоночі відбуваються обстріли прикордонної території. Іноді вони не залишають наслідків, але, на жаль, фіксуються також пошкодження та руйнування цивільної інфраструктури, поранення і загибель мешканців громад. Російські снаряди вибухають біля людських помешкань, на городах, дорогах, вулицях. Зазвичай використовується артилерія, обстріли відбуваються без перетину державного кордону, але також фіксуються випадки вибухових пристроїв, скинутих

на мирні громади з безпілотників, що перетинають кордон з Україною. У прикордонній зоні зруйновані сотні будинків, освітніх і медичних закладів, деякі з них уже не відновити.

Що стосується Черкаського регіону, то обстрілів по цивільних об'єктах значно менше, однак вони спрямовані на об'єкти критичної інфраструктури. Внаслідок обстрілів знищуються трансформаторні підстанції, що спричиняє довготривале вимкнення електроенергії, що також впливає на дітей.

Наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України 25 квітня 2022 року № 75 було затверджено Перелік територіальних громад, що розташовані в районах проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Перелік не є фіксованим документом і регулярно оновлюється. Він формується за погодженням Міноборони на підставі пропозицій відповідних обласних військових адміністрацій за трьома критеріями. Це:

- території, що є тимчасово окупованими;
- території, що перебувають в оточенні (блокуванні);
- території, на яких тривають активні бойові дії.

Станом на 28.11.2022 до оновленого переліку територіальних громад, які розташовані у районах проведення воєнних (бойових) дій або перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), входить 9 областей. Загалом у переліку наразі 324 громади, з них до переліку територій, де тривають бойові дії, входять:

на Сумщині – 19 громад;

на Чернігівщині – 4 громади;

на Черкащині – 0 громад.

Переглянути актуальну інформацію щодо статусу громад можна на мапі¹².

Варто відмітити, що через пошкодження систем оповіщення, а також постійні вимкнення електроенергії та відсутність у цей час мобільного зв'язку та мережі Інтернет у містах Чернігівщини не спрацьовують сигнали сирени. В листопаді з'явилася інформація, що в таких випадках відповідальність за оголошення про повітряну тривогу буде покладена на поліцейських, які за допомогою гучномовців мають повідомляти мешканців про небезпеку. Щодо Сумщини¹³, то з початку грудня з 10:00 за допомогою спецавтомобілів ДСНС розпочалося тестування оповіщення населення. Транслювались оголошення про функціонування «пунктів незламності», але заявлено, що в екстрених ситуаціях, за тривалої відсутності електроенергії це буде одним із варіантів оповіщення про загрози і небезпеки.

Відмітимо, що питання інформування громадян про небезпеку в разі вимкнення електроенергії, а відповідно відсутності інтернету та зниження якості мобільного зв'язку, є нагальним і в Черкаському регіоні.

---

¹² Мапа // єДопомога : сайт. URL: <https://map.edopomoga.gov.ua/>.

¹³ Дмитро Живицький / Сумська ОВА // Telegram : месенджер. URL: <https://t.me/Zhyvytskyy/6378>.

Нагальною проблемою в Чернігівській, Черкаській та Сумській областях є стан захисних споруд. Ситуація схожа в усіх областях, адже на обліку знаходяться такі бомбосховища та укриття, умови яких не відповідають дійсності. Крім цього, до загального стану укриттів та доступу до них додається проблема зруйнованих або пошкоджених будівель, які також мали використовуватися як захисні споруди в Чернігівській області. Всі вони потребують фахового обстеження із залученням спеціалізованих організацій (фахівців). Після закінчення таких обстежень із висновками про стан будівель і споруд необхідно узагальнити кількість укриттів, зняти їх з обліку як непридатні до використання.

Окремим питанням залишається необхідність проведення навчальних бесід з дітьми, під час яких вони зможуть отримувати інформацію щодо розташування та користування захисними спорудами, а також щодо реагування на сигнали системи оповіщення.

Загибель і поранення дітей під час бойових дій

Станом на 19.12.2022 більше 1246 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ. За офіційною інформацією ювенальних прокурорів 450 дітей загинули та понад 863 отримали поранення різного ступеня тяжкості¹⁴. Ці дані не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово захоплених і звільнених територіях. Вони постійно зростають. Згідно з отриманими ювенальними прокурорами даними, в Чернігівській області постраждало 68 дітей.

У Черкаській області фактів загибелі дітей через бойові дії не зафіксовано.

Що стосується Сумської області, то маємо статистику за перші 100 днів повномасштабного вторгнення РФ в Україну, тоді в регіоні загинули 8 дітей, а постраждали 17. В листопаді 2022 р. у Білопільській громаді під час артобстрілу загинув 15-річний підліток¹⁵ з багатодітної родини, який намагався потрапити в укриття, але не встиг.

У Чернігівській області за даними¹⁶ Офісу Генерального прокурора України постраждали 68 дітей, з них 22 дитини загинули. Серед численних жертв – розстріляні¹⁷ із крупнокаліберного кулемета й автоматів троє підлітків із с. Мохнатин. Також більшість дітей загинули в результаті обстрілів житлових будинків і цивільної інфраструктури.

Одночасно з фізичним впливом на дітей не варто забувати про психологічні наслідки. Минув майже рік із початку повномасштабної війни в Україні, дітей продовжують убивати і ранили, крім того, жорстока реальність залишає в них глибокі травми на все життя. Війна перевернула життя мільйонів українських дітей нищівним чином, адже бойові дії, замінування територій,

---

¹⁴ Діти війни. URL: <https://childrenofwar.gov.ua/>.

¹⁵ З території Росії обстріляли Білопілья на Сумщині: пошкоджена лікарня, загинув підліток // Суспільне новини : сайт. 30.11.2022. <https://suspilne.media/328420-z-teritorii-rosii-obstrilali-bilopilla-na-sumsini-e-rujnuvanna-zaginuvidlitok/>.

¹⁶ Ювенальні прокурори: 430 дітей загинуло внаслідок збройної агресії РФ в Україні // Telegram : месенджер. URL: https://t.me/pgo_gov_ua/7168.

¹⁷ У селі біля Чернігова російські окупанти розстріляли трьох підлітків // Суспільне новини : сайт. 15.03.2022. URL: <https://suspilne.media/217820-u-seli-bila-chernigova-rosijski-okupanti-rozstrilali-troh-pidlitkiv/>.

ракетні обстріли, пошкодження інфраструктури (відсутність електроенергії, водопостачання та тепла в оселях), брак медикаментів та вчасної медичної допомоги, нестабільність освітнього процесу спричинили одне з найшвидших широкомасштабних переміщень дітей¹⁸ із часів Другої світової війни.

Небезпека мінування територій

Повномасштабна війна перетворила українські землі на найбільш заміновані у світі. Російські війська залишили десятки тисяч смертоносних «нагадувань» про себе. Ще в перші дні війни Національна поліція України попередила¹⁹ про виявлення на території нашої країни протипіхотних мін, так званих метеликів. Вони невеликі, пластмасові, бувають яскравого кольору, через що діти можуть сприймати їх як іграшку. Також у ЗМІ та соцмережах періодично з'являється інформація, що ворог розкидає реальні дитячі іграшки, смартфони та інші цінні речі, начинені смертельно небезпечною вибухівкою.

Навіть попри припинення бойових дій у деяких регіонах мешканцям територій, де велись активні обстріли та була окупація, зокрема Чернігівської та Сумської областей, які у фокусі цього дослідження, потрібно бути пильними й у край обережними, адже за попередніми оцінками українських і міжнародних експертів російськими мінами та боєприпасами забруднено 300 тис. кв. км, що становить майже половину України.

«Сюрпризи» російські військові залишили в полях, будинках, у парках, лісах і просто на вулицях, дитячих майданчиках, школах, дошкільних навчальних закладах. Деякі розтяжки спеціально замасковані. Про ймовірне замінування можуть свідчити окопи, траншеї, сліди «прильотів», зруйновані автомобілі та будівлі, залишки військової техніки біля цивільних об'єктів тощо.

Українські сапери щодня працюють над знешкодженням та очищенням території. Так, за інформацією ГУ Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Сумській області, в період з 24.02.2022 по 31.05.2022 на території Сумської області піротехнічними розрахунками Міжрегіонального центру швидкого реагування Державної служби України з надзвичайних ситуацій (м. Ромни) виявлено та знешкоджено 7476 одиниць вибухонебезпечних предметів. Серед них артилерійські снаряди, гранатометні постріли, мінометні міни різних калібрів, снаряди для реактивних систем залпового вогню, ручні вогнемети, протипіхотні, сигнальні та протитанкові міни, ручні гранати та сигнальні димові патрони, крупнокаліберні набойки та інші вибухові пристрої. Вибухонебезпечні предмети виявляються на території фактично всіх громад області. Схожа ситуація і в сусідній Чернігівській області.

---

¹⁸ Понад половина дітей України вимушено покинула свої домівки після місяця війни – ЮНІСЕФ // UNICEF України : сайт. 24.03.2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>.

¹⁹ Поліція застерігає: не підіймайте підозрілі або цінні предмети // Facebook : соц. мережа. 26.02.2022. URL: https://www.facebook.com/UA.National.Police/posts/279352761001428?fbclid=IwAR2_DAtvxgJddb_wyrI4yHRyZLdw81YasiOv7qYGSSuO9HRMHMjnF2Bq5GM.

Украї важливо в усіх регіонах (з урахуванням ракетних обстрілів та використання ворогом так званих дронів-шахідів) постійно проводити роз'яснювальну роботу щодо небезпеки таких знахідок для дітей. Основні правила безпечної поведінки при виявленні вибухонебезпечних предметів і роз'яснення, що таких предметів у жодному разі не можна торкатися, намагатися перенести або розібрати, що необхідно відійти на безпечну відстань (не менше 100 м) та зателефонувати до екстрених служб за номерами «101» та «102», мають постійно оновлюватися в усіх закладах освіти, дозвілля та відпочинку дітей.

Корисні посилання за темою

1. Мультфільм ЮНІСЕФ Україна про мінну безпеку: лісовий скарб .
2. Курс з інформування про ризики вибухонебезпечних предметів від освітнього проєкту «Стопміна».
3. Посібник для самостійного вивчення населенням способів захисту від надзвичайних ситуацій та дій у разі їх виникнення від Державної служби України з надзвичайних ситуацій.
4. Пам'ятка щодо правил поведінки (порядку дій) населення у разі виявлення підозрілого об'єкта, вибухонебезпечного предмета від Державної служби України з надзвичайних ситуацій.
5. Новий бот «Дитячий лікар на війні» від Центру протидії дезінформації при РНБО України, де можна отримати безоплатну онлайн-допомогу від дитячих лікарів з усієї України.

Евакуація дітей із небезпечних регіонів

Організація процесів евакуації цивільного населення в лютому-квітні 2022 р.

Що стосується евакуації мирного населення, в тому числі дітей, під час бойових дій у лютому-квітні 2022 р. Так, 08.03.2022 з м. Суми вперше проводилась евакуація цивільного населення. Від ДСНС було залучено 3 одиниці техніки та 23 особи з особового складу²⁰. Спочатку були вивезені студенти-іноземці. Після організації автобусних виїздів студентів з'являються повідомлення про можливість виїхати автобусами та власним автотранспортом²¹. Після цього так звані гуманітарні коридори були організовані ще кілька разів протягом березня. У першу чергу евакуювали дітей з мамами, людей з інвалідністю, громадян похилого віку. Рішення про відкриття гуманітарних коридорів приймалися напередодні таких днів з урахуванням

---

²⁰ Триває евакуація населення з постраждалих регіонів України // Telegram : месенджер. 08.03.2022. URL: <https://t.me/suspilnesumy/3159>.

²¹ 8 березня у Сумах має запрацювати «зелений коридор» // Telegram : месенджер. 08.03.2022. URL: <https://t.me/suspilnesumy/3153>.

ефективності переговорного процесу з військовими РФ, оголошення про дату, час, місця збору осіб, кількість автобусів розповсюджувалися в соціальних мережах і місцевих ЗМІ.

Щодо евакуації комунальних установ або закладів освіти. Нам офіційно відомо лише про те, що 71 дитину із Сумського спеціалізованого будинку дитини евакуювали до Києва чотирма автомобілями швидкої допомоги²². Частина з них залишилась у клініці Бориса Тодурова, а інші були перевезені закордон²³.

Щодо офіційної статистики по кількості осіб, які виїхали з області в ці дні, то вона відсутня. Є приблизні дані, взяті з офіційних джерел. Загалом понад 100 тис. людей змогли покинути зону бойових дій на Сумщині. Проте під час збору інформації для цього звіту ми отримали офіційну та непідтверджену інформацію від мешканців м. Суми, що навіть поза гуманітарними коридорами існували «таємні» шляхи, якими волонтери вивозили людей під час небезпеки в місті.

У Чернігівській області під час активних бойових дій офіційна евакуація не проводилась. У перші ж дні вторгнення чернігівці самотужки покидали обласний центр, майже відразу до організації евакуації долучилися волонтери й обласна адміністрація. Ані «гуманітарні», ані «зелені» коридори не проголошувались. Серед причин місцева влада називала високу ймовірність прицільного обстрілу (на основі прослуховування розмов російських військових та наочного прикладу в інших регіонах ще з 2014 р.). Окремими діями вивозити людей з обласного центру вдалося завдяки тому, що з Київської області надавались автобуси. Тим не менш, за приблизними оцінками, з Чернігова лише в березні виїхали близько $\frac{2}{3}$ мешканців, це майже 200 тис. людей²⁴.

Залишається відкритим питання, скільки з осіб, які виїхали, повернулись назад у прикордонні області України.

Евакуація населення з громад, що розташовані біля кордону

Станом на грудень 2022 р. питання евакуації мирного населення в Сумській та Чернігівській областях залишається в зоні відповідальності самих мирних мешканців та волонтерів. Централізованої евакуації за участі ОМС (органів місцевого самоврядування – прим. ред.) навіть із небезпечної прикордонної зони не проводиться.

Що стосується Сумської області, то за відповіддю на запит про надання публічної інформації Департаментом інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю Сумської ОДА від 19.08.2022 № 03-08/229 програми, плани та заходи з питань створення місць масового розселення евакуйованих людей з місць проведення бойових дій та окупованих територій не

---

²² Із Сум евакуювали вихованців спеціалізованого будинку дитини // Суспільне новини : сайт. 19.03.2022. URL: <https://suspilne.media/219384-iz-sum-evakuovali-vihovanciv-specializovanogo-budinku-ditini/>.

²³ Майже два тижні ми ховали цих малюків у бомбосховищах // Telegram : месенджер. 20.03.2022. URL: <https://t.me/Zhyvutsky/1273>.

²⁴ Майже причепурений, але все ще тривожний. Як оживає Чернігів // Українська правда : сайт. 23.05.2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/23/248728/>.

приймались. Проект розпорядження щодо створення комісії з питань евакуації та розселення внутрішньо переміщених осіб знаходиться на стадії розробки.

Водночас відмітимо, що цей процес варто було б прискорити, адже і Сумська, і Чернігівська області після виходу російських військових залишаються в небезпеці. Щоденно фіксуються численні обстріли з боку РФ. Під ворожим вогнем майже кожен день опиняються прикордонні громади північного регіону.

За словами керівника Чернігівської ОВА, було поставлено завдання начальникам районних військових адміністрацій активізувати роботу з місцевим самоврядуванням та мешканцями прикордонних населених пунктів щодо можливих варіантів переїзду з потенційно вразливої території. Очільник області повідомляє, що практику такого переселення влада вже має в Новгород-Сіверському районі. Людям, які хочуть переїхати в межах району, потрібно звернутися до РВА. Там допоможуть і з пошуком тимчасового житла, і з переїздом²⁵. Таким чином до інших населених пунктів області вже виїхали 1,5 тис. людей.

Крім того, періодично у ЗМІ з'являються оцінки та прогнози військових експертів щодо можливого повторного вторгнення в Чернігівську область з боку Республіки Білорусь та РФ.

Згідно з розрахунками Ради національної безпеки і оборони в разі поновлення активних бойових дій із Чернігівської області необхідно буде евакуювати щонайменше 300 тис. громадян. «Серед них майже 100 тисяч дітей²⁶», – коментує ситуацію керівник Чернігівської ОВА.

Посилення відповідальності за відмову від евакуації дітей

Щодо перспектив евакуації сімей, патронатних вихователів та дитячих будинків з небезпечних територій. Наприкінці літа на законодавчому рівні були ухвалені зміни, що посилюють відповідальність керівників закладів та батьків, які відмовляються від евакуації з небезпечних регіонів. Відтепер сім'ї, а також патронатні вихователі та дитячі будинки, які виховують прийомних дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування, можуть втратити право опікувати їх, якщо наражають своїх вихованців на великий ризик і відмовляються від обов'язкової евакуації.

У подальшому долі цих дітей держава доручить більш відповідальним вихователям вже у безпечних регіонах, куди їх евакуюють.

Заклади чи вихователів визначатиме Національна соціальна сервісна служби України на підставі інформації місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування про наявність у згаданих районах прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей патронатних вихователів, закладів, в яких передбачається цілодобове перебування дітей.

---

²⁵ Влада Чернігівщини пропонує евакуацію мешканцям прикордоння // ua.news : сайт. 07.11.2022. URL: <https://ua.news/ua/war-vs-rf/vlasty-chernygovshhyny-predlagayut-evakuatsyyu-zhytelyam-prygranychya>.

²⁶ Як Чернігівщина готується до ймовірного наступного вторгнення Росії // Українська правда : сайт. 04.07.2022. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/07/4/7356240/>.

Відповідну постанову, винесену на розгляд Кабміну, ухвалив український уряд на засіданні 23.08.2022.

Щодо інформації про можливу обов'язкову евакуацію з регіонів. Місцева влада оцінює ситуацію в конкретному регіоні та робить висновок, чи можуть люди безпечно там проживати протягом цього осінньо-зимового періоду. Враховуються як ризики обстрілів, так і стан житлово-комунальної інфраструктури. На сьогодні небезпечними можуть бути лише окремі частини Харківської, Миколаївської та Запорізької областей. Саме із цих районів, можливо, буде організована обов'язкова евакуація. Наприкінці серпня також тривав процес організації точкової евакуації дітей-сиріт і тих, які залишилися без батьківського піклування, із Запорізької, Дніпропетровської та інших областей – з потенційно небезпечних місць. Евакуація здійснювалася в безпечні райони Вінницької, Волинської, Житомирської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської та Чернівецької областей.

Під час роботи над цим дослідженням інформації про евакуацію з прикордоння Сумської області не було.

Висновки

1. Необхідно провести аналіз стану систем централізованого оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій і терміново модернізувати діючі системи, а також створити альтернативні варіанти оповіщення населення за допомогою гучномовців, месенджерів Viber і Telegram.
2. У громадах необхідно створити плани з евакуації сімей з дітьми.
3. У громадах необхідно оглянути місця для укриття, провести їх реконструкцію та забезпечити усім необхідним для безпечного перебування.
4. Необхідно провести аналіз організації процесів точкової евакуації дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування, а також умов їх розселення на нових місцях.

Медицина

В умовах війни життя і здоров'я людей постійно перебуває під загрозою. Йдеться не лише про контузії і травми, а й про довгострокові наслідки: психологічні та психічні проблеми, зростання залежностей і загострення деяких хвороб.

Одним із ключових завдань діяльності органів державної та місцевої влади під час воєнного стану є забезпечення сталого функціонування системи охорони здоров'я та задоволення медичних потреб населення.

Повноваження органів місцевого самоврядування визначено ст. 32 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»:

«... забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування, розвитку і вдосконалення мережі освітніх і лікувальних закладів усіх форм власності, фізичної культури і спорту, визначення потреби та формування замовлень на кадри для цих закладів, укладення договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи щодо вдосконалення кваліфікації кадрів, залучення роботодавців до надання місць для проходження виробничої практики учнями професійно-технічних навчальних закладів; забезпечення відповідно до законодавства пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення».

Статтею 14 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» встановлено обов'язок виконавчих органів сільських, селищних, міських рад здійснювати управління комунальними закладами охорони здоров'я, організацію їх матеріально-технічного, кадрового та фінансового забезпечення відповідно до закону.

У межах дослідження проведено аналіз роботи органів місцевого самоврядування щодо забезпечення прав мешканців громад на охорону здоров'я.

Надання медичних послуг у громадах Черкаської області не зазнало суттєвих змін і перебоїв. Це зумовлено здебільшого віддаленістю громад від місць проведення бойових дій та задовільною роботою органів місцевого самоврядування з організації медичних послуг.

За інформацією Департаменту освіти та гуманітарної політики Черкаської міської ради, медичне обслуговування дітей у навчальних закладах враховує проведення обов'язкових медичних оглядів, у тому числі медичних оглядів перед профілактичними щепленнями, проведення профілактичних щеплень, надання невідкладної медичної допомоги.

Забезпечення лікарськими засобами для амбулаторного лікування, технічними засобами хворих, у тому числі дітей, у м. Черкаси здійснюється відповідно до рішення Черкаської міської ради «Про затвердження міської програми надання медичних послуг жителям міста Черкаси понад обсяг, передбачений програмою державних гарантій медичного обслуговування населення, на 2021–2023 роки» від 24.12.2020 № 2-38. У КНП «Черкаська міська дитяча лікарня» станом на 08.11.2022 надано безкоштовні медичні послуги та виписано 1039 рецептів на лікарські засоби 186 дітям, які перебувають на обліку у лікарів-спеціалістів з приводу наявної хронічної патології, в тому числі дітям-сиротам і дітям, які позбавлені батьківського піклування.

У м. Черкаси надання медичної допомоги дітям, у тому числі дітям-сиротам і дітям, які позбавлені батьківського піклування, забезпечується центрами первинної медико-санітарної допомоги, КНП «Черкаська міська дитяча лікарня», КНП «Черкаська міська дитяча стоматологічна поліклініка», КНП «Черкаська міська інфекційна лікарня» та КНП «Черкаська міська реабілітаційно-оздоровча поліклініка “Астра”».

КНП «Черкаська міська дитяча лікарня» надає пакети послуг з медичної реабілітації дітей з ураженням опорно-рухового апарату та нервової системи. За 9 місяців 2022 р. у КНП «Черкаська міська дитяча лікарня» отримали послуги з реабілітації (масаж, лікувальна фізкультура, фізпроцедури): амбулаторно – 987 дітей, стаціонарно – 587 дітей.

КНП «Черкаська міська реабілітаційно-оздоровча поліклініка “Астра”» в межах реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення та відповідно до договору з НСЗУ надає безкоштовну медичну допомогу дітям за такими напрямками:

- медична реабілітація дітей від трьох років з ураженням опорно-рухового апарату;
- медична реабілітація дітей від трьох років з ураженням нервової системи;
- медична реабілітація немовлят, які народилися передчасно або хворими, протягом перших трьох років життя.

За 9 місяців 2022 року у закладі проліковано 74 дитини з ортопедичною патологією, 87 дітей із неврологічними захворюваннями та 224 дитини віком до трьох років.

З початку введення воєнного стану у Звенигородській громаді проводяться профілактичні огляди, які пройшли 5056 дітей, що складає 83 %. Медогляди проводяться безкоштовно на базі амбулаторії № 1 м. Звенигородка у присутності батьків згідно з наказами МОЗ України «Про удосконалення амбулаторно-поліклінічної допомоги дітям в Україні» від 29.11.2002 № 434 (для дітей дошкільного віку 5–6 років) та «Про удосконалення медичного обслуговування учнів загальноосвітніх навчальних закладів» від 16.07.2010 № 682 (для дітей від 7 до 17 років).

Діти, які перебувають закордоном, консультуються зі своїми лікарями онлайн.

Хворі діти приймаються в день звернення незалежно від кількості прийнятих дітей. У центрі працює кабінет щеплень, денний стаціонар на 5 ліжок для надання невідкладної допомоги.

У КНП «Звенигородський ЦПМСД» перебуває на обліку 134 дитини з інвалідністю віком до 18 років. Для їх реабілітації розроблені індивідуальні плани, контроль за виконанням яких проводиться 1 раз на 2 роки з наступною їх корекцією.

Пільгові медикаменти щомісячно отримують 10 дітей з епілепсією, 13 дітей з ревматоїдним артритом, 13 дітей з фенілкетонурією (спецхарчування), 9 дітей з ДЦП отримують щомісячно безкоштовно памперси згідно з нормативом.

У Канівській громаді всі медичні послуги та ліки для дітей надаються безкоштовно. У закладах освіти працюють медсестри, які за потреби надають медичну допомогу учням.

Реабілітаційні послуги для дітей надаються в центрах вторинної і третинної медичної допомоги, які розташовані в інших містах.

Під час активних бойових дій у Сумській області, облоги й окупації в Чернігівській області медичне забезпечення дітей здійснювалося відповідно до умов безпеки та наявності лікарів у громадах. У м. Суми про відкриті та працюючі лікарні повідомляла Сумська ОВА всіма доступними каналами комунікації. Кількість приймаючих лікарів-терапевтів (сімейних лікарів і педіатрів) скоротилася, але згодом приймати пацієнтів почали приватні лікарні, які пристосувалися до умов та забезпечували медичними послугами тих, хто цього потребував. Обмеженим був доступ до запису, адже періодично не працював онлайн-запис до лікаря, були проблеми з телефонним зв'язком та інтернетом. Під час облоги міста суттєво відчувався дефіцит окремих медичних препаратів в аптеках (жарознижуючих, знеболювальних тощо),

через певний час до міста почала поступати гуманітарна допомога, і це питання почали вирішувати шляхом розподілення препаратів по лікарнях та кабінетах сімейних лікарів.

Щодо проблем зі зв'язком, то вони із часом вирішилися, після квітня 2022 р. у місті запрацював онлайн-запис до лікарів. Наразі прийом дітей лікарями та обслуговування в медичних закладах ускладнюється періодичними вимкненнями світла і повітряними тривогами, під час яких прийом не здійснюється або переноситься. Це певним чином обмежує доступ дітей до якісної медицини, хоч і зі зрозумілих причин.

Цікавим є досвід Садівської громади, про який ми дізналися під час виїзду. Під час облоги населеного пункту російськими військовими в лютому-березні 2022 р. жінки зібрали у громаді ліки, створили реєстр доступних медикаментів та забезпечували тих, хто потребує ліків, необхідним за наявності. Процес організації відбувся спонтанно, в ньому взяли участь особи, які мають медичну освіту (кваліфікацію) та проживають у громаді, відповідно до потреб мешканців громади, зокрема представників вразливих категорій населення: одиноких, людей похилого віку, родин з маленькими дітьми. В умовах облоги виїхати і купити ліки було небезпечно. Крім того, місцевий волонтерський осередок намагався якимось чином розважити дітей, організовуючи певні активності для них навіть у таких небезпечних умовах.

Обмеження доступу до якісних і стабільних медичних послуг через постійні обстріли прикордоння відчували та продовжують відчувати на собі мешканці Білопільської громади. Під прицілом опиняються медичні заклади, сільські ФАПі. Під час одного з обстрілів частково зруйновано лікарню буквально в центрі громади. 35 снарядів САУ пошкодили операційну, стоматологічний, хірургічний, рентгенкабінет, котельню медзакладу, дитяче та приймальне відділення. Обстріл почався тоді, коли лікарня була заповнена пацієнтами²⁷.

Щодо медичної допомоги дітям-сиротам і дітям, які позбавлені батьківського піклування, КНП «Білопільська міська лікарня» повідомила у відповідь на запит, що в освітніх закладах медичне обслуговування дітей забезпечується медичними сестрами. Дітей цього контингенту під наглядом лікаря педіатра Білопільської міської лікарні четверо. Вони отримують безоплатні медичні послуги, які потребують, а також послуги з профілактики захворювань. Забезпечуються ліками, які надходять з гуманітарною допомогою. Ці діти знаходяться на обліку в реабілітаційних установах, де проводяться фізична, психологічна, соціальна реабілітація. З дітьми та їх опікунами проводяться бесіди щодо порядку реалізації медичних прав у громаді.

Крім того, на обліку лікарів Білопільського центру первинної медичної допомоги знаходиться 19 дітей-сиріт і дітей, які позбавлені батьківського піклування. У відповіді на запит зазначено, що вони отримують безкоштовні медичні послуги в центрі, забезпечуються за необхідності ліками за рахунок гуманітарної допомоги. Програм, що дають можливість отримати безкоштовні та пільгові ліки, у громаді немає. В освітніх закладах медичне обслуговування дітей забезпечують медичні сестри, за потреби залучаються медичні працівники. Послуги з

---

²⁷ Обстріл Білопілья: рашисти вбили 15-річного хлопчика та зруйнували лікарню // 0542 : сайт. 30.11.2022. URL: <https://www.0542.ua/news/3505496/obstril-bilopilla-rasisti-vbili-15-ricnogo-hlopcika-ta-zrujnuvali-likarnu>.

фізичної, психологічної та соціальної реабілітації надаються комунальною установою «Інклюзивний ресурсний центр» Білопільської міської ради.

Під час активних воєнних дій на території Чернігова й області пошкоджено 34 медичні заклади. У Чернігові тієї чи іншою мірою постраждали майже всі медзаклади. Серйозних пошкоджень чи руйнувань зазнали заклади обласного рівня – Центр соціально значущих та небезпечних хвороб, Міська дитяча стоматологічна поліклініка, а також Центр надання допомоги кардіологічним хворим, Центр для постраждалих від наслідків аварії на ЧАЕС при Чернігівській обласній лікарні. У Міській лікарні № 3 м. Чернігів пошкоджений рентгенодіагностичний блок, постраждало дороге обладнання – апарат для виконання томографії.

Також у різних медичних закладах Чернігівщини пошкоджено 24 санітарні автомобілі.

На сьогодні в Чернігівській області працюють 83 самостійні медичні заклади, в тому числі 14 обласного рівня, 30 міських і районних лікарень, що надають допомогу амбулаторно та стаціонарно. Також функціонують 140 лікарських амбулаторій та 590 фельдшерсько-акушерських пунктів у сільській місцевості.

Під час часткової окупації та блокади населених пунктів у Чернігівській області надання медичних послуг було значно ускладнено, деякі населені пункти були повністю позбавлені первинної медичної допомоги та медикаментів.

Медичне обслуговування в закладах освіти Корюківської територіальної громади Чернігівської області здійснюється медичними сестрами у трьох закладах загальної середньої освіти та двох закладах дошкільної освіти. Це заклади, де навчаються більше 200 здобувачів відповідної освіти. Решта закладів обслуговуються Комунальним некомерційним підприємством «Центр первинної медико-санітарної допомоги “Корюківський центр сімейної медицини”» Корюківської міської ради та його сільськими амбулаторіями і фельдшерськими пунктами.

За інформацією, отриманою у відповідь на запит, КНП «Ніжинський міський центр первинної медико-санітарної допомоги» Ніжинської міської ради з початку 2022 р. забезпечив безкоштовними ліками відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування безоплатного та пільгового відпуску лікарських засобів за рецептами лікарів у разі амбулаторного лікування окремих груп населення за певними категоріями» № 1303 13 дітей. Безкоштовні медичні послуги за запитуваний період з 01.01.2022 в Ніжинській територіальній громаді отримали 23958 дітей.

У Коропській територіальній громаді Чернігівської області медичне обслуговування в Коропській ЗОШ і Коропському ЗДО «Дзвіночок» забезпечується медичними сестрами, в інших закладах освіти – за місцем проживання медичними працівниками ФАП.

Рекомендації

1. Проводити постійний аналіз на рівні територіальних громад стану здоров'я дітей та молоді.
2. Розробити цільову програму з відновлення фізичного та психологічного стану здоров'я дітей та молоді.

Психологічна реабілітація постраждалих дітей

Станом на листопад 2022 р. у Сумській громаді дітям – внутрішньо переміщеним особам продовжують надавати статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. У Білопільській та Садівській громадах така робота не ведеться через відсутність звернень (що свідчить про низьку обізнаність в цьому питанні мешканців громад). Однак зауважимо, що **оцінка потреб у медичних послугах дітей, які втратили здоров'я внаслідок збройного конфлікту, не проводилась.**

Станом на 28.10.2022 виконавчим комітетом Ніжинської міської ради як органом опіки та піклування надано статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, 17 дітям. Проте фактично на території міста проживають 6 дітей. Із 2014 р. відповідний статус отримали 8 дітей Корюківської громади. З місцевого бюджету допомога таким дітям окремо не надається.

Така невелика кількість дітей із зазначеним статусом пояснюється прогалиною у відповідному Порядку²⁸ надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дія якого наразі поширюється тільки на дітей, які постраждали на території проведення АТО/ООС.

Згідно з опитуванням клієнтів, які зверталися до нас під час реалізації проєкту, особи, що виховують дитину зі статусом постраждалої внаслідок військового конфлікту, відмічають серед соціальних послуг, які надаються особам, що перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, надання інформації з питань соціального захисту населення, допомогу в оформленні документів, допомогу в отриманні БПД.

Що вважають підтримкою від органів місцевої влади переселенці, які мали погіршення здоров'я у себе / членів родини під час опитування у відкритих питаннях:

- оформлення й отримання виплат для ВПО;
- отримання гуманітарної допомоги;
- безкоштовне відвідування дітьми гуртків або проєктних заходів від різних недержавних організацій;
- допомогу в оформленні статусу дитини, що постраждала внаслідок військового конфлікту;
- соціально-психологічну підтримку від фахівців під час звернень (окремо виділяють підрозділи-центри соціальних служб);
- безоплатну правову допомогу від центрів системи безоплатної вторинної допомоги;
- окремі засоби та заходи реабілітації (відмічено якість, але не достатню кількість).

---

²⁸ Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 № 268 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-p>.

«Не знаю, чи потрібна мені психологічна підтримка», – зазначають опитані внутрішньо переміщені особи, хоча майже кожна із них згадувала про стрес і психологічні проблеми.

Серед внутрішньо переміщених осіб, які офіційно стоять на обліку в Чернігівській, Черкаській та Сумській областях, більшу кількість становлять соціально вразливі категорії населення (люди з особливими потребами, похилого віку, самотні батьки, малозабезпечені та ін.), і обставини переселення посилюють фактори ризику для них. Під час юридичного консультування у громадських організаціях періодично порушуються питання відчуття несприйняття з боку громади, яка приймає. Це є суттєвою перешкодою для побудови нових стосунків, працевлаштування за місцем переселення. Більшості з них важко або неможливо влаштуватися на новому місці відповідно до звичних умов життя і соціального статусу. Часто їм доводиться змінювати життєві орієнтири та набувати нових як професійних, так і соціальних навичок. Адаптація переселенців значною мірою залежить від готовності громади приймати їх як нових членів громади, а не просто тимчасових мешканців. Після травматичних подій, які відбулися у зв'язку з бойовими діями, багато хто з переселенців перебуває у стресовому стані та переживає нові психологічні травми, пов'язані з переїздом і влаштуванням на новому місці.

Майже кожен із клієнтів – отримувачів правової допомоги згадував про стрес і певні психологічні проблеми. 1 особа зазначила, що послуги із психологічної реабілітації було запропоновано лікарями під час стаціонарного лікування травм та/або інших набутих порушень здоров'я. Є люди, які відмічають у себе порушення здоров'я внаслідок вимушеного переселення. Під час звернення з різних причин до лікарів вторинної медичної ланки переселенці зазначили про пропозиції від медичних працівників отримати також і психологічну допомогу. Це свідчить про неможливість самотійно оцінити свій моральний стан.

Відмітимо, що саме зараз, через 9 років після переселення, в деяких внутрішньо переміщених родинах постало питання необхідності звернення до психологів із різних причин. Основною з них серед переселенців «першої хвилі» (до повномасштабного вторгнення у лютому 2022 р.) є загострення небезпеки, повторне переживання травмуючих подій, обстріли тощо. Серед переселенців 2022 р. фактично всі знаходяться у стресі через неприпинення обставин, які до нього призвели. На жаль, більшість опитаних відмітили лише можливість отримати консультації в міських центрах соціальних служб та несистемні заходи від громадських організацій у межах їх проектної діяльності.

Як зазначають фахівці з психології, у людей, які переселилися з районів бойових дій, розвиваються посттравматичні розлади або окремі симптоми порушення адаптації. Так, протягом певного періоду часу симптоматика поступово має вщухнути. За умови соціалізації, успішного працевлаштування повинно настати самотійне видужання, але іноді порушення переходить у хронічний розлад і потребує кваліфікованої допомоги. Найбільш вразливі групи – це діти, підлітки й особи похилого віку. Так, діти можуть переймати симптоми від батьків або інших близьких людей. Найбільш поширена проблема перейнятих симптомів серед дітей, батьки яких уже мають постстресовий розлад. Тому важливо якомога ефективніше і вчасно надавати допомогу сім'ям, що мають подібні розлади.

Освіта

Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері освіти визначаються Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», яким, зокрема, встановлено таке:

«До відання виконавчих органів сільських, селищних та міських рад належить:

1. Управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, оздоровчими закладами, молодіжними центрами, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

2. Забезпечення здобуття повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти у державних і комунальних закладах освіти, створення необхідних умов для виховання дітей та молоді, розвитку їхніх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів, сприяння діяльності дошкільних та позашкільних закладів освіти, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких громадських об'єднань, молодіжних центрів».

З моменту введення воєнного стану в Україні було сформовано засади інституційно-правового регулювання освітньої сфери на період дії воєнного стану. Основні заходи реагування визначено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII, Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/202210, а також іншими нормативно-правовими актами України.

В умовах воєнного стану Міністерство освіти і науки України залишилося головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує розроблення й проведення державної політики у сферах освіти та науки, що забезпечує доступність і неперервність освітнього процесу.

Відповідно до норм ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» повноваження місцевих органів влади, зокрема в частині управління закладами й установами освіти, переходять до військових адміністрацій населених пунктів на відповідній території.

Таким чином, у населених пунктах, де відбувалися бойові дії або які перебували в окупації, завдання з організації освітнього процесу покладалися на військові адміністрації. На решті території України органи місцевого самоврядування продовжували реалізовувати державну політику у звичному режимі відповідно до рекомендацій Міністерства освіти та науки України та військових адміністрацій.

За даними²⁹ Міністерства освіти і науки України кількість зруйнованих/пошкоджених закладів освіти в Україні станом на 01.08.2022 становить:

1) 790 закладів дошкільної освіти;

---

²⁹ Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / за заг. ред. С. Шкарлета. Київ, 2022. 358 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2022/Mizhn.serpn.ped.nauk-prakt.konferentsiya/Inform-analityc.zbirn-Osvita.Ukrayiny.v.umovakh.voyennoho.stanu.22.08.2022.pdf>.

2) 1056 закладів середньої освіти.

Чернігівська область налічує 545 закладів загальної середньої освіти. За час воєнних дій на Чернігівщині 4 з них були повністю зруйновані та ще 65 отримали пошкодження різного ступеня, це 12,7 % від загальної кількості всіх закладів області.

Найбільше постраждали саме чернігівські міські школи. За інформацією³⁰ Чернігівської міської ради, 80 % будівель шкіл пошкоджено внаслідок ворожих обстрілів і бомбардувань. Загалом пошкоджено 79 будівель освітньо-виховних закладів на території області.

Міністерством освіти і науки України постійно надавалися рекомендації щодо організації освітнього процесу залежно від безпекової ситуації на місцевості:

- тимчасове призупинення освітнього процесу (виконання працівниками закладів освіти заходів і завдань, визначених військово-цивільною адміністрацією);
- організація освітнього процесу за дистанційною формою навчання (за погодженням із військово-цивільною адміністрацією);
- застосування змішаної форми навчання.

З огляду на загрозу життю і здоров'ю учасників освітнього процесу організація освітнього процесу у ЗЗСО здійснювалася за різними формами навчання у зручний для здобувачів освіти спосіб:

- за дистанційною формою навчання у ЗЗСО, до якого зараховано учня за основним місцем проживання;
- за дистанційною формою навчання, приєднавшись до ЗЗСО (класу), що функціонує в Україні,
- незалежно від місця перебування тимчасово переміщеної особи;
- очно в ЗЗСО, який функціонує в населеному пункті, де перебуває тимчасово переміщена особа;
- за будь-якою іншою формою навчання, що дозволена чинним законодавством.

Враховуючи те, що не всі заклади освіти змогли продовжити навчання, що зумовлено руйнуваннями та пошкодженнями приміщень, переміщенням дітей в інші населені пункти та закордон, окупацією, активними бойовими діями, ракетними обстрілами, навчання в освітніх закладах з 24.02.2022 проходило в дистанційному режимі.

Одним із позитивних прикладів вирішення такої проблеми став освітній проєкт «Навчання без меж», у межах якого здійснювалася трансляція відеоуроків для учнів 5–11 класів. Освітнім закладам було рекомендовано використовувати всі наявні електронні ресурси, насамперед можливості Всеукраїнської школи онлайн, регіональні платформи, електронні ресурси окремих закладів освіти.

На рівні територіальних громад питання з доступом до освіти вирішувалося з огляду на поточну ситуацію з безпекою, фінансові й організаційні спроможності територіальних громад.

---

³⁰ <https://chernigiv-rada.gov.ua/news/id-53199/>

У Черкаській області можливість отримання послуг освіти забезпечувалась:

- 1) підвезенням учнів до освітніх закладів;
- 2) наданням учителям і вихователям закладів освіти техніки: комп'ютерів, ноутбуків, інтерактивних дошок;
- 3) наданням освітніх учням – внутрішньо переміщеним особам планшетів;
- 4) організацією освіти для дітей з особливими освітніми потребами.

За ініціативи «Ноутбук кожному вчителю», реалізація якого стала можливою завдяки домовленостям Міністерства освіти і науки України з компанією Google, та за підтримки Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури UNESCO 22 грудня на Черкащину доставлено 1442 ноутбуки Chromebook.

Комп'ютерне обладнання передалося для задоволення першочергових потреб:
– педагогічних працівників закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти (в тому числі внутрішньо переміщених), чиї заклади освіти було пошкоджено, зруйновано або пограбовано та які забезпечують освітній процес у дистанційному форматі;
– педагогічних працівників закладів загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти у відносно безпечних регіонах, які навчають здобувачів освіти з внутрішньо переміщених осіб.

У Черкаській громаді працюють 57 закладів дошкільної освіти та 41 заклад загальної середньої освіти. Навчання в дошкільних навчальних закладах проводиться за очною формою навчання. У закладах середньої освіти, які мають найпростіше укриття, навчання учнів 1, 2, 5 та 11 класів відбувається очно, решта шкіл і класів навчаються в дистанційному або змішаному форматі.

Освітні заклади самостійно забезпечують викладачів і здобувачів освіти комп'ютерами, інтерактивними дошками та іншою необхідною технікою для проведення навчання в режимі онлайн.

Для дітей з особливими освітніми потребами створено 77 інклюзивних та 10 спеціальних класів. 57 закладів дошкільної освіти та 24 заклади середньої освіти обладнані найпростішими укриттями. Всі укриття обладнано санітарно-гігієнічними вузлами, системами вентиляції повітря, водопроводом, електрикою, освітленням.

Підручниками забезпечені 87,8 % шкіл.

Підвезення учнів до освітніх закладів не проводиться.

У Канівській громаді функціонують 9 закладів загальної середньої освіти, з них 8 закладів працюють за змішаною формою навчання, 1 – за дистанційною, та 9 закладів дошкільної освіти, з них 6 працюють очно, 3 – на простоті.

Програмою розвитку освіти у Канівській територіальній громаді передбачено забезпечення всіх учасників освітнього процесу матеріально-технічними засобами, які дозволяють організувати онлайн-навчання, підручниками. Однак у 2022 р. видатків на закупівлю таких засобів не передбачено. Підтримка учнів з внутрішньо переміщених осіб здійснювалась

міжнародною організацією UNICEF, яка передала освітнім закладам 180 електронних підручників.

Громада організує постійне підвезення учнів та вчителів, які проживають у сільській місцевості, до освітніх закладів. Загалом цією послугою забезпечені 167 учнів та 22 педагогічних працівники.

У громаді також організовано навчання для дітей з особливими освітніми потребами: організовано 27 інклюзивних класів, в яких навчається 51 дитина. У закладах дошкільної освіти функціонують 4 інклюзивні групи, де перебуває 12 дітей. Системний кваліфікований супровід осіб з особливими освітніми потребами здійснює комунальна установа «Канівський інклюзивно-ресурсний центр Канівської міської територіальної громади».

У всіх 8 закладах середньої освіти та 6 закладах дошкільної освіти функціонують укриття, що дозволяє їх відвідування.

У Звенигородській громаді з 15 закладів середньої освіти працюють: 4 – за очною формою навчання; 4 – за дистанційною формою; 7 – за змішаною формою. З 10 закладів дошкільної освіти 5 працюють за очною формою, 5 – за дистанційною формою навчання.

За інформацією Звенигородської міської ради, всі освітні заклади забезпечені комп'ютерами, інтерактивними дошками й іншою необхідною технікою для проведення навчання в онлайн-режимі. Однак у 2022 р. закупівля технічних засобів не проводилась.

Інклюзивно-ресурсний центр Звенигородської міської ради організує освітній процес для 177 дітей з особливими освітніми потребами, в інклюзивних класах навчається 12 дітей.

Основними передумовами роботи закладів освіти в очному форматі стали наявність і задовільний стан укриттів. Так, у Звенигородській громаді мають найпростіші укриття 11 закладів загальної середньої освіти. В укритті є місця для сидіння, ємності з питною водою, резервне штучне освітлення, біотуалети, проведений Wi-Fi. Заклади загальної середньої освіти забезпечені підручниками в повному обсязі.

У Сумській міській територіальній громаді у поточному навчальному році функціонує 41 заклад загальної середньої освіти. Із них 40 закладів комунальної форми власності, 1 – приватної та 38 закладів дошкільної освіти. Сумською обласною військовою адміністрацією рекомендовано змішану форму навчання в 22 закладах загальної середньої освіти Сумської міської територіальної громади згідно з висновками міської комісії з перевірки наявних у закладах освіти укриттів на їх відповідність чинним стандартам. У 18 закладах загальної середньої освіти рекомендована дистанційна форма навчання. Отже, заклади загальної середньої освіти Сумської громади здійснюють освітній процес у дистанційному форматі у синхронному та асинхронному режимі на платформах Microsoft Teams, Google Meet тощо. У закладах дошкільної освіти та дошкільних підрозділах СПШ № 11, 14, 28, 32, 31, НВК № 16, БРНЦ № 1 освітній формат здійснюється в дистанційному форматі. Водночас варто відмітити, що психологічні, педагогічні та корекційно-розвиткові заняття з дітьми проводяться очно за присутності батьків у навчальних закладах за умови відсутності повітряної тривоги або загрози іншого типу. Заклади освіти Сумської громади повністю забезпечені підручниками.

У Сумській громаді інклюзивне навчання організовано у 29 школах у 135 класах, де навчається 203 учня, у 14 закладах дошкільної освіти відкрито 23 інклюзивні групи, в яких виховується 41 дитина з особливими освітніми потребами. Освітній процес у класах закладів середньої освіти під час воєнного стану здійснюється у форматі, який визначає педагогічна рада закладу, але здебільшого вчителі-логопеди, вчителі-дефектологи та практичні психологи надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги дітям з особливими освітніми потребами в офлайн-режимі.

Крім того, як стало відомо з відповіді на запит, розпорядженням Сумського міського голови в цьому році було створено комісію для огляду закладів освіти з метою оцінки підвальних приміщень та цокольних поверхів щодо можливості їх використання для укриття населення як найпростішого укриття. Комісія перевірила 60 приміщень у 56 закладах освіти (в тому числі 30 приміщень у 30 закладах дошкільної освіти, 3 приміщення у 3 закладах позашкільної освіти, 27 приміщень у 23 закладах середньої освіти). За результатами роботи комісії рекомендовано за умови усунення недоліків 18 приміщень у 17 закладах освіти, в Центрі еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді, в Палаці дітей та юнацтва та в закладах дошкільної освіти. Підписано акти оцінки приміщень закладів освіти щодо можливості їх використання для укриттів населення як простіших укриттів. Водночас у 31 закладі освіти Сумської громади відсутні приміщення, які можна розглядати як найпростіші укриття. З бюджету Сумської міської територіальної громади виділено кошти в сумі 484,92 тис. грн на розробку проектно-кошторисної документації у 9 закладах середньої освіти для проведення капітального ремонту підвальних приміщень з метою їх приведення до відповідних норм вимог найпростіших укриттів. За допомогою міжнародної благодійної організації AVSI Foundation у 7 закладах загальної середньої освіти будуть проведені косметичні ремонти в підвальних приміщеннях для приведення їх до відповідних норм вимог до найпростіших укриттів.

Згідно з Комплексною програмою розвитку освіти Садівської сільської ради Сумського району Сумської області на 2022 р. у новій редакції, яка була затверджена рішенням виконавчого комітету від 03.08.2022 № 101, у громаді передбачено матеріально-технічне забезпечення вчителів та здобувачів освіти необхідними засобами, які дозволяють проводити заняття в онлайн-форматі. Також у програмі затверджено підвезення здобувачів освіти до освітнього закладу та у зворотному напрямку. Учні з особливими освітніми потребами в закладах освіти отримують освітні послуги у 5 створених з 01.09.2022 інклюзивних класах, а також на базі Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області» за угоди про співпрацю від 06.02.2022. У закладах освіти, де навчаються діти з особливими освітніми потребами, створенні умови фізичної доступності до приміщень, діти у повному обсязі забезпечені підручниками. Садівський лицей має найпростіше укриття з відповідною дозвільною документацією.

У Білопільській громаді через постійні обстріли прикордонної зони організовано дистанційне навчання. Крім цього, як стало відомо під час виїзду у громаду на зустріч з учителями у відділ освіти при міській раді, освітній процес ускладнюється постійними вимкненнями

енергопостачання. Тим не менш, учителі забезпечують навчання своїх учнів в асинхронному режимі, переносять заняття на той час, коли є світло.

У Ніжинській територіальній громаді Чернігівської області функціонують 15 закладів дошкільної освіти та 2 дошкільних підрозділи, 15 закладів загальної середньої освіти. Враховуючи безпекову ситуацію та наявність укриттів, очно працюють 2 заклади дошкільної освіти та 2 дошкільні структурні підрозділи. Решта ЗДО знаходяться на простой у зв'язку з відсутністю належних безпечних умов для здійснення освітнього процесу.

Із 15 закладів загальної середньої освіти 3 працюють дистанційно (відсутні укриття), решта офлайн та за змішаною формою навчання.

Для дітей з особливими освітніми потребами організовано освітній процес у закладах як дошкільної, так і загальної освіти. Форма навчання під час воєнного стану визначається залежно від безпекової ситуації.

У Корюківській територіальній громаді працюють 6 закладів дошкільної освіти (369 дітей) та 10 закладів загальної середньої освіти (2144 дитини). Станом на 27.10.2022 усі освітні заклади громади працюють у дистанційному форматі, оскільки громада є прикордонною, а заклади освіти розташовані за 40 км від кордону з країною-агресором.

У Корюківській громаді діє міська програма «Шкільний автобус», яка регламентує порядок підвезення учнів. Підвезенням до місць навчання й у зворотному напрямку охоплено 541 учень з 10 загальноосвітніх навчальних закладів, здійснюється 13 шкільними автобусами за 21 затвердженим маршрутом з 38 населених пунктів громади. Підвезенням охоплені 100 % учнів, які цього потребують. Станом на 05.09.2022 у Корюківській громаді на обліку перебувають 27 дітей з особливими освітніми потребами, 13 дітей навчаються за індивідуальною формою (педагогічний патронаж). Навчання дітей з особливими освітніми потребами здійснюється в дистанційному форматі, учні забезпечені матеріально-технічними засобами, що дає можливість брати участь в освітньому процесі в онлайн-форматі.

У громаді відсутній інклюзивно-ресурсний центр. Отримання відповідних послуг здійснюється інклюзивно-ресурсним центром м. Мена Корюківського району.

У закладах освіти облаштовані найпростіші укриття: 3 – у дошкільних закладах; 7 – у закладах загальної середньої освіти. Найпростіші укриття облаштовані місцями для сидіння, санвузлами, електрогенераторами, системою вентиляції, системою водопостачання та електрозабезпечення. У 4 закладах освіти закінчено роботи з облаштування найпростіших укриттів, а в інших роботи ще тривають у зв'язку з порушенням логістичних шляхів доставки необхідного обладнання. Технічні засоби для навчання в укриттях відсутні.

Рекомендації

1. Розробити та затвердити місцеві програми з розвитку освіти, в яких передбачити виділення коштів на вдосконалення матеріально-технічної бази освітніх закладів для проведення навчання за дистанційною формою.

2. Розробити та затвердити місцеві цільові програми, якими передбачити виділення коштів на придбання планшетів / електронних підручників для дітей, які належать до малозабезпечених категорій населення.

Соціальне забезпечення

Органи місцевого самоврядування є відповідальними за забезпечення надання базових соціальних послуг з урахуванням потреб мешканців громади.

Поняття соціальних послуг визначено в Законі України «Про соціальні послуги»³¹ і передбачає дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб або сімей, які в них перебувають.

Соціальні послуги є необхідними для всіх мешканців громади, оскільки їх своєчасне надання сприятиме попередженню виникнення проблемних ситуацій. Наприклад, благополучні сім'ї можуть потребувати підтримки у вихованні дітей, зокрема через надання необхідних консультацій. Мешканці громади, які належать до вразливих категорій населення (наприклад, малозабезпечені сім'ї або такі, в яких один із членів сім'ї має тяжке захворювання), можуть потребувати консультування, інших видів послуг, щоб своєчасно отримувати підтримку, вирішувати проблемні питання та попереджувати виникнення кризових ситуацій. Особи чи сім'ї, які вже не можуть самостійно вирішити складні життєві обставини, потребують комплексної соціальної підтримки.

Надання соціальних послуг регулюється Законом України «Про соціальні послуги», яким встановлено, що надання соціальних послуг здійснюється шляхом ведення випадку, що містить низку етапів (аналіз заяви, оцінювання потреб, визначення середньомісячного сукупного доходу заявника, прийняття рішення, розроблення індивідуального плану, укладення договору, виконання договору, здійснення моніторингу) і триває до 10 робочих днів.

Рішення про надання соціальних послуг приймають структурні підрозділи з питань соціального захисту населення виконавчих органів сільських, селищних, міських рад, а також обласних державних адміністрацій щодо надання стаціонарного догляду. Крім того, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад можуть прийняти рішення про призначення та виплату компенсації фізичним особам, які доглядають за своїми рідними.

Запровадження воєнного стану та переїзд людей до нових місць проживання створили низку проблем у питаннях надання соціальних послуг як тим, хто мешкав у відносно мирних населених пунктах, так і тим, хто вимушено перемістився до нових місць проживання. Основними стали проблеми щодо строків визначення потреб і стану заявника на отримання соціальних послуг.

---

³¹ Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

Враховуючи ці обставини, Міністерство соціальної політики України розробило методичні рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. Органи місцевого самоврядування мали дотримуватися цих рекомендацій та Порядку організації надання соціальних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Про організацію надання соціальних послуг»³² від 01.06.2020 № 587.

Відповідно до рекомендацій рішення про надання чи відмову в наданні соціальних послуг екстрено (кризово) має прийматися невідкладно, не пізніше однієї доби з моменту одержання відповідної заяви, звернення, повідомлення.

Органи місцевого самоврядування мають можливість діяти на власний розсуд у питаннях визначення особливостей організації та надання соціальних послуг, враховуючи ситуацію в регіоні, наявний стан речей, свої можливості тощо.

У межах цього дослідження ми провели аналіз спроможностей структурних підрозділів органів місцевого самоврядування реагувати на потреби населення в умовах воєнного стану.

Ключовими під час дослідження стали такі питання:

- заходи соціальної підтримки дітей на місцевому рівні;
- соціальний супровід сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах;
- організація та забезпечення гуманітарною допомогою дітей;
- допомога дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування.

Програми соціальної підтримки, які охоплюють дітей

У Черкасах схвалено затверджено Програму соціальної підтримки сімей з дітьми на 2021–2025 роки. Програмою передбачено:

- організацію відпочинку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- організацію сімейних свят, новорічних і різдвяних свят для дітей пільгових категорій, зокрема дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- надання соціальної, психологічної підтримки сім'ям, сім'ям опікунів та піклувальників, дитячим будинкам сімейного типу;
- здійснення соціального супроводу прийомних сімей, сімей опікунів/піклувальників, дитячих будинків сімейного типу, сприяння їх ефективному функціонуванню та адаптації дітей до нових умов життя;
- виявлення, здійснення обліку й оцінки потреб сімей або осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

---

³² Про організацію надання соціальних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-p>.

– забезпечення надання соціальних послуг із кризового та екстреного втручання, консультування, представництва інтересів, соціального супроводу, соціальної адаптації, соціальної інтеграції та реінтеграції, соціальної профілактики сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У м. Черкаси закладом, що проводить соціальну роботу з особами/сім'ями, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги, є Черкаський міський центр соціальних служб.

Центром на постійній основі здійснюється соціальний супровід 12 прийомних сімей та 12 дитячих будинків сімейного типу, в яких виховується 99 дітей. Щовівторка та щочетверга проводяться соціальні відвідування сімей. 19 сімей опікунів/піклувальників перебувають під соціальним супроводом Центру.

Протягом 9 місяців Центром надано 6845 послуг 2755 особам, під соціальним супроводом Центру перебуває 129 сімей, послуги з консультування надано 259 сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

29.09.2022 рішенням Черкаської міської ради № 30-18 у складі Черкаського міського центру соціальних служб створено стаціонарну службу «Тимчасовий притулок для осіб і сімей з дітьми», що забезпечує надання тимчасового притулку особам/сім'ям, які перебувають у складних сімейних обставинах, у тому числі внутрішньо переміщеним особам, сім'ям з дітьми, які прибули з місць проведення бойових дій. Планується, що стаціонарна служба забезпечуватиме надання послуг із тимчасового проживання більше 350 особам одночасно.

Станом на 04.11.2022 на квартирному обліку в Черкасах перебуває 149 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. За період з 01.03.2022 по 01.10.2022 за рахунок державної субвенції придбано житло 6 дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування. 9 житлових приміщень було надано багатодітним сім'ям, із них 6 – внутрішньо переміщені особи.

У Канівській громаді затверджено міську програму «Забезпечення та захисту прав дітей на 2022–2024 роки».

У загальноосвітніх закладах організовано безкоштовне одноразове гаряче харчування для дітей 1–4 класів та дітей пільгових категорій, у тому числі внутрішньо переміщених осіб. Громада організувала гуманітарний штаб, у межах діяльності якого надається підтримка сім'ям із дітьми, які переселилися з місць проведення бойових дій. Щомісячна гуманітарна підтримка надається більше ніж 1200 сім'ям. Соціальні послуги сім'ям з дітьми надаються Канівським міським центром соціальних служб (протягом року надано допомогу з інформування, консультування та соціального супроводу більше ніж 400 сім'ям) та Канівським територіальним центром надання соціальних послуг (протягом року надано послугу з денного догляду дітей з інвалідністю 30 дітям з інвалідністю). На обліку у громаді перебувають 46 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У 2022 р. діти житлом не забезпечувалися. У громаді проживають 3 дитини, яким надано статус дитини, що постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Надання соціальних послуг у Звенигородській громаді здійснюється в межах Програми реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2021–2025 роки.

У громаді забезпечується харчування дітей у дошкільних і загальноосвітніх навчальних закладах. 5 сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах отримують соціальні послуги (соціальний супровід, консультування, гуманітарна підтримка). У громаді проживають 26 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребують поліпшення житлових умов. Протягом 2022 р. житлом ці категорії не забезпечувались.

З метою соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення, в тому числі дітей, у Сумській громаді діють наступні програми соціального спрямування:

– Програма Сумської міської територіальної громади «Милосердя» на 2022–2024 рр., затверджена рішенням Міської ради від 24.11.2021 № 2272-МР (зі змінами);

– Програма Сумської міської територіальної громади «Соціальна підтримка захисників України та членів їх сімей на 2022–2024 рр.», затверджена рішенням Міської ради від 24.11.2021 № 2273-МР (зі змінами).

Серед завдань програми «Милосердя», крім заходів соціального супроводу: надання одноразової матеріальної допомоги сім'ям, в яких виховуються діти, хворі на онкологічні та онкогематологічні захворювання, для придбання лікарських засобів, виробів медичного призначення та проведення обстежень; надання матеріальної допомоги особам, які опинилися у складних життєвих обставинах; надання матеріальної допомоги для/за придбання слухових апаратів сім'ям, в яких виховуються діти з інвалідністю з вадами слуху (із закладеним фінансуванням на кожен рік дії програми).

Згідно з Програмою соціальної підтримки захисників України та членів їх сімей 49 дітей із родин загиблих захисників отримують щомісячну матеріальну допомогу з місцевого бюджету. 24 дитини отримали одноразову матеріальну допомогу до Міжнародного дня захисту дітей. Загалом у Сумській громаді станом на листопад 2022 р. 54 дитини отримали посвідчення або довідку, яка засвідчує право на пільги родині, в якій загинув захисник України.

Станом на кінець листопада 2022 р. послуги міського центру соціальних служб у Сумах отримують 670 сімей, в яких виховується 1046 дітей. Безпосередньо послугу супроводу отримують 207 сімей, в яких виховується 395 дітей. Послугами міського центру в поточному році було охоплено 69 сімей, в яких виховується 114 дітей, що мають різний ризик соціального сирітства або батьки яких ухиляються від виконання батьківських обов'язків. Також станом на листопад 2022 р. послуги міського центру отримують 8 прийомних сімей, у яких виховуються 9 дітей, а також 5 дитячих будинків сімейного типу, в яких перебувають 34 дитини.

У Білопільській громаді надання соціальної допомоги та підтримки дітей передбачено Програмою соціального захисту дітей Білопільської міської територіальної громади на 2022 р., яка була затверджена рішенням сесії Міської ради 17.12.2021 № 631. Згідно з програмою діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, які здобувають освіту в закладах дошкільної освіти та закладах загальної середньої освіти, забезпечуються харчуванням за кошти місцевого бюджету. У січні-лютому 2022 р. харчування було організовано протягом 13

днів. Після початку повномасштабного вторгнення через дистанційний формат освіти харчування дітей у закладах освіти під час навчального року не здійснювалося.

У Ніжинській територіальній громаді соціальні послуги сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах, надає Ніжинський міський центр соціальних служб Ніжинської міської ради. Заклад надає базові соціальні послуги: інформування, соціальний супровід сімей/осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, соціальна адаптація, соціальна інтеграція/реінтеграція, консультування, представництво інтересів, посередництво, соціальна профілактика.

За 9 місяці 2022 р. Управління соціального захисту населення Ніжинської міської ради прийняло рішення щодо надання соціальних послуг Ніжинським міським центром соціальних служб 23 сім'ям, які опинились у складних життєвих обставинах.

Відділом соціальних служб Центру надання соціальних послуг Корюківської міської ради відповідно до компетенції та наявних потреб протягом 2022 року було надано такі соціальні послуги:

- консультування – 592;
- інформування – 592;
- представництво інтересів – 592;
- посередництво (медіація) – 304;
- соціальна адаптація – 311;
- соціальна інтеграція та реінтеграція – 262;
- соціальна профілактика – 350;
- екстрене (кризове) втручання – 1;
- соціальний супровід сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах, – 68;
- соціальний супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, – 3;
- соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу – 11.

Програми, якими передбачено надання соціальної допомоги та підтримки дітям у Корюківській громаді, затверджені рішенням другої сесії Корюківської міської ради восьмого скликання «Про затвердження міських Програм» від 15.12.2020 № 6-2/VIII:

Програма «Розвиток фізичної культури та спорту на 2021–2022 роки»;

Міська програма оздоровлення та відпочинку дітей Корюківської міської ради на 2021–2022 роки;

Міська цільова програма національно-патріотичного виховання на 2021–2022 роки;

Програма підтримки дітей, батьки яких загинули або отримали інвалідність під час безпосередньої участі в антитерористичній операції (операції об'єднаних сил), у закладах освіти Корюківської міської ради на 2021–2023 роки;

Програма «Шкільне харчування на 2021–2023 роки».

Щодо надання послуг патронату в умовах воєнного часу. Патронат – це форма тимчасового догляду, виховання та реабілітації дитини в іншій родині – родині патронатного вихователя. Сумська та Чернігівська області були пілотними в Україні щодо впровадження таких послуг. До повномасштабної війни у патронатну сім'ю дитину влаштовували на термін від трьох до шести місяців. Вважалося, що за цей час сама дитина, її батьки чи інші законні представники мають подолати складні життєві обставини, в яких опинилися. Сімейний патронат допомагає дітям, чий батьки протягом певного часу не можуть ними опікуватися. До цього можуть призвести різні життєві обставини: коли через недбалість чи жорстоке поводження дитина опиняється в небезпеці, батьки хворіють або померли і за нею немає кому доглянути. Особливо важливим це є в умовах воєнного стану, коли до «звичайних» складних життєвих обставин додалися поранення чи загибель батьків, евакуація дітей із небезпечних регіонів тощо.

Сьогодні в умовах воєнного стану це можуть бути діти, переміщені з тимчасово окупованої території або району проведення бойових дій, а також неповнолітні, чий батьки чи люди, які їх замінюють, померли або вважаються зниклими безвісти.

Патронатна родина має замінити багатьом дітям перебування в інтернаті. Далі відповідно до ситуації щодо кожної окремої дитини, яка перебувала під патронатом, ухвалюється рішення: повертати її до біологічної сім'ї чи влаштовувати на постійне перебування, передбачене іншими формами сімейного виховання. Це може бути усиновлення, опікунська чи прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу. У центрі такого рішення мають бути перш за все інтереси дитини, її безпека та добробут. Термін перебування дитини в патронатній родині обмежений (зазвичай 3 місяці). В особливих випадках за рішенням органу опіки та піклування його можуть продовжити до півроку. Однак у зв'язку з воєнним станом з травня 2022 р. часові межі було змінено, тому тепер дитину можуть залишити в сім'ї патронатного вихователя до закінчення дії воєнного стану. На сьогодні на Сумщині створені та функціонують 11 патронатних сімей. Щодо Чернігівщини, то станом на початок року в області функціонували 10 таких родин.

Патронат над дитиною у громаді забезпечує право дитини на виховання в сім'ї, дає шанс врятувати родину, яка опинилась у складних життєвих обставинах. Безпосередньо в м. Суми з початку 2022 р. у 4 патронатних родин на тимчасовому утриманні перебували 6 дітей. У зв'язку з воєнним станом діти, які перебували в парах «наставник – дитина», були евакуйовані закордон, тому станом на листопад цього року напрям роботи щодо пошуку кандидатів у наставники та їх навчання призупинено. Таку інформацію надає Сумський центр соцслужб у відповіді на запит щодо цієї діяльності.

У Чернігівській області наразі у громадах всі 63 служби у справах дітей відновили свою роботу³³ (12 із них перебували на окупованих територіях, в частковій чи повній блокаді, в результаті чого були пошкоджені приміщення, майно, комп'ютерна техніка). Розпочався прийом дітей у 2 центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, де комплексну допомогу отримують 62 вихованці.

У Чернігівському центрі, що був пошкоджений під час активної фази бойових дій, закінчився перший етап ремонтних робіт: замінено вікна, двері, відремонтовано дах, відновлено теплопостачання.

Минулого року 274 осиротілих дитини отримали батьківське піклування у 3 новостворених дитячих будинках сімейного типу, 16 прийомних сім'ях, родинних опікунів, піклувальників, усиновлювачів. 24 дитини усиновлено, справи стосовно ще 4 знаходяться на судовому розгляді. Створено 2 нові сім'ї патронатних вихователів. Усього в області діє 11 таких родин, де виховуються 17 дітей.

Кількість дітей, які зараз перебувають під патронатом, відстежити важко, адже це тимчасова форма влаштування, тому цифри постійно змінюються, деякі родини та їх підопічні виїхали за кордон через небезпеку воєнних дій. Тому ми відмічаємо ще один негативний вплив подій 2022 р. в Україні на становище дітей та реалізацію їх прав.

Надання гуманітарної допомоги дітям під час воєнного стану

У період з травня по вересень 2022 р. Департамент соціального захисту населення Сумської міської ради організував видачу продовольчих товарів тривалого зберігання для мешканців громади, які потребують позачергового забезпечення ними (рішення щодо визначення таких категорій приймалися робочою групою). Такі набори отримали 3009 дітей пільгових категорій, крім того, департамент видав 528 наборів гуманітарної допомоги, яка була отримана від благодійних організацій. З 18.10.2022 Департамент проводить видачу гуманітарної допомоги дітям пільгових і вразливих категорій у вигляді цукерок (станом на грудень 2022 р. видано 4312 таких наборів). У першу чергу цукерками забезпечувалися діти – внутрішньо переміщені особи, діти з інвалідністю, сироти і ті, які перебувають під опікою та піклуванням, діти з багатодітних сімей і діти захисників України.

З 28.11.2022 було розширено категорії для видачі гуманітарної допомоги дітям-пільговикам: солодощі також зможуть отримати діти, які виховуються самотніми матерями, діти з малозабезпечених сімей, що обліковуються в департаменті соціального захисту населення та отримують відповідні соціальні допомоги, та родини з дітьми до 3 років.

Згідно з відповіддю на запит Управління «Служба у справах дітей» Сумської міської ради в Сумській громаді гуманітарну допомогу 370 дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського

---

³³ Захист прав дітей та розвиток сімейних форм виховання на Чернігівщині: підсумки минулого року // Чернігівська обласна військова адміністрація : офіц. сайт. 03.01.2023. URL: <https://www.cg.gov.ua/index.php?id=467109&tp=page>.

піклування, дітям, які потрапили у складні життєві обставини, дітям, які постраждали від воєнних дій (внутрішньо переміщені особи), що перебувають на обліку в управлінні, протягом року видавали лише ту, яка надходила від міжнародних донорів, а кошти місцевого бюджету на це не залучалися.

Під час дії правового режиму воєнного стану гуманітарну підтримку неодноразово отримали 17 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають на території Білопільської міської ради. Послуги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, надавалися у вигляді консультування, інформування, соціального супроводу. Загалом цими послугами скористалися більше 244 дітей у 104 родин.

У Садівській громаді Сумського району гуманітарну допомогу (згідно з відповідями на запити) отримували діти, які належать до категорії тих, які потрапили у складні життєві обставини (щодо складу такої допомоги та кількості виданих продуктивних наборів інформація не уточнювалася).

У Черкасах надання гуманітарної підтримки сім'ям з дітьми проводиться Гуманітарним центром Черкаської міської ради. Сума наданої гуманітарної допомоги за 2022 р. складає 1575161,11 грн.

У Канівській та Звенигородській громадах були створені гуманітарні штаби, які здійснювали організацію видачі гуманітарної допомоги, яку громади отримували від благодійних фондів і міст-побратимів з-за кордону.

Програми та заходи з надання гуманітарної підтримки дітям за рахунок коштів місцевого бюджету (продуктові набори, гігієнічні засоби) Корюківською міською радою не приймалися та не проводились відповідно.

Забезпечення житлом дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, багатодітних сімей та дитячих будинків сімейного типу

У Сумській громаді дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які стоять на обліку, – 312, дитячих будинків сімейного типу – 5. Як стало відомо під час підготовки цього звіту, за період з 01.03.2022 по 01.10.2022 4 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, отримали житло у громаді.

Крім того, на Сумщині 12 багатодітних сімей – внутрішньо переміщених осіб, чиє житло зруйноване через війну, 27 вересня отримали³⁴ тимчасові квартири. Їх придбала установа «Держмолодьжитло» та розподілила у співпраці з місцевою владою серед родин, які цього потребували. Згідно з пілотною програмою родини орендують квартири за 1 гривню на рік і сплачують комунальні платежі. Пілотна програма отримання житла для внутрішньо переміщених осіб, у яких зруйноване житло внаслідок російської агресії, почала діяти на

---

³⁴ На Сумщині 12 родин, які залишилися без житла через війну, отримали квартири // Суспільне новини : сайт. 27.09.2022. URL: <https://suspilne.media/286234-na-sumsini-12-rodin-aki-zalisilisa-bez-zitla-cerez-vijnu-otrimali-kvartiri/>.

Сумщині з травня. На область виділили 20 млн грн, як зазначав³⁵ директор Сумського регіонального управління «Держмолодьжитло» Володимир Братушка. За умовами програми житло мало бути введено в експлуатацію, вмебльоване. Місцевий осередок організації Червоний Хрест зобов'язався забезпечити квартири необхідною побутовою технікою: холодильниками, пральними машинами, мікрохвильовими печами, посудом та постільною білизною. За інформацією Департаменту соціального захисту населення Сумської ОВА, на кінець серпня забезпечили житлом 10 багатодітних родин – ВПО.

Станом на 01.10.2022 на первинному обліку служби у справах дітей Садівської сільської ради перебувало 18 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Крім того, на території громади функціонують 2 дитячі будинки сімейного типу, в яких перебуває 18 вихованців, обліковується відділом соціального захисту населення 81 багатодітна сім'я, де виховуються 263 дитини. Протягом 9 місяців цього року на квартирному обліку перебували 6 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, які потребували поліпшення житлових умов, але житло на території громади діти цієї категорії не отримували, багатодітним сім'ям протягом звітного періоду житло також не надавалося. 2 дитячих будинки сімейного типу проживають у приміщеннях, які перебувають на балансі сільської ради (будинки придбані у 2017 та 2018 роках).

У цьому році на первинному обліку служби у справах дітей виконавчого комітету Білопільської міської ради перебували 43 дитини-сироти і дитини, які позбавлені батьківського піклування. Також на території громади проживало 20 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, 105 багатодітних сімей. Крім того, зазначимо, що у громаді були відсутні дитячі будинки сімейного типу і прийомні сім'ї. Наразі поліпшення житлових умов на території громади потребують 8 дітей. У період з березня по жовтень 2022 р. діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, у громаді житло не отримували.

У 2022 р. Ніжинською територіальною громадою придбано 3 приміщення для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за рахунок субвенції з державного бюджету на загальну суму 1048912,00 грн. У міському бюджеті на 2022 р. не закладені кошти на придбання житла таким категоріям дітей. Станом на 01.10.2022 у виконавчому комітеті Ніжинської міської ради на квартирному обліку перебуває 1 дитина, позбавлена батьківського піклування, віком від 16–18 років. 20 дітей знаходяться на первинному обліку Служби у справах дітей віком до 16 років як такі, що не мають власного житла.

У Службі у справах дітей Корюківської міської ради Чернігівської області перебувають громадяни, які потребують поліпшення житлових умов:

- 24 дитини-сироти і дитини, які позбавлені батьківського піклування, віком від 16 до 18 років;
- 59 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років;
- 13 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 13 до 35 років.

---

³⁵ На Сумщині придбали 12 квартир для ВПО: як отримати таке житло // Суспільне новини : сайт. 26.08.2022. URL: <https://suspilne.media/275424-na-sumsini-pridbali-12-kvartir-dla-vpo-ak-otrimati-take-zitlo/>.

У період з 01.03.2022 по 01.10.2022 особи зазначених категорій не отримували житла в Корюківській міській територіальній громаді. У 2021 р. з державного бюджету було виділено кошти в сумі 450988 грн для придбання житла одній особі. На території громади діє Програма забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа на 2021–2023 роки, затверджена рішенням другої сесії Корюківської міської ради восьмого скликання «Про затвердження міських Програм» від 15.12.2020 № 6-2/VIII. У Коропській територіальній громаді на обліку перебуває 18 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. У 2022 р. особи цих категорій житлом не забезпечувались.

Рекомендації

Органам місцевого самоврядування

1. Розробити та затвердити програми (або передбачити окремі заходи) щодо надання медичних, оздоровчих, соціально-психологічних, реабілітаційних послуг дітям, які постраждали від бойових дій.
2. Передбачити видатки з місцевого бюджету на надання компенсацій на оздоровлення дітям – внутрішньо переміщеним особам, які цього потребують.
3. Інформувати громадян вчасно та повно про роботу гуманітарних центрів (штабів), видачу гуманітарної допомоги, можливості оформлення допомоги від держави, міжнародної допомоги тощо.
4. Регулярно проводити оцінку потреб населення, в тому числі родин із дітьми, у громаді.

Організаціям громадянського сектору

1. Зосередитись на пошуках спільних напрямів роботи в питаннях захисту прав дітей у регіонах.
2. Систематично проводити аналітичні дослідження стану дотримання прав дітей та консолідувати зусилля на пошуках можливостей вирішення актуальних проблем.
3. Налагодити співпрацю з ОМС задля ефективного виконання завдань щодо оцінки потреб і забезпечення підтримки дітей гуманітарною допомогою від держави та міжнародною допомогою тощо.

Міжнародним організаціям та інституціям

1. Акцентувати увагу на важливості питань підтримки недержавного сектора в Україні, який працює в напрямі захисту прав дітей.
2. Актуалізувати нові напрями проєктної діяльності, яка буде підтримувати розвиток організацій громадянського сектора, які працюють у напрямках підтримки та захисту прав дітей.

Пам'ятка про процедури забезпечення прав дітей в умовах збройного конфлікту в Україні

ЗМІСТ:

- Процедура призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме
- Відповідальність батьків за порушення дитиною комендантської години
- Спрощення порядку виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок
- Питання пов'язані з оформленням паспортних документів

1. Процедура призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме

Постановою Кабінету Міністрів України від 3 травня 2022 року № 531 «Деякі питання призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» було запроваджено внесення змін до Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 року № 189.

Зміни стосуються оновлення умов призначення тимчасової допомоги, а також уточнення норми щодо перерахунку тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме.

Відтак, тимчасова допомога призначається з урахуванням матеріального стану сім'ї, в якій виховується дитина, в розмірі, що дорівнює **різниці між 100 відсотками прожиткового мінімуму** для дитини відповідного віку **та середньомісячним сукупним доходом сім'ї** в розрахунку на одну особу за попередні 6 місяців, але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

!Середньомісячним сукупним доходом сім'ї є обчислений у середньому за місяць дохід усіх членів сім'ї, одержаний ними протягом попередніх шести місяців. Попередні шість місяців становлять два квартали, що передують місяцю, який передує місяцю звернення за призначенням тимчасової допомоги.

Встановлено, що перерахунок тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, яка виплачувалася у січні – травні 2022 р., проводиться з 1 січня 2022 р. з урахуванням матеріального стану сім'ї, в якій виховується дитина, та виплачується в розмірі,

що дорівнює **різниці між 100 відсотками прожиткового мінімуму** для дитини відповідного віку та середньомісячним сукупним доходом сім'ї в розрахунку на одну особу **за попередні 6 місяців**, але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, із урахуванням виплачених сум цієї допомоги.

Максимальний розмір тимчасової допомоги для дітей віком до 6 років становитиме – 2100 гривень, для дітей віком від 6 до 18 років – 2618 гривень.

Мінімальний розмір допомоги для дітей віком до 6 років становитиме 1050 гривень, для дітей віком від 6 до 18 років – 1309 гривень.

Виплачується тимчасова допомога **трьома способами**:

- Шляхом перерахування коштів одержувачу;
- Через виплатні об'єкти АТ «Укрпошта» за місцем його проживання;
- Безпосередньо на його особовий рахунок, відкритий в установі уповноваженого банку.

При цьому, умови призначення тимчасової допомоги для дітей віком до 18 років залишаються **незмінними**:

1. Відомості про одного з батьків (платника аліментів) внесено до Єдиного реєстру боржників у зв'язку з несплатою ним аліментів;
2. Стосовно одного з батьків здійснюється кримінальне провадження або він перебуває на примусовому лікуванні, у місцях позбавлення волі, якого визнано в установленому порядку недієздатним, а також перебуває на строковій військовій службі;
3. Місце проживання (перебування) одного з батьків не встановлено.

Щоб отримати тимчасову допомогу, Вам необхідно звернутися до органів соціального захисту населення районних держадміністрацій та надіслати пакет документів **поштою або в електронній формі** (через офіційний веб-сайт Мінсоцполітики – <https://www.msp.gov.ua/>, інтегровані з ним інформаційні системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування або Єдиний державний веб-портал електронних послуг «Дія» – <https://diia.gov.ua/>).

Пакет документів повинен містити:

1. Заяву за формою, затвердженою Мінсоцполітики – <https://dszn.smr.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Zrazok-zayavi-ta-deklaratsiyi-dlya-usih-vidiv-dopomogi.doc>;
2. Копію свідоцтва про народження дитини;
3. Декларацію про доходи та майновий стан осіб, що звернулися за призначенням усіх видів соціальної допомоги(заповнюється на підставі довідок про доходи кожного члена сім'ї) – <https://dszn.smr.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/Zrazok-zayavi-ta-deklaratsiyi-dlya-usih-vidiv-dopomogi.doc> . При цьому, інформація про склад сім'ї заявника зазначається в декларації.

Додатково, залежно від підстав, на яких призначається тимчасова допомога, **подаються такі документи**:

– Рішення суду (виконавчий лист) про стягнення з одного з батьків аліментів на дитину; довідка державної виконавчої служби, що підтверджує факт несплати аліментів одним з батьків протягом шести місяців, що передують місяцю звернення;

– Довідка відповідної установи про здійснення стосовно одного з батьків кримінального провадження або про його перебування на примусовому лікуванні, у місцях позбавлення волі, визнання його в установленому порядку недієздатним, а також перебування на строковій військовій службі;

– Повідомлення органу внутрішніх справ про те, що місце проживання (перебування) одного з батьків дитини не встановлено.

Заяви з необхідними документами також приймаються **уповноваженими посадовими особами виконавчого органу сільської, селищної, міської ради** відповідної територіальної громади та **посадовими особами центру надання адміністративних послуг**, які передають їх протягом трьох робочих днів з дати їх надходження відповідному органу соціального захисту населення.

Виплачується така допомога за місцем проживання (перебування) одного з батьків, який утримує дитину, структурними підрозділами з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, районних у містах (у разі їх утворення) рад. У разі **неотримання за зареєстрованим місцем проживання** заявника тимчасова допомога призначається та виплачується **за місцем проживання (перебування) одного з батьків, який утримує дитину.**

2.Відповідальність батьків за порушення дитиною комендантської години.

– *У чому полягає комендантська година?*

– *Що НЕ можна робити?*

– *Яка відповідальність за порушення?*

– *Хто і на яких підставах притягує до відповідальності?*

Комендантська година – необхідний захід безпеки в умовах воєнного стану, який полягає в обмеженні пересування для всіх громадян, за винятком тих, хто задіяний в конкретних завданнях на місцевості.

Забороняється перебувати на вулиці та в громадських місцях під час комендантської години. Виключення – особи, яким надано таке право, що засвідчується перепусткою, або особи, які мають відповідне посвідчення.

Відповідальність за порушення комендантської години наразі не передбачена, адже метою комендантської години є мінімізація цивільних осіб в публічних місцях для підвищення рівня

безпеки. Комендантська година є юридичною підставою для перевірки документів, зупинки автомобіля, затримання тощо.

Водночас особа несе відповідальність на загальних підставах за невиконання законних вимог патрулів, склад яких визначає місцева влада.

До відповідальності за ст. 185 КУпАП притягує суд за матеріалами, які складають поліцейські. Покарання – штраф, громадські або виправні роботи або адміністративний арешт строком до 15 діб.

Правове обґрунтування

Комендантська година (заборонений час) – заборона військовим комендантом в певний час доби й на певний час перебувати на вулицях та в громадських місцях мешканцям певного населеного пункту, де встановлено Президентом України воєнний/надзвичайний стан.

Порядок запровадження комендантської години передбачено Порядком здійснення заходів під час запровадження комендантської години та встановлення спеціального режиму світломаскування в окремих місцевостях, де введено воєнний стан, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 573.

Час та тривалість комендантської години визначається комендантом, наприклад – нічний час з 22:00 до 06:00. У разі загострення безпекової ситуації комендантська година може охоплювати декілька діб.

Що НЕ можна робити під час комендантської години?

Забороняється перебувати на вулиці та громадських місцях під час комендантської години (крім осіб, яким надано таке право, що засвідчується перепусткою або осіб, які мають відповідне посвідчення).

Під час комендантської години в'їзд/виїзд (вхід/вихід) на територію/з території, де запроваджено комендантську годину, здійснюється лише через визначені комендатурою блокпости.

Підставою для в'їзду (входу) на територію, де запроваджено комендантську годину, є необхідність:

- участі в забезпеченні національних інтересів з метою мирного врегулювання конфлікту чи з питань гуманітарної допомоги;
- виконання дипломатичних та консульських функцій, зокрема в рамках діяльності міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (за клопотанням або погодженням з органами влади).

Патрулі мають право, зокрема:

- **затримувати** та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції осіб, які вчинили або вчиняють правопорушення;

- застосовувати заходи фізичного впливу, зброю і спеціальні засоби;
- перевіряти в осіб посвідчення, документи, що посвідчують особу, документи, що підтверджують законність перебування на території України, та перепустки, а в разі їх відсутності – затримувати відповідних осіб та доставляти в органи або підрозділи Національної поліції для встановлення особи; за потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, які ними перевозяться;
- вилучати в осіб предмети, які є знаряддям, засобом або предметом правопорушення, і передавати їх органам або підрозділам Національної поліції.

Яка відповідальність за порушення?

Відповідальності за порушення комендантської години безпосередньо для дитини чинним законодавством не передбачено, адже метою комендантської години є мінімізація цивільних осіб в публічних місцях для підвищення рівня безпеки, тож є юридичною підставою для реалізації заходів, перерахованих вище. Проте батьки такої дитини можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності відповідно до статті 184 КУпАП. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей, що тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (850-1700 грн.) у разі вчинення подібного правопоступку повторно настає більш сувора відповідальність (QR код на статтю https://protocol.ua/ru/kodeks_ukraini_pro_administrativni_prapoporushennya_stattya_184_3/).

4. Разом з тим дитина, якій виповнилось 16 років несе відповідальність на загальних підставах за невиконання законних вимог патрулів, склад яких визначає місцева влада (зазвичай до них входять працівники Національної поліції, Національної гвардії, члени ТрО та інші) – злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі таких осіб утворює склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП.

До відповідальності за ст. 185 КУпАП притягує суд за матеріалами, які складають поліцейські (протокол, відео з нагрудних відеореєстраторів, показання осіб тощо). Санкція статті передбачає штраф від 120 до 255 грн, або громадські роботи на строк від 40 до 60 годин, або виправні роботи від 1 до 2 місяців, або адміністративний арешт до 15 діб.

3.Спрощення порядку виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок

Під час воєнного стану групи дітей можуть виїжджати за кордон на оздоровлення та відпочинок виключно за наявності згоди Нацсоцслужби. Відповідні зміни внесено Кабінетом Міністрів України до «Правил перетинання державного кордону громадянами України» та «Порядку організації виїзду дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок».

При цьому більше не потрібно здійснювати нотаріальне засвідчення пакета документів.

Прикордонний контроль здійснюється із пред'явленням:

паспорта громадянина України для виїзду за кордон дитини або свідоцтва про народження дитини;

погодження службою у справах дітей згоди законних представників кожної дитини на її виїзд за кордон на оздоровлення та відпочинок відповідно до переліку категорій дітей, визначених Правилами перетинання державного кордону громадянами України;

заяви батьків на виїзд дитини за кордон, завіреної службою у справах дітей (може здійснюватися без нотаріально посвідченої згоди другого з батьків за наявності паспорта громадянина України для виїзду за кордон дитини або свідоцтва про народження дитини).

Службова особа Держприкордонслужби після закінчення перевірки у групі дітей та осіб, які супроводжують групу дітей, документів на право в'їзду в Україну або виїзду з України проставляє на списку штампи з відмітками "Виїзд" або "В'їзд", а також "Державний кордон перетнули" та зазначає загальну чисельність осіб, які виїхали та повернулися, зокрема осіб, які супроводжують групу дітей.

Такі зміни внесені для того, щоб можна було в короткі терміни забезпечити організований виїзд дітей на відпочинок за кордон, а також зробити цей процес контрольованим та безпечним і мати гарантії повернення їх в Україну.

4. Питання пов'язані з оформленням паспортних документів

З 15 березня 2022 року територіальні органи та територіальні підрозділи Державної міграційної служби (далі — ДМС), які знаходяться в безпечних районах, де не ведуться активні бойові дії, відновили роботу з прийому та надання адміністративних послуг.

У ДМС можна отримати такі послуги

- оформити ID-картку, закордонний паспорт громадянина України, посвідки на постійне та тимчасове проживання;
- вклеїти фотокартку до паспорта громадянина України у формі книжечки;
- продовжити строк дії закордонного паспорта;
- внести відомості про дітей, вклеївши їхні фотокартки у закордонний паспорт одного з батьків;

Графік роботи територіальних органів ДМС може змінюватися в залежності від безпекової ситуації. Тому перед безпосереднім зверненням рекомендуємо подзвонити на Гарячу лінію управління ДМС в Чернігівській області (0462) 66-61-85.

Записатися до електронної черги можна на офіційному сайті ДМС <https://dmsu.gov.ua/> .

Документи подаються за місцем звернення особи тобто безпосереднього місця перебування. Оформлення здійснюється на загальних підставах, незалежно від місця проживання заявника. Звертатися можна в будь-який орган ДМС, довідка про взяття на облік ВПО не потрібна.

Послуги з вклеювання фото дітей до 18 років у закордонний паспорт одного з батьків та продовження строку дії закордонного паспорта здійснюється лише ДМС, а також дипломатичними установами України якщо ви знаходитесь за кордоном.

Також для оформлення документів можна звертатися до ДП “Документ”, але вартість буде вищою у зв’язку зі сплатою сервісних послуг підприємства.

Звертаємо увагу, що завершити оформлення паспортного документа можливо в іншому територіальному підрозділі ДМС. Для цього необхідно звернутися до територіального підрозділу ДМС за місцем фактичного проживання та подати письмову заяву, у якій зазначити наступну інформацію:

- дані особи, на ім’я якої оформлюється паспорт (прізвище, ім’я, по батькові, дата народження);
- назва територіального органу/територіального підрозділу ДМС/ЦНАП/ДП «Документ», куди подавалися документи;
- обставини, через які виникла необхідність переключити заяву-анкету та здійснити видачу виготовленого паспорта у іншому територіальному підрозділі ДМС).

Відтак, розгляд заяви-анкети про оформлення документу буде переключено на той підрозділ, який зазначено у заяві. А в подальшому туди ж буде здійснено доставку виготовленого паспортного документа.

Внутрішній паспорт у формі ID-карти можна оформити лише на території України.

Закордонний паспорт можна оформити в тому числі і перебуваючи за кордоном. Для цього потрібно звернутися до дипломатичної установи (посольства, консульства). Перелік дипустанов та їх контакти доступні на сайті МЗС <https://mfa.gov.ua/diplomatichni-ustanovi/inozemni-diplomatichni-ustanovi-v-ukrayini>.

Зверніть увагу що у такому випадку терміни оформлення закордонного паспорта значно довші та становлять — до 3х місяців, а також сплачується консульський збір, що є більшим за встановлені збори на території України.

Послуга з одночасного оформлення паспортів

Внутрішній паспорт (ID-картку) та закордонний паспорт можна оформити одночасно. Така послуга стала доступна з 7 травня 2022 року (відповідно до Постанови КМУ).

Для оформлення вперше – особа, яка досягла 14 років звертається особисто, реквізити свідоцтва про народження можуть бути надані як в паперовому вигляді, так і в вигляді е-свідоцтва.

Одночасне оформлення можливе також у разі обміну (наприклад, у зв’язку зі зміною персональних даних), або у разі оформлення замість втраченого або викраденого паспорту громадянина України чи закордонного паспорту.

В умовах воєнного стану можливі проблеми з доставкою продукції до працюючих територіальних органів та підрозділів ДМС, відповідно, з порушенням встановлених законодавством строків оформлення документів.

Вартість оформлення:

Оформлення ID-картки вперше – послуга безоплатна.

Оформлення ID-картки у разі обміну та замість втраченого/викраденого паспорта – 372 грн (терміново – 498 грн).

Оформлення закордонного паспорта – 733 грн (терміново – 1085 грн).

Вартість оформлення при зверненні до ДП «Документ» буде вищою у зв'язку зі сплатою у зв'язку зі сплатою сервісних послуг підприємства.

Що робити, якщо термін дії документів закінчився або своєчасно не вклеєно фотокартку?

На період воєнного стану такі документи є чинними на території України в частині щодо посвідчення особи, підтвердження громадянства України чи її спеціального статусу. Більше інформації на сайті ДМС за посиланням.

Таким чином, якщо ви знаходитесь в регіонах ведення бойових дій чи тимчасової окупації, де підрозділи ДМС тимчасово не працюють, ваші документи є такими, що дійсно посвідчують особу та підтверджують громадянство.

Але якщо ви знаходитесь в регіонах, де уповноважені органи відновили свою роботу, рекомендуємо привести свої документи у відповідність із законодавством.

Якщо дитина не досягла 12-річного віку, паспорт може бути виданий особі, уповноваженій на це законним представником на підставі довіреності, засвідченої в установленому порядку. Присутність дитини не вимагається.

Якщо дитині 12-16 років, закордонний паспорт може бути виданий особі, уповноваженій на це законним представником на підставі довіреності, засвідченої в установленому порядку, але обов'язковою є присутність самої дитини, на ім'я якої оформлено закордонний паспорт.

Зверніть увагу! При оформленні закордонного паспорта дитині, яка не досягла 12 років, сканування відбитків пальців рук не здійснюється. У зв'язку з цим присутність дитини при подачі заяви-анкети або при отриманні вже готового паспорта не вимагається.

ЧАСТИНА 2.

МІЖНАРОДНЕ ТА НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

АКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ

Загальна декларація прав людини

Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року

Неофіційний переклад

Преамбула

Беручи до уваги, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру: і

беручи до уваги, що зневажання і нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення такого світу, в якому люди будуть мати свободу слова і переконань і будуть вільні від страху і нужди, проголошено як високе прагнення людей; і

беручи до уваги, що необхідно, щоб права людини охоронялися силою закону з метою забезпечення того, щоб людина не була змушена вдаватися як до останнього засобу до повстання проти тиранії і гноблення; і

беручи до уваги, що необхідно сприяти розвиткові дружніх відносин між народами; і

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи і в рівноправність чоловіків і жінок та вирішили сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі; і

беручи до уваги, що держави-члени зобов'язались сприяти у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй загальній повазі і додержанню прав людини і основних свобод; і

беручи до уваги, що загальне розуміння характеру цих прав і свобод має величезне значення для повного виконання цього зобов'язання;

Генеральна Асамблея

проголошує цю Загальну декларацію прав людини як завдання, до виконання якого повинні прагнути всі народи і всі держави з тим, щоб кожна людина і кожний орган суспільства, завжди

маючи на увазі цю Декларацію, прагнули шляхом освіти сприяти поважанню цих прав і свобод і забезпеченню, шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів, загального і ефективного визнання і здійснення їх як серед народів держав-членів Організації, так і серед народів територій, що перебувають під їх юрисдикцією.

Стаття 1

Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в душі братерства.

Стаття 2

Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Крім того, не повинно проводитися ніякого розрізнення на основі політичного, правового або міжнародного статусу країни або території, до якої людина належить, незалежно від того, чи є ця територія незалежною, підопічною, несамоврядованою або як-небудь інакше обмеженою у своєму суверенітеті.

Стаття 3

Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність.

Стаття 4

Ніхто не повинен бути в рабстві або у підневільному стані; рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.

Стаття 5

Ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання.

Стаття 6

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 7

Всі люди рівні перед законом і мають право, без будь-якої різниці, на рівний їх захист законом. Усі люди мають право на рівний захист від якої б то не було дискримінації, що порушує цю Декларацію, і від якого б то не було підбурювання до такої дискримінації.

Стаття 8

Кожна людина має право на ефективне поновлення у правах компетентними національними судами в разі порушення її основних прав, наданих їй конституцією або законом.

Стаття 9

Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту, затримання або вигнання.

Стаття 10

Кожна людина, для визначення її прав і обов'язків і для встановлення обґрунтованості пред'явленого їй кримінального обвинувачення, має право, на основі повної рівності, на те, щоб її справа була розглянута прилюдно і з додержанням усіх вимог справедливості незалежним і безстороннім судом.

Стаття 11

1. Кожна людина, обвинувачена у вчиненні злочину, має право вважатися невинною доти, поки її винність не буде встановлена в законному порядку шляхом прилюдного судового розгляду, при якому їй забезпечують усі можливості для захисту.
2. Ніхто не може бути засуджений за злочин на підставі вчинення будь-якого діяння або за бездіяльність, які під час їх вчинення не становили злочину за національними законами або за міжнародним правом. Не може також накладатись покарання тяжче від того, яке могло бути застосоване на час вчинення злочину.

Стаття 12

Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань.

Стаття 13

1. Кожна людина має право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання у межах кожної держави.
2. Кожна людина має право покинути будь-яку країну, включаючи й свою власну, і повертатися у свою країну.

Стаття 14

Кожна людина має право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком.

Це право не може бути використане в разі переслідування, яке в дійсності ґрунтується на вчиненні неполітичного злочину, або діяння, що суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 15

1. Кожна людина має право на громадянство.
2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Стаття 16

1. Чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за ознакою раси, національності або релігії одружуватися і засновувати сім'ю. Вони користуються однаковими правами щодо одруження під час шлюбу та під час його розірвання.
2. Шлюб може укладатися тільки при вільній і повній згоді сторін, що одружуються.
3. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства та держави.

Стаття 17

1. Кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими.
2. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна.

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання і свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і разом з іншими, прилюдним або приватним порядком в ученні, богослужінні і виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне їх виявлення; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань та свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 20

1. Кожна людина має право на свободу мирних зборів і асоціацій.
2. Ніхто не може бути примушений вступати до будь-якої асоціації.

Стаття 21

1. Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.
2. Кожна людина має право рівного доступу до державної служби в своїй країні.
3. Воля народу повинна бути основою влади уряду; ця воля повинна виявлятися у періодичних і нефальсифікованих виборах, які повинні провадитись при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування.

Стаття 22

Кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення і на здійснення необхідних для підтримання її гідності і для вільного розвитку її особи прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль і міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави.

Стаття 23

1. Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття.
2. Кожна людина, без будь-якої дискримінації, має право на рівну оплату за рівну працю.
3. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення.
4. Кожна людина має право створювати професійні спілки і входити до професійних спілок для захисту своїх інтересів.

Стаття 24

Кожна людина має право на відпочинок і дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку.

Стаття 25

1. Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини.

2. Материнство і дитинство дають право на особливе піклування і допомогу. Всі діти, народжені у шлюбі або поза шлюбом, повинні користуватися однаковим соціальним захистом.

Стаття 26

1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 27

1. Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі і користуватися його благами.

2. Кожна людина має право на захист її моральних і матеріальних інтересів, що є результатом наукових, літературних або художніх праць, автором яких вона є.

Стаття 28

Кожна людина має право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені.

Стаття 29

1. Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у якому тільки й можливий вільний і повний розвиток її особи.

2. При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

3. Здійснення цих прав і свобод ні в якому разі не повинно суперечити цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 30

Ніщо у цій Декларації не може бути витлумачено як надання будь-якій державі, групі осіб або окремим особам права займатися будь-якою діяльністю або вчиняти дії, спрямовані на знищення прав і свобод, викладених у цій Декларації.

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права

Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73

Держави, які беруть участь у цьому Пакті,

беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,

визнаючи, що ці права впливають з властивої людській особі гідності,

визнаючи, що згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само, як і своїми громадянськими та політичними правами,

беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини,

беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті,

погоджуються про такі статті:

Частина I

Стаття 1

1. Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що впливають з міжнародного економічного співробітництва, оснований на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

3. Всі держави, які беруть участь у цьому Пакті, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоврядними і підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

Частина II

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується поважати і забезпечувати всім перебуваючим у межах її території та під її юрисдикцією особам права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

2. Якщо це вже не передбачено існуючими законодавчими чи іншими заходами, кожна держава-учасниця цього Пакту зобов'язується вжити необхідних заходів відповідно до своїх конституційних процедур і положень цього Пакту для вжиття таких законодавчих або інших заходів, які можуть виявитися необхідними для здійснення прав, визнаних у цьому Пакті.

3. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується:

а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні;

б) забезпечити, щоб право на правовий захист для будь-якої особи, яка потребує такого захисту, встановлювалось компетентними судовими, адміністративними чи законодавчими властями або будь-яким іншим компетентним органом, передбаченим правовою системою держави, і розвивати можливості судового захисту;

с) забезпечити застосування компетентними властями засобів правового захисту, коли вони надаються.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма громадянськими і політичними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 4

1. Під час надзвичайного становища в державі, при якому життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошується, держави-учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки в такій мірі, в якій це диктується гостротою становища, при умові, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не тягнуть за собою дискримінації виключно на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи соціального походження.

2. Це положення не може бути підставою для якихось відступів від статей 6, 7, 8 (пункти 1 і 2), 11, 15, 16 і 18.

3. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті і використовує право відступу, повинна негайно інформувати інші держави, що беруть участь у цьому Пакті, за посередництвом Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про положення, від яких вона відступила, і про причини, що спонукали до такого рішення. Має бути також зроблено повідомлення через того ж посередника про дату, коли вона припиняє такий відступ.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення яких-небудь прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається в цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих в якій-небудь державі-учасниці цього Пакту на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються в меншому обсязі.

Частина III

Стаття 6

1. Право на життя є невід'ємне право кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя.

2. В країнах, які не скасували смертної кари, смертні вироки можуть виноситися тільки за найтяжчі злочини відповідно до закону, який діяв під час вчинення злочину і який не суперечить постановам цього Пакту і Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього. Це покарання може бути здійснене тільки на виконання остаточного вироку, винесеного компетентним судом.

3. Коли позбавлення життя становить злочин геноциду, слід мати на увазі, що ніщо в цій статті не дає державам-учасникам цього Пакту права яким би то не було шляхом відступати від будь-яких зобов'язань, прийнятих згідно з постановами Конвенції про запобігання злочинів геноциду і покарання за нього.

4. Кожен, кого засуджено до смертної кари, має право просити про помилування чи про пом'якшення вироку. Амністія, помилування або заміна смертного вироку можуть бути даровані в усіх випадках.

5. Смертний вирок не виноситься за злочини, вчинені особами, молодшими за вісімнадцять років, і не виконується щодо вагітних жінок.

6. Ніщо в цій статті не може бути підставою для відстрочення або недопущення скасування смертної кари будь-якою державою-учасницею цього Пакту.

Стаття 7

Нікого не може бути піддано катуванню чи жорстокому, нелюдському або принижуючому гідність поведженню чи покаранню. Зокрема, жодну особу не може бути без її вільної згоди піддано медичним чи науковим досліддам.

Стаття 8

1. Нікого не можуть, держати в рабстві: рабство і работоргівля забороняються в усіх їх видах.
2. Нікого не можуть держати в підневільному стані.
3. а) Нікого не можуть приневолювати до примусової чи обов'язкової праці;
б) в тих країнах, де у вигляді покарання за злочин може призначатися позбавлення волі, зв'язане з каторжними роботами, пункт 3 (а) не вважається перешкодою для виконання каторжних робіт за вироком компетентного суду, що призначив таке покарання;
с) терміном "примусова чи обов'язкова праця" в цьому пункті не охоплюється:
  - i) будь-яка не згадана в підпункті (b) робота чи служба, котру, як правило, повинна виконувати особа, що перебуває в ув'язненні на підставі законного розпорядження суду, або особа, умовно звільнена від такого ув'язнення;
  - ii) будь-яка служба військового характеру, а в тих країнах, де визнається відмовлення від військової служби з політичних чи релігійно-етичних мотивів, будь-яка служба, передбачена законом для осіб, що відмовляються від військової служби з таких мотивів;
  - iii) будь-яка служба, обов'язкова у випадках надзвичайного становища або лиха, що загрожують життю чи благополуччю населення;
  - iv) будь-яка робота чи служба, що входять до звичайних громадських обов'язків.

Стаття 9

1. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню під вартою. Нікого не може бути позбавлено волі інакше, як на підставах і відповідно до такої процедури, які встановлено законом.
2. Кожному заарештованому повідомляються при арешті причини його арешту і в терміновому порядку повідомляється будь-яке пред'явлене йому обвинувачення.
3. Кожна заарештована або затримана за кримінальним обвинуваченням особа в терміновому порядку доставляється до судді чи до іншої службової особи, якій належить за законом право здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може ставитись у залежність від подання гарантій явки на суд, явки на судовий розгляд у будь-якій іншій його стадії і, в разі необхідності, явки для виконання вироку.

4. Кожному, хто позбавлений волі внаслідок арешту чи тримання під вартою, належить право на розгляд його справи у суді, щоб цей суд міг невідкладно винести постанову щодо законності його затримання і розпорядитися про його звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто був жертвою незаконного арешту чи тримання під вартою, має право на компенсацію, якій надано позовної сили.

Стаття 10

1. Всі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне поводження і поважання гідності, властивої людській особі.

2. а) Обвинувачені у випадках, коли немає виняткових обставин, поміщаються окремо від засуджених, і їм надається окремий режим, що відповідає їх статусу незасуджених осіб.

б) обвинувачені неповнолітні відокремлюються від повнолітніх і в найкоротший строк доставляються до суду для винесення рішення.

3. Пенітенціарною системою передбачається режим для ув'язнених, істотною метою якого є їх виправлення і соціальне перевиховання. Неповнолітні правопорушники відокремлюються від повнолітніх, і їм надається режим, що відповідає їх віку і правовому статусу.

Стаття 11

Ніхто не може бути позбавлений волі на тій лише підставі, що він не в змозі виконати якесь договірне зобов'язання.

Стаття 12

1. Кожному, хто законно перебуває на території будь-якої держави, належить, у межах цієї території, право на вільне пересування і свобода вибору місця проживання.

2. Кожна людина має право покидати будь-яку країну, включаючи свою власну.

3. Згадані вище права не можуть бути об'єктом ніяких обмежень, крім тих, які передбачено законом, які є необхідними для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення або прав та свобод інших і є сумісними з іншими правами, визначеними в цьому Пакті.

4. Ніхто не може бути свавільно позбавлений права на в'їзд у свою власну країну.

Стаття 13

Іноземець, що законно перебуває на території будь-якої держави-учасниці цього Пакту, може бути висланий тільки на виконання рішення, винесеного відповідно до закону, і, якщо імперативні міркування державної безпеки не вимагають іншого, має право на подання доводів проти свого вислання, на перегляд своєї справи компетентною властю чи особою або

особами, спеціально призначеними компетентною властю, і на те, щоб бути представленим для цієї мети перед цією властю, особою чи особами.

Стаття 14

1. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, пред'явленого йому, або при визначенні його права та обов'язків у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону. Преса і публіка можуть не допускатися на весь судовий розгляд або частину його з міркувань моралі, громадського порядку чи державної безпеки в демократичному суспільстві, або коли того вимагають інтереси приватного життя сторін, або - в тій мірі, в якій це, на думку суду, є строго необхідним, - при особливих обставинах, коли публічність порушувала б інтереси правосуддя; однак будь-яка судова постанова в кримінальній або цивільній справі повинна бути публічною, за винятком тих випадків, коли інтереси неповнолітніх вимагають іншого чи коли справа стосується матримоніальних спорів або опіки над дітьми.

2. Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом.

3. Кожен має право при розгляді будь-якого пред'явленого йому кримінального обвинувачення як мінімум на такі гарантії на основі цілковитої рівності:

a) бути терміново і докладно повідомленим мовою, яку він розуміє, про характер і підставу пред'явленого йому обвинувачення;

b) мати достатній час і можливості для підготовки свого захисту і спілкуватися з обраним самим ним захисником;

c) бути судженим без невинувинуваченої затримки;

d) бути судженим в його присутності і захищати себе особисто або за посередництвом обраного ним захисника; якщо він не має захисника, бути повідомленим про це право і мати призначеного йому захисника в будь-якому разі, коли інтереси правосуддя того вимагають, безплатно для нього в усякому такому випадку, коли у нього немає достатньо коштів для оплати цього захисника;

e) допитувати свідків, які дають проти нього показання, або мати право на те, щоб цих свідків було допитано, і мати право на виклик і допит його свідків на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього;

f) користуватися безплатною допомогою перекладача, якщо він не розуміє мови, використовуваної в суді, або не говорить цією мовою;

g) не бути приневоленим до давання свідчень проти самого себе чи до визнання себе винним.

4. Щодо неповнолітніх процес повинен бути таким, щоб враховувались їх вік і бажаність сприяння їх перевихованню.

5. Кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно з законом.

6. Коли будь-яку особу остаточним рішенням було засуджено за кримінальний злочин і коли винесений їй вирок був потім скасований або їй було даровано помилування на тій підставі, що якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки, то ця особа, котра зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує компенсацію згідно з законом, коли не буде доведено, що зазначена невідома обставина не була свого часу виявлена виключно або частково з її вини.

7. Ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни.

Стаття 15

1. Ніхто не може бути визнаний винним у вчиненні будь-якого кримінального злочину внаслідок якоїсь дії чи упушення, що, згідно з діючим на момент його вчинення внутрідержавним законодавством або міжнародним правом, не були кримінальним злочином. Так само не може призначатися більш тяжке покарання, ніж те, яке підлягало застосуванню на момент вчинення кримінального злочину. Якщо після вчинення злочину законом встановлюється більш легке покарання, дія цього закону поширюється на даного злочинця.

2. Ніщо в цій статті не перешкоджає відданню під суд і покаранню будь-якої особи за будь-яке діяння чи упушення, що на момент вчинення були кримінальним злочином згідно з загальними принципами права, визнаними міжнародним товариством.

Стаття 16

Кожна людина, де б вона не перебувала, має право на визнання її правосуб'єктності.

Стаття 17

1. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію.

2. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань.

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір і свободу сповідувати свою релігію та переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у відправленні культу, виконанні релігійних і ритуальних обрядів та вчень.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що принижує його свободу мати чи приймати релігію або переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише обмеженням, які встановлено законом і які є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.

Стаття 19

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

2. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки і особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

а) для поважання прав і репутації інших осіб;

б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Стаття 20

1. Будь-яка пропаганда війни повинна бути заборонена законом.

2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що являє собою підбурювання до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом.

Стаття 21

Визнається право на мирні збори. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які накладаються відповідно до закону і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи суспільної безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб.

Стаття 22

1. Кожна людина має право на свободу асоціації з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів.

2. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цим правом для осіб, що входять до складу збройних сил і поліції.

3. Ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту прав на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосувати закон так, щоб завдавалося шкоди цим гарантіям.

Стаття 23

1. Сім'я є природним і основним осередком суспільства і має право на захист з боку суспільства і держави.

2. За чоловіками і жінками, які досягли шлюбного віку, визнається право на одруження і право заснувати сім'ю.

3. Жоден шлюб не може бути укладений без вільної і цілковитої згоди тих, що одружуються.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, повинні вжити належних заходів для забезпечення рівності прав і обов'язків обох з подружжя щодо одруження, під час перебування в шлюбі і при його розірванні. В разі розірвання шлюбу має передбачатися необхідний захист усіх дітей.

Стаття 24

1. Кожна дитина без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, національного чи соціального походження, майнового стану або народження має право на такі заходи захисту, які є необхідними в її становищі, як малолітньої, з боку її сім'ї, суспільства і держави.

2. Кожна дитина повинна бути зареєстрована негайно після її народження і повинна мати ім'я.

3. Кожна дитина має право на набуття громадянства.

Стаття 25

Кожний громадянин повинен мати без будь-якої дискримінації, згаданої в статті 2, і без необґрунтованих обмежень право і можливість:

а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і за посередництвом вільно обраних представників;

б) голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні і забезпечують свободу волевиявлення виборців;

с) допускатися в своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби.

Стаття 26

Всі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист закону.

В цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом, і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інші обставини.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншості, особам, які належать до таких меншостей, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Частина IV

Стаття 28

1. Створюється Комітет по правах людини (іменований нижче в цьому Пакті "Комітет"). Він складається з вісімнадцяти членів і виконує функції, передбачені нижче.
2. До складу Комітету входять особи, які є громадянами держав-учасниць цього Пакту і мають високі моральні якості та визнану компетентність у галузі прав людини, причому береться до уваги корисність участі кількох осіб, що мають юридичний досвід.
3. Члени Комітету обираються і працюють як такі.

Стаття 29

1. Члени Комітету обираються таємним голосуванням із списку осіб, що відповідають вимогам, передбаченим у статті 28, і були висунуті для цієї мети державами-учасницями цього Пакту.
2. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, може висунути не більше двох осіб. Ці особи повинні бути громадянами держави, що їх висуває.
3. Будь-яка особа має право на повторне висунення.

Стаття 30

1. Перші вибори проводяться не пізніше як через шість місяців з дня набрання чинності цим Пактом.
2. Принаймні за чотири місяці до дня кожних виборів до Комітету, крім виборів для заповнення тих вакансій, про відкриття яких оголошується відповідно до статті 34,

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй звертається з письмовим запрошенням до держав-учасниць цього Пакту подати протягом трьох місяців кандидатури в члени Комітету.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список усіх висунутих таким чином осіб із зазначенням держав-учасниць цього Пакту, які висунули даних осіб, і подає цей список державам, що беруть участь у цьому Пакті, не пізніше як за місяць до дати проведення кожних виборів.

4. Обрання членів Комітету проводиться на засіданні держав-учасниць цього Пакту, яке скликає Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй в центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На цьому засіданні, для якого кворумом є присутність двох третин держав-учасниць цього Пакту, обраними до Комітету є ті особи, кандидатури яких дістають найбільше число голосів присутніх і голосуючих представників держав-учасниць.

Стаття 31

1. До Комітету не може входити більш як по одному громадянину однієї і тієї ж держави.

2. При виборах до Комітету береться до уваги справедливий географічний розподіл членів і представництво різних форм цивілізації та основних правових систем.

Стаття 32

1. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними при повторному висуненні їх кандидатур. Однак строк повноважень дев'яти з тих членів, яких обрано на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих дев'яти членів визначає за жеребом голова засідання, про яке згадується в пункті 4 статті 30.

2. По закінченні повноважень вибори проводяться відповідно до попередніх статей даної частини цього Пакту.

Стаття 33

1. Якщо, на одностайну думку інших членів, якийсь член Комітету припинив виконання своїх функцій з будь-якої причини, крім тимчасової відсутності, Голова Комітету повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який оголошує потім місце цього члена вакантним.

2. У разі смерті або виходу у відставку якогось члена Комітету Голова негайно повідомляє Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який оголошує це місце вакантним з дня смерті або з того дня, коли вихід у відставку стає дійсним.

Стаття 34

1. Коли оголошується відкриття вакансії відповідно до статті 33 і коли строк повноважень члена, що його має бути замінено, не скінчується протягом шести місяців після оголошення

цієї вакансії, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє про це кожну державу-учасницю цього Пакту, яка може протягом двох місяців подати відповідно до статті 29 кандидатуру для заповнення цієї вакансії.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй складає в алфавітному порядку список висунутих таким чином осіб і подає цей список державам, які беруть участь у цьому Пакті. Вибори для заповнення вакансії проводяться потім згідно з відповідними положеннями даної частини цього Пакту.

3. Член Комітету, обраний для зайняття вакансії, оголошеної відповідно до статті 33, займає посаду протягом решти частини строку повноважень члена, який звільнив місце в Комітеті, згідно з положеннями зазначеної статті.

Стаття 35

Члени Комітету одержують затверджену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй в порядку і на умовах, встановлюваних Генеральною Асамблеєю з урахуванням важливості обов'язків Комітету.

Стаття 36

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідний персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цього Пакту.

Стаття 37

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає перше засідання Комітету в центральних установах Організації Об'єднаних Націй.

2. Після свого першого засідання Комітет збирається в такий час, який передбачено в його правилах процедури.

3. Комітет звичайно збирається в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві.

Стаття 38

Кожний член Комітету до того, як почати виконання своїх обов'язків, робить урочисту заяву на відкритому засіданні Комітету про те, що здійснюватиме свої функції безсторонньо і сумлінно.

Стаття 39

1. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк. Вони можуть бути переобрані.

2. Комітет встановлює свої власні правила процедури, але ці правила повинні, зокрема, передбачити, що:

а) дванадцять членів Комітету утворюють кворум;

b) постанови Комітету приймаються більшістю голосів присутніх членів.

Стаття 40

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються подавати доповіді про здійснені ними заходи для втілення у життя прав, визнаних у цьому Пакті, і про прогрес, досягнутий у використанні цих прав:

a) протягом одного року після набрання чинності цим Пактом щодо відповідних держав-учасниць;

b) після цього в усіх випадках, коли того зажадає Комітет.

2. Всі доповіді подаються Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх у Комітет для розгляду. В доповідях зазначаються фактори та утруднення, коли такі є, що впливають на втілення у життя цього Пакту.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй після консультацій з Комітетом може послати заінтересованим спеціалізованим установам примірники тих частин доповідей, які можуть стосуватися сфери їх компетенції.

4. Комітет вивчає доповіді, подані державами, які беруть участь у цьому Пакті. Він надсилає державам-учасницям свої доповіді і такі зауваження загального порядку, які вважатиме доцільними. Комітет може також послати Економічній і соціальній раді ці зауваження разом з примірниками доповідей, одержаними ним від держав, які беруть участь у цьому Пакті.

5. Держави-учасниці цього Пакту можуть подавати до Комітету свої міркування щодо будь-яких зауважень, що їх може бути зроблено відповідно до пункту 4 цієї статті.

Стаття 41

1. Відповідно до цієї статті держава, яка бере участь у цьому Пакті, може в будь-який час заявити, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати і розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця твердить, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом. Повідомлення, передбачені цією статтею, можуть прийматися і розглядатися тільки в тому разі, коли їх подала держава-учасниця, яка зробила заяву про визнання для себе компетенції цього Комітету. Комітет не приймає ніяких повідомлень, коли вони стосуються держави-учасниці, яка не зробила такої заяви. Повідомлення, одержані згідно з цією статтею, розглядаються відповідно до такої процедури:

a) коли якась держава-учасниця цього Пакту вважає, що інша держава-учасниця не втілює в життя постанов цього Пакту, то вона може письмовим повідомленням довести це питання до відома зазначеної держави-учасниці. Протягом трьох місяців після одержання цього повідомлення держава, яка одержала його, подає в письмовій формі тій державі, яка надіслала таке повідомлення, пояснення чи будь-яку іншу заяву з роз'ясненням у цьому питанні, де має бути, наскільки це є можливим і доцільним, зазначено внутрішні процедури і заходи, яких було вжито, буде вжито або може бути вжито в цьому питанні;

- b) коли питання не вирішено на задоволення обох заінтересованих держав-учасниць протягом шести місяців після отримання одержуючою державою першого повідомлення, будь-яка з цих держав має право передати це питання в Комітет, повідомивши про це Комітет і другу державу;
- c) Комітет розглядає передане йому питання тільки після того, як переконається, що відповідно до загально визнаних принципів міжнародного права всі доступні внутрішні засоби було випробувано і вичерпано в даному разі. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих засобів не виправдано затягується;
- d) при розгляді повідомлень, передбачених цією статтею, Комітет проводить закриті засідання;
- e) з додержанням постанов підпункту (c) Комітет надає свої добрі послуги заінтересованим державам-учасницям з метою дружнього вирішення питання на основі поважання прав людини та основних свобод, визнаних в цьому Пакті;
- f) в будь-якому переданому на його розгляд питанні Комітет може звернутися до заінтересованих держав-учасниць, згаданих у підпункті (b), з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи;
- g) заінтересовані держави-учасниці, згадані в підпункті (b), мають право бути представленими при розгляді в Комітеті питання і робити заяви усно і (або) письмово;
- h) Комітет подає протягом дванадцяти місяців з дня одержання повідомлення відповідно до підпункту (b) доповідь:
- i) коли досягається вирішення в рамках постанов підпункту (e), то Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів і досягнутого рішення;
- ii) коли вирішення в рамках постанов підпункту (e) не досягнуто, то Комітет обмежується в своїй доповіді коротким викладом фактів; письмові заяви і запис усних заяв, що їх виклали заінтересовані держави-учасниці, додаються до доповіді.

У кожному питанні доповідь надсилається заінтересованим державам-учасницям.

2. Постанови цієї статті набувають чинності, коли десять держав, які беруть участь у цьому Пакті, зроблять заяву відповідно до пункту 1 цієї статті. Такі заяви депонуються державами-учасницями у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх копії решті держав-учасниць. Заява може бути в будь-який час взята назад повідомленням Генерального секретаря. Така дія не перешкоджає розглядові будь-якого питання, що є предметом повідомлення, вже переданого відповідно до цієї статті, ніякі подальші повідомлення будь-якої держави-учасниці не приймаються після одержання Генеральним секретарем повідомлення про взяття заяви назад, якщо заінтересована держава-учасниця не зробила нової заяви.

Стаття 42

1. а) Коли будь-яке запитання, передане Комітету відповідно до статті 41, не вирішено на задоволення заінтересованих держав-учасниць, Комітет може за попередньою згодою заінтересованих держав-учасниць призначити спеціальну Погоджувальну комісію (далі іменовану Комісія). Добрі послуги Комісії надаються заінтересованим державам-учасницям з метою полюбовного вирішення даного питання на основі додержання положень цього Пакту;
  - б) Комісія складається з п'яти осіб, прийнятних для заінтересованих держав-учасниць. Якщо заінтересовані держави-учасниці не досягнуть протягом трьох місяців згоди щодо всього складу або частини складу Комісії, то ті члени Комісії, про призначення яких не було досягнуто згоди, обираються шляхом таємного голосування більшістю в дві третини голосів Комітету із складу його членів.
2. Члени Комісії як такі виконують свої обов'язки. Вони не повинні бути громадянами заінтересованих держав-учасниць або держави, що не бере участі в цьому Пакті, чи держави-учасниці, яка не зробила заяви відповідно до статті 41.
  3. Комісія обирає свого Голову і встановлює свої власні правила процедури.
  4. Засідання Комісії звичайно проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або у Відділенні Організації Об'єднаних Націй у Женеві. Однак вони можуть проводитися в інших місцях, які може визначити Комісія в консультації з Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй і відповідними державами-учасницями.
  5. Секретаріат, наданий відповідно до статті 36, також обслуговує комісії, що призначаються на підставі цієї статті.
  6. Одержана і вивчена Комітетом інформація надається в розпорядження Комісії, і Комісія може звернутися до заінтересованих держав-учасниць з проханням подати будь-яку інформацію, що стосується справи.
  7. Коли Комісія повністю розгляне питання, але в усякому разі не пізніше ніж через дванадцять місяців після того, як їй було передано це питання, вона подає Голові Комітету доповідь для надіслання її заінтересованим державам-учасницям:
    - а) якщо Комісія не може завершити розгляд даного питання в межах дванадцяти місяців, вона обмежує свою доповідь коротким викладом про стан розгляду нею даного питання;
    - б) якщо досягається полюбовне вирішення даного питання на основі додержання прав людини, визнаних у цьому Пакті, Комісія обмежує свою доповідь коротким викладом фактів і досягнутого вирішення;
    - с) якщо вирішення, зазначене в підпункті (б), не досягається, доповідь Комісії містить її висновки в усіх питаннях фактичного характеру, що стосується спору між заінтересованими державами-учасницями, та її міркування про можливість полюбовного врегулювання цього питання. Ця доповідь також містить письмові заяви і запис усних заяв, зроблених заінтересованими державами-учасницями;

d) якщо доповідь Комісії подається згідно з підпунктом (с), заінтересовані держави-учасниці протягом трьох місяців після одержання цієї доповіді повідомляють Голову Комітету про те, чи згодні вони із змістом доповіді Комісії.

8. Постанови цієї статті не принижують обов'язків Комітету, передбачених у статті 41.

9. Заінтересовані держави-учасниці рівною мірою несуть усі витрати членів Комісії відповідно до кошторису, що подається Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй.

10. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй має право оплачувати витрати членів Комісії, коли необхідно, до їх відшкодування заінтересованими державами-учасницями відповідно до пункту 9 цієї статті.

Стаття 43

Члени Комітету і спеціальних погоджувальних комісій, яких може бути призначено згідно з статтею 42, мають право на пільги, привілеї та імунітети експертів, що посилаються Організацією Об'єднаних Націй у відрядження, як це передбачено у відповідних розділах Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 44

Положення про здійснення цього Пакту застосовуються без шкоди для процедур у галузі прав людини, визначених установчими актами і конвенціями Організації Об'єднаних Націй та спеціалізованих установ або відповідно до них, і не перешкоджають державам, які беруть участь у цьому Пакті, вдаватися до інших процедур вирішення спору на підставі діючих між ними загальних і спеціальних міжнародних угод.

Стаття 45

Комітет подає Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй через Економічну і соціальну раду щорічну доповідь про свою роботу.

Частина V

Стаття 46

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як припинення значення постанов Статуту Організації Об'єднаних Націй і статутів спеціалізованих установ, що визначають відповідні обов'язки різних органів Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ щодо тих предметів, яких стосується цей Пакт.

Стаття 47

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як ущемлення невід'ємного права всіх народів володіти і користуватися повною мірою і вільно своїм природними багатствами та ресурсами.

Частина VI

Стаття 48

1. Цей Пакт відкрито для підписання будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй або членом будь-якої з її спеціалізованих установ, будь-якою державою-учасницею Статуту Міжнародного Суду та будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі в цьому Пакті.
2. Цей Пакт підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти депонуються у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.
3. Цей Пакт відкрито для приєднання будь-якої держави, зазначеної в пункті 1 цієї статті.
4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.
5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, які підписали цей Пакт або приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 49

1. Цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.
2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Пакт або приєднається до нього після депонування тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 50

Постанови цього Пакту поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 51

1. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті, може пропонувати поправки і подавати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає потім будь-які запропоновані поправки державам-учасницям цього Пакту з проханням повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення щодо них голосування. Якщо принаймні третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка,

прийнята більшістю держав-учасниць, що були присутні і брали участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Поправки набирають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття їх більшістю в дві третини держав-учасниць цього Пакту відповідно до їх конституційних процедур.

3. Коли поправки набирають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими постанови цього Пакту та будь-які попередні поправки, ними прийняті.

Стаття 52

Незалежно від повідомлень, зроблених згідно з пунктом 5 статті 48, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 тієї ж статті, про таке:

- а) підписання, ратифікації і приєднання згідно з статтею 48;
- б) дату набрання чинності цим Пактом згідно з статтею 49 і дату набрання чинності будь-якими поправками згідно з статтею 51.

Стаття 53

1. Цей Пакт, англійський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є цілком автентичними, підлягає здачі на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає засвідчені копії цього Пакту всім державам, зазначеним у статті 48.

Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН.

Док. ООН A/RES/2200 A (XXI)

Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права

*Про приєднання до Факультативного протоколу див. Постанову ВР № 582-XII від 25.12.90
Набуття чинності для України: 25 жовтня 1991 р.*

Держави-учасниці цього Протоколу,

беручи до уваги, що для подальшого досягнення мети Пакту про громадянські та політичні права (далі іменується Пакт) і здійснення його постанов було б доцільно надати Комітетові з прав людини, створюваному на підставі частини IV Пакту (далі іменується Комітет), можливість приймати і розглядати, як передбачено в цьому Протоколі, повідомлення від окремих осіб, які твердять, що вони є жертвами порушень якогось із прав, викладених у Пакті,

погодилися про нижченаведене:

Стаття 1

Держава-учасниця Пакту, яка стає учасницею цього Протоколу, визнає компетенцію Комітету приймати і розглядати повідомлення від осіб, які підпадають під його юрисдикцію і які твердять, що вони є жертвами порушень певною Державою-учасницею якогось із прав, викладених у Пакті. Жодне повідомлення не приймається Комітетом, якщо воно стосується Держави-учасниці Пакту, яка не є учасницею цього Протоколу.

Стаття 2

За умови додержання положень статті 1 особи, які твердять, що якість із їхніх прав, перелічених у Пакті, було порушене, і які вичерпали всі наявні внутрішні засоби правового захисту, можуть подати на розгляд Комітету письмові повідомлення.

Стаття 3

Комітет може визнати неприйнятним кожне подане згідно з цим Протоколом повідомлення, що є анонімним або яке, на його думку, становить собою зловживання правом на подання таких повідомлень чи несумісне з положеннями Пакту.

Стаття 4

1. За умови додержання положень статті 3 Комітет доводить кожне подане йому згідно з цим Протоколом повідомлення до відома Держави-учасниці Протоколу, що, як твердиться, порушує якість із положень Пакту.

2. Держава, яка одержала оповіщення, протягом шести місяців подає Комітетові письмові пояснення чи заяви, що роз'яснюють це питання і будь-які заходи, якщо такі мали місце, яких могла вжити ця держава.

Стаття 5

1. Комітет розглядає одержані згідно з цим Протоколом повідомлення з урахуванням усіх письмових даних, поданих йому окремою особою та зацікавленою Державою-учасницею.
2. Комітет не розглядає ніяких повідомлень від осіб, поки не переконається в тому, що:
  - a) це саме питання не розглядається згідно з іншою процедурою міжнародного розгляду чи врегулювання;
  - b) ця особа вичерпала всі доступні внутрішні засоби правного захисту.Це правило не діє у тих випадках, коли застосування таких засобів не виправдано затягується.
3. При розгляді повідомлень, передбачуваних цим Протоколом, Комітет проводить закриті засідання.
4. Комітет повідомляє свої міркування відповідній Державі-учасниці й особі.

Стаття 6

Комітет включає до своєї щорічної доповіді, передбаченої статтею 45 Пакту, короткий звіт про свою діяльність згідно з цим Протоколом.

Стаття 7

Надалі до досягнення мети резолюції 1514 (XV), прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 14 грудня 1960 року щодо Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам, положення цього Протоколу ніяким чином не обмежують права подавати петиції, наданого цим народам Статутом Організації Об'єднаних Націй та іншими міжнародними конвенціями і документами Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ.

Стаття 8

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою Державою, що підписала Пакт.
2. Цей Протокол підлягає ратифікації будь-якою Державою, що ратифікувала Пакт або приєдналася до нього. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.
3. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої Держави, що ратифікувала Пакт або приєдналася до нього.
4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.
5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі Держави, що підписали цей Протокол або приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 9

1. За умови набуття Пактом чинності цей Протокол набуває чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй десятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.
2. Для кожної Держави, яка ратифікує цей Протокол або приєднається до нього після депонування десятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Протокол набуває чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 10

Постанови цього Протоколу поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 11

1. Будь-яка Держава, що бере участь у цьому Протоколі, може пропонувати поправки і подавати їх Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар повідомляє про будь-які запропоновані поправки Державам-учасницям цього Протоколу з проханням сповістити його, чи висловлюються вони за скликання конференції Держав-учасниць з метою розглянути цю пропозицію та провести щодо неї голосування. Якщо за скликання такої конференції висловиться не менш як одна третина Держав-учасниць, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю Держав-учасниць, що присутні на цій конференції та беруть участь у голосуванні, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.
2. Поправки набувають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй та прийняття більшістю у дві третини Держав-учасниць Протоколу відповідно до їх конституційних процедур.
3. Коли поправки набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих Держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших Держав-учасниць залишаються обов'язковими постанови цього Протоколу та будь-які попередні поправки, прийняті ними.

Стаття 12

1. Кожна Держава-учасниця може в будь-який час денонсувати цей Протокол шляхом письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набуває чинності через три місяці з дня одержання цього повідомлення Генеральним секретарем.
2. Денонсація не перешкоджає продовженню застосування положень цього Протоколу до будь-якого повідомлення, поданого згідно зі статтею 2 до дати набуття денонсацією чинності.

Стаття 13

Незалежно від повідомлень, зроблених згідно з пунктом 5 статті 8 цього Протоколу, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй сповіщає всі Держави, про які йдеться в пункті 1 статті 48 Пакту, про:

- a) підписання, ратифікації та приєднання згідно зі статтею 8;
- b) дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтею 9 і дату набуття чинності будь-якими поправками згідно зі статтею 11;
- c) денонсації згідно зі статтею 12.

Стаття 14

1. Цей Протокол, англійський, іспанський, китайський, російський та французький тексти якого є однаково автентичними, підлягає здачі на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.
2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає засвідчені копії цього Протоколу всім Державам, зазначеним у статті 48 Пакту.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права

Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.73

Держави, які беруть участь у цьому Пакті,

беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,

визнаючи, що ці права впливають з властивої людській особі гідності,

визнаючи, що згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними та політичними правами,

беручи до уваги, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини,

беручи до уваги, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті,

погоджуються про такі статті:

Частина I

Стаття 1

1. Всі народи мають право на самовизначення. На підставі цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і вільно забезпечують свій економічний, соціальний і культурний розвиток.

2. Всі народи для досягнення своїх цілей можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами і ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що впливають з міжнародного економічного співробітництва, ґрунтованого на принципі взаємної вигоди, та з міжнародного права. Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування.

3. Всі держави, які беруть участь у цьому Пакті, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоверхніми і підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право.

Частина II

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів.

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

3. Країни, що розвиваються, можуть з належним урахуванням прав людини і свого народного господарства визначати, в якій мірі вони гарантуватимуть визнані в цьому Пакті економічні права особам, котрі не є їх громадянами.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 4

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що відносно користування тими правами, що їх та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, дана держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається у цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих в якій-небудь країні на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються у меншому обсязі.

Частина III

Стаття 6

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права.

2. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту з метою повного здійснення цього права, включають програми професійно-технічного навчання і підготовки, шляхи і методи досягнення продуктивної зайнятості в умовах, що гарантують основні політичні і економічні свободи людини.

Стаття 7

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, включаючи, зокрема:

а) винагороду, що забезпечувала б як мінімум усім трудящим:

i) справедливу зарплату і рівну винагороду за працю рівної цінності без будь-якої різниці, причому, зокрема, жінкам повинні гарантуватись умови праці, не гірші від тих, якими користуються чоловіки, з рівною платою за рівну працю;

ii) задовільне існування для них самих та їхніх сімей відповідно до постанов цього Пакту;

б) умови роботи, що відповідають вимогам безпеки та гігієни;

в) однакову для всіх можливість просування по роботі на відповідні більш високі ступені виключно на підставі трудового стажу і кваліфікації;

г) відпочинок, дозвілля і розумне обмеження робочого часу та оплачувану періодичну відпустку так само, як і винагороду за святкові дні.

Стаття 8

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити:

а) право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки і вступати до них на свій вибір при єдиній умові дотримання правил відповідної організації. Користування зазначеним правом не підлягає жодним обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших;

б) право професійних спілок утворювати національні федерації чи конфедерації і право цих останніх засновувати міжнародні професійні організації або приєднуватися до них;

с) право професійних спілок функціонувати безперешкодно без будь-яких обмежень, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки чи громадського порядку або для захисту прав і свобод інших;

д) право на страйки при умові його здійснення відповідно до законів кожної країни.

2. Ця Стаття не перешкоджає запровадженню законних обмежень користування цими правами для осіб, що входять до складу збройних сил, поліції або адміністрації держави.

3. Ніщо в цій статті не дає права державам, які беруть участь у Конвенції Міжнародної організації праці 1948 року щодо свободи асоціацій і захисту права на організацію, приймати законодавчі акти на шкоду гарантіям, передбаченим у зазначеній Конвенції, або застосовувати закон так, щоб завдавалося шкоди цим гарантіям.

Стаття 9

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування.

Стаття 10

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що:

1. Сім'я, яка є природним і основним осередком суспільства, повинні надаватися по можливості якнайширша охорона і допомога, особливо при її утворенні і поки на її відповідальності лежить турбота про несамотійних дітей та їх виховання. Шлюб повинен укладатися за вільною згодою тих, хто одружується.

2. Особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою по соціальному забезпеченню.

3. Особливих заходів охорони і допомоги має вживатися щодо всіх дітей і підлітків без будь-якої дискримінації за ознакою сімейного походження чи за іншою ознакою. Дітей і підлітків має бути захищено від економічної і соціальної експлуатації. Застосування їх праці в галузі, шкідливій для їх моральності і здоров'я чи небезпечній для життя або такій, що може завдати шкоди їх нормальному розвитку, повинно бути каране за законом. Крім того, держави повинні встановити межі віку, нижче яких користування платною дитячою працею забороняється і карається законом.

Стаття 11

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді.

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнаючи основне право кожної людини на свободу від голоду, повинні вживати необхідних заходів індивідуально і в порядку міжнародного співробітництва, які б включали проведення конкретних програм для того, щоб:

а) поліпшити методи виробництва, зберігання і розподілу продуктів харчування шляхом широкого використання технічних і наукових знань, поширення знань про принципи харчування і вдосконалення або реформи аграрних систем так, щоб досягти найбільш ефективного освоєння і використання природних ресурсів, і

б) забезпечити справедливий розподіл світових запасів продовольства відповідно до потреб і з урахуванням проблем країн, як імпортуючих, так і експортуючих продукти.

Стаття 12

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

2. Заходи, яких повинні вжити держави-учасниці цього Пакту для повного здійснення цього права, включають ті, які є необхідними для:

а) забезпечення скорочення мертвонароджуваності та дитячої смертності і здорового розвитку дитини;

б) поліпшення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці в промисловості;

с) запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними;

д) створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби.

Стаття 13

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. Вони, далі, погоджуються в тому, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права:

а) початкова освіта повинна бути обов'язковою і безплатною для всіх;

б) середня освіта в її різних формах, включаючи професійно-технічну середню освіту, повинна бути відкрита і зроблена доступною для всіх шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

с) вища освіта повинна бути зроблена однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти;

д) елементарна освіта повинна заохочуватися або інтенсифікуватися по можливості для тих, хто не проходив чи не закінчив повного курсу початкової освіти;

е) має активно проводитися розвиток мережі шкіл усіх ступенів, повинна бути встановлена задовільна система стипендій і повинні постійно поліпшуватися матеріальні умови викладацького персоналу.

3. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запроваджені державними властями школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог щодо освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань.

4. Ніяка частина цієї статті не повинна тлумачитись у розумінні приниження свободи окремих осіб та установ створювати навчальні заклади і керувати ними при незмінній умові додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, і вимоги, щоб освіта, яку дають у таких закладах, відповідала тому мінімуму вимог, що його може бути встановлено державою.

Стаття 14

Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті і яка на час свого вступу до числа учасників не змогла встановити на території своєї метрополії або на інших територіях, що перебувають під її юрисдикцією, обов'язкової безплатної початкової освіти, зобов'язується протягом двох років виробити і прийняти докладний план заходів для поступового втілення у життя - протягом розумної кількості років, яка повинна бути зазначена в цьому плані, - принципу обов'язкової безплатної загальної освіти.

Стаття 15

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на:

а) участь у культурному житті;

б) користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування;

с) користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими, літературними чи художніми працями, автором яких вона є.

2. Заходи, яких повинні вживати держави-учасниці цього Пакту для повного здійснення цього права, включають ті, які є необхідними для охорони, розвитку і поширення досягнень науки та культури.

3. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються поважати свободу, безумовно необхідну для наукових досліджень і творчої діяльності.

4. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають користь, що їй дають заохочення і розвиток міжнародних контактів та співробітництва в науковій і культурній галузях.

Частина IV

Стаття 16

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються подавати відповідно до цієї частини даного Пакту доповіді про вживані ними заходи і про прогрес на шляху до додержання прав, визнаних у цьому Пакті.

2. а) Всі доповіді подаються Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх примірники на розгляд в Економічну і соціальну раду відповідно до положень цього Пакту.

б) Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй також пересилає спеціалізованим установам примірники доповідей або будь-які відповідні частини доповідей держав-учасниць цього Пакту, які також є членами цих спеціалізованих установ, оскільки такі доповіді або частини цих доповідей стосуються якихось питань, що входять до рамок обов'язків вищезазначених установ відповідно до їх конституційних актів.

Стаття 17

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, подають свої доповіді по етапах відповідно до програми, що повинна бути встановлена Економічною і соціальною радою протягом року після набрання чинності цим Пактом по консультації з державами-учасницями і заінтересованими спеціалізованими установами.

2. У доповідях можуть зазначатися фактори та труднощі, що впливають на ступінь виконання обов'язків за цим Пактом.

3. Коли відповідні відомості були раніше передані Організації Об'єднаних Націй або якійсь спеціалізованій установі якою-небудь державою-учасницею цього Пакту, то немає потреби відтворювати ці відомості, і буде достатнім точне посилання на відомості, передані таким чином.

Стаття 18

На виконання своїх обов'язків за Статутом ООН у галузі прав людини та основних свобод Економічна і соціальна рада може вступати в угоди з спеціалізованими установами про надання ними їх доповідей про прогрес на шляху до досягнення додержання постанов цього Пакту, що належать до сфери їх діяльності. Ці доповіді можуть включати подробиці прийнятих їх компетентними органами рішень і рекомендацій про таке здійснення.

Стаття 19

Економічна і соціальна рада може передавати в Комісію по правах людини для розгляду і дачі загальних рекомендацій або у відповідних випадках до відома доповіді, що стосуються прав людини і подаються державами відповідно до статей 16 та 17, і доповіді, що стосуються прав людини і подаються спеціалізованими установами відповідно до статті 18.

Стаття 20

Заінтересовані держави-учасниці цього Пакту і спеціалізовані установи можуть подавати Економічній і соціальній раді зауваження щодо будь-якої загальної рекомендації згідно з статтею 19 чи щодо посилання на таку загальну рекомендацію в будь-якій доповіді Комісії по правах людини або в будь-якому документі, що на нього там дається посилання.

Стаття 21

Економічна і соціальна рада може подавати час від часу Генеральній Асамблеї доповіді з рекомендаціями загального характеру і з коротким викладом відомостей, одержуваних від держав-учасниць цього Пакту і від спеціалізованих установ, про вжиті заходи і досягнуті результати в галузі забезпечення загального додержання прав, визнаних у цьому Пакті.

Стаття 22

Економічна соціальна рада може звертати увагу інших органів Організації Об'єднаних Націй, її допоміжних органів і спеціалізованих установ, які займаються поданням технічної допомоги, на будь-які питання, що виникають у зв'язку з доповідями, згаданими в цій частині даного Пакту, які можуть бути корисні цим органам при винесенні кожним з них у межах своєї компетенції рішень щодо доцільності міжнародних заходів, що могли б сприяти ефективному поступовому втіленню у життя цього Пакту.

Стаття 23

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, погоджуються, що до числа міжнародних заходів, які сприяють здійсненню прав, визнаних у цьому Пакті, належить застосування таких засобів, як укладання конвенцій, прийняття рекомендацій, подання технічної допомоги та проведення регіональних нарад і технічних нарад з метою консультацій, а також дослідження, організовані спільно з заінтересованими урядами.

Стаття 24

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як пониження значення постанов Статуту Організації Об'єднаних Націй і статутів спеціалізованих установ, що визначають відповідні обов'язки різних органів Організації Об'єднаних Націй і спеціалізованих установ щодо питань, яких стосується цей Пакт.

Стаття 25

Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитись як приниження невід'ємного права всіх народів повністю і вільно володіти і користуватися своїми природними багатствами та ресурсами.

Частина V

Стаття 26

1. Цей Пакт відкрито для підписання будь-якою державою-членом Організації Об'єднаних Націй або членом будь-якої з її спеціалізованих установ, будь-якою державою-учасницею Статуту Міжнародного Суду та будь-якою іншою державою, запрошеною Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй до участі в цьому Пакті.

2. Цей Пакт підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти депонуються у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Пакт відкрито для приєднання будь-якої держави, зазначеної в пункті 1 цієї статті.

4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, які підписали цей Пакт або приєдналися до нього, про депонування кожної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 27

1. Цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Пакт або приєднається до нього після депонування тридцять п'ятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Пакт набирає чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 28

Постанови цього Пакту поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 29

1. Будь-яка держава, що бере участь у цьому Пакті, може пропонувати поправки і подавати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар пересилає потім будь-які запропоновані поправки державам-учасникам цього Пакту з проханням

повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення по них голосування. Якщо принаймні третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає цю конференцію під егідою Організації, Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю держав-учасниць, що були присутні і брали участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Поправки набирають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття їх більшістю в дві третини держав-учасниць цього Пакту, відповідно до їх конституційних процедур.

3. Коли поправки набирають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими постанови цього Пакту і всі попередні поправки, ними прийняті.

Стаття 30

Незалежно від повідомлень, зроблених згідно з пунктом 5 статті 26, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 тієї ж статті, про таке:

- a) підписання, ратифікації і приєднання згідно з статтею 26;
- b) дату набрання чинності цим Пактом згідно з статтею 27 і дату набрання чинності будь-якими поправками згідно з статтею 29.

Стаття 31

1. Цей Пакт, англійський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є цілком автентичними, підлягає здачі на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй пересилає засвідчені копії цього Пакту всім державам, зазначеним у статті 26.

Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН.

Док. ООН A/RES/2200 A (XXI)

Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права

Прийнятий Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 2008 року

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - учасниці цього Протоколу,

беручи до уваги, що відповідно до принципів, які проголошено в Статуті Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних прав їх, є основою свободи, справедливості й загального миру;

ураховуючи, що Загальна декларація прав людини проголошує, що всі люди народжуються вільними й рівними у своїй гідності й правах і що кожна людина повинна мати всі права та всі свободи, проголошені Декларацією, без будь-якої різниці, як-от: стосовно раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового, станового або іншого стану;

нагадуючи, що в Загальній декларації прав людини та Міжнародних пактах про права людини визнається, що ідеал вільної людської особистості, вільної від страху та злиднів, може бути здійснено, тільки якщо буде створено такі умови, за яких кожний може користуватися цивільними, культурними, економічними, політичними та соціальними правами;

знову підтверджуючи універсальність, неподільність, взаємозалежність і взаємозв'язок усіх прав людини та основних свобод;

нагадуючи, що кожна держава - учасниця Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (який далі іменується Пакт) зобов'язується в індивідуальному порядку та в рамках міжнародної допомоги й співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, уживати в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб поступово забезпечити цілковите здійснення прав, які визнаються в Пакті, в усі належні способи, у тому числі, зокрема, уживання законодавчих заходів;

беручи до уваги, що для дальшого досягнення цілей Пакту й виконання його положень було б доцільно надати Комітетові з економічних, соціальних та культурних прав (який далі іменується Комітет) можливість здійснювати функції, передбачені в цьому Протоколі,

домовилися про таке:

Стаття 1. Компетенція Комітету отримувати й розглядати повідомлення

1. Держава - учасниця Пакту, яка стає учасницею цього Протоколу, визнає компетенцію Комітету отримувати й розглядати повідомлення, як це передбачено положеннями цього Протоколу.
2. Комітет не приймає жодних повідомлень, якщо вони стосуються держави-учасниці, яка не є учасницею цього Протоколу.

Стаття 2. Повідомлення

Повідомлення можуть подаватись особами, які перебувають під юрисдикцією держави-учасниці, або групами осіб чи від їхнього імені, які стверджують, що вони є жертвами порушення цією державою-учасницею якогось з економічних, соціальних та культурних прав, викладених у Пакті. Якщо повідомлення подається від імені окремих осіб чи груп осіб, це робиться за їхньою згодою, за винятком тих випадків, коли автор може обґрунтувати свої дії від їхнього імені без такої згоди.

Стаття 3. Прийнятність

1. Комітет не розглядає повідомлення, поки він не переконається в тому, що всі доступні внутрішні засоби правового захисту було вичерпано. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування таких засобів не виправдано затягується.
2. Комітет оголошує повідомлення неприйнятним, коли:
  - a) його не подано протягом одного року після вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, за винятком випадків, коли автор може довести, що було неможливо надіслати повідомлення протягом цього строку;
  - b) факти, що є предметом повідомлення, мали місце до набрання чинності цим Протоколом для відповідної держави-учасниці, якщо тільки такі факти не продовжували мати місце після цієї дати;
  - c) це саме питання уже було розглянуте Комітетом або розглядалося чи розглядається відповідно до іншої процедури міжнародного розгляду або врегулювання;
  - d) воно є не сумісним з положеннями Пакту;
  - e) воно явно не обґрунтоване чи недостатньо аргументоване або ґрунтується виключно на повідомленнях, які розповсюджуються засобами масової інформації;
  - f) воно є зловживанням правом на подання повідомлення; або коли
  - g) воно є анонімним або поданим не в письмовому вигляді.

Стаття 4. Повідомлення, які не свідчать про явне обмеження прав

Комітет може, за необхідності, відмовляти в розгляді повідомлення, якщо воно не свідчить про явне обмеження прав його автора, за винятком тих випадків, коли Комітет вважає, що повідомлення зачіпає серйозне питання загальної значущості.

Стаття 5. Тимчасові засоби захисту

1. У будь-який момент після отримання повідомлення й до прийняття будь-якого рішення по суті Комітет може звернутися до відповідної держави-учасниці стосовно невідкладного розгляду нею прохання про вживання цією державою-учасницею таких тимчасових заходів захисту, які можуть бути необхідними за виняткових обставин з метою уникнути можливого заподіяння невинуватої шкоди жертві або жертвам передбачуваного порушення.

2. Якщо Комітет здійснює своє право відповідно до пункту 1 цієї статті, це не означає, що він ухвалив рішення стосовно прийнятності або суті повідомлення.

Стаття 6. Передача повідомлення

1. За винятком тих випадків, коли Комітет вважає повідомлення неприйнятним без згадування відповідної держави-учасниці, Комітет у конфіденційному порядку доводить будь-яке повідомлення, подане йому згідно із цим Протоколом, до відома відповідної держави-учасниці.

2. Держава-учасниця, яка отримала повідомлення, протягом шести місяців подає Комітетові письмові пояснення або заяви, що роз'яснюють це питання, і засоби правового захисту, якщо такі були, які могли бути надані державою-учасницею.

Стаття 7. Дружнє врегулювання

1. Комітет надає свої добрі послуги відповідним сторонам для цілей дружнього врегулювання на основі поваги до зобов'язань, викладених у Пакті.

2. Угода про дружнє врегулювання тягне за собою припинення розгляду повідомлення відповідно до цього Протоколу.

Стаття 8. Розгляд повідомлень

1. Комітет розглядає отримані згідно зі статтею 2 цього Протоколу повідомлення з урахуванням усіх наданих йому матеріалів за умови, що ці матеріали перепроведжені відповідним сторонам.

2. Під час розгляду повідомлень, передбачуваних цим Протоколом, Комітет проводить закриті засідання.

3. Під час розгляду повідомлення згідно із цим Протоколом Комітет може у належних випадках брати до відома відповідні матеріали інших органів, спеціалізованих установ, фондів, програм та механізмів Організації Об'єднаних Націй та інших міжнародних

організацій, зокрема регіональних систем захисту прав людини, а також будь-які зауваження або коментарі відповідної держави-учасниці.

4. Під час розгляду повідомлень згідно із цим Протоколом Комітет розглядає доцільність заходів, ужитих державою-учасницею відповідно до частини II Пакту. При цьому Комітет ураховує, що держава-учасниця має право вжити ряд можливих заходів політики для здійснення прав, закріплених у Пакті.

Стаття 9. Подальші заходи у зв'язку з міркуваннями Комітету

1. Після вивчення повідомлення Комітет перепроводжує свої міркування стосовно повідомлення разом зі своїми рекомендаціями, якщо такі є, відповідним сторонам.

2. Держава-учасниця належним чином розглядає міркування Комітету разом з його рекомендаціями, якщо такі є, і подає Комітетові протягом шести місяців письмову відповідь, у тому числі інформацію про будь-які заходи, ужиті з урахуванням міркувань і рекомендацій Комітету.

3. Комітет може запропонувати державі-учасниці надати додаткову інформацію про будь-які заходи, ужиті державою-учасницею у відповідь на його міркування або рекомендації, якщо такі є, у тому числі, якщо Комітет вважатиме це доречним, у подальших доповідях держави-учасниці, які подаються відповідно до статей 16 й 17 Пакту.

Стаття 10. Міждержавні повідомлення

1. Відповідно до цієї статті держава - учасниця цього Протоколу може будь-коли заявити, що вона визнає компетенцію Комітету отримувати й розглядати повідомлення про те, що якась держава-учасниця стверджує, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за цим Пактом. Повідомлення, передбачувані цією статтею, можуть прийматися та розглядатися лише в тому випадку, якщо вони подані державою-учасницею, яка зробила заяву про визнання для себе компетенції Комітету. Комітет не приймає жодних повідомлень, якщо вони стосуються держави-учасниці, яка не зробила такої заяви. Повідомлення, отримані згідно із цією статтею, розглядаються відповідно до такої процедури:

а) якщо якась держава - учасниця цього Протоколу вважає, що інша держава-учасниця не виконує своїх зобов'язань за Пактом, то вона може письмовим повідомленням довести це питання до відома зазначеної держави-учасниці. Держава-учасниця може також інформувати Комітет стосовно цього питання. Протягом трьох місяців після отримання повідомлення держава, яка його отримує, подає державі, яка надіслала повідомлення, пояснення чи будь-яку іншу заяву в письмовому вигляді з роз'ясненнями із цього питання, де повинне міститись, наскільки це можливо і доцільно, зазначення внутрішніх процедур і засобів правового захисту, які застосовано, застосовуються або доступні стосовно цього питання;

б) якщо питання не вирішене так, щоб воно задовольняло обидві відповідні держави-учасниці, протягом шести місяців після отримання державою, яка отримує, початкового повідомлення,

кожна із цих держав має право передати питання до Комітету шляхом повідомлення Комітету й іншої держави;

с) Комітет розглядає передане йому питання тільки після того, як він упевниться, що всі наявні внутрішні засоби правового захисту було застосовано й вичерпано стосовно цього питання. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих засобів невинувато затягується;

d) з дотриманням положень підпункту "с" цього пункту Комітет надає свої добрі послуги відповідним державам-учасницям для цілей дружнього врегулювання на основі поваги до зобов'язань, закріплених у Пакті;

e) під час розгляду повідомлень, передбачених цією статтею, Комітет проводить закриті засідання;

f) стосовно будь-якого переданого на його розгляд питання відповідно до підпункту "b" цього пункту Комітет може звернутися до відповідних держав-учасниць, згаданих у підпункті "b", з проханням надати будь-яку інформацію, яка стосується справи;

g) відповідні держави-учасниці, згадані в підпункті "b" цього пункту, мають право бути представленими під час розгляду питання Комітетом і робити подання усно та (або) письмово;

h) після отримання повідомлення відповідно до підпункту "b" цього пункту Комітет з належною оперативністю подає доповідь:

i) якщо досягається врегулювання в рамках положень підпункту "d" цього пункту, Комітет обмежується у своїй доповіді коротким викладом фактів і досягнутого врегулювання;

ii) якщо врегулювання в рамках положень підпункту "d" не досягнуто, Комітет у своїй доповіді викладає відповідні факти, що стосуються питання, яке виникло між відповідними державами-учасницями. Письмові подання та запис усних подань, зроблених відповідними державами-учасницями, додаються до доповіді. Комітет може також повідомляти лише відповідним державам-учасницям будь-які думки, які він може вважати такими, що стосуються питання, яке виникло між ними.

У будь-якому разі доповідь перепроводжується відповідним державам-учасницям.

2. Заява відповідно до пункту 1 цієї статті здається на зберігання державами-учасницями Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який перепроводжує її копії іншим державам-учасницям. Заява може бути відкликана будь-коли шляхом повідомлення Генерального секретаря. Таке відкликання не перешкоджає розглядові будь-якого питання, яке є предметом повідомлення, уже перепроводженого відповідно до цієї статті; жодні подальші повідомлення не будуть прийматися за цією статтею від будь-якої держави-учасниці після отримання Генеральним секретарем повідомлення про відкликання заяви, якщо тільки відповідна держава-учасниця не зробила нової заяви.

Стаття 11. Процедура розслідування

1. Держава-учасниця цього Протоколу може будь-коли заявити, що вона визнає компетенцію Комітету, яка передбачається цією статтею.

2. Якщо Комітет отримує достовірну інформацію, яка свідчить про серйозні або систематичні порушення державою-учасницею будь-якого з економічних, соціальних та культурних прав, закріплених у Пакті, Комітет пропонує цій державі-учасниці співробітничати у вивченні інформації та у зв'язку із цим подати зауваження стосовно відповідної інформації.
3. З урахуванням будь-яких зауважень, які можуть бути подані відповідною державою-учасницею, а також будь-якої іншої достовірної інформації, наявної у нього, Комітет може призначити одного або кількох своїх членів для проведення розслідування й термінового подання доповіді Комітетові. У тих випадках, коли це виправдано, і за згодою держави-учасниці, розслідування може включати відвідування її території.
4. Таке розслідування проводиться конфіденційно, і на всіх стадіях цього процесу вживаються заходи стосовно забезпечення співробітництва з боку цієї держави-учасниці.
5. Після вивчення результатів такого розслідування Комітет перепроводжує ці результати відповідній державі-учасниці разом з будь-якими зауваженнями та рекомендаціями.
6. Протягом шести місяців з моменту отримання результатів такого розслідування, зауважень та рекомендацій, перепроведених Комітетом, відповідна держава-учасниця подає йому свої зауваження.
7. Після завершення такого процесу стосовно розслідування, проведеного відповідно до пункту 2 цієї статті, Комітет може після консультацій з відповідною державою-учасницею ухвалити рішення про включення короткого звіту про результати цього процесу до своєї щорічної доповіді, передбаченої статтею 15 цього Протоколу.
8. Будь-яка держава-учасниця, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли відкликати цю заяву шляхом повідомлення Генерального секретаря.

Стаття 12. Подальші заходи за підсумками процедури розслідування

1. Комітет може запропонувати відповідній державі-учасниці включити до своєї доповіді, яка подається відповідно до статей 16 й 17 Пакту, докладну інформацію про будь-які заходи, ужиті у зв'язку з розслідуванням, проведеним відповідно до статті 11 цього Протоколу.
2. За необхідності, після завершення шестимісячного періоду, про який ідеться в пункті 6 статті 11, Комітет може запропонувати відповідній державі-учасниці інформувати його про заходи, ужиті у зв'язку з таким розслідуванням.

Стаття 13. Заходи захисту

Держава-учасниця вживає всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб особи, які знаходяться під її юрисдикцією, не піддавалися будь-якій формі утиску або залякування внаслідок звернення до Комітету відповідно до цього Протоколу.

Стаття 14. Міжнародна допомога та співробітництво

1. Комітет, якщо він вважатиме це доцільним, і за згодою відповідної держави-учасниці, надсилає спеціалізованим установам, фондам і програмам та іншим компетентним органам Організації Об'єднаних Націй свої міркування або рекомендації, що стосуються повідомлень і розслідувань, які свідчать про необхідність технічних консультацій або допомоги, а також зауваження та пропозиції держави-учасниці, якщо такі є, стосовно таких міркувань або рекомендацій.
2. Комітет може також доводити до відома таких органів за згодою відповідної держави-учасниці будь-яке питання, яке виникає у зв'язку з повідомленнями, розглянутими відповідно до цього Протоколу, яке може бути корисним для цих органів під час ухвалення кожним з них у межах своєї компетенції рішень стосовно доцільності міжнародних заходів, які могли б сприяти наданню допомоги державам-учасникам у досягненні прогресу у справі здійснення прав, визнаних у Пакті.
3. Відповідно до належних процедур Генеральної Асамблеї створюється цільовий фонд, який керується відповідно до Фінансових положень і правил Організації Об'єднаних Націй, для надання експертної й технічної допомоги державам-учасникам за згодою відповідної держави-учасниці, для цілей повнішого здійснення закріплених у Пакті прав, тим самим сприяючи зміцненню національних потенціалів у галузі економічних, соціальних та культурних прав у контексті цього Протоколу.
4. Положення цієї статті не впливають на обов'язок кожної держави-учасниці виконувати свої зобов'язання відповідно до Пакту.

Стаття 15. Щорічна доповідь

Комітет включає короткий звіт про свою діяльність відповідно до цього Протоколу до своєї щорічної доповіді.

Стаття 16. Підвищення обізнаності й інформування

Кожна держава-учасниця зобов'язується забезпечувати широке інформування та підвищення обізнаності про Пакт і цей Протокол та полегшувати доступ до інформації про міркування й рекомендації Комітету, зокрема з питань, які торкаються цієї держави-учасниці, роблячи це також у доступних форматах для інвалідів.

Стаття 17. Підписання, ратифікація та приєднання

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка підписала Пакт, ратифікувала його або приєдналася до нього.
2. Цей Протокол підлягає ратифікації будь-якою державою, яка ратифікувала Пакт або приєдналася до нього. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої держави, яка ратифікувала Пакт або приєдналася до нього.

4. Приєднання здійснюється депонуванням документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 18. Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності через три місяці з дня здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй десятої ратифікаційної грамоти або десятого документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Протокол або приєднується до нього після здачі на зберігання десятої ратифікаційної грамоти або десятого документа про приєднання, Протокол набирає чинності через три місяці з дня здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 19. Поправки

1. Будь-яка держава-учасниця може пропонувати поправки до цього Протоколу та подавати їх Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар перепроводжує будь-які запропоновані поправки державам-учасницям з проханням повідомити, чи висловлюються вони за скликання наради держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій та ухвалення стосовно них рішень. Якщо за скликання такої наради протягом чотирьох місяців з дати такого повідомлення висловиться не менш однієї третини держав-учасниць, Генеральний секретар скликає нараду під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю у дві третини голосів держав-учасниць, які присутні й беруть участь у голосуванні, подається Генеральним секретарем Генеральній Асамблеї на затвердження, а потім - усім державам-учасницям для її прийняття.

2. Поправка, прийнята й затверджена відповідно до пункту 1 цієї статті, набирає чинності на тридцятий день після того, як число зданих на зберігання документів про прийняття досягне двох третин числа держав-учасниць на дату прийняття поправки. У подальшому поправка набирає чинності для будь-якої держави-учасниці на тридцятий день після здачі на зберігання її документа про прийняття. Поправка стає обов'язковою тільки для тих держав-учасниць, які її прийняли.

Стаття 20. Денонсація

1. Будь-яка держава-учасниця може будь-коли денонсувати цей Протокол шляхом письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набирає чинності через шість місяців після дати отримання цього повідомлення Генеральним секретарем.

2. Денонсація не перешкоджає продовженню застосування положень цього Протоколу до будь-якого повідомлення, поданого відповідно до статей 2 та 10, або до будь-якої процедури, ініційованої згідно зі статтею 11, до дати набрання денонсацією чинності.

Стаття 21. Повідомлення Генеральним секретарем

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави, про які йдеться в пункті 1 статті 26 Пакту, про таке:

- a) підписання, ратифікацію та приєднання відповідно до цього Протоколу;
- b) дату набрання чинності цим Протоколом і будь-якими поправками відповідно до статті 19;
- c) будь-яку денонсацію відповідно до статті 20.

Стаття 22. Офіційні мови

1. Цей Протокол, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський та французький тексти якого є рівноавтентичними, здається на зберігання до архіву Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй перепроводжує засвідчені копії цього Протоколу всім державам, зазначеним у статті 26 Пакту.

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання

*Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом Президії ВР № 3484-XI від 26.01.87
Про зняття застереження України до статті 20 Конвенції додатково див. Закон № 234-XIV
від 05.11.98*

Держави - сторони цієї Конвенції,

беручи до уваги, що згідно з принципами, проголошеними у Статуті Організації Об'єднаних Націй, визнання рівних і невід'ємних прав усіх членів людської спільноти є основою свободи, справедливості й загального миру,

визнаючи, що ці права впливають із гідності, властивої людській особі,

беручи до уваги зобов'язання держав згідно зі Статутом, зокрема статтею 55, сприяти загальній повазі та додержанню прав людини й основних свобод,

враховуючи статтю 5 Загальної декларації прав людини та статтю 7 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права, які передбачають, що нікого не може бути піддано катуванню та жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню,

враховуючи також Декларацію про захист усіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання, прийняту Генеральною Асамблеєю 9 грудня 1975 року,

бажаючи підвищити ефективність боротьби проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання,

погодитися про таке:

Частина I

Стаття 1

1. Для цілей цієї Конвенції термін "катування" означає будь-яку дію, якою будь-якій особі навмисне заподіюються сильний біль або страждання, фізичне чи моральне, щоб отримати від неї або від третьої особи відомості чи визнання, покарати її за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється, а також залякати чи примусити її або третю особу, чи з будь-якої причини, що ґрунтується на дискримінації будь-якого виду, коли такий біль або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. В цей термін не включаються біль або страждання, що виникли внаслідок лише законних санкцій, невіддільні від цих санкцій чи спричиняються ними випадково.

2. Ця Стаття не завдає шкоди будь-якому міжнародному договору чи будь-якому національному законодавству, в яких є або можуть бути положення про більш широке застосування.

Стаття 2

1. Кожна держава-сторона вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання актам катувань на будь-якій території під її юрисдикцією.

2. Жодні виключні обставини, якими б вони не були, стан війни чи загроза війни, внутрішня політична нестабільність чи будь-який інший надзвичайний стан не можуть бути виправданням катувань.

3. Наказ вищого начальника або державної влади не може служити виправданням катувань.

Стаття 3

1. Жодна держава-сторона не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо є серйозні підстави вважати, що їй там може загрозувати застосування катувань.

2. Для визначення наявності таких підстав компетентні власті беруть до уваги всі обставини, що стосуються справи, включаючи, у відповідних випадках, існування в даній державі постійної практики брутальних і масових порушень прав людини.

Стаття 4

1. Кожна держава-сторона забезпечує розглядання всіх актів катування згідно з її кримінальним законодавством як злочини. Те саме стосується спроби піддати катуванням та тих дій будь-якої особи, що являють собою співучасть у катуванні.

2. Кожна держава-сторона встановлює відповідні покарання за такі злочини з урахуванням їх тяжкого характеру.

Стаття 5

1. Кожна держава-сторона вживає таких заходів, які можуть стати необхідними для встановлення її юрисдикції щодо злочинів, зазначених у статті 4, у таких випадках:

а) коли злочини вчинені на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, або на борту морського чи повітряного судна, зареєстрованого в даній державі;

б) коли гаданий злочинець є громадянином даної держави;

с) коли жертва є громадянином даної держави і якщо дана держава вважає це за доцільне.

2. Кожна держава-сторона вживає таких заходів, які можуть стати необхідними, щоб встановити свою юрисдикцію щодо таких злочинів у випадках, коли гаданий злочинець

перебуває на будь-якій території під її юрисдикцією й вона не видає його згідно зі статтею 8 будь-якій з держав, зазначених у пункті 1 цієї статті.

3. Ця Конвенція не виключає здійснення будь-якої кримінальної юрисдикції згідно з внутрішнім законодавством.

Стаття 6

1. Переконавшись після розгляду наявної у неї інформації, що обставини цього вимагають, будь-яка держава-сторона, на території якої перебуває особа, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4, бере її під варту або вживає інших юридичних заходів, що забезпечують її присутність. Взяття під варту та інші подібні заходи здійснюються згідно із законодавством даної держави, але можуть тривати тільки протягом часу, необхідного для того, щоб провести кримінально-процесуальні дії у справі видачі.

2. Така держава негайно проводить попереднє розслідування фактів.

3. Будь-якій особі, яка перебуває під вартою на підставі пункту 1 цієї статті, надається сприяння в негайному встановленні контакту з найближчим відповідальним представником держави, громадянином якої вона є, або, якщо вона є особою без громадянства, - з представником тієї держави, де вона звичайно проживає.

4. Коли держава згідно з цією статтею бере яку-небудь особу під варту, вона негайно повідомляє держави, зазначені в пункті 1 статті 5, про факт перебування такої особи під вартою та про обставини, що стали підставою для її затримання. Держава, що проводить попереднє розслідування, передбачене в пункті 2 цієї статті, негайно повідомляє про одержані нею дані, зазначені вище, державам і сповіщає, чи має вона намір здійснити свою юрисдикцію.

Стаття 7

1. Держава-сторона, на території якої виявлено особу, що перебуває під її юрисдикцією, яка підозрюється у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у статті 4, у випадках, передбачених статтею 5, якщо вона не видає злочинця, передає дану справу своїм компетентним властям для судового переслідування.

2. Ці власті приймають рішення саме таким чином, як і в разі будь-якого звичайного злочину серйозного характеру згідно із законодавством цієї держави. У випадках, передбачених у пункті 2 статті 5, вимоги, що висуваються до доказів, необхідних для судового переслідування й засудження, ні в якому разі не є менш суворими, ніж ті, що застосовуються у випадках, зазначених у пункті 1 статті 5.

3. Будь-якій особі, щодо якої здійснюється розгляд у зв'язку з будь-яким із злочинів, зазначених у статті 4, гарантується справедливе поводження на всіх стадіях розгляду.

Стаття 8

1. Злочини, зазначені в статті 4, вважаються такими, що підлягають включенню як злочини, що мають наслідком видачу, в будь-який договір про видачу, що існує між державами-сторонами. Держави-сторони зобов'язуються включати такі злочини як злочини, що мають наслідком видачу, в будь-який договір про видачу, що укладається між ними.
2. Якщо держава-сторона, яка обумовлює видачу наявністю договору, отримує прохання про видачу від іншої держави-сторони, з якою вона не має договору про видачу, вона може розглядати цю Конвенцію щодо таких злочинів як правову підставу для видачі. Видача здійснюється згідно з іншими умовами, передбаченими законодавством держави, якій адресовано прохання про видачу.
3. Держави-сторони, що не обумовлюють видачу наявністю договору, розглядають у відносинах між собою такі злочини як злочини, що мають наслідком видачу, згідно з умовами, передбаченими законодавством держави, до якої адресовано прохання про видачу.
4. Такі злочини для цілей видачі між державами-сторонами розглядаються як такі, що були вчинені не лише в місці їх вчинення, а й на території держав, які зобов'язані встановити свою юрисдикцію згідно з пунктом 1 статті 5.

Стаття 9

1. Держави-сторони надають одна одній найповнішу допомогу в зв'язку з кримінально-процесуальними діями, що застосовуються щодо будь-якого із злочинів, перелічених у статті 4, включаючи подання всіх наявних у їх розпорядженні доказів, необхідних для судового розгляду.
2. Держави-сторони виконують свої зобов'язання відповідно до пункту 1 цієї статті згідно з будь-якими договорами про взаємну правову допомогу, які можуть бути укладені між ними.

Стаття 10

1. Кожна держава-сторона повною мірою забезпечує включення навчальних матеріалів та інформації про заборону катувань до програм підготовки персоналу правових органів, цивільного чи військового медичного персоналу, державних посадових осіб, які можуть мати відношення до утримання під вартою й допитів осіб, які зазнали будь-якої форми арешту, затримання чи ув'язнення, або до поводження з ними.
2. Кожна держава-сторона включає цю заборону до правил чи інструкцій, які стосуються обов'язків і функцій будь-яких таких осіб.

Стаття 11

Кожна держава-сторона розглядає правила, інструкції, методи і практику щодо допиту, а також умови утримання під вартою й поводження з людьми, які піддані будь-якій формі

арешту, затримання чи ув'язнення на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, з тим, щоб не допускати жодних випадків катувань.

Стаття 12

Кожна держава-сторона забезпечує проведення швидкого й неупередженого розслідування її компетентними органами, коли є достатні підстави вважати, що катування було застосоване на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією.

Стаття 13

Кожна держава-сторона забезпечує будь-якій особі, яка стверджує, що їй було завдано катувань на території, що перебуває під юрисдикцією цієї держави, право на подання скарги компетентним властям цієї держави та на швидкий неупереджений розгляд такої скарги. Вживаються заходи для забезпечення захисту позивача і свідків від будь-яких форм поганого поводження чи залякування у зв'язку із скаргою чи будь-якими свідченнями.

Стаття 14

1. Кожна держава-сторона забезпечує у своїй правовій системі одержання відшкодування жертвою катувань й підкріплене правовою санкцією право на справедливу й адекватну компенсацію, включаючи заходи для якомога повнішої реабілітації. У разі смерті жертви внаслідок катування право на компенсацію надається її утриманцям.

2. Ніщо в цій статті не зачіпає будь-якого права жертви чи інших осіб на компенсацію, яке може передбачатися національним законодавством.

Стаття 15

Кожна держава-сторона забезпечує невикористання будь-якої заяви, що, як встановлено, була зроблена під час катування, як доказу в ході будь-якого судового розгляду, за винятком випадків, коли вона використовується проти особи, звинуваченої у здійсненні катувань, як доказ того, що таку заяву було зроблено.

Стаття 16

Кожна держава-сторона зобов'язується запобігати на будь-якій території, що перебуває під її юрисдикцією, іншим актам жорстокого, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження й покарання, що не підпадають під визначення катування, викладеного у статті 1, коли такі акти здійснюються державними чи посадовими особами або іншими особами, що виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи з їх мовчазної згоди. Зокрема, зобов'язання, що містяться в Статтях 10, 11, 12 та 13, застосовуються із заміною посилань на катування посиланнями на інші форми жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження й покарання.

Частина II

Стаття 17

1. Засновується Комітет проти катувань (далі іменується "Комітет"), який здійснює функції, передбачені нижче. Комітет складається з десяти експертів, що відзначаються високими моральними якостями й визнаною компетентністю в галузі прав людини та виступають у своїй особистій якості. Експерти обираються державами-сторонами, при цьому увага приділяється справедливому географічному розподілу й доцільності участі кількох осіб, що мають юридичний досвід.

2. Членів Комітету обирають таємним голосуванням із числа внесених до списку осіб, висунутих державами-сторонами. Кожна держава-сторона може висунути одну кандидатуру з числа своїх громадян. Держави-сторони враховують доцільність висунення осіб, які є також членами Комітету з прав людини, заснованого згідно з Міжнародним пактом про громадянські й політичні права, і виявлять бажання працювати в Комітеті проти катувань.

3. Вибори членів Комітету проводяться на нарадах держав-сторін, що скликаються Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй один раз на два роки. На цих нарадах, кворумом для яких є дві третини держав-сторін, обраними до Комітету членами вважаються кандидати, які здобули найбільше число голосів і абсолютне число голосів представників держав-сторін Конвенції, що присутні й беруть участь у голосуванні.

4. Первісні вибори проводяться не пізніше як через шість місяців з дати набуття чинності цієї Конвенцією. Принаймні за чотири місяці до дати проведення чергових виборів Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає державам-сторонам листа з пропозицією подати свої кандидатури протягом трьох місяців. Генеральний секретар готує список, до якого в алфавітному порядку вносять усіх висунутих таким чином осіб із зазначенням держав-сторін, які їх висунули, та розповсюджує цей список серед держав-сторін.

5. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право на переобрання при повторному висуненні. Проте строк повноважень п'яти членів, обраних на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих п'яти членів визначаються шляхом жеребкування головою наради, про яку йдеться в пункті 3 цієї статті.

6. У разі смерті або відставки члена Комітету чи неможливості виконання ним з якихось інших причин своїх функцій у Комітеті держава-сторона, що запропонувала його кандидатуру, призначає на строк, що залишився, іншого експерта з числа своїх громадян за згодою більшості держав-сторін. Кандидатура вважається схваленою, якщо половина чи більше держав-сторін не відповіли негативно протягом шести місяців після одержання інформації від Генерального секретаря ООН про запропоноване призначення.

7. Держави-сторони беруть на себе покриття витрат членів Комітету під час виконання ними обов'язків у Комітеті.

Стаття 18

1. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк. Вони можуть бути переобрані.
2. Комітет встановлює власні правила процедури, але в цих правилах, зокрема, має бути передбачено таке:
  - a) шість членів утворюють кворум;
  - b) рішення Комітету приймаються більшістю голосів присутніх членів.
3. Генеральний секретар ООН забезпечує необхідний персонал та умови для ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цієї Конвенції.
4. Генеральний секретар ООН скликає перше засідання Комітету. Після свого першого засідання Комітет збирається через такі періоди, які передбачено його правилами процедури.
5. Держави-сторони беруть на себе покриття витрат, що виникають у зв'язку з проведенням нарад держав-сторін і Комітету, включаючи відшкодування Організації Об'єднаних Націй будь-яких витрат, таких, як оплата персоналу й умов, що забезпечуються ООН відповідно до пункту 3 цієї статті.

Стаття 19

1. Держави-сторони подають Комітету через Генерального секретаря ООН доповіді про вжиті ними заходи щодо здійснення їх зобов'язань за цією Конвенцією протягом одного року після набуття чинності цією Конвенцією щодо відповідної держави-сторони. Надалі держави-сторони подають через чотири роки додаткові доповіді про будь-які нові вжиті заходи, а також інші доповіді, які може зажадати Комітет.
2. Генеральний секретар ООН надсилає ці доповіді всім державам-сторонам.
3. Кожну доповідь розглядає Комітет, який може зробити такі зауваження загального характеру щодо доповіді, які він вважатиме за доцільні, і надсилає їх відповідній державі-стороні. Дана держава-сторона може у відповідь подати Комітету будь-які зауваження, які вона вважає за доречні.
4. Комітет на свій розсуд може вирішити включити будь-які зауваження, зроблені ним згідно з пунктом 3 цієї статті, разом із зауваженнями до них, одержаними від відповідної держави-сторони, до своєї річної доповіді, що готується згідно зі статтею 24. На прохання відповідної держави-сторони Комітет може також включити примірник доповіді, поданої згідно з пунктом 1 цієї статті.

Стаття 20

1. Якщо Комітет одержує вірогідну інформацію, яка, на його думку, містить цілком обґрунтовані дані про систематичне застосування катувань на території якої-небудь держави-сторони, то він пропонує цій державі-стороні співробітничати у розгляді цієї інформації і з цією метою подати свої зауваження щодо даної інформації.

2. З урахуванням будь-яких зауважень, що можуть бути подані відповідною державою-стороною, а також будь-якої іншої наявної в Комітеті інформації, що має стосунок до справи, Комітет може, якщо він вважає за доцільне, призначити одного або кількох своїх членів для проведення конфіденційного розслідування й термінового подання Комітетові відповідної доповіді.

3. Якщо згідно з пунктом 2 цієї статті проводиться розслідування, Комітет прагне налагодити співробітництво з відповідною державою-стороною. За згодою цієї держави-сторони таке розслідування може включати відвідання її території.

4. Після розгляду результатів проведеного членом або членами розслідування, поданих відповідно до пункту 2 цієї статті, Комітет надсилає відповідній державі-стороні ці результати разом з будь-якими зауваженнями чи пропозиціями, які здаються доцільними в даній ситуації.

5. Уся робота Комітету, зазначена в пунктах 1-4 цієї статті, має конфіденційний характер, і на всіх етапах цієї роботи слід прагнути до співробітництва з державою-стороною. Після завершення такої роботи щодо розслідування, проведеного згідно з пунктом 2, Комітет може після консультацій з відповідною державою-стороною прийняти рішення про включення короткого звіту про результати цієї роботи до своєї щорічної доповіді, яка готується відповідно до статті 24.

Стаття 21

1. Згідно з цією статтею будь-яка держава-сторона цієї Конвенції може в будь-який час заявити, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати й розглядати повідомлення, що стосуються заяв однієї держави-сторони про те, що інша держава-сторона не виконує своїх зобов'язань за цією Конвенцією. Такі повідомлення можуть прийматися й розглядатися згідно з процедурами, викладеними в цій статті, лише в тому разі, якщо вони подані державою-стороною, що зробила заяву про визнання щодо себе компетенції Комітету. Комітет не розглядає повідомлень по цій статті, якщо вони стосуються держави-сторони, яка не зробила такої заяви. Повідомлення, одержані згідно з цією статтею, розглядаються за такою процедурою:

а) якщо яка-небудь держава-сторона вважає, що інша держава-сторона не виконує положень цієї Конвенції, то вона може письмовим повідомленням довести це питання до відома зазначеної держави-сторони. Протягом трьох місяців після отримання цього повідомлення держава-адресат подає в письмовій формі державі, що послала таке повідомлення, пояснення або будь-яку іншу заяву з роз'ясненням з цього питання, де мають міститися, наскільки це можливо й доцільно, посилання на внутрішні процедури й заходи, яких було вжито, буде вжито чи може бути вжито з цього питання;

б) якщо питання не розв'язане задовільно для обох відповідних держав-сторін протягом шести місяців після одержання державою-адресатом первісного повідомлення, будь-яка з цих держав має право передати це питання в Комітет, сповістивши про це Комітет та іншу державу;

- с) Комітет розглядає питання, передане йому згідно з цією статтею, лише після того, як він упевниться, що в даному разі всі доступні внутрішні заходи були вжиті й вичерпані відповідно до загальноновизнаних принципів міжнародного права. Це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих заходів не виправдано затягується й навряд чи надасть ефективну допомогу особі, яка є жертвою порушення цієї Конвенції;
- d) під час розгляду повідомлень за цією статтею Комітет проводить закриті засідання;
- e) з додержанням положень підпункту (с) Комітет надає послуги відповідним державам-сторонам з метою дружнього вирішення спору на підставі поваги до зобов'язань, передбачених у цій Конвенції. З цієї метою Комітет може за необхідності заснувати спеціальну погоджувальну комісію;
- f) з будь-якого переданого йому згідно з цією статтею питання Комітет може закликати відповідні держави-сторони, зазначені в пункті (b), подати будь-яку інформацію, що стосується справи;
- g) відповідні держави-сторони, зазначені в підпункті (b), мають право бути представленими при розгляді питання в Комітеті й робити усні і/чи письмові заяви;
- h) Комітет протягом дванадцяти місяців від дня одержання повідомлення згідно з підпунктом (b) сповіщає:
- i) якщо досягається рішення в рамках положень підпункту (e), то Комітет обмежується у своєму повідомленні коротким викладом фактів і досягнутого рішення;
- ii) якщо рішення в рамках положень підпункту (e) не досягнуто, то Комітет обмежується у своєму повідомленні коротким викладом фактів; письмові заяви і записи усних заяв, поданих відповідними державами-сторонами, додаються до повідомлення.

З кожного питання повідомлення Комітету надсилається відповідним державам-сторонам.

2. Положення цієї статті набувають чинності, коли п'ять держав-сторін цієї Конвенції зроблять заяви відповідно до пункту 1 цієї статті. Такі заяви здаються державами-сторонами на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй, який надсилає їх примірники іншим державам-сторонам. Заява може бути в будь-який час відкликана шляхом повідомлення Генерального секретаря. Таке відкликання не повинно завдавати шкоди розгляду будь-якого питання, що є предметом повідомлення, уже переданого згідно з цією статтею; ніякі наступні повідомлення будь-якої держави-сторони не приймаються згідно з цією статтею після одержання Генеральним секретарем повідомлення про відкликання заяви, якщо відповідна держава-сторона не зробила нової заяви.

Стаття 22

1. Держава-сторона цієї Конвенції може в будь-який час заявити згідно з цією статтею, що вона визнає компетенцію Комітету одержувати й розглядати повідомлення осіб, що перебувають під її юрисдикцією, які стверджують, що вони є жертвами порушення державою-сторонаю положень Конвенції, або повідомлення такого роду, що надходять від їх імені. Комітет не

приймає жодних повідомлень, якщо вони стосуються держави-сторони, яка не зробила такої заяви.

2. Комітет вважає неприйнятним будь-яке повідомлення згідно з цією статтею, що є анонімним або, на його думку, є результатом зловживання правом на подання таких повідомлень, або несумісне з положеннями цієї Конвенції.

3. З урахуванням положень пункту 2 Комітет доводить будь-яке повідомлення, подане йому згідно з цією статтею, до відома держави-сторони цієї Конвенції, яка зробила заяву згідно з пунктом 1 цієї статті і яка нібито порушує ті чи інші положення Конвенції. Протягом шести місяців держава, що одержала повідомлення, подає до Комітету письмові пояснення або заяви, що уточнюють питання й будь-які заходи, які могли бути прийняті цією державою.

4. Комітет розглядає одержані згідно з цією статтею повідомлення у світлі всієї інформації, представленої йому даною особою або від її імені та відповідною державою-стороною.

5. Комітет не розглядає жодних повідомлень від будь-якої особи згідно з цією статтею, якщо він не переконується, що:

а) це саме питання не розглядалося й не розглядається за якою-небудь процедурою міжнародного розслідування чи врегулювання;

б) дана особа вичерпала всі наявні внутрішні заходи правового захисту; це правило не діє в тих випадках, коли застосування цих заходів не виправдано затягує допомогу й навряд чи надасть ефективну допомогу особі, яка є жертвою порушення цієї Конвенції.

6. Під час розгляду повідомлень за цією статтею Комітет проводить закриті засідання.

7. Комітет подає свої думки відповідній державі-стороні й даній особі.

8. Положення цієї статті набувають чинності, коли п'ять держав-сторін цієї Конвенції зроблять заяви відповідно до пункту 1 даної статті. Такі заяви держави-сторони здають на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Заява може бути в будь-який час відкликана шляхом повідомлення Генерального секретаря. Таке відкликання не може завдавати шкоди розгляду будь-якого питання, що є предметом повідомлення, уже переданого згідно з цією статтею; жодні наступні повідомлення, що надсилаються будь-якою особою чи від її імені, не приймаються згідно з цією статтею після одержання Генеральним секретарем повідомлення про відкликання заяви, якщо відповідна держава-сторона не зробила нової заяви.

Стаття 23

Члени Комітету і спеціальних погоджувальних комісій, які можуть бути призначені відповідно до підпункту (е) пункту 1 статті 21, мають право на пільги, привілеї та імунітети експертів, що діють за завданням Організації Об'єднаних Націй, як це передбачено у відповідних розділах Конвенції про привілеї та імунітети ООН.

Стаття 24

Комітет представляє державам-сторонам і Генеральній Асамблеї ООН річну доповідь про свою роботу згідно з цією Конвенцією.

Частина III

Стаття 25

1. Ця Конвенція відкрита для підписання всіма державами.
2. Ця Конвенція підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 26

Ця Конвенція відкрита для приєднання всіх держав. Приєднання здійснюється шляхом здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 27

1. Ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.
2. Для кожної держави, яка ратифікує цю Конвенцію або приєднається до неї після здачі на зберігання двадцятої ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання, ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 28

1. Будь-яка держава під час підписання чи ратифікації цієї Конвенції або приєднання до неї може заявити про те, що вона не визнає компетенцію Комітету, визначену в статті 20.
2. Будь-яка держава-сторона, що зробила застереження згідно з пунктом 1 цієї статті, може в будь-який час зняти свої застереження, сповістивши про це Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 29

1. Будь-яка держава-сторона цієї Конвенції може запропонувати поправку й подати її Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар надсилає таку поправку державам-сторонам з проханням повідомити йому, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-сторін з метою розгляду цієї пропозиції і проведення по ній

голосування. Якщо протягом чотирьох місяців з дати надсилання такого листа принаймні одна третина держав-сторін висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яку поправку, прийняту більшістю держав-сторін, які присутні й голосують на цій конференції, Генеральний секретар надсилає всім державам-сторонам на затвердження.

2. Поправка, прийнята згідно з пунктом 1 цієї статті, набуває чинності після того, як дві третини держав-сторін цієї Конвенції повідомлять Генерального секретаря про прийняття ними даної поправки згідно зі своїми конституційними процедурами.

3. Коли поправки набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-сторін, які їх прийняли, а для інших держав-сторін залишаються обов'язковими ті положення цієї Конвенції і будь-які попередні поправки, які були ними прийняті.

Стаття 30

1. Будь-який спір між двома або кількома державами-сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції, який не може бути вирішено шляхом переговорів, передається на прохання однієї зі сторін на арбітраж. Якщо протягом шести місяців з дати подання прохання про арбітраж сторонам не вдалося досягти згоди щодо організації арбітражу, на прохання будь-якої зі сторін спір може бути переданий в Міжнародний Суд згідно зі Статутом Суду.

2. Кожна держава під час підписання чи ратифікації цієї Конвенції або при приєднанні до неї може заявити про те, що вона не вважає себе зв'язаною зобов'язаннями, положеннями пункту 1 цієї статті. Інші держави-сторони не будуть зв'язані положеннями пункту 1 цієї статті щодо будь-якої держави-сторони, яка зробила таке застереження.

3. Будь-яка держава-сторона, яка зробила застереження згідно з пунктом 2 цієї статті, може в будь-який час зняти своє застереження, сповістивши про це Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 31

1. Будь-яка держава-сторона може денонсувати цю Конвенцію шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набуває чинності через рік після отримання повідомлення Генеральним секретарем.

2. Така денонсація не звільняє державу-сторону від її зобов'язань згідно з цією Конвенцією за будь-які дії чи упущення, що мали місце до дати набуття чинності денонсацією, і денонсація не завдає жодної шкоди розгляду будь-якого питання, яке вже розглядалося Комітетом до дати набуття денонсацією чинності.

3. Після дати набуття денонсацією чинності для будь-якої держави-сторони Комітет не розпочинає розгляд нових питань, що стосуються даної держави.

Стаття 32

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всі держави - члени ООН та всі інші держави, що підписали цю Конвенцію або приєдналися до неї, про:

- a) підписання, ратифікацію та приєднання відповідно до статей 25 і 26;
- b) дату набуття чинності цією Конвенцією відповідно до статті 27 та дату набуття чинності будь-якими поправками відповідно до статті 29;
- c) денонсації відповідно до статті 31.

Стаття 33

1. Ця Конвенція, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якої є автентичними, здається на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає завірені примірники цієї Конвенції усім державам.

10 грудня 1984 року.

* * *

Конвенція підписана від імені Уряду Української РСР 27 лютого 1986 року в Нью-Йорку.

Ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 26 січня 1987 року з такими застереженнями, зробленими при підписанні: "Українська РСР не визнає компетенцію Комітету проти катувань, визначену статтею 20 Конвенції"; "Українська РСР не вважає себе зв'язаною положеннями пункту 1 статті 30 Конвенції".

Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 14 березня 1989 року застереження до пункту 1 статті 30 Конвенції зняте.

Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання

Протокол ратифіковано Законом № 22-V від 21.07.2006, ВВР, 2006, № 39, ст.327

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - учасниці цього Протоколу,

знову підтверджуючи, що катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поводження та покарання заборонені і є серйозними порушеннями прав людини,

будучи впевнені в необхідності подальших заходів для досягнення цілей Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (далі - Конвенція) та посилення захисту позбавлених волі осіб від катувань або інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання,

нагадуючи, що статті 2 та 16 Конвенції зобов'язують кожну державу-учасницю вживати ефективних заходів для недопущення актів катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання на будь-якій території під своєю юрисдикцією,

визнаючи, що на державах лежить головна відповідальність за виконання цих статей, що посилення захисту позбавлених волі осіб та неухильне дотримання їх прав людини є загальним обов'язком всіх, і що міжнародні органи зі здійснення доповнюють та зміцнюють національні заходи,

нагадуючи, що дієве недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання вимагає просвіти й поєднання різних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів,

нагадуючи також про те, що Всесвітня конференція з прав людини, що відбулась у Відні в червні 1993 року, рішуче заявила про те, що зусилля з викорінення катувань повинні бути перш за все спрямовані на недопущення, і закликала до прийняття факультативного протоколу до Конвенції, який має на меті створення превентивної системи регулярного відвідання місць утримання під вартою,

будучи впевнені в тому, що захист позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання може бути

посилений на основі несудових заходів превентивного характеру, заснованих на регулярному відвіданні місць утримання під вартою,

домовилися про таке:

Частина I. Загальні принципи

Стаття 1

Мета цього Протоколу полягає у створенні системи регулярних відвідувань, що здійснюються незалежними міжнародними та національними органами, місць, де знаходяться позбавлені волі особи, з метою недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання.

Стаття 2

1. Створюється Підкомітет з недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання Комітету проти катувань (далі - Підкомітет з недопущення), який здійснює функції, викладені в цьому Протоколі.
2. Підкомітет з недопущення виконує свою роботу в рамках Статуту Організації Об'єднаних Націй і керується його цілями та принципами, а також нормами Організації Об'єднаних Націй, що стосуються поведження з особами, позбавленими волі.
3. Підкомітет з недопущення також керується принципами конфіденційності, неупередженості, невивірковості, універсальності й об'єктивності.
4. Підкомітет з недопущення та держави-учасниці співробітничать у справі здійснення цього Протоколу.

Стаття 3

Кожна держава-учасниця створює, призначає чи підтримує на національному рівні один або кілька органів для відвідувань для цілей недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання (далі - національні превентивні механізми).

Стаття 4

1. Кожна держава-учасниця дозволяє відвідування згідно із цим Протоколом, механізмами, про які йдеться в Статтях 2 і 3, будь-якого місця, що знаходиться під її юрисдикцією та контролем, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи мовчазної згоди (далі - місця утримання під вартою). Ці відвідування здійснюються з метою посилення, за необхідності, захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання.

2. Для цілей цього Протоколу позбавлення волі означає будь-яку форму утримання під вартою чи тюремного ув'язнення або поміщення особи в державне чи приватне місце утримання під вартою, яке ця особа не має права залишити за власним бажанням, за наказом будь-якого судового, адміністративного чи іншого органу.

Частина II. Підкомітет з недопущення

Стаття 5

1. Підкомітет з недопущення складається з десяти членів. Після здачі на зберігання п'ятдесятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання до цього Протоколу число членів Підкомітету збільшується до двадцяти п'яти осіб.

2. Члени Підкомітету з недопущення обираються з числа осіб, що мають високі моральні якості і мають підтверджений досвід роботи у сфері здійснення правосуддя, зокрема кримінального, у пенітенціарній системі або поліції, або в різних сферах, що стосуються поводження з позбавленими волі особами.

3. Під час створення Підкомітету з недопущення належна увага приділяється необхідності справедливого географічного розподілу та представленості різних форм культури та правових систем держав-учасниць.

4. Під час створення Підкомітету з недопущення увага також приділяється збалансованому гендерному представництву на основі принципів рівності й недискримінації.

5. До складу Підкомітету з недопущення може входити не більше одного громадянина однієї й тієї самої держави.

6. Члени Підкомітету з недопущення виконують свої функції в особистій якості, вони повинні бути незалежними й неупередженими та мати можливість ефективно працювати у складі Підкомітету.

Стаття 6

1. Кожна держава-учасниця може, відповідно до пункту 2 цієї статті, висунути двох кандидатів, що мають кваліфікацію та відповідають вимогам, викладеним у статті 5, і при цьому вона надає докладну інформацію про кваліфікацію кандидатів.

2. а) Кандидати повинні мати громадянство держави - учасниці цього Протоколу;

б) принаймні один з двох кандидатів, висунутих державою-учасницею, повинен мати громадянство цієї держави-учасниці;

в) до складу Підкомітету з недопущення може бути висунуто не більше двох кандидатів, що є громадянами однієї й тієї самої держави-учасниці;

г) до того як яка-небудь держава-учасниця висуває кандидатом громадянина іншої держави-учасниці, вона запитує й отримує на це згоду цієї держави-учасниці.

3. Не менш ніж за п'ять місяців до початку наради держав-учасниць, на якій будуть проводитися вибори, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає державам-учасницям лист з пропозицією подати своїх кандидатів в тримісячний строк. Генеральний секретар подає список всіх висунутих таким чином кандидатів в алфавітному порядку із зазначенням держав-учасниць, які їх висунули.

Стаття 7

1. Члени Підкомітету з недопущення обираються таким чином:

- a) головна увага приділяється виконанню вимог та критеріїв статті 5 цього Протоколу;
- b) перші вибори проводяться не пізніше, ніж через шість місяців після набуття чинності цим Протоколом;
- c) держави-учасниці обирають членів Підкомітету з недопущення таємним голосуванням;
- d) вибори члена Підкомітету з недопущення проходять на нарадах держав-учасниць, що скликаються Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй кожні два роки. На цих нарадах, кворум яких складають дві третини числа держав-учасниць, обраними до Підкомітету членами вважаються особи, що набрали найбільшу кількість голосів й абсолютну більшість голосів представників держав-учасниць, що були присутні й брали участь у голосуванні.

2. Якщо в ході виборів два громадяни якої-небудь держави-учасниці отримують право працювати у складі Підкомітету з недопущення, членом Підкомітету стає кандидат, що набрав найбільшу кількість голосів. Якщо ці громадяни отримали однакову кількість голосів, застосовується така процедура:

- a) якщо тільки один кандидат був висунутий державою-учасницею, громадянином якої він є, цей громадянин стає членом Підкомітету з недопущення;
- b) якщо обидва кандидати були висунуті державою-учасницею, громадянами якої вони є, то проводиться роздільне таємне голосування для визначення того, який із цих громадян стане членом Підкомітету з недопущення;
- c) якщо жодний з кандидатів не був висунутий державою-учасницею, громадянином якої він є, то проводиться роздільне таємне голосування для визначення того, який із цих кандидатів стане членом Підкомітету з недопущення.

Стаття 8

У випадку смерті або відставки одного із членів Підкомітету з недопущення або у випадку неможливості виконання ним з якої-небудь іншої причини функцій члена Підкомітету, держава-учасниця, яка висунула його кандидатуру, призначає іншу особу, що має право бути обраною, має кваліфікацію та задовольняє вимоги, викладені в статті 5, з урахуванням необхідності забезпечити належну збалансованість між різними сферами компетенції, на строк повноважень до наступної наради держав-учасниць за умови затвердження її більшістю

держав-учасниць. Затвердження вважається таким, що відбулось, якщо тільки протягом шести тижнів після повідомлення Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй про передбачуване призначення половина чи більше половини держав-учасниць не висловляться проти такого призначення.

Стаття 9

Члени Підкомітету з недопущення обираються строком на чотири роки. Вони можуть бути переобрані один раз у випадку висунення їхніх кандидатур. Строк повноваження половини кількості членів, обраних на перших виборах, закінчується після закінчення дворічного періоду; одразу ж після перших виборів імена цих членів визначаються жеребкуванням, яке проводить Голова наради, що зазначені в пункті 1 d статті 7.

Стаття 10

1. Підкомітет з недопущення обирає своїх посадових осіб на дворічний строк. Вони можуть бути переобрані.

2. Підкомітет з недопущення встановлює свої правила процедури. Ці правила процедури передбачають, зокрема, що:

- a) кворум складає половина кількості членів плюс один;
- b) рішення Підкомітету з недопущення приймаються більшістю голосів присутніх членів;
- c) засідання Підкомітету з недопущення є закритими.

3. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає першу нараду Підкомітету з недопущення. Після своєї першої наради Підкомітет проводить свої подальші наради з інтервалом, установленим у його правилах процедури. Підкомітет і Комітет проти катувань проводять свої сесії одночасно не рідше одного разу на рік.

Частина III. Мандат Підкомітету з недопущення

Стаття 11

Підкомітет з недопущення:

- a) відвідує місця, зазначені в статті 4, та надає рекомендації державам-учасницям стосовно захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання;
- b) стосовно національних превентивних механізмів:
  - i) за необхідності, консультує держави-учасниці та сприяє їм у створенні таких механізмів;

- ii) підтримує прями, за необхідності конфіденційні, контакти з національними превентивними механізмами та пропонує їм послуги у сфері професійної підготовки й технічної допомоги для цілей зміцнення їхнього потенціалу;
  - iii) консультує їх та надає їм допомогу у справі оцінки потреб та заходів, необхідних для посилення захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання;
  - iv) надає рекомендації та зауваження державам-учасникам для цілей зміцнення можливостей і мандату національних превентивних механізмів для недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання;
- с) співробітничает для цілей недопущення катувань у цілому з відповідними органами та механізмами Організації Об'єднаних Націй, а також з міжнародними, регіональними та національними закладами або організаціями, що діють в інтересах посилення захисту всіх осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання.

Стаття 12

Для того щоб Підкомітет з недопущення міг виконувати свій мандат, викладений у статті 11, держави-учасниці зобов'язуються:

- а) приймати Підкомітет з недопущення на своїй території та надавати йому доступ до місць утримання під вартою, визначених у статті 4 цього Протоколу;
- б) надавати всю відповідну інформацію, яку Підкомітет з недопущення може запитати для цілей оцінки потреб та заходів, які повинні бути вжиті для посилення захисту позбавлених волі осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання;
- с) заохочувати та полегшувати контакти між Підкомітетом з недопущення та національними превентивними механізмами;
- д) вивчати рекомендації Підкомітету з недопущення та вступати в діалог з ним відносно можливих заходів зі здійснення.

Стаття 13

1. Підкомітет з недопущення, спочатку з допомогою жеребкування, установлює програму регулярних відвідувань держав-учасниць для цілей виконання свого мандату, установленого в статті 11.
2. Після проведення консультацій Підкомітет з недопущення повідомляє державам-учасникам про свою програму, з тим щоб вони без зволікання могли б вжити необхідних практичних заходів для здійснення відвідувань.
3. Відвідування проводяться принаймні двома членами Підкомітету з недопущення. За необхідності, ці члени можуть супроводжуватися експертами, що мають підтверджений

досвід роботи й знання в галузях, що охоплюються цим Протоколом, які обираються зі списку експертів, підготовленого на основі пропозицій, висловлених державами-учасницями, Управлінням Верховного комісара з прав людини Організації Об'єднаних Націй та Центром Організації Об'єднаних Націй з недопущення міжнародної злочинності. Під час підготовки цього списку відповідні держави-учасниці пропонують не більше п'яти національних експертів. Відповідна держава-учасниця може відхилити кандидатуру запропонованого для відвідування експерта, після чого Підкомітет пропонує іншого експерта.

4. Якщо Підкомітет з недопущення буде вважати це необхідним, він може запропонувати організувати коротке наступне відвідування після проведення регулярного відвідування.

Стаття 14

1. З тим щоб Підкомітет з недопущення міг виконувати свій мандат, держави - учасниці цього Протоколу зобов'язуються надавати йому:

a) необмежений доступ до будь-якої інформації про кількість позбавлених волі осіб у місцях утримання під вартою, визначених у статті 4, а також про кількість таких місць та їхнє місцезнаходження;

b) необмежений доступ до будь-якої інформації, що стосується поводження з цими особами, а також умов утримання їх під вартою;

c) відповідно до пункту 2 нижче - необмежений доступ до всіх місць утримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів;

d) можливість проводити приватні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто або, за необхідності, через перекладача, також з будь-якою іншою особою, яка, на думку Підкомітету з недопущення, може надати відповідну інформацію;

e) право безперешкодно вибирати місця, які він бажає відвідати, та осіб, з якими він бажає поспілкуватися.

2. Заперечення стосовно відвідування конкретного місця утримання під вартою можуть ґрунтуватися лише на таких міркуваннях, що виникли у терміновому порядку, є переконливими та які стосуються національної оборони, державної безпеки, стихійних лих або серйозних заворушень в місці передбачуваного відвідування, які тимчасово перешкоджають проведенню такого відвідування. Наявність оголошеного надзвичайного стану як такого не може наводитися державою-учасницею як причина для заперечення проти проведення відвідування.

Стаття 15

Жодний орган або посадова особа не може призначати, застосовувати, дозволяти або допускати будь-яку санкцію стосовно будь-якої особи або організації за повідомлення Підкомітету з недопущення або його членам будь-якої інформації, правдивої чи хибної, і жодна така особа чи організація не можуть бути будь-яким іншим чином обмежені.

Стаття 16

1. Підкомітет з недопущення надсилає свої рекомендації та зауваження в конфіденційному порядку державі-учасниці та, за необхідності, національному превентивному механізму.
2. Підкомітет з недопущення публікує свою доповідь разом з будь-якими зауваженнями відповідної держави-учасниці у випадку надходження відповідного прохання від держави-учасниці. Якщо держава-учасниця оприлюднює частину доповіді, Підкомітет може опублікувати доповідь повністю або частково. Разом із цим дані особистого характеру не можуть публікуватись без прямо висловленої згоди відповідної особи.
3. Підкомітет з недопущення подає відкриту щорічну доповідь про свою діяльність Комітету проти катувань.
4. Якщо держава-учасниця відмовляється співробітничати з Підкомітетом з недопущення відповідно до статей 12 та 14 або відмовляється вживати заходів для поліпшення стану у світлі рекомендацій Підкомітету з недопущення, Комітет проти катувань може на прохання Підкомітету, після того, як держава-учасниця отримає можливість викласти свої міркування, прийняти більшістю голосів своїх членів рішення виступити з публічною заявою із цього питання або опублікувати доповідь Підкомітету.

Частина IV. Національні превентивні механізми

Стаття 17

Не пізніше ніж через один рік після набуття чинності цим Протоколом або його ратифікації чи приєднання до нього кожна держава-учасниця підтримує, призначає або створює один або кілька незалежних національних превентивних механізмів для недопущення катувань на національному рівні. Механізми, засновані децентралізованими органами, можуть, для цілей цього Протоколу, призначатись як національні превентивні механізми, якщо вони відповідають вимогам його положень.

Стаття 18

1. Держави-учасниці гарантують функціональну незалежність національних превентивних механізмів, а також незалежність їхнього персоналу.
2. Держави-учасниці вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб експерти національного превентивного механізму мали необхідний потенціал та професійні знання. Вони забезпечують гендерний баланс та адекватну представленість існуючих в країні етнічних груп та груп меншин.
3. Держави-учасниці зобов'язуються надавати необхідні ресурси для функціонування національних превентивних механізмів.
4. Під час створення національних превентивних механізмів держави-учасниці враховують принципи, що стосуються статусу національних закладів із захисту й заохочення прав людини.

Стаття 19

Національним превентивним механізмам надаються, як мінімум, такі повноваження:

- a) регулярно розглядати питання про поведження з позбавленими волі особами в місцях утримання під вартою, визначених в статті 4, з метою посилення, за необхідності, їхнього захисту від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження та покарання;
- b) надавати рекомендації відповідним органам для цілей поліпшення поведження з позбавленими волі особами та умов їхнього утримання і не допускати катування та інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність, види поведження та покарання з урахуванням відповідних норм Організації Об'єднаних Націй;
- c) надавати пропозиції та зауваження, що стосуються чинного законодавства або законопроектів.

Стаття 20

Для того щоб національні превентивні механізми могли виконувати свій мандат, держави - учасниці цього Протоколу зобов'язуються надавати їм:

- a) доступ до будь-якої інформації про чисельність позбавлених волі осіб у місцях утримання під вартою, визначених у статті 4, а також про кількість таких місць та їхнє місцезнаходження;
- b) доступ до будь-якої інформації, що стосується поведження з цими особами, а також умов їх утримання під вартою;
- c) доступ до будь-яких місць утримання під вартою, їхніх споруд та об'єктів;
- d) можливість проводити приватні бесіди з позбавленими волі особами без свідків, особисто, або, за необхідності, через перекладача, а також з будь-якою іншою особою, яка, на думку національного превентивного механізму, може надати відповідну інформацію;
- e) право безперешкодно вибирати місця, які вони бажають відвідати, та осіб, з якими вони бажають поспілкуватись;
- f) право встановлювати контакти з Підкомітетом з недопущення, надсилати йому інформацію та зустрічатися з ним.

Стаття 21

1. Жодний орган чи посадова особа не може призначати, застосовувати, дозволяти або допускати будь-яку санкцію стосовно будь-якої особи чи організації за повідомлення національному превентивному механізму будь-якої інформації, правдивої чи хибної, та жодна така особа чи організація не можуть бути яким-небудь іншим чином обмежені.

2. Конфіденційна інформація, зібрана національним превентивним механізмом, не підлягає розголошенню. Дані особистого характеру публікуються лише за прямо вираженою згодою відповідної особи.

Стаття 22

Компетентні органи відповідної держави-учасниці вивчають рекомендації національного превентивного механізму та вступають з ним у діалог стосовно можливих заходів зі здійснення.

Стаття 23

Держави - учасниці цього Протоколу зобов'язуються публікувати й розповсюджувати щорічні доповіді національних превентивних механізмів.

Частина V. Заява

Стаття 24

1. Після ратифікації держави-учасниці можуть зробити заяву стосовно відстрочки здійснення своїх зобов'язань або відповідно до частини III, або відповідно до частини IV цього Протоколу.
2. Така відстрочка діє максимум три роки. Після подання відповідних матеріалів державою-учасницею і після консультацій з Підкомітетом з недопущення Комітет проти катувань може продовжити цей період ще на два роки.

Частина VI. Фінансові положення

Стаття 25

1. Витрати, зроблені Підкомітетом з недопущення в ході виконання цього Протоколу, покриваються Організацією Об'єднаних Націй.
2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй забезпечує необхідний персонал та умови для ефективного здійснення функцій Підкомітету з недопущення відповідно до цього Протоколу.

Стаття 26

1. Відповідно до належної процедури Генеральної Асамблеї створюється Спеціальний фонд, що управляється згідно з фінансовими положеннями та правилами Організації Об'єднаних Націй, для надання допомоги у фінансуванні здійснення рекомендацій, винесених Підкомітетом з недопущення державі-учасниці після відвідання, а також освітніх програм національних превентивних механізмів.
2. Цей Спеціальний фонд може фінансуватися за рахунок добровільних внесків, що виплачуються урядами, міжурядовими та неурядовими організаціями та іншими приватними або державними утвореннями.

Частина VII. Заключні положення

Стаття 27

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка підписала Конвенцію.
2. Цей Протокол підлягає ратифікації будь-якою державою, яка ратифікувала Конвенцію або приєдналась до неї. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.
3. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої держави, яка ратифікувала Конвенцію або приєдналась до неї.
4. Приєднання відбувається шляхом здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй документа про приєднання.
5. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй інформує всі держави, які підписали цей Протокол або приєднались до нього, про здачу на зберігання кожної ратифікаційної грамоти чи документа про приєднання.

Стаття 28

1. Цей Протокол набуває чинності 30-го дня після здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй 20-ї ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.
2. Для кожної держави, яка ратифікувала цей Протокол або приєдналася до нього після здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, цей Протокол набуває чинності 30-го дня після здачі на зберігання її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 29

Положення цього Протоколу поширюються на всі частини федеративних держав без будь-яких обмежень чи винятків.

Стаття 30

Будь-які застереження до цього Протоколу не допускаються.

Стаття 31

Положення цього Протоколу не зачіпають зобов'язань держав-учасниць за будь-якими регіональними конвенціями, заснованими на системі відвідувань місць утримання під вартою. Підкомітету з недопущення та органам, заснованим відповідно до таких регіональних конвенцій, пропонується консультуватися та співробітничати один з одним, з тим щоб уникати дублювання та забезпечувати ефективне досягнення цілей цього Протоколу.

Стаття 32

Положення цього Протоколу не зачіпають зобов'язань держав-учасниць за чотирма Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року та Додатковими протоколами до них від 8 червня 1977 року, а також прав будь-якої держави дозволяти Міжнародному комітету Червоного Хреста відвідувати місця утримання під вартою в ситуаціях, які не охоплюються міжнародним гуманітарним правом.

Стаття 33

1. Будь-яка держава-учасниця може будь-коли денонсувати цей Протокол шляхом надіслання письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який потім інформує про це інші держави - учасниці цього Протоколу та Конвенції. Денонсація набуває чинності після закінчення одного року після отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

2. Така денонсація не звільняє державу-учасницю від її зобов'язань за цим Протоколом у зв'язку з будь-якою дією чи ситуацією, які могли мати місце до дати набуття чинності денонсацією, або заходами, які Підкомітет з недопущення вирішив або може вирішити вжити стосовно відповідної держави-учасниці, і денонсація жодним чином не завдає шкоди триваючому розгляду будь-якого питання, яке вже розглядалося Підкомітетом до дати набуття чинності денонсацією.

3. Після дати набуття чинності оголошеною державою-учасницею денонсацією Підкомітет з недопущення не може починати розгляд будь-якого нового питання, що стосується цієї держави.

Стаття 34

1. Будь-яка держава - учасниця цього Протоколу може запропонувати поправку та надіслати її Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар потім надсилає запропоновану поправку державам - учасникам цього Протоколу з проханням повідомити йому, чи згодні вони зі скликанням конференції держав-учасниць з метою розгляду цієї пропозиції та проведення голосування стосовно неї. Якщо протягом чотирьох місяців з дати надіслання такого листа принаймні одна третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю у дві третини держав-учасниць, що були присутні та брали участь у голосуванні на цій конференції держав-учасниць, надсилається Генеральним секретарем усім державам-учасникам для прийняття.

2. Поправка, затверджена відповідно до пункту 1 цієї статті, набуває чинності після її прийняття більшістю в дві третини держав - учасниць цього Протоколу відповідно до їхніх конституційних процедур.

3. Після набуття чинності поправками вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цього Протоколу та будь-які попередні поправки, які були ними прийняті.

Стаття 35

Членам Підкомітету з недопущення та членам національних превентивних механізмів надаються привілеї та імунітети, які необхідні для незалежного здійснення ними своїх функцій. Членам Підкомітету надаються привілеї та імунітети, перераховані в розділі 22 Конвенції про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй від 13 лютого 1946 року, з дотриманням положень розділу 23 тієї ж Конвенції.

Стаття 36

Під час відвідування держави-учасниці члени Підкомітету з недопущення без шкоди для положень та цілей цього Протоколу й тих привілеїв та імунітетів, якими вони можуть користуватися:

- a) дотримуються законів та норм держави відвідування;
- b) утримуються від будь-яких дій чи діяльності, несумісних з неупередженим і міжнародним характером їхніх обов'язків.

Стаття 37

1. Цей Протокол, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський та французький тексти якого є однаково автентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає засвідчені примірники цього Протоколу всім державам.

Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй

*Прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 року
Протокол ратифіковано Законом № 1433-IV від 04.02.2004*

Преамбула

Держави-учасниці цього Протоколу,

заявляючи, що для вжиття ефективних заходів щодо попередження торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і боротьбі з нею необхідний всеосяжний міжнародний підхід у країнах походження, транзиту і призначення, що включає заходи, спрямовані на попередження такої торгівлі, покарання осіб, що займаються нею, і захист потерпілих від такої торгівлі, у тому числі шляхом захисту їх міжнародно-визнаних прав людини,

враховуючи ту обставину, що, незважаючи на існування цілого ряду міжнародних документів, які містять норми і передбачають практичні заходи по боротьбі з експлуатацією людей, особливо жінок і дітей, не існує універсального документа, у якому зачіпалися б всі аспекти торгівлі людьми,

будучи стурбовані тим, що за відсутності такого документа особи, які є уразливими з погляду торгівлі людьми, не будуть у достатній мірі захищені,

посилаючись на Резолюцію 53/111 Генеральної Асамблеї від 9 грудня 1998 року, у якій Асамблея ухвалила заснувати міжурядовий спеціальний комітет відкритого складу для розробки всеосяжної міжнародної конвенції проти транснаціональної організованої злочинності й обговорення питання про розробку, зокрема, міжнародного документа по боротьбі проти торгівлі жінками і дітьми,

будучи переконані, що доповнення Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності міжнародним документом щодо попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї сприятиме попередженню таких злочинів і боротьбі з ними,

погодилися про таке:

I. Загальні положення

Стаття 1. Зв'язок з Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності

1. Цей Протокол доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. Він тлумачиться разом з Конвенцією.

2. Положення Конвенції застосовуються *mutatis mutandis* до цього Протоколу, якщо в ньому не передбачене інше.

3. Злочини, визнані такими відповідно до статті 5 цього Протоколу, розглядаються як злочини, визнані такими відповідно до Конвенції.

Стаття 2. Цілі

Цілі цього Протоколу полягають у:

- a) попередженні торгівлі людьми і боротьбі з нею, приділяючи особливу увагу жінкам і дітям;
- b) захисті та допомозі жертвам такої торгівлі при повній повазі їхніх прав людини; і
- c) заохоченні співробітництва між Державами-учасницями в досягненні цих цілей.

Стаття 3. Терміни

Для цілей цього Протоколу:

- a) "торгівля людьми" означає здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції інших осіб або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або звичаї, подібні з рабством, підневільний стан або вилучення органів;
- b) згода жертви торгівлі людьми на заплановану експлуатацію, про яку йдеться в підпункті (а) цієї статті, не береться до уваги, якщо було використано будь-який із заходів впливу, зазначених у підпункті (а);
- c) вербування, перевезення, передача, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважаються "торгівлею людьми" навіть у тому разі, якщо вони не пов'язані із застосуванням будь-якого із заходів впливу, зазначених у підпункті (а) цієї статті;
- d) "дитина" означає будь-яку особу, що не досягла 18-літнього віку.

Стаття 4. Сфера застосування

Цей Протокол, якщо в ньому не зазначене інше, застосовується до попередження, розслідування і кримінального переслідування у зв'язку зі злочинами, визнаними такими відповідно до статті 5 цього Протоколу, якщо ці злочини носять транснаціональний характер і вчинені за участю організованої злочинної групи, а також до захисту жертв від таких злочинів.

Стаття 5. Криміналізація

1. Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб визнати в якості кримінально караних діяння, зазначені у статті 3 цього Протоколу, коли вони вчиняються навмисно.

2. Кожна Держава-учасниця також вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть знадобитися для того, щоб визнати в якості кримінально караних такі діяння:

a) за умови дотримання основних принципів своєї правової системи - замах на вчинення будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті;

b) участь як співника у вчиненні будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті; і

c) організацію інших осіб або керування ними з метою вчинення будь-якого злочину, визнаного таким відповідно до пункту 1 цієї статті.

II. Захист жертв торгівлі людьми

Стаття 6. Допомога жертвам торгівлі людьми та їхній захист

1. У відповідних випадках і у тій мірі, в якій це можливо відповідно до її внутрішнього законодавства, кожна Держава-учасниця забезпечує захист особистого життя й особи жертв торгівлі людьми, у тому числі, серед іншого, шляхом забезпечення конфіденційного характеру провадження, що стосується такої торгівлі.

2. Кожна Держава-учасниця забезпечує, щоб її внутрішня правова або адміністративна система передбачала заходи, які дозволяють, у відповідних випадках, надавати жертвам торгівлі людьми:

a) інформацію про відповідний судовий і адміністративний розгляд;

b) допомогу, що не завдає шкоди правам захисту і дозволяє викладати і розглядати їхні думки і побоювання на відповідних стадіях кримінального провадження щодо осіб, які вчинили злочини.

3. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість реалізації заходів для забезпечення фізичної, психологічної і соціальної реабілітації жертв торгівлі людьми, у тому числі, у відповідних випадках, у співробітництві з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й іншими елементами громадянського суспільства, і, зокрема, заходів, що передбачають надання:

a) належного даху;

b) консультативної допомоги та інформації, особливо щодо їх юридичних прав, мовою, зрозумілою жертвам торгівлі людьми;

c) медичної, психологічної і матеріальної допомоги; і

d) можливостей в галузі працевлаштування, освіти і професійної підготовки.

4. Кожна Держава-учасниця враховує при застосуванні положень цієї статті вік, стать і особливі потреби жертв торгівлі людьми, зокрема особливі потреби дітей, у тому числі щодо належного даху, освіти і догляду.

5. Кожна Держава-учасниця прагне забезпечувати фізичну безпеку жертв торгівлі людьми в період перебування таких жертв на її території.

6. Кожна Держава-учасниця забезпечує, щоб її внутрішня правова система передбачала заходи, які надають жертвам торгівлі людьми можливість одержання компенсації за заподіяну шкоду.

Стаття 7. Статус жертв торгівлі людьми у приймаючих державах

1. На додаток до вжиття заходів відповідно до статті 6 цього Протоколу кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття законодавчих або інших відповідних заходів, що дозволяють жертвам торгівлі людьми залишатися, у відповідних випадках, на її території на тимчасовій або постійній основі.

2. При застосуванні положення, що міститься в пункті 1 цієї статті, кожна Держава-учасниця відповідним чином враховує гуманітарні міркування і проявляє співчуття.

Стаття 8. Репатріація жертв торгівлі людьми

1. Держава-учасниця, громадянином якої є жертва торгівлі людьми або в якій така особа мала право постійно проживати на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці, сприяє поверненню цієї особи і приймає її без необґрунтованих або нерозумних затримок при належному врахуванні питань забезпечення безпеки такої особи.

2. Коли Держава-учасниця повертає жертву торгівлі людьми Державі-учасниці, громадянином якої є ця особа або в якій вона мала право постійно проживати на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці, таке повернення здійснюється при належному врахуванні питань забезпечення безпеки цієї особи, а також характеру будь-якого провадження, пов'язаного з тією обставиною, що ця особа стала жертвою торгівлі людьми, причому таке повернення, переважно, є добровільним.

3. На прохання приймаючої Держави-учасниці, запитувана Держава-учасниця без необґрунтованих або нерозумних затримок перевіряє, чи є особа, що стала жертвою торгівлі людьми, її громадянином або чи мала вона право постійно проживати на її території на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці.

4. З метою сприяння поверненню жертви торгівлі людьми, яка не має належних документів, Держава-учасниця, громадянином якої є ця особа або в якій вона мала право постійно проживати на момент в'їзду на територію приймаючої Держави-учасниці, погоджується видавати, на прохання приймаючої Держави-учасниці, такі документи на в'їзд/виїзд або інші дозволи, які можуть знадобитися для повернення цієї особи на її територію.

5. Ця Стаття не завдає шкоди будь-якому праву, наданому жертвам торгівлі людьми в силу будь-якого положення внутрішнього законодавства приймаючої Держави-учасниці.

6. Ця Стаття не завдає шкоди будь-якій застосовній двосторонній або багатосторонній угоді або домовленості, які регулюють, повністю або частково, питання повернення жертв торгівлі людьми.

III. Попередження, співробітництво та інші заходи

Стаття 9. Попередження торгівлі людьми

1. Держави-учасниці розробляють і приймають на комплексній основі політику, програми й інші заходи з метою:

а) попередження торгівлі людьми і боротьби з нею; і

б) захисту жертв торгівлі людьми, особливо жінок і дітей, від ревіктимізації.

2. Держави-учасниці прагнуть вживати таких заходів, як проведення досліджень, інформаційних кампаній, у тому числі в засобах масової інформації, а також здійснення соціально-економічних ініціатив, спрямованих на попередження торгівлі людьми і боротьбу з нею.

3. Політика, програми й інші заходи, що розробляються та приймаються відповідно до цієї статті, у відповідних випадках, включають співробітництво з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й іншими елементами громадянського суспільства.

4. Держави-учасниці вживають або вдосконалюють, у тому числі шляхом двостороннього або багатостороннього співробітництва, заходи, спрямовані на пом'якшення впливу таких факторів, які обумовлюють уразливість людей, особливо жінок і дітей, з погляду торгівлі людьми, як убогість, низький рівень розвитку і відсутність рівних можливостей.

5. Держави-учасниці вживають або вдосконалюють законодавчі або інші заходи, наприклад у галузі освіти, культури або в соціальній галузі, у тому числі шляхом двостороннього і багатостороннього співробітництва, спрямовані на протидію попиту, що породжує експлуатацію людей, особливо жінок і дітей, в усіх її формах, оскільки це призводить до торгівлі людьми.

Стаття 10. Обмін інформацією і підготовка кадрів

1. Правоохоронні, міграційні або інші відповідні органи Держав-учасниць, у відповідних випадках, співробітничать між собою шляхом обміну, відповідно до їхнього внутрішнього законодавства, інформацією, що дозволяє їм визначати:

а) чи є особи, що перетинають або намагаються перетнути міжнародний кордон без документів на в'їзд/виїзд або з такими документами, що належать іншим особам, торговцями людьми або жертвами такої торгівлі;

b) види документів на в'їзд/виїзд, які використали або намагалися використати такі особи для перетинання міжнародного кордону з метою торгівлі людьми; і

с) засоби і методи, які застосовуються організованими злочинними групами з метою торгівлі людьми, у тому числі вербування і перевезення жертв, маршрути і зв'язки між окремими особами і групами, що займаються такою торгівлею, а також зв'язки всередині таких груп і можливі заходи для їхнього виявлення.

2. Держави-учасниці забезпечують або вдосконалюють підготовку співробітників правоохоронних, міграційних та інших відповідних органів з питань попередження торгівлі людьми. Зазначена підготовка повинна зосереджуватися на методах попередження такої торгівлі, кримінального переслідування осіб, що займаються нею, і захисту прав жертв, включаючи захист жертв від осіб, що займаються такою торгівлею. У ході підготовки слід також брати до уваги необхідність врахування прав людини, проблематики дітей і гендерної проблематики; підготовка повинна сприяти співробітництву з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й іншими елементами громадянського суспільства.

3. Держава-учасниця, що одержує інформацію, виконує будь-яке прохання Держави-учасниці, що надає інформацію, пов'язану з встановленням обмежень щодо її використання.

Стаття 11. Заходи прикордонного контролю

1. Без шкоди для міжнародних зобов'язань щодо вільного пересування людей Держави-учасниці, наскільки це можливо, встановлюють такі заходи прикордонного контролю, які можуть знадобитися для попередження і виявлення торгівлі людьми.

2. Кожна Держава-учасниця вживає законодавчих або інших належних заходів для попередження, наскільки це можливо, використання транспортних засобів, експлуатованих комерційними перевізниками, при вчиненні злочинів, визнаних такими відповідно до статті 5 цього Протоколу.

3. У відповідних випадках і без шкоди для застосованих міжнародних конвенцій такі заходи включають встановлення для комерційних перевізників, у тому числі будь-якої транспортної компанії або власника чи оператора будь-яких транспортних засобів, зобов'язання переконатися в тому, що всі пасажери мають документи на в'їзд/виїзд, необхідні для в'їзду до приймаючої держави.

4. Кожна Держава-учасниця вживає необхідних заходів, відповідно до свого внутрішнього законодавства для того, щоб передбачити санкції за порушення зобов'язання, встановленого в пункті 3 цієї статті.

5. Кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття заходів, які дозволяють, відповідно до її внутрішнього законодавства, відмовляти у в'їзді особам, причетним до вчинення злочинів, визнаних такими відповідно до цього Протоколу, або анулювати їхні візи.

6. Без шкоди для статті 27 Конвенції Держави-учасниці розглядають можливість зміцнення співробітництва між органами прикордонного контролю, у тому числі шляхом створення і підтримки прямих каналів зв'язку.

Стаття 12. Надійність документів і їхній контроль

Кожна Держава-учасниця вживає, у межах наявних можливостей, таких заходів, які можуть знадобитися для:

- a) забезпечення такої якості документів, що видаються нею, на в'їзд/виїзд або посвідчень особи, що у максимальному ступені ускладнювало б їхнє неправомірне використання і підробку або протизаконну зміну, відтворення або видачу; і
- b) забезпечення захищеності і надійності документів на в'їзд/виїзд або посвідчень особи, виданих цією Державою-учасницею або від її імені, а також для попередження їхнього незаконного виготовлення, видачі та використання.

Стаття 13. Законність і дійсність документів

Держава-учасниця проводить, на прохання іншої Держави-учасниці, відповідно до свого внутрішнього законодавства, протягом розумного строку перевірку законності та дійсності виданих або нібито виданих від її імені документів на в'їзд/виїзд або посвідчень особи, щодо яких є підозри, що вони використовуються для торгівлі людьми.

IV. Заключні положення

Стаття 14. Виключне положення

1. Ніщо в цьому Протоколі не зачіпає прав, зобов'язань і відповідальності держав і окремих осіб відповідно до міжнародного права, включаючи міжнародне гуманітарне право і міжнародне право в галузі прав людини і, зокрема, коли це застосовно, Конвенцію 1951 року і Протокол 1967 року, що стосуються статусу біженців, і принцип невиселення, закріплений у них.
2. Заходи, передбачені цим Протоколом, тлумачаться і застосовуються таким чином, щоб це не було дискримінаційним щодо осіб на тій підставі, що вони стали жертвами торгівлі людьми. Тлумачення і застосування цих заходів здійснюються відповідно до міжнародно-визнаних принципів недискримінації.

Стаття 15. Врегулювання спорів

1. Держави-учасниці прагнуть врегулювати спори щодо тлумачення або застосування цього Протоколу шляхом переговорів.
2. Будь-який спір між двома або більше Державами-учасницями щодо тлумачення або застосування цього Протоколу, який не може бути врегульований шляхом переговорів протягом розумного періоду часу, передається на прохання однієї з цих Держав-учасниць на арбітражний розгляд. Якщо протягом шести місяців із дня звертання з проханням про арбітраж ці Держави-учасниці не зможуть домовитися про його організацію, будь-яка з цих Держав-

учасниць може передати спір до Міжнародного Суду, звернувшись із заявою відповідно до Статуту Суду.

3. Кожна Держава-учасниця може під час підписання, ратифікації, прийняття або затвердження цього Протоколу, або під час приєднання до нього заявити про те, що вона не вважає себе зв'язаною положеннями пункту 2 цієї статті. Інші Держави-учасниці не зв'язані положеннями пункту 2 цієї статті щодо будь-якої Держави-учасниці, яка зробила таке застереження.

4. Будь-яка Держава-учасниця, яка зробила застереження відповідно до пункту 3 цієї статті, може в будь-який час зняти це застереження шляхом направлення повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 16. Підписання, ратифікація, прийняття, затвердження і приєднання

1. Цей Протокол відкритий для підписання всіма державами з 12 по 15 грудня 2000 року в Палермо, Італія, а потім у Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у Нью-Йорку до 12 грудня 2002 року.

2. Цей Протокол також відкритий для підписання регіональними організаціями економічної інтеграції за умови, що принаймні одна з держав-членів такої організації підписала цей Протокол відповідно до пункту 1 цієї статті.

3. Цей Протокол підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття або затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Регіональна організація економічної інтеграції може здати на зберігання свою ратифікаційну грамоту або документ про прийняття або затвердження, якщо принаймні одна з її держав-членів вчинила у такий же спосіб. У цій ратифікаційній грамоті або в документі про прийняття або затвердження така організація заявляє про сферу своєї компетенції щодо питань, що регулюються цим Протоколом. Така організація також повідомляє депозитарієві про будь-яку відповідну зміну сфери своєї компетенції.

4. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої держави або будь-якої регіональної організації економічної інтеграції, принаймні одна з держав-членів якої є учасницею цього Протоколу. Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Під час приєднання регіональна організація економічної інтеграції заявляє про сферу своєї компетенції щодо питань, які регулюються цим Протоколом. Така організація також повідомляє депозитарієві про будь-яку відповідну зміну сфери своєї компетенції.

Стаття 17. Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності на дев'яностий день після дати здачі на зберігання сорокової ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження або приєднання, але він не набуває чинності до набуття чинності Конвенцією. Для мети цього пункту будь-яка така

грамота або документ, здані на зберігання регіональною організацією економічної інтеграції, не розглядаються в якості додаткових до грамот або документів, зданих на зберігання державами-членами такої організації.

2. Для кожної держави або регіональної організації економічної інтеграції, що ратифікують, приймають або затверджують цей Протокол, або приєднуються до нього після здачі на зберігання сорокової ратифікаційної грамоти або документа про таку дію, цей Протокол набуває чинності на тридцятий день після дати здачі на зберігання такою державою або організацією відповідної грамоти чи документа або в дату набуття цим Протоколом чинності відповідно до пункту 1 цієї статті залежно від того, що настає пізніше.

Стаття 18. Зміни та доповнення

1. Після закінчення п'яти років після набуття чинності цим Протоколом Держава-учасниця цього Протоколу може запропонувати зміни та доповнення і направити їх Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який потім перепроводжує запропоновані зміни та доповнення Державам-учасницям і Конференції учасників Конвенції з метою розгляду цих пропозицій і ухвалення рішення щодо них. Держави-учасниці цього Протоколу, що беруть участь у Конференції учасників, докладають усіх зусиль для досягнення консенсусу щодо кожної зміни та доповнення. Якщо всі зусилля по досягненню консенсусу були вичерпані і згоди не було досягнуто, то, як крайній захід, для прийняття змін та доповнень потрібна більшість у дві третини голосів Держав-учасниць цього Протоколу, які присутні та беруть участь у голосуванні на засіданні Конференції Учасників.

2. У питаннях, які входять до сфери їхньої компетенції, регіональні організації економічної інтеграції здійснюють своє право голосу відповідно до цієї статті, маючи число голосів, що дорівнює числу їхніх держав-членів, які є учасницями цього Протоколу. Такі організації не здійснюють своє право голосу, якщо їхні держави-члени здійснюють своє право голосу, і навпаки.

3. Зміни та доповнення, прийняті відповідно до пункту 1 цієї статті, підлягають ратифікації, прийняттю або затвердженню Державами-учасницями.

4. Зміни та доповнення, прийняті відповідно до пункту 1 цієї статті, набувають чинності щодо Держави-учасниці через дев'яносто днів після дати здачі нею на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй ратифікаційної грамоти чи документа про прийняття або затвердження таких змін та доповнень.

5. Коли зміни та доповнення набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих Держав-учасниць, які висловили згоду бути зв'язаними ними. Інші Держави-учасниці продовжують бути зв'язаними положеннями цього Протоколу і будь-якими змінами та доповненнями, ратифікованими, прийнятими або затвердженими ними раніше.

Стаття 19. Денонсація

1. Держава-учасниця може денонсувати цей Протокол шляхом направлення письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Така денонсація набуває чинності після закінчення одного року з дати одержання повідомлення Генеральним секретарем.
2. Регіональна організація економічної інтеграції перестає бути учасницею цього Протоколу, коли всі її держави-члени денонсували цей Протокол.

Стаття 20. Депозитарій і мови

1. Депозитарієм цього Протоколу призначається Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй.
2. Оригінал цього Протоколу, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є рівно автентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

На посвідчення чого повноважні представники, що підписалися нижче, належним чином уповноважені на те своїми урядами, підписали цей Протокол.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок

Прийнята 18 грудня 1979 року Генеральною Асамблеєю ООН, набрала чинності 3 вересня 1981 року

Держави - сторони цієї Конвенції,

враховуючи, що Статут Організації Об'єднаних Націй знову утвердив віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок,

враховуючи, що Загальна декларація прав людини підтверджує принцип недопущення дискримінації і проголошує, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах і що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені в ній, без будь-якої різниці, в тому числі щодо статі,

враховуючи, що на держави - сторони Міжнародних пактів про права людини покладається зобов'язання забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користуватися всіма економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами,

беручи до уваги міжнародні конвенції, укладені під егідою Організації Об'єднаних Націй та її спеціалізованих установ з метою сприяння рівноправності чоловіків і жінок,

враховуючи також резолюції, декларації та рекомендації, прийняті Організацією Об'єднаних Націй та її спеціалізованими установами з метою сприяння рівноправності чоловіків і жінок,

будучи, проте, занепокоєні тим, що незважаючи на ці документи, як і раніше, має місце значна дискримінація щодо жінок,

нагадуючи, що дискримінація жінок порушує принцип рівноправності та поваги людської гідності, перешкоджає участі жінок нарівні з чоловіками в політичному, соціальному, економічному та культурному житті своєї країни, заважає зростанню добробуту суспільства і сім'ї та ще більше перешкоджає повному розкриттю можливостей жінок на благо своїх країн та людства,

будучи занепокоєні тим, що в злиденних умовах жінки мають найменший доступ до продовольства, засобів охорони здоров'я, не мають можливості одержати освіту, професійну підготовку, працевлаштуватися, а також інших можливостей,

будучи впевненими, що встановлення нового міжнародного економічного порядку, заснованого на рівності та справедливості, значно сприятиме забезпеченню рівності між чоловіками і жінками,

підкреслюючи, що ліквідація апартеїду, всіх форм расизму, расової дискримінації, колоніалізму, неоколоніалізму, агресії, іноземної окупації і панування та втручання у внутрішні справи держав є необхідною для повного здійснення прав чоловіків і жінок,

підтверджуючи, що зміцнення міжнародного миру та безпеки, ослаблення міжнародної напруженості, взаємне співробітництво між усіма державами незалежно від їх соціальних і

економічних систем, загальне та повне роззброєння, особливо ядерне роззброєння, під суворим і ефективним міжнародним контролем, утвердження принципів справедливості, рівності та взаємної вигоди у відносинах між країнами та здійснення права народів, що перебувають під іноземним і колоніальним пануванням та іноземною окупацією, на самовизначення та незалежність, а також повага національного суверенітету і територіальної цілісності держав будуть сприяти соціальному прогресу та розвитку і, як наслідок, сприятимуть досягненню повної рівності між чоловіками та жінками,

будучи впевнені, що повний розвиток країни, добробут всього світу та справа миру вимагають максимальної участі жінок нарівні з чоловіками в усіх сферах,

враховуючи значення внеску жінок у добробут сім'ї та у розвиток суспільства, що до цього часу не одержав повне визнання, соціальне значення материнства та ролі обох батьків у сім'ї та у вихованні дітей і усвідомлюючи, що роль жінки у продовженні роду не повинна бути причиною дискримінації, оскільки виховання дітей вимагає спільної відповідальності чоловіків і жінок та всього суспільства в цілому,

визнаючи, що для досягнення повної рівності між чоловіками та жінками необхідно змінити традиційну роль як чоловіків, так і жінок у суспільстві та в сім'ї,

сповнені рішучості здійснити принципи, проголошені в Декларації про ліквідацію дискримінації щодо жінок, і з цією метою вжити заходів, необхідних для ліквідації такої дискримінації в усіх її формах і проявах,

погодилися про наступне:

Частина I

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції поняття "дискримінація щодо жінок" означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі.

Стаття 2

Держави-сторони засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх їх формах, погоджуються негайно всіма відповідними заходами здійснювати політику ліквідації дискримінації щодо жінок і з цією метою зобов'язуються:

а) включити принцип рівноправності чоловіків і жінок у свої національні конституції або інше відповідне законодавство, якщо цього ще не було зроблено, та забезпечити за допомогою закону й інших відповідних заходів практичне здійснення цього принципу;

- b) вживати відповідних законодавчих та інших заходів, включаючи санкції там, де це необхідно, що забороняють будь-яку дискримінацію щодо жінок;
- c) встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками та забезпечити за допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації;
- d) утримуватися від вчинення будь-яких дискримінаційних актів або дій щодо жінок та гарантувати, що державні органи та установи діятимуть відповідно до цього зобов'язання;
- e) вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок з боку будь-якої особи, організації або підприємства;
- f) вживати всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо зміни або скасування чинних законів, постанов, звичаїв і практики, що являють собою дискримінацію щодо жінок;
- g) скасувати всі положення свого кримінального законодавства, що являють собою дискримінацію щодо жінок.

Стаття 3

Держави-сторони вживають в усіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками.

Стаття 4

1. Вжиття державами-сторонами тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками та жінками, не вважається, як це визначено цією Конвенцією, дискримінаційним, проте воно ні в якому разі не повинно тягнути за собою збереження нерівноправних або диференційованих стандартів; ці заходи повинні бути скасовані, коли будуть досягнуті цілі рівних можливостей і рівноправних відносин.

2. Вжиття державами - сторонами спеціальних заходів, спрямованих на охорону материнства, включаючи заходи, що містяться в цій Конвенції, не вважається дискримінаційним.

Стаття 5

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів з метою:

- a) змінити соціальні та культурні моделі поведінки чоловіків і жінок для досягнення викоренення забобонів, звичаїв та всіх інших проявів, що ґрунтуються на ідеї неповноцінності чи зверхності однієї із статей або стереотипності ролі чоловіків і жінок;

b) забезпечити, щоб сімейне виховання включало правильне розуміння материнства як соціальної функції і визначення загальної відповідальності чоловіків і жінок за виховання та розвиток своїх дітей за умови, що в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу.

Стаття 6

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо припинення всіх видів торгівлі жінками та використання проституції жінок.

Частина II

Стаття 7

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у політичному та суспільному житті країни і, зокрема, забезпечують жінкам на рівних умовах з чоловіками право:

- a) голосувати на всіх виборах і публічних референдумах та бути обраними до всіх публічно виборних органів;
- b) брати участь у формуванні та здійсненні політики уряду та займати державні посади, а також здійснювати всі державні функції на всіх рівнях державного управління;
- c) брати участь у діяльності неурядових організацій і асоціацій, що займаються проблемами громадського та політичного життя країни.

Стаття 8

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів, щоб забезпечити жінкам можливість на рівних умовах з чоловіками і без будь-якої дискримінації представляти свої уряди на міжнародному рівні і брати участь у роботі міжнародних організацій.

Стаття 9

1. Держави-сторони надають жінкам рівні з чоловіками права щодо набуття, зміни або збереження громадянства. Вони, зокрема, забезпечують, що ні одруження з іноземцем, ні зміна громадянства чоловіка під час шлюбу не тягнуть за собою автоматичної зміни громадянства дружини, не перетворюють її на особу без громадянства і не можуть змусити її прийняти громадянство чоловіка.
2. Держави-сторони надають жінкам рівні з чоловіками права щодо громадянства їхніх дітей.

Частина III

Стаття 10

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для того, щоб ліквідувати дискримінацію щодо жінок, з тим щоб забезпечити їм рівні права з чоловіками в галузі освіти, і, зокрема, забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок:

- a) однакові умови для орієнтації у виборі професії або спеціальності, для доступу до освіти і одержання дипломів у навчальних закладах усіх категорій як у сільських, так і у міських районах; ця рівність забезпечується в дошкільній, загальній, спеціальній і вищій технічній освіті, а також в усіх видах професійної підготовки;
- b) доступ до однакових програм навчання, однакових іспитів, викладацького складу однакової кваліфікації, шкільних приміщень і обладнання рівної якості;
- c) усунення будь-якої стереотипної концепції ролі чоловіків і жінок на всіх рівнях і у всіх формах навчання шляхом заохочення спільного навчання та інших видів навчання, що сприятимуть досягненню цієї мети, і, зокрема, шляхом перегляду навчальних посібників та шкільних програм і адаптації методів навчання;
- d) однакові можливості одержання стипендій та іншої допомоги на освіту;
- e) однакові можливості доступу до програм продовження освіти, включаючи програми поширення грамотності серед дорослих і програми функціональної грамотності, спрямовані, зокрема, на скорочення якомога швидше будь-якого розриву в знаннях чоловіків і жінок;
- f) скорочення чисельності дівчат, які не закінчують школи, та розроблення програм для дівчат і жінок, які передчасно залишили школу;
- g) однакові можливості активно брати участь у заняттях спортом і фізичною підготовкою;
- h) доступ до спеціальної інформації освітнього характеру для сприяння забезпеченню здоров'я і добробуту сімей, включаючи інформацію та консультації про планування розміру сім'ї.

Стаття 11

1. Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі зайнятості, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема:

- a) право на працю як невід'ємне право всіх людей;
- b) право на однакові можливості при найманні на роботу, в тому числі застосування однакових критеріїв вибору при найманні;
- c) право на вільний вибір професії чи роду роботи, на просування по службі та гарантію зайнятості, а також на користування всіма пільгами і умовами роботи, на одержання професійної підготовки та перепідготовки, включаючи учнівство, професійну підготовку підвищеного рівня та регулярну підготовку;

d) право на рівну винагороду, включаючи одержання пільг, на рівні умови щодо рівноцінної праці, а також на рівний підхід до оцінки якості роботи;

e) право на соціальне забезпечення, зокрема при виході на пенсію, безробітті, хворобі, інвалідності, по старості та в інших випадках втрати працездатності, а також право на оплачувану відпустку;

f) право на охорону здоров'я та безпечні умови праці, включаючи захист репродуктивної функції.

2. Для запобігання дискримінації щодо жінок після одруження або народження дитини та гарантування їм ефективного права на працю держави-сторони вживають відповідних заходів для того, щоб:

a) заборонити, під загрозою застосування санкцій, звільнення з роботи на підставі вагітності або відпустки по вагітності та пологах чи дискримінації з огляду на сімейний стан при звільненні;

b) ввести оплачувані відпустки або відпустки з порівняльною соціальною допомогою по вагітності та пологах без втрати попереднього місця роботи, старшинства або соціальної допомоги;

c) заохочувати надання необхідних додаткових соціальних послуг, з тим щоб дозволити батькам поєднувати виконання сімейних обов'язків з трудовою діяльністю та участю в громадському житті, зокрема шляхом створення і розширення мережі закладів по догляду за дітьми;

d) забезпечувати жінкам особливий захист у період вагітності на тих видах робіт, шкідливість яких для здоров'я доведена.

3. Законодавство, що стосується захисту прав, про які йдеться в цій статті, періодично має бути розглянуте в світлі науково-технічних знань, а також переглянуте, скасоване або розширене, наскільки це необхідно.

Стаття 12

1. Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у галузі охорони здоров'я, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок доступ до медичного обслуговування, зокрема в тому, що стосується планування розміру сім'ї.

2. Поряд з положенням пункту 1 цієї статті держави-сторони забезпечують жінкам відповідне обслуговування в період вагітності, пологів і післяпологовий період, надаючи, коли це необхідно, безплатні послуги, а також відповідне харчування в період вагітності та годування.

Стаття 13

Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в інших сферах економічного та соціального життя, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок рівні права, зокрема:

- a) право на сімейну допомогу;
- b) право на одержання позик, застав під нерухоме майно та інших форм фінансового кредиту;
- c) право брати участь у заходах, пов'язаних з відпочинком, заняттям спортом та в усіх галузях культурного життя.

Стаття 14

1. Держави-сторони беруть до уваги особливі проблеми, з якими зустрічаються жінки, які проживають у сільській місцевості, та значну роль, яку вони відіграють у забезпеченні економічного добробуту своїх сімей, в тому числі їх діяльність у нетоварних галузях господарства, та вживають усіх відповідних заходів щодо забезпечення застосування положень цієї Конвенції до жінок, які проживають у сільській місцевості.

2. Держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сільських районах з тим, щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок їх участь у розвитку сільських районів та в одержанні переваг від такого розвитку і, зокрема, забезпечують таким жінкам право:

- a) брати участь в опрацюванні та здійсненні планів розвитку на всіх рівнях;
- b) на доступ до відповідного медичного обслуговування, включаючи інформацію, консультації та обслуговування з питань планування розміру сім'ї;
- c) безпосередньо користуватися благами програм соціального страхування;
- d) одержувати всі види підготовки та формальної і неформальної освіти, включаючи функціональну грамотність, а також користуватися послугами всіх засобів общинного обслуговування, консультативних служб з сільськогосподарських питань, зокрема для підвищення їх технологічного рівня;
- e) організовувати групи самопомоги та кооперативи, з тим щоб забезпечити рівний доступ до економічних можливостей шляхом роботи за наймом або незалежної трудової діяльності;
- f) брати участь в усіх видах колективної діяльності;
- g) на доступ до сільськогосподарських кредитів і позик, системи збуту, відповідної технології та на рівний статус у земельних і аграрних реформах;
- h) користуватися належними умовами життя, особливо житловими умовами, санітарними послугами, електро- і водозабезпеченням, а також транспортом і засобами зв'язку.

Частина IV

Стаття 15

1. Держави-сторони визнають за жінками рівність з чоловіками перед законом.

2. Держави-сторони надають жінкам однакову з чоловіками громадську правоздатність і однакові можливості її реалізації. Вони, зокрема, забезпечують їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне відношення до них на всіх етапах розгляду в судах і трибуналах.

3. Держави-учасниці погоджуються, що всі договори та всі інші приватні документи будь-якого роду, правовим наслідком яких є обмеження правоздатності жінок, вважаються недійсними.

4. Держави-сторони надають чоловікам і жінкам однакові права щодо законодавства, яке стосується пересування осіб і свободи вибору місця проживання та фактичного місцеперебування.

Стаття 16

1. Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних стосунків, і, зокрема, забезпечують на основі рівності чоловіків і жінок:

a) однакові права щодо одруження;

b) однакові права на вільний вибір дружини і на одруження лише з своєї вільної і повної згоди;

c) однакові права та обов'язки під час шлюбу і після його розірвання;

d) однакові права і обов'язки чоловіків і жінок як батьків незалежно від їхнього сімейного стану в питаннях, що стосуються їхніх дітей; в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу;

e) однакові права вільно вирішувати питання про кількість дітей і проміжки між їх народженням та доступу до інформації, освіти, а також засобів, які дозволяють їм здійснити це право;

f) однакові права та обов'язки бути опікунами, піклувальниками, довіреними особами та усиновителями дітей або здійснювати аналогічні функції, коли вони передбачені національним законодавством; в усіх випадках інтереси дітей мають перевагу;

g) рівні особисті права чоловіка та дружини, в тому числі вибору прізвища, професії, заняття;

h) рівні права подружжя щодо володіння, придбання, управління, користування та розпорядження майном як безплатно, так і за плату.

2. Заручини та шлюб дитини не мають юридичної сили, і вживаються всі необхідні заходи, включаючи законодавчі, з метою визначення максимального шлюбного віку та обов'язкової реєстрації шлюбів в актах громадянського стану.

Частина V

Стаття 17

1. Для розгляду ходу здійснення цієї Конвенції засновується Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (далі іменується "Комітет"), що складається в момент набуття чинності Конвенцією з вісімнадцяти, а після її ратифікації або приєднання до неї тридцять п'ятої держави-сторони, з двадцяти трьох експертів, що додержуються високих моральних принципів і компетентні в галузі, яку охоплює ця Конвенція. Цих експертів обирають держави-сторони з числа громадян, експерти виступають як особистості, при цьому враховується справедливий географічний розподіл і представництво різних форм цивілізації, а також основних правових систем.
2. Члени Комітету обираються таємним голосуванням з числа внесених у список осіб, висунутих державами-сторонами. Кожна держава-сторона може висунути одну особу з числа своїх громадян.
3. Первісні вибори проводяться через шість місяців з дня набуття чинності цією Конвенцією. Принаймні за три місяці до строку проведення кожних виборів Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй направляє державам-сторонам лист з пропозицією подати свої кандидатури протягом двох місяців. Генеральний секретар готує список, в якому в алфавітному порядку внесені всі висунуті таким чином особи із зазначенням держав-сторін, які їх висунули, і представляє цей список державам-сторонам.
4. Обрання членів Комітету проводиться на засіданні держав-сторін, яке скликає Генеральний секретар в центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На цьому засіданні, де дві третини держав-сторін складають кворум, особами, обраними в Комітет, вважаються ті кандидати, які дістають найбільшу кількість голосів і абсолютну більшість голосів представників держав-сторін, що присутні та беруть участь у голосуванні.
5. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Проте строк повноважень дев'яти членів, обраних на перших виборах, закінчується через два роки, одразу ж після проведення перших виборів прізвища цих дев'яти членів визначає голова Комітету шляхом жеребкування.
6. Обрання п'яти додаткових членів Комітету проводиться відповідно до положень пунктів 2, 3 і 4 цієї статті після ратифікації або приєднання до Конвенції тридцять п'ятої держави. Строк повноважень двох додаткових членів, обраних таким чином, закінчується через два роки, прізвища цих двох членів визначає голова Комітету шляхом жеребкування.
7. Для заповнення непередбачених вакансій держава-сторона, експерт якої перестав функціонувати як член Комітету, призначає іншого експерта з числа своїх громадян за умови схвалення Комітетом.
8. Члени Комітету одержують затверджену Генеральною Асамблеєю винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй в порядку і на умовах, встановлюваних Асамблеєю з урахуванням важливості обов'язків Комітету.

9. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідний персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення функцій Комітету відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 18

1. Держави-сторони зобов'язані подавати Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй для розгляду Комітетом доповідь про законодавчі, судові, адміністративні або інші заходи, вжиті ними для виконання положень цієї Конвенції, та про прогрес, досягнутий у цьому напрямі:

а) протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією щодо даної держави; та

б) після цього приймає щочотири роки і далі, коли цього вимагає Комітет.

2. У доповідях можуть зазначатися фактори та ускладнення, що впливають на виконання зобов'язань за Конвенцією.

Стаття 19

1. Комітет встановлює свої власні правила процедури.

2. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк.

Стаття 20

1. Комітет щорічно проводить засідання, як правило, протягом періоду, що не перевищує двох тижнів, з метою розгляду доповідей, поданих відповідно до статті 18 цієї Конвенції.

2. Засідання Комітету, як правило, проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або в будь-якому іншому місці, визначеному Комітетом.

Стаття 21

1. Комітет щорічно через Економічну та Соціальну раду подає доповідь Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй про свою діяльність та може вносити пропозиції і рекомендації загального характеру, що ґрунтуються на вивченні доповідей та інформації, одержаних від держав-сторін. Такі пропозиції та рекомендації загального характеру включаються у доповідь Комітету поряд із зауваженнями держав-сторін, якщо такі є.

2. Генеральний секретар надсилає Комісії доповіді Комітету щодо становища жінок.

Стаття 22

Спеціалізовані установи мають право бути представленими при розгляді питань про здійснення таких положень цієї Конвенції, що входять до сфери їхньої діяльності. Комітет може запропонувати спеціалізованим установам подавати доповіді про здійснення Конвенції в галузях, що входять до сфери їхньої діяльності.

Частина VI

Стаття 23

Жодне в цій Конвенції не зачіпає будь-яких положень, що більше сприяють рівноправності між чоловіками і жінками і можуть бути:

- a) в законодавстві держави-сторони; або
- b) в будь-якій іншій міжнародній конвенції, договорі чи угоді, що мають силу для такої держави.

Стаття 24

Держави-сторони зобов'язані вживати всіх необхідних заходів на національному рівні щодо досягнення повної реалізації прав, визнаних у цій Конвенції.

Стаття 25

1. Ця Конвенція відкрита для підписання всіма державами.
2. Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй призначають депозитарієм цієї Конвенції.
3. Ця Конвенція підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.
4. Ця Конвенція відкрита для приєднання до неї всіх держав. Приєднання здійснюється шляхом здачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 26

1. Прохання про перегляд цієї Конвенції може бути подане в будь-який час будь-якою з держав-сторін шляхом письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.
2. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, якщо вона визнає за необхідне вжиття будь-яких заходів, приймає рішення про те, яких саме заходів потрібно вжити щодо такого прохання.

Стаття 27

1. Ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй двадцятій ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.
2. Для кожної держави, яка ратифікує цю Конвенцію або приєднається до неї після здачі на зберігання двадцятій ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, ця Конвенція

набуває чинності на тридцятий день після здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 28

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй одержує і розсилає всім державам текст застережень, зроблених державами в момент ратифікації або приєднання.
2. Застереження, не сумісне з цілями і завданнями цієї Конвенції, не допускається.
3. Застереження можуть бути зняті в будь-який час шляхом відповідного повідомлення, направлено на ім'я Генерального секретаря, який потім повідомляє про це всі держави-сторони. Таке повідомлення набуває чинності з дня його отримання.

Стаття 29

1. Будь-який спір між двома або кількома державами-сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції, не вирішений шляхом переговорів, передається на прохання однієї із сторін на арбітражний розгляд. Якщо протягом шести місяців з моменту подачі заяви про арбітражний розгляд сторонам не вдалося досягти згоди щодо організації арбітражного розгляду, будь-яка з цих сторін може передати даний спір до Міжнародного Суду шляхом подачі заяви відповідно до Статуту Суду.
2. Кожна держава-сторона може під час підписання чи ратифікації цієї Конвенції або приєднання до неї заявити про те, що вона не вважає себе пов'язаною зобов'язаннями, що містяться в пункті 1 цієї статті. Інші держави-сторони не несуть зобов'язань, що випливають із зазначеного пункту даної статті, щодо будь-якої держави-сторони, яка зробила подібне застереження.
3. Будь-яка держава-сторона, що зробила застереження відповідно до пункту 1 цієї статті, може в будь-який час зняти своє застереження шляхом повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 30

Ця Конвенція, тексти якої англійською, арабською, іспанською, китайською, російською та французькою мовами є цілком автентичними, здається на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок

Протокол ратифіковано Законом № 946-IV від 05.06.2003, ВВР, 2003, № 39, ст.345

Офіційний переклад

Держави-учасниці цього Протоколу,

враховуючи, що Статут Організації Об'єднаних Націй знову затвердив віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості й у рівноправність чоловіків і жінок,

враховуючи також, що Загальна декларація прав людини проголосила, що всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах і що кожна людина повинна мати всі права та всі свободи, проголошені Декларацією, без будь-якої різниці, у тому числі різниці щодо статі,

посилаючись на міжнародні пакти про права людини та інші міжнародно-правові документи з прав людини, які забороняють дискримінацію за ознакою статі,

посилаючись також на Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок ("Конвенцію"), в якій її Держави-учасниці засуджують дискримінацію щодо жінок у всіх її формах і погоджуються невідкладно всіма відповідними способами проводити політику ліквідації дискримінації щодо жінок,

підтверджуючи свою рішучість забезпечити повне і рівне надання жінкам усіх прав людини й основних свобод і вживати ефективних заходів щодо запобігання порушень цих прав і свобод, домовились про таке:

Стаття 1

Держава-учасниця цього Протоколу ("Держава-учасниця") визнає компетенцію Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок ("Комітету") приймати і розглядати повідомлення, що подаються відповідно до статті 2.

Стаття 2

Повідомлення можуть направлятися особами або групами осіб, що підпадають під юрисдикцію Держави-учасниці, або від їхнього імені, які стверджують, що вони є жертвами порушення цієї Державою-учасницею будь-якого з прав, викладених у Конвенції. Якщо повідомлення направляється від імені окремих осіб або груп осіб, це робиться з їхньої згоди, за винятком тих випадків, коли автор може обґрунтувати свої дії від їхнього імені без такої згоди.

Стаття 3

Повідомлення подаються у письмовому вигляді та не повинні бути анонімними. Комітет не приймає повідомлення, якщо воно стосується Держави-учасниці Конвенції, що не є учасницею цього Протоколу.

Стаття 4

1. Комітет не розглядає повідомлення, поки він не пересвідчиться в тому, що всі доступні внутрішні засоби правового захисту були вичерпані, за винятком випадків, коли застосування таких засобів захисту не виправдано затягується або навряд чи принесе позитивний результат.

2. Комітет оголошує повідомлення неприйнятним, якщо:

a) те саме питання вже було розглянуто Комітетом або розглядалося або розглядається відповідно до іншої процедури міжнародного розгляду або врегулювання;

b) воно несумісне з положеннями Конвенції;

c) воно явно безпідставне або недостатньо обґрунтоване;

d) воно являє собою зловживання правом на направлення такого повідомлення;

e) факти, що є предметом повідомлення, мали місце до того, як цей Протокол набув чинності для відповідної Держави-учасниці, якщо тільки ці факти не мали місце і після згаданої дати.

Стаття 5

1. У будь-який момент після отримання повідомлення і до прийняття рішення щодо його суті Комітет може направити відповідній Державі-учасниці для невідкладного розгляду прохання про те, щоб ця Держави-учасниця вжила таких тимчасових заходів, які можуть виявитися необхідними для уникнення заподіяння можливої непоправної шкоди жертві або жертвам передбачуваного порушення.

2. Якщо Комітет здійснює своє дискреційне право відповідно до пункту 1 цієї статті, це не означає, що він прийняв рішення щодо прийнятності або по суті повідомлення.

Стаття 6

1. За винятком тих випадків, коли Комітет вважає повідомлення неприйнятним без згадування відповідної Держави-учасниці, та за умови, що особа або особи згодні розкрити своє ім'я або імена цій Державі-учасниці, Комітет у конфіденційному порядку доводить будь-яке повідомлення, надіслане йому відповідно до цього Протоколу, до відома відповідної Держави-учасниці.

2. Держави-учасниця, що одержала повідомлення, подає протягом шести місяців Комітету письмові пояснення або заяви, що роз'яснюють це питання, і будь-які заходи, якщо такі мали місце, що могли бути вжиті цією Державою-учасницею.

Стаття 7

1. Комітет розглядає отримані відповідно до цього Протоколу повідомлення, з урахуванням всієї інформації, наданої йому окремими особами або групами осіб або від їхнього імені і відповідною Державою-учасницею, якщо така інформація надана відповідним сторонам.
2. При розгляді повідомлень, передбачених цим Протоколом, Комітет проводить закриті засідання.
3. Після вивчення повідомлення Комітет повідомляє свої висновки щодо повідомлення разом зі своїми рекомендаціями, якщо такі є, відповідним сторонам.
4. Держава-учасниця належним чином розглядає висновки Комітету разом із його рекомендаціями, якщо такі є, і подає Комітету протягом шести місяців письмову відповідь, у тому числі інформацію щодо будь-яких заходів, вжитих з урахуванням висновків і рекомендацій Комітету.
5. Комітет може запропонувати Державі-учасниці надати додаткову інформацію щодо будь-яких заходів, вжитих Державою-учасницею у відповідь на його висновки або рекомендації, якщо такі є, у тому числі, якщо Комітет вважає це за доцільне, у наступних доповідях Держави-учасниці, що подаються відповідно до статті 18 Конвенції.

Стаття 8

1. Якщо Комітет отримує достовірну інформацію, що свідчить про серйозні або систематичні порушення Державою-учасницею прав, викладених у Конвенції, Комітет пропонує цій Державі-учасниці співробітничати у вивченні інформації і у цьому зв'язку подати зауваження щодо відповідної інформації.
2. Враховуючи будь-які зауваження, що можуть бути подані заінтересованою Державою-учасницею, а також будь-яку іншу достовірну інформацію, наявну в неї, Комітет може призначити одного або декількох своїх членів для проведення розслідування і термінового подання доповіді Комітету. У тих випадках, коли це виправдано, і за згодою Держави-учасниці розслідування може включати відвідання її території.
3. Після вивчення результатів такого розслідування Комітет повідомляє про ці результати відповідній Державі-учасниці разом із будь-якими зауваженнями і рекомендаціями.
4. Протягом шести місяців з моменту одержання результатів, зауважень і рекомендацій, направлених Комітетом, відповідна Держава-учасниця подає йому свої зауваження.
5. Таке розслідування проводиться конфіденційно, і на всіх етапах цієї роботи вживаються заходи щодо забезпечення співробітництва зі сторони цієї Держави-учасниці.

Стаття 9

1. Комітет може запропонувати відповідній Державі-учасниці включити у свою доповідь, що подається відповідно до статті 18 Конвенції, докладну інформацію про будь-які заходи, вжиті у зв'язку з розслідуванням, проведеним відповідно до статті 8 цього Протоколу.

2. У разі необхідності, після завершення шестимісячного періоду, про який йдеться у статті 8.4, Комітет може запропонувати відповідній Державі-учасниці інформувати його про заходи, вжиті у зв'язку з таким розслідуванням.

Стаття 10

1. Будь-яка Держава-учасниця може під час підписання або ратифікації цього Протоколу і приєднання до нього заявити про те, що вона не визнає компетенцію Комітету, передбачену в Статтях 8 і 9.

2. Будь-яка Держава-учасниця, що зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може в будь-який момент відмовитися від цієї заяви шляхом повідомлення Генерального секретаря.

Стаття 11

Держава-учасниця вживає всіх належних заходів для забезпечення того, щоб особи, які знаходяться під її юрисдикцією, не піддавалися жорсткому поводженню або залякуванню внаслідок направлення до Комітету повідомлення відповідно до цього Протоколу.

Стаття 12

Комітет включає до своєї щорічної доповіді, що передбачається статтею 21 Конвенції, короткий звіт про свою діяльність відповідно до цього Протоколу.

Стаття 13

Кожна Держава-учасниця зобов'язується широко розповсюджувати і оприлюднювати Конвенцію і цей Протокол і сприяти одержанню доступу до інформації про висновки і рекомендації Комітету, зокрема з питань, що стосуються цієї Держави-учасниці.

Стаття 14

Комітет розробляє свої власні правила процедури, що повинні бути дотримані при виконанні функцій, покладених на нього цим Протоколом.

Стаття 15

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, що підписала Конвенцію, ратифікувала її або приєдналася до неї.

2. Цей Протокол підлягає ратифікації будь-якою державою, що ратифікувала Конвенцію або приєдналася до неї. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої держави, що ратифікувала Конвенцію або приєдналася до неї.

4. Приєднання здійснюється шляхом депонування документа про приєднання у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 16

1. Цей Протокол набуває чинності через три місяці з дня депонування у Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй десятої ратифікаційної грамоти або десятого документа про приєднання.

2. Для кожної держави, що ратифікує цей Протокол або приєднається до нього після набуття ним чинності, цей Протокол набуває чинності через три місяці з дня депонування її власної ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 17

Застереження до цього Протоколу не допускаються.

Стаття 18

1. Будь-яка Держава-учасниця може пропонувати зміни та доповнення до цього Протоколу і подавати їх Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Потім Генеральний секретар направляє будь-які запропоновані зміни та доповнення Державам-учасницям із проханням повідомити їй або йому, чи висловлюються вони за скликання конференції Держав-учасниць з метою розгляду цієї пропозиції і проведення по ній голосування. Якщо за скликання такої конференції висловиться не менше однієї третини Держав-учасниць, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка зміна та доповнення, прийняте більшістю Держав-учасниць, що присутні і беруть участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї Організації Об'єднаних Націй на затвердження.

2. Зміни та доповнення набувають чинності після їхнього затвердження Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття більшістю в дві третини голосів Держав-учасниць цього Протоколу відповідно до їхніх конституційних процедур.

3. Коли зміни та доповнення набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих Держав-учасниць, що їх прийняли, а для інших Держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цього Протоколу і будь-які попередні зміни та доповнення, прийняті ними.

Стаття 19

1. Будь-яка Держава-учасниця може в будь-який час денонсувати цей Протокол шляхом письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набуває чинності через шість місяців з дня одержання цього повідомлення Генеральним секретарем.

2. Денонсація не завдає шкоди подальшому застосуванню положень цього Протоколу щодо будь-якого повідомлення, поданого відповідно до статті 2, або розслідування, розпочатого відповідно до статті 8, до дати набуття чинності денонсацією.

Стаття 20

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всім державам:

- a) про підписання, ратифікації і приєднання відповідно до цього Протоколу;
- b) про дату набуття чинності цим Протоколом і будь-яких змін та доповнень відповідно до статті 18;
- c) про будь-яку денонсацію відповідно до статті 19.

Стаття 21

1. Цей Протокол, тексти якого англійською, арабською, іспанською, китайською, російською і французькою мовами є рівно автентичними, здається на зберігання до архіву Організації Об'єднаних Націй.
2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй направляє завірені копії цього Протоколу всім державам, згаданим у статті 25 Конвенції.

Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами

Прийнята на IV сесії Генеральної Асамблеї ООН 2 грудня 1949 року

Преамбула

Беручи до уваги, що проституція і зло, яке супроводжує її, яким є торгівля людьми, що має на меті проституцію, несумісні з гідністю і цінністю людської особи і загрожують добробуту людини, сім'ї і суспільства,

беручи до уваги, що відносно боротьби з торгівлею жінками і дітьми мають силу такі міжнародні акти:

1. Міжнародний договір від 18 травня 1904 р. про боротьбу з торгівлею білими рабіннями, із змінами, внесеними у нього Протоколом, затвердженим Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 3 грудня 1948 року;

2. Міжнародна конвенція від 4 травня 1910 р. про боротьбу з торгівлею білими рабіннями, із змінами, внесеними в неї згаданим вище Протоколом;

3. Міжнародна конвенція від 30 вересня 1921 р. про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми, із змінами, внесеними в неї Протоколом, прийнятим Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 жовтня 1947 року;

4. Міжнародна конвенція від 11 жовтня 1933 р. про боротьбу з торгівлею повнолітніми жінками, із змінами, внесеними в неї зазначеним Протоколом,

беручи до уваги, що в 1937 році Лігою Націй був складений проект конвенції, який розширив коло діяння зазначених вище актів,

беручи до уваги, що нові фактори, які виникли з 1937 року, роблять можливим укладення конвенції, що об'єднала б в собі названі вище акти і включала б основні положення проекту конвенції 1937 року, так само як і бажані поправки до нього.

тому Договірні Сторони погодилися з таким:

Стаття 1

Сторони в цій Конвенції зобов'язуються накладати кару на кожного, хто для вдоволення похоті іншої особи:

- 1) зводить, умовляє або спокушає з метою проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи;
- 2) експлуатує проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи.

Стаття 2

Сторони в цій Конвенції зобов'язуються, далі, накладати кару на кожного, хто:

1) утримує будинок розпусти чи управляє ним або свідомо фінансує чи бере участь у фінансуванні будинку розпусти;

2) здає в оренду або наймає будівлю чи інше місце, або частину такого, знаючи, що вони будуть використані з метою проституції третіми особами.

Стаття 3

Оскільки це сумісно з вимогами внутрішнього законодавства, замах на вчинення будь-якого з передбачених у Статтях 1 і 2 правопорушень, так само як і дії, підготовчі до вчинення таких, теж підлягають покаранню.

Стаття 4

Оскільки це сумісно з вимогами внутрішнього законодавства, навмисна участь у передбачених у Статтях 1 і 2 актах також карається. Оскільки це допускається вимогами внутрішнього законодавства, акти співучасті розглядаються як окремі злочини, коли це є необхідним для запобігання безкарності.

Стаття 5

У тих випадках, коли потерпілі особи мають право на підставі внутрішнього законодавства виступати позивачами в справах, що стосуються будь-яких злочинів, передбачених цією Конвенцією, іноземці користуються цим правом нарівні з громадянами даної держави.

Стаття 6

Кожна сторона у цій Конвенції зобов'язується вживати всіх необхідних заходів для скасування або анулювання будь-якого діючого закону, постанови чи адміністративного розпорядження, на підставі яких особи, які займаються чи підозрювані в зайнятті проституцією, або підлягають спеціальній реєстрації, або повинні мати спеціальний документ, або підпорядковуються винятковим вимогам, що мають на меті контроль чи оповіщення.

Стаття 7

Вироки, винесені раніше в інших державах за злочини, передбачені даною Конвенцією, беруться до уваги, оскільки це допускається внутрішнім законодавством, для:

1) встановлення факту рецидивізму;

2) позбавлення злочинця політичних і громадянських прав.

Стаття 8

Злочини, передбачені в Статтях 1 і 2 цієї Конвенції, розглядаються як злочини, що тягнуть за собою видачу, і на них поширюється будь-який договір про видачу злочинців, що був або буде укладений між будь-якими сторонами в цій Конвенції. Ті сторони в цій Конвенції, які не

обумовлюють видачу злочинців існуванням про те договорів, віднині у своїх взаємовідносинах визнають злочини, передбачені в Статтях 1 і 2 цієї Конвенції, злочинами, які ведуть за собою видачу. Видача провадиться згідно з законом тієї держави, до якої звернена вимога про видачу.

Стаття 9

В державах, в яких принцип видачі своїх громадян не визнається законом, громадяни, які повертаються до своєї держави після вчинення ними в іншій державі будь-якого із злочинів, зазначених у Статтях 1 і 2 цієї Конвенції, підлягають переслідуванню і покаранню судом їх власної держави. Це положення не застосовується, якщо у справах такого роду, які виникають між сторонами цієї Конвенції, вимога про видачу іноземця не може бути задоволена.

Стаття 10

Положення статті 9 не застосовуються, якщо особа, обвинувачувана у вчиненні злочину, судилася в іншій державі, і в разі обвинувального вироку відбула покарання або була звільнена від покарання, або строк її покарання був скорочений відповідно до законів цієї держави.

Стаття 11

Ніщо у цій Конвенції не повинно тлумачитись як визначення ставлення тієї або іншої сторони в ній до загального питання про межі кримінальної юрисдикції відповідно до норм міжнародного права.

Стаття 12

Ця Конвенція не порушує принципу, за яким передбачені Конвенцією злочини визначаються у кожній окремій державі, так само, як винні у вчиненні їх особи переслідуються і караються за законами цієї держави.

Стаття 13

Сторони в цій Конвенції зобов'язуються виконувати, відповідно до своїх власних законів і практики, судові доручення, що стосуються передбачених у цій Конвенції злочинів.

Передача судових доручень провадиться:

- 1) шляхом безпосередніх зносин між судовими властями; або
- 2) шляхом безпосередніх зносин між міністрами юстиції двох держав чи шляхом безпосереднього звернення інших відповідних властей держави, від якої виходить доручення, до міністра юстиції держави, до якої воно звернено; або
- 3) за посередництвом дипломатичних чи консульських представників держави, від якої виходить доручення, державі, до якої воно звернено. Зазначений представник надсилає

судове доручення безпосередньо відповідним судовим властям або ж властям, зазначеним урядом тієї держави, до якої доручення звернено, причому він одержує від цих властей безпосередньо документи, які є актом виконання судового доручення.

У передбачених у пунктах 1 і 3 випадках судове доручення надсилається в копії найвищим властям тієї держави, до якої воно звернено.

Якщо немає якої-небудь іншої угоди, судове доручення завжди складається мовою тих властей, від яких воно виходить, при неодмінній умові, що держава, до якої доручення звернено, може вимагати подання перекладу на свою мову, засвідченого тими властями, від яких доручення виходить.

Кожна сторона в цій Конвенції повідомляє кожну іншу сторону в цій Конвенції про той метод або про ті методи із згаданих вище, які вважатимуться нею прийнятними при надісланні їй судових доручень цією іншою державою.

Поки яка-небудь держава не зробить такого повідомлення, існуючий у ній порядок щодо судових доручень залишається в силі. Виконання судових доручень не може бути підставою для вимоги про відшкодування будь-яких витрат або видатків, за винятком витрат по експертизі. Ніщо в даній статті не повинно тлумачитись як зобов'язання сторін у цій Конвенції застосовувати у кримінальних справах яку-небудь форму або які-небудь методи доказу, несумісні з їх власними законами.

Стаття 14

Кожна сторона у цій Конвенції засновує і утримує орган, якому доручається координація і централізація результатів розслідування передбачених у цій Конвенції злочинів. Ці органи компілюють всю інформацію, збирану для того, щоб полегшити запобігання передбачуваним у даній Конвенції злочинам і накладання покарань за них, причому ці органи підтримують тісний контакт з аналогічними органами інших країн.

Стаття 15

Оскільки це сумісно з вимогами внутрішнього законодавства і оскільки це буде визнано бажаним властями, яким підпорядковані зазначені у статті 14 органи, ці останні передають властям, яким підпорядковані аналогічні органи в інших державах таку інформацію:

- 1) подробиці про кожний із передбачених у цій Конвенції злочинів і про кожний замах на вчинення такого злочину;
- 2) подробиці про всі випадки розшуку, а також кримінального переслідування, арешту, засудження, відмов у допущенні і висилці осіб, винних у вчиненні злочинів, передбачуваних у цій Конвенції, а також про зміну місця проживання таких осіб і будь-яку іншу корисну інформацію, що стосується їх. Повідомлювана таким шляхом інформація включає опис злочинців, їх дактилоскопічні відбитки, фотознімки, повідомлення про метод роботи, поліцейські довідки і довідки про судимість.

Стаття 16

Сторони у цій Конвенції - за посередництвом своїх урядових або приватних установ у галузі освіти, охорони здоров'я, соціального та економічного обслуговування й інших зв'язаних з ним видів обслуговування - зобов'язуються вживати або заохочувати всі необхідні заходи по боротьбі з проституцією та по поверненню і пристосуванню жертв проституції і передбачуваних у цій Конвенції злочинів до нормальних соціальних умов.

Стаття 17

Щодо імміграції та еміграції сторони в цій Конвенції зобов'язуються вживати і здійснювати всі заходи, які потрібні, згідно з зобов'язаннями, взятими ними на себе відповідно до цієї Конвенції, щоб покласти край торгівлі людьми обох статей, яка має на меті проституцію. Зокрема, вони зобов'язуються:

- 1) видавати всі необхідні постанови для захисту іммігрантів та емігрантів і, особливо, жінок і дітей у пунктах їхнього прибуття і відправлення, а також під час їх слідування;
- 2) вживати заходів для відповідного оповіщення населення про небезпеки згаданої торгівлі;
- 3) вживати належних заходів для забезпечення нагляду за залізничними станціями, авіапортами, портами та іншими громадськими місцями, а також на шляху слідування, для запобігання міжнародній торгівлі людьми, що має на меті проституцію;
- 4) вживати всіх необхідних заходів з метою повідомлення відповідних властей про прибуття осіб, які, за наявними відомостями *prima facie*, є головними винуватцями, співучасниками або жертвами цієї торгівлі.

Стаття 18

Сторони у цій Конвенції зобов'язуються - відповідно до умов, установлених їх власними законами - збирати відомості про всіх іноземців, які займаються проституцією, з метою встановлення їх особи і соціального стану, а також з метою виявлення осіб, які спонукали їх покинути свою державу. Ці відомості сповіщаються властями держави походження зазначених осіб з метою їх наступної репатріації.

Стаття 19

Сторони у цій Конвенції зобов'язуються, відповідно до умов, установлених їх власними законами, і не скасовуючи цим переслідування або інших заходів, що викликаються порушенням цих законів, і оскільки це можливо:

- 1) аж до проведення остаточних заходів по репатріації бідуючих осіб, які стали жертвами міжнародної торгівлі людьми, що мають на меті проституцію, вживати належних заходів по наданню їм тимчасової допомоги і підтримки;
- 2) репатріювати зазначених у статті 18 осіб, якщо вони цього захочуть або якщо надійшла вимога про їх репатріацію від осіб, у чиєму розпорядженні вони перебувають, або якщо є

оснований на законі наказ про їх висилку із країни. Репатріація провадиться лише після того, як досягнута угода з державою призначення про особистість і громадянство репатрійованої особи або про місце і дату їх прибуття за кордон. Кожна сторона у цій Конвенції сприяє проїздові такої особи через свою територію. У випадках, коли зазначені у попередньому абзаці особи не можуть самі відшкодувати витрат по репатріації і не мають ні чоловіка, ні рідних, ні опікуна, які заплатили б за них, витрати по репатріації до кордону, порту відправлення або авіапорту, найближчих до держави їх походження, оплачуються державою, у якій дані особи проживають, а решту зв'язаних з цим витрат бере на себе держава їх походження.

Стаття 20

Сторони у цій Конвенції вживають всіх необхідних заходів для нагляду за конторами по найму праці, якщо ці заходи ними ще не вжиті, з метою захисту осіб, які шукають роботу, особливо жінок і дітей, від небезпеки можливої їх експлуатації з метою проституції.

Стаття 21

Сторони у цій Конвенції повідомляють Генерального Секретаря Організації Об'єднаних Націй про закони і постанови, що стосуються предмета цієї Конвенції і видані в їх державах і щороку після цього повідомляють про закони і постанови, які будуть видані у зв'язку з Конвенцією, а також про всі вжиті заходи, що відносяться до застосування цієї Конвенції. Ця інформація періодично опубліковується Генеральним Секретарем і розсилається ним усім членам Організації Об'єднаних Націй, а також державам, що не є членами Організації, яким ця Конвенція офіційно повідомляється відповідно до статті 23.

Стаття 22

Якщо між сторонами у цій Конвенції виникає спір відносно її тлумачення або застосування і якщо цей спір не може бути вирішений іншим шляхом, на вимогу будь-якої із сторін у спорі, останній передається в Міжнародний Суд.

Стаття 23

Ця Конвенція відкрита для підписання від імені будь-якого члена Організації Об'єднаних Націй, а також від імені будь-якої іншої держави, якій Економічна і Соціальна Рада надіслала відповідне запрошення. Ця Конвенція підлягає ратифікації, і акти ратифікації депонуються у Генерального Секретаря Організації Об'єднаних Націй. Держави, згадувані у першому абзаці, які не підписали цю Конвенцію, можуть до неї приєднатися. Приєднання здійснюється депонуванням у Генерального Секретаря Організації Об'єднаних Націй акта про приєднання. У цій Конвенції слово "держава" включає всі колонії і підопічні території держави, яка підписала цю Конвенцію або приєдналася до неї, і всі території, за які дана держава несе міжнародну відповідальність.

Стаття 24

Ця Конвенція набирає чинності на дев'яностий день після дати депонування другого акта про ратифікацію або приєднання. Щодо кожної держави, яка ратифікує цю Конвенцію або приєднується до неї після депонування другого акта про ратифікацію або приєднання, ця Конвенція набирає чинності через дев'яносто днів після депонування даною державою свого акта про ратифікацію або приєднання.

Стаття 25

Після закінчення п'яти років від часу, коли ця Конвенція набере чинності, будь-яка сторона у цій Конвенції може денонсувати її письмовим повідомленням про це, адресованим Генеральному Секретарю Організації Об'єднаних Націй. Така денонсація набирає чинності щодо сторони, яка про неї заявляє, через рік після дати одержання її заяви Генеральним Секретарем Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 26

Генеральний Секретар Організації Об'єднаних Націй повідомляє всіх членів Організації Об'єднаних Націй і держави, які не є членами Організації і згадані у статті 23:

- a) про акти підписання, ратифікації і приєднання, одержані відповідно до статті 23;
- b) про дату, коли ця Конвенція набере чинності, відповідно до статті 24;
- c) про денонсації, заяви про які одержані відповідно до статті 25.

Стаття 27

Кожна сторона у цій Конвенції зобов'язується вжити, відповідно до своєї конституції, законодавчих чи інших заходів, необхідних для того, щоб забезпечити застосування цієї Конвенції.

Стаття 28

Положення цієї Конвенції, оскільки це стосується взаємовідносин між сторонами в ній, скасовують положення міжнародних актів, згадуваних у пунктах 1, 2, 3 і 4 другого абзаца преамбули, причому кожний з цих актів вважається анульованим після того, як усі сторони в них стануть сторонами у цій Конвенції.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином уповноважені відповідними урядами, підписали цю Конвенцію, відкриту для підписання в Лейк Саксес, Нью-Йорк, 21 березня тисяча дев'ятсот п'ятдесятого року; одна точно завірена копія Конвенції буде розіслана Генеральним Секретарем усім державам-членам Організації Об'єднаних Націй і всім державам, які не є членами Організації і яких стосуються положення статті 23.

Українська РСР приєдналась до Конвенції 15 листопада 1954 р. з таким застереженням по 22-й статті:

"Українська РСР вважає для себе необов'язковим положення статті 22, яка передбачає, що спори між Договірними Сторонами з питань тлумачення або застосування цієї Конвенції передаються на розгляд Міжнародного Суду на вимогу будь-якої з сторін у спорі, і заявляє, що відносно підсудності Міжнародному Суду спорів по тлумаченню або застосуванню Конвенції Українська РСР дотримуватиметься позиції, згідно з якою для передачі того чи іншого спору на вирішення Міжнародного Суду потрібна в кожному окремому випадку згода всіх сторін у спорі".

При депонуванні акта про приєднання до Конвенції представник Української РСР за дорученням Уряду УРСР заявив, що в Українській РСР усунуто соціальні умови, що породжують злочини, передбачені Конвенцією. Проте, зважаючи на міжнародне значення боротьби з такими злочинами, Уряд Української РСР вирішив приєднатися до Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, прийнятої на IV сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй 2 грудня 1949 р.

Конвенція набрала чинності 25 липня 1951 р. Її учасниками на 1 квітня 1958 р. були такі держави: Аргентина, Білоруська РСР, Бірма, Болгарія, Бразилія, Гаїті, Гондурас, Данія, Еквадор, Ізраїль, Індія, Ірак, Іран, Куба, Ліберія, Лівія, Люксембург, Мексика, Норвегія, Пакистан, Південно-Африканський Союз, Польща, Румунія, Союз РСР, Угорщина, Українська РСР, Філіппіни, Фінляндія, Цейлон, Чехословаччина, Югославія.

Конвенція про охорону материнства (переглянута в 1952 році) № 103

Конвенцію (переглянуту) додатково див. в документі від 15.06.2000

Генеральна конференція Міжнародної організації праці,

що скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці та зібралася 4 червня 1952 року на свою тридцять п'яту сесію,

ухваливши прийняти ряд пропозицій стосовно охорони материнства, що є сьомим пунктом порядку денного сесії,

вирішивши надати цим пропозиціям форми міжнародної конвенції,

ухвалює цього двадцять восьмого дня червня місяця тисяча дев'ятсот п'ятдесят другого року нижченаведену Конвенцію, яка може називатися Конвенцією (переглянутою) 1952 року про охорону материнства:

Стаття 1

1. Ця Конвенція застосовується як до жінок, зайнятих на промислових підприємствах, так і до жінок, зайнятих на непромислових та сільськогосподарських роботах, зокрема надомниць.

2. Відповідно до мети цієї Конвенції термін "промислові підприємства" стосується до державних та приватних підприємств, а також до їхніх відділень і, зокрема, охоплює:

a) шахти, кар'єри та інші підприємства добувної промисловості;

b) підприємства з виготовлення, переробки, чищення, ремонту, прикрашення, оздоблювання, підготовки до продажу, руйнування або знищення предметів виробництва або підприємства з переробки матеріалів, серед них суднобудівні підприємства, підприємства з виробництва, трансформації та передачі електроенергії і рушійної сили взагалі;

c) підприємства з будівництва, які зайняті будівництвом, відновленням, ремонтом, перебудовою, руйнуванням;

d) транспортні установи, зайняті перевезенням пасажирів або товарів дорогами, залізницями, морськими чи річковими шляхами або повітряним шляхом, серед іншого обробленням вантажів у доках, на пристанях, на платформах, складах або в аеропортах.

3. Відповідно до мети цієї Конвенції термін "непромислові роботи" означає всі види робіт, які виконуються на таких державних або приватних підприємствах чи службах або у зв'язку з їхнім функціонуванням:

a) торговельні підприємства;

b) пошта і служба електрозв'язку;

c) установи та адміністративні органи, персонал яких зайнятий головним чином конторською роботою;

- d) газетні підприємства;
  - e) готелі, пансіони, ресторани, клуби, кафе та інші підприємства громадського харчування;
  - f) установи у справах лікування та догляду за хворими, інвалідами, незаможними і сиротами;
  - g) театри та культурно-масові установи;
  - h) домашня наймана праця, яка виконується в приватних господарствах;
- а також всі інші непромислові роботи, до яких компетентний орган влади вирішить застосувати положення цієї Конвенції.

4. Виходячи з мети цієї Конвенції термін "сільськогосподарські роботи" означає всі види робіт, що виконуються на сільськогосподарських підприємствах, серед яких плантації та великі індустріалізовані сільськогосподарські підприємства.

5. В усіх випадках, коли виникає сумнів щодо застосування цієї Конвенції до певного підприємства, відділення підприємства чи виду робіт, це питання вирішує компетентний орган влади після консультації з відповідними представницькими організаціями роботодавців і працівників, де такі організації існують.

6. Національне законодавство може вилучити зі сфери застосування цієї Конвенції підприємства, на яких, за визначенням законодавства цієї країни, зайняті тільки члени сім'ї роботодавця.

Стаття 2

Виходячи з мети цієї Конвенції термін "жінка" означає будь-яку особу жіночої статі, незалежно від віку, національності, раси або релігії, яка перебуває чи не перебуває в шлюбі, а термін "дитина" означає будь-яку дитину, незалежно від того, чи були її батьки в шлюбі, чи ні.

Стаття 3

1. Після пред'явлення медичної довідки, яка засвідчує передбачуваний строк її пологів, жінка, відносно якої застосовується ця Конвенція, має право на відпустку у зв'язку з вагітністю та пологами.

2. Тривалість відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами становить, як мінімум, дванадцять тижнів і включає період обов'язкової післяпологової відпустки.

3. Тривалість обов'язкової післяпологової відпустки встановлюється законодавством кожної країни, але ні в якому разі не становить менш як 6 тижнів; залишок всієї відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами може бути використаний до передбачуваної дати пологів або після закінчення строку обов'язкової післяпологової відпустки, або частина його може бути використана до передбачуваного строку пологів, частина - після закінчення строку обов'язкової післяпологової відпустки залежно від того, як це передбачається законодавством країни.

4. Якщо пологи відбуваються після передбачуваного строку, відпустка, яку вже було надано до цього часу, може бути подовжена у всякому разі до фактичної дати пологів, причому тривалість обов'язкової післяпологової відпустки після цього не скорочується.

5. У разі хвороби, причиною якої, як це визначено медичною довідкою, є вагітність, законодавство країни передбачає додаткові строки відпустки в допологовий період, максимальну тривалість якої може визначати компетентний орган влади.

6. У разі хвороби, причиною якої, як це визначено медичною довідкою, є пологи, жінка має право на подовження своєї післяпологової відпустки, максимальну тривалість якої може визначати компетентний орган влади.

Стаття 4

1. Жінка, яка перебуває у визначеній положеннями статті 3 відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, має право на отримання грошової та медичної допомоги.

2. Розміри грошової допомоги встановлюються законодавством країни таким чином, щоб забезпечити для самої жінки та її дитини добрі з погляду гігієни життєві умови та належний рівень життя.

3. Медична допомога включає догляд та спостереження до, під час і після пологів, які надають кваліфіковані акушерки чи лікарі, а також, у разі потреби, госпіталізацію, причому, при можливості, надається повна свобода як у виборі лікаря, так і у виборі державної чи приватної медичної установи.

4. Грошова та медична допомога надаються чи за рахунок коштів системи обов'язкового соціального страхування, чи за рахунок державних фондів; і в тому і в другому разі вони надаються по праву всім жінкам, які відповідають зазначеним умовам.

5. Жінкам, які не можуть по праву претендувати на зазначену грошову та медичну допомогу, надається відповідна допомога за рахунок фонду громадської допомоги за умови перевірки їхніх прибутків, яка потрібна у разі надання допомоги в межах громадської допомоги.

6. Коли сума грошової допомоги, яка надається за рахунок коштів обов'язкового соціального страхування, нараховується на підставі попереднього заробітку, вона становить не менше ніж дві третини попереднього заробітку жінки, який враховується з цією метою.

7. Будь-які внески, які стягуються відповідно до обов'язкової системи соціального страхування, що передбачає допомогу у зв'язку з вагітністю та пологами, і будь-які внески, що обчислюються з загальної суми заробітної плати і стягуються з метою надання такої допомоги, сплачуються на основі загальної кількості чоловіків та жінок, зайнятих на цьому підприємстві, незалежно від статі і незалежно від того, чи сплачуються вони роботодавцями і працівниками або тільки роботодавцями.

8. Ні в якому разі роботодавець не несе особистої відповідальності за витрати на таку допомогу, яка надається зайнятим у нього жінкам.

Стаття 5

1. Якщо жінка годує свою дитину груддю, вона має право припиняти роботу на одну або кілька перерв на день, тривалість яких встановлюється законодавством країни.

2. Перерви в роботі для годування дитини вважаються робочими годинами і оплачуються як такі в тих випадках, коли це регулюється законодавством або відповідає йому; у тих випадках, коли це питання регулюється колективними договорами, положення визначається відповідним договором.

Стаття 6

Коли жінка перебуває у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, яка надається відповідно до положень статті 3, наказ роботодавця про звільнення її, виданий за її відсутності або строки виконання якого збігаються з її відсутністю, є незаконним.

Стаття 7

1. Кожний член Організації, який ратифікує цю Конвенцію, може за допомогою заяви, доданої до документа про ратифікацію, передбачити винятки зі сфери застосування цієї Конвенції щодо:

- a) деяких категорій непромислових робіт;
- b) робіт на сільськогосподарських підприємствах (крім плантацій);
- c) домашньої найманої праці, яка виконується в приватних господарствах;
- d) надомниць;
- e) транспортних установ, які перевозять пасажирів та вантажі морем.

2. Категорії робіт або підприємств, стосовно яких використовуються положення параграфа 1 цієї статті, зазначаються в заяві, яка супроводжує документ про ратифікацію.

3. Будь-який член Організації, який подає таку заяву, може в будь-який час анулювати її повністю або частково, подаючи нову заяву.

4. Кожний член Організації, стосовно якого набула чинності заява, подана відповідно до параграфа 1 цієї статті, в щорічній доповіді про застосування цієї Конвенції повідомляє про стан законодавства та практику відносно робіт і установ, на які відповідно до заяви поширюється параграф 1 цієї статті, і про те, якою мірою впроваджується Конвенція чи передбачається її впровадження щодо цих робіт та установ.

5. Після закінчення п'ятирічного періоду з моменту настання чинності цієї Конвенції Адміністративна рада Міжнародного бюро праці подає на розгляд Конференції спеціальну доповідь про дотримання цих винятків, котра містить пропозиції щодо заходів, яких слід ужити, на його думку, в цьому напрямі.

Стаття 8

Офіційні документи про ратифікацію цієї Конвенції надсилаються Генеральному директорові Міжнародного бюро праці для реєстрації.

Стаття 9

1. Ця Конвенція зв'язує лише тих членів Міжнародної організації праці, чиї документи про ратифікацію зареєстрував Генеральний директор.
2. Вона набуває чинності через дванадцять місяців після того, як Генеральний директор зареєструє документи про ратифікацію від двох членів Організації.
3. Надалі ця Конвенція набуває чинності щодо кожного члена Організації через дванадцять місяців після дати реєстрації його документа про ратифікацію.

Стаття 10

1. Заяви, надіслані Генеральному директорові Міжнародного бюро праці відповідно до положень параграфа 2 статті 35 Статуту Міжнародної організації праці, містять вказівки щодо:
  - a) територій, відносно яких заінтересований член Організації зобов'язується застосовувати положення цієї Конвенції без змін;
  - b) територій, відносно яких він зобов'язується застосовувати положення цієї Конвенції зі змінами, та подробиць цих змін;
  - c) територій, на яких Конвенція не застосовуватиметься, і в такому разі - причин, з яких вона не застосовуватиметься;
  - d) територій, відносно яких він резервує своє рішення для подальшого розгляду становища.
2. Зобов'язання, згадані в a) та b) параграфа 1 цієї статті, вважаються невід'ємною частиною ратифікації і спричиняють однакові з нею наслідки.
3. Будь-який член Організації може новою заявою відмовитися від усіх або частини застережень, котрі містяться в його попередній заяві на підставі b), c) та d) параграфа 1 цієї статті.
4. Будь-який член Організації має право в періоди, протягом яких цю Конвенцію може бути денонсовано відповідно до положень статті 12, надіслати Генеральному директорові нову заяву, котра змінює будь-яким чином умови будь-якої попередньої заяви і повідомляє про становище, що існує на певних територіях.

Стаття 11

1. Заяви, надіслані Генеральному директорові Міжнародного бюро праці відповідно до положень параграфів 4 і 5 статті 35 Статуту Міжнародної організації праці, зазначають, чи будуть положення цієї Конвенції застосовуватись до певної території зі змінами чи без змін;

якщо в заяві зазначається, що положення Конвенції застосовуватимуться зі змінами, в ній уточнюється, в чому саме полягають ці зміни.

2. Відповідні члени або член Організації чи міжнародна влада можуть у будь-який час за допомогою нової заяви відмовитися повністю або частково використовувати зміни, обумовлені у попередній заяві.

3. Відповідні члени або член Організації чи міжнародна влада у періоди, коли Конвенцію може бути денонсовано згідно з положеннями статті 16, можуть подавати Генеральному директорові нову заяву, що змінює будь-яким чином умови будь-якої попередньої заяви і повідомляє про становище із застосуванням цієї Конвенції.

Стаття 12

1. Будь-який член Організації, який ратифікував цю Конвенцію, може після закінчення десятирічного періоду з моменту, коли вона початково набула чинності, денонсувати її актом про денонсацію, надісланим Генеральному директорові Міжнародного бюро праці та зареєстрованим ним. Денонсація набирає чинності через рік після реєстрації акта про денонсацію.

2. Кожний член Організації, який ратифікував цю Конвенцію і який протягом року після закінчення згаданого в попередньому параграфі десятирічного періоду не скористається своїм правом на денонсацію, передбаченим у цій статті, буде зв'язаний на наступний період тривалістю десять років і надалі зможе денонсувати цю Конвенцію після закінчення кожного десятирічного періоду в порядку, встановленому в цій статті.

Стаття 13

1. Генеральний директор Міжнародного бюро праці сповіщає всіх членів Міжнародної організації праці про реєстрацію всіх документів про ратифікацію, заяв та актів про денонсацію, отриманих ним від членів Організації.

2. Сповіщаючи членів Організації про реєстрацію отриманого ним другого документа про ратифікацію, Генеральний директор звертає їхню увагу на дату настання чинності цієї Конвенції.

Стаття 14

Генеральний директор Міжнародного бюро праці надсилає Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй для реєстрації відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй повні дані щодо всіх документів про ратифікацію та актів про денонсацію, зареєстрованих ним відповідно до положень попередніх статей.

Стаття 15

Кожного разу, коли Адміністративна рада Міжнародного бюро праці вважає це за потрібне, вона подає Генеральній конференції доповідь про застосування цієї Конвенції і вирішує, чи слід вносити до порядку денного Конференції питання про повний або частковий її перегляд.

Стаття 16

1. Якщо Конференція ухвалить нову конвенцію, що повністю або частково переглядає цю Конвенцію, і якщо нова Конвенція не передбачає іншого, то:

а) ратифікація будь-яким членом Організації нової, переглянутої конвенції спричиняє автоматично, незалежно від положень статті 12, негайну денонсацію цієї Конвенції за умови, що нова, переглянута конвенція набрала чинності;

б) починаючи від дати настання чинності нової, переглянутої конвенції, цю Конвенцію закрито для ратифікації її членами Організації.

2. Ця конвенція залишається в усякому разі чинною за формою та змістом відносно тих членів Організації, які її ратифікували, але не ратифікували нової, переглянутої конвенції.

Стаття 17

Англійський і французький тексти цієї Конвенції мають однакову силу.

Дата набуття чинності: 7 вересня 1955 року.

Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1919-1964, Том I Міжнародне бюро праці, Женева

Римський статут Міжнародного кримінального суду

Офіційний переклад

Преамбула

Держави-учасниці цього Статуту,

усвідомлюючи, що всі народи об'єднані спільними узами та що взаємне переплетіння їхніх культур утворює спільну спадщину, і будучи стурбованими тим, що ця крихка мозаїка може бути в будь-який час зруйнована;

пам'ятаючи про те, що за теперішнє століття мільйони дітей, жінок і чоловіків стали жертвами неймовірних злочинів, які глибоко вразили свідомість людства;

визнаючи, що такі тяжкі злочини загрожують миру, безпеці та добробуту світу;

підтверджуючи, що найбільш тяжкі злочини, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства, не повинні залишатися непокараними та що їхнє ефективне переслідування повинно бути забезпечене як заходами на національному рівні, так і шляхом посилення міжнародного співробітництва;

будучи сповненими рішучості покласти край безкарності осіб, які вчиняють такі злочини, і в такий спосіб сприяти запобіганню подібним злочинам;

нагадуючи, що обов'язком кожної держави є здійснення її кримінальної юрисдикції стосовно осіб, які несуть відповідальність за вчинення міжнародних злочинів;

знову підтверджуючи цілі та принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй і, зокрема, те, що всі держави повинні утримуватися від погрози силою чи її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний із цілями Організації Об'єднаних Націй;

наголошуючи при цьому, що ніщо в цьому Статуті не повинно сприйматися як таке, що надає право будь-якій державі-учасниці втручатися у збройний конфлікт або у внутрішні справи будь-якої держави;

будучи сповненими рішучості із цією метою та заради нинішнього і майбутніх поколінь заснувати незалежний постійний Міжнародний кримінальний суд, пов'язаний із системою Організації Об'єднаних Націй, який має юрисдикцію стосовно найбільш тяжких злочинів, що викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства;

наголошуючи на тому, що Міжнародний кримінальний суд, заснований відповідно до цього Статуту, доповнює національні системи кримінального правосуддя;

сповнені рішучості гарантувати стійку повагу до міжнародного правосуддя та його здійснення, домовилися про таке:

Частина 1

Заснування Суду

Стаття 1

Суд

Цим засновано Міжнародний кримінальний суд (далі - Суд). Він є постійним органом та має повноваження здійснювати юрисдикцію стосовно осіб за найбільш тяжкі злочини, що викликають занепокоєння міжнародного співтовариства, як зазначено в цьому Статуті, та доповнює національні системи кримінального правосуддя. Юрисдикція і функціонування Суду регулюються положеннями цього Статуту.

Стаття 2

Відносини Суду з Організацією Об'єднаних Націй

Суд установлює відносини з Організацією Об'єднаних Націй через угоду, яка має бути схвалена Асамблеєю держав-учасниць цього Статуту і в подальшому укладена Головою Суду від імені Суду.

Стаття 3

Місце перебування Суду

1. Місцем перебування Суду є м. Гаага в Нідерландах (далі - держава перебування).
2. Суд укладає з державою перебування угоду про штаб-квартиру, яка має бути схвалена Асамблеєю держав-учасниць і в подальшому укладена Головою Суду від імені Суду.
3. У випадках, коли Суд вважає це доцільним, він може засідати в будь-яких інших місцях, як це передбачено в цьому Статуті.

Стаття 4

Правовий статус і повноваження Суду

1. Суд має міжнародну правосуб'єктність. Він також має таку правоздатність, яка може бути необхідною для здійснення ним своїх функцій та досягнення своїх цілей.
2. Суд може здійснювати свої функції і повноваження, як це передбачено в цьому Статуті, на території будь-якої держави-учасниці та, за спеціальною угодою, на території будь-якої іншої держави.

Частина 2

Юрисдикція, прийнятність і застосовне право

Стаття 5

Злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду

1. Юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) воєнні злочини;
- d) злочин агресії.

2. Суд здійснює юрисдикцію стосовно злочину агресії, як тільки буде прийнято відповідно до статей 121 і 123 положення, що містить визначення цього злочину та встановлює умови, за яких Суд здійснює юрисдикцію стосовно цього злочину. Таке положення повинно бути сумісним з відповідними положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 6

Геноцид

Для цілей цього Статуту «геноцид» означає будь-яке з таких діянь, які вчинено з наміром знищити повністю або частково будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку:

- a) вбивство членів такої групи;
- b) заподіяння тяжких тілесних ушкоджень або психічного розладу членам такої групи;
- c) умисне створення для такої групи умов життя, розрахованих на доведення її до повного або часткового фізичного знищення;
- d) впровадження заходів, спрямованих на запобігання дітонародженню всередині такої групи;
- e) насильницька передача дітей цієї групи до іншої групи.

Стаття 7

Злочини проти людяності

1. Для цілей цього Статуту «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено:

- a) вбивство;
- b) винищення;

- c) оборнення в рабство;
- d) депортація або насильницьке переміщення населення;
- e) ув'язнення або інше жорстке позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права;
- f) катування;
- g) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства;
- h) переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна ідентифікувати, за політичними, расовими, національними, етнічними, культурними, релігійними, гендерними, як це визначено в пункті 3, або іншими ознаками, що загально визнані неприпустимими згідно з міжнародним правом, у зв'язку з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду;
- i) насильницьке зникнення осіб;
- j) злочин апартеїду;
- k) інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю.

2. Для цілей пункту 1:

- a) «напад, спрямований проти будь-якого цивільного населення» означає лінію поведінки, що включає багаторазове вчинення діянь, зазначених у пункті 1, проти будь-якого цивільного населення в рамках проведення політики держави або організації, спрямованої на вчинення такого нападу, чи з метою сприяння реалізації такої політики;
- b) «вимищення» включає умисне створення умов життя, розрахованих на знищення частини населення, *inter alia* позбавлення доступу до продуктів харчування й лікарських засобів;
- c) «оборнення в рабство» означає здійснення щодо особи будь-якого або всіх повноважень, притаманних праву власності, і включає здійснення таких повноважень у ході торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми;
- d) «депортація або насильницьке переміщення населення» означає насильницьке переміщення відповідних осіб шляхом виселення або інших примусових дій з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом;
- e) «катування» означає умисне заподіяння сильного болю або страждань, фізичних чи психічних, особі, яка перебуває під вартою або під контролем обвинуваченого; однак катування не включає болю або страждань, що виникають лише в результаті законних санкцій, невід'ємних від цих санкцій або заподіяних ними випадково;
- f) «примусова вагітність» означає незаконне позбавлення волі будь-якої жінки, яка стала вагітною в примусовому порядку, з метою зміни етнічного складу будь-якого населення або

вчинення інших серйозних порушень міжнародного права. Це визначення в жодному разі не повинно тлумачитися як таке, що впливає на національне законодавство щодо вагітності;

g) «переслідування» означає умисне і грубе позбавлення основоположних прав у супереч міжнародному праву за ознакою належності до тієї чи іншої групи або спільноти;

h) «злочин апартеїду» означає нелюдські діяння, подібні за своїм характером до тих, що зазначені в пункті 1, які вчиняються в контексті інституціоналізованого режиму систематичного гноблення і домінування однієї расової групи над будь-якою іншою расовою групою або групами та які вчиняються з метою збереження такого режиму;

i) «насильницьке зникнення осіб» означає арешт, затримання або викрадення осіб державою чи політичною організацією або з їхнього дозволу, за їхньої підтримки чи за їхньою мовчазною згодою з подальшою відмовою визнати таке позбавлення волі або повідомити про долю чи місце перебування цих осіб з метою залишення їх без законодавчого захисту протягом тривалого періоду часу.

3. Для цілей цього Статуту розуміється, що термін «гендерний» у контексті суспільства стосується двох статей - чоловічої та жіночої. Термін «гендерний» не має жодного іншого значення, відмінного від згаданого вище.

Стаття 8

Воєнні злочини

1. Суд має юрисдикцію стосовно воєнних злочинів, зокрема у випадках, коли їх вчинено в рамках плану чи політики або в рамках широкомасштабного вчинення таких злочинів.

2. Для цілей цього Статуту «воєнні злочини» означає:

a) грубі порушення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме будь-яке з таких діянь проти осіб або майна, що охороняються згідно з положеннями відповідної Женевської конвенції:

i) умисне вбивство;

ii) катування або нелюдське поводження, у тому числі біологічні експерименти;

iii) умисне заподіяння сильних страждань або тяжких тілесних ушкоджень чи шкоди здоров'ю;

iv) широкомасштабне знищення і привласнення майна, що не викликане військовою необхідністю і вчинене незаконно та безглуздо;

v) примушення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, до служби у збройних силах ворожої держави;

vi) умисне позбавлення військовополоненого або іншої особи, що перебуває під захистом, права на справедливий і звичайний суд;

vii) незаконна депортація або переміщення чи незаконне позбавлення волі;

viii) взяття заручників;

b) інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, а саме будь-яке з таких діянь:

i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, що не беруть безпосередньої участі у воєнних діях;

ii) умисне спрямування нападів на цивільні об'єкти, тобто об'єкти, що не є військовими цілями;

iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;

iv) умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою;

v) напад на незахищені й такі, що не є військовими цілями, міста, села, помешкання або будівлі чи їх обстріл із застосуванням будь-яких засобів;

vi) вбивство або поранення комбатанта, який, склавши зброю чи не маючи більше засобів захисту, беззастережно здався;

vii) неналежне використання прапора парламентаря, прапора чи військових знаків розрізнення та форми ворога або Організації Об'єднаних Націй, а також розпізнавальних емблем, встановлених Женевськими конвенціями, наслідком чого є смерть або заподіяння особі серйозних ушкоджень;

viii) переміщення, прямо чи опосередковано, окупаційною державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію чи депортація або переміщення всього або частини населення окупованої території у межах чи за межі цієї території;

ix) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;

x) заподіяння особам, які перебувають під владою ворожої сторони, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, які не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

xi) віроломне вбивство або поранення осіб, що належать до ворожої нації чи армії;

xii) заява про те, що пощади не буде;

xiii) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються воєнною необхідністю;

- xiv) оголошення скасованими, призупиненими або недопустимими в суді прав і позовів громадян ворожої сторони;
  - xv) примушення громадян ворожої сторони до участі у воєнних діях проти їхньої власної країни, навіть якщо вони перебували на службі воюючої сторони до початку війни;
  - xvi) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;
  - xvii) застосування отрути або отруєної зброї;
  - xviii) застосування задушливих, отруйних або інших газів та всіх аналогічних рідин, матеріалів чи засобів;
  - xix) застосування куль, що легко розгортаються або сплющуються в тілі людини, таких, як кулі з твердою оболонкою, яка не повністю покриває осердя або має надрізи;
  - xx) застосування зброї, боєприпасів і матеріалів, а також методів ведення війни такого характеру, які спричиняють надмірні ушкодження чи непотрібні страждання або які за своєю суттю є невибірковими в порушення норм міжнародного права збройних конфліктів, за умови, що така зброя, такі боєприпаси і матеріали та методи ведення війни є предметом всеохоплюючої заборони і включені до додатка до цього Статуту шляхом внесення поправки згідно з відповідними положеннями, викладеними у статтях 121 і 123;
  - xxi) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;
  - xxii) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2(f) статті 7, примусова стерилізація чи будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення Женевських конвенцій;
  - xxiii) використання присутності цивільної особи або іншої особи, яка перебуває під захистом, для захисту певних пунктів, районів або збройних сил від військових операцій;
  - xxiv) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також на персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;
  - xxv) умисне використання голодування цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його предметів, необхідних для виживання, у тому числі умисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено відповідно до Женевських конвенцій;
  - xxvi) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцяти років до складу національних збройних сил або використання їх для активної участі в бойових діях.
- с) У разі збройного конфлікту неміжнародного характеру, грубі порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, а саме: будь-яке з таких діянь, вчинених стосовно осіб, які не беруть активної участі у бойових діях, у тому числі військовослужбовців, що склали зброю, та осіб, виведених зі строю в результаті хвороби, поранень, тримання під вартою чи з будь-якої іншої причини:

- i) посягання на життя й фізичну недоторканність, зокрема вбивство в будь-якій формі, каліцтво, жорстоке поводження та катування;
  - ii) посягання на людську гідність, зокрема образливе і принизливе поводження;
  - iii) захоплення заручників;
  - iv) винесення вироків і приведення їх до виконання без попереднього рішення, ухваленого створеним у встановленому порядку судом, який забезпечує дотримання всіх судових гарантій, які загально визнані обов'язковими.
- d) Пункт 2(c) застосовується до збройних конфліктів неміжнародного характеру, а отже, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення напруженості, таких, як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти подібного характеру.
- e) Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються у збройних конфліктах неміжнародного характеру в установлених рамках міжнародного права, а саме: будь-яке з таких діянь:
- i) умисне спрямування нападів на цивільне населення як таке або на окремих цивільних осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях;
  - ii) умисне спрямування нападів на будівлі, матеріали, медичні установи й транспортні засоби, а також персонал, що використовує згідно з міжнародним правом розпізнавальні емблеми, передбачені Женевськими конвенціями;
  - iii) умисне спрямування нападів на персонал, об'єкти, матеріали, підрозділи або транспортні засоби, задіяні в наданні гуманітарної допомоги чи в місії з підтримання миру відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй, доки вони мають право на захист, яким користуються цивільні особи або цивільні об'єкти згідно з міжнародним правом збройних конфліктів;
  - iv) умисне спрямування нападів на будівлі, призначені для релігійних, освітніх, мистецьких, наукових чи благодійних цілей, на історичні пам'ятники, госпіталі та місця зосередження хворих і поранених за умови, що вони не є військовими цілями;
  - v) розграбування міста або населеного пункту, навіть якщо його захоплено штурмом;
  - vi) зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, як вона визначена в пункті 2(f) статті 7, примусова стерилізація та будь-яка інша форма сексуального насильства, яка також становить грубе порушення статті 3, спільної для чотирьох Женевських конвенцій;
  - vii) набір або вербування дітей віком до п'ятнадцятих років до складу збройних сил чи груп або використання їх для активної участі в бойових діях;
  - viii) віддання розпоряджень про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних з конфліктом, якщо тільки цього не вимагають міркування безпеки відповідного цивільного населення або настійна необхідність військового характеру;
  - ix) віроломне вбивство або поранення комбатанта ворога;

х) заява про те, що пощади не буде;

хі) заподіяння особам, які перебувають під владою іншої сторони конфлікту, фізичного каліцтва або здійснення над ними медичних чи наукових експериментів будь-якого характеру, що не обґрунтовані необхідністю медичного, стоматологічного або лікарняного лікування відповідної особи і здійснюються не в її інтересах та які призводять до смерті або серйозно загрожують здоров'ю такої особи чи осіб;

хії) знищення або захоплення майна ворога, крім випадків, коли таке знищення або захоплення настійно вимагаються обставинами конфлікту.

ф) Пункт 2(е) застосовується до збройних конфліктів неміжнародного характеру, а отже, не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення напруженості, таких, як заворушення, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти подібного характеру. Він застосовується до збройних конфліктів, що мають місце на території держави, коли відбувається тривалий збройний конфлікт між урядовими органами влади та організованими збройними групами або між такими групами.

3. Ніщо в пункті 2(с) та (е) не впливає на відповідальність уряду за підтримання або відновлення закону та порядку в державі або за захист єдності й територіальної цілісності держави всіма законними засобами.

Стаття 9

Елементи злочинів

1. Елементи злочинів допомагають Суду в тлумаченні й застосуванні статей 6, 7 та 8. Їх ухвалюють більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

2. Поправки до Елементів злочинів можуть бути запропоновані:

а) будь-якою державою-учасницею;

б) суддями, які ухвалюють рішення абсолютною більшістю;

с) Прокурором.

Такі поправки затверджуються більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

3. Елементи злочинів та поправки до них повинні відповідати цьому Статуту.

Стаття 10

Ніщо в цій Частині не повинно тлумачитися як таке, що будь-яким чином обмежує чи завдає шкоди чинним нормам міжнародного права або нормам міжнародного права, що розвиваються, для цілей інших, ніж цілі цього Статуту.

Стаття 11

Юрисдикція *ratione temporis*

1. Суд має юрисдикцію тільки стосовно злочинів, вчинених після набрання чинності цим Статутом.
2. Якщо будь-яка держава стає учасницею цього Статуту після набрання ним чинності, Суд може здійснювати свою юрисдикцію лише стосовно злочинів, вчинених після набрання чинності цим Статутом для цієї держави, якщо тільки ця держава не зробила заяву згідно з пунктом 3 статті 12.

Стаття 12

Передумови здійснення юрисдикції

1. Держава, яка стає учасницею цього Статуту, визнає тим самим юрисдикцію Суду стосовно злочинів, зазначених у статті 5.
2. У випадках, передбачених пунктом (а) або (с) статті 13, Суд може здійснювати свою юрисдикцію, якщо одна або декілька зазначених нижче держав є учасницями цього Статуту або визнали юрисдикцію Суду відповідно до пункту 3:
  - а) держава, на території якої мало місце відповідне діяння, або, якщо злочин було вчинено на борту морського чи повітряного судна, держава реєстрації цього морського або повітряного судна;
  - б) держава, громадянином якої є особа, яку обвинувачують у вчиненні злочину.
3. Якщо відповідно до пункту 2 вимагається визнання юрисдикції державою, яка не є учасницею цього Статуту, ця держава може шляхом подання заяви Секретареві визнати здійснення Судом юрисдикції стосовно відповідного злочину. Держава, яка визнає юрисдикцію, співробітничает із Судом без будь-яких затримок або винятків відповідно до Частини 9.

Стаття 13

Здійснення юрисдикції

Суд може здійснювати свою юрисдикцію стосовно злочину, зазначеного в статті 5, відповідно до положень цього Статуту, якщо:

- а) ситуація, в якій імовірно було вчинено один або декілька таких злочинів, передана Прокурору державою-учасницею відповідно до статті 14;
- б) ситуація, в якій імовірно було вчинено один або декілька таких злочинів, передана Прокурору Радою Безпеки, яка діє відповідно до Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй; або
- с) Прокурор розпочав розслідування стосовно такого злочину відповідно до статті 15.

Стаття 14

Передача ситуації державою-учасницею

1. Держава-учасниця може передати Прокурору ситуацію, в якій імовірно було вчинено один або декілька злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, шляхом звернення до Прокурора з проханням провести розслідування цієї ситуації для визначення того, чи доцільно висунути обвинувачення одній чи декільком конкретним особам за вчинення таких злочинів.
2. Наскільки це можливо, під час передачі ситуації зазначаються конкретні відповідні обставини та додається така підтвердна документація, яка є в розпорядженні держави, що передає ситуацію.

Стаття 15

Прокурор

1. Прокурор може розпочати розслідування *proprio motu* на підставі інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.
2. Прокурор аналізує серйозність отриманої інформації. Із цією метою він або вона може запитувати додаткову інформацію від держав, органів Організації Об'єднаних Націй, міжурядових чи неурядових організацій або з інших достовірних джерел, які він або вона вважає належними, та може отримувати письмові або усні показання в місці перебування Суду.
3. Якщо Прокурор робить висновок про наявність достатніх підстав для здійснення розслідування, він або вона звертається до Палати досудового провадження з проханням, до якого додаються будь-які зібрані підтвердні матеріали, дати санкцію на проведення розслідування. Потерпілі можуть робити заяви Палаті досудового провадження відповідно до Правил процедури і доказування.
4. Якщо Палата досудового провадження після вивчення прохання й підтвердних матеріалів вважає, що є достатні підстави для здійснення розслідування та що ця справа ймовірно є такою, що підпадає під юрисдикцію Суду, вона дає санкцію на початок розслідування без шкоди для наступних постанов Суду стосовно юрисдикції та прийнятності справи.
5. Відмова Палати досудового провадження дати санкцію на розслідування не виключає можливості подання у подальшому прохання Прокурором на підставі нових фактів або показань, що стосуються тієї самої ситуації.
6. Якщо після попереднього вивчення, про яке йдеться в пунктах 1 і 2, Прокурор дійшов висновку, що надана інформація не містить достатніх підстав для розслідування, то він або вона інформує про це тих, хто надав цю інформацію. Це не виключає можливості розгляду Прокурором подальшої інформації, поданої йому або їй стосовно тієї самої ситуації у світлі нових фактів або показань.

Стаття 16

Відстрочка розслідування або кримінального переслідування

Жодне розслідування або кримінальне переслідування не може розпочинатися або проводитися відповідно до цього Статуту протягом 12-місячного періоду після того, як Рада Безпеки звернеться до Суду з проханням про це в резолюції, прийнятій на підставі Глави VII Статуту Організації Об'єднаних Націй; таке прохання може бути поновлено Радою Безпеки на таких самих умовах.

Стаття 17

Питання прийнятності

1. З урахуванням абзацу 10 преамбули і статті 1 Суд постановляє, що справа не може бути прийнятою до провадження у випадках, коли:

a) у цій справі здійснюється розслідування або кримінальне переслідування державою, яка має юрисдикцію щодо неї, за винятком випадків, коли ця держава не бажає або не здатна належним чином здійснювати розслідування або кримінальне переслідування;

b) державою, яка має юрисдикцію щодо такої справи, вже було проведено розслідування, і ця держава вирішила не здійснювати кримінального переслідування щодо відповідної особи, за винятком випадків, коли таке рішення стало результатом небажання або нездатності держави належним чином здійснювати кримінальне переслідування;

c) відповідну особу вже було засуджено за поведінку, яка є предметом цієї заяви, і проведення судового розгляду Судом не дозволяється згідно з пунктом 3 статті 20;

d) справа не є достатньо серйозною, щоб виправдати подальші дії з боку Суду.

2. Щоб виявити в конкретній справі небажання, Суд, беручи до уваги принципи належної правової процедури, визнані міжнародним правом, враховує наявність одного або декількох таких чинників у відповідних випадках:

a) провадження було здійснено чи здійснюється або національне рішення було ухвалено з метою убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, зазначені у статті 5;

b) мала місце необґрунтована затримка у провадженні, яка за існуючих обставин є несумісною з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності;

c) провадження не здійснювалось або не здійснюється незалежно чи неупереджено і способом, у який воно здійснювалось або здійснюється, за існуючих обставин є несумісним з наміром притягнути відповідну особу до відповідальності.

3. Щоб виявити в конкретному випадку нездатність, Суд враховує, чи здатна держава у зв'язку з повним або істотним розвалом чи відсутністю своєї національної судової системи отримати у своє розпорядження обвинуваченого чи необхідні докази і показання або ж вона не здатна здійснювати провадження з будь-яких інших причин.

Стаття 18

Попередні постанови, що стосуються прийнятності

1. У тих випадках, коли ситуація була передана до Суду відповідно до статті 13(a) і Прокурор визначив, що існують належні підстави для початку розслідування, або Прокурор розпочав розслідування відповідно до статей 13(c) і 15, Прокурор надсилає повідомлення всім державам-учасницям і тим державам, які, враховуючи наявну інформацію, зазвичай здійснювали б юрисдикцію щодо відповідних злочинів. Прокурор може надсилати повідомлення таким державам на конфіденційній основі та у випадках, коли Прокурор вважає за необхідне забезпечити захист осіб, запобігти знищенню доказів або перешкодити втечі осіб, може обмежити обсяг інформації, що надається державам.
2. Протягом одного місяця з моменту отримання такого повідомлення держава може поінформувати Суд про те, що вона здійснює або здійснила розслідування стосовно своїх громадян або інших осіб, які підпадають під її юрисдикцію, щодо кримінальних діянь, які можуть становити злочини, зазначені у статті 5, і які стосуються інформації, що міститься у повідомленні, надісланому державам. На прохання цієї держави Прокурор відстрочує розслідування до здійснення державою розслідування стосовно цих осіб, за винятком випадків, коли Палата досудового провадження вирішує за клопотанням Прокурора дозволити проведення розслідування.
3. Рішення про відстрочку розслідування Прокурором до здійснення розслідування державою може бути переглянуто Прокурором протягом шести місяців з дати прийняття рішення про відстрочку чи в будь-який час, коли відбулася істотна зміна обставин внаслідок небажання або нездатності держави належним чином здійснювати розслідування.
4. Відповідна держава або Прокурор можуть оскаржити постанову Палати досудового провадження в Апеляційній палаті відповідно до статті 82. Апеляція може бути розглянута у прискореному порядку.
5. Коли Прокурор відстрочив розслідування відповідно до пункту 2, він може просити відповідну державу періодично інформувати його про хід розслідувань, що здійснюються цією державою, та про будь-які подальші заходи кримінального переслідування. Держави-учасниці відповідають на такі запити без невиправданих затримок.
6. До винесення постанови Палатою досудового провадження або в будь-який час після того, як Прокурор відстрочив розслідування відповідно до цієї статті, Прокурор може як виняток запитати дозволу в Палати досудового провадження на вжиття необхідних заходів з розслідування для збереження доказів у тих випадках, коли існує унікальна можливість отримати важливий доказ або існує серйозна небезпека того, що такий доказ згодом буде неможливо отримати.
7. Держава, яка оспорує постанову Палати досудового провадження відповідно до цієї статті, може оспорити прийнятність справи відповідно до статті 19 на підставі додаткових істотних фактів або істотної зміни обставин.

Стаття 19

Оспорювання юрисдикції Суду або прийнятності справи

1. Суд повинен переконатися в тому, що він має юрисдикцію стосовно будь-якої справи, яка перебуває на його розгляді. Суд може власним рішенням визначати прийнятність справи відповідно до статті 17.
2. Прийнятність справи на підставах, зазначених у статті 17, або юрисдикція Суду можуть оспорюватися:
  - а) обвинуваченим або особою, стосовно якої було видано ордер на арешт або повістку про виклик до Суду відповідно до статті 58;
  - б) державою, яка має юрисдикцію щодо справи, на тій підставі, що вона здійснює розслідування чи кримінальне переслідування у справі або здійснила розслідування чи кримінальне переслідування; або
  - в) державою, від якої вимагається визнання юрисдикції відповідно до статті 12.
3. Прокурор може просити Суд винести постанову стосовно питання юрисдикції або прийнятності. Під час розгляду питання юрисдикції або прийнятності ті, хто передав ситуацію відповідно до статті 13, а також потерпілі можуть також подавати Суду свої зауваження.
4. Прийнятність справи або юрисдикція Суду можуть бути оспорені тільки один раз будь-якою особою або державою, зазначеними у пункті 2. Оспорювання повинно здійснюватися до початку або на початку судового розгляду. У виняткових випадках Суд може дозволити оспорювання більш ніж один раз або після початку судового розгляду. Оспорювання прийнятності справи на початку судового розгляду або пізніше з дозволу Суду може ґрунтуватися лише на підставі пункту 1(с) статті 17.
5. Держава, зазначена в пункті 2(б) і 2(в), здійснює оспорювання якомога раніше.
6. До затвердження обвинувачень оспорювання прийнятності справи або оспорювання юрисдикції Суду спрямовуються до Палати досудового провадження. Після затвердження обвинувачень вони спрямовуються до Судової палати. Рішення стосовно юрисдикції або прийнятності можуть бути оскаржені до Апеляційної палати відповідно до статті 82.
7. Якщо оспорювання здійснене державою, зазначеною в пункті 2(б) або 2(в), Прокурор призупиняє розслідування доти, доки Суд не винесе постанову відповідно до статті 17.
8. До винесення постанови Судом Прокурор може запитати в Суду дозволу:
  - а) на проведення необхідних слідчих заходів, зазначених у пункті 6 статті 18;
  - б) на отримання заяви або показань від свідка або на закінчення збирання і вивчення доказів, які були розпочаті до здійснення оспорювання; та
  - в) на запобігання у співробітництві з відповідними державами втечі осіб, стосовно яких Прокурор вже запитав ордер на арешт відповідно до статті 58.

9. Оспорювання не впливає на чинність будь-якої дії, вчиненої Прокурором, чи будь-якого ордеру або розпорядження, виданого Судом до оспорювання.

10. Якщо Суд вирішив, що справа є неприйнятною відповідно до статті 17, Прокурор може подати прохання про перегляд цього рішення, якщо він або вона цілком переконаний у тому, що виявилися нові факти, які усувають підстави, на яких справу раніше було визнано неприйнятною згідно зі статтею 17.

11. Якщо Прокурор з урахуванням питань, зазначених у статті 17, відстрочує розслідування, він або вона може звертатися до відповідної держави з проханням про надання Прокурору інформації про провадження у цій справі. На прохання відповідної держави забезпечується конфіденційність такої інформації. Якщо в подальшому Прокурор приймає рішення розпочати розслідування, він або вона повідомляє про це державі, розслідування у якій було підставою для відстрочки.

Стаття 20

Ne bis in idem

1. За винятком випадків, передбачених у цьому Статуті, жодна особа не може бути судима Судом за діяння, що становлять склад злочинів, за які ця особа була визнана винною або виправдана Судом.

2. Жодна особа не може бути судима іншим судом за згаданий у статті 5 злочин, за який ця особа вже була визнана винною або виправдана Судом.

3. Жодна особа, яка була судима іншим судом за діяння, також заборонене згідно зі статтями 6, 7 або 8, не може бути судима Судом за те саме діяння, за винятком випадків, коли розгляд в іншому суді:

а) було призначено для того, щоб убезпечити відповідну особу від кримінальної відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду; або

б) за іншими ознаками не було проведено незалежно або неупереджено відповідно до норм належної правової процедури, визнаних міжнародним правом, та було проведено у спосіб, що за існуючих обставин не відповідав наміру притягнути відповідну особу до відповідальності.

Стаття 21

Застосовне право

1. Суд застосовує:

а) по-перше, цей Статут, Елементи злочинів та свої Правила процедури і доказування;

б) по-друге, у відповідних випадках, застосовні міжнародні договори, принципи і норми міжнародного права, у тому числі загальноновизнані принципи міжнародного права збройних конфліктів;

с) якщо це неможливо, загальні принципи права, взяті Судом з національних законів правових систем світу, включаючи, у відповідних випадках, національні закони держав, які за звичайних обставин здійснювали б юрисдикцію щодо цього злочину, за умови, що ці принципи не є несумісними із цим Статутом та з міжнародним правом, а також міжнародно визнаними нормами та стандартами.

2. Суд може застосовувати принципи та норми права відповідно до того, як вони були розтлумачені в його попередніх рішеннях.

3. Застосування і тлумачення права відповідно до цієї статті повинно відповідати міжнародно визнаним правам людини та не допускати жодного несприятливого розрізнення за ознаками гендеру, як це визначено в пункті 3 статті 7, віку, раси, кольору шкіри, мови, релігії або віросповідання, політичних чи інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, народження або іншими ознаками.

Частина 3

Загальні принципи кримінального права

Стаття 22

Nullum crimen sine lege

1. Особа не підлягає кримінальній відповідальності згідно із цим Статутом, якщо тільки відповідне діяння на момент його вчинення не становить злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду.

2. Визначення злочину підлягає буквальному тлумаченню й не повинно застосовуватися за аналогією. У випадку двозначності, визначення тлумачиться на користь особи, стосовно якої здійснюється розслідування, кримінальне переслідування або яку визнано винною.

3. Ця стаття не впливає на кваліфікацію будь-якого діяння як злочинного за міжнародним правом незалежно від цього Статуту.

Стаття 23

Nulla poena sine lege

Особа, визнана Судом винною, може бути покарана лише відповідно до положень цього Статуту.

Стаття 24

Відсутність зворотної сили *ratione personae*

1. Особа не підлягає кримінальній відповідальності згідно зі Статутом за діяння, вчинене до набрання чинності цим Статутом.

2. У разі внесення змін до закону, що застосовується до конкретної справи, до ухвалення остаточного рішення застосовується закон, що є більш сприятливим для особи, яка перебуває

під слідством, стосовно якої здійснюється кримінальне переслідування або яку визнано винною.

Стаття 25

Індивідуальна кримінальна відповідальність

1. Суд має юрисдикцію щодо фізичних осіб відповідно до цього Статуту.
2. Особа, яка вчинила злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, підлягає індивідуальній відповідальності й покаранню відповідно до цього Статуту.
3. Відповідно до цього Статуту особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, якщо ця особа:
  - a) вчиняє такий злочин особисто, спільно з іншою особою або через іншу особу, незалежно від того, чи підлягає ця інша особа кримінальній відповідальності;
  - b) наказує, підбурює або спонукає до вчинення такого злочину, якщо він фактично вчиняється або здійснюється замах на його вчинення;
  - c) з метою сприяння вчиненню такого злочину здійснює пособництво, підбурювання чи в будь-який інший спосіб сприяє його вчиненню або замаху на нього, включаючи надання засобів для його вчинення;
  - d) будь-яким іншим чином сприяє вчиненню або замаху на вчинення такого злочину групою осіб, які діють зі спільною метою. Таке сприяння повинно здійснюватися умисно та або:
    - i) з метою сприяння злочинній діяльності чи досягненню злочинної мети групи в тих випадках, коли така діяльність чи мета пов'язана з учиненням злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду; або
    - ii) з усвідомленням умислу групи вчинити злочин;
  - e) стосовно злочину геноциду, прямо та публічно підбурює інших до вчинення геноциду;
  - f) здійснює замах на вчинення такого злочину, вчиняючи дію, яка є істотним кроком у його вчиненні, однак злочин виявляється незакінченим через обставини, що не залежать від намірів цієї особи. Однак особа, яка відмовляється від спроби вчинити злочин або іншим чином запобігає закінченню злочину, не підлягає покаранню відповідно до цього Статуту за замах на вчинення цього злочину, якщо ця особа повністю і добровільно відмовилася від злочинної мети.
4. Жодне положення у цьому Статуті стосовно індивідуальної кримінальної відповідальності не впливає на відповідальність держав згідно з міжнародним правом.

Стаття 26

Виключення з юрисдикції для осіб, які не досягли 18-річного віку

Суд не має юрисдикції щодо будь-якої особи, яка не досягла 18-річного віку на момент імовірного вчинення злочину.

Стаття 27

Неприпустимість посилання на посадове становище

1. Цей Статут застосовується однаково до всіх осіб без будь-якого розрізнення на основі посадового становища. Зокрема, посадове становище глави держави або уряду, члена уряду або парламенту, обраного представника чи державної посадової особи в жодному разі не звільняє особу від кримінальної відповідальності згідно із цим Статутом та не є, саме по собі, підставою для пом'якшення покарання.

2. Імунітети або спеціальні процесуальні норми, які можуть бути пов'язані з посадовим становищем особи відповідно до національного або міжнародного права, не повинні перешкоджати здійсненню Судом своєї юрисдикції щодо такої особи.

Стаття 28

Відповідальність командирів та інших начальників

На додаток до інших підстав кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду:

a) військовий командир або особа, яка фактично діє як військовий командир, підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені силами, які перебувають під його чи її фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його чи її фактичною владою і контролем, в результаті нездійснення ним або нею належного контролю над такими силами у випадках, коли:

i) такий військовий командир чи така особа або знала, або за існуючих обставин на той момент повинна була знати, що ці сили вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини; та

ii) такий військовий командир або така особа не вжила всіх необхідних і розумних заходів у межах його або її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

b) Стосовно відносин начальника й підлеглого, не описаних у пункті (a), начальник підлягає кримінальній відповідальності за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, вчинені підлеглими, які перебувають під його чи її фактичною владою і контролем, у результаті нездійснення ним чи нею належного контролю над такими підлеглими у випадках, коли:

i) начальник або знав, або свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини;

ii) злочини стосувалися діяльності, що підпадає під фактичну відповідальність і контроль начальника; та

iii) начальник не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах його чи її повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

Стаття 29

Незастосування строку давності

До злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, не застосовуються будь-які строки давності.

Стаття 30

Суб'єктивна сторона

1. Якщо не передбачено інше, особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, лише в тому випадку, якщо за ознаками складу злочину він учинений умисно та свідомо.

2. Для цілей цієї статті особа має умисел у тих випадках, коли:

а) стосовно діяння ця особа має намір вчинити таке діяння;

б) стосовно наслідку ця особа має намір спричинити цей наслідок або усвідомлює, що він настане за звичайного перебігу подій.

3. Для цілей цієї статті «усвідомлення» означає розуміння того, що обставина існує або що наслідок настане за звичайного перебігу подій. «Усвідомлювати» і «свідомо» повинні тлумачитися відповідно.

Стаття 31

Підстави для звільнення від кримінальної відповідальності

1. На додаток до інших підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених цим Статутом, особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо в момент вчинення нею діяння:

а) ця особа страждає від психічного захворювання або розладу, що позбавляє її можливості усвідомлювати протиправність чи характер вчинюваного нею діяння або узгоджувати свої дії з вимогами закону;

б) особа перебуває в стані інтоксикації, що позбавляє її можливості усвідомлювати протиправність чи характер вчинюваного нею діяння або узгоджувати свої дії з вимогами закону, якщо тільки ця особа не була добровільно піддана інтоксикації за таких обставин, за яких ця особа знала або знехтувала ризиком того, що в результаті інтоксикації нею може бути вчинено діяння, яке становить злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду;

с) ця особа діє розумно для захисту себе чи іншої особи або, у випадку воєнних злочинів, майна, що є особливо важливим для виживання цієї особи чи іншої особи, або майна, що є особливо важливим для виконання завдання військового характеру, від неминучого та протиправного застосування сили у спосіб, що є співмірним зі ступенем небезпеки, яка загрожує цій особі чи іншій особі або майну, що перебувають під захистом. Той факт, що особа брала участь в операції із захисту, яка проводилася силами, сам по собі не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності згідно із цим підпунктом;

d) діяння, яке ймовірно становить злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, є вимушеною реакцією у відповідь на загрозу неминучої смерті або неминучого заподіяння тяжких тілесних ушкоджень чи продовження заподіяння таких ушкоджень їй самій або іншій особі, і ця особа вчиняє необхідні й розумні дії для відвернення цієї загрози за умови, що ця особа не має наміру заподіяти більшу шкоду, ніж та, яку вона намагалася усунути. Така загроза може бути створена:

i) іншими особами;

ii) іншими обставинами, що не залежать від цієї особи.

2. Суд визначає, чи застосовуються підстави для звільнення від кримінальної відповідальності, передбачені в цьому Статуті, стосовно справи, яку він розглядає.

3. У ході судового розгляду Суд може розглянути будь-яку іншу підставу для звільнення від кримінальної відповідальності, ніж підстави, зазначені в пункті 1, у випадках, коли така підстава впливає із застосовного права, як це передбачено статтею 21. Процедури, що стосуються розгляду такої підстави, повинні бути передбачені Правилами процедури і доказування.

Стаття 32

Помилка у факті або помилка в праві

1. Помилка у факті є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, лише якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону цього злочину.

2. Помилка в праві стосовно того, чи є певний тип діяння злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду, не є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності. Однак помилка в праві може бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, якщо вона виключає необхідну суб'єктивну сторону цього злочину, або в порядку, передбаченому в статті 33.

Стаття 33

Накази начальника та припис закону

1. Той факт, що злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, було вчинено особою за наказом уряду або начальника, військового чи цивільного, не звільняє цю особу від кримінальної відповідальності, за винятком випадків, коли:

a) ця особа була юридично зобов'язана виконувати накази такого уряду чи такого начальника;

b) ця особа не знала, що наказ був незаконним; та

c) наказ не був явно незаконним.

2. Для цілей цієї статті накази про вчинення злочину геноциду або злочинів проти людяності є явно незаконними.

Частина 4

Склад і управління справами Суду

Стаття 34

Органи Суду

Суд складається з таких органів:

- a) Президія;
- b) Апеляційний відділ, Судовий відділ і Відділ досудового провадження;
- c) Офіс Прокурора;
- d) Секретаріат.

Стаття 35

Виконання функцій суддями

1. Усі судді обираються як члени Суду, що виконують свої функції на постійній основі, і перебувають у розпорядженні Суду для виконання своїх функцій на цій основі від початку строку своїх повноважень.
2. Судді, які входять до складу Президії, виконують свої функції на постійній основі з моменту свого обрання.
3. Президія може, з урахуванням обсягу роботи Суду та після консультацій із членами Суду, час від часу ухвалювати рішення про те, в якій мірі від інших суддів вимагається виконувати свої функції на постійній основі. Будь-який такий порядок не завдає шкоди положенням статті 40.
4. Фінансові правила, що застосовуються до суддів, від яких не вимагається виконувати свої функції на постійній основі, встановлюються відповідно до статті 49.

Стаття 36

Вимоги до суддів, висування та вибори суддів

1. З урахуванням положень пункту 2, Суд складається з 18 суддів.
2. a) Президія, діючи від імені Суду, може внести пропозицію про збільшення кількості суддів, визначеної в пункті 1, вказавши причини, через які це вважається необхідним та доцільним. Секретар негайно розповсюджує будь-яку таку пропозицію серед усіх держав-учасниць.
b) Будь-яка така пропозиція у подальшому підлягає розгляду на засіданні Асамблеї держав-учасниць, що скликається відповідно до статті 112. Така пропозиція вважається затвердженою, якщо вона схвалена на засіданні двома третинами голосів членів Асамблеї держав-учасниць, і набирає чинності з дати, встановленої рішенням Асамблеї держав-учасниць.

с) і) Після прийняття відповідно до підпункту (b) пропозиції про збільшення кількості суддів вибори додаткових суддів проводяться на наступній сесії Асамблеї держав-учасниць відповідно до пунктів 3-8 цієї статті та пункту 2 статті 37.

ii) Після прийняття та реалізації пропозиції про збільшення кількості суддів відповідно до підпунктів (b) й (c)(i) Президія може на свій розсуд в будь-який час, якщо обсяг роботи Суду виправдовує це, запропонувати зменшити кількість суддів за умови, що після цього кількість суддів не буде меншою кількості, визначеної в пункті 1. Така пропозиція розглядається відповідно до процедури, встановленої в підпунктах (a) та (b). У разі затвердження такої пропозиції кількість суддів поступово зменшується, коли закінчується строк повноважень діючих суддів, доки не буде досягнуто необхідної кількості суддів.

3. а) Суддів обирають з числа осіб з високими моральними якостями, які є неупередженими і добросовісними та відповідають вимогам, що висуваються в їхніх відповідних державах для призначення на вищі судові посади.

b) Кожний кандидат на обрання до складу Суду повинен володіти:

i) визнаною компетентністю у сфері кримінального і процесуального права та необхідним досвідом роботи суддею, прокурором, адвокатом або в іншому аналогічному статусі у сфері кримінального судочинства; або

ii) визнаною компетентністю у відповідних галузях міжнародного права, таких, як міжнародне гуманітарне право та права людини, а також великим досвідом професійної правової діяльності, що стосується предмету судової діяльності Суду.

с) Кожний кандидат на обрання до складу Суду повинен досконало знати принаймні одну з робочих мов Суду та вільно володіти нею.

4. а) Кандидатури на обрання до складу Суду можуть висуватися кожною державою-учасницею цього Статуту:

i) відповідно до існуючої в цій державі процедури висування кандидатур для призначення на вищі судові посади; або

ii) відповідно до процедури, передбаченої в Статуті Міжнародного Суду для висування кандидатур до складу Міжнародного Суду.

Висування кандидатур супроводжується документом з детальною інформацією про те, що кандидат відповідає вимогам, передбаченим у пункті 3.

b) Під час проведення виборів кожна держава-учасниця може висунути одного кандидата, який не обов'язково повинен бути громадянином цієї держави-учасниці, але в будь-якому випадку повинен бути громадянином держави-учасниці.

с) Асамблея держав-учасниць може ухвалити рішення про заснування, якщо це доцільно, Консультативного комітету з висування кандидатур. У цьому випадку склад і мандат Комітету встановлюються Асамблеєю держав-учасниць.

5. Для цілей проведення виборів складаються два списки кандидатів:

список А, що містить імена кандидатів, які відповідають вимогам, зазначеним у пункті 3(b)(i); та

список В, що містить імена кандидатів, які відповідають вимогам, зазначеним у пункті 3(b)(ii).

Кандидат, що володіє достатньою кваліфікацією для обох списків, може на свій вибір визначити, у якому списку він буде значитися. На перших виборах до складу Суду зі списку А обираються не менше дев'яти суддів, а зі списку В - не менше п'яти суддів. Подальші вибори організуються таким чином, щоб зберегти у складі Суду еквівалентну пропорцію суддів, обраних за списками А та В.

6. а) Судді обираються на засіданні Асамблеї держав-учасниць, що скликається для цієї мети відповідно до статті 112, шляхом таємного голосування. З дотриманням положень пункту 7, обраними до складу Суду є 18 кандидатів, які отримали найбільшу кількість голосів і більшість у дві третини голосів держав-учасниць, що присутні та беруть участь у голосуванні.

б) У разі, якщо достатня кількість суддів не обрана в ході першого туру голосування, відповідно до процедур, встановлених в підпункті (а), проводяться наступні тури голосування доти, доки місця, що залишаються, не будуть заповнені.

7. У складі Суду не може бути два громадянина однієї і тієї самої держави. У зв'язку із цим особа, яку можна вважати громадянином більш ніж однієї держави, вважається громадянином тієї держави, в якій ця особа зазвичай користується своїми громадянськими й політичними правами.

8. а) Держави-учасниці під час відбору суддів враховують необхідність забезпечення у складі Суду:

i) представництва основних правових систем світу;

ii) справедливого географічного представництва; і

iii) справедливого представництва суддів жіночої та чоловічої статі.

б) Держави-учасниці також враховують необхідність наявності суддів, які володіють досвідом юридичної діяльності в спеціальних питаннях, у тому числі, але не обмежуючись цим, в питаннях, що стосуються насильства над жінками або дітьми.

9. а) З дотриманням підпункту (b) судді обіймають свою посаду протягом дев'яти років і, з урахуванням підпункту (c) цього пункту та пункту 2 статті 37, не мають права на переобрання.

б) Під час перших виборів одна третина суддів, що відбираються шляхом жеребкування, залишається на посаді протягом трьох років; одна третина суддів, що відбираються шляхом жеребкування, залишається на посаді протягом шести років, а решта суддів залишаються на посаді протягом дев'яти років.

с) Суддя, обраний на трирічний строк відповідно до підпункту (b), має право бути переобраним на повний строк.

10. Незважаючи на положення пункту 9, суддя, призначений до Судової або Апеляційної палати відповідно до статті 39, залишається на посаді до закінчення будь-якого судового або апеляційного розгляду, слухання в якому вже було розпочато в цій Палаті.

Стаття 37

Вакансії суддів

1. У разі відкриття вакансії вибори для її заповнення проводяться відповідно до статті 36.
2. Суддя, обраний для заповнення вакансії, залишається на посаді до закінчення строку повноважень свого попередника і, якщо цей строк становить три роки або менше, може бути переобраний на повний строк відповідно до статті 36.

Стаття 38

Президія

1. Голова та перший і другий віце-голови обираються абсолютною більшістю голосів суддів. Вони виконують свої функції протягом трирічного строку або до закінчення строку своїх повноважень як суддів, залежно від того, який із цих строків закінчується раніше. Вони можуть бути переобрані один раз.
2. Перший віце-голова заміщує Голову у разі, якщо Голова відсутній або відведений. Другий віце-голова заміщує Голову в разі, якщо Голова і перший віце-голова відсутні або відведені.
3. Голова разом з першим і другим віце-головами утворюють Президію, яка відповідає за:
  - a) належне управління справами Суду, за винятком Офісу Прокурора; та
  - b) інші функції, покладені на неї відповідно до цього Статуту.
4. Під час виконання своїх обов'язків, передбачених у пункті 3(a), Президія координує діяльність з Прокурором і заручається згодою останнього з усіх питань, що становлять взаємний інтерес.

Стаття 39

Палати

1. Після обрання суддів Суд якнайшвидше організує у своєму складі відділи, зазначені в пункті (b) статті 34. Апеляційний відділ складається з Голови і ще чотирьох суддів, Судовий відділ - не менш ніж із шести суддів та Відділ досудового провадження - не менш ніж із шести суддів. Призначення суддів до складу відділів здійснюється з урахуванням характеру функцій, що покладені на кожний відділ, кваліфікації та досвіду обраних суддів для того, щоб у кожному відділі існувало належне поєднання фахівців у сфері кримінального права та процесу, а також у сфері міжнародного права. Судовий відділ та Відділ досудового провадження складаються переважно із суддів, що мають досвід у кримінальному процесі.
2. а) Судові функції Суду здійснюються в кожному відділі палатами;

- b) i) Апеляційна палата складається з усіх суддів Апеляційного відділу;
- ii) функції Судової палати здійснюються трьома суддями Судового відділу;
- iii) функції Палати досудового провадження здійснюються або трьома суддями Відділу досудового провадження, або одним суддею цього Відділу відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування;
- с) ніщо в цьому пункті не виключає можливості одночасного заснування більш ніж однієї Судової палати або Палати досудового провадження, якщо цього вимагають інтереси ефективного регулювання обсягу роботи Суду.
3. а) Судді, призначені до Судового відділу та Відділу досудового провадження, виконують свої функції в цих Відділах протягом трьох років та після закінчення цього строку - до закінчення розгляду будь-якої справи, слухання у якій вже були розпочаті у відповідному відділі;
- б) судді, призначені до Апеляційного відділу, виконують свої функції в цьому Відділі протягом усього строку своїх повноважень.
4. Судді, призначені до Апеляційного відділу, виконують свої функції тільки в цьому Відділі. Однак ніщо в цій статті не виключає тимчасового призначення суддів Судового відділу до Відділу досудового провадження або навпаки, якщо Президія вважає, що це вимагається інтересами ефективного управління обсягом роботи Суду, за умови, що за жодних обставин суддя, який брав участь у досудовому провадженні у справі, не матиме права засідати на слуханнях у цій самій справі в Судовій палаті.

Стаття 40

Незалежність суддів

1. Судді є незалежними під час виконання своїх функцій.
2. Судді не здійснюють жодної діяльності, що може перешкоджати виконанню ними своїх суддівських функцій або може викликати сумніви у їхній незалежності.
3. Судді, від яких вимагається виконувати свої функції на постійній основі у місці перебування Суду, не повинні здійснювати жодної іншої діяльності професійного характеру.
4. Будь-яке питання, що стосується застосування пунктів 2 і 3, вирішується абсолютною більшістю голосів суддів. У випадках, коли будь-яке з таких питань пов'язане з тим чи іншим суддею, цей суддя не братиме участі в ухваленні рішення.

Стаття 41

Звільнення або відвід суддів

1. Президія може звільнити суддю на його прохання від виконання ним функцій, передбачених цим Статутом, відповідно до Правил процедури і доказування.
2. а) Суддя не бере участі в розгляді будь-якої справи, у зв'язку з якою його або її неупередженість могла б бути обґрунтовано поставлена під сумнів з будь-якої причини. Суддя

відводиться від розгляду справи відповідно до цього пункту, якщо, *inter alia*, цей суддя раніше брав участь у будь-якому статусі в розгляді цієї справи в Суді або в розгляді пов'язаної із цією справою кримінальної справи на національному рівні, до якої була причетна особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування. Суддю також відводять від розгляду справи з інших підстав, які можуть бути передбачені в Правилах процедури і доказування.

b) Прокурор або особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування, може звернутися з клопотанням про відвід судді відповідно до цього пункту.

c) Будь-яке питання стосовно відводу судді вирішується абсолютною більшістю голосів суддів. Суддя, стосовно якого розглядається відвід, має право подати свої зауваження із цього питання, однак він або вона не бере участі в процесі ухвалення рішення.

Стаття 42

Офіс Прокурора

1. Офіс Прокурора діє незалежно як окремий орган Суду. Він відповідає за отримання переданих ситуацій і будь-якої обґрунтованої інформації про злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, за їх вивчення та здійснення розслідувань і кримінального переслідування в Суді. Співробітники Офісу не запитують і не виконують вказівок з будь-якого зовнішнього джерела.

2. Офіс очолює Прокурор. Прокурор має всі повноваження з керівництва та управління Офісом, включаючи персонал, приміщення та інші наявні в нього ресурси. Прокурору допомагають один або декілька заступників Прокурора, які мають право здійснювати будь-які дії, які повинен здійснювати Прокурор відповідно до цього Статуту. Прокурор і заступники Прокурора повинні бути громадянами різних держав. Вони працюють на основі повної зайнятості.

3. Прокурором і заступниками Прокурора є особи з високими моральними якостями, високої кваліфікації та з великим практичним досвідом у сфері кримінального переслідування або розгляду кримінальних справ. Вони повинні досконало знати хоча б одну з робочих мов Суду та вільно володіти нею.

4. Прокурора обирають шляхом таємного голосування абсолютною більшістю голосів членів Асамблеї держав-учасниць. Заступників Прокурора обирають у такому самому порядку зі списку кандидатур, поданого Прокурором. Прокурор висуває три кандидатури для призначення на кожну посаду заступника Прокурора. Якщо під час їх обрання не буде ухвалено рішення, що передбачає більш короткий строк повноважень, Прокурор і заступники Прокурора обираються на строк у дев'ять років і не можуть бути переобраними.

5. Ні Прокурор, ні заступники Прокурора не здійснюють жодної діяльності, що могла б перешкоджати здійсненню їхніх прокурорських функцій або поставити під сумнів їхню незалежність. Вони не повинні здійснювати жодних інших видів професійної діяльності.

6. Президія може звільнити Прокурора або заступника Прокурора на його або її прохання від участі в тій чи іншій конкретній справі.

7. Ні Прокурор, ні заступники Прокурора не беруть участі в жодній справі, стосовно якої їхня неупередженість могла б бути обґрунтовано поставлена під сумнів з будь-якої причини. Відповідно до цього пункту вони відводяться від участі у справі, якщо, *inter alia*, вони раніше брали участь у будь-якому статусі в розгляді цієї справи в Суді або в розгляді пов'язаної із цією справою кримінальної справи на національному рівні, до якої була причетна особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування.

8. Будь-які питання, що стосуються відводу Прокурора або заступника Прокурора, вирішуються Апеляційною палатою:

а) особа, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування, може в будь-який час звернутися з клопотанням про відвід Прокурора або заступника Прокурора на підставах, викладених у цій статті;

б) Прокурор або заступник Прокурора, відповідно, має право представити свої зауваження із цього питання.

9. Прокурор призначає консультантів з досвідом юридичної діяльності в спеціальних питаннях, включаючи питання, що стосуються сексуального і гендерного насильства, а також насильства над дітьми, але не обмежуючись цими питаннями.

Стаття 43

Секретаріат

1. Секретаріат відповідає за несудові аспекти управління справами й обслуговування Суду без шкоди для функцій та повноважень Прокурора відповідно до статті 42.

2. Секретаріат очолює Секретар, який є головною адміністративною посадовою особою Суду. Секретар здійснює свої функції під керівництвом Голови Суду.

3. Секретар і заступник Секретаря є особами з високими моральними якостями, високої кваліфікації та з досконалим знанням і вільним володінням хоча б однією з робочих мов Суду.

4. Судді обирають Секретаря абсолютною більшістю голосів шляхом таємного голосування, враховуючи будь-які рекомендації Асамблеї держав-учасниць. Якщо виникне така необхідність та за рекомендацією Секретаря, судді обирають у такий самий спосіб заступника Секретаря.

5. Секретаря обирають на посаду на п'ятирічний строк, він може бути переобраний один раз та працює на основі повної зайнятості. Заступника Секретаря обирають на посаду на п'ятирічний строк або такий більш короткий строк, який може бути визначений абсолютною більшістю голосів суддів, і викликають для виконання функцій, наскільки це необхідно.

6. Секретар утворює в структурі Секретаріату Підрозділ з надання допомоги потерпілим і свідкам. Цей Підрозділ забезпечує у консультації з Офісом Прокурора заходи захисту і процедури безпеки, консультаційну та іншу відповідну допомогу свідкам, потерпілим, які з'являються до Суду, та іншим особам, яким загрожує небезпека в результаті показань, даних такими свідками. До складу Підрозділу входять співробітники, які мають досвід роботи з

питань, що стосуються травм, у тому числі травм, пов'язаних зі злочинами сексуального насильства.

Стаття 44

Персонал

1. Прокурор і Секретар призначають до їхніх відповідних органів такий кваліфікований персонал, який може бути необхідним. У випадку Прокурора це включає призначення слідчих.
2. Під час наймання персоналу Прокурор і Секретар забезпечують високий рівень ефективності, компетентності й доброчесності та враховують, *mutatis mutandis*, критерії, викладені в пункті 8 статті 36.
3. Секретар за згодою Президії та Прокурора пропонує Положення про персонал, які включають умови, на яких персонал Суду призначається, отримує заробітну плату та звільняється. Положення про персонал затверджує Асамблея держав-учасниць.
4. Суд може за виняткових обставин використовувати послуги фахівців, відряджених на безоплатній основі державами-учасницями, міжурядовими організаціями або неурядовими організаціями, для надання допомоги в роботі будь-якого з його органів. Прокурор може прийняти будь-яку таку пропозицію від імені Офісу Прокурора. Такий персонал, відряджений на безоплатній основі, приймають на роботу відповідно до керівних принципів, що встановлюються Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 45

Урочисте зобов'язання

До вступу на посаду відповідно до цього Статуту судді, Прокурор, заступники Прокурора, Секретар і заступник Секретаря беруть на себе на відкритому засіданні Суду урочисте зобов'язання виконувати свої відповідні функції неупереджено та добросовісно.

Стаття 46

Усунення з посади

1. Суддю, Прокурора, заступника Прокурора, Секретаря або заступника Секретаря усувають із займаної посади рішенням, ухваленим відповідно до пункту 2, у випадках, коли встановлено, що ця особа:
  - а) вчинила серйозний проступок або грубе порушення своїх обов'язків за цим Статутом, як це передбачено в Правилах процедури і доказування; або
  - б) нездатна виконувати функції, покладені на неї цим Статутом.
2. Рішення про усунення з посади судді, Прокурора або заступника Прокурора відповідно до пункту 1 ухвалює Асамблея держав-учасниць шляхом таємного голосування:
  - а) у випадку судді - більшістю у дві третини голосів держав-учасниць за рекомендацією, затвердженою більшістю у дві третини голосів інших суддів;

- b) у випадку Прокурора - абсолютною більшістю голосів держав-учасниць;
  - c) у випадку заступника Прокурора - абсолютною більшістю голосів держав-учасниць за рекомендацією Прокурора.
3. Рішення про усунення з посади Секретаря або заступника Секретаря ухвалюється абсолютною більшістю голосів суддів.
4. Судді, Прокурору, заступнику Прокурора, Секретарю або заступнику Секретаря, щодо поведінки або здатності якого виконувати посадові функції, покладені на нього цим Статутом, виникає сумнів відповідно до цієї статті, надаються всі можливості для того, щоб надавати й отримувати докази та робити подання відповідно до Правил процедури і доказування. Іншої участі у розгляді цього питання ця особа не бере.

Стаття 47

Дисциплінарні заходи

До судді, Прокурора, заступника Прокурора, Секретаря або заступника Секретаря, який вчинив проступок менш серйозного характеру, ніж це передбачено в пункті 1 статті 46, застосовуються дисциплінарні заходи відповідно до Правил процедури і доказування.

Стаття 48

Привілеї та імунітети

1. Суд користується на території кожної держави-учасниці такими привілеями та імунітетами, які є необхідними для досягнення його цілей.
2. Судді, Прокурор, заступники Прокурора і Секретар користуються, коли вони беруть участь у діяльності Суду або стосовно такої діяльності, тими самими привілеями та імунітетами, які надаються главам дипломатичних представництв. Судово-процесуальний імунітет будь-якого виду стосовно всього сказаного, написаного ними та дій, вчинених ними під час виконання службових обов'язків, продовжує надаватися їм і після закінчення строку їхніх повноважень.
3. Заступник Секретаря, співробітники Офісу Прокурора та співробітники Секретаріату користуються привілеями, імунітетами та пільгами, необхідними для виконання ними своїх функцій відповідно до угоди про привілеї та імунітети Суду.
4. Захиснику, експертам, свідкам і будь-якій іншій особі, присутність яких вимагається в місці перебування Суду, забезпечується такий статус, який є необхідним для належного функціонування Суду, відповідно до угоди про привілеї та імунітети Суду.
5. Привілеїв та імунітетів може бути позбавлено:
  - a) суддю або Прокурора - абсолютною більшістю суддів;
  - b) Секретаря - Президією;
  - c) заступників Прокурора і співробітників Офісу Прокурора - Прокурором; і
  - d) заступника Секретаря і співробітників Секретаріату - Секретарем.

Стаття 49

Оклади, виплати й компенсація витрат

Судді, Прокурор, заступники Прокурора, Секретар і заступник Секретаря отримують такі оклади, виплати і компенсацію витрат, які можуть бути встановлені Асамблеєю держав-учасниць. Розмір цих окладів та виплат не може бути зменшений в період виконання ними своїх повноважень.

Стаття 50

Офіційні та робочі мови

1. Офіційними мовами Суду є англійська, арабська, іспанська, китайська, російська та французька мови. Постанови Суду, а також інші рішення з основоположних питань, що розглядаються Судом, публікуються офіційними мовами. Відповідно до критеріїв, встановлених у Правилах процедури і доказування, Президія визначає, які рішення Суду можуть для цілей цього пункту вважатися рішеннями з основоположних питань.

2. Робочими мовами Суду є англійська і французька мови. У Правилах процедури і доказування визначаються випадки, в яких інші офіційні мови можуть використовуватися як робочі мови.

3. На прохання будь-якої зі сторін, що беруть участь у розгляді, чи будь-якої держави, якій дозволено брати участь у розгляді, Суд дозволяє використання такою стороною або такою державою будь-якої іншої мови, ніж англійська або французька, за умови, що, на думку Суду, такий дозвіл є достатньо обґрунтованим.

Стаття 51

Правила процедури і доказування

1. Правила процедури і доказування набирають чинності після затвердження більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

2. Поправки до Правил процедури і доказування можуть пропонуватися:

- a) будь-якою державою-учасницею;
- b) абсолютною більшістю голосів суддів; або
- c) Прокурором.

Такі поправки набирають чинності після затвердження більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасниць.

3. Після затвердження Правил процедури і доказування у невідкладних випадках, коли Правила не передбачають конкретної ситуації, що розглядається Судом, судді можуть більшістю у дві третини голосів затвердити тимчасові правила, які будуть застосовуватись, доки Асамблея держав-учасниць не затвердить їх, не внесе поправки до них або не відхилить їх на своїй наступній черговій або спеціальній сесії.

4. Правила процедури і доказування, поправки до них та будь-яке тимчасове правило повинні відповідати цьому Статуту. Поправки до Правил процедури і доказування, а також тимчасові правила не застосовуються ретроспективно на шкоду особі, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування чи яку визнано винною.

5. У випадку колізії між Статутом та Правилами процедури і доказування Статут має переважну силу.

Стаття 52

Регламент Суду

1. Відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування судді затверджують абсолютною більшістю голосів Регламент Суду, необхідний для забезпечення його повсякденного функціонування.

2. Під час розробки Регламенту і внесення будь-яких поправок до нього проводяться консультації з Прокурором і Секретарем.

3. Регламент і будь-які поправки до нього набирають чинності після їх затвердження, якщо судді не ухвалять іншого рішення. Відразу після затвердження їх розсилають державам-учасницям для надання зауважень. Вони залишаються чинними, якщо більшість держав-учасниць протягом шести місяців не висловить заперечень.

Частина 5

Розслідування та кримінальне переслідування

Стаття 53

Початок розслідування

1. Прокурор, оцінивши надану йому або їй інформацію, розпочинає розслідування, якщо тільки він або вона не визначить, що немає обґрунтованих підстав для провадження відповідно до цього Статуту. Приймаючи рішення про початок розслідування, Прокурор розглядає такі питання:

а) чи дає інформація, наявна в розпорядженні Прокурора, обґрунтовані підстави вважати, що було вчинено або вчиняється злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду;

б) чи є ця справа або чи буде вона прийнятною відповідно до статті 17; та

с) з урахуванням тяжкості злочину та інтересів потерпілих, чи є, тим не менш, вагомі підстави вважати, що проведення розслідування не буде відповідати інтересам правосуддя.

Якщо Прокурор визначить, що немає обґрунтованих підстав для провадження, і його ухвала ґрунтується виключно на міркуваннях, наведених вище у підпункті (с), то він або вона повідомляє про це Палаті досудового провадження.

2. Якщо після проведення розслідування Прокурор доходить висновку про відсутність достатніх підстав для початку кримінального переслідування, оскільки:

- a) немає достатніх правових або фактичних підстав звертатися з проханням про видачу ордеру або повістки про виклик відповідно до статті 58;
- b) справа є неприйнятною відповідно до статті 17; або
- c) кримінальне переслідування не відповідає інтересам правосуддя з урахуванням всіх обставин, включаючи ступінь тяжкості злочину, інтереси потерпілих і вік або немічність імовірного злочинця, а також його або її роль у ймовірному злочині;

Прокурор повідомляє Палаті досудового провадження й державі, яка передає ситуацію відповідно до статті 14, або Раді Безпеки у випадку, що підпадає під дію пункту (b) статті 13, про свій висновок і підстави для такого висновку.

3. a) На прохання держави, яка здійснює передачу ситуації відповідно до статті 14, або Ради Безпеки відповідно до пункту (b) статті 13 Палата досудового провадження може переглянути рішення Прокурора відповідно до пунктів 1 або 2 не здійснювати провадження і може просити Прокурора змінити це рішення.

b) Крім того, Палата досудового провадження може з власної ініціативи переглянути рішення Прокурора не здійснювати провадження, якщо це рішення ґрунтувалось виключно на положеннях пунктів 1(c) або 2(c). У такому разі рішення Прокурора буде діяти лише, якщо воно підтверджене Палатою досудового провадження.

4. Прокурор може в будь-який час змінити рішення про початок розслідування або кримінального переслідування на підставі нових фактів або інформації.

Стаття 54

Обов'язки і повноваження Прокурора в ході розслідування

1. Прокурор:

- a) для встановлення істини проводить розслідування, щоб охопити всі факти й докази, які стосуються оцінки того, чи настає кримінальна відповідальність відповідно до цього Статуту, і при цьому однаковою мірою розслідує обставини, що свідчать як про винуватість, так і про невинуватість;
- b) вживає належних заходів для забезпечення ефективного розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, враховуючи при цьому інтереси та особисті обставини потерпілих і свідків, у тому числі вік, гендерний фактор, як це визначено в пункті 3 статті 7, і стан здоров'я, а також враховує характер злочинів, зокрема злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством, гендерним насильством або насильством над дітьми; та
- c) повною мірою поважає права осіб, що впливають із цього Статуту.

2. Прокурор може проводити розслідування на території держави:

a) відповідно до положень Частини 9; або

b) з дозволу, виданого Палатою досудового провадження відповідно до пункту 3(d) статті 57.

3. Прокурор може:

a) збирати і вивчати докази;

b) вимагати явки і допитувати осіб, стосовно яких здійснюється розслідування, потерпілих і свідків;

c) звертатися з проханням про співробітництво до будь-якої держави або міжурядової організації чи механізму згідно з їхніми відповідними повноваженнями та/або мандатами;

d) укладати такі угоди або домовленості, що не суперечать цьому Статуту, які можуть бути необхідні для сприяння співробітництву з боку будь-якої держави, міжурядової організації або особи;

e) давати згоду на нерозкриття на будь-якому етапі провадження документів або інформації, що були отримані Прокурором на умовах збереження конфіденційності й лише з метою отримання нових доказів, якщо тільки особа, яка надала такі документи й інформацію, не дає на це своєї згоди; та

f) вживати необхідних заходів чи просити про вжиття необхідних заходів для забезпечення конфіденційності інформації, захисту будь-якої особи або збереження доказів.

Стаття 55

Права осіб у ході розслідування

1. Стосовно розслідування, яке проводиться відповідно до цього Статуту, особа:

a) не може бути примушена свідчити проти самої себе або визнавати свою вину;

b) не може бути піддана примусу, тиску або погрозам у будь-якій формі, катуванню чи іншим жорстоким, нелюдським чи таким, що принижують гідність, видам поведження або покарання;

c) якщо допит проводиться мовою, яку ця особа не розуміє повною мірою і якою вона не розмовляє, безоплатно користується допомогою кваліфікованого перекладача й такими перекладами, які є необхідними для дотримання вимог справедливості; і

d) не може бути піддана свавільному арешту або затриманню, а також не може бути позбавлена волі, крім як на таких підставах і відповідно до таких процедур, які встановлені у Статуті.

2. У тих випадках, коли є підстави вважати, що та чи інша особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду, і така особа незабаром повинна бути допитана або Прокурором, або національними органами влади згідно з проханням, направленим відповідно до Частини 9, ця особа має також такі права, про які їй має бути поінформовано до початку допиту:

- a) бути поінформованою до початку допиту про те, що є підстави вважати, що нею було вчинено злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду;
- b) зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не береться до уваги під час визначення винуватості або невинуватості;
- c) користуватися допомогою захисника за власним вибором або, якщо ця особа не має захисника, допомогою призначеного їй захисника в кожному випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, і без будь-якої оплати, якщо в цієї особи немає достатніх коштів на це; та
- d) бути допитаною у присутності адвоката, якщо тільки ця особа за власним бажанням не відмовилася від свого права на послуги адвоката.

Стаття 56

Роль Палати досудового провадження стосовно унікальної можливості для розслідування

1. a) Якщо Прокурор вважає, що проведення розслідування дає унікальну можливість для отримання показань чи заяви від свідка або для вивчення, збирання чи перевірки доказів, які в подальшому можуть виявитися недоступними для цілей використання в ході судового розгляду, Прокурор інформує про це Палату досудового провадження.

b) У цьому випадку Палата досудового провадження на прохання Прокурора може вжити таких заходів, які можуть виявитися необхідними для забезпечення ефективності й об'єктивності провадження та, зокрема, для забезпечення прав захисту.

c) Якщо Палата досудового провадження не ухвалює рішення про інше, Прокурор надає відповідну інформацію особі, яка була арештована або з'явилася за повісткою про виклик у зв'язку з проведенням розслідування, згаданого в підпункті (a), для того, щоб ця особа могла бути заслухана із цього питання.

2. Заходи, зазначені в пункті 1(b), можуть включати:

a) надання рекомендацій або розпоряджень стосовно процедур, яких необхідно дотримуватись;

b) надання вказівок про ведення протоколу провадження у справі;

c) призначення експерта для надання допомоги;

d) надання дозволу на участь у провадженні захиснику особи, яка була арештована або з'явилася до Суду за повісткою про виклик, або, якщо арешту не було чи викликана особа не з'явилася або захисник не визначений, призначення іншого захисника для участі та представництва інтересів захисту;

e) доручення одному зі своїх членів або, у разі необхідності, іншому судді, який є у Відділі досудового провадження чи в Судовому відділі, здійснювати спостереження і давати рекомендації або розпорядження стосовно збирання і збереження доказів та допиту осіб;

f) здійснення таких інших дій, які можуть виявитися необхідними для збирання або збереження доказів.

3. а) Якщо Прокурор не вживає заходів відповідно до цієї статті, а Палата досудового провадження вважає, що такі заходи необхідні з метою збереження доказів, які, на її думку, мають істотне значення для забезпечення інтересів захисту в ході судового розгляду, вона проводить консультації з Прокурором стосовно того, чи є у Прокурора вагомі підстави не звертатися з проханням про вжиття таких заходів. Якщо в результаті консультацій Палата досудового провадження доходить висновку, що небажання Прокурора вимагати вжиття таких заходів є невиправданим, Палата досудового провадження може вживати таких заходів з власної ініціативи.

б) рішення Палати досудового провадження діяти з власної ініціативи відповідно до цього пункту може бути оскаржене Прокурором. Оскарження розглядається в прискореному порядку.

4. Допустимість доказів, збережених або зібраних для судового розгляду відповідно до цієї статті, чи протоколів, в яких вони містяться, визначається в ході судового розгляду відповідно до статті 69, і вони мають таку доказову цінність, яка може бути визначена Судовою палатою.

Стаття 57

Функції та повноваження Палати досудового провадження

1. Якщо в цьому Статуті не передбачено інше, Палата досудового провадження здійснює свої функції відповідно до положень цієї статті.

2. а) Розпорядження або постанови Палати досудового провадження, які видаються відповідно до положень статей 15, 18, 19, пункту 2 статті 54, пункту 7 статті 61 і статті 72, повинні ухвалюватися більшістю голосів її суддів.

б) У всіх інших випадках один суддя Палати досудового провадження може здійснювати функції, передбачені цим Статутом, якщо інше не передбачено Правилами процедури і доказування або не вирішено більшістю голосів суддів Палати досудового провадження.

3. На додаток до своїх інших функцій за цим Статутом Палата досудового провадження може:

а) на прохання Прокурора, віддавати такі розпорядження і видавати такі ордери, які можуть бути необхідними для цілей проведення розслідування;

б) на прохання особи, яка була арештована або з'явилася за повісткою про виклик відповідно до статті 58, віддавати такі розпорядження, включаючи заходи, описані в статті 56, або звертатися з проханням про співробітництво відповідно до Частини 9, яке може виявитися необхідним для допомоги особі в підготовці її захисту;

с) у тих випадках, коли це необхідно, забезпечувати захист і недоторканність приватного життя потерпілих і свідків, збереження доказів, захист осіб, які були арештовані або з'явилися за повісткою про виклик, та захист інформації, що стосується національної безпеки;

д) надавати Прокурору дозвіл на вжиття спеціальних слідчих дій у межах території держави-учасниці, без отримання з боку цієї держави згоди на співробітництво відповідно до Частини 9, якщо, врахувавши, наскільки це можливо, думку відповідної держави, Палата досудового

провадження стосовно цього випадку встановила, що ця держава явно не здатна виконати прохання про співробітництво через відсутність будь-якого органу або елемента її судової системи, наділеного повноваженнями, необхідними для виконання прохання про співробітництво відповідно до Частини 9;

е) у випадках, коли відповідно до статті 58 видається ордер на арешт або повістка про виклик і, належним чином враховуючи силу доказів, а також права заінтересованих сторін, як це передбачено в цьому Статуті й у Правилах процедури і доказування, звертатися з проханням про співробітництво до держав відповідно до пункту 1(к) статті 93 для вжиття заходів захисту з метою конфіскації, зокрема в найкращих інтересах потерпілих.

Стаття 58

Видача Палатою досудового провадження ордера на арешт або повістки про виклик

1. У будь-який час після початку розслідування Палата досудового провадження видає за заявою Прокурора ордер на арешт тієї чи іншої особи, якщо, розглянувши цю заяву й докази або іншу інформацію, надані Прокурором, вона переконалася в тому, що:

а) є обґрунтовані підстави вважати, що ця особа вчинила злочин, який підпадає під юрисдикцію Суду; і

б) арешт цієї особи видається необхідним:

i) для забезпечення її явки на судовий розгляд,

ii) для забезпечення того, щоб ця особа не створювала перешкод чи загрози для розслідування або судового провадження, або

iii) у відповідних випадках, для запобігання продовженню вчинення особою цього злочину або пов'язаного з ним злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду і пов'язаний з тими самими обставинами.

2. У заяві Прокурора вказуються:

а) ім'я особи й будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу;

б) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, які ймовірно вчинила ця особа;

в) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять склад цих злочинів;

г) виклад доказів і будь-яка інша інформація, які дають обґрунтовані підстави вважати, що ця особа вчинила ці злочини; та

е) причина, з якої Прокурор вважає арешт цієї особи необхідним.

3. В ордері на арешт вказуються:

а) ім'я особи та будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу;

б) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, у зв'язку з якими вимагається арешт цієї особи; і

с) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять ці злочини.

4. Ордер на арешт залишається дійсним, доки Суд не розпорядиться про інше.

5. На підставі ордера на арешт Суд може вимагати тимчасового арешту або арешту та передачі особи відповідно до Частини 9.

6. Прокурор може звернутися до Палати досудового провадження з проханням внести поправки до ордеру на арешт шляхом зміни або доповнення до злочинів, зазначених у ньому. Якщо Палата досудового провадження переконалася в існуванні обґрунтованих підстав вважати, що ця особа вчинила злочини, якими змінено або доповнено ордер на арешт, вона відповідним чином змінює ордер на арешт.

7. Як альтернатива зверненню з проханням про видачу ордеру на арешт Прокурор може подати заяву з проханням до Палати досудового провадження видати повістку про виклик цієї особи. Якщо Палата досудового провадження переконалася в наявності обґрунтованих підстав вважати, що ця особа вчинила ймовірний злочин і що повістка про виклик буде достатнім заходом для забезпечення явки цієї особи, вона видає повістку про виклик цієї особи на певних умовах чи без будь-яких умов, які обмежують свободу (інших, ніж затримання), якщо це передбачено національним законодавством. У повістці вказуються:

a) ім'я особи і будь-яка інша відповідна інформація, що встановлює особу;

b) точна дата явки особи;

c) конкретне посилання на злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду, які ймовірно вчинила ця особа; і

d) стислий виклад фактів, які ймовірно становлять цей злочин.

Повістка про виклик вручається безпосередньо цій особі.

Стаття 59

Процедура арешту в державі місця тримання під вартою

1. Держава-учасниця, яка отримала прохання про тимчасовий арешт або про арешт та передачу будь-якої особи до Суду, невідкладно вживає заходів для арешту відповідної особи відповідно до свого законодавства і положень Частини 9.

2. Арештована особа невідкладно доставляється до компетентного судового органу в державі місця тримання під вартою, який відповідно до законодавства цієї держави визначає, що:

a) ордер виданий стосовно цієї особи;

b) ця особа арештована з дотриманням належної процедури; та

c) права цієї особи були дотримані.

3. Арештована особа має право звернутися до компетентного органу в державі місця тримання під вартою з клопотанням про тимчасове звільнення до її передачі до Суду.

4. Під час прийняття рішення стосовно будь-якого такого клопотання компетентний орган у державі місця тримання під вартою розглядає питання про те, чи існують, з огляду на тяжкість імовірних злочинів, надзвичайні та виняткові обставини, які виправдали б тимчасове звільнення, і чи існують необхідні гарантії для забезпечення того, щоб держава місця тримання під вартою могла виконати свій обов'язок стосовно передачі цієї особи до Суду. Компетентний орган у державі місця тримання під вартою не може розглядати питання про те, чи виданий ордер на арешт належним чином відповідно до пункту 1(a) та 1(b) статті 58.
5. Палаті досудового провадження повідомляють про будь-яке клопотання про тимчасове звільнення і вона надає рекомендації компетентному органу в державі місця тримання під вартою. Компетентний орган у державі місця тримання під вартою до прийняття ним рішення повною мірою враховує такі рекомендації, у тому числі будь-які рекомендації стосовно заходів запобігання втечі цієї особи.
6. Якщо ця особа тимчасово звільнена, Палата досудового провадження може запитувати періодичні звіти про статус такого тимчасового звільнення.
7. Після прийняття державою місця тримання під вартою рішення про передачу цю особу якомога швидше доставляють до Суду.

Стаття 60

Підготовче провадження в Суді

1. Після передачі особи до Суду або добровільної явки особи до Суду чи за повісткою про виклик Палата досудового провадження переконується в тому, що ця особа була поінформована про злочини, які вона ймовірно вчинила, і про її права за цим Статутом, включаючи право подавати клопотання про тимчасове звільнення з-під варти до початку судового розгляду.
2. Особа, стосовно якої видано ордер на арешт, може подавати клопотання про тимчасове звільнення з-під варти до початку судового розгляду. Якщо Палата досудового провадження переконалася в тому, що умови, встановлені в пункті 1 статті 58, дотримані, ця особа продовжує перебувати під вартою. Якщо Палата досудового провадження не переконалася в тому, що вони дотримані, вона звільняє цю особу на певних умовах чи без будь-яких умов.
3. Палата досудового провадження періодично переглядає свою постанову про звільнення цієї особи або про її тримання під вартою і може зробити це в будь-який момент на прохання Прокурора або цієї особи. Після такого перегляду вона може змінити свою постанову про тримання під вартою, звільнення з-під варти або умови звільнення з-під варти, якщо вона переконана в тому, що цього вимагають обставини, що змінилися.
4. Палата досудового провадження забезпечує, щоб жодна особа не перебувала під вартою впродовж невинувато довшого періоду до судового розгляду через невинуватану затримку з боку Прокурора. У разі виникнення такої затримки Суд розглядає питання про звільнення особи з-під варти на певних умовах чи без будь-яких умов.

5. У разі необхідності Палата досудового провадження може видавати ордер на арешт, щоб забезпечити присутність особи, що була звільнена з-під варти.

Стаття 61

Затвердження обвинувачень до початку судового розгляду

1. З урахуванням положень пункту 2 протягом розумного періоду часу після передачі особи до Суду або після її добровільної явки до Суду Палата досудового провадження проводить слухання з метою затвердження обвинувачень, на підставі яких Прокурор має намір вимагати проведення судового розгляду. Слухання проводиться у присутності Прокурора й обвинуваченого, а також його захисника.

2. Палата досудового провадження може на прохання Прокурора або з власної ініціативи провести слухання за відсутності обвинуваченого, щоб затвердити обвинувачення, на підставі яких Прокурор має намір вимагати проведення судового розгляду, у випадках, коли:

- а) обвинувачений відмовився від свого права бути присутнім на слуханні його справи; або
- б) обвинувачений переховується або неможливо встановити його місце перебування, і було вжито всіх обґрунтованих заходів для забезпечення його явки до Суду, щоб поінформувати його про висунуті проти нього обвинувачення, а також про намір провести слухання з метою затвердження цих обвинувачень.

У зазначеному випадку така особа може бути представлена захисником, якщо Палата досудового провадження визначить, що це відповідає інтересам правосуддя.

3. У розумний строк до початку слухання ця особа:

- а) отримує копію документа, що містить обвинувачення, які Прокурор має намір пред'явити особі в суді; та
- б) інформується про те, які докази Прокурор має намір використовувати під час слухання.

Палата досудового провадження може видавати розпорядження стосовно розкриття інформації для цілей слухання.

4. До початку слухання Прокурор може продовжувати розслідування й може змінити або зняти будь-які обвинувачення. Особі надається повідомлення в розумний строк до початку слухання про будь-яке внесення змін до обвинувачень або зняття обвинувачень. У разі зняття обвинувачень Прокурор повідомляє Палаті досудового провадження про причини такого зняття.

5. У ході слухання Прокурор підтримує кожний пункт обвинувачення доказами, достатніми для встановлення істотних підстав вважати, що ця особа вчинила злочин, у якому її обвинувачують. Прокурор може покладатися на документальні докази або резюме доказів і може не викликати свідків, які, як очікується, будуть давати показання в суді.

6. У ході слухання особа може:

- а) заперечувати проти обвинувачень;

- b) оспорювати докази, які пред'являються Прокурором; і
- c) пред'являти докази.

7. Палата досудового провадження за підсумками слухання визначає, чи наявні достатні докази для встановлення істотних підстав вважати, що ця особа вчинила кожний зі злочинів, в яких її обвинувачують. Ґрунтуючись на своїй ухвалі, Палата досудового провадження:

- a) затверджує обвинувачення, стосовно яких вона визначила наявність достатніх доказів, і передає цю особу Судовій палаті для проведення судового розгляду у зв'язку із затвердженими обвинуваченнями;
- b) не затверджує обвинувачень, стосовно яких вона визначила відсутність достатніх доказів;
- c) відкладає слухання і просить Прокурора розглянути можливість:
  - i) надання додаткових доказів або проведення подальшого розслідування стосовно конкретного обвинувачення; або
  - ii) внесення змін до обвинувачення, оскільки надані докази ймовірно встановлюють факт вчинення іншого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду.

8. Якщо Палата досудового провадження не затверджує обвинувачення, це не перешкоджає Прокурору в подальшому знову звернутися з проханням про затвердження цього обвинувачення, коли таке прохання підтверджується додатковими доказами.

9. Після затвердження обвинувачень і до початку судового розгляду Прокурор може з дозволу Палати досудового провадження і після повідомлення обвинуваченому внести зміни до обвинувачення. Якщо Прокурор має намір висунути додаткові обвинувачення або замінити обвинувачення більш серйозними обвинуваченнями, то відповідно до цієї статті має бути проведено слухання для затвердження цих обвинувачень. Після початку судового розгляду Прокурор може з дозволу Судової палати зняти обвинувачення.

10. Дія будь-якого виданого раніше ордера припиняється стосовно будь-яких обвинувачень, які не були затвержені Палатою досудового провадження або які були зняті Прокурором.

11. Після затвердження обвинувачень відповідно до цієї статті Президія створює Судову палату, яка з урахуванням пункту 9 цієї статті й пункту 4 статті 64 відповідає за проведення подальшого провадження і може здійснювати будь-яку функцію Палати досудового провадження, яка стосується такого провадження й може виконуватися в ході нього.

Частина 6

Судовий розгляд

Стаття 62

Місце судового розгляду

Якщо не буде прийнято рішення про інше, місцем судового розгляду є місце перебування Суду.

Стаття 63

Судовий розгляд в присутності обвинуваченого

1. Обвинувачений повинен бути присутнім на судовому розгляді.
2. Якщо обвинувачений, який є присутнім у Суді, продовжує порушувати хід судового розгляду, Судова палата може видалити обвинуваченого і надати йому можливість спостерігати за ходом розгляду та давати вказівки захиснику, перебуваючи поза межами зали засідань, з використанням, коли це необхідно, засобів зв'язку. Зазначені заходи вживаються лише за виняткових обставин після того, як інші альтернативні розумні заходи виявились недостатніми, та лише впродовж такого періоду часу, який чітко вимагається.

Стаття 64

Функції та повноваження Судової палати

1. Функції та повноваження Судової палати, передбачені в цій статті, здійснюються відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування.
2. Судова палата забезпечує, щоб розгляд був справедливим і швидким та проводився з повним дотриманням прав обвинуваченого, а також з належним врахуванням необхідності захисту потерпілих і свідків.
3. Після того, як у справі призначено слухання відповідно до цього Статуту, Судова палата, призначена для розгляду справи:
  - a) консультується зі сторонами та ухвалює такі процедури, які є необхідними для сприяння справедливому і швидкому провадженню;
  - b) визначає мову або мови, які будуть використовуватися в ході судового розгляду; і
  - c) з дотриманням будь-яких інших відповідних положень цього Статуту передбачає розкриття, заздалегідь до початку судового розгляду, документів або інформації, які до цього не були розкриті, для надання можливості належної підготовки до судового розгляду.
4. Судова палата може, якщо це необхідно для ефективного і справедливого виконання нею своїх функцій, передавати попередні питання до Палати досудового провадження або, у разі необхідності, іншому судді Відділу досудового провадження, який є в її розпорядженні.
5. Надіславши повідомлення сторонам, Судова палата може у відповідних випадках дати розпорядження про об'єднання або розділення обвинувачень проти декількох обвинувачених.
6. Під час виконання своїх функцій до початку судового розгляду або в ході судового розгляду Судова палата, у разі необхідності, може:
  - a) здійснювати будь-які функції Палати досудового провадження, згадані в пункті 11 статті 61;
  - b) вимагати явки свідків і дачі ними показань, а також пред'явлення документальних та інших доказів, звертаючись, якщо це необхідно, за допомогою до держав, як це передбачено в цьому Статуті;

- c) забезпечувати захист конфіденційної інформації;
- d) давати розпорядження про надання додаткових доказів до тих доказів, які були зібрані до судового розгляду або пред'явлені сторонами в ході судового розгляду;
- e) забезпечувати захист обвинуваченого, свідків і потерпілих; та
- f) ухвалювати рішення з будь-яких інших питань, що стосуються справи.

7. Судовий розгляд є відкритим. Проте Судова палата може встановити, що особливі обставини вимагають того, щоб деякі засідання проводилися в закритому режимі для цілей, передбачених у статті 68, або в інтересах захисту конфіденційної або чутливої інформації, яка повинна бути подана як доказ.

8. а) На початку розгляду Судова палата зачитує обвинуваченому обвинувачення, що були попередньо затверджені Палатою досудового провадження. Судова палата переконується в тому, що обвинувачений розуміє зміст обвинувачень. Вона дає обвинуваченому можливість визнати свою вину відповідно до статті 65 або заявити про свою невинуватість.

b) Під час судового розгляду головуючий суддя може давати вказівки стосовно здійснення провадження, у тому числі для забезпечення того, щоб воно здійснювалося справедливо і неупереджено. З дотриманням будь-яких вказівок головуючого судді сторони можуть пред'являти докази відповідно до положень цього Статуту.

9. Судова палата, *inter alia*, має право за клопотанням однієї зі сторін або з власної ініціативи:

- a) ухвалювати рішення про допустимість або належність доказів; і
- b) вживати всіх необхідних заходів для підтримання порядку в ході слухання.

10. Судова палата забезпечує складення повного протоколу судового розгляду, який точно відображає перебіг процесу, ведення і зберігання якого покладається на Секретаря.

Стаття 65

Процедура, яка діє в разі визнання вини

1. Якщо обвинувачений визнає себе винним згідно з пунктом 8(а) статті 64, Судова палата визначає:

- a) чи усвідомлює обвинувачений характер і наслідки визнання себе винним;
- b) чи зроблене це визнання обвинуваченим добровільно після достатніх консультацій із захисником; та
- c) чи підтверджується визнання вини фактами справи, викладеними:
  - i) в документах, що містять обвинувачення, пред'явлені Прокурором та визнані обвинуваченим;
  - ii) у будь-яких матеріалах, представлених Прокурором, які підкріплюють обвинувачення і які приймає обвинувачений; та

iii) у будь-яких інших доказах, зокрема показаннях свідків, поданих Прокурором або обвинуваченим.

2. Якщо Судова палата переконується, що умови, зазначені в пункті 1, дотримані, вона розглядає визнання вини разом з будь-якими додатковими доказами, які були надані, як таке, що встановлює всі істотно важливі факти, необхідні для доведення вчинення злочину, стосовно якого зроблено визнання, і може засудити обвинуваченого за вчинення цього злочину.

3. Якщо Судова палата не переконується в тому, що умови, зазначені в пункті 1, дотримані, вона виходить з того, що визнання вини не мало місця, і в цьому випадку вона дає розпорядження продовжувати судовий розгляд відповідно до звичайних процедур розгляду справи, передбачених цим Статутом, і може передати цю справу іншій Судовій палаті.

4. Якщо Судова палата вважає, що в інтересах правосуддя, зокрема в інтересах потерпілих, є необхідним більш повний виклад фактів справи, Судова палата може:

a) звернутися до Прокурора з проханням представити додаткові докази, у тому числі показання свідків; або

b) дати розпорядження продовжити судовий розгляд відповідно до звичайних процедур розгляду справи, передбачених цим Статутом, і в цьому випадку вона виходить з того, що визнання вини не мало місця, і може передати цю справу іншій Судовій палаті.

5. Будь-яке обговорення між Прокурором і захистом питання про зміну обвинувачень, визнання вини або покарання, що має бути призначено, не є обов'язковим для Суду.

Стаття 66

Презумпція невинуватості

1. Кожний вважається невинуватим, доки його вину не буде доведено в Суді відповідно до застосовного права.

2. Тягар доведення вини обвинуваченого покладено на Прокурора.

3. Для визнання винним обвинуваченого Суд повинен переконатися в тому, що обвинувачений є винним поза розумним сумнівом.

Стаття 67

Права обвинуваченого

1. Під час визначення будь-якого обвинувачення обвинувачений має право на публічне слухання, з урахуванням положень цього Статуту, на справедливе слухання, яке проводиться неупереджено, та принаймні на такі мінімальні гарантії на основі повної рівності:

a) бути негайно й детально поінформованим мовою, яку обвинувачений розуміє повною мірою і якою він розмовляє, про характер, підстави та зміст пред'явленого йому обвинувачення;

b) мати достатньо часу й можливостей для підготовки свого захисту, а також вільно спілкуватися з обраним захисником в умовах конфіденційності;

c) бути судимим без невиправданої затримки;

d) з урахуванням пункту 2 статті 63 бути присутнім на судовому розгляді, захищати себе особисто або за допомогою обраного ним захисника, бути повідомленим, якщо він не має захисника, про це право й мати призначеного йому Судом захисника в будь-якому випадку, коли цього вимагають інтереси правосуддя, та безоплатно, якщо він не має достатньо коштів для оплати послуг захисника;

e) допитувати свідків, що дають показання проти нього, або мати право на те, щоб ці свідки були допитані, а також мати право на виклик і допит свідків, що дають показання на його користь, на тих самих умовах, які існують для свідків, що дають показання проти нього. Обвинувачений також має право висувати аргументи на свій захист і надавати інші докази, що є допустимими згідно із цим Статутом;

f) безоплатно користуватися допомогою кваліфікованого перекладача та отримувати переклади, необхідні для того, щоб судовий розгляд відповідав вимогам справедливості, у випадках, коли мова, що використовується для розгляду справи в Суді, або мова документів, наданих Суду, не є тією мовою, яку обвинувачений повною мірою розуміє і якою він розмовляє;

g) не бути примушеним до дачі показань або до визнання себе винним і мати право зберігати мовчання, при цьому таке мовчання не береться до уваги під час визначення винуватості або невинуватості;

h) без прийняття присяги виступати з усними або письмовими заявами на свій захист; і

i) неперекладення на нього або неї тягаря доказування або обов'язку спростування.

2. На додаток до будь-якого іншого розкриття інформації, передбаченого в цьому Статуті, Прокурор настільки швидко, наскільки це можливо, пред'являє захисту наявні в його розпорядженні або під його контролем докази, які, на його думку, свідчать або можуть свідчити про невинуватість обвинуваченого чи про наявність обставин, що пом'якшують вину, або здатні вплинути на достовірність доказів обвинувачення. Будь-які сумніви стосовно застосування цього пункту вирішуються Судом.

Стаття 68

Захист потерпілих і свідків та їхня участь у провадженні

1. Суд вживає належних заходів для захисту безпеки, фізичного і психічного благополуччя, гідності та недоторканності особистого життя потерпілих і свідків. При цьому Суд враховує всі відповідні фактори, у тому числі вік, гендерний фактор, як це визначено в пункті 3 статті 7, і стан здоров'я, а також характер злочину, зокрема у випадках, але не обмежуючись ними, коли злочин включав сексуальне насильство, гендерне насильство або насильство над дітьми. Прокурор вживає таких заходів, зокрема під час розслідування та кримінального переслідування за ці злочини. Такі заходи не повинні завдавати шкоди правам

обвинуваченого та справедливому й неупередженому судовому розгляду або бути несумісними з ними.

2. Як виняток з принципу проведення відкритих слухань, передбаченого в статті 67, палати Суду можуть для захисту потерпілих і свідків чи обвинуваченого провести будь-яку частину провадження *in camera* або дозволити надання доказів за допомогою електронних або інших спеціальних засобів. Зокрема, такі заходи вживаються у випадку, коли йдеться про жертву сексуального насильства або дитину, яка є потерпілим чи свідком, якщо Суд не розпорядився інакше, з урахуванням усіх обставин, особливо думки такого потерпілого чи свідка.

3. На стадіях провадження, які Суд вважатиме такими, що для цього підходять, Суд дозволяє висловлювати й розглядати думки та побоювання потерпілих, коли зачіпаються їхні особисті інтереси, але таким чином, щоб це не завдавало шкоди правам обвинуваченого та справедливому й неупередженому судовому розгляду та не було несумісним з ними. У випадках, коли Суд вважає це виправданим, такі думки і побоювання можуть бути висловлені законними представниками потерпілих відповідно до Правил процедури і доказування.

4. Підрозділ з надання допомоги потерпілим і свідкам може рекомендувати Прокурору і Суду відповідні заходи захисту, процедури забезпечення безпеки, надання консультаційної та іншої допомоги, згаданої в пункті 6 статті 43.

5. Коли розкриття доказів або інформації відповідно до цього Статуту може спричинити виникнення серйозної загрози безпеці будь-якого свідка або членів його сім'ї, Прокурор може для цілей здійснення будь-якого провадження, що здійснювалося до початку розгляду справи, не розкривати таких доказів або інформації і замість цього представити їхній виклад. Зазначені заходи здійснюються таким чином, щоб це не завдавало шкоди й не було несумісним з правами обвинуваченого і проведенням справедливого й неупередженого судового розгляду.

6. Держава може звернутися з проханням про вжиття необхідних заходів, що забезпечують захист її службовців або представників, а також заходів захисту конфіденційної або чутливої інформації.

Стаття 69

Докази

1. Перед тим, як перейти до дачі показань, кожний свідок відповідно до Правил процедури і доказування бере на себе зобов'язання давати правдиві показання.

2. Показання даються свідком у судовому засіданні особисто, крім випадків, коли інше передбачається заходами, викладеними в статті 68 або в Правилах процедури і доказування. Суд може також дозволити дачу *viva voce* (усних) або записаних за допомогою відео- або аудіотехніки показань свідка, а також надання документів або письмових протоколів за умови дотримання положень цього Статуту і відповідно до Правил процедури і доказування. Ці заходи не повинні завдавати шкоди правам обвинуваченого або бути несумісними з ними.

3. Сторони можуть робити подання, що стосуються справи, відповідно до статті 64. Суд правомочний вимагати надання всіх доказів, які він вважає необхідними для встановлення істини.

4. Суд може відповідно до Правил процедури і доказування ухвалити рішення про належність або допустимість будь-яких доказів, враховуючи при цьому, *inter alia*, їхню силу, а також будь-яку шкоду, яку такі докази можуть завдати проведенню справедливого судового розгляду або справедливій оцінці показань свідка.

5. Суд поважає привілеї конфіденційності, передбачені в Правилах процедури і доказування, та дотримується їх.

6. Суд не вимагає доведення загальновідомих фактів, але може визнати їх доведеними.

7. Докази, отримані в результаті порушення положень цього Статуту або міжнародно визнаних прав людини, не є допустимими, якщо:

a) порушення породжує серйозні сумніви стосовно достовірності доказів; або

b) допущення доказів було б несумісним з об'єктивним провадженням і завдало б йому серйозної шкоди.

8. Вирішуючи питання про належність або допустимість доказів, зібраних державою, Суд не вирішує питання про застосування національного законодавства цієї держави.

Стаття 70

Злочини проти відправлення правосуддя

1. Суд має юрисдикцію щодо таких злочинів проти відправлення ним правосуддя, вчинених умисно:

a) дача неправдивих показань після взяття зобов'язання відповідно до пункту 1 статті 69 давати правдиві показання;

b) надання завідомо неправдивих або сфальсифікованих доказів;

c) здійснення протиправного впливу на свідка, втручання або перешкоджання присутності свідка чи дачі ним показань, помста за дачу ним показань чи знищення доказів, їх фальсифікація або перешкоджання їх збиранню;

d) перешкоджання, залякування або протиправний вплив на посадову особу Суду з метою примушення або переконання посадової особи не виконувати або виконувати неналежним чином свої обов'язки;

e) помста посадовій особі Суду за те, що ця або інша посадова особа виконувала свої обов'язки;

f) вимагання або одержання хабара у статусі посадової особи Суду у зв'язку зі своїми офіційними обов'язками.

2. Принципи і процедури, що регулюють здійснення Судом юрисдикції щодо злочинів на підставі цієї статті, повинні бути тими самими, що викладені в Правилах процедури і доказування. Умови надання міжнародного сприяння Суду стосовно його проваджень, здійснених ним за цією статтею, регулюються внутрішнім законодавством запитуваної держави.

3. У разі визнання особи винною Суд може призначити покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п'яти років або штрафу відповідно до Правил процедури і доказування чи обох одночасно.

4. а) Кожна держава-учасниця поширює своє кримінальне законодавство, що встановлює покарання за злочини, спрямовані проти об'єктивності своїх слідчих і судових процедур, на злочини проти відправлення правосуддя, зазначені в цій статті, вчинені її громадянином або на її території.

б) На прохання Суду держава-учасниця, коли вона вважає це доцільним, передає справу своїм компетентним органам для судового переслідування. Ці органи ретельно розглядають такі справи і виділяють достатні ресурси для того, щоб їхній розгляд міг бути проведений ефективним чином.

Стаття 71

Санкції за неналежну поведінку в Суді

1. Суд може покарати осіб, присутніх в Суді, за неналежну поведінку, у тому числі за зрив судового розгляду або умисну відмову виконувати його розпорядження, шляхом адміністративних заходів, за винятком позбавлення волі, таких, як тимчасове або постійне видалення із зали суду, штраф або інші подібні заходи, передбачені в Правилах процедури і доказування.

2. Процедури, що регулюють застосування заходів, зазначених у пункті 1, встановлюються в Правилах процедури і доказування.

Стаття 72

Захист інформації, що стосується національної безпеки

1. Ця стаття застосовується в будь-якому випадку, коли розкриття інформації або документів держави завдало б, на думку цієї держави, шкоди інтересам її національної безпеки. Такі випадки включають ті випадки, на які поширюються положення пунктів 2 і 3 статті 56, пункту 3 статті 61, пункту 3 статті 64, пункту 2 статті 67, пункту 6 статті 68, пункту 6 статті 87 і статті 93, а також випадки, що виникають на будь-якій іншій стадії судового розгляду, на якій може порушуватися питання про таке розкриття.

2. Ця стаття також застосовується у випадках, коли особа, до якої було звернено прохання надати інформацію або докази, відмовилася зробити це або передала це питання державі на тій підставі, що розкриття завдало б шкоди інтересам національної безпеки держави, і

відповідна держава підтверджує, що, на її думку, таке розкриття завдало б шкоди інтересам її національної безпеки.

3. Ніщо в цій статті не завдає шкоди вимогам конфіденційності, що застосовуються на підставі пункту 3(e) та 3(f) статті 54, або застосуванню статті 73.

4. Якщо будь-якій державі стає відомо про те, що інформація або документи держави розкриваються або, вірогідно, будуть розкриті на будь-якій стадії судового розгляду, і, на її думку, таким розкриттям була б завдана шкода інтересам її національної безпеки, така держава має право втрутитися для того, щоб досягти вирішення цього питання відповідно до цієї статті.

5. Якщо, на думку будь-якої держави, розкриття інформації завдало б шкоди інтересам її національної безпеки, ця держава у взаємодії з Прокурором, захистом або Палатою досудового провадження чи Судовою палатою, залежно від обставин, вживає всіх обґрунтованих заходів для вирішення цього питання на засадах співробітництва. Такі заходи можуть включати:

a) зміну або уточнення запиту;

b) винесення Судом ухвали стосовно належності запитуваної інформації чи доказів або стосовно того, чи можуть докази, хоча вони і є належними, бути отриманими з джерела, іншого, ніж запитувана держава, або чи не отримані вони з такого джерела;

c) отримання інформації або доказів з іншого джерела чи в іншій формі; або

d) домовленість про умови, на яких може надаватися допомога, у тому числі, серед іншого, надання узагальненої або переробленої інформації, встановлення обмежень на розкриття, проведення провадження *in camera* або *ex parte* чи інші захисні заходи, допустимі відповідно до цього Статуту та Правил процедури і доказування.

6. Якщо було вжито всіх обґрунтованих заходів для вирішення цього питання на засадах співробітництва й держава вважає, що не існує таких способів або таких умов, які дозволяли б надати або розкрити інформацію чи документи без шкоди для інтересів її національної безпеки, вона повідомляє про це Прокурору або Суду із зазначенням конкретних мотивів свого рішення, якщо тільки точний опис таких мотивів сам по собі не спричинить завдання такої шкоди.

7. Після цього, якщо Суд визначить, що ці докази є належними й необхідними для встановлення винуватості або невинуватості обвинуваченого, ним можуть бути вжиті такі заходи:

a) якщо розкриття інформації або документа запитується згідно з проханням про співробітництво відповідно до Частини 9 або у зв'язку з обставинами, зазначеними в пункті 2, і держава навела причини для відмови відповідно до пункту 4 статті 93:

i) Суд може перед тим, як зробити будь-який висновок, про який ідеться в підпункті 7(a)(ii), надіслати запит про проведення подальших консультацій з метою заслуховування аргументів держави, що може включати у відповідних випадках слухання *in camera* та *ex parte*;

ii) якщо Суд робить висновок, що, посилаючись на підстави для відмови згідно з пунктом 4 статті 93 за обставин цієї справи, запитувана держава діє всупереч зобов'язанням за цим Статутом, Суд може передати це питання відповідно до пункту 7 статті 87 із зазначенням підстав для свого висновку; і

iii) Суд може зробити такий висновок у ході судового розгляду у справі обвинуваченого стосовно наявності або відсутності того чи іншого факту, який може бути належним за цих обставин; або

b) за всіх інших обставин:

i) видати розпорядження про розкриття; або

ii) у тій частині, у якій Суд не дозволяє розкриття, зробити такий висновок у ході судового розгляду у справі обвинуваченого стосовно наявності або відсутності того чи іншого факту, який може бути належним за цих обставин.

Стаття 73

Інформація або документи третіх сторін

Якщо Суд звертається до держави-учасниці з проханням надати документ або інформацію, що знаходиться у її віданні, розпорядженні або під її контролем та яка була розкрита їй на умовах конфіденційності державою, міжурядовою організацією або міжнародною організацією, то ця держава-учасниця заручається згодою сторони, яка надала документ або інформацію, на розкриття такого документа або інформації. Якщо такою стороною є держава-учасниця, то вона або дає згоду на розкриття такої інформації чи документа, або зобов'язується вирішити із Судом питання про розкриття документа чи інформації з дотриманням положень статті 72. Якщо такою стороною виступає держава, що не є учасницею цього Статуту, і вона відмовляється дати згоду на розкриття, то запитувана держава повідомляє Суду про те, що вона не в змозі надати цей документ або інформацію внаслідок раніше взятого на себе зобов'язання стосовно дотримання конфіденційності перед такою стороною.

Стаття 74

Вимоги до ухвалення рішення

1. Всі судді Судової палати повинні бути присутніми на кожній стадії судового розгляду та в ході всіх обговорень. Президія може в окремих випадках призначати з урахуванням наявних можливостей одного чи більше запасних суддів, які будуть присутніми на кожній стадії судового розгляду і замічатимуть члена Судової палати, якщо цей член Палати більше не може бути присутнім.

2. Рішення Судової палати ґрунтується на основі оцінки нею доказів і всього провадження у справі. Рішення не повинно виходити за межі фактів і обставин, викладених у документі, що містить обвинувачення, чи в будь-яких поправках до документа, що містить обвинувачення. Суд може обґрунтовувати своє рішення тільки на доказах, наданих йому і розглянутих ним у ході судового розгляду.

3. Судді повинні намагатися досягти однаковості у своєму рішенні, за відсутності якої рішення ухвалюється більшістю суддів.

4. Обговорення Судової палати зберігаються в таємниці.

5. Рішення ухвалюється в письмовому вигляді й містить повний і мотивований виклад встановлених Судовою палатою фактів стосовно доказів і висновків. Судова палата ухвалює єдине рішення. За відсутності однаковості рішення Судової палати повинно містити думку більшості й меншості. Рішення або його резюме оголошується на відкритому засіданні.

Стаття 75

Відшкодування шкоди потерпілим

1. Суд установлює принципи, що стосуються відшкодування шкоди потерпілим або їхнім правонаступникам, включаючи реституцію, компенсацію і реабілітацію. На цій основі Суд може у відповідь на прохання або, за виняткових обставин, з власної ініціативи визначити у своєму рішенні масштаби й розмір будь-якої шкоди і збитків, заподіяних потерпілим або їхнім правонаступникам, та заявляє про принципи, на підставі яких він діє.

2. Суд може винести постанову безпосередньо стосовно особи, визнаної винною, про відшкодування шкоди потерпілим або стосовно потерпілих у належній формі, включаючи реституцію, компенсацію та реабілітацію.

У відповідних випадках Суд може винести постанову про виплату суми в порядку відшкодування збитків до Цільового фонду, передбаченого у статті 79.

3. Перед тим, як винести постанову відповідно до цієї статті, Суд може запитувати і враховує заяви від особи, визнаної винною, від потерпілих, інших заінтересованих осіб чи заінтересованих держав або від їхнього імені.

4. Здійснюючи свої повноваження відповідно до цієї статті, Суд після ухвалення рішення про визнання особи винною у вчиненні злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду, може визначити, чи існує необхідність у тому, щоб для виконання будь-якої постанови, яку він може винести згідно із цією статтею, були вжиті заходи відповідно до пункту 1 статті 93.

5. Держава-учасниця виконує рішення, ухвалене згідно із цією статтею так, якби положення статті 109 застосовувалися би до цієї статті.

6. Ніщо в цій статті не повинно тлумачитися як таке, що завдає шкоди правам потерпілих відповідно до національного або міжнародного права.

Стаття 76

Призначення покарання

1. У разі визнання особи винною Судова палата розглядає питання про призначення відповідного покарання і бере до уваги надані в ході судового розгляду докази і зроблені подання, які стосуються призначення покарання.

2. Крім випадків, коли застосовуються положення статті 65, Судова палата до закінчення судового розгляду може з власної ініціативи й повинна на прохання Прокурора чи обвинуваченого провести додаткове судове слухання для того, щоб заслухати будь-які додаткові докази або подання, що стосуються покарання, відповідно до Правил процедури і доказування.

3. У випадках, коли застосовується пункт 2, будь-які заяви, зроблені на підставі статті 75, заслуховуються в ході додаткового слухання, згаданого в пункті 2, або, у разі необхідності, в ході будь-якого нового слухання.

4. Вирок проголошується публічно та, коли це можливо, в присутності обвинуваченого.

Частина 7

Види покарань

Стаття 77

Застосовні види покарань

1. З урахуванням статті 110 Суд може призначити особі, визнаній винною у вчиненні злочину, передбаченого в статті 5 цього Статуту, один з таких видів покарань:

a) позбавлення волі на певний строк, обчислюваний у кількості років, що не перевищує максимально 30 років, або

b) довічне позбавлення волі в тих випадках, коли це виправдано особливо тяжким характером злочину та індивідуальними обставинами особи, визнаної винною.

2. На додаток до позбавлення волі Суд може призначити:

a) штраф відповідно до критеріїв, передбачених у Правилах процедури і доказування;

b) конфіскацію доходів, майна та активів, отриманих безпосередньо або опосередковано в результаті злочину, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін.

Стаття 78

Визначення покарання

1. Під час визначення покарання Суд відповідно до Правил процедури і доказування бере до уваги такі фактори, як тяжкість злочину та індивідуальні обставини особи, визнаної винною.

2. Під час призначення покарання у виді позбавлення волі Суд зараховує строк попереднього тримання під вартою згідно з постановою Суду за наявності такого строку. Суд може зарахувати будь-який строк, іншим чином відбутий під вартою у зв'язку з діянням, що лежить в основі злочину.

3. Якщо особа визнана винною у вчиненні більш ніж одного злочину, Суд призначає покарання за кожний злочин і загальне покарання із зазначенням всього строку позбавлення волі. Цей строк не повинен бути меншим, ніж строк, передбачений найбільш суворим окремим

покаранням, яке було призначено, та не повинен перевищувати 30 років позбавлення волі або покарання у виді довічного позбавлення волі відповідно до пункту 1(b) статті 77.

Стаття 79

Цільовий фонд

1. Рішенням Асамблеї держав-учасниць засновується Цільовий фонд в інтересах потерпілих від злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, та сімей таких потерпілих.
2. Суд може розпорядитися передати грошові кошти та інше майно, вилучені шляхом штрафів або конфіскації, до Цільового фонду.
3. Управління Цільовим фондом здійснюється відповідно до критеріїв, визначених Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 80

Статут, застосування покарань державами і національне законодавство

Ніщо в цій Частині не зачіпає застосування державами покарань, передбачених їхнім національним законодавством, або законів держав, що не передбачають покарань, встановлених у цій Частині.

Частина 8

Оскарження і перегляд

Стаття 81

Оскарження рішення про виправдання, рішення про визнання винним та про призначення покарання

1. Рішення, ухвалене відповідно до статті 74, може бути оскаржене відповідно до Правил процедури і доказування, як це передбачено нижче:
  - a) Прокурор може подати апеляцію на будь-якій з таких підстав:
    - i) процесуальна помилка,
    - ii) помилка у факті або
    - iii) помилка у праві;
  - b) особа, визнана винною, або Прокурор від імені цієї особи може подати апеляцію на будь-якій з таких підстав:
    - i) процесуальна помилка,
    - ii) помилка у факті,
    - iii) помилка у праві або

iv) будь-яка інша підстава, що впливає на справедливість провадження чи рішення або довіру до них.

2. а) Покарання може бути оскаржене відповідно до Правил процедури і доказування Прокурором або особою, визнаною винною, на підставі неспівмірності призначеного покарання вчиненому злочину;

б) якщо під час оскарження призначеного покарання Суд вважатиме, що є підстави, через які рішення про визнання винним може бути частково або цілком скасовано, Суд може запропонувати Прокурору та особі, визнаній винною, навести підстави відповідно до пункту 1(а) чи 1(б) статті 81 й може ухвалити рішення про визнання винним відповідно до статті 83;

с) така сама процедура застосовується у випадку, коли під час оскарження лише рішення про визнання винним Суд вважатиме, що є підстави для пом'якшення покарання відповідно до пункту 2(а).

3. а) Якщо Судова палата не розпорядиться про інше, особа, визнана винною, залишається під вартою, доки триває оскарження;

б) якщо період часу, протягом якого особа, визнана винною, перебуває під вартою, перевищує строк призначеного їй покарання у виді позбавлення волі, вона підлягає звільненню, за винятком випадків, коли Прокурор також оскаржує рішення, то звільнення може бути здійснене лише з дотриманням умов, передбачених у викладеному нижче підпункті (с);

с) у випадку ухвалення рішення про виправдання обвинувачений підлягає негайному звільненню з дотриманням такого:

i) за виняткових обставин, з урахуванням, *inter alia*, конкретного ризику втечі, серйозності висунутого обвинувачення та вірогідності успішного результату оскарження, Судова палата на прохання Прокурора може продовжити тримання обвинуваченого під вартою, доки триває оскарження;

ii) рішення Судової палати, ухвалене на підставі підпункту (с)(i), може бути оскаржене відповідно до Правил процедури і доказування.

4. З урахуванням пункту 3(а) і (б) виконання рішення або покарання може бути призупинено на період часу, передбачений для оскарження і здійснення провадження в порядку оскарження.

Стаття 82

Оскарження інших рішень

1. Кожна зі сторін відповідно до Правил процедури і доказування може оскаржити будь-яке з таких рішень:

а) рішення стосовно юрисдикції або прийнятності;

б) рішення, що дозволяє або забороняє звільнення особи, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування;

с) рішення Палати досудового провадження діяти за власною ініціативою відповідно до пункту 3 статті 56;

д) рішення, що стосується питання, яке істотно впливало б на справедливе і швидке здійснення провадження або на результат судового розгляду та у зв'язку з яким негайне ухвалення Апеляційною палатою рішення може, на думку Палати досудового провадження або Судової палати, істотно сприяти провадженню.

2. Рішення Палати досудового провадження, ухвалене на підставі пункту 3(d) статті 57, може бути оскаржено заінтересованою державою або Прокурором з дозволу Палати досудового провадження. Таке оскарження має бути розглянуто у прискореному порядку.

3. Оскарження як таке не призводить до призупинення розгляду, якщо Апеляційна палата не винесе постанови про це на прохання, подане відповідно до Правил процедури і доказування.

4. Законний представник потерпілих, особа, визнана винною, чи *bona fide* власник майна, на яке негативно вплинула постанова, винесена відповідно до статті 75, може оскаржити таку постанову про відшкодування шкоди, як це передбачено в Правилах процедури і доказування.

Стаття 83

Провадження в порядку оскарження

1. Для цілей провадження відповідно до статті 81 та цієї статті Апеляційна палата має всі повноваження Судової палати.

2. Якщо Апеляційна палата дійшла висновку, що провадження, яке оскаржується, було несправедливим настільки, що це ставить під сумнів довіру до рішення чи вироку або що на рішення чи вирок, які оскаржуються, істотно вплинули помилки у факті або праві чи процесуальна помилка, вона може:

а) скасувати або змінити рішення чи вирок; або

б) розпорядитися про проведення нового судового розгляду іншою Судовою палатою.

Для цих цілей Апеляційна палата може повернути питання щодо фактів до Судової палати, яка розглядала справу в першій інстанції, з метою його з'ясування і подальшого подання Апеляційній палаті відповідного висновку або вона може сама витребувати докази для з'ясування питання. Якщо рішення чи вирок оскаржуються тільки особою, визнаною винною, або Прокурором від імені такої особи, то таке рішення чи вирок не можуть бути змінені так, щоб погіршити становище цієї особи.

3. Якщо під час оскарження вироку Апеляційна палата дійшла висновку, що покарання є неспівмірним вчиненому злочину, вона може змінити покарання відповідно до Частини 7.

4. Рішення Апеляційної палати ухвалюється більшістю голосів суддів і оголошується на відкритому засіданні. У рішенні зазначаються підстави, на яких воно ґрунтується. За відсутності однакості в рішенні Апеляційної палати викладаються думки більшості й меншості, однак суддя може висловити окрему або відмінну думку щодо питання права.

5. Апеляційна палата може виносити рішення за відсутності особи, яку було виправдано або яку було визнано винною.

Стаття 84

Перегляд обвинувального вироку або покарання

1. Особа, визнана винною, або, у разі її смерті, дружина чи чоловік, діти, батьки чи будь-яка особа, яка була жива на момент смерті обвинуваченого, якій ним були дані чіткі письмові вказівки із цією метою, або Прокурор від імені такої особи можуть подати клопотання до Апеляційної палати про перегляд остаточного обвинувального вироку чи покарання на таких підставах:

a) було виявлено нові докази, які

i) були відсутні під час судового розгляду, і відповідальність за таку відсутність не може бути цілком або частково покладена на сторону, що звернулася з клопотанням; і

ii) є достатньо важливими, що якби вони були доведені в ході судового розгляду, то це, вірогідно, призвело б до винесення іншого вироку;

b) було виявлено нові факти, які свідчать про те, що вирішальний доказ, який було взято до уваги в ході судового розгляду та від якого залежить обвинувальний вирок, був неправдивим, сфабрикованим або сфальсифікованим;

c) один суддя або декілька суддів, які брали участь у винесенні обвинувального вироку або у затвердженні обвинувачень, під час розгляду цієї справи вчинили серйозний проступок або грубе порушення своїх обов'язків, достатньо тяжкі для того, щоб слугувати підставою для усунення цього судді або цих суддів з посади відповідно до статті 46.

2. Апеляційна палата відхиляє клопотання, якщо вважає його необґрунтованим. Якщо вона визначає, що клопотання є обґрунтованим, то вона може, в разі необхідності:

a) знову скликати Судову палату, яка розглядала справу в першій інстанції;

b) сформувати нову Судову палату; або

c) зберегти за собою юрисдикцію щодо цих питань

для того, щоб, заслухавши сторони в порядку, встановленому в Правилах процедури і доказування, винести ухвалу про те, чи підлягає рішення перегляду.

Стаття 85

Компенсація арештованому або особі, визнаній винною

1. Кожний, хто став жертвою незаконного арешту або тримання під вартою, має право на компенсацію.

2. Якщо будь-яка особа остаточним рішенням була визнана винною у вчиненні злочину і якщо винесений їй вирок був згодом скасований на підставі того, що будь-який новий або нововиявлений факт безперечно доводить наявність судової помилки, то особа, яка понесла

покарання в результаті такого засудження, отримує законну компенсацію, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не був свого часу виявлений виключно або частково з її вини.

3. За виняткових обставин, коли Суд виявляє беззаперечні факти, що свідчать про наявність грубої і явної судової помилки, він може на власний розсуд присудити компенсацію відповідно до критеріїв, передбачених у Правилах процедури і доказування, особі, яку було звільнено з-під варти після остаточного рішення про виправдання або припинення провадження із цієї причини.

Частина 9

Міжнародне співробітництво та судова допомога

Стаття 86

Загальне зобов'язання співробітничати

Держави-учасниці відповідно до положень цього Статуту всебічно співробітничать із Судом у проведенні ним розслідування злочинів, що підпадають під юрисдикцію Суду, і здійсненні кримінального переслідування за ці злочини.

Стаття 87

Прохання про співробітництво: загальні положення

1. а) Суд має право звертатися до держав-учасниць із проханнями про співробітництво. Такі прохання надсилаються дипломатичними каналами чи будь-якими іншими відповідними каналами, які можуть бути визначені кожною державою-учасницею під час ратифікації, прийняття, затвердження або приєднання.

Подальші зміни такого визначення з боку кожної держави-учасниці здійснюються відповідно до Правил процедури і доказування.

б) Коли це доцільно, без шкоди для положень підпункту (а), прохання можуть також надсилатися через Міжнародну організацію кримінальної поліції чи будь-яку відповідну регіональну організацію.

2. Прохання про співробітництво й будь-які підтвердні документи надаються однією з офіційних мов запитуваної держави чи однією з робочих мов Суду на вибір, зроблений державою під час ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання, або супроводжуються перекладом однією з таких мов.

Подальші зміни такого вибору здійснюються відповідно до Правил процедури і доказування.

3. Запитувана держава зберігає в таємниці прохання про співробітництво й будь-які підтвердні документи, за винятком обсягу, в якому їх розкриття необхідне для виконання прохання.

4. У зв'язку з будь-яким проханням про допомогу, поданим відповідно до цієї Частини, Суд може вживати таких заходів, у тому числі заходів, пов'язаних із захистом інформації, які

можуть бути необхідні для забезпечення безпеки й фізичного або психічного благополуччя будь-яких потерпілих, потенційних свідків та їхніх сімей. Суд може звернутися з проханням про те, щоб будь-яка інформація, яка надається відповідно до цієї Частини, передавалася і використовувалася таким чином, щоб при цьому забезпечувалася безпека й фізичне або психічне благополуччя будь-яких потерпілих, потенційних свідків та їхніх сімей.

5. а) Суд може запропонувати будь-якій державі, що не є учасницею цього Статуту, надати допомогу відповідно до цієї Частини на підставі спеціальної домовленості, угоди з такою державою чи на будь-якій іншій відповідній підставі.

б) У тих випадках, коли держава, що не є учасницею цього Статуту, яка уклала спеціальну домовленість або угоду із Судом, відмовляється співробітничати у виконанні прохань відповідно до будь-якої такої домовленості чи угоди, Суд може поінформувати про це Асамблею держав-учасниць або, у тих випадках, коли це питання передане Суду Радою Безпеки, - Раду Безпеки.

6. Суд може звертатися з проханням до будь-якої міжурядової організації надати інформацію або документи. Суд може також звертатися з проханням про співробітництво і допомогу в інших формах, які можуть бути погоджені з такою організацією і які відповідають її повноваженням або мандату.

7. У тих випадках, коли держава-учасниця не виконує прохання Суду про співробітництво всупереч положенням цього Статуту, тим самим не дозволяючи Суду виконувати його функції та повноваження відповідно до цього Статуту, Суд може ухвалити висновок із цього приводу й передати питання до Асамблеї держав-учасниць або, у тих випадках, коли це питання передане Суду Радою Безпеки, - до Ради Безпеки.

Стаття 88

Наявність процедур, передбачених національним законодавством

Держави-учасниці забезпечують наявність процедур, передбачених їхнім національним законодавством, для всіх форм співробітництва, зазначених у цій Частині.

Стаття 89

Передача осіб до Суду

1. Суд може передати прохання про арешт і передачу особи разом з матеріалами, що додаються до прохання, зазначеними у статті 91, будь-якій державі, на території якої може перебувати ця особа, і звертатися до цієї держави з проханням про співробітництво у здійсненні арешту і передачі такої особи. Держави-учасниці відповідно до положень цієї Частини і процедури, передбаченої їхнім національним законодавством, виконують прохання про арешт і передачу.

2. У тих випадках, коли особа, яка розшукується для передачі, здійснює в національному суді оспорювання на підставі принципу *ne bis in idem*, передбаченого в статті 20, запитувана держава негайно консультується із Судом для визначення того, чи існує відповідна постанова

про прийнятність. Якщо справа визнана прийнятною, то запитувана держава розпочинає виконання прохання. Якщо постанову про прийнятність ще не прийнято, то запитувана держава може відкласти виконання прохання про передачу відповідної особи до ухвалення Судом постанови про прийнятність.

3. а) Держава-учасниця відповідно до свого процесуального законодавства дає дозвіл на перевезення своєю територією особи, яка передається до Суду іншою державою, за винятком випадків, коли перевезення через цю державу могло би перешкодити передачі або призвести до її затримки.

б) Прохання Суду про транзит надсилається відповідно до статті 87. У проханні про транзит містяться:

i) опис особи, яка перевозиться;

ii) стислий виклад фактів справи і їхня правова кваліфікація; та

iii) ордер на арешт і передачу.

с) Під час транзитного перевезення особу, яку перевозять, тримають під вартою.

д) Жодного дозволу не вимагається, коли перевезення здійснюється повітряним транспортом і не передбачається приземлення на території держави транзиту.

е) Якщо на території держави транзиту відбувається незаплановане приземлення, ця держава може звернутися до Суду з вимогою про те, щоб їй відповідно до положення підпункту (b) було надіслано прохання про транзит. Держава транзиту затримує особу, яка перевозиться, до отримання прохання про транзит і здійснення транзиту, але при цьому затримання для цілей цього підпункту не може продовжуватися більше 96 годин з моменту незапланованого приземлення, якщо протягом цього часу не було отримано такого прохання.

4. Якщо щодо розшукуваної особи здійснюється кримінальне провадження або вона відбуває покарання у запитуваній державі за злочин, інший, ніж той, у зв'язку з яким запитується передача до Суду, запитувана держава після прийняття свого рішення про задоволення прохання консультується із Судом.

Стаття 90

Одночасні прохання

1. Держава-учасниця, яка отримує від Суду прохання про передачу особи відповідно до статті 89, у випадку, якщо вона отримує також прохання від будь-якої іншої держави про видачу цієї самої особи за те саме діяння, що становить склад злочину, стосовно якого Суд просить про передачу цієї особи, повідомляє Суду й запитуючій державі про цей факт.

2. У тих випадках, коли запитуюча держава є державою-учасницею, запитувана держава віддає перевагу проханню Суду, якщо:

а) Суд відповідно до статей 18 або 19 постановив, що справа, у зв'язку з якою він просить про передачу особи, є прийнятною, і в цій постанові враховується розслідування або кримінальне переслідування, здійснене запитуючою державою у зв'язку з її проханням про видачу; або

б) Суд виносить постанову, про яку йдеться в підпункті (а), на підставі повідомлення запитуваної держави відповідно до пункту 1.

3. У разі, якщо постанову відповідно до пункту 2(а) не було винесено, запитувана держава може на власний розсуд до винесення Судом постанови на підставі пункту 2(б) розпочати розгляд прохання про видачу від запитуючої держави, але не видає особу до винесення Судом постанови про неприйнятність. Постанова Суду виносить у прискореному порядку.

4. Якщо запитуюча держава не є державою-учасницею цього Статуту, то запитувана держава, якщо вона не зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, віддає перевагу проханням про передачу, що надійшло від Суду, якщо Суд визнав цю справу прийнятною.

5. Якщо у справі відповідно до пункту 4 Судом не було винесено постанови про прийнятність, запитувана держава може на власний розсуд розпочати розгляд прохання про видачу, що надійшло від запитуючої держави.

6. У тих випадках, коли застосовується пункт 4, за винятком випадків, коли запитувана держава вже зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, яка не є учасницею цього Статуту, запитувана держава вирішує питання про передачу цієї особи Суду або видачу цієї особи запитуючій державі. Приймаючи своє рішення, запитувана держава розглядає всі відповідні фактори, у тому числі:

а) відповідні дати прохань;

б) інтереси запитуючої держави, у тому числі, якщо це доречно, ту обставину, чи був злочин учинений на її території, а також громадянство потерпілих і самої особи, яку вона просить видати; і

с) можливість подальшої передачі між Судом і запитуючою державою.

7. У тому випадку, якщо держава-учасниця, що отримує від Суду прохання про передачу особи, отримує також прохання від будь-якої держави про видачу цієї самої особи за інше діяння, ніж те діяння, що становить злочин, за який Суд запитує передачу цієї особи:

а) запитувана держава, якщо вона не зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, віддає перевагу проханням Суду;

б) запитувана держава, якщо вона вже зв'язана міжнародним зобов'язанням щодо видачі особи запитуючій державі, вирішує питання про передачу цієї особи до Суду або видачу цієї особи запитуючій державі. Приймаючи своє рішення, запитувана держава розглядає всі відповідні фактори, у тому числі фактори, зазначені в пункті 6, але особливо враховує відносний характер і тяжкість цього діяння.

8. У тому випадку, якщо згідно з повідомленням відповідно до цієї статті Суд виносить постанову про неприйнятність справи і згодом запитуюча держава отримує відмову у видачі, запитувана держава повідомляє Суду про це рішення.

Стаття 91

Зміст прохання про арешт і передачу

1. Прохання про арешт і передачу подаються в письмовому вигляді. У невідкладних випадках прохання може надсилатися будь-яким засобом, здатним забезпечити доставку письмового повідомлення, за умови підтвердження цього прохання каналами, передбаченими в пункті 1(a) статті 87.

2. Якщо прохання стосується арешту й передачі особи, стосовно якої Палата досудового провадження видала ордер на арешт на підставі статті 58, прохання містить або до нього додають:

а) інформацію з описом розшукуваної особи, достатню для її ідентифікації, та інформацію стосовно ймовірного місця перебування цієї особи;

б) копію ордера на арешт; і

с) такі документи, заяви або інформацію, що можуть бути необхідні в запитуваній державі для виконання вимог щодо процедури передачі, за винятком того, що ці вимоги не повинні бути більш обтяжливими, ніж ті, що застосовуються до прохань про видачу відповідно до договорів або домовленостей між запитуваною державою та іншими державами, і повинні бути, якщо це можливо, менш обтяжливими з урахуванням особливого характеру Суду.

3. У випадку прохання про арешт і передачу особи, вже визнаної винною, прохання містить або до нього додають:

а) копію будь-якого ордера на арешт цієї особи;

б) копію судового рішення про визнання особи винною;

с) інформацію, яка вказує на те, що розшукувана особа є саме тією особою, про яку йдеться в обвинувальному вироку; і

д) якщо розшукуваній особі призначено покарання, копію вироку та, у разі призначення покарання у виді позбавлення волі, зазначення строку покарання, який уже відбуто і який ще залишається відбути.

4. На прохання Суду держава-учасниця консультується із Судом - або в цілому, або у зв'язку з конкретним питанням - стосовно будь-яких вимог згідно з її національним законодавством, які можуть застосовуватися відповідно до пункту 2(с). У ході таких консультацій держава-учасниця повідомляє Суду про особливі вимоги її національного законодавства.

Стаття 92

Тимчасовий арешт

1. У невідкладних випадках Суд може звернутися з проханням про тимчасовий арешт розшукуваної особи до подання прохання про передачу та документів, що до нього додаються, передбачених у статті 91.
2. Прохання про тимчасовий арешт надсилається будь-яким засобом, здатним забезпечити доставку письмового повідомлення, і містить:
  - a) інформацію з описом розшукуваної особи, достатню для її ідентифікації, та інформацію стосовно ймовірного місця перебування цієї особи;
  - b) стислий виклад злочинів, у зв'язку з якими запитується арешт цієї особи, і фактів, що ймовірно становлять ці злочини, у тому числі, якщо це можливо, дату й місце вчинення злочину;
  - c) заяву про наявність ордера на арешт чи обвинувального вироку щодо розшукуваної особи;
і
  - d) заяву про те, що прохання про передачу розшукуваної особи буде надіслано пізніше.
3. Особа, до якої застосовано тимчасовий арешт, може бути звільнена з-під варти, якщо запитувана держава не отримала прохання про передачу та підтвердних документів, передбачених у статті 91, протягом строку, зазначеного в Правилах процедури і доказування. Однак ця особа може дати згоду на свою передачу до закінчення цього строку, якщо це дозволено законодавством запитуваної держави. У такому випадку запитувана держава якнайшвидше передає цю особу до Суду.
4. Той факт, що розшукувана особа була звільнена з-під варти відповідно до пункту 3, не впливає на подальший арешт і передачу цієї особи, якщо прохання про передачу та документи, що до нього додаються, надійдуть пізніше.

Стаття 93

Інші форми співробітництва

1. Держави-учасниці відповідно до положень цієї Частини та згідно з процедурами, передбаченими їхнім національним законодавством, виконують прохання Суду про надання допомоги у зв'язку зі здійсненням розслідувань або кримінального переслідування шляхом:
  - a) ідентифікації і встановлення місця перебування осіб чи предметів;
  - b) отримання доказів, у тому числі показань під присягою, і збирання доказів, включаючи думки експертів та висновки експертизи, необхідні Суду;
  - c) допиту будь-якої особи, стосовно якої здійснюється розслідування або кримінальне переслідування;
  - d) вручення документів, у тому числі судових документів;
  - e) сприяння добровільній явці осіб як свідків або експертів до Суду;

- f) тимчасової передачі осіб, як це передбачено в пункті 7;
- g) проведення огляду місць або об'єктів, включаючи ексгумацію та огляд поховань;
- h) проведення обшуків і накладення арешту;
- i) надання записів і документів, у тому числі офіційних записів і документів;
- j) захисту потерпілих і свідків та збереження доказів;
- к) виявлення, відслідковування і заморожування або арешту доходів, майна та активів, а також знарядь злочинів з метою подальшої конфіскації без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін; і
- l) надання будь-яких інших видів допомоги, не заборонених законодавством запитуваної держави, з метою сприяння здійсненню розслідування і кримінального переслідування за злочини, що підпадають під юрисдикцію Суду.

2. Суд уповноважений надавати свідку або експерту, що з'явився до Суду, гарантію того, що цей свідок або експерт не буде підданий переслідуванню, триманню під вартою чи будь-якому іншому обмеженню особистої свободи з боку Суду стосовно будь-якої дії чи бездіяльності, що мали місце до від'їзду цієї особи із запитуваної держави.

3. Якщо вжиття конкретного заходу в рамках допомоги, зазначеної у проханні, надісланому відповідно до пункту 1, заборонено у запитуваній державі на основі існуючого основоположного принципу права загального застосування, запитувана держава невідкладно проводить консультації із Судом, намагаючись вирішити це питання. У ході таких консультацій необхідно розглянути питання про те, чи може така допомога бути надана іншим чином або на будь-яких інших умовах. Якщо після таких консультацій це питання не вдається вирішити, Суд вносить до цього прохання необхідні зміни.

4. Відповідно до статті 72 держава-учасниця може відмовити у виконанні прохання про допомогу цілком або частково лише в тому випадку, якщо прохання стосується пред'явлення будь-яких документів чи розкриття доказів, що стосуються її національної безпеки.

5. Перш ніж відмовити у виконанні прохання про допомогу на підставі пункту 1(l) запитувана держава розглядає питання про те, чи може допомога бути надана на конкретно визначених умовах або ж вона може бути надана пізніше чи в інший спосіб, за умови, що, якщо Суд або Прокурор приймають допомогу на таких умовах, Суд або Прокурор повинні дотримуватись їх.

6. Якщо у виконанні прохання про допомогу відмовлено, запитувана держава негайно інформує Суд або Прокурора про причини такої відмови.

7. а) Суд може звернутися з проханням про тимчасову передачу особи, що тримається під вартою, для впізнання, дачі показань або надання іншої допомоги. Така особа може бути передана Суду за умови дотримання таких умов:

- i) особа вільно дає свою усвідомлену згоду на таку передачу; і
- ii) запитувана держава погоджується на передачу з дотриманням таких умов, які ця держава й Суд можуть погодити;

b) особу, яка передається, залишають під вартою. Після виконання цілей передачі Суд без затримки повертає цю особу запитуваній державі.

8. a) Суд забезпечує конфіденційність документів та інформації, за винятком того, що вимагається для цілей розслідування і провадження, про які йдеться в проханні.

b) Запитувана держава може, коли це необхідно, передавати Прокурору документи або інформацію на умовах конфіденційності. У цьому випадку Прокурор може використовувати такі документи й таку інформацію лише з метою отримання нових доказів.

c) Запитувана держава може з власної ініціативи або на прохання Прокурора згодом погодитися на розкриття таких документів або інформації. Після цього вони можуть використовуватися як докази відповідно до положень Части 5 й 6 та відповідно до Правил процедури і доказування.

9. a) i) Коли держава-учасниця отримує від Суду та іншої держави відповідно до міжнародного зобов'язання одночасні прохання, інші, ніж прохання про передачу або видачу, держава-учасниця шляхом консультації із Судом та іншою державою докладає зусиль для виконання обох прохань, у разі необхідності шляхом відстрочки чи встановлення умов виконання того чи іншого прохання;

ii) якщо це неможливо, одночасні прохання задовольняються відповідно до принципів, закріплених у статті 90;

b) однак, якщо прохання Суду стосується інформації, власності або осіб, що перебувають під контролем третьої держави або міжнародної організації на підставі міжнародної угоди, запитувана держава інформує про це Суд, і Суд надсилає своє прохання третій державі або міжнародній організації.

10. a) Суд може після отримання прохання співробітничати з державою-учасницею, що здійснює розслідування або судовий розгляд стосовно діяння, яке становить злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, чи становить тяжкий злочин відповідно до національного законодавства запитуючої держави, та надавати їй допомогу.

b) i) Допомога, що надається відповідно до підпункту (a), включає, *inter alia*:

a. передачу заяв, документів або інших видів доказів, отриманих у ході розслідування або судового розгляду, проведеного Судом; і

b. допит будь-якої особи, затриманої за розпорядженням Суду;

ii) у випадку надання Судом допомоги на підставі підпункту (b)(i) a:

a. якщо документи або інші види доказів були отримані за допомогою держави, для такої передачі необхідна згода цієї держави;

b. якщо заяви, документи або інші види доказів були надані свідком або експертом, така передача регулюється положеннями статті 68.

c) Суд може на умовах, викладених у цьому пункті, задовольнити прохання про надання допомоги від держави, яка не є учасницею Статуту, відповідно до цього пункту.

Стаття 94

Відстрочка виконання прохання у зв'язку зі здійснюваним розслідуванням або судовим переслідуванням

1. Якщо негайне виконання прохання перешкоджає здійснюваному розслідуванню або кримінальному переслідуванню у справі, іншій, ніж та справа, якої стосується прохання, запитувана держава може відстрочити виконання цього прохання на строк, погоджений із Судом. Однак відстрочка не повинна перевищувати строк, необхідний для закінчення відповідного розслідування або кримінального переслідування в запитуваній державі. Перед прийняттям рішення про відстрочку запитувана держава повинна розглянути питання про те, чи може допомога бути надана негайно з дотриманням певних умов.

2. У разі прийняття рішення про відстрочку відповідно до пункту 1 Прокурор, тим не менш, може вимагати вжиття заходів для збереження доказів відповідно до пункту 1(j) статті 93.

Стаття 95

Відстрочка виконання прохання у зв'язку з оспорюванням прийнятності справи

У тих випадках, коли Суд розглядає оспорювання прийнятності справи відповідно до статей 18 або 19, запитувана держава може відстрочити виконання прохання відповідно до цієї Частини до винесення Судом постанови, якщо тільки Суд не виніс спеціального розпорядження про те, що Прокурор може розпочати збирання доказів відповідно до статей 18 або 19.

Стаття 96

Зміст прохання про інші форми допомоги відповідно до статті 93

1. Прохання про інші форми допомоги, згадані у статті 93, надсилається в письмовому вигляді. У невідкладних випадках прохання може бути надіслане будь-яким засобом, здатним забезпечити доставку письмового повідомлення, за умови, що вона підтверджується каналами, передбаченими в пункті 1(a) статті 87.

2. Таке прохання у відповідних випадках містить або супроводжується:

- a) стислим викладом мети прохання й запитуваної допомоги, у тому числі правової основи й підстав такого прохання;
- b) якомога детальнішою інформацією про місце перебування або дані про будь-яку особу чи місце, які необхідно встановити або ідентифікувати для надання запитуваної допомоги;
- c) стислим викладом істотних фактів, на яких ґрунтується прохання;
- d) мотивами й детальним викладом будь-якої процедури або вимоги, що підлягають дотриманню;
- e) такою інформацією, яка може бути необхідною відповідно до законодавства запитуваної держави для виконання прохання; та

f) будь-якою іншою відповідною інформацією, необхідною для надання запитуваної допомоги.

3. На прохання Суду держава-учасниця консультується із Судом - або в цілому, або у зв'язку з конкретним питанням - стосовно будь-яких вимог, передбачених її національним законодавством, що можуть застосовуватися відповідно до пункту 2(e). У ході таких консультацій держава-учасниця повідомляє Суду про особливі вимоги її національного законодавства.

4. Положення цієї статті у відповідних випадках застосовуються також стосовно прохання про допомогу, надісланого до Суду.

Стаття 97

Консультації

Якщо, отримавши прохання відповідно до цієї Частини, держава-учасниця виявляє проблеми, які можуть перешкоджати їй виконати це прохання або виключають можливість його виконання, така держава невідкладно проводить консультації із Судом для вирішення цього питання. Такі проблеми можуть включати, *inter alia*:

a) недостатність інформації для виконання прохання;

b) у разі прохання про передачу - неможливість установити, незважаючи на всі докладені зусилля, місце перебування розшукуваної особи або якщо результати здійсненого розслідування доводять, що особа, яка перебуває в запитуваній державі, явно не є особою, зазначеною в ордері; або

c) той факт, що виконання прохання в його нинішньому вигляді потребувало б від запитуваної держави порушення існуючих раніше договірних зобов'язань стосовно іншої держави.

Стаття 98

Співробітництво стосовно відмови від імунітету і згоди на передачу

1. Суд не може звертатися з проханням про передачу або з проханням про допомогу, що потребували б від запитуваної держави дій, що суперечать її зобов'язанням за міжнародним правом стосовно державного чи дипломатичного імунітету особи або майна третьої держави, якщо тільки Суд спочатку не заручиться співробітництвом цієї третьої держави в питанні відмови від імунітету.

2. Суд не може звертатися з проханням про передачу, що потребувало б від запитуваної держави дій, що суперечать її зобов'язанням за міжнародними договорами, відповідно до яких для передачі особи до Суду необхідним є отримання згоди направляючої держави, якщо тільки Суд спочатку не заручиться співробітництвом цієї направляючої держави в питанні отримання згоди на передачу.

Стаття 99

Виконання прохань, поданих відповідно до статей 93 і 96

1. Прохання про допомогу виконуються відповідно до передбаченої для цього випадку процедури, встановленої законодавством запитуваної держави, та, якщо це не заборонено таким законодавством, у спосіб, зазначений у проханні, включаючи дотримання будь-якої процедури, зазначеної в ньому, або дозвіл особам, зазначеним у проханні, бути присутніми й надавати допомогу в процесі виконання.

2. У разі невідкладного прохання документи або докази, підготовлені у відповідь, на прохання Суду надсилаються невідкладно.

3. Відповіді запитуваної держави надсилаються мовою оригіналу та в їхньому оригінальному вигляді.

4. Без шкоди для інших статей цієї Частини, якщо це необхідно для успішного виконання прохання, яке може бути виконано без будь-яких примусових заходів, включаючи, зокрема, допит особи або отримання від неї доказів на добровільній основі, в тому числі без присутності органів влади запитуваної держави-учасниці, якщо це надзвичайно важливо для виконання прохання, і огляд без змін громадського об'єкта чи іншого громадського місця, Прокурор може виконати таке прохання безпосередньо на території держави в такий спосіб:

a) якщо запитувана держава-учасниця є державою, на території якої було ймовірно вчинено злочин, і була визначена прийнятність справи відповідно до статті 18 або 19, Прокурор може безпосередньо виконати таке прохання після проведення всіх можливих консультацій із запитуваною державою-учасницею;

b) в інших випадках Прокурор може виконати таке прохання після консультацій із запитуваною державою-учасницею і з урахуванням будь-яких обґрунтованих умов або занепокоєнь, висловлених цією державою-учасницею. Якщо запитувана держава-учасниця вказує на проблеми, пов'язані з виконанням прохання відповідно до цього підпункту, вона невідкладно проводить консультації із Судом для вирішення цього питання.

5. Положення, що дозволяють особі, яка заслуховується або допитується Судом відповідно до статті 72, посилаючись на обмеження, призначені для недопущення розголошення конфіденційної інформації, що стосується національної безпеки, також застосовуються до виконання прохань про надання допомоги відповідно до цієї статті.

Стаття 100

Витрати

1. Звичайні витрати, пов'язані з виконанням прохань на території запитуваної держави, покриваються цією державою, за винятком наведених нижче витрат, що покриваються Судом:

a) витрат, пов'язаних з проїздом і забезпеченням безпеки свідків та експертів або передачею відповідно до статті 93 осіб, що тримаються під вартою;

b) витрат на письмовий та усний переклад і складання стенограм;

с) витрат на проїзд і добові суддів, Прокурора, заступників Прокурора, Секретаря, заступника Секретаря і співробітників будь-якого органу Суду;

д) витрат на підготовку будь-якого висновку експерта або експертизи, запитаних Судом;

е) витрат, пов'язаних з перевезенням особи, яка передається до Суду державою місця тримання під вартою; і

ф) після консультацій - будь-яких надзвичайних витрат, що можуть бути пов'язані з виконанням прохання.

2. Положення пункту 1 у відповідних випадках застосовуються до прохань держав-учасниць, адресованих Суду. У цьому випадку Суд покриває звичайні витрати, пов'язані з виконанням.

Стаття 101

Спеціальне правило

1. Особа, передана Суду відповідно до цього Статуту, не підлягає кримінальному переслідуванню, покаранню або триманню під вартою за будь-яке діяння, вчинене до передачі, крім того діяння або поведінки, які становлять склад злочинів, за які ця особа була передана.

2. Суд може просити державу, що передала особу до Суду, відмовитися від вимог, встановлених у пункті 1, та, в разі необхідності, Суд надає додаткову інформацію відповідно до статті 91. Держави-учасниці правомочні задовольняти прохання Суду про відмову від вимог і повинні намагатися зробити це.

Стаття 102

Використання термінів

Для цілей цього Статуту:

а) «передача» означає доставку особи державою до Суду відповідно до цього Статуту;

б) «видача» означає доставку особи однією державою до іншої держави відповідно до положень міжнародного договору, конвенції або національного законодавства.

Частина 10

Виконання

Стаття 103

Роль держав у виконанні покарання у виді позбавлення волі

1. а) Покарання у виді позбавлення волі виконується в державі, визначеній Судом з переліку держав, що повідомили Суду про свою готовність прийняти засуджених осіб.

б) Під час висловлення заяви про готовність приймати засуджених осіб держава може зазначити умови такого прийняття, які погоджені Судом і відповідають цій Частині.

с) Держава, визначена в конкретній справі, негайно інформує Суд про те, чи погоджується вона із цим визначенням Суду.

2. а) Держава виконання вироку повідомляє Суду про будь-які обставини, зокрема про виконання будь-яких умов, погоджених відповідно до пункту 1, які можуть істотно вплинути на умови або тривалість позбавлення волі. Про наявність будь-яких таких обставин, які можуть бути відомі або які можна було передбачити, повідомляють Суду не менш ніж за 45 днів. Протягом цього періоду часу держава виконання вироку не вживає заходів, що могли б завдати шкоди виконанню нею своїх зобов'язань відповідно до статті 110.

б) Якщо Суд не може погодитися з обставинами, про які йдеться в підпункті (а), він повідомляє про це державі виконання вироку й діє відповідно до пункту 1 статті 104.

3. Під час виконання своїх повноважень стосовно визначення держави відповідно до пункту 1 Суд бере до уваги таке:

а) принцип, відповідно до якого держави-учасниці поділяють відповідальність за виконання покарань у виді позбавлення волі відповідно до принципів справедливого розподілу, як це передбачається в Правилах процедури і доказування;

б) застосування широко визнаних міжнародних договірних стандартів поведінки з ув'язненими;

с) думку засудженої особи;

д) громадянство засудженої особи;

е) такі інші фактори, що стосуються обставин злочину чи особи, чи ефективного виконання покарання і що можуть виявитися доречними під час визначення держави виконання вироку.

4. Якщо жодна з держав не визначена відповідно до пункту 1, покарання у виді позбавлення волі виконується в тюремному закладі, наданому державою перебування, відповідно до умов, передбачених в угоді про штаб-квартиру, згаданій у пункті 2 статті 3. У такому випадку витрати, пов'язані з виконанням покарання у виді позбавлення волі, несе Суд.

Стаття 104

Зміна держави виконання вироку

1. Суд може в будь-який час ухвалити рішення про переведення засудженої особи до в'язниці іншої держави.

2. Засуджена особа може в будь-який час звернутися до Суду з клопотанням про її переведення з держави виконання вироку.

Стаття 105

Виконання покарання

1. З дотриманням умов, які держава могла зазначити на підставі підпункту 1(b) статті 103, покарання у виді позбавлення волі є обов'язковим для держав-учасниць, які за жодних обставин не можуть змінювати його.
2. Тільки Суд має право ухвалювати рішення щодо будь-якого клопотання про оскарження і перегляд. Держава виконання вироку не перешкоджає засудженій особі звертатися з будь-яким таким клопотанням.

Стаття 106

Нагляд за виконанням покарань і умовами позбавлення волі

1. Виконання покарання у виді позбавлення волі здійснюється під наглядом Суду і повинно відповідати загальновизнаним міжнародним договірним стандартам поводження з ув'язненими.
2. Умови позбавлення волі регулюються законодавством держави виконання вироку і повинні відповідати загальновизнаним міжнародним договірним стандартам поводження з ув'язненими; ці умови в жодному разі не будуть більш або менш сприятливими, ніж ті, в яких утримуються ув'язнені, засуджені в державі виконання вироку за вчинення аналогічних злочинів.
3. Листування між засудженою особою і Судом є безперешкодним і конфіденційним.

Стаття 107

Передача особи після відбуття покарання

1. Після відбуття покарання особа, яка не є громадянином держави виконання вироку, може відповідно до законодавства держави виконання вироку бути передана державі, яка зобов'язана прийняти цю особу, або іншій державі, яка згодна прийняти цю особу, враховуючи при цьому будь-які побажання особи, що підлягає передачі такій державі, якщо тільки держава виконання вироку не дає цій особі дозвіл на перебування на своїй території.
2. Якщо жодна держава не бере на себе витрати, пов'язані з передачею особи іншій державі відповідно до пункту 1, такі витрати несе Суд.
3. За умови дотримання положень статті 108 держава виконання вироку може також відповідно до свого законодавства видати або іншим чином передати відповідну особу державі, що звернулася з проханням про видачу або передачу цієї особи для цілей судового розгляду або виконання вироку.

Стаття 108

Обмеження стосовно кримінального переслідування або покарання за інші правопорушення

1. Засуджена особа, яка перебуває під вартою в державі виконання вироку, не підлягає кримінальному переслідуванню або покаранню чи видачі третій державі за будь-які діяння, вчинені цією особою до її передачі державі виконання вироку, якщо тільки таке кримінальне переслідування, покарання або видача не були схвалені Судом на прохання держави виконання вироку.
2. Суд ухвалює рішення із цього питання, заслухавши думку засудженої особи.
3. Пункт 1 перестає застосовуватися, якщо засуджена особа добровільно залишається на території держави виконання вироку більше 30 днів після відбуття нею всього строку покарання, призначеного Судом, або повертається на територію цієї держави після того, як залишила її.

Стаття 109

Виконання рішень про штрафи та заходи з конфіскації

1. Держави-учасниці забезпечують виконання рішень про штрафи і заходи з конфіскації, ухвалених Судом на підставі Частини 7, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін і відповідно до процедури, передбаченої їхнім національним законодавством.
2. Якщо держава-учасниця не може забезпечити виконання рішення про конфіскацію, вона вживає заходів з метою стягнення доходів, майна або активів, які підлягають конфіскації за рішенням Суду, без шкоди для прав *bona fide* третіх сторін.
3. Майно або доходи від продажу нерухомого майна чи у відповідних випадках від продажу іншого майна, отриманого державою-учасницею в результаті виконання нею рішення Суду, передаються Суду.

Стаття 110

Розгляд Судом питання про зменшення строку покарання

1. Держава виконання вироку не може звільнити особу до закінчення строку покарання, призначеного Судом.
2. Тільки Суд має право ухвалювати рішення про будь-яке зменшення строку покарання і виносить постанову із цього питання, заслухавши особу.
3. Коли особа відбула дві третини строку покарання або 25 років у разі довічного позбавлення волі, Суд переглядає покарання для того, щоб визначити, чи необхідно його зменшити. Такий перегляд не здійснюється раніше цього строку.
4. Під час здійснення перегляду на підставі пункту 3 Суд може зменшити покарання, якщо він установить наявність одного або декількох з таких факторів:

а) висловлена на ранньому етапі незмінна готовність особи співробітничати із Судом у здійснюваних ним розслідуваннях і кримінальному переслідуванні;

б) добровільна допомога з боку особи в забезпеченні виконання рішень та розпоряджень Суду в інших випадках і, зокрема, надання допомоги з метою виявлення місцезнаходження активів, на які поширюється дія розпоряджень про штраф, конфіскацію або відшкодування шкоди і які можуть використовуватися в інтересах потерпілих; або

с) інші фактори, передбачені в Правилах процедури і доказування, що свідчать про явну й істотну зміну обставин, достатню для того, щоб стати підставою для зменшення покарання.

5. Якщо під час первинного перегляду відповідно до пункту 3 Суд дійде висновку про недоцільність зменшення строку покарання, то питання про зменшення строку покарання розглядається ним згодом через такі проміжки часу та із застосуванням таких критеріїв, які передбачені в Правилах процедури і доказування.

Стаття 111

Втеча

Якщо особа, визнана винною, здійснює втечу з-під варти й залишає державу виконання вироку, то ця держава може після консультації із Судом звернутися з проханням до держави, в якій ця особа перебуває, про передачу особи відповідно до чинних двосторонніх чи багатосторонніх домовленостей або може звернутися до Суду з проханням про передачу особи відповідно до Частини 9. Суд може розпорядитися, щоб особа була доставлена до держави, в якій вона відбувала покарання, або до іншої держави, визначеної Судом.

Частина 11

Асамблея держав-учасниць

Стаття 112

Асамблея держав-учасниць

1. Цим засновується Асамблея держав-учасниць цього Статуту. Кожна держава-учасниця має в Асамблеї одного представника, якого можуть супроводжувати заступники і радники. Інші держави, що підписали цей Статут або Заключний акт, можуть бути спостерігачами в Асамблеї.

2. Асамблея:

а) розглядає й у відповідних випадках ухвалює рекомендації Підготовчої комісії;

б) подає Президії, Прокурору і Секретарю адміністративний огляд з питань управління справами Суду;

с) розглядає доповіді й обговорює діяльність Бюро, створеного відповідно до пункту 3, і вживає у зв'язку із цим відповідних заходів;

д) розглядає і приймає бюджет Суду;

- e) вирішує, чи є необхідність змінити кількість суддів відповідно до статті 36;
  - f) розглядає на виконання пунктів 5 й 7 статті 87 будь-яке питання, що стосується незабезпечення державами співробітництва;
  - g) здійснює будь-які інші функції, сумісні із цим Статутом або Правилами процедури і доказування.
3. a) Асамблея має Бюро, до складу якого входять Голова, два заступники Голови і 18 членів, що обираються Асамблеєю строком на три роки.
- b) Бюро має представницький характер, що враховує, зокрема, критерії справедливого географічного розподілу і належного представництва основних правових систем світу.
- c) Засідання Бюро проводяться настільки часто, наскільки це необхідно, але не рідше одного разу на рік. Воно надає допомогу Асамблеї у виконанні її обов'язків.
4. Асамблея може створювати такі допоміжні органи, які можуть виявитися необхідними, зокрема незалежний механізм нагляду для проведення інспекцій, оцінок та розслідування діяльності Суду з метою підвищення його ефективності й економічності.
5. Голова Суду, Прокурор, Секретар або їхні представники можуть брати участь, наскільки це необхідно, у засіданнях Асамблеї і Бюро.
6. Сесії Асамблеї проводяться в місці перебування Суду або в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй один раз на рік; і коли цього вимагають обставини, проводяться спеціальні сесії Асамблеї. Якщо інше не передбачено в цьому Статуті, спеціальні сесії скликаються Бюро за його власною ініціативою або на прохання однієї третини держав-учасниць.
7. Кожна держава-учасниця має один голос. Асамблея й Бюро докладають усі зусилля для досягнення рішень на основі консенсусу. В разі неможливості досягнення консенсусу, якщо інше не передбачено в Статуті:
- a) рішення з питань по суті повинні затверджуватися більшістю у дві третини присутніх, які беруть участь у голосуванні, за умови, що абсолютна більшість держав-учасниць забезпечує кворум для голосування;
  - b) рішення з питань процедури ухвалюються простою більшістю присутніх держав-учасниць, які беруть участь у голосуванні.
8. Держава-учасниця, яка має заборгованість зі сплати внесків для покриття витрат Суду, не має права голосу в Асамблеї та в Бюро, якщо сума її заборгованості дорівнює сумі належних з неї внесків за попередні два повні роки або перевищує її. Однак Асамблея може дозволити такій державі-учасниці брати участь у голосуванні в Асамблеї та в Бюро, якщо вона переконається в тому, що несплата викликана обставинами, що не залежать від держави-учасниці.
9. Асамблея затверджує власні правила процедури.

10. Офіційними і робочими мовами Асамблеї є мови Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй.

Частина 12

Фінансування

Стаття 113

Фінансові положення

За винятком випадків, коли передбачено інше, всі фінансові питання, що стосуються Суду і сесій Асамблеї держав-учасниць, включаючи засідання її Бюро і допоміжних органів, регулюються цим Статутом та Фінансовими положеннями і правилами, затвердженими Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 114

Покриття витрат

Витрати Суду й Асамблеї держав-учасниць, включаючи її Бюро та допоміжні органи, покриваються за рахунок коштів Суду.

Стаття 115

Кошти Суду й Асамблеї держав-учасниць

Витрати Суду й Асамблеї держав-учасниць, включаючи її Бюро та допоміжні органи, передбачені в бюджеті, прийнятому Асамблеєю держав-учасниць, покриваються за рахунок таких джерел:

- а) установлених внесків, здійснених державами-учасницями;
- б) коштів, наданих Організацією Об'єднаних Націй, які підлягають затвердженню Генеральною Асамблеєю, зокрема у зв'язку з витратами, понесеними в результаті передачі ситуацій Радою Безпеки.

Стаття 116

Добровільні внески

Без шкоди для положень статті 115 Суд може отримувати й використовувати як додаткові кошти добровільні внески урядів, міжнародних організацій, окремих осіб, корпорацій та інших утворень згідно з відповідними критеріями, прийнятими Асамблеєю держав-учасниць.

Стаття 117

Встановлення внесків

Внески держав-учасниць устанавлюються відповідно до узгодженої шкали нарахування внесків, яка ґрунтується на шкалі, прийнятій Організацією Об'єднаних Націй для її регулярного бюджету, і скоригована відповідно до принципів, на яких ця шкала ґрунтується.

Стаття 118

Щорічний аудит

Документи, книги та рахунки Суду, зокрема його річні фінансові відомості, підлягають щорічному аудиту незалежним аудитором.

Частина 13

Прикінцеві положення

Стаття 119

Вирішення спорів

1. Будь-який спір стосовно судових функцій Суду підлягає вирішенню рішенням Суду.
2. Будь-який інший спір між двома чи декількома державами-учасницями стосовно тлумачення або застосування цього Статуту, що не вирішений шляхом проведення переговорів протягом трьох місяців з моменту їх початку, передається Асамблеї держав-учасниць. Асамблея може сама докласти зусиль для вирішення спору або зробити рекомендації стосовно подальшого застосування засобів вирішення цього спору, включаючи передачу спору до Міжнародного Суду відповідно до його Статуту.

Стаття 120

Застереження

Жодні застереження до цього Статуту не допускаються.

Стаття 121

Поправки

1. Після закінчення семи років з моменту набрання чинності цим Статутом будь-яка держава-учасниця може запропонувати поправки до нього. Текст будь-якої запропонованої поправки подається Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який негайно розповсюджує його серед усіх держав-учасниць.
2. Не раніше ніж через три місяці з дати повідомлення Асамблея держав-учасниць на своєму наступному засіданні більшістю голосів присутніх, що беруть участь у голосуванні, вирішує, чи розглядати цю пропозицію. Асамблея може розглянути пропозицію безпосередньо або скликати Конференцію з перегляду, якщо цього вимагатиме порушене питання.

3. Прийняття поправки на засіданні Асамблеї держав-учасниць або Конференції з перегляду, якщо стосовно неї не може бути досягнуто консенсусу, здійснюється більшістю у дві третини голосів держав-учасниць.

4. За винятком того, що передбачено в пункті 5, поправка набирає чинності для всіх держав-учасниць через рік після здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй ратифікаційних грамот або документів про прийняття сімома восьмими з них.

5. Будь-яка поправка до статей 5, 6, 7 та 8 цього Статуту набирає чинності для держав-учасниць, що прийняли цю поправку, через рік після здачі на зберігання їхніх ратифікаційних грамот або документів про прийняття. Стосовно держави-учасниці, яка не прийняла цієї поправки, Суд не здійснює своєї юрисдикції в тому, що стосується злочину, який охоплюється такою поправкою, коли він вчиняється громадянами цієї держави-учасниці або на її території.

6. Якщо поправка прийнята сімома восьмими держав-учасниць відповідно до пункту 4, будь-яка держава-учасниця, яка не прийняла її, може вийти із цього Статуту з негайним набранням чинності таким виходом, незалежно від пункту 1 статті 127, однак з дотриманням пункту 2 статті 127, надіславши повідомлення про це не пізніше ніж через рік після набрання чинності такою поправкою.

7. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй розповсюджує серед усіх держав-учасниць будь-яку поправку, прийняту на засіданні Асамблеї держав-учасниць або на Конференції з перегляду.

Стаття 122

Поправки до положень інституціонального характеру

1. Поправки до положень цього Статуту, що мають виключно інституціональний характер, а саме: до статті 35, пунктів 8 й 9 статті 36, статті 37, статті 38, пунктів 1 (перших двох речень), 2 та 4 статті 39, пунктів 4-9 статті 42, пунктів 2 і 3 статті 43 й до статей 44, 46, 47 і 49, можуть бути запропоновані в будь-який час, незалежно від положень пункту 1 статті 121, будь-якою державою-учасницею. Текст будь-якої запропонованої поправки подається Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй або іншій особі, призначеній Асамблеєю держав-учасниць, що негайно розсилає його усім державам-учасникам та іншим учасникам Асамблеї.

2. Поправки відповідно до цієї статті, стосовно яких не може бути досягнуто консенсусу, приймаються Асамблеєю держав-учасниць або Конференцією з перегляду більшістю у дві третини голосів держав-учасниць. Такі поправки набирають чинності для всіх держав-учасниць через шість місяців після їх прийняття Асамблеєю або, залежно від випадку, Конференцією з перегляду.

Стаття 123

Перегляд Статуту

1. Через сім років після набрання чинності цим Статутом Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй скликає Конференцію з перегляду для розгляду будь-яких поправок до цього Статуту. Такий перегляд може включати перелік злочинів, що міститься у статті 5. Конференція є відкритою для учасників Асамблеї держав-учасниць і на тих самих умовах.
2. У будь-який час після цього на прохання однієї з держав-учасниць і для цілей, зазначених у пункті 1, Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй після отримання схвалення більшості держав-учасниць скликає Конференцію держав-учасниць з перегляду.
3. Положення пунктів 3-7 статті 121 застосовуються щодо прийняття будь-якої поправки до Статуту, розглянутої на Конференції з перегляду, та щодо набрання нею чинності.

Стаття 124

Тимчасове положення

Незважаючи на положення пунктів 1 і 2 статті 12, держава, коли стає учасницею цього Статуту, може заявити, що протягом семи років після набрання цим Статутом чинності для відповідної держави вона не визнає юрисдикції Суду стосовно категорії злочинів, що згадуються у статті 8, коли ймовірно злочин було вчинено її громадянами або на її території. Заява в розумінні цієї статті може бути відкликана в будь-який час. Положення цієї статті розглядаються на Конференції з перегляду, що скликається відповідно до пункту 1 статті 123.

Стаття 125

Підписання, ратифікація, прийняття, затвердження або приєднання

1. Цей Статут є відкритим для підписання всіма державами в м. Рим у штаб-квартирі Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН 17 липня 1998 року. Потім він залишатиметься відкритим для підписання в Міністерстві закордонних справ Італії в м. Рим до 17 жовтня 1998 року. Після цієї дати Статут залишатиметься відкритим для підписання в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй у м. Нью-Йорк до 31 грудня 2000 року.
2. Цей Статут підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню державами, які його підписали. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.
3. Цей Статут відкритий для приєднання всіх держав. Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 126

Набрання чинності

1. Цей Статут набирає чинності в перший день місяця, що настає після 60-го дня з дати здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй 60-ї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує, приймає, затверджує цей Статут або приєднується до нього після здачі на зберігання 60-ї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання, Статут набирає чинності в перший день місяця, що настає після 60-го дня з дати здачі такою державою своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання.

Стаття 127

Вихід

1. Будь-яка держава-учасниця може вийти із цього Статуту шляхом надіслання письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Вихід набирає чинності через рік після дати отримання такого повідомлення, якщо в повідомленні не зазначено пізніший строк.

2. Вихід із цього Статуту не звільняє державу від виконання зобов'язань, що випливають із цього Статуту, які виникли в період участі цієї держави в цьому Статуті, включаючи будь-які фінансові зобов'язання, обсяг яких може зрости. Він також не впливає на здійснення співробітництва із Судом у проведенні кримінальних розслідувань і розглядів, стосовно яких держава, яка виходить, була зобов'язана співробітничати та які були розпочаті до дати набрання виходом чинності, а також жодним чином не завдає шкоди продовженню розгляду будь-якого питання, що перебувало на розгляді Суду до дати набрання виходом чинності.

Стаття 128

Автентичні тексти

Оригінал цього Статуту, тексти якого англійською, арабською, іспанською, китайською, російською і французькою мовами є рівноавтентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який надсилає засвідчені копії цього Статуту всім державам.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, будучи належним чином на те вповноваженими своїми відповідними урядами, підписали цей Статут.

ПОПРАВКИ ДО РИМСЬКОГО СТАТУТУ

Поправка, яка доповнює статтю 8 пунктом 2(e)(xix)

умисне застосування голодомору цивільного населення як методу ведення війни шляхом позбавлення його об'єктів, необхідних для його виживання, включаючи умисне перешкоджання доставці продовольства.

Поправка, яка доповнює статтю 8 пунктами 2(b)(xxix) та 2(e)(xviii)

застосування лазерної зброї, спеціально сконструйованої таким чином, що її основною бойовою функцією чи однією з бойових функцій є завдання постійної сліпоти органам зору

людини, яка не використовує оптичних приладів, тобто незахищеним органам зору або органам зору, що мають засоби для корекції зору.

Поправка, яка доповнює статтю 8 пунктами 2 (b)(ххviii) та 2(e)(хvii)

застосування зброї, основна дія якої полягає в заподіянні ушкоджень осколками, які не виявляються в тілі людини за допомогою рентгенівських променів.

Поправка, яка доповнює статтю 8 Римського статуту пунктами 2(b)(ххvii) та 2(e)(хvi)

застосування зброї, яка використовує мікробіологічні чи інші біологічні агенти або токсини, незалежно від їхнього походження чи способу виробництва.

Поправка до статті 124 Римського статуту

Стаття 124 Римського статуту вилучається.

Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії

1. *Вилучити пункт 2 статті 5 Статуту.*
2. *Вставити такий текст після статті 8 Статуту:*

Стаття 8 bis

Злочин агресії

1. Для цілей цього Статуту «злочин агресії» означає планування, підготовку, ініціювання або вчинення особою, яка спроможна фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними, акту агресії, який за своїм характером, тяжкістю та масштабами є грубим порушенням Статуту Організації Об'єднаних Націй.

2. Для цілей пункту 1 «акт агресії» означає застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави чи в будь-який інший спосіб, несумісний зі Статутом Організації Об'єднаних Націй. Будь-який з таких актів, незалежно від оголошення війни, буде кваліфікуватися відповідно до резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року як акт агресії:

- a) вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави чи будь-яка військова окупація, незалежно від її тимчасового характеру, що є результатом такого вторгнення або нападу, чи будь-яка анексія із застосуванням сили на території іншої держави або її частини;
- b) бомбардування збройними силами держави території іншої держави чи застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави;
- c) блокада портів чи берегів держави збройними силами іншої держави;

- d) напад збройними силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили чи морські та повітряні флоти іншої держави;
- e) застосування збройних сил однієї держави, що перебувають на території іншої держави за угодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді, чи будь-яке продовження їх перебування на такій території після припинення дії угоди;
- f) дія держави, яка дозволяє, щоб її територія, яку вона надала у розпорядження іншої держави, використовувалася цією іншою державою для вчинення акту агресії проти третьої держави;
- g) направлення державою або від імені держави озброєних банд, груп та іррегулярних сил або найманців, які вчиняють акти застосування збройної сили проти іншої держави, які мають настільки серйозний характер, що це рівноцінно переліченим вище актам або її істотній участі в них.

3. *Вставити такий текст після статті 15 Статуту:*

Стаття 15 bis

Здійснення юрисдикції щодо злочину агресії (передача ситуації державою, proprio motu)

1. Суд може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії відповідно до пунктів (а) і (с) статті 13 за умови дотримання положень цієї статті.
2. Суд може здійснювати юрисдикцію лише стосовно злочинів агресії, вчинених через один рік з моменту ратифікації або прийняття цих поправок тридцятьма державами-учасницями.
3. Суд здійснює юрисдикцію щодо злочину агресії відповідно до цієї статті згідно з рішенням, ухваленим після 1 січня 2017 року тією самою більшістю держав-учасниць, яка необхідна для затвердження поправки до Статуту.
4. Суд може відповідно до статті 12 здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії, що впливає з акту агресії, вчиненого державою-учасницею, якщо тільки держава-учасниця раніше не заявила про невизнання нею такої юрисдикції шляхом надіслання відповідної заяви Секретарю. Відкликання такої заяви може бути здійснено в будь-який час і має бути розглянуто державою-учасницею протягом трьох років.
5. Стосовно держави, яка не є учасницею Римського статуту, Суд не здійснює своєї юрисдикції щодо злочину агресії, вчиненого громадянами цієї держави або на її території.
6. Коли Прокурор доходить висновку про те, що є обґрунтована підстава розпочати розслідування стосовно злочину агресії, він або вона спочатку з'ясовує, чи ухвалила Рада Безпеки рішення стосовно акту агресії, вчиненого відповідною державою. Прокурор повідомляє Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй про ситуацію, що перебуває на розгляді Суду, у тому числі надсилає йому всю відповідну інформацію та документи.
7. Якщо Рада Безпеки ухвалила таке рішення, Прокурор може розпочинати розслідування злочину агресії.

8. Якщо жодного такого рішення не ухвалено протягом шести місяців з дати повідомлення, Прокурор може розпочати розслідування стосовно злочину агресії за умови, що Палата досудового провадження санкціонувала початок розслідування стосовно злочину агресії відповідно до процедури, викладеної у статті 15, і Рада Безпеки не ухвалила рішення про інше відповідно до статті 16.

9. Ухвалення рішення про вчинення акту агресії органом, що не входить до складу Суду, не завдає шкоди власним висновкам Суду згідно із цим Статутом.

10. Ця стаття не завдає шкоди положенням, що стосуються здійснення юрисдикції стосовно інших злочинів, згаданих у статті 5.

4. Вставити такий текст після статті 15 bis Статуту:

Стаття 15 ter

Здійснення юрисдикції щодо злочину агресії (передача ситуації Радою Безпеки)

1. Суд може здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії відповідно до пункту (b) статті 13 з дотриманням положень цієї статті.

2. Суд може здійснювати юрисдикцію лише стосовно злочинів агресії, вчинених через один рік після ратифікації або прийняття цих поправок тридцятьма державами-учасницями.

3. Суд здійснює юрисдикцію щодо злочину агресії відповідно до цієї статті згідно з рішенням, ухваленим після 1 січня 2017 року тією самою більшістю держав-учасниць, яка необхідна для затвердження поправки до Статуту.

4. Ухвалення рішення про вчинення акту агресії органом, що не входить до складу Суду, не завдає шкоди власним висновкам Суду згідно із цим Статутом.

5. Ця стаття не завдає шкоди положенням, що стосуються здійснення юрисдикції стосовно інших злочинів, згаданих у статті 5.

5. Вставити такий текст після пункту 3 статті 25 Статуту:

3 bis. Стосовно злочину агресії положення цієї статті застосовуються лише до осіб, які спроможні фактично здійснювати контроль за політичними чи військовими діями держави або керувати ними.

6. Замінити перше речення пункту 1 статті 9 Статуту таким реченням:

1. Елементи злочинів допомагають Суду в тлумаченні й застосуванні статей 6, 7, 8 та 8 bis.

7. Замінити абзац перший пункту 3 статті 20 Статуту таким пунктом; решта пункту залишається без змін:

3. Жодна особа, яка була судима іншим судом за діяння, також заборонене в розумінні статей 6, 7, 8 або 8 bis, не може бути судима Судом за те саме діяння, за винятком випадків, коли розгляд в іншому суді:

Рекомендація щодо охорони материнства № 95

Прийнята Міжнародною організацією праці 28 червня 1952 року

Генеральна конференція Міжнародної організації праці,

що скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці та зібралася 4 червня 1952 року на свою тридцять п'яту сесію,

ухваливши прийняти ряд пропозицій стосовно охорони материнства, що є сьомим пунктом порядку денного сесії,

вирішивши надати цим пропозиціям форми рекомендації, що доповнює Конвенцію (переглянуту) 1952 року про охорону материнства,

ухвалює цього двадцять восьмого дня червня місяця тисяча дев'ятсот п'ятдесят другого року нижченаведену Рекомендацію, яка може називатися Рекомендацією 1952 року щодо охорони материнства:

I. Відпустка у зв'язку з вагітністю і пологами

1. 1) Коли це потрібно для здоров'я жінки, і кожний раз, коли це можливо, відпустка у зв'язку з вагітністю і пологами, передбачена в параграфі 2 статті 3 Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства, повинна бути подовжена до терміну, загальна тривалість якого становить чотирнадцять тижнів.

2) Органи контролю повинні в окремих випадках мати право надавати на підставі лікарняної довідки, додаткове подовження відпустки до і після пологів, понад те, що передбачається в параграфах 4, 5 і 6 статті 3 Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства, якщо таке подовження потрібне для збереження здоров'я матері й дитини і, зокрема, в разі ненормальних явищ або загрози їх, як, наприклад, передчасні пологи та інші ускладнення до і після пологів.

II. Допомога у зв'язку з вагітністю і пологами

2. 1) У можливості грошова допомога, призначена відповідно до статті 4 Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства, повинна встановлюватися в більших розмірах, ніж передбачені в Конвенції мінімальні норми, і становити, по змозі, 100 відсотків попереднього заробітку жінки, який береться для розрахунку при встановленні розміру допомоги.

2) У разі можливості медична допомога, яка надається відповідно до статті 4 згаданої Конвенції, повинна охоплювати: загальну лікарську допомогу і допомогу спеціалістів стаціонарним та амбулаторним хворим, зокрема відвідування вдома; стоматологічний догляд; допомогу кваліфікованих акушерок та інше обслуговування вдома і в лікарні у зв'язку з вагітністю і пологами; догляд медичних сестер удома, в лікарні або в інших лікувальних закладах; утримання в лікарні чи в інших лікарняних закладах; фармацевтичні, стоматологічні

та інші лікувальні засоби чи хірургічне приладдя, а також послуги, котрі надають під певним медичним наглядом особи інших професій, яких на підставі закону визнано компетентними в наданні послуг, пов'язаних із вагітністю та пологами.

3) Медична допомога надається з метою збереження, відновлення та поліпшення здоров'я жінки, яка підлягає забезпеченню, її працездатності й здатності самостійно задовольняти особисті потреби.

4) Установи або урядові відомства, що відповідають за медичну допомогу, повинні належними засобами заохочувати жінку, яка підлягає забезпеченню, користуватися службами охорони здоров'я, які надаються органами влади або визнані цими органами.

5) Крім того, законодавство країни може дозволяти цим установам або урядовим відомствам передбачати заходи щодо охорони здоров'я жінок, які підлягають забезпеченню, та їхніх дітей.

6) На додаток до допомоги, зазначеної в 1) та 2) цього параграфа, бажано передбачити іншу допомогу, натурою або грошима, як наприклад, одягу та пелюшки для немовляти або гроші на їх придбання, молоко чи допомогу для матерів, які годують груддю, тощо.

III. Заходи на користь матерів-годувальниць та немовлят

3.1) Перерви в роботі для годування немовлят повинні, по можливості, становити загалом не менше ніж півтори години протягом робочого дня, причому у разі пред'явлення лікарняної довідки частота і тривалість перерви для годування немовлят повинні відповідним чином змінюватись.

2) Слід вжити заходів щодо надання матерям приміщень для годування немовлят і догляду за ними протягом дня, бажано за межами підприємства, на якому працюють ці матері; у разі можливості функціонування таких служб повинно фінансуватися або повинна хоча б надаватися субсидія за рахунок громадських коштів чи в порядку обов'язкового соціального страхування.

3) Обладнання та санітарні умови приміщень для годування немовлят і денного догляду за ними, а також кількісний склад і кваліфікація персоналу відповідних служб повинні відповідати певним нормам, установленим відповідними правилами, причому ці служби повинні затверджуватися компетентними органами влади і перебувати під їхнім наглядом.

IV. Збереження роботи

4.1) Період часу до і після пологів, протягом якого на підставі статті 6 Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства роботодавець не має права звільнити жінку з роботи, повинен бути, по можливості, подовжений для того, щоб він починався з того дня, коли роботодавець отримав повідомлення у вигляді медичної довідки про вагітність жінки, і продовжувався до закінчення принаймні одного місяця після кінця відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, як це передбачено в статті 3 Конвенції.

2) Передбачені законодавством підстави для звільнення з роботи під час зазначеного періоду, протягом якого жінка підлягає особливому захисту, можуть становити такі випадки, як учинення жінкою, яка працює за наймом, серйозного проступку, закриття підприємства чи закінчення строку трудового договору. Там, де є фабрично-заводські комітети, бажано консультуватися з ними щодо таких звільнень.

3) Права жінки на збереження старшинства, а також на відновлення попередньої посади або на рівноцінну чи оплачувану за тим самим тарифом роботу повинні забезпечуватися на весь період законної відсутності на роботі до і після пологів.

V. Охорона здоров'я жінок, які працюють за наймом, до і після пологів

5.1) Вагітні та жінки, які годують, не повинні допускатися на нічну чи понаднормову роботу, а їхній робочий час повинен розподілятися таким чином, щоб забезпечити їм достатню перерву для відпочинку.

2) Під час вагітності і принаймні протягом трьох місяців після пологів, а у разі годування груддю немовлят і довше, жінка не повинна допускатися на роботу, визнану компетентною владою шкідливою для її здоров'я і для здоров'я дитини.

3) До переліку робіт, на які поширюється положення параграфу 2, повинні, зокрема, входити:

а) будь-яка важка робота, пов'язана: і) із підняттям, перенесенням чи переміщенням ваги; ii) з надлишковим і безперервним фізичним напруженням, зокрема тривалим стоянням на ногах;

б) робота, яка вимагає особливої рівноваги;

с) робота біля машин, що вібрують.

4) Жінка, що зайнята на роботі, визнаній компетентними органами влади шкідливою для здоров'я, повинна мати право на переведення без зменшення заробітної плати на іншу роботу, яка не є шкідливою для її здоров'я.

5) Це право на переведення на іншу роботу повинно надаватися також у відповідних випадках у разі вагітності кожній жінці після пред'явлення нею лікарняної довідки, яка засвідчує, що зміна роду її роботи потрібна в інтересах її здоров'я чи здоров'я її дитини.

Конвенція з подолання дискримінації в освіті

Прийнято 14 грудня 1960 року Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

Набрання чинності: 22 травня 1962 року відповідно до статті 14

Генеральна конференція Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, що зібралася в Парижі на своїй одинадцятій сесії з 14 листопада по 15 грудня 1960 року,

нагадуючи, що Загальна декларація прав людини стверджує принцип недискримінації та проголошує право кожної людини на освіту,

враховуючи, що дискримінація в галузі освіти є порушенням прав, викладених у цій декларації, беручи до уваги, що згідно з положеннями свого Статуту Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури має на меті започаткувати співпрацю між націями для подальшого розвитку всебічної поваги до прав людини та рівності можливостей для здобуття освіти,

визнаючи, що натомість Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, при повазі до різноманіття національних освітніх систем, має обов'язок не лише забороняти будь-які форми дискримінації в освіті, але й заохочувати рівність можливостей і ставлення до всіх у сфері освіти,

маючи на розгляді пропозиції щодо різних аспектів дискримінації в освіті, що становлять пункт 17.1.4 порядку денного сесії,

вирішивши на своїй десятій сесії, що це питання має стати предметом міжнародної конвенції, а також рекомендацій державам-членам,

приймає цю Конвенцію чотирнадцятого грудня 1960 року.

Стаття 1

1. У межах цієї Конвенції термін «дискримінація» охоплює будь-яке виокремлення, виключення, обмеження чи надання переваги за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, економічного стану чи народження, що має на меті або є наслідком знищення або порушення рівності в освіті, зокрема:

- а) позбавлення будь-якої особи чи групи осіб доступу до освіти будь-якого типу чи рівня;
- б) обмеження будь-якої особи чи групи осіб освітою нижчого рівня;
- в) створення або підтримку окремих освітніх систем або закладів для осіб чи груп осіб, крім випадків, передбачених положеннями статті 2 цієї Конвенції; або
- г) створення будь-якій особі або групі осіб умов, несумісних з гідністю людини.

2. У межах цієї Конвенції термін «освіта» стосується всіх типів і рівнів освіти та включає доступ до освіти, рівень і якість освіти, а також умови, за яких вона надається.

Стаття 2

Якщо це дозволено в окремих державах, не вважаються дискримінацією з точки зору статті 1 цієї Конвенції такі ситуації:

- а) створення або підтримка окремих освітніх систем або закладів для учнів обох статей, якщо ці системи або заклади пропонують рівний доступ до освіти, мають педагогічний персонал однакової кваліфікації, а також забезпечують шкільні приміщення та обладнання однакової якості, а також надають можливість пройти ті самі або еквівалентні курси навчання;
- б) створення або підтримка з релігійних чи мовних міркувань окремих освітніх систем або закладів, які пропонують освіту відповідно до бажання батьків або законних опікунів учня, якщо участь у таких системах або відвідування таких закладів є необов'язковим і якщо надавана освіта відповідає стандартам, які можуть бути встановлені або затверджені компетентними органами, зокрема для освіти того самого рівня;
- в) створення або підтримка приватних навчальних закладів, якщо метою закладів є не виключення будь-якої групи, а надання додаткових освітніх можливостей поряд із державними, якщо заклади дійсно функціонують відповідно до цієї мети, і якщо надавана освіта відповідає стандартам, які можуть бути встановлені або затверджені компетентними органами, зокрема, для освіти того ж рівня.

Стаття 3

З метою усунення та запобігання дискримінації у значенні цієї Конвенції держави-учасниці зобов'язуються:

- а) скасувати всі законодавчі положення та адміністративні інструкції та припинити будь-яку адміністративну практику дискримінаційного характеру в галузі освіти;
- б) законодавчо забезпечити відсутність дискримінації під час прийому учнів до закладів освіти;
- в) не допускати жодних відмінностей у ставленні державних органів до громадян у питаннях оплати навчання, надання стипендій чи інших форм допомоги, а також необхідних дозволів і умов для здійснення навчання в зарубіжних країнах, за винятком відмінностей у заслугах або потребах учнів;
- г) при будь-якій формі державної допомоги, що надається закладам освіти, не допускати жодних обмежень чи переваг виключно на підставі належності учнів до певної групи;
- г) надавати іноземним громадянам, які проживають на їхній території, такий самий доступ до освіти, як і їхнім власним громадянам.

Стаття 4

Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються, крім того, формулювати, розробляти та застосовувати національну політику, яка за допомогою методів, що відповідають обставинам і національним звичаям, сприятиме рівності можливостей і ставлення у сфері освіти, зокрема:

а) зробити початкову освіту безкоштовною та обов'язковою; зробити середню освіту в її різних формах досяжною та доступною для всіх; зробити вищу освіту однаково доступною для всіх на основі індивідуальних можливостей; забезпечувати дотримання передбаченого законом обов'язку відвідувати навчання;

б) забезпечити однакові освітні стандарти у всіх державних освітніх установах одного рівня, а також рівні умови якості наданої освіти;

в) заохочувати та інтенсифікувати відповідними методами навчання осіб, які не здобули початкову освіту або не завершили її повний курс, та продовження їх навчання на основі індивідуальних здібностей;

г) забезпечити недискримінаційну підготовку до професії вчителя.

Стаття 5

1. Держави-учасниці цієї Конвенції погоджуються, що:

а) освіта має бути спрямована на повний розвиток людської особистості та зміцнення поваги до прав людини та основних свобод; вона сприятиме розумінню, терпимості та дружбі між усіма націями, расовими чи релігійними групами та сприятиме діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримання миру;

б) важливо поважати свободу батьків і, у відповідних випадках, законних опікунів щодо, по-перше, вибору для своїх дітей не державних, а інших закладів освіти, але які відповідають тому мінімуму освітніх стандартів, що може бути встановлено або затверджено компетентними органами влади, і, по-друге, забезпечення відповідного до процедур державного законодавства способу релігійного та морального виховання дітей згідно з їхніми власними переконаннями;

і жодна особа чи група осіб не повинні бути примушені здобувати релігійну освіту, яка суперечить їхнім переконанням;

в) важливо визнати право членів національних меншин вести власну освітню діяльність, включно з утриманням шкіл і, залежно від освітньої політики кожної держави, використанням або викладанням своєї власної мови, однак за умови:

і) що це право не здійснюється у спосіб, який перешкоджає членам цих меншин розуміти культуру та мову спільноти в цілому та брати участь у її діяльності, або який завдає шкоди національному суверенітету;

ii) що стандарт освіти не є нижчим за загальний стандарт, встановлений або затверджений компетентними органами; та

iii) що відвідування таких шкіл не є обов'язковим.

2. Держави-учасниці цієї Конвенції зобов'язуються вживати всіх необхідних заходів для забезпечення застосування принципів, проголошених у пункті 1 цієї статті.

Стаття 6

Застосовуючи цю Конвенцію, держави-учасниці зобов'язуються приділяти найбільшу увагу будь-яким рекомендаціям, прийнятим надалі Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, що визначають заходи, яких необхідно вжити проти різних форм дискримінації в освіті та з метою забезпечення рівності можливостей і ставлення в освіті.

Стаття 7

Держави-учасниці цієї Конвенції у своїх періодичних доповідях, що подаються Генеральній конференції Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури у дати та у спосіб, які будуть визначені нею, надають інформацію про законодавчі та адміністративні положення, які вони ухвалили, та інші заходи, яких вони вжили для застосування цієї Конвенції, включаючи дії, вжиті для формулювання та розвитку національної політики, визначеної в статті 4, а також про досягнуті результати та перешкоди, з якими зустрілися при застосуванні цієї політики.

Стаття 8

Будь-який спір, що може виникнути щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції між двома чи більше державами-учасницями та не може бути врегульованим шляхом переговорів, передається на прохання сторін спору, якщо немає інших засобів вирішення цього спору, до Міжнародного суду ООН для прийняття рішення.

Стаття 9

Застереження до цієї Конвенції не допускаються.

Стаття 10

Ця Конвенція не має применшувати права, якими можуть користуватися окремі особи чи групи на підставі угод, укладених між двома чи більше державами, якщо такі права не суперечать букві чи духу цієї Конвенції.

Стаття 11

Ця Конвенція складена англійською, французькою, російською та іспанською мовами, причому всі чотири тексти мають однакову силу.

Стаття 12

1. Ця Конвенція підлягає ратифікації або прийняттю державами-членами Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури у порядку, передбаченому їхніми конституціями.
2. Ратифікаційні грамоти або акти про прийняття здаються на зберігання Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

Стаття 13

1. Ця Конвенція відкрита для приєднання всіх держав, які не є членами Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, і яких запросила зробити це Виконавча рада Організації.
2. Приєднання здійснюється шляхом здачі документа про приєднання на зберігання Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

Стаття 14

Ця Конвенція набирає чинності через три місяці після дати здачі на зберігання третьої ратифікаційної грамоти або акту про прийняття чи приєднання, але лише щодо тих держав, які здали на зберігання свої відповідні документи у вказану дату або раніше. Щодо будь-якої іншої держави Конвенція набирає чинності через три місяці після здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або акту про прийняття чи приєднання.

Стаття 15

Держави-учасниці цієї Конвенції визнають, що Конвенція застосовується не лише до території їхньої метрополії, але й до всіх несамоврядних, підопічних, колоніальних та інших територій, за міжнародні відносини яких вони відповідають; вони зобов'язуються консультуватись, у разі необхідності, з урядами чи іншими компетентними органами цих територій під час або до ратифікації, прийняття чи приєднання з метою забезпечення застосування Конвенції на цих територіях, а також повідомляти Генерального директора Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури про території, на які Конвенція поширюватиметься; це повідомлення набирає чинності через три місяці з дня його отримання.

Стаття 16

1. Кожна держава-учасниця цієї Конвенції може її денонсувати від свого імені або від імені будь-якої території, за міжнародні відносини якої вона відповідає.
2. Про денонсацію повідомляється письмовим документом, який передається на зберігання Генеральному директору Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.
3. Денонсація набуває чинності через дванадцять місяців після отримання акту про денонсацію.

Стаття 17

Генеральний директор Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури інформує держави-члени, держави, що не є членами Організації, зазначені в статті 13, а також Організацію Об'єднаних Націй про депонування всіх актів про ратифікацію, прийняття чи приєднання, передбачених статтями 12 і 13, а також повідомлень та денонсацій, передбачених статтями 15 і 16 відповідно.

Стаття 18

1. Ця Конвенція може бути переглянута Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. Однак будь-який такий перегляд має обов'язкову силу лише для держав, які стануть учасниками переглянутої Конвенції.

2. У випадку, якщо Генеральна конференція прийме нову конвенцію на основі повного або часткового перегляду цієї Конвенції, а нова конвенція не передбачатиме іншого, ця Конвенція перестане бути відкритою для ратифікації, прийняття або приєднання з дати, коли нова переглянута конвенція вступить в силу.

Стаття 19

Відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй ця Конвенція реєструється в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй на прохання Генерального директора Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури.

Складено в Парижі п'ятнадцятого грудня 1960 року у двох автентичних примірниках за підписами Президента одинадцятої сесії Генеральної Конференції та Генерального директора Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, які здаються на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, а завірені копії цього документу надсилаються всім державам, зазначеним у статтях 12 і 13, а також Організації Об'єднаних Націй.

Вищезазначене є автентичним текстом Конвенції, належним чином ухваленої Генеральною конференцією Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури під час її одинадцятої сесії, яка відбулася в Парижі та була оголошена закритою 15 грудня 1960 року.

На підтвердження чого ми поставили свої підписи п'ятнадцятого грудня 1960 року.

Декларація прав дитини

Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року

Преамбула

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй знову підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини і в гідність та цінність людської особи і сповнені рішучості сприяти соціальному прогресові та поліпшенню умов життя при більшій свободі;

беручи до уваги, що Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини проголосила, що кожна людина повинна володіти всіма зазначеними в ній правами і свободами без будь-яких відмінностей за такими ознаками як раса, колір шкіри, стать, мова, релігія, політичні або інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, народження чи інша обставина;

беручи до уваги, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи і належний правовий захист, як до, так і після народження;

беручи до уваги, що необхідність у такій спеціальній охороні була вказана в Женевській декларації прав дитини 1924 року і вказана у Загальній декларації прав людини, а також у статутах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями добробуту дітей;

беручи до уваги, що людство зобов'язане давати дитині краще, що воно має,

Генеральна асамблея проголошує цю Декларацію прав дитини

з метою забезпечити дітям щасливе дитинство і користування, для їх власного блага і блага суспільства, правами і свободами, які тут передбачені, і закликає і батьків, чоловіків і жінок як окремих осіб, а також добровільні Організації, місцеву владу і національні уряди до того, щоб вони визнали і намагалися дотримуватися цих прав шляхом законодавчих та інших заходів, поступово застосовуваних відповідно до таких принципів:

Принцип 1. Дитині повинні належати всі зазначені в цій Декларації права. Ці права мають визнаватися за всіма дітьми без будь-яких винятків і без відмінностей чи дискримінацій за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження або іншої обставини, що стосується самої дитини чи її сім'ї.

Принцип 2. Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумове, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом і в умовах свободи та гідності. При виданні з цією метою законів головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини.

Принцип 3. Дитині має належати від її народження право на ім'я і громадянство.

Принцип 4. Дитина повинна користуватися благами соціального забезпечення. Їй має належати право на здорове зростання і розвиток; з цією метою спеціальні догляд і охорона повинні бути забезпечені як їй, так і її матері, включно з належним допологовим і післяпологовим доглядом. Дитині має належати право на відповідне харчування, житло, розваги і медичне обслуговування.

Принцип 5. Дитині, яка є неповноцінною у фізичному, психічному або соціальному відношенні, повинні забезпечуватися спеціальні режим, освіта і піклування, необхідні з огляду на її особливий стан.

Принцип 6. Дитина для повного і гармонійного розвитку її особи потребує любові і розуміння. Вона повинна, якщо це можливо, зростати під опікою і відповідальністю своїх батьків і, в усякому разі, в атмосфері любові і моральної та матеріальної забезпеченості; малолітню дитину не слід, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, розлучати зі своєю матір'ю. На суспільстві і на органах публічної влади повинен лежати обов'язок здійснювати особливе піклування про дітей, що не мають сім'ї, і про дітей, що не мають достатніх засобів для існування. Бажано, щоб багатодітним сім'ям надавалась державна або інша допомога на утримання дітей.

Принцип 7. Дитина має право на здобуття освіти, яка має бути безкоштовною і обов'язковою, в усякому разі на початкових стадіях. Їй має даватися освіта, яка сприяла б її загальному культурному розвитку і завдяки якій вона могла б на основі рівності можливостей розвинути свої здібності і особисте мислення, а також усвідомлення моральної і соціальної відповідальності, і стати корисним членом суспільства.

Якнайкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом для тих, хто відповідає за її освіту і навчання; ця відповідальність лежить насамперед на її батьках.

Принцип 8. Дитина повинна за всіх обставин бути серед тих, хто першими одержують захист і допомогу.

Принцип 9. Дитина повинна бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації. Вона не повинна бути об'єктом торгівлі в будь-якій формі.

Дитину не слід приймати на роботу до досягнення належного вікового мінімуму; їй ні в якому разі не повинні доручатися чи дозволятися роботи або заняття, які були б шкідливі для її здоров'я чи освіти або перешкождали її фізичному, розумовому чи моральному розвитку.

Принцип 10. Дитина має бути захищена від практики, яка може заохочувати расову, релігійну або будь-яку іншу форму дискримінації. Вона повинна виховуватися в дусі взаєморозуміння, терпимості, дружби між народами, миру і загального братерства, а також у повному усвідомленні, що її енергія та здібності мають бути присвячені служінню на користь інших людей.

Декларація про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновленні на національному та міжнародному рівнях

Прийнята резолюцією 41/85 Генеральної Асамблеї від 3 грудня 1986 року

Неофіційний переклад

Генеральна Асамблея,

посилаючись на Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок,

посилаючись на Декларацію прав дитини, яку вона проголосила у своїй резолюції 1386 (XIV) від 20 листопада 1959 року,

знову підтверджуючи принцип 6 цієї Декларації, який передбачає, що дитина повинна, коли це можливо, рости під опікою та під відповідальністю своїх батьків і, принаймні, в атмосфері любові та моральної та матеріальної забезпеченості,

будучи стурбована великою кількістю дітей, залишених батьками або сиротами внаслідок насильства, внутрішніх заворушень, збройних конфліктів, стихійних лих, економічних криз або соціальних проблем,

враховуючи, що у всіх процедурах передачі дітей на виховання чи їх усиновлення першорядне значення має найкраще забезпечення інтересів дитини,

визнаючи, що в основних правових системах світу існують різні суспільно корисні альтернативні інститути, такі, як кафала в мусульманському праві, які передбачають заміну сімейного піклування про тих дітей, про яких не можуть дбати їхні власні батьки,

визнаючи далі, що лише в тих випадках, коли у внутрішньому праві держави визнано та регулюється будь-який конкретний інститут, будуть застосовуватися положення цієї Декларації, що стосуються даного інституту, і що ці положення жодним чином не зачіпатимуть існуючі альтернативні інститути в інших правових системах,

усвідомлюючи необхідність проголошення універсальних принципів, які слід брати до уваги в тих випадках, коли встановлені процедури щодо передачі дитини на виховання або її усиновлення на національному або міжнародному рівнях,

враховуючи, однак, що наведені нижче принципи не накладають на держави зобов'язання щодо створення таких правових інститутів, як передача на виховання чи усиновлення,

проголошує такі принципи:

А. Загальний добробут сім'ї та дитини

Стаття 1

Кожна держава має приділяти першочергову увагу благополуччю сім'ї та дитини.

Стаття 2

Благополуччя дитини залежить від благополуччя сім'ї.

Стаття 3

Піклування про дитину лежить перш за все на її власних батьках.

Стаття 4

Якщо батьки не піклуються про свою дитину або воно є неналежним, то слід розглянути питання про піклування про неї з боку родичів батьків дитини, про передачу дитини на виховання в іншу сім'ю або про усиновлення або, у разі необхідності, про поміщення дитини до спеціальної установи .

Стаття 5

При розгляді всіх питань, що стосуються передачі дитини під піклування не його власними батьками, головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини, і особливо її потреба у любові та право на забезпеченість та постійне піклування.

Стаття 6

Особи, які відповідають за процедури передачі дітей на виховання чи усиновлення, повинні мати професійну чи іншу відповідну підготовку.

Стаття 7

Уряди повинні визначати ефективність національних служб, які опікуються дітьми, і розглядати відповідні заходи.

Стаття 8

Дитина завжди повинна мати ім'я, громадянство та законного представника. Дитини не повинні позбавляти імені, громадянства чи законного представника в результаті передачі його на виховання, усиновлення чи встановлення будь-якого іншого альтернативного режиму, якщо при цьому вона не отримує нового імені, громадянства чи законного представника.

Стаття 9

Особи, відповідальні за піклування про дитину, повинні визнавати бажання переданої нею на виховання або усиновлену дитину знати про своє походження, якщо це не суперечить найкращому забезпеченню інтересів дитини.

В. Передача дітей на виховання

Стаття 10

Передача дітей на виховання має регулюватися законодавством.

Стаття 11

Виховання дитини в іншій сім'ї, хоча і є тимчасовим за своїм характером, може продовжуватися, у разі потреби, до досягнення дитиною повноліття, але при цьому вона не повинна виключати можливості повернення дитини до її власних батьків або її усиовлення до повноліття.

Стаття 12

У вирішенні всіх питань про передачу дитини на виховання в іншу сім'ю належну участь повинні брати майбутні прийомні батьки і, якщо це можливо, сама дитина та її власні батьки. Компетентна влада або установа повинні нести відповідальність за контроль за забезпеченням благополуччя дитини.

С. Усиовлення

Стаття 13

Основна мета усиовлення полягає у забезпеченні постійної сім'ї для дитини, піклування про яку не можуть виявляти її батьки.

Стаття 14

Під час розгляду можливого вибору для усиовлення особи, відповідальні за усиовлення дитини, мають вибрати найбільш підходящі для дитини умови.

Стаття 15

Батькам дитини, майбутнім прийомним батькам і, залежно від обставин, самій дитині слід надавати достатньо часу та забезпечувати належні консультації для якнайшвидшого вирішення питання про подальшу долю дитини.

Стаття 16

Установи або служби опіки та піклування повинні переконатися у взаєминах між дитиною, що усиновлюється, і майбутніми прийомними батьками до її усиовлення. Законодавство повинно забезпечити, щоб дитина була визнана як законний член прийомної сім'ї і користувалася всіма правами, що звідси випливають.

Стаття 17

Якщо дитині неможливо передати іншій сім'ї на виховання або для усиовлення, або забезпечити для неї належне піклування в країні походження, як альтернативне вирішення питання забезпечення дитини сім'єю може розглядатися усиовлення її за кордоном.

Стаття 18

Урядам слід встановити політику, законодавство та ефективний контроль для захисту інтересів дітей, які висловлюються за кордоном. Усиовлення за кордоном повинне, по можливості, проводитися лише в тому випадку, якщо у відповідних державах розроблено такі заходи.

Стаття 19

Необхідно встановити політику та прийняти закони, де це необхідно, для заборони викрадення дітей та будь-яких інших дій з метою їхньої незаконної передачі.

Стаття 20

Усиовлення за кордоном має, як правило, проводитись через компетентні органи або установи із застосуванням гарантій та норм, аналогічних тим, що діють при усиовленні в країні походження. У жодному разі усиовлення не повинно призводити до отримання сторонами, що беруть участь в усиовленні, невиправданих фінансових зисків.

Стаття 21

При усиовленні за кордоном через осіб, які виступають як представники майбутніх прийомних батьків, особлива увага має приділятися питанню захисту правових та соціальних інтересів дитини.

Стаття 22

Питання про усиовлення за кордоном може розглядатися лише після того, як буде встановлено, що немає юридичних перешкод для усиовлення дитини і що будуть представлені відповідні документи, необхідні для завершення процедури усиовлення, наприклад, згода компетентних органів. Необхідно також встановити, що дитина зможе переїхати в країну майбутніх прийомних батьків і зможе отримати їхнє громадянство.

Стаття 23

При усиновленні за кордоном у кожній із країн, що беруть участь у ньому, повинна, як правило, бути забезпечена юридична сила цього усиновлення.

Стаття 24

У тих випадках, коли громадянство дитини інше, ніж громадянство майбутніх прийомних батьків, необхідно повною мірою враховувати як законодавство держави, громадянином якої є дитина, так і законодавство держави, громадянами якої є майбутні прийомні батьки. У зв'язку з цим слід належним чином враховувати культурне та релігійне виховання та інтереси дитини.

Конвенція про права дитини.

20 листопада 1989 року

Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року

Конвенцію ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91

Офіційний переклад

Преамбула

Держави-учасниці цієї Конвенції,

вважаючи, що згідно з принципами, проголошеними в Статуті Організації Об'єднаних Націй, визнання властивої гідності, рівних і невід'ємних прав усіх членів суспільства є основою забезпечення свободи, справедливості і миру на землі,

беручи до уваги, що народи Об'єднаних Націй підтвердили в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи та сповнені рішучості сприяти соціальному прогресові і поліпшенню умов життя при більшій свободі,

визнаючи, що Організація Об'єднаних Націй у Загальній декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини проголосила і погодилась з тим, що кожна людина має володіти всіма зазначеними у них правами і свободами без якої б то не було різниці за такими ознаками, як раса, колір шкіри, стать, релігія, політичні або інші переконання, національне або соціальне походження, майновий стан, народження або інші обставини,

нагадуючи, що Організація Об'єднаних Націй в Загальній декларації прав людини проголосила, що діти мають право на особливе піклування і допомогу,

впевнені в тому, що сім'я як основному осередку суспільства і природному середовищу для зростання і благополуччя всіх її членів і особливо дітей мають бути надані необхідні захист і сприяння, з тим щоб вона могла повністю покласти на себе зобов'язання в рамках суспільства,

визнаючи, що дитині для повного і гармонійного розвитку її особи необхідно зростати в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові і розуміння,

вважаючи, що дитина має бути повністю підготовлена до самостійного життя в суспільстві та вихована в дусі ідеалів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, і особливо в дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності,

беручи до уваги, що необхідність у такому особливому захисті дитини була передбачена в Женевській декларації прав дитини 1924 року і Декларації прав дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю 20 листопада 1959 року, та визнана в Загальній декларації прав людини, в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (зокрема, в статтях 23 і 24), в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (зокрема, в статті 10), а

також у статутах і відповідних документах спеціалізованих установ і міжнародних організацій, що займаються питаннями благополуччя дітей,

беручи до уваги, що, як зазначено в Декларації прав дитини, "дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження",

посилаючись на положення Декларації про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях, Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх ("Пекінські правила") та Декларації про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів,

визнаючи, що в усіх країнах світу є діти, які живуть у виключно тяжких умовах, і що такі діти потребують особливої уваги,

враховуючи належним чином важливість традицій і культурних цінностей кожного народу для захисту і гармонійного розвитку дитини,

визнаючи важливість міжнародного співробітництва для поліпшення умов життя дітей в кожній країні, зокрема в країнах, що розвиваються,

погодилися про нижченаведене:

Частина I

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Стаття 2

1. Держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Стаття 3

1. В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.
2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити дитині такий захист і піклування, які необхідні для її благополуччя, беручи до уваги права й обов'язки її батьків, опікунів чи інших осіб, які відповідають за неї за законом, і з цією метою вживають всіх відповідних законодавчих і адміністративних заходів.
3. Держави-учасниці забезпечують, щоб установи, служби і органи, відповідальні за піклування про дітей або їх захист, відповідали нормам, встановленим компетентними органами, зокрема, в галузі безпеки й охорони здоров'я та з точки зору численності і придатності їх персоналу, а також компетентного нагляду.

Стаття 4

Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у цій Конвенції. Щодо економічних, соціальних і культурних прав Держави-учасниці вживають таких заходів у максимальних рамках наявних у них ресурсів і при необхідності в рамках міжнародного співробітництва.

Стаття 5

Держави-учасниці поважають відповідальність, права і обов'язки батьків і у відповідних випадках членів розширеної сім'ї чи общини, як це передбачено місцевим звичаєм, опікунів чи інших осіб, що за законом відповідають за дитину, належним чином управляти і керувати дитиною щодо здійснення визнаних цією Конвенцією прав і робити це згідно зі здібностями дитини, що розвиваються.

Стаття 6

1. Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя.
2. Держави-учасниці забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини.

Стаття 7

1. Дитина має бути зареєстрована зразу ж після народження і з моменту народження має право на ім'я і набуття громадянства, а також, наскільки це можливо, право знати своїх батьків і право на їх піклування.

2. Держави-учасниці забезпечують здійснення цих прав згідно з їх національним законодавством та виконання їх зобов'язань за відповідними міжнародними документами у цій галузі, зокрема, у випадку, коли б інакше дитина не мала громадянства.

Стаття 8

1. Держави-учасниці зобов'язуються поважати право дитини на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки, як передбачається законом, не допускаючи протизаконного втручання.

2. Якщо дитина протизаконно позбавляється частини або всіх елементів своєї індивідуальності, Держави-учасниці забезпечують їй необхідну допомогу і захист для найшвидшого відновлення її індивідуальності.

Стаття 9

1. Держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням, визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї, або коли батьки проживають роздільно і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

2. Під час будь-якого розгляду згідно з пунктом 1 цієї статті всім заінтересованим сторонам надається можливість брати участь у розгляді та викладати свою точку зору.

3. Держави-учасниці поважають право дитини, яка розлучається з одним чи обома батьками, підтримувати на регулярній основі особисті відносини і прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить найкращим інтересам дитини.

4. У тих випадках, коли таке розлучення впливає з якого-небудь рішення, прийнятого Державою-учасницею, наприклад, при арешті, тюремному ув'язненні, висилці, депортації чи смерті (включаючи смерть, що настала через будь-яку причину під час перебування даної особи у віданні держави) одного чи обох батьків або дитини, така Держава-учасниця надає батькам, дитині чи, якщо це необхідно, іншому члену сім'ї на їх прохання необхідну інформацію щодо місцеперебування відсутнього члена (членів) сім'ї, якщо надання цієї інформації не завдає шкоди добробуту дитини. Держави-учасниці надалі забезпечують, щоб подання такого прохання само по собі не призводило до несприятливих наслідків для відповідної особи (осіб).

Стаття 10

1. Відповідно до зобов'язання Держав-учасниць за пунктом 1 статті 9 заява дитини чи її батьків на в'їзд у Державу-учасницю або виїзд із неї з метою возз'єднання сім'ї повинна розглядатися Державами-учасницями позитивним, гуманним і оперативним чином. Держави-учасниці

надалі забезпечують, щоб подання такого прохання не призводило до несприятливих наслідків для заявників та членів їх сім'ї.

2. Дитина, батьки якої проживають у різних державах, має право підтримувати на регулярній основі, за виключенням особливих обставин, особисті відносини і прямі контакти з обома батьками. З цією метою і відповідно до зобов'язання Держав-учасниць за пунктом 2 статті 9 Держави-учасниці поважають право дитини та її батьків залишати будь-яку країну, включаючи власну, і повертатися в свою країну. Щодо права залишати будь-яку країну діють лише такі обмеження, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), здоров'я чи моралі населення або прав і свобод інших осіб і сумісні з визнаними в цій Конвенції іншими правами.

Стаття 11

1. Держави-учасниці вживають заходів для боротьби з незаконним переміщенням і поверненням дітей із-за кордону.

2. З цією метою Держави-учасниці сприяють укладанню двосторонніх або багатосторонніх угод чи приєднуються до чинних угод.

Стаття 12

1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства.

Стаття 13

1. Дитина має право вільно висловлювати свої думки; це право включає свободу шукати, одержувати і передавати інформацію та ідеї будь-якого роду незалежно від кордонів в усній, письмовій чи друкованій формі, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів на вибір дитини.

2. Здійснення цього права може зазнавати деяких обмежень, проте ними можуть бути лише ті обмеження, які передбачені законом і необхідні:

а) для поваги прав і репутації інших осіб; або

б) для охорони державної безпеки, громадського порядку (order public), або здоров'я, або моралі населення.

Стаття 14

1. Держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті та релігії.
2. Держави-учасниці поважають права та обов'язки батьків і у відповідних випадках законних опікунів керувати дитиною в здійсненні її права методом, що відповідає здібностям дитини, які розвиваються.
3. Свобода дотримуватися своєї релігії або віри може зазнавати лише таких обмежень, які встановлені законом і необхідні для охорони державної безпеки, громадського порядку, моралі та здоров'я населення або захисту основних прав і свобод інших осіб.

Стаття 15

1. Держави-учасниці визнають право дитини на свободу асоціацій і свободу мирних зборів.
2. Щодо здійснення даного права не можуть застосовуватися будь-які обмеження, крім тих, які застосовуються відповідно до закону та необхідні в демократичному суспільстві в інтересах державної безпеки, громадського порядку (order public), охорони здоров'я і моралі населення або захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 16

1. Жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність.
2. Дитина має право на захист закону від такого втручання або посягання.

Стаття 17

Держави-учасниці визнають важливу роль засобів масової інформації і забезпечують, щоб дитина мала доступ до інформації і матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо до таких інформації і матеріалів, які спрямовані на сприяння соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному і психічному розвитку дитини. З цією метою Держави-учасниці:

- a) сприяють засобам масової інформації у поширенні інформації і матеріалів, корисних для дитини в соціальному і культурному відношеннях та в дусі статті 29;
- b) сприяють міжнародному співробітництву в галузі підготовки, обміну та поширення такої інформації і матеріалів, що надходять із різних культурних, національних і міжнародних джерел;
- c) сприяють виданню і розповсюдженню дитячої літератури;
- d) сприяють засобам масової інформації у приділенні особливої уваги мовним потребам дитини, яка належить до якої-небудь групи меншостей або до корінного населення;

е) сприяють розробці належних принципів захисту дитини від інформації і матеріалів, що завдають шкоди її благополуччю, враховуючи положення статей 13 і 18.

Стаття 18

1. Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Батьки або у відповідних випадках законні опікуни несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

2. З метою гарантування і сприяння здійсненню прав, викладених у цій Конвенції, Держави-учасниці надають батькам і законним опікунам належну допомогу у виконанні ними своїх обов'язків по вихованню дітей та забезпечують розвиток мережі дитячих установ.

3. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб діти, батьки яких працюють, мали право користуватися призначеними для них службами й установами по догляду за дітьми.

Стаття 19

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину.

2. Такі заходи захисту, у випадку необхідності, включають ефективні процедури для розроблення соціальних програм з метою надання необхідної підтримки дитині й особам, які турбуються про неї, а також здійснення інших форм запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з дитиною, зазначеними вище, а також, у випадку необхідності, для порушення початку судової процедури.

Стаття 20

1. Дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення або яка в її власних якнайкращих інтересах не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий захист і допомогу, що надаються державою.

2. Держави-учасниці відповідно до своїх національних законів забезпечують зміну догляду за дитиною.

3. Такий догляд може включати, зокрема, передачу на виховання, "кафала" за ісламським правом, усиновлення або, за необхідності, направлення до відповідних установ по догляду за дітьми. Під час розгляду варіантів зміни необхідно належним чином враховувати бажаність наступництва виховання дитини, її етнічне походження, релігійну і культурну належність і рідну мову.

Стаття 21

Держави-учасниці, які визнають і/чи дозволяють існування системи усиновлення, забезпечують, щоб найкращі інтереси дитини враховувалися в першочерговому порядку, і вони:

- a) забезпечують, щоб усиновлення дитини дозволяли лише компетентні власті, які визначають згідно з застосовуваними законом і процедурами та на підставі всієї інформації, що має відношення до справи і достовірна, що усиновлення допустимо з огляду на статус дитини щодо батьків, родичів і законних опікунів і що, якщо потрібно, зацікавлені особи дали свою усвідомлену згоду на усиновлення на підставі такої консультації, яка може бути необхідною;
- b) визначають, що усиновлення в іншій країні може розглядатися як альтернативний спосіб догляду за дитиною, якщо дитина не може бути передана на виховання або в сім'ю, яка могла б забезпечити її виховання або усиновлення, і якщо забезпечення якогось придатного догляду в країні походження дитини є неможливим;
- c) забезпечують, щоб у випадку усиновлення дитини в іншій країні застосовувалися такі самі гарантії і норми, які застосовуються щодо усиновлення всередині країни;
- d) вживають всіх необхідних заходів з метою забезпечення того, щоб у випадку усиновлення в іншій країні влаштування дитини не призводило до одержання невинуватих фінансових вигод, пов'язаних з цією особою;
- e) сприяють у необхідних випадках досягненню цілей цієї статті шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх домовленостей або угод та намагаються на цій підставі забезпечити, щоб влаштування дитини в іншій країні здійснювали компетентні власті чи органи.

Стаття 22

1. Держави-учасниці вживають необхідних заходів, щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця або яка вважається біженцем, відповідно до застосовуваних міжнародним або внутрішнім правом і процедурами, як тій, що супроводжується, так і тій, що не супроводжується її батьками або будь-якою іншою особою, належний захист і гуманітарну допомогу в користуванні застосовуваними правами, викладеними в цій Конвенції та інших міжнародних документах з прав людини або гуманітарних документах, учасницями яких є зазначені держави.

2. З цією метою Держави-учасниці сприяють у випадках, коли вони вважають це за необхідне, будь-яким зусиллям Організації Об'єднаних Націй та інших компетентних міжурядових або неурядових організацій, що співпрацюють з Організацією Об'єднаних Націй, щодо захисту такої дитини та надання їй допомоги у пошуку батьків чи інших членів сім'ї будь-якої дитини-біженця, з тим щоб одержати інформацію, необхідну для її возз'єднання зі своєю сім'єю. В тих випадках, коли батьки або інші члени сім'ї не можуть бути знайдені, цій дитині надається такий самий захист, як і будь-якій іншій дитині, через якісь причини тимчасово або постійно позбавленій сімейного оточення, як це передбачено в цій Конвенції.

Стаття 23

1. Держави-учасниці визнають, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства.
2. Держави-учасниці визнають право неповноцінної дитини на особливе піклування, заохочують і забезпечують надання, за умови наявності ресурсів, дитині, яка має на це право, та відповідальним за турботу про неї допомогу, щодо якої подано прохання і яка відповідає стану дитини та становищу її батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину.
3. На забезпечення особливих потреб неповноцінної дитини допомога згідно з пунктом 2 цієї статті надається при можливості безкоштовно з урахуванням фінансових ресурсів батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину, та має на меті забезпечення неповноцінній дитині ефективного доступу до послуг у галузі освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності та доступу до засобів відпочинку таким чином, який призводить до найбільш повного по можливості втягнення дитини в соціальне життя і досягнення розвитку її особи, включаючи культурний і духовний розвиток дитини.
4. Держави-учасниці сприяють у дусі міжнародного співробітництва обміну відповідною інформацією в галузі профілактичної охорони здоров'я, медичного, психологічного і функціонального лікування неповноцінних дітей, включаючи розповсюдження інформації про методи реабілітації, загальноосвітньої і професійної підготовки, а також доступу до цієї інформації, з тим щоб дозволити Державам-учасницям покращити свої можливості і знання, і розширити свій досвід в цій галузі. В зв'язку з цим особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Стаття 24

1. Держави-учасниці визнають право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я. Держави-учасниці намагаються забезпечити, щоб жодна дитина не була позбавлена свого права на доступ до подібних послуг системи охорони здоров'я.
2. Держави-учасниці домагаються повного здійснення цього права, зокрема, вживають заходів щодо:
  - a) зниження рівня смертності немовлят і дитячої смертності;
  - b) забезпечення надання необхідної медичної допомоги та охорони здоров'я всіх дітей з приділенням першочергової уваги розвитку первинної медико-санітарної допомоги;
  - c) боротьби з хворобами і недоїданням, у тому числі в межах первинної медико-санітарної допомоги, шляхом, поряд з іншим, застосування легкодоступної технології та надання достатньої кількості поживного продовольства та чистої питної води, беручи до уваги небезпеку і ризик забруднення навколишнього середовища;

d) надання матерям належних послуг по охороні здоров'я у допологовий і післяпологовий періоди;

e) забезпечення інформацією всіх прошарків суспільства, зокрема батьків і дітей, щодо здоров'я і харчування дітей, переваги грудного годування, гігієни, санітарії середовища перебування дитини і запобігання нещасним випадкам, а також доступу до освіти та підтримки у використанні цих знань;

f) розробки превентивних заходів з охорони здоров'я, керівництва для батьків та навчання і послуг з планування сім'ї.

3. Держави-учасниці вживають будь-яких ефективних і необхідних заходів з метою скасування традиційної практики, що негативно впливає на здоров'я дітей.

4. Держави-учасниці зобов'язані сприяти міжнародному співробітництву і розвивати його з метою поступового досягнення повного здійснення права, яке визнається в цій статті. В зв'язку з цим особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Стаття 25

Держави-учасниці визнають права дитини, яка віддана компетентними органами на піклування з метою догляду за нею, її захисту або фізичного чи психічного лікування, на періодичну оцінку лікування, наданого дитині, і всіх інших умов, пов'язаних з таким піклуванням про дитину.

Стаття 26

1. Держави-учасниці визнають за кожною дитиною право користуватися благами соціального забезпечення, включаючи соціальне страхування, і вживають необхідних заходів щодо досягнення повного здійснення цього права згідно з їх національним законодавством.

2. Ці блага в міру необхідності надаються з урахуванням наявних ресурсів і можливостей дитини та осіб, які несуть відповідальність за утримання дитини, а також будь-яких міркувань, пов'язаних з одержанням благ дитиною чи від її імені.

Стаття 27

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку дитини.

2. Батько (-ки) або інші особи, які виховують дитину, несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

3. Держави-учасниці відповідно до національних умов і в межах своїх можливостей вживають необхідних заходів щодо надання допомоги батькам та іншим особам, які виховують дітей, у здійсненні цього права і у випадку необхідності надають матеріальну допомогу і підтримують програми, особливо щодо забезпечення дитини харчуванням, одягом і житлом.

4. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів щодо забезпечення відновлення утримання дитини батьками або іншими особами, які відповідають за дитину як всередині Держави-учасниці, так і за кордоном. Зокрема, якщо особа, яка несе фінансову відповідальність за дитину, і дитина проживають в різних державах, Держави-учасниці сприяють приєднанню до міжнародних угод або укладенню таких угод, а також досягненню інших відповідних домовленостей.

Стаття 28

1. Держави-учасниці визнають право дитини на освіту, і з метою поступового досягнення здійснення цього права на підставі рівних можливостей вони, зокрема:

- a) вводять безплатну й обов'язкову початкову освіту;
- b) сприяють розвитку різних форм середньої освіти, як загальної, так і професійної, забезпечують її доступність для всіх дітей та вживають таких заходів, як введення безплатної освіти та надання у випадку необхідності фінансової допомоги;
- c) забезпечують доступність вищої освіти для всіх на підставі здібностей кожного за допомогою всіх необхідних засобів;
- d) забезпечують доступність інформації і матеріалів у галузі освіти й професійної підготовки для всіх дітей;
- e) вживають заходів для сприяння регулярному відвіданню шкіл і зниженню кількості учнів, які залишили школу.

2. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, щоб шкільна дисципліна була забезпечена методами, що ґрунтуються на повазі до людської гідності дитини та відповідно до цієї Конвенції.

3. Держави-учасниці заохочують і розвивають міжнародне співробітництво з питань, що стосуються освіти, зокрема, з метою сприяння ліквідації невігластва і неписьменності в усьому світі та полегшення доступу до науково-технічних знань і сучасних методів навчання. В цьому зв'язку особлива увага має приділятися потребам країн, що розвиваються.

Стаття 29

1. Держави-учасниці погоджуються щодо того, що освіта дитини має бути спрямована на:

- a) розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі;
- b) виховання поваги до прав людини та основних свобод, а також принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй;
- c) виховання поваги до батьків дитини, її культурної самобутності, мови і національних цінностей країни, в якій дитина проживає, країни її походження та до цивілізацій, відмінних від її власної;

d) підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в душі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення;

e) виховання поваги до навколишньої природи.

2. Жодна частина цієї статті або статті 28 не тлумачиться як така, що обмежує свободу окремих осіб і органів створювати учбові заклади та керувати ними за умови постійного додержання принципів, викладених у пункті 1 цієї статті, та виконання вимоги того, щоб освіта, яку одержують в таких учбових закладах, відповідала мінімальним нормам, що можуть бути встановлені державою.

Стаття 30

У таких державах, де існують етнічні, релігійні або мовні меншості чи особи з числа корінного населення, дитині, яка належить до таких меншостей чи корінного населення, не може бути відмовлено в праві спільно з іншими членами її групи користуватися своєю культурою, сповідати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

Стаття 31

1. Держави-учасниці визнають право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та займатися мистецтвом.

2. Держави-учасниці поважають і заохочують право дитини на всебічну участь у культурному і творчому житті та сприяють наданню їй відповідних і рівних можливостей для культурної і творчої діяльності, дозвілля і відпочинку.

Стаття 32

1. Держави-учасниці визнають право дитини на захист від економічної експлуатації та від виконання будь-якої роботи, яка може являти небезпеку для здоров'я, бути перешкодою в одержанні нею освіти чи завдавати шкоди її здоров'ю, фізичному, розумовому, духовному, моральному та соціальному розвитку.

2. Держави-учасниці вживають законодавчі, адміністративні і соціальні заходи, а також заходи в галузі освіти, з тим щоб забезпечити здійснення цієї статті. З цією метою, керуючись відповідними положеннями інших міжнародних документів, Держави-учасниці, зокрема:

a) встановлюють мінімальний вік для прийому на роботу;

b) визначають необхідні вимоги щодо тривалості робочого дня й умови праці;

c) передбачають відповідні види покарань або інші санкції для забезпечення ефективного здійснення цієї статті.

Стаття 33

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів, включаючи законодавчі, адміністративні та соціальні, а також заходи в галузі освіти, з тим щоб захистити дітей від незаконного зловживання наркотичними засобами та психотропними речовинами, як вони визначені у відповідних міжнародних договорах, та не допускати залучення дітей до протизаконного виробництва таких речовин і торгівлі ними.

Стаття 34

Держави-учасниці зобов'язані захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень. З цією метою Держави-учасниці, зокрема, вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо запобігання:

- a) схиланню або примушуванню дитини до будь-якої незаконної сексуальної діяльності;
- b) використанню дітей з метою експлуатації у проституції або в іншій незаконній сексуальній практиці;
- c) використанню дітей з метою експлуатації у порнографії та порнографічних матеріалах.

Стаття 35

Держави-учасниці вживають на національному, двосторонньому та багатосторонньому рівнях всіх необхідних заходів щодо відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди в будь-яких цілях і в будь-якій формі.

Стаття 36

Держави-учасниці захищають дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини.

Стаття 37

Держави-учасниці забезпечують, щоб:

- a) жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поведження чи покарання. Ні смертна кара, ні довічне тюремне ув'язнення, які не передбачають можливості звільнення, не призначаються за злочини, вчинені особами, молодшими 18 років;
- b) жодна дитина не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином. Арешт, затримання чи тюремне ув'язнення дитини здійснюються згідно з законом та використовуються лише як крайній захід і протягом якомога більш короткого відповідного періоду часу;

с) гуманне ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її віку. Зокрема, кожна позбавлена волі дитина має бути відокремлена від дорослих, якщо тільки не вважається, що в найкращих інтересах дитини цього не слід робити, та мати право підтримувати зв'язок із своєю сім'єю шляхом листування та побачень, за винятком особливих обставин;

д) кожна позбавлена волі дитина мала право на негайний доступ до правової та іншої відповідної допомоги, а також право оспорювати законність позбавлення її волі перед судом чи іншим компетентним, незалежним і безстороннім органом та право на невідкладне прийняття ними рішень щодо будь-якої такої процесуальної дії.

Стаття 38

1. Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання.

2. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях.

3. Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку.

4. Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

Стаття 39

Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній інтеграції дитини, яка є жертвою будь-яких видів нехтування, експлуатації чи зловживань, катувань чи будь-яких жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки, покарання чи збройних конфліктів. Таке відновлення і реінтеграція мають здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу і гідність дитини.

Стаття 40

1. Держави-учасниці визнають право кожної дитини, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство, звинувачується або визнається винною в його порушенні, на таке поведіння, що сприяє розвитку у дитини почуття гідності і значущості, зміцнює в ній повагу до прав людини й основних свобод інших та при якому враховуються вік дитини і бажаність сприяння її реінтеграції та виконання нею корисної ролі в суспільстві.

2. З цією метою і беручи до уваги відповідні положення міжнародних документів, Держави-учасниці, зокрема, забезпечують, щоб:

a) жодна дитина не вважалася порушником кримінального законодавства, не була звинувачена та визнана винною в його порушенні через дію чи бездіяльність, які не були заборонені національним і міжнародним правом на час їх здійснення;

b) кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії:

i) презумпцію невинності, поки її вина не буде доведена згідно із законом;

ii) негайне і безпосереднє інформування її про звинувачення проти неї, а у випадку необхідності, через її батьків чи законних опікунів, та одержання правової й іншої необхідної допомоги при підготовці та здійсненні свого захисту;

iii) невідкладне прийняття рішення з розглядуваного питання компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом у ході справедливого слухання згідно із законом у присутності адвоката чи іншої відповідної особи і, якщо це не вважається таким, що суперечить найкращим інтересам дитини, зокрема, з урахуванням її віку чи становища її батьків або законних опікунів;

iv) свобода від примусу щодо даваних свідчень чи визнання вини; вивчення показань свідків звинувачення або самостійно, або за допомогою інших осіб та забезпечення рівноправної участі свідків захисту та вивчення їх свідчень;

v) якщо вважається, що дитина порушила кримінальне законодавство, повторний розгляд вищим компетентним, незалежним і безстороннім органом чи судовим органом згідно із законом відповідного рішення та будь-яких вжитих у цьому зв'язку заходів;

vi) безплатна допомога перекладача, якщо дитина не розуміє використовуваної мови чи не розмовляє нею;

vii) повна повага її особистого життя на всіх стадіях розгляду.

3. Держави-учасниці прагнуть сприяти створенню законів, процедур, органів і установ, що мають безпосереднє відношення до дітей, які, як вважається, порушили кримінальне законодавство, звинувачуються чи визнаються винними в його порушенні, і зокрема:

a) встановленню мінімального віку, нижче якого діти вважаються нездатними порушити кримінальне законодавство;

b) у випадку необхідності і бажаності вжиттю заходів щодо поведження з такими дітьми без використання судового розгляду за умов повного дотримання прав людини і правових гарантій.

4. Необхідна наявність таких різних заходів, як догляд, положення про опіку і нагляд, консультативні послуги, призначення випробного строку виховання, програми навчання і професійної підготовки, та інших форм догляду, що замінюють догляд в установах, з метою

забезпечення такого поводження з дитиною, яке забезпечувало б її добробут і відповідало її становищу та характеру злочину.

Стаття 41

Жодне в цій Конвенції не торкається будь-яких положень, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини і можуть міститися:

- a) в законі Держави-учасниці, або
- b) в нормах міжнародного права, що діють щодо даної держави.

Частина II

Стаття 42

Держави-учасниці зобов'язані, використовуючи належні та дійові засоби, широко інформувати про принципи і положення Конвенції як дорослих, так і дітей.

Стаття 43

1. З метою розгляду прогресу, досягнутого Державами-учасницями щодо виконання зобов'язань, взятих згідно з цією Конвенцією, засновується Комітет по правах дитини, який здійснює функції, передбачені нижче.

2. Комітет складається з вісімнадцяти експертів, що відзначаються високими моральними якостями та визнаною компетентністю в галузі, охопюваній цією Конвенцією. Членів Комітету обирають Держави-учасниці з числа своїх громадян, вони виступають в особистій якості, при цьому приділяється увага справедливому географічному розподілу, а також головним правовим системам.

3. Членів Комітету обирають таємним голосуванням із числа внесених до списку осіб, висунутих Державами-учасницями. Кожна Держава-учасниця може висувати одну особу з числа своїх громадян.

4. Первісні вибори в Комітет проводяться не пізніше ніж через шість місяців з дня набуття чинності цією Конвенцією, а надалі - раз на два роки. Принаймні за чотири місяці до дня кожних виборів Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй звертається до Держав-учасниць з листом, пропонуючи їм подати свої кандидатури протягом двох місяців. Потім Генеральний секретар складає в алфавітному порядку список всіх висунутих таким чином осіб із зазначенням Держав-учасниць, які висунули цих осіб, та представляє цей список Державам-учасницям цієї Конвенції.

5. Вибори проводяться на нарадах Держав-учасниць, які скликає Генеральний секретар у центральних установах Організації Об'єднаних Націй. На нарадах, де дві третини Держав-учасниць складають кворум, обраними до складу Комітету є ті кандидати, які дістали

найбільшу кількість голосів і абсолютну більшість голосів представників Держав-учасниць, що присутні та беруть участь у голосуванні.

6. Члени Комітету обираються на чотирирічний строк. Вони мають право бути переобраними у випадку повторного висунення їх кандидатур. Строк повноважень п'яти членів, обраних на перших виборах, минає в кінці дворічного періоду; негайно після перших виборів імена цих п'яти членів визначаються голови наради шляхом жеребкування.

7. У випадку смерті або відставки якого-небудь члена Комітету або якщо він чи вона з якоїсь іншої причини не може більше виконувати обов'язки члена Комітету, Держава-учасниця, що висунула даного члена Комітету, призначає іншого експерта з числа своїх громадян на строк, що залишився, за умови схвалення Комітетом.

8. Комітет встановлює власні правила процедури.

9. Комітет обирає своїх службових осіб на дворічний строк.

10. Сесії Комітету, як правило, проводяться в центральних установах Організації Об'єднаних Націй або в будь-якому іншому відповідному місці, визначеному Комітетом. Комітет, як правило, проводить сесії щорічно. Тривалість сесії Комітету визначається і при необхідності переглядається на нарадах Держав-учасниць цієї Конвенції за умови схвалення Генеральною Асамблеєю.

11. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідні персонал і матеріальні засоби для ефективного здійснення Комітетом своїх функцій відповідно до цієї Конвенції.

12. Члени Комітету, заснованого відповідно до цієї Конвенції, одержують схвалювану Генеральною Асамблеєю винагороду з коштів Організації Об'єднаних Націй в порядку та на умовах, встановлених Генеральною Асамблеєю.

Згідно зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року та ратифікованими Законом України "Про прийняття зміни до Конвенції про права дитини" від 3 квітня 2003 року № 717-IV.

Стаття 44

1. Держави-учасниці зобов'язані подавати Комітету через Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй доповіді про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав:

- a) протягом двох років після набуття чинності цією Конвенцією для відповідної Держави-учасниці;
- b) надалі - кожні п'ять років.

2. У доповідях, які подаються відповідно до цієї статті, зазначаються фактори і труднощі, якщо такі є, що впливають на ступінь виконання зобов'язань за цією Конвенцією. Доповіді містять

також достатню інформацію, з тим щоб забезпечити Комітету повне розуміння дії Конвенції у даній країні.

3. Державі-учасниці, яка подала Комітету всебічну первинну інформацію, немає необхідності повторювати у наступних доповідях, що подаються відповідно до пункту 1 підпункту b цієї статті, раніше викладену основну інформацію.

4. Комітет може запитувати у Держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується здійснення цієї Конвенції.

5. Доповіді про діяльність Комітету раз на два роки представляються Генеральній Асамблеї через Економічну та Соціальну Раду.

6. Держави-учасниці забезпечують широку гласність своїм доповідям у власних країнах.

Стаття 45

З метою сприяння ефективному здійсненню Конвенції та заохочення міжнародного співробітництва в галузі, охоплюваній цією Конвенцією:

a) спеціалізовані установи, Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй та інші органи Організації Об'єднаних Націй мають право бути представленими при розгляді питань про здійснення таких положень цієї Конвенції, які входять до сфери їх повноважень. Комітет може запропонувати спеціалізованим установам, Дитячому фонду Організації Об'єднаних Націй та іншим компетентним органам, якщо він вважає це за доцільне, подавати висновки експертів щодо здійснення Конвенції у тих галузях, які входять до сфери їх відповідних повноважень. Комітет може запропонувати спеціалізованим установам, Дитячому фонду Організації Об'єднаних Націй та іншим органам Організації Об'єднаних Націй подавати доповіді про здійснення Конвенції у галузях, що входять до сфери їх діяльності;

b) Комітет направляє, якщо він вважає за доцільне, до спеціалізованих установ, Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй та інших компетентних органів будь-які доповіді Держав-учасниць, в яких вміщені прохання про технічну консультацію чи допомогу або йдеться про потреби в цьому, зазначені зауваження та пропозиції Комітету, якщо такі є, щодо таких прохань чи зауважень;

c) Комітет може рекомендувати Генеральній Асамблеї запропонувати Генеральному секретарю провести від її імені дослідження з питань, що стосуються прав дитини;

d) Комітет може вносити пропозиції і рекомендації загального характеру, засновані на інформації, одержаній відповідно до статей 44 і 45 цієї Конвенції. Такі пропозиції і рекомендації загального характеру направляються будь-якій зацікавленій Державі-учасниці і повідомляються Генеральній Асамблеї поряд із зауваженнями Держав-учасниць, якщо такі є.

Частина III

Стаття 46

Ця Конвенція відкрита для підписання її всіма державами.

Стаття 47

Ця Конвенція підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 48

Ця Конвенція відкрита для приєднання до неї будь-якої держави. Документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 49

1. Ця Конвенція набуває чинності на тридцятий день після дати здачі на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цю Конвенцію або приєднується до неї після здачі на зберігання двадцятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання, ця Конвенція набирає чинності на тридцятий день після здачі такою державою на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 50

1. Будь-яка Держава-учасниця може запропонувати поправку і подати її Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар потім направляє запропоновану поправку Державам-учасницям з проханням повідомити його, чи висловлюються вони за скликання конференції Держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення по них голосування. Якщо протягом чотирьох місяців, починаючи з дати такого повідомлення, принаймні третина Держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю Держав-учасниць, які присутні та голосують на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї на її затвердження.

2. Поправка, прийнята згідно з пунктом 1 цієї статті, набуває чинності після затвердження її Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй та прийняття її більшістю у дві третини Держав-учасниць.

3. Коли поправка набуває чинності, вона стає обов'язковою для тих Держав-учасниць, які її прийняли, а для інших Держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цієї Конвенції і будь-які попередні поправки, які вони прийняли.

Стаття 51

1. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй отримує та розсилає всім державам текст застережень, зроблених державами у момент ратифікації або приєднання.
2. Застереження, не сумісні з цілями і завданнями цієї Конвенції, не допускаються.
3. Застереження можуть бути зняті у будь-який час шляхом відповідного повідомлення, направленою Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який потім повідомляє про це всі держави. Таке повідомлення набуває чинності з дня отримання його Генеральним секретарем.

Стаття 52

Будь-яка Держава-учасниця може денонсувати цю Конвенцію шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набуває чинності через рік після отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 53

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй є депозитарієм цієї Конвенції.

Стаття 54

Оригінал цієї Конвенції, арабський, китайський, англійський, французький, російський та іспанський тексти якої є рівноавтентичними, здається на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

На посвідчення чого повноважні представники, що підписалися нижче, належним чином уповноважені на те своїми відповідними урядами, підписали цю Конвенцію.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах

Протокол ратифіковано із заявою Законом № 1845-IV від 23.06.2004, ВВР, 2004, № 38, ст.476

Офіційний переклад

Держави-учасниці цього Протоколу,

будучи натхненні повсюдною підтримкою Конвенції про права дитини, яка свідчить про широке поширення готовності служити справі заохочення та захисту прав дитини,

знову підтверджуючи, що права дітей потребують особливого захисту, і закликаючи до забезпечення постійного покращення становища дітей без жодного розрізнення, а також їхнього розвитку та освіти в умовах миру та безпеки,

будучи стурбовані пагубним і широкомасштабним впливом збройних конфліктів на дітей, а також їх довгостроковими наслідками для міцного миру, безпеки та розвитку,

засуджуючи зазіхання на дітей в умовах збройного конфлікту, а також безпосередні напади на об'єкти, які охороняються відповідно до міжнародного права, в тому числі місця, у яких звичайно присутня велика кількість дітей, такі як школи та лікарні,

відмічаючи прийняття Статуту Міжнародного кримінального суду, і зокрема, кваліфікацію в ньому як військового злочину дій, пов'язаних з призовом на військову службу чи мобілізацією дітей, які не досягли 15-річного віку, або з їх активним використанням у військових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів,

вважаючи, таким чином, що в цілях сприяння більш ефективному здійсненню прав, визнаних у Конвенції про права дитини, необхідно посилити захист дітей від участі у збройних конфліктах,

відзначаючи, що стаття 1 Конвенції про права дитини передбачає, що для цілей цієї Конвенції дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосовним до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше,

будучи впевнені, що факультативний протокол до Конвенції, який підвищує вік можливого призову осіб до збройних сил і їхньої участі у військових діях, ефективно сприятиме здійсненню принципу, згідно з яким у всіх діях щодо дітей першочергова увага повинна приділятися найкращому забезпеченню інтересів дитини,

відмічаючи, що двадцять шоста Міжнародна конференція Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, яка відбулася в грудні 1995 року, рекомендувала, зокрема, сторонам конфліктів вживати будь-яких можливих кроків у цілях забезпечення того, щоб діти, які не досягли 18-річного віку, не брали участі у військових діях,

вітаючи одностайне прийняття у червні 1999 року Конвенції Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо викорінювання найгірших форм дитячої праці, яка забороняє, зокрема, примусове або обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах,

засуджуючи з найглибшою занепокоєністю вербування, навчання та використання в середині держави і за її межами дітей у військових діях озброєними групами, які відрізняються від збройних сил держави, і визнаючи відповідальність тих, хто вербує, навчає і використовує дітей з цією метою,

нагадуючи про зобов'язання кожної сторони збройного конфлікту дотримуватися положення міжнародного гуманітарного права,

підкреслюючи, що цей Протокол не завдає шкоди цілям і принципам, які містяться у Статуті Організації Об'єднаних Націй, включаючи статтю 51, і відповідним нормам гуманітарного права,

беручи до уваги, що становище миру та безпеки, засноване на повній повазі цілей і принципів, викладених у Статуті, та на дотриманні застосовних угод у галузі прав людини, є обов'язковою умовою для повного захисту дітей, зокрема, під час збройних конфліктів та іноземної окупації, визнаючи особливі потреби дітей, які є особливо уразливими щодо їхнього вербування та використання у військових діях всупереч цьому Протоколу, у зв'язку з їх економічним та соціальним станом або статтю,

пам'ятаючи про необхідність урахувувати економічні, соціальні та політичні причини участі дітей у збройних конфліктах,

будучи впевнені у необхідності зміцнення міжнародного співробітництва щодо виконання цього Протоколу, а також у справі фізичної та психосоціальної реабілітації і соціальної реінтеграції дітей, які є жертвами збройних конфліктів,

заохочуючи участь суспільства, і зокрема дітей і дітей, які є жертвами, в розповсюдженні інформації та освітніх програм, що стосуються виконання Протоколу,

домовились про таке:

Стаття 1

Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях.

Стаття 2

Держави-учасниці забезпечують, щоб особи, які не досягли 18-річного віку, не підлягали обов'язковому призову до їхніх збройних сил.

Стаття 3

1. Держави-учасниці підвищують мінімальний вік добровільного призову осіб до їхніх національних збройних сил порівняно з віком, визначеним у пункті 3 статті 38 Конвенції про права дитини, враховуючи принципи, які містяться в цій статті, і визнаючи, що відповідно до Конвенції особи, які не досягли 18 років, мають право на особливий захист.

2. Кожна держава-учасниця під час ратифікації цього Протоколу або приєднанні до нього здає на зберігання заяву, що має обов'язковий характер, у якій вказується мінімальний вік, при якому вона допускає добровільний призов до її національних збройних сил, і викладаються гарантії, прийняті державою для забезпечення того, щоб такий призов не мав насильницького чи примусового характеру.

3. Держави-учасниці, які допускають добровільний призов до їхніх національних збройних сил осіб, які не досягли 18-річного віку, надають гарантії, які як мінімум забезпечують, щоб:

a) такий призов мав в дійсності добровільний характер;

b) такий призов проводився з усвідомленої згоди батьків або законних опікунів цієї особи;

c) такі особи були повною мірою поінформовані про обов'язки, пов'язані з несенням такої військової служби;

d) такі особи подавали достовірні свідоцтва свого віку до їх прийняття на національну військову службу.

4. Кожна держава-учасниця в будь-який момент може підсилити положення своєї заяви шляхом направлення відповідного повідомлення на адресу Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який інформує всі держави-учасниці. Таке повідомлення набуває чинності з дати його отримання Генеральним секретарем.

5. Вимога про підвищення віку, яка міститься в пункті 1 цієї статті, не поширюється на навчальні заклади, які знаходяться у віданні або під контролем збройних сил держав-учасниць, відповідно до статей 28 та 29 Конвенції про права дитини.

Стаття 4

1. Збройні групи, відмінні від збройних сил держави, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку.

2. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів у цілях попередження такого вербування і використання, включаючи вжиття правових заходів, необхідних для заборони і криміналізації такої практики.

3. Застосування цієї статті згідно з цим Протоколом не зачіпає юридичного статусу жодної із сторін збройного конфлікту.

Стаття 5

Ніщо в цьому Протоколі не може тлумачитись як таке, що виключає положення, що містяться в законодавстві держави-учасниці або в міжнародних угодах і міжнародному гуманітарному праві, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини.

Стаття 6

1. Кожна держава-учасниця в межах своєї юрисдикції вживає всіх необхідних правових, адміністративних та інших заходів для забезпечення ефективного виконання і застосування положень цього Протоколу.

2. Держави-учасниці зобов'язуються забезпечити широке розповсюдження та пропаганду відповідними засобами принципів та положень цього Протоколу серед дорослих та дітей.

3. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які перебувають під їхньою юрисдикцією, які були завербовані або використовувались у військових діях всупереч цьому Протоколу, були демобілізовані або іншим чином звільнені від військової служби. За необхідності держави-учасниці надають цим особам всю належну допомогу в цілях відновлення їхнього фізичного і психологічного стану, а також їхньої соціальної реінтеграції.

Стаття 7

1. Держави-учасниці співпрацюють у справі виконання цього Протоколу, в тому числі у справі попередження будь-якої діяльності, яка суперечить Протоколу, та у справі реабілітації та соціальної реінтеграції осіб, які стали жертвами дій, що суперечать цьому Протоколу, в тому числі через технічне співробітництво та фінансову допомогу. Такі допомога і співробітництво здійснюватимуться у консультації з заінтересованими державами-учасницями і відповідними міжнародними організаціями.

2. Держави-учасниці, які в змозі зробити це, надають таку допомогу в рамках існуючих багатосторонніх, двосторонніх або інших програм, або, зокрема, через фонд добровільних внесків, який засновується відповідно до правил Генеральної асамблеї.

Стаття 8

1. Кожна держава-учасниця протягом двох років після набуття чинності цим Протоколом для цієї держави-учасниці подає Комітету з прав дитини доповідь, яка містить повну інформацію про заходи, вжиті нею з метою виконання положень Протоколу, включаючи заходи, вжиті з метою виконання положень щодо участі та призову.

2. Після подання повної доповіді кожна держава-учасниця вносить у доповіді, які подаються нею Комітету з прав дитини відповідно до статті 44 Конвенції, будь-яку додаткову інформацію, щодо виконання Протоколу. Інші держави-учасниці Протоколу подають доповіді кожні п'ять років.

3. Комітет з прав дитини може запитати у держав-учасниць додаткову інформацію щодо виконання цього Протоколу.

Стаття 9

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка є учасницею Конвенції або яка її підписала.

2. Цей Протокол підлягає ратифікації та відкритий для приєднання до нього будь-якої держави. Ратифікаційні грамоти або документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

3. Генеральний секретар, діючи як депозитарій Конвенції та Протоколу, повідомляє всі держави-учасниці Конвенції і всі держави, які підписали Конвенцію, про здачу на зберігання кожної заяви відповідно до статті 13.

Стаття 10

1. Цей Протокол набуває чинності через три місяці після здачі на зберігання десятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Протокол або приєднується до нього після набуття ним чинності, цей Протокол набуває чинності через один місяць після здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 11

1. Будь-яка держава-учасниця може денонсувати цей Протокол у будь-який час шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який потім інформує про це інші держави-учасниці Конвенції та всі держави, які підписали Конвенцію. Денонсація набуває чинності після закінчення одного року з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем. Проте, якщо на день закінчення цього року в державі-учасниці, яка денонсує, має місце збройний конфлікт, денонсація не набуває чинності до закінчення цього збройного конфлікту.

2. Така денонсація не звільняє державу-учасницю від її обов'язків, передбачених в цьому Протоколі, щодо будь-якої дії, яка сталася до дати набуття денонсацією чинності. Отже така денонсація ніяк не перешкоджає подальшому розгляду будь-якого питання, яке вже надійшло на розгляд Комітету до дати набуття денонсацією чинності.

Стаття 12

1. Будь-яка держава-учасниця може запропонувати зміни та доповнення і подати їх Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Після цього Генеральний секретар перепроводжує запропоновані зміни та доповнення державам-учасникам з проханням зазначити, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення голосування щодо них. Якщо протягом чотирьох місяців, починаючи з дати такого повідомлення, хоча б одна третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-які зміни та доповнення, прийняті більшістю держав-учасниць, які присутні та беруть участь у голосуванні на цій конференції, подаються Генеральній Асамблеї на затвердження.

2. Зміни та доповнення, прийняті відповідно до пункту 1 цієї статті, набувають чинності після затвердження їх Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття більшістю в дві третини держав-учасниць.

3. Коли зміни та доповнення набувають чинності, вони стають обов'язковими для тих держав-учасниць, які їх прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цього Протоколу та будь-які попередні зміни та доповнення, які ними прийняті.

Стаття 13

1. Цей Протокол, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є рівно автентичними, зберігається в архівах Організації Об'єднаних Націй.
2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй направляє завірені копії цього Протоколу всім державам-учасницям Конвенції і всім державам, які підписали Конвенцію.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії

Факультативний протокол ратифіковано Законом № 716-IV від 03.04.2003, ВВР, 2003, № 29, ст.226

Офіційний переклад

Держави-учасниці цього Протоколу,

вважаючи, що для досягнення цілей Конвенції про права дитини та виконання її положень, особливо статей 1, 11, 21, 32, 33, 34, 35 і 36, було б доцільно надати більш широкий характер тим заходам, яких повинні вживати держави-учасниці з метою гарантованого захисту дитини від практики торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії,

вважаючи також, що в Конвенції про права дитини визнається право дитини на захист від економічної експлуатації і від виконання будь-якої роботи, яка може бути небезпечною для її здоров'я або є перешкодою для одержання нею освіти, або завдавати шкоди її здоров'ю і фізичному, розумовому і духовному, моральному і соціальному розвитку,

будучи вкрай стурбовані значними і зростаючими масштабами міжнародного контрабандного перевезення дітей з метою торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії,

будучи глибоко стурбовані широко розповсюдженою практикою секс-туризму, особливо небезпечною для дітей, оскільки вона стимулює торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію,

визнаючи, що особливо вразливі групи дітей, включаючи малолітніх дівчаток, більшою мірою піддаються ризику сексуальної експлуатації і що частка малолітніх дівчаток є надмірно високою серед дітей, які сексуально експлуатуються,

будучи стурбовані зростаючою доступністю дитячої порнографії в Інтернеті і в рамках інших технологій, які розвиваються, і посиляючись на Міжнародну конференцію щодо боротьби з дитячою порнографією в Інтернеті (Відень, 1999 рік), і зокрема на її рішення, яке закликає до криміналізації у всьому світі виробництва, розповсюдження, експорту, передачі, імпорту, навмисного зберігання дитячої порнографії та її реклами та, що підкреслює велике значення більш тісного співробітництва і партнерства між урядами та індустрією Інтернету,

вважаючи, що ліквідації торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії сприятиме прийняття всеосяжного підходу, який враховує всі фактори, що сприяють цим явищам, включаючи недостатній розвиток, злидні, економічні диспропорції, нерівноправну соціально-економічну структуру, наявність неблагополучних сімей, низький рівень освіти, міграцію між містами та сільською місцевістю, дискримінацію за ознакою статі, безвідповідальну сексуальну поведінку дорослих, шкідливі види традиційної практики, збройні конфлікти та контрабандне перевезення дітей,

вважаючи, що для скорочення споживчого попиту на торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію необхідно докласти зусиль щодо підвищення рівня інформованості суспільства, і будучи також впевненими у великому значенні зміцнення глобальних партнерських відносин між усіма учасниками, і посилення правозастосовних заходів на національному рівні,

беручи до уваги положення міжнародно-правових актів у галузі захисту дітей, включаючи Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення, Гаазьку конвенцію про громадсько-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, Гаазьку конвенцію про юрисдикцію, застосовне право, визнання, правозастосування і співробітництво з питань батьківської відповідальності та заходах щодо захисту дітей і Конвенцію Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці,

будучи натхненні повсюдною підтримкою Конвенції про права дитини, що свідчить про широку відданість справі заохочення та захисту прав дитини,

визнаючи важливість виконання положень Програми дій щодо попередження торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та Декларації і Плану дій, прийнятих на Всесвітньому конгресі проти сексуальної експлуатації дітей у комерційних цілях, який відбувся в 27-31 серпня 1996 році, а також інших рішень і рекомендацій з цього питання відповідних міжнародних органів,

належним чином враховуючи велике значення традицій та культурних цінностей кожного народу для захисту і гармонійного розвитку дитини,

домовились про таке:

Стаття 1

Держави-учасниці забороняють торгівлю дітьми, дитячу проституцію і дитячу порнографію, як це передбачено цим Протоколом.

Стаття 2

Для цілей цього Протоколу:

- а) торгівля дітьми означає будь-який акт або угоду, внаслідок яких дитина передається будь-якою особою або будь-якою групою осіб іншій особі або групі осіб за винагороду або інше відшкодування;
- б) дитяча проституція означає використання дитини у діяльності сексуального характеру за винагороду або будь-яку іншу форму відшкодування;
- с) дитяча порнографія означає будь-яке зображення будь-якими засобами дитини, яка здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини, головним чином в сексуальних цілях.

Стаття 3

1. Кожна держава-учасниця забезпечує, щоб, як мінімум, наступні діяння і види діяльності були повною мірою охоплені її кримінальним або карним правом, незалежно від того, чи були ці злочини вчинені на національному або транснаціональному рівні, або в індивідуальному чи організованому порядку:

а) у контексті торгівлі дітьми, визначеній у статті 2: i) пропозиція, передача чи отримання будь-якими засобами дитини з метою: а. сексуальної експлуатації дитини; б. передачі органів дитини за винагороду; с. використання дитини на примусових роботах; ii) неправомірне схилення в якості посередництва до згоди на усиновлення дитини з порушенням застосованих міжнародно-правових актів щодо усиновлення;

б) пропозиція, отримання, передача чи надання дитини для цілей дитячої проституції, визначеній у статті 2;

с) виробництво, розподіл, розповсюдження, імпорт, експорт, пропозиція, продаж або зберігання у вищезазначених цілях дитячої порнографії, визначеної у статті 2.

2. Враховуючи положення національного законодавства держави-учасниці, аналогічні положення застосовуються до спроби вчинення будь-якого з цих діянь, а також до пособництва та співучасті у вчиненні будь-якого з цих діянь.

3. Кожна держава-учасниця передбачає належні міри покарання за ці злочини, виходячи зі ступеня їхньої тяжкості.

4. З урахуванням положень свого національного законодавства кожна держава-учасниця у відповідних випадках вживає заходів щодо визначення відповідальності юридичних осіб за злочини, передбачені у пункті 1 цієї статті. З урахуванням правових принципів держави-учасниці ця відповідальність юридичних осіб може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

5. Держави-учасниці вживають всіх відповідних правових та адміністративних заходів з метою забезпечення того, щоб всі особи, які мають відношення до всиновлення дитини, діяли відповідно до положень застосованих міжнародно-правових актів.

Стаття 4

1. Кожна держава-учасниця вживає таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, у тих випадках, коли такі злочини вчиняються на її території або на борту морського чи повітряного судна, зареєстрованого у цій державі.

2. Кожна держава-учасниця може вживати таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, у таких випадках:

а) коли передбачуваний злочинець є громадянином цієї держави або особою, місце звичайного проживання якої знаходиться на її території;

b) коли жертва є громадянином цієї держави.

3. Кожна держава-учасниця також вживає таких заходів, які можуть виявитися необхідними, для встановлення своєї юрисдикції щодо вищезгаданих злочинів, коли передбачуваний злочинець знаходиться на її території, і вона не видає його або її іншій державі-учасниці на підставі того, що злочин було вчинено одним із її громадян.

4. Цей Протокол не виключає будь-яку кримінальну юрисдикцію, яка здійснюється відповідно до внутрішньодержавного права.

Стаття 5

1. Злочини, зазначені в пункті 1 статті 3, вважаються такими, що спричиняють видачу і підлягають включенню, до будь-якого договору про видачу, що існує між державами-учасницями, а також, до будь-якого договору про видачу, який укладається між ними згодом, відповідно до умов, визначених у цих договорах.

2. Якщо держава-учасниця, яка обумовлює видачу наявністю договору, одержує прохання про видачу від іншої держави-учасниці, з якою вона не має договору про видачу, вона може розглядати цей Протокол щодо таких злочинів як правову підставу для видачі. Видача здійснюється згідно з умовами, передбаченими законодавством держави, до якої звернуте прохання про видачу.

3. Держави-учасниці, які не обумовлюють видачу наявністю договору, розглядають у відносинах між собою такі злочини як злочини, що спричиняють видачу, відповідно до умов, передбачених законодавством держави, до якої звернуте прохання про видачу.

4. Такі злочини для цілей видачі між державами-учасницями розглядаються так, як би вони були вчинені не тільки на місці їхнього вчинення, але також і на території держав, які зобов'язані встановити свою юрисдикцію відповідно до статті 4.

5. Якщо прохання про видачу надходить стосовно одного із злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, і якщо держава-учасниця, до якої звернено таке прохання, не видає і не видаватиме злочинця на підставі його громадянства, ця держава вживає відповідних заходів для передачі справи своїм компетентним органам з метою порушення кримінального переслідування.

Стаття 6

1. Держави-учасниці надають одна одній максимальну допомогу у зв'язку з розслідуваннями чи кримінальним переслідуванням або процедурами видачі, які розпочаті стосовно злочинів, зазначених у пункті 1 статті 3, включаючи сприяння щодо отримання наявних у них доказів, необхідних для здійснення зазначених процесуальних дій.

2. Держави-учасниці виконують свої зобов'язання щодо пункту 1 цієї статті, керуючись будь-якими договорами чи іншими домовленостями про взаємну правову допомогу, які можуть між ними існувати. За відсутності таких договорів чи домовленостей держави-учасниці надають одна одній допомогу згідно з їхнім внутрішньодержавним правом.

Стаття 7

Держави-учасниці згідно з положеннями їхнього національного законодавства:

- a) у відповідних випадках вживають заходів, які забезпечують вилучення та конфіскацію: i) майна, такого як матеріали, засоби та інше обладнання, яке використовується для вчинення або сприяння вчиненню злочинів, передбачених цим Протоколом; ii) доходів, отриманих в результаті вчинення таких злочинів;
- b) виконують прохання іншої держави-учасниці про вилучення або конфіскацію майна чи доходів, зазначених у підпункті (a)(i);
- c) вживають заходів, спрямованих на закриття на тимчасовій або постійній основі приміщень, які використовуються для вчинення таких злочинів.

Стаття 8

1. Держави-учасниці вживають відповідних заходів для захисту прав та інтересів дітей-жертв практики, забороненої цим Протоколом, на всіх етапах кримінального судочинства, зокрема шляхом:

- a) визнання уразливості дітей-жертв і адаптації процедур для визнання їхніх особливих потреб, у тому числі їх особливих потреб в якості свідків;
- b) інформування дітей-жертв про їхні права, роль та утримання, терміни і хід судочинства та про рішення щодо їхніх справ;
- c) забезпечення того, щоб думки, потреби і проблеми дітей-жертв подавались і розглядались у ході судочинства відповідно до процесуальних норм національного законодавства у тих випадках, коли зачіпаються їхні особисті інтереси;
- d) надання дітям-жертвам послуг щодо надання відповідної підтримки на всіх етапах судочинства;
- e) захисту у відповідних випадках особистого життя і особи дітей-жертв та вжиття заходів, згідно з національним законодавством, з метою уникнення небажаного розповсюдження інформації, яка могла б призвести до встановлення особи дітей-жертв;
- f) забезпечення у відповідних випадках захисту дітей-жертв, а також їхніх сімей та свідків, які виступають від їхнього імені, від залякування та застосування заходів помсти;
- g) недопущення надмірних затримок із винесенням рішень щодо справ та виконанням розпоряджень і постанов щодо надання компенсації дітям-жертвам.

2. Держави-учасниці забезпечують, щоб сумніви щодо справжнього віку жертви не перешкождали початку кримінального розслідування, в тому числі розслідування з метою встановлення віку жертви.

3. Держави-учасниці забезпечують, щоб у системі кримінального судочинства при поводженні з дітьми, які є жертвами злочинів, передбачених цим Протоколом, першочергова увага приділялась дотриманню найкращих інтересів дитини.

4. Держави-учасниці вживають заходів для забезпечення належної підготовки, зокрема юридичної і психологічної, осіб, які працюють з дітьми-жертвами злочинних діянь, заборонених відповідно до цього Протоколу.

5. Держави-учасниці у відповідних випадках вживають заходів щодо забезпечення безпеки і недоторканності тих осіб та/або організацій, які займаються превентивною діяльністю та/або захистом і реабілітацією жертв таких злочинів.

6. Ніщо в цій статті не тлумачиться як таке, що завдає шкоди або суперечить правам звинувачуваного на справедливе і неупереджене судочинство.

Стаття 9

1. Держави-учасниці приймають або зміцнюють, застосовують і пропагують закони, адміністративні заходи, соціальні стратегії та програми з метою попередження злочинів, зазначених у цьому Протоколі. Особлива увага приділяється захисту дітей, особливо уразливих стосовно такої практики.

2. Держави-учасниці сприяють підвищенню поінформованості широких кіл громадськості, включаючи дітей, шляхом забезпечення інформування з використанням усіх відповідних засобів, просвіти і навчання щодо превентивних заходів і шкідливих наслідків злочинів, зазначених в цьому Протоколі. Під час виконання своїх обов'язків згідно з цією статтею держави-учасниці заохочують участь суспільства, і зокрема дітей і дітей-жертв, у таких інформаційно-просвітницьких і навчальних програмах, у тому числі на міжнародному рівні.

3. Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів з метою надання будь-якої належної допомоги жертвам таких злочинів, включаючи їхню повну соціальну реінтеграцію та їхнє повне фізичне і психологічне відновлення.

4. Держави-учасниці забезпечують, щоб усі діти-жертви злочинів, зазначені у цьому Протоколі, мали доступ до належних процедур одержання від осіб, які несуть юридичну відповідальність, компенсацію за завдану шкоду без будь-якої дискримінації.

5. Держави-учасниці вживають відповідних заходів, для забезпечення дійової заборони виробництва і розповсюдження матеріалів, які пропагують злочини, зазначені у цьому Протоколі.

Стаття 10

1. Держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для зміцнення міжнародного співробітництва шляхом укладання багатосторонніх, регіональних і двосторонніх домовленостей з метою попередження, виявлення, розслідування, кримінального переслідування і покарання осіб, які винні у вчиненні діянь, пов'язаних з торгівлею дітьми, дитячою проституцією, дитячою порнографією та дитячим секс-туризмом. Держави-учасниці сприяють також міжнародному співробітництву і координації між своїми органами, національними і міжнародними неурядовими організаціями і міжнародними організаціями.

2. Держави-учасниці сприяють розвитку міжнародного співробітництва, спрямованого на надання дітям-жертвам допомоги в їх фізичній і психологічній реабілітації, соціальній реінтеграції та репатріації.

3. Держави-учасниці сприяють зміцненню міжнародного співробітництва з метою ліквідації основних причин, таких як злидні і недостатній розвиток, які збільшують уразливість дітей як об'єктів торгівлі дітьми, дитячої проституції, дитячої порнографії і дитячого секс-туризму.

4. Держави-учасниці, які мають для цього відповідні можливості, надають фінансову, технічну або іншу допомогу в межах існуючих багатосторонніх, регіональних, двосторонніх або інших програм.

Стаття 11

Ніщо в цьому Протоколі не зачіпає жодних положень, які більшою мірою сприяють здійсненню прав дитини і які можуть міститися:

- a) у законодавстві держави-учасниці;
- b) у нормах міжнародного права, які діють для цієї держави.

Стаття 12

1. Кожна держава-учасниця, протягом двох років після набуття чинності цим Протоколом для цієї держави-учасниці, подає Комітету з прав дитини доповідь, яка містить повну інформацію про заходи, вжиті нею з метою виконання положень цього Протоколу.

2. Після подання повної доповіді кожна держава-учасниця вносить у доповіді, які подаються нею Комітету з прав дитини відповідно до статті 44 Конвенції, будь-яку додаткову інформацію, що стосується виконання Протоколу. Інші держави-учасниці Протоколу подають доповідь кожні п'ять років.

3. Комітет з прав дитини може запитати у держав-учасниць додаткову інформацію, що стосується виконання цього Протоколу.

Стаття 13

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка є учасницею Конвенції або її підписала.

2. Цей Протокол підлягає ратифікації і відкритий для приєднання будь-якої держави, яка є учасницею Конвенції або її підписала. Ратифікаційні грамоти або документи про приєднання здаються на зберігання Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 14

1. Цей Протокол набуває чинності через три місяці після здачі на зберігання десятої ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Протокол або приєднається до нього після набуття ним чинності, цей Протокол набуває чинності через один місяць після здачі на зберігання його ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 15

1. Будь-яка держава-учасниця може денонсувати цей Протокол у будь-який час шляхом письмового повідомлення Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, який потім інформує про це інші держави-учасниці Конвенції і всі держави, які підписали Конвенцію. Денонсація набуває чинності після закінчення одного року з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем Організації Об'єднаних Націй.

2. Така денонсація не звільняє державу-учасницю від її обов'язків за цим Протоколом, щодо будь-якого злочину, вчиненого до дати набуття денонсацією чинності. Отже така денонсація ніяк не перешкоджає подальшому розгляду будь-якого питання, яке вже знаходиться на розгляді Комітету до дати набуття денонсацією чинності.

Стаття 16

1. Будь-яка держава-учасниця може запропонувати зміну та доповнення і подати його Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй. Після цього Генеральний секретар перепроводжує запропоновану зміну та доповнення державам-учасницям з проханням зазначити, чи висловлюються вони за скликання конференції держав-учасниць з метою розгляду цих пропозицій і проведення голосування щодо них. Якщо протягом чотирьох місяців, починаючи з дати такого повідомлення, хоча б одна третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка зміна та доповнення, прийняте більшістю держав-учасниць, що присутні та беруть участь у голосуванні на цій конференції, подається Генеральній Асамблеї на затвердження.

2. Зміна та доповнення, прийняте відповідно до пункту 1 цієї статті, набуває чинності після затвердження його Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй і прийняття більшістю в дві третини голосів держав-учасниць.

3. Коли зміна та доповнення набуває чинності, воно стає обов'язковим для тих держав-учасниць, які його прийняли, а для інших держав-учасниць залишаються обов'язковими положення цього Протоколу та будь-які попередні зміни та доповнення, які ними прийняті.

Стаття 17

1. Цей Протокол, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є рівно автентичними, підлягає здачі на зберігання до архіву Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй направляє завірені копії цього Протоколу всім державам-учасницям Конвенції і всім державам, які підписали Конвенцію.

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень

Факультативний протокол ратифіковано із заявою Законом № 1026-VIII від 16.03.2016

Держави -учасниці цього Протоколу,

беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй, визнання властивої гідності, рівних і невід'ємних прав усіх членів суспільства є основою забезпечення свободи, справедливості й миру на землі,

відзначаючи, що держави-учасниці Конвенції про права дитини (далі - Конвенція) визнають усі передбачені нею права за кожною дитиною, яка перебуває в межах їхньої юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин,

знову підтверджуючи універсальність, неподільність, взаємозалежність і взаємопов'язаність усіх прав людини і основних свобод,

знову підтверджуючи також статус дитини як суб'єкта прав і як людську істоту з властивою їй гідністю і з можливостями, що розвиваються,

визнаючи, що особливий і залежний статус дітей може створювати для них реальні труднощі у використанні засобів правового захисту в разі порушень їхніх прав,

вважаючи, що цей Протокол посилить і доповнить національні й регіональні механізми, що надають можливість дітям подавати скарги на порушення їхніх прав,

визнаючи, що необхідно приділяти першочергову увагу найкращому забезпеченню інтересів дитини під час використання засобів правового захисту на порушення прав дитини і що такі засоби захисту повинні враховувати необхідність використання процедур, які відповідають потребам дитини, на всіх рівнях,

закликаючи держав-учасниць розробити відповідні національні механізми, що дозволять дитині, права якої були порушені, отримати доступ до дієвих засобів правового захисту на внутрішньодержавному рівні,

нагадуючи про важливу роль, яку можуть відігравати в цьому відношенні національні правозахисні установи та інші спеціалізовані установи, яким доручено заохочувати й захищати права дитини,

вважаючи, що для зміцнення й доповнення таких національних механізмів і для подальшого вдосконалення реалізації Конвенції та, коли це може застосовуватися, Факультативних протоколів до неї щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та щодо участі дітей у збройних конфліктах, було б доцільно надати Комітету з прав дитини (далі - Комітет) можливість виконувати функції, передбачені цим Протоколом,

домовилися про таке:

Частина I Загальні положення

Стаття 1 Компетенція Комітету з прав дитини

Держава-учасниця цього Протоколу визнає компетенцію Комітету, передбачену цим Протоколом.

Комітет не здійснює своїєї компетенції стосовно держави-учасниці цього Протоколу з питань, що стосуються порушення прав, передбачених в договорі, учасницею якого ця держава не є.

Комітет не приймає жодного повідомлення, якщо воно стосується держави, яка не є учасницею цього Протоколу.

Стаття 2 Загальні принципи, які визначають функції Комітету

Під час виконання функцій, покладених на нього цим Протоколом, Комітет керується принципом найкращого забезпечення інтересів дитини. Він також враховує права й погляди дитини, приділяючи поглядам дитини належну увагу відповідно до віку та зрілості дитини.

Стаття 3 Правила процедури

1. Комітет приймає правила процедури, яких необхідно дотримуватись під час виконання функцій, покладених на нього цим Протоколом. При цьому він враховує, зокрема, статтю 2 цього Протоколу з метою гарантування використання процедур, які відповідають потребам дитини.

2. Комітет включає до своїх правил процедури гарантування, покликані не допустити маніпуляцій дитиною з боку тих, хто діє від її імені, і може відмовити в розгляді будь-якого повідомлення, яке, на його думку, не відповідає найкращому забезпеченню інтересів дитини.

Стаття 4 Заходи захисту

1. Держава-учасниця вживає всіх необхідних заходів для забезпечення того, щоб особи, що знаходяться під її юрисдикцією, не зазнавали будь-яких порушень прав людини, жорстокого поводження або залякування внаслідок надсилання повідомлень або співробітництва з Комітетом відповідно до цього Протоколу.

2. Персональні дані будь-якої особи або групи осіб у цьому зв'язку не розкриваються публічно без їхньої явно вираженої згоди.

Частина II Процедура повідомлень

Стаття 5 Індивідуальні повідомлення

1. Повідомлення можуть подаватися особами або групами осіб, що знаходяться під юрисдикцією держави-учасниці, або від імені таких осіб чи груп осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушення цієї державою-учасницею будь-якого з прав, передбачених у будь-якому з наведених договорів, стороною якого є ця держава-учасниця:

- a) Конвенція;
- b) Факультативний протокол до Конвенції щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії;
- c) Факультативний протокол до Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах.

2. Якщо повідомлення подається від імені особи або групи осіб, це здійснюється з їхньої згоди, за винятком тих випадків, коли автор може обґрунтувати свої дії від їхнього імені без такої згоди.

Стаття 6 Тимчасові заходи

1. У будь-який час після отримання повідомлення й до прийняття рішення по суті Комітет може надіслати відповідній державі-учасниці для невідкладного розгляду запит про вжиття цієї державою-учасницею таких тимчасових заходів, які можуть знадобитися в надзвичайних обставинах, щоб уникнути спричинення можливого непоправного збитку жертві або жертвам можливих порушень.

2. Якщо Комітет здійснює свої повноваження відповідно до пункту 1 цієї статті, це не означає, що він прийняв рішення стосовно прийнятності або суті повідомлення.

Стаття 7 Прийнятність

Комітет вважає повідомлення неприйнятним, коли:

- a) повідомлення є анонімним;
- b) повідомлення не викладено в письмовій формі;
- c) повідомлення є зловживанням правом надавати такі повідомлення або несумісне з положеннями Конвенції та/або Факультативних протоколів до неї;
- d) таке саме питання вже розглядалося Комітетом або розглядалося чи розглядається відповідно до іншої процедури міжнародного розгляду або врегулювання;
- e) не були вичерпані всі доступні внутрішні засоби правового захисту. Це правило не діє в тих випадках, коли реалізація засобів правового захисту не виправдано затягується або навряд чи буде ефективною;
- f) повідомлення явно безпідставне або недостатньо обґрунтоване;

g) факти, які є предметом повідомлення, мали місце до набрання чинності цим Протоколом для відповідної держави-учасниці, якщо тільки ці факти не тривали після цієї дати;

h) повідомлення не подано протягом одного року з моменту вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, за винятком випадків, коли автор може довести, що було неможливо подати повідомлення протягом цього строку.

Стаття 8 Передача повідомлення

1. За винятком тих випадків, коли Комітет вважає повідомлення неприйнятним без згадування відповідної держави-учасниці, Комітет якомога швидше в конфіденційному порядку доводить кожне повідомлення, подане йому згідно із цим Протоколом, до відома відповідної держави-учасниці.

2. Держава-учасниця подає Комітету письмові пояснення або заяви, що містять роз'яснення з цього питання й щодо засобів правового захисту, якщо такі були, які вона могла надати. Держава-учасниця подає відповідь у якомога коротший строк протягом шести місяців.

Стаття 9 Дружнє врегулювання

1. Комітет надає свої добрі послуги відповідним сторонам з метою досягнення дружнього врегулювання питання на основі поваги зобов'язань, викладених у Конвенції та/або Факультативних протоколах до неї.

2. Угода про дружнє врегулювання, досягнута під егідою Комітету, тягне за собою припинення розгляду повідомлення відповідно до цього Протоколу.

Стаття 10 Розгляд повідомлень

1. Комітет розглядає повідомлення, отримані відповідно до цього Протоколу, в якомога коротший строк у світлі всієї наданої йому документації за умови, що ця документація надіслана відповідним сторонам.

2. Комітет проводить закриті засідання під час розгляду повідомлень, отриманих відповідно до цього Протоколу.

3. У тих випадках, коли Комітет звертається із проханням про застосування тимчасових заходів, він прискорює розгляд повідомлення.

4. Під час розгляду повідомлень про можливі порушення економічних, соціальних і культурних прав Комітет розглядає обґрунтованість заходів, вжитих державою-учасницею відповідно до статті 4 Конвенції. При цьому Комітет враховує, що держава-учасниця може вжити ряд можливих політичних заходів для здійснення закріплених у Конвенції економічних, соціальних і культурних прав.

5. Після розгляду повідомлення Комітет невідкладно надсилає свої міркування щодо цього повідомлення разом зі своїми рекомендаціями, якщо такі є, відповідним сторонам.

Стаття 11 Подальші заходи

1. Держава-учасниця належним чином розглядає міркування Комітету разом з його рекомендаціями, якщо такі є, і подає Комітету письмову відповідь, у тому числі інформацію про будь-які заходи, які були вжиті або які передбачається вжити у світлі міркувань і рекомендацій Комітету. Держава-учасниця подає свою відповідь у якомога коротший строк протягом шести місяців.

2. Комітет може запропонувати державі-учасниці подати, залежно від обставин, додаткову інформацію про будь-які заходи, вжиті державою-учасницею у відповідь на його міркування або рекомендації, або про виконання угоди про дружнє врегулювання, якщо така мала місце, в тому числі, якщо Комітет вважатиме це доречним, у подальших доповідях держави-учасниці за статтею 44 Конвенції, за статтею 12 Факультативного протоколу до Конвенції щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії або за статтею 8 Факультативного протоколу до Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах.

Стаття 12 Міждержавні повідомлення

1. Держава-учасниця цього Протоколу може будь-коли заявити, що вона визнає компетенцію Комітету отримувати й розглядати повідомлення, в яких одна держава-учасниця стверджує, що інша держава-учасниця не виконує свої зобов'язання згідно будь-якого з подальших договорів, стороною яких є ця держава-учасниця:

а) Конвенція;

б) Факультативний протокол до Конвенції щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії;

в) Факультативний протокол до Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах.

2. Комітет не приймає повідомлень, що стосуються держави-учасниці, яка не зробила такої заяви, або повідомлень від держави-учасниці, яка не зробила такої заяви.

3. Комітет надає свої добрі послуги відповідним державам-учасницям з метою дружнього врегулювання питання на основі поваги зобов'язань, закріплених у Конвенції та Факультативних протоколах до неї.

4. Заява відповідно до пункту 1 цієї статті здається на зберігання державами-учасницями Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй, який надсилає копії цієї заяви іншим державам-учасницям. Заява може бути відкликана в будь-який час шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю. Таке відкликання не перешкоджає розгляду будь-якого питання, яке є предметом повідомлення, уже переданого згідно з цією статтею; після отримання Генеральним секретарем повідомлення про відкликання заяви жодні подальші повідомлення за цією статтею не приймаються від будь-якої держави-учасниці, якщо тільки відповідна держава-учасниця не зробила нової заяви.

Частина III Процедура розслідування

Стаття 13 Процедура розслідування грубих або систематичних порушень

1. Якщо Комітет отримує достовірну інформацію, що вказує на грубі або систематичні порушення державою-учасницею прав, передбачених Конвенцією або Факультативними протоколами до неї щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та щодо участі дітей у збройних конфліктах, Комітет пропонує цій державі-учасниці співробітничати під час вивчення такої інформації й із цією метою невідкладно подати зауваження щодо відповідної інформації.
2. З урахуванням будь-яких зауважень, які можуть бути подані відповідною державою-учасницею, а також будь-якої іншої наявної у неї достовірної інформації Комітет може призначити одного або кількох своїх членів для проведення розслідування і термінового подання до Комітету доповіді. У тих випадках, коли це виправдано і за згодою держави-учасниці, розслідування може включати відвідання її території.
3. Таке розслідування проводиться конфіденційно, і на всіх стадіях цього процесу запитується сприяння з боку держави-учасниці.
4. Після вивчення результатів такого розслідування Комітет невідкладно надсилає ці результати відповідній державі-учасниці разом з будь-якими коментарями та рекомендаціями.
5. Відповідна держава-учасниця в якомога коротший строк протягом шести місяців з моменту отримання результатів, коментарів та рекомендацій, переданих Комітетом, подає Комітету свої зауваження.
6. Після завершення такого процесу щодо розслідування, проведеного відповідно до пункту 2 цієї статті, Комітет може після консультацій з відповідною державою-учасницею прийняти рішення про включення короткого звіту про результати цього процесу до своєї доповіді, передбаченої статтею 16 цього Протоколу.
7. Кожна держава-учасниця може під час підписання або ратифікації цього Протоколу чи приєднання до нього заявити, що вона не визнає компетенцію Комітету, передбачену в цій статті, щодо прав, закріплених в деяких або всіх договорах, перелічених у пункті 1.
8. Будь-яка держава-учасниця, яка зробила заяву відповідно до пункту 7 цієї статті, може в будь-який час відкликати цю заяву шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 14 Подальші заходи за підсумками процедури розслідування

1. Після закінчення шестимісячного строку, про який йдеться в пункті 5 статті 13, Комітет, за необхідності, може запропонувати відповідній державі-учасниці інформувати його про вжиті або такі, що передбачаються вжити, заходи у відповідь на розслідування, проведене відповідно до статті 13 цього Протоколу.

2. Комітет може запропонувати державі-учасниці подати, залежно від обставин, додаткову інформацію про будь-які заходи, які були прийняті державою-учасницею у відповідь на розслідування, проведене відповідно до статті 13, в тому числі, якщо Комітет вважатиме це доречним, у подальших доповідях держави-учасниці за статтею 44 Конвенції, за статтею 12 Факультативного протоколу до Конвенції щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії або за статтею 8 Факультативного протоколу до Конвенції щодо участі дітей у збройних конфліктах.

Частина IV Прикінцеві положення

Стаття 15 Міжнародне сприяння і співробітництво

1. За згодою відповідної держави-учасниці Комітет може передавати спеціалізованим установам, фондам і програмам Організації Об'єднаних Націй та іншим компетентним органам свої міркування або рекомендації, які стосуються повідомлень і розслідувань та які вказують на необхідність технічної консультації чи допомоги, разом із зауваженнями та пропозиціями держави-учасниці, якщо такі є, щодо цих міркувань або рекомендацій.

2. За згодою відповідної держави-учасниці Комітет може також доводити до відома таких органів будь-які питання, що впливають з повідомлень, розглянутих відповідно до цього Протоколу і які можуть допомогти їм під час прийняття кожним з них в межах своєї сфери компетенції рішень щодо доцільності міжнародних заходів, які могли б сприяти наданню допомоги державам-учасницям у досягненні прогресу в реалізації прав, визнаних у Конвенції та/або Факультативних протоколах до неї.

Стаття 16 Доповідь Генеральній Асамблеї

Комітет включає до своєї доповіді Генеральній Асамблеї, яка подається раз на два роки, відповідно до пункту 5 статті 44 Конвенції, короткий виклад своєї діяльності відповідно до цього Протоколу.

Стаття 17 Підвищення обізнаності та інформування про Факультативний протокол

Кожна держава-учасниця зобов'язується широко висвітлювати й поширювати цей Протокол і полегшувати доступ до інформації про міркування і рекомендації Комітету, зокрема щодо питань, які стосуються цієї держави-учасниці, використовуючи належні та дієві засоби в доступних форматах як для дорослих, так і для дітей, включаючи інвалідів.

Стаття 18 Підписання, ратифікація та приєднання

1. Цей Протокол відкритий для підписання будь-якою державою, яка підписала або ратифікувала Конвенцію або один з перших двох Факультативних протоколів до неї або приєдналася до них.

2. Цей Протокол підлягає ратифікації будь-якою державою, яка ратифікувала Конвенцію або один з перших двох Факультативних протоколів до неї або приєдналася до них. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй.

3. Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якої держави, яка ратифікувала Конвенцію або один з перших двох Факультативних протоколів до неї чи приєдналася до них.

4. Приєднання здійснюється шляхом здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю.

Стаття 19 Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності через три місяці після здачі на зберігання десятої ратифікаційної грамоти або десятого документа про приєднання.

2. Для кожної держави, яка ратифікує цей Протокол або приєднається до нього після здачі на зберігання десятої ратифікаційної грамоти або десятого документа про приєднання, цей Протокол набирає чинності через три місяці після дати здачі на зберігання власної ратифікаційної грамоти або власного документа про приєднання.

Стаття 20 Порухення після набрання чинності

1. Компетенція Комітету поширюється виключно на порушення державою-учасницею будь-якого з прав, передбачених у Конвенції та/або перших двох Факультативних протоколах до неї, які вчиняються після набрання чинності цим Протоколом.

2. Якщо будь-яка держава стає учасницею цього Протоколу після набрання ним чинності, то зобов'язання цієї держави перед Комітетом стосуються лише порушень прав, передбачених у Конвенції та/або перших двох Факультативних протоколів до неї, які вчиняються після набрання чинності цим Протоколом для відповідної держави.

Стаття 21 Поправки

1. Будь-яка держава-учасниця може запропонувати внести поправку до цього Протоколу та подати її Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Генеральний секретар надсилає будь-які запропоновані поправки державам-учасницям із проханням повідомити, чи виступають вони за скликання конференції держав-учасниць для розгляду цих пропозицій та прийняття рішень щодо них. Якщо протягом чотирьох місяців з дати такого повідомлення, принаймні третина держав-учасниць висловиться за таку конференцію, Генеральний секретар скликає цю конференцію під егідою Організації Об'єднаних Націй. Будь-яка поправка, прийнята більшістю у дві третини голосів держав-учасниць, які присутні та голосують, подається Генеральним секретарем на затвердження Генеральній Асамблеї, а потім усім державам-учасницям для прийняття.

2. Поправка, прийнята й затверджена відповідно до пункту 1 цієї статті, набирає чинності на тридцятий день після того, як кількість документів про прийняття, зданих на зберігання, досягне двох третин від кількості держав-учасниць на дату прийняття поправки. Після цього

поправка набирає чинності для будь-якої держави-учасниці на тридцятий день після здачі на зберігання власного документа про прийняття. Поправка є обов'язковою лише для тих держав-учасниць, які її прийняли.

Стаття 22 Денонсація

1. Будь-яка держава-учасниця може в будь-який час денонсувати цей Протокол шляхом надіслання письмового повідомлення Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй. Денонсація набирає чинності через рік з дати отримання цього повідомлення Генеральним секретарем.

2. Денонсація не перешкоджає продовженню застосування положень цього Протоколу до будь-якого повідомлення, поданого відповідно до статей 5 або 12, чи до будь-якого розслідування, розпочатого відповідно до статті 13, до дати набрання денонсацією чинності.

Стаття 23 Депозитарій та повідомлення Генеральним секретарем

1. Депозитарієм цього Протоколу є Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар повідомляє всім державам про:

а) підписання, ратифікації та приєднання відповідно до цього Протоколу;

б) дату набрання чинності цим Протоколом та будь-якими поправками до нього відповідно до статті 21;

с) будь-яку денонсацію відповідно до статті 22 цього Протоколу.

Стаття 24 Мови

1. Цей Протокол, тексти якого англійською, арабською, іспанською, китайською, російською та французькою мовами є автентичними, здається на зберігання в архів Організації Об'єднаних Націй.

2. Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надсилає Засвідчені копії цього Протоколу всім державам.

Зауваження загального порядку № 14 (2013) про право дитини на приділення першочергової уваги найкращому забезпеченню її інтересів (пункт 1 статті 3)

Комітет ООН з прав дитини CRC/C/GC/14

«В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини».

Конвенція про правах дитини (пункт 1 статті 3)

I. Вступ

A. Найкраще забезпечення інтересів дитини: право, принцип та правило процедури

1. Відповідно до пункту 1 статті 3 Конвенції про права дитини (Конвенція) дитина наділяється правом на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися та бралися до уваги в першу чергу при прийнятті щодо неї будь-яких дій або рішень як у публічній, так і в приватній сфері. Більше того, в ньому втілено один із фундаментальних принципів Конвенції. Комітет з прав дитини (Комітет) визначив пункт 1 статті 3 як один з чотирьох загальних принципів Конвенції, що регулюють тлумачення та реалізацію всіх прав дитини³⁶, і застосовує його як концепцію, що розвивається, і яка вимагає проведення оцінки відповідно до конкретного контексту.

2. Концепція "найкращих інтересів дитини" не нова. По суті вона була сформульована до укладення Конвенції і знайшла своє відображення ще у Декларації прав дитини 1959 року (пункт 2), Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (стаття 5b) та пункт 1d) статті 16), а також у регіональних правових документах та багатьох національних та міжнародно-правових нормах.

3. Крім того, прямі посилання на найкращі інтереси дитини наводяться в інших статтях Конвенції: статті 9 (розлучення з батьками); статті 10 (возз'єднання сім'ї); статті 18 (батьківські обов'язки); статті 20 (позбавлення сімейного оточення та альтернативний догляд); статті 21 (усиновлення); статті 37 с) (відділення від дорослих у разі позбавлення волі); пункті 2 b) і iii) статті 40 (процесуальні гарантії, включаючи присутність батьків на судовому розгляді у кримінальних справах щодо дітей, які порушили закон). Посилання на найкращі інтереси дитини зроблено також у Факультативному протоколі до Конвенції, що стосується торгівлі

---

³⁶ Зауваження загального порядку № 5 (2003) про загальні заходи щодо реалізації Конвенції про права дитини (пункт 12) та зауваження до порядку № 12 (2009) про право дитини бути заслуханим (пункт 2).

дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, (преамбула та стаття 8) та у Факультативному протоколі до Конвенції, що стосується процедури повідомлень (преамбула та статті 2 та 3).

4. Концепція найкращих інтересів дитини спрямована на забезпечення як повного та ефективного здійснення всіх прав, проголошених у Конвенції, так і всебічний розвитку дитини³⁷. Комітет раніше зазначив³⁸, що "думка дорослої особи про найкращі інтереси дитини не може бути важливішою за зобов'язання дотримуватися всіх прав дитини відповідно до Конвенції". Він нагадує про те, що Конвенція не встановлює ієрархії прав, що всі передбачені в ній права покликані відповідати "найкращим інтересам дитини" і що негативне тлумачення найкращих інтересів дитини не повинно ускладнювати будь-яке інше право.

5. Для повномасштабного застосування концепції найкращих інтересів дитини потрібна розробка підходу, заснованого на правах людини, із залученням усіх зацікавлених сторін з метою забезпечити фізичну, психологічну, моральну та духовну цілісність та недоторканність дитини та сприяти утвердженню її людської гідності.

6. Комітет підкреслює, що концепція найкращих інтересів дитини є триєдиною і передбачає:

а) Матеріальне право. Право дитини на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися і бралися до уваги як одне з першочергових міркувань у контексті розгляду різних інтересів з метою вироблення рішення з поставленого питання, а також гарантія реалізації цього права в будь-яких випадках прийняття рішення щодо дитини, окресленої або неокресленої групи дітей чи дітей у цілому. Пункт 1 статті 3 встановлює незаперечне зобов'язання держав, є нормою прямого застосування (не потребує ухвалення відповідних законів), і на нього можна посилатися у суді;

б) Фундаментальний правовий принцип тлумачення. Якщо законодавче положення допускає декілька тлумачень, слід вибрати таке тлумачення, яке найбільше відповідає найкращим інтересам дитини. Опорою при тлумаченні є права, проголошені в Конвенції та факультативних протоколах до неї;

в) Правило процедури. Кожного разу, коли має бути прийняте рішення, що стосується конкретної дитини, певної групи дітей або дітей в цілому, процес прийняття рішення повинен включати оцінку можливого впливу (позитивного або негативного) даного рішення на відповідну дитину або відповідних дітей. Для оцінки та визначення найкращих інтересів дитини потрібні процесуальні гарантії. Крім того, при обґрунтуванні рішення необхідно продемонструвати факт, що це право було чітко враховано. У зв'язку з цим держави-учасниці повинні пояснити, як прийняте рішення забезпечує реалізацію цього права, тобто, що саме було визнано таким, що відповідає найкращим інтересам дитини; які критерії були покладені

---

37 «Комітет очікує від держави, що вони будуть приймати вираз «здорове розвиток дитини» в його самому широкому сенсі в якості цілого поняття, що охоплює фізичне, умственне, духовне, моральне, психологічне та соціальне розвиток дитини» (зам. загального порядку № 5, пункт 12).)

38 Зауваження загального порядку № 13 (2011) про право дитини на свободу від усіх форм насилля (пункт 61).

у його основу; а також яка значущість надана інтересам дитини в порівнянні з іншими міркуваннями, будь то широкі політичні мотиви чи приватні обставин конкретного випадку.

7. У цьому зауваженні загального порядку вираз "найкращі інтереси дитини" охоплює всі три наведені вище аспекти.

V. Структура

8. Сфера застосування цього зауваження загального порядку обмежена пунктом 1 статті 3 Конвенції та не поширюється ні на пункт 2 статті 3, який присвячений благополуччю дитини, ні на пункт 3 статті 3, що стосується зобов'язання держав-учасниць забезпечити відповідність установ, служб та органів, призначених для дітей, встановленим стандартам, а також наявність механізмів для забезпечення дотримання таких стандартів.

9. Комітет визначає цілі (розділ II) цього зауваження загального порядку, а також характер та обсяг зобов'язання, прийнятого на себе державами-учасницями (розділ III). Крім того, у зауваженні наводиться юридичний аналіз пункту 1 статті 3 (розділ IV), де простежується його зв'язок з іншими загальними принципами Конвенції. Розділ V присвячений реалізації на практиці принципу найкращих інтересів дитини, а у розділі VI викладено вказівки щодо поширення інформації про зауваження загального порядку.

II. Цілі

10. Це зауваження загального порядку має на меті забезпечити застосування державами-учасницями Конвенції та дотримання ними принципу найкращих інтересів дитини. У ньому визначаються критерії для належного розгляду, особливо в контексті прийняття судових та адміністративних рішень, а також інших дій щодо конкретної дитини та на всіх етапах прийняття законів, політик, стратегій, програм, планів, бюджетів, законодавчих та бюджетних ініціатив та керівних положень, тобто здійснення будь-яких заходів щодо дітей у цілому або у складі конкретної групи. Комітет розраховує на те, що це зауваження послужить керівництвом при прийнятті рішень усіма особами, які відповідальні за піклування про дітей, включаючи батьків та піклувальників.

11. Концепція найкращих інтересів дитини не є чимось застиглим; вона включає різні аспекти, що постійно змінюються. Це зауваження загального порядку є основою для оцінки та визначення найкращих інтересів дитини; воно не має на меті визначити, що саме найкраще відповідає інтересам дитини в тій чи іншій ситуації і в той чи інший момент.

12. Це зауваження загального порядку покликане, в першу чергу, поглибити розуміння та забезпечити більш суворе здійснення права дітей на те, щоб їх найкращі інтереси оцінювалися і бралися до уваги як першочергові, а в деяких випадках і першорядне міркування (див. пункт

38). нижче). Його головне призначення - сприяти реальній зміні ставлення до дітей і домогтися їх повної поваги як осіб, які мають права. Зокрема такий підхід впливає на:

- a) розробку всіх заходів щодо здійснення, вжитих урядами;
- b) рішення з індивідуальних випадків, прийняті судовими чи адміністративними органами чи державними установами через своїх представників щодо одного чи кількох конкретних дітей;
- c) рішення, що приймаються об'єднаннями громадянського суспільства та приватним сектором, включаючи комерційні та некомерційні організації, які надають послуги, що стосуються дітей або впливають на них;
- d) керівні положення, що визначають діяльність осіб, які працюють з дітьми та в їх інтересах, включаючи батьків та піклувальників.

III. Характер та обсяг зобов'язань держав-учасниць

13. Усі держави-учасниці зобов'язані поважати та здійснювати право дитини на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися та бралися до уваги в першочерговому порядку, а також вживати всіх необхідних продуманих конкретних заходів, націлених на здійснення цього права в повному обсязі.

14. Пункт 1 статті 3 є рамковим положенням, з якого випливають три різні види зобов'язань держав-учасниць:

- a) зобов'язання забезпечити належне врахування і послідовне застосування принципу найкращих інтересів дитини при прийнятті тією чи іншою державною установою будь-яких дій, і особливо будь-яких заходів щодо здійснення, та ведення адміністративного та судового провадження, які прямо чи опосередковано торкаються дітей;
- b) зобов'язання, що вимагає, щоб при прийнятті будь-яких судових та адміністративних рішень, а також у політика та законодавство щодо дітей демонстрували факт приділення першочергової уваги найкращому забезпеченню інтересів дитини. Це включає і вимогу вказати, як проводилися аналіз та оцінка найкращих інтересів та яке значення було їм надано при прийнятті рішення;
- c) зобов'язання забезпечити, щоб при прийнятті рішень та заходів приватним сектором, включаючи надавачів послуг, або будь-якими іншими приватними організаціями або установами, які приймають рішення, що стосуються або впливають на дитину, інтереси дитини оцінювалися та бралися до уваги в першочерговому порядку.

15. Для того, щоб забезпечити виконання зобов'язань, державам-учасницям належить вжити низку заходів щодо здійснення відповідно до статей 4 і 42, а також пункту 6 статті 44 Конвенції та забезпечити, щоб врахування найкращих інтересів дитини бралось до уваги в першочерговому порядку у всіх діях, включаючи:

a) перегляд та, у разі необхідності, внесення змін до національного законодавства та інших джерел права з метою включення до них пункту 1 статті 3 та забезпечення того, що вимог про врахування найкращих інтересів дитини була відображена та імплементована у всіх національних законодавчих актах та нормах, місцевих чи загальнодержавних законодавчих актах, правилах, що регулюють діяльність приватних чи державних установ сектору, що надають послуги або впливають на дітей, а також судові та адміністративні процедури на будь-якому рівні – по лінії як матеріального права, так і правила процедури;

b) відстоювання найкращих інтересів дитини у контексті координації та реалізації стратегій на національному, регіональному та місцевому рівнях;

c) встановлення механізмів та процедур подання та розгляду скарг, відновлення справедливості або отримання відшкодування з метою повної реалізації права дитини на те, щоб її або його найкращі інтереси були належним чином інтегровані та послідовно застосовані у контексті будь-яких заходів щодо здійснення адміністративного та судового провадження, що мають до дитини відношення або зачіпають її;

d) відстоювання найкращих інтересів дитини при виділенні (розподілі) національних ресурсів на здійснення програм та заходів, спрямованих на реалізацію прав дітей, а також під час здійснення заходів із залученням міжнародної допомоги або допомоги на цілі розвитку;

e) при налагодженні, моніторингу та оцінці підсумків роботи зі збору даних переконатися, що найкращі інтереси дитини чітко викладені, і, якщо потрібно, підтримувати проведення досліджень із проблем, що стосуються прав дітей;

f) проведення навчально-інформаційних заходів з метою ознайомлення зі змістом пункту 1 статті 3 та практичного охоплення ними всіх осіб, які приймають рішення, які безпосередньо чи опосередковано зачіпають дітей, включаючи фахівців та інших осіб, які працюють з дітьми та в їх інтересах;

g) ознайомлення дітей з належною інформацією зрозумілою їм мовою, а також членів їх сімей та піклувальників з метою, щоб вони розуміли обсяг права, закріпленого у пункті 1 статті 3, а також створення необхідних умов для вираження дітьми своїх поглядів та забезпечення того, щоб їх думкам приділялася належна увага;

h) боротьбу з будь-яким негативним ставленням та уявленнями, які перешкоджають повній реалізації права дитини на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися та бралися до уваги в першочерговому порядку, за допомогою проведення просвітницьких програм із залученням засобів масової інформації та соціальних мереж, а також самих дітей, щоб забезпечити визнання дітей як осіб, наділених правами.

16. Для всебічного забезпечення реалізації концепції найкращих інтересів дитини слід враховувати такі моменти:

a) універсальний, неподільний, взаємозалежний та взаємопов'язаний характер прав дітей;

b) визнання дітей як осіб, які мають права;

c) глобальний характер та охоплення Конвенції;

d) зобов'язання держав-учасниць поважати, захищати та здійснювати всі права, викладених у Конвенції;

e) короткострокові, середньострокові та довгострокові наслідки дій щодо розвитку дитини протягом певного часу.

IV. Правовий аналіз та ув'язування із загальними принципами Конвенції

A. Правовий аналіз пункту 1 статті 3

1. "в усіх діях щодо дітей"

a) "в усіх діях"

17. Пункт 1 статті 3 має на меті забезпечити гарантії здійснення зазначеного права при ухваленні всіх рішень та дій щодо дітей. Це означає, що при вчиненні будь-якої дії (рішення), що стосуються дитини чи дітей, має приділятися першочергова увага найкращому забезпеченню їхніх інтересів. Слово "дії" означає як рішення, так і усі акти поведінки, вчинки, пропозиції, послуги, процедури та інші заходи.

18. Бездіяльність або невжиття дій, так само як і утримання від дії, також вважаються "діями"; йдеться, наприклад, про випадки, коли органи соціального забезпечення не вживають заходів щодо захисту дітей від позбавлення їх піклування або жорстокого поводження.

b) "щодо"

19. Цей правовий обов'язок охоплює всі рішення та дії, які безпосередньо чи опосередковано зачіпають дітей. Відповідно, термін "щодо" стосується насамперед заходів та рішень, що вживаються безпосередньо стосовно дитини, дітей, що становлять ту чи іншу групу, або дітей в цілому, і, в другу чергу, до інших заходів, які стосуються окремої конкретної дитини, дітей, що становлять ту чи іншу групу, або дітей загалом, навіть якщо такий захід не націлений безпосередньо на них. Як зазначено у зауваженні загального порядку № 7 (2005) Комітету³⁹, до них належать заходи, спрямовані на дітей (наприклад, пов'язані з охороною здоров'я, доглядом чи освітою), а також заходи, які поширюються на дітей та інші групи населення (наприклад, заходи, що стосуються питань навколишнього середовища, житла чи транспорту) (пункт 13b)). Тому термін "відносини" слід розуміти в найширшому сенсі.

20. Фактично всі дії, які вживаються державою, однак зачіпають дітей. Це не означає, що в процедуру реалізації кожною дією, що вживається державою, слід включати повномасштабний формалізований процес оцінки та визначення найкращих інтересів дитини. Однак у випадках,

---

³⁹ Зауваження загального порядку № 7 (2005): Здійснення прав дитини в ранньому дитинстві CRC/C/GC/7/Rev.1. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2FC%2FGC%2F7%2FRev.1&Lang=en

коли відповідне рішення надаватиме значний вплив на дитину чи дітей, доцільно підвищити рівень захисту та застосовувати докладно розроблені процедури виявлення їх найкращих інтересів.

Відповідно, стосовно заходів, які не належать до безпосередньо націлених на ту чи іншу дитину або на дітей, термін "стосовно" потребує уточнення у світлі обставин кожного конкретного випадку, з тим щоб можна було оцінити те, якою мірою відповідна дія торкається дитини чи дітей.

с) "діти"

21. Термін "діти" стосується всіх осіб віком до 18 років, які перебувають під юрисдикцією держави-учасниці, без будь-якої дискримінації за змістом статей 1 та 2 Конвенції.

22. Пункт 1 статті 3 відноситься до дітей у їх індивідуальній якості; він зобов'язує держави-учасниці оцінювати та враховувати найкращі інтереси дитини як першочергове міркування при прийнятті рішень в індивідуальному порядку.

23. Разом з тим термін "діти" передбачає, що право на належне врахування їх найкращих інтересів застосовується до дітей не тільки як до окремих осіб, але й до дітей, які становлять ту чи іншу групу. Відповідно, держави зобов'язані проводити оцінку та брати до уваги в першочерговому порядку найкращі інтереси дітей, що становлять ту чи іншу групу, або дітей загалом при вчиненні будь-яких дій щодо них. Особливо це стосується всіх заходів для здійснення. Комітет наголошує⁴⁰, що найкраще забезпечення інтересів дитини встановлено як колективне і в той же час індивідуальне право і що застосування цього права щодо дітей з числа корінних народів як групи вимагає розгляду питання про те, як це право співвідноситься з колективними культурними правами.

24. Це не означає, що в контексті прийняття того чи іншого рішення щодо окремої дитини її інтереси слід вважати ідентичними інтересам дітей у цілому. Навпаки, з пункту 1 статті 3 випливає, що оцінку найкращих інтересів дитини слід проводити в індивідуальному порядку. Про процедури визначення найкращих інтересів дітей в індивідуальному порядку і стосовно групи йдеться нижче у розділі V.

2. "державними чи приватними установами, які займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами".

25. Зобов'язання держав належним чином враховувати найкращі інтереси дитини має всеосяжний характер і поширюється на всі державні або приватні установи, які займаються питаннями соціального забезпечення, суди, адміністративні чи законодавчі органи, які займаються дітьми або їх проблемами. Хоча у пункті 1 статті 3 немає прямої згадки про батьків, але найкращі інтереси дитини "є предметом їх основної турботи" (пункт 1 статті 18).

---

⁴⁰ Зауваження загального порядку № 11 (2009) щодо дітей з числа корінних народів та їхні права згідно з Конвенцією (пункт 30).

а) "державними або приватними установами, які займаються питаннями соціального забезпечення"

26. Ці поняття не повинні тлумачитись вузько і обмежуватися лише соціальними установами у строгому значенні слова; під ними слід розуміти всі установи, чия діяльність та рішення позначаються на дітях та на здійсненні їх прав. До таких установ належать не тільки ті, які пов'язані із здійсненням економічних, соціальних та культурних прав (наприклад, діяльність з догляду, охорона здоров'я, охорона навколишнього середовища, освіта, підприємництво, дозвілля та ігри тощо), а й установи, що займаються здійсненням громадянських права і свободи (наприклад, реєстрація народжень, захист від насильства у будь-яких ситуаціях та інше). До приватних установ, що займаються питаннями соціального забезпечення, входять приватні організації, як комерційні, так і некомерційні, які виконують певну роль у справі надання послуг, що мають ключове значення для реалізації дітьми своїх прав і які діють від імені державних органів або паралельно з ними як альтернативні служби.

б) "судами"

27. Комітет наголошує, що термін "суди" охоплює всі види судочинства та інстанції будь-якого рівня, які укомплектовані професійними чи непрофесійними суддями, а також усі відповідні процесуальні дії щодо дітей без будь-яких обмежень. Цей термін охоплює процедури примирення, посередництва та арбітражу.

28. У контексті кримінального судочинства принцип найкращих інтересів застосовується щодо дітей, які порушили закон (наприклад, підозрюваних, обвинувачених або визнаних винними в порушенні) або контактують із законом (як жертви або свідків), а також дітей, які постраждали від ситуацій, коли їхні батьки вступають у конфлікт із законом. Комітет підкреслює⁴¹, що найкраще забезпечення інтересів дитини означає, наприклад, що традиційні цілі кримінального правосуддя, такі як припинення/покарання, повинні поступатися місцем реабілітації та виправним цілям у тому числі і відновного правосуддя щодо дітей-правопорушників.

29. У контексті цивільного судочинства дитина може захищати свої інтереси самостійно або через свого представника у справах, що стосуються виконання батьківських обов'язків, жорстокого поводження або позбавлення піклування, возз'єднання сім'ї, розміщення та інше. Дитина може постраждати від судового розгляду, наприклад у зв'язку з процедурою усиновлення або розлучення, рішеннями щодо опіки, місця проживання, підтримки контактів або інших питань, які мають важливе значення для життя та розвитку дитини, а також провадженням у справах про жорстоке поводження з дитиною або недбалість. Суди повинні забезпечувати врахування найкращих інтересів дитини у всіх подібних ситуаціях та при прийнятті всіх подібних рішень як процедурного, так і змістовного характеру та мають наочно продемонструвати, що це було ними зроблено.

---

⁴¹ Зауваження загального порядку № 10 (2007) про права дітей у рамках відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (пункт 10).

с) "адміністративними органами"

30. Комітет підкреслює, що сфера дії рішень, прийнятих адміністративними органами влади на всіх рівнях, є дуже широкою; сюди відносяться рішення щодо освіти, догляду, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища, умов життя, захисту, надання притулку, імміграції, надання громадянства тощо. При прийнятті індивідуальних рішень у цих сферах адміністративні органи повинні проводити оцінку найкращих інтересів дитини та керуватися ними; те саме стосується і всіх заходів щодо їх реалізації.

d) "законодавчими органами"

31. Поширення зобов'язань держав-учасниць на їхні "законодавчі органи" чітко показує, що пункт 1 статті 3 стосується дітей у цілому, а не лише дітей як окремих осіб. При прийнятті будь-якого закону чи іншого нормативного акту, а також під час укладання колективних угод, наприклад двосторонніх чи багатосторонніх договорів про торгівлю чи мирних договорів, які стосуються дітей, слід керуватися найкращими інтересами дитини. Право дитини на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися і бралися до уваги в першочерговому порядку, слід прямо прописувати у всіх відповідних нормативних актах, а не тільки в законах, що стосуються конкретно дітей. Це зобов'язання поширюється на сферу затвердження бюджетів, підготовка та розробка яких має вестися з урахуванням прав дитини, що досягається шляхом застосування підходу, орієнтованого на забезпечення найкращих інтересів дитини.

3. "найкраще забезпечення інтересів дитини"

32. Концепція найкращих інтересів дитини відрізняється складністю, і її зміст потрібно визначати у кожному окремому випадку. Саме через тлумачення та імплементацію пункту 1 статті 3 відповідно до інших положень Конвенції законодавець, суддя, адміністративний, соціальний чи освітній орган зможуть роз'яснити концепцію та конкретно її використовувати. Тому концепція найкращих інтересів дитини є гнучкою та адаптованою. Вона підлягає коригуванню та визначенню в індивідуальному порядку відповідно до конкретної ситуації дитини або дітей, беручи до уваги їхній особистий контекст, ситуацію та потреби. При прийнятті рішень в індивідуальних випадках оцінка та визначення найкращих інтересів дитини повинні проводитися у світлі конкретних обставин, у яких знаходиться ця дитина. При прийнятті рішень колективного характеру, наприклад законодавцем, оцінка та визначення найкращих інтересів дітей загалом мають проводитися з урахуванням обставин, у яких перебуває ця група та/або діти загалом. І в тому, і в іншому випадку оцінка та визначення мають проводитися з повною повагою до прав, визнаних у Конвенції та факультативних протоколах до неї.

33. Принцип врахування найкращих інтересів дитини повинен застосовуватися у зв'язку з будь-якими питаннями, що стосуються дитини чи дітей, та братися до уваги при усуненні будь-якої можливої колізії між правами, проголошеними в Конвенції, та положеннями інших договорів про права людини. Слід звертати увагу на виявлення можливих рішень, що відповідають найкращим інтересам дитини. Це передбачає, що при ухваленні рішень та реалізації заходів

держави зобов'язані чітко визначити найкращі інтереси всіх дітей, включаючи тих, хто перебуває у вразливому становищі.

34. Завдяки своїй гнучкості концепція найкращих інтересів дитини застосовна як до обставин, у яких перебуває кожна окрема дитина, так і дозволяє поглиблювати знання про розвиток дитини. Водночас вона не відкидає можливості маніпулювання: уряди та інші державні органи зловживали концепцією найкращих інтересів дитини, наприклад, для виправдання расистської політики; батьки зловживають нею для відстоювання власних інтересів у суперечках з приводу опіки над дітьми; нею зловживають фахівці, які, не бажаючи, щоб їх турбували, відмовляються проводити оцінку найкращих інтересів дитини як нерелевантну або неважливу.

35. Що стосується заходів впровадження, забезпечення того, щоб завданню найкращого забезпечення інтересів дитини приділялася першочергова увага при розробці законодавства та політики, а також їх реалізації на всіх рівнях державного управління, то це вимагає постійного процесу оцінки впливу на права дітей (ОВПД) для прогнозування такого впливу на дітей та здійснення їх прав будь-якого запропонованого закону, політики або виділених бюджетних асигнувань та оцінки впливу на права дитини для аналізу фактичного впливу на них процесу їх реалізації.

4. "першочергова увага приділяється"

36. Першочергова увага найкращому забезпеченню інтересів дитини повинна приділятися під час вжиття будь-яких заходів з реалізації. Використання дієслова у формі зобов'язання накладає на державу суворе правове зобов'язання і означає, що держава не має права на свій розсуд визначати, чи слід у першочерговому порядку оцінювати найкращі інтереси дитини та надавати їм належної значущості при здійсненні будь-яких дій.

37. Вираз "першочергова увага приділяється" означає, що найкращі інтереси дитини не можна розглядати нарівні з будь-якими іншими міркуваннями. Ця тверда позиція обумовлена особливим становищем дитини – її залежністю, рівнем зрілості, правовим статусом, а найчастіше – нездатністю сформулювати власні погляди чи висловити їх. Діти мають у своєму розпорядженні менш широкі, ніж дорослі, можливості привести вагомні докази на захист своїх інтересів, і особи, які беруть участь у прийнятті рішень, що стосуються дітей, повинні чітко усвідомлювати їх інтереси. Коли інтереси дітей не висвітлюються, вони, як правило, залишаються поза увагою.

38. У контексті усиновлення (стаття 21) право на врахування найкращих інтересів прописане ще твердіше: йдеться не просто про "приділення першочергової уваги", а про її "врахування у першочерговому порядку". Більше того, найкращі інтереси дитини мають бути визначальним фактором при ухваленні рішення не лише про усиновлення, а й з інших питань.

39. Однак, оскільки дія пункту 1 статті 3 поширюється на різні ситуації, Комітет визнає необхідність певної гнучкості при його застосуванні. Після того як здійснено оцінку та визначення найкращих інтересів дитини, вони можуть вступити в суперечність з іншими інтересами або правами (наприклад, інших дітей, громадськості, батьків та інше). Можливі

колізії між найкращими інтересами дитини у разі їх розгляду в індивідуальному порядку та найкращими інтересами групи дітей або дітей загалом необхідно вирішувати в кожному окремому випадку, суворо дотримуючись балансу інтересів усіх сторін у пошуках відповідного компромісу. Такий самий підхід має застосовуватися, якщо виникає колізія між найкращими інтересами дитини та правами інших осіб. Якщо досягти їх гармонізації не вдається, владі і та особам, які приймають рішення, доведеться проаналізувати і зважити значущість прав усіх зацікавлених сторін, виходячи з того, що право дитини на те, щоб її найкращі інтереси бралися до уваги в першочерговому порядку, означає, що інтереси дитини мають першочергове значення і не можуть розглядатися лише як одне із кількох міркувань. Тому більшу вагу слід приділяти тому, що найкраще служить дитині.

40. Щоб розглядати найкращі інтереси дитини як такі, що вимагають "першочергової" уваги, необхідно усвідомлювати те місце, яке має приділятися інтересам дитини при здійсненні будь-яких дій, і бути готовим приділяти першочергову увагу цим інтересам за будь-яких обставин, і особливо в тих випадках, коли та чи інша дія поза усіляким сумнівом має вплив на тих чи інших дітей.

В. Найкраще забезпечення інтересів дитини у зв'язку з іншими загальними принципами Конвенції

1. Найкращі інтереси дитини та право на недискримінацію (стаття 2)

41. Право на недискримінацію – це не пасивне зобов'язання заборонити всі види дискримінації в контексті здійснення прав, зазначених у Конвенції; вона вимагає також вжиття державою належних практичних заходів, які забезпечують усім дітям рівні можливості для того, щоб користуватися закріпленими у Конвенції правами. Це може вимагати вжиття позитивних заходів, спрямованих на виправлення становища реальної нерівності.

2. Найкращі інтереси дитини та право на життя, виживання і здоровий розвиток (стаття 6)

42. Держави повинні створювати умови, що забезпечують повагу до людської гідності, а також всебічний розвиток кожної дитини. При оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини держава зобов'язана забезпечити повну повагу її невід'ємного права на життя, виживання та здоровий розвиток.

3. Найкращі інтереси дитини та право бути заслуханою (стаття 12)

43. Оцінка найкращих інтересів дитини повинна проводитися при повазі права дитини на вільне висловлення своїх поглядів з усіх питань, що її зачіпають, і на приділення належної уваги цим поглядам. Про це ясно йдеться у сформульованому Комітетом зауваженні загального порядку № 12, де також наголошується на нерозривному взаємозв'язку між пунктом 1 статті 3 та статтею 12. Ці дві статті доповнюють одна одну: перша націлена на забезпечення найкращих інтересів дитини, а друга визначає порядок заслуховування думок дитини або дітей та їх

відображення у будь-яких питаннях, які стосуються дитини, включаючи оцінку її найкращих інтересів. Пункт 1 статті 3 не може бути правильно застосований, якщо не виконуються вимоги статті 12. У свою чергу, пункт 1 статті 3 підсилює функціональність статті 12, сприяючи важливій ролі дітей у прийнятті всіх рішень, що впливають на їх життя. 42

44. Коли вирішується питання про найкращі інтереси дитини і про право бути заслуханим, необхідно брати до уваги здібності дитини та рівень її розвитку (стаття 5). Комітет уже встановив, що в міру набуття дитиною знань, досвіду та розуміння дійсності тим більше батьки, законні опікуни або інші особи, які несуть за законом відповідальність за цю дитину, повинні надавати такому керівництву або управлінню форму нагадувань і порад, а на пізнішому етапі перейти до обміну думками на рівноправній основі.⁴³ Поряд з цим, у міру того як дитина дорослішає, її поглядам повинна надаватися все більша значущість при оцінці її найкращих інтересів. Немовлята та діти молодшого віку мають ті ж права на оцінку своїх найкращих інтересів, що і всі діти, навіть якщо вони не в змозі висловити свою думку або представляти свої інтереси нарівні з дітьми старшого віку. Держави зобов'язані створити відповідні механізми, включаючи, у відповідних випадках, використання представників для оцінки їх найкращих інтересів; те саме стосується і дітей, які не здатні або не бажають висловлювати свої погляди.

45. Комітет нагадує, що у пункті 2 статті 12 Конвенції передбачається право дитини бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що стосується дитини, або безпосередньо, або через представника (додатково див. розділ V.В нижче).

V. Реалізація: оцінка та визначення найкращих інтересів дитини

46. Як було сказано вище, "найкраще забезпечення інтересів дитини" – це право, принцип і правило процедури, що ґрунтуються на оцінці всіх елементів, що відображають інтереси дитини чи дітей, у конкретних обставинах. При оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини з метою прийняття рішення про застосування того чи іншого конкретного заходу слід діяти в такому порядку:

- a) по-перше, з урахуванням конкретних обставин справи слід визначити, у чому полягають відповідні елементи оцінки найкращих інтересів, наповнити їх конкретним змістом та визначити значущість кожного з них у співвідношенні з іншими;
- b) по-друге, з цією метою необхідно дотримуватись процедури, що забезпечують правові гарантії та належну реалізацію цього права.

---

42   Загальний   коментар   №   12,   пп.   70-74.
https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2FC%2FGC%2F12&Lang=en

43 Там само, п. 84.

47. Оцінка та визначення найкращих інтересів дитини – це дві обов'язкові ступені у процесі прийняття рішення. "Оцінка найкращих інтересів" включає оцінку і знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для прийняття рішення в конкретній ситуації стосовно конкретної дитини або групи дітей. Вона проводиться особою, відповідальною за ухвалення рішення, та її співробітниками (по можливості, мультидисциплінарною командою) і вимагає участі дитини. Термін "визначення найкращих інтересів" передбачає обумовлену строгими процесуальними гарантіями формалізовану процедуру, спрямовану на визначення найкращих інтересів дитини на основі оцінки найкращих інтересів.

А. Оцінка та визначення найкращих інтересів

48. Оцінка найкращих інтересів дитини є нестандартизованою процедурою, яка здійснюється в кожному окремому випадку з урахуванням конкретних обставин кожної дитини, групи дітей або дітей в цілому. Ці обставини зумовлені індивідуальними особливостями конкретної дитини або дітей, такими, як вік, стать, ступінь зрілості, досвід, приналежність до тієї чи іншої меншості, наявність фізичних, сенсорних або інтелектуальних порушень, а також соціокультурним середовищем, в якому знаходиться дитина або діти наприклад, наявністю або відсутністю батьків, проживанням дитини спільно з ними або окремо від них, якістю відносин між дитиною та членами її сім'ї або піклувальниками, рівнем безпеки довкілля, наявністю у сім'ї, розширеної сім'ї або піклувальників якісних варіантів альтернативного догляду тощо.

49. Визначення того, що відповідає найкращим інтересам дитини, слід починати з оцінки конкретних обставин, що обумовлюють індивідуальність дитини. Це означає, що одні елементи будуть використовуватися, а інші – ні, а також впливає на те, як вони будуть співставлятися один з одним. Стосовно дітей у цілому проведення оцінки найкращих інтересів передбачає використання таких елементів.

50. Комітет вважає за доцільне скласти невичерпний, неієрархічний перелік елементів, які могли б включені в процес проведення оцінки найкращих інтересів будь-якою особою, відповідальною за прийняття рішень, яка має визначати найкращі інтереси дитини. Невичерпний характер переліку елементів означає, що можна вийти за його рамки та розглянути інші фактори, що стосуються конкретних обставин, у яких знаходиться та чи інша дитина чи група дітей. Усі елементи переліку мають бути взяті до уваги та збалансовані у світлі кожної ситуації. Перелік повинен надавати конкретні вказівки, але водночас забезпечувати гнучкість.

51. Складання такого переліку елементів послужить державі або особам, які приймають рішення, керівництвом при регулюванні конкретних сфер, які стосуються дітей, таких як сімейні відносини, усиновлення та норми правосуддя щодо неповнолітніх, а за необхідності він може бути доповнений іншими елементами, які будуть визнані доцільними у світлі сформованих в державі правових традицій. Комітет хотів би зазначити, що при доповненні переліку новими елементами кінцевою метою процедури врахування найкращих інтересів

дитини має бути повне та ефективно забезпечення прав, проголошених у Конвенції, та всебічний розвиток дитини. Відповідно, елементи, які йдуть урозріз із правами, проголошеними в Конвенції, або за своїми наслідками суперечитимуть закріпленим у ній правам, не можуть вважатися придатними для оцінки того, що найкраще відповідає інтересам дитини чи дітей.

1. Елементи, які підлягають врахуванню при оцінці найкращих інтересів дитини

52. У світлі попередніх міркувань Комітет вважає, що стосовно аналізованої ситуації доречними та такими, що підлягають врахуванню при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини, є наступні елементи:

а) Погляди дитини

53. У статті 12 Конвенції передбачено право дітей висловлювати свої погляди з усіх питань, що торкаються дитини. Будь-яке рішення, яке приймається без урахування поглядів дитини і не надає їм належної значущості, відповідно до її віку та ступеня зрілості, означає, що дитині або дітям не надано можливості вплинути на процес визначення їх найкращих інтересів.

54. Малий вік дитини або вразливість її становища (наприклад, інвалідність, належність до тієї чи іншої меншості, до мігрантів тощо) не позбавляють її права на вираження своїх поглядів і не знижують значущості, що надається поглядам дитини при визначенні її найкращих інтересів. Конкретні заходи, що гарантують здійснення дітьми своїх прав на рівній основі в подібних ситуаціях, повинні вживатися з урахуванням індивідуальної оцінки, яка покликана відвести самим дітям певну роль у процесі прийняття рішень та у забезпеченні, за необхідності, розумного пристосування⁴⁴ та підтримки з метою досягнення їх повноправної участі в оцінці їх найкращих інтересів.

б) Індивідуальність дитини

55. Діти не є однорідною масою, і тому, оцінюючи їх найкращі інтереси, слід брати до уваги фактор різноманіття. Індивідуальність дитини включає такі особливості, як стать, сексуальна орієнтація, національне походження, віросповідання і переконання, культурна самобутність, особисті якості. Хоча базові універсальні потреби однакові для всіх дітей і молодих людей, форма їх вираження залежить від різних особистих якостей, фізичних особливостей, соціокультурних аспектів, включаючи їх здібностей, що розвиваються. Право дитини на

---

⁴⁴ Див. статтю 2 Конвенції про права інвалідів, яка говорить: «"Розумне пристосування" означає внесення, коли це потрібно в конкретному випадку, необхідних і відповідних модифікацій і корективів, що не стають невідповідним або невинуватим тягарем, з метою забезпечення реалізації або здійснення [...] нарівні з іншими всіх прав людини та основних свобод».

збереження своєї індивідуальності гарантоване Конвенцією (стаття 8) і має поважатися та братися до уваги при оцінці найкращих інтересів дитини.

56. Що стосується релігійної та культурної самобутності, при розгляді питання, наприклад про передачу на виховання або влаштування до відповідних установ по догляду за дітьми, необхідно належним чином враховувати бажаність наступності виховання дитини та її етнічне походження, релігійну та культурну приналежність та рідну мову (пункт 3 статті 20) і особа, яка приймає рішення, повинна враховувати ці конкретні обставини при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини. Те саме стосується випадків усиновлення, роздільного проживання та розлучення батьків. Належне врахування найкращих інтересів дитини передбачає, що діти повинні стикатися з культурою (а при можливості і з мовою) країни походження та своєї первісної сім'ї та мати доступ до інформації про свою біологічну сім'ю відповідно до юридичних та професійних правил, що діють у відповідній країні (див. пункт 4 статті 9).

57. Необхідно враховувати інтереси збереження релігійних та культурних цінностей та традицій, що визначають індивідуальність дитини; разом з тим звичаї та практики, які несумісні з правами, закріпленими в Конвенції, або суперечать їм, не відповідають найкращим інтересам дитини. Культурна ідентичність не може бути відмовкою або виправданням закріплення рішенням уповноважених осіб або органів традицій та культурних цінностей, які позбавляють дитину або дітей прав, гарантованих Конвенцією.

с) Збереження сімейного оточення та підтримання відносин

58. Комітет нагадує про необхідність проводити оцінку та визначення найкращих інтересів дитини у зв'язку з можливістю розлучення дитини зі своїми батьками (статті 9, 18 та 20). Він підкреслює також, що названі елементи є конкретними правами, а не лише елементами визначення найкращих інтересів дитини..

59. Сім'я є основним осередком суспільства та природним середовищем для зростання та благополуччя всіх її членів, особливо дітей (преамбула до Конвенції). Конвенція захищає право дитини на сімейне життя (стаття 16). Термін "родина" слід розуміти в широкому розумінні як такий, що включає біологічних, прийомних або фостерних батьків або, у відповідних випадках, членів розширеної сім'ї або громади, як це передбачено місцевим звичаєм (стаття 5).

60. Важливими складовими системи захисту дітей є заходи щодо недопущення розпаду сім'ї та збереження єдиної сім'ї; в їх основі лежить право, передбачене у пункті 1 статті 9, де прописано вимогу про те, "щоб дитина не розлучалася зі своїми батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли [...] таке розлучення необхідне у найкращих інтересах дитини". Крім того, дитина, яка розлучається з одним або обома батьками, має право "підтримувати на регулярній основі особисті стосунки та прямі контакти з обома батьками, за винятком випадку, коли це суперечить найкращим інтересам дитини" (пункт 3 статті 9). Це положення поширюється також на будь-яку особу, яка має права опікунства, на основних

піклувальників, визначених згідно із законом або в силу звичаїв, на фостерних батьків та осіб, з якими у дитини склалися міцні особисті відносини.

61. Враховуючи те, що розлучення з батьками має тяжкий вплив на дитину, таке розлучення має здійснюватися лише як крайній захід, наприклад, коли існує небезпека неминучого заподіяння дитині шкоди або в інших необхідних випадках; розлучення не повинно відбуватися, якщо дитина може бути огорожена за допомогою менш радикальних заходів. Перш ніж вдатися до розлучення, держава повинна надати батькам сприяння у виконанні ними своїх батьківських обов'язків та відновити або зміцнити здатність сім'ї піклуватися про свою дитину, за винятком тих випадків, коли розлучення необхідне на користь захисту дитини. Матеріальні труднощі не можуть бути виправданням для розлучення дитини зі своїми батьками.

62. Керівні вказівки щодо альтернативного догляду за дітьми⁴⁵ спрямовані на забезпечення того, щоб дітей не поміщали до альтернативного догляду без потреби; і що там, де надається альтернативний догляд, він надається за належних умов, які відповідають правам та найкращим інтересам дитини. Зокрема, "фінансова та матеріальна потреба або умови, прямо або виключно спровоковані такою потребою, ніколи не можуть бути єдиною підставою для вилучення дитини з-під батьківського піклування, [...] але повинні розглядатися як сигнал про необхідність надання необхідної допомоги сім'ї" (пункт 15).

63. Крім того, дитина не може бути розлучена з батьками через інвалідність або самої дитини, або її батьків⁴⁶. Питання про розлучення може розглядатися лише в тих випадках, коли надана сім'ї для збереження сімейного осередку необхідна допомога недостатньо ефективна для того, щоб усунути ймовірність ухилення від уходу або залишення дитини напризволяще або загрозу безпеці дитини.

64. У разі розлучення держава зобов'язана гарантувати проведення оцінки становища дитини та її сім'ї із залученням, по можливості, міждисциплінарної групи кваліфікованих фахівців за належної участі судових органів відповідно до статті 9 Конвенції, яка гарантує, що жоден інший варіант не може задовольнити найкращих інтересів дитини.

65. Коли виникає необхідність розлучення, особи, відповідальні за прийняття рішень, забезпечують збереження зв'язків та відносин між дитиною та її батьками та членами сім'ї (братами та сестрами, родичами та особами, з якими у дитини склалися міцні особисті стосунки), якщо тільки це не суперечить найкращим інтересам дитини. При прийнятті рішення про регулярність та тривалість побачень та інших контактів у тих випадках, коли дитина вилучається з сім'ї, необхідно враховувати якість відносин та необхідність їх збереження.

66. Коли відносини між дитиною та її батьками перериваються через міграцію (батьків без дитини або дитини без батьків), при оцінці найкращих інтересів дитини у зв'язку з прийняттям рішення про возз'єднання сім'ї необхідно враховувати міркування збереження сімейного осередку.

---

⁴⁵ Резолюція 64/142 Генеральної Асамблеї

⁴⁶ Конвенція про права інвалідів (пункт 4 статті 23).

67. Комітет дотримується того погляду, що, як правило, найкращим інтересам дитини відповідає спільне виконання батьками своїх батьківських обов'язків. Однак у рішеннях щодо виконання батьківських обов'язків єдиним критерієм має бути забезпечення найкращих інтересів конкретної дитини. Наявність законодавчих норм, що автоматично закріплюють батьківські обов'язки за кимось із батьків або за ними обома, суперечить зазначеним інтересам. При оцінці найкращих інтересів дитини суддя повинен брати до уваги, поряд з іншими обставинами, що стосуються справи, право дитини на збереження відносин з обома батьками.

68. Комітет вважає бажаними ратифікацію та виконання конвенцій, прийнятих на Гаазькій конференції з міжнародного приватного права⁴⁷, які полегшують застосування концепції найкращих інтересів дитини та забезпечують гарантії їх забезпечення у випадках, коли батьки проживають у різних країнах.

69. У тих випадках, коли батьки або інші основні піклувальники вчиняють правопорушення, повинні бути передбачені та застосовуватися, залежно від випадку, варіанти, альтернативні триманню під вартою, з повним урахуванням ймовірного впливу різних вироків на найкращі інтереси потерпілої дитини чи дітей.

70. Завдання збереження сімейного оточення охоплює також збереження зв'язків дитини в більш широкому розуміння. Йдеться про зв'язки з членами розширеної сім'ї, такими як бабусі та дідусі, дядьки/тітки, а також з друзями, школою та ширшим оточенням; такі зв'язки особливо важливі у випадках, коли батьки припинили спільне проживання чи живуть у різних країнах.

d) Опіка, захист та безпека дитини

71. При оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини чи дітей в цілому слід брати до уваги загалом зобов'язання держави забезпечити дитині такий захист та турботу, які необхідні для її благополуччя (пункт 2 статті 3). Терміни "захист і турбота" повинні також тлумачитися в широкому сенсі, оскільки мета, до якої вони спрямовані, сформульована не в обмежувальному чи негативному сенсі (наприклад, "забезпечити захист дитини від заподіяння їй шкоди"), а скоріше співвіднесена з всеосяжним ідеалом забезпечення "благополуччя" і розвитку дитини. Благополуччя дітей у широкому значенні цього слова включає задоволення їх основних матеріальних, фізичних, освітніх та емоційних потреб, а також потреби у коханні та захисті.

72. Емоційна турбота є однією з основних потреб дітей; якщо батьки або інші опікуни/піклувальники не задовольняють емоційних потреб дитини, необхідно вжити заходів

---

⁴⁷ До них належать Конвенція № 28 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей; Конвенція № 33 1993 року про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення (удочерення); Конвенція № 23 1973 року про визнання та виконання рішень, що стосуються аліментних зобов'язань; Конвенція № 24 1973 року про право, застосовне до аліментних зобов'язань.

для того, щоб розвинути в дитині надійну прихильність. Прихильність до піклувальника повинна сформуватися у дітей у ранньому віці, і така прихильність, якщо вона є адекватною, повинна зберігатися з часом, щоб дитина відчувала стабільність свого оточення.

73. З іншого боку, в оцінці найкращих інтересів дитини необхідно брати до уваги інтереси безпеки дитини, тобто її право на захист від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживань (стаття 19), від сексуальних домагань, тиску однолітків, залякування, яке принижує гідність поведінки тощо⁴⁸, а також на захист від сексуальної, економічної та інших форм експлуатації, наркотиків, залучення до праці, збройних конфліктів тощо (статті 32-39).

74. Дотримуватися підходу, орієнтованого на забезпечення найкращих інтересів, у зв'язку з прийняттям рішень означає оцінку безпеки та недоторканності дітей на поточний момент; проте принцип обережності вимагає також оцінювати можливість виникнення небезпеки або шкоди в майбутньому та іншого впливу прийнятого рішення на безпеку дитини.

е) Вразливе становище

75. Одним із важливих елементів, який слід враховувати, є вразливість становища дитини в силу, наприклад, інвалідності, приналежності до тієї чи іншої меншості, до біженців або прохачів притулку, жертв зловживань, безпритульності та інше. Мета визначення найкращих інтересів дитини чи дітей, які перебувають у вразливому становищі, повинна встановлюватися не тільки щодо завдання повного здійснення всіх прав, проголошених у Конвенції, а й у світлі інших правозахисних норм, що застосовуються до цієї конкретної ситуації, зокрема, охоплених Конвенцією про права інвалідів та Конвенцією про статус біженців.

76. Найкращі інтереси дитини, яка перебуває у конкретному вразливому становищі, не ідентичні таким інтересам усіх дітей, які перебувають у такому вразливому становищі. Адміністративні органи та особи, які приймають рішення, повинні брати до уваги різний характер і ступінь уразливості кожної дитини, оскільки кожна дитина унікальна і кожну ситуацію слід оцінювати відповідно до її унікальності. Слід проводити в індивідуальному порядку оцінку всієї історії життя кожної дитини з моменту народження, регулярно проводячи розгляд її ситуації силами міждисциплінарною групи та виносячи рекомендації про розумне коригування протягом усього процесу розвитку дитини.

ф) Право дитини на здоров'я

77. Право дитини на здоров'я (стаття 24) та її стан здоров'я є ключовими факторами в оцінці найкращих інтересів дитини. Однак у тих випадках, коли існує кілька можливих варіантів лікування або коли немає ясності щодо його результату, необхідно зіставити всі можливі

---

⁴⁸ Зауваження загального порядку № 13 (2011) щодо права дитини на свободу від усіх форм насильства.

варіанти лікування з усіма можливими ризиками та побічними ефектами, обов'язково надаючи при цьому також належну значущість поглядам самої дитини за її віком та ступенем зрілості. У зв'язку з цим дітям має бути надана адекватна належна інформація з метою забезпечення розуміння ними становища та всіх відповідних аспектів, що стосуються їх інтересів, та має бути дозволено за можливості висловити свою усвідомлену згоду⁴⁹.

78. Так, наприклад, торкаючись здоров'я підлітків, Комітет зазначив⁵⁰, що держави-учасниці зобов'язані забезпечити, щоб усім підліткам, які відвідують і не відвідують школу, надавалася належна інформація, що має важливе значення для їхнього здоров'я та розвитку та необхідна для прийняття належних рішень, що стосуються здорового способу життя. Така інформація повинна включати дані про використання та зловживання тютюном, алкоголем та іншими речовинами, правильне харчування, належні відомості про сексуальне та репродуктивне здоров'я, безпеки ранньої вагітності, профілактику ВІЛ/СНІДу та захворювань, що передаються статевим шляхом. Підлітки з психосоціальними розладами мають право на лікування та догляд, за можливістю за місцем проживання. Якщо виникає необхідність госпіталізації або поміщення до дитячого закладу довготривалого утримання, до ухвалення рішення про це має проводитися оцінка найкращих інтересів дитини, причому мають шануватись думки, висловлені самою дитиною; ті ж міркування стосуються дітей молодшого віку. Стан здоров'я дитини та наявні можливості для лікування можуть також враховуватися при оцінці та визначенні найкращих інтересів дитини у зв'язку з прийняттям значних рішень та з інших питань (наприклад, надання посвідки на проживання з гуманітарних міркувань).

г) Право дитини на освіту

79. Наявність доступу до якісної безкоштовної освіти, включаючи освіту в ранньому віці, неформальну освіту та пов'язану з цим діяльність, відповідає найкращим інтересам дитини. Будь-які рішення щодо заходів та дій щодо тієї чи іншої конкретної дитини чи групи дітей повинні прийматися з урахуванням їх найкращих інтересів у плані освіти. Для того, щоб розширити коло дітей, які мають доступ до освіти, або підвищити її якість, державам-учасницям потрібні добре підготовлені викладачі та інші фахівці для роботи в різних навчальних закладах, а також формування сприятливого для дитини середовища та розробка належних методик викладання і навчання, зважаючи на те, що освіта – це не тільки інвестиції в майбутнє, але й можливість для діяльності, що приносить радість, виховання поваги, широкого залучення та реалізації устремлінь. Задоволення цих потреб і підвищення відповідальності дітей за подолання будь-яких факторів, що їх сковують, їхньої уразливості будь-якого роду відповідає їх найкращим інтересам.

---

49 Зауваження загального порядку № 15 (2013) щодо права дитини на користування найбільш досконалими послугами охорони здоров'я (стаття 24), пункт 31.

50 Зауваження загального порядку № 4 (2003) про здоров'я та розвиток підлітків у контексті Конвенції про права дитини.

2. Встановлення балансу між елементами в оцінці найкращих інтересів

80. Слід зазначити, що основна оцінка найкращих інтересів – це загальна оцінка всіх відповідних елементів, що визначають найкращі інтереси дитини, з виваженою оцінкою значимості кожного елементів у порівнянні з іншими. Не всі елементи є актуальними в кожному випадку, і в різних випадках різні елементи можуть використовуватися по-різному. Зміст кожного елемента неминуче буде різним залежно від конкретної дитини та конкретного випадку, залежно від виду рішення та конкретних обставин; те саме стосується й значущості кожного елемента в контексті загальної оцінки.

81. При розгляді того чи іншого конкретного випадку та обставин, що до нього належать, можливе виникнення колізії між елементами, що використовуються при оцінці найкращих інтересів. Так, наприклад, інтереси збереження сімейного оточення можуть суперечити потребі захисту дитини від ймовірності насильства та посягань з боку батьків. У такій ситуації доведеться зважити значущість кожного з елементів по відношенню до інших, щоб знайти рішення, яке буде в найкращих інтересах дитини чи дітей.

82. Зважаючи на значимість різних елементів, необхідно враховувати, що мета оцінки та визначення найкращих інтересів дитини полягає в тому, щоб гарантувати повну та ефективну реалізацію прав, визнаних у Конвенції та факультативних протоколах до неї, а також всебічний розвиток дитини.

83. Можливі ситуації, в яких "захисні" фактори, що впливають на дитину (які можуть, наприклад, підказувати обмеження прав) необхідно буде оцінювати в порівнянні з заходами щодо "розширення прав і можливостей" (які мають на увазі повне здійснення прав без будь-яких обмежень). У таких ситуаціях при встановленні балансу елементів слід керуватися міркуваннями віку та ступеня зрілості дитини. При оцінці ступеня зрілості дитини слід враховувати рівень її фізичного, емоційного, когнітивного та соціального розвитку.

84. При оцінці найкращих інтересів необхідно мати на увазі, що здібності дитини розвиватимуться. Тому особам, відповідальним за прийняття рішень, слід вишукувати заходи, які піддаються подальшому перегляду та відповідному коригуванню, а не приймати остаточних та безповоротних рішень. Для цього їм слід не тільки оцінювати фізичні, емоційні, освітні та інші потреби на момент прийняття рішення, але й опрацьовувати можливі сценарії розвитку дитини, аналізуючи їх з точки зору короткострокової та довгострокової перспективи. Відповідно, при прийнятті рішень має проводитися оцінка наступності та стійкості нинішнього та майбутнього становища дитини.

В. Процесуальні гарантії забезпечення найкращих інтересів дитини

85. Для того, щоб забезпечити правильне здійснення права дитини на приділення першочергової уваги найкращому забезпеченню її інтересів, необхідно запровадити та застосовувати деякі орієнтовані на інтереси дітей процесуальні гарантії. У цьому сенсі

концепцію найкращого забезпечення інтересів дитини можна розглядати як правило процедури (див. пункт 6b) вище).

86. У той час як державні органи та організації, які приймають рішення, що стосуються дітей, повинні діяти відповідно до обов'язку оцінювати та визначати найкращі інтереси дитини; не можна очікувати, що люди, які приймають рішення щодо дітей на повсякденній основі (наприклад, батьки, опікуни, викладачі та ін.), будуть суворо дотримуватимуться цієї двоярусної процедури, хоча рішення, що приймаються у повсякденному житті, також повинні виходити з найкращих інтересів дитини та відображати їх.

87. Держави повинні розробити підкріплені суворими процесуальними гарантіями формалізовані процедури, покликані забезпечити оцінку та визначення найкращих інтересів дитини у зв'язку з прийняттям рішень, які стосуються дитини, включаючи механізми оцінки досягнутих результатів. Держави повинні розробити прозорі та об'єктивні процедури, що регулюють прийняття законодавцями, суддями або адміністративними органами будь-яких рішень, особливо з питань, які безпосередньо стосуються дитини чи дітей.

88. Комітет пропонує державам і всім особам, яким належить займатися оцінкою та визначенням найкращих інтересів дитини, приділяти особливу увагу наведеним нижче гарантіям:

а) Право дитини висловлювати свої погляди

89. Одним з найважливіших елементів такого процесу є спілкування з дітьми щодо створення більш сприятливих умов для значущої участі дитини та виявлення її найкращих інтересів. Таке спілкування має включати інформування дітей про процедуру та можливі стійкі рішення та послуги, а також збір інформації, що надходить від дітей, та виявлення їх думок.

90. Коли дитина хоче висловити свою його або її думку і коли це право реалізується через представника, останній повинен точно передати думку дитини. У тих випадках, коли думка дитини йде врозріз з думкою її представника, слід розробити процедуру, яка дозволяє дитині звернутися до відповідного органу для виділення їй, за необхідності, окремого представника (наприклад, опікуна – представника у судовій справі).

91. Процедура оцінки та визначення найкращих інтересів дітей як групи дещо відрізняється від процедури, що застосовується щодо однієї конкретної дитини. Коли йдеться про інтереси великої кількості дітей, державні органи повинні знайти способи заслуховування поглядів репрезентативної групи таких дітей та належного врахування їх думок у контексті планування заходів або прийняття законодавчих рішень, які прямо чи опосередковано стосуються зазначеної спільності, щоб забезпечити охоплення всіх категорій дітей. Є чимало прикладів того, як цього можна досягти, включаючи слухання за участю дітей, дитячі парламенти, організації, очолювані дітьми, дитячі спілки та інші представницькі органи, диспути у школі, веб-сайти у соціальних мережах та інше.

b) Встановлення фактів

92. Факти та відомості, що стосуються тієї чи іншої конкретної справи, повинні збиратися добре підготовленими фахівцями, щоб отримати всі елементи, необхідні для оцінки найкращих інтересів. Для цього можна використовувати, зокрема, співбесіди з особами, близькими до дитини, іншими особами, які повсякденно контактують з дитиною, свідками певних інцидентів. Перш ніж бути використаними для оцінки найкращих інтересів дитини чи дітей, зібрана інформація та відомості повинні бути перевірені та проаналізовані.

с) Сприйняття часу

93. Діти та дорослі сприймають протягом часу по-різному. Затримки або тривале прийняття рішень особливо негативно позначається на дітях у процесі розвитку. Тому бажано приділяти пріоритетну увагу і завершувати в якнайкоротші терміни процедури або процеси, що стосуються дітей або впливають на них. Строки прийняття рішення повинні, по можливості, відповідати сприйняттю дитиною того, яку користь воно може йому принести, причому слід з розумною періодичністю проводити аналіз прийнятих рішень у міру розвитку дитини та її здатності висловлювати свої погляди. Слід періодично розглядати всі рішення про піклування, лікування, поміщення до дитячого закладу та інші заходи щодо дитини через призму її сприйняття часу та з урахуванням її здібностей, що розвиваються, і розвитку (стаття 25).

d) Кваліфіковані спеціалісти

94. Діти є різноманітною групою, де кожна з яких має свої особливості та потреби, оцінка яких може бути адекватно зроблена лише фахівцями, які мають досвід у питаннях, що стосуються розвитку дітей та підлітків. Саме тому формалізована оцінка повинна проводитися у дружній та безпечній атмосфері фахівцями, які пройшли підготовку, зокрема, з таких предметів, як дитяча психологія, розвиток дитини та з інших відповідних питань розвитку людей та суспільства, мають досвід роботи з дітьми та здатні об'єктивно аналізувати отриману інформацію. У міру можливості оцінки найкращих інтересів дитини слід залучати мультидисциплінарну групу фахівців.

95. Оцінка наслідків альтернативних рішень повинна проводитися на основі загальної інформації (наприклад, в галузі права, соціології, освіти, соціальної роботи, психології, охорони здоров'я тощо) про ймовірний вплив кожного можливого рішення на дитину з урахуванням її індивідуальних особливостей та життєвого досвіду.

e) Юридичне представництво

96. При проведенні формалізованої оцінки та визначення найкращих інтересів дитини судами та іншими аналогічними органами виникне потреба у юридичному представництві. Зокрема,

в тих випадках, коли стосовно дитини порушується адміністративне або судове провадження, пов'язане з визначенням її інтересів, їй слід виділити представника-юриста на додаток до опікуна або особи, яка представляє її погляди, якщо є ймовірність конфлікту між сторонами, що охоплюються рішенням.

f) Правова аргументація

97. Для того, щоб продемонструвати факт дотримання права дитини на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися та бралися до уваги в першочерговому порядку, будь-яке рішення щодо дитини чи дітей має бути мотивовано, обґрунтовано та роз'яснено. При викладанні аргументації слід чітко вказати всі факти, що стосуються обставин, у яких знаходиться дитина, те, які елементи були визнані доречними для оцінки її найкращих інтересів, зміст елементів у даному конкретному випадку та ступінь значущості, яка була їм надана в контексті визначення найкращих інтересів дитини. Якщо рішення йде врозріз із поглядами дитини, слід чітко викласти, чим це зумовлено. Якщо у винятковому випадку обраний варіант не відповідає найкращим інтересам дитини, необхідно викласти підстави, за якими вона була обрана, щоб продемонструвати, що, незважаючи на результат, найкращому забезпеченню інтересів дитини було приділено першочергову увагу. Недостатньо у загальних висловлюваннях вказати, що інші міркування переважають над найкращими інтересами дитини; слід чітко викласти всі міркування у зв'язку з даним випадком і пояснити, на якій підставі вони були визнані більш вагомими в цьому конкретному випадку. Необхідно також привести вагомні аргументи в обґрунтування того, чому міркування найкращих інтересів дитини виявилися недостатньо значущими, щоб переважити інші міркування. Необхідно вказати ті обставини, в яких найкращі інтереси дитини мають бути враховані в першочерговому порядку (див. пункт 38 вище).

g) Механізми, що дозволяють проводити розгляд та перегляд рішень

98. Держави повинні заснувати в рамках своєї правової системи механізми, які дозволяють оскаржити або переглядати рішення щодо дітей у тих випадках, коли рішення видається таким, що йде врозріз з належною процедурою оцінки та визначення найкращих інтересів дитини чи дітей. У будь-якому випадку на загальнонаціональному рівні має бути можливість вимагати розгляду такого рішення або оскарження його. Інформація про такі механізми має бути доведена до відома дитини, а вона повинна мати можливість скористатися ними безпосередньо або через свого юридичного представника, якщо склалося враження, що процесуальних гарантій не було дотримано, факти є недостовірними, оцінка найкращих інтересів була проведена некоректно або інші міркування були визнані надто вагомими. Орган, що проводить розгляд, повинен проаналізувати всі ці моменти.

h) Оцінка впливу на права дітей (ОВПД)

99. Як згадувалося вище, всі заходи щодо здійснення повинні вживатися також з дотриманням процедури, яка забезпечує приділення першочергової уваги найкращому забезпеченню інтересів дитини. У контексті оцінки впливу на права дітей (ОВПД) можна спрогнозувати вплив будь-яких стратегій, законів, норм, бюджетних чи інших адміністративних рішень, які стосуються дітей та здійснення ними своїх прав; така оцінка повинна доповнювати поточний моніторинг та аналіз впливу вжитих заходів на права дітей⁵¹. ОВПД слід вписати в процедури, що діють на всіх рівнях державного управління, проводячи її на більш ранньому етапі розробки політики та інших заходів загального характеру з метою домогтися впровадження належних методів управління у сфері забезпечення прав дітей. Під час проведення ОВПД можуть застосовуватися різні методології та практичні механізми. Як мінімум, вони повинні базуватися на Конвенції та факультативних протоколах до неї, що дозволить, зокрема, забезпечити, щоб ці оцінки спиралися на загальні принципи та особливо враховували диференційований вплив заходів, що розглядаються на дітей. Сама оцінка впливу може ґрунтуватися на інформації, отриманій від дітей, громадянського суспільства та експертів, а також від відповідних урядових відомств, на результатах наукових досліджень та на задокументованому досвіді роботи в країні чи в інших країнах. Проведений аналіз повинен спричиняти підготовку рекомендацій щодо поправок, альтернативних варіантів та покращень, а його результати мають бути загальнодоступними⁵².

VI. Поширення інформації

100. Комітет рекомендує державам забезпечити широке поширення цього зауваження загального порядку, ознайомивши з ним парламенти, державні, адміністративні та судові органи на загальнонаціональному та місцевому рівні. Крім того, його слід довести до відома дітей, у тому числі тих, хто перебуває в умовах ізоляції, всіх фахівців, які працюють з дітьми та в їх інтересах (включаючи суддів, юристів, викладачів, опікунів, соціальних працівників, працівників державних або приватних установ, які займаються питаннями соціального забезпечення, органів охорони здоров'я, викладачів та інше), а також громадянського суспільства в цілому. Для цього слід перекласти ці зауваження загального порядку відповідними мовами, підготувати його відповідну версію, доступну для розуміння дітей, проводити конференції, семінари, робочі наради та інші заходи для обміну передовим досвідом його максимально ефективного здійснення. Крім цього, ознайомлення з ним слід

---

⁵¹ Зауваження загального порядку № 16 (2013) щодо зобов'язань держав щодо впливу підприємницької діяльності на права дітей (пункти 78-81).

⁵² Як керівний документ держави можуть використовувати доповідь Спеціального доповідача з питання про право на харчування з питань керівних принципів щодо оцінок впливу торгових та інвестиційних угод на права людини (A/HRC/19/59/Add.5).

включити до програми формальної попередньої підготовки та перепідготовки всіх відповідних фахівців та технічних працівників.

101. Держави повинні включати в свої періодичні доповіді Комітету інформацію про труднощі на шляху забезпечення найкращих інтересів дитини в контексті виконання будь-яких судових та адміністративних рішень та здійснення інших дій щодо дитини в індивідуальному порядку, а також на будь-яких етапах прийняття та виконання заходів щодо дітей у цілому або дітей, які становлять певну групу, а також про вжиті ними заходи щодо подолання цих труднощів.

Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей

Про приєднання до Конвенції із заявами та додатково див. Закон № 136-V від 14.09.2006, ВВР, 2006, № 43, ст.417

Офіційний переклад

Держави, що підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги потребу в посиленні захисту дітей у справах міжнародного характеру,

бажаючи уникнути конфліктів між їхніми правовими системами щодо юрисдикції, права, що застосовується, визнання та виконання заходів захисту дітей,

наголошуючи на важливості міжнародного співробітництва для захисту дітей,

підтверджуючи, що найвищим інтересам дитини повинне надаватися першочергове значення,

відзначаючи, що Конвенція від 5 жовтня 1961 року про повноваження органів та право, що застосовується, щодо захисту неповнолітніх, потребує перегляду,

бажаючи з цієї метою запровадити спільні положення, беручи до уваги Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року,

домовилися про таке:

Розділ I - Сфера застосування конвенції

Стаття 1

1. Цілями цієї Конвенції є:

- a) визначити державу, органи якої мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини;
- b) визначити, яке право має застосовуватися такими органами при здійсненні їхньої юрисдикції;
- c) визначити право, що застосовується до батьківської відповідальності;
- d) забезпечити визнання та виконання таких заходів захисту в усіх Договірних Державах;
- e) запровадити таке співробітництво між органами Договірних Держав, яке може бути необхідним для досягнення цілей цієї Конвенції.

2. Для цілей цієї Конвенції термін "батьківська відповідальність" включає повноваження, що впливають з батьківських чи будь-яких аналогічних відносин, які визначають права, обов'язки

та представництво стосовно особи чи майна дитини батьків, опікунів або інших законних представників.

Стаття 2

Конвенція застосовується до дітей з моменту їхнього народження до досягнення ними 18 років.

Стаття 3

Заходи, згадані у статті 1, можуть стосуватися, зокрема:

- a) набуття, здійснення, припинення чи обмеження батьківської відповідальності, а також її делегування;
- b) права опіки, у тому числі права стосовно піклування про особу дитини та, зокрема, право визначати місце проживання дитини, а також права на спілкування, у тому числі право брати дитину на обмежений період у місце інше, ніж звичайне місце проживання дитини;
- c) опіки, піклування та аналогічних інститутів;
- d) призначення та функцій будь-якої особи чи органу, які відповідають за особу чи майно дитини та які представляють дитину або допомагають їй;
- e) влаштування дитини в прийомну сім'ю або в установи опіки і піклування, або забезпечення піклування в установі "кафала" чи в аналогічних установах;
- f) нагляду з боку державного органу за піклуванням за дитиною будь-якою особою, яка несе відповідальність за дитину;
- g) управління, збереження або розпорядження майном дитини.

Стаття 4

Конвенція не застосовується до:

- a) встановлення або оспорування відносин між батьками і дитиною;
- b) рішень про усиновлення, заходів, що передують усиновленню, або скасування чи недійсності усиновлення;
- c) імені та прізвища дитини;
- d) набуття повної дієздатності;
- e) зобов'язань щодо утримання;
- f) довірчої власності чи спадкування;
- g) соціального забезпечення;
- h) державних заходів загального характеру з питань освіти чи здоров'я;

- i) заходів, ужитих внаслідок караних правопорушень, учинених дітьми;
- j) рішень про право притулку та про імміграцію.

Розділ ІІ - Юрисдикція

Стаття 5

1. Судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини.
2. З урахуванням статті 7, у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу, юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання.

Стаття 6

1. Для дітей-біженців та дітей, які внаслідок суспільних негараздів в їхній країні переміщені до інших держав, органи Договірної Держави, на території якої ці діти перебувають у результаті їхнього переміщення, мають юрисдикцію, передбачену в пункті 1 статті 5.
2. Положення попереднього пункту також застосовуються до дітей, чиє звичайне місце проживання не може бути встановлене.

Стаття 7

1. У разі неправомірного переміщення або утримання дитини органи Договірної Держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримання, зберігають свою юрисдикцію доти, доки дитина не набуде звичайного місця проживання в іншій Державі та
  - a) кожна особа, установа або інший орган, які мають права опіки, не погодяться з переміщенням або утриманням або
  - b) дитина не проживе в такій іншій державі протягом періоду, що становить принаймні один рік після того, як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місцеперебування дитини; не триває розгляд прохання про повернення, поданого в цей період, та дитина прижилася в новому середовищі.
2. Переміщення або утримання дитини вважається неправомірним, якщо:
  - a) це порушує права опіки, набуті особою, установою чи будь-яким іншим органом, спільно чи окремо, за правом держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримання; та
  - b) на момент переміщення або утримання такі права фактично здійснювалися, спільно або окремо, чи здійснювалися б, якби не переміщення або утримання.

Права опіки, зазначені вище в підпункті "а", можуть виникати, зокрема, в силу закону або внаслідок судового чи адміністративного рішення або з угоди, яка має юридичну силу згідно з правом тієї Держави.

3. Увесь час, упродовж якого органи, уперше згадані в пункті 1, зберігають свою юрисдикцію, органи тієї Договірної Держави, до якої дитину було переміщено або в якій вона утримується, можуть вживати лише таких невідкладних заходів згідно зі статтею 11, які є необхідними для захисту особи чи майна дитини.

Стаття 8

1. Як виняток, якщо орган Договірної Держави, який має юрисдикцію відповідно до статей 5 або 6, вважає, що орган іншої Договірної Держави здатний краще в конкретному випадку визначити найвищі інтереси дитини, він може або

- звернутися до іншого органу, безпосередньо або за допомогою центрального органу своєї Держави, з проханням здійснити свою юрисдикцію вживати такі заходи захисту, які вважає за необхідні, або

- зупинити розгляд справи та запропонувати сторонам подати таке прохання до органу тієї іншої Держави.

2. Договірними Державами, до органів яких можна звернутися, як це передбачено в попередньому пункті, є

а) держава, громадянином якої є дитина,

б) держава, в якій знаходиться майно дитини,

в) держава, до органів якої подано заяву про розірвання шлюбу або окреме проживання батьків дитини чи про визнання їхнього шлюбу недійсним,

г) держава, з якою дитина має істотний зв'язок.

3. Відповідні органи можуть обмінюватися думками.

4. Орган, до якого направлено звернення, як це передбачено в пункті 1, може здійснювати юрисдикцію замість органу, який має юрисдикцію на підставі статей 5 або 6, якщо він вважає, що це є в найвищих інтересах дитини.

Стаття 9

1. Якщо органи Договірної Держави, згадані в пункті 2 статті 8, вважають, що в конкретному випадку вони здатні краще визначити найвищі інтереси дитини, вони можуть

- звернутися до компетентного органу Договірної Держави звичайного місця проживання дитини, безпосередньо або за допомогою Центрального органу тієї Держави, з проханням про дозвіл здійснити юрисдикцію вжити заходів захисту, які вони вважають необхідними, або

- запропонувати сторонам подати таке прохання до органу Договірної Держави звичайного місця проживання дитини.

2. Відповідні органи можуть обмінюватися думками.

3. Орган, який ініціював прохання, може здійснювати юрисдикцію замість органу Договірної Держави звичайного місця проживання дитини тільки тоді, якщо останній орган погодився з таким проханням.

Стаття 10

1. Без шкоди для застосування статей 5 - 9, органи Договірної Держави, які здійснюють юрисдикцію щодо розгляду заяви про розірвання шлюбу або окреме проживання батьків дитини, яка має звичайне місце проживання в іншій Договірній Державі, або щодо визнання їхнього шлюбу недійсним, можуть, якщо це передбачено законодавством їхньої держави, вжити заходів, спрямованих на захист особи чи майна такої дитини, якщо

а) на момент відкриття провадження у справі один з її батьків має звичайне місце проживання в такій Державі та один з них має батьківську відповідальність стосовно дитини та

б) юрисдикція цих органів вживати таких заходів була прийнята батьками, а також будь-якою іншою особою, яка має батьківську відповідальність стосовно дитини, та є в найвищих інтересах дитини.

2. Передбачена пунктом 1 юрисдикція вживати заходів для захисту дитини припиняється як тільки рішення про задоволення або відмову в задоволенні заяви про розірвання шлюбу, окреме проживання або визнання шлюбу недійсним стало остаточним або провадження було закрито з іншої причини.

Стаття 11

1. У будь-якому невідкладному випадку органи будь-якої Договірної Держави, на території якої перебуває дитина або майно, яке належить дитині, мають юрисдикцію вживати будь-яких необхідних заходів захисту.

2. Заходи, ужиті згідно з попереднім пунктом стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання в Договірній Державі, припиняються як тільки органи, які мають юрисдикцію відповідно до статей 5 - 10, вжили заходів, яких потребує ситуація.

3. Заходи, ужиті згідно з пунктом 1 стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання в не-Договірній Державі, припиняються в кожній Договірній Державі, як тільки заходи, яких потребує ситуація та яких ужили органи іншої держави, були визнані у відповідній Договірній Державі.

Стаття 12

1. З урахуванням статті 7, органи Договірної Держави, на території якої перебуває дитина або майно, яке належить дитині, мають юрисдикцію вживати заходів тимчасового характеру для

захисту особи чи майна дитини, які мають територіальну дію в межах відповідної Держави, наскільки такі заходи є сумісними із заходами, що вже були вжиті органами, які мають юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10.

2. Заходи, ужиті згідно з попереднім пунктом стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання у Договірній Державі, припиняються як тільки органи, які мають юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10, ухвалють рішення стосовно заходів захисту, яких може потребувати ситуація.

3. Заходи, ужиті згідно з пунктом 1 стосовно дитини, яка має звичайне місце проживання в не-Договірній Державі, припиняються в Договірній Державі, в якій заходів було вжито, як тільки заходи, яких потребує ситуація та яких ужили органи іншої держави, були визнані у відповідній Договірній Державі.

Стаття 13

1. Органи Договірної Держави, які мають юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10 вживати заходів захисту особи чи майна дитини, повинні відмовитись від здійснення цієї юрисдикції, якщо на момент відкриття провадження питання про вжиття відповідних заходів вже було порушено перед органами іншої Договірної Держави, що мали юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10 на момент одержання прохання, та досі розглядається.

2. Положення попереднього пункту не застосовуються, якщо органи, до яких спочатку було подано прохання щодо вжиття заходів, відмовились від здійснення юрисдикції.

Стаття 14

Заходи, ужиті на підставі статей 5 - 10, залишаються чинними відповідно до встановлених умов, навіть якщо внаслідок зміни обставин була усунена підстава, на якій ґрунтувалася юрисдикція, доки органи, які мають юрисдикцію згідно з Конвенцією, не змінять, замінять або припинять такі заходи.

Розділ III - Право, що застосовується

Стаття 15

1. Під час здійснення своєї юрисдикції згідно з положеннями Розділу II органи Договірних Держав застосовують своє національне право.

2. Однак, якщо це вимагається для захисту особи чи майна дитини, вони можуть як виняток застосувати або врахувати право іншої Держави, з якою ситуація має істотний зв'язок.

3. Якщо звичайне місце проживання дитини змінюється на іншу Договірну Державу, з моменту такої зміни умови застосування заходів, ужитих у Державі попереднього звичайного місця проживання, визначаються правом такої іншої Держави.

Стаття 16

1. Набуття або припинення батьківської відповідальності в силу закону, без втручання судового або адміністративного органу, визначається правом держави звичайного місця проживання дитини.

2. Набуття або припинення батьківської відповідальності за угодою або одностороннім актом, без втручання судового або адміністративного органу, визначається правом держави звичайного місця проживання дитини на момент набрання законної сили угодою або одностороннім актом.

3. Батьківська відповідальність, яка існує згідно з правом держави звичайного місця проживання дитини, визнається після зміни цього звичайного місця проживання на іншу Державу.

4. Якщо звичайне місце проживання дитини змінюється, набуття батьківської відповідальності в силу закону особою, яка ще не має такої відповідальності, визначається правом держави нового звичайного місця проживання.

Стаття 17

Здійснення батьківської відповідальності визначається правом держави звичайного місця проживання дитини. Якщо звичайне місце проживання дитини змінюється, то воно визначається правом держави нового звичайного місця проживання.

Стаття 18

Батьківську відповідальність, згадану в статті 16, може бути припинено або умови її здійснення можуть бути змінені заходами, ужитими згідно з цією Конвенцією.

Стаття 19

1. Дійсність угоди, укладеної між третьою стороною та іншою особою, уповноваженою діяти як законний представник дитини згідно з правом держави, де було укладено угоду, не може оспорюватися, а третя сторона не може нести відповідальність на тій підставі, що така інша особа не була уповноважена діяти як законний представник дитини згідно з правом, визначеним положеннями цього Розділу, крім випадків, якщо третя сторона знала або повинна була знати, що батьківська відповідальність визначається останнім правом.

2. Попередній пункт застосовується тільки якщо угоду було укладено між особами, які перебувають на території однієї й тієї самої Держави.

Стаття 20

Положення цього Розділу застосовуються навіть якщо правом, визначеним ними, є право не-Договірної Держави.

Стаття 21

1. У цьому Розділі термін "право" означає норми чинного законодавства держави, виключаючи колізійні норми.

2. Однак, якщо правом, що застосовується відповідно до статті 16, є право не-Договірної Держави та якщо колізійні норми такої держави визначають право іншої не-Договірної Держави, яка застосовувала б своє право, застосовується право останньої Держави. Якщо ця інша не-Договірна Держава не застосовує власне право, правом, що застосовується, є право, визначене статтею 16.

Стаття 22

У застосуванні права, визначеного положеннями цього Розділу, може бути відмовлено, тільки якщо його застосування явно суперечило б публічному порядку, з урахуванням найвищих інтересів дитини.

Розділ IV - Визнання та виконання

Стаття 23

1. Заходи, ужиті органами Договірної Держави, визнаються в силу закону в усіх інших Договірних Державах.

2. У визнанні, однак, може бути відмовлено:

- a) якщо захід було вжито органом, юрисдикція якого не ґрунтувалася на одній з підстав, передбачених у Розділі II;
- b) якщо заходу було вжито, за винятком невідкладних випадків, у рамках судового або адміністративного провадження, без надання дитині можливості бути заслуханою в порушення основних принципів процедури Держави, в якій було подано прохання;
- c) на прохання будь-якої особи, яка стверджує, що захід порушує її батьківську відповідальність, якщо такого заходу було вжито, за винятком невідкладних випадків, без надання такій особі можливості бути заслуханою;
- d) якщо таке визнання явно суперечить публічному порядку Держави, в якій було подано прохання, з урахуванням найвищих інтересів дитини;
- e) якщо захід є несумісним із заходом, ужитим пізніше в не-Договірній Державі звичайного місця проживання дитини, у разі, якщо останній задовольняє вимоги визнання в Державі, в якій було подано прохання;
- f) якщо не дотримано процедури, передбаченої в статті 33.

Стаття 24

Без шкоди для пункту 1 статті 23, будь-яка зацікавлена особа може звернутися до компетентних органів Договірної Держави з проханням про прийняття рішення щодо визнання або невизнання заходу, ужитого в іншій Договірній Державі. Процедура визначається правом Держави, в якій було подано прохання.

Стаття 25

Орган держави, в якій було подано прохання, зв'язаний фактами, на підставі яких орган держави, в якій було вжито заходу, здійснював свою юрисдикцію.

Стаття 26

1. Якщо заходи, яких ужито в одній Договірній Державі та які є в ній такими, що підлягають виконанню, потребують виконання в іншій Договірній Державі, на прохання зацікавленої сторони вони визнаються такими, що підлягають виконанню або реєстрації з метою виконання в такій іншій Державі відповідно до процедури, визначеної правом останньої Держави.

2. Кожна Договірна Держава застосовує до визнання з метою виконання або реєстрації просту та швидку процедуру.

3. У визнанні з метою виконання або реєстрації може бути відмовлено тільки у випадках, визначених у пункті 2 статті 23.

Стаття 27

Без шкоди для такого перегляду, який є необхідним при застосуванні попередніх статей, ужиті заходи не можуть переглядатися по суті.

Стаття 28

Заходи, ужиті в одній Договірній Державі та визнані такими, що підлягають виконанню або реєстрації з метою виконання в іншій Договірній Державі, виконуються в останній Державі так, якби вони були вжиті органами тієї Держави. Виконання відбувається згідно з правом держави, в якій було подано прохання, настільки, наскільки передбачено цим правом, беручи до уваги найвищі інтереси дитини.

Розділ V - Співробітництво

Стаття 29

1. Договірна Держава призначає Центральний орган для виконання обов'язків, що покладаються Конвенцією на такі органи.

2. Федеральні держави, держави з більш ніж однією системою права або держави, що мають автономні територіальні одиниці, можуть визначити більш ніж один Центральний орган та визначити територіальний або суб'єктний обсяг їхніх функцій. Якщо держава визначила більш ніж один Центральний орган, вона призначає той Центральний орган, до якого може бути подано будь-яке повідомлення для передачі відповідному Центральному органу в цій державі.

Стаття 30

1. Центральні органи співпрацюють між собою та сприяють співпраці між компетентними органами своїх держав для досягнення цілей Конвенції.

2. У зв'язку із застосуванням цієї Конвенції, вони здійснюють належні кроки для надання інформації про закони та наявні послуги в своїх державах щодо захисту дітей.

Стаття 31

Центральний орган Договірної Держави, безпосередньо або через державні органи чи інші організації, здійснює всі належні кроки для:

- a) полегшення звернень та надання допомоги, передбачених статтями 8 і 9 та цим Розділом;
- b) сприяння шляхом медіації, примирення або подібних заходів, погоджених рішень щодо захисту особи чи майна дитини у випадках, до яких застосовується ця Конвенція;
- c) надання, на прохання компетентного органу іншої Договірної Держави, допомоги у встановленні місцеперебування дитини, якщо є підстави вважати, що дитина може перебувати та потребувати захисту на території запитуваної Держави.

Стаття 32

На прохання, подане разом з обґрунтуванням Центральним органом або іншим компетентним органом будь-якої Договірної Держави, з якою дитина має істотний зв'язок, Центральний орган Договірної Держави, в якій дитина має звичайне місце проживання та перебування, може безпосередньо або через державні органи чи інші організації

- a) надати доповідь про становище дитини;
- b) звернутися з проханням до компетентного органу своєї Держави враховувати потребу вжиття заходів для захисту особи чи майна дитини.

Стаття 33

1. Якщо орган, що має юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10, має намір влаштувати дитину в прийомну сім'ю або в установу опіки і піклування або забезпечити піклування в установі "кафала" чи в аналогічній установі, та якщо таке влаштування чи таке забезпечення піклування повинне здійснюватися в іншій Договірній Державі, він повинен спочатку провести консультації з Центральним органом або іншим компетентним органом останньої Держави. З

цією метою він передає доповідь про дитину разом з обґрунтуванням запропонованого влаштування або забезпечення піклування.

2. Рішення про влаштування або забезпечення піклування може бути прийнято в запитуючій Державі, тільки якщо Центральний орган або інший компетентний орган Держави, в якій було подано прохання, погодився на влаштування чи забезпечення піклування, з урахуванням найвищих інтересів дитини.

Стаття 34

1. Маючи намір вжити заходів захисту, та якщо цього вимагає становище дитини, компетентні органи згідно з Конвенцією можуть звернутися до будь-якого органу іншої Договірної Держави, який має інформацію, що стосується захисту дитини, з проханням надати цю інформацію.

2. Договірна Держава може заявити, що прохання згідно з пунктом 1 повинні передаватися її органам лише через її Центральний орган.

Стаття 35

1. Компетентні органи Договірної Держави можуть звернутися з проханням до органів іншої Договірної Держави про надання допомоги у виконанні заходів захисту, ужитих згідно з цією Конвенцією, особливо під час забезпечення ефективного здійснення права на спілкування, а також права на підтримання безпосередніх контактів на постійній основі.

2. Органи Договірної Держави, в якій дитина не має звичайного місця проживання, можуть, на прохання одного з батьків, що проживає в такій Державі та має бажання одержати або підтримувати спілкування з дитиною, збирати інформацію або докази, а також можуть робити висновки щодо можливості такого з батьків здійснювати право на спілкування з дитиною та про умови, відповідно до яких спілкування повинне здійснюватися. Орган, що здійснює свою юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10 щодо розгляду заяви про право на спілкування з дитиною, перш ніж прийняти рішення, приймає та розглядає таку інформацію, докази та висновки.

3. Орган, що має юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10 вирішувати питання про право на спілкування, може відстрочити процедуру, очікуючи результатів прохання, поданого згідно з пунктом 2, зокрема, коли він розглядає заяву про обмеження або припинення прав на спілкування, наданих у державі попереднього звичайного місця проживання дитини.

4. Ніщо в цій статті не перешкоджає органу, що має юрисдикцію згідно зі статтями 5 - 10, вживати тимчасових заходів, очікуючи на результат прохання, поданого відповідно до пункту 2.

Стаття 36

У будь-якому разі, коли дитині загрожує серйозна небезпека, компетентні органи Договірної Держави, в якій було вжито заходів захисту дитини або розглядається така можливість, якщо їм стало відомо про зміну місця проживання дитини або що дитина перебуває в іншій державі,

повідомляють органи такої іншої держави про відповідну небезпеку та про заходи, яких було вжито або можливість вжиття яких розглядається.

Стаття 37

Орган не запитує або не передає будь-яку інформацію згідно з цим Розділом, якщо, на його думку, це може наразити на небезпеку дитину або її майно чи створити серйозну загрозу свободі або життю члена сім'ї цієї дитини.

Стаття 38

1. Без шкоди для можливості стягнення розумної платні за надання послуг, Центральні органи та інші державні органи Договірних Держав покривають власні витрати під час застосування положень цього Розділу.

2. Будь-яка Договірна Держава може укласти угоди з однією або декількома іншими Договірними Державами стосовно розподілу стягненої платні.

Стаття 39

Будь-яка Договірна Держава може укласти угоди з однією або декількома іншими Договірними Державами з метою покращення застосування цього Розділу в їхніх взаємовідносинах. Держави, які уклали таку угоду, передають її копію депозитарію Конвенції.

Розділ VI - Загальні положення

Стаття 40

1. Органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини або Договірної Держави, в якій було вжито заходу захисту, можуть видати особі, яка має батьківську відповідальність, або особі, якій довірено захист дитини або її майна, на її прохання, документ, який засвідчує якість, в якій ця особа може виступати, та повноваження, які на неї покладено.

2. Якість та повноваження, визначені у підтверджуючому документі, вважаються наданими цій особі, за відсутності доказів про інше.

3. Кожна Договірна Держава призначає органи, компетентні складати такий підтверджуючий документ.

Стаття 41

Особисті дані, зібрані або передані згідно з цією Конвенцією, можуть бути використані лише для цілей, для яких вони були зібрані або передані.

Стаття 42

Органи, яким передано інформацію, забезпечують її конфіденційність відповідно до законодавства своїх держав.

Стаття 43

Усі документи, направлені чи одержані згідно з цією Конвенцією, звільняються від легалізації чи будь-якої аналогічної формальності.

Стаття 44

Кожна Договірна Держава може призначити органи, до яких необхідно направляти прохання згідно зі статтями 8, 9 та 33.

Стаття 45

1. Про призначення, згадані у статтях 29 та 44, повідомляється Постійне бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права.
2. Заява, згадана в пункті 2 статті 34, направляється депозитарію Конвенції.

Стаття 46

Договірна Держава, в якій щодо захисту дитини або її майна застосовуються різні системи права або зводи правових норм, не зобов'язана застосовувати норми Конвенції для врегулювання колізій виключно між такими різними системами або зводами правових норм.

Стаття 47

Стосовно Держави, в якій в різних територіальних одиницях застосовуються дві чи більше системи права або зводи правових норм щодо будь-якого питання, врегульованого цією Конвенцією:

- 1) будь-яке посилання на звичайне місце проживання в цій державі розуміється як посилання на звичайне місце проживання в територіальній одиниці;
- 2) будь-яке посилання на перебування дитини в цій Державі розуміється як посилання на перебування в територіальній одиниці;
- 3) будь-яке посилання на місцезнаходження майна дитини в цій Державі розуміється як посилання на місцезнаходження майна дитини в територіальній одиниці;
- 4) будь-яке посилання на Державу, громадянином якої є дитина, розуміється як посилання на територіальну одиницю, визначену законодавством тієї Держави, або за відсутності відповідних норм, на територіальну одиницю, з якою дитина має найбільш тісний зв'язок;

- 5) будь-яке посилання на державу, до органів якої подано заяву про розірвання шлюбу або окреме проживання батьків дитини чи визнання їхнього шлюбу недійсним, розуміється як посилання на територіальну одиницю, до органів якої подано таку заяву;
- 6) будь-яке посилання на Державу, з якою дитина має істотний зв'язок, розуміється як посилання на територіальну одиницю, з якою дитина має такий зв'язок;
- 7) будь-яке посилання на Державу, до якої дитину було переміщено або в якій її утримували, розуміється як посилання на відповідну територіальну одиницю, до якої дитину було переміщено або в якій її утримували;
- 8) будь-яке посилання на організації чи органи такої Держави інші, ніж Центральні органи, розуміється як посилання на ті органи чи установи, що уповноважені діяти у відповідній територіальній одиниці;
- 9) будь-яке посилання на право, процедуру або орган Держави, в якій було вжито заходу, розуміється як посилання на право, процедуру або орган територіальної одиниці, у якій було вжито такого заходу;
- 10) будь-яке посилання на право, процедуру або орган Держави, в якій було подано прохання, розуміється як посилання на право, процедуру або орган територіальної одиниці, в якій вимагається визнання або виконання.

Стаття 48

З метою визначення права, що застосовується згідно з Розділом III стосовно Держави, до складу якої входять дві чи більше територіальні одиниці, кожна з яких має власну систему права або звід правових норм щодо питань, охоплених цією Конвенцією, застосовуються такі правила:

- a) якщо існують чинні норми в такій Державі, що визначають, право якої територіальної одиниці застосовується, то застосовується право цієї територіальної одиниці;
- b) у разі відсутності таких норм, застосовується право відповідної територіальної одиниці, як це визначено в статті 47.

Стаття 49

З метою визначення права, що застосовується згідно з Розділом III стосовно Держави, яка має дві чи більше систем права або зводів правових норм, що застосовуються до різних категорій осіб стосовно питань, охоплених цією Конвенцією, застосовуються такі норми:

- a) якщо існують чинні норми в такій Державі, що визначають, яке з таких прав застосовується, то застосовується таке право;
- b) у разі відсутності таких норм, застосовується система права або звід правових норм, з якими дитина має найбільш тісний зв'язок.

Стаття 50

Ця Конвенція не впливає на застосування Конвенції від 25 жовтня 1980 року про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей у відносинах між Сторонами обох Конвенцій. Однак ніщо не перешкоджає застосуванню положень цієї Конвенції для цілей повернення дитини, яка була протиправно переміщена або утримувалась, чи для надання права на спілкування.

Стаття 51

У відносинах між Договірними Державами ця Конвенція замінює Конвенцію від 5 жовтня 1961 року про повноваження органів та право, що застосовується, щодо захисту неповнолітніх, та Конвенцію, що регулює опіку над неповнолітніми, підписану в Гаазі 12 червня 1902 року, без шкоди для визнання заходів, ужитих згідно із зазначеною вище Конвенцією від 5 жовтня 1961 року.

Стаття 52

1. Ця Конвенція не впливає на будь-який міжнародний договір, сторонами якого є Договірні Держави, що містить положення про питання, врегульовані цією Конвенцією, якщо тільки держави, що є сторонами такого документа, не зроблять заяву про протилежне.

2. Ця Конвенція не впливає на можливість однієї або декількох Договірних Держав укласти угоди, які містять положення щодо питань, врегульованих цією Конвенцією, стосовно дітей, що мають звичайне місце проживання в будь-якій Державі - стороні таких угод.

3. Угоди, які укладаються між однією або декількома Договірними Державами з питань, які належать до сфери застосування цієї Конвенції, не впливають на застосування положень цієї Конвенції у відносинах таких держав з іншими Договірними Державами.

4. Попередні пункти також застосовуються до уніфікованих законів, що ґрунтуються на особливих зв'язках регіонального або іншого характеру між відповідними державами.

Стаття 53

1. Ця Конвенція застосовується лише до заходів, ужитих у Державі після того, як Конвенція набрала чинності для цієї Держави.

2. Ця Конвенція застосовується до визнання та виконання заходів, ужитих після набрання нею чинності у відносинах між Державою, в якій заходів було вжито, та Державою, в якій було подано прохання.

Стаття 54

1. Будь-яке повідомлення, надіслане Центральному органу або іншому органу Договірної Держави, складається мовою оригіналу та супроводжується перекладом офіційною мовою чи

одною з офіційних мов іншої Держави, або, якщо це неможливо, французькою або англійською мовою.

2. Однак Договірна Держава може, шляхом здійснення застереження відповідно до статті 60, заперечити використання або англійської, або французької мови, але не обох.

Стаття 55

1. Договірна Держава може відповідно до статті 60

а) зберегти юрисдикцію своїх органів вживати заходів, спрямованих на захист майна дитини, що перебуває на її території;

б) залишати за собою право не визнавати будь-які батьківські повноваження або захід настільки, наскільки він є несумісним з будь-яким заходом, ужитим її органами щодо такого майна.

2. Ці застереження можуть бути обмежені щодо певних категорій майна.

Стаття 56

Генеральний секретар Гаазької конференції з міжнародного приватного права періодично скликає Спеціальну комісію з метою огляду практичного виконання цієї Конвенції.

Розділ VII - Прикінцеві положення

Стаття 57

1. Конвенцію відкрито для підписання Державами, які були членами Гаазької конференції з міжнародного приватного права під час її вісімнадцятої сесії.

2. Вона підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню, і документи про ратифікацію, прийняття чи затвердження передаються на зберігання Міністерству закордонних справ Королівства Нідерландів, що є депозитарієм Конвенції.

Стаття 58

1. Будь-яка інша Держава може приєднатися до Конвенції після набрання нею чинності відповідно до пункту 1 статті 61.

2. Документ про приєднання передається на зберігання депозитарію.

3. Таке приєднання діє тільки у відносинах між Державою, що приєднується, і тими Договірними Державами, які не висловили заперечення проти її приєднання протягом шести місяців після одержання повідомлення, зазначеного у підпункті b статті 63. Таке заперечення також може бути заявлене Державами під час ратифікації, прийняття чи затвердження Конвенції після приєднання. Депозитарію повідомляють про будь-яке таке заперечення.

Стаття 59

1. Якщо Держава має дві чи більше територіальні одиниці, в яких застосовуються різні системи права щодо питань, охоплених цією Конвенцією, то вона може під час підписання, ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання заявити, що Конвенція поширюється на всі її територіальні одиниці або тільки на одну чи декілька з них, або може змінити цю заяву шляхом направлення іншої заяви в будь-який час.
2. Будь-яка така заява повідомляється депозитарію і в ній чітко зазначаються територіальні одиниці, до яких застосовується Конвенція.
3. Якщо Держава не робить заяви згідно з цією статтею, Конвенція поширюватиметься на всі територіальні одиниці такої Держави.

Стаття 60

1. Будь-яка Держава може, не пізніше моменту ратифікації, прийняття, затвердження чи приєднання, або під час подання заяви згідно зі статтею 59, зробити одне чи обидва застереження, передбачені в частині 2 статті 54 та статті 55. Жодне інше застереження не допускається.
2. Будь-яка Держава може в будь-який час відкликати застереження, яке вона зробила. Про відкликання повідомляється депозитарій.
3. Застереження втрачає чинність у перший день третього календарного місяця після повідомлення, згаданого у попередньому пункті.

Стаття 61

1. Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після передачі на зберігання третього документа про ратифікацію, прийняття чи затвердження, згаданого у статті 43.
2. Після цього Конвенція набирає чинності:
  - а) для кожної Держави, що ратифікує, приймає чи затверджує її пізніше, в перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після передачі на зберігання її документа про ратифікацію, прийняття, затвердження чи приєднання;
  - б) для кожної Держави, що приєднується, в перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після закінчення періоду в шість місяців, передбаченого в пункті 3 статті 58;
  - в) для територіальної одиниці, на яку поширюється дія Конвенції відповідно до статті 59, у перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після повідомлення, згаданого у цій статті.

Стаття 62

1. Будь-яка Держава - сторона Конвенції може денонсувати її шляхом повідомлення у письмовій формі, адресованого депозитарію. Денонсація може бути обмежена певною територіальною одиницею, на яку поширюється Конвенція.

2. Денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення дванадцяти місяців після одержання повідомлення депозитарієм. Якщо в повідомленні визначено більш тривалий період для набрання денонсацією чинності, то денонсація набирає чинності після закінчення вказаного періоду.

Стаття 63

Депозитарій повідомляє Державам - членам Гаазької конференції з міжнародного приватного права та Державам, які приєдналися відповідно до статті 58, про таке:

- a) підписання, ратифікацію, прийняття та затвердження, згадані у статті 57;
- b) приєднання та заперечення проти приєднання, згадані у статті 58;
- c) дату набрання чинності Конвенцією відповідно до статті 61;
- d) заяви, згадані в пункті 2 статті 34 та статті 59;
- e) угоди, згадані у статті 39;
- f) застереження, згадані в пункті 2 статті 54 та статті 55, та відкликання, згадані в пункті 2 статті 60;
- g) денонсації, згадані у статті 62.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином уповноважені, підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Гаазі 19 жовтня 1996 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який буде передано на зберігання до архівів уряду Королівства Нідерландів, та його засвідчену копію буде надіслано дипломатичними каналами кожній Державі - члену Гаазької конференції з міжнародного приватного права на час її вісімнадцятої сесії.

Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів

Проголошена резолюцією 3318 (XXIX) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 14 грудня 1974 року

Генеральна Асамблея,

розглянувши рекомендацію Економічної та Соціальної Ради, що міститься в її резолюції 1861 (LVI) від 16 травня 1974 року,

висловлюючи своє глибоке занепокоєння з приводу страждань жінок і дітей, що належать до цивільного населення, які в періоди надзвичайних обставин та збройних конфліктів у боротьбі за мир, самовизначення, національне визволення та незалежність надто часто є жертвами нелюдських актів і внаслідок цього зазнають тяжких страждань,

знаючи про страждання жінок і дітей у багатьох районах світу, особливо в тих районах, які піддаються придушенню, агресії, колоніалізму, расизму, іноземному пануванню та іноземному гнобленню,

будучи глибоко стурбована тим фактом, що, незважаючи на загальне і беззастережне засудження, багато народів, як і раніше, знаходяться під ярмом колоніалізму, расизму, іноземного та іноземного панування, що жорстоко пригнічують національно-визвольні рухи, завдають тяжких втрат і завдають незліченних страждань населенню. Їх пануванням, включаючи жінок та дітей,

висловлюючи глибокий жаль у зв'язку з тим, що основні свободи та гідність людської особистості, як і раніше, зазнають серйозних порушень, і тим, що держави, які здійснюють колоніальне та расистське іноземне панування, як і раніше, порушують міжнародне гуманітарне право,

посилаючись на відповідні положення, що містяться в актах міжнародного гуманітарного права, що стосуються захисту жінок та дітей у воєнний та мирний час,

посилаючись на інші важливі документи на свої резолюції 2444 (XXIII) від 19 грудня 1963 року, 2597 (XXIV) від 16 грудня 1969 року, 2674 (XXV) від 9 грудня 1970 року з питання про повагу прав людини та основні принципи захисту цивільного населення у період збройних конфліктів, а також на резолюцію 1515 (XLVIII) Економічної та Соціальної Ради від 28 травня 1970 року, в якій міститься прохання до Генеральної Асамблеї розглянути можливість складання проекту декларації про захист жінок та дітей у надзвичайних обставинах та під час війни,

усвідомлюючи свою відповідальність за долю підростаючого покоління та за долю матерів, які відіграють важливу роль у суспільстві, у сім'ї та, особливо, у вихованні дітей,

враховуючи необхідність надати особливий захист жінкам та дітям, що належать до цивільного населення,

урочисто проголошує цю Декларацію про захист жінок та дітей у надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів та закликає всі держави-члени Організації суворо дотримуватись цієї декларації:

1. Напади на цивільне населення та бомбардування його, що завдають незліченних страждань, особливо жінкам та дітям, які становлять найбільш вразливу частину населення, забороняються, і такі дії підлягають засудженню.
2. Використання хімічної та бактеріологічної зброї в ході військових операцій є одним з найбільш кричучих порушень Женевського протоколу 1925 року, Женевських конвенцій 1949 року та принципів міжнародного гуманітарного права та спричиняє тяжкі втрати серед цивільного населення, включаючи беззахисних жінок та дітей, та підлягає рішучому.
3. Усі держави повинні повністю виконувати свої зобов'язання відповідно до Женевського протоколу 1925 року та Женевських конвенцій 1949 року, а також інших актів міжнародного права, що стосуються поваги до прав людини в період збройних конфліктів, які надають важливі гарантії для захисту жінок і дітей.
4. Держави, які беруть участь у збройних конфліктах, у військових операціях на іноземних територіях або у військових операціях на територіях, що все ще знаходяться під колоніальним пануванням, повинні вживати всіх зусиль для того, щоб уберегти жінок та дітей від руйнівних наслідків війни. Повинні бути вжиті всі необхідні кроки, щоб домогтися заборони таких заходів, як переслідування, тортури, каральні заходи, принизливе поводження та насильство, зокрема проти тієї частини цивільного населення, яку становлять жінки та діти.
5. Усі форми репресій та жорстокого, нелюдського поводження з жінками та дітьми, включаючи ув'язнення, тортури, розстріли, масові арешти, колективні покарання, руйнування житла та насильницьке вигнання з місць проживання, що здійснюються воюючими сторонами під час військових операцій або на окупованих вважаються злочинними.
6. Жінки та діти, що належать до цивільного населення і опинилися в умовах надзвичайних обставин та збройних конфліктів у боротьбі за мир, самовизначення, національне звільнення та незалежність або проживають на окупованих територіях, не повинні позбавлятися даху над головою, їжі, медичної допомоги або інших невід'ємних прав у відповідно до положень Загальної Декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, Декларації прав дитини або інших актів міжнародного права.

Конвенція про захист цивільного населення під час війни

Женева, 12 серпня 1949 року

Конвенцію ратифіковано із застереженнями Указом ПВР УРСР від 03.07.1954

Про зняття застережень і здійснення заяви див. Закон № 3413-IV від 08.02.2006

Офіційний переклад

Уповноважені, які підписалися нижче, Урядів, представлених на Дипломатичній конференції, що проходила в Женеві з 21 квітня до 12 серпня 1949 року, з метою створення Конвенції про захист цивільного населення під час війни, домовилися про таке:

Частина I Загальні положення

Стаття 1

Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримуватися та забезпечувати дотримання цієї Конвенції за всіх обставин.

Стаття 2

На додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни.

Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив.

Хоча одна з держав, які перебувають у конфлікті, може не бути учасницею цієї Конвенції, держави, які є її учасницями, залишаються зобов'язаними нею у своїх взаємовідносинах. Крім того, вони зобов'язані Конвенцією стосовно зазначеної держави, якщо остання приймає та застосовує її положення.

Стаття 3

У разі збройного конфлікту, який не має міжнародного характеру й виникає на території однієї з Високих Договірних Сторін, кожна сторона конфлікту зобов'язана застосовувати як мінімум такі положення:

1. З особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто *hors de combat*⁵³ унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини, поведуться гуманно, без будь-якої

---

⁵³ Hors de combat - той, що вийшов з ладу (фр.). - Прим.пер.

ворожой дискримінації, причиною якої слугують раса, колір шкіри, релігія чи вірування, стать, походження чи майновий стан чи будь-які інші подібні критерії.

Із цією метою є забороненими й залишатимуться забороненими будь-коли та будь-де такі діяння стосовно зазначених вище осіб:

a) насилля над життям й особистістю, зокрема всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури;

b) захоплення заручників;

c) наруга над людською гідністю, зокрема образливе та принизливе поводження;

d) засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено належним чином і який надає судові гарантії, визнані цивілізованими народами як необхідні.

2. Підбирати поранених і хворих та надавати їм допомогу.

Безстороння гуманітарна організація, така, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, може запропонувати свої послуги сторонам конфлікту.

Крім того, сторони конфлікту повинні шляхом укладення спеціальних угод докладати зусиль з метою введення в дію всіх або частини інших положень цієї Конвенції.

Застосування попередніх положень не впливає на правовий статус сторін конфлікту.

Стаття 4

Особами, що перебувають під захистом цієї Конвенції, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є.

Громадяни держави, не зобов'язаної цією Конвенцією, під її захистом не перебувають. Громадяни нейтральної держави, які опиняються на території воюючої держави, та громадяни союзної з воюючою державою не вважаються особами, що перебувають під захистом, тоді, коли держава, громадянами якої вони є, має нормальне дипломатичне представництво в державі, під владою якої вони є.

Проте положення частини II є ширшими в застосуванні, визначеному в статті 13.

Особи, що перебувають під захистом Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, або Женевської конвенції про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 року, або Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року, не розглядаються як особи, що перебувають під її захистом.

Стаття 5

У випадках, коли на території сторони конфлікту остання пересвідчилася в тому, що окрему особу, що перебуває під захистом, насправді підозрюють у тому, що вона займається діяльністю, ворожою для безпеки держави, або що її залучено до такої діяльності, така окрема особа не має права заявляти про права й переваги, що надає ця Конвенція, через те, що вони, якби виконувалися на користь такої особи, були б такими, що завдають шкоди безпеці такої держави.

Якщо на окупованій території окрему особу, що перебуває під захистом Конвенції, затримано як шпигуна чи диверсанта або як підозрюваного на законній підставі в діяльності, що загрожує безпеці окупаційної держави, у тих випадках, коли цього вимагають настійні міркування воєнної безпеки, ця особа може бути позбавленою прав на зв'язок, які надаються цією Конвенцією.

У кожному із цих випадків такі особи, однак, користуватимуться гуманним поведженням і в разі судового переслідування не позбавлятимуться своїх прав на справедливий і нормальний суд, передбачений цією Конвенцією. Їм будуть також цілком надані в якомога коротший строк, сумісний з безпекою держави або, у відповідному випадку, окупаційної держави, права та переваги, які надаються особі, що перебуває під захистом, відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 6

Ця Конвенція повинна застосовуватися з самого початку будь-якого конфлікту або окупації, зазначених у статті 2.

На території сторін конфлікту застосування Конвенції припиняється після загального припинення бойових дій.

На окупованій території застосування цієї Конвенції припиняється через рік після загального припинення бойових дій, але окупаційна держава, настільки, наскільки вона виконує функції уряду на цій території, буде пов'язана на строк окупації положеннями таких статей цієї Конвенції: 1 - 12, 27, 29 - 34, 47, 49, 51 - 53, 59, 61 - 77 та 143.

Особи, що перебувають під захистом, звільнення, репатріація або влаштування яких відбудуться після цих строків, будуть протягом зазначеного часу перебувати під захистом цієї Конвенції.

Стаття 7

Крім угод, спеціально передбачених у статтях 11, 14, 15, 17, 36, 108, 109, 132, 133 та 149 Високі Договірні Сторони зможуть укласти інші спеціальні угоди з будь-якого питання, що його вони вважали б за доцільне врегулювати окремо. Жодна спеціальна угода не повинна погіршувати становища осіб, які перебувають під захистом, установленим цією Конвенцією, або обмежувати прав, які вона їм надає.

Особи, які перебувають під захистом, продовжують користуватися привілеями цих угод протягом усього часу застосування до них Конвенції, крім випадків спеціального включення інших умов до зазначених вище або пізніше укладених угод, а також крім випадків, коли та чи та сторона конфлікту надасть їм сприятливі умови.

Стаття 8

Особи, які перебувають під захистом, за жодних обставин не можуть відмовлятися, частково або цілком від прав, які їм забезпечують ця Конвенція та спеціальні угоди, згадані в попередній статті, якщо такі є.

Стаття 9

Ця Конвенція застосовується за сприяння та під контролем держав-покровительок, на які покладено охорону інтересів сторін конфлікту. Для цього держави-покровительки можуть призначити крім свого дипломатичного або консульського персоналу делегатів з-поміж своїх громадян або громадян інших нейтральних держав. Названі делегати повинні бути погоджені державою, у якій їм належить виконувати свої обов'язки.

Сторони конфлікту якомога більше сприяють виконанню завдань представників чи делегатів держав-покровительок.

Представники чи делегати держав-покровительок за жодних обставин не повинні виходити за межі своєї місії, яку визначено цією конвенцією.

Вони повинні, зокрема, брати до уваги нагальні потреби безпеки держави, у якій вони виконують свої обов'язки.

Стаття 10

Положення цієї Конвенції не перешкоджають гуманітарній діяльності, яку Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша безстороння гуманітарна організація, за згодою заінтересованих сторін конфлікту, можуть здійснювати для захисту цивільних осіб та надання їм допомоги.

Стаття 11

Високі Договірні Сторони можуть будь-коли домовитися доручити міжнародній організації, яка дає всі гарантії безсторонності й дієвості, виконання обов'язків, що покладаються цією Конвенцією на державу-покровительку.

Коли особи, які перебувають під захистом цієї Конвенції, не мають користі або перестали мати користь від діяльності держави-покровительки або організації, передбаченої у викладеному вище абзаці першому, тоді держава, яка затримує, звертається з проханням до нейтральної держави або такої організації взяти на себе функції, що виконуються відповідно до цієї Конвенції державою-покровителькою, визначеною сторонами конфлікту.

Якщо про захист не можна домовитися відповідним чином, то держава, яка затримує, звертається з проханням надати або приймає пропозицію, з урахуванням положень цієї статті, надати послуги гуманітарної організації, наприклад Міжнародного комітету Червоного Хреста, з узяття на себе виконання гуманітарних функцій, що виконуються державами-покровительками відповідно до цієї Конвенції.

Будь-яка нейтральна держава чи будь-яка організація, яку запросила заінтересована держава або яка сама пропонує свої послуги для цих цілей, повинна діяти з почуттям відповідальності стосовно сторони конфлікту, від якої залежать особи, що перебувають під захистом цієї Конвенції, та повинна надати достатні гарантії того, що вона може взяти на себе відповідні функції та виконувати їх безсторонньо.

Попередні положення не можуть частково скасовуватися спеціальними угодами між державами, одна з яких є обмеженою, навіть тимчасово, у своїх можливостях вільно вести переговори через воєнні події, особливо у випадках, коли всю або значну частину території зазначеної держави окуповано.

Кожного разу, коли в цій Конвенції згадується держава-покровителька, таке згадування стосується й організацій, які заміщають її в розумінні цієї статті.

Положення цієї статті поширюються на випадки та адаптуються до випадків, пов'язаних з громадянами нейтральної держави, які перебувають на окупованій території або які опиняються на території воюючої держави, у якій держава, громадянами якої вони є, не має нормального дипломатичного представництва.

Стаття 12

Держави-покровительки у випадках, коли вони вважатимуть це за потрібне в інтересах осіб, що перебувають під захистом, зокрема в разі розбіжності між сторонами конфлікту з приводу застосування або тлумачення положень цієї Конвенції, надаватимуть свої добрі послуги з метою врегулювання розбіжності.

З цією метою кожна з держав-покровительок може, або на прохання однієї зі сторін, або з власної ініціативи, запропонувати сторонам конфлікту скликати нараду їхніх представників, зокрема властей, відповідальних за осіб, що перебувають під захистом, можливо, на нейтральній, належним чином вибраній території. Сторони конфлікту повинні розглянути такі пропозиції. Держави-покровительки можуть, у разі необхідності, запропонувати для схвалення сторонами конфлікту особу, яка належить до нейтральної держави або яку делегував Міжнародний комітет Червоного Хреста, яку буде запрошено взяти участь у такій нараді.

Частина II Загальний захист населення від деяких наслідків війни

Стаття 13

Положення частини II стосуються всього населення країн, які перебувають у конфлікті, без будь-якої дискримінації за ознакою, зокрема, раси, національності, релігійних або політичних переконань, і спрямовані на полегшення страждань, спричинених війною.

Стаття 14

У мирний час Високі Договірні Сторони, а після початку бойових дій і сторони конфлікту можуть створювати на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони та місцевості, організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни поранених, хворих та осіб похилого віку, дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років.

З початком та протягом бойових дій, заінтересовані сторони можуть укласти угоди про взаємне визнання створених ними зон та місцевостей. Із цією метою вони можуть використовувати положення проекту угоди, що додається до цієї Конвенції, з такими змінами, які вони можуть uważати необхідними.

Державам-покровителькам та Міжнародному комітету Червоного Хреста пропонується надавати добрі послуги для полегшення створення та визнання цих санітарних і безпечних зон та місцевостей.

Стаття 15

Будь-яка сторона конфлікту може звернутися безпосередньо або за посередництвом нейтральної держави чи якоїсь гуманітарної організації до протилежної сторони з пропозицією про створення в районах, де відбуваються бойові дії, нейтралізованих зон, призначених для захисту від наслідків війни таких осіб, без різниці:

- a) поранених та хворих комбатантів або некомбатантів;
- b) цивільних осіб, які не беруть участі в бойових діях та, перебуваючи в зонах, не виконують жодної роботи воєнного характеру.

Коли відповідні сторони доходять згоди стосовно географічного положення нейтралізованої зони, керівництва нею, постачання продуктів харчування до неї та здійснення контролю над нею, представники сторін конфлікту укладають й підписують письмову угоду. Угода встановлює початок і тривалість нейтралізації зони.

Стаття 16

Поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням.

Настільки, наскільки дозволяють воєнні фактори, які необхідно враховувати, кожна сторона конфлікту сприяє заходам, ужитим для розшуку вбитих та поранених, з метою надання допомоги особам, які зазнали корабельної аварії, та іншим особам, що наражаються на серйозну небезпеку, а також з метою захисту їх від пограбування та поганого поводження.

Стаття 17

Сторони конфлікту намагаються укласти місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породілей та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон.

Стаття 18

Цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом.

Держави, які є сторонами конфлікту, забезпечують усі цивільні лікарні свідоцтвами, які підтверджують, що вони є цивільними лікарнями та що будівлі, які вони займають, не використовуються для жодних цілей, які могли б позбавити ці лікарні захисту відповідно до статті 19.

Цивільні лікарні позначаються емблемою, передбаченою в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року, але тільки якщо на це є дозвіл держави.

Сторони конфлікту намагаються, наскільки на це дозволяють воєнні фактори, які необхідно брати до уваги, уживати необхідних заходів для того, щоб зробити розпізнавальні емблеми, якими позначаються цивільні лікарні, чітко помітними сухопутним, повітряним та морським силам супротивника для усунення можливості будь-якої ворожої дії.

З огляду на небезпеки, яким лікарні можуть піддаватися через свою близькість до воєнних об'єктів, рекомендується розташовувати такі лікарні якнайдалі від таких об'єктів.

Стаття 19

Захист, на який мають право цивільні лікарні, не може припинитися, якщо вони використовуються, крім виконання гуманітарних обов'язків, для вчинення дій, шкідливих для супротивника. Захист, однак, може бути припинено лише після відповідного попередження, у якому в усіх відповідних випадках установлено обґрунтований строк, і після того, як таке попередження залишилося без уваги.

Те, що в цих лікарнях лікуються поранені та хворі із числа особового складу збройних сил, або наявність стрілецької зброї та боєприпасів, вилучених у таких комбатантів, але ще не зданих відповідним службам, не вважається діями, шкідливими для супротивника.

Стаття 20

Особи, які займаються регулярно й виключно обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, у тому числі персонал, призначений для пошуку, підбирання, транспортування та лікування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користуються повагою та перебувають під захистом.

На окупованих територіях та в зонах бойових дій зазначений вище персонал розпізнається за допомогою посвідчення особи, що підтверджує його статус, з фотокарткою власника та рельєфною печаткою відповідального органу, а також за допомогою проштемпельованої водостійкої пов'язки, яку він носить на лівій руці під час виконання ним службових обов'язків. Ця пов'язка видається державою й має емблему, передбачену в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року.

Інший персонал, зайнятий обслуговуванням та адмініструванням цивільних лікарень, має право на повагу й захист, а також на носіння пов'язки, передбаченої в умовах, установлених у цій статті, відповідно до них під час виконання ним таких обов'язків. У посвідченні особи зазначаються обов'язки, для виконання яких його найнято.

Адміністрація кожної лікарні завжди надає компетентним національним або окупаційним органам влади оновлений список такого персоналу.

Стаття 21

Колони автомобілів або санітарні поїзди на суші чи на спеціально оснащених суднах на морі, які перевозять поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей, користуються повагою та захищаються так само, як і лікарні, передбачені в статті 18, і позначаються, за згодою держави, демонстрацією відмітної емблеми, передбаченої в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року.

Стаття 22

Літальні апарати, призначені виключно для транспортування поранених і хворих цивільних осіб, інвалідів та породілей або для транспортування медичного персоналу й санітарного майна, не можуть бути атаковані, натомість користуються повагою, коли вони летять на висоті, в час та за маршрутами, які спеціально погоджені всіма заінтересованими сторонами конфлікту.

Вони можуть бути позначені відмітною емблемою, передбаченою в статті 38 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року.

Якщо не погоджено інше, то польоти над ворожою територією або територією, окупованою супротивником, забороняються.

Такі літальні апарати повинні виконувати кожну вимогу приземлитися. У разі приземлення на вимогу літальний апарат зі своїми пасажирами може продовжувати свій політ після огляду, якщо такий є.

Стаття 23

Кожна Висока Договірна Сторона дозволяє вільне пропускання всіх посилок з медикаментами та санітарними матеріалами, а також предметами, необхідними для виконання релігійних обрядів, які призначаються виключно для цивільного населення іншої Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця остання є ворожою. Вона також дозволяє вільне пропускання всіх посилок з найважливішими продуктами харчування, одягом і тонізуючими засобами, призначеними для дітей, молодших 15 років, вагітних жінок та породілей.

Зобов'язання Високої Договірної Сторони забезпечувати вільний пропуск усіх посилок, зазначених у попередньому абзаці, виконується за умови, що ця Сторона може пересвідчитися в тому, що немає причин боятися:

- a) що посилки можуть потрапити не за призначенням, або
- b) що контроль може бути неефективним, або
- c) що посилки можуть очевидно сприяти успіху воєнних зусиль або економіки супротивника, будучи заміною товарів, які в іншому разі супротивник повинен був би забезпечити чи виробити, або вивільняючи сировину, матеріали і робочу силу, необхідні для виробництва таких товарів.

Держава, яка дозволяє пропускання посилок, зазначених в абзаці першому цієї статті, може поставити умовою такого дозволу, щоб розподіл їх адресатам виконувався під контролем на місці доставки з боку держав-покровительок.

Пересилання таких посилок здійснюватиметься, і держава, яка дозволяє їхнє вільне пропускання, повинна мати право встановлювати технічні умови, за яких воно дозволяється.

Стаття 24

Сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями.

Сторони конфлікту сприятимуть прийманню цих дітей нейтральною країною на час конфлікту за згодою держави-покровительки, якщо така є, та коли гарантується додержання принципів, викладених в абзаці першому.

Крім того, вони намагатимуться вжити необхідних заходів для того, щоб особу усіх дітей до 12 років можна було встановити завдяки спеціальним медальйонам або якимось інакше.

Стаття 25

Кожна особа, яка знаходиться на території однієї зі сторін конфлікту або на окупованій нею території, зможе повідомляти членам своєї сім'ї, де б вони не були, а також отримувати від

них відомості суто сімейного характеру. Ця кореспонденція повинна пересилатися швидко й без невиправданого зволікання.

Якщо внаслідок обставин, що склалися, обмін сімейною кореспонденцією звичайною поштою ускладнений або неможливий, заінтересовані сторони конфлікту повинні звернутися до нейтрального посередника, такого як, наприклад, Центральне агентство, зазначене в статті 140, для того, щоб визначити разом з ним, як найліпше забезпечити виконання ними своїх зобов'язань, зокрема з допомогою національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця).

Якщо сторони конфлікту визнають за доцільне обмежити сімейне листування, такі обмеження можуть полягати лише у вимозі обов'язкового використання стандартних формулярів, на яких можна написати 25 слів будь-якого тексту, та обмежити листування до одного разу на місяць.

Стаття 26

Кожна зі сторін конфлікту повинна полегшувати пошуки, які здійснюють члени розлучених війною сімей з метою встановлення контакту, та, наскільки це можливо, об'єднання. Вона, зокрема, повинна підтримувати діяльність організацій, які присвячують себе цій справі, коли вони визнані цією стороною та поважають заходи безпеки, яких вона вживає.

Частина III Статус осіб, які перебувають під захистом, та поведження з ними

Розділ I Положення, спільні для територій сторін конфлікту та для окупованих територій

Стаття 27

Особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу.

Жінки потребують особливого захисту від будь-якого зазіхання на їхню честь, і, зокрема, захисту від зґвалтування, примушування до проституції чи будь-якої іншої форми посягання на їхню моральність.

З урахуванням положень стосовно здоров'я, віку та статі, сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, має право поводитися з усіма ними однаково, без жодної дискримінації, зокрема стосовно раси, релігії або політичних переконань.

Проте сторони конфлікту повинні застосовувати до осіб, що перебувають під захистом, таких заходів контролю чи безпеки, які будуть визнані за необхідні під час ведення війни.

Стаття 28

Присутність будь-якої особи, яка перебуває під захистом, у будь-яких пунктах чи районах не може бути використана для захисту цих місць від воєнних операцій.

Стаття 29

Сторона конфлікту, під владою якої є особи, що перебувають під захистом, відповідає за поведження своїх представників із цими особами, причому це не знімає особистої відповідальності з таких представників.

Стаття 30

Особам, що перебувають під захистом, будуть надані всі можливості звертатися до держав-покровительок, до Міжнародного комітету Червоного Хреста, до Національного товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) країни, у якій перебувають, а також до будь-якої іншої організації, яка зможе надати їм допомогу.

Власті сприятимуть цим організаціям в межах, які дозволяють умови війни або вимоги безпеки.

Крім візитів делегатів держав-покровительок та Міжнародного комітету Червоного Хреста, передбачених статтею 143, держави, під владою яких є особи, що перебувають під захистом, або окупаційні держави сприятимуть, у міру можливого, відвідуванню представниками інших організацій, метою яких є надання духовної або матеріальної допомоги, осіб, що перебувають під захистом.

Стаття 31

Жодний примус фізичного чи морального порядку не може застосовуватися до осіб, які перебувають під захистом, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей.

Стаття 32

Високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення та медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше брутальне поведження з боку як цивільних, так і військових властей.

Стаття 33

Жодну особу, що перебуває під захистом, не може бути покарано за правопорушення, якого вона не вчинила особисто. Колективні покарання, так само як і будь-які залякування чи терор, забороняються.

Пограбування забороняються.

Репресалії стосовно осіб, які перебувають під захистом, та їхнього майна забороняються.

Стаття 34

Захоплення заручників забороняється.

Розділ II Іноземці на території однієї зі сторін конфлікту

Стаття 35

Будь-яка особа, що перебуває під захистом, яка захотіла би залишити територію на початку чи під час конфлікту, матиме право це зробити, якщо її виїзд не суперечить національним інтересам держави. Розгляд заяв про виїзд повинен відбуватися за встановленою процедурою, і рішення повинно прийматися у якомога скоріше. Ті особи, які отримують дозвіл на виїзд, зможуть забезпечити себе необхідними для поїздки грошима та взяти з собою, в розумних межах, достатню кількість речей та предметів особистого вжитку.

Особи, яким буде відмовлено в дозволі залишити територію, мають право на розгляд цієї відмови в найкоротший строк відповідним судом або адміністративним органом, призначеним для цього державою, яка затримує.

Якщо таке клопотання було подано, представники держави-покровительки зможуть, коли це дозволяють міркування безпеки, або коли заінтересовані особи не виступають проти, отримати повідомлення про причини відмови стосовно будь-якого клопотання про дозвіл залишити територію, та повідомлення, якомога скоріше, прізвищ усіх осіб, яким було відмовлено у такому дозволі.

Стаття 36

Для виїздів, дозволених відповідно до попередньої статті, повинні бути створені задовільні умови з погляду безпеки, гігієни здоров'я та харчування. Усі пов'язані із цим витрати від пункту виїзду з території держави, яка затримує, повинна взяти на себе країна, до якої вони виїжджають, або у разі перебування у нейтральній країні, держава, громадяни якої користуються такою можливістю. Практичні умови таких переміщень визначатимуть, у разі необхідності, спеціальні угоди між заінтересованими державами.

Зазначене вище не стосується спеціальних угод, які можуть укласти сторони конфлікту стосовно обміну та репатріації їхніх громадян, що опинилися під владою супротивника.

Стаття 37

До осіб, що перебувають під захистом, які відбувають попереднє ув'язнення або покарання у місцях позбавлення волі, слід ставитися гуманно протягом періоду їхнього ув'язнення.

Після звільнення вони мають право звернутися з проханням залишити територію згідно з попередніми статтями.

Стаття 38

За винятком особливих заходів, передбачених цією Конвенцією, зокрема статтями 27 та 41, становище осіб, що перебувають під захистом, в цілому продовжуватиме регулюватися положеннями про статус іноземців у мирний час. У будь-якому разі їм надаватимуться такі права:

- 1) вони матимуть змогу отримувати індивідуальну або колективну допомогу, що їм надсилатиметься.
- 2) вони матимуть право на медичну допомогу та лікування в лікарні такою настільки, наскільки й громадяни держави, на території якої вони перебувають, якщо цього вимагає стан їхнього здоров'я.
- 3) вони матимуть право сповідувати свою релігію та отримувати духовну підтримку від служителів їхньої віри.
- 4) якщо вони перебувають на території, що є особливо небезпечною у зв'язку з веденням воєнних дій, вони матимуть право залишити цей регіон, так само як і громадяни держави, на території якої вони перебувають.
- 5) діти віком до п'ятнадцяти років, вагітні жінки та матері дітей віком до семи років матимуть право скористатися перевагами настільки, наскільки й громадяни держави, на території якої вони перебувають.

Стаття 39

Особи, що перебувають під захистом, які внаслідок воєнних дій втратили свій заробіток, повинні бути забезпечені можливістю отримати оплачувану роботу. З міркувань безпеки та враховуючи положення статті 40, така можливість повинна бути забезпечена на такому самому рівні, як і для громадян держави, на території якої перебувають ці особи.

Якщо державою - стороною конфлікту здійснюється контроль над особами, що перебувають під захистом, який призводить до неспроможності останніх забезпечити свою життєдіяльність, і, особливо, якщо таким особам з міркувань безпеки відмовляють у наданні оплачуваної роботи на задовільних для них умовах, згадана вище держава повинна забезпечити їх та осіб, яких вони утримують засобами для існування.

У будь-якому разі, особи, що перебувають під захистом, мають право отримувати грошову допомогу від країни, громадянами якої вони є, від держави-покровительки або від організацій з надання підтримки, зазначених у статті 30.

Стаття 40

Особи, що перебувають під захистом, можуть бути зайняті на примусових роботах виключно настільки, наскільки й громадяни держави - сторони конфлікту, на території якої вони перебувають.

Якщо особи, що перебувають під захистом, є громадянами держави-супротивниці, їх можна залучати лише до таких видів примусових робіт, виконання яких є необхідним для забезпечення продуктів харчування, житла, одягу, транспорту та здоров'я людей і які не є безпосередньо пов'язаними з проведенням воєнних операцій.

У випадках, зазначених у двох попередніх абзацах, особи, що перебувають під захистом, залучені до примусових робіт прирівнюються у правах до громадян цієї держави стосовно умов та гарантій праці, зокрема це стосується зарплатні, тривалості робочого дня, одягу та обладнання, попередньої підготовки та компенсації за нещасні випадки на виробництві та хвороби.

У разі порушення згаданих вище положень, особам, що перебувають під захистом, дозволяється скористатися своїм правом на оскарження згідно зі статтею 30.

Стаття 41

Якщо держава, під владою якої можуть бути особи, що перебувають під захистом, визнає заходи контролю, згадані у цій Конвенції, недостатніми, то вона, однак, не зможе вживати заходів, жорсткіших, ніж примусове поселення на певній території або інтернування згідно з положеннями статей 42 та 43.

Під час застосування положень абзацу другого статті 39 стосовно осіб, від яких вимагається залишити їхнє постійне місце проживання у зв'язку з рішенням про переселення їх на іншу визначену територію, держава, яка затримує, повинна максимально точно дотримуватись вимог стосовно забезпечення їхнього добробуту, зазначених у розділі IV частини III цієї Конвенції.

Стаття 42

Розпорядження стосовно інтернування або примусового виселення осіб, що перебувають під захистом, може бути видане лише тоді, коли це є абсолютно необхідним для забезпечення безпеки держави, яка затримує.

Якщо будь-яка особа через представників держави-покровительки добровільно звертається з проханням про її інтернування і якщо це є необхідним через її особисте становище, особу буде інтерновано державою, під владою якої вона є.

Стаття 43

Будь-яка особа, що перебуває під захистом, яку було інтерновано або примусово поселено на визначеній території, матиме право на перегляд цього рішення у найкоротший строк

відповідним судом або адміністративним органом, призначеним з цією метою державою. Якщо рішення про інтернування або примусове поселення на визначеній території залишається чинним, суд або адміністративний орган повинен періодично, принаймні двічі на рік переглядати справу цієї особи, щоб вносити сприятливі зміни до попереднього рішення, якщо це дозволяють обставини.

Якщо особи, що перебувають під захистом, не заперечують, держава, яка затримує, повинна в найкоротший строк повідомляти державі-покровительці прізвища всіх осіб, що перебувають під захистом, яких було інтерновано або примусово поселено на визначених територіях, або прізвища осіб, яких було звільнено з місць інтернування або примусового поселення. Державу-покровительку слід також у найкоротший строк повідомляти про рішення судів та органів згаданих в абзаці першому цієї статті, дотримуючись таких самих умов.

Стаття 44

Застосовуючи заходи контролю, зазначені в цій Конвенції, держава, яка затримує, не повинна вороже поводитися з біженцями, які фактично не перебувають під захистом жодного уряду, лише на підставі їхньої юридичної належності до держави-супротивниці.

Стаття 45

Особи, що перебувають під захистом, не можуть бути передані державі, яка не є учасницею Конвенції.

Це положення не може перешкоджати репатріації осіб, що перебувають під захистом, або їхньому поверненню до країни їхнього проживання після закінчення воєнних дій.

Особи, що перебувають під захистом, можуть бути передані державою, яка затримує, лише державі, яка є учасницею цієї Конвенції, і лише тоді, коли держава, яка затримує, упевниться в бажанні та спроможності цієї держави виконувати положення Конвенції. Якщо за таких умов передача осіб, що перебувають під захистом, відбулась, відповідальність за виконання положень Конвенції покладається на державу, яка погодилась їх прийняти протягом періоду, на який вони будуть їй довірені. Однак, якщо ця держава не дотримається положень Конвенції стосовно будь-якого важливого питання, держава, яка здійснила передачу осіб, що перебувають під захистом, повинна після письмового повідомлення державі-покровительки вжити ефективних заходів, щоб виправити ситуацію або повинна звернутися з вимогою про повернення осіб, що перебувають під захистом. Така вимога повинна бути задоволена.

Особу, що перебуває під захистом, за будь-яких обставин не може бути передано країні, де існує можливість її переслідування за політичні чи релігійні переконання.

Положення цієї статті не є перешкодою для видачі осіб, що перебувають під захистом, яких звинувачують у порушенні кримінального законодавства на підставі угод, укладених до початку воєнних дій.

Стаття 46

Обмежувальні заходи, яких ужито стосовно осіб, що перебувають під захистом, будуть скасовані у найкоротший строк після припинення воєнних дій, якщо цього не було зроблено раніше.

Обмежувальні заходи, яких ужито стосовно майна осіб, що перебувають під захистом, будуть скасовані у найкоротший строк після припинення воєнних дій відповідно до законодавства держави, яка затримує.

Розділ III Окуповані території

Стаття 47

Особи, що перебувають під захистом, які знаходяться на окупованій території не будуть у жодному разі та жодним чином позбавлені переваг цієї Конвенції у зв'язку з будь-якими змінами, запровадженими стосовно керівних установ чи управління цією територією внаслідок її окупації, або у зв'язку з будь-якою угодою, укладеною між властями окупованої території та властями окупаційної держави, або у зв'язку з анексією окупаційною державою всієї або частини окупованої території.

Стаття 48

Особи, що перебувають під захистом, які не є громадянами держави, територію якої окуповано можуть скористатися правом залишити цю територію за умови дотримання положень, передбачених статтею 35 і рішення пов'язані з цим повинні прийматися згідно з процедурою, яку встановить окупаційна держава відповідно до зазначеної статті.

Стаття 49

Забороняється, незалежно від мотивів, здійснювати примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.

Однак окупаційна держава може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, якщо це є необхідним для забезпечення безпеки населення або зумовлено особливо вагомими причинами військового характеру. Проведення таких евакуацій не може передбачати переміщення осіб, що перебувають під захистом, за межі окупованої території за винятком випадків, коли цього неможливо уникнути з матеріальних причин. Особи, яких було евакуйовано в такий спосіб, повинні бути відправлені додому відразу після припинення воєнних дій на цій території.

Окупаційна держава, що здійснює таке переміщення або евакуацію повинна в межах своїх можливостей максимально забезпечити розміщення осіб, що перебувають під захистом, у

належних приміщеннях, а також забезпечити щоб власне переміщення відбувалось у задовільних умовах з погляду санітарії, здоров'я, безпеки та харчування, а також те, що члени однієї сім'ї не будуть розлучені.

Одразу після здійснення переміщень або евакуації, про них слід повідомити державі-покровительці.

Окупаційна держава не повинна затримувати осіб, що перебувають під захистом, на території, що є особливо небезпечною у зв'язку з веденням воєнних дій, за винятком випадків, коли це є необхідним для забезпечення безпеки населення або у зв'язку з особливо вагомими причинами військового характеру.

Окупаційна держава не повинна здійснювати переміщення або депортації частини свого громадянського населення на територію, яку вона окупує.

Стаття 50

Окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту.

Окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій.

Якщо місцеві установи виявляться неспроможними забезпечити утримання та освіту дітей, окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів, щоб забезпечити ними дітей, які втратили батьків чи були з ними розлучені в результаті війни і які не мають можливості отримати необхідне піклування з боку близького родича або друга; навчання повинно здійснюватися по можливості особами їхньої національності, мови та релігії.

Спеціальний відділ бюро, створеного згідно зі статтею 136 повинен вживати всіх необхідних заходів для встановлення особи дітей, якщо існують сумніви стосовно їхньої особи. Дані про їхніх батьків та інших близьких родичів, якими вони володітимуть необхідно також реєструвати.

Окупаційна держава не повинна перешкоджати реалізації будь-яких преференційних заходів стосовно надання харчування, медичної допомоги та забезпечення захисту постраждалих внаслідок війни, реалізація яких була затверджена до початку окупації з метою сприяння дітям віком до 15 років, вагітним жінкам та матерям дітей віком до 7 років.

Стаття 51

Окупаційна держава не має права примушувати осіб, що перебувають під захистом, служити в її збройних чи допоміжних силах.

Окупаційна держава може залучати до примусових робіт лише осіб, що перебувають під захистом, яким виповнилося 18 років, і лише до такої роботи, яка є необхідною для забезпечення потреб окупаційної армії або для належного забезпечення населення окупованої країни комунальними послугами, продуктами харчування, житлом, одягом, транспортом та медичними послугами. Особи, що перебувають під захистом, не можуть бути примушені виконувати будь-яку роботу, що передбачала б їхню участь у воєнних операціях. Окупаційна держава не може вимагати від осіб, що перебувають під захистом, застосовувати силу для забезпечення безпеки приміщень, де вони виконують доручену їм роботу.

Робота повинна виконуватись лише в межах окупованої території, на якій знаходяться ці особи. Кожна така особа, наскільки це дозволяють обставини, повинна бути залишена на своєму звичайному місці роботи. Робота повинна належним чином оплачуватись та відповідати фізичним та інтелектуальним можливостям робітників. Дія чинного в окупованій країні законодавства, яким регулюються умови та гарантії праці, зокрема що стосується зарплатні, робочих годин, обладнання, попередньої підготовки та компенсації за виробничі травми та хвороби поширюватиметься на осіб, що перебувають під захистом, залучених до роботи зазначеної в цій статті.

У жодному разі примусове залучення до праці не повинно передбачати участі робітників в організаціях військового або напіввійськового характеру.

Стаття 52

Жодний контракт, угода чи положення не можуть обмежувати права робітника добровільного чи недобровільного, де б він не знаходився, звертатися до представників держави-покровительки з проханням про її покровительство.

Будь-які заходи, що мають на меті спричинити безробіття чи обмежити можливості працевлаштування для робітників окупованої території, щоб примусити їх працювати на окупаційну державу, забороняються.

Стаття 53

Будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що є індивідуальною або колективною власністю приватних осіб чи держави, або інших громадських установ чи соціальних або кооперативних організацій забороняється, за винятком випадків, коли це є необхідним для проведення воєнних операцій.

Стаття 54

Окупаційній державі забороняється змінювати статус посадових осіб чи суддів на окупованих територіях або вживати стосовно них будь-яких заходів примусу, якщо вони утримуватимуться від виконання своїх обов'язків з міркувань совісті.

Ця заборона не становить перешкоди для виконання абзацу другого статті 51. Вона не впливає на право окупаційної держави звільняти посадових осіб з посад, які вони обіймають.

Стаття 55

Окупаційна держава зобов'язана за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами; зокрема, постачати необхідні продукти харчування, медичні матеріали та інші припаси, якщо ресурсів окупованої території виявиться недостатньо.

Окупаційна держава може реквізувати харчові та інші припаси, а також медичні матеріали, що знаходяться на окупованій території виключно для потреб окупаційних сил та співробітників адміністрації і лише враховуючи потреби громадянського населення. За умов дотримання положень інших міжнародних конвенцій, окупаційна держава повинна вжити заходів для забезпечення справедливої компенсації будь-якої реквізиції.

Держава-покровителька має право будь-коли здійснити перевірку стану постачання продуктів харчування та медичних матеріалів на окупованій території, за винятком випадків, коли діють тимчасові обмеження, спричинені особливо важливими воєнними потребами.

Стаття 56

Окупаційна держава зобов'язана за допомогою всіх наявних засобів та в співробітництві з державними та місцевими органами влади забезпечувати та підтримувати діяльність медичних та лікарняних установ, а також забезпечити та підтримувати на окупованій території умови задовільні з погляду охорони здоров'я та санітарії, зокрема, вдаючись до вживання та проведення профілактичних та запобіжних заходів, необхідних для запобігання поширенню інфекційних захворювань та епідемій. Медичному персоналу усіх категорій буде дозволено виконувати свої обов'язки.

При створенні нових лікарень на окупованій території за відсутності тут компетентних органів, окупаційна влада повинна, якщо це необхідно, офіційно визнати ці лікарні згідно зі статтею 18. За подібних обставин окупаційна влада повинна також офіційно визнати медичний персонал та транспортні засоби відповідно до положень статей 20 та 21.

Ухвалюючи рішення про проведення заходів з охорони здоров'я та забезпечення задовільних санітарних умов та під час реалізації цих заходів окупаційна держава повинна враховувати моральні та етичні вимоги населення окупованої території.

Стаття 57

Окупаційна держава може реквізувати громадські лікарні лише тимчасово і лише в разі нагальної потреби в лікуванні поранених та хворих військовослужбовців за умови, що своєчасно буде вжито належних заходів стосовно забезпечення догляду та лікування пацієнтів, що знаходяться у цих лікарнях, а також для забезпечення потреби громадянського населення у лікарняному догляді.

Майно та запаси громадських лікарень не можуть бути реквізовані доти, доки вони є необхідними для потреб громадянського населення.

Стаття 58

Окупаційна держава повинна дозволити релігійним служителям надавати духовну підтримку їхнім одновірцям.

Окупаційна держава також прийматиме посилки, у яких містяться книжки та предмети, необхідні для задоволення релігійних потреб, та сприятиме їхньому розповсюдженню на окупованій території.

Стаття 59

Якщо усе або частина населення окупованої території отримують недостатній обсяг постачань, окупаційна держава повинна погодитись вжити заходів, спрямованих на надання підтримки цьому населенню і повинна сприяти реалізації цих заходів усіма наявними у неї засобами.

Така допомога може надходити як з боку держав, так і з боку незалежних гуманітарних організацій, таких, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, і повинна, зокрема, передбачати забезпечення посилками, що містять продукти харчування, медичні матеріали та одяг.

Усі Договірні Сторони повинні дозволити вільне перевезення таких посилок та забезпечити їхню охорону.

Держава, яка надає право на вільне ввезення посилок на територію, окуповану супротивною стороною, повинна, однак, мати право на огляд посилок та контроль за їхнім перевезенням відповідно до визначеного строку та маршруту, і за сприяння держави-покровительки пересвідчитись, що ці посилки використовуватимуться для надання допомоги населенню, яке її потребує, а не в інтересах окупаційної держави.

Стаття 60

Вантажі допомоги жодним чином не позбавляють окупаційну державу зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до статей 55, 56 та 59. Окупаційна держава не повинна в жодному разі змінювати призначення цих вантажів, за винятком випадків, коли в цьому є особлива потреба, в інтересах населення окупованої території та за згодою держави-покровительки.

Стаття 61

Розповсюдження вантажів допомоги, зазначених у попередніх статтях повинно здійснюватись за сприяння та під контролем держави-покровительки. Цей обов'язок може бути передано нейтральній державі, Міжнародному комітету Червоного Хреста чи будь-якій іншій незалежній гуманітарній організації за згодою окупаційної держави та держави-покровительки.

Такі вантажі допомоги звільняються від усіх видів оплат, податків та митних зборів, за винятком випадків, коли це необхідно в інтересах економіки цієї території.

Усі сторони контракту повинні докладати всіх зусиль, щоб дозволити безоплатне перевезення та транспортування вантажів допомоги, що направляються на окуповані території.

Стаття 62

Коли це не суперечить особливим вимогам безпеки, особи, що перебувають під захистом, зможуть також отримувати допомогу, що надсилається їм особисто.

Стаття 63

За умов дотримання тимчасових та виняткових заходів, які запроваджуються окупаційною державою з особливо важливих міркувань безпеки:

а) визнані національні Товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) матимуть змогу продовжувати свою діяльність, яка відповідає принципам Червоного Хреста, визначеним на міжнародних конференціях організації Червоного Хреста. Іншим організаціям з надання допомоги буде дозволено продовжувати їхню гуманітарну діяльність за таких самих умов;

б) Окупаційна держава не має права вимагати будь-якої зміни персоналу чи структури цих організацій, що може негативно позначитись на згаданій вище діяльності.

Таким самим принципам повинна відповідати діяльність персоналу чи спеціальних організацій невійськового характеру, які вже існують або можуть бути засновані з метою забезпечення умов життя громадянського населення шляхом сприяння функціонуванню основних служб громадського користування, розподілення допомоги та організації рятувальних операцій.

Стаття 64

Кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Враховуючи згадане вище, та з огляду на необхідність забезпечення ефективного судочинства, суди окупованої території продовжуватимуть виконувати свої функції стосовно розгляду правопорушень, визначених цим законодавством.

Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції, підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються.

Стаття 65

Положення про кримінальну відповідальність, які ухвалюються окупаційною державою можуть набирати чинності лише після того, як їх опубліковано та доведено до відома населення їхньою рідною мовою. Ці положення не повинні мати зворотної сили.

Стаття 66

У разі порушення положень про кримінальну відповідальність, ухвалених окупаційною державою на підставі абзацу другого статті 64, окупаційна держава може передавати обвинувачених своїм неполітичним військовим судам, які належним чином організовані за умови їхнього розташування на окупованій території. Апеляційні суди повинні функціонувати переважно на території окупованої держави.

Стаття 67

Суди повинні діяти лише відповідно до тих законодавчих положень, які були чинними до моменту скоєння правопорушення і які відповідають загальним принципам права, зокрема принципу відповідності покарання правопорушенню.

Стаття 68

Якщо особи, що перебувають під захистом, скоюють правопорушення з метою завдання шкоди виключно окупаційній державі і якщо це правопорушення не є замахом на життя чи фізичну недоторканість представників особового складу окупаційних військ чи адміністрації, не становить серйозної колективної загрози й не завдає великої шкоди майну окупаційних військ або адміністрації чи об'єктам, які ними використовуються, то такі особи підлягають інтернуванню або ув'язненню, за умови, що строк цього інтернування або ув'язнення є відповідним ступеню важкості скоєного ними правопорушення. Крім того, інтернування або ув'язнення повинні бути єдиними видами покарання, що передбачають позбавлення волі, які застосовуватимуться до осіб, що перебувають під захистом, у разі скоєння ними згаданих вище правопорушень. Суди, дія яких передбачена статтею 66 цієї Конвенції мають право на власний розсуд замінити ув'язнення інтернуванням на той самий строк.

Положення про кримінальну відповідальність, ухвалені окупаційною державою згідно зі статтями 64 та 65 можуть передбачати покарання осіб, що перебувають під захистом, через смертну кару лише у разі визнання їх винними у шпіонажі, здійсненні серйозних актів диверсії проти військових об'єктів окупаційної держави або скоєнні умисних правопорушень, які призвели до смерті однієї чи більше осіб, та за умови, що законодавство окупованої території, яке було чинним до початку окупації передбачало покарання через смертну кару за скоєння таких злочинів.

Смертний вирок особі, що перебуває під захистом, може бути призначений лише тоді, коли суд приділив особливу увагу тому, що обвинувачений не є громадянином окупаційної держави, а отже, - не є пов'язаним з нею жодними зобов'язаннями вірності.

У жодному разі смертної кари не може бути призначено особі, що перебуває під захистом, яка на момент скоєння злочину не досягла 18-річного віку.

Стаття 69

У всіх випадках строк попереднього ув'язнення буде зараховуватися до будь-якого строку тюремного ув'язнення, до якого було засуджено особу, що перебуває під захистом.

Стаття 70

Окупаційна держава не має права здійснювати арешт, переслідування або висувати обвинувачення проти осіб, що перебувають під захистом, за вчинки або переконання скоєні або виражені ними до початку окупації або протягом періоду її тимчасового припинення, за винятком випадків порушення законів або звичаїв війни.

Арешт, переслідування, висунення обвинувачень та депортація за межі окупованої території громадян окупаційної держави, які до початку конфлікту шукали притулок на окупованій території можуть здійснюватись лише в разі скоєння ними злочину після початку воєнних дій, або за кримінальні злочини, скоєні до початку воєнних дій, за які згідно із законодавством окупованої держави передбачалась би видача злочинця у мирний період.

Стаття 71

Компетентні судові органи окупаційної держави не мають права виносити будь-якого вироку без розгляду справи відповідно до встановленого процесуального порядку.

Особам, проти яких висунуто обвинувачення з боку окупаційної держави, слід негайно повідомити про це в письмовій формі, зрозумілою для них мовою з викладом усіх подробиць обвинувачення, яке проти неї висувається та притягнути її до судової відповідальності у найкоротший строк. Державі-покровительці повинно бути повідомлено про будь-яке переслідування, розпочате окупаційною державою проти особи, що перебуває під захистом, у зв'язку із скоєнням ними злочинів, за які передбачається покарання через смертний вирок або ув'язнення на строк понад два роки; окупаційна держава повинна мати змогу будь-коли отримувати інформацію про стан проведення таких переслідувань. Крім того, держава-покровителька матиме право отримати на її вимогу усі дані про ці судові справи або інші переслідування, розпочаті окупаційною державою проти особи, що перебуває під захистом.

Повідомлення державі-покровительці, як це передбачено в абзаці другому цієї статті, повинно бути надіслане негайно й у будь-якому разі держава-покровителька повинна отримати його за три тижні до початку першого слухання справи. Слухання справи не може розпочатись, якщо до його початку не було надано доказів про повне виконання положень цієї статті. Це повідомлення повинно містити такі дані:

- a) дані про особу обвинуваченого;
- b) місце перебування або ув'язнення;

- с) детальна інформація про висунуті обвинувачення (із зазначенням постанов про кримінальну відповідальність, на яких базується обвинувачення);
- д) найменування суду, де буде проходити слухання справи;
- е) місце та дата першого слухання.

Стаття 72

Обвинувачені мають право надати докази, необхідні для їхнього захисту, зокрема викликати до суду свідків. Вони повинні мати право на допомогу кваліфікованого правозахисника за власним вибором, який повинен мати змогу вільно відвідувати обвинуваченого та повинен бути забезпечений усіма необхідними засобами для підготовки захисту.

Якщо обвинувачений не обирає захисника сам, то держава-покровителька може йому його надати. Коли проти особи висувається обвинувачення у скоєнні серйозного злочину і за відсутності держави-покровительки, окупаційна держава за згодою обвинуваченого повинна надати йому захисника.

Обвинуваченому повинні бути надані послуги перекладача як під час попереднього розслідування, так і під час слухання справи в суді, за винятком випадків, коли обвинувачений добровільно відмовляється від таких послуг. Вони мають право у будь-який момент відмовитися від послуг перекладача або попросити його замінити.

Стаття 73

Засуджений має право на подання апеляції у порядку визначеному законодавством згідно з яким діє суд. Він повинен бути цілком поінформований про своє право на подання апеляції або оскарження, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

Кримінально-процесуальна процедура, передбачена цим розділом, повинна застосовуватись, наскільки це можливо, до процедури оскарження. Якщо в законодавстві, відповідно до якого діє суд, немає положень, якими регулюється процедура оскарження, засуджений матиме право на оскарження вироку у відповідних органах окупаційної держави.

Стаття 74

Представники держави-покровительки мають право бути присутніми на будь-якому засіданні суду, де розглядається справа особи, що перебуває під захистом, окрім виняткових випадків, коли слухання проходитиме за зачиненими дверима в інтересах безпеки окупаційної держави, про що вона повинна повідомити державі-покровительці. Повідомлення про місце та дату проведення слухання повинно бути надіслане державі-покровительці.

Про всі вироки, якими передбачається смертна кара або ув'язнення строком понад два роки, слід у найкоротший строк повідомляти державі-покровительці із зазначенням підстав, на яких було винесено вирок. У повідомленні повинно міститись посилання на повідомлення, зроблене відповідно до статті 71, а в разі винесення вироку, яким передбачається ув'язнення,

також бути зазначене місце відбування строку ув'язнення. Записи про інші вироки, крім тих, які зазначено вище, повинні зберігатись у суді та надаватись для перегляду представникам держави-покровительки. Строк, установлений для подання оскарження в разі винесення вироку, яким передбачається смертна кара або ув'язнення строком на два роки й більше не повинен розпочинатися доти, доки держава-покровителька не отримає повідомлення про винесення вироку.

Стаття 75

У жодному разі людина, що була засуджена до смертної кари, не повинна бути позбавлена права звертатися з проханням про помилування.

Жодного смертного вироку не буде виконано до завершення шестимісячного періоду з моменту, коли держава-покровителька отримає повідомлення про остаточне рішення суду, що підтверджує смертну кару чи рішення про відмову стосовно помилування.

В окремих випадках, коли через надзвичайні обставини виникає підготовлена загроза для безпеки чи для збройних сил окупаційної держави, шестимісячний період до виконання вироку про смертну кару може бути зменшено. Державі-покровительці буде завжди повідомлено про таке скорочення строку, та вона завжди буде мати достатньо часу та можливість звернутися з пропонуванням до компетентних окупаційних органів.

Стаття 76

Особи, що перебувають під захистом, що обвинувачі в скоєнні злочину, повинні знаходитися в окупованій країні, а в разі засудження повинні там само відбувати строк покарання. Вони повинні бути, якщо це можливо, відділені від інших ув'язнених, причому для них повинно бути встановлено санітарний та харчовий режими, що є достатніми для підтримання їхнього здоров'я та відповідають режимам в'язниць окупованої країни.

Вони повинні отримувати таку медичну допомогу, яку вимагає стан їхнього здоров'я.

Їм буде дозволено користуватись духовною підтримкою, яка б могла їм допомогти.

Жінки будуть утримуватись в окремих приміщеннях та за ними будуть наглядати безпосередньо жінки.

Буде взято до уваги запровадження спеціального режиму для неповнолітніх.

Особи, що перебувають під захистом і є в'язнями, будуть мати право отримувати візити від делегатів держави-покровительки та Міжнародного комітету Червоного Хреста, згідно з положеннями статті 143.

Такі особи мають право отримувати, принаймні, одну посилку з предметами допомоги на місяць.

Стаття 77

Особи, що перебувають під захистом, які були обвинувачені або визнані судом винними та які знаходяться на окупованій території, після закінчення строку окупації повинні бути передані відповідним органам на визволеній території разом з заведеними на них справами.

Стаття 78

Якщо окупаційна держава через причини збереження безпеки визнає необхідним вжити заходів стосовно осіб, що перебувають під захистом, найбільше, що вона може застосувати - це змушено поселити їх у визначеному місці чи інтернувати.

Рішення стосовно вимушеного переселення чи інтернування повинні бути ухвалені згідно з нормативною процедурою, яка повинна бути визначена окупаційною державою згідно з положеннями цієї Конвенції. Ця процедура повинна передбачати право на апеляцію з боку заінтересованих сторін. Рішення стосовно апеляції будуть прийматися в якомога швидші строки.

Якщо рішення залишатимуться в силі, вони стануть предметом періодичного перегляду, по можливості через кожні шість місяців компетентними органами, що створює держава.

Особи, що перебувають під захистом, яких вимушено переселяють, а отже змушують покинути місця їхнього проживання, будуть користуватися всіма перевагами, що згадані в статті 39 цієї Конвенції.

Розділ IV Правила, що стосуються поводження з інтернованими

Глава I Загальні положення

Стаття 79

Сторони конфлікту можуть інтернувати осіб, що перебувають під захистом, лише згідно з положеннями статей 41, 42, 43, 68 та 78.

Стаття 80

Інтерновані цілком зберігають свою громадянську правоспроможність і можуть її використовувати настільки, наскільки це дозволяє статус інтернованого.

Стаття 81

Сторони конфлікту, до яких будуть інтерновані особи, що перебувають під захистом, зобов'язані забезпечити безоплатне утримання цих осіб та медичну допомогу, якої потребує стан їхнього здоров'я.

Жодних вирахувань із грошової допомоги, заробітних плат чи виплат інтернованим не повинно бути використано для цілей виплат зазначених вище витрат.

Держава, яка затримує, повинна забезпечувати підтримку всіх утриманців інтернованих, якщо ці утриманці не мають достатніх засобів існування чи неспроможні забезпечити свою життєдіяльність.

Стаття 82

Держава, яка затримує, буде, наскільки це можливо, розселяти інтернованих відповідно до їхньої національності, мови та звичаїв. Інтерновані, що є громадянами однієї й тієї самої країни, не будуть поселені окремо лише через мовну різницю.

Протягом усього періоду інтернування члени однієї сім'ї, особливо батьки та діти будуть проживати разом, за винятком випадків, коли через стан здоров'я, місце роботи чи застосування положень глави IX цього розділу розлучення буде необхідним і матиме тимчасовий характер. Інтерновані мають право вимагати, щоб їхні діти, які залишились на свободі без опіки батьків, були інтерновані разом з ними.

Завжди, коли це можливо, члени інтернованої сім'ї повинні жити в одному приміщенні, але окремо від інших інтернованих; їм повинні бути надані необхідні умови для сімейного життя.

Глава II Місця інтернування

Стаття 83

Держава, яка затримує, не створює місць інтернування в районах, де особливо є небезпеки війни.

Держава, яка затримує, передасть всю необхідно інформацію стосовно географічного розташування місць, де знаходяться інтерновані ворожим державам за допомогою держав-покровительок.

Кожного разу, коли це дозволяють міркування військового порядку, табори для інтернованих, повинні бути позначені літерами IC таким чином, щоб протягом дня їх чітко було видно з повітря. Хоча заінтересовані держави можуть домовитися про інший спосіб позначення. Жодне інше місце окрім табору для інтернованих не може бути позначено таким самим чином.

Стаття 84

Інтерновані повинні бути поселені окремо від полонених та осіб, позбавлених волі по іншим причинам та мати окремі органи управління.

Стаття 85

Держава, яка затримує, повинна вжити всіх можливих та необхідних заходів з метою забезпечення особам, що перебувають під захистом, з самого початку їхнього інтернування поселення в будівлях чи інших приміщеннях, що забезпечують повну гарантію задоволення гігієнічних потреб та потреб здоров'я, забезпечують надійний захист від суворих кліматичних умов та наслідків війни. У жодному разі місця поселення інтернованих не повинні знаходитися в екологічно небезпечних зонах, або в місцях з несприятливими для інтернованих кліматичними умовами. В тих випадках, коли особи, що перебувають під захистом, тимчасово інтерновані до екологічно небезпечного місця, або до місця з небезпечними для здоров'я кліматичними умовами, вони повинні бути переселені до місця з ліпшими умовами, як тільки це стане можливим.

Приміщення повинні бути цілком захищені від вологості, належним чином опалюватися та мати освітлення, особливо в години сутінок. Приміщення для сну повинні бути достатньо просторими і добре провітрюватися, інтерновані повинні мати постільні речі та достатню кількість ковдр, з урахуванням кліматичних умов, віку, статі та стану здоров'я інтернованих.

Інтерновані будуть користуватись, незалежно від годин доби, санітарними зручностями, що відповідають санітарним вимогам і чистота яких постійно підтримується. Вони будуть забезпечені необхідною кількістю води та мила для щоденного туалету та прання особистої білизни; їм також будуть забезпечені прилади та можливості для досягнення цих цілей. Крім того, вони повинні мати можливість приймати душ чи ванну. Їм потрібно надавати час, необхідний для прання та прибирання приміщень.

В тих випадках, коли як виняток як тимчасовий захід необхідно поселити інтернованих жінок, що не є членами однієї сім'ї, в одному приміщенні з інтернованими чоловіками, їм обов'язково необхідно надати окремі місця для сну та санітарні установки.

Стаття 86

Держава, яка затримує, повинна забезпечити інтернованих необхідним приміщенням для проведення релігійних обрядів, незалежно від їхнього віросповідання.

Стаття 87

Щоб інтерновані мали змогу купити продовольчі товари та предмети повсякденного користування, що можуть поліпшити їхнє життя і побут, зокрема мило й тютюнові вироби, за цінами, не вищими, ніж ті, що існують на місцевих ринках, в місцях, де проживають інтерновані, повинні бути встановлені ларьки, за винятком місць, де існують інші можливості задоволення таких потреб.

Прибутки від продаж у ларьках буде направлено до фонду матеріальної підтримки, який повинно бути створено в кожному місці інтернування, та буде використано на користь інтернованих, що знаходяться в цій місцевості. Комітет з питань інтернованих, створення якого

передбачено статтею 102, має право здійснювати перевірку ведення справ в ларьках та використання коштів фонду.

У разі закриття місця інтернування, кошти фонду матеріальної підтримки будуть направлені в інший фонд, створений в місці інтернування людей такої самої національності, або, коли такого місця не існує, до центрального фонду матеріальної підтримки що діє на користь усіх інтернованих, які залишаються під владою держави, яка затримує.

У разі загального визволення зазначені вище кошти залишаються державі, де перебували інтерновані, якщо між державами не існує іншої угоди.

Стаття 88

З метою забезпечення необхідного захисту в місцях інтернувань, де існує загроза повітряних нападів та інших проявів воєнних дій, належним чином та в достатній кількості повинні бути побудовані захисні споруди. Під час тривоги інтерновані можуть вільно якомога швидше скористуватись захисними спорудами, за винятком тих, хто залишився захищати місця проживання від небезпеки, що виникла. Усі заходи з метою захисту населення будуть спрямовані й на захист інтернованих.

Усі місця інтернувань повинні бути обладнані протипожежними приладами безпеки.

Глава III Харчування та одяг

Стаття 89

Щоденний харчовий раціон інтернованих повинен бути достатнім по кількості, якості та різноманіттю, щоб забезпечити нормальний стан здоров'я та запобігання явищам, пов'язаним з недостатнім харчуванням. Треба враховувати звичний для інтернованих режим харчування.

Крім того, інтернованим повинна надаватися можливість самим готувати їжу з додаткових харчів, які вони мають.

Інтерновані будуть забезпечені необхідною кількістю питної води. Повинно бути дозволено паління тютюнових виробів.

Інтерновані, що працюють, будуть отримувати додаткові харчі залежно від об'єму роботи, яку вони виконують.

Вагітні, жінки, що годують дітей груддю та діти до п'ятнадцяти років повинні отримувати додаткові харчі залежно від їхніх фізіологічних потреб.

Стаття 90

Після позбавлення волі інтернованим повинно бути надано можливість забезпечити себе необхідним одягом, взуттям та змінною білизною, а надалі можливість самозабезпечення речами, які вони потребують. Якщо інтерновані не мають необхідного одягу (потрібно

враховувати кліматичні умови) і не мають можливості його дістати, держава, яка затримує, зобов'язана безоплатно забезпечити їм цей одяг.

Одяг, яким держава, яка затримує, забезпечить інтернованих, чи зовнішні позначки на ньому не повинні мати образливого характеру чи викликати насміхання.

Робітники отримують відповідні знаряддя праці, зокрема захисний одяг, якщо цього вимагає характер праці.

Глава IV Гігієна та медична допомога

Стаття 91

В кожному місці інтернування буде створено відповідний лазарет під керівництвом кваліфікованого лікаря, де інтерновані зможуть отримати необхідну допомогу і де їм буде забезпечено необхідний режим харчування. Для тих, хто страждає на інфекційні та психічні хвороби будуть створені спеціальні ізолятори.

Інтернованих, серед яких є породіллі, особи, що страждають від серйозних захворювань, чи стан яких потребує спеціального лікування, хірургічного втручання або стаціонарного догляду, повинні прийняти будь-які медичні установи, де їм буде забезпечено необхідний догляд, що за якістю дорівнює догляду звичайного населення.

Медична допомога інтернованим буде переважно надаватися медичним персоналом тієї самої національності, що й інтерновані.

Інтернованим не можна заважати приходити на обстеження до медичних установ. Медичні органи влади держави, яка затримує, буде видавати на запит інтернованого офіційний медичний лист, у якому буде описано характер хвороби чи поранення та строки наданого лікування. Копію цього листа буде надіслано до Центрального агентства, передбаченого в статті 140.

Лікування, зокрема забезпечення необхідними приладами для підтримання здоров'я інтернованих, у тому числі зубними протезами та окулярами, повинно надаватися безоплатно.

Стаття 92

Медичний огляд інтернованих здійснюватиметься, принаймні, один раз на місяць. Метою таких оглядів буде, зокрема, перевірка загального стану здоров'я, харчування та гігієни інтернованих та виявлення заразних хвороб, особливо венеричних, туберкульозу та малярії. Таки огляди включатимуть в себе, зокрема, перевірку ваги кожного інтернованого та щорічний рентген.

Глава V Релігія, інтелектуальна та фізична діяльність

Стаття 93

Інтернованим буде надано повну свободу у виконанні релігійних обрядів, зокрема відвідування церемоній, що пов'язані з їхньою вірою, за умови, що вони не будуть порушувати правил дисципліни, визначених керівництвом інтернованих.

Виконувачам релігійних обрядів буде дозволено вільно виконувати свою місію серед єдиновірців. З цією метою держава, яка затримує, забезпечує їхній рівний розподіл між місцями інтернувань, де інтерновані розмовляють однією мовою та належать до однієї релігії. Якщо виникає проблема недостатньої кількості виконувачів релігійних обрядів, держава, яка затримує, надасть їм усі необхідні умови, зокрема транспортні засоби, щоб вони могли пересуватися з одного місця до іншого, вони також будуть мати право відвідувати інтернованих, що знаходяться в лікарні. Виконувачі релігійних обрядів будуть вести вільне листування стосовно релігійних культів з релігійними управліннями країни, де перебувають інтерновані, і, наскільки це можливо, з міжнародними релігійними організаціями, що належать до цієї самої віри. Норми цього листування не підпадають під статтю 107, але передбачені статтею 112.

Коли інтерновані не отримують необхідної духовної допомоги з боку виконувачів релігійних обрядів, або існує недостатня кількість останніх, місцеві релігійні органи цієї самої віри можуть призначати виконувачів релігійних обрядів релігії інтернованих, або, якщо це можливо з погляду релігії, виконувачів обрядів подібної релігії чи кваліфікованих в цих питаннях осіб, попередньо узгодивши кандидатів з владними представниками держави, яка затримує. Особа, що взяла на себе повноваження виконувача релігійних обрядів, користуватиметься всіма привілеями, що відповідають цій посаді. Призначені таким чином особи повинні дотримуватись усіх правил держави, яка затримує, установлених з метою підтримання дисципліни та безпеки.

Стаття 94

Держави, яка затримує, сприятиме інтелектуальній, освітній та спортивній діяльності, потребам у розважаннях серед інтернованих, а також залишати для них право вибору стосовно участі в подібних заходах. Вона повинна вжити всіх практичних заходів з метою забезпечення сприяння такій діяльності, зокрема шляхом надання відповідних приміщень.

Інтернованим будуть забезпечені можливості продовжувати навчання чи розпочати нове. повинно бути забезпечено можливість навчання дітей та підлітків. Вони будуть відвідувати школи в місцях інтернувань чи за їхніми межами.

Інтерновані будуть мати змогу займатися фізкультурою, спортом та грати в спортивні ігри на свіжому повітрі. З цією метою буде надано достатню кількість відкритої території в усіх місцях інтернування. Для дітей та підлітків також буде відведено спеціальні ділянки.

Стаття 95

Держава, яка затримує, може використовувати інтернованих як працівників лише за їхнім бажанням. Виконання роботи, яка була б примусовою для осіб, що перебувають під захистом та не є інтернованими, а отже означала порушення статті 40 чи 51 цієї Конвенції, та робота, що носить образливий чи принизливий характер, забороняється в будь-якому разі.

Після закінчення шеститижневого періоду роботи інтернований має право в будь-який момент припинити працювати, попередивши керівництво про таке рішення за вісім тижнів.

Ці положення не є перешкодою для держави, яка затримує, зобов'язувати інтернованих лікарів, дантистів та інший медичний персонал займатися їхньою професійною діяльністю на користь спів інтернованих, зобов'язувати інтернованих керувати та підтримувати місця інтернувань у належному стані та використовувати таких осіб у роботі на кухні та у виконанні іншої господарської діяльності, а також використовувати їх в діяльності, пов'язаній із захистом інтернованих від повітряних бомбардувань та інших небезпек війни. Хоча неможна інтернованого змушувати виконувати діяльність, на виконання якої він фізично не здатний згідно з діагнозом лікаря, призначеного адміністрацією.

Держава, яка затримує, бере на себе повну відповідальність за умови на робочому місці, медичну допомогу, виплату заробітних плат, страхування нещасних випадків та хвороб, пов'язаних з трудовою діяльністю. Умови праці та рівень компенсацій повинні відповідати нормам національного законодавства та існуючій практиці; у жодному разі вони не повинні бути гіршими, ніж ті, що існують у цьому регіоні. Рівень заробітної плати визначається на основі справедливих засад угоди між інтернованими та державою, яка затримує, і, якщо необхідно, й іншими роботодавцями окрім держави, яка затримує, причому угодою передбачається безоплатне утримання інтернованих та надання медичної допомоги, якої вимагає стан здоров'я інтернованих. Інтернованим, що призначені на постійне виконання робіт, зазначених в абзаці третьому цієї статті, буде виплачуватися заробітна плата, що справедливо відповідає їхній діяльності. Умови праці та рівень компенсацій за нещасні випадки та хвороби, пов'язані з професією діяльністю, не повинні бути нижчими, ніж ті, що отримують працівники цього самого району, під час виконання суміжної діяльності.

Стаття 96

Вся команда працівників підпорядковується відповідному місцю інтернування. Компетентні органи влади держави, яка затримує, та коменданти місць інтернувань несуть відповідальність за виконання положень цієї Конвенції серед команд працівників. Комендант зобов'язаний вести список членів підпорядкованих йому робочих груп та повідомлювати про його склад делегатам держави, яка затримує, Міжнародного комітету Червоного Хреста та інших гуманітарних організацій, які можуть прибути з візитом до місць інтернувань.

Глава VI Приватна власність та фінансові ресурси

Стаття 97

Інтернованим буде дозволено залишити при собі речі власного користування. Гроші, чеки, цінні папери тощо, коштовні речі можуть бути відібрані лише відповідно визначеній процедури. У такому разі інтернованим буде видано детальну розписку.

Грошові суми буде перераховано на особовий рахунок інтернованого відповідно статті 98; вони не можуть бути обмінані на іншу валюту, якщо цього не вимагає законодавство, що діє на території, де перебуває інтернований, чи власник сам не бажає цього.

Не можна забирати пам'ятні речі чи ті, що мають суб'єктивну цінність.

Обшук інтернованих жінок може здійснюватись лише жінками.

Після визволення чи репатріації, інтернованим буде повернено всі речі, грошові кошти в еквіваленті, що дорівнює сумі на їхньому особовому рахунку, відповідно статті 98, чи інші коштовності, які були відібрані під час інтернування, за винятком речей, які повинні залишитись на території держави, яка затримує, згідно із чинним законодавством. Якщо приватна річ інтернованого не була йому видана, він отримує детальну розписку.

Сімейні документи чи документи, що посвідчують особу, відбираються лише під розписку. У жодному разі інтернований не може залишитися без документа, що посвідчує особу. Коли інтернований не має такого документа, вони отримують спеціальні посвідчення, що видаються органами влади, які затримують.

Інтерновані можуть мати при собі визначену суму грошей готівкою чи у вигляді купонів, так щоб вони мали змогу зробити покупки.

Стаття 98

Всі інтерновані будуть отримувати виплати на придбання таких товарів як тютюн, туалетні речі тощо. Таки виплати можуть надаватись у вигляді кредитів чи купонів на покупки.

Крім того, інтерновані можуть отримувати матеріальну допомогу від держави-батьківщини, від держав-покровительок, від організацій, що можуть надати їм допомогу, чи від своїх сімей, а також прибуток від власності згідно із законодавством держави, яка затримує. Розмір матеріальної допомоги, що надходить з батьківщини, повинен бути рівним для кожної категорії інтернованих (інваліди, хворі, вагітні жінки тощо), і під час визначення розміру допомоги, що встановлює ця держава, та її розподілу державою, яка затримує, не повинно бути дискримінації інтернованих, що забороняється статтею 27 цієї Конвенції.

Державою, яка затримує, для кожного інтернованого повинен бути відкритий особовий рахунок, до якого будуть записуватись всі виплати, згадані в цій статті, заробітна плата, отримані грошові перекази. До його рахунка буде також внесено вираховані суми, які він міг би використати згідно із законодавством, що є чинним на території інтернування. Інтерновані матимуть усі можливості, сумісні з чинним законодавством на такій території для переказів

кошт сім'ям та особам, що залежать від них матеріально. Вони можуть знімати з рахунка кошти, необхідні для забезпечення особистих потреб, в рамках визначених державою, яка затримує. Їм буде надано можливість будь-коли ознайомитися зі своїми рахунками та отримати їхні копії. Про стан рахунків на вимогу повідомляється державі-покровительці; рахунок переводиться разом з інтернованою особою.

Глава VII Керівництво та дисципліна

Стаття 99

Кожне місце інтернування буде підпорядковане відповідальному офіцеру з регуляторних військових сил чи регуляторної цивільної адміністрації держави, яка затримує. Офіцер, що керує місцем інтернування, повинен мати текст цієї Конвенції офіційною мовою чи офіційною мовою країни та відповідати за її виконанням. Керуючий персонал повинен бути ознайомлений з положеннями цієї Конвенції та дотримуватись їхнього виконання.

Текст цієї Конвенції та угод, укладених на її підставі, буде розміщено в місцях інтернувань мовою, зрозумілою інтернованим, чи знаходитиметься в Комітеті інтернованих.

Інтерновані будуть інформовані про різноманітні правила, накази, повідомлення та публікації зрозумілою для них мовою.

Всі накази та команди, спрямовані на інтернованих, також повинні віддаватися зрозумілою для них мовою.

Стаття 100

Норми дисципліни в місцях інтернування повинні бути сумісними з принципами гуманності й ні за яких обставин не передбачати правил, які спричиняли б інтернованим фізичне напруження, що ставило б під загрозу їхнє здоров'я, чи передбачали фізичне чи моральне знущання. Позначення інтернованих шляхом татуювання чи інших знаків на тілі заборонено.

Зокрема, забороняється змушувати інтернованих довго стояти, постійно перевіряти їх за списком, карати фізичними та військовими вправами чи обмежувати доступ до харчування.

Стаття 101

Інтерновані мають право представляти органам влади, під юрисдикцією яких вони перебувають, будь-яку петицію стосовно умов інтернування, яким вони підлягають.

Вони також мають право подавати заяви без обмежень через Комітет інтернованих, або, якщо вони вважають це за необхідне, безпосередньо до представників держави-покровительки для того, щоб указати будь-які питання, які вони можуть оскаржити стосовно умов інтернування.

Такі петиції та скарги передаються негайно і без змін, і навіть якщо останні визнано безпідставними, вони не можуть бути приводом для будь-якого покарання.

Періодичні звіти про стан у місцях інтернування та стосовно потреб інтернованих можуть надсилатися Комітетами інтернованих до представників держав-покровительок.

Стаття 102

У кожному місці інтернування шляхом таємного голосування інтерновані вільно вибирають членів Комітету, уповноваженого представляти їх перед державою, яка затримує, та державою-покровителькою, Міжнародним комітетом Червоного Хреста та будь-якою іншою організацією, яка може допомогти їм. Члени Комітету мають право на переобрання.

Інтерновані, обрані таким чином, приступають до виконання своїх обов'язків після того, як їхнє обрання було схвалене органами влади, які здійснюють утримання під вартою. Причини будь-яких відмов або зміщень з посад передаються до заінтересованих держав-покровительок.

Стаття 103

Комітет інтернованих підтримує фізичний, духовний та інтелектуальний добробут інтернованих.

Якщо інтерновані вирішать, зокрема, організувати систему взаємодопомоги серед них, ця організація буде в межах компетенції цих Комітетів на додаток до спеціальних обов'язків, покладених на них відповідно до інших положень цієї Конвенції.

Стаття 104

Від членів Комітетів інтернованих не вимагається виконання іншої роботи, якщо виконання їхніх службових обов'язків вважається складнішим.

Члени Комітетів інтернованих можуть призначати серед інтернованих таких помічників, стосовно яких вони можуть зробити запит. Їм надаються всі матеріальні засоби, зокрема певна свобода пересування, потрібна для виконання їхніх обов'язків (відвідування робочих загонів, одержання постачання тощо).

Усі засоби також надаються членам Комітетів інтернованих для зв'язку поштою і телеграфом з органами влади, які здійснюють утримання під вартою, державами-покровительками, Комітетом інтернованих Червоного Хреста та їхніми делегатами, та з організаціями, які надають допомогу інтернованим. Члени комітету в робочих загонах матимуть схожі засоби для зв'язку з їхнім Комітетом інтернованих в головному місці інтернування. Такий зв'язок не обмежується й не вважається таким, що створює частину квоти, згаданої в статті 107.

Членам Комітетів інтернованих, яких переводять, надають обґрунтований час для того, щоб увести їхніх наступників у курс справ.

Глава VIII Відносини із зовнішнім світом

Стаття 105

Відразу після інтернування осіб, які перебувають під захистом, держави, які затримують, повідомляють їм, державі, громадянами якої вони є, та їхній державі-покровительці про заходи, ужиті для виконання положень цієї глави. Держави, які затримують, також повідомляють заінтересованим Сторонам про будь-які подальші зміни в таких заходах.

Стаття 106

Як тільки його інтернують, або не пізніше, ніж через тиждень після його прибуття до місця інтернування, а також у випадках хвороби або переведення до іншого місця інтернування або до лікарні, кожному інтернованому надають змогу надіслати безпосередньо своїй сім'ї, з одного боку, та до Центрального агентства, передбаченого статтею 140, з іншого боку, листівку інтернування, схожу, якщо можливо, на зразок, який додається до цієї Конвенції, у якій повідомляє своїм рідним про затримання, свою адресу і стан здоров'я. Згадані листівки пересилаються якомога скоріше й не можуть затримуватися будь-яким чином.

Стаття 107

Інтернованим дозволяється надсилати й отримувати листи й листівки. Якщо держава, яка затримує, вважає за необхідне обмежити кількість листів і листівок, які надсилає кожний інтернований, згадана кількість не може бути меншою, ніж два листи й чотири листівки на місяць; вони пишуться та, щоб якомога точніше відповідати зразкам, які додаються до цієї Конвенції. Якщо на кореспонденцію, адресовану інтернованим, треба накласти обмеження, їх накладає держава, громадянами якої вони є, по можливості на запит держави, яка затримує. Такі листи й листівки повинні передаватися обґрунтованою депешею; вони не можуть затримуватись або утримуватись з дисциплінарних причин.

Інтерновані, які тривалий час перебували без новин або які не мають можливості отримувати новини від своїх рідних чи надавати їм новини звичайним поштовим шляхом, а також ті, хто знаходиться на значній відстані від дому, мають дозвіл надсилати телеграми, причому вони сплачують витрати у валюті в місці їхньої передачі. Також вони користуються перевагою цього положення у випадках, які визнаються терміновими.

Як правило, пошта інтернованих пишеться їхньою. Воюючі сторони можуть санкціонувати кореспонденцію іншими мовами.

Стаття 108

Інтернованим дозволяється отримувати, поштою чи будь-якими іншими засобами, індивідуальні пакунки чи спільні посилки, які містять певний харч, одяг, медикаменти, а також книжки та предмети побутового, освітнього та рекреаційного характеру, які можуть

задовольнити їхні потреби. Такі посилки жодним чином не звільняють держави, яка затримує, від обов'язків, покладених на неї цією Конвенцією.

Якщо за воєнної необхідності кількість таких посилок обмежується, належне повідомлення про це надсилається державі-покровительці та Міжнародному комітетові Червоного Хреста, чи будь-якій іншій організації, яка надає допомогу інтернованим і відповідає за пересилку таких посилок.

Умови надсилання індивідуальних пакунків і спільних посилок, у разі необхідності, підлягають спеціальним угодам між заінтересованими державами, що в жодному разі не може затримувати отримання інтернованими поставок для надання допомоги. Пакунки з одягом і харчами не повинні містити книжок. Як правило, поставки медикаментів надсилаються в спільних пакунках.

Стаття 109

За відсутності спеціальних угод між воюючими сторонами стосовно умов отримання та розподілу спільних посилок допомоги, застосовуються правила стосовно спільної допомоги, які додаються до цієї Конвенції.

Спеціальні угоди, передбачені вище у тексті, у жодному разі не обмежують права Комітетів інтернованих отримати у володіння спільні посилки допомоги, надісланих для інтернованих, взяти на себе їхній розподіл і розпоряджатися ними в інтересах одержувачів.

Такі угоди також не обмежують права представників держав-покровительок, Міжнародного комітету Червоного Хреста, чи будь-якої іншої організації, яка надає допомогу інтернованим і відповідає за пересилку спільних посилок, на нагляд за їхнім розподілом серед одержувачів.

Стаття 110

Усі посилки з допомогою для інтернованих звільняються від імпортного мита, митних та інших зборів.

Усі речі, надіслані поштою, зокрема пакунки з допомогою, надіслані поштово-посилочною службою та грошові перекази, адресовані з інших країн інтернованим або відправлені ними через поштове відділення, безпосередньо або через Інформаційне бюро, передбачене в статті 136, і Центральне інформаційне агентство, передбачене в статті 140, звільняються від усіх поштових зборів як у країні походження, так і в країні одержання і транзитних країнах. Для цього, зокрема звільнення від зборів, передбачене Всесвітньою Поштовою Конвенцією від 1947 та угодами Всесвітнього Поштового Союзу на користь цивільних осіб - громадян ворожої країни, затриманих у таборах або цивільних в'язницях, поширюється на інших інтернованих осіб, що перебувають під захистом цієї Конвенції. Країни, які не підписали згаданих вище угод, зобов'язані гарантувати звільнення від витрат за таких самих обставин.

Вартість транспортування посилок з допомогою, які адресовані інтернованим і які з причин їхньої ваги чи будь-якої іншої причини не можуть бути надіслані через поштове відділення,

сплачується державою, яка затримує, на всіх територіях, які є під її контролем. Інші держави - сторони цієї Конвенції сплачують витрати на транспорт на їхніх відповідних територіях.

Витрати, пов'язані з перевезенням таких посилок, які не охоплені положеннями попередніх абзаців, сплачуються відправниками.

Високі Договірні Сторони намагаються зменшити, наскільки це можливо, витрати на телеграми, надіслані інтернованими або адресовані їм.

Стаття 111

Якщо воєнні дії заважають заінтересованим державам виконувати їхні обов'язки по забезпеченню передачі пошти й посилок з допомогою, передбачених статтями 106, 107, 108 і 113, то заінтересовані держави-покровительки, Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша організація, належним чином ухвалена воюючими сторонами, можуть взяти на себе передачу таких посилок підходящими засобами (залізниця, автотранспорт, судна або авіація тощо). Для цього Високі Договірні Сторони намагаються надати їм такий транспорт і дозволити його курсування, особливо гарантуючи необхідні охоронні перепустки.

Такий транспорт може також використовуватися для перевезення:

- а) кореспонденції, списків і звітів, обмін якими здійснюється між Центральним інформаційним агентством, зазначеним у статті 140, і Національним бюро, зазначеним у статті 136;
- б) кореспонденція та звіти, які стосуються інтернованих, якими держави-покровительки, Міжнародний комітет Червоного Хреста чи будь-яка інша організація, яка допомагає інтернованим, обмінюються або з їхніми делегатами, або з воюючими сторонами.

Ці положення жодним чином не заважають праву будь-якої воюючої сторони організувати інші засоби перевезення, якщо вона віддасть їм перевагу, та не перешкоджають наданню охоронних перепусток, згідно з взаємно погодженими умовами, для таких засобів перевезення.

Витрати, спричинені використанням таких засобів перевезення сплачують, пропорційно до важливості посилок, воюючими сторонами, на користь чиїх громадян вони надсилаються.

Стаття 112

Цензурування кореспонденції, яка адресована інтернованим або відправлена ними виконується якомога швидше.

Перевірка вантажів, адресованих інтернованим не проводиться за умов, які спричинять зіпсування товарів, які вони містять. Ця процедура виконується в присутності адресата, або одного з інтернованих, належним чином ним на те уповноваженого. Доставка інтернованим індивідуальних або спільних вантажів не затримується з приводу труднощів цензури.

Будь-яка заборона кореспонденції, накладена воюючими сторонами з воєнних або політичних міркувань є тимчасовою й її тривалість є якомога коротшою.

Стаття 113

Держави, які затримують, надають усі обґрунтовані засоби для передачі, через державу-покровительку або Центральне агентство, передбачене в статті 140, або яким-небудь іншим чином, заповітів, довіреностей, письмових повноважень чи будь-яких інших документів, адресованих інтернованим або відправлених ними.

У всіх випадках держави, які затримують, спрощують виконання та засвідчення в належній юридичній формі таких документів від імені інтернованих, зокрема дозволяючи їм отримати консультацію в юриста.

Стаття 114

Держава, яка затримує, надає інтернованим усі засоби для того, щоб вони мали змогу розпоряджатися своєю власністю, за умови, що це відповідає умовам інтернування та закону, який можна застосувати. Для цього згадана держава може надати їм дозвіл на виїзд з місця інтернування у крайніх випадках, і якщо дозволяють обставини.

Стаття 115

У всіх випадках, коли інтернований є учасником судового процесу в будь-якому суді, держава, яка затримує, якщо він робить про це запит, повідомляє суду про його затримання, забезпечує, щоб були вжиті всіх необхідних заходів для запобігання упередженості стосовно нього в суді з причини його інтернування, в тому, що стосується підготовки і ведення його справи або що стосується винесення будь-якого вироку в суді.

Стаття 116

Кожному інтернованому дозволяється приймати відвідувачів, особливо близьких родичів, регулярними інтервалами та якомога частіше.

Настільки, наскільки це можливо, інтернованим дозволяється відвідувати їхні домівки в крайніх випадках, особливо у випадках смерті або серйозної хвороби рідних.

Глава IX Карні та дисциплінарні санкції

Стаття 117

За умови положень цієї глави, чинне законодавство території, на якій вони затримуються, буде продовжувати застосовуватися до інтернованих, які вчиняють правопорушення під час інтернування.

В загальному законодавстві, якщо правила або накази визнають дії, учинені інтернованими такими, що підлягають покаранню, тоді як ті самі дії не підлягають покаранню, якщо вчинені особами, які не є інтернованими, такі дії караються лише дисциплінарно.

Жодний інтернований не може бути покараним більше, ніж раз за один і той самий вчинок, або з того самого приводу.

Стаття 118

Суди й органи влади під час винесення вироків якомога більше беруть до уваги те, що підсудний не є громадянином держави, яка затримує. Вони вільні зменшити покарання, приписане для цього правопорушення, у якому обвинувачується інтернований і не повинні для цього застосовувати мінімального приписаного вироку.

Ув'язнення в приміщенні без денного світла та в цілому всі форми жорстокості без винятків забороняються.

З інтернованими, які відбули дисциплінарні чи судові вирокі, поведуться так само, як і з іншими інтернованими.

Тривалість превентивного затримання, яке пройшов інтернований, віднімається від будь-якого дисциплінарного або судового вироку з ув'язненням, на який він може бути засуджений.

Комітетам інтернованих повідомляється про всі судові процеси, які ведуться проти інтернованих, яких вони представляють і про їхній результат.

Стаття 119

Дисциплінарні стягнення, які застосовуються до інтернованих:

- 1) Штраф, який не перевищує 50 відсотків зарплатні, яку інтернований отримав би згідно з положеннями статті 95 за період не більше, ніж 30 днів.
- 2) Припинення привілеїв, які надаються поза межами поведження, обумовленого цією Конвенцією.
- 3) Додаткові фізичні роботи, які не перевищують двох годин на день, у зв'язку з обслуговуванням місця інтернування.
- 4) Ув'язнення.

У жодному разі дисциплінарні стягнення не можуть бути жорстокими, брутальними чи небезпечними для здоров'я інтернованих. Потрібно звертати увагу на вік інтернованого, стать і стан здоров'я.

Тривалість будь-якого окремого покарання в жодному разі не повинна перевищувати максимум 30 послідовних днів, навіть якщо інтернований відповідає за кілька порушень дисципліни, коли розбирають його справу, пов'язані ці порушення чи ні.

Стаття 120

Інтерновані, яких повторно затримано після того, як вони втекли чи під час спроби втечі, підлягають лише дисциплінарному стягненню стосовно цієї дії, навіть якщо це багаторазове правопорушення.

Незважаючи на абзац третій статті 118, інтерновані, покарані внаслідок втечі або спроби втекти, можуть підлягати спеціальному спостереженню, за умови, що таке спостереження не впливає на стан їхнього здоров'я, яке виконується в місці інтернування, і що воно не спричиняє скасування будь-яких охоронних свідоцтв, забезпечених цією Конвенцією.

Інтерновані, які допомагають і сприяють втечі або намагаються втекти, підлягають з цього приводу лише дисциплінарному стягненню.

Стаття 121

Втеча або спроба втекти, навіть якщо це неодноразове правопорушення, не вважається обтяжливою обставиною у випадках, коли інтернований обвинувачується в правопорушеннях, учинених під час його втечі.

Воюючі сторони забезпечують, щоб компетентні органи влади були толерантними у вирішенні чи повинне покарання, винесене за правопорушення, мати дисциплінарний або судовий характер, особливо стосовно дій, учинених у зв'язку з втечею, незважаючи на її успіх.

Стаття 122

Дії, які становлять правопорушення проти дисципліни розслідуються негайно. Це правило застосовується, зокрема у випадках втечі або спроби втекти. Повторно затримані інтерновані передаються до компетентних органів влади якомога швидше.

У разі правопорушень проти дисципліни, ув'язнення до суду зменшується до абсолютного мінімуму для всіх інтернованих і не перевищує чотирнадцять днів. Його тривалість у будь-якому разі віднімається від будь-якого вироку з ув'язненням.

Положення статей 124 и 125 застосовуються до інтернованих, які ув'язнені, очікуючи суду, за правопорушення проти дисципліни.

Стаття 123

Без шкоди для компетенції судових органів і вищих властей дисциплінарне стягнення може бути накладене лише комендантом місця інтернування або відповідальним чиновником або службовою особою, яка його замінює, або якій він передав свої дисциплінарні повноваження.

До того, як призначено будь-яке дисциплінарне стягнення, обвинуваченому інтернованому надають точні відомості стосовно правопорушень, у яких він обвинувачується, і надають можливість пояснити свою поведінку та захистити себе. Йому дозволяється зокрема викликати свідків і звернутися по допомогу, якщо це необхідно, до послуг компетентного перекладача. Рішення оголошується в присутності обвинуваченого та члена Комітету інтернованих.

Період, який минає між часом призначення дисциплінарного стягнення та його виконанням не перевищує одного місяця.

Коли інтернованому призначають подальше дисциплінарне стягнення, між виконанням будь-якого з двох покарань повинно минути, принаймні, три дні, якщо тривалість одного з цих покарань складає десять днів чи більше.

Облік дисциплінарних стягнень ведеться комендантом місця інтернування та є відкритим для перевірки представниками держави-покровительки.

Стаття 124

Інтернованих у жодному разі не переводять до виправних закладів (в'язниць, виправних будинків, каторжних тюрем тощо) для відбування там дисциплінарного стягнення.

Приміщення, у яких відбувають дисциплінарні стягнення, повинні відповідати санітарним вимогам; зокрема, в них повинно бути достатньо ліжок. Інтернованим, які відбувають покарання, надається можливість підтримувати себе в чистоті.

Інтерновані-жінки, які відбувають дисциплінарне стягнення, розміщуються в окремих приміщеннях від інтернованих-чоловіків і перебувають під безпосереднім наглядом жінок.

Стаття 125

Інтернованим, яким призначено дисциплінарне стягнення, дозволяється займатися фізичними вправами та залишатися на відкритому повітрі, принаймні, дві години щодня.

Їм дозволяється, якщо вони це просять, бути присутніми на щоденних медичних перевірках. Вони отримують увагу, якої потребує їхній стан здоров'я, і, якщо необхідно, переводяться в лазарет місця інтернування або лікарню.

Їм дозволяється читати й писати, а також відправляти й отримувати листи. Посилки і грошові перекази, однак, можуть утримуватися від них до закінчення їхнього покарання; такі вантажі на цей час надаються Комітету інтернованих, який передасть до лазарету товари, які містять посилки і які можуть зіпсуватися.

Жодний інтернований, якому призначили дисциплінарне стягнення, не може бути позбавлений переваги положень статей 107 і 143 цієї Конвенції.

Стаття 126

Положення статей 71 й 76 включно застосовуються за аналогією до судових процесів над інтернованими, які знаходяться на національній території держави, яка затримує.

Глава X Переведення інтернованих

Стаття 127

Переведення інтернованих завжди виконується гуманно. Як правило, воно проводиться залізницею або іншими засобами перевезення та за умов, принаймні рівних тим умовам, які

діють для сил держави, яка затримує, в їхніх змінах станції. Якщо як винятковий захід такі переведення повинні виконуватися пішки, вони можуть не відбутися, якщо здоров'я інтернованих знаходиться в поганому стані, і в будь-якому разі не можуть піддавати їх надмірному виснаженню.

Держава, яка затримує, надає інтернованим під час переведення питну воду та їжу в достатній кількості, якості й різноманітності для того, щоб підтримувати себе в доброму здоров'ї, а також необхідний одяг, притулок, що відповідає нормам, і необхідну медичну увагу. Держава, яка затримує, уживає всіх необхідних заходів застереження для забезпечення їхньої безпеки під час переведення, і створює перед їхнім від'їздом повний список усіх інтернованих, яких переводять.

Хворі, поранені або госпіталізовані інтерновані і породіллі не переводяться, якщо подорож буде серйозно шкідливою для них, крім випадків, коли цього категорично вимагає їхня безпека.

Якщо зона бойових дій підходить близько до місця інтернування, інтерновані в згаданому місці не переводяться, якщо їхнє переведення не може бути здійснене в адекватних умовах безпеки, або якщо вони наражаються на більший ризик, залишаючись на місці, ніж за умов переведення.

Під час ухвалення рішень стосовно переведення інтернованих держава, яка затримує, ураховує їхні інтереси, зокрема не робить нічого, що підвищує труднощі їхньої репатріації або повернення до їхніх домівок.

Стаття 128

У разі переведення інтернованим повідомляють про їхній від'їзд і про їхню нову поштову адресу. Такі повідомлення даються вчасно для того, щоб вони могли спакувати багаж та повідомити своїм близьким родичам.

Їм дозволяється брати з собою особисті речі, кореспонденцію і посилки, які їм прислали. Вага такого багажу може обмежуватися, якщо так вимагають умови переведення, але в жодному разі не повинна бути менше, ніж двадцять п'ять кілограмів на інтернованого.

Пошта і посилки, адресовані на їхнє колишнє місце інтернування, пересилаються їм без затримки.

Комендант місця інтернування вживає, погоджено з Комітетом інтернованих, будь-яких заходів, необхідних для забезпечення перевезення власності громади інтернованих і багажу, який інтерновані не можуть узяти з собою внаслідок обмежень, накладених на підставі абзацу другого.

Глава XI Смерті

Стаття 129

Заповіти інтернованих отримуються для зберігання відповідальним органами влади; і в разі смерті інтернованого його заповіт передається без затримки особі, яку він заздалегідь призначив.

Смерті інтернованих засвідчуються лікарем кожного разу, і свідоцтво про смерть складається, підтверджуючи причину смерті й умови, за яких вона сталася.

Офіційний звіт про смерть, належним чином зареєстрований, складається відповідно до процедури, яка цього стосується, і яка чинна на території, де розташоване місце інтернування, і належним чином засвідчена копія такого звіту передається без затримки державі-покровительці, а також до Центрального агентства, зазначеного в статті 140.

Стаття 130

Органи влади, які затримують, забезпечують, щоб інтерновані, які померли під час інтернування, були поховані з пошаною, і, якщо можливо, згідно з ритуалами релігії, до якої вони належали, і щоб їхні могили шанували, належним чином прибирали і позначалися так, щоб їх завжди можна було впізнати.

Померлих інтернованих ховають в індивідуальних могилах, крім випадків, коли обставини, яких неможливо уникнути, вимагають використання спільних могил. Тіла може бути піддано кремації лише з категоричних причин гігієни, відповідно до релігії померлого або згідно з його чітким побажанням на цю дію. У разі кремації її факт буде констатовано і причини надано в свідоцтві про смерть померлого. Попіл зберігається в цілості органами влади, які затримують, і передається якомога швидше близьким рідним на їхній запит.

Як тільки дозволять обставини, але не пізніше припинення воєнних дій, держава, яка затримує, пересилає списки могил померлих інтернованих державам, громадянами яких були померлі інтерновані, через Інформаційне бюро, обумовлене статтею 136. Такі списки містять усі особливості, необхідні для визначення померлих інтернованих, а також точне місцезнаходження їхніх могил.

Стаття 131

Кожна смерть або серйозна травма інтернованого, спричинена чи підозрювана як така, що була спричинена вартовим, ще одним інтернованим чи будь-якою іншою особою, а також будь-яка смерть, причина якою невідома, негайно супроводжується офіційним розслідуванням держави, яка затримує.

Повідомлення з цього приводу негайно надсилається державі-покровительці. Приймаються свідчення будь-яких свідків, і звіт, який містить такі свідчення готується та пересилається згаданій державі-покровительці.

Якщо розслідування визначає провину однієї чи більше осіб, держава, яка затримує, уживає всіх необхідних заходів із забезпечення покарання винної особи чи осіб.

Глава XII Звільнення, репатріація та притулок в нейтральних країнах

Стаття 132

Кожна інтернована особа звільняється державою, під яка затримує, як тільки причини, що спричинили її інтернування, більше не існують.

Воюючі сторони, крім цього, намагаються під час воєнних дій укласти угоди про звільнення, репатріацію, повернення до місць проживання або притулку в нейтральній країні певних класів інтернованих, особливо дітей, вагітних жінок і матерів з немовлятами й маленькими дітьми, поранених і хворих та інтернованих, яких затримували тривалий час.

Стаття 133

Інтернування припиняється відразу ж, як це є можливим після припинення воєнних дій.

Інтернованих на території воюючої сторони, проти яких триває карний судовий процес за правопорушення, які не є виключно предметом дисциплінарних стягнень, може бути затримано до закриття такого судового процесу і, якщо цього вимагають обставини, до завершення покарання. Теж саме застосовується до інтернованих, яких було до цього засуджено на покарання з позбавленням волі.

За угодою між державою, яка затримує, та заінтересованими державами, після припинення воєнних дій або окупації територій можуть створюватися комітети для пошуку загублених інтернованих.

Стаття 134

Високі Договірні Сторони намагаються після припинення воєнних дій або окупації забезпечити повернення всіх інтернованих до їхнього останнього місця проживання чи спростити їхню репатріацію.

Стаття 135

Держава, яка затримує, несе витрати на повернення звільнених інтернованих до місць, де вони проживали, коли їх інтернували, або, якщо вона взяла їх під варту, коли вони подорожували транзитом чи у відкритому морі, витрати на завершення їхньої подорожі чи їхнє повернення до початку подорожі.

У випадках, коли держава, яка затримує, відмовляється дати дозвіл на проживання на її території звільненому інтернованому, який до цього мав тут постійне проживання, то така держава, яка затримує, сплачує витрати на репатріацію згаданого інтернованого. Якщо, однак, інтернований вирішує повернутися до своєї країни на власний ризик або згідно з наказом

уряду держави, громадянином якої він є, держава, яка затримує, не повинна сплачувати витрат на його подорож з моменту його виїзду з її території. Держава, яка затримує, не повинна сплачувати витрат на репатріацію інтернованого, якого інтернували за власним бажанням.

Якщо інтернованих передають згідно зі статтею 45, держави, які здійснюють таку передачу й отримання погоджують суму витрат на згадане вище, яку сплачує кожна з них.

Згадане вище повинно бути без шкоди для особливих угод, які можуть укладатися між воюючими сторонами стосовно обміну та репатріації їхніх громадян, які знаходяться у ворожому полоні.

Розділ V Інформаційне бюро та центральне агентство

Стаття 136

Під час раптового початку війни й у всіх випадках окупації кожна воююча сторона засновує офіційне Інформаційне бюро, відповідальне за отримання та передачу інформації стосовно осіб, що перебувають під захистом, які знаходяться під її юрисдикцією.

Кожна воююча сторона за найкоротший період надає своєму Бюро відомості про будь-який захід, ужитий нею стосовно будь-яких осіб, що перебувають під захистом і тримаються в полоні більше, ніж два тижні, які підлягають призначеному місцю проживання або яких інтерновано. Вона, крім того, надсилає запит своїм різним відділам, які займаються такими справами, швидко надати згаданому вище Бюро відомості про всі зміни стосовно цих осіб, що перебувають під захистом, як, наприклад, стосовно передач, звільнень, репатріацій, втеч, направлення до лікарень, народження та смерті.

Стаття 137

Кожне національне Бюро негайно пересилає відомості стосовно осіб, що перебувають під захистом, найшвидшими засобами до держав, громадянами яких є особи, згадані вище, або до держав, на чій території вони проживали, через Центральне агентство, передбачене в статті 140. Такі Бюро також відповідають на всі запити, які можуть отримуватися стосовно осіб, що перебувають під захистом.

Інформаційні бюро передають відомості стосовно особи, яка перебуває під захистом, крім випадку, коли така передача може бути шкідливою для заінтересованої особи чи для його (її) рідних. Навіть у такому разі ці відомості не можуть замовчуватися від Центрального агентства, яке, після того, як йому повідомили про обставини, уживатиме необхідних пересторог, зазначених у статті 140.

Увесь зв'язок у письмовій формі, здійснений будь-яким Бюро, повинен бути засвідчений підписом або печаткою.

Стаття 138

Відомості, отримані національним Бюро та передані ним, носять такий характер, щоб було можливо точно визначити особу, якій надається захист, і швидко повідомити її близьким родичам. Відомості стосовно кожної особи містять, принаймні, її прізвище, імена, місце та дату народження, національність, останнє місце проживання та характерні риси, ім'я батька і жіноче прізвище матері, дата, місце та природа дії, яка вживалася стосовно цієї особи, адресу, на яку може надсилатися кореспонденція для неї й ім'я та адреса особи, якій треба повідомити.

Також відомості стосовно стану здоров'я інтернованих, які серйозно хворі чи яких серйозно поранено, передаються регулярно та, якщо можливо, кожного тижня.

Стаття 139

Кожне національне Інформаційне бюро, крім того, є відповідальним за збирання всіх особистих цінних речей, залишених особами, яким надається захист, згаданим у статті 136, особливо тих, кого було репатрійовано чи звільнено, або тих, хто втік або помер; воно пересилає згадані цінні речі заінтересованим особам безпосередньо чи, якщо це необхідно, через Центральне агентство. Такі статті надсилаються Бюро в запечатаних пакетах, які супроводжуються документами, що надають повний звіт про тотожність особи, якій належали ці статті, та повним списком вмісту пакунку. Ведуться докладні реєстраційні записи про отримання й відправку всіх таких цінних речей.

Стаття 140

Центральне інформаційне агентство у справах осіб, що перебувають під захистом, зокрема інтернованих, створюється в нейтральній країні. Міжнародний комітет Червоного Хреста, якщо він вважає це необхідним, пропонує заінтересованим державам організувати таке агентство, яке може бути там самим агентством, яке передбачено в статті 123 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

Функція цього агентства полягає в збиранні всіх відомостей такого типу, що викладений у статті 136, які воно може отримати через офіційні чи приватні канали та передати їх якнайшвидше до країн походження чи проживання заінтересованих осіб, за винятком випадків, коли такі передачі можуть бути шкідливими для осіб, яких стосується ця інформація або для їхніх родичів. Воно повинно отримувати від воюючих сторін усе обґрунтоване устаткування, необхідне для здійснення таких передач.

Від Високих Договірних Сторін, і особливо тих чийі громадяни отримують переваги від послуг Центрального агентства, вимагається надати згаданому Агентству фінансову допомогу, яку воно може попросити.

Згадане вище положення в жодному разі не трактується як такі, що обмежують гуманітарну діяльність Міжнародного комітету Червоного Хреста й Організацій з надання допомоги, описаних у статті 142.

Стаття 141

Національне інформаційне бюро та Центральне інформаційне агентство мають переваги безоплатного відправлення всієї пошти, також звільнення від митних зборів, обумовлені статтею 110, і крім того, наскільки це можливо, звільнення від плати за телеграф, принаймні, набагато зменшені тарифи.

Частина IV Виконання конвенції

Розділ I Загальні положення

Стаття 142

За умови заходів, що держави, які затримують, можуть вважати необхідними для того, щоб забезпечити безпеку або виконати будь-яку іншу обґрунтовану потребу, представники релігійних організацій, організацій з надання допомоги чи будь-яких інших організацій, які надають допомогу особам, що перебувають під захистом, отримують від цих держав, самостійно або через їхніх належним чином на те вповноважених представників, усі засоби для відвідування осіб, яким надається захист, для роздачі припасів допомоги й матеріалу з будь-якого джерела, адресованих для освітніх, рекреаційних або релігійних цілей, або для надання їм допомоги в організації їхнього вільного часу в межах місць інтернування. Такі об'єднання й організації можуть розміщуватися на території держави, яка затримує, чи в будь-якій іншій країні, або вони можуть мати міжнародний характер.

Держава, яка затримує, може обмежити кількість об'єднань або організацій, чиїм делегатам дозволяється здійснювати їхню діяльність на її території й під її наглядом, однак за умови, що таке обмеження не перешкоджає поставкам ефективної та адекватної допомоги всім особам, що перебувають під захистом.

Особлива позиція Міжнародного комітету Червоного Хреста з цього питання визнається й шанується повсякчасно.

Стаття 143

Представники чи делегати держав-покровительок мають дозвіл відвідувати всі місця, де знаходяться особи, яким надається захист, особливо місця інтернування, затримання чи роботи.

Вони мають доступ до всіх приміщень, у яких знаходяться особи, яким надається захист, і можуть проводити співбесіди з останніми без свідків, особисто або через перекладача.

Такі відвідування не можуть заборонятися, окрім з причин нагальної воєнної необхідності, і навіть тоді - лише як винятковий і тимчасовий захід. Їхня тривалість і частота не обмежуються.

Такі представники та делегати мають повну свободу вибирати місця, які вони хочуть відвідати. Держава, яка затримує, чи окупаційна держава, держава-покровителька та, коли виникає необхідність, держава походження осіб, яких відвідують, можуть погодити, щоб співвітчизникам інтернованих дозволялося брати участь у таких відвідуваннях.

Делегати Міжнародного комітету Червоного Хреста також користуються згаданими вище прерогативами. Призначення таких делегатів подається на схвалення до держави, яка управляє територіями, де вони будуть виконувати свої службові обов'язки.

Стаття 144

Високі Договірні Сторони зобов'язуються, як у мирний час, так і воєнний час, розповсюджувати текст цієї Конвенції якомога ширше в їхніх відповідних країнах, та, зокрема, додавати навчання про цю Конвенцію в їхні програми військового, та, якщо можливо, цивільного інструктування так, щоб принципи цієї Конвенції стали відомими всьому населенню.

Будь-які цивільні, військові, поліцейські чи інші органи влади, які в воєнний час беруть на себе зобов'язання стосовно осіб, що перебувають під захистом, повинні мати текст цієї Конвенції і бути спеціально проінструктованими стосовно її положень.

Стаття 145

Високі Договірні Сторони передають одна одній через Швейцарську Федеральну Раду та, під час воєнних дій, через держави-покровительки, офіційні переклади цієї Конвенції, а також закони й адміністративні правила, які вони можуть ухвалити для того, щоб забезпечити застосування цієї Конвенції.

Стаття 146

Високі Договірні Сторони зобов'язуються надати чинності будь-якому закону, необхідному для надання дієвих карних санкцій для осіб, які вчиняють, або наказують іншим учинити будь-яке серйозне порушення цієї Конвенції, визначеного в цій статті.

Кожна Висока Договірна Сторона зобов'язується розшукати осіб, яких обвинувачено у вчиненні або в наказі вчинити такі серйозні порушення, і представляють таких осіб, незалежно від їхнього громадянства, перед своїми судами. Вона може також, якщо вона вважає це потрібним, і відповідно до положень свого законодавства, передати таких осіб для судового процесу іншій заінтересованій Високій Договірній Стороні за умови, що така Висока Договірна Сторона не має доказів, які давали б підстави для обвинувачення таких осіб.

Кожна Висока Договірна Сторона вживає заходів, необхідних для припинення всіх дій, які суперечать положенням цієї Конвенції, крім серйозних порушень визначених наступною статтею.

За будь-яких обставин обвинувачені особи користуються перевагами гарантій належного судового процесу та захисту, що надають не менше переваг, ніж ті, що обумовлені статтею 105,

і ті, що випливають з Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 р.

Стаття 147

Серйозні порушення, про які йдеться в попередній статті, становлять такі порушення, що охоплюють такі дії, якщо їх здійснено проти осіб або власності, які перебувають під захистом цієї Конвенції: умисне вбивство, тортури або нелюдяне поводження, зокрема біологічні експерименти, які умисно спричинять великі страждання чи серйозні травми тілу чи здоров'ю, нелегальна депортація чи переведення або нелегальне ув'язнення особи, що перебуває під захистом, примушення особи, що перебуває під захистом, служити в збройних силах ворожої держави, або умисне відбирання в особи, що перебуває під захистом, прав на справедливий і офіційний судовий процес, рекомендований цією Конвенцією, захоплення полонених і широкомасштабне руйнування і привласнення власності, не виправдане воєнною необхідністю, і здійснюване незаконним чином і безцільно.

Стаття 148

Жодній Високій Договірній Стороні не дозволяється звільнити себе чи будь-яку іншу Високу Договірну Сторону від відповідальності, яку несе вона чи інша Висока Договірна Сторона за порушення, наведені в попередній статті.

Стаття 149

На запит воюючої сторони створюється розслідування у спосіб, який вирішується між заінтересованими Сторонами, стосовно будь-якого інкримінованого порушення цієї Конвенції.

Якщо не було досягнуто згоди стосовно процедури такого розслідування, Сторони повинні погодити вибір посередника, який винесе рішення стосовно процедури, якої треба дотримуватися.

Як тільки таке порушення було встановлено, воюючі сторони припиняють його і придушують з якомога меншою затримкою.

Розділ II Прикінцеві положення

Стаття 150

Ця Конвенція приймається англійською та французькою мовами. Обидва тексти є автентичними.

Швейцарська Федеральна Рада організовує офіційні переклади цієї Конвенції російською та іспанською мовами.

Стаття 151

Ця Конвенція, яка датована цим днем, відкрита для підписання до 12 лютого 1950 р., від імені держав, представлених на Конференції, що відкрилася в Женеві 21 квітня 1949 р.

Стаття 152

Ця Конвенція ратифікується якомога швидше, і ці ратифікаційні грамоти здаються на зберігання в Берн.

Записується реєстрація здачі на зберігання кожної ратифікаційної грамоти, і засвідчені копії цієї реєстрації передаються Швейцарською Федеральною Радою всім державам, від імені яких була підписана ця Конвенція, або про чие приєднання було повідомлено.

Стаття 153

Ця Конвенція набирає чинності через шість місяців після того, як, принаймні, дві ратифікаційні грамоти здано на зберігання.

Відповідно до цього, вона набирає чинності для кожної Високої Договірної Сторони через шість місяців після здачі на зберігання ратифікаційної грамоти.

Стаття 154

У відносинах між державами, які зобов'язані Гаазькими конвенціями про закони та звичаї сухопутної війни як від 29 липня 1899, так і від 18 жовтня 1907, і які є сторонами цієї Конвенції, ця остання Конвенція є додатковою до розділів II й III Положень, доданих до згаданих вище Гаазьких конвенцій.

Стаття 155

З дати набрання нею чинності ця Конвенція є відкритою для приєднання будь-якої держави, від імені якої її було підписано.

Стаття 156

Про приєднання повідомляється в письмовій формі Швейцарській Федеральній Раді, і вони набирають чинності через шість місяців з дати, в яку їх було отримано.

Швейцарська Федеральна Рада передає ці приєднання всім державам, від імені яких було підписано цю Конвенцію або про чие приєднання було повідомлено.

Стаття 157

Ситуації, обумовлені статтями 2 й 3, негайно надають сили ратифікаційним грамотам, зданим на зберігання, і приєднанням, про які було повідомлено воюючими сторонами до чи після початку воєнних дій або окупації. Швейцарська Федеральна Рада передає найшвидшим

шляхом будь-які ратифікаційні грамоти чи документи про приєднання, отримані від воюючих сторін.

Стаття 158

Кожна з Високих Договірних Сторін може денонсувати цю Конвенцію.

Про таку денонсацію повідомляється письмово Швейцарській Федеральній Раді, яка передає її урядам Високих Договірних Сторін.

Денонсація набирає чинності через рік після того, як повідомлення про неї було надіслано Швейцарській Федеральній Раді. Однак денонсація, про яку було надіслане повідомлення тоді, коли держава, що здійснює цю денонсацію, веде воєнні дії, не набирає чинності доти, доки не буде укладено миру й доки не буде припинено операцій, пов'язаних зі звільненням, репатріацією та поновленням у суспільстві осіб, що перебувають під захистом цієї Конвенції.

Денонсація є чинною лише для держави, що денонсує. Вона жодним чином не порушує зобов'язань, які воюючі сторони зобов'язані виконати відповідно до принципів міжнародного права, оскільки вони є результатом звичаїв, установлених серед цивілізованих народів, законів гуманності й веління суспільної думки.

Стаття 159

Швейцарська Федеральна Рада реєструє цю Конвенцію в Секретаріаті Об'єднаних Націй. Швейцарська Федеральна Рада також повідомляє Секретаріатові Об'єднаних Націй про всі ратифікаційні грамоти, документи про приєднання та денонсацію, отримані нею, стосовно цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, передавши на зберігання їхні повні відповідні повноваження, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Женева дванадцятого серпня 1949 року англійською та французькою мовами. Оригінал Конвенції зберігається в архіві Швейцарської Конфедерації. Швейцарське Федеральне Консульство передає засвідчені копії документа кожній з держав, що підписали Конвенцію чи приєдналися до неї.

Додаток I Проект угоди стосовно санітарних та безпечних зон і місцевостей

Стаття 1

Санітарні та безпечні зони призначаються виключно для осіб, зазначених в статті 23 Женевської конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року та статті 14 Женевської конвенції про захист цивільних осіб під час війни від 12 серпня 1949 року та для персоналу, якому доручені формування і керування цими зонами та місцевостями, а також догляд за людьми, що там перебувають.

Однак особи, чиє постійне місце проживання знаходиться в цих зонах, також мають право залишатися там.

Стаття 2

Ті, хто перебуває з будь-якої підстави в санітарній та безпечній зоні, не можуть здійснювати в зоні чи за її межами будь-якої діяльності, безпосередньо пов'язаної з воєнними діями чи виробництвом військової техніки.

Стаття 3

Держава, яка засновує санітарну та безпечну зону, вживає всіх необхідних заходів для заборони доступу всім особам, що не мають права на перебування там чи на в'їзд туди.

Стаття 4

Санітарні та безпечні зони повинні задовольняти такі умови:

- a) Вони повинні включати лише малу частину території, якою керує держава, що заснувала їх.
- b) Вони повинні бути негусто населеними порівняно з кількістю людей, яку вони можуть вмістити.
- c) Вони повинні бути далеко розташовані від усіх військових об'єктів чи великих промислових або адміністративних установ та не мати їх на своїй території.
- d) Вони не повинні бути розташованими в місцевостях, які, імовірно, можуть стати важливими для ведення війни.

Стаття 5

Санітарні та безпечні зони повинні відповідати таким вимогам:

- a) Лінії комунікації та засоби транспорту, які вони мають, не повинні використовуватися для перевезення військових чи військової техніки, навіть транзитного.
- b) Їх у жодному разі не будуть захищати військовими засобами.

Стаття 6

Санітарні та безпечні зони повинні бути позначені за допомогою косих червоних стрічок на білому тлі, що розміщуються на будинках та зовнішніх територіях, які до них прилягають.

Зони, призначені виключно для поранених та хворих, можуть бути позначені за допомогою символу Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева та Сонця) на білому тлі.

Вони можуть бути таким самим чином позначені вночі за допомогою відповідного освітлення.

Стаття 7

Держави під час перемир'я або після несподіваного початку війни повідомляють усім Високим Договірним Сторонам перелік санітарних та безпечних зон, що знаходяться на підпорядкованих їм територіях. Вони також повідомляють про кожну нову зону, засновану під час воєнних дій.

Як тільки супротивна сторона отримала зазначене вище повідомлення, зона стає правомірно створеною.

Однак якщо супротивна сторона вважає, що умови цієї угоди не виконуються, вона може відмовитись визнати зону, негайно повідомляючи про це сторону, відповідальну за названу зону, або може визнати її під час установа контролю, зазначеного в статті 8.

Стаття 8

Будь-яка держава, яка визнала одну чи кілька санітарних та безпечних зон, створених супротивною стороною, отримує право вимагати, щоб одна або кілька Спеціальних комісій перевірили ці зони, щоб пересвідчитися в тому, що вони відповідають умовам та вимогам, обговорених в цій угоді.

Для цього члени Спеціальних комісій будь-коли мають вільний доступ до різних зон і можуть навіть надовго там залишитись. Для них будуть створені всі умови для виконання обов'язків, пов'язаних з контролем.

Стаття 9

Якщо Спеціальні комісії помітять будь-які факти, які, на їхню думку, суперечать положенням цієї угоди, вони повинні негайно звернути увагу держави, якій підпорядкована названа зона, на ці факти та встановити п'ятиденний строк, протягом якого вони повинні бути виправлені. Вони повинні належним чином поінформувати державу, яка визнала зону.

Якщо після закінчення відведеного часу держава, якій підпорядкована названа зона, не вжила заходів стосовно попередження, то супротивна сторона може заявити, що вона більше не виконує положень цієї угоди стосовно названої зони.

Стаття 10

Кожна держава, створюючи одну чи більше санітарну та безпечну зону, а також супротивні сторони, яким повідомляють про існування цих зон, повинні призначити або попросити держав-покровительок чи інших нейтральних держав призначити осіб членами Спеціальних комісій, зазначених в статтях 8 та 9.

Стаття 11

На санітарні та безпечні зони в жодному разі не можна нападати. Усі сторони конфлікту повинні завжди захищати й поважати їх.

Стаття 12

У разі окупації території необхідно продовжувати поважати та використовувати за призначенням санітарні зони, які знаходяться в її межах.

Однак їхнє призначення може бути змінено окупаційною державою за умови, що буде вжито всіх заходів для гарантування безпеки людей, які знаходяться в цих зонах.

Стаття 13

Ця угода також стосується місцевостей, які держави можуть використовувати для тих самих цілей, що й санітарні та безпечні зони.

Додаток II Проект правил стосовно колективної допомоги цивільним інтернованим

Стаття 1

Комітетам інтернованих буде дозволено розподіляти колективні посилки допомоги, які є в їхньому розпорядженні, серед усіх інтернованих, які адміністративно числяться за їхнім місцем інтернування, а також серед тих, хто знаходяться в лікарнях, у в'язницях або інших виправних установах.

Стаття 2

Розповсюдження колективної допомоги виконується при погодженні з настановами донорів та з планом, розробленим довіреними особами. Однак під час вирішення спірних питань, пов'язаних з медичними запасами, перевага віддається погодженню зі старшими офіцерами медичної служби. В лікарнях та лазаретах останні можуть не виконувати зазначених настанов, якщо цього вимагають потреби їхніх пацієнтів. Розповсюдження завжди повинно виконуватися неупереджено та в зазначених межах.

Стаття 3

Для того, щоб довірені особи могли перевіряти кількість та якість отриманого продовольства і складати деталізовані звіти для донорів, їм дозволено їздити до вокзалів чи інших місць надходження допомоги, що знаходяться поблизу їхнього табору.

Стаття 4

Довіреном особам створюються всі необхідні умови для перевірки того, що розповсюдження колективної допомоги в усіх підрозділах їхнього табору проводиться відповідно до їхніх настанов.

Стаття 5

Довіреном особам дозволяється заповнювати бланки чи анкети стосовно поставок колективної допомоги (розповсюдження, вимоги, кількість тощо), які призначені для донорів, а також надавати їх для заповнення довіреном особам в трудових загонах чи старшим офіцерам медичної служби в лікарнях та лазаретах.

Стаття 6

Для забезпечення систематичного розповсюдження колективної допомоги між інтернованими особами в їхніх таборах та задоволення всіх потреб, що можуть виникнути через прибуття нових груп інтернованих осіб, довіреном особам дозволено створювати та підтримувати достатні резервні запаси колективної допомоги. Для цього вони мають підходящі склади в їхньому розпорядженні; на кожному складі повинні бути два замки, ключі від одного знаходяться у довірених осіб, а від іншого - у коменданта табору.

Стаття 7

Високі Договірні Сторони, зокрема держави, які утримують полонених, наскільки це можливо, дозволяють купувати на їхній території продукти для розповсюдження колективної допомоги між інтернованими особами. Також вони повинні сприяти передачі коштів та проведенню інших фінансових заходів технічного чи адміністративного типу для здійснення цих закупівель.

Стаття 8

Зазначені вище запаси не повинні бути перешкодою праву інтернованих осіб отримувати колективну допомогу до їхнього прибуття до табору чи під час їхнього перевезення або можливості представникам держави-покровительки або Міжнародному комітету Червоного Хреста чи будь-якій іншій гуманітарній організації надавати підтримку інтернованим особам і повинні відповідати за просування таких поставок, забезпечуючи їхнє отримання адресатами будь-якими іншими засобами, які вважаються доцільними.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I),

Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.89

Преамбула

Високі Договірні Сторони,

заявляючи про своє щире бажання бачити народи, що живуть у мирі,

нагадуючи, що кожна держава зобов'язана згідно із Статутом Організації Об'єднаних Націй утримуватися в їх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-яким державам, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Організації Об'єднаних Націй,

вважаючи, однак, за необхідне підтвердити й розвинути положення, що передбачають захист жертв збройних конфліктів, та доповнити заходи, спрямовані на забезпечення більш ефективного їх застосування,

висловлюючи своє переконання в тому, що ніщо в цьому Протоколі або в Женевських конвенціях від 12 серпня 1949 року не може бути витлумачене як таке, що узаконює чи санкціонує будь-який акт агресії або будь-яке інше застосування сили, несумісне із Статутом Організації Об'єднаних Націй,

підтверджуючи далі, що положення Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та цього Протоколу повинні за всіх обставин цілком застосовуватися до всіх осіб, які перебувають під захистом цих документів, без яких-небудь несприятливих відмінностей, що полягають у характері чи походженні збройного конфлікту або у причинах, що висуваються Сторонами в конфлікті чи приписуються їм,

погодилися про таке:

Частина I Загальні положення

Стаття 1. Загальні принципи і сфера застосування

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються додержувати цього Протоколу та забезпечувати його додержання за будь-яких обставин.

2. У випадках, не передбачених цим Протоколом або іншими міжнародними угодами, цивільні особи й комбатанти залишаються під захистом і дією принципів міжнародного права, що впливають з усталених звичаїв, з принципів гуманності та з вимог суспільної свідомості.

3. Цей Протокол, що доповнює Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни, застосовується при ситуаціях, зазначених у статті 2, спільній для цих Конвенцій.

4. Ситуації, згадані в попередньому пункті, включають збройні конфлікти, в яких народи ведуть боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації та расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй та в Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 2. Визначення

Для цілей цього Протоколу:

а) "Перша конвенція", "Друга конвенція", "Третя конвенція" і "Четверта конвенція" означають відповідно: Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 року; Женевську конвенцію про поліпшення долі поранених, хворих та осіб зі складу збройних сил, які потерпіли корабельну аварію на морі, від 12 серпня 1949 року; Женевську конвенцію про поводження з військовополоненими від 12 серпня 1949 року; Женевську конвенцію про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року; "Конвенції" означають чотири Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни;

б) вислів "норми міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів" означає норми, застосовувані в період збройних конфліктів, наведені в міжнародних угодах, учасницями яких є сторони, що перебувають у конфлікті, а також загальновизнані принципи і норми міжнародного права, застосовувані до збройних конфліктів;

в) "Держава-покровителька" означає нейтральну державу або іншу державу, що не є стороною в конфлікті, яка була призначена стороною, що перебуває в конфлікті, і визнана супротивною стороною та яка погодилася здійснювати функції, що покладаються на Державу-покровительку згідно з Конвенціями та цим Протоколом;

г) "субститут" означає організацію, яка виступає замість Держави-покровительки згідно зі статтею 5.

Стаття 3. Початок і припинення застосування

Без шкоди для положень, які застосовуються в будь-який час:

а) Конвенції і цей Протокол застосовуються з початку будь-якої ситуації, згаданої у статті 1 цього Протоколу;

б) застосування Конвенцій і цього Протоколу на території сторін, що перебувають у конфлікті, припиняється із загальним припиненням воєнних дій, а на окупованій території - після припинення окупації. Винятком в обох випадках є особи, остаточне звільнення, репатріація чи влаштування яких відбудеться пізніше. Ці особи продовжують користуватися

покровительством відповідних положень Конвенцій і цього Протоколу до моменту їх остаточного звільнення, репатріації чи влаштування.

Стаття 4. Правовий статус сторін, що перебувають у конфлікті

Застосування Конвенцій і цього Протоколу, а також укладання угод, передбачених цими документами, не торкаються правового статусу сторін, що перебувають у конфлікті. Ні окупація якої-небудь території, ні застосування Конвенцій і цього Протоколу не торкаються правового статусу цієї території.

Стаття 5. Призначення Держави-покровительки та її субститут

1. Зобов'язання сторін, що перебувають у конфлікті, полягають у тому, щоб з початку такого конфлікту забезпечити додержання й застосування Конвенцій і цього Протоколу шляхом застосування системи Держав-покровительок, включаючи, зокрема, їх призначення та визнання відповідно до нижченаведених пунктів. На Держави-покровительки покладається обов'язок охороняти інтереси сторін, що перебувають у конфлікті.

2. З моменту виникнення ситуації, згаданої у статті 1, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, без затримки призначає Державу-покровительку з метою застосування Конвенцій і цього Протоколу, а також без затримки дозволяє діяльність Держави-покровительки, визнаної нею такою після призначення супротивною стороною.

3. Якщо Держава-покровителька не призначена чи не визнана з моменту виникнення ситуації, згаданої у статті 1, Міжнародний комітет Червоного Хреста, не зачіпаючи права будь-якої іншої неупередженої гуманітарної організації чинити так само, пропонує свої добрі послуги сторонам, що перебувають у конфлікті, з метою призначення без затримки Держави-покровительки за згодою сторін, що перебувають у конфлікті. З цією метою він може, зокрема, звернутися з проханням до кожної сторони подати йому список принаймні п'яти держав, які така сторона вважає прийнятними для того, щоб діяти як Держава-покровителька від її імені щодо супротивної сторони, та звернутися з проханням до кожної супротивної сторони, подати список принаймні п'яти держав, які вона вважатиме прийнятними як Держави-покровительки іншої сторони; такі списки повинні бути надіслані цьому Комітету протягом двох тижнів після одержання прохання; він зіставляє їх і запитує згоди будь-якої запропонованої держави, зазначеної у двох списках.

4. Якщо незважаючи на вищевикладене Держава-покровителька або не призначена або не діє, сторони, що перебувають у конфлікті, без затримки приймають пропозицію, яка може бути зроблена Міжнародним комітетом Червоного Хреста чи будь-якою іншою організацією, що надає гарантії неупередженості та ефективності, діяти як субститут після відповідних консультацій з вищезгаданими сторонами та з урахуванням результатів цих консультацій. Діяльність такого субституту обумовлюється згодою сторін, що перебувають у конфлікті; сторони, що перебувають у конфлікті, докладають усіх зусиль для сприяння діяльності субституту при виконанні його завдань згідно з Конвенціями і цим Протоколом.

5. Згідно зі статтею 4 призначення й визнання Держав-покровительок з метою застосування Конвенцій і цього Протоколу не торкаються правового статусу сторін, що перебувають у конфлікті, чи будь-якої території, включаючи окуповану територію.

6. Підтримання дипломатичних відносин між сторонами, що перебувають у конфлікті, або доручення третій державі захисту інтересів однієї із сторін та інтересів її громадян згідно з нормами міжнародного права, що стосуються дипломатичних зносин, не є перешкодою для призначення Держав-покровительок з метою застосування Конвенцій і цього Протоколу.

7. Кожного разу, коли в цьому Протоколі згадується Держава-покровителька, це стосується також субституту.

Стаття 6. Спеціально підготовлений персонал

1. Ще в мирний час Високі Договірні Сторони з допомогою національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) докладають зусиль для підготовки спеціального персоналу з метою сприяння застосування Конвенцій та цього Протоколу і, зокрема, діяльності Держав-покровительок.

2. Набір і підготовка такого персоналу є компетенцією держави.

3. Міжнародний комітет Червоного Хреста зберігатиме для представлення їх Високим Договірним Сторонам списки осіб, підготовлених таким чином, які Високі Договірні Сторони могли б скласти й надіслати йому з цією метою.

4. Умови використання цих осіб за межами національної території у кожному випадку є предметом спеціальних угод між заінтересованими сторонами.

Стаття 7. Наради

Депозитарій цього Протоколу на прохання однієї чи кількох Високих Договірних Сторін та за згодою більшості Високих Договірних Сторін скликає наради всіх зазначених Сторін з метою розгляду загальних проблем, які стосуються застосування Конвенцій і цього Протоколу.

Дата підписання Україною: 12 грудня 1977 р.

Набуття чинності для України: 25 липня 1990 р.

Частина II Поранені, хворі і особи, які потерпіли корабельну аварію

Розділ I Загальний захист

Стаття 8. Термінологія

Для цілей цього Протоколу:

а) "Поранені" і "хворі" означають як військовослужбовців, так і цивільних осіб, які внаслідок травми, хвороби або іншого фізичного чи психічного розладу або інвалідності потребують медичної допомоги чи догляду, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці слова стосуються також породіль, новонароджених та інших осіб, які можуть потребувати в даний час медичної допомоги чи догляду, наприклад, вагітні жінки чи немічні, та які утримуються від будь-яких ворожих дій;

б) "особи, які потерпіли корабельну аварію" означають як військовослужбовців, так і цивільних осіб, які зазнають небезпеки на морі чи в інших водах внаслідок нещастя, що сталося або з ними, або з судном чи літальним апаратом, що перевозив їх, та які утримуються від будь-яких ворожих дій. Ці особи продовжують вважатися такими, що потерпіли корабельну аварію, під час їх рятування і доти, доки вони не одержать іншого статусу згідно з Конвенціями або цим Протоколом, за умови, що вони продовжують утримуватися від ворожих дій;

с) "медичний персонал" означає осіб, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для медичних цілей, перерахованих у пункті "е", для адміністративно-господарського забезпечення медичних формувань або для роботи на санітарно-транспортних засобах та для адміністративно-технічного забезпечення. Такі призначення можуть бути або постійними, або тимчасовими. Цей термін включає:

с.1) медичний персонал сторони, що перебуває в конфлікті, як військовий, так і цивільний, включаючи персонал, зазначений в Першій і Другій конвенціях, та персонал, який придано організаціям цивільної оборони;

с.2) медичний персонал національних товариств Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) та інших національних добровільних товариств допомоги, належним чином визнаних і уповноважених стороною, що перебуває в конфлікті;

с.3) медичний персонал медичних формувань або санітарно-транспортних засобів, зазначених у статті 9, пункт 2;

д) "духовний персонал" означає осіб, як військових, так і цивільних, як, наприклад, священиків, що зайняті виключно виконанням своїх духовних функцій та придані:

д.1) збройним силам сторони, що перебуває в конфлікті;

д.2) медичним формуванням або санітарно-транспортним засобам сторони, що перебуває в конфлікті;

д.3) медичним формуванням або санітарно-транспортним засобам, зазначеним у статті 9, пункт 2;

д.4) організаціям цивільної оборони сторони, що перебуває в конфлікті.

Духовний персонал може бути приданий постійно або тимчасово, і на нього поширюються відповідні положення пункту к;

е) "медичні формування" означають установи та інші формування, як воєнні, так і цивільні, створені для медичних цілей, а саме: для розшуку, підбирання, транспортування, встановлення діагнозу чи лікування, включаючи надання першої допомоги, поранених, хворих

і осіб, які потерпіли корабельну аварію, а також для профілактики захворювань. Цей термін стосується, наприклад, госпіталів та інших подібних медичних центрів та інститутів, складів медичного майна та медико-фармацевтичних складів таких формувань. Медичні формування можуть бути стаціонарними або рухомими, постійними або тимчасовими;

f) "санітарне перевезення" означають перевезення сушею, водою чи повітрям поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, а також медичного і духовного персоналу, медичного обладнання й запасів, що перебувають під захистом Конвенцій і цього Протоколу;

g) "санітарно-транспортні засоби" означають будь-які засоби перевезення, як воєнні, так і цивільні, постійні або тимчасові, що призначені виключно для санітарного перевезення й перебувають під контролем компетентного органу влади сторони, що перебуває в конфлікті;

h) "наземні санітарно-транспортні засоби" означають будь-які засоби санітарного перевезення сушею;

i) "санітарні судна і плаваючі засоби" означають будь-які засоби санітарного перевезення по воді;

j) "санітарні літальні апарати" означають будь-які засоби санітарного перевезення в повітрі;

k) "постійними" є медичні формування, медичний персонал і санітарно-транспортні засоби, які призначаються виключно для медичних цілей на невизначений період часу. "Тимчасовими" є медичні формування, медичний персонал і санітарно-транспортні засоби, залучені виключно для медичних цілей на обмежені періоди часу протягом усього строку таких періодів. За відсутності іншого спеціального визначення терміни "медичні формування", "медичний персонал" і "санітарно-транспортні засоби" стосуються як постійних, так і тимчасових категорій;

l) "розпізнавальна емблема" означає розпізнавальну емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця на білому тлі, коли вони використовуються для захисту медичних формувань і санітарно-транспортних засобів, медичного і духовного персоналу та устаткування або запасів;

m) "розпізнавальний сигнал" означає будь-який сигнал або повідомлення, які встановлені виключно для розпізнавання медичних формувань або санітарно-транспортних засобів згідно з главою III Додатка 1 до цього Протоколу.

Стаття 9. Сфера застосування

1. Ця частина, положення якої спрямовані на поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, застосовується до всіх осіб, яких торкається ситуація, зазначена у статті 1, без яких-небудь несприятливих відмінностей, як-от: раса, колір шкіри, стать, мова, релігія чи віра, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий стан, місце народження чи інший статус або будь-які інші аналогічні критерії.

2. Відповідні положення статей 27 і 32 Першої конвенції застосовуються до постійних медичних формувань і санітарно-транспортних засобів (крім госпітальних суден, до яких

застосовуються положення статті 25 Другої конвенції та їх персоналу, наданих з гуманітарною метою стороні, що перебуває в конфлікті:

- a) нейтральною державою або іншою державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті;
- b) визнаним і уповноваженим товариством допомоги такої держави;
- c) неупередженою міжнародною гуманітарною організацією.

Стаття 10. Захист та догляд

1. Всі поранені, хворі й особи, які потерпіли корабельну аварію, незалежно від того, до якої сторони вони належать, користуються повагою та захистом.
2. За всіх обставин з ними поведуться гуманно і надають їм в максимально можливій мірі та в найкоротші строки медичну допомогу й догляд, яких вимагає їх стан. Між ними не робиться жодної різниці з яких би то не було міркувань, крім медичних.

Стаття 11. Захист окремих осіб

1. Фізичному і психічному стану здоров'я і недоторканності осіб, що перебувають під владою супротивної сторони, або інтернованих, затриманих чи яким-небудь іншим чином позбавлених свободи в результаті ситуації, зазначеної у статті 1, не повинно завдаватися шкоди шляхом якоїсь невинуватеної дії або бездіяльності. Відповідно забороняється піддавати осіб, зазначених у цій статті, жодній медичній процедурі, яка не вимагається за станом здоров'я зазначеної особи й не відповідає загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються за аналогічних, з медичної точки зору, обставин до громадян сторони, що проводить цю процедуру, які не позбавлені свободи в якій би то не було формі.
2. Зокрема, забороняється піддавати таких осіб, навіть за їх згодою:
  - a) фізичним каліцтвам;
  - b) медичним чи науковим експериментам;
  - c) видаленню тканин чи органів для пересадки; за винятком тих випадків, коли такі дії є виправданими згідно з умовами, передбаченими пунктом 1.
3. Винятки із заборони, що містяться в пункті 2 с, можуть бути зроблені тільки в разі здавання крові для переливання або шкіри для пересадки за умови, що це робиться добровільно, без жодного примусу чи спонукання й до того ж лише з лікувальною метою в умовах, що відповідають загальноновизнаним медичним нормам, та під контролем, спрямованим на благо як донора, так і реципієнта.
4. Будь-яка навмисна дія чи навмисна бездіяльність, що серйозно загрожує фізичному чи психічному стану або недоторканності будь-якої особи, яка перебуває під владою супротивної сторони, до котрої вона не належить, та які або порушують будь-яку із заборон, що містяться в пунктах 1 і 2, або не виконують вимог пункту 3, є серйозним порушенням цього Протоколу.

5. Особи, зазначені в пункті 1, мають право відмовитися від будь-якої хірургічної операції. У разі відмови медичний персонал повинен домагатися отримання письмової заяви, підписаної або підтвердженої пацієнтом.

6. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, повинна вести медичні записи при кожному здаванні крові для переливання або шкіри для пересадки особами, зазначеними в пункті 1, якщо таке здавання проводиться під відповідальність такої сторони. Крім того, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне вести запис всіх медичних процедур, застосованих щодо будь-якої особи, інтернованої, затриманої або яким-небудь іншим чином позбавленої волі в результаті ситуації, зазначеної у статті 1. Такі записи повинні бути готові для надання в будь-який час Державі-покровительці для перевірки.

Стаття 12. Захист медичних формувань

1. Медичні формування в будь-який час користуються повагою й захистом і не можуть бути об'єктом нападу.

2. Пункт 1 застосовується до цивільних медичних формувань за умови, що вони:

- a) належать до однієї із сторін, що перебувають у конфлікті;
- b) визнані й уповноважені компетентними властями однією із сторін, що перебувають у конфлікті; або
- c) уповноважені згідно з пунктом 2 статті 9 цього Протоколу або статтею 27 Першої конвенції.

3. Сторонам, що перебувають у конфлікті, пропонується сповіщати одна одну про розміщення своїх стаціонарних медичних формувань. Відсутність таких оповіщень не звільняє будь-яку із сторін від обов'язку додержувати положень пункту 1.

4. Ні за яких обставин медичні формування не повинні використовуватися для спроб прикрити воєнні об'єкти від нападу. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують, якщо це можливо, таке розміщення своїх медичних формувань, за якого їх безпека не буде перебувати під загрозою при нападі на воєнні об'єкти.

Стаття 13. Припинення надання захисту цивільним медичним формуванням

1. Захист, на який мають право цивільні медичні формування, припиняється лише в тому разі, якщо вони використовуються, крім їхніх гуманітарних функцій, для вчинення дій, що завдають шкоди противнику. Надання захисту може, однак, бути припинено тільки після попередження із встановленням у відповідних випадках розумного строку й після того, як таке попередження не було взято до уваги.

2. Не розглядаються як дії, що завдають шкоди противнику:

- a) наявність у персоналу медичних формувань легкої особистої зброї для самооборони або для захисту поранених і хворих, якими вони опікуються;
- b) охорона медичних формувань караулами, вартовими та конвоем;

- с) наявність у медичних формуваннях стрілецької зброї і боезапасів, відібраних у поранених та хворих і ще не зданих відповідним службам;
- д) перебування в медичних формуваннях військовослужбовців чи інших комбатантів з міркувань медичного характеру.

Стаття 14. Обмеження реквізиції цивільних медичних формувань

1. Окупуюча держава зобов'язана забезпечувати подальше задоволення медичних потреб цивільного населення на окупованій території.
2. Через це окупуюча держава не може реквізувати цивільні медичні формування, їх обладнання і матеріали або залучати в примусовому порядку до праці їх персонал, поки ці ресурси необхідні для забезпечення належного медичного обслуговування цивільного населення і для безперервного догляду за пораненими та хворими, які вже лікуються.
3. За умови, що загальне право, яке міститься в пункті 2, продовжує бути чинним, окупуюча держава може реквізувати згадані ресурси, додержуючи таких конкретних умов:
  - а) ці ресурси необхідні для надання належної і невідкладної медичної допомоги пораненим та хворим особам із складу збройних сил окупуючої держави або військовополоненим;
  - б) реквізиція триває тільки доти, доки існує така необхідність;
  - с) негайно слід вжити заходів для подальшого задоволення медичних потреб цивільного населення, поранених і хворих, що перебувають на лікуванні, яких торкається така реквізиція.

Стаття 15. Захист цивільного медичного і духовного персоналу

1. Цивільний медичний персонал користується повагою та захистом.
2. У разі необхідності в районі, де цивільні медичні служби порушені внаслідок бойових дій, цивільному медичному персоналу надається всіляка можлива допомога.
3. Окупуюча держава надає цивільному медичному персоналу на окупованих територіях всіляку допомогу з тим, щоб дати йому можливість виконувати свої гуманітарні функції найкращим чином. Окупуюча держава не може вимагати, щоб при виконанні своїх функцій цей персонал віддавав перевагу будь-якій особі, крім як з міркувань медичного характеру. Цей персонал не можна примушувати виконувати завдання, несумісні з його гуманітарною місією.
4. Цивільний медичний персонал має доступ у будь-яке місце, де його послуги є необхідними, за умови додержання таких заходів контролю й безпеки, які заінтересована сторона, що перебуває в конфлікті, може вважати за необхідні.
5. Цивільний духовний персонал користується повагою й захистом. Положення Конвенцій і цього Протоколу, що стосуються захисту й розпізнавання медичного персоналу, однаковою мірою застосовні до цих осіб.

Стаття 16. Загальний захист осіб, які виконують медичні функції

1. Ні за яких обставин жодна особа не може бути піддана покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції.

2. Осіб, які виконують медичні функції, не можна примушувати до вчинення дій чи виконання робіт на порушення норм медичної етики чи медичних норм, що відповідають інтересам поранених і хворих, або на порушення положень Конвенцій чи цього Протоколу, а також до невиконання дій чи робіт, яких вимагають такі нормативи й положення.

3. Жодну особу, яка виконує медичні функції, не можна примушувати надавати кому б то не було з супротивної сторони чи з її власної сторони, за винятком випадків, передбачених законодавством останньої, якої-небудь інформації щодо хворих і поранених, про яких вона піклувалась чи піклується, якщо така інформація, на його думку, завдасть шкоди пацієнтам або їхнім сім'ям. Однак повинні виконуватися обов'язкові медичні вимоги, коли йдеться про повідомлення щодо інфекційних хвороб.

Стаття 17. Роль цивільного населення й товариств допомоги

1. Цивільне населення ставиться з повагою до поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, навіть якщо вони належать до супротивної сторони, і не допускає щодо них актів насильства. Цивільному населенню й товариствам допомоги, таким як національні товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця), дозволяється, навіть з їх власної ініціативи, підбирати поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, та доглядати їх навіть на захопленій чи окупованій території. Ніхто не може зазнавати утисків, переслідування, засудження або покарання за такі гуманні дії.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть звертатися до цивільного населення або товариств допомоги, зазначених у пункті 1, з проханням підбирати поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію, та доглядати їх, розшукувати мертвих і повідомляти про їх місцезнаходження; вони забезпечують захист і необхідне сприяння тим, хто відгукується на їх звернення. Якщо супротивна сторона встановлює чи відновлює контроль над територією, то ця сторона надає такий самий захист і сприяння доти, доки вони необхідні.

Стаття 18. Розпізнавання

1. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне забезпечити розпізнавання медичного і духовного персоналу, а також медичних формувань і санітарно-транспортних засобів.

2. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне також застосовувати і здійснювати методи процедури, які дають змогу розпізнати медичні формування та санітарно-транспортні засоби, що використовують розпізнавальну емблему і розпізнавальні сигнали.

3. На окупованій території та в районах, де йдуть чи можуть іти бої, цивільний медичний персонал і цивільний духовний персонал розпізнаються по розпізнавальних емблемах та посвідченнях осіб, що підтверджують їх статус.

4. За згодою компетентних властей медичні формування та санітарно-транспортні засоби позначаються емблемою. Судна і плавучі засоби, згадані у статті 22 цього Протоколу, позначаються згідно з положеннями Другої конвенції.

5. Крім розпізнавальної емблеми, сторона, що перебуває в конфлікті, може, відповідно до глави III Додатка 1 до цього Протоколу, дозволяти використання розпізнавальних сигналів для розпізнавання медичних формувань та санітарно-транспортних засобів. Як виняток в особливих випадках, передбачених у зазначеній вище главі, санітарно-транспортні засоби можуть користуватися розпізнавальними сигналами, не використовуючи розпізнавальної емблеми.

6. Застосування положень пунктів 1 - 5 цієї статті визначається главами I - III Додатка 1 до цього Протоколу. Сигнали, описані в главі III цього Додатка й призначені виключно для використання їх медичними формуваннями та санітарно-транспортними засобами, не повинні, за винятком випадків, зазначених у цій главі, використовуватися для якої-небудь іншої мети, крім як для розпізнавання тих медичних формувань та санітарно-транспортних засобів, які зазначені в цій главі.

7. Положення цієї статті не дозволяють розширення застосування в мирний час розпізнавальної емблеми за межами того, що передбачено у статті 44 Першої конвенції).

8. Положення Конвенцій і цього Протоколу, що стосуються контролю над використанням розпізнавальної емблеми та запобігання і припинення зловживань нею, застосовуються й до розпізнавальних сигналів.

Стаття 19. Нейтральні держави та інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті

Нейтральні держави та інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, застосовують відповідні положення цього Протоколу щодо осіб, які користуються захистом згідно з положеннями частини II цього Протоколу і які можуть бути прийняті або інтерновані в межах їх територій, а також щодо померлих осіб, які належать сторонам, що перебувають у конфлікті, і яких вони зможуть знайти.

Стаття 20. Заборона репресалій

Репресалії проти осіб і об'єктів, яким відповідно до цієї частини надається захист, заборонені.

Розділ II Санітарні перевезення

Стаття 21. Наземні санітарно-транспортні засоби

Наземні санітарно-транспортні засоби користуються такою самою повагою й захистом, як і рухомі медичні формування відповідно до Конвенцій і цього Протоколу.

Стаття 22. Госпітальні судна та прибережні рятувальні плавучі засоби

1. Положення Конвенцій, що стосуються:

a) суден, зазначених у статтях 22, 24, 25 і 27 Другої конвенції;

b) їх рятувальних шлюпок і невеликих суден;

c) їх персоналу і команд; і

d) поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, що перебувають на борту, застосовуються також у випадках, коли ці судна перевозять цивільних поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, що не належать до жодної з категорій, зазначених у статті 13 Другої конвенції. Однак такі цивільні особи не підлягають передачі будь-якій стороні, яка не є їхньою стороною, або захопленню в полон на морі. Якщо вони опиняються під владою сторони, що перебуває в конфлікті і не є їх власною, вони підпадають під дію Четвертої конвенції і цього Протоколу.

2. Передбачуваний Конвенціями захист суден, зазначених у статті 25 Другої конвенції, поширюється на госпітальні судна, які надаються з гуманітарною метою стороні, що перебуває в конфлікті:

a) нейтральною державою або іншою державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті; або

b) неупередженою міжнародною гуманітарною організацією, якщо в обох випадках виконуються вимоги, викладені в цій статті.

3. Невеликі судна, зазначені у статті 22 Другої конвенції, користуються захистом, навіть якщо повідомлення, передбачене в цій статті, не було зроблене. Проте сторонам, що перебувають у конфлікті, пропонується інформувати одна одну про всі подробиці, що стосуються таких суден, які можуть полегшити їх упізнання й визначення.

Стаття 23. Інші санітарні судна та плавучі засоби

1. Санітарні судна та плавучі засоби, крім зазначених у статті 22 цього Протоколу та в статті 38 Другої конвенції, що перебувають або в морі, або в інших водах, користуються такою ж повагою й захистом, як і рухомі санітарні формування, згідно з Конвенціями і цим Протоколом. Оскільки цей захист буде ефективним тільки в тому разі, якщо вони можуть бути впізнані й визначені як санітарні судна або плавучі засоби, такі судна повинні позначатися розпізнавальною емблемою і, наскільки це можливо, додержувати положень пункту 2 статті 43 Другої конвенції.

2. На судна та плавучі засоби, зазначені в пункті 1, також поширюються закони війни. Будь-яке воєнне судно, що перебуває на поверхні, яке в змозі негайно примусити їх до виконання своєї команди, може дати їм наказ зупинитися, покинути район чи взяти певний курс, і вони повинні підкоритися будь-якій такій команді. Такі судна та плавучі засоби не можуть жодним іншим чином відволікатися від виконання своєї санітарної місії доти, доки вони необхідні для поранених, хворих і осіб, які потерпіли корабельну аварію й перебувають на борту.

3. Захист, передбачений у пункті 1, припиняється тільки за умов, які викладені у статтях 34 і 35 Другої конвенції. Явна відмова підкоритися наказу, відданому згідно з пунктом 2, вважається дією, що завдає шкоди противнику згідно зі статтею 34 Другої конвенції.

4. Сторона, що перебуває в конфлікті, може повідомити будь-яку супротивну сторону якомога раніше, до відплиття, про назву, технічні дані, очікуваний час відплиття, курс і передбачувану швидкість санітарного судна або плавучого засобу, особливо щодо суден водотоннажністю 2000 брутто-тонн, і може подати відомості, які полегшать впізнання й визначення. Супротивна сторона підтверджує одержання таких відомостей.

5. Положення статті 37 Другої конвенції застосовуються до медичного і духовного персоналу, який перебуває на таких суднах та плавучих засобах.

6. Положення Другої конвенції застосовуються до поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, зазначених у статті 13 Другої конвенції й у статті 44 цього Протоколу, що можуть перебувати на борту таких санітарних суден та плавучих засобів. Цивільні поранені, хворі та особи, які потерпіли корабельну аварію, але не належать до жодної з категорій, зазначених у статті 13 Другої конвенції, поки вони перебувають на морі, не підлягають ні передачі будь-якій стороні, яка не є їх власною, ні зніманню з таких суден або плавучих засобів. Однак, якщо вони опиняються під владою сторони, що перебуває в конфлікті, яка не є їх власною, вони підпадають під дію положень Четвертої конвенції і цього Протоколу.

Стаття 24. Захист санітарних літальних апаратів

Санітарні літальні апарати користуються повагою й захистом відповідно до положень цієї частини.

Стаття 25. Санітарні літальні апарати в районах, що не контролюються супротивною стороною

В районах суші та в повітряному просторі над ними, фізичний контроль над якими здійснюється дружніми силами, або в районах моря та в повітряному просторі над ними, фізичний контроль над якими супротивною стороною не здійснюється, повага й захист санітарних літальних апаратів сторони, що перебуває в конфлікті, не залежать від будь-якої угоди з супротивною стороною. Проте сторона, що перебуває в конфлікті і використовує в цих районах санітарні літальні апарати, для більшої безпеки може повідомити супротивну сторону, як передбачено у статті 29, зокрема, коли такі літальні апарати здійснюють польоти в межах досяжності зброї класу "поверхня-повітря" супротивної сторони.

Стаття 26. Санітарні літальні апарати в зоні стикання або аналогічних зонах

1. У тих частинах зони стикання, фізичний контроль над якими здійснюється дружніми силами, та в тих районах, де фізичний контроль над будь-якими силами чітко не встановлено, а також у відповідному повітряному просторі над ними захист санітарних літальних апаратів може бути повністю дійсним лише на підставі попередньої угоди між компетентними властями

сторін, що перебувають у конфлікті, як передбачено у статті 29. Хоча за відсутності такої угоди санітарні літальні апарати діють на свій власний ризик, але вони користуються повагою після того, як були розпізнані як такі.

2. "Зона стикання" означає будь-який район суші, в якому передові підрозділи супротивних сторін перебувають у стиканні один з одним, тобто в межах досяжності вогню прямою наводкою з землі.

Стаття 27. Санітарні літальні апарати в районах, що контролюються супротивною стороною

1. Санітарні літальні апарати сторони, що перебуває в конфлікті, продовжують користуватись захистом під час польотів над районами суші або моря, фізичний контроль над якими здійснюється супротивною стороною, за умови, що на здійснення таких польотів попередньо було одержано згоду компетентних властей цієї супротивної сторони.

2. Санітарний літальний апарат, що виконує політ над районом, фізичний контроль над яким здійснює супротивна сторона, при відсутності згоди, передбаченої пунктом 1, або при порушенні умов, за яких така згода була одержана, або внаслідок навігаційної помилки, або через надзвичайні обставини, що загрожують польоту, докладає всіх зусиль для свого розпізнавання та для повідомлення супротивної сторони про такі обставини. Як тільки такий санітарний літальний апарат розпізнано супротивною стороною, ця сторона докладає всіх розумних зусиль з тим, щоб віддати наказ приземлитися або зробити посадку на воду, як це передбачено пунктом 1 статті 30, або вчинити інші заходи для охорони своїх інтересів, і в будь-якому разі перед тим, як нападати на літальний апарат, дати йому час для виконання наказу.

Стаття 28. Обмеження використання санітарних літальних апаратів

1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, заборонено використовувати їхні санітарні літальні апарати з метою отримання будь-якої воєнної переваги над супротивною стороною. Присутність санітарних літальних апаратів не повинна використовуватися для забезпечення недоторканності воєнних об'єктів від нападу.

2. Санітарні літальні апарати не повинні використовуватися для збирання або передачі розвідувальних даних і не повинні нести на своєму борту жодного устаткування, призначеного для таких цілей. Їм заборонено транспортувати будь-яких осіб і вантажі, які не включені у визначення, що містяться в пункті е статті 8. Перевезення на борту особистих речей осіб, що перебувають на борту, або наявність устаткування, призначеного виключно для полегшення пілотування, зв'язку чи розпізнавання, не вважаються забороненими.

3. Санітарні літальні апарати не повинні нести будь-якого іншого озброєння, крім стрілецької зброї і боєзапасів, знятих з поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, що перебувають на борту й ще не передані відповідній службі, та такої легкої особистої зброї, яка може бути необхідна медичному персоналу, що перебуває на борту, для самооборони й захисту поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію і знаходяться на його піклуванні.

4. При здійсненні польотів, згаданих у статтях 26 і 27, санітарні літальні апарати, за винятком випадків, передбачених попередньою угодою з супротивною стороною, не повинні використовуватися для розшуку поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію.

Стаття 29. Повідомлення й угоди, що стосуються санітарних літальних апаратів

1. Повідомлення відповідно до статті 25 або запити про попередню згоду відповідно до статей 26, 27, 28, пункт 4, та статті 31 містять дані про передбачувану кількість санітарних літальних апаратів, плани їх польотів і засоби розпізнавання і розглядаються як підтвердження, що кожний політ здійснюватиметься відповідно до статті 28.

2. Сторона, що отримує повідомлення, яке надсилається згідно зі статтею 25, негайно підтверджує отримання такого повідомлення.

3. Сторона, що отримала запит про попередню згоду відповідно до статей 26, 27, 28, пункт 4, або статті 31, якомога швидше повідомляє запитуючу сторону:

a) про згоду на задоволення запиту;

b) про відхилення запиту; або

c) про розумні альтернативні пропозиції у відповідь на запит. Вона може також запропонувати заборонити та обмежити інші польоти в даному районі у відповідний час. Якщо сторона, що подає запит, приймає альтернативні пропозиції, вона повідомляє іншу сторону про свою згоду прийняти ці пропозиції.

4. Сторони вживають необхідних заходів для того, щоб забезпечити швидке повідомлення й укладання угод.

5. Сторони вживають також необхідних заходів з тим, щоб суть будь-якого такого повідомлення й угоди могла бути швидко доведена до відома відповідних військових частин, та інструктують такі частини про засоби розпізнавання, які будуть використані даним санітарним літальним апаратом.

Стаття 30. Приземлення й перевірка санітарних літальних апаратів

1. Санітарним літальним апаратам, що літають над районами, фізичний контроль над якими здійснюється супротивною стороною, а також над районами, фізичний контроль над якими чітко не встановлений, може бути наказано, залежно від випадку, приземлитися або зробити посадку на воду для проведення перевірки відповідно до нижченаведених пунктів. Санітарні літальні апарати повинні підкорятися будь-якому такому наказу.

2. У випадку приземлення або посадки на воду за наказом чи з інших причин літальний апарат може бути перевірений виключно з метою встановлення того, чи задовольняє він умовам, зазначеним у пунктах 3 і 4. Будь-яка така перевірка проводиться без затримок і за короткий строк. Сторона, що проводить перевірку не вимагає видалення поранених і хворих з борту літального апарата, за винятком випадків, коли їх видалення необхідне для перевірки.

Сторона, що проводить перевірку в усіх випадках діє таким чином, щоб стан поранених і хворих не погіршувався в результаті перевірки чи видалення їх з борту літального апарата.

3. Якщо така перевірка покаже, що літальний апарат:

a) є санітарним літальним апаратом у значенні статті 8 пункт j;

b) не порушує умови, що передбачені в статті 28, і

c) не здійснює політ без попередньої угоди чи порушує її, коли така угода вимагається, то літальному апарату і тим особам, що перебували на його борту, які належали до супротивної сторони або до нейтральної чи іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, дозволяється продовжувати політ без затримки.

4. Якщо така перевірка покаже, що літальний апарат:

a) не є санітарним літальним апаратом у значенні статті 8 пункт j;

b) порушує умови, що передбачені в статті 28, або

c) здійснює політ без попередньої угоди чи порушує її, коли така угода вимагається, такий літальний апарат може бути затриманий. З усіма особами, що перебувають на борту літального апарата, поводяться згідно з відповідним положенням Конвенції і цього Протоколу. Будь-який затриманий літальний апарат, що був призначений для використання як постійний літальний апарат, може потім використовуватися тільки як санітарний літальний апарат.

Стаття 31. Нейтральні держави або інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті

1. Санітарні літальні апарати не повинні здійснювати польоти над територією нейтральної або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, і не повинні робити посадки на ній крім посадки на підставі попередньо досягнутої угоди. Однак за наявності такої угоди вони користуються повагою протягом усього польоту, а також під час будь-якої проміжної посадки на такій території. Але вони повинні підкорятися будь-якому наказу приземлитися чи зробити посадку на воду, залежно від випадку.

2. Якщо санітарний літальний апарат здійснює політ над територією нейтральної держави або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті за відсутності угоди чи відступає від його умов, у результаті навігаційної помилки або через надзвичайні обставини, що впливають на безпеку польоту, то він вживає всіх заходів для повідомлення про такий політ та для свого розпізнання. Як тільки такий санітарний літальний апарат розпізнано, ця держава докладає всіх розумних зусиль до того, щоб видати наказ приземлитися або зробити посадку на воду відповідно до пункту 1 статті 30, або вживає інших заходів для охорони своїх інтересів і, в будь-якому разі, надає літальному апарату час для виконання наказу, до того як вчинити напад на нього.

3. Якщо санітарний літальний апарат згідно з угодою або через об'єктивні обставини, зазначені в пункті 2, приземлиться або зробить посадку на воду за наказом чи з яких-небудь інших причин на території нейтральної держави або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває

в конфлікті, цей літальний апарат піддається перевірці для встановлення того, чи є він санітарним літальним апаратом. Перевірка проводиться без затримки і в короткий час. Сторона, що проводить перевірку, не вимагає видалення з борту поранених і хворих сторони, що використовує літальний апарат, за винятком випадків, коли їх видалення необхідне для перевірки. Сторона, що проводить перевірку, в усіх випадках піклується, щоб стан поранених і хворих не погіршувався в результаті перевірки чи видалення їх з борту літального апарата. Якщо перевірка показує, що літальний апарат є санітарним літальним апаратом, то такому літальному апарату разом з особами, які перебувають на його борту, за винятком тих, хто повинен бути затриманий відповідно до норм міжнародного права, що застосовуються в період збройних конфліктів, дозволяється продовжити політ, і йому надаються необхідні умови для продовження польоту. Якщо перевіркою встановлено, що літальний апарат не є санітарним літальним апаратом, то він затримується, і з особами, що перебувають на його борту, поводяться згідно з пунктом 4.

4. За винятком знятих тимчасово, поранені, хворі й особи, які потерпіли корабельну аварію, зняті з санітарного літального апарата за згодою місцевих властей на території нейтральної держави або іншої держави, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, за відсутності угоди іншого характеру між цими державами і сторонами, що перебувають у конфлікті, затримуються цією державою, коли цього вимагають норми міжнародного права, застосовувані в період збройних конфліктів, таким чином, щоб вони не змогли знову взяти участь у воєнних діях. Витрати, пов'язані з госпіталізацією та інтернуванням, несе держава, якій належать ці особи.

5. Нейтральні держави або інші держави, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, застосовують умови й обмеження щодо польоту над своєю територією або посадки на ній санітарних літальних апаратів на рівній основі з усіма сторонами, що перебувають у конфлікті.

Розділ III Особи, що пропали безвісти, та померлі

Стаття 32. Загальний принцип

При застосуванні положень цього розділу Високі Договірні Сторони, сторони, що перебувають у конфлікті, та міжнародні гуманітарні організації, згадані в Конвенціях і в цьому Протоколі, у своїй діяльності насамперед виходять з права сімей знати про долю своїх родичів.

Стаття 33. Особи, які пропали безвісти

1. Як тільки дозволяють обставини і найпізніше після закінчення активних воєнних дій, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, розшукує осіб, про які супротивна сторона повідомляє як про таких, що пропали безвісти. Ця супротивна сторона подає всі необхідні відомості про таких осіб з метою сприяння їх розшуку.

2. З метою сприяння збиранню відомостей відповідно до попереднього пункту кожна сторона, що перебуває в конфлікті, щодо осіб, які не будуть користуватися більш сприятливим ставленням згідно з Конвенцією і цим Протоколом:

а) реєструє відомості, як це передбачено статтею 138 Четвертої конвенції, про тих осіб, які були затримані, ув'язнені чи яким-небудь іншим чином позбавлені волі на строк, що перевищує два тижні, внаслідок воєнних дій чи окупації, або які померли під час такого затримання;

б) максимально можливо сприяє розшуку таких осіб та реєстрації відомостей про них, якщо вони померли за інших обставин внаслідок воєнних дій чи окупації, і, за необхідності, сама проводить розшук і реєстрацію.

3. Відомості про осіб, про яких згідно з пунктом 1 повідомлялося як про таких, що пропали безвісти, та запити щодо відомостей передаються або безпосередньо, або через Державу-покровительку, або через Центральне агентство Міжнародного комітету Червоного Хреста, або через національні товариства Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця). Коли відомості передаються не через Міжнародний комітет Червоного Хреста і його Центральне довідкове агентство, кожна сторона, що перебуває в конфлікті, забезпечує надсилання таких відомостей також у Центральне довідкове агентство.

4. Сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть дійти згоди щодо створення команд для розшуку, впізнання й вивезення померлих із районів бойових дій, включаючи угоди, якщо це необхідно, про супроводження таких команд персоналом супротивної сторони при виконанні цих завдань у районах, що контролюються супротивною стороною. Персонал таких команд користується повагою й захистом при виконанні ним виключно таких обов'язків.

Стаття 34. Останки померлих

1. Останки осіб, які померли з причин, пов'язаних з окупацією, або в ув'язненні, що є наслідком окупації або воєнних дій, та осіб, котрі не є громадянами країни, в якій вони померли внаслідок воєнних дій, користуються повагою, і місця поховання таких осіб також користуються повагою, утримуються й позначаються, як це передбачено у статті 130 Четвертої конвенції, якщо останки таких осіб або місця їх поховання не користуються більш сприятливим ставленням згідно з Конвенціями й цим Протоколом.

2. Як тільки дозволять обставини й відносини між супротивними сторонами, Високі Договірні Сторони, на території яких розміщені могили і, можливо, інші місця поховання останків осіб, померлих внаслідок воєнних дій під час окупації або ув'язнення, укладають угоди з метою:

а) сприяння доступу родичів померлих і представників офіційних служб реєстрації могил до місць поховання, а також визначення практичних заходів щодо забезпечення такого доступу;

б) постійного збереження й догляду за такими місцями поховання;

в) сприяння поверненню останків і особистого майна померлих на батьківщину на прохання цієї країни або, якщо ця країна не заперечує, на прохання близьких родичів померлих.

3. У разі відсутності угод, передбачених у пунктах 2 b і 2 c, і якщо країна, що є батьківщиною померлих, не згодна утримувати місця поховання за свій рахунок, Висока Договірна Сторона, на території якої є такі місця поховання, може запропонувати надати сприяння поверненню останків таких померлих на батьківщину. Коли така пропозиція не приймається, Висока Договірна Сторона після закінчення п'яти років з дати такої пропозиції і після належного повідомлення країни, що є батьківщиною померлих, може вжити заходів, передбачених у її власному законодавстві щодо кладовищ і могил.

4. Високій Договірній Стороні, на території якої розміщені місця поховання, зазначені в цій статті, дозволяється проводити ексгумацію тільки:

а) згідно з пунктами 2 b і 3; або

б) коли ексгумація викликана вищою громадською необхідністю, включаючи випадки, зумовлені медичною необхідністю й необхідністю проведення розслідування; у цьому разі Висока Договірна Сторона завжди з повагою ставиться до останків і повідомляє країну, що є батьківщиною померлих, про свій намір провести ексгумацію, а також повідомляє подробиці про гадане місце перепоховання.

Частина III Методи та засоби ведення війни - статус комбатантів і військовополонених

Розділ I Методи та засоби ведення війни

Стаття 35. Основні норми

1. У разі будь-якого збройного конфлікту право сторін, що перебувають у конфлікті, обирати методи або засоби ведення війни не є необмеженим.
2. Заборонено застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань.
3. Заборонено застосовувати методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть широкої, довгочасної і серйозної шкоди природному середовищу.

Стаття 36. Нові види зброї

При вивченні, розробці, придбанні чи прийнятті на озброєння нових видів зброї, засобів або методів ведення війни Висока Договірна Сторона повинна визначити, чи підпадає їх застосування, за деяких або за всіх обставин, під заборони, що містяться в цьому Протоколі або в яких-небудь інших нормах міжнародного права, застосовуваних до Високої Договірної Сторони.

Стаття 37. Заборона віроломства

1. Заборонено вбивати, завдавати поранення або брати в полон противника, вдаючись до віроломства. Віроломством вважаються дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і примусити його повірити, що він має право на захист і зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри. Прикладами такого віроломства є дії:

- a) симулювання наміру вести переговори під прапором перемир'я або симулювання капітуляції;
- b) симулювання виходу із строю внаслідок поранення або хвороби;
- c) симулювання володіння статусом цивільної особи або некомбатанта; і
- d) симулювання володіння статусом, що надає захист, шляхом використання знаків, емблем або форменого одягу Організації Об'єднаних Націй, нейтральних держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті.

2. Воєнні хитрощі не заборонені. Такими хитрощами є дії, спрямовані на те, щоб призвести противника до помилки чи спонукати його діяти необачно, але які не порушують будь-яких норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів, і які не є віроломними, оскільки вони не обманюють довіри супротивної сторони щодо захисту, який надається цим правом. Прикладами хитрощів є такі дії: використання маскування, пасток, обманні операції та дезінформація.

Стаття 38. Визнані емблеми

1. Заборонено використовувати не за призначенням розпізнавальну емблему Червоного Хреста, Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця або інші емблеми, знаки та сигнали, передбачені Конвенціями або цим Протоколом. Також заборонено навмисно зловживати під час збройних конфліктів іншими міжнародно визнаними захисними емблемами, знаками та сигналами, включаючи прапор перемир'я та захисну емблему культурних цінностей.

2. Заборонено використовувати розпізнавальну емблему Організації Об'єднаних Націй, крім як з дозволу цієї Організації.

Стаття 39. Національні емблеми

1. Заборонено використовувати у збройних конфліктах прапори, воєнні емблеми, військові відзнаки або формений одяг нейтральних держав чи інших держав, що не є сторонами, які перебувають у конфлікті.

2. Заборонено використовувати прапори, військові емблеми, військові відзнаки або формений одяг супротивних сторін під час нападу або для прикриття воєнних дій, сприяння цим діям, захисту або утруднення їх.

3. Ніщо в цій статті або пункті 1 d статті 37 не торкається існуючих, загальноновизнаних норм міжнародного права, застосовуваних до шпигунства чи до використання прапорів під час збройних конфліктів на морі.

Стаття 40. Пощада

Заборонено віддавати наказ не залишати нікого в живих, погрожувати цим противнику або вести воєнні дії таким чином.

Стаття 41. Гарантії особам супротивної сторони, які вибули із строю

1. Заборонено нападати на особу, яку визнано чи яку за даних обставин належить визнати особою, яка вибула із строю.

2. Вибулою із строю вважається будь-яка особа, якщо вона:

a) перебуває під владою супротивної сторони;

b) ясно виражає намір здатися в полон; або

c) непритомна чи яким-небудь іншим чином виведена із строю внаслідок поранення чи хвороби й тому не здатна оборонятися, за умови, що в будь-якому разі ця особа утримується від ворожих дій і не намагається втекти.

3. Якщо особи, які мають право на захист як військовополонені, підпадають під владу супротивної сторони при незвичайних умовах воєнних дій, за яких неможлива їхня евакуація, як це передбачено в частині I розділу III Третьої конвенції, то вони звільняються, а для їхньої безпеки належить вжити всіх можливих застережних заходів.

Стаття 42. Особи на борту літальних апаратів

1. Жодна особа, яка покидає на парашуті літальний апарат, що зазнає аварії, не зазнає нападу протягом свого спускання на землю.

2. Особі, яка покинула на парашуті літальний апарат, що зазнає аварії, після приземлення на території, що контролюється супротивною стороною, надається можливість здатися в полон до того, як вона стане об'єктом нападу, якщо не стає очевидним, що вона вчиняє ворожу дію.

3. Повітряно-десантні війська не підпадають під захист цієї статті.

Розділ II Статус комбатантів і військовополонених

Стаття 43. Збройні сили

1. Збройні сили сторони, що перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи властями, не визнаними супротивною стороною. Такі збройні сили підпорядковані внутрішній

дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів.

2. Особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті (крім медичного і духовного персоналу, про який ідеться у статті 33 Третьої конвенції, є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

3. Щоразу, коли сторона, яка перебуває в конфлікті, включає у свої збройні сили напіввоєнну організацію або озброєну організацію, що забезпечує охорону порядку, вона повідомляє про це інші сторони, що перебувають у конфлікті.

Стаття 44. Комбатанти і військовополонені

1. Будь-який комбатант, як це визначено у статті 43, який потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим.

2. Хоча всі комбатанти зобов'язані додержувати норм міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, порушення цих норм не позбавляє комбатанта його права вважатися комбатантом або, якщо він підпадає під владу супротивної сторони, його права вважатися військовополоненим, за винятком випадків, передбачених у пунктах 3 і 4.

3. Для сприяння посиленню захисту цивільного населення від наслідків воєнних дій комбатанти зобов'язані відрізнити себе від цивільного населення в той час, коли вони беруть участь у нападі або у воєнній операції, що є підготовкою до нападу. Однак у зв'язку з тим, що під час збройних конфліктів бувають такі ситуації, коли через характер воєнних дій озброєний комбатант не може відрізнити себе від цивільного населення, він зберігає свій статус комбатанта за умови, що в таких ситуаціях він відкрито носить свою зброю:

а) під час кожного воєнного зіткнення, і

б) в той час, коли він перебуває на виду у противника в ході розгортання в бойові порядки, що передують початку нападу, в якому він повинен взяти участь.

Дії, що відповідають вимогам цього пункту, не розглядаються як віроломні в значенні статті 37, пункт 1 б.

4. Комбатант, який підпадає під владу супротивної сторони в той час, коли він не виконує вимог, викладених у другій фразі пункту 3, позбавляється права вважатися військовополоненим, проте йому надається захист, рівноцінний у всіх відношеннях тому, який надається військовополоненим згідно з Третьою конвенцією і цим Протоколом. Такий захист включає захист, рівноцінний тому, який надається військовополоненим згідно з Третьою конвенцією, в разі якщо така особа передається до суду й несе покарання за будь-які правопорушення, які вона вчинила.

5. Будь-який комбатант, який потрапляє під владу супротивної сторони, якщо він не бере участі в нападі або у воєнній операції, що є підготовкою до нападу, не втрачає свого права вважатися комбатантом і військовополоненим через вчинені ним раніше дії.

6. Дана стаття не завдає шкоди праву будь-якої особи вважатися військовополоненим відповідно до статті 4 Третьої конвенції.

7. Дана стаття не має на меті змінити загальноприйнятую практику держав щодо носіння форменого одягу комбатантами, включеними до складу одягнених у форму озброєних підрозділів регулярних військ сторони, що перебуває в конфлікті.

8. На доповнення до категорій осіб, зазначених у статті 13 Першої і Другої конвенцій, всі особи із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, як це визначено у статті 43 цього Протоколу, мають право на захист згідно з цими Конвенціями, якщо вони поранені або хворі, або стосовно до Другої конвенції, якщо вони зазнали корабельної аварії на морі або в інших водах.

Стаття 45. Захист осіб, які беруть участь у воєнних діях

1. Особа, яка бере участь у воєнних діях і потрапляє під владу супротивної сторони, вважається військовополоненою й тому користується захистом Третьої конвенції, якщо вона претендує на статус військовополоненого, якщо видається, що вона має право на такий статус, або, якщо сторона, від якої вона залежить, вимагає для неї такого статусу шляхом повідомлення держави, що її затримує, або Держави-покровительки. У разі виникнення якогось сумніву в тому, чи має будь-яка така особа право на статус військовополоненого, вона продовжує зберігати такий статус і, отже, користуватися захистом Третьої конвенції і цього Протоколу доти, доки її статус не буде визначено компетентним судовим органом.

2. Якщо особа, яка потрапила під владу супротивної сторони, не затримується як військовополонена й підлягає суду цієї сторони за правопорушення, пов'язане з воєнними діями, вона має право на статус військовополоненого перед судовим органом і на винесення рішення з цього питання. У тих випадках, коли це можливо згідно із застосовуваною процедурою, це рішення виноситься до суду за правопорушення. Представники Держави-покровительки мають право бути присутніми на судовому розгляді, на якому виноситься рішення з цього питання, якщо тільки, як виняток, він не відбувається на закритому судовому засіданні в інтересах державної безпеки. У такому разі затримуюча держава відповідним чином повідомляє Державу-покровительку.

3. Будь-яка особа, що бере участь у воєнних діях, яка не має права на статус військовополоненого й не користується більш сприятливим ставленням згідно з Четвертою конвенцією, має право в усіх випадках на захист, передбачений статтею 75 цього Протоколу. На окупованій території будь-яка така особа, якщо тільки вона не затримана як шпигун, має також, незалежно від статті 5 Четвертої конвенції, право на зв'язок, що надається даною Конвенцією.

Стаття 46. Шпигуни

1. Незалежно від будь-якого іншого положення Конвенцій або цього Протоколу будь-яка особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка потрапляє під владу

супротивної сторони в той час, коли вона займається шпигунством, не має права на статус військовополоненого, і з нею можуть поводитися як із шпигуном.

2. Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка від імені цієї сторони збирає або намагається зібрати інформацію на території, що контролюється супротивною стороною, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо, діючи таким чином, вона носить формений одяг своїх збройних сил.

3. Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка проживає на території, окупованій супротивною стороною, і яка від імені сторони, від котрої вона залежить, збирає або намагається зібрати на цій території інформацію, що має воєнне значення, не вважається особою, яка займається шпигунством, якщо вона не діє обманним шляхом або навмисно не вдається до таємних методів. Понад те, така особа не втрачає свого права на статус військовополоненого, і з нею не можуть поводитися як із шпигуном, якщо тільки вона не захоплена в той час, коли займалась шпигунством.

4. Особа із складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, яка не проживає на території, окупованій супротивною стороною, і яка займається шпигунством на цій території, не втрачає свого права на статус військовополоненого, і з нею не можуть поводитися як із шпигуном, крім випадків, коли її захоплено до того, як вона знову приєдналася до збройних сил, до яких вона належить.

Стаття 47. Найманці

1. Найманець не має права на статус комбатанта або військовополоненого.

2. Найманець - це будь-яка особа, яка:

a) спеціально завербована на місці або за кордоном для того, щоб брати участь у збройному конфлікті;

b) фактично бере безпосередню участь у воєнних діях;

c) бере участь у воєнних діях, керуючись, головним чином, бажанням одержати особисту вигоду, і якій дійсно було обіцяно стороною або за дорученням сторони, що перебуває в конфлікті, матеріальну винагороду, що істотно перевищує винагороду, яка обіцяна чи сплачується комбатантам такого ж рангу і функцій, які входять до особового складу збройних сил даної сторони;

d) не є ні громадянином сторони, що перебуває в конфлікті, ні особою, яка постійно проживає на території, яка контролюється стороною, що перебуває в конфлікті;

e) не входить до особового складу збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті;

f) не послана державою, яка не є стороною, що перебуває в конфлікті, для виконання офіційних обов'язків як особи, яка входить до складу її збройних сил.

Частина IV Цивільне населення

Розділ I Загальний захист від наслідків воєнних дій

Глава I Основна норма і сфера застосування

Стаття 48. Основна норма

Для забезпечення поваги й захисту цивільного населення та цивільних об'єктів сторони, що перебувають у конфлікті, повинні завжди розрізняти цивільне населення й комбатантів, а також цивільні й воєнні об'єкти та відповідно спрямовувати свої дії тільки проти воєнних об'єктів.

Стаття 49. Визначення нападів та сфера застосування

1. "Напад" означає акти насильства щодо противника незалежно від того, здійснюються вони під час наступу чи під час оборони.
2. Положення цього Протоколу, що стосуються нападів, застосовуються до всіх нападів незалежно від того, на якій території вони здійснюються, включаючи національну територію, яка належить стороні, що перебуває в конфлікті, але є під контролем супротивної сторони.
3. Положення цього розділу застосовуються до будь-яких воєнних дій на суші, у повітрі або на морі, які можуть завдати шкоди цивільному населенню або цивільним об'єктам, що розміщені на суші. Вони також застосовуються до всіх нападів з моря або з повітря на об'єкти, що розміщені на суші, але не торкаються будь-яким чином норм міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів на морі або в повітрі.
4. Положення цього розділу доповнюють норми, що стосуються гуманітарного захисту, які містяться в Четвертій конвенції, зокрема в частині II цієї Конвенції, та в інших міжнародних угодах, обов'язкових для Високих Договірних Сторін, а також доповнюють інші норми міжнародного права, що стосуються захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів на суші, на морі або в повітрі від наслідків воєнних дій.

Глава II Цивільні особи й цивільне населення

Стаття 50. Визначення цивільних осіб і цивільного населення

1. Цивільною особою є будь-яка особа, що не належить до жодної з категорій осіб, зазначених у статті 4 А, 1, 2, 3 та 6 Третьої конвенції та у статті 43 цього Протоколу. У разі сумніву щодо того, чи є яка-небудь особа цивільною особою, вона вважається цивільною особою.
2. Цивільне населення складається з усіх осіб, які є цивільними особами.

3. Присутність серед цивільного населення окремих осіб, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення його цивільного характеру.

Стаття 51. Захист цивільного населення

1. Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями. З метою здійснення цього захисту, на доповнення до інших застосовуваних норм міжнародного права, за всіх обставин слід додержувати таких норм.

2. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападів. Заборонено акти насильства чи загрози насильства, що мають головною метою тероризувати цивільне населення.

3. Цивільні особи користуються захистом, передбаченим цим розділом, за винятком окремих випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

4. Напади невибіркового характеру заборонено. До нападу невибіркового характеру належать:

а) напади, не спрямовані на конкретні воєнні об'єкти;

б) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні воєнні об'єкти; або

в) напади, при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з цим Протоколом; і які, таким чином, у кожному такому випадку поразяють воєнні об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх.

5. Серед інших належить вважати невибірковими такі види нападів:

а) напад шляхом бомбардування будь-якими методами або засобами, при якому як єдиний воєнний об'єкт розглядається ряд явно пов'язаних один з одним і розрізняваних воєнних об'єктів, розміщених у місті, у селі чи в іншому районі, де сконцентровані цивільні особи або цивільні об'єкти; і

б) напад, котрий, як можна очікувати, попутно потягне за собою втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб та шкоду цивільним об'єктам, або те й інше разом, які були б надмірними щодо конкретної і безпосередньої воєнної переваги, якої передбачається таким чином досягти.

6. Заборонено напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій.

7. Присутність або пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб не повинні використовуватись для захисту певних пунктів або районів від воєнних дій, зокрема у спробах захистити воєнні об'єкти від нападу або прикрити воєнні дії, сприяти чи перешкодити їм. Сторони, що перебувають у конфлікті, не повинні направляти пересування цивільного

населення або окремих цивільних осіб з метою спробувати захистити військові об'єкти від нападу чи прикрити військові операції.

8. Будь-яке порушення цих заборон не звільняє сторони, що перебувають у військовому конфлікті, від їх правових зобов'язань щодо цивільного населення й цивільних осіб, у тому числі від зобов'язань вживати запобіжних заходів, передбачених у статті 57.

Глава III Цивільні об'єкти

Стаття 52. Загальний захист цивільних об'єктів

1. Цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій. Цивільними об'єктами є всі ті об'єкти, які не є військовими об'єктами, як вони визначені в пункті 2.

2. Напади повинні суворо обмежуватися об'єктами. Що стосується об'єктів, то військові об'єкти обмежуються тими об'єктами, які через свій характер, розміщення, призначення або використання вносять ефективний вклад у військові дії і повне або часткове руйнування, захоплення чи нейтралізація яких за існуючих у даний момент обставин дає явну військову перевагу.

3. У разі сумніву в тому, чи не використовується об'єкт, який звичайно призначений для цивільних цілей, наприклад, місце відправлення культу, житловий будинок чи інші житлові будови або школа, для ефективної підтримки військових дій, передбачається, що такий об'єкт використовується в цивільних цілях.

Стаття 53. Захист культурних цінностей і місць відправлення культів

Без шкоди для положень Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту від 14 травня 1954 року та інших відповідних міжнародних документів заборонено:

- a) здійснювати будь-які ворожі акти, спрямовані проти історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культів, які є культурною або духовною спадщиною народів;
- b) використовувати такі об'єкти для підтримки військових зусиль;
- c) робити такі об'єкти об'єктами репресалій.

Стаття 54. Захист об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення

1. Заборонено вдаватися до голоду серед цивільного населення як методу ведення війни.

2. Заборонено піддавати нападу або знищувати, виводити або доводити до непридатності об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, такі як запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди для забезпечення питною водою й запаси останньої, а також іригаційні споруди спеціально з метою не допустити використання їх цивільним населенням або супротивною стороною як

засобу підтримання існування, незалежно від мотивів, ніби з метою викликати голод серед цивільних осіб, примусити їх до виїзду або з якої-небудь іншої причини.

3. Заборони, передбачені в пункті 2, не застосовуються щодо таких об'єктів, зазначених у цьому пункті, які використовуються супротивною стороною:

а) для підтримання виключно особового складу їх збройних сил; або

б) якщо не для підтримання існування, то для прямої підтримки воєнних дій, за умови, однак, що проти цих об'єктів ні в якому разі не вдаються до дій, в результаті яких можна очікувати, що цивільне населення залишиться без достатньої кількості продовольства або води, що викличе серед нього голод, або примусить до виїзду.

4. Ці об'єкти не повинні ставати об'єктами репресалій.

5. Виходячи із визнання життєво важливих для будь-якої сторони, що перебуває в конфлікті, потреб в обороні своєї національної території від вторгнення, допускається відступ від заборон, передбачених у пункті 2, стороною, що перебуває в конфлікті, на такій контрольованій нею території, де цього вимагає постійна воєнна необхідність.

Стаття 55. Захист природного середовища

1. При веденні воєнних дій має бути виявлена турбота про захист природного середовища від широкої, довготривалої і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим завдадуть шкоди здоров'ю або виживанню населення.

2. Заподіяння шкоди природному середовищу як репресалій заборонено.

Стаття 56. Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили

1. Установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, - не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення. Інші воєнні об'єкти, розміщені в цих установках або спорудах чи поблизу них, не повинні ставати об'єктами нападу, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил у таких установках або спорудах та наступні тяжкі втрати серед цивільного населення.

2. Загальний захист від нападу, передбачений у пункті 1, припиняється:

а) щодо гребель і дамб тільки в тому разі, якщо вони використовуються яким-небудь чином, що різниться від їх нормального функціонування, та для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

b) щодо атомних електростанцій тільки в тому разі, якщо вони виробляють електроенергію для регулярної істотної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку;

c) щодо інших воєнних об'єктів, розміщених у цих установках або спорудах чи поблизу них, тільки в тому разі, якщо вони використовуються для регулярної і безпосередньої підтримки воєнних операцій і якщо такий напад є єдиним практично можливим засобом припинити таку підтримку.

3. У всіх випадках цивільне населення й окремі цивільні особи продовжують користуватися правом на повний захист, що надається їм міжнародним правом, включаючи захист шляхом вжиття застережних заходів, передбачених у статті 57. Якщо захист припиняється і які-небудь з установок, споруд або воєнних об'єктів, зазначених у пункті 1, зазнають нападу, вживаються всі практичні запобіжні заходи, щоб уникнути вивільнення небезпечних сил.

4. Заборонено робити об'єктом репресалій будь-які установки, споруди або воєнні об'єкти, зазначені в пункті 1.

5. Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні прагнути уникати розміщення будь-яких воєнних об'єктів поблизу установок або споруд, зазначених у пункті 1. Однак допускаються споруди, збудовані з єдиною метою оборони установок або споруд, що використовуються для захисту від нападу на установки і споруди, і самі вони не повинні ставати об'єктом нападу за умови, що вони не використовуються для ведення воєнних дій, за винятком оборонних дій, необхідних для відбиття нападу на установки або споруди, які користуються захистом, і що їх озброєння обмежується зброєю для відбиття нападу противника на установки і споруди, що користуються захистом.

6. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, закликаються укладати між собою інші угоди для забезпечення додаткового захисту об'єктів, що містять небезпечні сили.

7. Для того щоб полегшити розпізнавання об'єктів, які користуються захистом цієї статті, сторони, що перебувають у конфлікті, можуть позначати їх спеціальним знаком у вигляді групи яскраво оранжевих кругів, розміщених на одній і тій самій осі, як зазначено у статті 16 Додатка 1 до цього Протоколу. Відсутність такої позначки жодним чином не звільняє жодну із сторін, що перебувають у конфлікті, від її зобов'язань, що покладаються цією статтею.

Глава IV Запобіжні заходи

Стаття 57. Запобіжні заходи при нападі

1. При проведенні воєнних операцій повинна постійно виявлятися турбота про те, щоб оберігати цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти.

2. Щодо нападів вживаються такі запобіжні заходи:

a) ті, хто планує напад або приймає рішення про його здійснення:

а.1) роблять все практично можливе, щоб пересвідчитися в тому, що об'єкти нападу не є ні цивільними особами, ні цивільними об'єктами й не підлягають особливому захисту, а є воєнними об'єктами у значенні пункту 2 статті 52, і що згідно з положенням цього Протоколу напад на них не заборонено;

а.2) вживають усіх практично можливих запобіжних заходів при виборі засобів і методів нападу з тим, щоб уникнути випадкових втрат життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і випадкової шкоди цивільним об'єктам і, в усякому випадку, звести їх до мінімуму;

а.3) утримуються від прийняття рішень про здійснення будь-якого нападу, який, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається одержати;

б) напад відмінюється або зупиняється, якщо стає очевидним, що об'єкт не є воєнним, що він підлягає особливому захисту, або що напад, як можна очікувати, викличе випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб і завдасть випадкової шкоди цивільним об'єктам або те й інше разом, що було б надмірним щодо конкретної і прямої воєнної переваги, яку передбачається отримати;

с) робиться ефективно завчасне попередження про напади, які можуть торкнутися цивільного населення, за винятком тих випадків, коли обставини цього не дозволяють.

3. Коли можливий вибір між кількома воєнними об'єктами для отримання рівноцінної воєнної переваги, обирається той об'єкт, напад на який, як можна очікувати, створить найменшу небезпеку для життя цивільних осіб та для цивільних об'єктів.

4. При проведенні воєнних операцій на морі або в повітрі кожна сторона, що перебуває в конфлікті, вживає, відповідно до своїх прав і обов'язків згідно з нормами міжнародного права, застосовними в період воєнних конфліктів, усіх розумних запобіжних заходів з тим, щоб уникнути втрат життя серед цивільного населення і шкоди цивільним об'єктам.

5. Жодне з положень цієї статті не може тлумачитися як таке, що дозволяє будь-які напади на цивільне населення, цивільних осіб або цивільні об'єкти.

Стаття 58. Запобіжні заходи щодо наслідків нападу

Сторони, що перебувають у конфлікті, максимально можливою мірою:

а) прагнуть без шкоди для статті 49 Четвертої конвенції вивести цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, що перебувають під їхнім контролем, із районів, розміщених поблизу воєнних об'єктів;

б) уникають розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них;

с) вживають інших необхідних запобіжних заходів щодо захисту цивільного населення й цивільних об'єктів, що перебувають під їхнім контролем, від небезпек, що виникають у результаті воєнних операцій.

Глава V Місцевості й зони, що перебувають під особливим захистом

Стаття 59. Необоронювані місцевості

1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, забороняється нападати на необоронювані місцевості якими б то не було засобами.
2. Відповідні власті сторони, що перебуває в конфлікті, можуть оголосити необоронюваною місцевістю будь-який населений пункт, розміщений у зоні зіткнення збройних сил або поблизу неї, відкритий для окупації супротивною стороною. Ця місцевість повинна відповідати таким умовам:
  - a) всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби та мобільне воєнне спорядження мають бути евакуйовані;
  - b) стаціонарні воєнні установки або споруди не повинні використовуватися з ворожою метою;
  - c) ні власті, ні населення не повинні здійснювати ворожих дій;
  - d) не повинно чинитися жодних дій на підтримку воєнних операцій.
3. Присутність у цій місцевості осіб, які користуються особливим захистом згідно з Конвенціями та цим Протоколом, і присутність поліцейських сил, що залишилися з єдиною метою підтримки законності й порядку, не суперечить умовам, викладеним у пункті 2.
4. Супротивній стороні робиться заява, передбачена в пункті 2, в якій якнайточніше подається визначення й опис межі необоронюваної місцевості. Сторона, що перебуває в конфлікті, до якої адресована така заява, підтверджує її отримання і ставиться до цієї місцевості як до необоронюваної місцевості, за винятком тих випадків, коли умов, передбачених пунктом 2, фактично не додержано; у цьому разі вона негайно повідомляє про це сторону, що зробила заяву. Навіть у тому разі, коли умови, викладені в пункті 2, не додержані, така місцевість продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями цього Протоколу та іншими нормами міжнародного права, застосовними в період збройних конфліктів.
5. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть погодитися на оголошення місцевостей необоронюваними, навіть якщо такі місцевості не відповідають умовам пункту 2. У такій угоді повинно даватися якомога точніше визначення й опис межі необоронюваної місцевості; за необхідності в ній можуть бути передбачені методи контролю.
6. Сторона, під контролем якої перебуває місцевість, що є предметом такої угоди, позначає її, наскільки це можливо, такими знаками, які можуть бути погоджені з іншою стороною і встановлюються там, де їх ясно видно, особливо по її периметру, на межах і на шосейних дорогах.
7. Місцевість втрачає свій статус необоронюваної місцевості, якщо вона перестає відповідати умовам, викладеним у пункті 2 або в угоді, згаданій у пункті 5. У такому разі ця місцевість продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями цього Протоколу та іншими нормами міжнародного права, застосованими в період збройних конфліктів.

Стаття 60. Демілітаризовані зони

1. Сторонам, що перебувають у конфлікті, заборонено поширювати свої воєнні операції на зони, яким вони за згодою надали статус демілітаризованих зон, якщо таке поширення суперечить положенням такої угоди.

2. Така угода має бути ясно визначеною й може бути укладена в усній чи письмовій формі, або безпосередньо, або через Держави-покровительки, або будь-яку безсторонню гуманітарну організацію, і може являти собою взаємні збіжні заяви. Угода може бути укладена в мирний час, а також після початку воєнних дій, і в ній повинні бути подані якомога точніші визначення й опис межі демілітаризованої зони та, за необхідності, встановлені методи контролю.

3. Предметом такої угоди звичайно є будь-яка зона, що відповідає таким умовам:

- a) всі комбатанти, а також мобільні бойові засоби й мобільне воєнне спорядження повинні бути евакуйовані;
- b) стаціонарні воєнні установки і споруди не повинні використовуватися у ворожих цілях;
- c) ні власті, ні населення не повинні чинити ворожих дій; і
- d) будь-яка діяльність, пов'язана з воєнними зусиллями, повинна бути припинена.

Сторони, що перебувають у конфлікті, повинні дійти згоди про тлумачення, яке належить давати умовам, викладеним у підпункті d цієї статті, та про осіб, які повинні бути допущені в демілітаризовану зону, крім осіб, згаданих у пункті 4.

4. Присутність у цій зоні осіб, які користуються особливим захистом згідно з Конвенціями і цим Протоколом, та поліцейських сил, залишених з єдиною метою підтримання законності та порядку, не суперечить умовам, викладеним у пункті 3 цієї статті.

5. Сторона, під контролем якої перебуває така зона, позначає її, наскільки це можливо, такими знаками, які можуть бути погоджені з іншою стороною і які встановлюються там, де їх ясно видно, зокрема по її периметру, на її межах і на шосейних дорогах.

6. Якщо воєнні дії наближаються до демілітаризованої зони і якщо сторони, що перебувають у конфлікті, дійшли такої згоди, жодна з них не може використовувати цю зону з метою, що має відношення до ведення воєнних дій, або в односторонньому порядку скасувати її статус.

7. Якщо одна із сторін, що перебувають у конфлікті, вчинить істотне порушення положень пунктів 3 і 6 цієї статті, інша сторона звільняється від своїх зобов'язань, передбачених угодою про надання цій зоні статусу демілітаризованої. У такому разі ця зона втрачає свій статус, але продовжує користуватися захистом, передбаченим іншими положеннями цього Протоколу та іншими нормами міжнародного права, застосовними в період збройних конфліктів.

Глава VI Цивільна оборона

Стаття 61. Визначення і сфери застосування

Для мети даного Протоколу:

а) "цивільною обороною" є виконання деяких або всіх зазначених нижче гуманітарних завдань, спрямованих на те, щоб захистити цивільне населення від небезпек та допомогти йому усунути безпосередні наслідки воєнних дій або лиха, а також створити умови, необхідні для його виживання. Цими завданнями є:

а.1) оповіщення;

а.2) евакуація;

а.3) надання сховищ та їх улаштування;

а.4) вжиття заходів для світломаскування;

а.5) рятувальні роботи;

а.6) медичне обслуговування, включаючи першу допомогу, а також релігійна допомога;

а.7) боротьба з пожежами;

а.8) виявлення й позначення небезпечних районів;

а.9) знезараження та інші подібні методи захисту;

а.10) термінове надання притулку й постачання;

а.11) термінова допомога у відновленні й підтриманні порядку в районах лиха;

а.12) термінове відновлення роботи необхідних комунальних служб;

а.13) термінове поховання трупів;

а.14) допомога у збереженні об'єктів, у край необхідних для виживання;

а.15) додаткова діяльність, необхідна для здійснення будь-якого з вищезазначених завдань, включаючи планування та організацію, але не обмежуючись ними;

б) "організація цивільної оборони" означає й установи та інші організаційні одиниці, які створені або уповноважені компетентними властями сторони, що перебуває в конфлікті, виконувати будь-яке із завдань, зазначених у підпункті а, і які призначені та використовуються виключно для виконання цих завдань;

с) "персонал організацій цивільної оборони" означає таких осіб, які призначені стороною, що перебуває в конфлікті, виключно для виконання завдань, зазначених у пункті а, у тому числі персонал, призначений компетентними властями сторони, що перебуває в конфлікті, суто для управління цими організаціями;

d) "матеріальна частина" організацій цивільної оборони означає обладнання, матеріали та транспортні засоби, використовувані цими організаціями для виконання завдань цивільної оборони, зазначених у пункті а.

Стаття 62. Загальний захист

1. Цивільні організації цивільної оборони та їх персонал користуються повагою й захистом згідно з положеннями цього Протоколу, особливо даного розділу. Вони мають право виконувати доручені їм завдання з цивільної оборони, за винятком випадків настійної воєнної необхідності.

2. Положення пункту 1 застосовуються також до цивільних осіб, які, хоча й не є членами цивільних організацій цивільної оборони, на заклик компетентних властей та під їх контролем виконують завдання цивільної оборони.

3. Стаття 52 цього Протоколу поширюється на будівлі й матеріальну частину, використовувані з метою цивільної оборони, а також на сховища, що надаються для цивільного населення. Об'єкти, використовувані з метою цивільної оборони, не можуть знищуватися або використовуватися не за їх прямим призначенням, крім як стороною, якій вони належать.

Стаття 63. Цивільна оборона на окупованих територіях

1. На окупованих територіях цивільні організації цивільної оборони отримують від властей сприяння, необхідне для здійснення їх завдань. За жодних обставин їх персонал не може бути примушений до діяльності, яка утруднювала б належне виконання цих завдань. Окупуюча держава не вносить жодних змін у структуру або персонал цих організацій, що могли б поставити під загрозу ефективне виконання цих завдань. Від цих організацій не вимагається надання пріоритету громадянам або інтересам цієї держави.

2. Окупуюча держава не повинна примушувати чи спонукати цивільні організації цивільної оборони виконувати їх завдання таким чином, щоб це згубно відбивалося на інтересах цивільного населення.

3. Окупуюча держава може роззброювати персонал цивільної оборони з міркувань безпеки.

4. Окупуюча держава не повинна ні змінювати прямого призначення будівель або матеріальної частини, що належать організаціям цивільної оборони або використовуються ними, ні реквізувати їх, якщо така зміна призначення або реквізиція завдають шкоди цивільному населенню.

5. За умови, що загальне положення, про яке йдеться в пункті 4, зберігається, окупуюча держава може реквізувати або міняти призначення цих ресурсів за наявності таких конкретних умов:

a) ці будівлі або матеріальна частина необхідні для інших потреб цивільного населення; і

b) реквізиція або зміна призначення проводяться тільки доти, доки існує така необхідність.

6. Окупуюча держава не повинна ні змінювати призначення, ні реквізувати сховища, призначені для використання цивільним населенням або необхідні для цього населення.

Стаття 64. Цивільні організації цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, та міжнародні координуючі організації

1. Положення статей 62, 63, 65 і 66 застосовуються також до персоналу й матеріальної частини цивільних організацій і цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, які виконують завдання цивільної оборони, зазначеної в статті 61, на території сторони, що перебуває в конфлікті за згодою й під контролем цієї сторони. Будь-яка заінтересована супротивна сторона повідомляє про таку допомогу якомога швидше. За жодних обставин ця діяльність не розглядається як втручання в конфлікт. Однак цю діяльність необхідно здійснювати з належним урахуванням інтересів безпеки заінтересованих сторін, що перебувають у конфлікті.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, які отримують допомогу, про яку йдеться в пункті 1, та Високі Договірні Сторони, що подають таку допомогу, повинні, якщо це необхідно, сприяти міжнародній координації такої діяльності в галузі цивільної оборони. У таких випадках на відповідні міжнародні організації поширюються положення цієї глави.

3. На окупованих територіях окупуюча держава може забороняти або обмежувати діяльність цивільних організацій цивільної оборони нейтральних держав або інших держав, які не є сторонами, що перебувають у конфлікті, та міжнародних координуючих організацій лише в тому разі, якщо вона може забезпечити належне виконання завдань цивільної оборони своїми власними засобами або засобами, що є на окупованій території.

Стаття 65. Припинення надання захисту

1. Надання захисту, на який мають право цивільні організації цивільної оборони, їх персонал, будівлі, сховища й матеріальна частина, припиняється лише в тому разі, коли вони, крім своїх власних завдань, чинять дії, що завдають шкоди противнику, або використовуються для вчинення таких дій. Однак надання захисту може припинитися тільки після того, як було зроблено попередження, що встановлює кожного разу, коли це необхідно, розумний строк, і після того, як таке попередження не було взято до уваги.

2. Такі дії не вважаються діями, що завдають шкоди противнику в разі:

- а) виконання завдань цивільної оборони під керівництвом або контролем військових властей;
- б) співробітництва цивільного персоналу цивільної оборони з воєнним персоналом у виконанні завдань цивільної оборони або придання деякої кількості військовослужбовців цивільним організаціям цивільної оборони;
- в) якщо виконання завдань цивільної оборони може водночас приносити користь жертвам з числа військових, зокрема тим, які вибули зі строю.

3. Носіння легкої особистої зброї цивільним персоналом цивільної оборони з метою підтримання порядку або самооборони також не вважається дією, що завдає шкоди противнику. Однак у районах на суші, де мають або, вірогідно, матимуть місце бої, сторони, що перебувають у конфлікті, вживають необхідних заходів з метою обмежити озброєння такою ручною зброєю, як пістолети або револьвери, щоб було легше відрізнити персонал цивільної оборони від комбатантів. Навіть, якщо персонал цивільної оборони носить інші види легкої особистої зброї у таких районах, він, проте, користується повагою й захистом, як тільки його розпізнано.

4. Формування цивільних організацій цивільної оборони на зразок військових і обов'язкова служба в них також не позбавляють їх захисту, що передбачений цією главою.

Стаття 66. Розпізнавання

1. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне вжити заходів для того, щоб її організації цивільної оборони, їх персонал, будівлі й матеріальна частина могли бути розпізнані в той час, коли вони призначені виключно для виконання завдань цивільної оборони. Таким самим чином належить забезпечити розпізнавання сховищ, призначених для цивільного населення.

2. Кожна сторона, що перебуває в конфлікті, прагне також прийняти й застосовувати методи і процедури, що дають можливість розпізнавати цивільні сховища, а також персонал, будівлі та матеріальну частину цивільної оборони, на яких ставиться міжнародний розпізнавальний знак цивільної оборони.

3. На окупованих територіях і в районах, де йдуть або можуть іти бої, цивільний персонал цивільної оборони розпізнається за допомогою міжнародного розпізнавального знака цивільної оборони та посвідчення особи, що підтверджує її статус.

4. Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони є рівнобічний голубий трикутник на оранжевому тлі, якщо він використовується для захисту організацій цивільної оборони, їх персоналу, будівель і матеріальної частини, а також цивільних сховищ.

5. Крім розпізнавального знака, сторони, що перебувають у конфлікті, можуть домовитися про використання розпізнавальних сигнальних знаків з метою розпізнавання цивільної оборони.

6. Застосування положень пунктів 1 - 4 цієї статті регламентується главою V Додатка 1 до цього Протоколу.

7. У мирний час розпізнавальним знаком, описаним у пункті 4, можна, за згодою компетентних державних властей, користуватися з метою розпізнавання цивільної оборони.

8. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, вживають необхідних заходів для забезпечення контролю над використанням міжнародного розпізнавального знака цивільної оборони та для запобігання і припинення будь-якого зловживання ним.

9. Розпізнавання медичного та духовного персоналу цивільної оборони, медичних формувань і санітарно-транспортних засобів також регламентується статтею 18.

Стаття 67. Особовий склад збройних сил і військові підрозділи, призначені в організації цивільної оборони

1. Особовий склад збройних сил і військові підрозділи, призначені в організації цивільної оборони, користуються повагою й захистом за умови, що:

a) такий особовий склад і такі військові підрозділи постійно призначені та займаються виключно виконанням завдань, зазначених у статті 61;

b) призначений таким чином цей особовий склад не виконує яких-небудь інших військових обов'язків під час конфлікту;

c) такий особовий склад чітко відрізняється від інших осіб, які входять до складу збройних сил, міжнародним розпізнавальним знаком, що носить на видному місці, й має бути настільки великим, наскільки це можливо, цей особовий склад забезпечується згаданим у главі V Додатка 1 до цього Протоколу посвідченням особи, що підтверджує його статус;

d) такий особовий склад і такі військові підрозділи озброєні тільки легкою особистою зброєю з метою підтримання порядку або для самооборони, Положення пункту 3 статті 65 також застосовуються в цьому разі;

e) такий особовий склад не бере безпосередньої участі у воєнних діях і не чинить або не використовується для вчинення, крім своїх завдань цивільної оборони, дій, що завдають шкоди супротивній стороні;

f) такий особовий склад і такі військові підрозділи виконують свої завдання цивільної оборони тільки в межах національної території своєї сторони.

Недодержання умов, викладених вище в підпункті f, будь-якою особою, яка входить до складу збройних сил, що зв'язане умовами, передбаченими вище в підпунктах a і b, заборонено.

2. Особи, які входять до складу збройних сил і служать в організаціях цивільної оборони, якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, є військовополоненими. На окупованій території у випадку, коли в цьому виникне необхідність, вони можуть бути використані для виконання завдань цивільної оборони, але тільки в інтересах цивільного населення цієї території і за умови, що в разі небезпечності такої роботи вони погоджуються виконувати її добровільно.

3. Будівлі, велике обладнання та транспортні засоби військових підрозділів, призначені в організації цивільної оборони, повинні чітко позначатися міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони. Цей розпізнавальний знак має бути настільки великим, наскільки це можливо.

4. Матеріальна частина й будівлі військових підрозділів, призначених в організації цивільної оборони суто для завдань цивільної оборони, в разі, якщо вони потрапляють під владу супротивної сторони, продовжують підпорядковуватися законам війни. Вони не можуть використовуватись для інших цілей, крім як для цілей цивільної оборони, до тих пір, поки вони вимагаються для виконання завдань цивільної оборони, за винятком випадків настійної

воєнної необхідності, якщо тільки заздалегідь не було вжито заходів для достатнього забезпечення потреб цивільного населення.

Розділ II Допомога цивільному населенню

Стаття 68. Сфера застосування

Положення цього розділу застосовуються до цивільного населення, як воно визначене цим Протоколом, і є доповненням до статей 23, 55, 59, 60, 61 і 62 та до інших відповідних положень Четвертої конвенції.

Стаття 69. Основні потреби на окупованих територіях

1. На доповнення до перелічених у статті 55 Четвертої конвенції обов'язків, що стосуються постачання продовольства і медикаментів, окупуюча держава, максимально можливою мірою використовуючи наявні в неї засоби і без будь-якої дискримінації, забезпечує також одягом, постільною білизною, засобами притулку та припасами, істотно важливими для виживання цивільного населення окупованої території, а також предметами, необхідними для відправлення релігійних обрядів.

2. Заходи щодо надання без істотної затримки допомоги цивільному населенню окупованих територій регулюються статтями 59, 60, 61, 62, 108, 109, 110 і 111 Четвертої конвенції, а також статтею 71 цього Протоколу.

Стаття 70. Операції з надання допомоги

1. Якщо цивільне населення будь-якої території, яка перебуває під контролем сторони, що бере участь у конфлікті, крім окупованої території, недостатньо забезпечується запасами, згаданими у статті 69, то проводяться операції з надання допомоги, які мають гуманітарний та беззастережний характер і здійснюються без будь-яких несприятливих особливостей за згодою між сторонами, заінтересованими в таких операціях щодо надання допомоги. Пропозиції щодо надання допомоги, що відповідають вищезазначеним умовам, не розглядаються як втручання у збройний конфлікт або як недружні акти. При розподілі поставок допомоги пріоритет надається таким особам, як діти, вагітні жінки, породіллі й годувальниці, які згідно з Четвертою конвенцією або цим Протоколом користуються особливими пільгами та особливим захистом.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, і кожна Висока Договірна Сторона дозволяють швидке й безперешкодне перевезення всіх поставок, обладнання та персоналу для надання допомоги згідно з цим розділом, і сприяють йому, якщо навіть така допомога призначається для цивільного населення супротивної сторони.

3. Сторони, що перебувають у конфлікті, і кожна Висока Договірна Сторона, які дозволяють перевезення поставок, обладнання та персоналу з метою надання допомоги відповідно до пункту 2:

a) мають право на проведення технічних заходів, включаючи огляд, за умови виконання яких дозволено таке перевезення;

b) можуть обумовити такий дозвіл тим, щоб розподіл допомоги проводився на місці під контролем Держави-покровительки;

с) жодним чином не змінюють первісного призначення поставок допомоги й не затримують їх перевезення, за винятком випадків термінової необхідності в інтересах відповідного цивільного населення.

4. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист поставок допомоги і сприяють їх швидкому розподіленню.

5. Сторони, що перебувають у конфлікті, і кожна заінтересована Висока Договірна Сторона заохочують ефективну міжнародну координацію операцій з надання допомоги, зазначених у пункті 1, та сприяють їй.

Стаття 71. Персонал, який бере участь в операціях з надання допомоги

1. У разі потреби виділення персоналу для сприяння проведенню операцій з надання допомоги, особливо для транспортування й розподілу поставок допомоги, може складати частину цих операцій; на участь такого персоналу в операціях з надання допомоги має бути отримана згода сторони, на території якої він виконуватиме свої обов'язки.

2. Такий персонал користується повагою й захистом.

3. Кожна сторона, що отримує поставки допомоги, максимально практично можливою мірою допомагає згаданому в пункті 1 персоналу у виконанні його місії з надання допомоги. Тільки за настійної воєнної потреби діяльність такого персоналу та його пересування можуть бути тимчасово обмежені.

4. За жодних обставин персонал для проведення операцій з надання допомоги не повинен виходити за рамки своєї місії відповідно до цього Протоколу. Зокрема, він має брати до уваги вимоги безпеки сторони, на території якої виконує свої обов'язки. Діяльність будь-якої особи, що входить до складу даного персоналу, яка не додержує цих вимог, може бути припинена.

Розділ III Поводження з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті

Глава I Сфера застосування й захист осіб та об'єктів

Стаття 72. Сфера застосування

Положення, що містяться в даному розділі, є доповненням до норм, що стосуються гуманітарного захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, які містяться в Четвертій конвенції, зокрема її частинах I і III, а також

до інших застосовуваних норм міжнародного права, щодо захисту основних прав людини в період міжнародних збройних конфліктів.

Стаття 73. Біженці й апатриди

Особи, які до початку воєнних дій розглядалися як апатриди або біженці згідно з відповідними міжнародними актами, прийнятими заінтересованими сторонами, або з національним законодавством держави, що надала притулок, чи держави проживання, є особами, які користуються захистом відповідно до смислу частин I і III Четвертої конвенції за всіх обставин і без будь-якого несприятливого розрізнення.

Стаття 74. Возз'єднання роз'єднаних сімей

Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, будь-якими можливими шляхами сприяють возз'єднанню сімей, роз'єднаних внаслідок збройних конфліктів, і, зокрема, заохочують роботу гуманітарних організацій, що виконують це завдання, відповідно до положень Конвенцій і цього Протоколу та згідно з їхніми відповідними правилами безпеки.

Стаття 75. Основні гарантії

1. Тією мірою, якою їх торкається ситуація, зазначена у статті 1 цього Протоколу, з особами, які перебувають під владою сторони, що бере участь у конфлікті, і не користуються сприятливим ставленням згідно з Конвенціями або згідно з цим Протоколом, за всіх обставин поводяться гуманно, і вони, як мінімум, користуються захистом, передбаченим у цій статті, без будь-якої несприятливої різниці, заснованої на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу або на яких-небудь інших подібних критеріях. Кожна сторона має з повагою ставитися до особи, честі, переконань та релігійних обрядів усіх таких осіб.

2. Заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних органів:

а) насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб, зокрема:

а.1) вбивство;

а.2) катування всіх видів - фізичні чи психічні;

а.3) тілесні покарання;

а.4) каліцтво;

б) знущання над людською гідністю, зокрема, принижуюче й образливе поведження, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі;

с) взяття заручників;

д) колективне покарання; і

е) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

3. Будь-яка особа, що піддається арешту, затриманню або інтернуванню за дії, пов'язані зі збройним конфліктом, має бути невідкладно проінформована зрозумілою їй мовою про причини вжиття таких заходів, за винятком випадків арешту або затримання за кримінальні правопорушення. Такі особи повинні бути звільнені у найкоротший строк і в будь-якому разі, як тільки обставини, що виправдовують арешт, затримання чи інтернування, стали недійсними.

4. Особі, визнаній винною у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного зі збройним конфліктом, не може бути винесено жодного вироку, і вона не може бути піддана жодному покаранню, крім як за постановою неупередженого й відповідним чином створеного суду, що додержує загальновизнаних принципів звичайного судочинства, які включають таке:

а) процедура повинна передбачати, щоб обвинувачений був без затримки проінформований про деталі правопорушення, що ставиться йому за вину, й надавати звинуваченому до і під час суду всі необхідні права та засоби захисту;

б) жодна особа не може бути засуджена за правопорушення, крім як на підставі кримінальної відповідальності;

с) жодна особа не може бути звинувачена у вчиненні кримінального правопорушення або засуджена за нього на підставі будь-якої дії чи недоліку, які не є кримінальним правопорушенням згідно з нормами національного законодавства або міжнародного права, дія яких поширювалася на цю особу під час вчинення такої дії чи бездіяльності; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване в той час, коли було вчинено це кримінальне правопорушення, якщо після вчинення правопорушення законом установлюється легше покарання, то дія цього закону поширюється й на даного правопорушника;

д) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена за законом;

е) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право на судовий розгляд у його присутності;

ф) жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе або визнання себе винною;

г) кожний, кому пред'являється звинувачення у правопорушенні, має право допитувати свідків, які дають свідчення проти нього, або вимагати, щоб свідки були допитані, а також право на виклик і допит свідків на його користь на тих самих умовах, що й для свідків, які дають свідчення проти нього;

h) жодна особа не може переслідуватися або каратися тією ж стороною за правопорушення, за яке згідно з тим самим законом і судовою процедурою даній особі раніше було винесено вирок, що виправдовує чи засуджує її;

i) кожний, хто є переслідуваним у судовому порядку за правопорушення, має право на те, щоб вирок суду було оголошено публічно; і

j) при винесенні вироку засудженому має бути повідомлено про його право на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

5. Жінки, свобода яких обмежується з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень для чоловіків. Вони перебувають під безпосереднім наглядом жінок. Однак у випадках, коли затримуються чи інтернуються сім'ї, їх, за можливості, розміщують в одному й тому самому місці й утримують як окремі сім'ї.

6. Особи, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, користуються захистом, передбаченим цією статтею, до їх остаточного звільнення, репатріації чи влаштування навіть після закінчення збройного конфлікту.

7. Щоб уникнути будь-якого сумніву щодо переслідування осіб, які звинувачуються у вчиненні воєнних злочинів або у злочинах проти людства, та суду над ними, застосовуються такі принципи:

a) особи, які звинувачуються в таких злочинах, повинні переслідуватися й передаватися до суду згідно із чинними нормами міжнародного права; і

b) будь-які особи, які не користуються сприятливим обходженням згідно з Конвенціями і цим Протоколом, користуються обходженням, передбаченим цією статтею, незалежно від того, є чи не є злочини, в яких їх звинувачують, серйозним порушенням Конвенцій і цього Протоколу.

8. Жодне з положень цієї статті не може бути використане як таке, що обмежує будь-яке інше сприятливіше положення, що надає особам, про які йдеться в пункті 1, більший захист згідно з будь-якими застосовуваними нормами міжнародного права.

Глава II Заходи для захисту жінок і дітей

Стаття 76. Захист жінок

1. Жінки користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від зґвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань.

2. Справи вагітних жінок і матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать, які піддаються арешту, затриманню чи інтернуванню з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, розглядаються в першочерговому порядку.

3. Максимально можливою мірою сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть уникати винесення смертних вироків за правопорушення, пов'язані зі збройним конфліктом, щодо вагітних жінок або матерів малолітніх дітей, від яких такі діти залежать. Смертний вирок за такі правопорушення не виконується щодо таких жінок.

Стаття 77. Заходи для захисту дітей

1. Діти користуються особливою повагою, і їм забезпечується захист від будь-якого роду непристойних посягань. Сторони, що перебувають у конфлікті, забезпечують захист і допомогу, які їм потрібні з огляду на їх вік або з будь-якої іншої причини.
2. Сторони, що перебувають у конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів для того, щоб діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях, і, зокрема, сторони утримуються від вербування їх у свої збройні сили. При вербуванні із числа осіб, які досягли п'ятнадцятирічного віку, але яким ще не виповнилося вісімнадцяти років, сторони, що перебувають у конфлікті, прагнуть віддавати перевагу особам старшого віку.
3. Якщо, у виключних випадках, у супереч положенням пункту 2, діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, беруть безпосередню участь у воєнних діях і потрапляють під владу супротивної сторони, вони продовжують користуватися особливим захистом, що надається цією статтею, незалежно від того, є вони військовополоненими чи ні.
4. У разі арешту, затримання чи інтернування з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, діти утримуються в приміщеннях, відокремлених від приміщень для дорослих, крім тих випадків, коли сім'ї розміщуються окремо, як це передбачено пунктом 5 статті 75.
5. Смертний вирок за правопорушення, пов'язане зі збройним конфліктом, не виконується щодо осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку на той час, коли це правопорушення було вчинено.

Стаття 78. Евакуація дітей

1. Жодна сторона, що перебуває в конфлікті, не вживає заходів щодо евакуації дітей, крім як своїх власних громадян в іноземну державу, за винятком випадків, коли йдеться про тимчасову евакуацію, необхідну з невідкладних причин, пов'язану зі станом здоров'я чи лікуванням дітей або, якщо вони не перебувають на окупованій території, з їх безпекою. У разі, коли можуть бути знайдені батьки чи законні опікуни, вимагається їхня письмова згода на таку евакуацію. Якщо такі особи не можуть бути знайдені, вимагається письмова згода на евакуацію від осіб, які за законом або звичаєм несуть головну відповідальність за опіку над дітьми. Будь-яка така евакуація проводиться під спостереженням Держави-покровительки за погодженням із заінтересованими сторонами, тобто стороною, що здійснює евакуацію, стороною, що приймає дітей, і будь-якими сторонами, громадяни яких евакуюються. У кожному випадку всі сторони, що перебувають у збройному конфлікті, вживають усіх практично можливих заходів обережності з метою уникнути створення загрози для евакуації.
2. У всіх випадках здійснення евакуації згідно з пунктом 1 навчання кожної дитини, включаючи її релігійне й моральне виховання згідно з бажанням її батьків, здійснюється, поки вона перебуває в евакуації, максимально можливою мірою безперервно.
3. З метою полегшення повернення у свої сім'ї й у свою країну дітей, евакуйованих згідно з цією статтею, власті сторони, що здійснює евакуацію, і, коли це доцільно, власті приймаючої

країни заповнюють на кожну дитину картку з фотографіями, яку вони надсилають у Центральне довідкове агентство Міжнародного комітету Червоного Хреста. У кожній картці міститься, якщо це можливо й не має наслідку ризик завдати шкоди дитині, така інформація:

- a) прізвище (прізвища) дитини;
- b) ім'я (імена) дитини;
- c) стать дитини;
- d) місце й дата народження (якщо дата народження невідома, приблизний вік);
- e) повне ім'я батька;
- f) повне ім'я і дівоче прізвище матері, якщо таке зберігається;
- g) найближчі родичі дитини;
- h) національність дитини;
- i) рідна мова дитини та будь-які інші мови, якими вона володіє;
- j) адреса сім'ї дитини;
- k) будь-який особистий номер дитини;
- l) стан здоров'я дитини;
- m) група крові дитини;
- n) розпізнавальні прикмети;
- o) дата й місце, де була знайдена дитина;
- p) дата виїзду дитини із своєї країни й назва місця, звідки вона виїхала;
- q) релігія дитини, якщо така є;
- r) у разі смерті дитини до її повернення - дата, місце й обставини смерті та місце її поховання.

Глава III Журналісти

Стаття 79. Заходи щодо захисту журналістів

1. Журналісти, що перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи у значенні пункту 1 статті 50.

2. Як такі вони користуються захистом згідно з Конвенціями й цим Протоколом за умови, що вони не чинять дій, несумісних з їх статусом цивільних осіб, і без шкоди праву воєнних кореспондентів, акредитованих при збройних силах, на статус, передбачений статтею 4 а (4) Третьої конвенції.

3. Вони можуть отримувати посвідчення особи згідно зі зразком, що наводиться в Додатку 2 до цього Протоколу. Це посвідчення, що видається урядом держави, громадянином якої є

журналіст, або на території якої він постійно проживає, або в якій перебуває інформаційне агентство, де він працює, підтверджує статус його пред'явника як журналіста.

Частина V Виконання Конвенцій і цього Протоколу

Розділ I Загальні поняття

Стаття 80. Заходи щодо виконання

1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, без затримки вживають усіх необхідних заходів щодо виконання зобов'язань, які покладаються на них Конвенціями і цим Протоколом.
2. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, видають накази й розпорядження з метою забезпечення додержання Конвенцій і цього Протоколу та здійснюють контроль за їх виконанням.

Стаття 81. Діяльність Червоного Хреста та інших гуманітарних організацій

1. Сторони, що перебувають у конфлікті, надають Міжнародному комітету Червоного Хреста всі засоби в межах їх можливостей, які дають змогу йому виконувати гуманітарні функції, покладені на нього Конвенціями та цим Протоколом з метою забезпечення захисту й допомоги жертвам конфліктів; Міжнародний комітет Червоного Хреста також може здійснювати будь-яку іншу гуманітарну діяльність на користь таких жертв за згодою заінтересованих сторін, що перебувають у конфлікті.
2. Сторони, що перебувають у конфлікті, надають своїм відповідним організаціям Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) засоби, необхідні для здійснення їх гуманітарної діяльності на користь жертв даного конфлікту, відповідно до положень Конвенцій і цього Протоколу та основних принципів Червоного Хреста, сформульованих Міжнародними конференціями Червоного Хреста.
3. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, всіма можливими засобами сприяють наданню допомоги, яку організації Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця) та Ліги товариств Червоного Хреста надають жертвам конфліктів відповідно до положень Конвенцій і цього Протоколу та основних принципів Червоного Хреста, сформульованих Міжнародними конференціями Червоного Хреста.
4. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, надають, наскільки це можливо, засоби, подібні до тих, про які йдеться в пунктах 2 і 3, іншим гуманітарним організаціям, зазначеним у Конвенціях або в цьому Протоколі, які належним чином уповноважені відповідними сторонами, що перебувають у конфлікті, та здійснюють свою гуманітарну діяльність відповідно до положень Конвенцій і цього Протоколу.

Стаття 82. Юридичні радники у збройних силах

Високі Договірні Сторони в будь-який час і сторони, що перебувають у конфлікті, в період збройного конфлікту забезпечують наявність юридичних радників, які могли б в разі необхідності давати поради командирам на відповідному рівні про застосування Конвенцій і цього Протоколу та відповідний інструктаж збройним силам з цього питання.

Стаття 83. Розповсюдження

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються як у мирний час, так і під час збройного конфлікту розповсюджувати якомога ширше Конвенції та цей Протокол у своїх країнах і, зокрема, включати їх вивчення в програми військової підготовки та заохочувати їх вивчення цивільним населенням з тим, щоб ці документи могли стати відомими збройним силам і цивільному населенню.

2. Будь-які воєнні або цивільні власті, які під час збройних конфліктів беруть на себе відповідальність щодо застосування Конвенцій і цього Протоколу, повинні бути повністю ознайомлені з їх текстами.

Стаття 84. Правила застосування

Високі Договірні Сторони в якомога коротші строки надсилають одна одній через депозитарія і, в разі необхідності, за допомогою Держав-покровительок свої офіційні переклади цього Протоколу, а також закони й положення, які вони можуть прийняти для забезпечення його застосування.

Розділ II Припинення порушень Конвенцій і цього Протоколу

Стаття 85. Припинення порушень цього Протоколу

1. Положення Конвенцій, що стосуються припинення порушень і серйозних порушень, доповнені цим розділом, застосовуються щодо припинення порушень і серйозних порушень цього Протоколу.

2. Дії, що характеризуються в Конвенціях як серйозні порушення, є серйозними порушеннями цього Протоколу, якщо вони вчиняються проти осіб, які перебувають під владою супротивної сторони й користуються захистом статей 44, 45 і 73 цього Протоколу, або проти поранених, хворих та осіб, що потерпіли корабельну аварію, які належать до супротивної сторони й користуються захистом цього Протоколу, або проти медичного чи духовного персоналу, медичних формувань чи санітарно-транспортних засобів, що перебувають під контролем супротивної сторони й користуються захистом цього Протоколу.

3. На доповнення до серйозних порушень, визначених у статті 11, такі дії розглядаються як серйозні порушення цього Протоколу, коли вони вчиняються навмисне на порушення

відповідних положень цього Протоколу і є причиною смерті або серйозного тілесного пошкодження чи шкоди здоров'ю:

- a) перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкт нападу;
- b) вчинення нападу невибіркового характеру, що торкається цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам, як це визначено в пунктах а.2, а.3 статті 57;
- c) вчинення нападу на установки або споруди, що містять небезпечні сили, коли відомо, що такий напад стане причиною надмірних втрат життя, поранень серед цивільного населення або завдасть шкоди цивільним об'єктам, як це визначено в пунктах а.2, а.3 статті 57;
- d) перетворення необоронних місцевостей і нейтральних зон на об'єкт нападу;
- e) вчинення нападу на особу, коли відомо, що вона припинила брати участь у воєнних діях;
- f) віроломне використання на порушення статті 37 розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця, або інших захисних знаків, визнаних Конвенціями і цим Протоколом.

4. На доповнення до серйозних порушень, зазначених у попередніх пунктах цієї статті та в Конвенціях, розглядаються як серйозні порушення цього Протоколу такі дії, коли вони здійснюються навмисне й на порушення Конвенцій або цього Протоколу:

- a) переміщення окупуючою державою частини її власного цивільного населення на окуповану нею територію або депортація чи переміщення всього або частини населення окупованої території у межах цієї території чи за її межі на порушення статті 49 Четвертої конвенції;
- b) невиправдана затримка репатріації військовополонених або цивільних осіб;
- c) застосування практики апартеїду інших негуманних і принижуючих дій, заснованих на расовій дискримінації, які зневажають гідність особи;
- d) перетворення ясно розпізнаних історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які є культурною або духовною спадщиною народів і яким спеціальною угодою, укладеною, наприклад, у рамках компетентної організації, надається особливий захист на об'єкт нападу, внаслідок чого вони зазнають великих руйнувань, коли немає свідчень про порушення супротивною стороною пункту b статті 53, і коли такі історичні пам'ятки, твори мистецтва та місця відправлення культу не розміщені поблизу воєнних об'єктів;
- e) позбавлення особи, яка користується захистом Конвенцій або захистом, згаданим у пункті 2 цієї статті, права на неупереджене й нормальне судочинство.

5. Без шкоди для застосування Конвенцій і цього Протоколу серйозні порушення цих документів розглядаються як воєнні злочини.

Стаття 86. Неприйняття заходів

1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні перепиняти серйозні порушення та вживати необхідних заходів щодо перепинення всіх інших порушень Конвенцій або цього Протоколу, які є результатом неприйняття заходів, що мають бути прийняті.
2. Той факт, що порушення Конвенцій і цього Протоколу було вчинене підлеглою особою, не звільняє її начальників від кримінальної або дисциплінарної відповідальності в разі, якщо вони знали, що мають у своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б надати їм можливість дійти висновку в обстановці, що існувала на той час, що така підлегла особа вчиняє або має намір вчинити подібне порушення, і якщо вони не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або перепинення цього порушення.

Стаття 87. Обов'язки командирів

1. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від воєнних командирів, оскільки це стосується осіб, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, та інших підлеглих їм осіб, щоб вони не допускали порушень Конвенцій і цього Протоколу і, в разі потреби, перепиняли ці порушення та повідомляли про це компетентні власті.
2. З метою запобігання порушенням і перепинення їх Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати, щоб особи, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, були обізнані з обов'язками, що покладаються на них Конвенціями і цим Протоколом.
3. Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від кожного командира, який знає про те, що його підлеглі чи інші особи, що перебувають під його контролем, мають намір вчинити або вчинили порушення Конвенцій або цього Протоколу, вжиття необхідних заходів щодо запобігання подібним порушенням Конвенцій або цього Протоколу і, за потреби, щодо порушення дисциплінарного чи кримінального переслідування проти тих, хто вчинив такі порушення.

Стаття 88. Взаємна допомога в питаннях кримінального переслідування

1. Високі Договірні Сторони максимально сприяють одна одній у зв'язку з кримінальним переслідуванням, що розпочинається в разі серйозних порушень Конвенцій і цього Протоколу.
2. Без шкоди для прав і обов'язків, встановлених Конвенціями і пунктом 1 статті 85 цього Протоколу, і коли обставини це дозволяють, Високі Договірні Сторони співробітничать у тому, що стосується видачі. Вони належним чином враховують прохання держави, на території якої було вчинено дане правопорушення.
3. У всіх випадках застосовується законодавство Високої Договірної Сторони, що отримала прохання про видачу. Однак положення, наведені в попередніх пунктах, не торкаються зобов'язань, що впливають з положень будь-якої іншої двосторонньої або багатосторонньої

угоди, яка повністю або частково визначає чи буде визначати надання взаємної допомоги в питаннях кримінального переслідування.

Стаття 89. Співробітництво

У випадках серйозних порушень Конвенцій або цього Протоколу Високі Договірні Сторони зобов'язуються вживати заходів як спільно, так й індивідуально у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй і у відповідності зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Стаття 90. Міжнародна комісія із встановлення фактів

1. а) Засновується Міжнародна комісія із встановлення фактів (далі - Комісія) у складі п'ятнадцяти членів, які мають високі моральні якості й визнану неупередженість;

б) після того як не менше двадцяти Високих Договірних Сторін погодяться прийняти компетенцію Комісії згідно з пунктом 2, депозитарій скликає тоді, а згодом через кожні п'ять років, конференцію представників таких Високих Договірних Сторін з метою обрання членів Комісії. На конференції представники обирають членів Комісії шляхом таємного голосування зі списку осіб, до якого кожна з цих Високих Договірних Сторін може внести одну кандидатуру;

с) члени Комісії виступають як самостійні особи й виконують свої функції аж до обрання нових членів на наступній конференції;

д) під час виборів Високі Договірні Сторони стежать за тим, щоб кожна окрема особа, яку обирають у Комісію, мала необхідні якості й щоб у Комісії в цілому було забезпечене справедливе географічне представництво;

е) у разі виникнення непередбаченої вакансії сама Комісія заповнює цю вакансію, враховуючи належним чином положення попередніх пунктів;

ф) депозитарій надає Комісії необхідну адміністративну допомогу у виконанні її функцій.

2. а) Високі Договірні Сторони можуть під час підписання, ратифікації або приєднання до Протоколу чи в будь-який інший наступний час заявити, що вони визнають *ipso facto* і без спеціальної угоди щодо будь-якої іншої Високої Договірної Сторони, яка бере на себе таке ж зобов'язання, компетенцію Комісії щодо розслідування заяв такої іншої сторони, як це дозволяється цією статтею;

б) вищезгадані заяви вручаються депозитарієві, який надсилає копії цих заяв Високим Договірним Сторонам;

с) Комісія компетентна:

i) розслідувати будь-які факти, котрі, як передбачається, є серйозним порушенням, як воно визначається Конвенціями і цим Протоколом, або інше серйозне порушення Конвенцій і цього Протоколу;

ii) сприяти шляхом надання добрих послуг відновленню поваги до Конвенцій і цього Протоколу;

d) в інших ситуаціях Комісія призначає розслідування на прохання сторони, що перебуває в конфлікті, тільки за згодою іншої заінтересованої сторони чи сторін;

e) з урахуванням визначених положень цього пункту положення статей 52, 53, 132 і 149 відповідно Першої, Другої, Третьої і Четвертої конвенцій, продовжують застосовуватися до будь-якого передбачуваного порушення Конвенцій і поширюються на будь-які передбачувані порушення цього Протоколу;

3. а) Якщо не буде досягнуто іншої угоди між заінтересованими сторонами, всі розслідування проводяться палатою у складі семи членів, що призначаються таким чином:

i) п'ять членів Комісії, які не є громадянами жодної із сторін, що перебувають у конфлікті, призначає голова Комісії на основі справедливого географічного представництва після консультацій зі сторонами, що перебувають у конфлікті;

ii) два спеціальні члени, які не є громадянами жодної сторони, що перебуває в конфлікті, призначаються по одному кожною із сторін;

b) після отримання прохання про проведення розслідування голова Комісії встановлює відповідний строк для заснування Палати. Якщо який-небудь спеціальний член не був призначений протягом встановленого строку, голова негайно призначає таких додаткових членів або членів Комісії, які можуть бути необхідні для укомплектування складу палати.

4. а) Палата, що засновується згідно з пунктом 3 для проведення розслідування, пропонує сторонам, що перебувають у конфлікті, сприяти їй та надавати докази. Палата може також шукати інші докази, які вона вважатиме за необхідні, та проводити розслідування становища на місці;

b) усі докази повністю доводяться до відома заінтересованих сторін, що мають право подавати Комісії зауваження щодо цих доказів;

c) кожна заінтересована сторона має право оспорювати такі докази.

5. а) Комісія подає заінтересованим сторонам доповідь про факти, встановлені палатою, з рекомендаціями, які вона вважає за необхідні;

b) якщо палата не має можливості отримати достатні докази для вироблення об'єктивних і безсторонніх висновків, то Комісія повідомляє причини, з яких вона не змогла це зробити;

c) Комісія не повідомляє публічно про свої висновки, якщо тільки всі сторони, що перебувають у конфлікті, не попросять Комісію це зробити.

6. Комісія встановлює власні правила процедури, включаючи правила, що стосуються головування в Комісії і головування в Палаті. Ці правила забезпечують виконання головою Комісії своїх функцій у будь-який час, а в разі проведення розслідування - виконання їх особою, яка не є громадянином якої-небудь зі сторін, що перебувають у конфлікті.

7. Адміністративні витрати Комісії покриваються за рахунок внесків Високих Договірних Сторін, які роблять заяви згідно з пунктом 2 та за рахунок добровільних внесків. Сторона або сторони, що перебувають у конфлікті, які звертаються з проханням про проведення розслідування,

авансують необхідні кошти на покриття витрат Палати, які відшкодовуються їм стороною або сторонами, щодо яких зроблені такі заяви, в розмірі п'ятдесяти відсотків від суми витрат палати. У разі подання Палаті зустрічних заяв сторін кожна сторона вносить аванс у розмірі п'ятдесяти відсотків необхідних коштів.

Стаття 91. Відповідальність

Сторона, що перебуває у конфлікті й порушує положення Конвенцій або цього Протоколу, повинна відшкодувати завдані збитки, якщо для цього є підстави. Вона несе відповідальність за всі дії, що вчиняються особами, які входять до складу її збройних сил.

Частина VI Заключні положення

Стаття 92. Підписання

Цей Протокол буде відкритий для підписання учасниками Конвенцій через шість місяців після підписання Заключного акта й буде залишатися відкритим протягом дванадцяти місяців.

Стаття 93. Ратифікація

Цей Протокол має бути ратифікований якомога швидше. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Швейцарській Федеральній Раді, депозитарієві Конвенцій.

Стаття 94. Приєднання

Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якого учасника Конвенцій, що не підписав його. Документи про приєднання здаються на зберігання депозитарієві.

Стаття 95. Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання двох ратифікаційних грамот або документів про приєднання.
2. Для кожного учасника Конвенцій, що ратифікує цей Протокол або приєднується до нього потім, він набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання таким учасником його ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 96. Договірні відносини після набуття чинності цим Протоколом

1. Якщо учасники Конвенцій є також учасниками цього Протоколу, Конвенції застосовуються з доповненнями, внесеними до них цим Протоколом.
2. Якщо одна зі сторін, що перебувають у конфлікті, не зв'язана цим Протоколом, останній залишається обов'язковим для сторін-учасниць Протоколу в їх взаємовідносинах. Крім того, цей Протокол є обов'язковим для них щодо кожної зі сторін, не зв'язаних ним, якщо остання визнає й застосовує його положення.

3. Влада, що представляє народ, який веде боротьбу проти однієї з Високих Договірних Сторін у збройному конфлікті, типу, зазначеного в пункті 4 статті 1, може взяти на себе зобов'язання застосовувати Конвенції і цей Протокол щодо такого конфлікту шляхом односторонньої заяви, адресованої депозитарієві. Така заява, після одержання її депозитарієм, буде мати щодо даного конфлікту таку дію:

а) Конвенції і цей Протокол набувають чинності для зазначеної влади як сторони, що перебуває в конфлікті, негайно;

б) зазначена влада отримує ті самі права й бере на себе ті ж зобов'язання, як і права та зобов'язання, що були отримані і взяті на себе Високою Договірною Стороною Конвенцій і цього Протоколу; і

с) Конвенції і цей Протокол є рівною мірою обов'язковими для всіх сторін, що перебувають у цьому конфлікті.

Стаття 97. Поправки

1. Будь-яка з Високих Договірних Сторін може запропонувати поправки до цього Протоколу. Текст запропонованої поправки надсилається депозитарієві, який після консультацій з усіма Високими Договірними Сторонами й Міжнародним Комітетом Червоного Хреста вирішує, чи належить скликати конференцію для розгляду запропонованої поправки або поправок.

2. Депозитарій запрошує на таку конференцію всі Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій, незалежно від того підписали чи не підписали вони цей Протокол.

Стаття 98. Перегляд Додатка 1

1. Не пізніше як через чотири роки після набуття чинності цим Протоколом, а потім через інтервали не менш чотирьох років Міжнародний Комітет Червоного Хреста консультиється з Високими Договірними Сторонами щодо Додатка 1 до цього Протоколу і, якщо він вважатиме за необхідне, може запропонувати скликати нараду технічних експертів для перегляду Додатка 1 і внесення таких поправок до нього, які можуть бути бажаними. Якщо протягом шести місяців після повідомлення Високим Договірним Сторонам про пропозицію скликати таку нараду не надійдуть заперечення від однієї третини Високих Договірних Сторін, Міжнародний Комітет Червоного Хреста скликає таку нараду й запрошує також спостерігачів від відповідних міжнародних організацій. Така нарада також може бути скликана Міжнародним Комітетом Червоного Хреста в будь-який час на прохання однієї третини Високих Договірних Сторін.

2. Депозитарій скликає конференцію Високих Договірних Сторін і сторін-учасниць Конвенцій для розгляду поправок, запропонованих нарадою технічних експертів, якщо після наради Міжнародний Комітет Червоного Хреста або одна третина Високих Договірних Сторін будуть просити про це.

3. Поправки до Додатка 1 можуть бути прийняті на такій конференції більшістю в дві третини голосів присутніх і голосуючих Високих Договірних Сторін.

4. Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони і сторони-учасниці Конвенцій про будь-яку поправку, прийняту таким чином. Поправка вважається прийнятою через один рік після такого повідомлення про неї, якщо протягом цього періоду на адресу депозитарію не надійдуть заяви про неприйняття поправки не менш ніж від однієї третини Високих Договірних Сторін.

5. Поправка, що вважається прийнятою згідно з пунктом 4, стає чинною для всіх Високих Договірних Сторін через три місяці після її прийняття, за винятком тих, які згідно з цим пунктом зробили заяви про її неприйняття. Будь-яка сторона, що робить таку заяву, може в будь-який час відкликати її, і поправка в такому разі стає чинною для цієї сторони через три місяці.

6. Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони і сторони-учасниці Конвенцій про набуття чинності будь-якою поправкою, про сторони, на які ця поправка поширюється, про дату й чинності щодо сторони, про заяви щодо неприйняття поправки, зроблені згідно з пунктом 4, та про відкликання таких заяв.

Стаття 99. Денонсація

1. У разі, якщо Висока Договірна Сторона денонсує цей Протокол, денонсація стає чинною лише через рік після отримання документа про денонсацію. Однак, якщо через рік сторона, що заявила про денонсацію, опиниться в одній із ситуацій, зазначених у статті 1, денонсація не набуває чинності до закінчення збройного конфлікту або окупації і в будь-якому разі доти, доки не будуть завершені операції, зв'язані з остаточним звільненням або репатріацією осіб, які користуються захистом Конвенцій або цього Протоколу.

2. Повідомлення про денонсацію надсилається в письмовій формі депозитарієві, який розсилає його всім Високим Договірним Сторонам.

3. Денонсація має силу тільки щодо сторони, яка заявила про денонсацію.

4. Жодна денонсація згідно з пунктом 1 не торкається зобов'язань, уже взятих на себе у зв'язку зі збройним конфліктом відповідно до цього Протоколу стороною, що заявила про денонсацію, щодо будь-якої дії, вчиненої до набуття чинності такою денонсацією.

Стаття 100. Повідомлення

Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій, незалежно від того, підписали чи не підписали вони цей Протокол:

a) про підписи, поставлені під цим Протоколом, та про здачу на зберігання ратифікаційних грамот і документів про приєднання згідно зі статтями 93 і 94;

b) про дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтею 95;

c) про повідомлення й заяви, одержані згідно зі статтями 84, 90 і 97;

d) про заяви, які одержано згідно з пунктом 3 статті 96 і які повідомляються якомога швидше;
і

е) про денонсацію згідно зі статтею 99.

Стаття 101. Реєстрація

1. Після набуття чинності цей Протокол надсилається депозитарієм Секретаріату Організації Об'єднаних Націй для реєстрації й опублікування відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

2. Депозитарій також повідомляє Секретаріат Організації Об'єднаних Націй про всі одержані ним ратифікаційні грамоти, документи про приєднання й заяви про денонсацію цього Протоколу.

Стаття 102. Автентичні тексти

Оригінал цього Протоколу, англійський, арабський, іспанський, китайський, російський і французький тексти якого є автентичні, здається на зберігання депозитарієві, який надсилає завірени копії усім учасникам Конвенції.

Додаток 1

Правила, що стосуються розпізнавання

Глава I Посвідчення особи

Стаття 1. Посвідчення особи для постійного цивільного медичного і духовного персоналу

1. Посвідчення особи для постійного медичного і духовного персоналу, про яке йдеться в пункті 3 статті 8 Протоколу, повинно:

- a) мати розпізнавальну емблему й такий розмір, що дає змогу носити його в кишені;
- b) бути, наскільки це можливо, міцним;
- c) бути написане національною або офіційною мовою (і може бути написане додатково іншими мовами);
- d) зазначати прізвище, дату народження (або, якщо немає дати, то вік на момент видачі посвідчення) та особистий номер власника, якщо такий є;
- e) зазначати, в якій якості власник має право на захист, що надається Конвенціями і Протоколом;
- f) мати фотографію власника, а також його підпис або відбиток великого пальця, або одне й друге;
- g) мати печатку й підпис компетентного органу влади;
- h) зазначати дату видачі й дату закінчення строку дії посвідчення особи.

2. Посвідчення особи має бути однаковим на всій території кожної Високої Договірної Сторони й, за можливості, мати той самий вид для всіх сторін, що перебувають у конфлікті. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть користуватися зразком, складеним однією мовою й зображеним на рис. 1. З початку воєнних дій ці сторони надсилають одна одній зразок форми, яку вони використовують, якщо така форма відрізняється від зразка, зображеного на рис. 1. Посвідчення особи випикується, за можливості, у двох примірниках, один з яких зберігається у властей, що видали посвідчення і які мають здійснювати контроль за виданими ними посвідченнями.

3. За жодних обставин постійний цивільний медичний і духовний персонал не може бути позбавлений посвідчень особи. При втраті посвідчення особи його власник має право на одержання дублікату.

Стаття 2. Посвідчення особи для тимчасового цивільного медичного і духовного персоналу

1. Посвідчення особи для тимчасового цивільного медичного і духовного персоналу повинно, якщо це можливо, бути аналогічним посвідченню, передбаченому в статті 1 цих Правил. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть користуватися зразком, зображеним на рис. 1.

Лицьовий бік

(місце, залишене для назви країни і властей,
що видали посвідчення особи)

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ

ДЛЯ ПОСТІЙНОГО ЦИВІЛЬНОГО МЕДИЧНОГО ПЕРСОНАЛУ
ТИМЧАСОВОГО ДУХОВНОГО

Прізвище _____

Дата народження _____

особистий номер _____

Власник цього посвідчення перебуває під захистом
Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та
Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від
12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв
міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), як

_____

Дата видачі _____ N посвідчення _____

Підпис властей,
що видали посвідчення

Дійсне до _____

Зворотний бік

Зріст _____	Очі _____	Волосся _____

Інші особливі прикмети або дані:		
_____		
_____		

ФОТОГРАФІЯ ВЛАСНИКА		

Печатка	Підпис власника або відбиток його великого пальця, або одне й друге	

Рис. 1. Зразок посвідчення особи (формат 74 x 105 мм)

2. Коли обставини перешкоджають видачі тимчасовому цивільному медичному і духовному персоналу посвідчень особи, аналогічних до посвідчень особи, опис яких поданий у статті 1 цих Правил, такому персоналу може видаватися довідка, підписана компетентним органом влади, яка свідчить, що особі, якій вона видана, доручено виконувати обов'язки у складі тимчасового персоналу, та зазначає, якщо це можливо, строк такого призначення і право її власника носити розпізнавальну емблему. У довідці мають бути зазначені прізвище й дата народження власника (або, якщо цю дату неможливо встановити, вік на момент видачі довідки), виконувані ним функції та особистий номер, якщо такий є. Довідка повинна мати його підпис або відбиток його великого пальця, або одне й друге.

Глава II Розпізнавальна емблема

Стаття 3. Форма та особливості

1. Розпізнавальна емблема (червона на білому тлі) повинна бути настільки велика, наскільки це виправдано за даних обставин. Щодо форм хреста, півмісяця або лева і сонця Високі Договірні Сторони можуть керуватися зразками, наведеними на рис. 2.

2. Уночі або за обмеженої видимості розпізнавальна емблема може освітлюватись або бути такою, що світиться; вона може бути також зроблена з матеріалів, що дають змогу розрізнити її за допомогою технічних засобів виявлення.

Стаття 4. Використання

1. Розпізнавальні емблеми, коли це можливо, наносяться на плоску поверхню або на прапори, видимі з усіх можливих напрямків і з можливо більшої відстані.
2. Залежно від указівок, одержаних від компетентних властей, медичний і духовний персонал, що виконує обов'язки на полі бою, повинен, за можливості, носити головний убір і одяг з розпізнавальною емблемою.

Глава III Розпізнавальні сигнали

Стаття 5. Необов'язкове використання

1. З урахуванням положень статті 6 цих Правил сигнали, зазначені в цій главі для виключного використання їх медичними формуваннями та санітарно-транспортними засобами, не повинні використовуватися з будь-якою іншою метою. Використання всіх сигналів, зазначених у цій главі, не є обов'язковим.
2. Тимчасові санітарні літальні апарати, які за браком часу або через свої технічні дані не можуть бути позначені розпізнавальною емблемою, використовують розпізнавальні сигнали, дозволені в цій главі. Однак кращим методом ефективного позначення й розпізнавання санітарних літальних апаратів є використання візуальних засобів у вигляді розпізнавальної емблеми або світлового сигналу, опис якого поданий у статті 6, або одночасно одного й другого засобу разом з іншими додатковими сигналами, описаними у статтях 7 і 8 цих Правил.

Стаття 6. Світловий сигнал

1. Світловий сигнал, що подається у вигляді спалахів голубого світла, встановлений для використання його санітарними літальними апаратами як сигнал для їх розпізнавання. Жодний інший літальний апарат не повинен використовувати цей сигнал. Рекомендований голубий колір створюється шляхом використання хроматичних координат:

межа зеленого кольору $y = 0,65 + 0,805 x$;

межа білого кольору $y = 0,400 - x$;

межа пурпурного кольору $x = 0,133 + 0,600 y$.

Рекомендована частота спалахів голубого світла - від 60 до 100 спалахів за хвилину.

2. Санітарний літальний апарат має бути споряджений необхідним освітлювальним устаткуванням з тим, щоб світловий сигнал було видно з якомога більшої кількості напрямків.
3. За відсутності спеціальної угоди, укладеної між сторонами, що перебувають у конфлікті, яка резервує право використання спалахів голубого світла для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів, санітарних суден і плавучих засобів, використання таких сигналів іншими наземними транспортними засобами або судами не заборонено.

Стаття 7. Радіосигнал

1. Радіосигнал являє собою радіотелефонне або радіотелеграфне повідомлення, якому передуює розпізнавальний сигнал пріоритету, який буде встановлений і схвалений Всесвітньою адміністративною конференцією з радіо Міжнародного союзу електрозв'язку. Сигнал пріоритету повинен передаватися три рази до сигналу виклику даного санітарно-транспортного засобу. Радіоповідомлення передається англійською мовою через відповідні інтервали на частоті або частотах, визначених згідно з пунктом 3. Використання сигналу пріоритету дозволено виключно медичним формуванням і санітарно-транспортним засобам.

2. Радіоповідомлення, якому передуює розпізнавальний сигнал пріоритету, згаданий у пункті 1, має такі дані:

- a) сигнал виклику санітарно-транспортного засобу;
- b) місцеперебування санітарно-транспортного засобу;
- c) кількість і вид санітарно-транспортних засобів;
- d) передбачуваний маршрут;
- e) розрахунковий час перебування в дорозі та час відправлення і прибуття залежно від обставин;
- f) будь-яка інша інформація, така як висота польоту, що знаходиться під наглядом радіочастоти, а також умовні мови, режими роботи і коди систем вторинного радіолокаційного розпізнавання.

3. Для полегшення передачі повідомлень, зазначених у пунктах 1 і 2, а також повідомлень, зазначених у статтях 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30 і 31 Протоколу, Високі Договірні Сторони, сторони, що перебувають у конфлікті, або одна із сторін, що перебувають у конфлікті, діючи погоджено або окремо, можуть згідно з таблицею розподілу частот Регламенту радіозв'язку, що є додатком до Міжнародної конвенції електрозв'язку, визначити й опублікувати національні частоти, якими вони будуть користуватися для передачі таких повідомлень. Ці частоти доводяться до відома Міжнародного союзу електрозв'язку відповідно до процедур, які мають бути схвалені Всесвітньою адміністративною конференцією по радіо.

Стаття 8. Електронне розпізнавання

1. Система вторинного радіолокаційного розпізнавання (СВРР), опис якої наводиться в додатку 10 до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року, зі змінами, що вносяться час від часу, може застосовуватися для розпізнавання санітарного літального апарата і стеження за його курсом. Режим роботи й код СВРР, призначені для виключного використання їх санітарними літальними апаратами, визначаються Високими Договірними Сторонами, сторонами, що перебувають у конфлікті, або однією зі сторін, що перебувають у конфлікті, і діють погоджено або окремо, згідно з процедурами, які будуть рекомендовані Міжнародною організацією цивільної авіації.

2. Сторони, що перебувають у конфлікті, можуть спеціальною угодою між ними встановити для використання ними подібну електронну систему для розпізнавання наземних санітарно-транспортних засобів, а також санітарних суден та плавучих засобів.

Глава IV Зв'язок

Стаття 9. Радіозв'язок

Сигнал пріоритету, передбачений у статті 7 цих Правил, може передувати відповідним радіоповідомленням медичних формувань і санітарно-транспортних засобів при використанні процедур, викладених у статтях 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30 і 31 Протоколу.

Стаття 10. Використання міжнародних кодів

Медичні формування та санітарно-транспортні засоби можуть також використовувати коди і сигнали, встановлені Міжнародним союзом електрозв'язку, Міжнародною організацією цивільної авіації та Міжурядовою морською консультативною організацією. У даному разі ці коди і сигнали використовуються відповідно до стандартів, практики та процедур, установлених цими організаціями.

Стаття 11. Інші засоби зв'язку

Коли двосторонній радіозв'язок неможливий, то можуть використовуватися сигнали, які передбачені Міжнародним кодом сигналів, схваленим Міжурядовою морською консультативною організацією, або містяться у відповідному додатку до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року, зі змінами, що вносяться час від часу.

Стаття 12. Плани польоту

Угоди й повідомлення, що стосуються планів польоту, передбачені у статті 29 Протоколу, мають визнатися, наскільки це можливо, відповідно до процедур, встановлених Міжнародною організацією цивільної авіації.

Стаття 13. Сигнали і процедури для перехоплення санітарного літального апарата

Якщо літальний апарат-перехоплювач використовується для розпізнавання санітарного літального апарата, що перебуває в польоті, для того, щоб примусити його приземлитися згідно зі статтями 30 і 31 Протоколу, то процедури звичайного візуального перехоплення та радіоперехоплення, передбачені Додатком 2 до Чикагської конвенції про міжнародну цивільну авіацію від 7 грудня 1944 року, зі змінами, що вносяться час від часу, повинні застосовуватися перехоплювачем і санітарним літальним апаратом.

Глава V Цивільна оборона

Стаття 14. Посвідчення особи

1. Посвідчення особи для персоналу цивільної оборони, передбачене пунктом 3 статті 66 Протоколу, регламентується положеннями статті 1 цих Правил.
2. Посвідчення особи для персоналу цивільної оборони має бути аналогічним зразку, зображеному на рис. 3.
3. Якщо персоналу цивільної оборони дозволяється носити легку особисту зброю, у посвідченні особи має бути зроблено особистий запис про це.

Лицьовий бік

(місце, залишене для назви країни і властей,
що видали посвідчення особи)

ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ
для персоналу цивільної оборони

Прізвище _____

Дата народження (або вік) _____

особистий номер (якщо такий є) _____

Власник цього посвідчення перебуває під захистом
Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року та
Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від
12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв
міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), як

_____

Дата видачі _____ N посвідчення _____

Підпис властей,
що видали посвідчення

Дійсне до _____

Зворотний бік

Зріст _____	Очі _____	Волосся _____

Інші особливі прикмети або дані: _____		
_____		
Наявність зброї _____		

ФОТОГРАФІЯ ВЛАСНИКА		

Печатка	Підпис власника або відбиток його великого пальця, або одне й друге	

Рис. 3. Зразок посвідчення особи для персоналу цивільної оборони (формат 74 x 105 мм)

Стаття 15. Міжнародний розпізнавальний знак

1. Міжнародним розпізнавальним знаком цивільної оборони, передбаченим пунктом 4 статті 66 Протоколу, є голубий рівнобічний трикутник на оранжевому тлі, зображений на рис. 4.

Рис. 4. Голубий трикутник на оранжевому тлі

(відсутній в БД)

2. Рекомендується, щоб:

- а) у разі, якщо трикутник зображений на прапорі, пов'язці або накидці, оранжевим тлом були прапор, пов'язка або накидка;
- б) один з кутів трикутника був спрямований вертикально вгору;
- в) жоден з кутів трикутника не торкався краю тла.

3. Міжнародний розпізнавальний знак має бути настільки великим за розмірами, наскільки цього вимагають обставини. Коли це можливо, він наноситься на плоску поверхню або на прапори, видимі з усіх можливих напрямків і з можливо більшої відстані. Відповідно до інструкцій компетентних властей персонал цивільної оборони, коли це можливо, повинен носити головні убори й одяг з міжнародним розпізнавальним знаком. Уночі або за обмеженої видимості розпізнавальний знак може освітлюватися або бути таким, що світиться, він може також бути виготовлений з матеріалів, що дають змогу розрізнити його за допомогою технічних засобів виявлення.

Глава VI Установки і споруди, що містять небезпечні сили

Стаття 16. Міжнародний спеціальний знак

1. Міжнародним спеціальним знаком для установок і споруд, що містять небезпечні сили, як це передбачено пунктом 7 статті 56 Протоколу, є група трьох кіл яскраво оранжевого кольору, однакового розміру, розміщених на одній і тій самій осі, причому відстань між кожним з кіл має становити один радіус, згідно зі зразком, показаним на рис. 5.
2. Знак має бути настільки великим, наскільки цього вимагають дані обставини. При нанесенні на велику поверхню знак може бути повторений так часто, як цього потребують дані обставини. Коли це можливо, знак наноситься на плоску поверхню або на прапори таким чином, щоб його було видно з усіх можливих напрямків та з якомога більшої відстані.
3. На прапорі відстань між зовнішніми межами знака і прилеглими сторонами прапора дорівнює одному радіусу кола. Прапор повинен мати прямокутну форму і його тло має бути білого кольору.
4. Уночі або за обмеженої видимості знак може освітлюватися або бути таким, що світиться. Він може бути також виготовлений з матеріалів, що дають змогу розрізнити його за допомогою технічних засобів виявлення.

Додаток 2

Посвідчення журналіста, що перебуває в небезпечному відрядженні

Відповідно до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 18 серпня 1989 року № 7960-XI Додаткові протоколи I та II до чотирьох Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року ратифіковані з такою заявою:

"Українська Радянська Соціалістична Республіка, відповідно до пункту 2 статті 90 Протоколу I, визнає ipso facto і без спеціальної угоди відносно будь-якої іншої Високої Договірної Сторони, яка бере на себе таке ж зобов'язання, компетенцію Міжнародної комісії по встановленню фактів" ("Відомості Верховної Ради Української РСР", 1989, № 35, ст. 624, 625).

Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіційне видання - Том 1: 1990-1991 рр. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II)

Протокол ратифіковано із заявою Указом Президії Верховної Ради УРСР № 7960-XI від 18.08.89

Преамбула

Високі Договірні Сторони,

нагадуючи, що гуманітарні принципи, викладені у статті 3, загальній для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, лежать в основі поваги до людської особистості в разі збройного конфлікту, що не має міжнародного характеру,

нагадуючи, що міжнародні документи, які стосуються прав людини, надають основний захист людській особистості,

підкреслюючи необхідність забезпечення ефективного захисту жертв таких збройних конфліктів,

нагадуючи, що у випадках, не передбачених чинними правовими нормами, людська особистість залишається під захистом принципів гуманності й вимог суспільної свідомості,

домовилися про таке:

Частина I Сфера застосування цього Протоколу

Стаття 1. Основна сфера застосування

1. Цей Протокол розвиває й доповнює статтю 3, загальну для Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, не змінюючи існуючих умов їх застосування, застосовується до всіх збройних конфліктів, які не підпадають під дію статті 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), і відбуваються на території будь-якої Високої Договірної Сторони між її збройними силами або іншими організованими збройними групами, які, перебуваючи під відповідальним командуванням, контролюють частину її території, що дає їм змогу здійснювати безперервні й погоджені воєнні дії та застосовувати цей Протокол.

2. Цей Протокол не застосовується до випадків порушення внутрішнього порядку та виникнення обстановки внутрішньої напруженості, таких як безпорядки, окремі й спорадичні акти насильства та інші акти аналогічного характеру, оскільки вони не є збройними конфліктами.

Стаття 2. Сфера застосування щодо окремих осіб

1. Цей Протокол застосовується без будь-якої несприятливої різниці, заснованої на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи віросповідання, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншого статусу або на яких-небудь інших подібних критеріях (далі іменується несприятливою різницею), до всіх осіб, яких торкається збройний конфлікт, як він визначений у статті 1.

2. Після закінчення збройного конфлікту всі особи, які були піддані позбавленню або обмеженню волі з причин, пов'язаних з таким конфліктом, а також ті особи, які піддаються позбавленню або обмеженню волі з тих же причин після конфлікту, користуються захистом, передбаченим статтями 5 і 6, до кінця періоду такого позбавлення або обмеження їх волі.

Стаття 3. Невтручання

1. Ніщо в цьому Протоколі не повинно тлумачитися як таке, що торкається суверенітету держави або обов'язку уряду всіма законними засобами підтримувати або відновлювати правопорядок у державі або захищати національну єдність і територіальну цілісність держави.

2. Ніщо в цьому Протоколі не повинно тлумачитися як виправдання прямого чи посереднього втручання з якої б то не було причини у збройний конфлікт або у внутрішні чи зовнішні справи Високої Договірної Сторони, на території якої відбувається цей конфлікт.

Частина II Гуманне поводження

Стаття 4. Основні гарантії

1. Усі особи, які не беруть безпосередньої участі або припинили брати участь у воєнних діях, незалежно від того, обмежена їх свобода чи ні, мають право на повагу до своєї особистості, своєї честі, своїх переконань та своїх релігійних обрядів. За всіх обставин з ними поводяться гуманно й без будь-якої несприятливої різниці. Заборонено видавати наказ не залишати нікого в живих.

2. Без шкоди для загальних положень, зазначених вище, заборонено й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії щодо осіб, зазначених у пункті 1:

а) посягання на життя, здоров'я, фізичний і психічний стан осіб, зокрема, вбивство, а також таке жорстоке поводження, як катування, каліцтво чи будь-які форми тілесних покарань;

б) колективні покарання;

в) взяття заручників;

г) акти тероризму;

е) знущання над людською гідністю, зокрема, образливе поводження, згвалтування, примус до проституції або непристойне посягання у будь-якій формі;

ф) рабство й работоргівля в усіх їх формах;

g) грабіж;

h) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

3. Дітям забезпечується необхідне піклування та допомога, зокрема:

a) вони отримують освіту, включаючи релігійне й моральне виховання, згідно з побажаннями їх батьків або, в разі відсутності батьків, тих осіб, які опікуються ними;

b) вживаються всі необхідні заходи для сприяння возз'єднанню роз'єднаних сімей;

c) діти, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, не підлягають вербуванню у збройні сили або групи, і їм не дозволяється брати участь у воєнних діях;

d) особливий захист, передбачений цією статтею щодо дітей, які не досягли п'ятнадцятирічного віку, продовжує застосовуватися до них, якщо вони беруть безпосередню участь у воєнних діях, у супереч положенням підпункту с, і потраплять у полон.

Стаття 5. Особи, свобода яких обмежена

1. На доповнення до положень статті 4 щодо осіб, позбавлених волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, інтерновані вони чи затримані, додержуються, як мінімум, таких положень:

a) поводження з пораненими та хворими визначено положеннями статті 7;

b) особи, зазначені в цьому пункті, такою ж мірою, як і місцеве цивільне населення, постачаються продовольством і питною водою, їм забезпечуються умови для збереження здоров'я і додержання гігієни, а також надається захист від суворих кліматичних умов і небезпек збройного конфлікту;

c) їм дозволено отримувати допомогу в індивідуальному чи колективному порядку;

d) їм дозволено відправляти свої релігійні обряди і, за наявності відповідних прохань та коли це доречно, отримувати духовну допомогу від осіб, таких як священники, що виконують релігійні функції;

e) у разі залучення до роботи їх забезпечують умовами праці та захистом, аналогічними до тих, які надаються місцевому цивільному населенню.

2. Ті, хто несе відповідальність за інтернування чи затримання осіб, про яких ідеться в пункті 1, додержують, у межах своїх можливостей щодо цих осіб, таких положень:

a) за винятком випадків спільного розміщення чоловіків і жінок, що складають одну сім'ю, жінки утримуються в приміщеннях, окремих від приміщень, що займають чоловіки, і перебувають під наглядом жінок;

b) їм дозволено надсилати й отримувати листи та поштові листівки, кількість яких може бути обмежена компетентними властями, якщо вони вважатимуть це за необхідне;

c) місця утримання інтернованих і затриманих осіб не повинні бути розміщені поблизу зони бойових дій. Особи, зазначені в пункті 1, мають бути евакуйовані, коли місця їх інтернування

чи затримання зазнають прямої небезпеки в результаті збройного конфлікту, якщо їх евакуація може бути здійснена в досить безпечних умовах;

d) вони користуються правом на медичне обслуговування;

e) їх фізичному чи психічному здоров'ю й недоторканності не завдається шкоди шляхом якої-небудь невинуватої дії чи недоліку. Заборонено піддавати осіб, зазначених у цій статті, жодним медичним процедурам, необхідність в яких не викликана станом здоров'я відповідних осіб і які не відповідають загальноприйнятим медичним нормам, що застосовуються щодо вільних осіб за аналогічних з медичної точки зору обставин.

3. Особи, на яких не поширюються положення пункту 1, але свобода яких якимось чином обмежена з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, користуються гуманним поводженням згідно зі статтею 4 та пунктами 1 а, b, d і 2 b цієї статті.

4. Якщо приймається рішення про звільнення осіб, позбавлених волі, ті, хто приймає такі рішення, вживають необхідних заходів для забезпечення безпеки таких осіб.

Стаття 6. Кримінальне переслідування

1. Ця стаття застосовується до судового переслідування й покарання за кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройними конфліктами.

2. Жодне судове рішення не виноситься й жодне покарання не накладається щодо особи, визнаної винною у правопорушенні, крім як на підставі вироку суду, що забезпечує основні гарантії незалежності й неупередженості, зокрема:

a) процедура має передбачати, щоб звинувачений був без затримки інформований про деталі правопорушення, що ставиться йому за вину, та надавати звинуваченому до і під час суду над ним усі необхідні права й засоби захисту;

b) жодна особа не може бути засуджена за правопорушення, крім як на підставі особистої кримінальної відповідальності;

c) жодна особа не може бути визнана винною у зв'язку з будь-якою дією чи бездіяльністю в будь-якому кримінальному правопорушенні, яке не було кримінальним правопорушенням за законом під час його вчинення; також не може накладатися суворіше покарання, ніж те, яке було застосоване, коли було вчинено дане кримінальне правопорушення; якщо після вчинення правопорушення законом встановлено більш легке покарання, то дія цього закону поширюється й на даного правопорушника;

d) кожний, кому пред'явлено звинувачення у правопорушенні, вважається невинним доти, доки його вина не буде доведена згідно із законом;

e) кожний, кому пред'явлено звинувачення у правопорушенні, має право на судовий розгляд у його присутності;

f) жодна особа не може бути примушена до подання свідчень проти самої себе чи до визнання себе винною.

3. Під час винесення вироку засудженому має бути повідомлено про його права на оскарження в судовому чи іншому порядку, а також про строк, протягом якого він може скористатися цим правом.

4. Смертний вирок не виноситься особам, які на момент вчинення правопорушення не досягли вісімнадцятирічного віку, та не виконується щодо вагітних жінок і матерів, які мають малолітніх дітей.

5. Під час припинення воєнних дій органи, що перебувають при владі, прагнуть надати якомога ширшу амністію особам, які брали участь у збройному конфлікті, та особам, позбавленим волі з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, незалежно від того, були вони інтерновані чи затримані.

Частина III Поранені, хворі та особи, які зазнали корабельної аварії

Стаття 7. Захист і догляд

1. Усі поранені, хворі та особи, які зазнали корабельної аварії, незалежно від того, чи брали вони участь у збройному конфлікті, користуються повагою й захистом.

2. За всіх обставин з ними поводяться гуманно й надають їм максимально можливою мірою та в найкоротші строки медичну допомогу та догляд, яких вимагає їх стан. Між ними не робиться жодної різниці з яких би то не було міркувань, крім медичних.

Стаття 8. Пошук

У всіх випадках, коли це дозволяють обставини, й особливо після бою, невідкладно вживаються всі можливі заходи для того, щоб розшукати й підібрати поранених, хворих та осіб, які потерпіли корабельну аварію, та захистити їх від пограбування й поганого поводження, забезпечити їм необхідний догляд, а також для того, щоб розшукати померлих і запобігти їх пограбуванню та належним чином їх поховати.

Стаття 9. Захист медичного і духовного персоналу

1. Медичний і духовний персонал користується повагою та захистом, і йому надається вся можлива допомога для виконання ним своїх обов'язків. Він не повинен примушуватись до виконання завдань, не сумісних з його гуманітарною місією.

2. Не можна вимагати, щоб при виконанні своїх функцій медичний персонал віддавав перевагу якій-небудь особі, крім як з міркувань медичного характеру.

Стаття 10. Особливий захист осіб, які виконують медичні функції

1. Ні за яких обставин жодна особа не може піддаватися покаранню за виконання нею медичних функцій, сумісних з медичною етикою, незалежно від того, в інтересах якої особи виконуються ці функції.

2. Особи, які виконують медичні функції, не можуть примушуватись до вчинення дій або виконання робіт на порушення норм медичної етики та інших медичних норм, що служать інтересам поранених і хворих, або на порушення положень цього Протоколу, а також до виконання дій, що вимагаються такими нормами й положеннями.

3. З урахуванням національного законодавства необхідно поважати професійні зобов'язання осіб, які виконують медичні функції, пов'язані з інформацією, яку вони можуть одержати про поранених і хворих, що перебувають під їх піклуванням.

4. З урахуванням національного законодавства жодна особа, яка виконує медичні функції, жодним чином не може бути піддана покаранню за відмову надати інформацію або за неподання інформації щодо поранених і хворих, які перебували чи перебувають під її піклуванням.

Стаття 11. Захист медичних формувань і санітарно-транспортних засобів

1. Медичні формування та санітарно-транспортні засоби в будь-який час користуються повагою й захистом і не можуть бути об'єктом нападу.

2. Захист, на який мають право медичні формування та санітарно-транспортні засоби, припиняється лише в тому разі, якщо вони використовуються для вчинення ворожих дій, що виходять за рамки їх гуманітарних функцій. Однак надання захисту може бути припинене тільки після попередження зі встановленням, якщо це вимагається, розумного строку й після того, як таке попередження не було взяте до уваги.

Стаття 12. Розпізнавальна емблема

Під контролем відповідних компетентних властей передбачено носіння або розміщення на видному місці розпізнавальної емблеми Червоного Хреста, Червоного Півмісяця або Червоного Лева і Сонця на білому тлі медичним або духовним персоналом, медичними формуваннями й санітарно-транспортними засобами. Емблема користується повагою за всіх обставин. Вона не повинна використовуватися не за призначенням.

Частина IV Цивільне населення

Стаття 13. Захист цивільного населення

1. Цивільне населення й окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями. З метою здійснення цього захисту за всіх обставин додержують таких норм.

2. Цивільне населення як таке, а також окремі цивільні особи не повинні бути об'єктом нападу. Забороняються акти насильства або погрози насильством, що мають на меті тероризувати цивільне населення.

3. Цивільні особи користуються захистом, передбаченим цією статтею, за винятком окремих випадків і на такий період, поки вони беруть безпосередню участь у воєнних діях.

Стаття 14. Захист об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення

Заборонено використовувати голод серед цивільного населення як метод ведення воєнних дій. Тому заборонено піддавати нападу, знищувати, вивозити чи приводити в непридатний стан об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення, а саме: запаси продуктів харчування, сільськогосподарські райони, що виробляють продовольство, посіви, худобу, споруди, що забезпечують питною водою, запаси останньої, а також іригаційні споруди.

Стаття 15. Захист установок і споруд, що містять небезпечні сили

Установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції - не повинні бути об'єктом нападу навіть у тих випадках, коли вони є воєнними об'єктами, якщо такий напад може викликати вивільнення небезпечних сил і призвести до тяжких втрат серед цивільного населення.

Стаття 16. Захист культурних цінностей та місць відправлення культу

Без шкоди для положень Гаазької конвенції від 14 травня 1954 року про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту заборонено чинити будь-які ворожі акти, спрямовані проти тих історичних пам'яток, творів мистецтва або місць відправлення культу, які становлять культурну або духовну спадщину народів, та використовувати їх для підтримки воєнних зусиль.

Стаття 17. Заборона примусового переміщення цивільних осіб

1. Не повинні віддаватися розпорядження про переміщення цивільного населення з причин, пов'язаних із збройним конфліктом, якщо необхідність у цьому не викликана вимогами забезпечення безпеки зазначених цивільних осіб або настійними причинами воєнного характеру. За необхідності здійснення таких переміщень вживаються всі необхідні заходи щодо умов приймання цивільного населення, задовільних з точки зору забезпечення пристановища, гігієни, здоров'я, безпеки та харчування.

2. Цивільні особи не можуть бути примушені покидати власну територію з причин, пов'язаних з конфліктом.

Стаття 18. Товариства допомоги й операції щодо надання допомоги

1. Товариства допомоги, що розміщені на території Високої Договірної Сторони, такі як організація Червоного Хреста (Червоного Півмісяця, Червоного Лева і Сонця), можуть пропонувати послуги з метою виконання своїх традиційних функцій щодо жертв збройного конфлікту. Цивільне населення може, навіть за власною ініціативою, підбирати поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, та доглядати за ними.

2. Якщо цивільне населення зазнає надзвичайних бідувань через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання, такими як продовольство й медичні матеріали, то за згодою заінтересованої Високої Договірної Сторони проводяться операції з надання допомоги цивільному населенню, яка має виключно гуманітарний і неупереджений характер і здійснюється за будь-якої несприятливої різниці.

Частина V Заключні положення

Стаття 19. Розповсюдження

Цей Протокол має бути якомога ширше розповсюдженим.

Стаття 20. Підписання

Цей Протокол буде відкритий для підписання учасниками Конвенцій через шість місяців після підписання Заключного акта й буде залишатися відкритим протягом дванадцяти місяців.

Стаття 21. Ратифікація

Цей Протокол повинен бути ратифікований якомога швидше. Ратифікаційні грамоти здаються на зберігання Швейцарській Федеральній Раді, депозитарію Конвенцій.

Стаття 22. Приєднання

Цей Протокол відкритий для приєднання будь-якого учасника Конвенцій, що не підписав його. Документи про приєднання здаються на зберігання депозитарію Конвенцій.

Стаття 23. Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання двох ратифікаційних грамот або документів про приєднання.

2. Для кожного учасника Конвенцій, що ратифікує цей Протокол або приєднується до нього потім, він набуває чинності через шість місяців після здачі на зберігання таким учасником його ратифікаційної грамоти або документа про приєднання.

Стаття 24. Поправки

1. Будь-яка з Високих Договірних Сторін може запропонувати поправки до цього Протоколу. Текст будь-якої запропонованої поправки надсилається депозитарію, який після консультацій з усіма Високими Договірними Сторонами і Міжнародним Комітетом Червоного Хреста вирішує, чи належить скликати конференцію для розгляду запропонованої поправки або поправок.

2. Депозитарій запрошує на таку конференцію всі Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій незалежно від того, підписали чи не підписали вони цей Протокол.

Стаття 25. Денонсація

1. У разі, якщо Висока Договірна Сторона денонсує цей Протокол, денонсація стає чинною лише через шість місяців після одержання документа про денонсацію. Однак, якщо через шість місяців сторона, що заявила про денонсацію, опиниться в ситуації, зазначеній у статті 1, денонсація не набуває чинності до закінчення збройного конфлікту. Особи, які позбавляються волі або воля яких обмежена з причин, пов'язаних з цим конфліктом, проте продовжують користуватися покровительством положень цього Протоколу до їх остаточного звільнення.

2. Повідомлення про денонсацію надсилається в письмовій формі депозитарієві, який розсилає його всім Високим Договірним Сторонам.

Стаття 26. Повідомлення

Депозитарій повідомляє Високі Договірні Сторони, а також учасників Конвенцій, незалежно від того, підписали чи не підписали вони цей Протокол, про:

- а) підписи, поставлені під цим Протоколом, та про здачу на зберігання ратифікаційних грамот і документів про приєднання згідно зі статтями 21 і 22;
- б) дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтею 23; і
- с) повідомлення й заяви, одержані згідно зі статтею 24.

Стаття 27. Реєстрація

1. Після набуття чинності депозитарій надсилає цей Протокол Секретаріату Організації Об'єднаних Націй для реєстрації й опублікування відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй.

2. Депозитарій також повідомляє Секретаріат Організації Об'єднаних Націй про всі одержані ним ратифікаційні грамоти й документи про приєднання до цього Протоколу.

Стаття 28. Автентичні тексти

Оригінал цього Протоколу, англійський, арабський, іспанський, російський і французький тексти якого є автентичні, здається на зберігання депозитарієві, який надсилає його завірені копії усім учасникам Конвенцій.

Зібрання чинних міжнародних договорів України: Офіційне видання - Том 1: 1990-1991 рр. - К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2001.

Резолюція 47/33 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року "Декларація про захист усіх осіб від насильницького зникнення"

Генеральна Асамблея,

беручи до уваги, що у відповідності до принципів, проголошених у Статуті Організації Об'єднаних Націй та в інших міжнародних документах, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їхніх прав є основою свободи, справедливості і загального миру,

враховуючи зобов'язання держав, взяті ними у відповідності до Статуту, зокрема до статті 55, сприяти загальному поважанню і дотриманню прав людини і основних свобод,

будучи дуже стурбованою тим, що в багатьох країнах бувають випадки насильницьких зникнень, які часто мають безперервний характер у тому розумінні, що особи арештовуються, затримуються чи викрадаються проти їхньої волі чи якимось іншим чином позбавляються волі посадовими особами різних ланок чи рівнів уряду, організованими групами чи приватними особами, які діють при його прямій чи непрямій підтримці, з його дозволу чи згоди, при наступній відмові повідомити про долю чи місцеперебування таких осіб або визнати позбавлення їх волі, що ставить цих осіб поза захистом закону,

беручи до уваги, що насильницькі зникнення підривають фундаментальні цінності будь-якого суспільства, яке є прихильником поваги до законності, прав людини і основних свобод, і що систематичне вчинення таких актів за своїм характером є злочином проти людяності,

посилаючись на свою резолюцію 33/173 від 20 грудня 1978 року, в якій вона висловила стурбованість повідомленнями з різних частин світу про насильницькі або недобровільні зникнення осіб та про страждання і горе, яке приносить таке зникнення, і закликала уряди забезпечити, щоб органи правопорядку та органи безпеки несли юридичну відповідальність за зловживання владою, яке може призвести до насильницьких або недобровільних зникнень осіб,

нагадуючи також про захист, який надається жертвам збройних конфліктів у відповідності до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року і Додаткових протоколів до них 1977 року,

враховуючи, зокрема, відповідні статті Загальної декларації прав людини і Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, які захищають право на життя, право на свободу і безпеку особистості, право не зазнавати катувань і право на визнання правосуб'єктності особистості,

враховуючи також Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання, в якій передбачається, що держави-учасниці будуть вживати ефективних заходів щодо запобігання катуванням і покарання за їх застосування,

беручи до уваги Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку, Основні принципи застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами правопорядку,

Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою та Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями,

заявляючи, що з метою запобігання насильницьким зникненням необхідно забезпечувати суворе дотримання Зводу принципів захисту всіх осіб, яких затримують чи ув'язнюють у будь-якій формі, що міститься в додатку до його резолюції 43/173 від 9 грудня 1988 року, і Принципів ефективного попередження і розслідування незаконних, свавільних і сумарних страт, викладених Економічною і Соціальною Радою в додатку до її резолюції 1989/65 від 24 травня 1989 року і схвалених Генеральною Асамблеєю в резолюції 44/162 від 15 грудня 1989 року,

враховуючи, що дії, в основі яких лежить насильницьке зникнення, є порушенням заборони, що міститься у вищезгаданих міжнародних документах, все-таки важливо розробити документ, у якому будь-які акти насильницького зникнення кваліфікувалися б як особливо тяжкі правопорушення і встановлювалися б норми, спрямовані на покарання за їх вчинення, а також на їх попередження,

1. проголошує дану Декларацію про захист усіх осіб від насильницьких зникнень як звід принципів для всіх держав;
2. настійливо закликає докласти всіх зусиль для того, щоб Декларація набула загальновідомого і загальновизнаного характеру.

Стаття 1

1. Будь-який акт насильницького зникнення є образою людської гідності. Він засуджується як заперечення цілей Статуту Організації Об'єднаних Націй і як серйозне і кричуще порушення прав людини і основних свобод, проголошених у Загальній декларації прав людини та підтверджених і розвинених у міжнародних документах, які стосуються цієї галузі.
2. Будь-який акт насильницького зникнення ставить осіб, які зазнали цього, поза захистом закону, а також спричиняє тяжкі страждання їм та їхнім сім'ям. Він є порушенням норм міжнародного права, яке гарантує, зокрема, право на визнання правосуб'єктності особистості, право на свободу і безпеку особистості і право не зазнавати катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. Він є також порушенням права на життя чи є серйозною загрозою для цього права.

Стаття 2

1. Жодна держава не повинна практикувати, дозволяти чи допускати насильницькі зникнення.
2. Держави діють на національному і регіональному рівнях у співробітництві з Організацією Об'єднаних Націй для того, щоб усіма засобами сприяти запобіганню і викоріненню практики насильницьких зникнень.

Стаття 3

Кожна держава вживає ефективних законодавчих, адміністративних, судових та інших заходів для запобігання і викорінення актів насильницького зникнення на будь-якій території, яка знаходиться під її юрисдикцією.

Стаття 4

1. Різні акти насильницького зникнення є злочином за кримінальним правом, яке передбачає відповідні міри покарання з урахуванням його надзвичайно тяжкого характеру.
2. Національне законодавство може передбачати пом'якшення обставин стосовно осіб, які, взявши участь в акті насильницького зникнення, сприяють поверненню жертв живими чи добровільно дають відомості, які сприяють з'ясуванню обставин насильницького зникнення.

Стаття 5

Окрім застосування карних санкцій, насильницькі зникнення тягнуть за собою громадянську відповідальність держави чи державних органів, які організували такі зникнення, дали на них згоду чи потурали їм, без збитків для міжнародної відповідальності цієї держави у відповідності до принципів міжнародного права.

Стаття 6

1. Ніякий наказ чи розпорядження будь-якого державного, громадянського, військового чи іншого органу не можуть бути виправданням насильницького зникнення. Будь-яка особа, яка одержала такий наказ чи таке розпорядження, має право і не зобов'язана підкорятися їм.
2. Кожна держава забезпечує, щоб накази чи розпорядження, які приписують, уповноважують чи заохочують насильницьке зникнення, були заборонені.
3. При професійній підготовці співробітників правоохоронних органів слід приділити особливу увагу положенням пунктів 1 і 2 цієї статті.

Стаття 7

Ніякі обставини, якими б вони не були, чи то загроза війни, стан війни, внутрішня політична нестабільність чи інша надзвичайна ситуація, не можуть бути виправданням насильницьких зникнень.

Стаття 8

1. Жодна держава не повинна висилати, повертати чи видавати будь-яку особу іншій державі, якщо існують серйозні підстави вважати, що цій особі загрожує небезпека стати жертвою насильницького зникнення.

2. З метою визначення таких підстав компетентні органи беруть до уваги всі обставини, яка стосується справи, включаючи у відповідних випадках існування в даній державі постійної практики грубих, кричущих і масових порушень прав людини.

Стаття 9

1. З метою попередження насильницьких зникнень за будь-яких обставин, включаючи обставини, згадані вище в статті 7, необхідна наявність права використання швидкого і ефективного засобу судового захисту як засобу встановлення місцеперебування чи стану здоров'я осіб, позбавлених волі та/або визначення органу, який дав наказ про позбавлення волі чи здійснившого такий акт.

2. У ході таких розглядів національні компетентні органи мають доступ до всіх місць, де утримуються особи, позбавлені волі, і до будь-яких частин цих місць, а також до будь-якого місця, в якому є всі підстави вважати, що там знаходяться такі особи.

3. Доступ до таких місць може мати також будь-який інший компетентний орган, який має на те право за законом даної держави або на підставі будь-якого міжнародно-правового документа, учасницею якого є ця держава.

Стаття 10

1. Будь-яка особа, позбавлена волі, утримується в офіційно визнаних місцях для затримання й у відповідності до національного законодавства стає перед судовим органом незабаром після затримання.

2. Точна інформація про затримання таких осіб і місце чи місця утримання їх під вартою, включаючи місця переведення, негайно надається членам їхніх сімей, їхньому адвокату або будь-якій іншій особі, яка має законний інтерес до цієї інформації, якщо затримані особи не мають іншої думки.

3. У кожному місці утримання під вартою є регулярно поповнюваний офіційний список усіх осіб, позбавлених волі. Крім того, кожна держава вживає заходів для складання аналогічних централізованих списків. Інформація, яка міститься в цих списках, надається особам, згаданим у попередньому пункті, будь-якому судовому чи іншому компетентному і незалежному органу, а також будь-якому іншому компетентному органу, який має на те право за законом цієї держави або на підставі будь-якого міжнародно-правового документа, учасницею якого є відповідна держава, що прагне встановити місцеперебування затриманої особи.

Стаття 11

Будь-яка особа, позбавлена волі, повинна звільнитися таким чином, щоб можна було переконатися в тому, що вона була дійсно звільнена в умовах, які гарантують її фізичну недоторканність і здатність у повній мірі здійснювати свої права.

Стаття 12

1. Кожна держава передбачає в своєму національному законодавстві норми, в яких визначаються посадові особи, уповноважені віддавати накази про позбавлення волі, застерігаються умови, за яких даються такі накази, і передбачаються покарання стосовно посадових осіб, які, не маючи законних підстав, відмовляються дати інформацію про затримання тієї чи іншої особи.

2. Кожна держава забезпечує також суворий контроль, включаючи, зокрема, чітке визначення підпорядкованості стосовно всіх посадових осіб правоохоронних органів, відповідальних за затримання, арешти, позбавлення волі, утримання під вартою, переведення в інші місця й тюремне ув'язнення, а також щодо всіх інших посадових осіб, яким за законом дозволено застосовувати силу і вогнепальну зброю.

Стаття 13

1. Кожна держава забезпечує, щоб будь-яка особа, яка має інформацію чи законний інтерес і яка заявляє про насильницьке зникнення якої-небудь особи, мала право подати скаргу в компетентний і незалежний державний орган, який невідкладно і неупереджено проводить ретельне розслідування. Кожного разу, коли є розумні підстави вважати, що сталося насильницьке зникнення якої-небудь особи, держава невідкладно передає цю справу вказаному органу для проведення такого розслідування навіть при відсутності офіційної скарги. Не повинні вживатися ніякі заходи, які б обмежували чи ускладнювали таке розслідування.

2. Кожна держава забезпечує, щоб такий компетентний орган мав необхідні повноваження і ресурси для ефективного проведення розслідування, включаючи повноваження, пов'язані з викликом свідків і підготовкою відповідних матеріалів, а також з негайним виїздом на місце.

3. Вживаються заходи для забезпечення захисту всіх учасників розслідування, включаючи позивача, адвоката, свідків і осіб, які проводять розслідування, від будь-яких видів поганого поведження, залякування чи помсти.

4. Результати такого розслідування надаються при запиті всім зацікавленим особам, якщо тільки це не приносить шкоди кримінальному розслідуванню, яке проводиться.

5. Вживаються заходи для забезпечення того, щоб відповідним чином карались будь-які випадки поганого поведження, залякування або помсти, а також будь-які форми втручання в зв'язку з поданням скарги або під час розслідування.

6. Можливість проведення розслідування у відповідності до вже названих умов повинна забезпечуватися до тих пір, доки не буде з'ясована доля жертви насильницького ув'язнення.

Стаття 14

Будь-яка особа, яка за твердженням вчинила акт, що виражається в насильницькому зникненні в будь-якій конкретній державі, і коли це підтверджується фактами, з'ясованими в

результаті офіційного розслідування, повинна передаватися компетентній громадянській владі цієї держави для притягнення до відповідальності й суду, якщо тільки вона не була видана якій-небудь іншій державі, яка бажає здійснити свою юрисдикцію згідно із відповідними міжнародними угодами. Усі держави повинні вживати будь-яких належних і законних заходів, які є в розпорядженні, для притягнення до суду всіх осіб, які за припущенням є відповідальними за вчинення акту насильницького зникнення і які підпадають під юрисдикцію і контроль цих держав.

Стаття 15

Факт наявності серйозних підстав вважати, що будь-яка особа брала участь у діях особливо тяжкого характеру, наприклад, згаданих у пункті 1 статті 4 вище, є незалежним від рішення державних органів про надання чи не надання притулку.

Стаття 16

1. Особи, які за припущенням здійснили який-небудь вчинок, зазначений у пункті 1 статті 4, усуваються від виконання будь-яких службових обов'язків на час проведення розслідування, передбаченого в статті 13 вище.

2. Їхні справи розглядаються тільки в звичайних компетентних судах кожної держави, а не в будь-яких інших спеціальних трибуналах, зокрема військових судах.

3. Без шкоди для положень, що містяться у Віденській конвенції про дипломатичні стосунки, у ході таких розглядів неприпустимі ніякі привілеї, імунітети чи особливі пільги.

4. Особам, які за припущенням є відповідальними за такі вчинки, гарантується справедливе поводження згідно з відповідними положеннями Загальної декларації прав людини та інших діючих міжнародних угод на всіх етапах розслідування, а також можливого переслідування і суду.

Стаття 17

1. Будь-який акт насильницького зникнення розглядається як злочин, що триває, до тих пір, поки особи, що вчинили його, приховують відомості про долю і місцеперебування зниклої особи і поки не будуть з'ясовані відповідні факти.

2. Коли засоби правового захисту, передбачені в статті 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, перестають діяти, дія строку давності стосовно актів насильницького зникнення зупиняється до поновлення дії цих засобів правового захисту.

3. Строк давності в тих випадках, коли він передбачений стосовно актів насильницького зникнення, повинен бути тривалим і відповідним тяжкому характеру цього злочину.

Стаття 18

1. На осіб, які вчинили або за припущенням здійснили вчинки, згадані в пункті 1 статті 4, не поширюються якісь особливі закони про амністію, а також інші аналогічні міри, які могли б звільнити їх від будь-якого кримінального переслідування чи покарання.
2. При здійсненні права на помилування повинен братися до уваги особливо тяжкий характер актів насильницького зникнення.

Стаття 19

Жертви актів насильницького зникнення та їхні сім'ї отримують відшкодування і мають право на відповідну компенсацію, включаючи засоби, які забезпечують їм максимально можливу реабілітацію. У випадку смерті жертви в результаті акту насильницького зникнення, особи, які знаходяться на їх утриманні, також мають право на компенсацію.

Стаття 20

1. Держави попереджають і припиняють практику викрадення дітей, батьки яких зазнавали насильницького зникнення, а також дітей, які народились під час насильницького зникнення їхньої матері, і прагнуть знайти, встановити особу та повернути цих дітей у сім'ї їхнього походження.
2. Враховуючи необхідність захисту вищих інтересів дітей, згаданих у попередньому пункті, в державах, які визнають систему усиновлення або удочеріння, забезпечується можливість для перегляду питання про усиновлення чи удочеріння таких дітей і, зокрема, визнання недійсним будь-якого усиновлення або удочеріння, пов'язаного з насильницьким зникненням. Однак таке усиновлення чи удочеріння залишається дійсним, якщо на момент перегляду найближчі родичі дитини дають на те свою згоду.
3. Викрадення дітей, батьки яких зазнали насильницького зникнення, або дітей, які народилися під час насильницького зникнення їхньої матері, а також підробка або знищення документів, які засвідчують їх справжню особу, є злочином особливо тяжкого характеру, який підлягає покаранню як такий.
4. З цією метою держави, при необхідності, укладають двосторонні чи багатосторонні угоди.

Стаття 21

Положення цієї Декларації не приносять шкоди положенням, які містяться в Загальній декларації прав людини або в будь-якому іншому міжнародному документі, і не можуть тлумачитися як такі, що обмежують або допускають відхід від якого-небудь із цих положень.

"Права людини і професійні стандарти для працівників міліції та пенітенціарних установ в документах міжнародних організацій", Українсько-американське бюро захисту прав людини, Амстердам-Київ, 1996 р.

Конвенція про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення

Прийнята 29 травня 1993 року Генеральною Асамблеєю ООН

Офіційний переклад.

Держави, які підписали цю Конвенцію,

визнаючи те, що дитині для повного та гармонійного розвитку її особистості необхідно рости в сімейному оточенні, в атмосфері щастя, любові та розуміння,

пам'ятаючи про те, що кожна держава повинна вжити як пріоритетне завдання відповідних заходів, щоб забезпечити залишення дитини на виховання в сім'ї, з якої вона походить;

визнаючи те, що міждержавне усиновлення може надати переваги постійної сім'ї дитині, для якої відповідної сім'ї не може бути знайдено в державі її походження;

будучи переконаними в необхідності вжиття заходів для того, щоб забезпечити здійснення міждержавного усиновлення з максимальним урахуванням найвищих інтересів дитини та з дотриманням її основних прав, а також щоб запобігати викраденню, продажеві дітей або торгівлі ними;

бажаючи створити загальні положення із цією метою, беручи до уваги принципи, викладені в міжнародних документах, зокрема в Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року та Декларації Організації Об'єднаних Націй про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту й благополуччя дітей, особливо у випадку передачі дітей на виховання та усиновлення їх на національному та міжнародному рівнях (Резолюція Генеральної Асамблеї 41/85 від 3 грудня 1986 року);

домовилися про таке:

Глава I Сфера застосування Конвенції

Стаття 1

Цілями цієї Конвенції є:

- a) створити гарантії для забезпечення здійснення міждержавного усиновлення у найвищих інтересах дитини та з дотриманням її основних прав, визнаних у міжнародному праві;
- b) створити систему співробітництва між Договірними Державами для забезпечення дотримання таких гарантій і завдяки цьому запобігати викраденню, продажеві дітей або торгівлі ними;
- c) забезпечити визнання в Договірних Державах усиновлень, здійснених згідно із цією Конвенцією.

Стаття 2

1. Ця Конвенція застосовується у випадках, коли дитина, яка зазвичай проживає в одній Договірній Державі (далі - Держава походження), переїхала, переїздить або повинна переїхати до іншої Договірної Держави (далі - Держава, що приймає) після її усиновлення в Державі походження подружжям чи особою, що зазвичай проживають у Державі, що приймає, або з метою такого усиновлення в Державі, що приймає, чи в Державі походження.
2. Конвенція охоплює лише ті усиновлення, які створюють постійний зв'язок між батьками та дітьми.

Стаття 3

Конвенція не застосовується, якщо згод, зазначених у пункті "с" статті 17, не було надано до досягнення дитиною вісімнадцяти років.

Глава II Вимоги до міждержавного усиновлення

Стаття 4

Усиновлення в рамках цієї Конвенції здійснюється лише тоді, коли компетентні органи Держави походження:

- a) установили, що дитина може бути усиновлена;
- b) визначили, належним чином розглянувши можливості влаштування дитини в Державі походження, що міждержавне усиновлення є в найвищих інтересах дитини;
- c) переконались у тому, що:
  - 1) з особами, установами та органами, згода яких необхідна для усиновлення, були необхідною мірою проведені консультації та вони були належним чином поінформованими про наслідки їхньої згоди, зокрема про те, чи призведе чи не призведе усиновлення до припинення правових відносин між дитиною та сім'єю її походження;
  - 2) такі особи, установи та органи дали свою згоду добровільно, у встановленій юридичній формі, та висловили або засвідчили її письмово;
  - 3) згоди не були одержані за винагороду чи компенсацію будь-якого роду й не були відкликані та
  - 4) згода матері, коли це вимагається, була дана тільки після народження дитини, а також
- d) переконались, з урахуванням віку та ступеня зрілості дитини, що:
  - 1) з дитиною порадилися та належним чином її поінформували про наслідки усиновлення та її згоди на усиновлення у тих випадках, коли така згода є необхідною;
  - 2) були враховані бажання та думка дитини;

- 3) згода дитини на усиновлення у тих випадках, коли така згода є необхідною, була дана добровільно, у встановленій юридичній формі, і була висловлена чи засвідчена письмово та
- 4) така згода не була одержана за винагороду чи компенсацію будь-якого роду.

Стаття 5

Усиновлення в рамках цієї Конвенції здійснюється лише тоді, коли компетентні органи Держави, що приймає:

- a) визначили, що ймовірні усиновлювачі дитини мають право бути усиновлювачами та підходять для цього;
- b) переконались, що з майбутніми усиновлювачами були необхідною мірою проведені консультації, та
- c) визначили, що дитині дозволено чи буде дозволено в'їхати до цієї Держави та постійно проживати в ній.

Глава III. Центральні органи та акредитовані організації

Стаття 6

1. Договірна Держава визначає центральний орган для виконання обов'язків, покладених на такі органи згідно із цією Конвенцією.
2. Федеральні держави, держави з більш ніж однією правовою системою або держави, які мають автономні територіальні одиниці, можуть визначити більш ніж один центральний орган та визначити територіальний або суб'єктний обсяг їхніх функцій. У випадках, коли держава визначила більш ніж один центральний орган, вона визначає той центральний орган, до якого може бути надіслане будь-яке повідомлення для передачі відповідному центральному органу в цій державі.

Стаття 7

1. Центральні органи співробітничать один з одним та сприяють співробітництву між компетентними органами у своїх Державах для захисту дітей та досягнення інших цілей Конвенції.
2. Вони безпосередньо вживають усіх відповідних заходів для:
- a) надання інформації про закони своїх Держав стосовно усиновлення та іншої загальної інформації, наприклад статистичних даних і стандартних форм;
- b) інформування один одного про функціонування Конвенції та, наскільки це можливо, усунення будь-яких перешкод в її застосуванні.

Стаття 8

Центральні органи вживають, безпосередньо або через державні органи, усіх належних заходів для запобігання отриманню неналежної фінансової або іншої вигоди у зв'язку з усиновленням та уникнення будь-якої практики, яка суперечить цілям Конвенції.

Стаття 9

Центральні органи вживають, безпосередньо або через державні органи чи інші організації, належним чином акредитовані у своїй Державі, усіх необхідних заходів, зокрема для того, щоб:

- a) збирати, зберігати інформацію про становище дитини й майбутніх усиновлювачів та обмінюватися такою інформацією, наскільки це необхідно для здійснення усиновлення;
- b) сприяти процедурі усиновлення, дотримуватись і прискорювати її;
- c) сприяти розвитку консультативної допомоги з питань усиновлення та послуг, що надаються після здійснення усиновлення, у своїх Державах;
- d) надавати один одному загальні оціночні доповіді про досвід у сфері міждержавного усиновлення;
- e) відповідати, наскільки це дозволено законодавством їхньої Держави, на обґрунтовані запити від інших центральних органів або державних органів про надання інформації стосовно конкретного випадку усиновлення.

Стаття 10

Акредитація може бути надана лише тим організаціям, які доводять, що вони є компетентні належним чином виконувати завдання, що можуть бути на них покладені та зберігаються за ними лише за таких умов.

Стаття 11

Акредитована організація:

- a) має лише неприбуткові цілі згідно з такими умовами та в таких межах, які можуть бути встановлені компетентними органами Держави акредитації;
- b) керується та комплектується персоналом, який відповідає етичним стандартам і має підготовку або досвід для роботи у сфері міждержавного усиновлення, та
- c) підлягає наглядові з боку компетентних органів цієї Держави стосовно свого складу, діяльності й фінансового стану.

Стаття 12

Організація, акредитована в одній Договірній Державі, може діяти в іншій Договірній Державі, лише якщо компетентні органи обох Держав уповноважили її на це.

Стаття 13

Назви центральних органів та, у разі необхідності, обсяг їхніх функцій, а також назви та адреси акредитованих організацій повідомляються кожною Договірною Державою Постійному бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права.

Глава IV. Процедурні вимоги до міждержавного усиновлення

Стаття 14

Особи, які зазвичай проживають у Договірній Державі та бажають усиновити дитину, яка зазвичай проживає в іншій Договірній Державі, звертаються до центрального органу Держави свого звичайного місця проживання.

Стаття 15

1. Якщо центральний орган Держави, що приймає, переконався, що заявники можуть бути усиновлювачами та підходять для цього, він готує висновок, який містить інформацію про їхні особи, можливість бути усиновлювачами та придатність до усиновлення, біографічні дані, медичну картку та історію сім'ї, відомості про соціальне середовище, причини усиновлення, здатність здійснити міждержавне усиновлення, а також характеристику дітей, яких вони готові виховувати.

2. Він передає висновок центральному органу Держави походження.

Стаття 16

1. Якщо центральний орган Держави походження переконався, що дитина може бути усиновлена, то він:

a) готує висновок, який містить інформацію про її особу, можливість бути усиновленою, біографічні дані, історію сім'ї, медичну картку, а також медичні картки членів сім'ї дитини, відомості про соціальне середовище та будь-які особливі потреби дитини;

b) належним чином ураховує виховання дитини, її етнічне походження, а також релігійне та культурне виховання;

c) переконується, що були одержані згоди відповідно до статті 4, та

d) визначає, зокрема на підставі висновків, які стосуються дитини й майбутніх усиновлювачів, чи є запропоноване влаштування дитини в її найвищих інтересах.

2. Він передає центральному органу Держави, що приймає, свій висновок про дитину, підтвердження того, що необхідні згоди одержано, та виклад причини свого рішення про таке влаштування, не розголошуючи особи матері та батька, якщо в Державі походження розголошувати їхню особу не можна.

Стаття 17

Будь-яке рішення про те, що дитина повинна бути довірена майбутнім усиновлювачам, може бути прийняте, у Державі походження, лише якщо:

- a) центральний орган цієї Держави переконався, що майбутні усиновлювачі надали свою згоду;
- b) центральний орган Держави, що приймає, схвалив таке рішення у випадках, коли таке схвалення вимагається відповідно до законодавства цієї Держави або центральним органом Держави походження;
- c) центральні органи обох Держав погодилися з тим, що усиновлення може бути здійснене, та
- d) згідно зі статтею 5 було визначено, що майбутні усиновлювачі можуть бути усиновлювачами й підходять для цього та що дитині дозволено чи буде дозволено в'їхати до Держави, що приймає, та постійно проживати в ній.

Стаття 18

Центральні органи обох Держав уживають усіх необхідних заходів, щоб одержати для дитини дозвіл на виїзд із Держави походження, а також на в'їзд до Держави, що приймає, і постійне проживання в ній.

Стаття 19

1. Передача дитини до Держави, що приймає, може бути здійснена, лише якщо було виконано вимоги статті 17.
2. Центральні органи обох Держав забезпечують здійснення такої передачі за безпечних і належних умов та, якщо це можливо, у супроводі усиновлювачів або майбутніх усиновлювачів.
3. Якщо передачі дитини не було здійснено, то висновки, про які йдеться в статтях 15 і 16, повинні бути повернені тим органам, які їх надіслали.

Стаття 20

Центральні органи інформують один одного про хід усиновлення й заходи, ужиті для його завершення, а також про хід улаштування дитини, якщо вимагається випробувальний строк.

Стаття 21

1. У випадках, коли усиновлення повинно відбутися після передачі дитини до Держави, що приймає, і центральний орган цієї Держави вважає, що подальше перебування дитини з майбутніми усиновлювачами не відповідає найвищим інтересам дитини, такий центральний орган уживає необхідних заходів для захисту дитини, зокрема:
  - a) для відібрання дитини в майбутніх усиновлювачів і забезпечення їй тимчасового піклування;

b) після консультацій із центральним органом Держави походження - для організації невідкладного нового влаштування дитини з метою її усиновлення або, якщо це недоцільно, організації альтернативного довгострокового піклування; усиновлення не

буде здійснене доти, доки центральний орган Держави походження не буде належним чином поінформований про нових майбутніх усиновлювачів;

c) для організації повернення дитини як останнього заходу, якщо цього вимагають її інтереси.

2. З урахуванням віку та ступеня зрілості дитини з нею консультуються і, у відповідних випадках, одержують її згоду стосовно заходів, яких уживають згідно із цією статтею.

Стаття 22

1. Функції центрального органу згідно із цією главою можуть виконуватися державними органами або організаціями, акредитованими згідно з главою III, настільки, наскільки це дозволено законодавством його Держави.

2. Будь-яка Договірна Держава може заявити депозитарієві Конвенції, що функції центрального органу згідно зі статтями 15 - 21 в обсязі, дозволеному її законодавством, та за умови нагляду компетентних органів цієї Держави можуть виконуватись у такій Державі також організаціями чи особами, які:

a) відповідають вимогам чесності, професійної компетентності, досвідченості й підзвітності перед цією Державою та

b) відповідають етичним стандартам і мають підготовку або досвід для роботи у сфері міждержавного усиновлення.

3. Договірна Держава, яка робить заяву, передбачену в частині 2, повідомляє Постійному бюро Гаазької конференції з міжнародного приватного права назви цих організацій та імена осіб, а також їхні адреси.

4. Будь-яка Договірна Держава може заявити депозитарієві Конвенції, що усиновлення дітей, які зазвичай проживають на її території, можуть здійснюватися, лише якщо функції центральних органів виконуються згідно із частиною 1.

5. Незважаючи на будь-яку заяву, зроблену згідно із частиною 2, за підготовку висновків, передбачених у статтях 15 і 16, у кожному випадку відповідає центральний орган або інші органи чи організації відповідно до частини 1.

Глава V. Визнання та наслідки усиновлення

Стаття 23

1. Усиновлення, посвідчене компетентним органом Держави усиновлення як таке, що було здійснене відповідно до Конвенції, визнається в силу закону в інших Договірних Державах. У посвідченні зазначається, коли та ким були надані згоди згідно з пунктом "с" статті 17.

2. Кожна Договірна Держава під час підписання, ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання повідомляє депозитарієві Конвенції найменування та функції органу чи органів, які мають право видавати посвідчення в цій Державі. Вона також повідомляє депозитарієві про будь-які зміни назв цих органів.

Стаття 24

У визнанні усиновлення може бути відмовлено в Договірній Державі, тільки якщо усиновлення явно суперечить її публічному порядку, з урахуванням найвищих інтересів дитини.

Стаття 25

Будь-яка Договірна Держава може заявити депозитарієві Конвенції, що вона не буде зобов'язана згідно з положеннями цієї Конвенції визнавати усиновлення, здійснені згідно з угодою, укладеною на підставі частини 2 статті 39.

Стаття 26

1. Визнання усиновлення включає визнання:

- a) такого правового зв'язку між дитиною та її усиновлювачами, який існує між батьками та дитиною;
- b) батьківської відповідальності усиновлювачів за дитину;
- c) припинення правових відносин між дитиною та її матір'ю й батьком, які існували раніше, якщо усиновлення має такі наслідки в Договірній Державі, в якій воно було здійснене.

2. У випадку, коли усиновлення зумовлює припинення тих правових відносин між дитиною та батьками, які існували раніше, дитина має в Державі, що приймає, та в будь-якій іншій Договірній Державі, в якій усиновлення визнається, такі самі права, які виникають у результаті усиновлень, що мають цей наслідок у кожній такій Державі.

3. Попередні частини не перешкоджають застосуванню будь-якого положення, яке є сприятливішим для дитини та діє в Договірній Державі, що визнає усиновлення.

Стаття 27

1. У випадках, коли усиновлення, здійснене в Державі походження, не зумовлює припинення тих правових відносин між батьками й дитиною, які існували раніше, воно може в Державі, що приймає, яка визнає усиновлення згідно з Конвенцією, бути перетворено на усиновлення, що має такі наслідки за умови, що:

- a) це допускається законодавством Держави, що приймає, та
- b) згоди, про які йдеться в пунктах "c" й "d" статті 4, надано чи надаються для цілей такого усиновлення.

2. До рішення про перетворення усиновлення застосовується стаття 23.

Глава VI. Загальні положення

Стаття 28

Ця Конвенція не впливає на будь-який закон Держави походження, який вимагає, щоб усиновлення дитини, яка зазвичай проживає в цій Державі, здійснювалось у цій Державі, або який забороняє влаштування дитини або її передачу до Держави, що приймає, до усиновлення.

Стаття 29

Майбутні усиновлювачі не можуть спілкуватися з батьками дитини чи будь-якою іншою особою, яка піклується про неї, доти, доки не будуть виконані вимоги пунктів "а" - "с" статті 4 й пункту "а" статті 5, крім випадків, коли усиновлення здійснюється в рамках сім'ї або таке спілкування відповідає умовам, установленим компетентним органом Держави походження.

Стаття 30

1. Компетентні органи Договірної Держави забезпечують збереження наявної в них інформації про походження дитини, зокрема інформації про особу її батьків, а також медичної картки.
2. Вони забезпечують доступ дитини або її представника до такої інформації з відповідними вказівками настільки, наскільки це дозволено законодавством цієї Держави.

Стаття 31

Без шкоди для положень статті 30 особові дані, зібрані або передані згідно з Конвенцією, особливо дані, про які йдеться в статтях 15 і 16, використовуються лише для тих цілей, для яких їх було зібрано або передано.

Стаття 32

1. Ніхто не повинен одержувати невинуватої фінансової або іншої вигоди від діяльності, пов'язаної з міждержавним усиновленням.
2. Стягуватись або виплачуватись можуть лише витрати й видатки, зокрема обґрунтовані професійні гонорари особам, які беруть участь у процедурі усиновлення.
3. Керівники, адміністративні особи та службовці організацій, які беруть участь у процедурі усиновлення, не одержують винагороди, яка є необґрунтовано високою стосовно наданих послуг.

Стаття 33

Компетентний орган, який виявить, що будь-яке положення Конвенції не дотримується або існує серйозна небезпека того, що воно може бути не дотримане, негайно повідомляє про це

центральному органів своєї Держави. Цей центральний орган відповідає за забезпечення вжиття відповідних заходів.

Стаття 34

На вимогу компетентного органу Держави призначення документа повинен бути наданий його переклад із засвідченням відповідності оригіналові. Якщо не передбачено інше, витрати на такий переклад покривають майбутні усиновлювачі.

Стаття 35

У процесі усиовлення компетентні органи Договірних Держав повинні діяти швидко.

Стаття 36

Стосовно Держави, яка має дві чи більш ніж дві системи права стосовно усиовлення, які застосовуються в різних територіальних одиницях:

- a) будь-яке посилання на звичайне місце проживання в цій Державі тлумачиться як посилання на звичайне місце проживання в територіальній одиниці цієї Держави;
- b) будь-яке посилання на законодавство цієї Держави тлумачиться як посилання на чинне законодавство відповідної територіальної одиниці;
- c) будь-яке посилання на компетентні органи або державні органи цієї Держави тлумачиться як посилання на органи, уповноважені діяти у відповідній територіальній одиниці;
- d) будь-яке посилання на акредитовані організації цієї Держави тлумачиться як посилання на організації, акредитовані у відповідній територіальній одиниці.

Стаття 37

Стосовно Держави, яка у сфері усиовлення має дві чи більш ніж дві системи права, що застосовуються до різних категорій осіб, будь-яке посилання на законодавство цієї Держави тлумачиться як посилання на правову систему, визначену законодавством цієї Держави.

Стаття 38

Держава, у межах якої різні територіальні одиниці мають власні норми права з питань усиовлення, не зобов'язана застосовувати положення цієї Конвенції у випадках, коли Держава з єдиною системою права не була б зобов'язана робити цього.

Стаття 39

1. Конвенція не впливає на будь-який міжнародний документ, сторонами якого є Договірні Держави та який містить положення з питань, що регулюються цією Конвенцією, якщо державами - сторонами такого документа не зроблена заява про інше.

2. Будь-яка Договірна Держава може укласти угоди з іншими Договірними Державами, однією чи більш ніж однією, щоб поліпшити застосування Конвенції в їхніх взаємовідносинах. Ці угоди можуть відступати лише від положень статей 14 - 16 й 18 - 21. Держави, які уклали таку угоду, передають її копію депозитарієві Конвенції.

Стаття 40

Жодні застереження до цієї Конвенції не дозволяються.

Стаття 41

Конвенція застосовується в кожному випадку, коли заяву, передбачену статтею 14, було одержано після набрання чинності Конвенцією в Державі, що приймає, та в Державі походження.

Стаття 42

Генеральний секретар Гаазької конференції з міжнародного приватного права регулярно скликає Спеціальну комісію для огляду практичного застосування Конвенції.

Глава VII. Прикінцеві положення

Стаття 43

1. Конвенція відкрита для підписання Державами, які були членами Гаазької конференції з міжнародного приватного права під час її сімнадцятої сесії, та іншими Державами, які брали участь у цій сесії.

2. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або схваленню, а ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення здаються на зберігання Міністерству закордонних справ Королівства Нідерландів, яке є депозитарієм Конвенції.

Стаття 44

1. Будь-яка інша Держава може приєднатися до Конвенції після набрання нею чинності згідно із частиною 1 статті 46.

2. Документ про приєднання здається на зберігання депозитарієві.

3. Таке приєднання є дійсним лише у відносинах між Державою, що приєднується, і тими Договірними Державами, які не висунули заперечень проти її приєднання протягом шести місяців після одержання повідомлення, про яке йдеться в пункті "b" статті 48. Таке заперечення також може бути висунуте державами під час ратифікації, прийняття або схвалення Конвенції після приєднання. Будь-яке подібне заперечення повідомляється депозитарієві.

Стаття 45

1. Якщо Держава має дві чи більш ніж дві територіальні одиниці, в яких застосовуються різні системи права до питань, про які йдеться в Конвенції, вона може під час підписання, ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання заявити, що дія цієї Конвенції поширюється на всі її територіальні одиниці або тільки на одну чи більш ніж одну з них, та може змінити цю заяву шляхом подання іншої заяви будь-коли.
2. Будь-яка така заява повідомляється депозитарієві, і в ній точно зазначаються територіальні одиниці, до яких застосовується Конвенція.
3. Якщо Держава не робить заяви, передбаченої цією статтею, то Конвенція поширюється на всі територіальні одиниці цієї Держави.

Стаття 46

1. Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після здачі на зберігання третьої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення, про які йдеться в статті 43.
2. У подальшому Конвенція набирає чинності:
  - а) для кожної Держави, яка пізніше ратифікує, приймає чи схвалює її або приєднується до неї, - у перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після здачі на зберігання її ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення чи приєднання;
  - б) для територіальної одиниці, на яку дію Конвенції було поширено згідно зі статтею 45, - у перший день місяця, що настає після закінчення трьох місяців після повідомлення, зазначеного у згаданій статті.

Стаття 47

1. Держава - сторона Конвенції може денонсувати її шляхом надіслання депозитарієві письмового повідомлення.
2. Денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення дванадцяти місяців після одержання повідомлення депозитарієм. У випадку, коли в повідомленні зазначено більш тривалий період для набрання чинності денонсацією, вона набирає чинності із закінченням такого періоду після одержання повідомлення депозитарієм.

Стаття 48

Депозитарій повідомляє Державам - членам Гаазької конференції з міжнародного приватного права, іншим Державам, які брали участь у сімнадцятій сесії, та Державам, які приєдналися згідно зі статтею 44, про таке:

- а) підписання, ратифікації, прийняття й схвалення, про які йдеться в статті 43;
- б) приєднання та заперечення проти приєднань, зазначені в статті 44;

- c) дату набрання чинності Конвенцією згідно зі статтею 46;
- d) заяви та призначення, про які йдеться в статтях 22, 23, 25 і 45;
- e) угоди, зазначені в статті 39;
- f) денонсації, про які йдеться в статті 47.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в Гаазі 29 травня 1993 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичні, в одному примірнику, який передається на зберігання до архіву Уряду Королівства Нідерландів і засвідчені копії якого будуть надіслані дипломатичними каналами кожній Державі, яка була членом Гаазької конференції з міжнародного приватного права під час проведення її сімнадцятої сесії, та кожній іншій Державі, яка брала участь у зазначеній сесії.

Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей

*Прийнята 26 червня 1973 року Генеральною Асамблеєю ООН
Про приєднання України до Конвенції з заявою див. Закон № 3303-IV від 11.01.2006, ВВР, 2006,
№ 16, ст.140*

Офіційний переклад

Держави, що підписали цю Конвенцію,

твердо переконані в тому, що інтереси дітей - це найважливіше в справі турботи про них,

бажаючи надати дітям захист у міжнародному масштабі від шкідливих наслідків їхнього незаконного переміщення або утримування і створити процедури для забезпечення їхнього негайного повернення до держави їхнього постійного проживання, а також забезпечити захист прав доступу,

вирішили з цією метою укласти Конвенцію і домовилися про таке:

Глава I Сфера дії Конвенції

Стаття 1

Цілями цієї Конвенції є:

- a) забезпечення негайного повернення дітей, незаконно переміщених до будь-якої з Договірних держав або утримуваних у будь-якій із Договірних держав; та
- b) забезпечення того, щоб права на опіку і на доступ, передбачені законодавством однієї Договірної держави, ефективно дотримувалися в інших Договірних державах.

Стаття 2

Договірні держави вживатимуть усіх належних заходів для забезпечення досягнення цілей Конвенції на їхніх територіях. Для цього вони використовують самі швидкі процедури, наявні в їхньому розпорядженні.

Стаття 3

Переміщення або утримування дитини розглядаються як незаконні, якщо:

- a) при цьому порушуються права піклування про дитину, що належать будь-якій особі, установі або іншому органу, колективно або індивідуально, відповідно до законодавства держави, у якій дитина постійно мешкала до переміщення або утримування; та

b) у момент переміщення або утримування ці права ефективно здійснювалися, колективно або індивідуально, або здійснювалися б, якби не переміщення або утримування.

Права піклування, згадані в пункті а, можуть виникнути, зокрема, на підставі будь-якого законодавчого акта, або в силу рішення судової або адміністративної влади, або внаслідок угоди, що спричиняє юридичні наслідки відповідно до законодавства такої держави.

Стаття 4

Конвенція застосовується до будь-якої дитини, яка постійно проживала в Договірній державі безпосередньо перед вчиненням акта порушення прав піклування або доступу. Застосування Конвенції припиняється, коли дитина досягає віку 16 років.

Стаття 5

Для цілей цієї Конвенції:

- a) "права піклування" включають права, пов'язані з піклуванням будь-якої особи про дитину, і зокрема, право визначати місце проживання дитини;
- b) "права доступу" включають право переміщення дитини на обмежений час у місце інше, ніж місце її постійного проживання.

Глава II Центральні органи

Стаття 6

Договірна держава визначає Центральний орган для виконання функцій, покладених Конвенцією на такі органи.

Федеративні держави, держави з більш ніж однією системою права або держави, до складу яких входять автономні утворення, мають право визначити більше одного Центрального органу, і визначити територіальні межі їхніх повноважень. Якщо держава визначила більш ніж один Центральний орган, вона призначає Центральний орган, до якого повинні надсилатися всі заяви для передачі відповідному Центральному органу у такій державі.

Стаття 7

Центральні органи співпрацюють один з одним і сприяють співробітництву між компетентними органами своїх держав з метою забезпечення негайного повернення дітей та досягнення інших цілей цієї Конвенції.

Зокрема, безпосередньо або через посередника, вони вживають усіх належних заходів для того, щоб:

- a) виявити місцезнаходження дитини, що була незаконно переміщена або утримується;

- b) запобігти нанесенню подальшої шкоди дитині або збитку зацікавленим сторонам шляхом вжиття або спричинення вжиття тимчасових заходів;
- c) забезпечити добровільне повернення дитини або досягнення дружнього вирішення питань;
- d) обмінюватися там, де це бажано, інформацією про соціальне походження дитини;
- e) надавати інформацію загального характеру про законодавство їхніх держав, пов'язане із застосуванням Конвенції;
- f) ініціювати судові або адміністративні процедури або сприяти таким процедурам з метою домогтися повернення дитини та, якщо це доречно, організувати або забезпечити ефективне здійснення права доступу;
- g) якщо потребують обставини, надавати або сприяти наданню юридичної допомоги і консультацій, включаючи участь адвокатів і юридичних радників;
- h) надавати таку організаційну допомогу, яка може бути необхідна і доречна для забезпечення безпечного повернення дитини;
- i) обмінюватися інформацією про хід реалізації цієї Конвенції й у міру можливості усувати будь-які перешкоди до її застосування.

Глава III Повернення дітей

Стаття 8

Будь-яка особа, установа або інший орган, які стверджують, що дитина була переміщена або утримується з порушенням прав піклування, може звернутися з заявою до Центрального органу за місцем постійного проживання дитини або до Центрального органу будь-якої іншої Договірної держави за допомогою у забезпеченні повернення дитини.

Заява повинна містити:

- a) інформацію про особу заявника, особу дитини і про особу того, хто підозрюється в переміщенні або утримуванні дитини;
- b) якщо можливо, дату народження дитини;
- c) підстави, на яких заявник вимагає повернення дитини;
- d) всю наявну інформацію про дитину і про особу того, у кого ймовірно знаходиться дитина.

Заяву може бути доповнено:

- e) завіреною копією будь-якого рішення або угоди, що має відношення до справи;
- f) посвідченням або письмовим свідченням, виданим Центральним органом або іншим компетентним органом держави постійного проживання дитини або кваліфікованою особою, стосовно відповідного законодавства такої держави;
- g) будь-яким іншим документом, що має відношення до справи.

Стаття 9

Якщо Центральний орган, що одержав заяву, передбачену статтею 8, має підстави вважати, що дитина знаходиться в іншій Договірній державі, він без затримок передає заяву безпосередньо Центральному органу такої Договірної держави та відповідно інформує Центральний орган, що запитує, або заявника.

Стаття 10

Центральний орган держави, де знаходиться дитина, вживає або забезпечує вживання всіх належних заходів для добровільного повернення дитини.

Стаття 11

Судові й адміністративні органи Договірних держав без затримок здійснюють усі процедури для повернення дітей.

Якщо відповідні судові або адміністративні органи не досягли ніякого рішення протягом шести тижнів із дати початку процедур, заявник або Центральний орган запитуваної держави за власною ініціативою або на прохання Центрального органу держави, що запитує, мають право просити про надання їм пояснень про причини затримки. Якщо відповідь отримана Центральним органом запитуваної держави, такий орган передає відповідь Центральному органу держави, що запитує, або заявнику.

Стаття 12

Якщо дитина незаконно переміщена або утримується так, як це передбачено статтею 3, і на дату початку процедур у судовому або адміністративному органі тієї Договірної держави, де знаходиться дитина, минуло менше одного року з дати незаконного переміщення або утримування, відповідний орган видає розпорядження про негайне повернення дитини.

Судовий і адміністративний орган, навіть у тих випадках, коли процедури розпочаті після сплину річного терміну, про який йдеться в попередньому пункті, також видає розпорядження про повернення дитини, якщо тільки немає даних про те, що дитина вже прижилася у своєму новому середовищі.

Якщо судовий або адміністративний орган в запитуваній державі має підстави вважати, що дитина була переміщена до іншої держави, він може зупинити процедури або відмовити в прийнятті заяви про повернення дитини.

Стаття 13

Незважаючи на положення попередньої статті, судовий або адміністративний орган запитуваної держави не зобов'язаний видавати розпорядження про повернення дитини, якщо особа, установа або інший орган, що заперечує проти її повернення, доведуть, що:

а) особа, установа або інший орган, що піклуються про дитину, фактично не здійснювали права піклування на момент переміщення або утримування, або дали згоду на переміщення або утримування, або згодом дали мовчазну згоду на переміщення або утримування; або

б) існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку.

Судовий або адміністративний орган може також відмовити в розпорядженні про повернення дитини, якщо виявить, що дитина заперечує проти повернення і досягла такого віку і рівня зрілості, при якому слід брати до уваги її думку.

Розглядаючи обставини, про які йдеться в цій статті, судові й адміністративні органи беруть до уваги інформацію про соціальне походження дитини, подану Центральним органом або іншим компетентним органом країни постійного проживання дитини.

Стаття 14

Встановлюючи, чи дійсно мали місце незаконні переміщення або утримування відповідно до статті 3, судові або адміністративні органи запитованої держави можуть безпосередньо враховувати законодавство і судові й адміністративні рішення, формально визнані або не визнані у державі постійного проживання дитини, не вдаючись до спеціальних процедур доведення цього законодавства або визнання рішень іноземних органів, які застосовувалися б у такому випадку.

Стаття 15

Судові або адміністративні органи Договірної держави, перед тим, як видати розпорядження про повернення дитини, можуть просити заявника одержати від уповноважених держави постійного проживання дитини рішення або інший документ, що містить визначення переміщення або утримування як незаконного акта відповідно до статті 3 Конвенції, якщо таке рішення або визначення може бути отримане в такій державі. Центральні органи Договірних держав, наскільки це можливо, сприяють заявнику в одержанні такого рішення або визначення.

Стаття 16

Після одержання повідомлення про незаконне переміщення або утримування дитини відповідно до статті 3, судові або адміністративні органи Договірної держави, на територію якої була переміщена дитина, або на території якої вона утримується, не буде вирішувати по суті питання про піклування доти, поки не буде визначено, що дитина не повинна бути повернута відповідно до цієї Конвенції або поки заява не подана відповідно до цієї Конвенції протягом розумного періоду часу після одержання повідомлення.

Стаття 17

Сам факт винесення рішення про піклування або про визнання цього рішення в запитуваній державі не є підставою для відмови в поверненні дитини відповідно до цієї Конвенції, але судові або адміністративні органи запитуваної держави можуть брати до уваги аргументацію такого рішення під час застосування цієї Конвенції.

Стаття 18

Положення цієї глави не обмежують повноваження судового або адміністративного органу видати розпорядження про повернення дитини у будь-який час.

Стаття 19

Ніяке рішення, прийняте відповідно до цієї Конвенції, щодо повернення дитини, не розглядається як встановлення обставин будь-якого питання про піклування.

Стаття 20

У поверненні дитини відповідно до положень статті 12 може бути відмовлено, якщо воно не допускається основними принципами запитуваної держави в галузі захисту прав людини й основних свобод.

Глава IV Права доступу

Стаття 21

Заява з проханням організувати або забезпечити ефективне здійснення прав доступу може бути подана до Центральних органів Договірних держав у тому ж порядку, як і заява з проханням про повернення дитини.

Центральні органи зобов'язані, на підставі положень про співробітництво, викладених у статті 7, сприяти мирному здійсненню прав доступу і виконанню будь-яких умов здійснення цих прав. Центральні органи вживають заходів, наскільки це можливо, для усунення будь-яких перешкод здійсненню таких прав.

Центральні органи безпосередньо або через посередників можуть порушувати або сприяти порушенню процедур з метою організації здійснення або захисту цих прав і забезпечення поваги до умов для їхнього дотримання.

Глава V Загальні положення

Стаття 22

Не вимагається ніяких гарантій, застав або депозитів, незважаючи на назву, для забезпечення оплати витрат на судові або адміністративні процедури, передбачені цією Конвенцією.

Стаття 23

Ніякої легалізації або подібних їй формальностей не вимагається для виконання положень цієї Конвенції.

Стаття 24

Будь-яка заява, повідомлення або інший документ направляються до Центрального органу запитуваної держави мовою оригіналу, і супроводжується перекладом офіційною мовою або однією з офіційних мов запитуваної держави, або якщо це неможливо, перекладом англійською або французькою мовою.

Однак, Договірна держава може, роблячи застереження відповідно до статті 42, заперечити проти використання або англійської, або французької мови, але не обох, у будь-яких заявах, повідомленнях або інших документах, що направляються до її Центрального органу.

Стаття 25

Громадяни Договірних держав і особи, які постійно проживають у цих державах, мають право на одержання юридичної допомоги та консультацій в питаннях, пов'язаних із виконанням цієї Конвенції, у будь-якій іншій Договірній державі на тих же умовах, що і громадяни такої держави або особи, які постійно проживають на її території.

Стаття 26

Кожен Центральний орган несе свої власні витрати по застосуванню цієї Конвенції.

Центральні органи й інші публічні служби Договірних держав не вимагають сплати будь-яких зборів у зв'язку з заявами, надісланими відповідно до цієї Конвенції. Зокрема, вони не можуть вимагати будь-які платежі із боку заявника на відшкодування витрат на процедури, або тих, що виникають у зв'язку з участю адвокатів або радників. Проте вони можуть вимагати відшкодування витрат, що спричинені або будуть спричинені поверненням дитини.

Проте, Договірна держава може, роблячи застереження відповідно до статті 42, заявити, що вона не вважає себе зобов'язаною нести будь-які витрати, передбачені в попередньому абзаці, на оплату послуг адвокатів або радників або судових витрат, крім тих, що можуть бути відшкодовані її системою юридичної допомоги та консультацій.

Віддаючи розпорядження про повернення дитини або розпорядження, пов'язане з виконанням прав доступу відповідно до цієї Конвенції, судові або адміністративні органи

можуть покласти на особу, яка здійснила переміщення або утримування дитини, або особу, що перешкоджала здійсненню прав доступу, необхідні витрати, здійснені заявником або від його імені, у тому числі витрати на оплату проїзду, будь-які витрати на виявлення місцезнаходження дитини, витрати на юридичне представництво заявника, і витрати на повернення дитини.

Стаття 27

Якщо очевидно, що вимоги цієї Конвенції не виконані, або що заява є іншим чином недостатньо обґрунтованою, Центральний орган не зобов'язаний приймати заяву. У такому випадку Центральний орган негайно інформує про причини цього відповідно заявника або Центральний орган, через який була подана заява.

Стаття 28

Центральний орган може вимагати, щоб заява супроводжувалась письмовим дорученням, яке надає їй повноваження діяти від імені заявника або призначити представника для таких дій.

Стаття 29

Ця Конвенція не перешкоджає ніякій особі, установі або органу, що заявляє про порушення прав піклування або доступу відповідно до положень статей 3 або 21, прямо звернутися до судових або адміністративних органів будь-якої Договірної держави, на основі положень цієї Конвенції або на іншій основі.

Стаття 30

Будь-яка заява, надіслана до Центральних органів або безпосередньо до судових або адміністративних органів Договірної держави відповідно до умов цієї Конвенції, разом із прикладеними до неї або виданими Центральним органом документами або іншою інформацією, приймається судами або адміністративними органами Договірних держав.

Стаття 31

Для держави, в якій в сфері піклування над дітьми діє дві або більше системи права, які застосовуються в різних територіальних одиницях:

- a) будь-яке посилання на постійне проживання в такій державі розуміється як посилання на постійне проживання в одній з територіальних одиниць такої держави;
- b) будь-яке посилання на законодавство держави проживання розуміється як посилання на законодавство тієї територіальної одиниці такої держави, де дитина мешкає постійно.

Стаття 32

Для держави, в якій в сфері піклування над дітьми діє дві або більш системи права, які застосовуються до різних категорій осіб, будь-яке посилання на право такої держави розуміється як посилання на правову систему, визначену правом такої держави.

Стаття 33

Держава, у якій різні територіальні одиниці мають власні правові норми відносно піклування над дітьми, не зобов'язані застосовувати цю Конвенцію в тих випадках, коли держава з єдиною системою права не зобов'язана робити це.

Стаття 34

Ця Конвенція має переважну силу стосовно регульованих нею питань над Конвенцією від 5 жовтня 1961 р. щодо повноважень влади і права, застосовного до захисту неповнолітніх, для учасників обох Конвенцій. В інших випадках ця Конвенція не обмежує застосування будь-якого міжнародного договору, що діє між державою походження і запитуваної держави, або іншого законодавства запитуваної держави для цілей повернення незаконно переміщеної чи утримуваної дитини, або організації прав доступу.

Стаття 35

Ця Конвенція застосовується між Договірними державами стосовно актів незаконного переміщення або утримування, що мають місце тільки після набуття нею чинності для цих держав.

У разі, якщо зроблено заяву відповідно до статей 39 або 40, посилання на Договірну державу в попередньому пункті тлумачиться, як таке що стосується територіальної одиниці або одиниць, стосовно яких застосовується ця Конвенція.

Стаття 36

Ніщо в цій Конвенції не перешкоджає двом або більш Договірним державам, з метою звузити обмеження, що можуть бути накладені на повернення дитини, укласти угоду, що дозволяє ухилитися від виконання будь-якого положення цієї Конвенції, що може накладати таке обмеження.

Глава VI Заключні положення

Стаття 37

Конвенція відкрита для підписання державами, що були членами Гаазької Конференції міжнародного приватного права під час її Чотирнадцятої сесії.

Вона підлягає ратифікації, прийняттю або схваленню; документи про ратифікацію, прийняття або схвалення передаються на зберігання до Міністерства закордонних справ Королівства Нідерланди.

Стаття 38

Будь-яка інша держава може приєднатися до Конвенції.

Документ про приєднання передається на зберігання до Міністерства закордонних справ Королівства Нідерланди.

Конвенція набуває чинності для держави, що приєдналася до неї, у перший день третього календарного місяця після передачі на зберігання документу про приєднання.

Приєднання має силу тільки у відносинах між державою, що приєдналася, і тими Договірними державами, що заявлять про своє визнання цього приєднання. Така заява також має робитися будь-якою державою-членом, що ратифікує, приймає або схвалює Конвенцію після такого приєднання. Така заява передається на зберігання до Міністерства закордонних справ Королівства Нідерланди; це Міністерство надає засвідчену копію Конвенції кожній Договірній державі по дипломатичних каналах.

Конвенція набуває чинності між державою, що приєдналася, і тією державою, що заявила про своє визнання приєднання, в перший день третього календарного місяця після передачі на зберігання заяви про визнання.

Стаття 39

Будь-яка держава може під час підписання, ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання заявити про те, що дія Конвенції поширюється на всі території, за міжнародні відносини яких вона відповідає, або на одну або більш з них. Така заява набуває чинності у момент набуття чинності Конвенцією для такої держави.

Про таку заяву, як і про будь-яке наступне розширення дії Конвенції, повідомляється Міністерству закордонних справ Королівства Нідерланди.

Стаття 40

Якщо до складу Договірної держави входить дві або більше територіальних одиниці, у яких до питань, регульованих цією Конвенцією застосовуються різні правові системи, вона може під час підписання, ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання заявити, що Конвенція застосовується у всіх цих територіальних одиницях або тільки в одній або більше із них, і може змінити цю заяву, представивши іншу заяву в будь-який час.

Про будь-яку таку заяву повідомляється Міністерству закордонних справ Королівства Нідерланди, і в ній повинні бути прямо зазначені ті території, до яких застосовується Конвенція.

Стаття 41

Якщо в системі державного управління Договірної держави виконавча, судова і законодавча влади розподілені між центральним і іншими органами всередині такої держави, її підписання, ратифікація, прийняття, схвалення, приєднання до цієї Конвенції, або її заява відповідно до статті 40 не спричиняє ніяких наслідків для розподілу влади всередині такої держави.

Стаття 42

Будь-яка держава може, не пізніше, ніж у момент ратифікації, прийняття, схвалення або приєднання, або під час здійснення заяви відповідно до статей 39 або 40, зробити одне або обидва застереження, передбачені в статті 24 або в пункті 3 статті 26. Жодні інші застереження не дозволяються.

Будь-яка держава може в будь-який час відкликати своє застереження. Про відкликання повідомляється Міністерству закордонних справ Королівства Нідерланди.

Застереження перестає діяти в перший день третього календарного місяця після повідомлення, зазначеного в попередньому пункті.

Стаття 43

Конвенція набуває чинності в перший день третього календарного місяця після передачі на зберігання третього документа про ратифікацію, прийняття, схвалення або приєднання, зазначених у статтях 37 і 38.

Після цього Конвенція набуває чинності:

- 1) для кожної держави, що ратифікує, приймає, схвалює Конвенцію або приєднується до неї - у перший день третього календарного місяця після передачі на зберігання документа про ратифікацію, прийняття, схвалення або приєднання;
- 2) для будь-якої території або територіальної одиниці, на яку поширена дія Конвенції відповідно до статей 39 або 40 - у перший день третього календарного місяця після повідомлення, про які йде мова в такій статті.

Стаття 44

Конвенція залишається чинною протягом п'ятих років після набуття нею чинності відповідно до пункту 1 статті 43, у тому числі для держав, що пізніше ратифікували, прийняли, схвалили або приєдналися до неї.

За відсутності денонсацій, дія Конвенції поновлюється автоматично кожні п'ять років.

Про будь-яку денонсацію повідомляється Міністерству закордонних справ Королівства Нідерланди щонайменше за шість місяців до закінчення п'ятилітнього періоду. Денонсація

може бути обмежена окремими територіями або територіальними одиницями, на які поширена дія Конвенції.

Денонсація набуває чинності тільки для держави, що повідомила про неї. Конвенція залишається чинною для інших Договірних держав.

Стаття 45

Міністерство закордонних справ Королівства Нідерланди повідомляє держави-учасниці Конференції, і держави, що приєдналися відповідно до статті 38, про таке:

- 1) підписання і ратифікації, прийняття і схвалення відповідно до статті 37;
- 2) приєднання, передбачені статтею 38;
- 3) дату набуття Конвенцією чинності відповідно до статті 43;
- 4) поширення дії Конвенції відповідно до статті 39;
- 5) заяви, передбачені у статтях 38 і 40;
- 6) застереження, передбачені у статті 24 і пункті 3 статті 26, а також про відкликання відповідно до статті 42;
- 7) денонсації, передбачені статтею 44.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено у Гаазі 25 жовтня 1980 р. англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є рівно автентичними, в одному примірнику, що зберігатиметься в архівах Уряду Королівства Нідерланди, засвідчені копії якого надсилаються по дипломатичних каналах кожній державі-члену Гаазької конференції міжнародного приватного права під час її Чотирнадцятої сесії.

Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138

Генеральна конференція Міжнародної організації праці,

що скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці та зібралася 6 червня 1973 року на свою п'ятдесят восьму сесію,

ухваливши прийняти ряд пропозицій щодо мінімального віку для прийому на роботу, що є четвертим пунктом порядку денного сесії,

беручи до уваги положення Конвенції 1919 року про мінімальний вік для прийому на роботу в промисловості, Конвенції 1920 року про мінімальний вік для роботи в морі, Конвенції 1921 року про мінімальний вік у сільському господарстві, Конвенції 1921 року про мінімальний вік для вантажників вугілля та кочегарів на флоті, Конвенції 1932 року про мінімальний вік на непромислових роботах, Конвенції (переглянутої) 1936 року про мінімальний вік для роботи в морі, Конвенції (переглянутої) 1937 року про мінімальний вік у промисловості, Конвенції (переглянутої) 1937 року про мінімальний вік на непромислових роботах, Конвенції 1959 року про мінімальний вік рибалок і Конвенції 1965 року про мінімальний вік допуску до підземних робіт,

вважаючи, що настав час для розробки загального акта з цього питання, який би поступово замінив усі акти, що існують і застосовуються до обмежених економічних секторів, з метою досягнення повної ліквідації дитячої праці,

вирішивши надати цим пропозиціям форми міжнародної конвенції,

ухвалює цього двадцять шостого дня червня місяця тисяча дев'ятсот сімдесят третього року нижченаведену Конвенцію, яка може називатися Конвенцією 1973 року про мінімальний вік:

Стаття 1

Кожний член Організації, для якого ця Конвенція є чинною, зобов'язується здійснювати національну політику, що має на меті забезпечення ефективної ліквідації дитячої праці й поступове підвищення мінімального віку для прийому на роботу до рівня, який відповідає найповнішому фізичному та розумовому розвитку підлітків.

Стаття 2

1. Кожний член Організації, який ратифікував цю Конвенцію, вказує в заяві, що додається до документа про ратифікацію, мінімальний вік для прийому на роботу в межах своєї території, а також на транспортних засобах, зареєстрованих на його території; за умови дотримання положень статей 4-8 цієї Конвенції, жоден підліток молодшого віку, ніж цей вік, не допускається до роботи за наймом або до іншої роботи за будь-якою професією.

2. Кожний член Організації, який ратифікував цю Конвенцію, може надалі за допомогою додаткових заяв повідомляти Генерального директора Міжнародного бюро праці про те, що він встановлює вищий мінімальний вік, ніж той, що був встановлений раніше.

3. Мінімальний вік, що визначається на підставі параграфа 1 цієї статті, не повинен бути нижчим, ніж вік закінчення обов'язкової шкільної освіти та, в будь-якому випадку, не може бути нижчим ніж 15 років.

4. Незалежно від положень параграфа 3 цієї статті член Організації, чия економіка і система освіти недостатньо розвинені, може після консультацій із зацікавленими організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, спочатку встановити вік у 14 років як мінімальний.

5. Кожний член Організації, який встановив вік у 14 років як мінімальний відповідно до положень попереднього параграфа, включає до своїх доповідей про виконання цієї Конвенції, що подаються відповідно до статті 22 Статуту Міжнародної організації праці, заяву про те:

а) що причини, які обумовили таке рішення, не змінилися; або

б) що він відмовляється від свого права скористатися нижченаведеними положеннями, починаючи з певної дати.

Стаття 3

1. Мінімальний вік для прийому на будь-який вид роботи за наймом або іншої роботи, яка за своїм характером або через умови, в яких вона здійснюється, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці або моральності підлітка, не може бути нижчим ніж 18 років.

2. Види робіт за наймом або інші роботи, до яких застосовується параграф 1 цієї статті, визначаються національними законами або правилами або компетентними органами влади після консультацій з відповідними організаціями роботодавців і працівників, де такі існують.

3. Незважаючи на положення параграфа 1 цієї статті, національне законодавство або правила або компетентні органи влади можуть після консультації із зацікавленими організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, дозволяти роботу за наймом або інший вид роботи особам, віком не молодше ніж 16 років, за умови, що здоров'я, безпека і моральність цих підлітків повністю захищені і що ці підлітки отримали достатнє спеціальне навчання чи професійну підготовку у відповідній галузі діяльності.

Стаття 4

1. Компетентний орган влади у разі потреби може після консультацій з відповідними організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, виключити із сфери застосування цієї Конвенції обмежені категорії робіт за наймом або інші роботи, щодо яких виникають особливі та суттєві проблеми, пов'язані із застосуванням.

2. Кожний член Організації, який ратифікує цю Конвенцію, у своїй першій доповіді про застосування Конвенції, що подається відповідно до статті 22 Статуту Міжнародної організації праці, перераховує всі категорії, які могли би бути вилучені відповідно до параграфа 1 цієї статті, з посиланням на причини такого вилучення, і в подальших доповідях сповіщає про стан свого законодавства та практики в зв'язку з такими вилученими категоріями, а також про те,

якою мірою вже застосовуються або планується застосовувати положення Конвенції щодо таких категорій.

3. Робота за наймом або інша робота, що охоплюються статтею 3 цієї Конвенції, не виключаються із сфери застосування Конвенції за цією статтею.

Стаття 5

1. Член Організації, економіка та адміністративний апарат якого недостатньо розвинені, може після консультацій із відповідними організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, спочатку обмежити сферу застосування цієї Конвенції.

2. Кожний член Організації, який застосовує положення параграфу 1 цієї статті, перераховує в заяві, що додається до документа про ратифікацію, ті галузі економічної діяльності або ті типи підприємств, щодо яких він буде застосовувати положення цієї Конвенції.

3. Положення Конвенції застосовуються як мінімум до роботи в: шахтах і кар'єрах; обробній промисловості; будівництві; службах електро-, газо- та водопостачання; санітарно-технічній службі; транспорті, складах і службах зв'язку, а також на плантаціях та інших сільськогосподарських підприємствах, що виробляють продукцію головним чином для комерційних цілей, але виключаючи сімейні чи дрібні господарства, що виробляють продукцію для місцевого вжитку і регулярно не використовують найманих працівників.

4. Кожний член Організації, що обмежує сферу застосування цієї Конвенції відповідно до положень цієї статті:

a) сповіщає в своїх доповідях, що подаються відповідно до статті 22 Статуту Міжнародної організації праці, про загальний стан справ щодо роботи за наймом або іншої роботи підлітків і дітей в галузях діяльності, вилучених із сфери застосування цієї Конвенції, а також про будь-який прогрес, досягнутий на шляху до якомога ширшого застосування положень цієї Конвенції;

b) може в будь-який час офіційно розширити сферу застосування Конвенції через заяву про це, надіслану Генеральному директорові Міжнародного бюро праці.

Стаття 6

Ця Конвенція не застосовується до роботи, що виконується дітьми і підлітками в школах загального, професійного чи технічного навчання або в інших учбових закладах, або до роботи, що виконується особами у віці щонайменше 14 років на підприємствах, якщо така робота виконується відповідно до умов, встановлених компетентними органами влади після консультацій з відповідними організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, і є невід'ємною частиною:

a) курсу навчання або підготовки, за який основну відповідальність несуть школа чи установа професійної підготовки;

b) схваленої компетентним органом влади програми професійної підготовки, що здійснюється в основному чи повністю на підприємстві;

с) програми професійної орієнтації, спрямованої на полегшення вибору професії або типу професійної підготовки.

Стаття 7

1. Національним законодавством чи правилами може допускатися прийом на роботу за наймом або на іншу роботу осіб у віці від 13 до 15 років для легкої роботи, яка:

а) не здається шкідливою для їхнього здоров'я або розвитку; і

б) не перешкоджає відвіданню школи, їхній участі в затверджених компетентними органами влади програмах професійної орієнтації або підготовки або їхнім можливостям скористатися отриманим навчанням.

2. Національним законодавством або правилами може також допускатися прийом на роботу за наймом або на іншу роботу осіб у віці до щонайменше 15 років, які ще не закінчили обов'язкової шкільної освіти, за умови виконання вимог пунктів а) і б) параграфу 1 цієї статті.

3. Компетентний орган влади визначає ті галузі діяльності, де прийом на роботу за наймом або на іншу роботу може допускатися відповідно до параграфів 1 і 2 цієї статті, і встановлює тривалість робочого часу та умови, за яких може виконуватися така робота за наймом або інша робота.

4. Незалежно від положень параграфів 1 і 2 цієї статті, член Організації, який застосовує положення параграфу 4 статті 2, може на потрібний йому час замінити в параграфі 1 вік 12 і 14 років на вік 13 і 15 років, а в параграфі 2 цієї статті - вік 14 років на вік 15 років.

Стаття 8

1. Компетентний орган влади після консультацій з відповідними організаціями роботодавців і працівників, де такі існують, може шляхом видачі дозволів робити в окремих випадках винятки із заборони приймати на роботу за наймом або на іншу роботу, передбаченої в статті 2 цієї Конвенції, для такої мети, як участь у художніх виступах.

2. Видані таким чином дозволи обмежують тривалість робочого часу і встановлюють умови, в яких може виконуватися робота за наймом або інша робота.

Стаття 9

1. Компетентний орган влади вживає всіх необхідних заходів, серед них визначає відповідне покарання, для забезпечення ефективного впровадження в життя положень цієї Конвенції.

2. Національне законодавство або правила або компетентний орган влади визначає осіб, відповідальних за дотримання положень, що забезпечують виконання Конвенції.

3. Національне законодавство або правила або компетентний орган влади визначають реєстри чи інші документи, що повинні заповнюватися і подаватися роботодавцем; такі реєстри або документи містять прізвище і вік або дату народження, належним чином

засвідчені, якщо це можливо, осіб молодших ніж 18 років, які найняті роботодавцем і працюють на нього.

Стаття 10

1. На умовах, передбачених у цій статті, ця Конвенція переглядає Конвенцію 1919 року про мінімальний вік для прийому на роботу в промисловості, Конвенцію 1920 року про мінімальний вік для роботи в морі, Конвенцію 1921 року про мінімальний вік у сільському господарстві, Конвенцію 1921 року про мінімальний вік для вантажників вугілля та кочегарів на флоті, Конвенцію 1932 року про мінімальний вік на непромислових роботах, Конвенцію (переглянуту) 1936 року про мінімальний вік для роботи в морі, Конвенцію (переглянуту) 1937 року про мінімальний вік у промисловості, Конвенцію (переглянуту) 1937 року про мінімальний вік на непромислових роботах, Конвенцію 1959 року про мінімальний вік рибалок і Конвенцію 1965 року про мінімальний вік допуску до підземних робіт.

2. Набуття чинності цією Конвенцією не спричинить закриття для ратифікації Конвенції 1965 року про мінімальний вік допуску до підземних робіт.

3. Конвенція 1919 року про мінімальний вік для прийому на роботу в промисловості, Конвенція 1920 року про мінімальний вік для роботи в морі, Конвенція 1921 року про мінімальний вік у сільському господарстві і Конвенція 1921 року про мінімальний вік для вантажників вугілля і кочегарів на флоті будуть закриті для подальшої ратифікації, коли всі сторони цих Конвенцій погодяться із цим, ратифікувавши цю Конвенцію або заявивши про це Генеральному директорові Міжнародного бюро праці.

4. Коли зобов'язання за цією Конвенцією беруться:

a) членом Організації, який є стороною Конвенції (переглянутої) 1937 року про мінімальний вік у промисловості, і якщо відповідно до статті 2 цієї Конвенції встановлюється мінімальний вік, не нижчий ніж 15 років, це автоматично спричинює негайну денонсацію Конвенції (переглянутої) 1937 року про мінімальний вік у промисловості;

b) щодо непромислових робіт, які визначені в Конвенції 1932 року про мінімальний вік на непромислових роботах, членом Організації, який є стороною цієї Конвенції, то це автоматично спричинює негайну денонсацію Конвенції 1932 року про мінімальний вік на непромислових роботах;

c) щодо непромислових робіт, які визначені в Конвенції (переглянутій) 1937 року про мінімальний вік на непромислових роботах, членом Організації, який є стороною цієї Конвенції, і якщо відповідно до статті 2 цієї Конвенції встановлюється мінімальний вік, не нижчий ніж 15 років, то це автоматично спричинює негайну денонсацію Конвенції (переглянутої) 1937 року про мінімальний вік на непромислових роботах;

d) щодо морської роботи членом Організації, який є стороною Конвенції (переглянутої) 1936 року про мінімальний вік для роботи на морі, і якщо відповідно до статті 2 цієї Конвенції встановлюється мінімальний вік, не нижчий ніж 15 років, або член Організації уточнює, що

стаття 3 цієї Конвенції застосовується щодо морських робіт, то це автоматично спричинює негайну денонсацію Конвенції (переглянутої) 1936 року про мінімальний вік для роботи в морі;

с) щодо морського рибальства членом Організації, який є стороною Конвенції 1959 року про мінімальний вік рибалок, і якщо відповідно до статті 2 цієї Конвенції встановлюється мінімальний вік, не нижчий ніж 15 років, або член Організації уточнює, що стаття 3 цієї Конвенції застосовується щодо морського рибальства, то це автоматично спричинює негайну денонсацію Конвенції 1959 року про мінімальний вік рибалок;

ф) членом Організації, який є стороною Конвенції 1965 року про мінімальний вік допуску на підземні роботи, і якщо відповідно до статті 2 цієї Конвенції встановлюється мінімальний вік, не нижчий ніж мінімальний вік, встановлений відповідно до вищезгаданої Конвенції 1965 року, або член Організації уточнює, що цей вік застосовується у разі допуску на підземні роботи в шахтах згідно із статтею 3 цієї Конвенції, то це автоматично спричинює негайну денонсацію Конвенції 1965 року про мінімальний вік допуску до підземних робіт, якщо і коли ця Конвенція набуде чинності.

5. Взяття зобов'язань за цією Конвенцією:

а) спричинює денонсацію Конвенції 1919 року про мінімальний вік у промисловості відповідно до статті 12 цієї Конвенції;

б) щодо роботи в морі, спричинює денонсацію Конвенції 1920 року про мінімальний вік для роботи в морі відповідно до статті 10 цієї Конвенції і Конвенції 1921 року про мінімальний вік для вантажників вугілля і кочегарів на флоті відповідно до статті 12 цієї Конвенції, якщо і коли ця Конвенція набуде чинності.

Стаття 11

Офіційні документи про ратифікацію цієї Конвенції надсилаються Генеральному директорові Міжнародного бюро праці для реєстрації.

Стаття 12

1. Ця Конвенція зв'язує тільки тих членів Міжнародної організації праці, чиї документи про ратифікацію зареєстровані Генеральним директором.

2. Вона набуває чинності через дванадцять місяців після того, як Генеральний директор зареєструє документи про ратифікацію двох членів Організації.

3. Надалі ця Конвенція набуває чинності щодо кожного члена Організації через дванадцять місяців після дати реєстрації його документа про ратифікацію.

Стаття 13

1. Будь-який член Організації, який ратифікував цю Конвенцію, може після закінчення десятирічного періоду з моменту, коли вона початково набула чинності, денонсувати її актом про денонсацію, надісланим Генеральному директорові Міжнародного бюро праці та

zareєстрованим ним. Денонсація набуває чинності через рік після реєстрації акта про денонсацію.

2. Кожний член Організації, що ратифікував цю Конвенцію, який протягом року після закінчення згаданого у попередньому параграфі десятирічного періоду не скористається своїм правом на денонсацію, передбаченим у цій статті, буде зв'язаний на наступний період тривалістю десять років і надалі зможе денонсувати цю Конвенцію після закінчення кожного десятирічного періоду в порядку, встановленому в цій статті.

Стаття 14

1. Генеральний директор Міжнародного бюро праці сповіщає всіх членів Міжнародної організації праці про реєстрацію всіх документів про ратифікацію та актів про денонсацію, отриманих ним від членів Організації.

2. Сповіщаючи членів Організації про реєстрацію отриманого ним другого документа про ратифікацію, Генеральний директор звертає їхню увагу на дату набуття чинності цією Конвенцією.

Стаття 15

Генеральний директор Міжнародного бюро праці надсилає Генеральному секретареві Організації Об'єднаних Націй для реєстрації відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй повні відомості щодо всіх документів про ратифікацію та актів про денонсацію, зареєстрованих ним згідно з положеннями попередніх статей.

Стаття 16

Кожного разу, коли Адміністративна рада Міжнародного бюро праці вважає це за потрібне, вона подає Генеральній конференції доповідь про застосування цієї Конвенції і вирішує, чи слід вносити до порядку денного Конференції питання про її повний або частковий перегляд.

Стаття 17

1. Якщо Конференція ухвалить нову конвенцію, що повністю або частково переглядає цю Конвенцію, і якщо нова конвенція не передбачає іншого, то:

a) ратифікація будь-яким членом Організації нової, переглянутої конвенції спричинює автоматично, незалежно від положень статті 13, негайну денонсацію цієї Конвенції за умови, що нова, переглянута конвенція набула чинності;

b) починаючи від дати набуття чинності новою, переглянутою конвенцією, ця Конвенція закрита для ратифікації її членами Організації.

2. Ця Конвенція залишається в усякому разі чинною за формою та змістом щодо тих членів Організації, які її ратифікували, але не ратифікували нової, переглянутої конвенції.

Стаття 18

Англійський та французький тексти цієї Конвенції мають однакову силу.

Дата набуття чинності: 19 червня 1976 року.

Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999, Том II
Міжнародне бюро праці, Женева

Рекомендація щодо мінімального віку для приймання на роботу № 146

Генеральна конференція Міжнародної організації праці,

що скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці і зібралася 6 червня 1973 року на свою 58-му сесію,

визнаючи, що ефективне скасування дитячої праці і поступове підвищення мінімального віку для приймання на роботу є лише одним з аспектів захисту та підтримки інтересів дітей та підлітків,

беручи до уваги заінтересованість усієї системи Організації Об'єднаних Націй у такому захисті та підтримці,

ухваливши Конвенцію 1973 року про мінімальний вік,

бажаючи визначити деякі додаткові елементи політики, які належать до сфери компетенції Міжнародної організації праці,

постановивши ухвалити ряд пропозицій про мінімальний вік для приймання на роботу, що є четвертим пунктом порядку денного сесії,

вирішивши надати цим пропозиціям форму рекомендації, що доповнює Конвенцію 1973 року про мінімальний вік,

ухвалює цього двадцять шостого дня червня місяця тисяча дев'ятсот сімдесят третього року нижченаведену рекомендацію, яка може називатися Рекомендацією 1973 року щодо мінімального віку:

I. Національна політика

1. Для забезпечення успіху національної політики, визначеної в статті 1 Конвенції 1973 року про мінімальний вік, слід приділяти першочергову увагу планам і заходам по задоволенню потреб дітей і молоді в межах національної політики і національних програм розвитку, а також поступовому розширенню взаємопов'язаних заходів, необхідних для забезпечення дітям і підліткам якнайкращих умов для фізичного та розумового розвитку.

2. У цьому зв'язку особлива увага повинна приділятися таким аспектам планування і політики, як:

а) тверде національне зобов'язання прагнути до забезпечення повної зайнятості згідно з Конвенцією і Рекомендацією 1964 року про політику в галузі зайнятості і вживати заходів, спрямованих на розвиток сільських та міських районів, орієнтуючись на забезпечення зайнятості;

b) поступове розширення сфери дії економічних та соціальних заходів з метою полегшення становища бідняків, де б вони не існували, і забезпечення таких доходів і життєвого рівня сімей, завдяки яким відпала б необхідність у залученні дітей до економічної діяльності;

c) розробка і поступове розширення без будь-якої дискримінації заходів по соціальному забезпеченню та культурно-побутовому обслуговуванню сімей з метою забезпечення утримання дітей, включаючи допомоги на дітей;

d) створення і поступове розширення належних можливостей для освіти і професійної орієнтації та підготовки, що відповідають за формою та змістом потребам заінтересованих в цьому дітей та підлітків;

e) створення і поступове розширення відповідних можливостей для захисту і культурно-побутового обслуговування дітей та підлітків, в тому числі робочої молоді, а також для сприяння їхньому розвитку.

3. В разі необхідності слід особливо враховувати потреби дітей та підлітків, які або не мають сім'ї, або живуть окремо від сім'ї, а також потреби дітей та підлітків мігрантів, які живуть і переїжджають разом зі своїми сім'ями. До числа заходів, що вживаються з цією метою, слід віднести надання стипендій і забезпечення професійної підготовки.

4. Слід вимагати і вживати дійових заходів по забезпеченню того, щоб діти та підлітки проходили повну шкільну програму або брали участь у затверджених програмах професійної орієнтації або підготовки до досягнення віку, який принаймні дорівнює віку приймання на роботу, встановленому згідно зі статтею 2 Конвенції 1973 року про мінімальний вік.

5. 1) Слід розглянути можливість вжиття таких заходів, як попередня підготовка, не пов'язана з будь-якими небезпеками, до такої роботи за наймом або іншої роботи, щодо якої мінімальний вік, приписаний згідно зі статтею 3 Конвенції 1973 року про мінімальний вік, вищий за вік для завершення обов'язкової повної шкільної освіти.

2) Аналогічні заходи повинні передбачатись для тих випадків, коли професійні вимоги для певного заняття передбачають більш високий мінімальний вік для приймання на роботу, ніж встановлений вік для завершення обов'язкової повної шкільної освіти.

II. Мінімальний вік

6. Мінімальний вік повинен встановлюватись на одному і, тому ж рівні для всіх галузей економічної діяльності.

7. 1) Члени Організації повинні поставити собі за мету послідовне підвищення до шістнадцяти років мінімального віку для приймання на роботу за наймом та на інші роботи, визначені згідно зі статтею 2 Конвенції 1973 року про мінімальний вік.

2) Там, де мінімальний вік для приймання на роботу за наймом та інші роботи, охоплені статтею 2 Конвенції 1973 року про мінімальний вік, усе ще нижчий за п'ятнадцять років, слід вживати термінових заходів для доведення його до цього рівня.

8. Там, де неможливо негайно встановити мінімальний вік для всіх видів робіт в сільському господарстві і суміжних видах діяльності в сільських районах, мінімальний вік має бути встановлений принаймні для роботи на плантаціях та на інших сільськогосподарських підприємствах, згаданих в пункті 3 статті 5 Конвенції 1973 року про мінімальний вік.

III. Небезпечні види роботи за наймом або іншої роботи

9. Там, де мінімальний вік для приймання на такі види роботи за наймом або іншої роботи, які можуть зашкодити здоров'ю, безпеці або моральності підлітків, усе ще нижчий за вісімнадцять років, слід вживати термінових заходів для доведення його до цього рівня.

10. 1) При визначенні видів роботи за наймом або іншої роботи, до яких застосовуються положення статті 3 Конвенції 1973 року про мінімальний вік, слід повністю враховувати відповідні міжнародні трудові норми, як, наприклад, норми, які стосуються небезпечних речовин, агентів або процесів (включаючи іонізуючу радіацію), підняття ваги та підземних робіт.

2) Перелік цих видів роботи за наймом або іншої роботи повинен періодично вивчатися і, у разі необхідності, переглядатися, особливо в світлі прогресу наукових і технічних знань.

11. Там, де з урахуванням статті 5 Конвенції 1973 року про мінімальний вік, мінімальний вік не встановлюється для деяких галузей економічної діяльності або типів підприємств, відповідні положення про мінімальний вік повинні застосовуватися в них до тих видів роботи за наймом або іншої роботи, котрі є небезпечними для підлітків.

IV. Умови праці

12.1) Слід вживати заходів для забезпечення того, щоб був досягнутий і зберігався задовільний рівень умов, в яких працюють за наймом або інакше діти і підлітки молодші за вісімнадцять років. Ці умови повинні суворо контролюватись.

2) Слід також вживати заходів для збереження і контролю умов, в яких діти та підлітки проходять програми професійної орієнтації та підготовки на підприємствах, в навчальних закладах і школах професійно-технічної підготовки, а також заходи для розробки норм з метою захисту і розвитку таких дітей і підлітків.

13. 1) У зв'язку із застосуванням положень попереднього параграфа, а також для втілення в життя положень пункту 3 статті 7 Конвенції 1973 року про мінімальний вік, особлива увага повинна приділятися:

а) наданню справедливої оплати праці та її захисту з урахуванням принципу рівної оплати за рівну працю;

б) суворому обмеженню тривалості робочого дня і робочого тижня і забороні понаднормової роботи з тим, щоб залишалось достатньо часу для освіти і підготовки (включаючи час для підготовки домашніх завдань), для відпочинку протягом дня і для розваг;

- c) наданню без будь-яких винятків, окрім дійсно надзвичайних випадків, безперервного періоду нічного відпочинку тривалістю не менш дванадцяти годин, а також звичайних днів щотижневого відпочинку;
  - d) наданню щорічної оплачуваної відпустки мінімальною тривалістю в чотири тижні, і у всякому разі не коротшою, ніж тривалість відпустки, яка надається дорослим;
  - e) захисту за допомогою системи соціального забезпечення, включаючи системи допомоги у зв'язку з нещасними випадками на виробництві, допомог по медичному обслуговуванню і у зв'язку з хворобою, якими б не були умови праці за наймом або іншої роботи;
  - f) підтриманню задовільних норм у галузі техніки безпеки, гігієни праці і відповідного навчання та контролю.
- 2) Пункт 1 цього параграфа застосовується до молодих моряків тією мірою, в якій питання, котрі тут розглядаються, не передбачені міжнародними конвенціями і рекомендаціями, що стосуються специфічних умов праці моряків.

V. Застосування

14. 1) Заходи по забезпеченню ефективного застосування Конвенції 1973 року про мінімальний вік і цієї Рекомендації повинні включати:

- a) зміцнення, в разі потреби, системи інспекції праці і суміжних служб, наприклад, шляхом спеціальної підготовки інструкторів для виявлення випадків зловживань під час роботи за наймом або іншої роботи дітей та підлітків і для виправлення таких зловживань;
- b) зміцнення служб по покращанню та інспекції підготовки на підприємствах.

2) Слід звернути особливу увагу на роль, яку можуть відігравати інспектори у наданні інформації і консультацій щодо ефективних методів дотримання відповідних положень, а також у забезпеченні втілення їх у життя.

3) Служби інспекції праці та інспекції підготовки на підприємствах повинні тісно координувати свою роботу в інтересах забезпечення найбільшої економічної ефективності, і служби регулювання питань праці повинні, як правило, працювати у тісному співробітництві зі службами, що відповідають за освіту, професійну підготовку, культурно-побутове обслуговування та орієнтацію дітей та підлітків.

15. Особливу увагу належить приділяти:

- a) застосуванню положень про небезпечні види роботи за наймом або іншої роботи;
- b) тією мірою, якою освіта або професійна підготовка є обов'язковими, запобіганню роботі за наймом або іншої роботи дітей і підлітків у години навчальних занять.

16. Для полегшення перевірки віку слід вживати наступних заходів:

- a) державні органи влади повинні підтримувати ефективну систему реєстрації народжень, котра має включати видачу свідоцтв про народження;

b) від роботодавців слід вимагати, щоб вони вели і надавали компетентним органам влади реєстри або інші документи із зазначенням прізвища і віку або дати народження, належним чином завірені, якщо це можливо, не тільки щодо дітей і підлітків, які у них працюють, але також щодо тих осіб, які проходять на їхніх підприємствах програму професійної орієнтації або підготовки;

с) дітям та підліткам, які працюють на вулицях, у вуличних кіосках, у громадських місцях, за професіями, що вимагають переїзду з місця на місце або в інших умовах, за яких перевірка записів роботодавців неможлива, повинні видаватися дозволи або інші документи, які вказують на можливість використання їх на таких роботах.

"Міжнародне законодавство про охорону праці", Конвенції та рекомендації МОП, Київ, 1997 р.

Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182.

Конвенцію ратифіковано Законом № 2022-III від 05.10.2000

Генеральна конференція Міжнародної організації праці, яка скликана в Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці і зібралася 1 червня 1999 року на свою 87-у сесію,

вважаючи за необхідне прийняти нові акти для заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці як головний пріоритет для національних та міжнародних дій, включаючи міжнародне співробітництво та міжнародну допомогу, які доповнювали б Конвенцію та Рекомендацію 1973 року про мінімальний вік доступу до зайнятості, які залишаються основоположними актами з дитячої праці,

вважаючи, що ефективна ліквідація найгірших форм дитячої праці вимагає негайних та всебічних дій, під час яких беруться до уваги важливість безплатної базової освіти та необхідність звільнення дітей від будь-якої такої роботи, а також їхня реабілітація та соціальна інтеграція, враховуючи при цьому потреби їхніх сімей,

нагадуючи про резолюцію стосовно ліквідації дитячої праці, ухвалену Міжнародною конференцією праці на її 83-ій сесії в 1996 році,

визнаючи, що дитяча праця великою мірою спричинена бідністю та що довгострокове вирішення цього питання залежить від усталеного економічного зростання, яке веде до соціального прогресу, зокрема до ліквідації бідності та до загальної освіти,

нагадуючи про Конвенцію про права дитини, прийнятую Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1989 року,

нагадуючи про Декларацію МОП про основоположні принципи та права у сфері праці та механізм її реалізації, ухвалену Міжнародною конференцією праці на її 86-ій сесії у 1998 році,

нагадуючи, що деякі з найгірших форм дитячої праці охоплені іншими міжнародними актами, зокрема Конвенцією про примусову працю, 1930 року, та Додатковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, 1956 року,

постановивши ухвалити низку пропозицій стосовно дитячої праці, що є четвертим пунктом порядку денного сесії,

вирішивши надати цим пропозиціям форми міжнародної конвенції,

ухвалює цього сімнадцятого дня червня місяця тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ятого року наступну конвенцію, яка може називатися Конвенцією про найгірші форми дитячої праці, 1999 року.

Стаття 1

Кожна держава-член, яка ратифікує цю Конвенцію, негайно вживає ефективних заходів щодо забезпечення в терміновому порядку заборони та ліквідації найгірших форм дитячої праці.

Стаття 2

В цілях цієї Конвенції термін "дитина" застосовується до всіх осіб віком до 18 років.

Стаття 3

В цілях цієї Конвенції термін "найгірші форми дитячої праці" включає:

- a) усі форми рабства або практику, подібну до рабства, як наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;
- b) використання, вербування або пропонування дитини для заняття проституцією, виробництва порнографічної продукції чи для порнографічних вистав;
- c) використання, вербування або пропонування дитини для незаконної діяльності, зокрема, для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах;
- d) роботу, яка за своїм характером чи умовами, в яких вона виконується, може завдати шкоди здоров'ю, безпеці чи моральності дітей.

Стаття 4

1. Національне законодавство або компетентний орган визначають після консультацій із заінтересованими організаціями роботодавців і трудящих, види робіт, зазначені в пункті d) статті 3, беручи до уваги відповідні міжнародні норми, зокрема положення пунктів 3 та 4 Рекомендацій про найгірші форми дитячої праці, 1999 року.
2. Компетентний орган після консультації із заінтересованими організаціями роботодавців і трудящих виявляють місця здійснення визначених таким чином видів робіт.
3. Перелік видів робіт, визначених згідно з пунктом 1 цієї статті, повинен періодично перевірятися та, якщо необхідно, переглядатися після консультацій із заінтересованими організаціями роботодавців і трудящих.

Стаття 5

Кожна держава-член після консультацій з організаціями роботодавців і трудящих створює чи визначає відповідні механізми контролю за впровадженням положень, які втілюють у життя цю Конвенцію.

Стаття 6

1. Кожна держава-член розробляє та здійснює програми дій по ліквідації, у пріоритетному порядку, найгірших форм дитячої праці.
2. Такі програми дій розробляються та здійснюються після консультацій з відповідними урядовими відомствами та організаціями роботодавців і трудящих, беручи до уваги, в разі необхідності, думки інших заінтересованих груп.

Стаття 7

1. Кожна держава-член вживає всіх необхідних заходів для забезпечення ефективного застосування та дотримання положень, які втілюють в життя цю Конвенцію, в тому числі шляхом введення та застосування кримінальних або, залежно від обставин, інших санкцій.
2. Кожна держава-член, враховуючи важливість освіти у справі ліквідації дитячої праці, вживає в установлені строки заходи, спрямовані на:
  - a) недопущення залучення дітей до найгірших форм дитячої праці;
  - b) надання необхідної та належної прямої допомоги для припинення заняття дітей найгіршими формами дитячої праці та для їхньої реабілітації і соціальної інтеграції;
  - c) надання всім дітям звільненням від найгірших форм дитячої праці доступу до безплатної початкової освіти, та, в разі можливості та необхідності до професійно-технічної підготовки;
  - d) виявлення дітей, які знаходяться в особливо важкому стані, та допомога таким дітям;
  - e) врахування особливостей становища дівчат.
3. Кожна держава-член призначає компетентний орган, відповідальний за застосування положень, які втілюють у життя цю Конвенцію.

Стаття 8

Держави-члени вживають необхідних заходів з метою надання допомоги одна одній у втіленні в життя положень цієї Конвенції шляхом більш широкої міжнародної співпраці та/або допомоги, включаючи підтримку соціально-економічного розвитку, програм боротьби з бідністю та загальної освіти.

Стаття 9

Офіційні грамоти про ратифікацію цієї Конвенції направляються Генеральному директору Міжнародного бюро праці для реєстрації.

Стаття 10

1. Ця Конвенція є чинною тільки для тих держав-членів Міжнародної організації праці, чиї ратифікаційні грамоти зареєстровані Генеральним директором Міжнародного бюро праці.

2. Вона набуває чинності через 12 місяців після дати реєстрації Генеральним директором ратифікаційних грамот двох держав-членів.

3. Згодом ця Конвенція набуває чинності для кожної держави-члена через 12 місяців після дати реєстрації її ратифікаційної грамоти.

Стаття 11

1. Будь-яка держава-член, яка ратифікувала цю Конвенцію, може після закінчення десятирічного періоду від дати, коли вона початково набула чинності, денонсувати її, направивши документ про денонсацію Генеральному директору Міжнародного бюро праці для реєстрації. Така денонсація набуває чинності через рік після дати її реєстрації.

2. Для кожної держави-члена, яка ратифікувала цю Конвенцію та в річний термін після закінчення згаданого у попередньому пункті десятирічного періоду не скористувалась правом на денонсацію, передбаченим у цій статті, Конвенція залишатиметься чинною на наступні десять років і згодом вона зможе денонсувати цю конвенцію після закінчення кожного десятирічного періоду в порядку, передбаченому в цій статті.

Стаття 12

1. Генеральний директор Міжнародного бюро праці сповіщає всіх членів Міжнародної організації праці про реєстрацію всіх ратифікаційних грамот та документів про денонсацію, направлених йому членами Організації.

2. Сповіщаючи членів Організації про реєстрацію отриманої ним другої ратифікаційної грамоти, Генеральний директор звертає їхню увагу на дату набуття чинності цією Конвенцією.

Стаття 13

Генеральний директор Міжнародного бюро праці направляє Генеральному секретарю Організації Об'єднаних Націй для реєстрації відповідно до статті 102 Статуту Організації Об'єднаних Націй повні відомості про всі ратифікаційні грамоти та документи про денонсацію, зареєстровані Генеральним директором відповідно до положень попередніх статей.

Стаття 14

У тих випадках, коли Адміністративна рада Міжнародного бюро праці вважає це за необхідне, вона подає Генеральній конференції доповідь про застосування цієї Конвенції та розглядає доцільність внесення до порядку денного конференції питання про її цілковитий чи частковий перегляд.

Стаття 15

1. Якщо Конференція ухвалить нову конвенцію, яка повністю чи частково переглядає цю Конвенцію, та якщо у новій конвенції не буде передбачено іншого, то:

а) ратифікація будь-якою державою-членом нової переглянутої конвенції спричиняє автоматичну негайну денонсацію цієї конвенції, незалежно від положень вищенаведеної статті 11, за умови, що нова переглянута конвенція набула чинності;

б) від дня набуття чинності новою переглянутою конвенцією ця Конвенція закрито для ратифікації державами-членами.

2. Ця Конвенція залишається у всякому разі чинною за формою та змістом для тих держав-членів, які її ратифікували, але не ратифікували нову переглянуту конвенцію.

Стаття 16

Англійський та французький тексти цієї Конвенції мають однакову силу.

Рекомендація щодо заборони та негайних дій з ліквідації найгірших форм дитячої праці № 190

Генеральна Конференція праці Міжнародної організації праці, що скликана у Женеві Адміністративною радою Міжнародного бюро праці та зібралася 1 червня 1999 року на свою вісімдесят сьому сесію, ухваливши Конвенцію 1999 року про найгірші форми дитячої праці, ухваливши прийняти ряд пропозицій стосовно дитячої праці, що є четвертим пунктом порядку денного сесії, вирішивши надати цим пропозиціям форми рекомендації, яка доповнює Конвенцію 1999 року про найгірші форми дитячої праці; ухвалює цього сімнадцятого дня червня місяця тисяча дев'ятсот дев'яносто дев'ятого року нижченаведену рекомендацію, яка може називатися Рекомендацією 1999 року щодо найгірших форм дитячої праці.

1. Положення цієї Рекомендації доповнюють положення Конвенції 1999 року про найгірші форми дитячої праці (далі Конвенція) та застосовується у поєднанні з нею.

I. Програми дій

2. Програми дій, про які йде мова у статті 6 Конвенції, розробляються та впроваджуються як невідкладні питання у консультаціях із відповідними урядовими інституціями та організаціями роботодавців і працівників, із врахуванням точки зору дітей, на яких безпосередньо вплинули найгірші форми дитячої праці, їхніх сімей та, у разі необхідності, інших зацікавлених груп, які відповідають цілям Конвенції та цієї Рекомендації. Такі програми повинні бути спрямовані, серед іншого, на:

- a) визначення та денонсацію найгірших форм дитячої праці;
- b) недопущення залучення дітей до найгірших форм дитячої праці чи припинення заняття ними, захист їх від репресалій та забезпечення їхньої реабілітації та соціальної інтеграції шляхом заходів, які задовольняють їхні освітні, фізичні та психологічні потреби;
- c) звернення особливої уваги на: i) молодших дітей; ii) дівчаток; iii) проблему з випадками прихованої праці, де дівчатка складають групу особливого ризику; iv) інші групи дітей з спеціальною вразливістю чи потребами;
- d) визначення, звернення та робота з групами населення, діти яких зазнають особливого ризику;

е) інформування, активізація та мобілізація суспільної думки та зацікавлених груп, включаючи дітей та їхні сім'ї.

II. Небезпечна праця

3. Визначаючи види роботи, згадані у пункті d) статті 3 Конвенції, а також визначаючи сфери, у яких вони існують, слід, з-поміж іншого, звертати увагу на:

а) види роботи, які наражають дітей на фізичне, психологічне чи сексуальне насильство;

б) підземні, підводні роботи, праця на небезпечних висотах чи в обмеженому просторі;

в) робота з небезпечними механізмами, обладнанням чи інструментами, чи та, яка вимагає ручного пересування чи транспортування тяжких вантажів;

г) праця у нездоровому середовищі, яке може, наприклад, наразити дітей на шкідливі речовини, засоби чи процеси, чи на температури, шумові рівні чи вібрації, які шкодять їхньому здоров'ю;

е) праця в особливо важких умовах, така як праця протягом великої кількості годин чи вночі, чи робота, виконуючи яку, дитина надмірно затримується у приміщенні роботодавця.

4. Стосовно видів роботи, згаданих у пункті d) статті 3 Конвенції та параграфі 3 Рекомендації, національне законодавство чи правила чи компетентний орган можуть після консультації із зацікавленими організаціями роботодавців і працівників дозволити зайнятість чи роботу з 16 років за умови, що здоров'я, безпека та моральність зайнятих дітей повністю захищені, та що діти отримали належні спеціальні інструкції чи професійну підготовку у відповідній галузі діяльності.

III. Здійснення

5. 1) Детальна інформація та статистичні дані щодо характеру та обсягу дитячої праці повинні збиратися та поновлюватися для того, щоб служити основою для визначення пріоритетів у національних діях, спрямованих на ліквідацію дитячої праці, зокрема на негайну заборону та викорінення її найгірших форм.

2) Наскільки це можливо, така інформація та статистичні дані повинні включати окремо дані стосовно статі, вікових груп, професії, галузі економічної діяльності, статусу зайнятості, відвідання школи та географічного місця розташування. Слід також враховувати важливість ефективної системи реєстрації народжуваності, включаючи видання свідоцтв про народження.

3) Відповідні дані стосовно порушень національних положень про заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці слід збирати та поновлювати.

6. Збір та обробку інформації та даних, згаданих вище у параграфі 5, слід здійснювати, належним чином враховуючи право на конфіденційність.

7. Інформацію, зібрану згідно з параграфом 5, слід регулярно надсилати до Міжнародного бюро праці.

8. Члени Організації повинні після консультації з організаціями роботодавців і працівників створити чи призначити відповідні національні механізми з метою контролю за впровадженням національних положень про заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці.

9. Члени Організації повинні гарантувати, що компетентні органи, які несуть відповідальність за впровадження національних положень про заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці, співпрацюють один із одним та узгоджують свою діяльність.

10. Національне законодавство чи правила чи компетентний орган повинні визначити осіб, які несуть відповідальність у випадку недотримання національних положень про заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці.

11. Члени Організації повинні, наскільки це відповідає національному законодавству, вживати заходів на міжнародному рівні, спрямованих на невідкладну заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці, а саме:

а) збирати та обмінюватися інформацією стосовно карних злочинів, включаючи ті, що скоєні із залученням міжнародних мереж;

б) виявляти та притягувати до суду тих, хто залучений до торгівлі та контрабанди дітей, а також до використання, вербування чи пропонування дітей для незаконної діяльності, проституції, виробництва порнографічної продукції чи порнографічних вистав;

с) реєструвати таких злочинців.

12. Члени Організації повинні визнати, що кримінальними злочинами слід вважати такі найгірші форми дитячої праці:

а) всі форми рабства або практику, подібну до рабства, як наприклад, продаж дітей та торгівля ними, боргова кабала та кріпосна залежність, а також примусова чи обов'язкова праця, включаючи примусове чи обов'язкове вербування дітей для використання їх у збройних конфліктах;

б) використання, вербування або пропонування дітей для заняття проституцією, виробництва порнографії чи для порнографічних вистав;

с) використання, вербування або пропонування дітей для незаконної діяльності, зокрема для виробництва та продажу наркотиків, як це визначено у відповідних міжнародних договорах, чи для діяльності, яка передбачає протизаконне носіння чи використання вогнепальної чи іншої зброї.

13. Члени Організації повинні забезпечити, щоб порушення національних положень про заборону та ліквідацію кожного з вказаних у пункті d) статті 3 Конвенції видів робіт каралися, застосовуючи у разі необхідності кримінальну відповідальність.

14. Члени Організації також повинні передбачити як термінове питання інші штрафні, громадські чи адміністративні заходи, де необхідно, з метою забезпечення ефективного виконання національних положень про заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці, таку як спеціальний контроль підприємств, на яких використовувалися найгірші форми дитячої праці, та, у випадках постійних порушень, розгляд тимчасового чи постійного вилучення дозволу на діяльність.

15. До інших заходів, спрямованих на заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці, слід відносити:

- a) інформування, активізацію та мобілізацію загальних державних, включаючи національних та місцевих, політичних лідерів, парламентаріїв та органи юстиції;
- b) залучення та підготовку організацій роботодавців і працівників та громадських організацій;
- c) забезпечення відповідної підготовки для зацікавлених посадових осіб уряду, зокрема інспекторів та осіб, які займаються питаннями застосування законів, а також інших відповідних професіоналів;
- d) забезпечення притягнення до судової відповідальності тих громадян членів Організації в їхній країні, які скоюють злочини щодо своїх національних положень про заборону та ліквідацію найгірших форм дитячої праці, навіть якщо ці злочини скоєні в іншій країні;
- e) спрощення правових та адміністративних процедур та забезпечення їх цілеспрямованості та невідкладності;
- f) заохочення розробки підприємствами політики, спрямованої на сприяння цілям Конвенції;
- g) моніторинг та оприлюднення найкращих прикладів у практиці ліквідації дитячої праці;
- h) видання правових чи інших положень про дитячу працю різними мовами чи діалектами;
- i) впровадження спеціальних процедур розгляду скарг та вжиття заходів, спрямованих на захист від дискримінації та розправ тих, хто відповідно до закону викриває порушення положень Конвенції, а також встановлення телефонних ліній, або пунктів допомоги й призначення посередників;
- j) прийняття відповідних заходів, спрямованих на поліпшення освітньої інфраструктури та підготовку вчителів та на задоволення потреб хлопчиків та дівчаток;
- k) наскільки це можливо, враховувати в національних програмах дій: i) потребу у створенні робочих місць та професійно-технічній підготовці батьків та дорослих членів сімей, діти яких працюють в умовах, заборонених Конвенцією; ii) потребу в приверненні уваги батьків до проблеми дітей, які працюють в таких умовах.

16. Посилена міжнародна співпраця та/чи взаємодопомога держав-членів, спрямована на заборону та ефективну ліквідацію найгірших форм дитячої праці, повинна доповнювати національні зусилля та може, у разі необхідності, бути розвинена та здійснена після консультації з організаціями роботодавців і працівників. Така міжнародна співпраця та/чи допомога повинна включати:

- a) мобілізацію ресурсів на національні та міжнародні програми;
- b) законну взаємодопомогу;
- c) технічну допомогу, включаючи обмін інформацією;
- d) підтримку соціально-економічного розвитку, програм з викорінення бідності та загальної освіти.

Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці 1965-1999, Том II
Міжнародне бюро праці, Женева

2037 (XX) Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами

Прийнята резолюцією 2037 (XX) Генеральної Асамблеї від 7 грудня 1965 року

Генеральна Асамблея,

Нагадуючи, що згідно з положеннями Статуту Організації Об'єднаних Націй народи заявили про свою рішучість позбавити прийдешні покоління від нещастя війни,

Нагадуючи далі, що Організація Об'єднаних Націй підтвердила в Статуті свою віру в основні права людини, в гідність людської особистості та в рівність прав людей і націй,

Підтверджуючи принципи, втілені в Загальній декларації прав людини⁵⁴, у Декларації про надання незалежності колоніальним країнам і народам⁵⁵, у Декларації Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм расової дискримінації⁵⁶, у резолюції 110 (II) Генеральної Асамблеї від 3 листопада 1947 року, що засуджує всі види пропаганди, спрямовані чи здатні спровокувати або посилити будь-яку загрозу миру, у Декларації прав дитини⁵⁷ та у резолюції 1572 (XV) Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1960 року, які мають особливе значення для виховання молоді у дусі миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами,

Нагадуючи, що метою Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури є сприяння зміцненню миру та безпеки шляхом розширення співпраці народів у галузі освіти, науки і культури, та визнання ролі та внеску цієї Організації у виховання молоді в дусі міжнародного взаєморозуміння, співробітництва та миру,

Беручи до уваги той факт, що під час конфліктів, які охоплювали людство, найбільше постраждала молодь, серед якої фіксувалась найбільша кількість жертв,

Виходячи з переконання, що молодь хоче бути впевнена у своєму майбутньому і що мир, свобода і справедливість є однією з головних гарантій здійснення її прагнень до щасливого життя,

Враховуючи важливу роль, яку відіграє молодь у всіх сферах людської діяльності, і той факт, що їй судилося вершити долі людства,

Враховуючи надалі, що в епоху великих наукових, технічних та культурних досягнень енергія, ентузіазм та творчі здібності молоді повинні спрямовуватися на матеріальний і духовний прогрес усіх народів,

Виходячи з переконання, що молодь повинна знати, поважати та розвивати культурну спадщину своєї власної країни та всього людства,

---

⁵⁴ Резолюція 217 А (III) від 10 грудня 1948 року

⁵⁵ Резолюція 1514 (XV) від 14 грудня 1960 року

⁵⁶ Резолюція 1904 (XVIII) від 20 листопада 1963 року

⁵⁷ Резолюція 1386 (XIV) від 20 листопада 1959 року

Виходячи також з переконання, що виховання молодого покоління та обмін представниками молоді та ідеями в дусі миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами можуть сприяти покращенню міжнародних відносин і зміцненню миру та безпеки,

Проголошує цю Декларацію про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами та закликає уряди, неурядові організації та молодіжні рухи визнати викладені нижче принципи та забезпечити їх дотримання шляхом проведення відповідних заходів:

Принцип I

Молодь повинна виховуватися у дусі миру, справедливості, свободи, взаємоповаги та взаєморозуміння, щоб сприяти встановленню рівних прав для всіх людей і всіх народів, економічному та соціальному прогресу, роззброєнню та підтримці міжнародного миру та безпеки.

Принцип II

Усі засоби виховання молоді, в тому числі велике значення керівництва зі сторони батьків чи сім'ї, освіта та інформація повинні сприяти поширенню серед молоді ідеалів миру, гуманізму, свободи та міжнародної солідарності, та інших ідеалів єднання народів, а також інформувати молодь про роль, яку покладено на Організацію Об'єднаних Націй як засобу збереження та підтримки миру і сприяння поширенню міжнародного взаєморозуміння та співробітництва.

Принцип III

Молодь повинна виховуватись на основі поваги гідності та рівності всіх людей, незалежно від раси, кольору шкіри, етнічного походження чи переконань, а також у дусі поваги до основних прав людини та права народів на самовизначення.

Принцип IV

Обміни, подорожі, туризм, зустрічі, вивчення іноземних мов, побратимство міст і університетів без дискримінації та схожі види діяльності слід заохочувати та сприяти серед молоді усіх країн, щоб об'єднати їх в освітніх, культурних і спортивних заходах у дусі цієї Декларації.

Принцип V

Національні та міжнародні об'єднання молоді слід заохочувати до сприяння цілям Організації Об'єднаних Націй, зокрема підтримці міжнародного миру та безпеки, розвитку дружніх відносин між націями, заснованих на повазі рівного суверенітету держав, остаточної ліквідації колоніалізму та расової дискримінації та інших порушення прав людини.

Молодіжні організації згідно з цією Декларацією повинні вживати всіх належних заходів у своїх сферах діяльності, щоб без будь-якої дискримінації зробити свій внесок у роботу з виховання молодого покоління відповідно до цих ідеалів.

Зазначені вище організації, відповідно до принципу свободи об'єднання, повинні сприяти вільному обміну ідей в дусі принципів цієї Декларації та цілей Організації Об'єднаних Націй, викладених у її Статуті.

Усі молодіжні організації повинні дотримуватись принципів, викладених у цій Декларації.

Принцип VI

Головною метою виховання молоді є розвиток всіх її здібностей, формування високих моральних якостей, глибокої відданості шляхетним ідеалам миру, свободи, гідності, рівності, почуття поваги та любові до людства, до його творчої праці. Важлива роль при цьому належить родині.

Основною метою виховання молоді є розвиток усіх її здібностей, формування у неї високих моральних якостей, глибокої відданості шляхетним ідеалам миру, свободи, гідності і рівності між людьми, пройнятих повагою та любов'ю до людства та його творчих досягнень. Важливу роль у цьому відіграє сім'я.

Молодь повинні усвідомити свою відповідальність у світі, яким вона буде покликана керувати, і її має надихати впевненість у щасливому майбутньому людства.

1390-те пленарне засідання,

7 грудня 1965 року

(Переклад українською мовою здійснено фахівцями Національної академії педагогічних наук України)

АКТИ РАДИ ЄВРОПИ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

Дата ратифікації Україною: 17.07.1997

Текст Конвенції представлено з поправками, відповідно до положень Протоколу № 15 (GETS по. 213) з дати набуття ним чинності 1 серпня 2021 та Протоколу № 14 (GETS по. 194), з дати набуття ним чинності 1 червня 2010 року.

До тексту Конвенції раніше вносилися поправки відповідно до положень Протоколу № 3 (ETS No. 45), який набрав чинності 21 вересня 1970 року, Протоколу № 5 (ETS No. 55), який набрав чинності 20 грудня 1971 року, і Протоколу № 8 (ETS No. 118), який набрав чинності 1 січня 1990 року, і цей текст також включив текст Протоколу № 2 (ETS No. 44), який відповідно до пункту 3 статті 5 цього Протоколу був складовою частиною Конвенції з моменту набрання ним чинності 21 вересня 1970 року. Всі положення, що їх було змінено або доповнено згідно з цими Протоколами, замінюються Протоколом № 11 (ETS No. 155) з 1 листопада 1998 року - дати набрання ним чинності. З цієї дати Протокол № 9 (ETS No. 140), який набрав чинності 1 жовтня 1994 року, було скасовано, а Протокол № 10 (ETS по. 146) втратив своє значення.

Поточний стан підписів та ратифікацій Конвенції та Протоколів до неї, а також повний перелік заяв та застережень, доступний на веб-сайті www.conventions.coe.int.

Лише англійський та французький тексти Конвенції є автентичними.

Рим, 4.XI.1950

Неофіційний переклад

Уряди держав - членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, беручи до уваги те, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і додержання проголошених у ній прав,

беручи до уваги те, що метою Ради Європи є досягнення тіснішого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і розвиток прав людини та основоположних свобод,

знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки спільному розумінню і додержанню прав людини, від яких вони залежать,

сповнені рішучості, як уряди європейських держав, що є одностайними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки

для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації,

підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за захист прав і свобод, визначених цією Конвенцією та протоколами до неї, і що при цьому вони наділені свободою розсуду, яка підлягає наглядовій юрисдикції з боку Європейського суду з прав людини, створеного за цією Конвенцією, домовилися про таке:

СТАТТЯ 1 Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

РОЗДІЛ I ПРАВА І СВОБОДИ

СТАТТЯ 2 Право на життя

1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання.

2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:

- a) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;
- b) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;
- c) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання.

СТАТТЯ 3 Заборона катування

Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.

СТАТТЯ 4 Заборона рабства і примусової праці

1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.

2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

3. Для цілей цієї статті значення терміна "примусова чи обов'язкова праця" не поширюється:

- a) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;

- b) на будь-яку службу військового характеру або - у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, - службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;
- c) на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства;
- d) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

СТАТТЯ 5 Право на свободу та особисту недоторканність

1. Кожен має право на свободу та особисту недоторканність. Нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої законом:

- a) законне ув'язнення особи після засудження її компетентним судом;
- b) законний арешт або затримання особи за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом;
- c) законний арешт або затримання особи, здійснене з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, або якщо обґрунтовано вважається необхідним запобігти вчиненню нею правопорушення чи її втечі після його вчинення;
- d) затримання неповнолітнього на підставі законного рішення з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу;
- e) законне затримання осіб для запобігання поширенню інфекційних захворювань, законне затримання психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи бродяг;
- f) законний арешт або затримання особи з метою запобігання її недозволеному в'їзду в країну чи особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.

2. Кожен, кого заарештовано, має бути негайно поінформований зрозумілою для нього мовою про підстави його арешту і про будь-яке обвинувачення, висунуте проти нього.

3. Кожен, кого заарештовано або затримано згідно з положеннями підпункту "с" пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій закон надає право здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження. Таке звільнення може бути обумовлене гарантіями з'явитися на судове засідання.

4. Кожен, кого позбавлено свободи внаслідок арешту або тримання під вартою, має право ініціювати провадження, в ході якого суд без зволікання встановлює законність затримання і приймає рішення про звільнення, якщо затримання є незаконним.

5. Кожен, хто є потерпілим від арешту або затримання, здійсненого всупереч положенням цієї статті, має забезпечене правовою санкцією право на відшкодування.

СТАТТЯ 6 Право на справедливий суд

1. Кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення. Судове рішення проголошується публічно, але преса і публіка можуть бути не допущені в зал засідань протягом усього судового розгляду або його частини в інтересах моралі, громадського порядку чи національної безпеки в демократичному суспільстві, якщо того вимагають інтереси неповнолітніх або захист приватного життя сторін, або - тією мірою, що визнана судом суворо необхідною, - коли за особливих обставин публічність розгляду може зашкодити інтересам правосуддя.

2. Кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку.

3. Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права:

а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього;

б) мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту;

в) захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або - за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника - одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя;

г) допитувати свідків обвинувачення або вимагати, щоб їх допитали, а також вимагати виклику й допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;

д) якщо він не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею, - одержувати безоплатну допомогу перекладача.

СТАТТЯ 7 Ніякого покарання без закону

1. Нікого не може бути визнано винним у вчиненні будь-якого кримінального правопорушення на підставі будь-якої дії чи бездіяльності, яка на час її вчинення не становила кримінального правопорушення згідно з національним законом або міжнародним правом. Також не може бути призначене суворіше покарання ніж те, що підлягало застосуванню на час вчинення кримінального правопорушення.

2. Ця стаття не є перешкодою для судового розгляду, а також для покарання будь-якої особи за будь-яку дію чи бездіяльність, яка на час її вчинення становила кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими націями.

СТАТТЯ 8 Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.
2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 9 Свобода думки, совісті і релігії

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії; це право включає свободу змінювати свою релігію або переконання, а також свободу сповідувати свою релігію або переконання під час богослужіння, навчання, виконання та дотримання релігійної практики і ритуальних обрядів як одноособово, так і спільно з іншими, як прилюдно, так і приватно.
2. Свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

СТАТТЯ 10 Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.
2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду.

СТАТТЯ 11 Свобода зібрань та об'єднання

1. Кожен має право на свободу мирних зібрань і свободу об'єднання з іншими особами, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів.
2. Здійснення цих прав не підлягає жодним обмеженням, за винятком тих, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб. Ця стаття не перешкоджає запровадженню

законних обмежень на здійснення цих прав особами, що входять до складу збройних сил, поліції чи адміністративних органів держави.

СТАТТЯ 12 Право на шлюб

Чоловік і жінка, що досягли шлюбного віку, мають право на шлюб і створення сім'ї згідно з національними законами, які регулюють здійснення цього права.

СТАТТЯ 13 Право на ефективний засіб правового захисту

Кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

СТАТТЯ 14 Заборона дискримінації

Користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою - статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою.

СТАТТЯ 15 Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації

1. Під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.
2. Наведене вище положення не може бути підставою для відступу від статті 2, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, і від статей 3, 4 (пункт 1) і 7.
3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, використовуючи це право на відступ від своїх зобов'язань, у повному обсязі інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і причини їх вжиття. Вона також повинна повідомити Генерального секретаря Ради Європи про час, коли такі заходи перестали застосовуватися, а положення Конвенції знову застосовуються повною мірою.

СТАТТЯ 16 Обмеження політичної діяльності іноземців

Жодне з положень статей 10, 11 і 14 не може розглядатись як таке, що забороняє Високим Договірним Сторонам встановлювати обмеження на політичну діяльність іноземців.

СТАТТЯ 17 Заборона зловживання правами

Жодне з положень цієї Конвенції не може тлумачитись як таке, що надає будь-якій державі, групі чи особі право займатися будь-якою діяльністю або вчиняти будь-яку дію, спрямовану на

скасування будь-яких прав і свобод, визнаних цією Конвенцією, або на їх обмеження в більшому обсязі, ніж це передбачено в Конвенції.

СТАТТЯ 18 Межі застосування обмежень прав

Обмеження, дозволені згідно з цією Конвенцією щодо зазначених прав і свобод, не застосовуються для інших цілей ніж ті, для яких вони встановлені.

РОЗДІЛ II ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

СТАТТЯ 19 Створення Суду

Для забезпечення дотримання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та Протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який далі називається "Суд". Він функціонує на постійній основі.

СТАТТЯ 20 Кількість суддів

Суд складається з такої кількості суддів, яка відповідає кількості Високих Договірних Сторін.

СТАТТЯ 21 Посадові критерії

1. Судді повинні мати високі моральні якості, а також мати кваліфікацію, необхідну для призначення на високу суддівську посаду, чи бути юристами з визнаним рівнем компетентності.
2. Кандидати повинні бути молодше 65 років станом на день подання Парламентською Асамблеєю запиту щодо списку з трьох кандидатів згідно статті 22.
3. Судді беруть участь у роботі Суду в особистій якості.
4. Упродовж строку своїх повноважень судді не можуть займатися жодною діяльністю, що є несумісною з їхньою незалежністю, безсторонністю або з вимогами щодо виконання посадових обов'язків на постійній основі; усі питання, що виникають внаслідок застосування цього пункту, вирішуються Судом.

СТАТТЯ 22 Вибори суддів

Судді обираються Парламентською Асамблеєю від кожної Високої Договірної Сторони більшістю поданих голосів за списком з трьох кандидатів, запропонованих відповідною Високою Договірною Стороною.

СТАТТЯ 23 Строк повноважень і звільнення з посади

1. Судді обираються строком на дев'ять років. Вони не можуть бути переобрані.

2. Судді обіймають посаду доти, доки їх не замінять. Проте вони продовжують вести ті справи, які вже є в їхньому провадженні.

3. Жодний суддя не може бути звільнений з посади, якщо тільки інші судді більшістю у дві третини голосів не ухвалють рішення про його невідповідність установленим вимогам.

СТАТТЯ 24 Секретаріат і доповідачі

1. Суд має Секретаріат, функції та організація якого визначені Регламентом Суду.

2. Коли Суд засідає у складі одного судді, Суд користується допомогою доповідачів, які здійснюють свої функції під керівництвом Голови Суду. Вони входять до складу Секретаріату Суду-

СТАТТЯ 25 Пленарні засідання Суду

Суд на пленарних засіданнях:

a) обирає Голову Суду та одного чи двох заступників Голови Суду строком на три роки; вони можуть бути переобрані;

b) створює Палати на встановлений строк;

c) обирає Голів Палат; вони можуть бути переобрані;

d) приймає Регламент Суду;

e) обирає Секретаря Суду та одного чи більше його заступників;

f) звертається з будь-яким клопотанням згідно з пунктом 2 статті 26.

СТАТТЯ 26 Одноособовий склад Суду, комітети, Палати й Велика Палата

1. Для розгляду переданих йому справ Суд засідає у складі одного судді, комітетами у складі трьох суддів, Палатами у складі семи суддів і Великою Палатою у складі сімнадцяти суддів. Палати Суду створюють комітети на встановлений строк.

2. За клопотанням пленарного засідання Суду Комітет Міністрів може одностайним рішенням і на встановлений строк зменшити кількість суддів у складі Палат до п'яти.

3. Коли суддя засідає одноособово, він не розглядає жодної заяви проти Високої Договірної Сторони, від якої цього суддю було обрано.

4. Суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, є *ex officio* членом Палати або Великої Палати. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участі у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя.

5. До складу Великої Палати входять також Голова Суду, заступники Голови, Голови Палат і інші судді, яких визначено відповідно до Регламенту Суду. Якщо справа передається до Великої Палати згідно зі статтею 43, у Великій Палаті не може засідати жодний суддя з Палати,

яка прийняла рішення у справі, за винятком голови Палати і судді, який засідав від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі.

СТАТТЯ 27 Компетенція суддів, які засідають одноособово

1. Суддя, який засідає одноособово, може визнати непринятною або вилучити з реєстру справ заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо таку ухвалу може бути винесено без додаткового вивчення.
2. Ця ухвала є остаточною.
3. Якщо суддя, який засідає одноособово, не оголошує заяву непринятною або не вилучає її з реєстру справ, то цей суддя передає її до комітету або Палати для подальшого розгляду.

СТАТТЯ 28 Компетенція комітетів

1. Стосовно заяви, поданої відповідно до статті 34, комітет може одностайним голосуванням:
  - a) оголосити її непринятною або вилучити її з реєстру справ, якщо таке рішення може бути прийняте без додаткового вивчення; або
  - b) оголосити її прийнятною і одночасно постановити рішення по суті, якщо покладене в основу справи питання стосовно тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї є предметом усталеної практики Суду.
2. Ухвали та рішення, передбачені пунктом 1, є остаточними.
3. Якщо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, яка є стороною у справі, не є членом комітету, комітет може на будь-якій стадії провадження запросити цього суддю зайняти місце одного з членів комітету, беручи до уваги всі відповідні чинники, у тому числі те, чи заперечувала ця Сторона проти застосування процедури, передбаченої підпунктом "b" пункту 1.

СТАТТЯ 29 Рішення Палат щодо прийнятності та суті заяв

1. Якщо згідно зі статтею 27 чи статтею 28 не винесено жодної ухвали, або згідно зі статтею 28 не постановлено жодного рішення, Палата приймає рішення щодо прийнятності і суті індивідуальних заяв, поданих згідно зі статтею 34. Ухвалу щодо прийнятності може бути винесено окремо.
2. Палата приймає рішення щодо прийнятності та суті міждержавних заяв, поданих згідно зі статтею 33. Ухвала щодо прийнятності виноситься окремо, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

СТАТТЯ 30 Відмова від розгляду справи на користь Великої Палати

Якщо справа, яку розглядає Палата, порушує істотні питання щодо тлумачення Конвенції чи Протоколів до неї, або якщо вирішення питання, яке вона розглядає, може мати наслідком

несумісність із рішенням, постановленим Судом раніше, Палата може в будь-який час до постановлення свого рішення відмовитися від розгляду справи на користь Великої Палати.

СТАТТЯ 31 Повноваження Великої Палати

Велика Палата:

- a) приймає рішення щодо заяв, поданих згідно зі статтею 33 чи статтею 34, якщо Палата відмовилася від розгляду справи згідно зі статтею 30 або якщо справу було передано їй на розгляд згідно зі статтею 43;
- b) приймає рішення з питань, поданих Суду Комітетом Міністрів згідно з пунктом 4 статті 46; та
- c) розглядає запити про надання консультативних висновків, подані згідно зі статтею 47.

СТАТТЯ 32 Юрисдикція Суду

1. Юрисдикція Суду поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та Протоколів до неї, подані йому на розгляд згідно зі статтями 33, 34, 46 і 47.
2. У випадку виникнення спору щодо юрисдикції Суду спір вирішує сам Суд.

СТАТТЯ 33 Міждержавні справи

Будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та Протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною.

СТАТТЯ 34 Індивідуальні заяви

Суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права.

СТАТТЯ 35 Умови прийнятності

1. Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж чотирьох місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні.
2. Суд не розглядає жодної індивідуальної заяви, поданої згідно зі статтею 34, якщо вона:
  - a) є анонімною; або

b) за своєю суттю є ідентичною до заяви, що вже була розглянута Судом чи була подана на розгляд до іншого міжнародного органу розслідування чи врегулювання, і якщо вона не містить нових фактів у справі.

3. Суд оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану відповідно до статті 34, якщо він вважає:

a) що ця заява несумісна з положеннями Конвенції або Протоколів до неї, явно необґрунтована або є зловживанням правом на подання заяви; або

b) що заявник не зазнав суттєвої шкоди, якщо тільки повага до прав людини, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, не вимагає розгляду заяви по суті.

4. Суд відхиляє будь-яку заяву, яку він вважає неприйнятною згідно з цією статтею. Він може зробити це на будь-якій стадії провадження у справі.

СТАТТЯ 36 Участь третьої сторони

1. У всіх справах, які розглядає Палата або Велика Палата, Висока Договірна Сторона, громадянин якої є заявником, має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

2. В інтересах належного здійснення правосуддя Голова Суду може запропонувати будь-якій Високій Договірній Стороні, яка не є стороною в справі, чи будь-якій заінтересованій особі, яка не є заявником, подати свої письмові зауваження або взяти участь у слуханнях.

3. У всіх справах, які розглядає Палата або Велика Палата, Комісар Ради Європи з прав людини має право подавати свої письмові зауваження і брати участь у слуханнях.

СТАТТЯ 37 Вилучення заяв з реєстру справ

1. Суд може на будь-якій стадії провадження у справі прийняти рішення про вилучення заяви з реєстру, якщо обставини дають підстави дійти висновку:

a) що заявник не має наміру далі підтримувати свою заяву; або

b) що спір уже вирішено; або

c) що на будь-якій іншій підставі, встановленій Судом, подальший розгляд заяви не є виправданим.

Проте Суд продовжує розгляд заяви, якщо цього вимагає повага до прав людини, гарантованих Конвенцією та Протоколами до неї.

2. Суд може прийняти рішення про поновлення заяви в реєстрі справ, якщо він вважає, що це виправдано обставинами.

СТАТТЯ 38 Розгляд справи

Суд розглядає справу разом з представниками сторін і, у разі необхідності, проводить розслідування, для ефективного здійснення якого заінтересовані Високі Договірні Сторони створюють усі необхідні умови.

СТАТТЯ 39 Дружнє врегулювання

1. На будь-якій стадії провадження Суд може надати себе в розпорядження заінтересованих сторін для забезпечення дружнього врегулювання спору на основі поваги до прав людини, як їх визначає Конвенція та Протоколи до неї.

2. Процедура, що здійснюється відповідно до пункту 1, є конфіденційною.

3. У разі досягнення дружнього врегулювання Суд вилучає справу з реєстру, шляхом винесення ухвали, яка містить лише стислий виклад фактів і досягнутого вирішення.

4. Це рішення передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за виконанням умов дружнього врегулювання, викладених в ухвалі.

СТАТТЯ 40 Слухання у відкритому засіданні та доступ до документів

1. Слухання проводяться у відкритому засіданні, якщо Суд за виняткових обставин не вирішить інакше.

2. Доступ до документів, переданих до Секретаріату, є відкритим, якщо Голова Суду не вирішить інакше.

СТАТТЯ 41 Справедлива сатисфакція

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

СТАТТЯ 42 Рішення Палат

Рішення Палат стають остаточними відповідно до пункту 2 статті 44.

СТАТТЯ 43 Передання справи на розгляд Великої Палати

1. Упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення Палатою будь-яка сторона у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати.

2. Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати приймає таке клопотання, якщо справа порушує серйозне питання щодо тлумачення або застосування Конвенції чи Протоколів до неї або важливе питання загального значення.

3. Якщо колегія приймає клопотання, Велика Палата вирішує справу шляхом постановлення рішення.

СТАТТЯ 44 Остаточні рішення у справі

1. Рішення Великої Палати є остаточним.

2. Рішення Палати стає остаточним:

а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або

б) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або

с) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43.

3. Остаточне рішення опубліковується.

СТАТТЯ 45 Умотивованість рішень у справі та ухвал

1. Рішення у справі, а також ухвали про прийнятність або неприйнятність заяв мають бути вмотивовані.

2. Якщо рішення у справі повністю або частково не виражає однастайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.

СТАТТЯ 46 Обов'язкова сила рішень та їх виконання

1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітету Міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням.

3. Якщо Комітет Міністрів вважає, що нагляд за виконанням остаточного рішення ускладнений проблемою тлумачення рішення, він може звернутися до Суду за вирішенням питання тлумачення. Рішення про передачу питання на розгляд Суду ухвалюється більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

4. Якщо Комітет Міністрів вважає, що Висока Договірна Сторона відмовляється виконувати остаточне рішення у справі, в якій вона є стороною, він може, після формального повідомлення цій Стороні та шляхом ухвалення рішення більшістю у дві третини голосів представників, які мають право засідати в Комітеті, звернутися до Суду з питанням про додержання цієї Стороною свого зобов'язання згідно з пунктом 1.

5. Якщо Суд встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів з метою визначення заходів, яких необхідно вжити. Якщо Суд не встановлює порушення пункту 1, він передає справу Комітету Міністрів, який закриває розгляд справи.

СТАТТЯ 47 Консультативні висновки

1. Суд може, на запит Комітету Міністрів, надавати консультативні висновки з правових питань, які стосуються тлумачення Конвенції та Протоколів до неї.
2. Такі висновки не поширюються на питання, що стосуються змісту чи обсягу прав і свобод, визначених у розділі I Конвенції та Протоколах до неї, чи на будь-які інші питання, які Суд або Комітет Міністрів може розглядати внаслідок будь-якого провадження, що може бути порушене відповідно до Конвенції.
3. Рішення Комітету Міністрів про подання запиту щодо консультативного висновку Суду ухвалюються більшістю голосів представників, які мають право засідати в Комітеті.

СТАТТЯ 48 Консультативна компетенція Суду

Суд вирішує, чи належить запит Комітету Міністрів щодо надання консультативного висновку до його компетенції, визначеної в статті 47.

СТАТТЯ 49 Умотивованість консультативних висновків

1. Консультативні висновки Суду мають бути вмотивовані.
2. Якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.
3. Консультативні висновки Суду передаються Комітетові Міністрів.

СТАТТЯ 50 Витрати на забезпечення діяльності Суду

Витрати на забезпечення діяльності Суду покладено на Раду Європи.

СТАТТЯ 51 Привілеї та імунітети суддів

Судді під час виконання своїх обов'язків користуються привілеями та імунітетами, передбаченими у статті 40 Статуту Ради Європи та угодах, укладених згідно з цією статтею.

РОЗДІЛ III ІНШІ ПОЛОЖЕННЯ

СТАТТЯ 52 Запити Генерального секретаря

На запит Генерального секретаря Ради Європи будь-яка Висока Договірна Сторона надає роз'яснення стосовно того, яким чином її національне право забезпечує ефективне виконання будь-якого з положень цієї Конвенції.

СТАТТЯ 53 Гарантія визнаних прав людини

Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує чи применшує будь-які права людини та основоположні свободи, які можуть бути визнані на підставі законів будь-якої Високої Договірної Сторони чи будь-якою іншою угодою, стороною якої вона є.

СТАТТЯ 54 Повноваження Комітету Міністрів

Ніщо в цій Конвенції не зменшує обсяг повноважень Комітету Міністрів, наданих йому Статутом Ради Європи.

СТАТТЯ 55 Відмова від інших засобів урегулювання спорів

Високі Договірні Сторони погоджуються, що без спеціальної домовленості вони не користуватимуться існуючими між ними чинними договорами, конвенціями або деклараціями для вирішення - шляхом звернення - спору, який виникає внаслідок тлумачення або застосування цієї Конвенції, засобами врегулювання спорів, не передбаченими цією Конвенцією.

СТАТТЯ 56 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава може при ратифікації чи будь-коли після цього заявити шляхом повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи про те, що дія цієї Конвенції поширюється, з урахуванням пункту 4 цієї статті, на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Дія Конвенції поширюється на територію або території, визначені в повідомленні, з тридцятого дня після отримання цього повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Однак положення цієї Конвенції застосовуються до таких територій з належним урахуванням місцевих вимог.

4. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 цієї статті, може будь-коли після цього оголосити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати скарги від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції.

СТАТТЯ 57 Застереження

1. Будь-яка держава може при підписанні цієї Конвенції або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти зробити застереження стосовно будь-якого окремого положення Конвенції з огляду на те, що будь-який чинний на той час на її території закон не відповідає цьому положенню. Застереження загального характеру згідно із цією статтею не дозволяються.

2. Будь-яке застереження, зроблене згідно із цією статтею, має містити стислий виклад відповідного закону.

СТАТТЯ 58 Денонсація

1. Висока Договірна Сторона може денонсувати цю Конвенцію тільки зі спливом п'ятирічного строку від дати, коли вона стала її стороною, і через шість місяців після подання відповідного повідомлення Генеральному секретареві Ради Європи, який інформує про це інші Високі Договірні Сторони.
2. Така денонсація не звільняє заінтересовану Високу Договірну Сторону від її зобов'язань за цією Конвенцією стосовно будь-якого діяння, яке могло бути порушенням таких зобов'язань і могло бути здійснене нею до дати, від якої денонсація набирає чинності.
3. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка перестає бути членом Ради Європи, перестає бути і стороною цієї Конвенції на тих самих умовах.
4. Відповідно до положень попередніх пунктів, Конвенція може бути денонсована стосовно будь-якої території, на яку поширювалася її дія згідно із заявою, зробленою на підставі статті 56.

СТАТТЯ 59 Підписання і ратифікація

1. Ця Конвенція відкрита для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи.
2. До цієї Конвенції може приєднатися Європейський Союз.
3. Ця Конвенція набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот.
4. Стосовно будь-якого підписанта цієї Конвенції, що ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.
5. Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всіх членів Ради Європи про набрання Конвенцією чинності, про Високі Договірні Сторони, які ратифікували її, та про подальше депонування ратифікаційних грамот.

Учинено в Римі 4 листопада 1950 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожному підписантові.

Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Протокол ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97

Офіційний переклад

Уряди держав - членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція), домовилися про таке:

Стаття 1

Захист власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які вона вважає за необхідне, щоб здійснювати контроль за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Стаття 2

Право на освіту

Нікому не може бути відмовлено у праві на освіту. Держава при виконанні будь-яких функцій, узятих нею на себе в галузі освіти і навчання, поважає право батьків забезпечувати таку освіту і навчання відповідно до їхніх релігійних і світоглядних переконань.

Стаття 3

Право на вільні вибори

Високі Договірні Сторони зобов'язуються проводити вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу у виборі законодавчого органу.

Стаття 4

Територіальне застосування

Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

Стаття 5

Зв'язок із Конвенцією

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1, 2, 3 і 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6

Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію; він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол набирає чинності після депонування десяти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, що ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

Учинено в Парижі 20 березня 1952 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 4 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який гарантує деякі права і свободи, не передбачені в Конвенції та у Першому протоколі

Протокол ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97

Офіційний переклад

Уряди держав - членів Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод, інших ніж ті, які вже включено до розділу I Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція), і в статтях 1 - 3 Першого протоколу до Конвенції, підписаного в Парижі 20 березня 1952 року, домовилися про таке:

Стаття 1

Заборона ув'язнення за борг

Нікого не може бути позбавлено свободи лише на підставі неспроможності виконати своє договірне зобов'язання.

Стаття 2

Свобода пересування

1. Кожен, хто законно перебуває на території будь-якої держави, має право вільно пересуватися і вільно вибирати місце проживання в межах цієї території.
2. Кожен є вільним залишати будь-яку країну, включно зі своєю власною.
3. На здійснення цих прав не можуть бути встановлені жодні обмеження, крім тих, що передбачені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної чи громадської безпеки, для підтримання публічного порядку, запобігання злочину, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб.
4. Права, викладені в пункті 1, також можуть у певних місцевостях підлягати обмеженням, що встановлені згідно із законом і виправдані суспільними інтересами в демократичному суспільстві.

Стаття 3

Заборона вислання громадянина

1. Нікого не може бути вислано, шляхом застосування індивідуальних або колективних заходів, з території держави, громадянином якої він є.

2. Нікого не може бути позбавлено права в'їзду на територію держави, громадянином якої він є.

Стаття 4

Заборона колективного вислання іноземців

Колективне вислання іноземців заборонено.

Стаття 5

Територіальне застосування

1. Будь-яка Висока Договірна Сторона може при підписанні або ратифікації чи будь-коли після цього надіслати Генеральному секретареві Ради Європи заяву, де зазначаються межі застосування нею положень цього Протоколу до територій, які зазначено в цій заяві і за міжнародні відносини яких вона є відповідальною.

2. Будь-яка Висока Договірна Сторона, яка надіслала заяву на підставі попередньої частини, може будь-коли після цього надіслати нову заяву про зміну умов будь-якої попередньої заяви чи припинення застосування положень цього Протоколу щодо будь-якої території.

3. Заява, зроблена згідно з цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

4. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації чи прийняття цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, розглядаються як окремі території для цілей посилань у статтях 2 і 3 на територію держави.

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може в будь-який інший час після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно всіх або деяких зі статей 1 - 4 цього Протоколу.

Стаття 6

Зв'язок із Конвенцією

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1 - 5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7

Підписання та ратифікація

1. Цей Протокол відкритий для підписання членами Ради Європи, які підписали Конвенцію; він має бути ратифікований одночасно з ратифікацією Конвенції або після її ратифікації. Протокол

набирає чинності після депонування п'яти ратифікаційних грамот. Стосовно будь-якого підписанта цього Протоколу, який ратифікуватиме його після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності з дня депонування його ратифікаційної грамоти.

2. Ратифікаційні грамоти передаються на зберігання Генеральному секретареві Ради Європи, який повідомляє всіх членів Ради про тих, хто здійснив ратифікацію.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 16 вересня 1963 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари

Протокол ратифіковано Законом № 1484-III від 22.02.2000

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи, які підписали цей Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція), вважаючи, що еволюційні зміни, що мали місце в кількох державах - членах Ради Європи, відображають загальну тенденцію до скасування смертної кари, домовилися про таке:

Стаття 1 Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2 Смертна кара під час війни

Держава може передбачити у своєму законодавстві смертну кару за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни; таке покарання застосовується лише у випадках, передбачених цим законодавством і згідно з його положеннями. Держава повідомляє Генерального секретаря Ради Європи про відповідні положення цього законодавства.

Стаття 3 Заборона відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 4 Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

Стаття 5 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.
2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 6 Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 - 5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7 Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами - членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава - член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона одночасно або раніше не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи

Стаття 8 Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав - членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 7.

2. Стосовно будь-якої держави - члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 9 Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави - члени Ради:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 5 і 8;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 28 квітня 1983 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожному підписантові.

Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Протокол ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, сповнені рішучості вжити нових заходів для забезпечення колективного гарантування певних прав і свобод за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція), домовилися про таке:

Стаття 1 Процедурні гарантії, що стосуються вислання іноземців

1. Іноземець, який законно проживає на території держави, не може бути висланий за її межі інакше ніж на виконання рішення, прийнятого відповідно до закону, і повинен мати можливість:

- a) наведення доводів проти свого вислання;
- b) перегляду своєї справи; і
- c) представлення з цією метою перед компетентним органом або перед особою чи особами, призначеними цим органом.

2. Іноземець може бути висланий ще до того, як він здійснив свої права, передбачені в підпунктах "а", "b" та "с" пункту 1 цієї статті, коли таке вислання є необхідним в інтересах публічного порядку або ґрунтується на міркуваннях національної безпеки.

Стаття 2 Право на оскарження в кримінальних справах

1. Кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, включаючи підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом.

2. Із цього права можуть поширюватися винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її було визнано винною і засуджено після оскарження виправдувального вироку.

Стаття 3 Відшкодування в разі судової помилки

Якщо остаточним рішенням особу було засуджено за вчинення кримінального правопорушення і якщо на підставі нового чи нововиявленого факту, який беззаперечно доводить наявність судової помилки, винесений їй вирок було потім скасовано або її було помилувано, то ця особа, яка зазнала покарання в результаті такого засудження, одержує

відшкодування згідно із законом або практикою відповідної держави, якщо тільки не буде доведено, що зазначений невідомий факт не було свого часу виявлено повністю або частково з вини цієї особи.

Стаття 4 Право не бути притягненим до суду або покараним двічі

1. Нікого не може бути вдруге притягнуто до суду або покарано в порядку кримінального провадження під юрисдикцією однієї і тієї самої держави за правопорушення, за яке його вже було остаточно виправдано або засуджено відповідно до закону та кримінальної процедури цієї держави.
2. Положення попереднього пункту не перешкоджають відновленню провадження у справі згідно із законом та кримінальною процедурою відповідної держави за наявності нових або нововиявлених фактів чи в разі виявлення суттєвих недоліків у попередньому судовому розгляді, які могли вплинути на результати розгляду справи.
3. Жодних відступів від положень цієї статті не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 5 Рівноправність кожного з подружжя

Кожен з подружжя у відносинах між собою і в їхніх відносинах зі своїми дітьми користується рівними правами та обов'язками цивільного характеру, що виникають зі вступу у шлюб, перебування в шлюбі та у випадку його розірвання. Ця стаття не перешкоджає державам вживати таких заходів, що є необхідними в інтересах дітей.

Стаття 6 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, на які поширюватиметься дія цього Протоколу, і встановити межі застосування нею його положень до такої території чи територій.
2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.
3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена щодо будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом двомісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.
4. Заява, зроблена згідно з цією статтею, розглядається як така, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

5. Територія будь-якої держави, до якої цей Протокол застосовується на підставі його ратифікації, прийняття або схвалення цією державою, і кожна територія, до якої цей Протокол застосовується на підставі заяви, зробленої такою державою згідно з цією статтею, можуть розглядатися як окремі території для цілей посилання в статті 1 на територію держави.

6. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може в будь-коли після цього заявити від імені однієї або кількох територій, яких стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно статей 1 - 5 цього Протоколу.

Стаття 7 Зв'язок із Конвенцією

Держави-учасниці розглядають положення статей 1 - 6 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 8 Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами - членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава - член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 9 Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати, коли п'ять держав - членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 8.

2. Для будь-якої держави-члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 10 Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави - члени Ради:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 6 і 9;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, яке стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Страсбурзі 22 листопада 1984 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі - членові Ради Європи.

Протокол № 12 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Протокол ратифіковано Законом № 3435-IV від 09.02.2006, ВВР, 2006, № 27, ст.229

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи, які підписали цей Протокол,

беручи до уваги основоположний принцип, відповідно до якого всі особи є рівними перед законом і мають право на рівний захист за законом;

будучи сповненими рішучості вжити подальших заходів для сприяння рівності всіх осіб шляхом колективного застосування загальної заборони дискримінації за допомогою Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція);

знову підтверджуючи, що принцип недискримінації не стоїть на заваді Державам-учасницям уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими,

домовилися про таке:

Стаття 1 Загальна заборона дискримінації

1. Здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження або за іншою ознакою.
2. Ніхто не може бути дискримінований будь-яким органом державної влади за будь-якою ознакою, наприклад за тими, які зазначено в пункті 1.

Стаття 2 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава під час підписання або депонування своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може точно визначити територію чи території, до яких застосовується цей Протокол.
2. Будь-яка держава будь-коли в подальшому за допомогою заяви, адресованої Генеральному секретарю Ради Європи, може поширити застосування цього Протоколу на будь-яку іншу територію, точно визначену в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.
3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, точно визначеної в цій заяві, за допомогою

повідомлення, адресованого Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання або зміна набувають чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

4. Заява, зроблена згідно із цією статтею, вважається такою, що зроблена відповідно до пункту 1 статті 56 Конвенції.

5. Будь-яка держава, яка зробила заяву відповідно до пункту 1 чи 2 цієї статті, може будь-коли в подальшому заявити від імені однієї чи більш ніж однієї території, якої стосується заява, що вона визнає компетенцію Суду приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб згідно зі статтею 34 Конвенції стосовно статті 1 цього Протоколу.

Стаття 3 Зв'язок з Конвенцією

У відносинах між Держави-учасницями положення статей 1 та 2 цього Протоколу вважаються додатковими статтями Конвенції й усі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 4 Підписання та ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами - членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню. Держава - член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти чи схвалити цього Протоколу, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенції. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 5 Набуття чинності

1. Цей Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати, коли десять держав - членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 4.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка в подальшому висловлює свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу, Протокол набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 6 Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всім державам - членам Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття чи схвалення;
- c) про будь-яку дату набуття чинності цим Протоколом згідно зі статтями 2 та 5;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосується цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цей Протокол.

Учинено в Римі 4 листопада 2000 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі - члену Ради Європи.

Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари за всіх обставин

Протокол ратифіковано Законом № 318-IV від 28.11.2002

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, переконані, що право кожної людини на життя є основоположною цінністю в демократичному суспільстві і що скасування смертної кари становить суть від суті захисту цього права та цілковитого визнання гідності, притаманної всім людям;

бажаючи посилити захист права на життя, гарантованого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, підписаною в Римі 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція);

відзначаючи, що Протокол № 6 до Конвенції, який стосується скасування смертної кари, підписаний у Страсбурзі 28 квітня 1983 року, не виключає смертної кари за діяння, вчинені під час війни або невідвортної загрози війни;

сповнені рішучості зробити останній крок до скасування смертної кари за всіх обставин, домовилися про таке:

Стаття 1 Скасування смертної кари

Смертна кара скасовується. Нікого не може бути засуджено до такого покарання або страчено.

Стаття 2 Заборона відступу від зобов'язань

Жодних відступів від положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 15 Конвенції.

Стаття 3 Заборона застережень

Жодних застережень стосовно положень цього Протоколу не допускається на підставі статті 57 Конвенції.

Стаття 4 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава при підписанні або депонуванні своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи схвалення може зазначити територію чи території, до яких застосовуватиметься цей Протокол.

2. Будь-яка держава може будь-коли після цього надіслати на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заяву про поширення дії цього Протоколу на будь-яку іншу територію, зазначену

в цій заяві. Стосовно такої території Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена на підставі двох попередніх пунктів, може бути відкликана або змінена стосовно будь-якої території, зазначеної в цій заяві, у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання або зміна набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку після дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 5 Зв'язок із Конвенцією

Держави - учасниці розглядають положення статей 1 - 4 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, і всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 6 Підписання і ратифікація

Цей Протокол відкритий для підписання державами - членами Ради Європи, які підписали Конвенцію. Він ратифікується, приймається чи схвалюється. Держава - член Ради Європи не може ратифікувати, прийняти або схвалити цей Протокол, якщо вона раніше або одночасно не ратифікувала Конвенцію. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення депонуються у Генерального секретаря Ради Європи.

Стаття 7 Набрання чинності

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати, коли десять держав - членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 6.

2. Для будь-якої держави - члена, яка висловить свою згоду на обов'язковість для неї цього Протоколу після набрання ним чинності, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає зі спливом тримісячного строку від дати депонування ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи схвалення.

Стаття 8 Функції депозитарію

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави - члени Ради Європи:

- a) про будь-яке підписання;
- b) про депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c) про будь-яку дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтями 4 і 7;
- d) про будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосуються цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені представники, підписали цей Протокол.

Учинено у Вільнюсі 3 травня 2002 року англійською і французькою мовами, обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі - члену Ради Європи.

Протокол № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Страсбург 2 жовтня 2013 року

Протокол ратифіковано із заявою Законом № 2156-VIII від 05.10.2017

Преамбула

Держави-члени Ради Європи та інші Високі Договірні Сторони Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, підписаної в Римі 4 листопада 1950 року (далі - Конвенція), які підписали цей Протокол,

беручи до уваги положення Конвенції та, зокрема, статтю 19 про створення Європейського суду з прав людини (далі - Суд);

зважаючи на розширення компетенції Суду щодо надання консультативних висновків, що додатково сприятиме посиленню взаємодії між Судом та національними органами влади і таким чином підтримуватиме виконання Конвенції у відповідності з принципом субсидіарності;

беручи до уваги Висновок № 285 (2013), ухвалений Парламентською Асамблеєю Ради Європи 28 червня 2013 року,

домовилися про таке:

Стаття 1

1. Вищі судові установи Високої Договірної Сторони, як визначено відповідно до статті 10, можуть звертатися до Суду щодо надання консультативних висновків з принципових питань, які стосуються тлумачення або застосування прав і свобод, визначених Конвенцією або протоколами до неї;

2. Суд та судова установа, яка звертається із запитом, може отримати консультативний висновок лише у тому випадку, якщо справа перебуває у його провадженні;

3. Суд та судова установа, яка звертається із запитом, зазначає причини свого запиту і надає інформацію щодо відповідних юридичних та фактичних обставин справи, яка перебуває у провадженні.

Стаття 2

1. Колегія у складі п'яти суддів Великої Палати вирішує, чи приймати запит щодо надання консультативного висновку беручи до уваги статтю 1. Колегія суддів мотивує будь-яку відмову у прийнятті запиту.

2. Якщо колегія суддів приймає запит, Велика Палата Суду надає консультативний висновок.

3. До складу колегії суддів та Великої Палати, зазначених у попередніх пунктах, входить ех officіо суддя, обраний від Високої Договірної Сторони, до якої належить суд чи судова установа, що звертається із запитом. У разі відсутності такого судді або якщо він не може брати участь у засіданнях, Голова Суду вибирає зі списку, поданого заздалегідь цією Стороною, особу, яка засідає як суддя.

Стаття 3

Комісар Ради Європи з прав людини і Висока Договірна Сторона, до якої належить судова установа, що звертається із запитом, мають право подавати свої письмові зауваження і брати участь у будь-якому слуханні. Голова Суду, в інтересах належного здійснення правосуддя, може запропонувати будь-якій іншій Високій Договірній Стороні або особі також подати свої письмові зауваження або взяти участь у будь-якому слуханні.

Стаття 4

1. Консультативні висновки повинні бути вмотивовані.
2. Якщо консультативний висновок повністю або частково не виражає одностайної думки суддів, кожний суддя має право викласти окрему думку.
3. Консультативні висновки передаються суду, який звертається із запитом, та Високій Договірній Стороні, до якої належить така судова установа.
4. Консультативні висновки повинні бути опубліковані.

Стаття 5

Консультативні висновки не мають обов'язкової сили.

Стаття 6

Високі Договірні Сторони розглядають положення статей 1-5 цього Протоколу як додаткові статті Конвенції, та всі положення Конвенції застосовуються відповідно.

Стаття 7

1. Цей Протокол відкритий для підписання Високими Договірними Сторонами Конвенції, які можуть висловити свою згоду на його обов'язковість шляхом:
  - a. підписання без застережень щодо ратифікації, прийняття чи схвалення; або
  - b. підписання, що підлягає ратифікації, прийняттю чи схваленню, з подальшою ратифікацією, прийняттям чи схваленням.
2. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи схвалення передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 8

1. Цей Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати, коли десять Високих Договірних Сторін Конвенції висловили свою згоду на обов'язковість для них цього Протоколу згідно з положеннями статті 7.

2. Для будь-якої Високої Договірної Сторони Конвенції, яка пізніше висловить свою згоду на обов'язковість цього Протоколу для неї, Протокол набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку від дати, коли така Сторона висловила свою згоду на обов'язковість цього Протоколу відповідно до положень статті 7.

Стаття 9

Жодне застереження до положень цього Протоколу на підставі статті 57 Конвенції не допускається.

Стаття 10

Кожна Висока Договірна Сторона Конвенції при підписанні або депонуванні своїх ратифікаційних грамот чи документів про прийняття або схвалення, адресованих Генеральному Секретарю Ради Європи, вказує судові установи, визначені для цілей пункту 1 статті 1 цього Протоколу. Ця заява може бути змінена пізніше у будь-який час і таким самим чином.

Стаття 11

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє всі держави-члени Ради Європи та інші Високі Договірні Сторони Конвенції про:

- a. будь-яке підписання;
- b. депонування будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття або схвалення;
- c. дату набрання чинності цим Протоколом згідно зі статтею 8;
- d. будь-яку заяву, зроблену відповідно до статті 10; та
- e. будь-яку іншу дію, повідомлення чи сповіщення, що стосуються цього Протоколу.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цей Протокол.

Учинено у м. Страсбурзі 2 жовтня 2013 року англійською і французькою мовами, при цьому обидва тексти є рівно автентичними, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цього Протоколу кожній державі-члену Ради Європи та іншим Високим Договірним Сторонам Конвенції.

Європейська соціальна хартія (ETS № 35)

Турін, 18 жовтня 1961 року

Офіційний переклад

Уряди, які підписали цю Хартію, будучи членами Ради Європи,

враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, а також сприяння їхньому економічному та соціальному прогресу шляхом, зокрема, захисту та подальшого здійснення прав і основних свобод людини,

беручи до уваги, що в Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини, яка була підписана в Римі 4 листопада 1950 року, та Протоколі до неї, який був підписаний у Парижі 20 березня 1952 року, держави - члени Ради Європи домовилися забезпечити своєму населенню громадянські та політичні права і свободи, визначені в цих документах,

враховуючи, що здійснення соціальних прав повинно бути забезпечене без будь-якої дискримінації за ознакою раси, кольору шкіри, статі, віросповідання, політичних переконань, національної належності чи соціального походження,

сповнені рішучості спільно зробити все можливе для підвищення життєвого рівня та поліпшення соціальної забезпеченості як міського, так і сільського населення шляхом використання відповідних установ і здійснення відповідних заходів,

погодилися про таке:

Частина I

Договірні Сторони ставлять за мету своєї політики, до здійснення якої вони прагнуть усіма відповідними засобами як національного, так і міжнародного характеру, досягнення умов, за яких можуть ефективно здійснюватися такі права та принципи:

1. Кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає.
2. Всі працівники мають право на справедливі умови праці.
3. Всі працівники мають право на безпечні та здорові умови праці.
4. Всі працівники мають право на справедливую винагороду, яка забезпечує достатній життєвий рівень для них самих та для їхніх сімей.
5. Всі працівники та роботодавці мають право на свободу об'єднання у національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів.
6. Всі працівники та роботодавці мають право на укладання колективних договорів.

7. Діти та підлітки мають право на особливий захист від фізичних та моральних ризиків, на які вони наражаються.
8. Працюючі жінки у випадку материнства та інші працюючі жінки у відповідних випадках мають право на особливий захист за місцем їхньої роботи.
9. Кожна людина має право на належні умови професійної орієнтації, які допомагають їй вибрати професію згідно із своїми особистими здібностями та інтересами.
10. Кожна людина має право на належні умови професійної підготовки.
11. Кожна людина має право користуватися будь-якими заходами, що дозволяють їй досягти найкращого стану здоров'я.
12. Всі працівники та їхні утриманці мають право на соціальне забезпечення.
13. Кожна малозабезпечена людина має право на соціальну та медичну допомогу.
14. Кожна людина має право користуватися соціальними службами.
15. Інваліди мають право на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію незалежно від причин і характеру їхньої інвалідності.
16. Сім'я як головний осередок суспільства має право на відповідний соціальний, правовий та економічний захист, який забезпечує її всебічний розвиток.
17. Матері та діти, незалежно від сімейного стану і родинних відносин, мають право на відповідний соціальний та економічний захист.
18. Громадяни будь-якої із Договірних Сторін мають право займатися будь-якою прибутковою діяльністю на території будь-якої іншої Договірної Сторони на засадах рівності з громадянами останньої з урахуванням обмежень, які запроваджуються на підставі безперечних економічних або соціальних причин.
19. Трудящі-мігранти, які є громадянами будь-якої Договірної Сторони, і члени їхніх сімей мають право на захист і допомогу на території будь-якої іншої Договірної Сторони.

Частина II

Договірні Сторони зобов'язуються, як це передбачено в частині III, вважати для себе обов'язковими зобов'язання, визначені в нижченаведених статтях і пунктах.

Стаття 1 Право на працю

З метою забезпечення ефективного здійснення права на працю Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Вважати однією із своїх найголовніших цілей і одним із своїх найголовніших обов'язків досягнення і підтримання якомога високого і стабільного рівня зайнятості, маючи на меті досягнення повної зайнятості.

2. Ефективно захищати право працівника заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає.
3. Створювати безкоштовні служби працевлаштування для всіх працівників або забезпечувати їх функціонування.
4. Забезпечувати належну професійну орієнтацію, підготовку та перекваліфікацію або сприяти їм.

Стаття 2 Право на справедливі умови праці

З метою забезпечення ефективного здійснення права на справедливі умови праці Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Встановити розумну тривалість щоденної та щотижневої роботи і поступово скорочувати робочий тиждень з урахуванням підвищення продуктивності праці та інших відповідних факторів.
2. Встановити оплачувані святкові дні.
3. Встановити щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше двох тижнів.
4. Встановити додаткові оплачувані відпустки або скорочену тривалість робочого часу для працівників, зайнятих на роботах, де умови праці визнані небезпечними або шкідливими.
5. Забезпечити щотижневий відпочинок, який по можливості збігається із днем, що за традиціями або звичаями відповідної країни чи регіону визнається днем відпочинку.

Стаття 3 Право на безпечні та здорові умови праці

З метою забезпечення ефективного здійснення права на безпечні та здорові умови праці Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Прийняти правила з техніки безпеки та гігієни праці.
2. Забезпечити виконання таких правил шляхом нагляду за дотриманням їхніх вимог.
3. Проводити консультації, за необхідністю, з організаціями роботодавців та працівників щодо заходів, спрямованих на поліпшення техніки безпеки та гігієни на виробництві.

Стаття 4 Право на справедливую винагороду

З метою забезпечення ефективного здійснення права на справедливую винагороду Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Визнати право працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень.
2. Визнати право працівників на підвищену ставку винагороди за роботу в надурочний час з урахуванням винятків, передбачених для окремих випадків.
3. Визнати право працюючих чоловіків і жінок на рівну винагороду за працю рівної цінності.

4. Визнати право усіх працівників на розумний строк попередження про звільнення з роботи.
5. Здійснювати відрахування із заробітної плати тільки на умовах і в розмірах, передбачених національними законами або правилами чи встановлених колективними договорами або арбітражними рішеннями.

Здійснення цих прав досягається шляхом вільного укладання колективних договорів, запровадження законних систем нарахування заробітної плати або вжиття інших заходів, що відповідають національним умовам.

Стаття 5 Право на створення організацій

З метою забезпечення здійснення або сприяння здійсненню свободи працівників і роботодавців створювати місцеві, національні або міжнародні організації для захисту своїх економічних і соціальних інтересів та вступати в такі організації Договірні Сторони зобов'язуються, що національне законодавство не буде ніяким чином обмежувати цю свободу або використовуватися для її обмеження. Обсяг застосування гарантій, передбачених цією статтею, до поліції визначається національними законами або правилами. Порядок застосування цих гарантій до осіб, що входять до складу збройних сил, і обсяг їх застосування до осіб цієї категорії також визначаються національними законами або правилами.

Стаття 6 Право на укладання колективних договорів

З метою забезпечення ефективного здійснення права на укладання колективних договорів Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Сприяти проведенню спільних консультацій між працівниками та роботодавцями.
2. Сприяти, коли це необхідно і доцільно, створенню механізму переговорів на добровільній основі між роботодавцями або організаціями роботодавців та організаціями працівників з метою регулювання умов праці за допомогою колективних договорів.
3. Сприяти створенню та використанню належного механізму примирення та добровільного арбітражу для врегулювання трудових спорів.

А також визнають:

4. Право працівників і роботодавців на колективні дії у випадках розбіжності інтересів, включаючи право на страйки, з урахуванням зобов'язань, які можуть впливати з раніше укладених колективних договорів.

Стаття 7 Право дітей та підлітків на захист

З метою забезпечення ефективного здійснення права дітей та підлітків на захист Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Встановити, що мінімальний вік прийняття на роботу становить 15 років, за винятком дітей, які приймаються для виконання робіт, визнаних легкими роботами, що не завдають шкоди здоров'ю дітей, їхній моральності або освіті.
2. Підвищити мінімальний вік прийняття на роботу, де умови праці визнано небезпечними або шкідливими.
3. Заборонити застосування праці осіб, які ще здобувають обов'язкову освіту, на роботах, що можуть порушити процес їхнього повного навчання.
4. Обмежити тривалість робочого часу для осіб молодше 16 років відповідно до потреб їхнього розвитку, і особливо потреб у професійній підготовці.
5. Визнати право молодих працівників і учнів на виробництві на справедливую заробітну плату або іншу відповідну допомогу.
6. Встановити, що час, витрачений підлітками за згодою роботодавця на професійну підготовку в нормовані робочі години, зараховується як робочий час.
7. Встановити, що працюючі особи молодше 18 років мають право на щорічну оплачувану відпустку тривалістю не менше трьох тижнів.
8. Заборонити застосування праці осіб молодше 18 років на роботах у нічний час, за винятком деяких робіт, визначених національними законами чи правилами.
9. Передбачити, що особи молодше 18 років, праця яких застосовується на роботах, визначених національними законами чи правилами, підлягають регулярному медичному оглядові.
10. Забезпечити особливий захист дітей та підлітків від фізичних і моральних ризиків, на які вони наражаються, і зокрема від тих ризиків, що безпосередньо або опосередковано впливають з виконуваної ними роботи.

Стаття 8 Право працюючих жінок на захист

З метою забезпечення ефективного здійснення права працюючих жінок на захист Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Забезпечити жінкам відпустку на період до і після пологів загальною тривалістю не менше 12 тижнів або з оплатою такої відпустки, або з виплатою достатньої допомоги по соціальному забезпеченню, або з наданням допомоги за рахунок державних коштів.
2. Вважати незаконним, якщо роботодавець надсилає жінці попередження про звільнення з роботи під час її перебування у відпустці по вагітності та родах або якщо він робить попередження про звільнення у такий час, що воно набирає чинності в період її знаходження у такий відпустці.
3. Забезпечити матерям, що мають грудних дітей, перерви, тривалість яких достатня для годування дитини.
4. а) Регламентувати залучення жінок до робіт у нічний час у промисловості.

б) Заборонити застосування праці жінок на підземних гірних роботах і відповідно на всіх інших роботах, які протипоказані жінкам у зв'язку із небезпечними, шкідливими або важкими умовами праці.

Стаття 9 Право на професійну орієнтацію

З метою забезпечення ефективного здійснення права на професійну орієнтацію Договірні Сторони зобов'язуються, у разі необхідності, створити службу або сприяти діяльності служби, яка допомагатиме всім особам, включаючи інвалідів, у вирішенні проблем, пов'язаних із вибором професії та набуттям професійних навичок, з належним урахуванням здібностей кожної особи та потреби в них на ринку праці; така допомога повинна надаватись безкоштовно як підліткам, включаючи школярів, так і повнолітнім особам.

Стаття 10 Право на професійну підготовку

З метою забезпечення ефективного здійснення права на професійну підготовку Договірні Сторони зобов'язуються:

1. У разі необхідності, консультуючись з організаціями роботодавців і працівників, започаткувати професійно-технічну підготовку або сприяти професійно-технічній підготовці всіх осіб, включаючи інвалідів, а також створити умови для доступу до вищої технічної та університетської освіти на основі виключно особистих здібностей.

2. Започаткувати систему виробничого навчання та інші регулярні програми професійної підготовки підлітків - хлопців та дівчат - з їхніх різних професій або сприяти функціонуванню такої системи.

3. Започаткувати або заохочувати, у разі необхідності:

а) належні та легкодоступні програми професійної підготовки повнолітніх працівників;

б) спеціальні програми перепідготовки повнолітніх працівників, необхідність в яких виникає внаслідок технічного прогресу або нових тенденцій на ринку праці.

4. Заохочувати повне використання існуючих програм шляхом вжиття таких відповідних заходів, як:

а) зменшення або скасування будь-яких внесків або зборів;

б) надання у відповідних випадках грошової допомоги;

в) зарахування до нормованих робочих годин часу, витраченого працівником, на вимогу його роботодавця, на додаткову професійну підготовку без відриву від виробництва;

г) забезпечення шляхом відповідного контролю після консультацій з організаціями роботодавців і працівників ефективності виробничого навчання та інших програм професійної підготовки молодих працівників і у цілому належного захисту молодих працівників.

Стаття 11 Право на охорону здоров'я

З метою забезпечення ефективного здійснення права на охорону здоров'я Договірні Сторони зобов'язуються самостійно або у співробітництві з громадськими чи приватними організаціями вживати відповідних заходів для того, щоб, крім іншого:

1. Усунути, у міру можливості, причини слабого здоров'я.
2. Забезпечити діяльність консультативно-просвітницьких служб, які сприяли б поліпшенню здоров'я і підвищенню особистої відповідальності за стан здоров'я.
3. Запобігати, у міру можливості, епідемічним, ендемічним та іншим захворюванням.

Стаття 12 Право на соціальне забезпечення

З метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальне забезпечення Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Започаткувати систему соціального забезпечення або підтримувати її функціонування.
2. Підтримувати систему соціального забезпечення на такому задовільному рівні, який принаймні необхідний для ратифікації Конвенції про мінімальні норми соціального забезпечення (МОП, № 102).
3. Докладати зусилля для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень.
4. Вживати заходів шляхом укладання відповідних двосторонніх і багатосторонніх угод або в інший спосіб і відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення:
  - a) рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших Договірних Сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення, включаючи збереження пільг, які надаються законодавством про соціальне забезпечення, незалежно від пересування соціально захищених осіб по територіях Договірних Сторін;
  - b) надання, здійснення та поновлення прав на соціальне забезпечення такими засобами, як сумарний залік періодів страхування або роботи, що були здійснені за законодавством кожної з Договірних Сторін.

Стаття 13 Право на соціальну та медичну допомогу

З метою забезпечення ефективного здійснення права на соціальну та медичну допомогу Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Забезпечити, щоб будь-якій малозабезпеченій особі яка неспроможна отримати достатніх коштів або завдяки своїм власним зусиллям, або з інших джерел, зокрема за рахунок допомоги по соціальному забезпеченню, надавалась належна допомога, а у випадку захворювання забезпечувався догляд, якого вимагає стан її здоров'я.

2. Забезпечити, щоб політичні або соціальні права осіб, які отримують таку допомогу, на цій підставі не обмежувалися.

3. Передбачити, що кожна людина може отримувати у відповідних державних чи приватних службах такі поради та персональну допомогу, які можуть бути необхідні для запобігання виникненню особистого або сімейного нужденного становища, для його подолання чи полегшення.

4. Застосовувати положення пунктів 1, 2 і 3 цієї статті на засадах рівності між своїми громадянами та громадянами інших Договірних Сторін, що на законних підставах перебувають на їхній території, відповідно до своїх зобов'язань за Європейською конвенцією про соціальну та медичну допомогу, яка була підписана в Парижі 11 грудня 1953 року.

Стаття 14 Право на користування соціальними службами

З метою забезпечення ефективного здійснення права на користування соціальними службами Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Сприяти функціонуванню служб або створювати служби, які, завдяки використанню методів соціальної роботи, сприяли б підвищенню добробуту і розвитку як окремих осіб, так і груп осіб у суспільстві, а також їхній адаптації до соціального середовища.

2. Заохочувати окремих осіб і добровільні чи інші організації до участі у створенні та функціонуванні таких служб.

Стаття 15 Право осіб з фізичними або розумовими вадами на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію

З метою забезпечення ефективного здійснення права осіб з фізичними або розумовими вадами на професійне навчання, перекваліфікацію та соціальну реадaptaцію Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Вживати належних заходів для забезпечення програм професійного навчання, в тому числі, у разі необхідності, для функціонування державних або приватних спеціалізованих учбових закладів.

2. Вживати для працевлаштування інвалідів належних заходів, таких, як створення спеціалізованих служб працевлаштування, забезпечення особливих умов праці та заохочення роботодавців до прийняття на роботу інвалідів.

Стаття 16 Право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист

З метою забезпечення умов, необхідних для всебічного розвитку сім'ї, яка є головним осередком суспільства, Договірні Сторони зобов'язуються сприяти економічному, правовому та соціальному захисту сімейного життя такими засобами, як соціальна допомога та допомога сім'ям з дітьми, фіскальні заходи, надання сім'ям житла, допомога молодим та інші відповідні засоби.

Стаття 17 Право матерів і дітей на соціальний та економічний захист

З метою забезпечення ефективного здійснення права матерів і дітей на соціальний та економічний захист Договірні Сторони вживатимуть всіх відповідних і необхідних для досягнення такої цілі заходів, включаючи створення відповідних установ чи служб або підтримання їхньої діяльності.

Стаття 18 Право займатися прибутковою діяльністю на території інших Договірних Сторін

З метою забезпечення ефективного здійснення права займатися прибутковою діяльністю на території будь-якої іншої Договірної Сторони, Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Сприятливо застосовувати чинні правила.
2. Спростити існуючі формальності та зменшити або скасувати державне мито й інші збори, які сплачуються іноземними робітниками або їхніми роботодавцями.
3. Лібералізувати в односторонньому порядку або колективно правила, які регулюють працю іноземних робітників.

А також визнають:

4. Право своїх громадян залишати свою країну для того, щоб займатися прибутковою діяльністю на території інших Договірних Сторін.

Стаття 19 Право трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу

З метою забезпечення ефективного здійснення права трудящих-мігрантів і членів їхніх сімей на захист і допомогу на території будь-якої іншої Договірної Сторони, Договірні Сторони зобов'язуються:

1. Підтримувати або забезпечувати функціонування відповідних і безкоштовних служб, які надавали б таким робітникам допомогу, зокрема в одержанні точної інформації, а також вживати в межах національних законів і правил всіх відповідних заходів для запобігання дезінформації щодо еміграції та імміграції.
2. Вживати в межах своєї юрисдикції відповідних заходів для сприяння від'їзду, перебуванню та прийому таких робітників і членів їхніх сімей, а також забезпечувати в межах своєї юрисдикції під час їхнього перебування відповідні санітарні та медичні послуги і належні гігієнічні умови.
3. Сприяти, у разі необхідності, співробітництву між державними і приватними соціальними службами в країнах еміграції та імміграції.
4. Забезпечувати таким робітникам, коли вони перебувають на їхній території на законних підставах, якщо такі питання регулюються законами або правилами чи підлягають контролю з боку адміністративних властей, режим не менш сприятливий, ніж режим, який надається їхнім власним громадянам у тому, що стосується таких питань:

- a) винагорода та інші умови прийняття на роботу і праці;

- b) членство у профспілках та користування пільгами колективних договорів;
- c) житло.

5. Забезпечувати таким робітникам, коли вони перебувають на їхній території на законних підставах, режим не менш сприятливий, ніж режим, який надається їхнім власним громадянам у тому, що стосується податків, зборів чи внесків, які пов'язані із роботою і які стягуються щодо працюючих осіб.

6. Сприяти у міру можливості об'єднанню сім'ї іноземного робітника, який має дозвіл перебувати на відповідній території.

7. Забезпечувати таким робітникам, коли вони перебувають на їхній території на законних підставах, режим не менш сприятливий, ніж режим, який надається їхнім власним громадянам у тому, що стосується судочинства з питань, згаданих у цій статті.

8. Забезпечити, щоб такі робітники, коли вони мешкають на їхній території на законних підставах, не висилалися, якщо вони не загрожують національній безпеці або не зашкоджують державним інтересам чи моральності.

9. Дозволяти переказувати в обсягах, передбачених законом, такі частини доходів і збережень трудящих-мігрантів, які останні можуть забажати.

10. Поширити захист і допомогу, передбачені у цій статті, на трудящих-мігрантів, що займаються самостійною підприємницькою діяльністю, в такому обсязі, в якому зазначені положення можуть застосовуватися.

Частина III

Стаття 20 Зобов'язання

1. Кожна Договірна Сторона зобов'язується:

a) вважати частину I цієї Хартії декларацією цілей, до здійснення яких вона прагнутиме усіма відповідними засобами, які зазначені у вступному пункті частини I;

b) вважати для себе обов'язковими принаймні п'ять із наступних статей частини II цієї Хартії, а саме: статті 1, 5, 6, 12, 13, 16 і 19;

c) на додаток до статей, визначених нею згідно з попереднім підпунктом, вважати для себе обов'язковими таку кількість статей або позначених цифрами пунктів частини II Хартії, яку вона може визначити на свій розсуд, при тому розумінні, що загальна кількість статей або позначених цифрами пунктів, які вона вважає для себе обов'язковими, становить не менше 10 статей або 45 позначених цифрами пунктів.

2. Рішення щодо статей або пунктів, визначених згідно з підпунктами b і c пункту 1 цієї статті, повідомляється Генеральному секретарю Ради Європи під час здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про затвердження відповідної Договірної Сторони.

3. Будь-яка Договірна Сторона в подальшому в будь-який час у повідомленні на ім'я Генерального секретаря може заявити про те, що вона вважає для себе обов'язковими будь-

які статті або позначені цифрами пункти частини II Хартії, які вона ще не прийняла згідно з пунктом 1 цієї статті. Такі взяті в подальшому зобов'язання вважаються складовою частиною ратифікації або затвердження і набувають такої ж чинності на тридцятий день від дати отримання відповідного повідомлення.

4. Генеральний секретар повідомляє всі уряди, що підписали цю Хартію, і Генерального директора Міжнародного бюро праці про будь-які повідомлення, які він отримує згідно із цією частиною Хартії.

5. Кожна Договірна Сторона забезпечує функціонування системи інспекції праці відповідно до національних умов.

Частина IV

Стаття 21 Доповіді про прийнятті положення

Договірні Сторони кожні два роки у формі, яка визначається Комітетом міністрів, надсилають Генеральному секретарю Ради Європи доповідь про застосування прийнятих ними положень частини II Хартії.

Стаття 22 Доповіді про неприйнятті положення

Договірні Сторони надсилають Генеральному секретарю через відповідні проміжки часу на прохання Комітету міністрів доповіді про положення частини II Хартії, які вони не прийняли під час ратифікації або затвердження чи у подальших повідомленнях. Комітет міністрів періодично визначає, про які положення і в якій формі такі доповіді мають бути надіслані.

Стаття 23 Перепродження копій доповідей

1. Кожна Договірна Сторона надсилає копії своїх доповідей, зазначених в статтях 21 і 22, тим своїм національним організаціям, що є членами міжнародних організацій роботодавців і профспілок, яким пропонується згідно з пунктом 2 статті 27 бути представленими на засіданнях Підкомітету Урядового соціального комітету.

2. Договірні Сторони надсилають Генеральному секретарю на прохання цих національних організацій будь-які коментарі, одержані від них щодо зазначених доповідей.

Стаття 24 Розгляд доповідей

Доповіді, надіслані Генеральному секретарю згідно із статтями 21 і 22, розглядаються Комітетом експертів, якому також подаються будь-які коментарі, що були надіслані Генеральному секретарю відповідно до пункту 2 статті 23.

Стаття 25 Комітет експертів

1. До складу Комітету експертів входить не більше семи членів, що призначаються Комітетом міністрів із списку висунутих Договірними Сторонами незалежних експертів, які відзначаються найвищою сумлінністю і мають визнаний авторитет у галузі міжнародних соціальних питань.
2. Члени Комітету призначаються на шість років і можуть бути призначені на новий строк. Однак при першому призначенні членів Комітету строк повноважень двох членів закінчується в кінці чотирирічного періоду.
3. Члени Комітету, повноваження яких мають закінчитися в кінці першого чотирирічного періоду, визначаються Комітетом міністрів за жеребом одразу ж після першого призначення.
4. Член Комітету експертів, призначений для заміщення члена, строк повноважень якого не минув, обіймає посаду протягом решти частини строку повноважень свого попередника.

Стаття 26 Участь Міжнародної організації праці

Міжнародній організації праці пропонується призначити представника для участі в роботі Комітету експертів із правом дорадчого голосу.

Стаття 27 Підкомітет Урядового соціального комітету

1. Доповіді Договірних Сторін і висновки Комітету експертів подаються на розгляд Підкомітету Урядового соціального комітету Ради Європи.
2. До складу Підкомітету входить по одному представнику від кожної Договірної Сторони. Він пропонує не більше ніж двом міжнародним організаціям роботодавців і не більше ніж двом міжнародним організаціям профспілок, які він може визначити, бути представленими на його засіданнях наглядачами із правом дорадчого голосу. Крім того, він може консультиватися не більше ніж з двома представниками міжнародних неурядових організацій, які мають консультативний статус при Раді Європи, з питань, що безпосередньо належать до сфери компетенції цих організацій, таких, наприклад, як соціальне забезпечення та економічний і соціальний захист сім'ї.
3. Підкомітет надсилає Комітету міністрів доповідь, яка містить його висновки, і додає до неї доповідь Комітету експертів.

Стаття 28 Консультативна асамблея

Генеральний секретар Ради Європи надсилає висновки Комітету експертів Консультативній асамблеї, яка повідомляє Комітет міністрів про свої міркування щодо цих висновків.

Стаття 29 Комітет міністрів

Комітет міністрів більшістю у дві третини голосів членів, які мають право засідати в Комітеті, може з урахуванням доповіді Підкомітету і після консультацій з Консультативною асамблеєю виносити кожній Договірній Стороні будь-які необхідні рекомендації.

Стаття 30 Відступи від зобов'язань під час війни або надзвичайного стану в державі

1. Під час війни або іншого надзвичайного стану в державі, який загрожує життю нації, будь-яка Договірна Сторона може вжити заходів, які не відповідають її зобов'язанням за цією Хартією, виключно в тих межах, які зумовлені гостротою становища, якщо такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням за міжнародним правом.
2. Будь-яка Договірна Сторона, яка використовує це право відступу від своїх зобов'язань, у розумні строки повною мірою інформує Генерального секретаря Ради Європи про вжиті нею заходи і про причини їхнього вжиття. Вона також інформує Генерального секретаря про те, коли такі заходи були припинені і з якого часу положення Хартії, які вона прийняла, знову повністю виконуються.
3. Генеральний секретар в свою чергу інформує інші Договірні Сторони і Генерального директора Міжнародного бюро праці про всі повідомлення, які він отримав згідно з пунктом 2 цієї статті.

Стаття 31 Обмеження

1. Ефективне втілення в життя прав і принципів, зазначених у частині I, та їхнє ефективне здійснення відповідно до частини II не підлягають жодним обмеженням, за винятком тих, які передбачені цими частинами і тих які встановлені законом і необхідні в демократичному суспільстві для захисту прав і свобод інших людей або для захисту державних інтересів, національної безпеки, здоров'я людей чи моралі.
2. Обмеження, які дозволяються цією Хартією щодо зазначених в ній прав і зобов'язань, застосовуються тільки з метою, з якою вони передбачені.

Стаття 32 Хартія і внутрішньодержавне право чи міжнародні угоди

Положення цієї Хартії не зашкоджують положенням внутрішньодержавного права чи будь-яких двосторонніх або багатосторонніх договорів, конвенцій чи угод, які вже набрали або можуть набрати чинності і за якими захищеним особам може надаватися більш сприятливий режим.

Стаття 33 Виконання за допомогою колективних договорів

1. Якщо в державах-членах застосування положень пунктів 1, 2, 3, 4 і 5 статті 2, пунктів 4, 6 і 7 статті 7 і пунктів 1, 2, 3 і 4 статті 10 частини II цієї Хартії, як правило, регулюється договорами між роботодавцями чи організаціями роботодавців і організаціями працівників або, як правило, здійснюється не законодавчим, а іншим шляхом, Договірні Сторони можуть брати на себе зобов'язання за цими пунктами, які вважаються виконуваними, якщо положення цих пунктів застосовуються такими договорами або іншими засобами до переважної більшості відповідних працівників.

2. Якщо в державах-членах застосування цих положень, як правило, регулюється законодавством, Договірні Сторони також можуть брати на себе відповідні зобов'язання, які вважаються виконуваними, якщо ці положення застосовуються законодавством до переважної більшості відповідних працівників.

Стаття 34 Територіальне застосування

1. Дія цієї Хартії поширюється на територію метрополії кожної Договірної Сторони. Кожний уряд, який підписав цю Хартію, під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про затвердження може визначити у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, територію, яка для цілей цієї статті розглядатиметься як територія його метрополії.

2. Будь-яка Договірна Сторона під час ратифікації чи затвердження Хартії або в будь-який інший час після цього може заявити у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про поширення дії Хартії цілком або частково на визначену в цій заяві територію (території), яка не входить до складу метрополії і за міжнародні відносини якої вона відповідає або несе міжнародну відповідальність. В такій заяві Договірна Сторона зазначає статті або пункти частини II Хартії, які вона визнає обов'язковими стосовно територій, названих у заяві.

3. Дія Хартії поширюється на територію (території), зазначену у вищезгаданій заяві, на тридцятий день від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

4. Будь-яка Договірна Сторона в подальшому в будь-який час може заявити у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи про те, що стосовно однієї чи більше з тих територій, на які дію Хартії було поширено згідно з пунктом 2 цієї статті, вона визнає обов'язковими будь-які статті або будь-які позначені цифрами пункти, які вона ще не прийняла стосовно цієї території або цих територій. Такі взяті в подальшому зобов'язання вважаються складовою частиною первісної заяви щодо відповідної території і набирають такої ж чинності на тридцятий день від дати отримання відповідного повідомлення.

5. Генеральний секретар повідомляє інші уряди, які підписали цю Хартію, і Генерального директора Міжнародного бюро праці про будь-які повідомлення, які йому надійшли згідно з цією статтею.

Стаття 35 Підписання, ратифікація і набрання чинності

1. Цю Хартію відкрито для підписання членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Хартія набирає чинності на тридцятий день від дати здачі на зберігання п'ятої ратифікаційної грамоти або п'ятого документа про затвердження.

3. Для будь-якого уряду, який підписав цю Хартію і який ратифікуватиме її після набрання нею чинності, Хартія набирає чинності на тридцятий день від дати здачі на зберігання його ратифікаційної грамоти або документа про затвердження.

4. Генеральний секретар повідомляє всіх членів Ради Європи і Генерального директора Міжнародного бюро праці про набрання Хартією чинності, про Договірні Сторони, які ратифікували або затвердили її, і про здачу на зберігання в подальшому будь-яких ратифікаційних грамот або документів про затвердження.

Стаття 36 Поправки

Поправки до цієї Хартії можуть пропонуватися будь-яким членом Ради Європи у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Генеральний секретар перепроводжує іншим членам Ради Європи всі таким чином запропоновані поправки, які потім розглядаються Комітетом міністрів і подаються Консультативній асамблеї для висновку. Будь-які поправки, схвалені Комітетом міністрів, набувають чинності на тридцятий день після того, як всі Договірні Сторони проінформують Генерального секретаря про їх прийняття. Генеральний секретар повідомляє всіх членів Ради Європи і Генерального директора Міжнародного бюро праці про набрання чинності такими поправками.

Стаття 37 Денонсація

1. Будь-яка Договірна Сторона може денонсувати цю Хартію тільки після закінчення п'ятирічного періоду від дати, на яку Хартія набрала для неї чинності, або після закінчення будь-якого наступного дворічного періоду і у кожному випадку через шість місяців від дати повідомлення Генерального секретаря Ради Європи у письмовій формі про свій намір денонсувати Хартію. Генеральний секретар надсилає відповідну інформацію іншим Сторонам і Генеральному директору Міжнародного бюро праці. Така денонсація не зашкоджує чинності Хартії для інших Договірних Сторін, якщо їх кількість на протязі всього часу становить не менше п'яти Сторін.

2. Будь-яка Договірна Сторона може відповідно до положень попереднього пункту денонсувати будь-яку прийнятую нею статтю або будь-який прийнятий нею пункт частини II Хартії, якщо кількість статей або пунктів, які ця Договірна Сторона визнала обов'язковими для себе, становить не менше 10 статей або 45 пунктів і якщо ці статті або пункти включають статті, визначені Договірною Стороною з числа тих, що конкретно вказані в підпункті b пункту 1 статті 20.

3. Будь-яка Договірна Сторона на умовах, зазначених у пункті 1 цієї статті, може денонсувати цю Хартію або будь-яку статтю чи пункт частини II Хартії стосовно будь-якої території, на яку дія Хартії поширюється відповідно до заяви, зробленої згідно з пунктом 2 статті 34.

Стаття 38 Додаток

Додаток до цієї Хартії становить складову частину Хартії.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю Хартію.

Вчинено в Туріні вісімнадцятого дня жовтня місяця 1961 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти мають однакову силу, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар надсилає засвідчені копії цієї Хартії кожній державі, яка її підписала.

Додаток до Соціальної хартії

Сфера застосування Соціальної хартії за змістом виразу "захищені особи"

1. Без шкоди для пункту 4 статті 12 і пункту 4 статті 13 особи, що охоплюються статтями 1-17, включають тільки тих іноземців - громадян інших Договірних Сторін, які на законних підставах мешкають або працюють на території відповідної Договірної Сторони, при тому розумінні, що ці статті повинні тлумачитися в контексті положень статей 18 і 19.

Таке тлумачення не перешкоджає поширенню будь-якою Договірною Стороною аналогічних пільг на інших осіб.

2. Кожна Договірна Сторона надасть біженцям, визначення яких наводиться у Конвенції про статус біженців, підписаній у Женеві 28 липня 1951 року, і які на законних підставах перебувають на її території, якомога сприятливіший режим і у будь-якому випадку не менш сприятливий, ніж режим, передбачений зобов'язаннями Договірної Сторони за цією Конвенцією і будь-якими іншими існуючими міжнародними документами, які можуть застосовуватися до таких біженців.

Частина I, пункт 18, і Частина II, стаття 18, пункт 1

Встановлюється, що положення цих пунктів не стосуються питання в'їзду на території Договірних Сторін і не зашкоджують положенням Європейської конвенції про поселення, підписаної в Парижі 13 грудня 1955 року.

Частина II

Стаття 1, пункт 2

Цей пункт не тлумачиться як такий, що забороняє або дозволяє будь-які положення чи будь-яку практику стосовно гарантій збереження прав профспілок.

Стаття 4, пункт 4

Встановлюється, що цей пункт не забороняє негайного звільнення у випадку скоєння будь-якого серйозного порушення.

Стаття 4, пункт 5

Встановлюється, що Договірна Сторона може взяти на себе зобов'язання за цим пунктом, якщо відрахування із заробітної плати переважної більшості працівників забороняються або законом, або колективними договорами, або арбітражними рішеннями, за винятком осіб, таким чином не охоплених.

Стаття 6, пункт 4

Встановлюється, що кожна Договірна Сторона, у тому, що її стосується, може регулювати законодавчим шляхом здійснення права на страйк, при тому розумінні, що будь-яке інше можливе обмеження нею цього права може бути виправдане положеннями статті 31.

Стаття 7, пункт 8

Встановлюється, що Договірна Сторона може взяти на себе зобов'язання за цим пунктом, якщо вона на виконання духу цього зобов'язання у своєму законодавстві забороняє застосування праці переважної більшості осіб молодше 18 років на роботах у нічний час.

Стаття 12, пункт 4

У вступній частині цього пункту формулювання "і відповідно до умов, визначених у таких угодах" має на увазі, крім іншого, що стосовно допомоги, яка надається незалежно від будь-яких страхових внесків, Договірна Сторона може встановити ценз осілості як умову надання такої допомоги громадянам інших Договірних Сторін.

Стаття 13, пункт 4

Уряди, що не беруть участі в Європейській конвенції про соціальну та медичну допомогу, можуть ратифікувати Соціальну хартію стосовно цього пункту, якщо вони надають громадянам інших Договірних Сторін режим, який відповідає положенням цієї Конвенції.

Стаття 19, пункт 6

Для цілей цього пункту встановлюється, що термін "сім'я іноземного робітника" означає принаймні його дружину та дітей-утриманців молодше 21 року.

Частина III

Встановлюється, що Хартія містить правові зобов'язання міжнародного характеру, виконання яких підлягає виключно наглядові, який передбачається у частині IV Хартії.

Стаття 20, пункт 1

Встановлюється, що "позначені цифрами пункти" можуть включати статті, які містять тільки один пункт.

Частина V**Стаття 30**

Встановлюється, що формулювання "під час війни або іншого надзвичайного стану в державі" охоплює також загрозу війни.

Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню

*Страсбург, 26 листопада 1987 року
Конвенцію ратифіковано Законом № 33/97-ВР від 24.01.97*

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, враховуючи положення Конвенції про захист прав і основних свобод людини, нагадуючи, що згідно зі статтею 3 згаданої Конвенції "Жодна людина не може зазнавати катувань чи нелюдського або такого, що принижує її гідність, поводження чи покарання", відмічаючи, що механізм, передбачений у зазначеній Конвенції, застосовується до осіб, які вважають себе жертвами порушення статті 3, переконані в тому, що захист позбавлених волі осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання міг би бути посилений позасудовими засобами превентивного характеру, які ґрунтуються на інспекціях, погодилися про таке:

Глава I

Стаття 1

Цим створюється Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (далі "Комітет"). Комітет, шляхом здійснення інспекцій, перевіряє поводження з позбавленими волі особами з метою посилення, у разі необхідності, захисту таких осіб від катувань чи нелюдського або такого, що принижує їхню гідність, поводження чи покарання.

Стаття 2

Кожна Сторона дозволяє інспектувати, відповідно до цієї Конвенції, будь-яке місце, яке знаходиться під її юрисдикцією і в якому утримуються особи, позбавлені волі органом державної влади.

Стаття 3

Виконуючи цю Конвенцію, Комітет та компетентні національні органи відповідної Сторони співпрацюють між собою.

Глава II

Стаття 4

1. Комітет складається із такого числа членів, яке відповідає кількості Сторін.
2. Члени Комітету відбираються із числа осіб, які мають високі моральні якості, визнаний авторитет у галузі прав людини або професійний досвід у питаннях, які охоплюються цією Конвенцією.
3. Серед членів Комітету не може бути двох громадян однієї і тієї ж держави.
4. Члени Комітету здійснюють свої повноваження у їхній особистій якості, вони є незалежними і неупередженими і завжди повинні бути готовими виконувати свої функції в Комітеті ефективно.

Стаття 5

1. Члени Комітету обираються Комітетом міністрів Ради Європи абсолютною більшістю голосів із списку осіб, що складає Президія Консультативної асамблеї Ради Європи; національна делегація кожної Сторони в Консультативній асамблеї висуває трьох кандидатів, з яких принаймні два повинні бути її громадянами.
2. Така ж процедура застосовується під час заповнення вакансій, що виникли.
3. Члени Комітету обираються строком на чотири роки. Вони можуть бути переобрані тільки один раз. Однак строк повноважень трьох з тих членів, які були обрані на перших виборах, закінчується в кінці дворічного періоду. Члени, повноваження яких мають закінчитися в кінці першого дворічного періоду, визначаються Генеральним секретарем Ради Європи за жеребом одразу ж після перших виборів.

Стаття 6

1. Комітет проводить свої засідання за закритими дверима. Кворум складає більшість його членів. За винятком положень пункту 2 статті 10, рішення Комітету ухвалюються більшістю голосів присутніх членів.
2. Комітет складає свої власні правила процедури.
3. Секретаріат Комітету забезпечується Генеральним секретарем Ради Європи.

Глава III

Стаття 7

1. Комітет організовує інспекції до місць, зазначених у статті 2. Окрім періодичних інспекцій, Комітет може організовувати такі інші інспекції, які, на його думку, необхідні у кожному конкретному випадку.

2. Як правило, інспекції здійснюються принаймні двома членами Комітету. Комітет може, якщо він вважає це за необхідне, використовувати послуги експертів і усних перекладачів.

Стаття 8

1. Комітет повідомляє уряд відповідної Сторони про свій намір здійснити інспекцію. Після такого повідомлення він може інспектувати будь-яке місце, зазначене у статті 2, в будь-який час.

2. З метою сприяння Комітету у виконанні його завдання відповідна Сторона забезпечує Комітету:

а) доступ на свою територію і право подорожування по ній без будь-якого обмеження;

б) повну інформацію про місця, де тримаються особи, позбавлені волі;

в) необмежений доступ до будь-якого місця, де знаходяться особи, позбавлені волі, включаючи право відвідування таких місць без будь-якого обмеження;

г) іншу наявну у Сторони інформацію, яка необхідна Комітету для виконання ним свого завдання. Запитуючи таку інформацію, Комітет враховує норми діючого національного законодавства та професійної етики.

3. Комітет може проводити з позбавленими волі особами бесіди віч-на-віч.

4. Комітет може вільно спілкуватися з будь-якою особою, яка, на його думку, може надати йому необхідну інформацію.

5. У разі необхідності, Комітет може негайно повідомити свої міркування компетентним органам відповідної Сторони.

Стаття 9

1. У виняткових випадках компетентні органи відповідної Сторони можуть заявляти Комітету заперечення проти здійснення інспекції у термін або до місця, що запропоновані Комітетом. Такі заперечення можуть мотивуватися тільки інтересами національної оборони, державної безпеки, серйозними заворушеннями у місцях знаходження осіб, позбавлених волі, станом здоров'я відповідної особи або проведенням термінового допиту у зв'язку із тяжким правопорушенням.

2. Після таких заперечень Комітет і відповідна Сторона невідкладно проводять консультації з метою з'ясування ситуації та досягнення згоди про вжиття заходів, які дозволили б Комітету

швидко виконати свої функції. Такі заходи можуть включати перепроведення в інше місце будь-якої особи, яку Комітет має намір відвідати. До початку інспекції відповідна Сторона надає Комітету інформацію про будь-яку відповідну особу.

Стаття 10

1. Після кожної інспекції Комітет складає доповідь про факти, які були встановлені під час інспекції, з урахуванням будь-яких міркувань, які можуть бути висловлені відповідною Стороною. Він подає останній свою доповідь, яка містить будь-які необхідні, на його думку, рекомендації. Комітет може проводити з відповідною Стороною консультації з метою внесення, у разі необхідності, пропозицій про поліпшення захисту позбавлених волі осіб.

2. Якщо Сторона відмовляється від співпраці або відмовляється поліпшити ситуацію у світлі рекомендацій Комітету, Комітет, після надання цій Стороні можливості повідомити свою думку, може більшістю у дві третини голосів своїх членів прийняти рішення про оприлюднення заяви з цього приводу.

Стаття 11

1. Інформація, зібрана Комітетом у зв'язку з інспекцією, його доповідь та його консультації з відповідною Стороною є конфіденційними.

2. Комітет публікує свою доповідь, а також будь-які коментарі відповідної Сторони на прохання цієї Сторони.

3. Однак особисті відомості не публікуються без чітко висловленої згоди відповідної особи.

Стаття 12

З урахуванням правил конфіденційності, викладених у статті 11, Комітет кожного року подає Комітету міністрів загальну доповідь про свою діяльність, яка надсилається Консультативній асамблеї і оприлюднюється.

Стаття 13

Члени Комітету, експерти та інші особи, послугами яких користується Комітет, повинні, під час і після виконання ними свого мандата, зберігати конфіденційність фактів або інформації, які стали їм відомі під час виконання ними своїх функцій.

Стаття 14

1. Прізвища осіб, послугами яких користується Комітет, зазначаються у повідомленні, передбаченому у пункті 1 статті 8.

2. Експерти здійснюють свою діяльність за дорученням та під егідою Комітету. Вони мають володіти глибокими знаннями і великим досвідом у питаннях, які охоплюються цією

Конвенцією, і повинні бути такими ж незалежними, неупередженими та готовими до виконання своїх функцій, як і члени Комітету.

3. В окремих випадках відповідна Сторона може заявити про те, що експерт або інша особа, послугами якої користується Комітет, не може бути допущена до участі в інспектуванні місця, яке знаходиться під юрисдикцією цієї Сторони.

Глава IV

Стаття 15

Кожна Сторона повідомляє Комітету назву та адресу органу, уповноваженого отримувати повідомлення для свого уряду, а також прізвище та адресу будь-якого співробітника по підтриманню зв'язку, якого вона може призначити.

Стаття 16

Комітет, його члени та експерти, згадані у пункті 2 статті 7, користуються привілеями та імунітетами, зазначеними у Додатку до цієї Конвенції.

Стаття 17

1. Ця Конвенція не зашкоджує положенням національного законодавства або будь-якої міжнародної угоди, які передбачають більш надійний захист позбавлених волі осіб.

2. Ніщо в цій Конвенції не може тлумачитись як таке, що обмежує або порушує повноваження органів, передбачених Європейською конвенцією про права людини, або як таке, що дозволяє відступати від зобов'язань, взятих Сторонами за зазначеною Конвенцією.

3. Комітет не інспектує місця, які ефективно і регулярно відвідуються представниками або делегатами Держав-Заступниць або Міжнародного комітету Червоного Хреста згідно із Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року та Додатковими протоколами до них від 8 червня 1977 року.

Глава V

Стаття 18

Цю Конвенцію відкрито для підписання державами - членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження здаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 19

1. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку сім держав-членів Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції відповідно до положень статті 18.

2. Стосовно будь-якої держави-члена, яка висловлюватиме свою згоду про обов'язковість для неї цієї Конвенції після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 20

1. Будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття чи затвердження може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка держава може в подальшому в будь-який час заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Щодо такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 21

Жодні застереження щодо положень цієї Конвенції не дозволяються.

Стаття 22

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення дванадцятимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 23

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє держави - члени Ради Європи про:

а) будь-яке підписання;

b) задачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або будь-якого документа про прийняття чи затвердження;

c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 19 і 20;

d) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення або сповіщення, які стосуються цієї Конвенції, за винятком заходів, вжитих на виконання статей 8 і 10.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на те уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено в Страсбурзі двадцять шостого дня листопада місяця 1987 року англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є однаково автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній державі-члену Ради Європи.

Додаток

Привілеї та імунітети (стаття 16)

1. Для цілей цього Додатка посилання на членів Комітету включає експертів, згаданих у пункті 2 статті 7.

2. Члени Комітету, під час виконання своїх повноважень і подорожування для виконання своїх повноважень, користуються такими привілеями та імунітетами:

a) імунітетом від арешту або затримання і від конфіскації їхніх особистих речей, а також імунітетом від будь-якого переслідування на підставі висловлених ними думок або підготовлених матеріалів і всіх дій, здійснених ними в офіційній якості;

b) імунітетом від будь-яких обмежень їхньої свободи пересування при виїзді з країни їхнього постійного проживання та поверненні до неї і при в'їзді до країни, в якій вони виконують свої повноваження, та виїзді з неї, а також звільненням від реєстрації іноземців у країні, яку вони відвідують, або через яку вони прямують транзитом для виконання своїх повноважень.

3. Під час подорожей, здійснюваних для виконання їхніх повноважень, членам Комітету, у питаннях, що стосуються митного та валютного контролю, надаються:

a) їхнім власним урядом - такі ж пільги, які надаються високим посадовим особам, що відбувають за кордон у тимчасове відрядження;

b) урядами інших Сторін - такі ж пільги, які надаються представникам іноземних урядів під час їхніх тимчасових офіційних візитів.

4. Документи і матеріали Комітету, які стосуються діяльності Комітету, є недоторканими.

Офіційна кореспонденція та інші офіційні повідомлення Комітету не можуть ні затримуватися, ні підлягати цензурі.

5. Для забезпечення членам Комітету повної свободи слова і повної незалежності у виконанні ними своїх обов'язків, імунітет від переслідування на підставі висловлених ними думок або підготовлених матеріалів і всіх дій, здійснених ними на виконання своїх обов'язків, продовжує надаватися їм, навіть якщо відповідні особи вже не виконують такі обов'язки.

6. Привілеї та імунітети надаються членам Комітету не для їхньої особистої користі, а з метою забезпечення їм незалежності у виконанні їхніх повноважень. Позбавити свого члена імунітету може тільки Комітет; він не тільки має право, але й зобов'язаний позбавити свого члена імунітету в усіх випадках, коли, на його думку, застосування імунітету перешкоджатиме здійсненню правосуддя і коли імунітет може бути скасований без шкоди для цілей, заради яких він був наданий.

European Treaty Series/126

Збірка договорів Ради Європи Парламентське видавництво, Київ - 2000

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми

Конвенцію ратифіковано Законом № 2530-VI від 21.09.2010

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - члени Ради Європи та інші держави, що підписалися,

уважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами;

уважаючи, що торгівля людьми є порушенням прав людини та порушенням гідності й недоторканості людини;

уважаючи, що наслідком для жертв торгівлі людьми може бути рабство;

уважаючи, що головними цілями повинні бути дотримання прав жертв, захист жертв та заходи з боротьби з торгівлею людьми;

уважаючи, що всі заходи або ініціативи проти торгівлі людьми повинні мати недискримінаційний характер, брати до уваги гендерну рівність, а також підхід, що враховує права дитини;

пам'ятаючи про заяви міністрів закордонних справ держав-членів на 112-му (14-15 травня 2003 року) та 114-му (12-13 травня 2004 року) засіданнях Комітету міністрів, що закликають до посилення діяльності Ради Європи стосовно боротьби з торгівлею людьми;

беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950) та протоколи до неї;

беручи до уваги такі рекомендації Комітету міністрів державам - членам Ради Європи: Рекомендацію № R (91) 11 "Про сексуальну експлуатацію, порнографію і проституцію, а також торгівлю дітьми та підлітками"; Рекомендацію № R (97) 13 "Про залякування свідків та право на захист"; Рекомендацію № R (2000) 11 "Про торгівлю людьми з метою сексуальної експлуатації" й Рекомендацію Rec (2001) 16 "Про захист дітей від сексуальної експлуатації"; Рекомендацію Rec (2002) 5 "Про захист жінок від насильства";

беручи до уваги такі рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи: Рекомендацію 1325 (1997) "Про торгівлю жінками та примусову проституцію у державах - членах Ради Європи"; Рекомендацію 1450 (2000) "Про насильство по відношенню до жінок в Європі"; Рекомендацію 1545 (2002) "Про кампанію проти торгівлі жінками"; Рекомендацію 1610 (2003) "Про міграцію, пов'язану з торгівлею жінками та проституцією"; Рекомендацію 1611 (2003) "Про торгівлю органами в Європі"; Рекомендацію 1663 (2004) "Про домашнє рабство: прислуга, особи "au pair" та придбані дружини";

беручи до уваги Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 19 липня 2002 року про боротьбу з торгівлею людьми, Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня

2001 року "Про положення жертв у кримінальному судочинстві" та Директиву Ради Європейського Союзу від 29 квітня 2004 року про дозвіл на проживання для громадян третіх країн, які стали жертвами торгівлі людьми або дій зі сприяння нелегальній імміграції, які співробітничать з компетентними органами;

ураховуючи належним чином Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності й Протокол до неї про запобігання, стримування торгівлі людьми і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми, спрямованих на поліпшення захисту, який ними надається, і розвиток норм, установлених ними;

ураховуючи належним чином інші міжнародні правові інструменти, що стосуються сфери боротьби з торгівлею людьми;

беручи до уваги потребу підготувати всеосяжний міжнародний правовий інструмент, що зосереджується на правах людини стосовно жертв торгівлі людьми та започатковує окремий механізм моніторингу;

домовилися про таке:

Розділ I Цілі, сфера застосування, принцип недискримінації та визначення термінів

Стаття 1 Цілі Конвенції

1. Цілями цієї Конвенції є:

- a) запобігання торгівлі людьми й боротьба з нею з одночасним гарантуванням гендерної рівності;
- b) захист прав людини стосовно жертв торгівлі людьми, розробка всеосяжної структури захисту жертв і свідків і допомоги їм з одночасним гарантуванням гендерної рівності, а також забезпечення ефективного слідства й кримінального переслідування;
- c) сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі з торгівлею людьми.

2. Для забезпечення ефективного впровадження її положень Сторонами ця Конвенція започатковує спеціальний механізм моніторингу.

Стаття 2 Сфера застосування

Ця Конвенція застосовується до всіх форм торгівлі людьми, незалежно від того, чи є вони національними або транснаціональними, чи пов'язані чи не пов'язані вони з організованою злочинністю.

Стаття 3 Принцип недискримінації

Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту й підтримки прав жертв, гарантується без дискримінації за будь-якою ознакою, наприклад

статтю, расою, кольором шкіри, мовою, релігією, політичними або іншими переконаннями, національним або соціальним походженням, приналежністю до національної меншини, майновим станом, народженням або іншим статусом.

Стаття 4 Визначення понять

Для цілей цієї Конвенції:

- a) "торгівля людьми" означає найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, для експлуатації. Експлуатація включає в себе, принаймні, експлуатацію проституції інших осіб чи інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів;
- b) згода жертви торгівлі людьми на умисну експлуатацію, визначену в пункті "а" цієї статті, не має значення, якщо було застосовано засоби, зазначені в пункті "а";
- c) найм, перевезення, передача, приховування або одержання дитини для експлуатації вважається торгівлею людьми, навіть якщо це не включає будь-яких засобів, зазначених у пункті "а" цієї статті;
- d) "дитина" - будь-яка особа віком до 18 років;
- e) "жертва" - будь-яка фізична особа, що є об'єктом торгівлі людьми, як її визначено в цій статті.

Розділ II Запобігання, співробітництво та інші заходи

Стаття 5 Запобігання торгівлі людьми

1. Кожна Сторона вживає заходів для встановлення або посилення національної координації між різними органами, відповідальними за запобігання торгівлі людьми та боротьбу з нею.
2. Кожна Сторона запроваджує та (або) зміцнює ефективну політику й програми запобігання торгівлі людьми за допомогою таких засобів, як: дослідження, інформування, кампаній з підвищення обізнаності й освітніх кампаній, соціальних й економічних ініціатив та навчальних програм, зокрема для осіб, уразливих до торгівлі людьми, та для професіоналів, які мають стосунок до проблем торгівлі людьми.
3. Кожна Сторона підтримує підхід, що ґрунтується на правах людини, і використовує гендерну інтеграцію та делікатний підхід до дітей під час розробки, упровадження й оцінювання всієї політики й програм, згаданих у пункті 2.
4. Кожна Сторона вживає відповідних заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення легальної міграції, зокрема шляхом поширення точної інформації відповідними службами стосовно умов законного в'їзду на її територію та перебування на ній.

5. Кожна Сторона вживає спеціальних заходів для зменшення вразливості дітей до торгівлі ними, зокрема шляхом створення для них захисного середовища.

6. Заходи, установлені згідно із цією статтею, здійснюються із залученням, у відповідних випадках, неурядових організацій, інших відповідних організацій та інших складових громадянського суспільства, що беруть участь у запобіганні торгівлі людьми та захисті жертв або допомозі жертвам.

Стаття 6 Заходи знеохочення попиту

Для знеохочення попиту, який сприяє всім формам експлуатації осіб, особливо жінок і дітей, що веде до торгівлі людьми, кожна Сторона вживає законодавчих, адміністративних, освітніх, соціальних, культурних або інших заходів, або посилює їх, у тому числі:

a) дослідження найліпших практик, методів та стратегій;

b) підвищення усвідомлення відповідальності й важливої ролі засобів масової інформації та громадянського суспільства у визначенні попиту як однієї з корінних причин торгівлі людьми;

c) цільові інформаційні кампанії, що залучають, у відповідних випадках, *inter alia*, державні установи й тих, хто визначає політику;

d) запобіжних заходів, у тому числі освітні програми для хлопців і дівчат під час навчання в школі, які наголошують на неприпустимому характері дискримінації за статтю й згубних наслідках такої дискримінації, важливості гендерної рівності, а також гідності й недоторканості кожної людини.

Стаття 7 Прикордонні заходи

1. Без шкоди для міжнародних зобов'язань стосовно вільного пересування осіб Сторони будуть посилювати, наскільки це можливо, такий прикордонний контроль, який може бути необхідним для запобігання й виявлення торгівлі людьми.

2. Кожна Сторона вживає законодавчих або інших відповідних заходів для запобігання, наскільки це можливо, використанню транспортних засобів, які експлуатуються комерційними перевізниками, для вчинення правопорушень, визначених згідно із цією Конвенцією.

3. Де це доцільно й без шкоди для відповідних міжнародних конвенцій такі заходи включають запровадження обов'язку комерційних перевізників, зокрема будь-якої транспортної компанії або власника чи оператора будь-якого транспортного засобу, упевнитися, що всі пасажирки мають проїзні документи, які вимагаються для в'їзду до приймаючої держави.

4. Кожна Сторона вживає необхідних заходів згідно зі своїм внутрішнім законодавством для забезпечення санкцій у випадках порушення обов'язку, викладеного в пункті 3 цієї статті.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними згідно з внутрішнім законодавством Сторони для відмови у в'їзді або анулюванні віз особам, причетним до здійснення правопорушень, визначених згідно із цією Конвенцією.

6. Сторони посилюють співробітництво між прикордонними службами, *inter alia*, шляхом установлення й підтримання прямих каналів зв'язку.

Стаття 8 Безпека й контроль документів

Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними:

а) для забезпечення такої якості проїзних документів або документів, що засвідчують особу, виданих нею, що ними не можна легко зловживати, і їх не можна легко підробляти або незаконно змінювати, дублювати або видавати, а також

б) для забезпечення цілісності й безпеки проїзних документів або документів, що засвідчують особу, виданих Стороною або від її імені, і запобігання незаконному виготовленню та видачі їх.

Стаття 9 Законність і дійсність документів

Сторона на запит іншої Сторони згідно зі своїм внутрішнім законодавством перевіряє в обґрунтовані строки законність і дійсність проїзних документів або документів, що засвідчують особу, виданих або нібито виданих від її імені, якщо є підозра, що такі документи використовуються для торгівлі людьми.

Розділ III Заходи захисту та підтримки прав жертв, що гарантують гендерну рівність

Стаття 10 Виявлення жертв

1. Кожна Сторона забезпечує свої компетентні органи особами, які мають відповідну освіту й кваліфікацію для попередження й боротьби з торгівлею людьми, виявлення жертв цієї торгівлі й допомоги їм, зокрема дітям, і забезпечує співробітництво різних органів між собою, а також з відповідними організаціями підтримки, для установлення жертв у порядку, що враховує особливе становище жертв - жінок і дітей, і, у відповідних випадках, видачі їм дозволу на проживання згідно з умовами, передбаченими статтею 14 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для виявлення жертв, у випадку потреби, у взаємодії з іншими Сторонами й відповідними організаціями підтримки. Якщо у компетентних органів є достатні підстави вважати, що особа стала жертвою торгівлі людьми, кожна Сторона гарантує, що ця особа не буде вивезена з її території доти, доки компетентні органи не завершать процедуру визнання жертви правопорушення, передбачену статтею 18 цієї Конвенції, а також гарантує отримання цією особою допомоги, передбаченої пунктами 1 і 2 статті 12.

3. Коли вік жертви невизначений і є підстави вважати, що жертва - дитина, вона вважається дитиною та їй надається спеціальний захист до встановлення її віку.

4. Як тільки несупроводжувана дитина визнана жертвою, кожна Сторона:

- a) забезпечує представництво цієї дитини законним опікуном, організацією або органом влади, які діють у найліпших інтересах цієї дитини;
- b) робить необхідні кроки для встановлення її особи й громадянства;
- c) докладає всіх зусиль для встановлення місцеперебування її сім'ї, коли це є в найліпших інтересах дитини.

Стаття 11 Захист особистого життя

1. Кожна Сторона захищає особисте життя й особу жертв. Дані особистого характеру про них зберігаються й використовуються згідно з умовами, передбаченими Конвенцією про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру.
2. Кожна Сторона вживає заходів для гарантії, зокрема, того, що дані про особу чи подробиці, які дозволяють ідентифікувати дитину - жертву торгівлі людьми, не стали загальновідомими через засоби масової інформації чи будь-яким іншим шляхом, крім виняткових обставин, коли це потрібно для полегшення пошуку членів сім'ї або для забезпечення іншим чином благополуччя й захисту дитини.
3. Кожна Сторона розглядає питання вжиття заходів, спрямованих на заохочення засобів масової інформації захищати особисте життя й особу жертв шляхом саморегуляції або через регуляторні чи спів-регуляторні заходи, згідно зі статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у тлумаченні Європейського суду з прав людини.

Стаття 12 Допомога жертвам

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для допомоги жертвам в їхній фізичній, психологічній та соціальній реабілітації. Така допомога включає, принаймні:
  - a) рівень життя, здатний забезпечити їхнє існування за допомогою таких заходів, як: належне й безпечне житло, психологічна й матеріальна допомога;
  - b) доступ до швидкої медичної допомоги;
  - c) послуги з письмового й усного перекладу, у випадку потреби;
  - d) поради та інформування, особливо стосовно їхніх законних прав і послуг, які їм можуть бути надані, - мовою, яку вони розуміють;
  - e) допомогу у представленні й урахуванні їхніх прав та інтересів на відповідних стадіях кримінального переслідування правопорушників;
  - f) доступ до освіти для дітей.
2. Кожна Сторона належним чином ураховує потреби жертви в безпеці та захисті.

3. Крім того, кожна Сторона надає необхідну медичну або іншу допомогу жертвам, які на законних підставах проживають на її території, не мають адекватних ресурсів і потребують такої допомоги.

4. Кожна Сторона запроваджує правила, за якими жертвам, які на законних підставах проживають на її території, дозволяється доступ до професійної підготовки, освіти й ринку праці.

5. Кожна Сторона вживає заходів у випадку потреби й на умовах, визначених її внутрішнім законодавством, для співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями або іншими складовими громадянського суспільства, залученими до допомоги жертвам.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення допомоги жертві без висування умови стосовно її готовності виступати в ролі свідка.

7. Для виконання положень цієї статті кожна Сторона забезпечує надання послуг на основі взаємного погодження й інформування, ураховуючи належним чином особливі потреби осіб, що перебувають у вразливому становищі, і права дітей стосовно житла, освіти й належної охорони здоров'я.

Стаття 13 Період реабілітації та обмірковування

1. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві період реабілітації та обмірковування протягом принаймні 30 днів, якщо є достатні підстави вважати, що відповідна особа є жертвою. Цей період повинен бути достатнім для такої особи, щоб пройти реабілітацію й позбутися впливу торговців та (або) прийняти обдумане рішення стосовно співробітництва з компетентними органами. Протягом цього періоду не повинно бути можливим видати будь-який наказ про вислання цієї особи. Це положення не перешкоджає діяльності компетентних органів на всіх стадіях відповідних процесуальних дій на національному рівні й, зокрема під час розслідування й судового переслідування правопорушень у цій сфері. Протягом цього періоду Сторони надають відповідним особам дозвіл на перебування на своїй території.

2. Протягом цього періоду особам, зазначеним у пункті 1 цієї статті, надається право користуватися можливостями, передбаченими пунктами 1 і 2 статті 12.

3. Сторони не зобов'язані дотримуватися цього періоду, якщо це суперечить основам громадського порядку, або якщо встановлено, що статус жертви вимагається безпідставно.

Стаття 14 Дозвіл на проживання

1. Кожна зі Сторін надає дозвіл на проживання, який може поновлюватися, жертвам в одній або в іншій з таких ситуацій, чи в обох таких ситуаціях:

а) компетентний орган вважає, що їхнє перебування необхідне з причини їхнього особистого становища;

b) компетентний орган вважає, що їхнє перебування необхідне для співробітництва з компетентними органами у процесуальних діях з розслідування або кримінального переслідування.

2. Дозвіл на проживання для жертв-дітей, коли він є юридично необхідним, надається відповідно до найліпших інтересів дитини і, у випадку потреби, поновлюється на таких самих умовах.

3. Непоновнення або позбавлення дозволу на проживання повинно відповідати умовам, передбаченим внутрішнім законодавством Сторони.

4. Якщо жертва подає заяву на отримання іншого виду дозволу на проживання, Сторона враховує, що ця особа має або мала дозвіл на проживання згідно з пунктом 1.

5. Ураховуючи обов'язки сторін, згадані в статті 40 цієї Конвенції, кожна Сторона гарантує надання дозволу згідно із цим положенням без шкоди для права шукати й отримувати притулок.

Стаття 15 Компенсація та законне відшкодування

1. Кожна Сторона гарантує жертвам доступ, починаючи з їхнього першого контакту з компетентними органами, до інформації про відповідні судові й адміністративні процедури мовою, яку вони розуміють.

2. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві право для жертв на одержання правової допомоги й безкоштовної правової допомоги на умовах, передбачених внутрішнім законодавством.

3. Кожна Сторона передбачає у своєму внутрішньому законодавстві право жертв на одержання компенсації від правопорушників.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення компенсації жертвам згідно з умовами її внутрішнього законодавства, наприклад шляхом заснування фонду відшкодування жертвам або за допомогою заходів чи програм, спрямованих на соціальну допомогу й соціальну інтеграцію жертв, які можуть фінансуватися за рахунок коштів, отриманих від ужиття заходів, передбачених статтею 23.

Стаття 16 Репатріація та повернення жертв

1. Сторона, громадянином якої є жертва, або в якій ця особа мала право постійного проживання на момент в'їзду на територію приймаючої Сторони, без надмірної або необгрунтованої затримки сприяє її поверненню або погоджується на її повернення з дотриманням її прав, безпеки й гідності.

2. Коли Сторона повертає жертву в іншу державу, таке повернення здійснюється з дотриманням прав, безпеки й гідності цієї особи й статусу будь-яких процесуальних дій, пов'язаних з тим фактом, що ця особа є жертвою; і бажано, щоб повернення було добровільним.

3. На запит приймаючої Сторони запитувана Сторона підтверджує, чи є особа її громадянином або мала право на постійне проживання на її території на момент в'їзду на територію приймаючої Сторони.

4. Для того, щоб полегшити повернення жертви без необхідних документів, Сторона, громадянином якої є ця особа, або у якій вона мала право на постійне проживання на момент в'їзду на територію приймаючої Сторони, погоджується видати на запит приймаючої Сторони такі проїзні документи або інший дозвіл, які можуть бути необхідними для надання особі можливості подорожувати й повторно в'їхати на її територію.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для запровадження програм з репатріації, із залученням національних та міжнародних установ і неурядових організацій. Ці програми спрямовані на уникнення повторної віктимізації. Кожна Сторона докладает всіх зусиль для реінтеграції жертв у суспільство держави повернення, зокрема реінтеграцію до системи освіти й ринку праці, особливо через набуття й поліпшення їхніх професійних умінь. Стосовно дітей ці програми повинні включати користування правом на освіту й заходи із забезпечення належної опіки чи прийому сім'єю або відповідними органами опіки.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для надання жертвам, коли це потрібно й у співробітництві з будь-якою іншою відповідною Стороною, контактної інформації про установи, які можуть допомогти їм у країні, до якої вони повернулися чи були репатрійовані, такі як правоохоронні органи, неурядові організації, юристи, здатні надати консультації, й установи соціального забезпечення.

7. Жертви-діти не повертаються до держави, якщо після оцінки ризику й рівня безпеки виявлено ознаки того, що таке повернення не є в найліпших інтересах дитини.

Стаття 17 Гендерна рівність

Кожна Сторона прагне сприяти гендерній рівності й використовувати гендерну інтеграцію в розробці, запровадженні й оцінці заходів, згаданих у цій главі.

Розділ IV Матеріальне кримінальне право

Стаття 18 Криміналізація торгівлі людьми

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами діянь, зазначених у статті 4 цієї Конвенції, якщо їх вчинено умисно.

Стаття 19 Криміналізація користування послугами жертви

Кожна Сторона розглядає питання про вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання згідно з її національним законодавством злочинами

користування послугами, які є предметом експлуатації та які згадуються в пункті "а" статті 4 цієї Конвенції, коли було відомо, що ця особа є жертвою торгівлі людьми.

Стаття 20 Криміналізація діянь стосовно проїзних документів або документів, що посвідчують особу

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочинами таких діянь, якщо вони вчинені умисно й для сприяння торгівлі людьми:

- a) підробки проїзного документа або документа, що посвідчує особу;
- b) придбання або надання такого документа;
- c) утримання, відбирання, переховування, пошкодження та знищення проїзного документа або документа, що посвідчує особу, який належить іншій особі.

Стаття 21 Замах на злочин і пособництво або співучасть

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином учиненого умисно пособництва або співучасті в скоєнні будь-якого з правопорушень, установлених згідно зі статтями 18 і 20 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином учиненого умисно замаху на скоєння будь-якого з правопорушень, установлених згідно зі статтею 18 і пунктом "а" статті 20 цієї Конвенції.

Стаття 22 Відповідальність юридичної особи

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для гарантії притягнення юридичної особи до відповідальності за злочини, установлені згідно із цією Конвенцією, скоєні для вигоди цієї юридичної особи будь-якою фізичною особою, яка діє індивідуально або як частина підрозділу юридичної особи, і займає керівну посаду в цій юридичній особі, ґрунтуючися на:

- a) повноваженні представництва юридичної особи;
- b) повноваженні приймати рішення від імені юридичної особи;
- c) повноваженні здійснювати контроль у межах юридичної особи.

2. Крім випадків, вже передбачених у пункті 1, кожна Сторона вживає заходів, необхідних для забезпечення притягнення до відповідальності юридичної особи, якщо брак нагляду й контролю з боку фізичної особи, яка згадується в пункті 1, спричинив можливість скоєння злочину, установленого згідно з цією Конвенцією, для вигоди юридичної особи фізичною особою, яка діє за її повноваженнями.

3. Залежно від законодавчих принципів Сторони відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

4. Така відповідальність не перешкоджає кримінальній відповідальності фізичних осіб, які скоїли правопорушення.

Стаття 23 Санкції та заходи

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення покарання злочинів, установлених згідно зі статтями 18-21, ефективними, адекватними й переконливими санкціями. За злочини, передбачені статтею 18 й скоєні фізичними особами, ці санкції охоплюють покарання із застосуванням позбавлення волі, що може зумовити видачу правопорушників.

2. Кожна Сторона гарантує, що юридичні особи, які притягаються до відповідальності, установленій згідно зі статтею 22, підлягають ефективним, адекватним і переконливим кримінальним або некримінальним санкціям або заходам, зокрема грошовим стягненням.

3. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для конфіскації або іншим чином позбавлення засобів і доходів від злочинів, установлених згідно зі статтею 18 і пунктом "а" статті 20 цієї Конвенції, або власності, вартість якої відповідає вартості таких засобів.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для тимчасового або постійного закриття будь-якої організації, яка використовувалася для торгівлі людьми, без перешкоди правам bona fidae третіх сторін або для тимчасового чи постійного позбавлення порушника можливості здійснювати діяльність, під час якої було скоєно це правопорушення.

Стаття 24 Обтяжуючі обставини

Кожна Сторона забезпечує визнання таких обставин обтяжуючими обставинами під час призначення покарання за правопорушення, установлені згідно зі статтею 18 цієї Конвенції:

- a) правопорушення умисно або через грубу необережність створювало небезпеку для життя жертви;
- b) правопорушення скоєно проти дитини;
- c) правопорушення скоєно посадовою особою під час виконання обов'язків;
- d) правопорушення скоєно в рамках злочинної організації.

Стаття 25 Попередні засудження

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які передбачають можливість ураховувати під час призначення покарання остаточні вироки, винесені іншою Стороною у зв'язку з правопорушеннями, установленими згідно із цією Конвенцією.

Стаття 26 Звільнення від покарання

Кожна Сторона згідно з основними принципами своєї правової системи передбачає можливість не призначати покарання жертвам за участь у протиправній діяльності в тій частині, у якій вони були примушені так учиняти.

Розділ V Розслідування, кримінальне переслідування та процесуальне право

Стаття 27 Заяви *ex parte* й *ex officio*

1. Кожна Сторона забезпечує, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених згідно із цією Конвенцією, не залежало від заяв або звинувачень з боку жертви, принаймні коли правопорушення було скоєно цілком або частково на її території.

2. Кожна Сторона забезпечує можливість подання жертвами правопорушення скарги до компетентних органів держави їхнього проживання на території Сторони, іншої ніж Сторона, де вони проживають. Компетентний орган, до якого подано скаргу, настільки, наскільки він не має власної компетенції з цього питання, без зволікань передає її до компетентного органу Сторони, на території якої було вчинено правопорушення. Скарга розглядається відповідно до внутрішнього законодавства Сторони, в якій було вчинено правопорушення.

3. Кожна Сторона забезпечує за допомогою законодавчих або інших заходів на умовах, передбачених її національним законодавством, можливість кожній групі, фундації, об'єднанню або неурядовій організації, які мають на меті боротьбу з торгівлею людьми або захист прав людини, допомагати та (або) підтримувати жертву за її згодою під час процесуальних дій з кримінального переслідування стосовно правопорушення, установленого згідно зі статтею 18 цієї Конвенції.

Стаття 28 Захист жертв, свідків та осіб, які співробітничать із судовими органами

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення ефективного й адекватного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників для:

a) жертв;

b) у випадку потреби - тих, хто заявляє про злочини, установлені згідно зі статтею 18 цієї Конвенції, або іншим чином співробітнічає з органами дізнання та кримінального переслідування;

c) свідків, які дають показання стосовно злочинів, установлених згідно зі статтею 18 цієї Конвенції;

d) за необхідності - членів родини осіб, згаданих у підпунктах "а" й "с".

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення й пропонування різноманітних видів захисту. Вони можуть уключати фізичний захист, переміщення, зміну особи та допомогу в працевлаштуванні.

3. Для жертви-дитини забезпечуються особливі заходи захисту з урахуванням найліпших інтересів дитини.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними для надання у випадку потреби належного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників членам груп, фондаций, об'єднань і неурядових організацій, які займаються діяльністю, викладеною в пункті 3 статті 27.

5. Кожна Сторона розглядає питання укладення угод або домовленостей з іншими державами для виконання цієї статті.

Стаття 29 Спеціалізовані органи влади та координаційні органи

1. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення спеціалізації осіб чи організацій на боротьбі з торгівлею людьми й наданні допомоги жертвам. Такі особи чи організації користуються необхідною самостійністю згідно з основоположними принципами правової системи Сторони для надання їм можливості виконувати свої функції ефективно та без зайвого тиску. Такі особи чи персонал таких організацій повинні отримувати відповідну підготовку й фінансові ресурси для виконання своїх завдань.

2. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для забезпечення координації політики та діяльності її урядових відомств та інших державних установ, спрямованої проти торгівлі людьми, коли це потрібно, шляхом створення координаційних органів.

3. Кожна Сторона запроваджує або посилює навчання відповідних службовців із запобігання торгівлі людьми й боротьби з нею, зокрема навчання з прав людини. Навчання може бути специфічним для кожної установи й зосереджується, у випадку потреби, на: методах, що використовуються для запобігання такій торгівлі, переслідуванні торговців і захисті прав жертв, зокрема захисті жертв від торговців.

4. Кожна Сторона розглядає питання призначення національних доповідачів або інші механізми для моніторингу діяльності з боротьби з торгівлею людьми з боку державних установ і виконання вимог внутрішнього законодавства.

Стаття 30 Судовий розгляд

Згідно з Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод, зокрема статтею 6, кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для гарантії під час судового слідства:

а) захисту особистого життя жертв і, у випадку потреби, їхньої особи;

b) безпеки жертв і захисту від залякування,

відповідно до умов її національного законодавства й, - у випадку, коли жертви є дітьми, - шляхом особливої уваги до потреб дитини й забезпечення їхнього права на особливі заходи захисту.

Стаття 31 Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для поширення юрисдикції на будь-яке правопорушення, установлене згідно з цією Конвенцією, якщо це правопорушення скоєно:

a) на її території, або

b) на борту морського судна, що плаває під прапором цієї Сторони, або

c) на борту повітряного судна, зареєстрованого за законами цієї Сторони, або

d) одним з її громадян чи особою без громадянства, які зазвичай проживають на її території, якщо правопорушення карається за кримінальним законодавством там, де воно було скоєне, або якщо правопорушення скоєно поза межами територіальної юрисдикції будь-якої держави;

e) проти одного з її громадян.

2. Кожна Сторона може під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, схвалення або приєднання у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи заявити, що вона залишає за собою право не застосовувати або застосовувати лише в конкретних випадках або умовах правила юрисдикції, викладені в підпунктах "d" й "e" пункту 1 цієї статті чи в будь-яких інших її частинах.

3. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для поширення юрисдикції на правопорушення, згадані в цій Конвенції, якщо підозрюваний правопорушник перебуває на її території й вона після запиту про видачу правопорушника не видає його іншій Стороні виключно на підставі його громадянства.

4. Якщо більш ніж одна Сторона заявляє про свою юрисдикцію стосовно правопорушення, що підозрюється, установленого згідно з цією Конвенцією, залучені Сторони у необхідних випадках проводять консультації для визначення юрисдикції, яка найбільш підходить для судового переслідування.

5. Без шкоди для загальних норм міжнародного права ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, що здійснюється Стороною згідно з її внутрішнім правом.

Розділ VI Міжнародне співробітництво та співробітництво з громадянським суспільством

Стаття 32 Загальні принципи й заходи міжнародного співробітництва

Сторони якомога ширше співробітничать одна з одною згідно з положеннями цієї Конвенції та шляхом застосування відповідних міжнародних і регіональних документів, домовленостей, погоджених на основі уніфікованого або взаємно зобов'язуючого законодавства й внутрішнього права для:

- запобігання торгівлі людьми й боротьби з нею;
- захисту жертв і надання їм допомоги;
- розслідувань або процесуальних дій, що стосуються злочинів, установлених згідно з цією Конвенцією.

Стаття 33 Заходи стосовно осіб, яким загрожує небезпека або зниклих осіб

1. Якщо Сторона на основі інформації, наявної у неї, має достатні підстави вважати, що життя, свобода або фізична недоторканість особи, згаданої в пункті 1 статті 28, знаходиться в безпосередній небезпеці на території іншої Сторони, то Сторона, яка володіє інформацією, у таких надзвичайних обставинах передає її без затримки останній для вжиття відповідних заходів захисту.

2. Сторони цієї Конвенції можуть розглядати питання посилення свого співробітництва для пошуку зниклих осіб, зокрема зниклих дітей, якщо наявна в них інформація дає змогу вважати, що ця особа є жертвою торгівлі людьми. Для цього Сторони можуть укладати одна з одною двосторонні чи багатосторонні договори.

Стаття 34 Інформація

1. Сторона, якій надсилається запит, негайно інформує Сторону, яка надсилає запит, про остаточні результати дій, які вживаються згідно з цим розділом. Сторона, якій надсилається запит, також негайно інформує Сторону, яка надсилає запит, про будь-які обставини, які унеможливають здійснення дій, стосовно яких надсилається запит, або можуть спричинити їхню значну затримку.

2. Сторона може в межах свого внутрішнього законодавства без попереднього запиту надіслати іншій Стороні інформацію, отриману в рамках своїх власних розслідувань, якщо вона вважає, що розкриття такої інформації може допомогти Стороні, що отримує, розпочати або здійснити розслідування або процесуальні дії стосовно злочинів, установлених згідно з цією Конвенцією, або може привести до запиту про співробітництво іншої Сторони відповідно до цього розділу.

3. Перш ніж надати таку інформацію Сторона, яка її надає, може надіслати запит стосовно збереження її в таємниці або використання за певних умов. Якщо Сторона, що отримує, не

може виконати цей запит, вона повідомляє про це Стороні, що надає інформацію, яка тоді визначає, чи слід надавати цю інформацію. Якщо Сторона, що отримує, прийме інформацію за певних умов, вона буде її дотримуватись.

4. Уся інформація, стосовно якої надсилається запит, і яка стосується статей 13, 14 й 16, необхідна для дотримання прав, наданих цими статтями, надається на запит відповідної Сторони без затримки з дотриманням вимог статті 11 цієї Конвенції.

Стаття 35 Співробітництво з громадянським суспільством

Кожна Сторона заохочує органи державні влади й посадових осіб до співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями й членами громадянського суспільства для запровадження стратегічного партнерства з метою досягнення цілей цієї Конвенції.

Розділ VII Механізм моніторингу

Стаття 36 Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми

1. Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (далі - ГРЕТА) здійснює моніторинг за виконанням цієї Конвенції Сторонами.

2. ГРЕТА складається принаймні з 10 членів і щонайбільше з 15 членів, беручи до уваги гендерний і географічний баланс, а також багатопрофільність досвіду. Вони будуть обиратися Комітетом Сторін строком на 4 роки з можливістю переобрання на повторний строк із числа громадян держав - Сторін цієї Конвенції.

3. Обрання членів ГРЕТА ґрунтується на таких принципах:

a) вони обираються із числа людей з високими моральними якостями, відомих своєю визнаною компетентністю в галузі прав людини, допомогою й захистом жертв і протидією торгівлі людьми, або які мають професійний досвід у сферах, що охоплюються цією Конвенцією;

b) вони діють в індивідуальній якості та є незалежними й неупередженими у виконанні своїх функцій і можуть ефективно виконувати свої обов'язки;

c) членами ГРЕТА не можуть бути обраними двоє громадян з однієї й тієї самої держави,

d) вони повинні представляти основні правові системи.

4. Процедура обрання членів ГРЕТА визначається Комітетом міністрів після консультацій та отримання одностайної згоди Сторін цієї Конвенції протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією. ГРЕТА розробляє свої власні правила процедури.

Стаття 37 Комітет Сторін

1. Комітет Сторін складається з представників у Комітеті міністрів Ради Європи держав - Сторін цієї Конвенції, які є членами Ради Європи, та представників Сторін цієї Конвенції, які не є членами Ради Європи.
2. Комітет Сторін скликається Генеральним секретарем Ради Європи. Його перше засідання проводиться впродовж одного року після набрання чинності цією Конвенцією - для обрання членів ГРЕТА. Після цього Комітет збирається кожний раз, коли одна третина Сторін, Президент ГРЕТА або Генеральний секретар роблять запит про це.
3. Комітет Сторін приймає свої власні правила процедури.

Стаття 38 Процедура

1. Оціночна процедура стосується Сторін цієї Конвенції й поділяється на раунди, тривалість яких визначає ГРЕТА. На початку кожного раунду ГРЕТА визначає спеціальні положення, які складають основу для процедури оцінювання.
2. ГРЕТА визначає найдоцільніші засоби для здійснення цього оцінювання. Зокрема ГРЕТА може ухвалити анкету для кожного оціночного раунду, яка може слугувати основою для оцінки виконання цієї Конвенції Сторонами. Така анкета надсилається всім Сторонам. Сторони відповідають на цю анкету, а також на будь-який інший запит про інформацію від ГРЕТА.
3. ГРЕТА може запитати інформацію від громадянського суспільства.
4. ГРЕТА може додатково організувати візити до країн спільно з державними органами й "контактною особою", призначеною останніми, і, у випадку потреби, при допомозі незалежних національних експертів. Під час цих візитів ГРЕТА можуть допомагати спеціалісти в специфічних галузях.
5. ГРЕТА готує проект звіту, в якому наводить аналіз виконання положень, на яких ґрунтується оцінювання, а також свої зауваження й пропозиції стосовно того, як заінтересована Сторона може впоратися з виявленими проблемами. Проект звіту передається для коментарів Стороні, якої стосується оцінювання. ГРЕТА під час укладання звіту бере до уваги її коментарі.
6. На цій підставі ГРЕТА ухвалює свій звіт і висновки стосовно заходів, ужитих відповідною Стороною для виконання положень цієї Конвенції. Цей звіт і висновки надсилаються заінтересованій Стороні й Комітетові Сторін. Звіт і висновки ГРЕТА оприлюднюються з моменту їхнього ухвалення разом з можливими коментарями відповідної Сторони.
7. Без шкоди для процедури пунктів 1-6 цієї статті Комітет Сторін може прийняти на основі звіту й висновків ГРЕТА рекомендації, адресовані цій Стороні а) стосовно заходів, яких слід ужити для виконання висновків ГРЕТА, якщо потрібно - зі встановленням дати надання інформації про їхнє виконання, і б) що мають на меті сприяння співробітництву з цією Стороною для належного виконання цієї Конвенції.

Розділ VIII Зв'язок з іншими міжнародними документами

Стаття 39 Зв'язок з Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності

Ця Конвенція не впливає на права й обов'язки, які випливають з положень Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, і спрямований на посилення захисту, передбаченого в Протоколі, і розвиток норм, що в ньому містяться.

Стаття 40 Зв'язок з іншими міжнародними документами

1. Ця Конвенція не впливає на права й обов'язки, які випливають з інших міжнародних документів, Сторонами яких є чи будуть Сторони цієї Конвенції, і які містять положення з тих самих питань, які регулює ця Конвенція, і які гарантують більший захист і допомогу жертвам торгівлі людьми.
2. Сторони цієї Конвенції можуть укласти одна з одною двосторонні чи багатосторонні угоди з питань, які регулює ця Конвенція, для доповнення й підсилення її положень або сприяння застосуванню принципів, закладених у ній.
3. Сторони, які є членами Європейського Союзу, у відносинах між собою застосовують правила Співтовариства та Європейського Союзу настільки, наскільки існують правила Співтовариства та Європейського Союзу, які регулюють відповідне питання й підлягають застосуванню в цьому конкретному випадку, без шкоди для предмета й меті цієї Конвенції та без шкоди для її повного застосування іншими Сторонами.
4. Ніщо у цій Конвенції не впливає на права, обов'язки та відповідальність держав і фізичних осіб згідно з міжнародним правом, зокрема згідно з міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом у сфері прав людини та, особливо, коли можуть бути застосовані Конвенція про статус біженців 1951 року й Протокол до неї 1967 року та принцип відмови від видворення, що в них міститься.

Розділ IX Поправки до Конвенції

Стаття 41 Поправки

1. Будь-яка пропозиція стосовно поправок до цієї Конвенції, представлена Стороною, передається Генеральному секретарю Ради Європи і надсилається ним державам - членам Ради Європи, будь-якій стороні, що підписала цю Конвенцію, будь-якій державі - Стороні цієї Конвенції, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати цю Конвенцію згідно з положеннями статті 42, і будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції згідно з положеннями статті 43.

2. Будь-яка поправка, запропонована Стороною, передається до ГРЕТА, яка надсилає свій висновок стосовно запропонованої поправки Комітетові міністрів.
3. Комітет міністрів розглядає запропоновану поправку й висновок, одержаний від ГРЕТА, і після консультацій зі Сторонами цієї Конвенції й отримання їхньої одностайної згоди, може прийняти цю поправку.
4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів згідно з пунктом 3 цієї статті, надсилається Сторонам для схвалення.
5. Будь-яка поправка, прийнята згідно з пунктом 3 цієї статті, набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в один місяць від дати, коли всі Сторони повідомили Генеральному секретарю, що вони схвалили її.

Розділ X Прикінцеві положення

Стаття 42 Підписання та набрання чинності

1. Ця Конвенція є відкритою для підписання державами - членами Ради Європи та державами, які не є членами Ради Європи та брали участь у розробці цієї Конвенції, та Європейським Співтовариством.
2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, ухваленню чи затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про ухвалення або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.
3. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати, коли 10 сторін, що підписали цю Конвенцію, зокрема принаймні 8 держав - членів Ради Європи, висловили згоду взяти на себе зобов'язання за цією Конвенцією згідно з положеннями попереднього пункту.
4. Стосовно будь-якої держави, зазначеної в пункті 1, або стосовно Європейського Співтовариства, які пізніше висловлюють свою згоду взяти на себе зобов'язання за цією Конвенцією, вона набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти, документа про ухвалення або затвердження.

Стаття 43 Приєднання до Конвенції

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет міністрів Ради Європи після консультацій зі Сторонами Конвенції та отримання їхньої одностайної згоди може запросити будь-яку державу, яка не є членом Ради Європи й не брала участі в розробці цієї Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції рішенням, прийнятим більшістю голосів, як це передбачено пунктом "d" статті 20 Статуту Ради Європи, й одностайним голосуванням представників Договірних Держав, уповноважених засідати в Комітеті міністрів.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєднується до Конвенції, вона набирає чинності у перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати передачі її документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 44 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти, документа про ухвалення, затвердження або приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона може будь-коли пізніше у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену у заяві й за міжнародні відносини якої вона відповідає або від імені якої вона має право брати зобов'язання. Стосовно такої території ця Конвенція набирає чинності у перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати отримання заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів цієї статті стосовно будь-якої території, визначеної у такій заяві, може бути відкликана повідомленням на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Це відкликання набирає чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 45 Застереження

Жодне застереження не може бути зроблене стосовно будь-якого положення цієї Конвенції крім застереження стосовно пункту 2 статті 31.

Стаття 46 Денонсація

1. Будь-яка Сторона будь-коли може денонсувати Конвенцію шляхом повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набере чинності в перший день місяця, наступного після закінчення періоду в три місяці від дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 47 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам - членам Ради Європи, будь-якій державі, що підписалася, будь-якій державі-Стороні, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати цю Конвенцію згідно з положеннями статті 42, і будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції згідно з положеннями статті 43, про:

а) будь-яке підписання;

б) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, документа про ухвалення, затвердження або приєднання;

- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією згідно зі статтями 42 й 43;
- d) будь-яку поправку, ухвалену згідно зі статтею 41, і дату набрання чинності цією поправкою;
- e) будь-яку денонсацію Конвенції, здійснену на виконання положень статті 46;
- f) будь-який інший акт, повідомлення або інформацію стосовно цієї Конвенції;
- g) будь-яке застереження, зроблене згідно зі статтею 45.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено у м. Варшава 16 травня 2005 року, англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичні, у єдиному примірнику, який передається на зберігання в архів Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи розсилає завірені копії кожній державі - члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи й брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству та будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції.

Європейська конвенція про здійснення прав дітей

Конвенцію ратифіковано із заявою Законом № 69-V від 03.08.2006, ВВР, 2006, № 41, ст.354

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - члени Ради Європи та інші Держави, що підписали цю Конвенцію;

уважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами;

беручи до уваги Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини, та зокрема статтю 4, яка вимагає від Держав-учасниць уживати всіх відповідних законодавчих, адміністративних та інших заходів для здійснення прав, визнаних у зазначеній Конвенції;

ураховуючи зміст Рекомендації 1121 (1990) Парламентської Асамблеї стосовно прав дитини;

будучи переконаними, що права та найвищі інтереси дітей мають бути підтримані й що для цього дітям має бути надано можливість здійснювати свої права, зокрема під час розгляду сімейних справ, які стосуються їх;

визнаючи, що дітям для підтримки їхніх прав та їхніх найвищих інтересів має надаватися відповідна інформація та що думкам дитини має приділятися належна увага;

визнаючи важливість ролі батьків у захисті та підтримці прав і найвищих інтересів дітей і зважаючи на те, що Держави в разі необхідності мають також брати участь у такому захисті й у такій підтримці;

уважаючи, однак, що у випадку конфлікту сім'ям бажано намагатися досягти порозуміння до того, як справу буде передано до судового органу;

домовилися про таке:

Глава I Сфера застосування й предмет цієї Конвенції та визначення

Стаття 1 Сфера застосування й предмет цієї Конвенції

1. Ця Конвенція застосовується до дітей, які не досягли 18-річного віку.
2. Предметом цієї Конвенції є - у найвищих інтересах дітей - підтримка їхніх прав, надання дітям процесуальних прав та сприяння здійсненню ними цих прав шляхом забезпечення становища, при якому діти особисто або через інших осіб чи органи поінформовані та допущені до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються.
3. Для цілей цієї Конвенції розгляд судовим органом справ, що стосуються дітей, визнається розглядом сімейних справ, зокрема тих, що пов'язані зі здійсненням батьками своєї відповідальності, наприклад стосовно місця проживання дітей і доступу до них.

4. Кожна Держава під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про ратифікацію, прийняття, затвердження чи приєднання в заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи визначає щонайменше три категорії сімейних справ, які розглядаються судовим органом і до яких повинна застосовуватися ця Конвенція.

5. Будь-яка Сторона шляхом подання додаткових заяв може визначати додаткові категорії сімейних справ, до яких повинна застосовуватися ця Конвенція або надавати інформацію про застосування статті 5, пункту 2 статті 9, пункту 2 статті 10 та статті 11.

6. Ніщо в цій Конвенції не заважає Сторонам застосовувати правила, які є більш сприятливими для підтримки та здійснення прав дітей.

Стаття 2 Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

a) термін "судовий орган" означає суд або адміністративний орган, який має такі самі повноваження;

b) термін "суб'єкти батьківської відповідальності" означає батьків та інших осіб чи органи, які мають право здійснювати частково або повністю батьківську відповідальність;

c) термін "представник" означає особу, наприклад адвоката, або орган, який було призначено виступати від імені дитини перед судовим органом;

d) термін "відповідна інформація" означає інформацію, яка відповідає віку й рівню розуміння дитини та яка надається для того, щоб дитина могла здійснювати свої права в повному обсязі, якщо надання цієї інформації не завдає шкоди благополуччю дитини.

Глава II

Процесуальні заходи стосовно підтримки здійснення прав дітей

A. Процесуальні права дитини

Стаття 3

Право бути поінформованим та висловити свою думку під час розгляду справи

Дитина, яка внутрішнім законодавством визнається такою, що має достатній рівень розуміння, під час розгляду судовим органом справи, що стосується її, наділяється правами, використання яких вона може вимагати:

a) отримувати всю відповідну інформацію;

b) отримувати консультацію та мати можливість висловлювати свої думки;

c) бути поінформованою про можливі наслідки реалізації цих думок та про можливі наслідки будь-якого рішення.

Стаття 4 Право клопотати про призначення спеціального представника

1. За винятком передбаченого статтею 9, дитина має право подавати особисто або через інших осіб чи органи клопотання про призначення спеціального представника під час розгляду судовим органом справ, що стосуються її у випадках, коли внутрішнє законодавство позбавляє суб'єктів батьківської відповідальності права представляти дитину в результаті виникнення у них конфлікту інтересів з останньою.

2. Держави можуть обмежити здійснення права, визначеного в пункті 1, лише дітьми, які внутрішнім законодавством визнаються такими, що мають достатній рівень розуміння.

Стаття 5 Інші можливі процесуальні права

Сторони розглядають можливість надання дітям додаткових процесуальних прав у зв'язку з розглядом судовим органом справ, що стосуються дітей, зокрема:

- a) права клопотати про одержання допомоги від відповідної обраної ними особи у висловленні ними своєї думки;
- b) права клопотати самостійно або через інших осіб чи органи про призначення окремого представника, а у відповідних випадках - адвоката;
- c) права призначити свого представника;
- d) права здійснювати деякі або всі права сторін у такому процесі.

V. Роль судових органів

Стаття 6 Порядок прийняття рішення

Під час розгляду справи, що стосується дитини, перед прийняттям рішення судовий орган:

a) визначає, чи має він достатньо інформації для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і в разі необхідності одержує додаткову інформацію, зокрема від суб'єктів батьківської відповідальності;

b) якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння:

- упевнюється в тому, що дитина отримала всю відповідну інформацію;

- у відповідних випадках консультує особисто дитину (у разі необхідності - приватно) сам або через інших осіб чи інші органи в зрозумілій дитині спосіб, якщо це явно не суперечить найвищим інтересам дитини;

- надає можливість дитині висловлювати її думки;

c) приділяє належну увагу думкам, висловленим дитиною.

Стаття 7 Обов'язок діяти швидко

Під час розгляду справ, що стосуються дитини, судовий орган діє швидко для уникнення будь-яких невинуватих зволікань, а швидке виконання прийнятих рішень повинно бути забезпечене відповідною процедурою. У термінових випадках судовий орган при необхідності має повноваження приймати рішення, які підлягають негайному виконанню.

Стаття 8 Можливість самостійно вживати заходів

При розгляді справ, що стосуються дитини, судовий орган має повноваження самостійно вживати заходів у встановлених внутрішнім законодавством випадках, коли благополуччю дитини загрожує серйозна небезпека.

Стаття 9 Призначення представника

1. У справах, що стосуються дитини, у випадках, коли згідно з внутрішнім законодавством суб'єкти батьківської відповідальності позбавлені можливості представляти дитину в результаті виникнення конфлікту інтересів між ними та дитиною, судовий орган має повноваження призначити спеціального представника дитини в таких справах.

2. Сторони розглядають можливість надання судовому органу в справах, що стосуються дитини, повноважень призначити для представлення інтересів дитини окремого представника, а у відповідних випадках - адвоката.

C. Роль представників

Стаття 10

1. Під час розгляду судовим органом справ, що стосуються дитини, представник, якщо його дії явно не суперечать найвищим інтересам дитини:

а) надає дитині всю відповідну інформацію, якщо згідно з внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння;

б) надає дитині роз'яснення, якщо внутрішнім законодавством дитина визнається такою, що має достатній рівень розуміння, стосовно можливих наслідків реалізації її думки та стосовно можливих наслідків будь-якої дії представника;

в) з'ясовує думку дитини та доводить її до відома судового органу.

2. Сторони розглядають можливість поширення положень пункту 1 на суб'єктів батьківської відповідальності.

D. Поширення окремих положень

Стаття 11

Сторони розглядають можливість поширення положень статей 3, 4 та 9 на справи, які стосуються дітей, коли вони розглядаються іншими органами, а також на питання, які стосуються дітей, але не є предметом розгляду.

Е. Національні органи

Стаття 12

1. Через органи, які *inter alia* виконують функції, передбачені в пункті 2, Сторони сприяють підтримці та здійсненню прав дітей.

2. Ці функції є такими:

- a) унесення пропозицій стосовно посилення положень законодавства, які стосуються здійснення прав дітей;
- b) надання висновків стосовно проектів законодавчих актів, які стосуються здійснення прав дітей;
- c) надання загальної інформації про здійснення прав дітей засобом масової інформації, громадськості та особам чи органам, які займаються питаннями, що стосуються дітей;
- d) з'ясування думки дітей та забезпечення їх відповідною інформацією.

Ф. Інші питання

Стаття 13 Посередництво або інші способи розв'язання спорів

Для недопущення чи розв'язання спорів або для уникнення розгляду судовим органом справи, яка стосується дітей, Сторони сприяють здійсненню посередництва чи інших способів розв'язання спорів та використанню їх для досягнення угоди у відповідних випадках, визначених Сторонами.

Стаття 14 Правова допомога та консультування

У випадках, коли внутрішнє законодавство передбачає надання правової допомоги або консультації для представництва дітей під час розгляду судовим органом справ, що стосуються їх, такі положення застосовуються у випадках, визначених статтями 4 та 9.

Стаття 15 Зв'язок з іншими міжнародними документами

Ця Конвенція не обмежує застосування будь-якого іншого міжнародного документа, який стосується окремих питань, що виникають у зв'язку із захистом дітей і сімей і Стороною якого є або стає Сторона цієї Конвенції.

Глава III Постійний комітет

Стаття 16 Утворення та функції Постійного комітету

1. Для досягнення цілей цієї Конвенції утворюється Постійний комітет.
2. Постійний Комітет розглядає проблеми, що стосуються цієї Конвенції. Він може, зокрема:
  - a) розглядати будь-які питання, що стосуються тлумачення або імплементації Конвенції. Висновки Постійного комітету стосовно імплементації Конвенції можуть мати форму рекомендації; рекомендації приймаються більшістю в три четвертих поданих голосів;
  - b) пропонувати зміни до Конвенції та розглядати зміни, запропоновані відповідно до статті 20;
  - c) надавати консультації та допомогу національним органам, що виконують функції, визначені пунктом 2 статті 12, та сприяти міжнародному співробітництву між ними.

Стаття 17 Склад

1. Кожна зі Сторін може бути представлена в Постійному комітеті одним чи більш ніж одним делегатом. Кожна Сторона має один голос.
2. Кожна з Держав, зазначених у статті 21, яка не є Стороною цієї Конвенції, може бути представлена в Постійному комітеті спостерігачем. Те саме стосується будь-якої іншої Держави або Європейського Співтовариства після запрошення приєднатися до Конвенції відповідно до положень статті 22.
3. Постійний комітет може запросити взяти участь у ролі спостерігача в усіх засіданнях, або в одному засіданні, або в частині засідання, якщо принаймні за один місяць до засідання Сторона не повідомила Генеральному секретарю про своє заперечення проти цього:
  - будь-яку Державу, не зазначену в наведеному вище пункті 2 цієї статті;
  - Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав дитини;
  - Європейське Співтовариство;
  - будь-який міжнародний урядовий орган;
  - будь-який міжнародний неурядовий орган, який виконує одну або кілька функцій, зазначених у пункті 2 статті 12;
  - будь-який національний урядовий або неурядовий орган, що виконує одну чи більше функцій, зазначених у пункті 2 статті 12.
4. Постійний комітет може обмінюватися інформацією з відповідними організаціями, що займаються питаннями здійснення прав дітей.

Стаття 18 Засідання

1. Наприкінці третього року, який настає з дати набуття чинності цією Конвенцією та - за його ініціативою - будь-коли після цієї дати Генеральний секретар Ради Європи запрошує Постійний комітет зібратися на засідання.
2. Постійний комітет може приймати рішення тільки за умови, що присутньою є принаймні половина Сторін.
3. З урахуванням статей 16 та 20 рішення Постійного комітету приймаються більшістю присутніх членів.
4. З урахуванням положень цієї Конвенції Постійний комітет складає свій регламент і регламент будь-якої робочої групи, яку він може створити для виконання всіх відповідних завдань згідно з Конвенцією.

Стаття 19 Звіти Постійного комітету

Після кожного засідання Постійний комітет надсилає Сторонам та Комітетові Міністрів Ради Європи звіт про свої обговорення та про будь-які прийняті рішення.

Глава IV Поправки до Конвенції

Стаття 20

1. Будь-яка поправка до статей цієї Конвенції, запропонована однією зі Сторін або Постійним комітетом, повідомляється Генеральному секретарю Ради Європи, який щонайменше за два місяці до наступного засідання Постійного комітету передає її Державам - членам Ради Європи, будь-якій Державі, що підписала Конвенцію, будь-якій Стороні, будь-якій Державі, якій запропоновано підписати цю Конвенцію відповідно до положень статті 21, та будь-якій Державі чи Європейському Співтовариству, яким запропоновано приєднатися до Конвенції відповідно до статті 22.
2. Будь-яка поправка, запропонована відповідно до положень попереднього пункту, розглядається Постійним комітетом, який подає Комітетові Міністрів на затвердження текст, прийнятий більшістю в три четвертих поданих голосів. Після затвердження текст надсилається Сторонам для його прийняття.
3. Будь-яка поправка набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення місячного строку з дати, на яку всі Сторони поінформували Генерального секретаря про прийняття цієї поправки.

Глава V Прикінцеві положення

Стаття 21 Підписання, ратифікація та набуття чинності

1. Ця Конвенція відкрита для підписання Державами - членами Ради Європи, а також Державами, які не є членами, але брали участь у розробці Конвенції.
2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про прийняття або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.
3. Ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати, на яку три Держави, у тому числі принаймні дві Держави - члени Ради Європи, висловили відповідно до положень попереднього пункту свою згоду взяти на себе зобов'язання за цією Конвенцією.
4. Для будь-якої Держави, яка підписала цю Конвенцію і яка в подальшому висловить згоду взяти на себе зобов'язання за нею, ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання її ратифікаційної грамоти, документа про прийняття або документа про затвердження.

Стаття 22 Держави, які не є членами, та Європейське Співтовариство

1. Після набуття чинності цією Конвенцією Комітет Міністрів Ради Європи за своєю ініціативою або за пропозицією Постійного комітету, а також після консультацій зі Сторонами може запропонувати будь-якій Державі, що не є членом Ради Європи й не брала участі в розробці Конвенції, а також Європейському Співтовариству приєднатися до цієї Конвенції згідно з рішенням, прийнятим більшістю, яку передбачено в підпункті "d" статті 20 Статуту Ради Європи, та одностайним голосуванням представників Держав - учасниць Конвенції, які мають право брати участь у засіданнях Комітету Міністрів.
2. Для будь-якої Держави або для Європейського Співтовариства, що приєднуються, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 23 Територіальне застосування

1. Будь-яка Держава може під час підписання або передачі на зберігання її ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.
2. Будь-яка Сторона будь-коли в подальшому своєю заявою на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу визначену в заяві територію, за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона вповноважена приймати зобов'язання. Стосовно такої території ця Конвенція набуває чинності

в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання Генеральним секретарем такої заяви.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до положень двох попередніх пунктів стосовно будь-якої території, зазначеної в цій заяві, може бути відкликана повідомленням на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання Генеральним секретарем такого повідомлення.

Стаття 24 Застереження

До цієї Конвенції не може бути зроблено жодних застережень.

Стаття 25 Денонсація

1. Будь-яка Сторона будь-коли може денонсувати цю Конвенцію повідомленням на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Така денонсація набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання Генеральним секретарем повідомлення про денонсацію.

Стаття 26 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє Державам - членам Ради Європи, будь-якій Державі, що підписала цю Конвенцію, будь-якій Стороні та будь-якій іншій Державі або Європейському Співтовариству, яким запропоновано приєднатися до цієї Конвенції, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, будь-якого документа про прийняття, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набуття чинності цією Конвенцією відповідно до статей 21 або 22;
- d) будь-яку поправку, прийняту відповідно до статті 20, та дату набуття цією поправкою чинності;
- e) будь-яку заяву, зроблену відповідно до положень статей 1 та 23;
- f) будь-яку денонсацію, зроблену відповідно до положень статті 25;
- g) будь-який інший акт, повідомлення або інформацію стосовно цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те уповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Страсбург 25 січня 1996 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архіві Рада Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній Державі - члену

Ради Європи, Державам, що не є членами, але брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству та будь-якій Державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ETS № 85)

Конвенцію ратифіковано Законом № 862-VI від 14.01.2009

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи, що підписали цю Конвенцію,

уважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, зокрема шляхом прийняття спільних норм у правовій сфері;

беручи до уваги те, що в багатьох Державах-членах докладено зусиль або докладаються зусилля для поліпшення правового статусу дітей, народжених поза шлюбом, шляхом зменшення відмінностей у правовому статусі цих дітей і дітей, народжених у шлюбі, що зменшує правові й соціальні переваги останніх;

визнаючи, що в законодавствах Держав - членів Ради Європи досі існують суттєві розбіжності в цьому питанні;

будучи переконаними в тому, що становище дітей, народжених поза шлюбом, необхідно поліпшити й що розроблення певних спільних норм стосовно їхнього правового статусу допоможе досягти цієї мети й водночас сприятиме гармонізації законодавств Держав-членів у цій сфері;

уважаючи, однак, за необхідне створити умови поетапного переходу для Держав, не готових до негайного прийняття окремих норм цієї Конвенції,

домовилися про таке:

Стаття 1

Кожна Договірна Сторона зобов'язується привести своє законодавство у відповідність до положень цієї Конвенції та повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи про заходи, ужиті для досягнення цієї мети.

Стаття 2

Установлення материнства стосовно кожної дитини, народженої поза шлюбом, ґрунтується лише на факті народження дитини.

Стаття 3

Батьківство стосовно кожної дитини, народженої поза шлюбом, може бути підтвержене або встановлене шляхом добровільного визнання або за рішенням суду.

Стаття 4

Добровільне визнання батьківства може бути предметом опротестування або оспорування в порядку, установленому внутрішнім законодавством держави, лише у випадку, коли особа, що бажає визнати або визнала дитину, не є її біологічним батьком.

Стаття 5

Під час учинення дій з установлення батьківства допустимим є використання наукових доказів, що можуть сприяти встановленню або спростуванню факту батьківства.

Стаття 6

1. Батько й мати дитини, народженої поза шлюбом, мають такі самі обов'язки її утримувати, які були б за її народження в шлюбі.

2. У випадках, коли законний обов'язок утримувати дитину, народжену в шлюбі, переходить до певних членів сім'ї та родичів з боку батька або матері, такий обов'язок також застосовується й до дитини, народженої поза шлюбом.

Стаття 7

1. У випадку, коли походження дитини, народженої поза шлюбом, встановлено стосовно обох батьків, батьківські права не можуть автоматично переходити лише до батька дитини.

2. Зберігається можливість передачі батьківських прав; випадки передачі батьківських прав визначаються внутрішнім законодавством держави.

Стаття 8

У випадках, коли батько або мати дитини, народженої поза шлюбом, не мають батьківських прав або прав опіки над дитиною, такий з батьків може одержати право доступу до дитини у відповідних випадках.

Стаття 9

Дитина, народжена поза шлюбом, має таке саме право на успадкування майна своїх батька й матері, а також члена сім'ї та родича з боку батька або матері, як і дитина, народжена в шлюбі.

Стаття 10

Укладення шлюбу батьком і матір'ю дитини, народженої поза шлюбом, надає їй правовий статус дитини, народженої в шлюбі.

Стаття 11

1. Ця Конвенція відкрита для підписання Державами - членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про прийняття або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.
2. Ця Конвенція набирає чинності через три місяці після дати передачі на зберігання третьої ратифікаційної грамоти, документа про прийняття або затвердження.
3. Для Держави, яка підписала цю Конвенцію й ратифікує, приймає або затверджує її пізніше, Конвенція набирає чинності через три місяці після дати передачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття або затвердження.

Стаття 12

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет Міністрів Ради Європи може запропонувати будь-якій Державі, що не є членом, приєднатися до цієї Конвенції.
2. Таке приєднання здійснюється шляхом передачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи документа про приєднання й набирає чинності через три місяці після дати передачі на зберігання.

Стаття 13

1. Будь-яка Держава під час підписання Конвенції або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання може зазначити територію або території, до яких застосовуються положення цієї Конвенції.
2. Будь-яка Держава під час передачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання чи будь-коли пізніше може за допомогою заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи поширити дію положень цієї Конвенції на будь-яку іншу територію або території, зазначені в заяві, за міжнародні зносини яких вона відповідає або від імені яких вона вповноважена брати зобов'язання.
3. Будь-яка заява, подана відповідно до попереднього пункту, стосовно території, зазначеної в такій заяві, може бути відкликана в порядку, визначеному в статті 15 цієї Конвенції.

Стаття 14

1. Будь-яка Держава під час підписання Конвенції або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження чи приєднання, або подачі заяви відповідно до пункту 2 статті 13 цієї Конвенції може зробити не більше трьох застережень стосовно положень статей 2-10 Конвенції.

Застереження загального характеру не дозволяються; кожне застереження не може стосуватися більш як одного положення.

2. Застереження залишається чинним протягом п'яти років з дати набрання чинності цією Конвенцією для відповідної Договірної Сторони. Дія застереження може бути продовжена на наступні п'ятирічні періоди шляхом надіслання заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи до закінчення кожного такого періоду.

3. Будь-яка Договірна Сторона може відкликати цілком або частково застереження, зроблене нею відповідно до попередніх пунктів, за допомогою заяви, надісланої на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набирає чинності з дати одержання заяви.

Стаття 15

1. Будь-яка Договірна Сторона може настільки, наскільки це стосується її, денонсувати цю Конвенцію за допомогою повідомлення, надісланого на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.

2. Денонсація набирає чинності через шість місяців після дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 16

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам - членам Ради Європи й будь-якій Державі, що приєдналася до цієї Конвенції, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) будь-яку передачу на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статті 11 Конвенції;
- d) будь-яке повідомлення, отримане відповідно до положень статті 1;
- e) будь-яку заяву, отриману відповідно до пунктів 2 й 3 статті 13;
- f) будь-яке застереження, зроблене відповідно до положень пункту 1 статті 14;
- g) будь-яке продовження строку дії застереження відповідно до положень пункту 2 статті 14;
- h) відкликання будь-якого застереження, здійснене відповідно до положень пункту 3 статті 14;
- i) будь-яке повідомлення, отримане відповідно до положень статті 15, і дату набрання чинності денонсацією.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на це вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Страсбург 15 жовтня 1975 року англійською й французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичні, в одному примірнику, який зберігається в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній Державі, яка підписала Конвенцію або приєдналася до неї.

Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута)

Конвенцію ратифіковано Законом № 3017-VI від 15.02.2011 із застереженням та заявою

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами для охорони й реалізації ідеалів та принципів, які є їхнім спільним надбанням;

беручи до уваги, що, хоча інститут усиновлення дітей існує в законодавстві всіх держав - членів Ради Європи, у цих країнах зберігаються різні погляди на принципи, які повинні регулювати питання усиновлення, та розбіжності в процедурах усиновлення й правових наслідках усиновлення;

ураховуючи Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року та, зокрема, її статтю 21;

ураховуючи Гаазьку конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року;

відзначаючи зміст Рекомендації 1443 (2000) Парламентської Асамблеї Ради Європи "Міжнародне усиновлення: дотримання прав дитини" та Білої книги Ради Європи про принципи стосовно встановлення та правових наслідків батьківства;

визнаючи, що деякі з положень Європейської конвенції про усиновлення дітей від 1967 року (ETS № 58) є застарілими та суперечать прецедентній практиці Європейського суду з прав людини;

визнаючи, що залучення дітей під час розгляду сімейних справ, які стосуються їх, значно поліпшилося Європейською конвенцією про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 року (ETS № 160) та прецедентною практикою Європейського суду з прав людини;

беручи до уваги, що прийняття спільних переглянутих принципів та практики стосовно усиновлення дітей з урахуванням відповідного розвитку в цій сфері протягом останніх десятиріч допомогло б зменшити труднощі, викликані різницею між їхніми національними законодавствами, і водночас відповідати інтересам усиновлених дітей;

будучи переконаними в необхідності переглянутого міжнародного документа Ради Європи про усиновлення дітей, який забезпечує ефективне доповнення, зокрема, Гаазької конвенції 1993 року;

визнаючи, що найвищі інтереси дитини мають перевагу,

домовилися про таке:

Розділ I Сфера дії Конвенції та застосування її принципів

Стаття 1 Сфера дії Конвенції

1. Ця Конвенція застосовується до усиновлення дитини, яка на момент звернення усиновлювача про її усиновлення ще не досягла 18 років, не перебуває й не перебувала в шлюбі, не перебуває й не перебувала в зареєстрованому партнерстві й не досягла повноліття.
2. Ця Конвенція застосовується лише до правових інститутів усиновлення, якими створюються постійні відносини між дитиною й батьками.

Стаття 2 Застосування принципів

Кожна Держава-учасниця вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідними, для забезпечення відповідності свого законодавства положенням цієї Конвенції та повідомляє про заходи, яких ужито для цього, Генеральному секретарю Ради Європи.

Розділ II Загальні принципи

Стаття 3 Дійсність усиновлення

Усиновлення є дійсним лише за умови, що його здійснено рішенням суду або адміністративного органу (далі - компетентний орган).

Стаття 4 Рішення про усиновлення

1. Компетентний орган не приймає рішення про усиновлення, якщо не є переконаним, що усиновлення відповідатиме найвищим інтересам дитини.
2. У кожному випадку компетентний орган приділяє особливу увагу важливості того, що усиновлення забезпечує дитину стабільними та гармонійними домашніми умовами.

Стаття 5 Згоди на усиновлення

1. З урахуванням пунктів 2-5 цієї статті рішення про усиновлення не приймається, якщо не надано принаймні таких згод, які не відкликані:
  - a) згода матері й батька; або в разі відсутності й батька, й матері, які могли б надати згоду, згода будь-якої особи чи установи, які вповноважені надати таку згоду замість них;
  - b) згода дитини, яка відповідно до закону вважається такою, що має достатній рівень розуміння; дитину вважають такою, що має достатній рівень розуміння, після досягнення віку, який визначено законом та який не повинен перевищувати 14 років;
  - c) згода другого з подружжя чи зареєстрованого партнера усиновлювача.

2. Особам, згода на усиновлення яких вимагається, повинні бути надані консультації, які можуть бути необхідними, і належним чином повідомлено про наслідки їхньої згоди, зокрема чи призведе усиновлення дитини до припинення правових відносин між дитиною та сім'єю її походження. Згоду повинно бути надано вільно в установленій правовій формі й висловлено чи засвідчено письмово.

3. Компетентний орган повинен вимагати згоди будь-якої особи чи органу, зазначених у пункті 1, або відхилити відмову в наданні такої згоди, окрім з виключних підстав, визначених законом. Однак згоди дитини, яка страждає від розладів, що перешкоджають висловленню дійсної згоди, можна не вимагати.

4. Якщо батько чи мати позбавлені батьківських прав стосовно дитини або принаймні права давати згоду на усиновлення, закон може передбачати, що одержання його чи її згоди не є обов'язковим.

5. Згода матері на усиновлення її дитини є дійсною, коли її надано в передбачений законом час після народження дитини, але не менше, ніж через шість тижнів, або, якщо не встановлено такого часу, у такий час, який, на думку компетентного органу, надає їй можливість достатньо відновитися від наслідків, пов'язаних з народженням дитини.

6. Для цілей цієї Конвенції "батько" й "мати" означають осіб, які відповідно до закону є батьками дитини.

Стаття 6 Консультація з дитиною

Якщо згода дитини відповідно до пунктів 1 й 3 статті 5 не є необхідною, з нею настільки, наскільки це є можливим, радяться та її думки й бажання враховуються з урахуванням рівня її розвитку. Така консультація не вимагається, якщо вона очевидно суперечить найвищим інтересам дитини.

Стаття 7 Умови усиновлення

1. Закон дозволяє усиновлювати дитину:

а) двом особам різної статі:

i) які перебувають у шлюбі між собою або

ii) які перебувають у зареєстрованому партнерстві, якщо такий інститут існує;

б) одній особі.

2. Держави можуть поширювати дію цієї Конвенції на одностатеві пари, які одружені або перебувають у зареєстрованому партнерстві. Вони також можуть поширювати дію цієї Конвенції на різностатеві й одностатеві пари, які разом проживають у постійних стосунках.

Стаття 8 Можливість повторного усиновлення

Закон не дозволяє усиновлювати усиновлену дитину повторно, за винятком однієї чи більше таких обставин:

- a) коли дитину усиновлює другий з подружжя або зареєстрований партнер усиновлювача;
- b) коли попередній усиновлювач помер;
- c) коли усиновлення скасовано;
- d) коли попереднє усиновлення завершується або незабаром завершиться;
- e) коли повторне усиновлення виправдано серйозними підставами, а попереднього усиновлення відповідно до закону не може бути припинено.

Стаття 9 Мінімальний вік усиновлювача

1. Дитина може бути усиновлена лише, якщо усиновлювач досягнув встановленого законом із цією метою мінімального віку; такий мінімальний вік не може бути меншим за 18 років і більшим за 30 років. Між усиновлювачем і дитиною повинна бути відповідна різниця у віці, ураховуючи найвищі інтереси дитини, бажано, щоб різниця становила принаймні 16 років.

2. Однак у найвищих інтересах дитини закон може дозволити відступ від вимоги стосовно мінімального віку або різниці у віці:

- a) коли усиновлювач є другим з подружжя або зареєстрованим партнером батька чи матері дитини або
- b) у силу виняткових обставин.

Стаття 10 Попереднє встановлення обставин

1. Компетентний орган приймає рішення про усиновлення лише після належного попереднього встановлення обставин стосовно усиновлювача, дитини та її сім'ї. Під час такого встановлення обставин і після цього дані можуть збиратися, оброблятися й розповсюджуватися лише відповідно до правил, які стосуються професійної конфіденційності й захисту персональних даних.

2. Установлення обставин в належному обсязі в кожній справі стосується настільки, наскільки це є можливим, та *inter alia*, таких питань:

- a) особистості, стану здоров'я та соціального середовища усиновлювача, подробиць про його домівку та умови проживання, його здатності виховувати дитину;
- b) причин, з яких усиновлювач бажає усиновити дитину;
- c) причини, через які інший з подружжя або зареєстрованих партнерів не приєднується до заяви, коли лише один з подружжя або зареєстрованих партнерів звертається із заявою про усиновлення;

d) взаємної сумісності дитини й усиновлювача, а також тривалості часу, протягом якого дитина перебувала під його опікою;

e) особистості, стану здоров'я й соціального середовища дитини, а також з урахуванням встановлених законом обмежень її сімейного походження та її цивільного стану;

f) етнічного, релігійного та культурного походження усиновлювача й дитини.

3. Таке встановлення обставин повинно бути доручено особі чи установі, які визначено із цією метою законом або компетентним органом. Воно повинно здійснюватися настільки, наскільки це є практично можливим, соціальними працівниками, які мають кваліфікацію в цій сфері завдяки своїй професійній підготовці та власному досвіду.

4. Положення цієї статті не впливають на повноваження чи обов'язок компетентного органу отримувати будь-яку інформацію або докази, незалежно від того, чи охоплюються вони обсягом такого встановлення обставин, і які він розглядає як такі, що можуть бути використані.

5. Установлення обставин стосовно придатності для усиновлення й правоздатності усиновлювача, обставин і мотивів заінтересованих осіб та доцільності влаштування дитини здійснюються до передачі дитини для усиновлення під опіку майбутніх усиновлювачів.

Стаття 11 Наслідки усиновлення

1. Унаслідок усиновлення дитина стає повноправним членом сім'ї усиновлювача (усиновлювачів) і має стосовно усиновлювача (усиновлювачів) та його або їхньої сім'ї такі самі права й обов'язки, як і діти усиновлювача (усиновлювачів), батьківство яких встановлено законом.

Усиновлювач (усиновлювачі) мають батьківську відповідальність стосовно дитини. Усиновлення припиняє правові відносини між дитиною та її батьком, матір'ю та сім'єю походження.

2. Проте один з подружжя або партнер усиновлювача, незалежно від того чи перебувають вони в зареєстрованих відносинах, зберігають свої права та обов'язки стосовно усиновленої дитини, якщо остання є його дитиною, якщо іншого не встановлено законом.

3. Що стосується припинення правових відносин між дитиною та її сім'єю походження, то Держави-учасниці можуть робити винятки стосовно таких питань, як прізвища дитини та перешкод для реєстрації шлюбу чи вступу в зареєстроване партнерство.

4. Держави-учасниці можуть приймати положення про інші форми усиновлення, що мають більш обмежені наслідки, ніж ті, що встановлені в попередніх пунктах цієї статті.

Стаття 12 Громадянство усиновленої дитини

1. Держави-учасниці сприяють набуттю їхнього громадянства дитиною, усиновленою одним з їхніх громадян.

2. Втрату громадянства, яка могла б виникнути в результаті усиновлення, повинно бути обумовлено належністю до іншого громадянства чи його набуттям.

Стаття 13 Заборона обмежень

1. Число дітей, які можуть бути усиновлені одним усиновлювачем, не обмежується законом.
2. Особі, яка має дитину або може її мати, не може бути на цій підставі заборонено законом усиновлювати дитину.

Стаття 14 Скасування усиновлення або визнання його недійсним

1. Усиновлення може бути скасовано або визнано недійсним лише за рішенням компетентного органу. Найвищі інтереси дитини завжди мають перевагу.
2. Усиновлення може бути скасовано до досягнення дитиною повноліття лише на підставі серйозних обставин, передбачених законом.
3. Заяву про визнання усиновлення недійсним повинно бути подано в установлений законом строк.

Стаття 15 Запит про надання інформації від іншої Держави-учасниці

Коли встановлення обставин, що здійснюється відповідно до статей 4 й 10 цієї Конвенції, стосується особи, яка проживає або проживала на території іншої Держави-учасниці, ця Держава-учасниця в разі надіслання запиту про надання інформації без затримок вживає заходів для забезпечення надання запитуваної інформації. Кожна Держава призначає національний орган, якому повинен надсилатися запит про надання інформації.

Стаття 16 Провадження про встановлення батьківства

У разі, якщо триває розгляд справи про встановлення батьківства або, коли така процедура існує, про встановлення материнства, ініційований ймовірними біологічним батьком або матір'ю, вирішення справи про усиновлення в разі доцільності зупиняється до отримання результатів провадження про встановлення батьківства. Компетентні органи діють швидко в такому провадженні про встановлення батьківства.

Стаття 17 Заборона неналежної вигоди

Ніхто не може отримувати неправомірної фінансової або іншої вигоди від діяльності щодо усиновлення дитини.

Стаття 18 Більш сприятливі умови

Держави-учасниці зберігають за собою право приймати положення, більш сприятливі для усиновленої дитини.

Стаття 19 Випробувальний період

Держави-учасниці можуть вимагати, щоб дитину було передано під опіку усиновлювача до прийняття рішення про усиновлення на період, який є достатньо тривалим для того, щоб компетентний орган міг об'єктивно оцінити їхні майбутні відносини в разі прийняття рішення про усиновлення. У цьому контексті найвищі інтереси дитини мають перевагу.

Стаття 20 Надання консультацій та послуг після усиновлення

Державні органи забезпечують розвиток і належне функціонування служб, які надають консультації стосовно усиновлення та послуг після усиновлення для забезпечення допомогою та порадами майбутніх усиновлювачів, усиновлювачів або усиновлених.

Стаття 21 Навчання

Держави-учасниці забезпечують, щоб соціальні працівники, які займаються усиновленням, пройшли належне навчання стосовно соціальних і правових аспектів усиновлення.

Стаття 22 Доступ до інформації та її розголошення

1. Може бути передбачено законність усиновлення без розкриття сім'ї походження дитини інформації про особу усиновлювача.
2. Може бути передбачено зобов'язання чи дозвіл здійснення провадження в справі про усиновлення *in camera*.
3. Усиновлена дитина повинна мати доступ до наявної в компетентних органах інформації стосовно її походження. Коли батьки, від яких вона походить, мають законне право на нерозголошення інформації про свою особу, вона залишається відомою компетентному органу в обсязі, дозволеному законом, для вирішення питання про відміну цього права й розкриття інформації, яка ідентифікує особу, зважаючи на обставини й відповідні права дитини та батьків, від яких вона походить. Відповідне повідомлення може бути надано усиновленій дитині, яка не досягла повноліття.
4. Усиновлювач й усиновлена дитина повинні мати змогу одержати документ, який містить витяги з державних реєстрів та який засвідчує дату й місце народження усиновленої дитини, але явно не розкриває факту усиновлення чи особу батьків, від яких походить дитина. Держави-учасниці можуть не застосовувати цього положення до інших форм усиновлення, які передбачені пунктом 4 статті 11 цієї Конвенції.
5. Беручи до уваги право особи знати про свою особистість і походження, відповідна інформація, яка стосується усиновлення, збирається й зберігається протягом щонайменше 50 років після того, як усиновлення набрало законної сили.
6. Державні реєстри повинні зберігатися, й у будь-якому разі їхній зміст повинен відтворюватися таким чином, щоб особи, які не мають на це законних підстав, не могли

встановити факту усиновлення, а якщо цю інформацію розкрито, не могли отримати відомостей про особу батьків, від яких походить дитина.

Розділ III Прикінцеві положення

Стаття 23 Дія Конвенції

1. Ця Конвенція замінює для її Держав-учасниць Європейську конвенцію про усиновлення дітей, відкриту для підписання 24 квітня 1967 року.
2. У відносинах між Стороною цієї Конвенції й Стороною Конвенції 1967 року, яка не ратифікувала цієї Конвенції, продовжує застосовуватися стаття 14 Конвенції 1967 року.

Стаття 24 Підписання, ратифікація й набрання чинності

1. Ця Конвенція є відкритою для підписання державами - членами Ради Європи й державами, які не є її членами, але які брали участь у її розробці.
2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.
3. Ця Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати, коли три держави, які підписали Конвенцію, висловили свою згоду на обов'язковість Конвенції відповідно до положень пункту 2 цієї статті.
4. Стосовно будь-якої держави, зазначеної в пункті 1, яка згодом висловлює свою згоду на обов'язковість для неї цієї Конвенції, вона набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку, з дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 25 Приєднання

1. Після набрання цією Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи після консультацій Сторін може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи та яка не брала участі в розробці Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції за рішенням, прийнятим більшістю, передбаченою в пункті "d" статті 20 Статуту Ради Європи, та за умови одностайного голосування представників Держав-учасниць, які мають право брати участь у засіданнях Комітету міністрів.
2. Стосовно будь-якої держави, яка приєдналася до Конвенції, Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи документа про приєднання.

Стаття 26 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.
2. Будь-яка Держава-учасниця в подальшому шляхом надіслання заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу визначену в заяві територію, за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона вповноважена брати на себе зобов'язання. Стосовно такої території Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання заяви Генеральним секретарем Ради Європи.
3. Будь-яку заяву, зроблену згідно з двома попередніми пунктами, стосовно будь-якої території, визначеної в такій заяві, може бути відкликано шляхом надіслання Генеральному секретарю Ради Європи повідомлення. Відкликання набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 27 Застереження

1. До цієї Конвенції не може бути зроблено жодних застережень, за винятком положень підпункту "b" пункту 1 статті 5, рубрики "ii" підпункту "a" пункту 1 та підпункту "b" пункту 1 статті 7, а також пункту 3 статті 22.
2. Будь-яке застереження, зроблене державою відповідно до пункту 1, повинно бути сформульовано під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання.
3. Держава може відкликати цілком або частково будь-яке застереження, яке вона зробила відповідно до пункту 1, шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи, яке набирає чинності з дати його отримання.

Стаття 28 Повідомлення про компетентні органи

Кожна Держава-учасниця повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи назву та адресу органу, якому надсилаються запити відповідно до статті 15.

Стаття 29 Денонсація

1. Будь-яка Держава-учасниця може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.
2. Така денонсація набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 30 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам - членам Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але які брали участь у розробці цієї Конвенції, будь-якій Державі-учасниці та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції про:

- a) будь-яке підписання;
- b) будь-яку передачу на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набрання цією Конвенцією чинності згідно зі статтею 24 цієї Конвенції;
- d) будь-яке повідомлення, отримане відповідно до положень статті 2;
- e) будь-яку заяву, отриману відповідно до пункту 2 статті 7 та пункту 2 й 3 статті 26;
- f) будь-яке застереження або відкликання застережень, зроблених відповідно до положень статті 27;
- g) будь-яке повідомлення, отримане відповідно до положень статті 28;
- h) будь-яке інше повідомлення, отримане відповідно до статті 29 й дату, з якої денонсація набирає чинності;
- i) будь-яку іншу дію, повідомлення чи інформацію, що стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на та вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Страсбург 27 листопада 2008 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичними, в одному примірнику, який передається на зберігання в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі - члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але які брали участь у розробці Конвенції, а також будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Конвенція про контакт з дітьми

Конвенцію ратифіковано з заявою Законом № 166-V від 20.09.2006

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - члени Ради Європи та інші держави, що підписали цю Конвенцію,

беручи до уваги Європейську Конвенцію про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року (ETS № 105);

беручи до уваги Гаазьку Конвенцію про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року та Гаазьку Конвенцію про юрисдикцію, застосовуване право, визнання, виконання та співробітництво стосовно батьківської відповідальності й заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року;

беручи до уваги Резолюцію Ради про юрисдикцію, визнання та виконання судових рішень у сімейних справах і в справах батьківської відповідальності за спільних дітей від 29 травня 2000 року № 1347/2000;

визнаючи, що, як передбачено в різних міжнародних юридичних документах Ради Європи, а також у статті 3 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини від 20 листопада 1989 року, перш за все повинні враховуватися найвищі інтереси дитини;

усвідомлюючи потребу в додаткових положеннях для забезпечення контактів між дітьми і їхніми батьками та іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми, які захищаються статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (ETS № 5);

беручи до уваги статтю 9 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, що передбачає право дитини, яка розлучена з одним з батьків чи з обома батьками, регулярно підтримувати особисті стосунки й прямі контакти з обома батьками, крім випадків, коли це суперечить найвищим інтересам дитини;

беручи до уваги пункт 2 статті 10 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, що передбачає право дитини, батьки якої проживають у різних державах, регулярно підтримувати, особисті стосунки й прямі контакти з обома батьками, але не за виключних обставин;

усвідомлюючи бажаність визнання того, що права мають не тільки батьки, а й діти;

погоджуючись, отже, замінити поняття "доступ до дітей" поняттям "контакт з дітьми";

беручи до уваги Європейську Конвенцію про здійснення прав дітей (ETS № 160) та бажаність сприяння заходам, спрямованим на надання допомоги дітям у справах стосовно контакту з батьками та іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми;

погоджуючись стосовно потреби дітей контактувати не лише з обома батьками, а й з певними іншими особами, які мають сімейні зв'язки з дітьми, та стосовно важливості для батьків й інших таких осіб зберігати контакт з дітьми з урахуванням найвищих інтересів дитини;

беручи до уваги потребу сприяти прийняттю в державах загальних принципів контакту з дітьми, зокрема для полегшення застосування міжнародних документів у цій сфері;

розуміючи, що механізм, створений для введення в дію іноземних розпоряджень про контакт з дітьми, більш ймовірно, буде забезпечувати задовільні результати у випадках, коли принципи, на яких ґрунтуються ці іноземні розпорядження, є подібними принципам у державі, що вводить в дію такі іноземні розпорядження;

визнаючи потребу, коли діти й батьки та інші особи, що мають сімейні зв'язки з дітьми, проживають у різних державах, заохочувати судові органи частіше використовувати транскордонні контакти й збільшувати впевненість усіх заінтересованих осіб у тому, що діти будуть повернуті після закінчення такого контакту;

зауважуючи, що положення про ефективні запобіжні заходи та додаткові гарантії буде сприяти, ймовірно, забезпеченню повернення дітей, зокрема після закінчення транскордонних контактів;

зауважуючи, що для забезпечення рішень, пов'язаних, зокрема, з транскордонними контактами з дітьми, потрібний додатковий міжнародний документ;

бажаючи запровадити співробітництво між усіма центральними органами й іншими органами для сприяння й поліпшення контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з такими дітьми, і, зокрема, для сприяння судовому співробітництву в справах, що стосуються транскордонного контакту;

домовилися про таке:

Глава I Цілі Конвенції та визначення

Стаття 1 Цілі Конвенції

Цілями цієї Конвенції є:

- a) визначити загальні принципи, що повинні застосовуватися до розпоряджень про контакт;
- b) установити відповідні запобіжні заходи й гарантії для забезпечення належного здійснення такого контакту й негайного повернення дітей після закінчення періоду контакту;
- c) започаткувати співробітництво між центральними органами, судовими органами та іншими органами для сприяння й поліпшення контакту між дітьми та їхніми батьками, а також іншими особами, що мають сімейні зв'язки з дітьми.

Стаття 2 Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

а) "контакт" означає:

i) перебування дитини протягом обмеженого періоду разом з особою, яку зазначено в статті 4 або 5 і з якою вона зазвичай не проживає, чи зустріч з такою особою;

ii) будь-яку форму спілкування між дитиною й такою особою;

iii) надання інформації такій особі про дитину або дитині про таку особу;

b) "розпорядження про контакт" означає рішення судового органу стосовно контакту, зокрема угоду про контакт, яка була схвалена компетентним судовим органом або формально складена чи зареєстрована як автентичний документ і яка підлягає виконанню;

c) "дитина" означає особу віком до 18 років, стосовно якої розпорядження про контакт може бути видане або виконане в Договірній Державі;

d) "сімейні зв'язки" означає близьку спорідненість, наприклад між дитиною та її бабусею й дідусем або рідними братами й сестрами, яка ґрунтується на законі або de facto сімейних стосунках;

e) "судовий орган" означає суд або адміністративний орган, що має рівноцінні повноваження.

Глава II Загальні принципи, що повинні застосовуватися до розпоряджень про контакт

Стаття 3 Застосування принципів

Договірні Держави вживають таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними, щоб забезпечити застосування принципів, які містить ця глава, судовими органами під час видачі, зміни, призупинення або скасування розпоряджень про контакт.

Стаття 4 Контакт між дитиною та її батьками

1. Дитина та її батьки мають право встановлювати й підтримувати регулярний контакт один з одним.

2. Такий контакт може бути обмежений або заборонений лише тоді, коли це необхідно в найвищих інтересах дитини.

3. Якщо підтримання неконтрольованого контакту з одним з батьків не відповідає найвищим інтересам дитини, то розглядається можливість контрольованого особистого контакту чи іншої форми контакту з одним з таких батьків.

Стаття 5 Контакт між дитиною та особами, що не є її батьками

1. З урахуванням найвищих інтересів дитини може бути встановлено контакт між дитиною та особами, що не є її батьками, але мають сімейні зв'язки з дитиною.

2. Договірні Держави вільні поширювати це положення на осіб, інших, ніж ті, що зазначені в пункті 1, й у випадках, коли таке поширення відбувається, держави можуть вільно вирішувати, які види контакту, визначені під літерою "а" в статті 2, повинні бути застосовані.

Стаття 6 Право дитини бути поінформованою, отримувати консультації та висловлювати свою думку

1. Дитина, яка відповідно до внутрішнього законодавства вважається достатньо свідомою, за винятком, коли це явно суперечить її найвищим інтересам, має право:

- одержувати всю суттєву інформацію;
- отримувати консультації;
- висловлювати свою думку.

2. Такій думці та переконливим бажанням і почуттям дитини повинно надаватися належне значення.

Стаття 7 Вирішення спорів стосовно контакту

Під час вирішення спорів стосовно контакту судові органи вживають усіх належних заходів для:

- a) забезпечення поінформованості кожного з батьків про важливість для їхньої дитини та їх обох установа та підтримання регулярного контакту з їхньою дитиною;
- b) заохочення батьків та інших осіб, які мають сімейні зв'язки з дитиною, до досягнення мирових угод стосовно контакту, зокрема шляхом використання сімейного посередництва та інших процедур для вирішення спорів;
- c) забезпечення перед прийняттям рішення наявності достатньої інформації, зокрема від носіїв батьківської відповідальності, для прийняття рішення в найвищих інтересах дитини, і, коли необхідно, одержання додаткової інформації від інших відповідних органів чи осіб.

Стаття 8 Угоди про контакт

1. Договірні Держави заохочують засобами, які вони вважають доцільними, батьків та інших осіб, які мають сімейні зв'язки з дитиною, дотримуватися принципів, викладених у статтях 4 - 7, під час укладання чи зміни угод про контакт з дитиною. Бажано, щоб такі угоди уклалися в письмовій формі.

2. На запит судові органи, крім випадків, коли внутрішнє законодавство передбачає інше, схвалюють угоду про контакт з дитиною, якщо вона не суперечить найвищим інтересам дитини.

Стаття 9 Виконання розпоряджень про контакт

Договірні Держави вживають усіх належних заходів для забезпечення виконання розпоряджень про контакт.

Стаття 10 Запобіжні заходи та гарантії, що повинні вживатися стосовно контакту

1. Кожна Договірна Держава передбачає запобіжні заходи та гарантії й сприяє використанню їх. Вона повідомляє через свої центральні органи Генеральному секретарю Ради Європи протягом трьох місяців після набуття чинності цією Конвенцією для цієї Договірної Держави про принаймні три категорії запобіжних заходів і гарантій, наявних в її внутрішньому законодавстві, на додаток до запобіжних заходів і гарантій, зазначених у пункті 3 статті 4 та підпункті "b" пункту 1 статті 14 цієї Конвенції. Про зміни наявних запобіжних заходів і гарантій повідомляють якнайшвидше.

2. Якщо цього вимагають обставини справи, то судові органи можуть будь-коли обумовити виконання розпорядження про контакт будь-якими запобіжними заходами й гарантіями як з метою гарантування того, що розпорядження буде виконано, так і того, що дитину буде повернуто після закінчення періоду контакту до місця її звичайного проживання або що її не буде неналежним чином переміщено.

а) Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення виконання розпорядження можуть, зокрема, включати:

- спостереження за контактом;
- зобов'язання особи сплатити витрати, пов'язані з переїздом та проживанням дитини, а також, у відповідних випадках, будь-якої іншої особи, яка супроводжує дитину;
- сплату застави особою, з якою дитина зазвичай проживає, для забезпечення того, щоб особі, яка добивається контакту, не перешкоджали в такому контакті;
- накладення штрафу на особу, з якою зазвичай проживає дитина, у разі відмови виконати розпорядження про контакт.

б) Запобіжні заходи й гарантії для забезпечення повернення дитини чи запобігання неналежному переміщенню можуть, зокрема, включати:

- передачу паспортів або документів, що посвідчують особу, та, коли це є доцільним, документа, в якому зазначається, що особа, яка добивається контакту, повідомила компетентній консульській установі про таку передачу документів на період контакту;
- фінансові гарантії;
- майнову відповідальність;
- взяття зобов'язань або поручительство перед судом;
- зобов'язання особи, яка має контакт з дитиною, регулярно з'являтися особисто разом з дитиною до компетентного органу, наприклад організації із соціального забезпечення молоді або відділу поліції, у місці, де буде здійснюватися контакт;
- зобов'язання особи, яка добивається контакту, надати документ, виданий державою, де повинен відбуватися контакт, який засвідчує визнання й оголошення такими, що підлягають виконанню, документа про опіку або розпорядження про контакт чи обох цих документів до видачі розпорядження про контакт або перед тим, як контакт відбудеться;

- визначення умов стосовно місця, де повинен відбутися контакт і, якщо це є доцільним, реєстрації в будь-якій національній чи транскордонній інформаційній системі заборони, що запобігає від'їзду дитини з держави, де повинен відбутися контакт.

3. Будь-які з таких запобіжних заходів і гарантій викладаються в письмовій формі або підтверджуються письмово й становлять частину розпорядження про контакт або схваленої угоди.

4. Якщо запобіжні заходи чи гарантії повинні бути застосовані в іншій Договірній Державі, то судовий орган переважно призначає запобіжні заходи й гарантії, які можливо застосувати в цій Договірній Державі.

Глава III Заходи для сприяння транскордонним контактам і поліпшенню їх

Стаття 11 Центральні органи

1. Кожна Договірна Держава призначає центральний орган для виконання функцій, передбачених цією Конвенцією на випадок транскордонних контактів.

2. Федеральні держави, держави з більш ніж однією правовою системою або держави, що мають автономні територіальні одиниці, можуть призначити більш ніж один центральний орган та визначити територіальний або суб'єктний обсяг їхніх функцій. Якщо держава призначила більш ніж один центральний орган, то вона визначає той центральний орган, до якого може бути надіслано будь-яке повідомлення для передачі відповідному центральному органу в межах цієї держави.

3. Про будь-яке призначення, здійснене відповідно до цієї статті, повідомляють Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 12 Обов'язки центральних органів

Центральні органи Договірних Держав:

а) співробітничать один з одним і сприяють співробітництву між компетентними органами своїх відповідних країн, у тому числі судовими органами, для досягнення цілей Конвенції. Вони діють з необхідною швидкістю;

б) для сприяння дії цієї Конвенції на запит забезпечують один одного інформацією про свої закони, що стосуються батьківської відповідальності, зокрема інформацією про контакти й будь-якою більш детальною інформацією про запобіжні заходи й гарантії на додаток до вже наданої відповідно до пункту 1 статті 10, і доступні послуги (у тому числі юридичні послуги, що фінансуються державою або іншим чином), а також інформацією про будь-які зміни в цих законах та послугах;

в) уживають всіх належних заходів для з'ясування місця знаходження дитини;

d) забезпечують передачу запитів про інформацію, які надходять від компетентних органів і які стосуються юридичних або фактичних питань здійснюваних проваджень;

e) інформують один одного про будь-які можливі труднощі, які можуть виникати під час застосування Конвенції, та, наскільки можливо, усувають перешкоди для її застосування.

Стаття 13 Міжнародне співробітництво

1. Судові органи, центральні органи, соціальні та інші органи заінтересованих Договірних Держав, що діють у рамках своєї компетенції, здійснюють співробітництво стосовно проваджень у справах про транскордонний контакт.

2. Зокрема, центральні органи допомагають судовим органам Договірних Держав у спілкуванні один з одним та одержанні такої інформації й допомоги, які можуть бути їм потрібні для досягнення цілей цієї Конвенції.

3. У транскордонних справах центральні органи сприяють дітям, батькам та іншим особам, які мають сімейні зв'язки з дитиною, зокрема в порушенні провадження стосовно транскордонного контакту.

Стаття 14 Визнання та виконання розпоряджень про транскордонний контакт

1. Договірні Держави забезпечують, зокрема коли це можливо, на підставі відповідних міжнародних документів:

a) систему для визнання та виконання розпоряджень про контакт і право на опіку, виданих в інших Договірних Державах;

b) процедуру, за якою розпорядження про контакт і право на опіку, видані в інших Договірних Державах, можуть бути визнані й оголошені такими, що підлягають виконанню, до того, як контакт відбудеться на території запитуваної держави.

2. Якщо Договірна Держава обумовлює визнання чи виконання іноземного розпорядження або і перше, і друге існуванням договору або взаємності, то вона може розглядати цю Конвенцію як таку юридичну підставу для визнання або виконання іноземного розпорядження про контакт, або і першого, і другого.

Стаття 15 Умови виконання розпоряджень про транскордонний контакт

Судовий орган Договірної Держави, де повинно бути виконано розпорядження про транскордонний контакт, видане в іншій Договірній Державі, під час визнання такого розпорядження про контакт або оголошення його таким, що підлягає виконанню, чи будь-коли пізніше, може встановити чи адаптувати умови для його виконання, а також будь-які запобіжні заходи або гарантії, що до нього додаються, якщо це необхідно для полегшення здійснення цього контакту, за умови, що дотримані та враховані істотні елементи розпорядження, зокрема зміна обставин й домовленості, досягнуті відповідними особами. Іноземне рішення за жодних обставин не може бути переглянуто по суті.

Стаття 16 Повернення дитини

1. Якщо дитину не повернуто після закінчення періоду транскордонного контакту, що здійснювався на підставі розпорядження про контакт, то компетентні органи на запит забезпечують негайне повернення дитини, застосовуючи, де це є можливим, відповідні положення міжнародних документів, внутрішнього законодавства та, де це є доцільним, такі запобіжні заходи й гарантії, які можуть бути передбачені в розпорядженні про контакт.
2. Рішення про повернення дитини приймається, якщо це можливо, протягом шести тижнів з дати подання заяви про повернення.

Стаття 17 Витрати

За винятком витрат на репатріацію, кожна Договірна Держава зобов'язується не вимагати плати із заявника стосовно будь-яких заходів, ужитих від імені заявника центральним органом цієї держави відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 18 Вимоги до мови

1. Відповідно до положень будь-яких спеціальних угод, укладених між відповідними центральними органами:
  - a) повідомлення центральному органу запитуваної держави складаються офіційною мовою або однією з офіційних мов цієї держави чи супроводжуються перекладом такою мовою;
  - b) центральний орган запитуваної держави, однак, приймає повідомлення, які складені англійською або французькою мовами чи які супроводжуються перекладом однією із цих мов.
2. Повідомлення, що надходять від центрального органу запитуваної держави, у тому числі результати виконаних запитів, можуть бути складені офіційною мовою чи однією з офіційних мов цієї держави або англійською чи французькою мовами.
3. Проте Договірна Держава може, надіславши заяву на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, заперечити проти використання французької або англійської мов відповідно до пунктів 1 і 2 цієї статті під час надсилання до її центральних органів будь-якої заяви, повідомлення або інших документів.

Глава IV Взаємозв'язок з іншими документами

Стаття 19 Взаємозв'язок з Європейською Конвенцією про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми

Пункти 2 і 3 статті 11 Європейської конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року (ETS № 105) не застосовуються у відносинах між Договірними Державами, які також є Договірними Сторонами цієї Конвенції.

Стаття 20 Взаємозв'язок з іншими документами

1. Ця Конвенція не впливає на жодний міжнародний документ, сторонами якого є чи будуть Договірні Держави цієї Конвенції та який містить положення з питань, що регулюються цією Конвенцією. Зокрема, ця Конвенція не перешкоджає застосуванню таких юридичних документів:

- a) Гаазької Конвенції про компетенцію органів влади й право, що застосовується стосовно захисту неповнолітніх від 5 жовтня 1961 року;
- b) Європейської Конвенції про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20 травня 1980 року, з урахуванням положень наведеної вище статті 19;
- c) Гаазької Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25 жовтня 1980 року,
- d) Гаазької Конвенції про юрисдикцію, застосовуване право, визнання, виконання та співробітництво стосовно батьківської відповідальності й заходів захисту дітей від 19 жовтня 1996 року,

2. Ніщо в цій Конвенції не перешкоджає Сторонам укласти міжнародні угоди, які будуть доповнювати або розвивати положення цієї Конвенції чи будуть розширювати сферу застосування їх.

3. У відносинах між собою Договірні Держави, які є членами Європейського Співтовариства, застосовують правила Співтовариства, і, таким чином, не застосовують правил, які впливають із цієї Конвенції, крім випадків, коли Співтовариство не має відповідного правила, яке регулює певне питання.

Глава V Поправки до Конвенції

Стаття 21 Поправки

1. Будь-яка пропозиція про внесення поправки до цієї Конвенції, унесена Стороною, подається Генеральному секретарю Ради Європи, який надсилає її державам - членам Ради Європи, будь-якій державі, яка підписала цю Конвенцію, будь-якій Державі-Стороні, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати цю Конвенцію відповідно до положень статті 22, а також будь-якій державі, яку було запрошено приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень статті 23.

2. Будь-яка поправка, запропонована Стороною, надсилається до Європейського комітету з правового співробітництва, який повідомляє Комітету Міністрів про свою думку стосовно запропонованої поправки.

3. Комітет Міністрів розглядає запропоновану поправку й висновок, поданий Європейським комітетом із правового співробітництва, і після консультацій зі Сторонами Конвенції, які не є членами Ради Європи, може прийняти поправку.

4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом Міністрів відповідно до пункту 3 цієї статті, надсилається Сторонам для прийняття.

5. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного терміну після дати, коли всі Сторони поінформували Генерального секретаря Ради Європи про її прийняття.

Глава VI Заключні положення

Стаття 22 Підписання та набуття чинності

1. Цю Конвенцію відкрито для підписання державами - членами Ради Європи, державами, які не є членами і які брали участь в її розробленні, та Європейським Співтовариством.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про прийняття або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду після дати, на яку три Держави, у тому числі принаймні дві держави - члени Ради Європи, висловили свою згоду на обов'язковість для них положень Конвенції відповідно до положень попереднього пункту.

4. Стосовно будь-якої держави, зазначеної в пункті 1, чи Європейського Співтовариства, що пізніше висловить свою згоду на обов'язковість положень, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду після дати передачі на зберігання її ратифікаційної грамоти, документа про прийняття або затвердження.

Стаття 23 Приєднання до Конвенції

1. Після набуття чинності цією Конвенцією, Комітет Міністрів Ради Європи може, проконсультувавшись зі Сторонами, запросити приєднатися до цієї Конвенції будь-яку державу, яка не є членом Ради Європи і яка не брала участі в розробленні Конвенції, рішенням, прийнятим більшістю, передбаченою у підпункті "d" статті 20 Статуту Ради Європи, і шляхом одностайного голосування представників Договірних Держав, які мають право засідати в Комітеті Міністрів.

2. Для будь-якої держави, що приєднується, ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду після дати здачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 24 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти чи свого документа про прийняття, затвердження або приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.
2. Будь-яка Сторона може будь-коли пізніше за допомогою заяви, надісланої на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, яку зазначено в заяві й за міжнародні відносини якої вона є відповідальною або від імені якої вона вповноважена діяти. Стосовно такої території, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьохмісячного періоду після дати одержання такої заяви Генеральним секретарем.
3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може, стосовно будь-якої території, зазначеної в такій заяві, бути відкликана за допомогою повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьохмісячного періоду після дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 25 Застереження

Жодне застереження не може бути зроблене до будь-якого з положень цієї Конвенції.

Стаття 26 Денонсація

1. Будь-яка Сторона може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.
2. Така денонсація набуває чинності в перший день місяця, що настає після закінчення трьохмісячного періоду після дати одержання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 27 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам - членам Ради Європи, будь-якій державі, яка підписала цю Конвенцію, будь-якій Державі Стороні, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній до підписання цієї Конвенції відповідно до положень статті 22, та будь-якій іншій Державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень статті 23, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набуття чинності цією Конвенцією відповідно до статей 22 і 23;
- d) будь-яку поправку, прийняту відповідно до статті 21, і про дату, з якої така поправка набуває чинності;

e) будь-яку заяву, зроблену відповідно до положень статті 18;

f) будь-яку денонсацію відповідно до положень статті 26;

g) будь-який інший акт або повідомлення, зокрема стосовно статей 10 і 11 цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми .

Конвенцію ратифіковано із заявами та застереженням Законом № 135-VI від 06.03.2008

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи, які підписали цю Конвенцію,

визнаючи, що благополуччя дитини має в Державах - членах Ради Європи першорядне значення під час ухвалення рішень стосовно опіки над нею;

уважаючи, що запровадження заходів, які забезпечують більш широке визнання та виконання рішень стосовно опіки над дитиною, сприятиме посиленню захисту благополуччя дітей;

уважаючи за доцільне, з огляду на цю мету, наголосити, що право доступу батьків до дитини є нормальним наслідком права на опіку;

відзначаючи зростаючу кількість випадків, в яких діти неправомірно переміщуються через міжнародні кордони, а також труднощі забезпечення належного вирішення проблем, що постають у таких випадках;

бажаючи запровадити відповідні положення, які дозволяють поновлювати опіку над дітьми у випадках її свавільного припинення;

будучи переконаними в доцільності запровадження із цією метою заходів, які задовольняють різні потреби й ураховують різні обставини;

бажаючи встановити правове співробітництво між своїми органами опіки,

домовилися про таке:

Стаття 1

Для цілей цієї Конвенції:

- a) "дитина" означає особу будь-якого громадянства, що не досягла 16 років і не має права самостійно вирішувати стосовно місця свого проживання за законодавством місця її звичайного проживання, законодавством її громадянства чи за внутрішнім законодавством запитуваної Держави;
- b) "орган " означає судовий чи адміністративний орган;
- c) "рішення стосовно опіки" означає рішення органу, яке стосується піклування особи про дитину, зокрема право вибирати місце її проживання, або стосується права доступу до неї;
- d) "неправомірне переміщення" означає переміщення дитини через міжнародний кордон на порушення рішення стосовно опіки над нею, яке було ухвалене в Договірній Державі та є обов'язковим для виконання в такій Державі; неправомірне переміщення також уключає:

- i) неповернення дитини через міжнародний кордон після закінчення періоду здійснення права на доступ до цієї дитини або після закінчення будь-якого іншого тимчасового перебування на території іншої, ніж та, на якій здійснюється опіка;
- ii) переміщення, яке згодом проголошується незаконним за змістом статті 12.

Частина I

Центральні органи

Стаття 2

1. Кожна Договірна Держава призначає центральний орган для виконання функцій, передбачених цією Конвенцією.
2. Федеративні держави та держави, які мають більше однієї правової системи, можуть призначити більше одного центрального органу та визначають обсяг їхньої компетенції.
3. Генеральному секретарю Ради Європи повідомляють про будь-яке призначення згідно із цією статтею.

Стаття 3

1. Центральні органи Договірних Держав співробітничать один з одним і сприяють співробітництву між компетентними органами їхніх відповідних країн. Вони діють з усією необхідною оперативністю.
2. З метою сприяння функціонуванню цієї Конвенції центральні органи Договірних Держав:
  - a) забезпечують передачу запитів про надання інформації, які надходять від компетентних органів і стосуються правових та практичних питань, що розглядаються;
  - b) надають один одному на прохання інформацію про своє законодавство, що стосується опіки над дітьми, та про будь-які зміни у цьому законодавстві;
  - c) інформують один одного про будь-які труднощі, які можуть виникнути в ході застосування Конвенції, а також, коли це можливо, усувають перешкоди її застосуванню.

Стаття 4

1. Будь-яка особа, яка отримала на території Договірної Сторони рішення стосовно опіки над дитиною і яка бажає, щоб це рішення було визнане або виконане в іншій Договірній Державі, може подати з цією метою заяву до центрального органу в будь-якій Договірній Державі.
2. До заяви додаються документи, зазначені в статті 13.
3. Центральний орган, який отримує заяву, якщо він не є центральним органом запитуваної Держави, надсилає документи безпосередньо та без зволікань до цього центрального органу.
4. Центральний орган опіки, який отримує заяву, може відмовитися вживати заходів у випадках, коли цілком зрозуміло, що умови, викладені в цій Конвенції, не задовольняються.

5. Центральний орган опіки, який отримує заяву, без зволікань інформує заявника про стан розгляду його заяви.

Стаття 5

1. Центральний орган запитуваної Держави без зволікань уживає чи забезпечує вжиття всіх належних, на його думку, заходів, якщо необхідно шляхом порушення розгляду компетентними органами цієї Держави, для того, щоб:

a) установити місцезнаходження дитини;

b) запобігти, зокрема шляхом будь-яких необхідних тимчасових заходів, заподіяння шкоди інтересам дитини чи заявника;

c) забезпечити визнання чи виконання рішення;

d) забезпечити доставку дитини до заявника у випадку надання дозволу на виконання рішення;

e) інформувати запитуючий орган про вжиті заходи та їхні результати.

2. Якщо центральний орган запитуваної Держави має підстави вважати, що дитина знаходиться на території іншої Договірної Держави, він надсилає документи безпосередньо та без зволікань до центрального органу цієї Держави.

3. За винятком витрат на репатріацію, кожна Договірна Держава зобов'язується не вимагати від заявника сплати жодних витрат, пов'язаних з будь-якими заходами, здійсненими згідно з пунктом 1 цієї статті центральним органом цієї Держави від імені заявника, у тому числі судових витрат і, у випадку необхідності, витрат, пов'язаних з наданням допомоги адвокатом.

4. У випадку відмови у визнанні або виконанні рішення та якщо центральний орган запитуваної Держави вважає, що порушення в цій Державі судового розгляду по суті справи відповідає проханню заявника, цей орган уживає всіх можливих заходів для забезпечення представництва заявника під час розгляду справи на умовах, не менш сприятливих, ніж умови, що надаються особі, яка проживає в цій Державі та є її громадянином, і з цією метою він може, зокрема, порушити судовий розгляд у своїх компетентних органах.

Стаття 6

1. З урахуванням будь-яких спеціальних домовленостей, досягнутих між відповідними центральними органами, та положень пункту 3 цієї статті:

a) повідомлення, які надсилаються центральному органу запитуваної Держави, складаються офіційною мовою чи однією з офіційних мов цієї Держави або супроводжуються перекладом цією мовою;

b) центральний орган запитуваної Держави, однак, приймає повідомлення, які складені англійською чи французькою мовою або які супроводжуються перекладом однією із цих мов.

2. Повідомлення, які надсилаються центральним органом запитуваної Держави, у тому числі результати проведених розслідувань, можуть складатися офіційною мовою чи однією з офіційних мов цієї Держави або англійською чи французькою мовою.

3. Договірна Держава може повністю або частково відмовитися від застосування положень підпункту "b" пункту 1 цієї статті. Якщо Договірна Держава висловила таке застереження, будь-яка інша Договірна Держава може також застосовувати це застереження стосовно цієї Держави.

Частина II Визнання та виконання рішень і поновлення опіки над дітьми

Стаття 7

Рішення стосовно опіки, ухвалене в одній Договірній Державі, визнається та, якщо воно підлягає виконанню в Державі походження, приймається до виконання у будь-якій іншій Договірній Державі.

Стаття 8

1. У випадку неправомірного переміщення центральний орган запитуваної Держави забезпечує негайне вжиття заходів для поновлення опіки над дитиною, якщо:

a) на час порушення провадження в Державі, в якій було ухвалено рішення, або на час неправомірного переміщення, якщо воно сталося раніше, дитина та її батьки були громадянами тільки цієї Держави та дитина мала звичайне місце проживання на території цієї Держави; та

b) прохання про повернення було подане до центрального органу впродовж шестимісячного періоду від дати неправомірного переміщення.

2. Якщо відповідно до законодавства запитуваної Держави вимоги пункту 1 цієї статті не можуть бути виконані без звернення до суду, жодна з підстав відмови, визначена в цій Конвенції, до судового розгляду не застосовується.

3. Якщо між особою, яка здійснює опіку над дитиною, та іншою особою є офіційно підтверджена компетентним органом угода про надання цій іншій особі права доступу до дитини та якщо дитину, вивезену за кордон, не було повернуто опікуну після закінчення погодженого періоду, опіка над дитиною поновлюється відповідно до пункту "b" пункту 1 й пункту 2 цієї статті. Це правило застосовується також у випадку рішення компетентного органу надати таке право особі, яка не здійснює опіки над дитиною.

Стаття 9

1. У випадках неправомірного переміщення, про яке йдеться в статті 8, в яких до центрального органу впродовж шестимісячного періоду від дати переміщення подається відповідна заява, у визнанні та виконанні рішення може бути відмовлено тільки якщо:

a) у випадку ухвалення рішення за відсутності відповідача або його законного представника, відповідачу не було вручено документ, яким порушено судовий розгляд, або аналогічний документ достатньо заздалегідь для того, щоб він міг забезпечити свій захист; проте невручення такого документа не може бути підставою для відмови у визнанні чи виконанні, якщо вручення документа не було здійснене внаслідок приховування відповідачем свого місцезнаходження від особи, яка порушила розгляд у Державі походження;

b) у випадку ухвалення рішення за відсутності відповідача або його законного представника, повноваження органу, який ухвалив рішення, не ґрунтувалися на:

i) місці звичайного проживання відповідача;

ii) останньому місці спільного звичайного проживання батьків дитини, якщо принаймні один з батьків продовжує там постійно проживати; або

iii) місці звичайного проживання дитини;

c) рішення є не сумісним з рішенням стосовно опіки, яке стало обов'язковим для виконання у запитуваній Державі до переміщення дитини, якщо дитина постійно не проживала на території запитуючої Держави впродовж одного року до її переміщення.

2. У випадках, коли до центрального органу заява не подається, положення пункту 1 цієї статті застосовуються так само, якщо прохання про визнання та виконання рішення подаються впродовж шести місяців від дати неправомірного переміщення.

3. Рішення, ухвалене в іншій Державі, не може переглядатися по суті за жодних обставин.

Стаття 10

1. У випадках, не передбачених статтями 8 й 9, у визнанні та виконанні може бути відмовлено не тільки на підставах, зазначених у статті 9, а й також на будь-якій з таких підстав:

a) якщо встановлено, що наслідки рішення явно суперечать основоположним принципам законодавства запитуваної Держави про сім'ю та дітей;

b) якщо встановлено, що через зміну обставин, у тому числі через закінчення часу, але не через просту зміну місця проживання дитини після неправомірного переміщення, наслідки первісного рішення явно більше не відповідають інтересам благополуччя дитини;

c) якщо на час порушення розгляду в Державі походження:

i) дитина була громадянином запитуваної Держави або зазвичай проживала в ній та не мала жодних таких зв'язків з Державою походження;

ii) дитина була одночасно громадянином Держави походження та запитуваної Держави й постійно проживала у запитуваній Державі;

d) якщо рішення є не сумісним з рішенням, яке було ухвалене в запитуваній Державі або підлягає виконанню в цій Державі після його ухвалення в третій Державі, унаслідок провадження, порушеного до подання прохання про визнання чи виконання, та якщо відмова відповідає інтересам благополуччя дитини.

2. У таких самих випадках розгляд справи про визнання чи виконання рішення може бути відкладений на будь-якій з таких підстав:

- а) якщо розпочато звичайну процедуру перегляду первісного рішення;
- б) якщо розгляд справи про опіку над дитиною, який було розпочато до порушення провадження в Державі походження, ще не закінчено в запитуваній Державі;
- с) якщо триває розгляд питання про виконання чи будь-яке інше провадження про визнання, що стосується іншого рішення стосовно опіки над дитиною.

Стаття 11

1. Рішення про право доступу до дитини та положення рішень стосовно опіки, в яких ідеться про право доступу до дитини, визнаються та виконуються на таких самих умовах, як й інші рішення стосовно опіки.

2. Однак компетентний орган запитуваної Держави може встановити умови запровадження та здійснення права доступу до дитини з урахуванням, зокрема, зобов'язань, узятих сторонами із цього питання.

3. Якщо жодного рішення про право доступу до дитини не було ухвалено або якщо у визнанні чи виконанні рішення стосовно опіки було відмовлено, центральний орган запитуваної Держави може звернутися до своїх компетентних органів із проханням ухвалити рішення про право доступу до дитини, якщо особа, яка претендує на право доступу до дитини, цього вимагає.

Стаття 12

Якщо на час переміщення дитини через міжнародний кордон у Договірній Державі не було ухвалено жодного обов'язкового для виконання рішення стосовно опіки над цією дитиною, положення цієї Конвенції застосовуються до будь-якого наступного ухваленого в Договірній Державі на прохання будь-якої заінтересованої особи рішення, що стосується опіки над цією дитиною й проголошує переміщення незаконним.

Частина III Процедура

Стаття 13

1. До прохання про визнання або виконання в іншій Договірній Державі рішення стосовно опіки додаються:

- а) документ, яким центральний орган запитуваної Держави вповноважується діяти від імені заявника або призначати із цією метою іншого представника;
- б) копія рішення, яка задовольняє необхідні умови автентичності;

c) у випадку ухвалення рішення за відсутності відповідача або його законного представника, документ, який засвідчує, що відповідачу належним чином було вручено документ, яким порушено судовий розгляд, або аналогічний документ;

d) у випадку необхідності будь-який документ, який засвідчує, що відповідно до законодавства Держави походження рішення підлягає виконанню;

e) коли це можливо, заява про місцезнаходження або можливе місцезнаходження дитини в запитуваній Державі;

f) пропозиції стосовно шляхів поновлення опіки над дитиною.

2. Документи, зазначені вище, у випадку необхідності супроводжуються перекладом відповідно до положень статті 6.

Стаття 14

Кожна Договірна Держава застосовує просту й швидку процедуру визнання та виконання рішень стосовно опіки над дитиною. Із цією метою вона забезпечує можливість подання прохання про виконання рішення у вигляді звичайної заяви.

Стаття 15

1. Перш ніж ухвалити рішення згідно з підпунктом "b" пункту 1 статті 10 відповідний орган запитуваної Держави:

a) з'ясовує думку дитини, крім випадків, коли це неможливо, з огляду на її вік і можливості розуміння; та

b) може вимагати проведення будь-яких відповідних перевірок.

2. Витрати на перевірки в будь-якій Договірній Державі сплачуються Державою, в якій вони проводяться.

3. Прохання про перевірки та результати перевірки можуть надсилатися відповідному органу через центральні органи.

Стаття 16

Для цілей цієї Конвенції не вимагається легалізація чи будь-яка інша подібна формальність.

Частина IV Застереження

Стаття 17

1. Договірна Держава може висловити застереження про те, що у випадках, які охоплюються статтями 8 й 9 або однією із цих статей, у визнанні та виконанні рішень стосовно опіки може

бути відмовлено на таких передбачених у статті 10 підставах, які можуть бути визначені в застереженні.

2. У визнанні та виконанні рішень, ухвалених у Договірній Державі, яка висловила застереження, передбачене у пункті 1 цієї статті, може бути відмовлено в будь-якій іншій Договірній Державі на будь-якій з додаткових підстав, зазначених у цьому застереженні.

Стаття 18

Договірна Держава може висловити застереження про те, що вона не вважає для себе обов'язковими положення статті 12. Положення цієї Конвенції не застосовуються до рішень, зазначених у статті 12, які були ухвалені в Договірній Державі, що висловила таке застереження.

Частина V Інші документи

Стаття 19

З метою отримання визнання та виконання рішення ця Конвенція не виключає можливості застосування будь-якого іншого міжнародного документа, що є чинним у відносинах між Державою походження та запитуваною Державою, чи будь-якого іншого закону запитуваної Держави, який не впливає з міжнародної угоди.

Стаття 20

1. Ця Конвенція не зашкоджує жодним зобов'язанням, які Договірна Держава може мати перед недоговорною Державою за міжнародною угодою, що стосується питань, які регулюються цією Конвенцією.

2. Якщо дві чи більше Договірних Держав заповрадили однакові закони стосовно опіки над дітьми або створили спеціальну систему визнання чи виконання рішень у цій галузі або якщо вони зроблять це в майбутньому, вони можуть застосовувати у відносинах між собою такі закони чи таку систему замість цієї Конвенції або будь-якої її частини. З метою застосування цього положення Держави повідомляють про своє рішення Генеральному секретарю Ради Європи. Будь-які зміни чи будь-яке скасування цього рішення також повинні повідомлятися.

Частина VI Прикінцеві положення

Стаття 21

Цю Конвенцію відкрито для підписання Державами - членами Ради Європи. Вона підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 22

1. Ця Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку три Держави - члени Ради Європи висловили свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції відповідно до положень статті 21.
2. Стосовно будь-якої Держави-члена, яка висловила свою згоду на обов'язковість для неї Конвенції після набрання нею чинності, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття або затвердження.

Стаття 23

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет міністрів Ради Європи може запропонувати приєднатися до цієї Конвенції будь-якій Державі, яка не є членом Ради, у рішенні, що ухвалюється більшістю голосів, передбаченою в пункті "d" статті 20 Статуту, й одностайним голосуванням представників Договірних Держав, які мають право засідати в Комітеті.
2. Стосовно будь-якої держави, що приєднується до Конвенції, Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати передачі документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 24

1. Будь-яка Держава під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію (території), до якої застосовуватиметься ця Конвенція.
2. Будь-яка Держава в будь-який інший час після цього в заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в цій заяві. Стосовно такої території Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.
3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої території, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 25

1. Держава, що має дві чи більше територіальних одиниці, в яких у питаннях опіки над дітьми та визнання й виконання рішень стосовно опіки застосовуються різні правові системи, під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про

прийняття, затвердження чи приєднання може заявити, що ця Конвенція застосовуватиметься до всіх її територіальних одиниць або до однієї чи більше з них.

2. Така Держава в будь-який інший час після цього в заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територіальну одиницю, визначену в цій заяві. Стосовно такої територіальної одиниці Конвенція набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такої заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів, може стосовно будь-якої територіальної одиниці, визначеної в цій заяві, бути відкликана шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Відкликання набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 26

1. Стосовно Держави, яка в питаннях опіки має дві чи більше правових систем з територіальним застосуванням:

а) посилання на законодавство про місце звичайного проживання особи або на законодавство про громадянство особи тлумачиться як таке, що стосується правової системи, визначеної чинними в цій Державі правилами, або в разі відсутності таких правил - правової системи, з якою відповідна особа має найбільш тісний зв'язок;

б) посилання на Державу походження або на запитувану Державу тлумачиться як таке, що стосується у відповідних випадках територіальної одиниці, де було ухвалене рішення, або територіальної одиниці, де запитується визнання чи виконання рішення або поновлення опіки.

2. Підпункт "а" пункту 1 цієї статті також застосовується *mutatis mutandis* до Держав, які в питаннях опіки мають дві чи більше правових систем, що застосовуються за колом осіб.

Стаття 27

1. Будь-яка Держава під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або свого документа про прийняття, затвердження чи приєднання може заявити про те, що вона застосовуватиме одне чи більше застережень, передбачених у пункті 3 статті 6, у статті 17 і статті 18 цієї Конвенції. Жодне інше застереження не дозволяється.

2. Будь-яка Договірна Держава, яка висловила застереження згідно з попереднім пунктом, може повністю або частково відкликати його шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Відкликання набирає чинності від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 28

Після завершення третього року від дати набрання чинності цією Конвенцією та за власною ініціативою в будь-який інший час після цієї дати Генеральний секретар Ради Європи пропонує представникам центральних органів, призначених Договірними Державами, зібратися для обговорення функціонування цієї Конвенції та для сприяння йому. Будь-яку Державу - члена Ради Європи, яка не є Стороною цієї Конвенції, може представляти спостерігач. Про роботу кожного такого засідання складається доповідь, яка надсилається Комітетові міністрів Ради Європи для інформації.

Стаття 29

1. Будь-яка Сторона може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом подання відповідного повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.
2. Така денонсація набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення шестимісячного періоду від дати отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 30

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє Державам - членам Ради та будь-якій Державі, що приєдналася до цієї Конвенції, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти чи будь-якого документа про прийняття, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 22, 23, 24 й 25;
- d) будь-яку іншу дію, будь-яке повідомлення чи інформацію, які стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено у Люксембурзі 20 травня 1980 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівно автентичними, в одному примірнику, який передається на зберігання до архіву Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії цієї Конвенції кожній Державі - члену Ради Європи та будь-якій Державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Конвенція про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства .

Конвенцію ратифіковано з заявами Законом № 4988-VI від 20.06.2012

Офіційний переклад

Держави - члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію, ураховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами; ураховуючи, що кожна дитина має право на такі заходи захисту з боку її сім'ї, суспільства та держави, яких потребує її статус неповнолітньої особи; відзначаючи, що сексуальна експлуатація дітей, зокрема у формах дитячої порнографії та проституції, а також всі інші форми сексуального насильства стосовно дітей, у тому числі діяння, які вчинюються за кордоном, є руйнівними для дитячого здоров'я та психосоціального розвитку;³ відзначаючи, що сексуальна експлуатація та сексуальне насильство стосовно дітей набули тривожних розмірів на національному та міжнародному рівнях, зокрема стосовно зростаючого використання як дітьми, так і злочинцями інформаційно-комунікаційних технологій, і що запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами потребують міжнародного співробітництва; ураховуючи, що добробут і найкращі інтереси дітей є основними цінностями, що визнаються всіма державами-членами, та повинні підтримуватися без будь-якого обмеження; відзначаючи План дій, прийнятий на Третньому саміті глав держав та урядів Ради Європи (м. Варшава, 16-17 травня 2005 року), який вимагає розробки заходів для припинення сексуальної експлуатації дітей; відзначаючи, зокрема, Рекомендацію № R (91) 11 Комітету міністрів про сексуальну експлуатацію, порнографію, проституцію, а також торгівлю дітьми та підлітками, Рекомендацію Rec (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації та Конвенцію про кіберзлочинність (ETS № 185), зокрема статтю 9 цієї Конвенції, а також Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197); беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950 року, ETS № 5), переглянуту Європейську соціальну хартію (1996 року, ETS № 163) та Конвенцію про здійснення прав дітей (1996 року, ETS № 160); також беручи до уваги Конвенцію ООН про права дитини, зокрема статтю 34 цієї Конвенції, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, а також Конвенцію Міжнародної

організації праці щодо заборони та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці;

беручи до уваги Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про боротьбу із сексуальною експлуатацією дітей і дитячою порнографією (2004/68/ЈНА), Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про становище жертв у кримінальному процесі (2001/220/ЈНА) та Рамкове рішення Ради Європейського Союзу про боротьбу з торгівлею людьми (2002/629/ЈНА);

ураховуючи інші відповідні міжнародні документи й програми в цій сфері, зокрема Стокгольмську декларацію та Порядок дій, прийняті на першому Світовому конгресі проти сексуальної експлуатації дітей для комерційних цілей (27-31 серпня 1996 року), Йокогамські глобальні зобов'язання, прийняті на Другому світовому конгресі проти сексуальної експлуатації дітей для комерційних цілей (17-20 грудня 2001 року), Будапештські зобов'язання та План дій, прийняті на підготовчій конференції до Другого світового конгресу проти сексуальної експлуатації дітей для комерційних цілей (20–21 листопада 2001 року), Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН S-27/2 - «Світ, придатний для життя дітей» і трирічну програму «Розбудова Європи для дітей та з дітьми», прийняту за результатами Третього саміту й запроваджену на Монакській конференції (4-5 квітня 2006 року);

будучи сповненими рішучості ефективно сприяти загальній меті стосовно захисту дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, незалежно від того, хто може бути злочинцем, та забезпечення допомоги жертвам;

беручи до уваги необхідність підготовки всеосяжного міжнародного документа, завданням якого були б запобіжні, захисні та кримінально-правові аспекти боротьби з усіма формами сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і створення особливого механізму моніторингу,

домовилися про таке:

Глава I Цілі, принцип недискримінації та визначення

Стаття 1 Цілі

1. Цілями цієї Конвенції є:

- a) запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьба із цими явищами;
- b) захист прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства;
- c) сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей.

2. Ця Конвенція для забезпечення ефективного виконання Сторонами її положень установлює особливий механізм моніторингу.

Стаття 2 Принцип недискримінації

Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту прав жертв, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, стану здоров'я, інвалідності або іншого статусу.

Стаття 3 Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

- a) «дитина» означає будь-яку особу віком до вісімнадцяти років;
- b) «сексуальна експлуатація дітей та сексуальне насильство стосовно дітей» охоплює поведінку, зазначену в статтях 18-23 цієї Конвенції;
- c) «жертва» означає будь-яку дитину, яка піддавалася сексуальній експлуатації або сексуальному насильству.

Глава II Запобіжні заходи

Стаття 4 Принципи

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для запобігання всім формам сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і для захисту дітей.

Стаття 5 Наймання, навчання та підвищення обізнаності спеціалістів, які працюють у контакті з дітьми

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для сприяння обізнаності про захист і права дітей серед осіб, які постійно контактують з дітьми в галузях освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, у судовій та правоохоронній сферах і в галузях, пов'язаних зі спортом, культурою та відпочинком.
2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення надання особам, згаданим у пункті 1 цієї статті, відповідних знань про сексуальну експлуатацію та сексуальне насильство стосовно дітей, засоби виявлення таких явищ та можливості, згадані в пункті 1 статті 12 цієї Конвенції.
3. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів відповідно до свого національного законодавства для забезпечення умов, за яких унеможлиблюється зайняття кандидатами, засудженими за вчинення діянь сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно дітей, професіями, виконання яких передбачає регулярні контакти з дітьми.

Стаття 6 Освіта для дітей

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення отримання дітьми протягом дошкільної та загальної середньої освіти інформації про ризик сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також про засоби самозахисту відповідно до їхнього рівня розвитку. Ця інформація, яка забезпечується, де це доречно, у співробітництві з батьками, надається в загальнішому контексті інформації про статеве життя, звертає особливу увагу на випадки ризику, особливо ті, які містять використання нових інформаційно-комунікаційних технологій.

Стаття 7 Програми або заходи запобіжного втручання

Кожна Сторона забезпечує можливість доступу тим особам, які побоюються, що можуть учинити будь-яке з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, де це доречно, до програм або заходів ефективного втручання, спрямованих на оцінювання та недопущення ризику можливого скоєння правопорушень.

Стаття 8 Заходи для громадськості

1. Кожна Сторона вживає комплексних заходів з підвищення обізнаності громадськості, надаючи інформацію про явище сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і про запобіжні заходи, яких може бути вжито.
2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для запобігання розповсюдженню матеріалів, що рекламують установлені відповідно до цієї Конвенції правопорушення, або для заборони їх.

Стаття 9 Участь дітей, приватний сектор, засоби масової інформації та громадянське суспільство

1. Кожна Сторона сприяє участі дітей відповідно до їхнього рівня розвитку в розробці та реалізації державної політики, програм або інших ініціатив стосовно боротьби із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей.
2. Кожна Сторона заохочує приватний сектор, зокрема сектор інформаційно-комунікаційних технологій, індустрію туризму та подорожей, банківський та фінансовий сектори, а також громадянське суспільство брати участь у розробці та реалізації політики запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і застосовувати внутрішні норми шляхом здійснення саморегулювання або спільного регулювання.
3. Кожна Сторона заохочує засоби масової інформації висвітлювати належну інформацію стосовно всіх аспектів сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей з належною повагою до незалежності засобів масової інформації та свободи слова.
4. Кожна Сторона заохочує фінансування, зокрема, де це доречно, шляхом створення фондів, а також проектів і програм, які громадянське суспільство виконує для запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і для їхнього захисту.

Глава III Спеціалізовані установи та координуючі органи

Стаття 10 Національні засоби координації та співробітництва

1. Кожна Сторона вживає необхідних заходів для забезпечення координації на національному або місцевому рівнях між різними установами, відповідальними за захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, запобігання цим явищам та боротьбу з ними, зокрема в галузях освіти, охорони здоров'я, соціальних послуг, правоохоронних та судових органів.

2. Кожна Сторона вживає законодавчих або інших заходів для створення або призначення:

а) незалежних компетентних національних або місцевих інституцій для сприяння правам дітей і їхнього захисту, забезпечуючи їх відповідними ресурсами та компетенцією;

б) механізмів для збору даних або інформаційних центрів на національному або місцевому рівні та в співробітництві з громадянським суспільством для спостереження за явищем сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей і для його оцінювання з урахуванням вимог стосовно захисту особових даних.

3. Кожна Сторона заохочує співробітництво між компетентними державними органами, громадянським суспільством та приватним сектором для ліпшого запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами.

Глава IV Засоби для захисту та допомога жертвам

Стаття 11 Принципи

1. Кожна Сторона запроваджує ефективні соціальні програми й створює багатопрофільні структури для забезпечення необхідної підтримки жертвам, їхнім близьким родичам та будь-якій іншій особі, яка відповідає за піклування над ними.

2. Коли вік жертви невизначено та є підстави вважати, що жертва є дитиною, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення вжиття передбачених для дітей заходів захисту й допомоги доти, доки тривають перевірки її віку.

Стаття 12 Повідомлення про підозру в сексуальній експлуатації та сексуальному насильстві

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення неперешкоджання правилами конфіденційності, установленими національним законодавством для фахівців, які працюють у контакт з дітьми, отриманню цими фахівцями можливості повідомити соціальним службам, відповідальним за захист дітей, про будь-яку ситуацію у випадках, коли є обґрунтовані підстави вважати, що дитина є жертвою сексуальної експлуатації або сексуального насильства.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для заохочення будь-якої особи, яка знає про випадки сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно дітей або має обґрунтовані підстави так уважати, повідомити про це компетентним службам.

Стаття 13 Лінії допомоги

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для заохочення й підтримки створення інформаційних служб, зокрема служби телефонної допомоги або допомоги в мережі Інтернет, для надання порад абонентам, навіть конфіденційно або з належним урахуванням анонімності.

Стаття 14 Допомога жертвам

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для допомоги у фізичній та соціальній реабілітації жертв у короткий та довгий строки. Заходи, яких ужито згідно із цим пунктом, повинні враховувати належним чином погляди, потреби та інтереси дитини.

2. Кожна Сторона вживає заходів відповідно до умов свого національного законодавства для співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями або іншими елементами громадянського суспільства, яких залучено до надання допомоги жертвам.

3. Якщо батьки або особи, які дбають про дитину, мають стосунок до сексуальної експлуатації або сексуального насильства стосовно неї, процедури втручання, зазначені в пункті 1 статті 11 цієї Конвенції, охоплюють:

- можливість усунення ймовірного злочинця;
- можливість вилучення жертви з її сімейного оточення. Умови й тривалість такого вилучення визначаються відповідно до найкращих інтересів дитини.

4. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для надання, де це можливо, особам, близьким до жертви, медичної допомоги, зокрема термінової психологічної допомоги.

Глава V Програми та заходи втручання

Стаття 15 Загальні принципи

1. Кожна Сторона відповідно до свого національного законодавства забезпечує ефективні програми та заходи втручання або сприяє їм для осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції, для мінімізації та недопущення ризиків повторюваних правопорушень сексуального характеру проти дітей. Такі програми або заходи є доступними будь-коли під час кримінального переслідування, усередині та за межами в'язниці відповідно до умов, установлених національним законодавством.

2. Кожна Сторона забезпечує або підтримує відповідно до свого національного законодавства розвиток партнерства або інших форм співробітництва між компетентними органами, зокрема закладами охорони здоров'я та соціальними службами, судовими органами та іншими органами, відповідальними за супровід осіб, зазначених у пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона дає відповідно до свого національного законодавства оцінку небезпеки та можливих ризиків повторного вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, особами, зазначеними в пунктах 1 та 2 статті 16 цієї Конвенції, для визначення відповідних програм або заходів.

4. Кожна Сторона відповідно до свого національного законодавства дає оцінку ефективності здійснюваних програм та вжитих заходів.

Стаття 16 Реципієнти програм та заходів утручання

1. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства можливість доступу тим особам згідно з кримінальним судочинством стосовно будь-якого з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, до програм та заходів, зазначених у пункті 1 статті 15 цієї Конвенції, відповідно до умов, які не суперечать і не шкодять правам на захист і вимогам справедливого й безстороннього судового процесу, та, зокрема, з належним урахуванням принципу презумпції невинуватості.

2. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства можливість доступу тим особам, визнаними винними у вчиненні одного з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, до програм та заходів, зазначених у пункті 1 статті 15 цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства розробку та зміну програм і заходів відповідно до потреб дітей, які вчинили статеве правопорушення, зокрема до тих, вік яких менше віку, з якого настає кримінальна відповідальність, для вирішення проблем їхньої сексуальної поведінки.

Стаття 17 Інформація та згода

1. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства інформування зазначених у статті 16 цієї Конвенції осіб, яким було запропоновано програми та заходи втручання, про причини такої пропозиції та надання ними згоди на програму або захід з повною обізнаністю фактів.

2. Кожна Сторона забезпечує відповідно до свого національного законодавства особам, яким було запропоновано програми та заходи втручання, можливість відмовитися від них та, якщо це засуджені особи, інформування їх про можливі наслідки такої відмови.

Глава VI Матеріальне кримінальне право

Стаття 18 Сексуальне насильство

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:

а) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла передбаченого законодавством віку для заняття діяльністю сексуального характеру;

б) заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, коли:

- використовується примус, сила чи погрози або

- насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, зокрема в сім'ї, або

- насильство здійснюється в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища.

2. Для цілей пункту 1 цієї статті кожна Сторона визначає вік, до досягнення якого забороняється займатися діяльністю сексуального характеру з дитиною.

3. Дія положень підпункту «а» пункту 1 цієї статті не поширюється на врегулювання статевих стосунків між неповнолітніми, що здійснюються за взаємною згодою.

Стаття 19 Правопорушення, що стосуються дитячої проституції

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:

а) вербування дітей для заняття проституцією або спонукання дитини до участі в проституції;

б) примушування дитини до проституції або отримання прибутку від цього або іншого використання дитини із цією метою;

с) звернення до дитячої проституції.

2. Для цілей цієї статті термін «дитяча проституція» означає факт використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли грошова чи інша форма винагороди або відшкодування надаються чи обіцяються як оплата, незалежно від того, чи здійснюється ця оплата, ця обіцянка або це відшкодування дитині чи третій особі.

Стаття 20 Правопорушення, що стосуються дитячої порнографії

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки, учиненої без правових підстав:

а) виготовлення дитячої порнографії;

б) пропонування або надання доступу до дитячої порнографії;

- c) розповсюдження або передавання дитячої порнографії;
- d) придбання дитячої порнографії для себе або іншої особи;
- e) володіння дитячою порнографією;
- f) свідоме одержання доступу до дитячої порнографії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Для цілей цієї статті термін «дитяча порнографія» означає будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою.

3. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково підпунктів «а» та «е» пункту 1 цієї статті до виготовлення порнографічної продукції та володіння нею:

- яка складається лише з модельованих образів або реалістичних зображень неіснуючої дитини;
- до якої залучено дітей, які досягли віку, визначеного під час застосування пункту 2 статті 18 цієї Конвенції, якщо за їхньою згодою й тільки для їхнього приватного використання вони виготовили ці зображення або володіють ними.

4. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково підпункту «f» пункту 1 цієї статті.

Стаття 21 Правопорушення, що стосуються участі дитини в порнографічних виставах

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації такої умисної поведінки:

- a) вербування дітей для участі в порнографічних виставах або спонукання дитини до участі в таких виставах;
- b) примушування дитини до участі в порнографічних виставах або отримання користі від цього чи іншого використання дитини із цією метою;
- c) свідоме відвідування порнографічних вистав, у яких залучено дітей.

2. Кожна Сторона може залишити за собою право обмежити застосування підпункту «с» пункту 1 цієї статті до випадків, коли дітей вербували або примушували відповідно до підпунктів «а» чи «b» пункту 1 цієї статті.

Стаття 22 Розбещення дітей

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисного спонукання дитини, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, спостерігати за сексуальним насильством або діяльністю сексуального характеру, навіть якщо вона не бере в цьому участі.

Стаття 23 Домагання дитини для сексуальних цілей

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення криміналізації умисної пропозиції, зробленої дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, зустрітися з дитиною, яка не досягла віку, передбаченого пунктом 2 статті 18 цієї Конвенції, для скоєння проти неї одного з правопорушень, передбачених підпунктом «а» пункту 1 статті 18 або підпунктом «а» пункту 1 статті 20 цієї Конвенції, якщо після цієї пропозиції відбулись істотні дії, що призвели до такої зустрічі.

Стаття 24 Пособництво, спонукання та замах

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для визнання кримінальними правопорушеннями умисно скоєного пособництва та підбурення у вчиненні будь-якого з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для визнання кримінальними правопорушеннями умисно вчинених замахів на скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати цілком або частково пункту 2 цієї статті до правопорушень, установлених відповідно до підпунктів «b», «d», «e» та «f» пункту 1 статті 20, підпункту «c» пункту 1 статті 21, статті 22 й статті 23 цієї Конвенції.

Стаття 25 Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, установленим відповідно до цієї Конвенції, якщо правопорушення вчинено:

a) на її території, або

b) на борту корабельного судна під прапором цієї Сторони, або

c) на борту повітряного судна, зареєстрованого відповідно до законодавства цієї Сторони, або

d) одним з її громадян, або

e) особою, яка постійно проживає на її території.

2. Кожна Сторона намагається вживати необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, установленим відповідно до цієї Конвенції, якщо правопорушення вчинено проти одного з її громадян або особи, яка постійно проживає на її території.

3. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може в заяві, адресованій Генеральному секретарю Ради Європи, залишити за собою право не застосовувати норм

юрисдикції, передбачених у підпункті «е» пункту 1 цієї статті, або застосовувати їх лише в окремих випадках чи за певних умов.

4. Для кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 18, 19, підпункту «а» пункту 1 статті 20 й підпунктів «а» та «б» пункту 1 статті 21 цієї Конвенції, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення унеможливлення залежності її юрисдикції стосовно підпункту «d» пункту 1 цієї статті від умови, що дії криміналізовано в місці, де їх було вчинено.

5. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може в заяві, адресованій Генеральному секретарю Ради Європи, залишити за собою право обмежити застосування пункту 4 цієї статті стосовно правопорушень, установлених відповідно до другого й третього відступів підпункту «b» пункту 1 статті 18 цієї Конвенції, до випадків, коли її громадянин постійно проживає на її території.

6. Для кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 18, 19, підпункту «а» пункту 1 статті 20 й статті 21 цієї Конвенції, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення її юрисдикції стосовно підпунктів «d» та «e» пункту 1 цієї статті, незалежно від умови, що кримінальне переслідування може бути розпочато тільки після заяви жертви або повідомлення держави, на території якої було вчинено злочин.

7. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, у випадках, коли ймовірний правопорушник присутній на її території та не підлягає екстрадиції іншій Стороні тільки на підставі свого громадянства.

8. У випадках, коли ймовірне правопорушення, установлене відповідно до цієї Конвенції, підпадає під юрисдикцію більше ніж однієї Сторони, такі Сторони у разі необхідності проводять консультації для визначення найсприятливішої юрисдикції для кримінального переслідування.

9. Без шкоди загальним нормам міжнародного права ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, що здійснює Сторона відповідно до свого національного законодавства.

Стаття 26 Відповідальність юридичних осіб

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості притягнення до відповідальності юридичної особи за правопорушення, установлене відповідно до цієї Конвенції, яке вчинено на її користь будь-якою фізичною особою, яка діяла особисто чи в складі органу юридичної особи та займала керівну посаду в межах цієї юридичної особи, на підставі:

а) повноважень представництва юридичної особи;

б) повноважень приймати рішення від імені юридичної особи;

с) повноважень здійснювати контроль у межах юридичної особи.

2. Крім випадків, передбачених у пункті 1 цієї статті, кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості притягнення до відповідальності юридичної особи в разі, коли відсутність нагляду або контролю з боку фізичної особи, зазначеної в пункті 1, призвела до можливості вчинення правопорушення, установленого відповідно до цієї Конвенції, в інтересах цієї юридичної особи фізичною особою, яка діє під її керівництвом.

3. Відповідно до принципів правової системи Сторони відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

4. Така відповідальність не впливає на кримінальну відповідальність фізичних осіб, які скоїли правопорушення.

Стаття 27 Санкції та заходи

1. Кожна Сторона вживає законодавчих або інших заходів для забезпечення покарання ефективними, пропорційними та переконливими санкціями за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, з урахуванням ступеню їхньої тяжкості. Ці санкції охоплюють покарання, що передбачають позбавлення свободи, що може стати причиною екстрадиції.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення застосування до юридичних осіб, притягнутих до відповідальності згідно зі статтею 26 цієї Конвенції, ефективних, пропорційних та переконливих санкцій, які охоплюють грошові кримінальні або некримінальні стягнення та можуть охоплювати інші заходи, зокрема:

- а) позбавлення права отримання державних пільг або допомоги;
- б) тимчасове або постійне позбавлення права займатися комерційною діяльністю;
- в) взяття під судовий нагляд;
- г) судові рішення про ліквідацію.

3. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для:

а) передбачення арешту й конфіскації:

- товарів, документів й інших засобів, використаних для вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, або для сприяння їхньому вчиненню;
- доходів, одержаних від таких злочинів, або власності, вартість якої еквівалентна таким доходам;

б) передбачення закриття на тимчасовій або постійній основі будь-якого закладу, використаного для вчинення будь-якого з правопорушень, установленого відповідно до цієї Конвенції, без обмеження прав третіх осіб, які діяли добросовісно, або позбавлення злочинця права постійно чи тимчасово займатися професійною або волонтерською діяльністю, яка охоплює контакт з дітьми, під час якого було вчинено злочин.

4. Кожна Сторона може вжити інших заходів стосовно правопорушників, як-от: позбавлення батьківських прав або здійснення контролю або нагляду за засудженою особою.

5. Кожна Сторона може встановити, що доходи від злочину або власність, конфісковані відповідно до цієї статті, можуть бути спрямовані до спеціального фонду з метою фінансування програм запобігання та допомоги для жертв будь-якого правопорушення, установленого відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 28 Обтяжуючі обставини

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості врахування таких обставин, якщо вони вже не є частиною складових елементів злочину, згідно з відповідними положеннями національного законодавства як обтяжуючі обставини під час визначення покарання за правопорушення, установлені відповідно до цієї Конвенції:

- a) злочин завдав серйозної шкоди фізичному або психічному здоров'ю жертви;
- b) злочину передувало або його супроводжувало катування чи тяжке насилля;
- c) злочин було скоєно проти особливо вразливої жертви;
- d) злочин було скоєно членом сім'ї, особою, яка проживала з дитиною, або особою, яка зловживала своїми повноваженнями;
- e) злочин було скоєно кількома особами, які діяли разом;
- f) злочин було скоєно в рамках злочинної організації;
- g) правопорушника вже було засуджено за злочин подібного характеру.

Стаття 29 Попередні засудження

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для передбачення можливості під час визначення покарань враховувати остаточні вироки, винесені іншою Стороною стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

Глава VII Розслідування, кримінальне переслідування та процесуальне право

Стаття 30 Принципи

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення проведення розслідування та кримінального провадження в найкращих інтересах та з повагою до прав дитини.

2. Кожна Сторона впроваджує захисний підхід до жертв, забезпечуючи унеможливлення посилення розслідуванням та кримінальним провадженням травми, отриманої дитиною, та надання під час кримінального судочинства допомоги, якщо це доцільно.

3. Кожна Сторона забезпечує пріоритетне розслідування та кримінальне провадження, а також проведення їх без будь-яких необґрунтованих затримок.

4. Кожна Сторона забезпечує унеможливлення обмеження заходами, які застосовуються відповідно до цієї глави, прав на захист і вимог стосовно справедливого та неупередженого судового розгляду відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

5. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів відповідно до основних принципів свого національного законодавства для:

- забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, дозволяючи, де це доцільно, можливість таємних операцій;

- надання підрозділам або слідчим службам права ідентифікувати жертв злочинів, установлених відповідно до статті 20 цієї Конвенції, зокрема шляхом вивчення матеріалів дитячої порнографії, у тому числі фотографій та аудіовізуальних записів, переданих або наданих шляхом використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Стаття 31 Основні заходи захисту

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав й інтересів жертв, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та кримінального провадження, зокрема шляхом:

- a) інформування їх про їхні права й послуги, які їм може бути надано, та, крім випадків, коли вони не бажають отримувати такої інформації, про наслідки розгляду їхньої заяви, обвинувачень, загальний розвиток розслідування або провадження, їхню роль у цьому, а також результат розгляду їхніх справ;

- b) забезпечення, якщо є необхідність, надання інформації, принаймні у випадках, коли жертви та їхні сім'ї можуть опинитися в небезпеці, коли обвинувачувану або засуджену особу тимчасово або остаточно звільнено;

- c) надання їм можливості в спосіб, що відповідає процесуальним нормам національного законодавства, бути вислуханими, надавати докази та вибирати засоби для викладу безпосередньо або через посередника своїх думок, потреб і стурбованостей, а також для врахування їх;

- d) забезпечення їх належними послугами підтримки для представлення та врахування належним чином їхніх прав й інтересів;

- e) захисту їхнього приватного життя, їхньої особистості та їхньої репутації та вжиття заходів відповідно до національного законодавства для запобігання публічному розповсюдженню будь-якої інформації, яка могла б призвести до встановлення їхньої особи;

- f) забезпечення їхньої безпеки, а також безпеки їхніх сімей та з їхнього боку свідків від погроз, помсти та повторної віктимізації;

g) забезпечення уникнення контакту між жертвами та правопорушниками в суді та приміщеннях правоохоронних органів, крім випадків, коли компетентні органи встановлять інше в найкращих інтересах дитини або коли розслідування чи провадження вимагають такого контакту.

2. Кожна Сторона забезпечує можливість отримання жертвами, починаючи з першого контакту з компетентними органами, доступу до інформації про відповідні судові та адміністративні процедури.

3. Кожна Сторона забезпечує одержання жертвою в передбачених випадках доступу до безоплатної правової допомоги, коли жертва може отримати статус сторони в кримінальному провадженні.

4. Кожна Сторона передбачає можливість для судових органів призначати спеціального представника для жертви тоді, коли згідно з національним законодавством вона може мати статус Сторони в кримінальному провадженні, й тоді, коли особам, які несуть батьківську відповідальність, заборонено представляти дитину в такому провадженні через конфлікт інтересів між ними та жертвою.

5. Кожна Сторона забезпечує шляхом законодавчих або інших заходів відповідно до умов свого національного законодавства можливість групам, фундаціям, асоціаціям, урядовим чи неурядовим організаціям надання допомоги та (або) підтримки жертві за її згодою під час кримінального провадження, що стосується злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції.

6. Кожна Сторона забезпечує згідно з положеннями цієї статті надання жертвам інформації в спосіб, що відповідає їхньому вікові й ступеню зрілості, і мовою, яку вони можуть розуміти.

Стаття 32 **Порушення справи**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення незалежності розслідувань або кримінального переслідування стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, від заяви чи обвинувачень, зроблених жертвою, та можливості продовження провадження навіть тоді, коли жертва відкликала свою заяву.

Стаття 33 **Строки давності**

Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення подовження строків давності для порушення справи стосовно злочинів, установлених відповідно до статті 18, підпунктів «а» та «b» пункту 1 статті 19 та підпунктів «а» та «b» пункту 1 статті 21 цієї Конвенції, на строк, який достатній для здійснення ефективного початку провадження після досягнення жертвою повноліття і який буде домірним до ступеня тяжкості злочину, про який ідеться.

Стаття 34 Розслідування

1. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення спеціалізації осіб, підрозділів та служб, що займаються розслідуваннями у сфері боротьби із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей, або забезпечує навчання відповідних працівників для цих цілей. Такі підрозділи або служби забезпечуються відповідним фінансуванням.
2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для унеможливлення перешкоджання порушенню кримінального розслідування через невпевненість стосовно точного віку жертви.

Стаття 35 Опитування дитини

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення:
  - a) проведення опитувань дитини без необґрунтованої затримки, відразу після повідомлення фактів компетентним органам;
  - b) проведення опитувань дитини, якщо це необхідно, у спеціально обладнаному та прилаштованому для цих цілей приміщенні;
  - c) проведення опитувань дитини особою, спеціально підготовленою для цих цілей;
  - d) проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно;
  - e) якомога меншої кількості опитувань і настільки, наскільки це є вкрай необхідним для цілей кримінального провадження;
  - f) можливості супроводження дитини її законним представником або, де це доцільно, дорослим, якого вона сама вибирає, якщо стосовно цієї особи не буде винесено мотивованого рішення про інше.
2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості запису на відеоплівку опитування жертви або, де це доцільно, свідка дитини та прийняття таких відеосвідчень як доказу в суді згідно з нормами її національного законодавства.
3. Якщо вік жертви не встановлено та є підстави вважати, що жертва є дитиною, то заходи, передбачені в пунктах 1 та 2 цієї статті, застосовуються до неї доти, доки тривають перевірки її віку.

Стаття 36 Судовий розгляд кримінальної справи

1. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів з належним дотриманням норм, що регулюють незалежність правових професій, для забезпечення можливості навчання всіх осіб, яких залучено до провадження, зокрема суддів, прокурорів та

адвокатів, з питань, що стосуються прав дитини й сексуальної експлуатації та сексуального насильства стосовно дітей.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення згідно з нормами національного законодавства можливості:

а) судді призначити судове слухання без присутності громадськості;

б) жертві свідчити, не перебуваючи при цьому в залі суду, тобто шляхом використання належних комунікаційних технологій.

Глава VIII Запис та зберігання даних

Стаття 37 Запис та зберігання національних даних стосовно осіб, засуджених за злочини сексуального характеру

1. Для запобігання скоєнню злочинів, установлених відповідно до цієї Конвенції, та забезпечення їхнього кримінального переслідування кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для накопичення та зберігання з урахуванням відповідних положень стосовно охорони й захисту особових даних та інших відповідних норм і гарантій, передбачених національним законодавством, інформації про ідентифікаційні дані та генетичний код (ДНК) осіб, засуджених за скоєння правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи назву та адресу єдиного державного органу, уповноваженого для цілей пункту 1 цієї статті.

3. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості передачі інформації, зазначеної в пункті 1 цієї статті, компетентним органам іншої Сторони згідно з умовами, установленими її національним законодавством та відповідними міжнародними документами.

Глава IX Міжнародне співробітництво

Стаття 38 Загальні принципи та заходи міжнародного співробітництва

1. Сторони співробітничать між собою настільки широко, наскільки це можливо, відповідно до положень цієї Конвенції та шляхом застосування відповідних чинних міжнародних та регіональних документів, домовленостей, погоджених на основі уніфікованого або взаємозобов'язувального законодавства й національного законодавства для:

а) запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами;

b) захисту жертв і надання їм допомоги;

c) розслідувань або проваджень, що стосуються правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення жертв правопорушення, установленого відповідно до цієї Конвенції, правом на території Сторони, іншої, ніж та, на якій вони проживають, подати скаргу до компетентних органів держави за місцем свого проживання.

3. Якщо Сторона, яка обумовлює надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах або екстрадицію наявністю договору, отримує запит про надання правової допомоги або про екстрадицію від Сторони, з якою вона не уклала такого договору, вона може вважати цю Конвенцію правовою підставою для надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах або екстрадиції, що стосуються правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

4. Кожна Сторона докладатиме всіх зусиль для включення, де це доцільно, питань запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьби із цими явищами в програми допомоги розвитку на користь третіх держав.

Глава X Механізм моніторингу

Стаття 39 Комітет Сторін

1. Комітет Сторін складається з представників Сторін цієї Конвенції.

2. Комітет Сторін скликається Генеральним секретарем Ради Європи. Його перше засідання проводиться протягом року з моменту набрання цією Конвенцією чинності для десяти держав, що її підписали та ратифікували. Подальші засідання Комітету скликаються на вимогу щонайменше однієї третини складу Сторін або Генерального секретаря.

3. Комітет Сторін приймає власні правила процедури.

Стаття 40 Інші представники

1. Парламентська Асамблея Ради Європи, Комісар з прав людини, Європейський комітет з проблем злочинності (CDPC), а також інші відповідні міжурядові комітети Ради Європи призначають кожного представника до Комітету Сторін.

2. Комітет міністрів може запропонувати іншим органам Ради Європи призначити представника до Комітету Сторін після консультації з останнім.

3. Представників громадянського суспільства та, зокрема, неурядових організацій, може бути допущено як спостерігачів до Комітету Сторін з дотриманням процедури, установлені відповідними нормами Ради Європи.

4. Представники, призначені згідно з пунктами 1-3 цієї статті, беруть участь у засіданнях Комітету Сторін без права голосу.

Стаття 41 Функції Комітету Сторін

1. Комітет Сторін здійснює моніторинг виконання цієї Конвенції. Правила процедури Комітету Сторін визначають процедуру оцінки виконання цієї Конвенції.

2. Комітет Сторін сприяє зборові, аналізу та обмінові інформацією, досвідом і позитивною практикою між державами для поліпшення їхньої здатності запобігати сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротися із цими явищами.

3. Комітет Сторін, де це доцільно, також:

a) сприяє ефективному використанню та виконанню цієї Конвенції, зокрема встановленню будь-яких проблем та наслідків будь-якої заяви або застереження, зроблених відповідно до цієї Конвенції;

b) висловлює думку стосовно будь-якого питання про застосування цієї Конвенції та сприяє обмінові інформацією про важливі правові, політичні або технологічні події.

4. Секретаріат Ради Європи допомагає Комітетові Сторін виконувати свої функції відповідно до цієї статті.

5. Європейський комітет з проблем злочинності (CDPC) періодично інформують про діяльність, зазначену в пунктах 1, 2 й 3 цієї статті.

Глава XI Зв'язок з іншими міжнародними документами

Стаття 42 Зв'язок з Конвенцією ООН про права дитини та Факультативним протоколом до неї щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії

Ця Конвенція не впливає на права та обов'язки, що випливають з положень Конвенції ООН про права дитини та Факультативного протоколу до неї щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії, та має на меті поліпшити захист, який надається ними, а також розвивати й доповнювати стандарти, що містяться в них.

Стаття 43 Зв'язок з іншими міжнародними документами

1. Ця Конвенція не впливає на права та обов'язки, що випливають з інших міжнародних документів, сторонами яких є або стануть Сторони цієї Конвенції та які містять положення, що стосуються регулювання цієї Конвенції, а також передбачають ще більший захист і допомогу дітям, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

2. Сторони Конвенції можуть укласти між собою двосторонні чи багатосторонні угоди з питань, що регулюються цією Конвенцією, для доповнення та посилення її положень або для сприяння виконанню закріплених у ній принципів.

3. Сторони, які є членами Європейського Союзу, у відносинах між собою застосовують норми Співтовариства та Європейського Союзу настільки, наскільки існують норми Європейського Співтовариства або Європейського Союзу, що регулюють відповідний предмет і застосовуються до окремого випадку без шкоди для об'єкта й мети цієї Конвенції та без шкоди для її повного застосування з іншими Сторонами.

Глава XII Поправки до Конвенції

Стаття 44 Поправки

1. Будь-яка пропозиція, зроблена Стороною, стосовно внесення поправки до цієї Конвенції повідомляється Генеральному секретарю Ради Європи та передається ним або нею державам - членам Ради Європи, будь-якій державі, що підписала Конвенцію, будь-якій державі-учасниці, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, якій запропоновано підписати цю Конвенцію відповідно до положень пункту 1 статті 45 цієї Конвенції, та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень пункту 1 статті 46 цієї Конвенції.
2. Будь-яку поправку, запропоновану Стороною, повідомляють Європейському комітетові з проблем злочинності (CDPC), який надає Комітетові міністрів свій висновок стосовно запропонованої поправки.
3. Комітет міністрів розглядає запропоновану поправку й висновок Європейського комітету з проблем злочинності та після обговорення з державами, які не є членами Ради Європи, але є Сторонами цієї Конвенції, може прийняти поправку.
4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів відповідно до пункту 3 цієї статті, передається Сторонам для прийняття.
5. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набирає чинності в перший день місяця після закінчення місячного строку з дати, коли всі Сторони повідомили Генеральному секретарю про прийняття ними поправки.

Глава XIII Прикінцеві положення

Стаття 45 Підписання та набрання чинності

1. Ця Конвенція є відкритою для підписання державами – членами Ради Європи, державами, які не є членами Ради Європи, але брали участь у її розробці, а також Європейським Співтовариством.
2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати, коли п'ять держав, які підписали Конвенцію, у тому числі щонайменше три держави – члени Ради Європи, висловили свою згоду на обов'язковість Конвенції відповідно до положень попереднього пункту цієї статті.

4. Якщо будь-яка держава, зазначена в пункті 1 цієї статті, або Європейське Співтовариство висловлять свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції, вона набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 46 Приєднання до Конвенції

1. Після набрання цією Конвенцією чинності Комітет міністрів Ради Європи після консультацій зі Сторонами цієї Конвенції та отримання їхньої одностайної згоди може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи, яка не брала участі в розробці Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції за рішенням, прийнятим більшістю, передбаченою в пункті «d» статті 20 Статуту Ради Європи, та за умови одностайного голосування представників договірних Сторін, які мають право брати участь у засіданнях Комітету міністрів.

2. Для будь-якої держави, яка приєдналася до Конвенції, Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи документа про приєднання.

Стаття 47 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона в подальшому шляхом надіслання заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу визначену в заяві територію, за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона вповноважена брати на себе зобов'язання. Для такої території Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання заяви Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Будь-яку заяву, зроблену згідно з двома попередніми пунктами цієї статті, стосовно будь-якої території, визначеної в такій заяві, може бути відкликано шляхом повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 48 Застереження

Стосовно будь-якого положення цієї Конвенції не допускаються жодні застереження, за винятком безпосередньо передбачених застережень. Будь-яке застереження може бути відкликано в будь-коли.

Стаття 49 Денонсація

1. Будь-яка Сторона може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.
2. Така денонсація набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 50 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам - членам Ради Європи, будь-якій державі, що підписала Конвенцію, будь-якій державі-учасниці, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, якій запропоновано підписати цю Конвенцію згідно з положеннями її статті 45, а також будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень її статті 46, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набрання цією Конвенцією чинності згідно з її статтями 45 й 46;
- d) будь-яку поправку, прийняту згідно зі статтею 44 цієї Конвенції, і дату набрання такою поправкою чинності;
- e) будь-яке застереження, зроблене згідно зі статтею 48 цієї Конвенції;
- f) будь-яку денонсацію, зроблену відповідно до положень статті 49 цієї Конвенції;
- g) будь-яку іншу дію, повідомлення або інформацію, що стосуються цієї Конвенції.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на це вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Ланцароте 25 жовтня 2007 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівноавтентичними, в одному примірнику, який передається на зберігання в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі – члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але брали участь у розробці цієї Конвенції, та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Контрольний список Захист дітей, які постраждали від кризи біженців, від сексуальної експлуатації та сексуального насильства

Захист дітей, які постраждали від кризи біженців, від сексуальної експлуатації та сексуального насильства: Основні зобов'язання держав за Лансаротською конвенцією про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства

Принципи та визначення, встановлені Лансаротською конвенцією та Лансаротським комітетом⁵⁸

«**Дитина**» — будь-яка особа віком до 18 років (стаття 3 Лансаротської конвенції);

Діти, які «постраждали від кризи біженців»⁵⁹ — діти-мігранти та діти, які шукають притулку (згідно з Конвенцією про статус біженців 1951 року). Це також стосується дітей, яким надано статус біженця, і тих дітей, яким (або чийм батькам) було відхилено клопотання про міжнародний захист;

«**Діти без супроводу**» — діти, які були розлучені як із батьками, так і з родичами, і про них не піклується дорослий, який за законом чи звичаєм відповідає за це (*Рекомендації УВКБ ООН щодо офіційного визначення найкращих інтересів дитини*⁶⁰);

«**Визначення віку**» - у разі виникнення сумнівів щодо віку особи, Сторонам слід надати їй такий же тип захисту та допомоги, як надаються дітям, на період визначення її віку. Отже, до цих осіб повинен застосовуватися принцип кредиту довіри, доки не буде доведено, що вони не є дітьми (стаття 11(2) Лансаротської конвенції);

«**Сексуальне насильство**» — заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною, яка не досягла законного віку для заняття діяльністю сексуального характеру, або заняття діяльністю сексуального характеру з дитиною (незалежно від віку дитини) за таких обставин: використовується примус, сила чи погрози; насильство здійснюється зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину або в особливо вразливій для дитини ситуації (*стаття 18 Лансаротської конвенції*);

«**Сексуальна експлуатація дітей**» означає, що дитина стає жертвою сексуальної експлуатації, коли вона/він бере участь у діяльності сексуального характеру в обмін на щось (наприклад,

---

58 Лансаротський комітет — орган, створений для контролю за ефективним виконанням Сторонами Лансаротської конвенції. До його складу входять як наявні, так і потенційні представники Сторін Конвенції, а також представники міжнародних урядових та неурядових організацій, що займаються боротьбою з сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством над дітьми.

59 У Спеціальному звіті Лансаротського Комітету «Захист дітей, які постраждали від кризи біженців, від сексуальної експлуатації та сексуального насильства», сторінка 10, також вказується, що термін «діти, які постраждали від кризи біженців» не охоплює тих дітей, які вже проживали в країні до кризи біженців, як громадян такої країни, так і іноземців.

60 Керівництво Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН), Рекомендації УВКБ ООН щодо офіційного визначення найкращих інтересів дитини, травень 2008 р.

перевагу, вигоду або навіть обіцянку їхнього отримання) від третьої сторони, винуватця або самої дитини (*статті 19-24 Лансаротської конвенції*);

«Жертва» — будь-яка дитина, яка зазнала сексуальної експлуатації або сексуального насильства.

Відповідно до Лансаротської конвенції, Сторони зобов'язані вживати всіх необхідних законодавчих або інших заходів для запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству над дітьми, захисту потерпілих і притягнення до відповідальності винних. У контексті кризи біженців це означає, що для дотримання Лансаротської конвенції національне законодавство, заходи, процедури та засоби мають застосовуватися до тих дітей, які постраждали від кризи біженців, оскільки Лансаротська конвенція покликана захищати УСІХ дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства.

Усі держави-учасниці Ради Європи⁶¹ ратифікували Лансаротську конвенцію, і таким чином, взяли на себе зобов'язання досягти її цілей шляхом імплементації її положень. Практикуючі фахівці в країнах прийому, транзиту та призначення можуть бути не знайомі з Лансаротською конвенцією та рекомендаціями з моніторингу Лансаротського комітету. Однак їм слід діяти відповідно до їх положень, оскільки країна, у якій вони працюють, є Стороною Лансаротської конвенції. Наступний неповний перелік відповідних зобов'язань, що впливають з Лансаротської конвенції в інтерпретації Лансаротського комітету, спрямований полегшити це завдання. Його слід використовувати як практичний інструмент, який слугуватиме своєрідним контрольним списком з конкретними прикладами заходів, які можуть бути вжиті для запобігання сексуальній експлуатації та сексуального насильства, виявлення та повідомлення про дітей-жертв та надання підтримки дітям, які постраждали від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, а також притягнення до відповідальності винних.

Запобігання сексуальному насильству та сексуальній експлуатації дітей в процесі транзиту

Сторони зобов'язані вживати всіх необхідних законодавчих або інших заходів для запобігання тому, щоб діти ставали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства, шляхом, серед іншого:

Забезпечення належних якісних об'єктів/рішень для розміщення для всіх дітей, які постраждали від кризи біженців, щоб допомогти усунути ризики сексуального насильства, звертаючи увагу на таке:

краще освітлення та зручні для дітей приміщення,⁶²

відокремлення дітей без супроводу дорослих,

---

61 Окрім 46 держав-членів Ради Європи, Лансаротська конвенція також включає Російську Федерацію та Туніс.

62 Рада Європи: Тематична доповідь Комітету міністрів щодо дітей-мігрантів та біженців, підготовлена Спеціальним представником Генерального секретаря з питань міграції та біженців 10 березня 2017 року. SG/Inf(2017)13

відокремлення самотніх жінок та їхніх дітей від чоловіків, з якими вони не перебувають у родинних відносинах,

окремі приміщення для надзвичайно вразливих дітей та дітей, які ризикують зникнути безвісти;⁶³

Створення ефективних механізмів подання скарг та служб підтримки, таких як телефони довіри, щоб повідомляти про будь-які зловживання або звертатися за допомогою, звертаючи увагу на таке:

крім офіційної мови (мов) країни перебування наявна служба доступна також мовою, доступною для дітей та людей, які постраждали від кризи біженців;

служби доступні як для дітей, так і для осіб, які бажають їм допомогти;

наявні служби, які надають консультації абонентам конфіденційно або з дотриманням їхньої анонімності;

наявні служби доступні для якомога ширшого кола осіб;

Створення протоколів та інших процедур для запобігання зникненню дітей-біженців;

Підготовка інформації, порад та інших заходів з підвищення обізнаності, спрямованих на дітей, для запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству;⁶⁴

Навчання фахівців, які працюють у контакті з дітьми: фахівцям слід надати інформацію, яка пояснює, що робити, якщо вони зіткнулися з випадками сексуального насильства, і яку інформацію та поради слід передати після цього;

Перевірка всіх осіб, які контактують із дітьми, які постраждали від кризи біженців⁶⁵, щоб перевірити відсутність у них судимості за акти сексуальної експлуатації дітей та/або сексуального насильства.

Для отримання додаткової інформації про те, як Сторони Лансаротської конвенції запроваджують заходи з підвищення обізнаності, спрямовані на дітей, які постраждали від кризи біженців, включно з прикладами перспективних видів практики, див. Звіт про дотримання вимог Рекомендації 15 щодо інформації та порад для дітей та Звіт про дотримання вимог Рекомендації 17 щодо обміну інформацією. щодо підвищення обізнаності.

Для отримання додаткової інформації про те, як Сторони Лансаротської конвенції створюють телефони довіри та інші служби для дітей-біженців, включно з прикладами перспективних

---

63 Кожна кімната має замикатися, а номер служби екстреної допомоги має бути на видноті.

64 Заходи мають бути адаптовані до віку та зрілості дітей, реалізуватися зрозумілою для них мовою та з урахуванням статі та культури. Корисним профілактичним заходом є надання дітям друкованих та невербальних інформаційних матеріалів одразу після їхнього прибуття.

65 Сюди входять перші особи, які їх зустрічають після прибуття, а також будь-які опікуни, прийомні сім'ї чи інші піклувальники, до яких вони можуть бути призначені. Сюди також входять усі волонтери, перекладачі та вчителі, які проводять заходи з дітьми. Якщо особа була засуджена за злочини сексуального характеру проти дитини, їй має бути відмовлено в доступі до професійної та волонтерської діяльності з дітьми.

видів практики, див. Звіт про дотримання вимог Рекомендації 32 щодо телефонів довіри для дітей- жертв.

Для отримання додаткової інформації про те, як Сторони Лансаротської конвенції запроваджують протоколи, що стосуються проблеми зниклих безвісти дітей, включно з прикладами перспективних видів практики, див. Звіт про дотримання вимог Рекомендації 35 щодо транскордонних випадків зниклих безвісти дітей.

Виявлення та повідомлення про дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства

Сторони зобов'язані вживати всіх необхідних законодавчих або інших заходів для виявлення дітей, які могли стати жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства, та повідомлення про них, шляхом, серед іншого:

Прийняття відповідного оцінювання віку. Якщо виникають сумніви щодо віку дитини, то спочатку її слід вважати дитиною, а отже, під час проведення процедур верифікації вжити щодо неї усі захисні заходи;

Перші опитування усіх дітей, які шукають притулку, мають приділяти особливу увагу тому, чи є дитина жертвою або потенційною жертвою сексуальної експлуатації та/або сексуального насильства⁶⁶;

Негайно після прибуття **інформувати дітей про їхнє право на захист від сексуального насильства та сексуальної експлуатації** відповідно до їх віку, зрілості та статі;

Навчати всіх відповідних фахівців (зокрема, перекладачів, соціальних працівників, поліцію та волонтерів), які мають справу з дітьми, які постраждали від кризи біженців, щоб вони могли виявляти та ідентифікувати випадки, коли дитина стала жертвою сексуальної експлуатації та сексуального насильства, та повідомляти про них;

Прийняти рекомендації та протоколи для виявлення жертв сексуальної експлуатації та сексуального насильства та розповсюдити їх серед усіх відповідальних органів;

Забезпечити, щоб усі фахівці були зобов'язані повідомляти про усі випадки сексуальної експлуатації чи насильства над дітьми та запровадити відповідні механізми звітності та перенаправлення;

---

⁶⁶ Щоб заохотити дітей повідомляти про усі випадки насильства, методи, які використовуються професіоналами для консультування, опитування та звітування, мають враховувати інтереси дитині, бути безпечними та відомими всім дітям у процесі транзиту. Створення безпечного й довірливого середовище заохочуватиме дітей зламати будь-які вже наявні уявлення, які вони можуть мати щодо наслідків розкриття інформації, і, отже, повідомляти про насильство щодо них.

Запровадити адекватні механізми збору даних.⁶⁷

Для отримання додаткової інформації про те, як Сторони Лансаротської конвенції запроваджують механізми збору даних щодо дітей-біженців, включно з прикладами перспективних видів практики, див. Звіт про дотримання вимог Рекомендації 7 щодо механізмів збору даних та Звіт про дотримання вимог Рекомендації 37 щодо скоординованого підходу між відповідальними органами.

---

⁶⁷ Ці дані слід зібрати якомога раніше та визначити різні категорії дітей, які постраждали від кризи біженців (діти, які шукають притулку/діти без супроводу дорослих та загальна кількість дітей, які перебувають у процесі транзиту, постраждалих від кризи біженців), і скільки з цих дітей зазнали сексуального насильства та/або експлуатації. Необхідно усунути перешкоди для збору даних про дітей, які постраждали від сексуального насильства, та неможливість дезагрегування таких даних у світлі кризи біженців.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція)

Конвенцію ратифіковано із заявами Законом № 2319-IX від 20.06.2022

Офіційний переклад

Преамбула

Держави - члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Конвенцію,

відзначаючи Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 5, 1950 рік) та Протоколи до неї, Європейську соціальну хартію (ETS № 35, 1961 рік, переглянута в 1996 році, ETS № 163), Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197, 2005 рік), а також Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (CETS № 201, 2007 рік);

відзначаючи такі рекомендації Комітету міністрів державам - членам Ради Європи: Рекомендацію Rec(2002)5 про захист жінок від насильства, Рекомендацію CM/Rec(2007)17 про стандарти та механізми гендерної рівності, Рекомендацію CM/Rec(2010)10 про роль жінок та чоловіків у недопущенні й вирішенні конфліктів та в зміцненні миру, а також інші відповідні рекомендації;

беручи до уваги зростаючий обсяг судової практики Європейського суду з прав людини, який установлює важливі стандарти у сфері насильства стосовно жінок;

ураховуючи Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 рік), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 рік), Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979 рік) та Факультативний протокол до неї (1999 рік), а також Загальну рекомендацію Комітету CEDAW № 19 про насильство стосовно жінок, Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права дітей (1989 рік) та Факультативні протоколи до неї (2000 рік), а також Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів (2006 рік);

ураховуючи Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002 рік);

відзначаючи основні принципи міжнародного гуманітарного права й, зокрема, Женевську конвенцію (IV) про захист цивільного населення під час війни (1949 рік) та Додаткові протоколи I й II (1977 рік) до неї;

осуджуючи всі форми насильства стосовно жінок і домашнього насильства;

визнаючи те, що реалізація *de jure* та *de facto* рівності між жінками та чоловіками є ключовим елементом у запобіганні насильству стосовно жінок;

визнаючи те, що насильство стосовно жінок є проявом історично нерівного співвідношення сил між жінками та чоловіками, яке призвело до домінування над жінками та дискримінації жінок чоловіками та до недопущення повноцінної емансипації жінок;

визнаючи структурний характер насильства стосовно жінок як насильства за гендерною ознакою, а також те, що насильство стосовно жінок є одним з головних соціальних механізмів, яким жінок змушують зайняти підпорядковане положення порівняно із чоловіками;

визнаючи із серйозним занепокоєнням те, що жінки й дівчата часто піддаються тяжким формам насильства, як-от: домашньому насильству, сексуальним домаганням, зґвалтуванню, примусовому шлюбові, злочинам, учиненим в ім'я так званої «честі», та каліцтву геніталій, що становить тяжке порушення прав людини стосовно жінок і дівчат і є головною перешкодою для досягнення рівності між жінками та чоловіками;

визнаючи триваючі порушення прав людини під час збройних конфліктів, які зачіпають цивільне населення, особливо жінок, у формі поширеного або систематичного зґвалтування та сексуального насильства, а також можливість збільшення насильства за гендерною ознакою як під час конфліктів, так і після них;

визнаючи те, що жінки й дівчата піддаються більшому ризикові насильства за гендерною ознакою, ніж чоловіки;

визнаючи те, що домашнє насильство зачіпає жінок непропорційно й що чоловіки також можуть бути жертвами домашнього насильства;

визнаючи те, що діти є жертвами домашнього насильства, у тому числі як свідки насильства в лоні сім'ї;

прагнучи створити Європу, вільну від насильства стосовно жінок і домашнього насильства, домовилися про таке:

ГЛАВА I Цілі, визначення, рівність і недискримінація, загальні зобов'язання

Стаття 1 Цілі Конвенції

1. Цілями цієї Конвенції є:

- a) захист жінок від усіх форм насильства й недопущення, кримінальне переслідування та ліквідація насильства стосовно жінок і домашнього насильства;
- b) сприяння ліквідації всіх форм дискримінації стосовно жінок та заохочення дійсної рівності між жінками та чоловіками, у тому числі шляхом надання жінкам самостійності;
- c) розробка всеосяжних рамок, політики та заходів для захисту всіх жертв насильства стосовно жінок і домашнього насильства та надання їм допомоги;
- d) заохочення міжнародного співробітництва з метою ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства;

е) забезпечення підтримки та надання допомоги організаціям та правоохоронним органам в ефективному співробітництві для прийняття комплексного підходу до ліквідації насильства стосовно жінок і домашнього насильства.

2. Ця Конвенція для забезпечення ефективного виконання Сторонами її положень установлює особливий механізм моніторингу.

Стаття 2 Сфера застосування Конвенції

1. Ця Конвенція застосовується до всіх форм насильства стосовно жінок, у тому числі домашнього насильства, яке зачіпає жінок непропорційно.

2. Сторони заохочуються застосовувати цю Конвенцію до всіх жертв домашнього насильства. Під час виконання положень цієї Конвенції Сторони звертають особливу увагу на жінок - жертв насильства за гендерною ознакою.

3. Ця Конвенція застосовується в мирний час і в ситуаціях збройного конфлікту.

Стаття 3 Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

а) «насильство стосовно жінок» розуміється як порушення прав людини й форма дискримінації стосовно жінок та означає всі акти насильства стосовно жінок за гендерною ознакою, результатом яких є або може бути фізична, сексуальна, психологічна або економічна шкода чи страждання стосовно жінок, у тому числі погрози таких дій, примус або свавільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті;

б) «домашнє насильство» означає всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні;

с) «гендер» означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків;

д) «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою» означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно;

е) «жертва» означає будь-яку фізичну особу, що піддається поведінці, зазначеній у пунктах «а» та «б»;

ф) «жінки» охоплює дівчат до 18 років.

Стаття 4 Основоположні права, рівність і недискримінація

1. Сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для підтримки та захисту права кожного, особливо жінок, на те, щоб жити без насильства як в публічній, так і в приватній сферах.

2. Сторони осуджують усі форми дискримінації стосовно жінок і своєчасно вживають необхідних законодавчих та інших заходів для запобігання дискримінації, зокрема шляхом:

- закріплення в їхніх національних конституціях або іншому відповідному законодавстві принципу рівності між жінками та чоловіками й забезпечення практичної реалізації цього принципу;

- заборони дискримінації стосовно жінок, у тому числі за допомогою використання санкцій, де це доречно;

- скасування законів та практики, які є дискримінаційними стосовно жінок.

3. Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту прав жертв, забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою, як-от: статі, гендеру, раси, кольору шкіри, мови, релігійних, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, належності до національної меншини, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності, віку, стану здоров'я, інвалідності, сімейного стану, статусу мігранта чи біженця або іншого статусу.

4. Спеціальні заходи, які є необхідними для запобігання насильству за гендерною ознакою та захисту жінок від насильства за гендерною ознакою, не розглядаються як дискримінація згідно з положеннями цієї Конвенції.

Стаття 5 Зобов'язання та належна увага з боку держави

1. Сторони утримуються від вчинення будь-яких актів насильства стосовно жінок і забезпечують, щоб державні органи, посадові особи, представники, установи та інші учасники, які діють від імені держави, діяли відповідно до цього зобов'язання.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для забезпечення належної уваги до недопущення, розслідування, покарання та забезпечення компенсації стосовно актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції та які вчинені недержавними учасниками.

Стаття 6 Політика, яка враховує гендерні аспекти

Сторони зобов'язуються включати гендерну перспективу у виконання положень цієї Конвенції та оцінку їхнього впливу, а також заохочувати й ефективно здійснювати політику рівності між жінками та чоловіками й надання жінкам самостійності.

ГЛАВА II Комплексна політика та збір даних

Стаття 7 Усеосяжна та скоординована політика

1. Сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для прийняття та здійснення загальнодержавної ефективної, усеосяжної та скоординованої політики, яка охоплює всі відповідні заходи для запобігання всім формам насильства та для боротьби з усіма формами насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, і пропонують цілісну відповідь насильству стосовно жінок.
2. Сторони забезпечують, щоб у політиці, зазначеній у пункті 1, у центрі всіх заходів були права жертви та щоб така політика здійснювалася за допомогою ефективного співробітництва між усіма відповідними органами, установами та організаціями.
3. Заходи, ужиті відповідно до цієї статті, охоплюють, де це доречно, усіх відповідних учасників, як-от: державні органи, національні, регіональні й місцеві парламенти та органи, національні установи з прав людини та організації громадянського суспільства.

Стаття 8 Фінансові ресурси

Сторони виділяють відповідні фінансові та людські ресурси для належного здійснення комплексної політики, заходів і програм для запобігання всім формам насильства та для боротьби з усіма формами насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, у тому числі тієї комплексної політики, заходів і програм, які здійснюються неурядовими організаціями та громадянським суспільством.

Стаття 9 Неурядові організації та громадянське суспільство

Сторони визнають, заохочують і підтримують на всіх рівнях роботу відповідних неурядових організацій та громадянського суспільства, які активно діють у боротьбі з насильством стосовно жінок, і встановлюють ефективне співробітництво із цими організаціями.

Стаття 10 Координуючий орган

1. Сторони призначають або засновують один або більше офіційних органів, відповідальних за координацію, виконання, моніторинг та оцінку політики та заходів для запобігання всім формам насильства та для боротьби з усіма формами насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції. Ці органи координують збір даних, як зазначено в статті 11, аналізують і поширюють його результати.
2. Сторони забезпечують, щоб органи, призначені або засновані відповідно до цієї статті, отримували інформацію загального характеру про заходи, ужиті згідно з главою VIII.
3. Сторони забезпечують, щоб органи, призначені або засновані відповідно до цієї статті, мали можливість безпосередньо підтримувати зв'язок і зміцнювати відносини з відповідними органами в інших Сторонах.

Стаття 11 Збір даних і дослідження

1. Для цілей виконання цієї Конвенції Сторони зобов'язуються:

- a) регулярно збирати відповідні дезагреговані статистичні дані про випадки всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції;
- b) підтримувати дослідження стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, для вивчення його основних причин і наслідків, кількості випадків і рівня винесених вироків, а також ефективності заходів, ужитих для виконання цієї Конвенції.

2. Сторони докладають зусиль для проведення опитувань населення на регулярній основі для оцінки поширення й тенденцій усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

3. Сторони забезпечують групу експертів, зазначену в статті 66 цієї Конвенції, інформацією, зібраною відповідно до цієї статті, для стимулювання міжнародного співробітництва та уможливлення міжнародного порівняльного аналізу.

4. Сторони забезпечують, щоб інформація, зібрана відповідно до цієї статті, була доступною громадськості.

ГЛАВА III Недопущення

Стаття 12 Загальні зобов'язання

1. Сторони вживають необхідних заходів для заохочення змін у соціальних і культурних моделях поведінки жінок та чоловіків з метою викорінення упереджень, звичаїв, традицій та всіх інших практик, які ґрунтуються на ідеї неповноцінності жінок або на стереотипних ролях жінок та чоловіків.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих та інших заходів для запобігання всім формам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, будь-якою фізичною або юридичною особою.

3. Будь-які заходи, ужиті згідно із цією главою, повинні враховувати й спрямовуватися на особливі потреби осіб, які стали вразливими внаслідок особливих обставин; у центрі таких заходів повинні бути права людини всіх жертв.

4. Сторони вживають необхідних заходів для заохочення всіх членів суспільства, особливо чоловіків і хлопців, активно сприяти запобіганню всім формам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

5. Сторони забезпечують, щоб культура, звичаї, релігія, традиція або так звана «честь» не розглядалися як виправдання будь-яких актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

6. Сторони вживають необхідних заходів для заохочення програм та діяльності для надання жінкам самостійності.

Стаття 13 Підвищення обізнаності

1. Сторони заохочують або проводять на регулярній основі та на всіх рівнях кампанії або програми з підвищення обізнаності, у тому числі в співробітництві з національними установами з прав людини та органами з питань забезпечення рівності, громадянським суспільством та неурядовими організаціями, зокрема жіночими організаціями, де це доречно, для підвищення обізнаності та розуміння серед широкої громадськості різних проявів усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, та їхніх наслідків для дітей, а також потреби в запобіганні такому насильству.

2. Сторони забезпечують широке поширення серед широкої громадськості інформації про заходи, доступні для запобігання актам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

Стаття 14 Навчання

1. Сторони здійснюють, де це доречно, необхідні кроки для включення адаптованого до рівня розвитку учнів навчального матеріалу з таких питань, як рівність між жінками та чоловіками, нестереотипні гендерні ролі, взаємна повага, вирішення конфліктів у міжособистісних стосунках без застосування насильства, насильство стосовно жінок за гендерною ознакою та право на особисту цілісність, у формальні навчальні плани на всіх рівнях навчання.

2. Сторони здійснюють необхідні кроки для заохочення принципів, зазначених у пункті 1, у неформальних навчальних структурах, а також у спортивних, культурно-дозвіллевих структурах і в засобах масової інформації.

Стаття 15 Підготовка спеціалістів

1. Сторони забезпечують або посилюють належну підготовку для відповідних спеціалістів, які займаються жертвами або особами, що вчинили будь-які акти насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, з питань недопущення та виявлення такого насильства, забезпечення рівності між жінками та чоловіками, потреб і прав жертв, а також стосовно того, як запобігати повторній віктимізації.

2. Сторони заохочують, щоб підготовка, зазначена в пункті 1, охоплювала підготовку зі скоординованого міжвідомчого співробітництва для забезпечення всеосяжного та відповідного управління зверненнями у випадках насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

Стаття 16 Профілактичне втручання та лікувальні програми

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки програм, спрямованих на навчання осіб, що вчинили домашнє насильство, ненасильницькій поведінці в міжособистісних стосунках з метою запобігання подальшому насильству та зміни насильницьких манер поведінки.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження або підтримки лікувальних програм, спрямованих на профілактику рецидивів з боку правопорушників, зокрема з боку осіб, що вчинили статеві злочини.

3. Під час ужиття заходів, зазначених у пунктах 1 та 2, Сторони забезпечують, щоб першочергова увага приділялася безпеці, підтримці та правам людини жертв і щоб, де це доречно, ці програми запроваджувалися та виконувалися в тісному співробітництві зі спеціалізованими службами підтримки жертв.

Стаття 17 Участь приватного сектора та засобів масової інформації

1. Сторони заохочують приватний сектор, сектор інформаційно-комунікаційних технологій та засоби масової інформації, з належною повагою до свободи висловлювань та їхньої незалежності, брати участь у розробці та здійсненні політики та запровадженні керівних принципів і стандартів саморегулювання для запобігання насильству стосовно жінок та підвищення поваги до їхньої гідності.

2. Сторони розвивають і заохочують у співробітництві з учасниками приватного сектора навички серед дітей, батьків та викладачів стосовно того, як діяти з інформаційно-комунікаційним середовищем, яке надає доступ до принизливого контенту сексуального або насильницького характеру, який може бути шкідливим.

ГЛАВА IV Захист та підтримка

Стаття 18 Загальні зобов'язання

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для захисту всіх жертв від будь-яких подальших актів насильства.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів згідно з національним законодавством для забезпечення існування належних механізмів здійснення ефективного співробітництва між усіма відповідними державними органами, у тому числі судовими органами, прокуратурою, правоохоронними органами, місцевими та регіональними органами, а також неурядовими організаціями та іншими відповідними організаціями й суб'єктами, для захисту й підтримки жертв і свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, у тому числі шляхом звернення до загальних і спеціалізованих служб підтримки, зазначених у статтях 20 та 22 цієї Конвенції.

3. Сторони забезпечують, щоб заходи, ужиті згідно із цією главою:

- ґрунтувалися на гендерному розумінні насильства стосовно жінок і домашнього насильства та зосереджувалися на правах людини та безпеці жертви;
- ґрунтувалися на комплексному підході, який враховує відносини між жертвами, правопорушниками, дітьми та їхнім більш широким соціальним оточенням;
- були спрямовані на уникнення повторної віктимізації;

- були спрямовані на надання самостійності та економічної незалежності жінкам - жертвам насильства;
  - дозволяли, де це доречно, щоб різні служби захисту та підтримки розташовувалися в тих самих приміщеннях;
  - ураховували особливі потреби уразливих осіб, у тому числі дітей-жертв, та були доступними для них.
4. Надання послуг не повинно залежати від готовності жертви висунути обвинувачення або свідчити проти будь-якого правопорушника.
5. Сторони вживають відповідних заходів для забезпечення консульського й іншого захисту та підтримки їхнім громадянам та іншим жертвам, які мають право на такий захист, згідно з їхніми зобов'язаннями за міжнародним правом.

Стаття 19 Інформація

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви отримували відповідну та своєчасну інформацію про доступні служби підтримки та правові заходи мовою, яку вони розуміють.

Стаття 20 Загальні служби підтримки

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви мали доступ до служб, які допомагають їм відновитися після насильства. Ці заходи повинні охоплювати, за необхідності, такі послуги, як юридичні та психологічні консультації, фінансову допомогу, надання житла, навчання, підготовку та допомогу в пошуку роботи.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви мали доступ до служб охорони здоров'я та соціальних служб і щоб ці служби мали необхідні ресурси, а спеціалісти були підготовленими для надання допомоги жертвам та направляли їх до належних служб.

Стаття 21 Допомога в індивідуальних (колективних) скаргах

Сторони забезпечують, щоб жертви мали інформацію та доступ до застосовуваних регіональних і міжнародних індивідуальних (колективних) механізмів скарг. Сторони заохочують надання чіткої та продуманої допомоги жертвам у поданні будь-яких таких скарг.

Стаття 22 Спеціалізовані служби підтримки

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення або організації, з дотриманням належного географічного розподілу, невідкладних, коротко- і довгострокових спеціалізованих служб підтримки будь-якій жертві, що піддається будь-яким актам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

2. Сторони забезпечують або створюють спеціалізовані служби підтримки жінок для всіх жінок - жертв насильства та їхніх дітей.

Стаття 23 Притулки

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення створення відповідних, легкодоступних притулків у достатній кількості для надання безпечного розміщення жертв, особливо жінок та їхніх дітей, та надання їм дієвої допомоги.

Стаття 24 Телефонні лінії допомоги

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для запровадження загальнодержавних цілодобових (24/7) безоплатних телефонних ліній допомоги для надання консультацій абонентам, конфіденційно або з належним урахуванням їхньої анонімності, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

Стаття 25 Підтримка жертв сексуального насильства

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення створення відповідних легкодоступних консультативних центрів допомоги жертвам зґвалтування або сексуального насильства в достатній кількості для забезпечення медичної та судово-медичної експертизи, підтримки у випадку травм і надання консультацій жертвам.

Стаття 26 Захист та підтримка дітей - свідків

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб під час надання захисту та послуг з підтримки жертв належно враховувалися права та потреби дітей - свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

2. Заходи, ужиті відповідно до цієї статті, охоплюють орієнтовані на відповідну вікову групу психосоціальні консультації дітей - свідків усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, та приділяють належну увагу найкращим інтересам дитини.

Стаття 27 Повідомлення

Сторони вживають необхідних заходів для заохочення будь-якої особи - свідка вчинення актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, або особи, яка має обґрунтовані підстави вважати, що такий акт може бути вчинено або що очікуються подальші акти насильства, повідомляти про це компетентним організаціям або органам.

Стаття 28 Повідомлення спеціалістів

Сторони вживають необхідних заходів для забезпечення того, щоб правила конфіденційності, які покладаються національним законодавством на певних спеціалістів, не становили перешкоди стосовно можливості, за певних умов, їхнього повідомлення компетентним організаціям або органам, якщо в них є обґрунтовані підстави вважати, що вчинено тяжкий акт

насильства, який підпадає під сферу застосування цієї Конвенції, або що очікуються подальші тяжкі акти насильства.

ГЛАВА V Матеріальне право

Стаття 29 Цивільні позови та засоби правового захисту

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення жертв належними засобами цивільно-правового захисту стосовно правопорушника.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення жертв, згідно із загальними принципами міжнародного права, належними засобами цивільно-правового захисту стосовно державних органів, які не виконали свого обов'язку вжити необхідних запобіжних або захисних заходів у межах своїх повноважень.

Стаття 30 Компенсація

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви мали право вимагати компенсацію від осіб, що вчинили будь-яке з правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.
2. Належна державна компенсація присуджуються тим, хто постраждав від тяжких тілесних ушкоджень або порушення здоров'я, настільки, наскільки шкода не покривається з інших джерел, як-от: правопорушником, страхуванням або державним медичним і соціальним забезпеченням. Це не перешкоджає Сторонам вимагати повернення наданої компенсації від правопорушника, за умови належного забезпечення безпеки жертви.
3. Заходи, ужиті відповідно до пункту 2, забезпечують надання компенсації в межах розумного строку.

Стаття 31 Опіка, права на відвідування та безпека

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб під час визначення опіки та прав на відвідування дітей до уваги бралися випадки насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб здійснення будь-яких прав на відвідування або опіку не ставило під загрозу права та безпеку жертви або дітей.

Стаття 32 Цивільні наслідки примусових шлюбів

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб шлюби, укладені під примусом, могли бути оскаржені, анульовані або розірвані без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягаря на жертву.

Стаття 33 Психологічне насильство

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка призводить до тяжкого порушення психічної цілісності шляхом примушування або погроз, було криміналізовано.

Стаття 34 Переслідування

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає в повторному здійсненні загрозованої поведінки, спрямованої на іншу особу, що змушує його чи її боятися за свою безпеку, було криміналізовано.

Стаття 35 Фізичне насильство

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає у вчиненні актів фізичного насильства проти іншої особи, було криміналізовано.

Стаття 36 Сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

- a) здійснення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета;
- b) здійснення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою;
- c) примушування іншої особи до здійснення, без згоди, актів сексуального характеру з третьою особою.

2. Згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин.

3. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб положення пункту 1 також застосовувалися до актів, учинених проти колишніх чи теперішніх подружжів або партнерів, як це визнається національним законодавством.

Стаття 37 Примусовий шлюб

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає в примушуванні дорослого або дитини до вступу в шлюб, було криміналізовано.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб умисну поведінку, яка полягає в заманюванні дорослого або дитини на територію Сторони або держави іншої, ніж та, у якій він чи вона проживає, для примушування цього дорослого або дитини до вступу в шлюб, було криміналізовано.

Стаття 38 Каліцтво жіночих геніталій

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

- a) видалення, інфібуляція або здійснення будь-якого іншого каліцтва в цілому або частково великих статевих губ, малих статевих губ або клітора;
- b) примушування жінки до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до цього;
- c) підбурювання, примушування дівчини до того, щоб вона зазнала актів, перелічених у підпункті «а», або схилення її до цього.

Стаття 39 Примусовий аборт та примусова стерилізація

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки:

- a) проведення аборту жінці без її попередньої та інформованої згоди;
- b) проведення хірургічного втручання, метою або наслідком якого є припинення здатності жінки до природної репродукції без її попередньої та інформованої згоди або розуміння процедури.

Стаття 40 Сексуальне домагання

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, метою або наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, ворожого, принизливого або образливого середовища, підлягала кримінальній або іншій юридичній санкції.

Стаття 41 Пособництво або підбурювання та замах

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для визнання правопорушенням умисно вчиненого пособництва або підбурювання у вчиненні будь-якого з правопорушень, установлених відповідно до статей 33, 34, 35, 36, 37, пункту «а» статті 38 та статті 39 цієї Конвенції.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення правопорушеннями умисно вчинених замахів на вчинення правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, пункту «а» статті 38 та статті 39 цієї Конвенції.

Стаття 42 Неприйнятні виправдання злочинів, у тому числі злочини, учинені в ім'я так званої «честі»

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб у кримінальному провадженні, розпочатому після вчинення будь-якого з актів насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, культура, звичаї, релігія, традиція або так звана «честь» не розглядалися як виправдання таких актів. Це охоплює, зокрема, заяви про те, що жертва порушила культурні, релігійні, соціальні чи традиційні норми або звичаї належної поведінки.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих заходів для забезпечення того, щоб підбурювання будь-якою особою стосовно дитини вчинити будь-який з актів, зазначений у пункті 1, не зменшувало кримінальної відповідальності такої особи за вчинені акти.

Стаття 43 Настання відповідальності за кримінальні правопорушення

Відповідальність за правопорушення, установлені відповідно до цієї Конвенції, настає незалежно від характеру відносин між жертвою та правопорушником.

Стаття 44 Юрисдикція

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, установленим відповідно до цієї Конвенції, якщо правопорушення вчинено:

- a) на їхній території, або
- b) на борту корабельного судна під їхнім прапором, або
- c) на борту повітряного судна, зареєстрованого відповідно до їхнього законодавства, або
- d) одним з їхніх громадян, або
- e) особою, яка постійно проживає на їхній території.

2. Сторони докладають зусиль для вжиття необхідних законодавчих або інших заходів з метою встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, установленим відповідно до цієї Конвенції, якщо правопорушення вчинено проти одного з їхніх громадян або особи, яка постійно проживає на їхній території.

3. Для кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб їхня юрисдикція не залежала від умови, що дії криміналізовано в місці, де їх було вчинено.

4. Для кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб їхня юрисдикція стосовно підпунктів «d» та «e» пункту 1, не залежала від умови, що кримінальне переслідування може бути розпочато тільки після повідомлення

жертви правопорушення або надання інформації державою, на території якої було вчинено правопорушення.

5. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над правопорушеннями, установленими відповідно до цієї Конвенції, у випадках, коли ймовірний правопорушник присутній на їхній території та не підлягає екстрадиції іншій Стороні тільки на підставі свого громадянства.

6. У випадках, коли ймовірно правопорушення, установлене відповідно до цієї Конвенції, підпадає під юрисдикцію більше ніж однієї Сторони, такі Сторони, де це доречно, проводять консультації одна з одною для визначення найсприятливішої юрисдикції для кримінального переслідування.

7. Без шкоди загальним нормам міжнародного права ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, що здійснює Сторона відповідно до свого національного законодавства.

Стаття 45 Санкції та заходи

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення покарання ефективними, пропорційними та переконливими санкціями за вчинення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, з урахуванням ступеня їхньої тяжкості. Ці санкції охоплюють, де це доречно, вироки, що передбачають позбавлення волі, що може стати підставою для екстрадиції.

2. Сторони можуть приймати інші заходи стосовно правопорушників, як-от:

- моніторинг або нагляд стосовно засуджених осіб;
- позбавлення батьківських прав, якщо найкращі інтереси дитини, які можуть охоплювати безпеку жертви, не можуть бути гарантовані в будь-який інший спосіб.

Стаття 46 Обтяжуючі обставини

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості врахування таких обставин, якщо вони вже не є частиною складових елементів правопорушення, згідно з відповідними положеннями національного законодавства як обтяжуючі обставини під час визначення вироку за правопорушення, установлені відповідно до цієї Конвенції:

- a) правопорушення було вчинено проти колишнього чи теперішнього подружжя або партнера, як це визнається національним законодавством, членом сім'ї, особою, яка проживає разом з жертвою, або особою, яка зловжила своїми повноваженнями;
- b) правопорушення або пов'язані правопорушення були вчинені повторно;
- c) правопорушення було вчинено проти особи, уразливої через особливі обставини;
- d) правопорушення було вчинено проти дитини або в присутності дитини;

- e) правопорушення вчинили дві або більше осіб, які діяли разом;
- f) правопорушенню передувало або його супроводжувало тяжке насильство;
- g) правопорушення було вчинено із застосуванням зброї або з погрозою застосування зброї;
- h) правопорушення завдало жертві тяжкої фізичної або психологічної шкоди;
- i) правопорушника вже було засуджено за правопорушення подібного характеру.

Стаття 47 Вироки, винесені іншою Стороною

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення можливості під час визначення вироку враховувати остаточні вироби, винесені іншою Стороною стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 48 Заборона на обов'язкові альтернативні процеси або вироби з вирішення спорів

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для заборони на обов'язкові альтернативні процеси з вирішення спорів, у тому числі посередництво та примирення, стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб у разі винесення рішення про сплату штрафу належним чином урахувалася здатність правопорушника виконати свої фінансові зобов'язання перед жертвою.

ГЛАВА VI Розслідування, кримінальне переслідування процесуальне право та захисні заходи

Стаття 49 Загальні зобов'язання

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб розслідування та судові провадження стосовно всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, здійснювалися без неналежних затримок і з урахуванням прав жертви на всіх стадіях кримінального провадження.
2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів згідно з основними принципами прав людини та з огляду на гендерне розуміння насильства для забезпечення ефективного розслідування та кримінального переслідування правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 50 Невідкладне реагування, запобігання та захист

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб відповідальні правоохоронні органи негайно та належним чином реагували на всі форми насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, шляхом надання належного та невідкладного захисту жертвам.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб відповідальні правоохоронні органи негайно та належним чином здійснювали запобігання всім формам насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, та захист від усіх таких форм, у тому числі застосування профілактичних оперативних заходів та збір доказів.

Стаття 51 Оцінка ризиків та управління ризиками

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб оцінка летального ризику, серйозності ситуації та ризику повторення насильства здійснювалася всіма відповідними органами для управління ризиком та, якщо необхідно, для забезпечення скоординованої безпеки та підтримки.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб оцінка, зазначена в пункті 1, належним чином ураховувала на всіх стадіях розслідування та застосування захисних заходів те, що особи, що вчинили акти насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції, мають вогнепальну зброю або мають доступ до неї.

Стаття 52 Нагальні заборонювальні приписи

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб компетентним органам надавалися повноваження видавати приписи в ситуаціях безпосередньої небезпеки про те, щоб особа, що вчинила домашнє насильство, звільнила місце проживання жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику, на достатній період, та заборонити правопорушнику заходити до місця проживання жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику, або контактувати з жертвою або особою, яка знаходиться в ситуації ризику. Заходи, ужиті відповідно до цієї статті, надають пріоритет безпеці жертви або особи, яка знаходиться в ситуації ризику.

Стаття 53 Обмежувальні або захисні приписи

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб обмежувальні або захисні приписи, зазначені в пункті 1, були:

- доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежного фінансового або адміністративного тягара на жертву;
- виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття;
- у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію;
- доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього;
- дозволеними бути представленими в подальшому правовому провадженні.

3. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб порушення обмежувальних або захисних приписів, виданих відповідно до пункту 1, підлягало ефективним, пропорційним та переконливим кримінальним або іншим юридичним санкціям.

Стаття 54 Розслідування та докази

Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб у будь-якому цивільному або кримінальному провадженні докази, які стосуються історії сексуальних стосунків та поведінки жертви, дозволялися тільки тоді, коли це є суттєвим і необхідним.

Стаття 55 Провадження *ex parte* та *ex officio*

1. Сторони забезпечують, щоб розслідування або кримінальне переслідування правопорушень, установлених відповідно до статей 35, 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, не залежали цілком від повідомлення або скарги, поданої жертвою, якщо правопорушення було вчинено цілком або частково на її території, і щоб провадження могло продовжуватися навіть, якщо жертва відкликає свою заяву або скаргу.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення згідно з умовами, передбаченими їхнім національним законодавством, можливості для урядових та неурядових організацій та радників з питань домашнього насильства надавати допомогу та (або) підтримку жертвам на їхнє прохання під час розслідування та судового провадження стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

Стаття 56 Заходи захисту

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для захисту прав та інтересів жертв, у тому числі їхніх особливих потреб як свідків, на всіх стадіях розслідування та судового провадження, зокрема шляхом:

a) забезпечення їхньої безпеки, а також безпеки їхніх сімей та свідків від погроз, помсти та повторної віктимізації;

b) забезпечення інформування жертв, принаймні у випадках, коли жертви та сім'ї можуть бути в небезпеці, коли правопорушник утік або його звільнено тимчасово чи остаточно;

c) інформування їх згідно з умовами, передбаченими національним законодавством, про їхні права й послуги, які їм може бути надано, та про наслідки розгляду їхньої заяви, обвинувачень, загальний розвиток розслідування та провадження, їхню роль у цьому, а також результат розгляду їхньої справи;

d) надання жертвам можливості в спосіб, що відповідає процесуальним нормам національного законодавства, бути вислуханими, подавати докази та викладати безпосередньо або через посередника свої думки, потреби й стурбованості, а також щоб такі думки, потреби й стурбованості були розглянуті;

- e) забезпечення жертв належними послугами підтримки для представлення та врахування належним чином їхніх прав й інтересів;
- f) забезпечення того, щоб могли бути прийняті заходи для захисту приватного життя та репутації жертви;
- g) забезпечення уникнення контакту між жертвами та правопорушниками в приміщеннях суду та правоохоронних органів, де це можливо;
- h) надання жертвам незалежних та компетентних перекладачів, коли жертви є учасниками провадження або коли вони подають докази;
- i) надання можливості жертвам давати свідчення відповідно до норм, передбачених національним законодавством, у залі суду без особистої присутності або принаймні без присутності ймовірного правопорушника, особливо шляхом використання відповідних комунікаційних технологій, де це можливо.

2. Дитина - жертва та дитина - свідок насильства стосовно жінок і домашнього насильства забезпечуються, де це доречно, спеціальними заходами захисту з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Стаття 57 Правова допомога

Сторони забезпечують право на правову допомогу та безоплатну правову допомогу жертвам відповідно до умов, передбачених їхнім національним законодавством.

Стаття 58 Строки давності

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення подовження строку давності для порушення будь-яких правових проваджень стосовно правопорушень, установлених відповідно до статей 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, на строк, який достатній для здійснення ефективного порушення провадження після досягнення жертвою повноліття і який буде домірним до ступеня тяжкості правопорушення, про яке йдеться.

ГЛАВА VII Міграція та притулок

Стаття 59 Статус перебування

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертвам, статус перебування яких залежить від статусу перебування подружжя або партнера, як це визначено національним законодавством, у разі розірвання шлюбу або стосунків надавався в разі особливо складних обставин, за заявою, незалежний дозвіл на перебування, незалежно від тривалості шлюбу або стосунків. Умови стосовно надання й тривалості незалежного дозволу на перебування встановлюються національним законодавством.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви могли отримати призупинення провадження стосовно вислання, порушеного у зв'язку зі статусом перебування, який залежить від статусу перебування подружжя або партнера, як це визначено національним законодавством, для надання їм можливості подати заяву про отримання незалежного дозволу на перебування.

3. Сторони видають поновлюваний дозвіл на перебування жертвам в одній з двох зазначених нижче ситуацій або в обох:

а) коли компетентний орган вважає, що їхнє перебування є необхідним у зв'язку з їхньою особистою ситуацією;

б) коли компетентний орган вважає, що їхнє перебування є необхідним для цілей їхнього співробітництва з компетентними органами в розслідуванні або кримінальному провадженні.

4. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви примусового шлюбу, які вивезені до іншої країни для цілей шлюбу та які, як наслідок, втратили свій статус перебування в країні, де вони постійно проживають, могли це право відновити.

Стаття 60 Заяви про надання притулку, які ґрунтуються на гендерній ознаці

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб насильство стосовно жінок за гендерною ознакою могло бути визнано як форма переслідування в розумінні статті 1 А (2) Конвенції про статус біженців 1951 року та як форма тяжкої шкоди, що є підставою для додаткового (субсидіарного) захисту.

2. Сторони забезпечують, щоб під час розгляду кожного положення Конвенції враховувалося тлумачення, яке враховує гендерний фактор, і у випадках, коли встановлено, що існують побоювання стосовно переслідувань за одним або більше із цих положень, заявникам надається статус біженця згідно із застосовними відповідними документами.

3. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для розробки з урахуванням гендерного фактору процедур прийому та служб підтримки для шукачів притулку, а також гендерних керівних принципів і процедур надання притулку з урахуванням гендерного фактору, у тому числі визначення статусу біженця та заяв про міжнародний захист.

Стаття 61 Невислання

1. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для дотримання принципу невислання згідно з існуючими зобов'язаннями за міжнародним правом.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви насильства стосовно жінок, які потребують захисту, незважаючи на їхній статус або місце перебування, за жодних обставин не поверталися до будь-якої країни, де існував би ризик їхньому життю або де вони могли б бути піддані тортурам або нелюдському чи принизливому поведженню або покаранню.

ГЛАВА VIII Міжнародне співробітництво

Стаття 62 Загальні принципи

1. Сторони співробітничать між собою настільки широко, наскільки це можливо, відповідно до положень цієї Конвенції та шляхом застосування відповідних міжнародних та регіональних документів про співробітництво в цивільних і кримінальних справах, домовленостей, погоджених на основі уніфікованого або взаємозобов'язувального та національного законодавства для:

- a) недопущення, боротьби та переслідування всіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції;
- b) захисту та надання допомоги жертвам;
- c) розслідувань або проваджень стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції;
- d) виконання відповідних судових рішень у цивільних та кримінальних справах, винесених судовими органами Сторін, у тому числі захисних приписів.

2. Сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб жертви правопорушення, установленого відповідно до цієї Конвенції та вчиненого на території Сторони іншої, ніж та, де вони проживають, могли подати скаргу до компетентних органів їхньої держави проживання.

3. Якщо Сторона, яка обумовлює надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах, екстрадицію або виконання судових рішень у цивільних або кримінальних справах, винесених іншою Стороною цієї Конвенції, наявністю договору, отримує запит про таке правове співробітництво від Сторони, з якою вона не уклала такого договору, вона може вважати цю Конвенцію правовою підставою для надання взаємної правової допомоги в кримінальних справах, екстрадиції або виконання судових рішень у цивільних або кримінальних справах, винесених іншою Стороною стосовно правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

4. Сторони докладують зусиль для включення, де це доречно, питань запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цими явищами в програми допомоги розвитку, передбачені на користь третіх держав, у тому числі шляхом укладення двосторонніх і багатосторонніх угод з третіми державами з метою сприяння захисту жертв відповідно до пункту 5 статті 18.

Стаття 63 Заходи стосовно осіб, які знаходяться в ситуації ризику

Коли Сторона, на основі інформації, яка знаходиться в її розпорядженні, має обґрунтовані підстави вважати, що особа знаходиться в ситуації безпосереднього ризику заподіяння будь-якого акту насильства, зазначеного в статтях 36, 37, 38 та 39 цієї Конвенції, на території іншої Сторони, Сторона, яка має інформацію, заохочується передати її без затримок останній для

забезпечення вжиття належних заходів захисту. Де це можливо, ця інформація охоплює подробиці про існуючі положення стосовно захисту на користь особи, яка знаходиться в ситуації ризику.

Стаття 64 Інформація

1. Запитувана Сторона невідкладно інформує запитуючу Сторону про остаточний результат дій, здійснених за цією главою. Запитувана Сторона також невідкладно інформує запитуючу Сторону про будь-які обставини, які унеможливають виконання запитованої дії або можуть суттєво її затримати.

2. Сторона може, у межах свого національного законодавства, без попереднього запиту надіслати іншій Стороні інформацію, отриману в рамках її розслідувань, коли вона вважає, що розкриття такої інформації могло б допомогти отримуючій Стороні в недопущенні кримінальних правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції, або в порушенні чи проведенні розслідувань або проваджень стосовно таких кримінальних правопорушень, або що це могло б призвести до надіслання такою Стороною запиту про співробітництво за цією главою.

3. Сторона, яка отримує будь-яку інформацію відповідно до пункту 2, надсилає таку інформацію своїм компетентним органам для того, щоб було здійснено провадження, якщо вони вважаються доречними, або щоб ця інформація могла бути врахована у відповідних цивільних та кримінальних провадженнях.

Стаття 65 Захист даних

Персональні дані зберігаються та використовуються відповідно до зобов'язань, узятих Сторонами за Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних (ETS № 108).

ГЛАВА ІХ Механізм моніторингу

Стаття 66 Група експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства

1. Група експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (далі - ГРЕВІО) здійснює моніторинг виконання цієї Конвенції Сторонами.

2. ГРЕВІО складається мінімум з 10 членів і максимум з 15 членів з урахуванням гендерного та географічного балансу, а також багатодисциплінарної експертизи. Її члени обираються Комітетом Сторін з кандидатів, призначених Сторонами на чотирирічний строк, з правом переобрання один раз та обираються з громадян Сторін.

3. Перше обрання 10 членів здійснюється протягом одного року після набрання чинності цієї Конвенцією. Обрання п'яти додаткових членів здійснюється після 25-ої ратифікації або приєднання.

4. Обрання членів ГРЕВІО ґрунтується на таких принципах:

- а) вони обираються за прозорою процедурою з осіб високих моральних якостей, відомих за їхню визнану компетенцію в галузі прав людини, гендерної рівності, насильства стосовно жінок і домашнього насильства або надання допомоги та захисту жертвам, або продемонстрували професійний досвід у сферах, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції;
- б) два члени ГРЕВІО не можуть бути громадянами однієї держави;
- в) вони повинні представляти основні правові системи;
- д) вони повинні представляти відповідних учасників та установи, які займаються питаннями насильства стосовно жінок і домашнього насильства;
- е) вони діють в особистій якості та є незалежними й неупередженими під час виконання своїх функцій і можуть ефективно виконувати свої обов'язки.

5. Процедура обрання членів ГРЕВІО визначається Комітетом міністрів Ради Європи після консультацій зі Сторонами та отримання одностайної згоди Сторін протягом шести місяців після набрання чинності цією Конвенцією.

6. ГРЕВІО приймає власні правила процедури.

7. Члени ГРЕВІО та інші члени делегацій, які здійснюють візити до країн, як це передбачено в пунктах 9 та 14 статті 68, користуються привілеями та імунітетами, установленними в додатку до цієї Конвенції.

Стаття 67 Комітет Сторін

- 1. Комітет Сторін складається з представників Сторін цієї Конвенції.
- 2. Комітет Сторін скликається Генеральним секретарем Ради Європи. Його перше засідання проводиться протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією для обрання членів ГРЕВІО. Після цього він збирається кожний раз, коли одна третина Сторін, Президент Комітету Сторін або Генеральний секретар вимагають цього.
- 3. Комітет Сторін приймає власні правила процедури.

Стаття 68 Процедура

- 1. Сторони подають Генеральному секретарю Ради Європи, ґрунтуючись на анкеті, підготовленій ГРЕВІО, звіт про законодавчі та інші заходи, які впроваджують в дію положення цієї Конвенції, для розгляду ГРЕВІО.
- 2. ГРЕВІО розглядає звіти, подані відповідно до пункту 1, з представниками відповідної Сторони.

3. Подальші процедури оцінки поділяються на раунди, тривалість яких визначає ГРЕВІО. На початку кожного раунду ГРЕВІО визначає спеціальні положення, на яких ґрунтується процедура оцінки, та надсилає анкету.
4. ГРЕВІО визначає відповідні засоби для здійснення цієї процедури моніторингу. ГРЕВІО, зокрема, може затвердити анкету для кожного раунду оцінки, яка може слугувати основою для процедури оцінки виконання Сторонами. Ця анкета надсилається всім Сторонам. Сторони відповідають на цю анкету, а також на будь-який інший запит про інформацію від ГРЕВІО.
5. ГРЕВІО може отримувати інформацію про виконання Конвенції від неурядових організацій та громадянського суспільства, а також від національних установ із захисту прав людини.
6. ГРЕВІО належним чином враховує існуючу інформацію, доступну з інших регіональних та міжнародних документів та органів у галузях, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції.
7. Під час затвердження анкети для кожного раунду оцінки ГРЕВІО належним чином враховує існуючий збір даних і дослідження в Сторонах, як це зазначено в статті 11 цієї Конвенції.
8. ГРЕВІО може отримувати інформацію про виконання Конвенції від Комісару Ради Європи з прав людини, Парламентської асамблеї та відповідних спеціалізованих органів Ради Європи, а також органів, заснованих відповідно до інших міжнародних документів. Скарги, подані до цих органів, та результати їхнього розгляду будуть доступними ГРЕВІО.
9. ГРЕВІО може додатково організовувати, у співробітництві з національними органами та за допомогою незалежних національних експертів, візити до країн, якщо зібраної інформації недостатньо або у випадках, передбачених у пункті 14. Під час цих візитів ГРЕВІО можуть допомагати спеціалісти з конкретних галузей.
10. ГРЕВІО готує проект звіту, який містить аналіз виконання положень, на яких ґрунтується оцінка, а також свої зауваження та пропозиції стосовно того, як відповідна Сторона може вирішити виявлені проблеми. Проект звіту передається для коментарів Стороні, стосовно якої проводиться оцінка. ГРЕВІО під час ухвалення звіту бере до уваги її коментарі.
11. На підставі всієї отриманої інформації та коментарів Сторін ГРЕВІО ухвалює свій звіт і висновки стосовно заходів, ужитих відповідною Стороною для виконання положень цієї Конвенції. Цей звіт і висновки надсилаються відповідній Стороні та Комітетові Сторін. Звіт і висновки ГРЕВІО оприлюднюються з моменту їхнього ухвалення разом з можливими коментарями відповідної Сторони.
12. Без шкоди процедурі на основі пунктів 1-8 Комітет Сторін може прийняти, на основі звіту й висновків ГРЕВІО, рекомендації, адресовані цій Стороні а) що стосуються заходів, яких необхідно вжити для виконання висновків ГРЕВІО, якщо необхідно, зі встановленням дати надання інформації про їхнє виконання, а також б) що мають на меті сприяння співробітництву із цією Стороною для належного виконання цієї Конвенції.
13. Якщо ГРЕВІО отримує надійну інформацію, що зазначає ситуацію, у якій проблеми вимагають негайної уваги для недопущення або обмеження розміру або кількості серйозних

порушень Конвенції, ГРЕВІО може запитати термінове подання спеціального звіту стосовно заходів, ужитих для недопущення тяжкої, масивної або стійкої форми насильства стосовно жінок.

14. Ураховуючи інформацію, подану відповідною Стороною, а також будь-яку іншу доступну надійну інформацію, ГРЕВІО може призначити одного або більше зі своїх членів для проведення розслідування та негайного повідомлення ГРЕВІО. Коли це виправдано та зі згоди Сторони, розслідування може охоплювати візит на її територію.

15. Після розгляду висновків розслідування, зазначеного в пункті 14, ГРЕВІО передає ці висновки відповідній Стороні та, коли це доречно, Комітетові Сторін і Комітетові міністрів Ради Європи разом з будь-якими коментарями та рекомендаціями.

Стаття 69 Загальні рекомендації

ГРЕВІО може ухвалювати, де це доречно, загальні рекомендації про виконання цієї Конвенції.

Стаття 70 Парламентське залучення до моніторингу

1. Національним парламентам пропонується брати участь у моніторингу заходів, ужитих для виконання цієї Конвенції.
2. Сторони подають звіти ГРЕВІО до своїх національних парламентів.
3. Парламентській Асамблеї Ради Європи пропонується регулярно розглядати питання виконання цієї Конвенції.

ГЛАВА X Зв'язок з іншими міжнародними документами

Стаття 71 Зв'язок з іншими міжнародними документами

1. Ця Конвенція не впливає на права та обов'язки, які випливають з інших міжнародних документів, сторонами яких є або стануть Сторони цієї Конвенції та які містять положення з питань, що регулюються цією Конвенцією.
2. Сторони цієї Конвенції можуть укласти між собою двосторонні чи багатосторонні угоди з питань, які регулюються в цій Конвенції, для доповнення та посилення її положень або для сприяння застосуванню закріплених у ній принципів.

ГЛАВА XI Поправки до Конвенції

Стаття 72 Поправки

1. Будь-яка пропозиція, зроблена Стороною, стосовно внесення поправки до цієї Конвенції повідомляється Генеральному секретарю Ради Європи та передається нею або ним державам - членам Ради Європи, будь-якій державі, яка підписала цю Конвенцію, будь-якій Стороні,

Європейському Союзу, будь-якій державі, якій запропоновано підписати цю Конвенцію відповідно до положень статті 75, та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень статті 76.

2. Комітет міністрів Ради Європи розглядає запропоновану поправку та, після проведення консультацій зі Сторонами цієї Конвенції, які не є членами Ради Європи, може прийняти поправку більшістю, передбаченою в пункті «d» статті 20 Статуту Ради Європи.

3. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів відповідно до пункту 2, передається Сторонам для прийняття.

4. Будь-яка поправка, прийнята відповідно до пункту 2, набирає чинності в перший день місяця, що настає після закінчення місячного строку з дати, коли всі Сторони повідомили Генеральному секретарю про прийняття ними поправки.

ГЛАВА XII Прикінцеві положення

Стаття 73 Дія Конвенції

Положення цієї Конвенції не обмежують положень національного законодавства та зобов'язальних міжнародних документів, які вже набрали чинності або можуть набрати чинності та згідно з якими особам під час запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьби із цими явищами надаються або могли б надаватися сприятливіші права.

Стаття 74 Вирішення спорів

1. Сторони будь-якого спору, який може виникнути стосовно застосування або тлумачення положень цієї Конвенції, у першу чергу намагаються вирішити його за допомогою переговорів, примирення, арбітражу або будь-якими іншими методами мирного вирішення, прийнятими за взаємною згодою між ними.

2. Комітет міністрів Ради Європи може встановити процедури вирішення, доступні для використання Сторонами в спорі, якщо вони погодяться на це.

Стаття 75 Підписання та набрання чинності

1. Ця Конвенція є відкритою для підписання державами - членами Ради Європи, державами, які не є членами Ради Європи, але брали участь у її розробці, а також Європейським Союзом.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю чи затвердженню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття чи затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати, коли 10 держав, які підписали цю Конвенцію, у тому числі

щонайменше вісім держав - членів Ради Європи, висловили свою згоду на обов'язковість для них Конвенції відповідно до положень пункту 2.

4. Стосовно будь-якої держави, зазначеної в пункті 1, або стосовно Європейського Союзу, які пізніше висловлять свою згоду на обов'язковість для них Конвенції, вона набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття чи затвердження.

Стаття 76 Приєднання до Конвенції

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет міністрів Ради Європи після консультацій зі Сторонами цієї Конвенції та отримання їхньої одностайної згоди може запропонувати будь-якій державі, яка не є членом Ради Європи та не брала участі в розробці Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції за рішенням, прийнятим більшістю, передбаченою в пункті «d» статті 20 Статуту Ради Європи, та за умови одностайного голосування представників Сторін, які мають право брати участь у засіданнях Комітету міністрів.

2. Стосовно будь-якої держави, яка приєднується до Конвенції, Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати передачі на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи документа про приєднання.

Стаття 77 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава або Європейський Союз під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона в подальшому шляхом надіслання заяви, адресованій Генеральному секретарю Ради Європи, може поширити застосування цієї Конвенції на будь-яку іншу визначену в заяві територію, за міжнародні відносини якої вона несе відповідальність або від імені якої вона вповноважена брати на себе зобов'язання. Стосовно такої території Конвенція набирає чинності з першого дня місяця, який настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання заяви Генеральним секретарем Ради Європи.

3. Будь-яку заяву, зроблену згідно з двома попередніми пунктами цієї статті, стосовно будь-якої території, визначеної в такій заяві, може бути відкликано шляхом повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем Ради Європи.

Стаття 78 Застереження

1. Стосовно будь-якого положення цієї Конвенції не може бути зроблено жодного застереження, за винятками, передбаченими в пунктах 2 та 3.

2. Будь-яка держава або Європейський Союз під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання

може в заяві, адресованій Генеральному секретарю Ради Європи, заявити, що вона залишає за собою право не застосовувати або застосовувати лише в певних випадках або за певних умов положення, передбачені в:

- пункті 2 статті 30;
- підпункті «е» пункту 1, пунктах 3 та 4 статті 44;
- пункті 1 статті 55 стосовно статті 35 щодо незначних правопорушень;
- статті 58 стосовно статей 37, 38 та 39;
- статті 59.

3. Будь-яка держава або Європейський Союз під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання може в заяві, адресованій Генеральному секретарю Ради Європи, заявити, що вона залишає за собою право передбачати некримінальні санкції, замість кримінальних санкцій, за поведінку, передбачену в статтях 33 та 34.

4. Будь-яка Сторона може цілком або частково відкликати застереження за допомогою заяви, адресованої Генеральному секретарю Ради Європи. Ця заява набирає чинності з дати її отримання Генеральним секретарем.

Стаття 79 Дійсність і перегляд застережень

1. Застереження, зазначені в пунктах 2 та 3 статті 78, є дійсними протягом п'яти років з дати набрання чинності цією Конвенцією стосовно відповідної Сторони. Однак такі застереження можуть бути поновлені на періоди такої самої тривалості.

2. За вісімнадцять місяців до дати закінчення дії застереження Генеральний секретар Ради Європи повідомляє про таке закінчення відповідній Стороні. Не пізніше ніж за три місяці до закінчення Сторона повідомляє Генеральному секретарю про те, що вона продовжує, змінює або відкликає своє застереження. За відсутності повідомлення відповідною Стороною Генеральний секретар інформує Сторону про те, що її застереження вважається продовженим автоматично на період у шість місяців. Якщо відповідна Сторона не повідомляє про свій намір продовжити або змінити своє застереження до закінчення такого періоду, застереження втрачає чинність.

3. Якщо Сторона робить застереження відповідно до пунктів 2 та 3 статті 78, вона надає, перед його поновленням або на запит, пояснення ГРЕВІО стосовно підстав, які виправдовують його продовження.

Стаття 80 Денонсація

1. Будь-яка Сторона може будь-коли денонсувати цю Конвенцію шляхом надіслання повідомлення, адресованого Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Така денонсація набирає чинності з першого дня місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 81 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам - членам Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але брали участь у її розробці, будь-якій державі, яка підписала цю Конвенцію, будь-якій Стороні, Європейському Союзу, будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, затвердження чи приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією згідно зі статтями 75 та 76;
- d) будь-яку поправку, прийняту згідно зі статтею 72, і дату набрання чинності такою поправкою;
- e) будь-яке застереження та відкликання застереження, зроблені відповідно до статті 78;
- f) будь-яку денонсацію Конвенції, зроблену відповідно до положень статті 80;
- g) будь-яку іншу дію, повідомлення або інформацію, що стосуються цієї Конвенції;

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на це вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено в м. Стамбул 11 травня 2011 року англійською та французькою мовами, при цьому обидва тексти є рівноавтентичними, в одному примірнику, який передається на зберігання в архіві Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає засвідчені копії кожній державі - члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи, але брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Союзу та будь-якій державі, якій запропоновано приєднатися до цієї Конвенції.

Додаток 1

Привілеї та імунітети (стаття 66)

1. Цей додаток застосовується до членів ГРЕВІО, зазначених у статті 66 Конвенції, а також до інших членів делегацій, які відвідують країну. Для цілей цього додатка термін «інші члени делегацій, які відвідують країну» охоплює незалежних національних експертів і спеціалістів, зазначених у пункті 9 статті 68 Конвенції, працівників Ради Європи та перекладачів, найнятих Радою Європи для супроводження ГРЕВІО під час її візитів до країн.

2. Члени ГРЕВІО та інші члени делегацій, які відвідують країну, під час виконання своїх функцій, пов'язаних з підготовкою та проведенням візитів до країн, а також подальших заходів, і

подорожуванням у зв'язку із цими функціями, користуються такими привілеями та імунітетами:

а) імунітет від особистого арешту або затримання та конфіскації їхнього особистого багажу, імунітет від юридичного процесу будь-якого виду стосовно слів, висловлених або написаних, та всіх дій, учинених ними в їхній офіційній якості;

б) звільнення від будь-яких обмежень стосовно їхньої свободи пересування під час виїзду з їхньої країни проживання та повернення до неї, під час в'їзду до країни, у якій вони виконують свої функції, та виїзду з неї, а також від реєстрації як іноземця в країні, яку вони відвідують або через яку проїжджають під час виконання своїх функцій.

3. У ході подорожей, здійснюваних під час виконання своїх функцій, членам ГРЕВІО та іншим членам делегацій, які відвідують країну, у питанні митного та валютного контролю надаються такі самі можливості, які надаються представникам іноземних урядів під час тимчасового виконання ними своїх офіційних обов'язків.

4. Документи, пов'язані з оцінкою виконання Конвенції, що перевозяться членами ГРЕВІО та іншими членами делегацій, які відвідують країну, є недоторканими настільки, наскільки стосуються діяльності ГРЕВІО. Жодної затримки або цензури не застосовується до офіційної кореспонденції ГРЕВІО або до офіційних повідомлень членів ГРЕВІО та інших членів делегацій, які відвідують країну.

5. Для забезпечення членів ГРЕВІО та інших членів делегацій, які відвідують країну, повною свободою висловлювань та повною незалежністю під час виконання їхніх обов'язків імунітет від юридичного процесу стосовно слів, висловлених або написаних, та всіх дій, учинених ними під час виконання їхніх обов'язків, продовжує надаватися, незалежно від того, що відповідні особи більше не виконують таких обов'язків.

6. Привілеї та імунітети надаються особам, зазначеним у пункті 1 цього додатка, для забезпечення незалежного виконання їхніх функцій в інтересах ГРЕВІО, а не для їхньої особистої вигоди. Відмова від імунітету осіб, зазначених у пункті 1 цього додатка, здійснюється Генеральним секретарем Ради Європи в будь-якому випадку, коли, на його думку, імунітет перешкоджає би здійсненню правосуддя та коли від нього можна відмовитися без шкоди інтересам ГРЕВІО.

Офіційний переклад

Застереження та заяви держав до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами

Андорра

Застереження, що міститься в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 22 квітня 2014 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції, Андорра залишає за собою право не застосовувати положення, викладені в пункті 2 статті 30 Конвенції.

Повідомлення про поновлення застережень та заява, що містяться у листі Постійного представництва Андорри від 29 січня 2020 року у повідомленні Міністерства закордонних справ Андорри від 9 січня 2020 р., зареєстрованому в Генеральному секретаріаті 29 січня 2020 р.

Князівство Андорри вирішило поновити новий п'ятирічний період відповідно до п. 1. ст. 79 Конвенції з наступними застереженнями:

«Відповідно до п. 2 ст. 78 Конвенції, Андорра залишає за собою право не застосовувати положення, визначені в п. 2 ст. 30 Конвенції.»

Відповідно до пункту 3 статті 79 (Якщо Сторона робить застереження відповідно до пунктів 2 і 3 статті 78, вона надає до свого поновлення застережень або на запит пояснення GREVIO на підставах, що виправдовують його продовження), Уряд Андорри бажає повідомити, що у випадках, коли шкода не покривається іншими механізмами, Андорра розглядає, що прийняття додаткової відповідальності, та таким чином, надання компенсації тим, хто зазнав серйозних тілесних ушкоджень або шкоди здоров'ю, створить упереджене ставлення щодо жертв, що потерпіли від інших злочинів. Більше того, ця додаткова відповідальність ще не врегульована внутрішнім законодавством.

Це питання обговорювалось на засіданні Генеральної Ради (Парламенті) 12 грудня 2019 року з ініціативи члена парламенту пані Джудіт Салазар Альварес, яка висловилася проти відновлення цього застереження. Як результат, Палата надала підтримку цьому застереженню із зобов'язанням внести необхідні законодавчі зміни, щоб мати змогу якомога швидше відкликати застереження до пункту 2 статті 30 Конвенції. Відповідно, Уряд Андорри вирішив розпочати вивчення законів, які з цією метою потребують змін.

Більше того, національне законодавство вже передбачає комплексну систему захисту, яка включає, серед іншого, соціальну, медичну, психологічну та правову допомогу потерпілим.

Вірменія

Застереження, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Вірменії, переданій заступнику Генерального секретаря під час підписання документа 18 січня 2018 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Республіка Вірменія залишає за собою право не застосовувати положення Конвенції викладені в:

- пункт 2 статті 30;
- пункт 1 статті 55 стосовно статті 35 щодо незначних правопорушень;
- стаття 58 стосовно статті 37;
- стаття 59.

Австрія

Заперечення, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Австрії від 11 квітня 2016 р., зареєстрованій у Генеральному секретаріаті 13 квітня 2016 р.

Уряд Австрії розглянув заяву, зроблену Республікою Польща під час ратифікації Конвенції Ради Європи Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, вчиненої в м. Стамбул 11 травня 2011 року про те, що Республіка Польща буде застосовувати Конвенцію відповідно до принципів і положень Конституції Республіки Польща.

Австрія вважає, що така заява в цілому є застереженням. Відповідно до статті 78 Конвенції застереження дозволяються лише щодо обмеженої та визначеної кількості статей. Австрія також вважає, що, посилаючись на принципи та положення своєї Конституції, Польща зробила застереження загального та невизначеного обсягу, яке чітко не визначає для інших Держав-учасниць Конвенції якою мірою держава, що зробила таку заяву, прийняла зобов'язання щодо Конвенції.

Тому Австрія вважає це застереження також несумісним із предметом та метою Конвенції та не схвалює його.

Це заперечення не виключає набрання чинності Конвенцією між Австрійською Республікою та Республікою Польща.

Бельгія

Декларація, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Бельгії від 20 квітня 2016 р., зареєстрованій у Генеральному секретаріаті 25 квітня 2016 р.

Королівство Бельгія заявляє, що офіційним органом, визначеним статтею 10 Конвенції, є Інститут рівності жінок і чоловіків, Брюссель, Бельгія.

Хорватія

Застереження та декларація, що містяться в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 12 червня 2018 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції, Республіка Хорватія залишає за собою право застосовувати положення, викладені у пункті 2 статті 30, лише стосовно потерпілих, які реалізують право на компенсацію відповідно до вимог національного законодавства, що регулює питання виплати компенсації жертвам від правопорушень.

Тлумачення Заяви

Республіка Хорватія вважає, що метою Конвенції є захист жінок від усіх форм насильства, а також запобігання, переслідування та ліквідація насильства проти жінок та домашнього насильства.

Республіка Хорватія вважає, що положення Конвенції не включають ні зобов'язання щодо впровадження гендерної ідеології в хорватську правову та освітню систему, ні зобов'язання модифікувати конституційне визначення шлюбу.

Республіка Хорватія вважає, що Конвенція відповідає положенням Конституції Республіки Хорватія, зокрема положенням про захист прав людини та основних свобод, і застосовуватиме Конвенцію з урахуванням вищезазначених положень, принципів та цінностей конституційного ладу Республіки Хорватія.

Кіпр

Застереження, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Кіпру від 15 червня 2015 р., зданій на зберігання під час підписання документа 16 червня 2015 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Республіка Кіпр залишає за собою право не застосовувати положення, викладені у:

- a) пункті 2 статті 30;
- b) пунктах 1 «е», 3 та 4 статті 44;
- c) статті 59.

Застереження, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Кіпру, зданій на зберігання разом з ратифікаційною грамотою 10 листопада 2017 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Республіка Кіпр залишає за собою право не застосовувати положення, викладені у:

- a) пункті 2 статті 30;
- b) пунктах 1 «е», 3 та 4 статті 44;
- c) статті 59.

Чеська Республіка

Застереження, що міститься в повідомленні про підписання, переданих заступнику Генерального секретаря 2 травня 2016 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Чеська Республіка залишає за собою право не застосовувати положення, викладені в пункті 1 «е» статті 44 Конвенції.

Данія

Застереження, що міститься в документі про затвердження, зданому на зберігання 23 квітня 2014 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Данія залишає за собою право не застосовувати положення, викладені у пункті 3 статті 44, стосовно статей 36, 37 та 39 Конвенції.

Відповідно до пункту 3 статті 78 Конвенції Данія залишає за собою право передбачати некримінальні санкції замість кримінальних санкцій за поведінку, зазначену у статті 34 Конвенції.

Відповідно до статті 77 Конвенції Данія заявляє, що до подальшого повідомлення Конвенція не застосовуватиметься до Гренландії та Фарерських островів.

Повідомлення про поновлення застережень, що містяться у повідомленні Міністерства юстиції Данії, передані Постійним представництвом Данії та зареєстровані Генеральним секретаріатом 30 квітня 2019 р.

Відповідно до п. 2 статті 79 Конвенції Уряд Королівства Данії заявляє, що повністю підтримує застереження зроблені під час ратифікації Конвенції на п'ятирічний період в порядку пункту 1 статті 79 Конвенції.

Примітка Секретаріату:

Повідомлення зроблені під час ратифікації стосуються наступного:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Данія залишає за собою право не застосовувати положення, викладені у пункті 3 статті 44, стосовно статей 36, 37 та 39 Конвенції.

Відповідно до пункту 3 статті 78 Конвенції Данія залишає за собою право передбачати некримінальні санкції замість кримінальних санкцій за поведінку, зазначену у статті 34 Конвенції.»

Естонія

Декларація, що міститься в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 26 жовтня 2017 р.

Відповідно до пункту 1 статті 10 Конвенції, Естонська Республіка заявляє, що координаційним органом, призначеним для імплементації Конвенції в Естонській Республіці, є Міністерство юстиції.

Фінляндія

Застереження, що містяться в повідомленні про схвалення, зданому на зберігання 17 квітня 2015 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Уряд Республіки Фінляндії заявляє, що Фінляндія залишає за собою право не застосовувати пункт 1 статті 55 за дрібний напад під час вчинення правопорушення проти особи, крім особи, про яку йдеться у підрозділі 1 розділу 16 глави 21 Кримінального кодексу Фінляндії.

Заперечення, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Фінляндії від 26 квітня 2016 р., зареєстрованій у Генеральному секретаріаті 29 квітня 2016 р.

Уряд Фінляндії ретельно вивчив зміст декларації, зробленої Республікою Польща щодо Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству, згідно з якою Республіка Польща застосовуватиме Конвенцію відповідно до принципів та положень Конституції Республіки Польща. Уряд Фінляндії зазначає, що ця декларація є застереженням, оскільки обмежує сферу застосування Конвенції. Така заява/застереження видається несумісною зі статтею 78 Конвенції, відповідно до якої жодне застереження не може бути зроблене щодо будь-якого положення Конвенції за обмеженою кількістю винятків, передбачених цією статтею.

Крім того, застереження, яке складається із загального посилання на національне законодавство без зазначення його змісту, чітко не визначає для інших Сторін Конвенції якою мірою Республіка Польща бере на себе зобов'язання щодо Конвенції, а тому може викликати сумнів щодо зобов'язання Республіки Польща для виконання своїх зобов'язань за Конвенцією. Таке застереження також підпорядковується загальному принципу тлумачення договору, згідно з яким сторона не може посылатися на положення свого національного законодавства як виправдання невиконання своїх договірних зобов'язань.

У його нинішньому формулюванні заява/застереження, зроблене Республікою Польща, видається несумісним як зі статтею 78, так і з предметом та метою Конвенції. Відповідно до статті 19 Віденської конвенції про право міжнародних договорів такі застереження не допускаються.

Отже, Уряд Фінляндії заперечує проти згаданої заяви/застереження, зробленої Республікою Польща. Це заперечення не виключає набрання чинності Конвенцією між Фінляндією та Республікою Польща. Таким чином, Конвенція набере чинності між двома державами, не користуючись цим застереженням від Республіки Польща.

Повідомлення про поновлення застережень, що містяться у вербальній ноті Постійного представництва Фінляндії від 29 квітня 2020 р., передане та зареєстроване у Генеральному секретаріаті 29 квітня 2020 р.

Постійне представництво Ради Європи в Фінляндії має честь, відповідно до пункту 2 статті 79 Конвенції цією нотою повідомити Генеральний секретаріат, що Фінляндія повністю підтримує це застереження щодо пункт 2 статті 78 Конвенції.

Відповідно до пункту 3 статті 79 Конвенції Групою експертів з дій проти жіночого та домашнього насильства було надано пояснення, які обґрунтовують продовження дії застережень.

Примітка Секретаріату. Застереження читайте так:

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Уряд Республіки Фінляндії заявляє, що Фінляндія залишає за собою право не застосовувати пункт 1 статті 55 за дрібний напад під час вчинення правопорушення проти особи, крім особи, про яку йдеться у підрозділі 1 розділу 16 глави 21 Кримінального кодексу Фінляндії.

Франція

Застереження, що містяться в документі про затвердження, зданому на зберігання 4 липня 2014 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Франція заявляє, що застосовуватиме положення, викладені в пункті 1 «е», 3 та 4 статті 44 лише у конкретних випадках або умовах.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Франція заявляє, що застосовуватиме положення, передбачені статтею 58, до злочинів, встановлених відповідно до статей 37, 38 та 39, у всіх випадках, коли ці правопорушення кваліфікуються як злочини французьким законодавством та у конкретних випадках або умовах, коли ці правопорушення кваліфікуються як делікти згідно із французьким законодавством.

Декларація, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Франції від 12 серпня 2015 р., зареєстрованій в Генеральному секретаріаті 18 серпня 2015 р.

Компетентний орган стосовно статті 10 Конвенції: Генеральний соціальний директорат, Міністерство охорони здоров'я, соціальних справ та прав жінок.

Поновлення застережень, що містяться у вербальній ноті Постійного представництва Франції від 30 липня 2019 р., зареєстрованій в Генеральному секретаріаті 31 липня 2019 р.

Відповідно до пункту 2 статті 79 Конвенції Уряд Франції заявляє, що повністю підтримує застереження, зроблені під час затвердження Конвенції 4 липня 2014, що діють на п'ятирічний період відповідно до п. 1 статті 79 Конвенції до того часу, поки правова ситуація, що призводить до їх формулювання, не зміниться таким чином, щоб скасувати це застереження.

Примітка Секретаріату: застереження читайте так:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Франція заявляє, що застосовуватиме положення викладені в пункті 1 «е», 3 та 4 статті 44 лише у конкретних випадках або умовах.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Франція заявляє, що застосовуватиме положення, передбачені статтею 58, до злочинів, встановлених відповідно до статей 37, 38 та 39, у всіх випадках, коли ці правопорушення кваліфікуються як злочини французьким законодавством та у конкретних випадках або умовах, коли ці правопорушення кваліфікуються як делікти згідно із французьким законодавством.»

Грузія

Застереження, що містяться в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 19 травня 2017 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Грузія залишає за собою право не застосовувати положення, викладені в пункті 2 статті 30 Конвенції.

Німеччина

Застереження, передане Державним секретарем закордонних справ Німеччини Генеральному секретарю Ради Європи під час підписання документа 11 травня 2011 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Федеративна Республіка Німеччина залишає за собою право не застосовувати положення, викладені в пунктах 2 та 3 статті 59 Конвенції.

Застереження, що міститься в листі Федерального міністра закордонних справ Німеччини, зданому на зберігання із ратифікаційною грамотою 12 жовтня 2017 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Федеративна Республіка Німеччина залишає за собою право встановлювати юрисдикцію за правопорушення, вчинені за кордоном особами, які постійно проживають на території Федеративної Республіки Німеччини (пункт 1 «е» статті 44) лише відповідно до умов, передбачених розділом 7 (2) № 2 Кримінального кодексу Німеччини.

Німецьке кримінальне законодавство не містить жодного положення, яке в повному обсязі реалізує пункт 1 «е» статті 44, тобто немає жодного положення, згідно з яким злочини, вчинені за кордоном іноземцями або особами без громадянства, які постійно проживають у Німеччині завжди є предметом та підпадають під юрисдикцію німецького кримінального права. Види справ, що мають значення на практиці, охоплюються розділом 7 (2) № 2 Кримінального кодексу Німеччини, згідно з яким німецьке кримінальне законодавство застосовується до злочинів, скоєних за кордоном, якщо злочинець на момент вчинення злочину був іноземцем або особою без громадянства та виявлений у Німеччині, і хоча Закон про екстрадицію дозволив би екстрадицію за таке правопорушення, екстрадиція не здійснюється. Однак, цілком можливо, що винятковий випадок може виникнути, коли такі передумови не виконуються.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Федеративна Республіка Німеччина залишає за собою право не застосовувати положення, викладені в пунктах 2 та 3 статті 59 Конвенції.

Вказівки, що містяться у пунктах 1 та 2 статті 59, щодо статусу проживання потерпілих від домашнього насильства, в принципі передбачені розділом 31 (1) та (2) Німецького закону про проживання (*AufenthG*). Наприклад, у другому реченні розділу 31 (2) зазначено, що подружжю, яке стало жертвою домашнього насильства, надається незалежне право проживання, навіть якщо передбачена вимога, тобто три роки законного подружнього проживання на федеральній території, не була виконана; за умови дотримання положень другого речення розділу 31 (2), дотримання цим подружжям вищевказаних вимог згідно із німецьким законодавством не здійснюється. При цьому законодавчий зміст пункту 2 статті 59 є неоднозначним. Відповідно до пункту 306 Пояснювального звіту згідно з Конвенцією для потерпілих, які опиняються в ситуаціях, коли їм загрожує репатріація, тому що розпочато провадження щодо репатріації їхнього подружжя чи партнера за насильство та жорстоке поводження, Сторони повинні вжити відповідних заходів, щоб забезпечити цим жертвам можливість добитися зупинення провадження у справі про вислання щодо себе та подати заяву на отримання статусу проживання з гуманітарних обставин. Однак німецьке законодавство розрізняє місце проживання за сімейними обставинами та гуманітарні обставини. Передумови та юридичні наслідки цих двох дозволів на проживання різняться. Зміст розділу 31 (2) стосується дозволів на проживання з сімейних обставин. Отже, Німеччина вважає, що в тлумаченні пункту 2 статті 59 існують невизначеності, і, крім того, вважає, що вони

не можуть бути з'ясовані під час переговорів або у Пояснювальному звіті. Отже, відповідно до пункту 2 статті 59 Німеччина продовжує залишати за собою право не застосовувати пункт 2 статті 59, як це стверджувала Німеччина з моменту підписання Конвенції.

Відповідно до пункту 3 статті 59 Сторони видають поновлюваний дозвіл на проживання жертвам (потерпілим), перебування яких необхідне внаслідок їх особистої ситуації або з метою їх співпраці у розслідуванні або кримінальному провадженні. Друге речення розділу 60 «а» (2), Закону Німеччини про проживання передбачає, що депортація іноземця, який є жертвою кримінального правопорушення, зупиняється, якщо його тимчасова присутність потрібна для дачі показань у зв'язку з розслідуванням або розглядом справи, що стосуються кримінального правопорушення. Цього положення зазвичай достатньо для захисту під час забезпечення кримінального судочинства. Відповідно до пункту 2 статті 78 Німеччина продовжує залишати за собою право не застосовувати пункт 3 статті 59 як це стверджувала Німеччина під час підписання Конвенції.

Греція

Застереження, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Греції, зданій на зберігання разом з ратифікаційною грамотою 18 червня 2018 р.

Грецька Республіка залишає за собою право відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції не застосовувати пункти 1 «е», 3 та 4 статті 44 Конвенції.

Ірландія

Застереження, що міститься у вербальній ноті до ратифікаційної грамоти зданої на зберігання 8 березня 2019 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Ірландія залишає за собою право не застосовувати положення Конвенції, викладені в:

- пункті 2 статті 30;
- пункті 3 статті 44.

Італія

Заява, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Італії, зданій на зберігання під час підписання 27 вересня 2012 р.

Італія заявляє, що вона буде застосовувати Конвенцію у відповідності до принципів та положень Конституції Італії.

Латвія

Застереження та заява, що містяться в Декларації Прем'єр-міністра Латвії від 17 травня 2016 року, переданій заступнику Генерального секретаря під час підписання документа 18 травня 2016 року

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Латвійська Республіка заявляє, що залишає за собою право не застосовувати пункт 1 статті 55 щодо статті 35 щодо незначних правопорушень.

Латвійська Республіка заявляє, що застосовуватиме Конвенцію відповідно до принципів та положень Конституції Латвійської Республіки.

Литва

Заява, що міститься у вербальній ноті Міністерства закордонних справ Литви від 6 червня 2013 року, переданій Генеральному секретарю під час підписання 7 червня 2013 року

Литовська Республіка заявляє, що застосовуватиме Конвенцію відповідно до принципів та положень Конституції Литовської Республіки.

Мальта

Застереження, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Мальти, переданій під час підписання документа 21 травня 2012 р.

Відповідно до підпунктів 1, 2 пункту 2 статті 78 Мальта робить наступні застереження:

На цій стадії, Мальта залишає за собою право не застосовувати пункт 2 статті 30 Конвенції та продовжувати застосовувати своє чинне законодавство, яке стосується державної компенсації.

Мальта залишає за собою право не застосовувати пункт 1 «е» статті 44 та встановлювати юрисдикцію, коли правопорушення вчиняється особою, яка має постійне місце проживання відповідно до статті 7 Закону про імміграцію.

На цій стадії, Мальта залишає за собою право не застосовувати статтю 59 та продовжує застосовувати своє чинне законодавство щодо статусу проживання жертв насильства, статус проживання яких залежить від статусу подружжя або партнера.

Застереження, зроблені під час підписання документа 21 травня 2012 р. та підтверджені в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 29 липня 2014 р.

Відповідно до підпунктів 1, 2 пункту 2 статті 78 Мальта робить наступні застереження:

На цій стадії, Мальта залишає за собою право не застосовувати пункт 2 статті 30 Конвенції та продовжувати застосовувати своє чинне законодавство, яке стосується державної компенсації.

Мальта залишає за собою право не застосовувати статтю 44 (1) (е) та встановлювати юрисдикцію, коли правопорушення вчиняється особою, яка має постійне місце проживання відповідно до статті 7 Закону про імміграцію.

На цій стадії, Мальта залишає за собою право не застосовувати статтю 59 та продовжує застосовувати чинне законодавство щодо статусу проживання жертв насильства, статус проживання яких залежить від статусу подружжя або партнера.

Повідомлення про відкликання застережень, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Мальти від 24 квітня 2018 р.

Відповідно до пункту 4 статті 78 Конвенції Уряд Мальти хоче відкликати застереження, зроблене до статті 59 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, вчиненої в м. Стамбул 11 травня 2011 року.

Примітка Секретаріату: застереження читайте так:

«На цій стадії, Мальта залишає за собою право не застосовувати статтю 59 та продовжує застосовувати чинне законодавство щодо статусу проживання жертв насильства, статус проживання яких залежить від статусу подружжя або партнера.»

Повідомлення про поновлення застережень, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва від 19 липня 2018 р., зареєстроване у Генеральному секретаріаті 23 липня 2018 р.

Відповідно до статті 79 Конвенції, Уряд Мальти хотів би підтримати застереження, зроблене до статей 30 та 44 Конвенції.

Примітка Секретаріату: застереження читайте так:

«На цій стадії Мальта залишає за собою право не застосовувати пункт 2 статті 30 Конвенції та продовжує застосовувати чинне законодавство щодо державних компенсацій.

Мальта залишає за собою право не застосовувати статтю 44 (1) (e) та встановлювати юрисдикцію, коли правопорушення вчиняється особою, яка має постійне місце проживання відповідно до статті 7 Закону про імміграцію.»

Монако

Застереження, що супроводжує ратифікаційну грамоту, здану на зберігання 7 жовтня 2014 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Князівство Монако залишає за собою право не застосовувати повністю або частково правила юрисдикції, встановлені відповідно до пунктів 1 «е», 3 та 4 статті 44 Конвенції.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Князівство Монако залишає за собою право не застосовувати повністю або частково положення статті 59 Конвенції.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Князівство Монако залишає за собою право не застосовувати пункт 2 статті 30 Конвенції та продовжує застосовувати своє чинне законодавство щодо державної компенсації.

Повідомлення про поновлення застережень, що містяться у вербальній ноті Постійного представництва від 30 липня 2020 р., передане та зареєстроване у Генеральному секретаріаті 30 липня 2020 р.

Постійне Представництво Уряду Князівства Монако в Раді Європи має честь цією нотою повідомити Генеральному Секретарю, що відповідно до пунктів 2, 3 статті 79 Конвенції повністю підтримує пункт 2 статті 30 пункти 1 «е», 3, 4 статті 44, статтю 59.

Відповідно до пункту 3 статті 79 Конвенції Групою експертів з дій проти жіночого та домашнього насильства було надано пояснення, які обґрунтовують продовження дії застережень, що будуть діяти до тих пір, доки не буде внесено відповідні законодавчі зміни у зв'язку з ратифікацією Конвенції.

Примітка Секретаріату: застереження слід читати таким чином:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Князівство Монако залишає за собою право не застосовувати пункт 2 статті 30 Конвенції та продовжує застосовувати своє чинне законодавство щодо державної компенсації.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції, Князівство Монако залишає за собою право не застосовувати повністю або частково правила юрисдикції, встановлені відповідно до пунктів 1 «е», 3 та 4 статті 44 Конвенції.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Князівство Монако залишає за собою право не застосовувати повністю або частково положення статті 59 Конвенції.»

Нідерланди

Заява про прийняття, що міститься у повідомленні зданому на зберігання 18 листопада 2015 року

Королівство Нідерландів приймає Конвенцію щодо європейської частини Нідерландів.

Заперечення, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Нідерландів від 28 квітня 2016 р., зареєстрованого у Генеральному секретаріаті 29 квітня 2016 р.

Уряд Королівства Нідерландів уважно вивчив заяву, зроблену Урядом Республіки Польща стосовно Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству.

Уряд Королівства Нідерландів зазначає, що заява зроблена Республікою Польща, підпорядковує застосування Конвенції принципам та положенням Конституції Республіки Польща, що насправді є застереженням.

Уряд Королівства Нідерландів вважає, що таке застереження, яке спрямоване на обмеження відповідальності держави, що його робить відповідно до Конвенції, посиляючись на національне законодавство, викликає сумніви щодо прихильності цієї держави до предмета та мети Конвенції.

Далі Уряд Королівства Нідерландів нагадує, що відповідно до пункту 1 статті 78 Конвенції застереження дозволяються лише щодо обмеженої та конкретної кількості статей.

Тому Уряд Королівства Нідерландів заперечує проти цього застереження.

Це заперечення не виключає набрання чинності Конвенції між Королівством Нідерландів та Республікою Польща.

Північна Македонія / Колишня Югославська Республіка Македонія

Застереження, що містяться в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 23 березня 2018 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству Республіка Македонія заявляє, що залишає за собою право:

- не застосовувати або застосовувати лише у конкретних випадках положення пункту 2 статті 30 Конвенції відповідно до чинного законодавства (Закон про правосуддя у справах дітей) лише стосовно дитини, яка була визнана жертвою за остаточним рішенням Суду або їй було заподіяно шкоду, передбачену законом як кримінальне правопорушення з ознаками насильства;
- не застосовувати пункт 3 статті 44 Конвенції та застосовувати правила та вимоги про юрисдикцію, викладені в її національному законодавстві (глава 12 Кримінального кодексу Республіки Македонія під назвою «Застосування кримінального законодавства відповідно до місця вчинення злочину»);
- не застосовувати пункт 1 статті 55 стосовно статті 35 цієї Конвенції, щодо незначних правопорушень, до приведення у відповідність положень відповідного законодавства Республіки Македонія до положень цієї Конвенції;
- не застосовувати статтю 59 Конвенції до приведення у відповідність положень відповідного законодавства Республіки Македонія з положеннями цієї Конвенції.

Норвегія

Заперечення, що міститься у вербальній ноті Постійного представництва Норвегії від 3 липня 2017 року, зареєстрованій у Генеральному секретаріаті 05 липня 2017 року

Уряд Норвегії уважно вивчив заяву, зроблену Республікою Польща після ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству, в якій Республіка Польща заявляє: *«Республіка Польща заявляє, що застосовуватиме Конвенцію відповідно до принципів та положень Конституції Республіки Польща».*

Норвегія зазначає, що ця заява в цілому є застереженням.

Уряд Норвегії зазначає, що відповідно до пункту 1 статті 78 Конвенції застереження дозволяються лише щодо обмеженої та конкретної кількості статей.

Посилаючись на загальне посилання на національну Конституцію без подальшого опису її змісту, Республіка Польща звільняє інші держави-учасниці Конвенції від можливості оцінки повних наслідків такої заяви. Уряд Норвегії вважає, що застереження в його теперішній формі, яке підпорядковує застосування Конвенції принципам та положенням Республіки Польща,

може викликати сумнів щодо прихильності держави, що робить такі заяви, щодо предмету та мети Конвенції.

Загальний інтерес держав, щоб держави, які стали Сторонами договору, дотримувались його відповідно до предмету та мети цього договору.

Тому Уряд Норвегії висловлює заперечення щодо згаданої заяви.

Це заперечення не виключає набрання чинності Конвенцією між Королівством Норвегія та Республікою Польща, якщо Республіка Польща не скористається згаданою заявою.

Польща

Республіка Польща відповідно до статті 81 Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбі із цими явищами повідомила про її підписання 18 грудня 2012 року.

Заперечення, та заяви, що містяться в акті прийому зданому на зберігання 27 квітня 2015 р.

Республіка Польща заявляє, що буде застосовувати Конвенцію відповідно до принципів і положень Конституції Республіки Польща.

Республіка Польща визнає необхідність тлумачення пункту 5 статті 18 Конвенції, оскільки відповідно до міжнародних угод, Стороною яких вона є, прямо застосовуються нормативні акти міжнародних організацій, яким Республіка Польща надала компетенцію державної влади в деяких випадках. Відповідно, Республіка Польща надає консульський захист лише громадянам Польщі та громадянам держав-учасниць Європейського Союзу, які не мають доступу до дипломатичної чи консульської установи на території третьої країни, на таких же умовах як громадянам Польщі. Крім того, відповідно до загально визнаних принципів міжнародного права, Республіка Польща не надає консульського захисту громадянам приймаючої держави. Консул Республіки Польща може вжити заходів консульського захисту передбачених міжнародних правом у дипломатичних відносинах.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща заявляє, що пункт 2 статті 30 Конвенції буде застосувати виключно стосовно жертв громадян Республіки Польща або громадян Європейського Союзу та відповідно до процедури, передбаченої національним законодавством.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща залишає за собою право не застосовувати Конвенцію, коли правопорушення, вчинено особою, яка проживає на території Республіки Польща.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща цим заявляє, що пункт 1 статті 55 Конвенції не буде застосовуватися стосовно статті 35 щодо незначних правопорушень.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща цим заявляє, що стаття 58 Конвенції не буде застосовуватися стосовно статті 37, 38 та 39 Конвенції.

Зміни та повідомлення про поновлення застережень, що містяться в листі Постійного представника Польщі від 28 січня 2021 р., зареєстрованому в Генеральному секретаріаті 28 січня 2021 р.

Беручи до уваги статті 78 та 79 Конвенції Ради Європи про попередження та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству, Республіка Польща повідомляє про рішення про зміну сфери застосування вищезазначеної Конвенції щодо Республіки Польща, продовживши далі п'ятирічний період застережень до статті 55, а саме:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща цим заявляє, що пункт 1 статті 55 Конвенції не буде застосовуватися стосовно статті 35 щодо незначних правопорушень».

а, також змінивши застереження до пункту 2 статті 30 та пункту 1 статті 44 зокрема:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща заявляє, що пункт 2 статті 30 Конвенції буде застосувати виключно стосовно жертв громадян Республіки Польща або громадян Європейського Союзу та відповідно до процедури, передбаченої національним законодавством.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща залишає за собою право не застосовувати пункт 1 «е» статті 44 Конвенції, за винятком випадків, коли юрисдикція щодо іноземців впливає з Польського права».

Примітка Секретаріату:

Застереження до статей 30 та 44 зроблені під час ратифікації читайте наступним чином:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща заявляє, що пункт 2 статті 30 Конвенції буде застосувати виключно стосовно жертв громадян Республіки Польща або громадян Європейського Союзу та відповідно до процедури, передбаченої національним законодавством.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща залишає за собою право не застосовувати Конвенцію, коли правопорушення, вчинене особою яка проживає на території Республіки Польща».

Відкликання застереження, що міститься в листі Постійного представника Польщі від 28 січня 2021 р., зареєстрованому в Генеральному секретаріаті 28 січня 2021 р.

Беручи до уваги статті 78 та 79 Конвенції Ради Європи про попередження та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству, Республіка Польща повідомляє про рішення щодо зміни сфери застосування вищезазначеної Конвенції щодо Республіки Польща та відкликання застереження до статті 58, а саме:

[Примітка Секретаріату:

Відповідно до пункту 2 статті 78 Республіка Польща цим заявляє, що стаття 58 Конвенції не застосовується стосовно статей 37, 38, 39 Конвенції.]

Румунія

Застереження, що містяться в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 23 травня 2016 р.

Відповідно до пунктів 1 та 2 статті 78 Конвенції Румунія залишає за собою право не застосовувати або застосовувати лише у конкретних випадках або умовах положення, викладені в:

- пункті 2 статті 30;
- пункті 1 «е», 3 та 4 статті 44;
- пункті 1 статті 55 стосовно статті 35 щодо незначних правопорушень;
- статті 59.

Відповідно до пунктів 1 і 3 статті 78 Конвенції, Румунія залишає за собою право передбачати некримінальні санкції, замість кримінальних санкцій, за поведінку передбачену статтями 33 та 34.

Сербія

Застереження, що містяться в повноваженнях на підписання здані на зберігання 04 квітня 2012 р.

Відповідно до підпунктів 1 та 2 пункту 2 статті 78 Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству Республіка Сербія залишає за собою право не застосовувати положення, передбачені пунктом 2 статті 30, пункту 1 «е», 3 та 4 статті 44 Конвенції в очікуванні узгодження свого національного кримінального законодавства із зазначеними положеннями Конвенції.

Застереження, що містяться у вербальній ноті Міністра закордонних справ Сербії, зданій на зберігання одночасно з ратифікаційною грамотою 21 листопада 2013 р.

Відповідно до підпунктів 1 та 2 пункту 2 статті 78 Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству республіка Сербія залишає за собою право не застосовувати положення передбачені пунктом 2 статті 30, пункту 1 «е», 3 та 4 статті 44 Конвенції в очікуванні узгодження свого національного кримінального законодавства із зазначеними положеннями Конвенції.

Часткове відновлення застереження, яке міститься в листі Постійного представництва Сербії від 31 січня 2020 р., зареєстрованого в Генеральному секретаріаті 31 січня 2020 р.

Відповідно до пункту 1 статті 79 Конвенції Республіка Сербія повідомляє, що вирішила відновити своє застереження щодо пункту 2 статті 30 Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству щодо жінок та домашнього насильства (Стамбульська конвенція) на наступний п'ятирічний період, беручи до уваги, що на даний момент вона не в змозі розрахувати розмір коштів, які повинні бути призначені державою для виплати компенсації жертвам актів насильства, в т.ч. насильство щодо жінок, оскільки інформація про кількість проваджень, порушених проти винних осіб та держави, наразі відсутня в офіційних

документах, оскільки вона не збирається із матеріалів судових справ, тоді як вона вирішила зняти застереження щодо пункту 1 «е», 3 та 4 статті 44 Конвенції.

Примітки Секретаріату: застереження читати так:

Відповідно до підпунктів 1 та 2 пункту 2 статті 78 Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству Республіка Сербія залишає за собою право не застосовувати положення, передбачені пунктом 2 статті 30, пунктами 1 «е», 3 та 4 статті 44 Конвенції в очікуванні узгодження свого національного кримінального законодавства із зазначеними положеннями Конвенції.

Словенія

Застереження, що міститься в ратифікаційній грамоті, доповненій вербальною нотою Постійного представництва Словенії в лютому 2015 р. здані на зберігання 5 лютого 2015 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Республіка Словенія заявляє, що залишає за собою право не застосовувати положення, викладені у:

- пункті 2 статті 30;
- пунктах 1 «е», 3 та 4 статті 44;
- пункті 1 статті 55 стосовно статті 35 щодо незначних правопорушень;
- статті 58 стосовно статей 37, 38 та 39, та
- статті 59.

Поновлення застереження, що міститься у вербальній ноті, Постійного представництва Словенії, зареєстрованого від 11 лютого 2020 р.

Відповідно до п. 1 статті 79 Конвенції Республіка Словенія інформує, що вирішила повністю підтримати застереження зроблене під час ратифікації, на новий п'ятирічний період.

Примітки Секретаріату: застереження читати так:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції, Республіка Словенія заявляє, що залишає за собою право не застосовувати положення, викладені у:

- пункті 2 статті 30;
- пунктах 1.е, 3 та 4 статті 44;
- пункт 1 статті 55 стосовно статті 35 щодо незначних правопорушень;
- статті 58 стосовно статей 37, 38 та 39;
- статті 59.»

Іспанія

Заява, що містяться в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 10 квітня 2014 р.

У випадку, якщо ця Конвенція буде ратифікована Великобританією та поширена на Гібралтар, Іспанія хотіла б зробити таку декларацію:

1. Гібралтар - це неавтономна територія, міжнародні відносини якої перебувають під відповідальністю Великобританії і яка підлягає процесу деколонізації відповідно до відповідних рішень та резолюцій Генеральної Асамблеї ООН.
2. Влада Гібралтару має місцевий характер і користується виключно внутрішньою компетенцією, що виходить і базується на розподілі та віднесенні компетенції виконуваних Сполученим Королівством відповідно до його внутрішнього законодавства в якості суверенної держави, від якої згадана неавтономна територія залежить.
3. Як результат, можлива участь органів влади Гібралтару у застосуванні цієї Конвенції буде розумітися як така, що здійснюється виключно як частина внутрішніх повноважень Гібралтару, і не може вважатись такою, що будь-яким чином змінює положення двох попередніх пунктів.
4. Процес, передбачений Домовленостями, що стосуються влади Гібралтару в контексті деяких міжнародних договорів (2007 р.), які були прийняті Іспанією та Великобританією 19 грудня 2007 р. (Спільно з «Узгодженими домовленостями, що стосуються влади Гібралтару в контексті інструментів ЄС та пов'язаних з ними договорів» від 19 квітня 2000 р.) застосовуються до Конвенції про запобігання та протидію насильству щодо жінок та домашньому насильству, підписаній Іспанією в порядку «ad referendum» 11 травня 2011 р.
5. Не слід тлумачити як визнання будь-якого права чи будь-якої ситуації щодо територій, на які не поширюється стаття X Утрехтського договору від 13 липня 1713 р., укладеного між Коронами Іспанії та Сполученого Королівства Великої Британії.

Іспанія внесе необхідні зміни у своє внутрішнє законодавство для того, щоб Конвенція могла застосовуватися в повному обсязі.

Швеція

Застереження, що міститься у ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 01 липня 2014 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Швеція залишає за собою право не застосовувати положення викладені в пункті 3 статті 44 та статті 58 Конвенції.

Заперечення, що міститься у вербальній ноті Міністерства закордонних справ Швеції від 15 лютого 2016 р., зареєстрованій у Генеральному секретаріаті 3 березня 2016 р.

Уряд Швеції вивчив зміст заяви, зробленої Республікою Польща після ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству, згідно з якою Республіка Польща застосовуватиме Конвенцію відповідно до принципів та положень Конституції Республіки Польща.

Швеція вважає, що ця заява насправді є застереженням.

Відповідно до статті 78 Конвенції застереження допускаються лише до обмеженої та визначеної кількості статей. Заява, зроблена Республікою Польща, виходить за рамки дозволеного Конвенцією.

Крім того, Швеція хотіла б заявити наступне. Застереження, згідно з якими держава-учасниця обмежує свої обов'язки згідно з Конвенцією, не вважаючи себе пов'язаною певними статтями та посилаючись на загальні посилання на національне або релігійне законодавство, можуть викликати сумнів у зобов'язаннях держави, що робить таку заяву, щодо предмету та цілей Конвенції, та більше того, сприяти підризу основ міжнародного договірного права.

Спільним, в інтересах держав, сторонами договорів, яких вони вирішили стати, зокрема є дотримання, як предмету так і мети договору усіма сторонами.

З цих причин уряд Швеції заперечує проти згаданої заяви.

Це заперечення не виключає набрання чинності Конвенцією між Швецією та Республікою Польща, якщо Республіка Польща не скористається згаданою вище заявою.

Повідомлення про поновлення застереження, що міститься у листі Міністра закордонних справ Швеції від 18 липня 2019 р. зареєстрованому у Генеральному секретаріаті 28 липня 2019 р.

Відповідно до пункту 2 статті 79 Конвенції Уряд Швеції заявляє, що повністю підтримує застереження зроблене під час ратифікації Конвенції до пункту 1 статті 79 Конвенції на п'ятирічний період.

[Примітка Секретаріату] Застереження зроблене під час ратифікації слід читати так:

«Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Швеція залишає за собою право не застосовувати положення, викладені в пункті 3 статті 44 та статті 58 Конвенції.

Швейцарія

Застереження, що містяться в ратифікаційній грамоті, зданій на зберігання 14 грудня 2017 р.

Відповідно до пункту 2 статті 78 Конвенції Швейцарія залишає за собою право:

- не застосовувати пункти 1 «е» статті 44;
- не застосовувати пункт 3 статті 44 стосовно сексуального насильства щодо дорослих (стаття 36 Конвенції) та до примусового абортів та примусової стерилізації (стаття 39 Конвенції);
- не застосовувати або застосовувати лише в конкретних випадках або умовах, положення, викладені в пункті 1 статті 55 щодо незначних правопорушень (стаття 35 Конвенції);
- не застосовувати або застосовувати лише у конкретних випадках або умовах, положення, викладені у статті 59.

Заперечення, що містяться у вербальній ноті Постійного представництва Швейцарії від 11 грудня 2017 р. здане на зберігання з ратифікаційною грамотою 14 грудня 2017 р.

Федеральна рада Швейцарії вивчила заяву, зроблену Республікою Польща після ратифікації Конвенції Ради Європи про запобігання та протидію насильству проти жінок та домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року, згідно з якою Республіка Польща застосовуватиме Конвенцію відповідно до принципів та положень Конституції Республіки Польща.

Федеральна Рада Швейцарії вважає, що ця заява насправді є застереженням. Відповідно до статті 78 Конвенції жодне застереження щодо положень Конвенції не допускається, за обмеженою кількістю винятків, передбачених цією статтею. Заява, зроблена Республікою Польща, виходить за рамки дозволеного Конвенцією.

Більше того, застереження, яке підпорядковує будь-яке положення Конвенції в цілому Конституції Республіки Польща, є застереженням загального обсягу, яке, ймовірно, може поставити під сумнів повну прихильність Республіки Польща до предмета та мети Конвенції.

Заява, зроблена Республікою Польща, виявляється несумісною як зі статтею 78, так і з предметом та метою Конвенції. Федеральна Рада Швейцарії нагадує, що відповідно до цього положення, а також відповідно до статті 19 Віденської конвенції від 23 травня 1969 року про право міжнародних договорів, такі застереження не допускаються.

Державам відповідає спільний інтерес, щоб інструменти, сторонами яких вони вирішили стати, поважалися усіма договірними сторонами щодо предмету та цілям договору, і щоб держави були готові змінити своє законодавство з метою виконання своїх договірних зобов'язань.

Тому Федеральна Рада Швейцарії заперечує проти заяви Республіки Польща. Це заперечення не виключає набрання чинності Конвенцією в цілому між Швейцарією та Республікою Польща.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми

Варшава, 16 травня 2005 року

Конвенцію ратифіковано Законом № 2530-VI від 21.09.2010

Преамбула

Держави - члени Ради Європи та інші держави, що підписалися,

уважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами;

уважаючи, що торгівля людьми є порушенням прав людини та порушенням честі й гідності людини;

уважаючи, що наслідком для жертв торгівлі людьми може бути рабство;

уважаючи, що головними цілями повинні бути додержання прав жертв, захист жертв і заходи з боротьби з торгівлею людьми;

уважаючи, що всі заходи або ініціативи проти торгівлі людьми повинні носити недискримінаційний характер, брати до уваги гендерну рівність, а також права дитини;

пам'ятаючи про заяви, зроблені міністрами закордонних справ держав-членів на 112-му (14-15 травня 2003 року) та 114-му (12-13 травня 2004 року) засіданнях Комітету міністрів, що закликали до посилення діяльності Ради Європи стосовно боротьби проти торгівлі людьми;

беручи до уваги Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (1950) і протоколи до неї;

беручи до уваги такі рекомендації Комітету міністрів державам - членам Ради Європи: Рекомендацію № R (91) 11 про сексуальну експлуатацію, порнографію, проституцію і торгівлю дітьми та молоддю; Рекомендацію № R (97) 13 стосовно залякування свідків і прав захисту, Рекомендацію № R (2000) 11 про протидію торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації і Рекомендацію Rec (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації, Рекомендацію Rec (2002) 5 про захист жінок від насилля;

беручи до уваги такі рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи: Рекомендацію 1325 (1997) про торгівлю жінками і примусову проституцію у державах - членах Ради Європи, Рекомендацію 1450 (2000) про насилля над жінками в Європі, Рекомендацію 1545 (2002) про кампанію проти торгівлі жінками, Рекомендацію 1610 (2003) про міграцію, пов'язану з торгівлею жінками і проституцією; Рекомендацію 1611 (2003) про контрабанду органів у Європі; Рекомендацію 1663 (2004) Домашнє рабство: поневолення, помічниці по господарству і наречені за листуванням;

беручи до уваги Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 19 липня 2002 року про боротьбу проти торгівлі людьми, Рамкове Рішення Ради Європейського Союзу від 15 березня 2001 року про статус жертв у кримінальному процесі і Директиву Ради Європейського Союзу від 29 квітня 2004 року про дозвіл на проживання для громадян третіх країн, які стали

жертвами торгівлі людьми або дій зі сприяння нелегальній імміграції, які співпрацюють з компетентними органами;

ураховуючи належним чином Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності й Протокол до неї про запобігання, стримування торгівлі людьми і покарання за торгівлю людьми, особливо жінками і дітьми, спрямованих на поліпшення захисту, який ними надається, і розвиток стандартів, установлених ними;

ураховуючи належним чином інші міжнародні правові документи у сфері боротьби проти торгівлі людьми;

беручи до уваги потребу підготувати всеохоплюючий міжнародний правовий документ, що фокусується на правах людини жертв торгівлі людьми і започатковує окремий механізм моніторингу;

домовилися про таке:

Розділ I. Цілі, сфера застосування, принцип недискримінації та визначення термінів

Стаття 1 Цілі Конвенції

1. Цілями цієї Конвенції є:

- a) запобігання і боротьба проти торгівлі людьми, гарантуючи гендерну рівність;
- b) захист прав людини жертв торгівлі людьми, розробка належних механізмів захисту й допомоги жертвам і свідкам, гарантуючи гендерну рівність, а також забезпечення ефективного слідства і кримінального переслідування;
- c) сприяння міжнародному співробітництву в боротьбі проти торгівлі людьми.

2. Для того щоб забезпечити ефективне впровадження її положень Сторонами, ця Конвенція започатковує спеціальний механізм моніторингу.

Стаття 2 Сфера застосування

Ця Конвенція застосовується до всіх форм торгівлі людьми, внутрідержавних або транснаціональних, пов'язаних або не пов'язаних з організованою злочинністю.

Стаття 3 Принцип недискримінації

Виконання положень цієї Конвенції Сторонами, зокрема вжиття заходів для захисту і підтримки прав жертв, здійснюється без дискримінації за будь-якою ознакою, такою як стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні чи інші переконання, національне або соціальне походження, належність до національної меншини, майновий стан, народження або інший статус.

Стаття 4 Визначення понять

Для цілей цієї Конвенції:

- a) "Торгівля людьми" означає найм, перевезення, передача, приховування або одержання осіб, шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, обману, шахрайства, зловживання владою або безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, з метою експлуатації. Експлуатація включає в себе як мінімум експлуатацію проституції інших або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів;
- b) Згода жертви "торгівлі людьми" на умисну експлуатацію, визначену у підпункті "а" цієї статті не має значення, коли було застосовано заходи, визначені у підпункті "а";
- c) Найм, перевезення, передача, приховування або одержання дитини з метою експлуатації вважається "торгівлею людьми", навіть якщо не було застосовано засобів, викладених у пункті "а" цієї статті;
- d) "Дитина" - будь-яка особа віком до вісімнадцяти років;
- e) "Жертва" - будь-яка фізична особа, яка є об'єктом торгівлі людьми, як це визначено в цій статті.

Розділ II. Запобігання, співробітництво та інші заходи

Стаття 5 Запобігання торгівлі людьми

1. Кожна Сторона вживає заходи для започаткування або посилення національної координації між різними органами, відповідальними за запобігання та боротьбу проти торгівлі людьми.
2. Кожна Сторона запроваджує та (або) зміцнює ефективну тактику і програми для запобігання торгівлі людьми за допомогою таких засобів, як: дослідження, інформування, кампанії з підвищення обізнаності й освітні кампанії, соціальні та економічні ініціативи й навчальні програми, зокрема для осіб, уразливих до торгівлі людьми, та для професіоналів, які мають відношення до торгівлі людьми.
3. Кожна Сторона підтримує підхід, що ґрунтується на Правах Людини, і використовуватиме тендерну інтеграцію та чутливий до дітей підхід при розвиткові, упровадженні й оцінюванні всіх тактик і програм, зазначених у пункті 2.
4. Кожна Сторона вживає відповідні заходи, що можуть бути необхідними, з тим, щоб забезпечити здійснення міграції легально, зокрема шляхом поширення точної інформації відповідними службами, про умови, що дозволяють в'їзд і перебування на її території на законній підставах.
5. Кожна Сторона вживає спеціальні заходи для зменшення загрози торгівлі дітьми, особливо створюючи для них захисне середовище.

6. Заходи, запровадженні відповідно до цієї статті, здійснюються із залученням, де це потрібно, неурядових організацій, інших відповідних організацій та інших складових громадянського суспільства, що беруть участь у запобіганні торгівлі людьми та захисті й підтримці жертв.

Стаття 6 Заходи для зменшення попиту

З тим, щоб зменшити попит, який породжує всі форми експлуатації людей, особливо жінок і дітей, що веде до торгівлі людьми, кожна Сторона вживає або посилює законодавчі, адміністративні, освітні, соціальні, культурні або інші заходи, що охоплюють:

- a) дослідження найліпших практик, методів та стратегій;
- b) підвищення усвідомлення відповідальності й важливої ролі засобів масової інформації та громадянського суспільства у визначенні попиту як однієї з корінних причин торгівлі людьми;
- c) цільові інформаційні кампанії, що залучають, коли це треба, *inter alia*, державні установи й тих, хто визначає політику;
- d) превентивні заходи, що охоплюють освітні програми для хлопців і дівчат під час навчання в школі, які підкреслюють неприпустимість дискримінації на основі статі і її згубних наслідків, важливість гендерної рівності, а також честі й гідності кожної людини.

Стаття 7 Прикордонні заходи

1. Без шкоди для міжнародних зобов'язань стосовно вільного пересування осіб, Сторони будуть посилювати, наскільки це можливо, такий прикордонний контроль, який може бути необхідним для запобігання і виявлення торгівлі людьми.

2. Кожна Сторона вживає законодавчі або інші відповідні заходи, для запобігання, наскільки це можливо, використанню транспортних засобів, якими користуються комерційні перевізники, при вчиненні правопорушень, визначених згідно з цією Конвенцією.

3. Де це потрібно і без шкоди для відповідних міжнародних конвенцій, такі заходи охоплюють установлення обов'язку комерційних перевізників, зокрема будь-яку транспортну компанію або власника чи водія будь-якого транспортного засобу, упевнитися, що всі пасажери мають проїзні документи, необхідні для в'їзду до приймаючої держави.

4. Кожна Сторона вживає необхідних заходів, відповідно до свого національного законодавства, з тим, щоб передбачити санкції у випадках порушення обов'язку, викладеного у пункті 3 цієї статті.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні, щоб дозволити відповідно до свого національного законодавства відмову у в'їзді або анулювання віз особам, причетних до здійснення правопорушень, установлених відповідно до цієї Конвенції.

6. Сторони посилюють співробітництво між прикордонними службами, *inter alia*, шляхом установлення й підтримання прямих каналів зв'язку.

Стаття 8 Безпека і контроль документів

Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні:

- a) Для того, щоб забезпечити таку якість проїзних або посвідчувальних документів, виданих нею, що ними не можна легко зловживати і їх не можна легко підроблювати або незаконно змінювати, дублювати або видавати; і
- b) Для того, щоб забезпечити достовірність і безпеку проїзних або посвідчувальних документів, виданих Стороною або від її імені, і запобігти незаконному створенню та видачі їх.

Стаття 9 Легітимність і дійсність документів

Сторона, на запит іншої Сторони відповідно до свого національного законодавства, перевіряє в обґрунтовані строки легітимність і дійсність проїзних або посвідчувальних документів, виданих або ніби виданих від її імені, і які підозрюються у використанні для торгівлі людьми.

Розділ III. Заходи для захисту та підтримки прав жертв, що гарантують гендерну рівність

Стаття 10 Виявлення жертв

1. Кожна Сторона забезпечує свої компетентні органи особами, які мають відповідну освіту й кваліфікацію для попередження й боротьби з торгівлею людьми, виявлення жертв цієї торгівлі і допомоги їм, зокрема дітям, і забезпечує співробітництво різних органів між собою, а також з відповідними організаціями підтримки, щоб жертви могли бути встановлені в порядку, який ураховує особливе становище жертв - жінок і дітей, і, у відповідних випадках, могли отримати дозвіл на проживання на умовах, передбачених у статті 14 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідні для виявлення жертв, у разі потреби у взаємодії з іншими Сторонами й відповідними організаціями підтримки. Кожна Сторона забезпечує, що, якщо у компетентних органів є достатні підстави вважати, що особа стала жертвою торгівлі людьми, то ця особа не буде вивезена з її території, поки компетентні органи не завершили процедуру визнання жертви порушення, передбаченого у статті 18 цієї Конвенції, а також забезпечить отримання цією особою допомоги, указаної в пунктах 1 і 2 статті 12.

3. Коли вік жертви невизначений і є підстави вважати, що жертва - дитина, вона вважається дитиною і їй надається спеціальний захист до встановлення її віку.

4. Як тільки несупроводжувана дитина визнана жертвою, кожна Сторона:

- a) забезпечує представництво цієї дитини законним опікуном, організацією або органом, які діють у найліпших інтересах цієї дитини;
- b) робить необхідні кроки для встановлення її особи і громадянства;

с) докладає всіх зусиль для встановлення місцеперебування її сім'ї, коли це у найліпших інтересах дитини.

Стаття 11 Захист особистого життя

1. Кожна Сторона захищає особисте життя і особу жертв. Дані особистого характеру про них зберігаються і використовуються згідно з умовами, передбаченими в Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру.

2. Кожна Сторона вживає заходів, щоб забезпечити, зокрема, що особа або подробиці, які дозволяють ідентифікувати дитину - жертву торгівлі людьми, не стали загальновідомими через засоби масової інформації або будь-яким іншим шляхом, крім виняткових обставин, для полегшення пошуку членів сім'ї або для того, щоб іншим чином забезпечити благополуччя і захист дитини.

3. Кожна Сторона розглядає питання вжиття, у відповідності до статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у тлумаченні Європейського суду з прав людини, заходів, спрямованих на заохочення засобів масової інформації захищати особисте життя і особу жертв шляхом саморегуляції або через регуляторні чи співрегуляторні заходи.

Стаття 12 Допомога жертвам

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідні, для допомоги жертвам у їхньому фізичному, психологічному і соціальному видужуванні. Така допомога охоплює щонайменше:

- a) рівень життя, достатній для підтримання їхнього існування, через такі заходи, як: належне і безпечне житло, психологічна й матеріальна допомога;
- b) доступ до швидкої медичної допомоги;
- c) послуги з письмового і усного перекладу, коли потрібно;
- d) поради та інформування, особливо стосовно їхніх законних прав і послуг, що їм можуть бути надані, мовою, яку вони розуміють;
- e) допомогу у представленні і врахуванні їхніх прав та інтересів на відповідних стадіях кримінального процесу проти порушників;
- f) доступ до освіти для дітей.

2. Кожна Сторона належним чином ураховує потреби жертви в безпеці та захисті.

3. На додаток, кожна Сторона надає необхідну медичну або іншу допомогу жертвам, які на законних підставах проживають на її території, не мають адекватних ресурсів і потребують такої допомоги.

4. Кожна Сторона запроваджує правила, за якими жертвам, які на законних підставах проживають на її території, дозволяється доступ до ринку праці, професійної підготовки й освіти.

5. Кожна Сторона вживає заходів, коли це потрібно і на умовах, визначених її національним законодавством, для співпраці з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями та іншими складовими громадянського суспільства, залученими до допомоги жертвам.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих або інших заходів, які можуть бути необхідні, для забезпечення того, що допомога жертві надається, не ставлячи за умову її бажання виступати в ролі свідка.

7. Для впровадження положень цієї статті кожна Сторона забезпечує надання послуг на основі взаємного погодження і інформування, приділяючи належну увагу особливим потребам людей у вразливому становищі і правам дітей стосовно житла, освіти та належної охорони здоров'я.

Стаття 13 Період видужування і рефлексії

1. Кожна Сторона передбачає у своєму національному законодавстві період видужування і рефлексії щонайменше 30 днів, коли є достатні підстави вважати, що відповідна особа є жертвою. Такий період повинен бути достатнім для такої особи, щоб видужати й уникнути впливу торговців та (або) прийняти обдумане рішення про співробітництво з компетентними органами. Протягом цього періоду не повинно бути можливості видати будь-який наказ про вислання цієї особи. Це положення не перешкоджає діяльності компетентних органів на всіх стадіях відповідних національних проваджень, зокрема під час розслідування й кримінального переслідування правопорушень у цій сфері. Протягом цього періоду Сторони надають дозвіл відповідним особам перебувати на своїй території.

2. Протягом цього періоду особам, указаним у пункті 1 цієї статті, надається право користуватися можливостями, передбаченими у пунктах 1 і 2 статті 12.

3. Сторони не зобов'язані дотримуватися цього періоду, якщо це суперечить основам громадського порядку, або якщо встановлено, що статус жертви надано неналежно.

Стаття 14 Дозвіл на проживання

1. Кожна Сторона видає поновлюваний дозвіл на проживання жертвам в одній або в іншій з таких ситуацій, або в обох таких ситуаціях:

- a) компетентний орган вважає, що їх перебування необхідне через їхнє особисте становище;
- b) компетентний орган вважає, що їхнє перебування необхідне для їхнього співробітництва з компетентними органами у розслідуванні або кримінальному процесі.

2. Дозвіл на проживання для жертв-дітей, коли він юридично необхідний, видається відповідно до найліпших інтересів дитини і, коли потрібно, поновлюється на таких самих умовах.

3. Непоновнення або скасування дозволу на проживання повинне відповідати умовам, передбаченим національним законодавством Сторони.

4. Якщо жертва подає заяву на отримання іншого виду дозволу на проживання, Сторона враховує, що ця особа має або мала дозвіл на проживання відповідно до пункту 1.

5. Зважаючи на обов'язки сторін, викладені в статті 40 цієї Конвенції, кожна Сторона забезпечує, щоб дозвіл надавався відповідно до цього положення без шкоди праву шукати й отримувати притулок.

Стаття 15 Компенсація і законне відшкодування

1. Кожна Сторона забезпечує жертвам доступ, починаючи з їхнього першого контакту з компетентними органами, до інформації про відповідні судові і адміністративні процедури мовою, яку вони розуміють.

2. Кожна Сторона передбачає у своєму національному законодавстві право для жертв на одержання правової допомоги і безкоштовної правової допомоги на умовах, передбачених національним законодавством.

3. Кожна Сторона передбачає у своєму національному законодавстві право жертв на одержання компенсації від правопорушників.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення компенсації жертвам відповідно до її національного законодавства, наприклад через заснування фонду відшкодування жертвам або заходи чи програми, спрямовані на соціальну допомогу і соціальну інтеграцію жертв, які можуть бути засновані за рахунок коштів, отриманих від ужиття заходів, указаних у статті 23.

Стаття 16 Репатріація та повернення жертв

1. Сторона, громадянином якої є жертва, або у якій ця особа мала право постійного проживання на час в'їзду на територію приймаючої Сторони, сприяє або забезпечує її повернення з дотриманням її прав, безпеки і честі, без надмірної або необґрунтованої затримки.

2. Коли Сторона повертає жертву іншій державі, таке повернення здійснюється з належною повагою до прав, безпеки й честі цієї особи і до статусу будь-якої юридичної процедури, пов'язаної з тим фактом, що ця особа є жертвою, і бажано, щоб повернення було добровільним.

3. На запит приймаючої Сторони запитувана Сторона підтверджує, чи є особа її громадянином або мала право на постійне проживання на її території на час в'їзду на територію приймаючої Сторони.

4. Для того, щоб полегшити повернення жертви без необхідних документів, Сторона, громадянином якої є ця особа, або у якій вона мала право на постійне проживання на час в'їзду на територію приймаючої Сторони, погоджується видати на запит приймаючої Сторони такі проїзні документи або інший дозвіл, які можуть бути необхідними для надання особі можливості подорожувати і повторно в'їхати на її територію.

5. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для запровадження програм з репатріації, із залученням національних та міжнародних установ і неурядових організацій. Ці програми направлені на уникнення повторної віктимізації. Кожна Сторона докладаеть всіх зусиль для реінтеграції жертв у суспільство держави повернення, зокрема реінтеграцію до системи освіти і ринку праці, особливо через набуття і поліпшення їхніх професійних умінь. Стосовно дітей ці програми повинні охоплювати використання права на освіту і заходи по забезпеченню належної опіки чи прийому сім'єю або відповідним органами опіки.

6. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для надання жертвам, коли це потрібно і у співпраці з будь-якою іншою Стороною, контактної інформації про установи, які можуть допомогти їм у країні, до якої вони повернулися або були репатрійовані, такі як правоохоронні органи, неурядові організації, юристи, здатні надати консультації, й установи соціального захисту.

7. Жертви-діти не повертаються до держави, якщо є ознаки того, що таке повернення не є у найліпших інтересах дитини, і ставить під загрозу їхню безпеку.

Стаття 17. Гендерна рівність

Кожна Сторона прагне сприяти гендерній рівності і використовує гендерну активізацію при розробці, запровадженні й оцінці заходів, передбачених цією главою.

Розділ IV. Матеріальне кримінальне право

Стаття 18. Криміналізація торгівлі людьми

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочинами діянь, указаних у статті 4 цієї Конвенції, якщо вони вчинені умисно.

Стаття 19 Криміналізація користування послугами жертви

Кожна Сторона розглядає питання про вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочинами, відповідно до її національного законодавства, користування послугами, які є предметом експлуатації і вказані в пункті "а" статті 4 цієї Конвенції, коли було відомо, що ця особа є жертвою торгівлі людьми.

Стаття 20 Криміналізація діянь стосовно проїзних документів і документів, що посвідчують особу

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочинами таких діянь, якщо вони вчинені умисно та для сприяння торгівлі людьми:

- a) підробка проїзного документа або документа, що посвідчує особу;
- b) придбання і зберігання такого документа;

с) утримання, відбирання, переховування, пошкодження і знищення проїзного документа або документа, що посвідчує особу, іншої особи.

Стаття 21 Замах на злочин і пособництво або співучасть

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочином учиненого умисно пособництва або співучасті в скоєнні будь-якого з правопорушень, указаних у статтях 18 і 20 цієї Конвенції.

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для визнання злочином учиненого умисно замаху на скоєння будь-якого з правопорушень, указаних у статті 18 і пункті "а" статті 20 цієї Конвенції.

Стаття 22 Відповідальність юридичної особи

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення притягнення юридичної особи до відповідальності за злочини, визначені цією Конвенцією, скоєні для вигоди цієї юридичної особи будь-якою фізичною особою, яка діє індивідуально або як частина підрозділу юридичної особи, і займає керівну посаду в цій юридичній особі, ґрунтуючись на:

- а) повноваженні представництва юридичної особи;
- б) повноваженні приймати рішення від імені юридичної особи;
- с) повноваженні здійснювати контроль у межах юридичної особи.

2. Крім заходів, передбачених у пункті 1, кожна Сторона вживає заходів, необхідних для забезпечення притягнення до відповідальності юридичної особи, якщо брак нагляду і контролю з боку фізичної особи, указаної в пункті 1, спричинив можливість скоєння злочину, визначеного цією Конвенцією, для вигоди юридичної особи фізичною особою, яка діє за її повноваженнями.

3. Залежно від законодавчих принципів Сторони відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

4. Така відповідальність не перешкоджає кримінальній відповідальності фізичних осіб, які скоїли злочин.

Стаття 23 Санкції та заходи

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення покарання злочинів, указаних у статтях з 18 по 21, ефективними, адекватними і переконливими санкціями. За злочини, передбачені статтею 18 і скоєні фізичними особами, ці санкції охоплюють покарання із застосуванням позбавлення волі, що може зумовити видачу правопорушників.

2. Кожна Сторона забезпечує, аби юридичні особи, що притягаються до відповідальності відповідно до статті 22, підлягали ефективним, адекватним і переконливим кримінальним або некримінальним санкціям або заходам, зокрема грошовим стягненням.

3. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для конфіскації або іншим чином позбавлення засобів і доходів від злочинів, указаних у статті 18 і пункті "а" статті 20 цієї Конвенції, або власності, вартість якої відповідає вартості таких засобів.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для уможливлення тимчасового або постійного закриття будь-якої організації, яка використовувалася для здійснення торгівлі людьми, без шкоди для прав bona fidae третіх сторін або для тимчасового чи постійного позбавлення порушника можливості провадити діяльність, у ході якої був скоєний цей злочин.

Стаття 24 Обтяжуючі обставини

Кожна Сторона забезпечує визнання таких обставин обтяжуючими обставинами при визначенні покарання за злочини, указані в статті 18 цієї Конвенції:

- a) злочин умисно або через грубу необережність створював небезпеку для життя жертви;
- b) злочин скоєно проти дитини;
- c) злочин скоєно посадовою особою під час виконання обов'язків;
- d) злочин скоєно в рамках злочинної організації.

Стаття 25 Попередні засудження

Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які передбачають можливість урахувати при визначенні покарання остаточні вироки, винесені іншою Стороною у зв'язку зі злочинами, указаними у цій Конвенції.

Стаття 26 Звільнення від покарання

Кожна Сторона у відповідності до основних принципів своєї правової системи передбачає можливість не призначати покарання жертвам за участь у протиправній діяльності в тій частині, у якій вони були примушені так учиняти.

Розділ V. Розслідування, кримінальне переслідування і процесуальне право

Стаття 27 Заяви ex parte і ex officio

1. Кожна Сторона забезпечує, щоб розслідування або кримінальне переслідування злочинів, указаних у цій Конвенції, не залежало від заяв або звинувачень з боку жертви, принаймні коли злочин був скоєний цілком або частково на її території.

2. Кожна Сторона забезпечує, щоб жертви злочину на території Сторони іншої, ніж Сторона, де вони проживають, могли подати скаргу до компетентних органів держави їхнього проживання. Компетентний орган, до якого подано скаргу, у тій мірі, у якій він не має власної компетенції з цього питання, без зволікань передає її до компетентного органу Сторони, на території якої було вчинено злочин. Скарга розглядається відповідно до внутрішнього законодавства Сторони, у якій було вчинено злочин.

3. Кожна Сторона забезпечує законодавчими або іншими заходами на умовах, передбачених її національним законодавством, можливість кожної групи, фундації, об'єднання або неурядової організації, які мають на меті боротьбу з торгівлею людьми або захист прав людини, допомагати та (або) підтримувати жертву за її згодою під час кримінального провадження стосовно злочину, указанного у статті 18 цієї Конвенції.

Стаття 28 Захист жертв, свідків і осіб, які співпрацюють із судовими органами

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення ефективного і адекватного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників:

a) жертв;

b) у відповідних випадках - тих, хто заявляє про злочини, указані у статті 18 цієї Конвенції, або іншим чином співпрацює з органами дізнання та кримінального переслідування;

c) свідків, які дають показання стосовно злочинів, указаних у статті 18 цієї Конвенції;

d) за необхідності - членів родини осіб, указаних у підпунктах "а" і "с".

2. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення і пропонування різноманітних видів захисту. Вони можуть охоплювати фізичний захист, переміщення, зміну особи та допомогу в працевлаштуванні.

3. Для жертви-дитини забезпечуються особливі заходи захисту із урахуванням найліпших інтересів дитини.

4. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для надання в разі потреби належного захисту від імовірної помсти або залякування, особливо під час та після розслідування й кримінального переслідування правопорушників, членам груп, фундацій, об'єднань і неурядових організацій, які займаються діяльністю, указаною у пункті 3 статті 27.

5. Кожна Сторона розглядає питання вкладання угод або домовленостей з іншими державами для виконання цієї статті.

Стаття 29 Спеціалізовані установи і координаційні органи

1. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення, щоб особи й організації спеціалізувалися на боротьбі з торгівлею людьми та наданні допомоги жертвам. Таким особам чи організаціям надається необхідна самостійність відповідно до

основоположних принципів правової системи Сторони для того, щоб надати їм можливість виконувати свої функції ефективно та без зайвого тиску. Такі особи або персонал таких установ повинні отримувати відповідну підготовку й фінансові джерела для виконання своїх завдань.

2. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення координації політики та діяльності її урядових департаментів та інших державних установ проти торгівлі людьми, коли це потрібно, шляхом створення координаційних органів.

3. Кожна Сторона запроваджує або посилює навчання відповідних службовців з попередження і боротьби проти торгівлі людьми, зокрема навчання з прав людини. Навчання може бути специфічним для кожної установи і зосереджується, залежно від ситуації, на: методах, що використовуються для запобігання такій торгівлі, переслідуванні торговців і захисті прав жертв, зокрема захисті жертв від торговців.

4. Кожна Сторона розглядає питання призначення національних доповідачів або інших механізмів для моніторингу за діяльністю з боротьби з торгівлею людьми державними установами і за виконанням вимог національного законодавства.

Стаття 30 Судовий розгляд

Відповідно до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема статті 6, кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для забезпечення під час судового слідства:

- a) захисту особистого життя жертв і, при необхідності, їхньої особи;
- b) безпеку жертв і захист від залякування,

відповідно до умов її національного законодавства й у випадку, коли жертва є дитиною, шляхом особливої уваги до потреб дитини і забезпечуючи її право на особливі заходи захисту.

Стаття 31 Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживає таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідні для поширення юрисдикції на будь-який злочин, указаний у цій Конвенції, якщо цей злочин скоєно:

- a) на її території; або
- b) на борту морського судна, що ходить під прапором цієї Сторони; або
- c) на борту повітряного судна, зареєстрованого за законами цієї Сторони; або
- d) одним з її громадян, або особою без громадянства, яка звичайно проживає на її території, якщо злочин карається за кримінальним правом там, де він був скоєний, або якщо злочин скоєний поза межами територіальної юрисдикції будь-якої держави;
- e) проти одного з її громадян.

2. Кожна Сторона може під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти, документа про прийняття, схвалення або приєднання у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, заявити, що вона залишає за собою право не застосовувати або застосовувати тільки в конкретних випадках або умовах правила юрисдикції, викладені в підпунктах "d" і "e" пункту 1 цієї статті чи інших її частинах.

3. Кожна Сторона вживає таких заходів, які можуть бути необхідні для поширення юрисдикції на злочини, указані у цій Конвенції, якщо підозрюваний правопорушник перебуває на її території і вона не видає його іншій Стороні, виключно на основі його громадянства, після запиту про видачу правопорушника.

4. Якщо більше ніж одна Сторона заявляє про свою юрисдикцію над підозрюваним злочином, указаним у цій Конвенції, залучені Сторони у необхідних випадках проводять консультації для визначення найбільш підходящої юрисдикції для кримінального переслідування.

5. Без шкоди загальним нормам міжнародного права ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, що здійснюється Стороною відповідно до її внутрішнього права.

Розділ VI. Міжнародне співробітництво і співробітництво з громадянським суспільством

Стаття 32 Загальні принципи і заходи міжнародного співробітництва

Сторони якомога тісніше співпрацюють одна з одною відповідно до положень цієї Конвенції і шляхом застосування відповідних міжнародних і регіональних документів, домовленостей, погоджених на основі уніфікованого або взаємозобов'язуючого законодавства і внутрішнього права для:

- запобігання і боротьби з торгівлею людьми;
- захисту і надання допомоги жертвам;
- розслідувань або проваджень, що стосуються кримінальних злочинів, указаних у цій Конвенції.

Стаття 33 Заходи стосовно осіб, яким загрожує небезпека або зниклих осіб

1. Якщо Сторона на основі інформації, наявної у неї, має достатні підстави вважати, що життя, свобода або фізична цілісність особи, указаної у пункті 1 статті 28, знаходиться в безпосередній небезпеці на території іншої Сторони, то Сторона, яка володіє інформацією, у таких надзвичайних обставинах передає її без затримки останній для вжиття відповідних заходів захисту.

2. Сторони цієї Конвенції можуть розглядати питання посилення свого співробітництва для пошуку зниклих осіб, зокрема зниклих дітей, якщо наявна в них інформація дає змогу вважати, що ця особа є жертвою торгівлі людьми. Для цього Сторони можуть укладати одна з одною двосторонні або багатосторонні договори.

Стаття 34 Інформація

1. Сторона, якій надсилається запит, негайно інформує Сторону, яка надсилає запит, про остаточні результати дій, що вживаються відповідно до цього розділу. Сторона, якій надсилається запит, також негайно інформує Сторону, яка надсилає запит, про будь-які обставини, які унеможливають здійснення дій, стосовно яких надсилається запит, або можуть спричинити їхню значну затримку.
2. Сторона може в межах свого національного законодавства без попереднього запиту надіслати іншій Стороні інформацію, отриману в рамках своїх власних розслідувань, якщо вона вважає, що відкриття такої інформації може допомогти отримуючій Стороні розпочати або здійснити розслідування або провадження стосовно кримінальних злочинів, указаних у цій Конвенції, або може привести до запиту про співробітництво іншої Сторони згідно з цим розділом.
3. Перед наданням такої інформації Сторона, що її надає, може надіслати запит стосовно збереження її в таємниці або використання за певних умов. Якщо отримуюча Сторона не може виконати цей запит, вона повідомляє Стороні, що надає інформацію, яка тоді визначає, чи слід надавати цю інформацію. Якщо отримуюча Сторона прийме інформацію за певних умов, вона забезпечує їхнє дотримання.
4. Уся інформація, стосовно якої надсилається запит, і яка стосується статей 13, 14 і 16, необхідна для дотримання прав, обумовлених цими статтями, передається на запит відповідної Сторони без затримки з дотриманням вимог статті 11 цієї Конвенції.

Стаття 35 Співробітництво з громадянським суспільством

Кожна Сторона заохочує державні органи і посадових осіб до співробітництва з неурядовими організаціями, іншими відповідними організаціями і членами громадянського суспільства для запровадження стратегічного партнерства для досягнення цілей цієї Конвенції.

Розділ VII. Механізм моніторингу

Стаття 36 Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми

1. Група експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (далі - ГРЕТА) здійснює моніторинг за виконанням цієї Конвенції Сторонами.
2. ГРЕТА складається щонайменше з 10 членів і щонайбільше з 15 членів, беручи до уваги гендерний і географічний баланс, а також багатопрофільність досвіду. Вони будуть обиратися Комітетом Сторін строком на 4 роки з можливістю обрання на повторний термін із числа громадян держав - Сторін цієї Конвенції.
3. Обрання членів ГРЕТА ґрунтується на наступних принципах:

- a) вони обираються з числа людей з високими моральними якостями, відомими своєю визнаною компетентністю у галузі прав людини, допомогою і захистом жертв і протидією торгівлі людьми, або які мають професійний досвід у сферах, охоплених цією Конвенцією;
- b) вони діють в індивідуальній якості та є незалежними і неупередженими у виконанні своїх функцій і можуть ефективно виконувати свої обов'язки;
- c) членами ГРЕТА не можуть бути обраними одночасно двоє громадян з однієї і тієї самої держави,
- d) вони повинні представляти основні правові системи.

4. Процедура обрання членів ГРЕТА визначається Комітетом міністрів після консультацій і отримання одностайної згоди Сторін цієї Конвенції протягом одного року після набрання чинності цією Конвенцією. ГРЕТА розробляє свої власні правила процедури.

Стаття 37 Комітет Сторін

1. Комітет Сторін складається з представників у Комітеті міністрів Ради Європи держав - Сторін цієї Конвенції, які є членами Ради Європи, та представників Сторін цієї Конвенції, які не є членами Ради Європи.
2. Комітет Сторін скликається Генеральним секретарем Ради Європи. Його перше засідання проводиться впродовж одного року після набрання чинності цією Конвенцією для обрання членів ГРЕТА. Після цього він збирається, коли одна третина Сторін, Президент ГРЕТА або Генеральний секретар роблять запит про це.
3. Комітет Сторін приймає свої власні правила процедури.

Стаття 38 Процедура

1. Оціночна процедура стосується Сторін цієї Конвенції і поділяється на раунди, тривалість яких визначає ГРЕТА. На початку кожного раунду ГРЕТА визначає спеціальні положення, які складають основу для процедури оцінювання.
2. ГРЕТА визначить найдоцільніші засоби для здійснення цього оцінювання. Зокрема, ГРЕТА може розробити анкету для кожного оціночного раунду, який може слугувати основою для оцінки виконання Сторонами цієї Конвенції. Така анкета надсилається до всіх Сторін. Сторони надають відповіді на цю анкету, а також на будь-який інший запит про інформацію від ГРЕТА.
3. ГРЕТА може зробити запит про інформацію в громадянського суспільства.
4. ГРЕТА може додатково організувати візити до країн, спільно з державними органами і "контактною особою", призначеною останніми, і, при потребі, за допомогою незалежних національних експертів. Під час цих візитів ГРЕТА можуть допомагати спеціалісти в специфічних галузях.
5. ГРЕТА готує проект звіту, у якому наводить аналіз виконання положень, на яких ґрунтується оцінювання, а також свої зауваження і пропозиції стосовно того, як заінтересована Сторона

може впоратися з виявленими проблемами. Проект звіту передається для коментарів Стороні, якої стосується оцінювання. ГРЕТА бере до уваги її коментарі при укладанні звіту.

6. На цій основі ГРЕТА ухвалює свій звіт і висновки стосовно заходів, ужитих відповідною Стороною стосовно виконання цієї Конвенції. Цей звіт і висновки направляються до заінтересованої Сторони і Комітету Сторін. Звіт і висновки ГРЕТА оприлюднюються з часу їхнього прийняття разом з коментарями відповідної Сторони.

7. Без шкоди для процедури пунктів 1-6 цієї статті Комітет Сторін може прийняти на основі звіту і висновків ГРЕТА рекомендації, адресовані цій Стороні (а) стосовно заходів, які слід вжити для виконання висновків ГРЕТА, якщо потрібно з визначенням дати для надання інформації про їхнє виконання, і (b), стосовно поліпшення співробітництва з цією Стороною для належного виконання цієї Конвенції.

Розділ VIII. Зв'язок з іншими міжнародними документами

Стаття 39 Зв'язок з Протоколом про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності

Ця Конвенція не впливає на права і обов'язки, які випливають з положень Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності, і спрямований на посилення захисту, передбаченого в Протоколі, і розвиток стандартів, що в ньому містяться.

Стаття 40 Зв'язок з іншими міжнародними документами

1. Ця Конвенція не впливає на права і обов'язки, які випливають з інших міжнародних документів, Сторонами яких є або будуть Сторони цієї Конвенції, і які містять положення з тих самих питань, які регулює ця Конвенція, і які забезпечують більший захист і допомогу жертвам торгівлі людьми.

2. Сторони цієї Конвенції можуть укласти одна з одною двосторонні або багатосторонні угоди з питань, які регулює ця Конвенція, для доповнення й підсилення її положень або сприяння застосуванню принципів, закладених у ній.

3. Сторони, які є членами Європейського Союзу, у відносинах між собою застосовують правила Співтовариства і Європейського Союзу настільки, наскільки існують правила Співтовариства і Європейського Союзу, якщо є правила, які регулюють відповідне питання і підлягають застосуванню в цьому конкретному випадку, без шкоди для предмету й мети цієї Конвенції і без шкоди її повному застосуванню іншими Сторонами.

4. Ніщо у цій Конвенції не впливає на права, обов'язки та відповідальність держав і фізичних осіб відповідно до міжнародного права, зокрема відповідно до міжнародного гуманітарного

права і міжнародних стандартів у сфері прав людини та, особливо, коли можуть бути застосовані Конвенція про статус біженців 1951 року і Протокол до неї 1967 року і принцип non-refoulement, що в них міститься.

Розділ IX. Зміни до Конвенції

Стаття 41 Зміни

1. Будь-яка пропозиція про зміну до цієї Конвенції, представлена Стороною, передається Генеральному секретареві Ради Європи і надсилається ним державам - членам Ради Європи, будь-якій стороні, що підписала цю Конвенцію, будь-якій державі - Стороні цієї Конвенції, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати цю Конвенцію відповідно до положень статті 42, і будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень статті 43.
2. Будь-яка зміна, запропонована Стороною, передається до ГРЕТА, яка надсилає свій висновок стосовно запропонованої зміни Комітету міністрів.
3. Комітет міністрів розглядає запропоновану зміну і висновок, одержаний від ГРЕТА, і після консультацій зі Сторонами цієї Конвенції й отримання їхньої одностайної згоди, може прийняти цю зміну.
4. Текст будь-якої поправки, прийнятої Комітетом міністрів відповідно до пункту 3 цієї статті, направляється Сторонам для схвалення.
5. Будь-яка зміна, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набирає чинності у перший день місяця, наступного після завершення періоду в один місяць від дати, коли всі Сторони повідомили Генеральному секретареві, що вони схвалили її.

Розділ X. Заключні положення

Стаття 42 Підписання і набрання чинності

1. Ця Конвенція відкрита для підписання державами - членами Ради Європи та державами, які не є членами Ради Європи і брали участь у розробці цієї Конвенції, та Європейським Співтовариством.
2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, схваленню чи затвердженню. Ратифікаційні грамоти, документи про схвалення або затвердження передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.
3. Ця Конвенція набирає чинності у перший день місяця, наступного після завершення періоду в три місяці від дати, коли 10 сторін, що підписали цю Конвенцію, зокрема щонайменше 8 держав - членів Ради Європи, висловили свою згоду бути зобов'язаними за цією Конвенцією відповідно до положень попереднього пункту цієї статті.

4. Стосовно будь-якої держави, указаної в пункті 1, або стосовно Європейського Співтовариства, які пізніше висловлюють свою згоду бути зобов'язаними за цією Конвенцією, вона набирає чинності у перший день місяця, наступного після завершення періоду в три місяці від дати передачі на зберігання їхньої ратифікаційної грамоти, документа про схвалення або затвердження.

Стаття 43 Приєднання до Конвенції

1. Після набрання чинності цією Конвенцією Комітет міністрів Ради Європи, після консультацій зі Сторонами Конвенції і отримання їхньої одностайної згоди, може запросити будь-яку державу, яка не є членом Ради Європи і не брала участі у розробці цієї Конвенції, приєднатися до цієї Конвенції рішенням, прийнятим більшістю голосів, як це передбачено в пункті "d" статті 20 Статуту Ради Європи, і одностайним голосуванням представників Договірних Держав, уповноважених засідати в Комітеті міністрів.

2. Стосовно будь-якої держави, що приєднується до Конвенції, вона набирає чинності у перший день місяця, наступного після завершення періоду в три місяці від дати передачі її документа про приєднання на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 44 Територіальне застосування

1. Будь-яка держава або Європейське Співтовариство, під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти, документа про схвалення, затвердження або приєднання, може визначити територію або території, до яких застосовується ця Конвенція.

2. Будь-яка Сторона може, будь-коли пізніше у заяві на ім'я Генерального секретаря Ради Європи, поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену у заяві і за міжнародні відносини якої вона відповідає або від імені якої вона має право брати зобов'язання. Стосовно такої території ця Конвенція набирає чинності у перший день місяця, наступного після завершення періоду в три місяці від дати отримання заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена відповідно до двох попередніх пунктів цієї статті, стосовно будь-якої території, визначеної у такій заяві, може бути відкликана у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи. Це відкликання набере чинності в перший день місяця, наступного після завершення періоду в три місяці від дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 45 Застереження

Жодне застереження не може бути зроблене стосовно будь-якого положення цієї Конвенції, крім застереження стосовно пункту 2 статті 31.

Стаття 46 Денонсація

1. Будь-яка Сторона будь-коли може денонсувати Конвенцію шляхом повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи.
2. Така денонсація набере чинності в перший день місяця, наступного після завершення періоду в три місяці від дати одержання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 47 Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє державам - членам Ради Європи, будь-якій державі, що підписалася, будь-якій державі-Стороні, Європейському Співтовариству, будь-якій державі, запрошеній підписати Конвенцію відповідно до положень статті 42, і будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції відповідно до положень статті 43, про:

- a) будь-яке підписання;
- b) передачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти, документа про схвалення, затвердження або приєднання;
- c) будь-яку дату набрання чинності цією Конвенцією відповідно до статей 42 і 43;
- d) будь-яку зміну, прийняту відповідно до статті 41, і дату набрання чинності цією зміною;
- e) будь-яку денонсацію Конвенції, здійснену відповідно до положень статті 46;
- f) будь-який інший акт, повідомлення або інформацію стосовно цієї Конвенції;
- g) будь-яке застереження, зроблене відповідно до статті 45.

На посвідчення чого ті, що підписалися нижче, належним чином на те вповноважені, підписали цю Конвенцію.

Учинено у Варшаві шістнадцятого травня дві тисячі п'ятого року, англійською і французькою мовами, причому обидва тексти є автентичними, у єдиному примірнику, який передається на зберігання в архів Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає завірені копії кожній державі - члену Ради Європи, державам, які не є членами Ради Європи й брали участь у розробці цієї Конвенції, Європейському Співтовариству та будь-якій державі, запрошеній приєднатися до цієї Конвенції.

Рекомендація № R (88) 7 Комітету міністрів Ради Європи "Про освіту з питань охорони здоров'я в школі та роль і підготовку вчителів"

Ухвалено Комітетом міністрів на 416-му засіданні заступників міністрів від 18 квітня 1988 р.

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи,

беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, зокрема схваливши загальний підхід до галузей охорони здоров'я й соціального захисту,

згадуючи свою рекомендацію № R (82) 4 "Про попередження проблем, пов'язаних з алкоголем, зокрема серед молоді" та рекомендацію № R (82) 5 "Про попередження наркотичної залежності та особливу роль освіти з питань охорони здоров'я", а також свою стурбованість через причини цих двох рекомендацій,

беручи до уваги, що, незважаючи на розвиток складної й спеціалізованої системи охорони здоров'я, яка поєднує в собі загальні запобіжні заходи й доступність служб медичної допомоги, і далі виникає багато проблем, пов'язаних зі здоров'ям, які не розв'язуються традиційними превентивними або лікувальними засобами,

звертаючи увагу на те, що більшість цих проблем пов'язані з нездоровим способом життя та що освіта з питань охорони здоров'я, заохочуючи до здорових соціальних позицій та способів життя, може сприяти уникненню цих проблем,

звертаючи увагу на те, що поряд із сім'єю, яка відіграє головну роль, школа є найпридатнішою структурою для поширення освіти з питань охорони здоров'я, оскільки вона об'єднує молодь - вікову групу, яка найпіддатливіша для вивчення зразків здорової поведінки,

свідомий того, що запровадження освітніх програм з питань охорони здоров'я вимагає:

- керівних принципів планування й розвитку навчальних програм з питань охорони здоров'я;
- чіткого визначення ролі вчителів у цій справі;
- фахової підготовки, підвищення кваліфікації та дальшої підготовки всіх учителів, що дасть їм змогу сприяти цим програмам в їхніх сферах знань,

рекомендує урядам держав-членів прийняти послідовну політику освіти з питань охорони здоров'я в школах, беручи до уваги питання, про які йдеться в Додатку.

Додаток до рекомендації № R (88) 7 1. Основні поняття

1.1. Здоров'я - це більше, ніж не нездужання; це - якість життя, яка включає соціальний, розумовий, духовний, емоційний, а також фізичний виміри. Здоров'я, цю недовговічну власність, слід одержати, захищати й постійно відновлювати протягом життя.

1.2. Загалом до освіти з питань охорони здоров'я входить:

- i) надання щонайповнішої інформації про фактори, які впливають на здоров'я;
- ii) роз'яснення взаємозв'язків, що існують між здоров'ям і фізичним, психічним та соціальним оточенням;

iii) розвиток індивідуальної, сімейної та колективної обізнаності й почуття відповідальності за здоров'я;

iv) заохочення відповідального ставлення і способів життя, що сприяють здоров'ю.

1.3. Освіта з питань охорони здоров'я в школі передбачає, що діти й підлітки будуть ознайомлені з формальним і неформальним досвідом, завдяки чому вони зможуть сприйняти позиції й моделі поведінки, які позитивно впливають на їхнє здоров'я, а також їм буде надано інформацію та можливості самостійно вирішувати. Це відрізняється від інших шкільних дисциплін, що вивчаються, оскільки це - міждисциплінарна діяльність, яка має пронизувати все шкільне життя й поширюватися на позашкільну спільноту; вона потребує персонального обов'язку з боку всіх зацікавлених.

2. Завдання освіти з питань охорони здоров'я в школі

Освіта з питань охорони здоров'я в школі повинна:

i) на дошкільному рівні - сприяти розумовому, соціальному й емоційному розвитку дітей у дошкільному середовищі, допомагати їм самоусвідомлюватися в стосунках з іншими людьми та довкіллям, а також заохочувати досвід і активну участь у прийнятті рішень;

ii) на початковому рівні - дати учням можливість поступово здобувати знання про зростання й розвиток людини, а також про основні взаємозв'язки між здоров'ям і довкіллям;

iii) на середньому рівні - дати молоді можливість розвивати свої знання про зростання й фізичний, психічний і соціальний розвиток людини, а також про чинники, які позитивно або негативно впливають на стан здоров'я; позитивно оцінювати цей період фізичних і психічних змін, щоб досягти справжнього ступеня самооцінки; навчитись аналізувати спосіб життя й поведінку, що впливають на здоров'я, з метою сприяти активній підготовці до прийняття рішень.

3. Керівні принципи планування й розвитку освітніх програм з питань охорони здоров'я

3.1. Освітні програми з питань охорони здоров'я мають враховувати соціальне й культурне оточення школярів.

3.2. Розробники програм мають враховувати:

i) потреби, пов'язані зі станом здоров'я та поведінкою, з погляду саме дітей, молоді, а також їхніх батьків;

ii) потреби, пов'язані зі станом здоров'я, з погляду науковців, лікарів і санітарних інспекторів;

iii) потреби, пов'язані зі станом здоров'я й типами поведінки, що впливають на здоров'я, з погляду громади, в якій живуть і можуть жити в майбутньому діти та молодь.

3.3. Автори програм спільно із зацікавленими сторонами мають розробляти шкільні програми з питань охорони здоров'я, що відображають вже визначені потреби й пріоритети. Шкільні програми з питань охорони здоров'я мають формуватись на трьох рівнях:

i) шкільної програми, що має на меті заохочувати здоров'я й відкрито включає навчальний компонент і різноманітні підходи, відображенні в усіх складових програми;

ii) етики, яку впроваджують у школі або питання охорони здоров'я в школі. Слід забезпечити, щоб життя в школі відповідало завданням освітньої програми з питань охорони здоров'я; це має гарантувати фізичне й розумове здоров'я, а також нормальні соціальні стосунки;

iii) надання різноманітних послуг у службах здоров'я в школі та в соціальних службах. Потрібна справжня координація між школою, службами охорони здоров'я й соціальними службами, щоб забезпечити залучення цих служб як до розроблення освітніх програм з питань охорони здоров'я, так і до їх запровадження.

3.4. Шкільна програма, мета якої - заохочувати здоровий спосіб життя, має враховувати зміни й події, які відбуваються серед школярів та в їхньому середовищі.

3.5. Проблеми освіти з питань охорони здоров'я потрібно постійно висвітлювати на різних більш складних рівнях відповідно до ступеня розуміння дітей та молоді таким чином, щоб вони відповідали їхнім основним інтересам і потребам (спіральний розвиток програм).

3.6. У зв'язку з тим, що завдання різні - від передачі знань до зміни поведінки, слід передбачити всі методи, починаючи від найкласичніших і закінчуючи найсучаснішими, серед них традиційні уроки, обговорення, групову роботу, соціально-освітню діяльність, техніку комунікації тощо. Проте які методи не застосовувалися б, їхня ефективність визначається відданістю й глибиною переконаності вчителя.

4. Дослідження і оцінка

4.1. Дослідження могли б дати можливість ліпше зрозуміти сприйняття учнями, вчителями, батьками, працівниками соціальних служб і служб охорони здоров'я та представниками громади проблем, пов'язаних зі здоров'ям, та допомогти в розробленні навчальних матеріалів, призначених для поліпшення умов роботи в класі, а також в опануванні останніх наукових досягнень.

4.2. Усі компоненти програми потрібно оцінити, а досягнутій меті дати творчу й підсумкову оцінку; до цієї роботи слід залучати учителів, учнів, батьків, персонал соціальних служб та служб охорони здоров'я і представників громади.

5. Підготовка вчителів

5.1. З огляду на відмінність від інших предметів, що викладаються, до роботи в царині освіти з питань охорони здоров'я потрібно готувати всіх учителів, незалежно від того, значну чи незначну роль вони мають відігравати.

5.2. Бажано, щоб підготовку вчителів початкової школи було організовано на рівні як фахової підготовки, так і підвищення кваліфікації. Учителі середньої школи мають починати освіту з питань охорони здоров'я під час фахової підготовки та мати можливість поглиблювати ці знання в процесі роботи.

6. Професійна підготовка вчителів

6.1. Загалом учителі повинні:

i) бути ознайомлені з сучасною теоретичною базою освіти з питань охорони здоров'я;

ii) знати про розвиток цієї сфери в країні і в освітній системі, і серед широкого загалу.

6.2. Під час підготовки слід зробити наголос на таких проблемах:

i) можливості школи як установи, що сприяє індивідуальному здоров'ю школярів та колективному здоров'ю шкільної громади в цілому;

ii) освіта з питань охорони здоров'я - це не лише надання інформації, а й більш точне визначення цінностей, ставлень і вірувань поряд із можливістю різноманітного вибору; цей процес не позбавлений моральних міркувань;

iii) здоров'я має багато аспектів; на нього впливають прийняті рішення та політика, яку проводять багато урядових секторів (наприклад, сектори охорони здоров'я, соціальний та економічний);

iv) освіту з питань охорони здоров'я слід розглядати як демократичний процес, в якому учнів заохочують шукати й використовувати відповідну інформацію для прийняття слухних рішень у заданих ситуаціях.

6.3. Серед завдань, які ставляться в процесі підготовки вчителів з питань охорони здоров'я, зокрема, мають бути такі:

i) збільшення обсягу знань про здоров'я, включаючи соціальний, емоційний, моральний, розумовий, а також фізичний аспекти;

ii) поглиблення розуміння відношення між здоров'ям та іншими складовими навчального плану;

iii) допомогу вчителям і студентам у роз'ясненні того, що освіта з питань охорони здоров'я є суттєвим елементом у розвитку особистих навичок і особистості;

iv) демонстрацію того, які проблеми охорони здоров'я можуть бути інтегровані в інші складові програми;

v) демонстрацію важливості використання різноманітних неформальних підходів, які мають відповідати офіційній програмі з питань охорони здоров'я;

vi) допомогу вчителям і студентам у вивченні того, як використовувати відповідні освітні методики з питань охорони здоров'я;

vii) допомогу вчителям в усвідомленні ролі інших в освітній справі з питань охорони здоров'я та в потребі консультування учнів; заохочення вчителів звертатися до знань своїх колег, працівників шкільних служб охорони здоров'я, груп громади, батьків тощо.

6.4. Метою підготовки є забезпечення того, щоб усі учителі під час професійного навчання:

i) здобули основні знання й відчули відповідальність за створення здорової атмосфери в школі;

ii) стали чуйними до потреб дітей, що пов'язані зі здоров'ям;

iii) сформували уявлення про основні процеси зростання й розвитку дітей;

iv) набули потрібних кожному вмінь незалежно вирішувати питання, які стосуються власного здоров'я;

v) ознайомилися з методикою розроблення програми, що містила б не тільки пізнавальні, а й емоційні елементи;

vi) набули вмінь працювати в мультидисциплінарній команді спільно з колегами, розробляючи навчальні стратегії;

vii) навчилися співпрацювати з іншими важливими особами, системами й службами.

6.5. Учителі, яких визначають як тих, хто відіграє особливу роль в освітніх програмах з питань охорони здоров'я, наприклад, координаторів, які викладають особливі предмети програми або працюють з особливими групами дітей, повинні мати відповідні вміння порівняно з іншими вчителями. Вони повинні бути ознайомлені з усіма аспектами названих програм, зокрема:

i) мати спеціальні знання про те, як формувати послідовні програми й визначати їхні можливі вади;

ii) грати відповідну роль у запровадженні програм;

iii) бути спроможним давати поради іншим учителям та

iv) оцінювати виконання завдань, а також відповідність використовуваних методик і ефективність програми у справі охорони здоров'я учнів.

7. Організація підготовки вчителів

7.1. Навчальним закладам та іншим відповідним інституціям слід поступово організовувати свою роботу таким чином, щоб забезпечити цей вид підготовки вчителів через мультидисциплінарні команди; за відсутності фахівців ці заклади мають призначити координатора, який залучатиме до викладання фахівців з різних предметів, що працюють поза межами цього навчального закладу, щоб забезпечити відображення у викладанні різнопланового характеру освіти з питань охорони здоров'я.

7.2. Підвищення кваліфікації слід організовувати переважно в школах. Це мають забезпечити координатори, про яких ішлося вище.

7.3. Навчальні заклади, які відповідають за фахову підготовку й підвищення кваліфікації вчителів, повинні мати у своєму розпорядженні керівні принципи у вигляді навчальних документів, які повинні бути підготовлені на національному рівні на основі співпраці освітньої сфери та сфери охорони здоров'я. Ці документи мають містити:

i) керівництво до підготовки, яке одночасно включає методику та зміст;

ii) усі матеріали, потрібні для вчителів, що навчаються.

7.4. Підвищення кваліфікації має включати вивчення актуальних тем.

8. Розвиток політик відносно освіти з питань охорони здоров'я

8.1. Щоб забезпечити вплив освіти з питань охорони здоров'я на шкільну систему в цілому, треба формувати відповідні політики. Такі політики повинні:

i) гарантувати на національному, регіональному й місцевому рівнях координацію діяльності між секторами з питань охорони здоров'я та освіти за допомогою координаційних комітетів, які підтримуватимуть упровадження програм з питань охорони здоров'я в усі шкільні програми;

ii) передбачити призначення осіб, відповідальних на регіональному рівні за розроблення в школах стратегій у тісній співпраці з директором, а за потреби зі шкільним координаційним комітетом;

iii) забезпечити, щоб для підтримки тих, хто опікується цими питаннями, було надано ресурси і час.

Конвенція про кіберзлочинність

Конвенцію ратифіковано із застереженнями і заявами Законом № 2824-IV від 07.09.2005, ВВР, 2006, № 5-6, ст.71

Офіційний переклад

Преамбула

Держави-члени Ради Європи та інші Держави, які підписали цю Конвенцію,

Вважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами;

Визнаючи цінність налагодження співробітництва з іншими Державами, які є Сторонами цієї Конвенції;

Впевнені у першочерговій необхідності спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від кіберзлочинності, між іншим, шляхом створення відповідного законодавства і налагодження міжнародного співробітництва;

Усвідомлюючи глибокі зміни, спричинені переходом на цифрові технології, конвергенцією і глобалізацією комп'ютерних мереж, яка продовжується;

Стурбовані ризиком того, що комп'ютерні мережі та електронна інформація може також використовуватися для здійснення кримінальних правопорушень, і того, що докази, пов'язані з такими правопорушеннями, можуть зберігатися і передаватися такими мережами;

Визнаючи необхідність співробітництва між Державами і приватними підприємствами для боротьби з кіберзлочинністю і необхідність захисту законних інтересів у ході використання і розвитку інформаційних технологій;

Вважаючи, що ефективна боротьба з кіберзлочинністю вимагає більшого, швидкого і ефективно функціонуючого міжнародного співробітництва у кримінальних питаннях;

Впевнені, що ця Конвенція є необхідною для зупинення дій, спрямованих проти конфіденційності, цілісності і доступності комп'ютерних систем, мереж і комп'ютерних даних, а також зловживання такими системами, мережами і даними, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за таку поведінку, як це описано у Конвенції, надання повноважень, достатніх для ефективної боротьби з такими кримінальними правопорушеннями шляхом сприяння їхньому виявленню, розслідуванню та переслідуванню, як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях, і укладення домовленостей щодо швидкого і надійного міжнародного співробітництва;

Пам'ятаючи про необхідність забезпечити належний баланс між правоохоронними інтересами і повагою до основних прав людини, як це передбачено Конвенцією Ради Європи про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Міжнародною Хартією ООН про громадянські і політичні права 1966 р. і іншими відповідними міжнародними угодами з прав

людини, які підтверджують право кожного безперешкодно дотримуватись поглядів, а також право на свободу слова, включаючи право на пошук, отримання і передачу будь-якої інформації та ідей, незважаючи на кордони, а також права на повагу до приватного життя;

Також пам'ятаючи про право на захист особистої інформації, як це передбачено Конвенцією Ради Європи про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних 1981 р.;

Посилаючись на Конвенцію ООН про права дитини 1989 р. і Конвенцію МОП про найгірші форми дитячої праці 1999 р.;

Беручи до уваги існуючі конвенції Ради Європи про співробітництво у кримінальній сфері і подібні угоди, що існують між Державами-членами Ради Європи та іншими Державами, і підкреслюючи, що ця Конвенція має на меті доповнення цих конвенцій для підвищення ефективності кримінальних розслідувань і переслідувань, що стосуються кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, і для надання можливості збирання доказів, що стосуються кримінального злочину, в електронній формі;

Вітаючи нещодавні події, які сприяють міжнародному порозумінню і співробітництву у боротьбі з кіберзлочинністю, включаючи заходи ООН, ОЕСР, ЄС і "Великої вісімки";

Посилаючись на Рекомендації Комітету Міністрів № R(85)10, що стосується практичного застосування Європейської Конвенції про взаємодопомогу у кримінальних справах по відношенню до листів, які створюють необхідність перехоплення телекомунікацій, № R(88)2 про піратство у сфері авторських і суміжних прав, № R(87)15, яка регулює використання особистих даних у поліцейській галузі, № R(95)4 про захист особистих даних у сфері телекомунікаційних послуг, з особливим посиланням на телефонні послуги, а також № R(89)9 про злочини, пов'язані з комп'ютерами, яка надає орієнтири для національного законодавства щодо визначення певних комп'ютерних злочинів, і № R(95)13, що стосується проблем кримінально-процесуального права, пов'язаних з інформаційними технологіями;

Посилаючись на Резолюцію № 1, прийняту європейськими міністрами юстиції на своїй 21-й Конференції (Прага, 10 - 11 червня 1997 р.), яка рекомендувала Комітету Міністрів підтримати роботу, що проводиться Європейським комітетом з проблем злочинності (ЄКПЗ) щодо кіберзлочинності для зближення внутрішньодержавних положень кримінального права і створення можливостей для застосування ефективних засобів розслідування таких правопорушень, а також на Резолюцію № 3, прийняту на 23-й Конференції європейських міністрів юстиції (Лондон, 8 - 9 червня 2000 р.), яка заохочувала сторони переговорів до пошуку відповідних рішень для надання можливості якомога більшій кількості Держав стати учасниками цієї Конвенції, і визнала необхідність швидкодіючої і ефективної системи міжнародного співробітництва, яка б належним чином враховувала специфічні вимоги боротьби з кіберзлочинністю;

Також посилаючись на План дій, прийнятий Головами Держав та Урядів Ради Європи з нагоди їх Другого Самміту (Страсбург, 10 - 11 жовтня 1997 р.), для пошуку спільних відповідей на

розвиток нових інформаційних технологій, які базуються на стандартах і цінностях Ради Європи;

Домовились про таке:

Розділ I - Використання термінів

Стаття 1 - Визначення

Для цілей цієї Конвенції:

а. "комп'ютерна система" означає будь-який пристрій або групу взаємно поєднаних або пов'язаних пристроїв, один чи більш з яких, відповідно до певної програми, виконує автоматичну обробку даних;

б. "комп'ютерні дані" означає будь-яке представлення фактів, інформації або концепцій у формі, яка є придатною для обробки у комп'ютерній системі, включаючи програму, яка є придатною для того, щоб спричинити виконання певної функції комп'ютерною системою;

с. "постачальник послуг" означає:

i. будь-яку державну або приватну установу, яка надає користувачам своїх послуг можливість комунікацій за допомогою комп'ютерної системи, та

ii. будь-яку іншу установу, яка обробляє або зберігає комп'ютерні дані від імені такої комунікаційної послуги або користувачів такої послуги.

д. "дані про рух інформації" означає будь-які комп'ютерні дані, пов'язані з комунікацією за допомогою комп'ютерної системи, які були створені комп'ютерною системою, що складала частину ланцюга комунікації, і які зазначають походження, кінцевий пункт, маршрут, час, дату, розмір і тривалість комунікації або тип основної послуги.

Розділ II - Заходи, які мають здійснюватися на національному рівні

Частина 1 - Матеріальне кримінальне право

Заголовок 1 - Правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем

Стаття 2 - Незаконний доступ

Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисний доступ до цілої комп'ютерної системи або її частини без права на це. Сторона може

вимагати, щоб таке правопорушення було вчинене шляхом порушення заходів безпеки з метою отримання комп'ютерних даних або з іншою недобросовісною метою, або по відношенню до комп'ютерної системи, поєднаної з іншою комп'ютерною системою.

Стаття 3 - Нелегальне перехоплення

Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне перехоплення технічними засобами, без права на це, передач комп'ютерних даних, які не є призначеними для публічного користування, які проводяться з, на або всередині комп'ютерної системи, включаючи електромагнітні випромінювання комп'ютерної системи, яка містить в собі такі комп'ютерні дані. Сторона може вимагати, щоб таке правопорушення було вчинене з недобросовісною метою або по відношенню до комп'ютерної системи, поєднаної з іншою комп'ютерною системою.

Стаття 4 - Втручання у дані

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне пошкодження, знищення, погіршення, зміну або приховування комп'ютерної інформації без права на це.

2. Сторона може залишити за собою право вимагати, щоб поведінка, описана у пункті 1, завдала серйозну шкоду.

Стаття 5 - Втручання у систему

Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне серйозне перешкоджання функціонуванню комп'ютерної системи шляхом введення, передачі, пошкодження, знищення, погіршення, заміни або приховування комп'ютерних даних без права на це.

Стаття 6 - Зловживання пристроями

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це:

а. виготовлення, продажу, придбання для використання, розповсюдження або надання для використання іншим чином:

і. пристроїв, включаючи комп'ютерні програми, створених або адаптованих, в першу чергу, з метою вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 - 5 вище;

ii. комп'ютерних паролів, кодів доступу або подібних даних, за допомогою яких можна здобути доступ до усієї або частини комп'ютерної системи

з наміром використання її для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 - 5; та

b. володіння предметом, перерахованим у підпунктах a.i або ii вище, з наміром його використання для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 - 5. Сторона може передбачити у законодавстві, що для встановлення кримінальної відповідальності необхідно володіти певною кількістю таких предметів.

2. Ця стаття не тлумачиться як така, що встановлює кримінальну відповідальність у разі, якщо виготовлення, продаж, придбання для використання, розповсюдження чи надання для використання іншим чином або володіння, зазначені у пункті 1 цієї статті, не призначені для вчинення будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 - 5 цієї Конвенції, такі як дозволене випробування або захист комп'ютерної системи.

3. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати пункт 1 цієї статті, за умови, що таке застереження не стосується продажу, розповсюдження або надання для використання іншим чином предметів, перерахованих у підпункті 1.a.ii цієї статті.

Заголовок 2 - Правопорушення, пов'язані з комп'ютерами

Стаття 7 - Підробка, пов'язана з комп'ютерами

Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, введення, зміни, знищення або приховування комп'ютерних даних, яке призводить до створення недійсних даних з метою того, щоб вони вважались або відповідно до них проводилися б законні дії, як з дійсними, незалежно від того, можна чи ні такі дані прямо прочитати і зрозуміти. Сторона може вимагати наявності наміру обману або подібної нечесної поведінки для встановлення кримінальної відповідальності.

Стаття 8 - Шахрайство, пов'язане з комп'ютерами

Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, дій, що призводять до втрати майна іншої особи шляхом:

a. будь-якого введення, зміни, знищення чи приховування комп'ютерних даних,

b. будь-якого втручання у функціонування комп'ютерної системи, з шахрайською або нечесною метою набуття, без права на це, економічних переваг для себе чи іншої особи.

Заголовок 3 - Правопорушення, пов'язані зі змістом

Стаття 9 - Правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисне вчинення, без права на це, наступних дій:

- a. вироблення дитячої порнографії з метою її розповсюдження за допомогою комп'ютерних систем;
- b. пропонування або надання доступу до дитячої порнографії за допомогою комп'ютерних систем;
- c. розповсюдження або передача дитячої порнографії за допомогою комп'ютерних систем;
- d. здобуття дитячої порнографії за допомогою комп'ютерних систем для себе чи іншої особи;
- e. володіння дитячою порнографією у комп'ютерній системі чи на комп'ютерному носії інформації.

2. Для цілей пункту 1 вище "дитяча порнографія" включає в себе порнографічний матеріал, який візуально зображує:

- a. неповнолітню особу, задіяну у явно сексуальній поведінці;
- b. особу, яка виглядає як неповнолітня особа, задіяну у явно сексуальній поведінці;
- c. реалістичні зображення неповнолітньої особи, задіяної у явно сексуальній поведінці.

3. Для цілей пункту 2 вище термін "неповнолітня особа" включає в себе усіх осіб до 18 років. Сторона може, однак, передбачити нижчий віковий поріг, який має бути не меншим за 16 років.

4. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати, частково чи повністю, підпункти 1.d, 1.e, 2.b та 2.c.

Заголовок 4 - Правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав

Стаття 10 - Правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення авторських прав, як це визначено законодавством такої Сторони відповідно до її зобов'язань за Паризьким Актом від 24 липня 1971 р. щодо Бернської Конвенції про захист літературних та художніх творів, Угодою про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності і Угодою ВОІВ про авторське право, за винятком будь-яких моральних прав, які

надаються такими Конвенціями, у випадку, коли такі дії вчинені свідомо, у комерційних розмірах і за допомогою комп'ютерних систем.

2. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за порушення суміжних прав, як це визначено законодавством такої Сторони відповідно до її зобов'язань за Міжнародною Конвенцією про захист виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення (Римська конвенція), Угодою про торгівельні аспекти прав інтелектуальної власності і Угодою ВОІВ про виконання і фонограми, за винятком будь-яких моральних прав, які надаються такими Конвенціями, у випадку, коли такі дії вчинені свідомо, у комерційних розмірах і за допомогою комп'ютерних систем.

3. Кожна Сторона може залишити за собою право не встановлювати кримінальну відповідальність відповідно до пунктів 1 і 2 цієї статті у обмежених випадках, за умови існування інших ефективних засобів впливу, і за умови того, що таке застереження не порушує міжнародних зобов'язань Сторони відповідно до міжнародних документів, на які містяться посилання у пунктах 1 і 2 цієї статті.

Заголовок 5 - Додаткова відповідальність і санкції

Стаття 11 - Спроба і допомога або співучасть

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисну допомогу чи співучасть у вчиненні будь-якого зі злочинів, перерахованих у статтях 2 - 10 цієї Конвенції, з метою вчинення такого злочину.

2. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства за навмисну спробу вчинити будь-який зі злочинів, перерахованих у статтях 3 - 5, 7, 8, 9.1.а та 9.1.с цієї Конвенції.

3. Кожна Сторона може залишити за собою право не застосовувати, повністю чи частково, пункт 2 цієї Статті.

Стаття 12 - Корпоративна відповідальність

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення того, щоб юридична особа могла нести відповідальність за кримінальне правопорушення, встановлене відповідно до цієї Конвенції, яке було вчинене на її користь будь-якою фізичною особою, як індивідуально, так і в якості частини органу такої юридичної особи. Така фізична особа має займати керівну посаду в рамках юридичної особи, в силу:

- a. повноважень представляти цю юридичну особу;
- b. повноважень приймати рішення від імені цієї юридичної особи;

с. повноважень здійснювати контроль в рамках цієї юридичної особи.

2. На додаток до випадків, вже передбачених у пункті 1 цієї статті, кожна Сторона вживає заходів для забезпечення того, щоб юридична особа могла понести відповідальність у разі, коли недостатній нагляд чи контроль, який мав здійснюватися особою, вказаною у пункті 1, створив можливість вчинення кримінального правопорушення, встановленого відповідно до цієї Конвенції, на користь такої юридичної особи фізичною особою, яка діяла під її контролем.

3. Відповідно до юридичних принципів Сторони, відповідальність юридичної особи може бути кримінальною, цивільною або адміністративною.

4. Така відповідальність не впливає на кримінальну відповідальність фізичних осіб, які вчинили правопорушення.

Стаття 13 - Санкції і заходи

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення того, щоб кримінальні правопорушення, встановлені відповідно до статей 2 - 11, каралися ефективними, пропорційними і переконливими санкціями, включаючи позбавлення волі.

2. Кожна Сторона забезпечує, щоб юридичні особи, які несуть відповідальність відповідно до статті 12, каралися ефективними, пропорційними і переконливими кримінальними або некримінальними санкціями або заходами, включаючи грошові санкції.

Частина 2 - Процедурне право

Заголовок 1 - Загальні положення

Стаття 14 - Сфера процедурних положень

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для визначення повноважень і процедур, передбачених цією частиною, з метою конкретних кримінальних розслідувань або переслідувань.

2. За винятком обставин, конкретно передбачених статтею 21, кожна Сторона застосовує повноваження і процедури, передбачені у пункті 1 цієї статті, до:

- a. кримінальних правопорушень, встановлених відповідно до статей 2 - 11 цієї Конвенції;
- b. інших кримінальних правопорушень, вчинених за допомогою комп'ютерних систем; та
- c. збору доказів у електронній формі стосовно кримінального правопорушення.

3. а. Кожна Сторона може залишити за собою право застосовувати заходи, які містяться у статті 20, тільки до правопорушень або до категорій правопорушень, зазначених у застереженні, за умови, що обсяг таких правопорушень або категорій правопорушень не менший за обсяг

правопорушень, до яких вона застосовує заходи, які містяться у статті 21. Кожна Сторона розгляне можливість обмеження такого застереження з метою якомога ширшого застосування заходів, які містяться у статті 20.

b. Якщо Сторона внаслідок обмежень, встановлених її чинним законодавством під час прийняття цієї Конвенції, не може застосовувати заходи, які містяться у статтях 20 і 21, до комунікацій, які передаються всередині комп'ютерної системи постачальника послуг, причому така система

i. використовується на користь закритої групи користувачів, та

ii. не використовує мережі зв'язку загального доступу, і не пов'язана з іншою комп'ютерною системою, відкритою для загального доступу чи приватною, така Сторона може залишити за собою право не застосовувати ці заходи для таких комунікацій. Кожна Сторона розгляне можливість обмеження такого застереження з метою якомога ширшого застосування заходів, які містяться у статтях 20 і 21.

Стаття 15 - Умови і запобіжні заходи

1. Кожна Сторона забезпечує, щоб встановлення, імплементація і застосування повноважень і процедур, передбачених цією частиною, регулювалися умовами і запобіжними заходами, передбаченими її внутрішньодержавним правом, які б забезпечували адекватний захист прав і свобод людини, включаючи права, що випливають із зобов'язань за Конвенцією Ради Європи про захист прав людини і основних свобод 1950 р., Міжнародною Хартією ООН про громадянські і політичні права 1966 р., та інших відповідних міжнародних угод з прав людини, і які б включали в себе принцип пропорційності.

2. Такі умови і запобіжні заходи включатимуть, між іншим, як це є доречним з огляду на природу відповідного повноваження або процедури, судовий або інший незалежний нагляд, підстави, які виправдовують застосування, і обмеження сфери застосування і терміну таких повноважень або процедур.

3. У тій мірі, наскільки це відповідає суспільним інтересам, зокрема, належному відправленню правосуддя, кожна Сторона розгляне вплив повноважень і процедур, які містяться у цій частині, на права, відповідальність і законні інтереси третіх сторін.

Заголовок 2 - Загальні положення

Стаття 16 - Термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання можливості своїм компетентним органам видавати ордери або іншим подібним шляхом спричиняти термінове збереження визначених комп'ютерних даних, включаючи дані про рух інформації, які зберігалися за допомогою комп'ютерної системи, зокрема у випадку,

коли існують підстави вважати, що такі комп'ютерні дані особливо вразливі до втрати чи модифікації.

2. Якщо Сторона застосовує пункт 1 вище шляхом видачі ордеру особі, яким така особа зобов'язується зберігати визначені комп'ютерні дані, які зберігаються і знаходяться у власності або під контролем такої особи, вона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для того, щоб зобов'язати таку особу зберігати і підтримувати цілісність таких комп'ютерних даних протягом такого періоду, який буде необхідним для того, щоб компетентні органи мали можливість отримати дозвіл на їхнє розкриття, з максимальним терміном у 90 днів. Сторона може передбачити можливість наступного продовження терміну дії такого ордеру.

3. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для того, щоб зобов'язати особу, яка має зберігати комп'ютерні дані, зберігати конфіденційність факту проведення таких процедур протягом періоду, визначеного її внутрішньодержавним законодавством.

4. Повноваження і процедури, на які містяться посилання у цій статті, регулюються положеннями статей 14 і 15.

Стаття 17 - Термінове збереження і часткове розкриття даних про рух інформації

1. Кожна Сторона вживає по відношенню до даних про рух інформації, які мають зберігатися відповідно до статті 16, такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для:

a. забезпечення того, щоб таке термінове збереження даних про рух інформації могло проводитися, незважаючи на те, один чи більше постачальників послуг було залучено до передачі такої інформації; та

b. забезпечити термінове розкриття компетентному органу Сторони або особі, призначеній таким органом, обсягу даних про рух інформації, достатнього для ідентифікації постачальників послуг і маршруту, яким була передана інформація.

2. Повноваження і процедури, на які містяться посилання у цій статті, регулюються положеннями статей 14 і 15.

Заголовок 3 - Порядок представлення

Стаття 18 - Порядок представлення

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання повноважень своїм компетентним органам видавати ордери:

a. особі, яка знаходиться на її території - про надання зазначених комп'ютерних даних, якими така особа володіє або контролює, і які зберігаються у комп'ютерній системі або на комп'ютерному носії інформації; та

b. постачальнику послуг, який пропонує свої послуги на території Сторони - про надання інформації про користувача послуг, пов'язаної з такими послугами, яка знаходиться у власності або під контролем такого постачальника послуг.

2. Повноваження і процедури, на які містяться посилання у цій статті, регулюються положеннями статей 14 і 15.

3. Для цілей цієї статті термін "інформація про користувача послуг" означає будь-яку інформацію, у формі комп'ютерних даних чи у іншій формі, яка знаходиться у постачальника послуг, відноситься до користувачів його послуг, не є даними про рух даних або власне даними змісту інформації, та за допомогою якої можна встановити:

a. тип комунікаційної послуги, яка використовувалася, її технічні положення і період користування послугою;

b. особистість користувача послуг, поштову або географічну адресу, телефони та інший номер доступу, інформацію про рахунки і платежі, яку можна отримати за допомогою угоди або домовленості про постачання послуг;

c. будь-яку іншу інформацію про місце встановлення комунікаційного обладнання, яку можна отримати за допомогою угоди або домовленості про постачання послуг.

Заголовок 4 - Обшук і арешт комп'ютерних даних, які зберігаються

Стаття 19 - Обшук і арешт комп'ютерних даних, які зберігаються

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання повноважень своїм компетентним органам для обшуку або подібного доступу до:

a. комп'ютерної системи або її частини і комп'ютерних даних, які зберігаються в ній; та

b. комп'ютерного носія інформації, на якому можуть зберігатися комп'ютерні дані на її території.

2. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення того, щоб у випадку, коли її компетентні органи здійснюють обшук або подібний доступ до конкретної комп'ютерної системи або її частини відповідно до підпункту 1.а, і мають підстави вважати, що дані, які розшукуються, зберігаються у іншій комп'ютерній системі чи її частині, яка знаходиться на її території, і до таких даних можна здійснити законний доступ з першої системи чи вони є доступними першій системі, такі компетентні органи мали право терміново поширити обшук або подібний доступ на іншу систему.

3. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання своїм компетентним органам повноважень арештовувати або вчиняти подібні дії щодо комп'ютерних даних, до яких був здійснений доступ відповідно до пунктів 1 або 2. Такі заходи включатимуть повноваження на:

a. арешт або подібні дії щодо комп'ютерної системи або її частини або комп'ютерного носія інформації;

- b. копіювання і збереження копії таких комп'ютерних даних;
  - c. збереження цілісності відповідних збережених комп'ютерних даних;
  - d. заборону доступу або вилучення цих комп'ютерних даних з комп'ютерної системи, до якої здійснювався доступ.
4. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання своїм компетентним органам повноважень вимагати від будь-якої особи, яка знає про функціонування комп'ютерної системи або про заходи, які були здійснені для захисту комп'ютерних даних, які містяться у ній, надавати, наскільки це можливо, необхідну інформацію для проведення дій, які містяться у пунктах 1 і 2.
5. Повноваження і процедури, на які містяться посилання у цій статті, регулюються положеннями статей 14 і 15.

Заголовок 5 - Збирання комп'ютерних даних у реальному масштабі часу

Стаття 20 - Збирання даних про рух інформації у реальному масштабі часу

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для надання своїм компетентним органам повноважень:
- a. збирати або записувати технічними засобами на території такої Сторони, та
  - b. зобов'язувати постачальника послуг, в межах його існуючих технічних можливостей:
    - i. збирати або записувати технічними засобами на території такої Сторони; або
    - ii. співробітничати і допомагати компетентним органам у зборі або запису даних про рух інформації у реальному масштабі часу, які пов'язані з визначеною передачею інформації на її території, яка передається за допомогою комп'ютерних систем.
2. Якщо Сторона, в силу встановлених принципів її юридичної системи, не може застосувати заходи, на які містяться посилання у пункті 1.а, вона замість цього може вжити такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення збору або запису даних про рух інформації у реальному масштабі часу, які пов'язані з визначеною передачею інформації на її території, шляхом застосування технічних засобів на такій території.
3. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для того, щоб зобов'язати постачальника послуг зберігати конфіденційність факту використання будь-якого з повноважень, зазначених у цій статті, і будь-якої інформації, пов'язаної з цим.
4. Повноваження і процедури, на які містяться посилання у цій статті, регулюються положеннями статей 14 і 15.

Стаття 21 - Перехоплення даних змісту інформації

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними стосовно певних серйозних злочинів, які визначаються внутрішньодержавним законодавством, для надання повноважень своїм компетентним органам:

- a. збирати або записувати технічними засобами на території такої Сторони, або
- b. зобов'язувати постачальника послуг, в межах його існуючих технічних можливостей:
- i. збирати або записувати технічними засобами на території такої Сторони; або
- ii. співробітничати і допомагати компетентним органам у зборі або запису даних змісту інформації у реальному масштабі часу, які належать до визначеної передачі інформації на її території, яка здійснюється за допомогою комп'ютерних систем.

2. Якщо Сторона, в силу встановлених принципів її юридичної системи, не може застосувати заходи, на які містяться посилання у пункті 1.a, вона замість цього може вжити такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для забезпечення збору або запису даних змісту інформації у реальному масштабі часу, які належать до визначеної передачі інформації на її території, шляхом застосування технічних засобів на такій території.

3. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для того, щоб зобов'язати постачальника послуг зберігати конфіденційність факту використання будь-якого з повноважень, зазначених у цій статті, і будь-якої інформації, пов'язаної з цим.

4. Повноваження і процедури, на які містяться посилання у цій статті, регулюються положеннями статей 14 і 15.

Частина 3 - Юрисдикція

Стаття 22 - Юрисдикція

1. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення юрисдикції стосовно будь-якого злочину, встановленого відповідно до статей 2 - 11 цієї Конвенції, у випадках, коли таке правопорушення вчинене:

- a. на її території; або
- b. на борту судна, яке плаває під прапором такої Сторони; або
- c. на борту літака, зареєстрованого відповідно до законодавства такої Сторони; або
- d. одним з її громадян, якщо таке правопорушення карається кримінальним законодавством у місці його вчинення, або якщо правопорушення вчинено поза межами територіальної юрисдикції будь-якої Держави.

2. Кожна Держава може залишити за собою право не застосовувати або застосовувати лише у окремих випадках або за окремих умов правила юрисдикції, викладені у пунктах 1.b - 1.d цієї статті або у будь-якій їх частині.

3. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення юрисдикції стосовно злочинів, встановлених відповідно до пункту 1 статті 24 цієї Конвенції, у випадках, коли підозрюваний правопорушник знаходиться на її території, і після запиту про екстрадицію не передається іншій Стороні лише на підставі його громадянства.

4. Ця Конвенція не виключає будь-якої кримінальної юрисдикції, яка здійснюється Стороною відповідно до її внутрішньодержавного законодавства.

5. Якщо більш ніж одна Сторона заявляє про юрисдикцію стосовно підозрюваного правопорушення, встановленого відповідно до цієї Конвенції, заінтересовані Сторони, де це можливо, проводять консультації з метою визначення найбільш придатної для переслідування юрисдикції.

Розділ III - Міжнародне співробітництво

Частина 1 - Загальні принципи

Заголовок 1 - Загальні принципи міжнародного співробітництва

Стаття 23 - Загальні принципи міжнародного співробітництва

Сторони співробітничать між собою у найширших обсягах відповідно до принципів цього розділу шляхом застосування відповідних міжнародних документів щодо міжнародного співробітництва у кримінальних питаннях, угод, укладених на основі єдиного чи взаємного законодавства, і внутрішньодержавного законодавства, з метою розслідування або переслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними або з метою збирання доказів у електронній формі, які стосуються кримінальних правопорушень.

Заголовок 2 - Принципи екстрадиції

Стаття 24 - Екстрадиція

1. а. Ця стаття застосовується до екстрадиції, що має місце між Сторонами у зв'язку з кримінальними правопорушеннями, встановленими відповідно до статей 2 - 11 цієї Конвенції, за умови, що вони підлягають покаранню позбавленням волі, максимальний строк якого складає щонайменше один рік, або більш суворому покаранню, відповідно до законодавства обох заінтересованих Сторін.

б. У випадках, коли відповідно до домовленості, укладеної на основі єдиного чи взаємного законодавства, або договору про екстрадицію, включаючи Європейську Конвенцію про екстрадицію (ETS № 24), які застосовуються між двома або більше сторонами, має

застосовуватися різне мінімальне покарання, застосовується мінімальне покарання відповідно до такої домовленості чи угоди.

2. Кримінальні правопорушення, описані у пункті 1 цієї статті, вважаються такими, що включаються як правопорушення, які спричиняють екстрадицію, до будь-якої угоди про екстрадицію, яка існує між Сторонами. Сторони зобов'язуються включати такі правопорушення, як такі, що спричиняють екстрадицію, до будь-якого договору про екстрадицію, який буде укладено між ними.

3. Якщо Сторона, яка здійснює екстрадицію за умови існування договору, отримує запит про екстрадицію від іншої Сторони, з якою в неї нема договору про екстрадицію, вона може вважати цю Конвенцію юридичною основою для екстрадиції відносно будь-якого кримінального правопорушення, на яке міститься посилання у пункті 1 цієї статті.

4. Сторони, які не ставлять існування договору умовою для екстрадиції, визнають для себе кримінальні правопорушення, на які міститься посилання у пункті 1 цієї статті, такими, що спричиняють екстрадицію.

5. Екстрадиція підлягає умовам, передбаченим законодавством Сторони, яку запитують про екстрадицію, або відповідними договорами про екстрадицію, включаючи підстави, на яких Сторона, яку запитують, може відмовити в екстрадиції.

6. Якщо в екстрадиції стосовно кримінального правопорушення, на яке міститься посилання у пункті 1 цієї статті, відмовлено виключно на підставі громадянства особи, стосовно якої надходить запит про екстрадицію, або тому, що Сторона, яку запитують, вважає, що вона має юрисдикцію стосовно такого правопорушення, Сторона, яку запитують, на запит Сторони, яка запитує, надсилає справу своїм компетентним органам з метою переслідування правопорушення, і належним чином повідомляє його результат Стороні, яка запитує. Такі органи приймають свої рішення і проводять свої розслідування і переслідування таким же чином, як і у випадку будь-якого іншого правопорушення подібної природи відповідно до законодавства такої Сторони.

7. а. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення чи приєднання повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи назви і адреси усіх компетентних органів, які відповідають за надсилання чи отримання запитів про екстрадицію або тимчасовий арешт у випадку відсутності договору.

б. Генеральний секретар Ради Європи створює і вносить відповідні зміни у реєстр компетентних органів, відповідно призначених Сторонами. Кожна Сторона забезпечує правильність відомостей, які містяться у такому реєстрі.

Заголовок 3 - Загальні принципи взаємної допомоги

Стаття 25 - Загальні принципи взаємної допомоги

1. Сторони надають одна іншій взаємну допомогу у найширшому обсязі з метою розслідування або переслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, або з метою збирання доказів у електронній формі щодо кримінального правопорушення.
2. Кожна Сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для виконання зобов'язань, що містяться у статтях 27 - 35.
3. Кожна Сторона за надзвичайних умов може зробити запит про взаємну допомогу або про повідомлення, пов'язані з такою допомогою, які здійснюються терміновими засобами комунікації, включаючи факс і електронну пошту, у тому обсязі, в якому такі засоби комунікацій можуть забезпечити належні форми безпеки і підтвердження достовірності (включаючи використання кодування, де це необхідно), за яким має слідувати формальне підтвердження, якщо таке вимагається Стороною, яку запитують. Сторона, яку запитують, приймає і відповідає на запит шляхом будь-якого з таких термінових засобів комунікації.
4. Якщо інше не передбачене статтями цього розділу, взаємна допомога надається відповідно до законодавства Сторони, яку запитують, або до відповідних договорів про взаємну допомогу, включаючи підстави, на яких Сторона, яку запитують, може відмовити у співробітництві. Сторона, яку запитують, не використовує право відмовити у взаємній допомозі відносно правопорушень, які містяться у статтях 2 - 11, тільки на підставі того, що запит стосується правопорушення, яке вона вважає фіскальним правопорушенням.
5. У разі, якщо відповідно до положень цього розділу, Стороні, яку запитують, дозволяється надавати взаємну допомогу за умови існування подвійного визнання правопорушення, ця умова вважається виконаною, незалежно від того, чи відносить її законодавство таке правопорушення до тієї ж категорії правопорушень або визначає його тією ж термінологією, як і Сторона, яка запитує, у разі, якщо поведінка, яка визначає правопорушення, стосовно якого запитується допомога, є кримінальним правопорушенням відповідно до законодавства Сторони, яку запитують.

Стаття 26 - Добровільно надана інформація

1. Сторона може в рамках свого законодавства без попереднього запиту надіслати іншій Стороні інформацію, отриману в ході її власного розслідування, якщо вона вважає, що розкриття такої інформації може допомогти Стороні, яка отримує інформацію, у відкритті або проведенні розслідування чи переслідування стосовно кримінальних злочинів, встановлених відповідно до цієї Конвенції або може спричинити запит про співробітництво від такої Сторони відповідно до цього розділу.
2. До надання такої інформації Сторона, яка надає інформацію, може вимагати, щоб вона залишалася конфіденційною або використовувалася за певних умов. Якщо Сторона, яка

отримує інформацію, не може задовольнити вимоги такого запиту, вона повідомляє про це Сторону, яка надає інформацію, яка після цього визначає, чи надавати інформацію, незважаючи на це. Якщо Сторона, яка отримує інформацію, приймає її за певних умов, вона має їх дотримуватися.

Заголовок 4 - Процедури, пов'язані із запитами про взаємну допомогу у разі відсутності відповідних міжнародних угод

Стаття 27 - Процедури, пов'язані із запитами про взаємну допомогу у разі відсутності відповідних міжнародних угод

1. У разі відсутності між Стороною, яка запитує, і Стороною, яку запитують, чинних договорів про взаємну допомогу чи угод на основі єдиного чи взаємного законодавства, застосовуються положення пунктів 2 - 10 цієї статті. Положення цієї статті не застосовуються у разі наявності такого договору, угоди або законодавства, якщо тільки заінтересовані Сторони не погоджуються застосовувати замість них, частково або повністю, нижчевикладені положення цієї статті.

2. а. Кожна Сторона призначає центральний уповноважений орган або органи, які відповідають за надсилання та відповідь на запити про взаємну допомогу, виконання таких запитів або їх передачу уповноваженим органам, компетентним виконувати їх.

б. Ці центральні уповноважені органи здійснюють прямі зносини між собою.

с. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення чи приєднання повідомляє Генеральному секретарю Ради Європи назви і адреси усіх компетентних органів, призначених відповідно до цього пункту.

д. Генеральний секретар Ради Європи створює і вносить відповідні зміни у реєстр компетентних органів, відповідно призначених Сторонами. Кожна Сторона забезпечує правильність відомостей, які містяться у такому реєстрі.

3. Запити про взаємну допомогу відповідно до цієї статті здійснюються згідно процедур, зазначених Стороною, яка запитує, якщо тільки вони не суперечать законодавству Сторони, яку запитують.

4. Сторона, яку запитують, може, на додаток до підстав для відмови, передбачених у пункті 4 статті 25, відмовити у допомозі, якщо:

а. запит стосується правопорушення, яке Сторона, яку запитують, вважає політичним правопорушенням або правопорушенням, пов'язаним з політичним правопорушенням; або

б. вона вважає, що виконання запиту може зашкодити її суверенітету, безпеці, суспільному порядку або іншим важливим інтересам.

5. Сторона, яку запитують, може відкласти свої дії щодо запиту, якщо такі дії можуть зашкодити кримінальному розслідуванню чи переслідуванню, яке здійснюється її уповноваженими органами.

6. До відмови або відкладення допомоги Сторона, яку запитують, після консультацій з Стороною, яка запитує, розгляне, якщо це доречно, можливість часткового задоволення запиту або його задоволення за умов, які вона вважає доречними.

7. Сторона, яку запитують, терміново інформує Сторону, яка запитує, про результат виконання запиту про допомогу. Якщо у допомозі відмовлено чи вона відкладена, надаються причини відмови чи відкладення. Сторона, яку запитують, також інформує Сторону, яка запитує, про будь-які причини, які унеможливають виконання запиту або можуть значною мірою затримати його виконання.

8. Сторона, яка запитує, може вимагати від Сторони, яку запитують, зберігати конфіденційним факт і зміст будь-якого запиту, зробленого відповідно до цього розділу, за винятком того обсягу, який є необхідним для виконання запиту. Якщо Сторона, яку запитують, не може виконати запит за умов його конфіденційності, вона терміново інформує про це Сторону, яка запитує, яка після цього визначає, чи необхідно виконати запит, незважаючи на це.

9. а. У термінових випадках запиту про взаємну допомогу або про повідомлення, пов'язані з нею, можуть надсилатися безпосередньо судовими органами Сторони, яка запитує, до відповідних органів Сторони, яку запитують. В будь-якому такому випадку копія одночасно надсилається центральному уповноваженому органу Сторони, яку запитують, через центральний уповноважений орган Сторони, яка запитує.

б. Будь-який запит або повідомлення відповідно до цього пункту може здійснюватися через Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол).

с. Якщо запит здійснено відповідно до підпункту а. цієї статті, і орган не має компетенції розглядати такий запит, він передає запит до компетентного національного органу, і безпосередньо повідомляє про це Сторону, яка запитує.

д. Запити або повідомлення, здійснені відповідно до цього пункту, які не стосуються примусових дій, можуть передаватися безпосередньо компетентними органами Сторони, яка запитує, компетентним органам Сторони, яку запитують.

е. Кожна Сторона під час підписання або передачі на зберігання ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення чи приєднання може повідомити Генерального секретаря Ради Європи про те, що з метою ефективності усі запити відповідно до цього пункту мають надсилатися її центральному органу.

Стаття 28 - Конфіденційність і обмеження у використанні

1. У разі відсутності між Стороною, яка запитує, і Стороною, яку запитують, чинних договорів про взаємну допомогу чи угод на основі єдиного чи взаємного законодавства, застосовуються положення цієї статті. Положення цієї статті не застосовуються у разі наявності такого

договору, угоди або законодавства, якщо тільки зацікавлені Сторони не погоджуються застосовувати замість них, частково або повністю, нижчевикладені положення цієї статті.

2. Сторона, яку запитують, може ставити умовою для надання інформації або матеріалів у відповідь на запит, вимогу, що таке надання інформації:

a. залишиться конфіденційним, якщо запит про взаємну правову допомогу не можна було б виконати за відсутності такої умови, або

b. не використовуватиметься для розслідувань або переслідувань, що не зазначені у запиті.

3. Якщо Сторона, яка запитує, не може виконати умову, що міститься у пункті 2, вона терміново інформує про це іншу Сторону, яка після цього визначає, чи може інформація бути надана, незважаючи на це. Якщо Сторона, яка запитує, приймає умову, вона є обов'язковою для неї.

4. Будь-яка Сторона, яка надає інформацію або матеріали за умови, що міститься у пункті 2, може вимагати, щоб інша Сторона надала пояснення про використання такої інформації у зв'язку із такою умовою.

Частина 2 - Конкретні принципи

Заголовок 1 - Взаємна допомога щодо тимчасових заходів

Стаття 29 - Термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються

1. Сторона може запитати іншу Сторону видати ордер чи іншим чином провести термінове збереження комп'ютерних даних, які зберігаються за допомогою комп'ютерної системи, яка знаходиться на території такої іншої Сторони, і відносно якої Сторона, яка запитує, має намір надіслати запит про взаємну допомогу щодо обшуку чи подібного доступу, арешту чи подібних дій або розголошення таких даних.

2. У запиті про збереження відповідно до пункту 1 зазначається:

a. компетентний орган, який робить запит про збереження;

b. правопорушення, яке підлягає кримінальному розслідуванню або переслідуванню, і короткий опис відповідних фактів;

c. комп'ютерні дані, які необхідно зберегти, та їх зв'язок з правопорушенням;

d. будь-яка доступна інформація для ідентифікації особи, яка зберігає такі комп'ютерні дані, або розташування комп'ютерної системи;

e. необхідність збереження; та

f. положення про те, що така Сторона має намір надіслати запит про взаємну допомогу щодо обшуку чи подібного доступу, арешту чи подібних дій або розголошення таких комп'ютерних даних, які зберігаються.

3. Після отримання запиту від іншої Сторони, Сторона, яку запитують, вживає усіх належних заходів для термінового збереження зазначених даних відповідно до її внутрішньодержавного законодавства. Для цілей відповіді на запит, подвійне визнання правопорушення не вимагається як підстава для проведення такого збереження.

4. Сторона, яка вимагає подвійне визнання правопорушення як умову виконання запиту про взаємну допомогу щодо обшуку чи подібного доступу, арешту чи подібних дій або розголошення таких даних, може відносно правопорушень, які не є правопорушеннями, встановленими статтями 2 - 11 цієї Конвенції, зберегти за собою право відмовити у виконанні запиту про збереження відповідно до цієї статті у випадках, коли вона має підстави вважати, що на час розголошення умову щодо подвійного визнання правопорушення не можна задовольнити.

5. На додаток до цього, у виконанні запиту про збереження можна відмовити лише у випадках, коли:

а. запит стосується правопорушення, яке Сторона, яку запитують, вважає політичним правопорушенням або правопорушенням, пов'язаним з політичним правопорушенням; або

б. Сторона, яку запитують, вважає, що виконання запиту може зашкодити її суверенітету, безпеці, суспільному порядку або іншим важливим інтересам.

6. Якщо Сторона, яку запитують, вважає, що таке збереження не забезпечить майбутню доступність даних або загрожуватиме їх конфіденційності чи іншим чином зашкодить розслідуванню, яке проводить Сторона, яка запитує, вона терміново інформує про це Сторону, яка запитує. Після цього остання визначає, чи необхідно виконувати запит, незважаючи на це.

7. Будь-яке збереження, проведене у відповідь на запит відповідно до пункту 1, продовжується не менше ніж 60 днів, для того, щоб надати можливість Стороні, яка запитує, надіслати запит щодо обшуку чи подібного доступу, арешту чи подібних дій або розголошення таких даних. Після отримання такого запиту, дані зберігаються до винесення рішення стосовно такого запиту.

Стаття 30 - Термінове розкриття збережених даних про рух інформації

1. Якщо в ході виконання запиту, зробленого відповідно до статті 29, щодо збереження даних про рух інформації, які стосуються конкретної передачі інформації, Стороні, яку запитують, стає відомо, що постачальник послуг в іншій Державі був залучений до передачі такої інформації, Сторона, яку запитують, терміново повідомляє Стороні, яка запитує, обсяг інформації про рух даних, достатній для ідентифікації такого постачальника послуг і шляху передачі такої інформації.

2. У розкритті інформації про рух даних відповідно до пункту 1 може бути відмовлено тільки якщо:

а. запит стосується правопорушення, яке Сторона, яку запитують, вважає політичним правопорушенням або правопорушенням, пов'язаним з політичним правопорушенням; або

b. Сторона, яку запитують, вважає, що виконання запиту може зашкодити її суверенітету, безпеці, суспільному порядку або іншим важливим інтересам.

Заголовок 2 - Взаємна допомога щодо повноважень на розслідування

Стаття 31 - Взаємна допомога щодо доступу до комп'ютерних даних, які зберігаються

1. Будь-яка Сторона може запитати іншу Сторону провести обшук чи подібний доступ, арешт чи подібні дії або розголошення даних, які зберігаються за допомогою комп'ютерної системи, яка знаходиться на території Сторони, яку запитують, включаючи дані, збережені відповідно до статті 29.

2. Сторона, яку запитують, відповідає на запит шляхом застосування відповідних міжнародних документів, угод і законодавства, на які містяться посилання у статті 23, а також відповідно до інших положень цього розділу.

3. На запит надається термінова відповідь, якщо:

- a. існують підстави вважати, що відповідні дані особливо вразливі для втрати або змін; або
- b. документи, угоди і законодавство, на які містяться посилання у пункті 2, передбачають термінове співробітництво.

Стаття 32 - Транскордонний доступ до комп'ютерних даних, які зберігаються, за згодою або у випадку, коли вони є публічно доступними

Будь-яка Сторона може, не отримуючи дозвіл іншої Сторони:

- a. здійснювати доступ до публічно доступних (відкрите джерело) комп'ютерних даних, які зберігаються, незважаючи на те, де такі дані знаходяться географічно; або
- b. здійснювати доступ або отримувати за допомогою комп'ютерної системи, яка знаходиться на її території, комп'ютерні дані, які зберігаються і знаходяться в іншій Стороні, якщо Сторона отримує законну і добровільну згоду особи, яка має законні повноваження розкривати дані такій Стороні за допомогою такої комп'ютерної системи.

Стаття 33 - Взаємна допомога у збиранні даних про рух інформації у реальному масштабі часу

1. Сторони надають взаємну допомогу одна одній у збиранні даних про рух інформації у реальному масштабі часу, пов'язаних із зазначеною передачею інформації на їх території, яка передається за допомогою комп'ютерної системи. Відповідно до положень пункту 2, ця допомога регулюється умовами і процедурами, які передбачені внутрішньодержавним законодавством.

2. Кожна Сторона надає таку допомогу щонайменше відносно кримінальних правопорушень, стосовно яких проводиться збирання даних про рух інформації у реальному масштабі часу у випадку подібної внутрішньодержавної справи.

Стаття 34 - Взаємна допомога у перехопленні даних змісту інформації

Сторони надають взаємну допомогу одна одній у збиранні або записі у реальному масштабі часу даних змісту інформації у зазначених передачах інформації, які здійснюються за допомогою комп'ютерної системи, у обсягах, які дозволяються відповідними договорами між ними і внутрішньодержавним законодавством.

Заголовок 3 - Цілодобова мережа

Стаття 35 - Цілодобова мережа

1. Кожна Сторона призначає орган для здійснення контактів цілодобово впродовж тижня з метою надання негайної допомоги для розслідування або переслідування стосовно кримінальних правопорушень, пов'язаних з комп'ютерними системами і даними, або з метою збирання доказів у електронній формі, що стосуються кримінального правопорушення. Така допомога включає сприяння або, якщо це дозволяється її внутрішньодержавним законодавством і практикою, пряме:

- a. надання технічних порад;
- b. збереження даних відповідно до статей 29 і 30; та
- c. збирання доказів, надання юридичної інформації і встановлення місцезнаходження підозрюваних.

2. a. Орган Сторони, визначений нею для здійснення контактів, має можливість терміново встановлювати контакт з органом іншої Сторони, визначеним нею для здійснення контактів.

b. Якщо орган Сторони, визначений нею для здійснення контактів, не є частиною уповноваженого органу або органів такої Сторони, які відповідають за міжнародну взаємну допомогу або екстрадицію, то орган, визначений для здійснення контактів, забезпечує свою здатність проводити термінову координацію з таким уповноваженим органом або органами.

3. Кожна Сторона забезпечує кваліфікований персонал і відповідне обладнання для сприяння роботі мережі.

Розділ IV - Прикінцеві положення

Стаття 36 - Підписання та набуття чинності

1. Ця Конвенція відкрита для підписання Державами-членами Ради Європи та Державами, які не є членами Ради Європи, але брали участь у її розробці.

2. Ця Конвенція підлягає ратифікації, прийняттю або схваленню. Ратифікаційні грамоти або документи про прийняття або схвалення передаються на зберігання Генеральному секретарю Ради Європи.

3. Ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного періоду від дати, на яку п'ять Держав, серед яких принаймні три Держави-члена Ради Європи, висловлять свою згоду на обов'язковість для них цієї Конвенції згідно з положеннями пунктів 1 та 2.

4. Для будь-якої Держави, яка підписала Конвенцію та згодом висловила згоду на її обов'язковість для себе, ця Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного періоду від дати висловлення такою Державою згоди на обов'язковість для неї цієї Конвенції згідно з положеннями пунктів 1 та 2.

Стаття 37 - Приєднання до Конвенції

1. Після набуття чинності цією Конвенцією, Комітет Міністрів Ради Європи, після консультацій з Державами, які є Сторонами цієї Конвенції, та отримання їхньої одностайної згоди, може запросити будь-яку Державу, яка не є членом Ради та не брала участь у розробці цієї Конвенції, приєднатися до неї. Таке рішення ухвалюється більшістю, передбаченою у статті 20.d Статуту Ради Європи, та одностайним голосуванням представників Договірних Держав, які мають право брати участь у засіданнях Комітету Міністрів.

2. Для будь-якої Держави, яка приєднується до Конвенції відповідно до пункту 1 вище, Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного періоду від дати здачі на зберігання документа про приєднання Генеральному секретарю Ради Європи.

Стаття 38 - Територіальне застосування

1. Будь-яка Держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення або приєднання може визначити територію або території, до яких застосовуватиметься ця Конвенція.

2. Будь-яка Держава у будь-який пізніший час шляхом направлення заяви на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може поширити дію цієї Конвенції на будь-яку іншу територію, визначену в заяві. Для такої території Конвенція набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного періоду від дня одержання заяви Генеральним секретарем.

3. Будь-яка заява, зроблена згідно з двома попередніми пунктами щодо будь-якої території, визначеної у такій заяві, може бути відкликана шляхом направлення повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи. Відкликання набуває чинності в перший день місяця, який настає після закінчення тримісячного періоду від дати отримання такого повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 39 - Цілі Конвенції

1. Мета цієї Конвенції полягає у доповненні застосовних двосторонніх або багатосторонніх договорів або домовленостей між Сторонами, зокрема положень:

- Європейської конвенції про екстрадицію, відкритої для підписання у Парижі 13 грудня 1957 року (ETS № 24);
- Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, відкриту для підписання у Страсбурзі 20 квітня 1959 року (ETS № 30);
- Додаткового протоколу до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах, відкритого для підписання у Страсбурзі 17 березня 1978 року (ETS № 99).

2. Якщо дві або більше Сторони вже уклали угоду або договір щодо питань, які регулюються цією Конвенцією, або іншим чином встановили відносини з таких питань, або якщо вони роблять це у майбутньому, вони також матимуть право застосовувати таку угоду або договір або відповідно регулювати такі відносини. Однак у разі, якщо Сторони встановлюють свої відносини щодо питань, які регулюються цією Конвенцією, в інший спосіб, ніж передбачається нею, вони роблять це у такий спосіб, що не суперечить цілям та принципам Конвенції.

3. Ніщо в цій Конвенції не зачіпає інших прав, обмежень, зобов'язань та відповідальності Сторони.

Стаття 40 - Заяви

Шляхом направлення письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи будь-яка держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення або приєднання може заявити, що вона користується можливістю вимагати додаткові елементи, передбачені згідно зі статтями 2 та 3, пунктом 1.b статті 6, статтею 7, пунктом 3 статті 9 та пунктом 9.e статті 27.

Стаття 41 - Клаузула щодо федеральних держав

1. Федеральна держава може залишити за собою право брати на себе зобов'язання, передбачені у розділі II цієї Конвенції, відповідно до її основних принципів регулювання відносин між центральним урядом та штатами, що входять до складу федерації, або іншими подібними територіальними одиницями за умови, що вона все-таки спроможна співпрацювати відповідно до розділу III.

2. Роблячи застереження відповідно до пункту 1, федеральна держава не може застосовувати умови такого застереження для того, щоб виключити або значно зменшити свої зобов'язання щодо передбачення заходів, встановлених у розділі II. Загалом вона забезпечує широкі та ефективні правоохоронні можливості щодо таких заходів.

3. Щодо положень цієї Конвенції, застосування яких входить до юрисдикції штатів, що утворюють федерацію, або інших подібних територіальних одиниць, які згідно з конституційною системою федерації не зобов'язані вживати законодавчих заходів,

федеральний уряд інформує компетентні органи таких штатів про згадані положення, висловлюючи свою схвальну думку, та заохочує їх до вжиття відповідних заходів для введення в дію таких положень.

Стаття 42 - Застереження

Шляхом направлення письмового повідомлення на ім'я Генерального секретаря Ради Європи будь-яка Держава під час підписання або здачі на зберігання своєї ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення або приєднання може заявити, що вона користується застереженням(и), передбаченим(и) у пункті 2 статті 4, пункті 3 статті 6, пункті 4 статті 9, пункті 3 статті 10, пункті 3 статті 11, пункті 3 статті 14, пункті 2 статті 22, пункті 4 статті 29 та пункті 1 статті 41. Не може бути зроблено жодних інших застережень.

Стаття 43 - Статус та відкликання застережень

1. Будь-яка Сторона, яка зробила застереження відповідно до статті 42, може повністю або частково відкликати його, направивши повідомлення на ім'я Генерального секретаря. Таке відкликання набуває чинності в день отримання такого повідомлення Генеральним секретарем. Якщо у повідомленні зазначається, що відкликання застереження має набути чинності у визначений у повідомленні день, та така дата є пізнішою, ніж дата отримання повідомлення Генеральним секретарем, відкликання набуває чинності у такий пізніший день.

2. Сторона, яка зробила застереження, згадане у статті 42, відкликає таке застереження повністю або частково, як тільки це дозволяють обставини.

3. Генеральний секретар Ради Європи може періодично запитувати Сторони, які зробили одне або декілька застережень, згаданих у статті 42, про можливість відкликання такого застереження (таких застережень).

Стаття 44 - Зміни

1. Зміни до цієї Конвенції можуть пропонуватися будь-якою Стороною; вони направляються Генеральним секретарем Ради Європи Державам-членам Ради Європи, а також Державам, які не є членами Ради Європи, але брали участь у її розробці, та всім Державам, які приєдналися або були запрошені приєднатися до цієї Конвенції згідно з положеннями статті 37.

2. Будь-яка зміна, запропонована Стороною, передається до Європейського комітету з проблем злочинності (ЄКПЗ), який надає Комітетові Міністрів свою думку щодо такої запропонованої зміни.

3. Комітет Міністрів розглядає запропоновану зміну і думку, представлену ЄКПЗ, та після консультацій з Державами, які не є членами Ради Європи, але є Сторонами цієї Конвенції, може прийняти зміну.

4. Текст будь-якої зміни, прийнятої Комітетом Міністрів згідно з пунктом 3 цієї статті, направляється Сторонам для прийняття.

5. Будь-яка зміна, прийнята відповідно до пункту 3 цієї статті, набуває чинності після того, як всі Сторони повідомлять Генерального секретаря про їх прийняття.

Стаття 45 - Вирішення спорів

1. Європейський комітет з проблем злочинності (ЄКПЗ) інформується про тлумачення та застосування цієї Конвенції.

2. У разі спору між Сторонами щодо тлумачення або застосування цієї Конвенції, вони намагаються вирішити спір шляхом переговорів або будь-яких інших мирних засобів на свій вибір, включаючи подання спору до ЄКПЗ, до арбітражного суду, рішення якого є обов'язковим для виконання Сторонами, або до Міжнародного суду, за домовленістю заінтересованих Сторін.

Стаття 46 - Консультації Сторін

1. Сторони у разі необхідності періодично консультуються з метою сприяння:

a. ефективному використанню та застосуванню цієї Конвенції, включаючи виявлення будь-яких її проблематичних питань, а також наслідків будь-якої заяви або застереження, зробленого згідно з цією Конвенцією;

b. обміну інформацією про суттєві зміни у галузі права, політики або технології, що стосуються кіберзлочинності, та збору інформації в електронній формі;

c. розгляду можливих додатків або змін до цієї Конвенції.

2. Європейський комітет з проблем злочинності (ЄКПЗ) регулярно інформується про результати консультацій, згаданих у пункті 1.

3. ЄКПЗ у разі необхідності сприяє проведенню консультацій, згаданих у пункті 1, та вживає необхідних заходів для надання допомоги Сторонам у їхніх зусиллях щодо внесення змін або доповнень до Конвенції. Щонайпізніше через три роки після набуття чинності цією Конвенцією Європейський комітет з проблем злочинності (ЄКПЗ) у співпраці зі Сторонами проводить перегляд усіх положень Конвенції та, у разі необхідності, пропонує будь-які відповідні зміни.

4. Витрати, пов'язані з виконанням положень пункту 1, сплачуються Сторонами у визначений ними спосіб, крім випадків, коли такі витрати сплачуються Радою Європи.

5. Секретаріат Ради Європи допомагає Сторонам у виконанні ними їхніх функцій за цією статтею.

Стаття 47 - Денонсація

1. Будь-яка Сторона може в будь-який час денонсувати цю Конвенцію шляхом направлення письмового повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи.

2. Така денонсація набуває чинності в перший день місяця, який настає після завершення тримісячного періоду від дня отримання повідомлення Генеральним секретарем.

Стаття 48 - Повідомлення

Генеральний секретар Ради Європи повідомляє Держави-члени Ради Європи та Держави, які не є членами Ради Європи, але брали участь у розробці цієї Конвенції, а також всі Держави, які приєдналися або були запрошені приєднатися до цієї Конвенції, про:

- a. будь-яке підписання;
- b. здачу на зберігання будь-якої ратифікаційної грамоти або документа про прийняття, схвалення або приєднання;
- c. будь-яку дату набуття чинності цією Конвенцією відповідно до статей 36 і 37;
- d. будь-яку заяву, зроблену відповідно до статті 40, або застереження, зроблене відповідно до статті 42;
- e. будь-який інший акт, повідомлення або інформацію, що стосується цієї Конвенції.

На посвідчення чого нижчепідписані, належним чином на це уповноважені представники підписали цю Конвенцію.

Вчинено в Будапешті 23 листопада 2001 року англійською та французькою мовами, причому обидва тексти є рівно автентичними, в одному примірнику, який зберігатиметься в архівах Ради Європи. Генеральний секретар Ради Європи надсилає завірені копії цієї Конвенції кожній Державі-члену Ради Європи, Державам, які не є членами Ради Європи, але брали участь у розробці цієї Конвенції, а також будь-якій Державі, запрошеній приєднатися до неї.

Рекомендація № R (81) 3 Комітету міністрів Ради Європи «Про виховання та освіту дітей від народження до восьмирічного віку»

Ухвалено Комітетом міністрів на 328-му засіданні заступників міністрів від 23 січня 1981 р.

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи, беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами і що цієї мети можна досягти, зокрема, спільними діями в соціальній та культурній сферах, пам'ятаючи Декларацію ООН про права дитини (1959), зважаючи на рекомендацію 874 (1979) Асамблеї "Про Європейську хартію з прав дитини", зважаючи на Декларацію про виховання та освіту дітей від народження до восьмирічного віку, ухвалену на конференції "Від народження до восьмирічного віку: маленькі діти в європейському суспільстві у 80-ті роки", що її організувала Рада з культурного співробітництва в Страсбурзі 17 - 20 грудня 1979 року, згадуючи, що ця конференція стала одним із внесків Ради Європи до Міжнародного року дитини (1979), беручи до уваги важливість виховання та освіти дітей від народження до восьмирічного віку, рекомендує урядам держав-членів:

- a) врахувати в своїй політиці в царині виховання та освіти маленьких дітей принципи, викладені в 1-му розділі Додатка до цієї рекомендації, та вжити заходів з імплементації принципів, про які йдеться в розділі 2-му цього Додатка;
- b) забезпечити, щоб рекомендацію було якнайширше розповсюджено серед зацікавлених осіб і установ.

Додаток до Рекомендації № R (81) 3

I. Принципи виховання та освіти дітей від народження до восьмирічного віку

A. Права дитини

Дитина має право користуватись основними правами, визначеними в Декларації ООН про права дитини, а також правом якнайповніше розвивати свої фізичні, емоційні, інтелектуальні, соціальні й духовні можливості та правом на повагу до неї як особистості, що має власні права.

Звичайно, спочатку дитина залежить від родини, яка визнає та забезпечує ці права. Родина живе в більш широкому соціальному середовищі, від якого вона має одержувати потрібну допомогу для здійснення цих зобов'язань. Проте, подаючи таку допомогу, слід подбати про те, щоб не підірвати батьківської відповідальності за дитину.

Усі служби, які беруть участь у розвитку маленьких дітей, зокрема служби охорони здоров'я, освіти та соціальні служби, мають працювати спільно з сім'ями і через них, щоб забезпечити неперервність виховання дітей.

В. Виховання і освіта маленьких дітей

Виховання і освіта дітей-дошкільнят має відповідати таким критеріям:

- задовольняти потребу дитини в безпеці й любові, а також у суспільному житті, куди входить і дозвілля, з іншими дітьми та дорослими;
- забезпечувати умови для міцного фізичного й розумового здоров'я;
- стимулювати творчий та інтелектуальний розвиток дитини, її вміння самовиражатися;
- допомагати дитині інтегруватися в її середовище й розв'язувати життєві проблеми, заохочувати незалежність дитини, ініціативну та вільну гру;
- поважати культурну, психічну ідентичність дитини й визнавати її унікальність та індивідуальність;
- відкрити і сім'ї, і дошкільнє середовище для більш широких кіл, щоб дитина могла зустрічатися з іншими людьми різного віку.

Освіту треба зробити доступною для всіх дітей, батьки яких бажають, щоб їхні діти навчалися протягом щонайменше двох років до вступу до початкової школи. Брак фінансових ресурсів не повинен стати перешкодою для дітей, які потребують такої освіти.

Служби підтримки - серед них служби охорони здоров'я, освіти та соціальні служби - мають відігравати важливу роль у розвитку всіх дітей, але форми здійснення цього розвитку повинні враховувати особливі потреби дітей, які відрізняються ступенем розвитку, особистими можливостями й культурним оточенням:

- i) діти, які мешкають у міських регіонах, мають велику потребу в освіті й вихованні у зв'язку з умовами життя в містах: брак простору, різного роду забруднення, небезпека на вулицях, відсутність батьків (час, який батьки проводять на роботі, плюс час на дорогу);
- ii) дітей, які мешкають у сільській та рідконаселеній місцевості, обслуговувати значно складніше, тому треба знайти нетрадиційні й гнучкі рішення, щоб наблизити дошкільну освіту до цих дітей;
- iii) діти, які живуть в умовах надзвичайних соціально-економічних злиднів, мають особливі потреби;
- iv) діти з культурних меншин, які представляють корінні народи чи іммігрантські кола, мають одержувати освіту як базис для взаємного збагачення, що сприятиме їхній інтеграції в регіональну або національну громаду;
- v) діти з особливими потребами повинні, якщо це необхідно, мати доступ до відповідних закладів.

Для виявлення, оцінки й подолання причин інвалідності спільно зі службою охорони дитинства та психологічними службами для дітей мають функціонувати в рамках дошкільного й освітнього забезпечення служби охорони здоров'я.

С. Особи та органи, що опікуються вихованням і освітою маленьких дітей

Усі, хто бере участь у вихованні й освіті маленьких дітей (зокрема сім'я в найширшому розумінні, громада і громадські об'єднання, волонтери, вчителі), повинні мати можливість використовувати досягнення сучасних досліджень та знання про розвиток концепції раннього виховання, а також за потреби брати участь у таких дослідженнях.

Фахівцям слід давати фахову підготовку і забезпечувати постійне підвищення кваліфікації. Все це має бути найвищої якості.

II. Роль держав-учасниць

Зважаючи на важливість виховання і освіти дітей від народження до восьмирічного віку в європейському суспільстві 80-х років, держави-члени повинні:

i) організувати виховання і освіту маленьких дітей у тісній співпраці з батьками, що є засобом доповнення виховання в сім'ї та першим етапом неперервної освіти. Цього можна досягти:

- забезпечуючи відповідне фінансування;

- поліпшивши сімейне, соціальне й трудове законодавство;

- плануючи освітні системи таким чином, щоб освіти не переривати і дітей виховувати творчими й прогресивними людьми;

ii) виховувати в батьках, і в майбутніх також, відповідальність за виховання маленьких дітей;

iii) брати на себе відповідальність або підтримувати організації й заклади, що опікуються вихованням маленьких дітей, зокрема тих дітей, які найбільше цього потребують;

iv) сприяти розвитку досліджень та підготовці персоналу й заохочувати цей розвиток та підготовку для створення найліпших умов для виховання і освіти дітей під наглядом фахівців найвищої кваліфікації, які, наскільки це можливо, працюватимуть у мультидисциплінарних командах;

v) забезпечити, щоб різні національні, регіональні й місцеві адміністрації координували діяльність служб сім'ї і охорони дитинства для гарантування неперервності освіти для дітей.

Рекомендація № R (83) 13 Комітету міністрів Ради Європи «Про роль середньої школи в підготовці молоді до життя»

Ухвалено Комітетом міністрів на 362-му засіданні заступників міністрів від 23 вересня 1983 р.

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи,

зважаючи на висновки проекту середньої освіти № 1 "Підготовка до життя" (1978 - 1982) Ради з культурного співробітництва (PKC),

беручи до уваги те, що Західна Європа переживає період змін і нестабільності, різний за інтенсивністю в різних регіонах,

свідомий того, що багато молодих людей сьогодні глибоко стурбовані своїм майбутнім, своєю роллю в суспільстві та можливістю одержати професійну підготовку і роботу,

вірячи в те, що майбутнє європейського суспільства залежить від уміння й готовності всіх його членів:

- i) визнавати, захищати і сприяти людським цінностям, демократії та правам людини;
- ii) сприяти європейському співробітництву, демонструвати почуття солідарності з усім світом і працювати заради миру;
- iii) розуміти і поважати інших, бути терпимими, визнавати право бути різними і боротися проти забобонів;
- iv) розв'язувати конфлікти відкрито і демократично;
- v) виявляти позитивне ставлення до навчання і роботи;
- vi) відповідати ініціативами на ситуації, що змінюються, включаючи різні форми зайнятості;
- vii) розуміти основні принципи оброблення інформації та сприймати поінформовану й соціально відповідальну позицію з наукових і технічних питань;
- viii) свідомо ставитися до повідомлень у засобах масової інформації та рекламі;
- ix) бути відповідальними за довкілля,

вірячи в те, що цим вимогам можуть відповідати лише незалежні й відповідальні чоловіки та жінки,

визнаючи, що хоча школа не єдине джерело освіти, сьогодні навіть більше, ніж завжди, вона має відігравати вирішальну роль у формуванні незалежних і відповідальних особистостей,

рекомендує урядам держав-членів:

- a) в політиці щодо середньої освіти врахувати принципи, які містяться в Додатку до цієї рекомендації, та довести їх до відома уповноважених органів, щоб ці принципи було розглянуто та в разі потреби враховано;

b) забезпечити, щоб цю рекомендацію було якнайширше розповсюджено серед усіх осіб і установ, які опікуються середньою освітою.

Додаток до Рекомендації № R (83) 13

Керівні принципи для осіб, відповідальних за програми підготовки молоді до життя

1. У підготовці молодих людей до життя в суспільстві слід приділяти особливу увагу потребам молоді в період, який охоплює роки, що безпосередньо передують чи йдуть одразу по закінченні обов'язкового навчання в школі. Це пояснюється тим, що:

i) ці роки є періодом інтенсивного особистого й соціального розвитку;

ii) саме в цей час усі молоді люди мають визначити своє майбутнє;

iii) у багатьох державах-членах молоді люди досягають повноліття через кілька років після закінчення обов'язкового навчання в школі.

2. Освітні системи мають давати всім молодим людям можливість одержати потрібні знання, навички і виробити позиції в таких вирішальних сферах, що тісно пов'язані між собою, як:

i) підготовка до життя в демократичному суспільстві. Вона повинна включати права і основні свободи людини, обов'язки й відповідальність громадян, політику й економіку. Така підготовка має допомогти молодим людям брати участь у громадському житті на місцевому й національному рівнях та розуміти міжнародну політику;

ii) підготовка до особистого життя. Вона повинна охоплювати основні цінності, а також особисті, сімейні й громадські стосунки. Молоді треба дати досвід особистого прийняття рішень, розв'язання проблем і планування;

iii) підготовка до культурного життя. Вона має: дати молодим людям можливість знаходити в культурному житті джерела духовного збагачення і брати в ньому активну участь; включати ознайомлення з культурною, духовною, історичною й науковою спадщиною, а також підготовку до життя в мультикультурному суспільстві. Концепцію культури слід тлумачити в широкому сенсі, а культурі треба знайти місце, на яке вона заслуговує, в контексті вивчення всіх предметів;

iv) підготовка до світу праці. В обов'язковій середній школі вона повинна: бути пов'язана з підготовкою до широкої перспективи трудового життя; охоплювати як теоретичний вступ до змісту і форм праці, так і професійний досвід. Під час професійно-технічної підготовки спеціалізація повинна проходити поступово, якщо можливо, після загального вивчення елементів, які є спільними для споріднених спеціальностей. Усі молоді люди мають розуміти, яку важливу роль відіграватимуть наука і техніка в їхньому житті.

3. Школи повинні передбачати дальше навчання й підготовку, пропонуючи в перспективі неперервного навчання відповідні консультації та послуги, що спрямовують і молодь, і дорослих до здобуття різних ступенів освіти, а також до вищої освіти. Щоб допомогти молоді

якнайліпше скористатися цими можливостями, школи мусять приділяти особливу увагу набуттю навичок спілкування та техніці навчання.

4. Активне партнерство між школою та іншими соціальними інститутами сприятиме підготовці молодих людей до життя. Зокрема, з користю для себе школа могла б співпрацювати:

- i) із сім'єю - тісно співпрацюючи з батьками;
- ii) з місцевою громадою - завдяки участі цієї громади в житті школи й вільної участі молоді в житті громади;
- iii) з соціальними й політичними інституціями - проводячи дискусії з лідерами громадської думки, ознайомлюючи з місцевими і національними державними установами й відвідуючи їх, а також проводячи відповідну позашкільну роботу;
- iv) з іншими країнами - через широкі особисті контакти, обміни, побратимство шкіл і листування учнів. Це заохочуватиме до вивчення іноземних мов;
- v) зі світом праці - через трудовий досвід і контакти з представниками працедавців і профспілок;
- vi) зі світом культури в найширшому сенсі - через активну участь у соціальній, художній і науковій діяльності та спорті.

5. Атмосфера, програми і організація шкіл мають бути такими, щоб давати молодим людям змогу на практиці застосувати досягнення демократії. Де це доцільно, молоді треба давати можливість:

- i) спільно з особами, що відповідають за їхню освіту, брати участь у прийнятті рішень, які потім оприлюднюються;
- ii) брати на себе відповідальність за самих себе, своїх товаришів, школу, сім'ю, своїх ровесників і свою громаду;
- iii) практикувати такі форми участі, як делегування і представництво;
- iv) входити до складу шкільних рад і неформальних учнівських груп.

6. Для того, щоб оволодіти відповідними знаннями, виробити позиції та набути навички, потрібні для проведення консультацій і допомоги, працівники шкіл мають отримувати допомогу у вигляді відповідної професійної підготовки та підвищення кваліфікації. Вчителів, зокрема, треба заохочувати:

- i) до розуміння психічних та емоційних потреб учнів;
- ii) до розвитку вмінь чуйно й демократично керувати;
- iii) до використання як засобу культурної й соціальної різноманітності учнів;
- iv) до здобуття знань про світ праці поза межами освітньої системи та набуття досвіду роботи.

7. Освітнянські керівні заклади мають надати школам як свободу дій, так і час, потрібний для встановлення партнерства з іншими соціальними інституціями, а також створювати можливості для участі учнів у цьому процесі.

8. Усім молодим людям треба гарантувати, що по закінченні обов'язкового навчання в школі їм буде запропоновано роботу або дальшу освіту чи підготовку. Для вразливих і неблагополучних груп треба вживати особливих заходів. Враховуючи, що молодіжну політику нерідко проводять кілька міністерств, а в міністерствах - департаменти, державам-членам варто переглянути їхні взаємозв'язки і за потреби вжити заходів для забезпечення послідовності цієї політики.

Рекомендація № R (2000) 4 Комітету міністрів Ради Європи «Про освіту дітей рома/циган у Європі»

Ухвалено Комітетом міністрів на 696-му засіданні заступників міністрів від 3 лютого 2000 р.

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи,

беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами і що цієї мети можна досягти, зокрема, спільними діями в сфері освіти,

визнаючи, що існує нагальна потреба розбудувати нові підвалини майбутніх освітніх стратегій щодо дітей рома/циган в Європі, зокрема з огляду на високий рівень неписьменності або напівписьменності серед них, високий рівень відсіву, низький відсоток дітей, що закінчують початкову школу, і стабільність таких факторів, як погане відвідування школи,

звертаючи увагу на те, що проблеми, з якими стикаються рома/цигани у сфері шкільного навчання, є передусім результатом тривалої освітньої політики минулого, яка призводила або до асиміляції, або до сегрегації дітей рома/циган в школі через те, що вони були "соціально й культурно відсталіми",

беручи до уваги, що несприятливе становище рома/циган в європейських суспільствах не можна змінити доти, доки дітям рома/циган не буде гарантовано рівність можливостей у сфері освіти,

беручи до уваги, що освіта дітей рома/циган має стати пріоритетом національних політик на користь рома/циган,

пам'ятаючи, що політики, спрямовані на розв'язання проблем, які стоять перед рома/циганами у сфері освіти, мають бути всебічними, базуватися на визнанні того факту, що проблема навчання в школі для дітей рома/циган пов'язана з цілою низкою інших факторів і передумов, зокрема економічного, соціального й культурного характеру, а також із боротьбою з расизмом і дискримінацією,

пам'ятаючи, що освітні політики на користь дітей рома/циган мають спиратися на активну політику щодо освіти дорослих і професійної освіти,

беручи до уваги, що подібно до документа про освіту дітей рома/циган у державах-членах Європейського Союзу (Резолюція Ради і зборів міністрів освіти спільно з Радою із забезпечення дітей циган і дітей, що мандрують, шкільною освітою від 22 травня 1989 року; 89/C 153/02), треба терміново підготувати документ, який охоплюватиме всі держави - члени Ради Європи,

пам'ятаючи Рамкову конвенцію про захист національних меншин, а також Європейську хартію регіональних мов і мов меншин,

пам'ятаючи рекомендації 563 (1969) і 1203 (1993) Парламентської асамблеї Ради Європи, в яких, серед іншого, йдеться про освітні потреби рома/циган в Європі,

пам'ятаючи резолюції 125 (1981), 16 (1995) і 249 (1993) і Рекомендацію 11 (1995) Конгресу місцевих і регіональних влад Європи щодо становища рома/циган в Європі,

пам'ятаючи загальнополітичну рекомендацію № 3 Європейської комісії проти расизму та нетерпимості "Боротьба проти расизму та дискримінації рома/циган в Європі",

пам'ятаючи про роботу, проведenu Радою з культурного співробітництва (CDCC) на виконання Резолюції 125 (1981) і, зокрема, публікацію доповіді "Цигани і мандрівники" (1985), переглянута в 1994 році (видання Ради Європи "Рома, цигани, мандрівники"),

вітаючи меморандум, підготовлений Групою фахівців з питань рома/циган "Документ про освітню політику щодо дітей рома: стратегічні елементи освітньої політики щодо дітей рома в Європі" (MG-S-ROM (97)11),

рекомендує урядам держав-членів у проведенні їхніх освітніх політик:

- керуватися принципами, викладеними в Додатку до цієї рекомендації;
- за допомогою національних каналів довести цю рекомендацію до відома зацікавлених державних установ відповідних країн.

Додаток до Рекомендації № R (2000) 4

Керівні принципи освітньої політики щодо дітей рома/циган в Європі

I. Структури

1. Освітнім політикам для дітей рома/циган в Європі слід давати підтримку відповідними ресурсами і гнучкими структурами, які потрібні для розуміння різноманітності населення рома/циган в Європі та які врахують існування груп рома/циган, що ведуть кочовий або напівкочовий спосіб життя. Можливо, для цього слід передбачити застосування дистанційного навчання, що базується на нових комунікаційних технологіях.

2. Потрібно наголосити на потребі ліпшої координації на міжнародному, національному, регіональному й місцевому рівнях, щоб уникнути розпорошення зусиль і сприяти спільній діяльності.

3. Для цього держави-члени мають забезпечити, щоб міністерства освіти з розумінням ставилися до питань освіти дітей рома/циган.

4. З метою забезпечення дітям рома/циган доступу до шкіл треба всіляко розвивати схеми дошкільної освіти й робити їх доступними для них.

5. Особливу увагу слід також приділяти забезпеченню тіснішого зв'язку з батьками, використовуючи при цьому за потреби посередників із громади рома/циган, що може сприяти в майбутньому конкретним кар'єрним можливостям. Батькам треба давати спеціальну інформацію та консультації про потребу в освіті, а також про механізми підтримки, які муніципалітети можуть запропонувати сім'ям. Між батьками і школами повинно існувати

взаєморозуміння. Відсторонення батьків, а також брак знань і освіти (навіть неписьменність) теж заважають дітям користуватися можливостями освітньої системи.

6. Щоб діти рома/циган могли користуватися рівними можливостями в школі, зокрема через проведення позитивних акцій, слід створити відповідні допоміжні структури.

7. З метою зменшити відстань між учнями-рома/циганами і більшістю учнів державам-членам пропонується забезпечити умови для втілення наведених вище політик і домовленостей у життя.

II. Навчальні плани і навчальні матеріали

8. Освітні політики на користь дітей рома/циган мають проводитися в рамках більш широких міжкультурних політик з урахуванням особливих рис культури Романі та несприятливого становища багатьох рома/циган у державах-членах.

9. Тому навчальний план у цілому і навчальні матеріали треба будувати таким чином, щоб врахувати культурну ідентичність дітей рома/циган. Історію та культуру Романі треба вводити в навчальні матеріали з метою відобразити культурну ідентичність дітей рома/циган. Слід заохочувати участь представників громади рома/циган у розробленні навчальних матеріалів з історії, культури або мови рома/циган.

10. Але держави-члени мають гарантувати, що це не призведе до введення окремих навчальних планів, що може спричинити організацію окремих класів.

11. Держави-члени повинні також заохочувати розроблення навчальних матеріалів, що базуються на перевірній практиці, щоб допомогти вчителям в їхній щоденній роботі з учнями-рома/циганами.

12. У країнах, де розмовляють мовою Романі, дітям рома/циган слід пропонувати можливість навчатись у школі рідною мовою.

III. Набір і підготовка вчителів

13. Щоб допомогти майбутнім учителям ліпше розуміти учнів-рома/циган, важливо дати їм спеціальні знання та підготовку. Проте освіта дітей рома/циган має залишатись невід'ємною частиною загальної освітньої системи.

14. Треба залучати громаду рома/циган до розроблення таких навчальних планів і до безпосередньої участі в передачі інформації майбутнім учителям.

15. Слід підтримувати підготовку й набір учителів з громади рома/циган.

IV. Інформація, науково-дослідна робота і оцінка

16. З метою знайдення місцевих відповідей на місцеві потреби держави-члени мають заохочувати інноваційні дослідження/невеличкі ділові проекти. Результати цих проектів слід поширювати.

17. Треба тактовно відстежувати підсумки освітніх політик для дітей рома/циган. Слід запрошувати до участі в моніторингу всіх учасників освітнього процесу дітей рома/циган (шкільне керівництво, учителів, батьків, неурядові організації).

18. Оцінюючи підсумки освітніх політик, спрямованих на дітей рома/циган, слід враховувати багато критеріїв, серед них рівень особистого й соціального розвитку, не обмежуючись лише показниками рівня відвідування й кількості тих, хто кинув школу.

V. Консультації та координація

19. Держава має сприяти залученню всіх зацікавлених сторін (міністерств освіти, керівництва шкіл, родин та організацій рома) до участі у формуванні, здійсненні й моніторингу освітніх політик щодо рома/циган.

20. Треба залучати також посередників із громади рома/циган, зокрема для полегшення контактів між рома/циганами, більшістю населення і школами та уникнення конфліктів у школі; це стосується всіх рівнів шкільного навчання.

21. Міністерствам освіти в рамках діяльності, спрямованої на поліпшення обізнаності, про що йшлося вище в пункті 3 розділу I, потрібно сприяти координації зусиль усіх зацікавлених сторін і дозволити обмін інформацією між керівними освітніми установами різних рівнів.

22. Держави-члени мають і далі заохочувати і підтримувати обмін досвідом і позитивною практикою.

Рекомендація № R (91) 9 Комітету міністрів державам-членам "Про невідкладні заходи у справах сім'ї"

Прийнята Комітетом міністрів 9 вересня 1991 року на 461-му засіданні заступників міністрів

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи, зважаючи на велику кількість справ, що стосуються сім'ї та потребують вжиття негайних дій з метою запобігання шкідливим, а іноді й незворотним наслідкам, відзначаючи, що у багатьох випадках суди та інші уповноважені органи, які опікуються справами сім'ї, не в змозі забезпечити оперативне вирішення питань, коли інтересам дітей та інших осіб, які потребують особливого захисту і допомоги, загрожує серйозна небезпека, визнаючи, що існуючі невідкладні заходи не завжди дають змогу судам та іншим уповноваженим органам задовільно вирішувати деякі термінові справи і зокрема справи, що стосуються незаконного переміщення дітей, чи коли їхньому благополуччю загрожує серйозна небезпека, вважаючи, що держави зобов'язані приділяти першочергову увагу невідкладним заходам стосовно справ сім'ї та забезпечити достатні засоби для захисту інтересів сім'ї, погоджуючись з тим, що ефективні невідкладні заходи мають стати загальнодоступними, відзначаючи, що бажано також зробити кроки, які б заохочували заінтересованих осіб і осіб, що діють від їх імені, терміново вимагати належного застосування існуючих невідкладних заходів, рекомендує урядам держав-членів докласти необхідних зусиль для імплементації нижченаведених принципів і забезпечити, щоб для судів та інших уповноважених органів, які опікуються справами сім'ї, були доступними дієві невідкладні заходи для захисту дітей та інших осіб, які потребують особливого захисту і допомоги та інтересам яких загрожує серйозна небезпека.

Принцип 1

Суди та інші уповноважені органи, що займаються справами сім'ї, повинні мати достатні повноваження і засоби для захисту дітей та осіб, інтересам яких загрожує серйозна небезпека і які потребують особливого захисту і допомоги.

Особливого захисту треба надавати дитині, благополуччю якої загрожує серйозна небезпека внаслідок відсутності піклування або будь-якого поганого фізичного чи психічного поведіння, або яку незаконно забрали чи можуть забрати у особи, призначеної бути її опікуном.

Принцип 2

У надзвичайно термінових ситуаціях такі суди або уповноважені органи мають бути готові вживати негайні дії.

Принцип 3

1. Для прийняття найоперативніших рішень необхідно передбачити прості та швидкі процедури. З цією метою можна застосовувати такі механізми:

- порушувати справу на підставі простої заяви;
- дозволити суду або уповноваженому органу діяти на власний розсуд;
- ухвалювати тимчасові заходи без розгляду справи;
- застосовувати всі сучасні комунікаційні технології для того, щоб покращити процедуру порушення та розгляду справ, передачі заяв і обміну інформацією між судами, уповноваженими органами та сторонами у справі;
- дозволяти судам або уповноваженим органам брати активну участь у провадженні справи, пошуку та наданні доказів;
- запобігати неправомірним спробам будь-якої сторони відкласти призначення невідкладних заходів.

2. Національні органи влади повинні забезпечити поширення інформації про невідкладні заходи серед громадськості та осіб, до яких можуть звернутися по допомогу люди, котрі потребують цієї інформації.

3. У разі необхідності має швидко надаватись правова допомога та відповідні консультації.

4. Судам та іншим уповноваженим органам необхідно надати повноваження приймати рішення, які підлягають негайному виконанню.

5. Судам та іншим уповноваженим органам необхідно надати достатні повноваження для того, щоб забезпечити негайне виконання їхніх рішень.

Принцип 4

Існування міжнародного аспекту у справах, що стосуються сім'ї, жодним чином не повинно слугувати підставою для відстрочки у прийнятті рішення. Для цього держави мають забезпечити доступність простих і швидких процедур.

Зокрема, наступні заходи, на додаток до перерахованих вище в Принципах 1-3, мають застосовуватись у випадках, коли необхідним є міжнародне співробітництво між судами та іншими уповноваженими органами:

1. Особам, які проживають за кордоном і звертаються по правову допомогу та консультації, має надаватись, у разі потреби, будь-яка необхідна допомога, а також допомога перекладача.

2. Такі справи повинні передаватися до судів або інших уповноважених органів без затримки і розглядатись швидко.
3. Будь-яка необхідна додаткова інформація з-за кордону, пов'язана з фактами чи нормами права, повинна отримуватись негайно.
4. З метою сприяння міжнародному співробітництву в справах, що стосуються сім'ї, держави мають стати сторонами міжнародних договорів, які передбачають таку співпрацю, та ефективно застосовувати договори. Держави повинні розглянути можливість скасування застережень стосовно цих договорів, якщо це прийнятно.
5. У разі необхідності та з метою забезпечення оперативного вживання невідкладних заходів слід застосовувати інші форми співробітництва між державами.
6. У справах, пов'язаних із поверненням дитини, суди та інші уповноважені органи повинні:
  - застосовувати відповідні заходи для повернення дитини;
  - прийняти, якщо це можливо, рішення про повернення дитини протягом шести тижнів після одержання оформленої заяви від органу, який займається цією справою; рішення про повернення дитини має виконуватись негайно.

Рекомендація № R (85) 4 Комітету міністрів державам-членам "Про насильство в сім'ї"

Прийнята Комітетом міністрів 26 березня 1985 року на 382-му засіданні заступників міністрів

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи, вважаючи, що сім'я є основним організаційним утворенням у демократичному суспільстві, вважаючи, що охорона сім'ї передбачає захист усіх її членів від будь-якої форми насильства, що досить часто трапляється між ними, вважаючи, що насильство притаманне будь-якій дії або бездіяльності, яка завдає шкоди життю, фізичній чи психологічній недоторканності та свободі людини або суттєво перешкоджає розвитку особистості, вважаючи, що подібне насильство зачіпає, зокрема, з одного боку, інтереси дітей, з іншого - жінок, хоча і різним чином, вважаючи, що дітям належить право на особливий захист з боку суспільства від будь-якої з форм дискримінації чи пригноблення, а також від будь-якого зловживання владою у сім'ї та інших утвореннях, вважаючи, що те саме стосується жінок, оскільки вони де-факто є об'єктом певної нерівності, а це перешкоджає надходженню повідомлень про будь-які порушення, де жінки виступають потерпілою стороною, беручи до уваги в цьому випадку свою Резолюцію (78) 37 "Про рівність подружжя у цивільному праві", беручи до уваги Рекомендацію № R (79) 17 "Про захист дітей від поганого поведження", беручи до уваги матеріали 4-го Колоквіуму Ради Європи з питань кримінології, що стосуються поганого поведження з дітьми у сім'ї, беручи до уваги Рекомендацію 561 (1969) Консультативної асамблеї Ради Європи "Про захист меншин від поганого поведження", рекомендує урядам держав-членів:

I. З метою запобігання насильству в сім'ї:

1. Збудити громадську думку стосовно поширення, серйозності та специфічних рис насильства в сім'ї, з тим щоб отримати підтримку для здійснення заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем;

2. Сприяти поширенню серед сімей знань та інформації про соціальні та сімейні стосунки, ранньому виявленню потенційно конфліктних ситуацій та вирішенню міжособистісних та внутрісімейних конфліктів;

3. Забезпечити відповідну професійну підготовку для всіх осіб, які є відповідальними за втручання у випадках прояву насильства в сім'ї, зокрема для тих, які за своїми функціональними обов'язками мають виявляти такі випадки або мати справу з жертвами цих випадків;

4. Налагодити і сприяти організації та підтриманню роботи агенцій, асоціацій чи фондів, які мають на меті надання допомоги жертвам випадків насильства в сім'ї, виявляючи належну повагу до приватного життя інших осіб;

5. Створити адміністративні відділи або багатопрофільні заклади, метою яких було б піклування про жертв насильства в сім'ях і які мали б повноваження розглядати ці випадки.

До їхніх повноважень можуть належати такі:

- отримувати повідомлення про вчинення актів насильства в сім'ї;

- влаштовувати медичний огляд на вимогу жертви;

- допомагати, піклуватись та давати поради різним сторонам, причетним до випадків насильства в сім'ї, проводити для цього соціальні розслідування;

- передавати і в сім'ї, і в суди для дітей або в органи прокуратури інформацію про справи, які, на думку відділу або управління, мають бути передані на розгляд тієї чи іншої із згаданих інстанцій;

6. Обмежити ці відділи або управління суворими правилами стосовно розголошення інформації, до якої вони мають доступ при здійсненні своїх повноважень.

II. 3 метою повідомлення про акти насильства у сім'ї:

7. Для осіб, які дізнались про випадки насильства в сім'ї, поширити спеціальну інформацію про доцільність та можливість повідомити про це уповноважені органи, зокрема ті, які зазначені в пунктах 4 та 5, або про безпосереднє втручання для надання допомоги особі, яка перебуває в небезпеці;

8. Розглянути можливість скасування зобов'язання, яке накладається на представників певних професій, щодо збереження таємниці і, таким чином, дозволити їм надавати органам, зазначеним у пункті 5, будь-яку інформацію стосовно випадків насильства у сім'ї.

III. 3 метою втручання держави відразу після акту насильства в сім'ї:

9. Робити кроки задля гарантування того, щоб у випадках насильства в сім'ї було швидко вжито відповідних заходів, хоча б і тимчасових, для захисту жертви та запобігання подібним інцидентам;

10. Вжити заходів, які у випадку конфлікту між подружжям гарантуватимуть захист дітей від будь-якого насильства, до якого може призвести конфлікт, що може серйозно зашкодити розвиткові особистості дитини;
11. Вжити необхідних заходів для гарантування того, щоб інтересам жертви не завдавалась шкода внаслідок застосування громадських, адміністративних та каральних заходів, усвідомлюючи, що останні можуть використовуватись тільки в крайньому разі;
12. Переглянути законодавство стосовно права карати дітей на предмет обмеження або заборони тілесних покарань, навіть якщо порушення такої заборони не обов'язково має наслідком кримінальну відповідальність;
13. Вивчити можливість передачі справ про випадки насильства в сім'ї тільки фахівцям - працівникам органів прокуратури, слідства або судам першої інстанції;
14. Зробити кроки, спрямовані на забезпечення проведення в таких випадках, як правило, психосоціального дослідження, та щоб саме на підставі результатів дослідження і відповідно до критеріїв, які враховують інтереси жертви, так само, як і дітей в сім'ї, прокуратура або суд могли запропонувати або вжити заходів некримінального характеру, особливо у випадках, коли підозрюваний або обвинувачений дає згоду на здійснення нагляду з боку уповноважених соціальних, медико-соціальних органів чи установ, що здійснюють умовне звільнення;
15. Не розпочинати судового переслідування за фактами насильства в сім'ї, крім випадків, коли цього вимагає жертва чи потребують громадські інтереси;
16. Вжити заходів для забезпечення захисту членів сім'ї, які дають свідчення у справі про насильство в сім'ї, від зовнішнього тиску. Зокрема, неповнолітнім має надаватись допомога відповідного адвоката. Більше того, правила присяги не повинні зменшувати доказову силу такого свідчення;
17. Вивчити можливість запровадження спеціальних обвинувачень за правопорушення, вчинені в сім'ї.

Рекомендація № R (87) 20 Комітету міністрів державам-членам "Про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх"

Прийнята Комітетом міністрів 17 вересня 1987 року на 410-му засіданні заступників міністрів

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи, вважаючи, що молоді люди - це особи, які перебувають у процесі розвитку, і, відповідно, всі заходи, що вживаються стосовно них, мають носити виховний характер, вважаючи, що при соціальному впливі на злочинність неповнолітніх необхідно враховувати особистість та особливі потреби неповнолітніх, а також те, що вони потребують спеціалізованого втручання, а у разі необхідності - й особливого поводження, що ґрунтується, зокрема, на принципах, проголошених у Декларації Організації Об'єднаних Націй про права дитини, упевнені в тому, що карна система стосовно неповнолітніх і надалі має бути спрямована на їхню освітню і соціальну інтеграцію, та, наскільки це можливо, запобігати позбавленню неповнолітніх волі, вважаючи, що заходи стосовно неповнолітніх мають вживатися переважно у звичному для них оточенні та із залученням громадськості, зокрема на місцевому рівні, упевнені, що неповнолітнім мають надаватись такі самі процедурні гарантії, як і дорослим, враховуючи попередню діяльність Ради Європи стосовно злочинності неповнолітніх і зокрема Резолюцію (78) 62 "Про злочинність неповнолітніх і соціальні зміни", а також висновки 14-ї наукової кримінологічної конференції "Запобігання злочинності неповнолітніх: Роль громадських установ у суспільстві, що змінюється", звертаючись до Мінімальних стандартних правил Організації Об'єднаних Націй з відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила), рекомендує урядам держав-членів переглянути, якщо це необхідно, їхнє законодавство і практику з метою:

I. Запобігання

Для цього:

1. Почати застосовувати або продовжити застосування конкретних заходів, спрямованих на усунення непристосованості та злочинності неповнолітніх, зокрема:
  - a) шляхом запровадження всебічної політики, що сприятиме соціальній інтеграції молоді;

b) шляхом надання спеціальної допомоги і запровадження в школах, молодіжних або спортивних закладах спеціалізованих експериментальних програм, спрямованих на кращу інтеграцію молоді, яка відчуває серйозні труднощі в цих питаннях;

c) шляхом вжиття технічних та ситуативних заходів задля обмеження існуючих можливостей для скоєння молоддю правопорушень;

II. Неприсягнення до відповідальності - посередництва

Для цього:

2. Сприяти розвитку процесу неприсягнення до відповідальності і посередництва на рівні органу, що притягає до відповідальності (відмова від порушення кримінальної справи) або на рівні поліції - в країнах, де поліція здійснює функції обвинувачення, - для того щоб запобігти притягненню неповнолітніх до відповідальності за системою кримінального судочинства з відповідними наслідками; залучати до цієї справи служби або комісії у справах захисту дітей;

3. Вживати необхідних заходів для забезпечення:

- згоди неповнолітнього на застосування заходів, згідно з якими неприсягнення до відповідальності є умовним і, в разі необхідності, домогтися взаємодії з його сім'єю;

- належної уваги до прав та інтересів як постраждалого, так і неповнолітнього;

III. Відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх

Для цього:

4. Забезпечити, щоб справи стосовно неповнолітніх розглядались більш оперативно, уникати невиправданих відстрочок з метою створення ефективної виховної дії;

5. Уникати передачі неповнолітніх до судів для дорослих, якщо існують суди для неповнолітніх;

6. Уникати, по можливості, затримання неповнолітніх і за будь-яких обставин сприяти уповноваженим органам у здійсненні нагляду за умовами такого затримання;

7. Заборонити тримання неповнолітніх під вартою, крім особливих випадків скоєння більш дорослими підлітками дуже тяжких злочинів; у цих випадках обмежувати тривалість тримання неповнолітніх під вартою і тримати їх окремо від дорослих. Передбачити, щоб такі рішення приймались переважно після консультації з соціальною службою на предмет альтернативних пропозицій;

8. Зміцнювати правовий статус неповнолітніх під час розгляду справи, у тому числі під час розслідування поліцією, визнаючи, крім іншого:

- презумпцію невинуватості;

- право використовувати захисника, який може, у разі необхідності, бути офіційно призначений і послуги якого оплачує держава;

- право на присутність батьків або іншого законного представника, які мають бути поінформовані з самого початку процесу;
- право неповнолітніх на виклик свідків, проведення їх допиту та очних ставок;
- можливість для неповнолітніх просити проведення повторної експертизи або будь-якого іншого рівноцінного заходу розслідування;
- право неповнолітніх на висловлювання і, в разі необхідності, на вираження своєї думки з приводу заходів, що можуть бути вжиті стосовно них;
- право на апеляцію;
- право вимагати перегляду призначених заходів;
- право неповнолітніх на повагу до їхнього особистого життя;

9. Сприяти створенню умов для одержання всіма особами, які задіяні на різних етапах ведення слідства (поліція, захист, обвинувачення, судді, соціальні працівники), спеціальної підготовки в галузі прав неповнолітніх і щодо злочинності неповнолітніх;

10. Забезпечити, щоб записи в поліцейських протоколах, які стосуються неповнолітніх, були конфіденційними і надавались тільки органам судової влади або рівнозначним органам, а також щоб ці записи не використовувались після того, як особи, котрих це стосується, досягли повноліття, за виключенням вагомих на це підстав, визначених у національному законодавстві;

IV. Втручання

11. Забезпечити, щоб втручання, яке здійснюється відносно неповнолітніх правопорушників, відбувалось переважно у звичному для них оточенні, при повазі їхнього права на освіту та їхньої особи, а також задля сприяння їхньому особистому розвитку;

12. Передбачити, щоб строк втручання мав точно визначені межі, щоб тільки судові або рівнозначні адміністративні органи мали право його встановлювати, щоб ці самі органи могли достроково припиняти втручання;

13. Якщо необхідна державна опіка:

- урізноманітнити форми державної опіки з метою створення для неповнолітнього найсприятливіших умов, які відповідали б його віку, проблемам і середовищу (прийомні родини, дитячі будинки);
- засновувати невеличкі виховні установи, які б вписувались у соціальне, економічне та культурне оточення неповнолітніх;
- передбачити, щоб особиста свобода неповнолітнього обмежувалась якнайменше і щоб спосіб здійснення цього обмеження перебував під контролем судових органів;
- сприяти, по можливості, підтриманню зв'язків неповнолітнього з його сім'єю при застосуванні всіх форм виховання під опікою.

Для цього:

- уникати поміщення неповнолітнього у місцях, які знаходяться занадто далеко або є важкодоступними;

- підтримувати зв'язки між місцем перебування неповнолітнього та його сім'єю;

14. З метою поступової відмови від ув'язнення та збільшення кількості альтернативних заходів надавати перевагу тим із них, які дають більше можливостей для соціальної інтеграції неповнолітніх шляхом навчання і професійної освіти, а також шляхом використання дозвілля чи інших видів діяльності;

15. Серед таких заходів звернути особливу увагу на ті, які:

- передбачають умовний нагляд і надання допомоги;

- спрямовані на те, щоб подолати стійкість злочинної поведінки неповнолітніх шляхом покращення їхньої здатності до соціальної адаптації завдяки активним виховним діям (включаючи "інтенсивну посередницьку діяльність");

- включають відшкодування збитків, завданих злочинними діями неповнолітнього;

- включають громадські роботи, які відповідають віку неповнолітнього та виховній меті;

16. У справах, коли за національним законодавством не можна уникнути покарання у вигляді позбавлення волі:

- встановити шкалу вироків, яка б найкращим чином відповідала становищу неповнолітніх; запровадити для них умови відбування покарання більш сприятливі, ніж для дорослих, зокрема що стосується напіввільного режиму та дострокового звільнення, а також призначення і відміни умовного покарання;

- вимагати від судів обґрунтування вироків про позбавлення волі;

- тримати неповнолітніх окремо від дорослих, або, у виняткових випадках, коли з міркувань дотримання режиму суд приймає рішення про спільне тримання, захищати неповнолітніх від шкідливого впливу дорослих;

- передбачити як загальноосвітнє, так і професійне навчання молодих в'язнів, бажано в колективі, або вживати будь-яких інших заходів, що допоможуть неповнолітнім повернутись до суспільства;

- передбачити надання неповнолітнім виховної підтримки і можливої допомоги після звільнення задля їх соціальної реабілітації;

17. Переглянути, у разі необхідності, своє законодавство стосовно підлітків-правопорушників, з тим щоб відповідні суди також мали змогу, зважаючи на особу правопорушника, виносити виховні за змістом вироків, що сприятимуть його соціальній інтеграції;

V. Дослідження

18. Сприяти та заохочувати проведення порівняльних досліджень щодо злочинності неповнолітніх з метою створення засад для формування політики з цього питання, приділяючи основну увагу:

- запобіжним заходам;
- взаємовідносинам між поліцією та молоддю;
- впливові нової кримінальної політики на функціонування правової системи стосовно неповнолітніх;
- спеціалізованому навчанню кожного, хто працює у цій галузі;
- порівняльній характеристиці злочинності неповнолітніх і молодих дорослих правопорушників, а також заходам перевиховання і соціальної інтеграції для кожної з цих вікових груп;
- заходам, альтернативним позбавленню волі;
- залученню громадськості до піклування про молодих правопорушників;
- взаємозв'язку між демографічними факторами та ринком праці, з одного боку, і злочинністю неповнолітніх, з іншого;
- ролі засобів масової інформації у питаннях, що стосуються злочинності та впливу на неї;
- закладам на зразок молодіжного омбудсмана або комісії з розгляду скарг щодо захисту прав молоді;
- заходів і процедур примирення молодих правопорушників з потерпілими.

Рекомендація № R (87) 6 Комітету міністрів державам-членам "Про прийомні сім'ї"

Прийнята Комітетом міністрів 20 березня 1987 року на 405-му засіданні заступників міністрів

Неофіційний переклад

Комітет Міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи, вважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами, зокрема, сприяючи прийняттю спільних правил у правових питаннях, визнаючи, що закон має захищати добробут дітей, визнаючи, що в інтересах дитини цілковито нормальним є залишатися з рідною сім'єю та те, що покращення підтримки цих родин зможе забезпечити зменшення потреби у прийомі дитини, враховуючи те, що можливим видається покращення правових систем, які регулюють прийом дітей для того, щоб сприяти розвитку особистості дитини та захистити її/його самого, а також його моральні та матеріальні інтереси, зважаючи на те, що покращення ситуації з прийомними батьками може позитивно вплинути на добробут дітей, усвідомлюючи, що розгляд наслідків прийому може бути представлений також в інших контекстах, таких як соціальний та інші, посилаючись на Резолюцію (77) 33 щодо місцезнаходження дітей та Рекомендацію № R (84) 4 "Про батьківську відповідальність", рекомендує урядам держав-членів включити в їхнє законодавство правила щодо прийомних сімей, які базуються на принципах, викладених у додатку до цієї Рекомендації.

Додаток до Рекомендації № R (87) 6

Для цілей цієї Рекомендації передача дитини на виховання відбувається, коли дитина доручається, але не так, як у випадку з усиновленням, подружжю або одній особі ("прийомним батькам"), котра піклується про дитину протягом тривалого або невизначеного відрізка часу, не має права законної опіки та не є одним із батьків дитини.

Принцип 1

1. Національне законодавство має запровадити систему контролю за прийомними батьками, для того щоб гарантувати дотримування усіх моральних і матеріальних умов, необхідних для належного розвитку дитини, зокрема беручи до уваги особисті якості прийомних батьків,

особливо їхню здатність виховувати дитину, та їхні житлові умови. Національне законодавство може забезпечити, щоб такий контроль не здійснювався у випадках, коли передача на виховання стосується близького родича.

2. Контроль має ґрунтуватися:

- на інформації, що подається прийомними батьками до уповноваженого органу, або
- до установи, яка надає повноваження, або
- до будь-якої іншої організації, що дасть змогу досягти цієї мети, наприклад, до установи, яка офіційно затверджує осіб, котрі постійно приймають дітей.

3. Уповноважений орган повинен втрутитись і забезпечити підтримку, якщо цього потребують інтереси дитини.

Принцип 2

Дитина має підтримувати особисті стосунки з рідною сім'єю, якій також надається інформація щодо благополуччя дитини, за умови, що це не зашкодить основним інтересам дитини.

Принцип 3

Прийомним батькам необхідно надати повноваження нести від імені юридичних представників дитини ту батьківську відповідальність, яка необхідна для щоденного піклування про дитину або у нагальних випадках.

Принцип 4

Перед прийняттям будь-якого важливого рішення, що стосується дитини, прийомним батькам, якщо це можливо, має бути надана можливість висловити їхні погляди.

Принцип 5

Після того як дитина адаптується у прийомній сім'ї, зокрема після тривалого перебування в такій сім'ї, прийомні батьки повинні мати можливість звернутися на умовах, що визначені національним законодавством, до будь-якого юридичного чи іншого уповноваженого органу стосовно одержання повноважень для несення певної батьківської відповідальності, включаючи, якщо це можливо, правову опіку.

Принцип 6

Якщо після адаптації дитини у прийомній сім'ї, зокрема після тривалого перебування в такій сім'ї, особа або орган влади, що здійснював процедуру поміщення дитини в сім'ю, хоче припинити її перебування там, а прийомні батьки чинять опір, рішення мають приймати судові або інші уповноважені органи.

Принцип 7

1. Перед тим як уповноважений орган, відповідно до Принципу 5 та 6, прийме рішення, рідні та прийомні батьки повинні мати можливість висловити свої погляди. Необхідно порадитись і з дитиною, якщо рівень її зрілості, з огляду на рішення, дозволяє зробити це.
2. Приймаючи рішення, уповноважений орган повинен, перш за все, керуватись інтересами дитини, беручи до уваги, зокрема, стосунки між дитиною, її рідними та прийомними батьками. Таке рішення має бути прийнятим без жодної неправомірної затримки.

Принцип 8

Договори, пов'язані з прийомом дитини, не повинні порушувати принципів, викладених у цій Рекомендації.

Рекомендація № R (84) 4 Комітету міністрів державам-членам "Про батьківську відповідальність"

Прийнята Комітетом міністрів 28 лютого 1984 року на 367-му засіданні заступників міністрів

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до пункту b статті 15 Статуту Ради Європи, вважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами, крім іншого, шляхом сприяння прийняттю загальних засад у правових питаннях, беручи до уваги, що з метою сприяння розвитку особистості дитини та захисту її особи, моральних та матеріальних інтересів є можливим покращити той сегмент правової системи, який регулює питання батьківської відповідальності, гарантуючи в той самий час рівність між батьками, рекомендує урядам держав-членів Ради Європи привести, де це необхідно, їхнє законодавство до відповідності принципам, що стосуються питань батьківської відповідальності та викладені у Додатку до цієї Рекомендації.

Додаток до Рекомендації № R (84) 4⁶⁸

Принцип 1

У цілях цієї Рекомендації:

- a) батьківська відповідальність є сукупністю обов'язків та прав, спрямованих на забезпечення морального і матеріального благополуччя дитини, зокрема на піклування про неї, підтримання з нею особистих відносин та забезпечення її освіти, утримання, правове представництво та управління її власністю;
- b) терміни "батько", "мати", "батьки" стосуються осіб, які за законом мають родинні стосунки з дитиною.

Принцип 2

У будь-якому рішенні уповноваженого органу про надання батьківської відповідальності чи визначення способу, в який ця відповідальність здійснюється, необхідно керуватись, головним

---

68 Коли ця рекомендація була прийнята, застосовуючи підпункт c пункту 2 статті 10 Правил процедури проведення засідань заступників міністрів,
- представники Данії, Ліхтенштейну, Норвегії та Сполученого Королівства залишили за своїми урядами право на дотримання або недотримання першого пункту Принципу 9, як це викладено у Додатку до Рекомендації;
- представники Нідерландів залишили за своїм урядом право дотримуватись або не дотримуватись Принципу 11, як це викладено у Додатку до Рекомендації.

чином, інтересами дитини. Але потрібно також дотримуватись принципу рівності між батьками та уникати дискримінації, зокрема на підставі статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного чи соціального походження, належності до національної меншини, власності, народження чи з інших причин.

Принцип 3

Коли уповноважений орган повинен прийняти рішення, пов'язане з наданням або здійсненням батьківської відповідальності і це рішення зачіпає основні інтереси дитини, необхідно порадитися з нею, якщо рівень її зрілості, з огляду на рішення, дозволяє зробити це.

Принцип 4

Коли особи, які несуть батьківську відповідальність, здійснюють її, завдаючи при цьому шкоди основним інтересам дитини, уповноважений орган за своєю ініціативою або у відповідь на звернення має вжити відповідних заходів.

Принцип 5

Батьківська відповідальність за дитину, народжену у шлюбі, належить обом батькам.

Принцип 6

У випадку розлучення або роздільного проживання подружжя орган, уповноважений розібратися, має керуватися принципом здійснення батьківської відповідальності. Відповідно, він повинен вжити належних заходів, наприклад, розподілити відповідальність між двома батьками або, якщо батьки згодні, забезпечити, щоб відповідальність неслась обопільно. Вносячи рішення, уповноважений орган має враховувати будь-яку угоду, укладену між батьками, якщо вона не зашкодить інтересам дитини.

Принцип 7

1. Якщо дитина народжена поза шлюбом і юридично родинні стосунки встановлюються тільки по відношенню до одного з батьків, батьківська відповідальність має належати цій особі.

2. Якщо дитина народжена поза шлюбом і юридично родинні стосунки встановлюються з огляду на обох батьків, національне законодавство може передбачити, щоб батьківська відповідальність неслась:

а) відповідно до положень Принципу 8: i) однією матір'ю; ii) одним батьком, якщо рішення прийнято уповноваженим органом або коли між обома батьками укладено угоду;

б) відповідно до її розподілу між обома батьками, стосовно чого прийнято рішення уповноваженим органом;

в) спільно обома батьками, якщо вони живуть разом, чи за угодою, укладеною між ними.

Принцип 8

В усіх випадках обоє батьків зобов'язані підтримувати дитину. Той із батьків, з яким дитина не живе, повинен мати можливість підтримувати з нею особисті стосунки, якщо вони серйозно не шкодитимуть інтересам дитини.

Принцип 9

1. У разі коли батьківська відповідальність несеється спільно обома батьками і один із них помирає, відповідальність має належати тому з батьків, хто залишається.
2. У разі коли той із батьків, хто одноосібно несе батьківську відповідальність, помирає, батьківська відповідальність має нестися тим із батьків, хто залишається, якщо інтереси дитини не потребують вжиття якихось інших заходів.
3. У разі коли живих батьків не залишається, уповноважений орган має прийняти рішення про призначення батьківської відповідальності. Національне законодавство може передбачати, щоб ця відповідальність передавалась членові родини або особі, яка була призначена тим із батьків, хто помер останнім, за умови, що інтереси дитини не потребують вжиття якихось інших заходів.

Принцип 10

1. У разі коли батьківська відповідальність несеється спільно обома батьками, будь-яке рішення, що зачіпає інтереси дитини, має бути прийнято за згодою обох батьків.
2. У разі незгоди та тоді, коли справа передається одним із батьків до уповноваженого органу, останній повинен, якщо того потребують інтереси дитини, докласти всіх зусиль, аби примирити батьків, якщо ж це не дасть позитивного результату - прийняти відповідне рішення.
3. З огляду на треті сторони має бути передбачена згода обох батьків, крім випадків, коли національне законодавство, зважаючи на важливість інтересів, що розглядаються, потребує вираження згоди.

Принцип 11

Кожному із батьків, як правило, має бути повідомлено про те, яке несення відповідальності йому не надається, - до міри, яка є необхідною, та в усіх випадках, коли це зачіпає основні інтереси дитини.

Рекомендація CM/Res (2012) 2 Комітету міністрів державам-членам щодо участі дітей та молоді до 18 років

Прийнята Комітетом міністрів 28 березня 2012р. на 1138-му засіданні заступників міністрів

Неофіційний переклад

Комітет міністрів, відповідно до положень статті 15 в Статуту Ради Європи, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, зокрема шляхом сприяння прийняттю спільних правил;

враховуючи необхідність забезпечення ефективної реалізації існуючих обов'язкових європейських та міжнародних документів, що стосуються захисту прав дітей, і зокрема:

Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ETS № 5);

Європейської конвенції про здійснення прав дітей (ETS № 160);

Європейської соціальної хартії (переглянутої) (ETS № 163);

Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (CETS № 201);

Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) (CETS № 202);

Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (UNCRC);

Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів; беручи до уваги:

цілі Ради Європи у сферах з питань прав дітей та молодіжної політики;

Третій саміт глав держав і урядів Ради Європи (Варшава, 2005 р.), і зобов'язання повною мірою дотримуватися Конвенції про права дитини;

Резолюцію CM/Res(2008)23 Комітету міністрів державам-членам про молодіжну політику Ради Європи;

відповідні висновки восьми конференцій Ради Європи міністрів у справах молоді, які відбулися з 1985 до 2008 роки;

Програму Ради Європи „Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми” та стратегічний намір щодо заохочення участі дітей;

посилаючись на рекомендації, які стосуються участі дітей та молоді, прийняті Комітетом міністрів, Парламентською Асамблеєю та Конгресом місцевих та регіональних влад Ради Європи, і зокрема:

Рекомендацію Res(2005)5 про права дітей, які перебувають в інтернатних установах;

Рекомендацію Res(2006)14 про громадянство та участь молоді у громадському житті;

Рекомендацію Rec(2006)19 про політику щодо підтримки позитивного виховання;

Рекомендацію CM/Rec(2009)10 про комплексні національні стратегії захисту дітей від насильства;

Рекомендацію CM/Rec(2010)7 про Хартію Ради Європи про освіту для демократичного громадянства та освіту з питань прав людини;

Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини;

Рекомендацію Парламентської Асамблеї 1864 (2009) „Сприяння участі дітей у прийнятті рішень, які затркують їхні інтереси”;

Рекомендацію 128(2003) Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи щодо Європейської хартії (переглянутої) „Участь молоді у місцевому та регіональному житті”;

нагадуючи про Конвенцію про права дитини та, зокрема статтю 12, у якій зазначається, що:

„1. Держави-учасниці забезпечують дитині, здатній сформулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що торкаються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

2. З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства”;¹⁶⁹

відзначивши, що стаття 12 є загальним принципом Конвенції про права дитини та пов'язана з усіма іншими статтями Конвенції і, зокрема, зі статтею 2 (право на недискримінацію), статтею 3 (першочергове рішення щодо найкращих інтересів дитини), статтею 5 (керівництво з боку батьків та заохочення здібностей дитини), статтею 6 (право на життя, зростання та розвиток), статтею 13 (право на свободу вираження поглядів), статтею 15 (право на свободу асоціацій) і статтею 17 (право на інформацію);

переконаний, що:

право бути почутими і сприйнятими всерйоз має фундаментальне значення для людської гідності і здорового розвитку кожної дитини і молоді людини;

прислуховуватись до дітей та молоді та приділяти належну увагу їхнім поглядам відповідно до їх віку та зрілості необхідно для ефективного здійснення їхнього права матисвої інтереси, у першу чергу враховувати в усіх питаннях, що торкаються їх, та бути захищеними від насильства, зневаги та поганого поводження;

потенціал, який мають діти та молодь, і внесок, який вони можуть зробити, це унікальний ресурс для зміцнення прав людини, демократії та соціальної згуртованості у європейських спільнотах,

---

69 Див. також Загальні зауваження Комітету ООН з прав дитини (2009) № 12 щодо права дитини бути почутою.

рекомендує урядам держав-членів:

забезпечити, щоб усі діти і молодь могли реалізувати своє право бути почутими, щоб їх сприймали всерйоз і брати участь у прийнятті рішень з усіх питань, які їх стосуються, слід приділяти належну увагу їхнім поглядам відповідно до віку та зрілості;

сприяти обміну знаннями та передовим досвідом щодо реалізації цієї рекомендації на місцевому, регіональному, національному та європейському рівнях разом із громадянським суспільством;

враховувати у своєму законодавстві, політиці і практиці принципи і заходи, що містяться у додатку до цієї рекомендації;

забезпечити, щоб цю рекомендацію, у тому числі додаток до неї, було перекладено та розповсюджено якомога більш широко, у тому числі серед дітей і молоді, використовуючи засоби зв'язку створені для дітей та молоді;

доручає Генеральному секретарю заохочувати участь дітей та молоді у розробці стандартів Організації, співпраці і оцінці діяльності та передати цю рекомендацію відповідним керівним комітетам Ради Європи, дорадчим та консультативним органам, а також конвенційним та моніторинговим органам, пропонуючи їм врахувати цю рекомендацію у своїй роботі;

доручає Генеральному секретарю передати цю рекомендацію усім державам-учасницям Європейської культурної конвенції (ETS № 18), які не є членами Ради Європи.

Додаток до Рекомендації CM/Rec(2012)2

Розділ I – Визначення

Відповідно до цієї рекомендації:

„діти і молодь” відноситься до будь-якої людини у віці до 18 років⁷⁰;

„участь” стосується окремих осіб і груп осіб, які мають право, засоби, простір, можливості та, у разі необхідності, підтримку вільно висловлювати свої погляди, бути почутими і брати участь у прийнятті рішень щодо питань, які їх стосуються, їхнім поглядам слід приділяти належну увагу відповідно до їх віку та зрілості.

---

⁷⁰ 18 років це зазвичай вік повноліття у більшості держав-членів Ради Європи. У той час як Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини визначає людей у віці до 18 років як дітей, у повсякденному житті термін „молоді люди” часто використовується для опису людей старше 12 або 13 років. Крім того, люди, яким виповнилося від 13 до 17 років зазвичай ідентифікують себе як „молоді люди”, а не як „діти” і часто хочуть, щоб до них так зверталися. Для статистичних цілей ООН визначає людей віком від 15 до 24 років, як молодь. Це визначення не суперечить юридичному визначенню дитини, передбаченому Конвенцією про права дитини та іншим відповідним міжнародним договорам.

Розділ II – Принципи

Немає вікових обмежень на право дитини або молоді вільно висловлювати свої погляди. Усі діти і молодь, в тому числі дошкільного, шкільного віку та ті, хто мають повну освіту, мають право бути почутими щодо питань, які їх стосуються; їхнім поглядам слід приділяти належну увагу відповідно до їх віку та зрілості.

Право дітей та молоді на участь застосовується без дискримінації за будь-якою ознакою раси, етнічної приналежності, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, інвалідності, народження, сексуальної орієнтації чи іншого статусу.

Необхідно приділити увагу поняттю здібностей дітей та молоді. Оскільки діти та молодь набувають більше можливостей, дорослі мають їх заохочувати, щоб вони все більше користувалися своїм правом впливати на питання, які мають до них відношення.

Необхідно докласти особливих зусиль, щоб забезпечити участь дітей та молоді з обмеженими можливостями, у тому числі тих, хто постраждав від дискримінації та багаторазової дискримінації.

Батьки та опікуни несуть основну відповідальність за виховання та розвиток дитини і, таким чином, відіграють фундаментальну роль в утвердженні та вихованні у дитини правана участь, починаючи з народження.

Для того, щоб мати можливість дійсно брати участь - діти та молодь мають бути забезпечені всією необхідною інформацією і мати відповідну підтримку для самозахисту, відповідно до їхнього віку та обставин.

Щоб участь була ефективною, значущою та стійкою, вона має бути зрозумілою як процес, а не одноразова подія, і вимагати постійного зобов'язання з точки зору часу та ресурсів.

Діти та молодь, які реалізують своє право вільно висловлювати свої погляди, повинні бути захищені від заподіяння їм шкоди, включаючи залякування, репресії, переслідування та порушення їхнього права на приватне життя.

Діти та молодь завжди повинні бути повністю поінформовані про рамки їхньої участі, у тому числі обмеження на їхню участь, очікувані та фактичні результати їхньої участі та про те, як у кінцевому результаті були враховані їхні погляди.

Відповідно до загального зауваження статті 12 Конвенції про права дитини, усі процеси, у яких діти та молодь можуть бути заслухані, мають бути прозорими та інформативними, добровільними, поважати все, що має відношення до життя дітей, відбуватися у доброзичливому для дітей середовищі, бути інклюзивними (недискримінаційними), супроводжуватися навчанням, бути безпечними і чутливими до ризику, а також підзвітними. Держави-члени мають інтегрувати ці вимоги в усі законодавчі та інші заходи для реалізації цієї рекомендації.

Розділ III – Заходи Захист права на участь

Для того, щоб захистити право на участь дитини або молоді держави-члени повинні:забезпечити максимально можливий правовий захист прав дітей та молоді на участь, у тому числі у конституціях, законодавстві та положеннях;

проводити періодичні огляди того, як точка зору дітей і молоді були почуті і враховані всерйоз у чинному законодавстві, політиці та на практиці і забезпечити, щоб в цих оглядах відповідним чином відгуки та власні оцінки дітей та молоді;

забезпечити дітей та молодь ефективними засобами правового захисту за допомогою доброзичливих до дитини засобів подання скарг, судових та адміністративних процедур, включаючи доступ до допомоги та підтримку щодо її використання, гарантуючи, що ці механізми доступні для дітей та молоді;

забезпечити гарантії, встановлені для дітей та молоді, які особливо страждають від порушення прав, у тому числі тих, які відокремлені від батьків, з числа національних меншин, інвалідів та осіб, які проживають в установах охорони здоров'я, в'язницях або у будинках, які знаходяться на утриманні громади;

переглянути та прагнути зняти законодавчі або практичні застереження, які обмежують право дітей або молоді бути почутими щодо усіх питань, які їх стосуються;

прийняти скоординований підхід до зміцнення участі дітей та молоді, та забезпечити, щоб їхня участь була посилена у структурах, які приймають політичні рішення;

створити, якщо ще не створено, відповідну і незалежну установу з прав людини, таку як омбудсмен/ комісар з прав дітей відповідно до Паризьких принципів;⁷¹

виділити необхідні фінанси та забезпечити компетентні людські ресурси для підтримки дітей та участі молоді у формальному та неформальному оточенні.

Сприяння та інформування про участь

З метою поширення інформації та підвищення поінформованості щодо участі дітей та молоді, держави-члени повинні:

здійснювати заходи щодо інформаційно-освітніх програм з підвищення обізнаності широкої громадськості, дітей, молоді, батьків та фахівців щодо права на участь дітей та молоді;

підвищити професійний потенціал щодо дітей та участі молоді серед вчителів, адвокатів, суддів, поліцейських, соціальних працівників, психологів, вихователів, співробітників будинків, які знаходяться на утриманні громад, та в'язниць, медичних працівників, державних службовців, співробітників імміграційної служби, релігійних лідерів і представників засобів масової інформації, а також серед керівників дитячих і молодіжних організацій. Наскільки це можливо, діти і молодь самі мають залучатися до заходів з нарощування потенціалу у якості тренерів та експертів;

---

⁷¹ Резолюція 48/134 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 р.

забезпечити дітей та молодь інформацією, що відповідає їхньому віку і обставинам, у тому числі у неписьмових формах, за допомогою соціальних мереж та інших засобів масової інформації, щодо їх прав та, зокрема їх права на участь, можливостей, які доступні для них, щоб це зробити, і де вони можуть отримати підтримку, щоб скористатися цими можливостями;

зробити права дітей та молоді віком до 18 років, включаючи право на участь, компонентом шкільної програми;

запропонувати ввести інструкцію щодо прав дітей та молоді віком до 18 років у навчальні плани всіх професій, включаючи роботу з дітьми та молоддю;

стимулювати програми за участю дітей та молоді, з тим, щоб краще зрозуміти погляди і досвід дітей та молоді, виявити перешкоди на шляху їхньої участі та шляхи їх подолання;

сприяти підтримці з боку однолітків та інформаційних мереж серед дітей та молоді з метою зміцнення їх потенціалу для здійснення свого права на участь.

Створення простору для участі

З метою забезпечення максимальних можливостей для всіх дітей та молоді щодо їхньої участі у вирішенні всіх питань, які їх стосуються, держави-члени мають:

закликати батьків та опікунів у рамках законодавства і навчальних програм для батьків поважати людську гідність дитини або молоді, його права, почуття та думки;

створити можливості для діалогу між поколіннями з метою заохочення взаємної поваги та співробітництва;

забезпечити активну участь дітей та молоді у всіх аспектах шкільного життя, зокрема за допомогою формальних та неформальних методів впливу, методів викладання та навчання, у шкільному середовищі, а також шляхом інтеграції рад школярів у шкільні спільноти;

забезпечити отримання освіти таким чином, щоб поважати людську гідність дитини або молоді і дати можливість вільно висловлювати свої погляди та брати участь у шкільному житті, наприклад, шляхом використання інтерактивних методів навчання і визнання неформальної освіти та неформального навчання;

підтримувати участь дітей та молоді в асоціативному та суспільному житті, міжкультурному навчанні, спорті, дозвіллі, мистецтві, роботі з дітьми та молоддю, проектувати легко доступні та неформальні методи їхньої участі;

інвестувати в неурядові організації, спрямовані на дітей та молодь, як сприятливі місця для їхнього вивчення;

створити консультативні органи для дітей та молоді на місцевому, регіональному чи національному рівнях, таких як дитячі та молодіжні ради, парламенти або форуми;

забезпечити, щоб постачальники послуг сім'ям та дітям, які спрямовані на підтримку дітей та молоді, брали участь у розробці послуг, наданні та оцінці;

розширити можливості для дітей та молоді вільно висловлювати свою думку через засоби масової інформації та безпечно брати участь віч-на-віч за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій у якості додаткового інструменту, а також інтегрувати розуміння принципів участі через засоби масової інформації та інформаційно-комунікаційні технології;

розширити можливості дітей та молоді брати участь у громадському житті та демократичних органах, включаючи можливість бути представниками в цих органах;

підтримати участь дітей, молоді та громадських організацій у моніторингу реалізації статті 12 та інших відповідних статей Конвенції про права дитини, а також реалізації відповідних документів Ради Європи та інших міжнародних стандартів у галузі прав дитини.

Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства CM/Rec (2009) 10

Вступ

У 2005 р. в рамках Варшавського саміту глави держав і урядів закликали Раду Європи:

- ефективно просувати права дитини та повністю виконувати зобов'язання щодо Конвенції ООН про права дитини;
- включати права дитини до всіх форм політики Ради Європи та координувати діяльність Ради Європи з питань дітей;
- ліквідувати всі форми насильства щодо дітей, зокрема шляхом реалізації трирічного плану дій та вживання специфічних заходів, спрямованих проти сексуальної експлуатації дітей.

Початок реалізації в 2006 р. програми «Розбудова Європи для дітей та з дітьми» став відповіддю на це доручення, яке згодом було визначене в Стратегії Ради Європи на 2009–2011 рр., ухваленій у Стокгольмі. Головною метою програми було допомогти особам, які приймають рішення, та іншим зацікавленим сторонам розробити й утілити життєво глобальні національні стратегії та політику, спрямовані на просування прав дитини і викоренення всіх форм насильства щодо дітей, у світлі Конвенції ООН про права дитини та згідно з рекомендаціями Комітету ООН з прав дитини та Дослідження Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей.

Для того щоб сформулювати рекомендації на європейському рівні, Рада Європи розпочала аналіз того, як проблема насильства враховується в національній політиці, законодавстві та практиці її держав-членів. Із цією метою застосовано поглиблений аналіз масштабів і характеру насильства щодо дітей, законодавчих та інституційних рамок, які було впроваджено задля боротьби із цим явищем, національних і місцевих запобіжних стратегій та їх реалізації, а також новітніх тенденцій у розробці політики. Чотири країни виявили бажання бути першими, чия політика стане об'єктом розгляду: Італія, Норвегія, Португалія та Румунія.

Після проведення циклу всебічних консультацій у кожній з досліджуваних країн було підготовлено чотири доповіді, які містять пропозиції щодо розробки стратегії боротьби з насильством, а також поради щодо включення до неї прикладів національної, регіональної та місцевої позитивної практики. Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства, що ґрунтуються на висновках з доповідей та рекомендаціях, сформульованих у Дослідженні ООН з питань насильства щодо дітей, а також враховують діяльність Ради Європи в галузі прав дитини взагалі, пропонують багатодисциплінарні та методичні національні рамки для запобігання та реагування на всі форми насильства щодо дітей. Ці керівні принципи повинні також стимулювати вкрай

необхідні культурні зміни в усьому, що стосується сприймання дітей як активних учасників цих змін і сприймання дитинства в суспільстві в цілому.

Хоч керівні принципи призначені, передовсім, для осіб, які приймають рішення, однак вони також адресовані й представникам різних професій, що працюють для дітей та з дітьми, сім'ям, громадам, громадянському суспільству, ЗМІ та, власне, дітям.

Керівні принципи було розроблено редакційною групою під керівництвом пані Марти Сантос Паїс, що складалася з представників чотирьох досліджуваних країн, міжнародних і національних експертів, представників ЮНІСЕФ, Офісу Комісара з прав людини та Європейської Комісії, уповноважених з прав дитини, і НУО. В процесі розробки керівні принципи передавалися на розгляд численним партнерам, спочатку з нагоди проведення конференції на вищому рівні у Стокгольмі (Швеція, 8–10 вересня 2008 р.), потім в рамках Платформи Ради Європи з прав дитини у Страсбурзі (1–2 червня 2009 р.), що дозволило організувати процес консультацій з ключовими партнерами, зокрема з компетентними керівними комітетами та органами Ради Європи.

У листопаді 2009 р. Комітет міністрів Ради Європи (що представляє 47 держав-членів) ухвалив рекомендацію, яка містить керівні принципи. Рада Європи сподівається, що цей документ і процес, який привів до його ухвалення, сприятимуть розробці національних стратегій як у Європі, так і поза її межами.

Рекомендація CM/Rec (2009)10 щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства

Комітет міністрів, відповідно до статті 15 b Статуту Ради Європи;

посилаючись на Третій саміт глав держав і урядів (Варшава, 16–17 травня 2005 р.) та взятє в його межах зобов'язання вживати специфічних заходів з метою викоренення всіх форм насильства щодо дітей;

посилаючись на «Стратегію на 2009–2011 рр. — Розбудова Європи для дітей і з дітьми», яка закріплює за Радою Європи роль ініціатора та координатора національних і регіональних ініціатив, спрямованих на боротьбу з насильством щодо дітей, а також Європейського форуму з контролю за виконанням рекомендацій, що містяться в Дослідженні Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей;

посилаючись на пан'європейську кампанію з підвищення рівня обізнаності громадськості щодо проблеми тілесного покарання «“Ні!” — тілесним покаранням», розпочату Радою Європи 15 червня 2008 р. в Загребі, Хорватія;

вважаючи, що добробут і найвищі інтереси дітей є основними цінностями, які визнаються державами-членами та які потребують підтримки без будь-якої дискримінації;

визнаючи, що насильство щодо дітей порушує права дитини та ставить під загрозу розвиток дитини та її спроможність користуватися рештою своїх фундаментальних прав;

звертаючи увагу на те, що насильство щодо дітей існує в усіх державах і зачіпає дітей, незалежно від їхньої статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, належності до національних меншин, майнового стану, походження, сексуальної орієнтації, стану здоров'я, розумової або фізичної неповноцінності та інших обставин;

вважаючи, що незахищеність і вразливість дітей, а також їх залежність від дорослих у тому, що стосується їх зростання та розвитку, виправдовують примноження зусиль з боку сім'ї, суспільства та держави щодо запобігання насильству та захисту дітей;

зважаючи на Європейську конвенцію з прав людини (ETS № 5), яка визнає за будь-якою особою, що перебуває в межах юрисдикції держави-члена, у тому числі за дітьми, право на захист від катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, право на свободу та безпеку, право на справедливий судовий розгляд;

зважаючи на переглянуту Європейську соціальну хартію (ETS № 163), зокрема на її положення щодо права дітей на захист від недбалості, насильства та експлуатації;

ураховуючи Європейську конвенцію про здійснення прав дітей (ETS № 160), Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197), Конвенцію про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201), а також інші відповідні правові інструменти Ради Європи;

зважаючи на такі рекомендації Комітету міністрів державам-членам: Рекомендацію CM/Rec (2009) 5 про заходи із захисту дітей від шкідливого контенту і поведінки та із заохочення їх активної участі в новому інформаційно-комунікаційному середовищі; Рекомендацію CM/Rec (2008) 11 про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції або заходи; Рекомендацію Rec (2006) 19 про політику, спрямовану на підтримку позитивного батьківства; Рекомендацію Rec (2006) 12 про надання дітям прав у новому інформаційно-комунікаційному середовищі; Рекомендацію Rec (2006) 5 про План дій Ради Європи на 2006–2015 рр. зі сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів у Європі; Рекомендацію Rec (2005) 5 про права дітей, що мешкають у спеціалізованих дитячих закладах; Рекомендацію Rec (2002) 5 про захист жінок від насильства; Рекомендацію Rec (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації;

зважаючи на такі рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи: Рекомендацію 1854 (2009) про доступ інвалідів до прав та їх повноцінну та активну участь у житті суспільства; Рекомендацію 1828 (2008) про зникнення новонароджених з метою їх незаконного всиновлення в Європі; Рекомендацію 1815 (2007) про проституцію – яку позицію обрати?; Рекомендацію 1778 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань; Рекомендацію 1666 (2004) про загальноєвропейську заборону на тілесні покарання дітей;

беручи до уваги Конвенцію ООН про права дитини, зокрема її статтю 19, яка чітко зобов'язує держави захищати дітей від усіх форм насильства в будь-який час та в будь-якому місці;

ураховуючи належним чином інші відповідні міжнародні інструменти та зобов'язання в цій галузі, зокрема Декларацію та План дій щодо запобігання та викоренення сексуальної експлуатації дітей і підлітків, прийнятих у Ріо-де-Жанейро (2008);

нагадуючи рекомендації, сформульовані в Дослідженні Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей, зокрема рекомендацію про запровадження різнобічних і систематичних рамок для реагування на насильство щодо дітей, інтегрованих до національних процесів прийняття рішень шляхом розробки державних стратегій, політики та планів з боротьби проти насильства щодо дітей, а також рекомендацію про створення центрального органу, найкраще на міністерському рівні, що здійснював би контроль за реалізацією заходів із запобігання та боротьби з насильством;

беручи на себе зобов'язання просувати національні комплексні стратегії з охорони прав дитини та захисту дітей від усіх форм насильства, що ґрунтуються на Конвенції ООН про права дитини та на стандартах Ради Європи та розроблені за участю дітей;

рекомендує урядам держав-членів, відповідно до їхніх міжнародних зобов'язань і цілком враховуючи специфічні національні, регіональні й місцеві структури та їхні відповідні компетенції:

- a) включити, коли це необхідно, до їхнього законодавства, політики та практики викладені принципи та втілювати в життя, коли це необхідно, заходи, які передбачено в Керівних принципах політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства, які викладено в Додатку I до цієї рекомендації;
- b) сприяти реалізації та застосуванню керівних принципів у тих галузях, на які не поширюється пряма відповідальність і повноваження державних органів, але в яких ці органи мають певну владу або можуть відігравати певну роль;
- c) забезпечити якомога ширше розповсюдження цієї рекомендації шляхом проведення кампаній з підвищення рівня громадської обізнаності та налагодження співробітництва з громадянським суспільством, незалежними організаціями із захисту прав дитини, ЗМІ, приватним сектором, дітьми та їхніми сім'ями;
- d) співробітничати, через їхні центральні органи, що займаються питаннями прав дитини та викоренення насильства щодо дітей, з Радою Європи в тому, що стосується розробки, втілення в життя та контролю за реалізацією національних стратегій;
- e) співробітничати зі Спеціальним представником Генерального секретаря ООН, який займається питаннями насильства щодо дітей.

Додаток I до Рекомендації CM/Rec (2009) 10 Керівні принципи політики Ради Європи щодо комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства

1. Короткий виклад питання

Відповідно до рекомендацій Комітету ООН з прав дитини та рекомендацій, що містяться в Дослідженні Генерального секретаря ООН з питань насильства щодо дітей, ці керівні принципи сприяють розробці та втіленню в життя національних глобальних рамок з охорони прав дитини та ліквідації насильства над дітьми.

Керівні принципи спираються на визначення понять «дитина» та «насильство», що наводяться відповідно в статтях 1 та 19 Конвенції ООН про права дитини.

В основі керівних принципів лежать вісім загальних принципів (захист від насильства; право на життя, виживання і розвиток; відсутність дискримінації; гендерна рівність; участь дітей; обов'язки держави; обов'язки та участь інших сторін; найвищі інтереси дитини) та чотири робочі принципи (багатовимірна природа насильства; комплексний підхід; міжсекторне співробітництво; врахування інтересів різних сторін). Це — провідні принципи всього документа, включаючи розділи про комплексну діяльність нанаціональному, регіональному та місцевому рівнях; про заходи, спрямовані на виховання та підвищення обізнаності; про правові, політичні та інституційні рамки; продослідження та збір даних.

Керівні принципи заохочують до сприяння культурі поваги до прав дитини, що ґрунтується на досконалому знанні прав дитини та усвідомленні дитячої вразливості й дитячих здібностей. Вони призначені, передовсім, для представників усіх професій, які працюють у безпосередньому контакті з дітьми.

Основні рекомендації, що містяться в Керівних принципах, закликають до розробки комплексної національної стратегії із захисту дітей від насильства. Ця стратегія розглядається як багатосторонній і методичний механізм (повністю інтегрований до національної політики з просування та захисту прав дітей, з визначеними реалістичними цілями та передбаченими часовими межами), координацією та контролем за роботою якого повинен займатися єдиний орган (якщо це можливо та відповідає національному законодавству), що має достатні кадрові й фінансові ресурси та спирається на сучасні наукові знання.

Керівні принципи заохочують створювати послуги та механізми, адаптовані до потреб дітей. Їхнім призначенням є охорона прав дітей і найкраще забезпечення інтересів дитини. Одна з рекомендацій, яка є дуже важливою, закликає до того, щоб представники всіх професій, які працюють у контакт з дітьми, обов'язково повідомляли про випадки насильства щодо дітей.

Керівні принципи рекомендують посилити міжнародне співробітництво з метою запобігання насильству щодо дітей у масштабах усієї Європи.

2. Цілі, сфера застосування, визначення та принципи

2.1. Цілі

Цілями Керівних принципів є:

- a. захист прав дітей, зокрема тих, що стали жертвами насильства ;
- b. запобігання та боротьба з усіма формами насильства щодо дітей ;
- c. сприяння прийняттю, втіленню в життя та контролю за реалізацією комплексних національних стратегій із захисту дітей від насильства ;
- d. посилення міжнародного співробітництва з метою охорони прав дитини та захисту дітей від насильства.

2.2. Сфера застосування та визначення⁷²

1. Дитиною є будь-яка особа віком до 18 років, в тому числі й дитина-жертва, свідок або дитина, що вчинила насильство.
2. Відповідно до статті 19 Конвенції ООН про права дитини, визначення поняття «насильство» охоплює всі форми фізичного та психологічного насильства, образи, зловживання, відсутність піклування, недбале та брутальне поводження, експлуатацію, у тому числі сексуальні зловживання⁷³. Це визначення передбачає насильство щодо дітей і в сім'ї, і в інших місцях. Ідеться про насильство не тільки між дорослими та дітьми, а й між дітьми.

2.3. Принципи

Загальні принципи

Захист від насильства

Кожна дитина має право на захист від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образ, зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів або будь-якої іншої особи, яка опікується дитиною⁷⁴.

Право на життя та найкращі шанси на виживання й розвиток

---

72 Див. також Додаток II - Словник специфічних термінів.

73 Див. також Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії та Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах.

74 Ст. 19 Конвенції ООН про права дитини.

Кожна дитина має невід’ємне право на життя та забезпечення максимальними можливостями для виживання й розвитку⁷⁵.

Відсутність дискримінації

Усі діти, незалежно від їхньої статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, сексуальної орієнтації, стану здоров’я, обмежених фізичних чи розумових можливостей і будь-яких інших обставин, повинні бути захищені від усіх форм насильства й отримувати догляд і допомогу, необхідні для забезпечення їх максимальними можливостями для виживання та здорового розвитку.

Ґендерна рівність

Комплексний підхід до боротьби з насильством повинен враховувати відмінності, що існують між статями, та належним чином зважати на той факт, що хлопці та дівчата можуть наражатися на різні ризики, пов’язані з насильством, і що наслідки цього насильства не є для них однаковими.

Участь дітей

1. Діти мають право вільно висловлювати свої погляди з усіх питань, що стосуються їхнього життя, причому поглядам дитини повинна приділятися належна увага згідно з її віком і зрілістю⁷⁶. Участь дітей, зокрема, передбачає :

- a. допомогу дітям у висловленні їхніх поглядів, повага та врахування цих поглядів у всіх ситуаціях, що їх стосуються ;
- b. надання дітям можливості бути заслуханими під час будь-якого судового, адміністративного чи позасудового розгляду.

2. Діти мають право активно залучатися, з урахуванням їхніх можливостей та з їхньої усвідомленої згоди, до втілення в життя та до оцінювання політики і програм із запобігання насильству. Держава та інші відповідні учасники повинні прислухуватися до поглядів дітей, виходячи з того, що їхні точки зору можуть бути корисними та можуть сприяти поліпшенню якості рішень, які передбачається прийняти.

Обов’язки держави

1. Держава несе головну відповідальність за дотримання прав дитини та захист усіх дітей, які перебувають в межах її юрисдикції, від усіх форм насильства, навіть найменш тяжких, у будь-який час і в будь-якому місці⁷⁷. Держави повинні розробляти заходи та програми, які спираються на перевірені дані та визначаються найвищими інтересами дітей, аби виявляти фактори, що породжують насильство, та ефективно реагувати на всі його прояви.

---

75 Там само, ст. 6.

76 Там само, ст. 12

77 Там само, ст. 19

2. Визнаючи важливу роль, яку відіграють сім'ї в забезпеченні розвитку та добробуту дітей і охороні їхніх прав, зокрема права на захист від усіх форм насильства, держава повинна надавати підтримку сім'ям у тому, що стосується виконання виховних функцій, шляхом :

- a. створення мережі доступних, гнучких і якісних послуг у галузі догляду за дитиною⁷⁸;
- b. сприяння позитивному поєднанню сімейного та професійного життя ;
- c. розробки програм з поліпшення знань батьків і зі сприяння здоровому та позитивному сімейному середовищу⁷⁹;
- d. врахування прав дитини на всіх етапах процесу формування бюджету.

Обов'язки та участь інших сторін

Відповідальність за попередження насильства щодо дітей лежить також на всіх службах, установах і фахівцях, які працюють у контакті з дітьми, на батьках і сім'ях, на ЗМІ, приватному бізнесі, релігійних громадах та на громадянському суспільстві.

Найвищі інтереси дитини

Під час вживання будь-яких заходів, що стосуються дітей, у тому числі заходів, спрямованих на їх захист від насильства, забезпечення найвищих інтересів дітей повинне мати першочергове значення.

Робочі принципи

1. Насильство щодо дітей є складним явищем. Це означає, що різні чинники впливають на вчинення, повторення та припинення насильства. Обставини, за яких здійснюється насильство, повинні розглядатися в їх сукупності та взаємодії, оскільки у даному випадку йдеться не про явище, яке виникає в результаті простого причинно-наслідкового зв'язку.

2. Робота з попередження насильства вимагає налагодження взаємодії на міжсекторному рівні. Це передбачає, зокрема, забезпечення координації між різними службами центральної, обласної та регіональної влади, між урядом та громадянським суспільством.

3. Боротьба з насильством над дітьми вимагає застосування комплексного (системного, цілісного) підходу. Такий підхід дає змогу розглядати різні чинники (культурні, психологічні, поведінкові, соціально-економічні, фізичні, політичні та ін.), спираючись на загальні принципи. Це означає, що всі програми та заходи, спрямовані на попередження та захист дітей від насильства, а в ширшому контексті — із забезпечення прав дитини, повинні охоплювати значний спектр дисциплін і секторів. Подібно до цього і різні розділи Керівних принципів є взаємозв'язаними та мають розглядатися сукупно.

4. Такий підхід, за якого залучаються різні зацікавлені сторони, є необхідним для викоренення насильства щодо дітей, оскільки це — обов'язок не лише державних органів і служб, а й усіх

---

78 Див. Рекомендацію Rec (2002) 8 Комітету міністрів про денні послуги з догляду за дитиною⁸.

79 Див. Рекомендацію Rec (2006) 19 Комітету міністрів про політику, спрямовану на підтримку позитивного батьківства.

складників суспільства, зокрема державних установ, місцевих органів влади, неурядових організацій, фахівців, ЗМІ, сімей та дітей. При плануванні, реалізації та оцінюванні програм і заходів, спрямованих на захист дітей від насильства, основна увага повинна приділятися :

а. налагодженню між сім'ями та державою партнерських стосунків, що засновані на довірі та повазі до різних культур і традицій ;

б. налагодженню справжнього діалогу з дітьми та поступовому створенню культури поваги до поглядів дітей, включаючи надання їм інформації щодо результатів різних процесів і пояснення щодо того, як їхні погляди й точки зору було взято до уваги.

3. Комплексна діяльність на національному, регіональному та місцевому рівнях

3.1. Національні комплексні стратегії із захисту дітей від насильства

1. Багатодисциплінарне, об'єднане в єдину систему коло питань (далі — стратегія), що є інтегрованими до національних процесів прийняття рішень, спираються на Конвенцію ООН про права дитини та залучають усі зацікавлені сторони, становлять собою найбільш ефективний та тривалий спосіб вирішення проблеми насильства щодо дітей. Стрижнем стратегії має бути комплекс ефективних і вичерпних первинних, вторинних та третинних превентивних заходів⁸⁰ спрямованих на дітей та сім'ї, багатодисциплінарних та розроблених з метою задоволення потреб дітей та сімей. Така стратегія повинна мати реалістичні цілі з чітко визначеними часовими межами, спиратися на достатні людські та фінансові ресурси, а також на сучасні наукові знання (щодо заходів, які діють) і регулярно оцінюватися.

2. Стратегія має спиратися на взаємодію на міжсекторному рівні, охоплюючи такі сфери, як охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, органи, відповідальні за планування та державне фінансування, правоохоронні органи та судову систему. На національному рівні орган, основним завданням якого є захист дітей від насильства, повинен (якщо це можливо та відповідає національному законодавству) відігравати ключову роль у тому, що стосується координації та контролю за реалізацією стратегії. Його здатність мобілізувати різні сектори задля проведення різнобічної діяльності є визначальним фактором для довгострокового успіху стратегії.

3. Усі сторони, зацікавлені в просуванні та захисті прав дитини, а саме: державні, регіональні та місцеві органи влади, незалежні організації із захисту прав людини, представники різних професій, що працюють для дітей і з дітьми, дослідники, громадськість та ЗМІ — мають брати

---

⁸⁰Превентивні заходи, що стосуються суспільства в цілому, розглядаються як первинні. Вони мають на меті запобігати насильству шляхом розв'язання широкого кола проблемних питань (Наприклад, виховання чи охорона здоров'я) та знижувати такі фактори ризику, як безробіття і соціальне виключення. Вторинні превентивні заходи стосуються дітей, які наражаються на значний ризик стати жертвами насильства або вчинити насильство. Ці заходи стосуються, наприклад, дітей наркоманів чи алкоголіків. Третинні превентивні заходи мають за мету запобігти, виправити або зменшити наслідки вже вчиненого насильства. Вони зосереджують увагу на реабілітації та реінтеграції жертв насильства та осіб, винних у його скоєнні.

участь у розробці, реалізації та оцінюванні стратегій. Діти повинні не тільки бути вислуханими, а й мати можливість робити свій внесок (з їхньої усвідомленої згоди та відповідно до рівня їхньої зрілості) у проведення діяльності, до якої залучені різні зацікавлені сторони. Слід передбачити достатні фінансові надходження, аби забезпечити справжню участь дітей.

4. Необхідно розробити різні методики оцінювання досягнутих результатів і заходів, передбачених у рамках стратегії на всіх рівнях, у тому числі міжсекторному. Таке оцінювання повинне здійснюватися регулярно з метою виявлення придатних та ефективних заходів і політики, спрямованих на запобігання насильству та боротьбу з ним.

5. Слід забезпечувати поширення інформації про реалізацію стратегій і покращувати видимість заходів, що вживаються для запобігання насильству та боротьби з ним, зокрема, заохочуючи до проведення обговорень на рівні державних, регіональних і місцевих виборних органів.

3.2. Діяльність на регіональному та місцевому рівнях

1. Заходи із запобігання насильству на місцевому рівні мають дуже важливе значення тому, що вони здійснюються в безпосередній близькості від сімей і дітей, на яких, власне, орієнтовані ці послуги. Саме на цьому рівні зацікавлені особи отримують підтримку, що відповідає їхнім потребам і особливостям.

2. Державні органи влади визначають загальнонаціональні норми щодо надання послуг, а регіональні та місцеві органи повинні дотримуватися цих норм та запровадити відповідне їх забезпечення через встановлення мережі послуг та застосування механізмів, що враховуватимуть інтереси дітей. До обов'язків регіональних і місцевих органів влади також належить збирання даних про випадки насильства щодо дітей; розробка, вживання та контроль за вживанням запобіжних заходів; фінансування та облаштування приміщень тощо.

3. Державні та регіональні органи влади повинні надавати необхідну підтримку програмам із запобігання насильству на місцевому рівні в тому, що стосується їх фінансування, організації навчання, оцінки та моніторингу. Взаємодія та координація дій між цими секторами є необхідною для забезпечення постійного поліпшення якості надання послуг і оптимізації використання ресурсів.

4. Слід сприяти місцевим ініціативам, що спрямовані на запобігання насильству щодо дітей та залучають усі сектори та всі зацікавлені сторони. Такі ініціативи могли би реалізуватися через відкриті платформи, ради або мережі, що об'єднували б, наприклад, представників міських органів влади, соціальних служб і служб охорони здоров'я, шкіл, місцевих судових органів, правоохоронних органів, асоціацій мігрантів або інших громад, релігійних організацій, дітей і сім'ї.

5. Слід посилити співробітництво та координацію між містами (та регіонами), зокрема шляхом обміну позитивною практикою та досвідом.

6. Треба також сприяти чітко регламентованій і підконтрольній участі приватного бізнесу та неурядових організацій.

7. Оскільки в багатьох європейських державах уже здійснюється децентралізація та приватизація соціальних служб, слід точно визначити, чи мають місцеві та регіональні органи влади можливість сприяти реалізації стратегій.

4. Створення культури поваги до прав дитини

Стратегія повинна мати за мету досягнення якісних змін у сприйманні дітей і дитинства, а також насильства щодо дітей. Цієї мети можна досягнути, лише якщо всі верстви суспільства будуть цілком усвідомлювати важливість прав дитини та негативні наслідки насильства над дітьми; якщо будуть зміцнені організаційна культура та практика; якщо між різними професіями будуть встановлені зв'язки задля забезпечення повсюдного та кращого захисту дітей; якщо зміниться сприйняття цієї проблеми суспільством завдяки сучасним інформаційно-комунікаційним технологіям; якщо зміняться економічні та соціальні умови, що асоціюються з насильством. Отже, такі зміни стануть можливими, тільки якщо справжня культура поваги до прав дитини пануватиме в усіх секторах суспільства.

4.1. Освіта і підвищення обізнаності громадськості

1. Держава повинна поширювати, застосовуючи активні та доречні засоби, інформацію про права дитини і серед дорослих, і серед дітей⁸¹. Для цього необхідно :

a. включити вивчення прав дитини до шкільних програм і сприяти застосуванню на всіх рівнях освіти підходу, що ґрунтується на правах дитини ;

b. організувати регулярну та безперервну підготовку з питань прав дитини для всіх, хто працює для дітей і з дітьми ;

c. покращувати обізнаність громадськості шляхом проведення інформаційних кампаній та кампаній у ЗМІ з питань прав дитини, зокрема права на захист від усіх форм насильства, права на повагу до людської гідності та особистої недоторканності, права бути вислуханим і права на уважне ставлення до висловлених поглядів.

2. У всьому суспільстві має підтримуватися чітка та міцна нетерпимість до всіх форм насильства над дітьми, навіть до її найменш тяжких форм. Глибоко вкорінене в соціальних нормах і культурних традиціях ставлення, що допускає, виправдовує чи навіть підтримує насильство, зокрема сексистські стереотипи, расистську або етнічну дискримінацію, прийняття тілесного покарання або інших ганебних традицій і звичаїв, повинне відкрито засуджуватися та усуватися. Слід поширювати інформацію про згубні для дітей наслідки всіх форм насильства. Необхідно також всіма засобами сприяти усвідомленню обов'язків держави та індивідуальної відповідальності у площині осуду та попередження насильства й надання допомоги дітям-жертвам.

---

⁸¹ Конвенція ООН про права дитини, ст. 42.

3. Слід забезпечити підвищення рівня знань батьків та інших осіб, які піклуються про дитину, щодо прав дитини та методів позитивного виховання, зокрема шляхом їх заохочення до участі в програмах з питань позитивного батьківства.

4.2. Професійна підготовка

1. Підготовка представників різних професій, що працюють для дітей і з дітьми, є важливим довгостроковим внеском у забезпечення розвитку та добробуту дітей. Отже, держава й суспільство повинні високо цінувати такі професії, гарантуючи їм необхідну моральну, фінансову та іншу підтримку з боку як державного, так і приватного сектору.

2. До обов'язків держави належить прищеплення культури поваги до прав дитини та почуття відповідальності за дітей представникам усіх професій, які в межах своєї роботи контактують з дітьми (це — соціальні працівники, ті, хто доглядають за дітьми, працівники правоохоронних органів, судді, викладачі, директори шкіл, вихователі, персонал дитячих спеціалізованих закладів і виправних установ, центрів молоді, добродійних організацій, особи, що працюють з мігрантами, спортивні тренери тощо). Для того щоб сприяти ознайомленню суспільства з правами дитини, слід включити адаптований курс з цього питання до університетських та інших освітніх програм.

3. Представники всіх професій, які працюють у контакті з дітьми, повинні бути добре обізнаними щодо Конвенції ООН про права дитини, методів і підходів, що дозволяють, зокрема, ефективно вислухувати дітей, а також бути підготовленими до роботи в різноманітному національному, культурному, релігійному та мовному середовищі.

4. Представники всіх професій, які працюють з дітьми, повинні вміти попереджати та виявляти випадки насильства над дітьми, а також ефективно реагувати на них. У зв'язку із цим національні норми щодо розробки навчальних програм повинні передбачати включення до них обов'язкової підготовки з питань попередження, виявлення й оцінки випадків насильства та повідомлення про них, а також з питань захисту дітей і безперервного догляду за ними. Така підготовка має бути спрямована на глобальний підхід і розглядати, передовсім, питання про раннє виявлення потенційної загрози для добробуту дітей.

5. Необхідно організувати спеціалізовану підготовку для фахівців, що працюють з уразливими групами дітей, такими як, наприклад, діти-інваліди⁸².

6. Зважаючи на велике фізичне і психологічне навантаження, якого зазнають працівники служб, що надають допомогу дітям — жертвам насильства, їм повинна надаватись відповідна підтримка у формі методичного супроводу, консультацій, додаткової підготовки та можливості створювати групи за професійними інтересами.

---

⁸² Див. Конвенцію ООН про права інвалідів та Рекомендацію Rec (2006) 5 Комітету міністрів про План дій Ради Європи на 2006-2015 рр. зі сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів у Європі.

4.3. ЗМІ та інформаційне суспільство

1. Незалежні ЗМІ, що дотримуються норм саморегулювання, можуть відігравати важливу роль у просуванні культури поваги до прав дитини та діяти як партнери в рамках реалізації стратегії. Слід заохочувати ЗМІ до інформування дітей і дорослих щодо прав дітей, до сприяння залученню дітей, до просування практики позитивного виховання, до зміцнення міжкультурного та міжрелігійного діалогу та поширення ненасильницьких цінностей у суспільстві⁸³.

2. Захист дітей від шкідливого контенту та сприяння їх активній участі в інформаційно-комунікаційному середовищі є, насамперед, обов'язком держави⁸⁴.

3. Особи, що відповідають за ЗМІ, повинні цілком усвідомлювати свою відповідальність і за все, що стосується демонстрації насильства та поширення потенційно шкідливого для дітей контенту, виконуючи при цьому свої обов'язки, пов'язані зі здійсненням права на свободу вираження поглядів. Це може втілюватися шляхом усунення чи блокування доступу до шкідливих матеріалів або через розробку автоматизованих систем класифікації контенту, впровадження механізмів контролю та подання скарг щодо якості контенту, тощо⁸⁵.

Для того щоб відповідати очікуванням дітей і сімей щодо отримання доступних, надійних та безпечних інтернет-послуг, постачальників доступу до мережі Інтернет необхідно заохочувати до надання своїм клієнтам інформації про потенційні ризики щодо їхніх прав, безпеки та приватного життя, що існують в онлайн-середовищі⁸⁶. Співпраця з правоохоронними органами, які розслідують злочини, здійснені з використанням телекомунікаційних технологій, має бути посиленою⁸⁷.

Зважаючи на те, як онлайн-ігри можуть впливати на права та сприйняття дітей, дизайнерів і виробників ігор слід заохочувати до регулярного оцінювання своєї політики та практики, що стосуються безпеки дітей⁸⁸.

---

83 Див. також Рекомендацію R № (97) 18 Комітету міністрів про зображення насильства в електронних ЗМІ та Рекомендацію 1466 (2000) Парламентської асамблеї Ради Європи про навчання ЗМІ.

84 Див. рекомендації Комітету міністрів CM/Rec (2009) 5 про заходи із захисту дітей від шкідливого контенту і поведінки та з просування їх активної участі в новому інформаційно-комунікаційному середовищі та CM/Rec (2008) 6 про заходи зі сприяння дотриманню свободи вираження поглядів та інформації у тому, що стосується використання інтернет-фільтрів; Декларацію Комітету міністрів Ради Європи 2008 р. про захист гідності, безпеки та приватного життя дітей в мережі Інтернет; рішення Європейського суду з прав людини у справі К. Ю. проти Фінляндії (K. U. v. Finland) (2009 р.) (заява № 2872/02) та рішення про прийнятність скарги у справі Перін проти Сполученого Королівства (Perrin v. the United Kingdom) (заява № 5446/03).

85 Див. також Рекомендацію Rec (2001) 8 про саморегуляцію щодо кібер-контенту.

86 Керівні принципи Ради Європи щодо надання допомоги постачальникам інтернет-послуг в практичному тлумаченні та дотриманні прав людини та основоположних свобод в інформаційному суспільстві, зокрема з огляду на ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.).

87 Європейській суд з прав людини, справа К. Ю. проти Фінляндії (K. U. v. Finland), 2009 р.

88 Див. Керівні принципи Ради Європи щодо надання допомоги постачальникам онлайн-ігор в практичному тлумаченні та дотриманні прав людини та основоположних свобод в інформаційному суспільстві, зокрема з огляду на ст. 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.).

Необхідно заохочувати ЗМІ до налагодження партнерських стосунків з усіма зацікавленими сторонами з метою :

- a. розвитку навиків дітей у галузі ЗМІ⁸⁹;
- b. співробітництва з експертами з питань безпеки дітей, політиками, соціальними службами, правоохоронними органами з метою розробки, запровадження та контролю за застосуванням нових технологій із захисту дітей від ризиків, пов'язаних з користуванням мережею Інтернет ;
- c. підвищення обізнаності працівників ЗМІ щодо прав дітей і проблеми насильства над дітьми.

На батьках і викладачах лежить окрема відповідальність щодо доступу до ЗМІ та їх використання дітьми вдома та в школі. Вони можуть діяти в різний спосіб, зокрема

5. Рамки

5.1. Правові рамки

Дотримання положень Конвенції ООН про права дитини та інших міжнародних норм

1. Усі держави - члени Ради Європи є учасниками Європейської конвенції з прав дитини та зобов'язані реалізовувати її положення та діяти відповідно до її принципів. Застереження, не сумісні з цілями і завданням Конвенції, повинні бути зняті.

2. Багато правових документів було ухвалено на міжнародному рівні з метою гарантування прав дитини та захисту дітей від різних форм насильства⁹⁰. Приєднання до цих угод слід усіляко заохочувати. У разі ратифікації цих угод необхідно забезпечувати їх ефективне втілення в життя та здійснювати контроль за їх реалізацією. Національне законодавство, підзаконні акти, політика, норми, плани та програми мають бути приведені у відповідність до цих угод.

Запобігання

Національні правові рамки мають, у першу чергу, бути спрямовані на запобігання всім формам насильства щодо дітей та на захист прав дітей, дбаючи, зокрема, про :

- a. реєстрацію дітей відразу після народження відповідно до національного законодавства та зобов'язань за відповідними міжнародними документами в цій галузі⁹¹;
- b. встановлення мінімального шлюбного віку, що не був би занадто заниженим та був би однаковим для хлопців і дівчат ;
- c. встановлення мінімального віку для вступу до сексуальних зносин ;

---

89 Див. Рекомендацію Rec (2006) 12 Комітету міністрів про надання дітям прав у новому інформаційно-комунікаційному середовищі.

90 Список відповідних міжнародних угод наведено в Додатку II. У Додатку IV перелічено рекомендації, ухвалені різними органами Ради Європи (Комітетом міністрів, Парламентською асамблеєю, Конгресом місцевих та регіональних влад).

91 Див. ст. 7 Конвенції ООН про права дитини.

- d. заборону наймати на роботу, пов'язану з доглядом за дітьми, осіб, засуджених за вчинення насильства над дітьми, у тому числі сексуального насильства ;
- e. розроблення програм і заходів ефективного втручання з метою оцінки та попередження ризиків вчинення насильства щодо дітей ;
- f. розроблення системи, яка дозволить отримувати докладну інформацію про осіб, що працюють з дітьми, незважаючи на їхню посаду, дотримуючись при цьому відповідної рівноваги між правом дітей на захист від насильства та правом кожної людини на захист репутації⁹² ;
- g. включення до національного законодавства обов'язку дотримуватися права дитини бути вислуханою та права на те, щоб її поглядам приділялася належна увага.

Заборона насильства

Держава має чіткий обов'язок гарантувати право дітей на захист від усіх форм насильства, навіть його найменш тяжких форм. Необхідно вжити законодавчих, адміністративних, соціальних і освітніх заходів з метою заборони здійснення насильства щодо дітей в будь-який час та за будь-яких обставин та забезпечення захисту всіх дітей, які перебувають у межах юрисдикції держави. Усяке законне виправдання або дозвіл на застосування будь-яких форм насильства, зокрема з метою виправлення, покращення дисципліни чи покарання дітей у сім'ї або поза сім'єю, має бути скасоване⁹³. Заборона обов'язково має поширюватися на:

- a. усі форми сексуального насильства та зловживань, розбещення і домагання дітей для сексуальних цілей ;
- b. усі форми експлуатації дітей, зокрема дитячу проституцію, дитячу порнографію, сексуальну експлуатацію дітей у сфері подорожування й туризму, торгівлю дітьми та продаж дітей, незаконне всиновлення, примусову працю або надання послуг, рабство або подібну до рабства практику, вилучення органів у будь-якій формі та з будь-якою метою⁹⁴ ;
- c. усі форми насильства щодо дітей, які пов'язані з використанням нових технологій ;
- d. усі форми ганебних традицій і місцевих звичаїв, наприклад, ранній або примусовий шлюб, убивство заради честі, пошкодження жіночих статевих органів ;

---

92 Див., наприклад, рішення Європейського суду з прав людини, винесені у справах Вайт проти Швеції, 2006 р., та Ліндер проти Швеції, 1987 р. (*White v. Sweden*, 2006, and *Leander v. Sweden*, 1987).

93 Див. рішення Європейського суду з прав людини про прийнятність скарги: справа Сім осіб проти Швеції, 1982 р., заява № 8811/79; Європейський суд з прав людини: Тайрер проти Сполученого Королівства, 1978 р.; Кемпбел та Косанс проти Сполученого Королівства, 1982 р.; А. проти Сполученого Королівства, 1998 р.; рішення про прийнятність скарги: справа Філіп Вільямсон та інші проти Сполученого Королівства, 2000 р., скарга № 55211/00. (*Seven Individuals v. Sweden*, 1982; *Tyrer v. the United Kingdom*, 1978; *Campbell and Cosans v. the United Kingdom*, 1982; *A. v. the United Kingdom*, 1998; *Philip Williamson and Others v. the United Kingdom*).

94 Див. також Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197; 2005/2008); Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (ETS № 201); ст. ст. 32, 34, 35, 36 Конвенції ООН про права дітей та Палермський протокол; а також Конвенцію Міжнародної організації праці про мінімальний вік для прийому на роботу (МОП, № 138) та Конвенцію про заборону та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці (МОП, № 182).

- e. незахищеність дітей від насильницького або шкідливого контенту, незалежно від його походження чи засобів поширення ;
- f. усі форми насильства в спеціалізованих дитячих закладах⁹⁵ ;
- g. усі форми насильства в школі ;
- h. усі форми тілесного чи іншого покарання або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, фізичного чи психологічного поводження ⁹⁶ ;
- i. піддавання дітей насильству вдома чи в сім'ї.

Відповідальність юридичних осіб

Слід вжити необхідних законодавчих або інших заходів, аби забезпечити відповідальність юридичних осіб за правопорушення, установлені згідно зі статтею 28 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201).

Санкції та заходи

1. Правопорушення, пов'язані зі вчиненням насильства, у тому числі сексуального насильства, щодо дітей, повинні каратися за допомогою ефективних, пропорційних і переконливих санкцій та заходів, з урахуванням ступеня їхньої тяжкості⁹⁷.
2. Особи, які були засуджені, або особи, що переслідуються в кримінальному порядку за правопорушення, пов'язані з насильством щодо дітей, зокрема сексуальним насильством, повинні мати доступ до програм і заходів ефективного втручання, спрямованих на попередження або зменшення ризику повторного вчинення правопорушення⁹⁸.
3. Відповідно до принципів соціальної інтеграції, виховання та попередження повторного вчинення правопорушень, будь-яка судова система, що має справу з дітьми, які вчинили насильство, повинна бути інтегрована до більш масштабних соціальних ініціатив, спрямованих на забезпечення комплексного підходу та постійне піклування про таких дітей^{99 100}.
4. Національні правові системи повинні, відповідно до своїх основоположних принципів, передбачати можливість не застосовувати санкцій до дітей — жертв насильства за їх участь у протиправній діяльності, якщо вони були до цього примушені.

---

95 Див. Рекомендацію CM/Rec (2005) 5 Комітету міністрів про права дітей, що мешкають у спеціалізованих дитячих закладах

96 Див. посилання 22. Також див.: Європейський комітет із соціальних прав, Загальні зауваження щодо ст. 7 (п. 10) та ст. 17. Висновки -XV-2, Т. 1, Вступ, с. 26.

97 Див., наприклад, ст. 27 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення..

98 Див. там само, ст. ст. 15, 16, 17

99 Див. Рекомендацію CM/Rec (2008) 11 Комітету міністрів про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції або заходи.

100 Див. також ст. 28 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення.

Обтяжливі обставини

Юрисдикція

1. Кожна держава повинна вжити необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, пов'язаним із застосуванням насильства, у тому числі сексуального, щодо дітей, які є її громадянами, чи дітей, які постійно проживають на території цієї держави.

2. Відповідно до зобов'язань, що випливають з міжнародних угод, кожна держава має вжити необхідних законодавчих або інших заходів для встановлення юрисдикції над будь-яким правопорушенням, пов'язаним із насильством, у тому числі сексуальним, щодо дітей, учиненим її громадянами або особами, що постійно проживають на її території¹⁰¹. З метою гарантування ефективності екстериторіального законодавства, переслідування злочинців і призначення покарання, слід уникати кримінального переслідування за той самий злочин у двох і більше країнах та сприяти правовій взаємодії.

Строк позовної давності

У тому, що стосується правопорушень, визначених у статті 33 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, строки давності для порушення справи повинні бути продовжені на термін, який є достатнім для здійснення ефективного початку провадження після досягнення жертвою повноліття та який буде відповідати ступеню тяжкості злочину, про який йдеться.

Застосування

Законодавство в галузі охорони прав дітей і захисту дітей від усіх форм насильства має застосовуватися в повному обсязі та належним чином. Для цього воно повинне мати підтримку відповідних органів, зокрема незалежних національних органів із захисту прав дітей та незалежних механізмів контролю, забезпечуватися необхідними людськими й фінансовими ресурсами та супроводжуватися інформаційними документами, що поширюються між усіма відповідними секторами та фахівцями¹⁰².

5.2. Політичні рамки

Національна політика в галузі прав дитини

1. Існування національної політики з питань прав дитини є дуже важливим для гарантування реалізації права дітей на захист від усіх форм насильства. Така політика ініціює, просуває та координує процес, спрямований на забезпечення врахування положень і принципів Конвенції

---

101 Див. там само, ст. 25.

102 Див. юриспруденцію Європейського суду з прав людини, зокрема рішення у справах А. проти Сполученого Королівства (1998 р.) і З. та інші проти Сполученого Королівства (2001 р.) (A. v. the United Kingdom, 1998, and Z and Others v. the United Kingdom), які зобов'язують державу гарантувати відповідний правовий захист дітям, що піддавалися нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню, що є порушенням ст. 3 Європейської конвенції з прав людини.

ООН про права дитини в усіх аспектах державної політики та державних заходів, що стосуються дітей.

2. Національна політика із забезпечення добробуту дітей (соціальна політика, політика в галузі освіти, охорони здоров'я, житлова політика тощо) повинна сприяти дотриманню та захисту прав дитини. Пріоритет має надаватися заходам, призначеним зменшити нерівність, бідність і маргіналізацію в суспільстві; заходам, спрямованим на підтримку сім'ї; заходам, що вживаються для боротьби з безробіттям і нерівністю доходів; заходам, призначеним заохочувати соціальну терпимість та протидіяти переконанням і цінностям, які допускають і підтримують насильство; заходам, призначеним покращити соціальну мережу та сприяти соціальній інтеграції мігрантів та їхніх сімей. Політика та заходи, що реалізуються в суміжних областях, повинні бути добре скоординованими, а результати - сприяти їх взаємному посиленню.

3. Необхідно розробити специфічні заходи, що спиралися б на дослідження, факти та власний досвід дітей, з метою попередження, виявлення та реагування на випадки насильства над дітьми. Особлива увага має приділятися захисту уразливих груп, а саме: дітей-інвалідів¹⁰³, дітей, що виховуються або виховувалися в спеціалізованих дитячих закладах¹⁰⁴, дітей із прийомних сімей, покинутих дітей¹⁰⁵, одиноких і дітей, розлучених з батьками¹⁰⁶, дітей-біженців або шукачів притулку¹⁰⁷, дітей, які належать до меншин, працюють і/або живуть на вулиці, живуть у злиднях¹⁰⁸, а також дітей з ізольованих або неблагополучних кварталів¹⁰⁹, із зон збройних конфліктів і надзвичайних ситуацій¹¹⁰, дітей, які перебувають у виправних установах або які вступили в конфлікт із законом¹¹¹, тощо.

Політика з питань дитинства та сім'ї

1. Політика з питань дитинства та сім'ї повинна в цілому бути спрямованою на :

а. надання підтримки сім'ям у вихованні дітей ;

---

103 Див. Рекомендацію Rec (2006) 5 Комітету міністрів Ради Європи, згадану вище, та публікацію «Захист дорослих та дітей-інвалідів проти зловживань», Рада Європи, 2003 р.

104 Див. Рекомендацію Rec (2005) 5 Комітету міністрів, згадану вище.

105 Див., наприклад, Рекомендацію 1601 (2003) Парламентської асамблеї про поліпшення долі дітей, залишених у спеціалізованих дитячих закладах.

106 Див., наприклад, рекомендації Комітету міністрів: CM/Rec (2008) 4 про сприяння інтеграції дітей-мігрантів або дітей з емігрантського середовища та CM/Rec (2007) 9 щодо проектів на життя для неповнолітніх мігрантів без супроводу дорослих.

107 Див. також Рекомендацію 1703 (2005) Парламентської асамблеї про захист і надання допомоги дітям — шукачам притулку, розлученим з батьками.

108 Див., наприклад, Рекомендацію 253 (2008) Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи про соціальну реінтеграцію дітей, що живуть і/або працюють на вулиці.

109 Див., наприклад, «Юнацтво та виключення в ізольованих або неблагополучних кварталах: боротьба з причинами насильства» (Тенденції соціальної єдності, № 8, Рада Європи, 2004 р.).

110 Див. Рекомендацію 1561 (2002) Парламентської асамблеї Ради Європи про соціальні заходи щодо дітей війни в Південно-Східній Європі та її резолюції: 1587 (2007) про становище дітей, що проживають у постконфліктних зонах балканського регіону, 1215 (2000) про кампанію проти вербування дітей у солдати та їх участі в збройних конфліктах та 1212 (2000) про згвалтування під час збройних конфліктів.

111 Рекомендація CM/Rec (2008) 11 Комітету міністрів, згадана вище.

- b. запобігання, наскільки це можливо, розлученню дітей із сім'єю ;
- c. передбачення, відповідно до найвищих інтересів дитини, альтернативних їй направлень в дитячий заклад, а саме — передача дитини на виховання в прийомну сім'ю або в розташовані поблизу місця її проживання дитячі заклади сімейного типу ;
- d. у разі розлучення дитини із сім'єю, якщо це необхідно, — забезпечення безперервного зв'язку дитини з батьками та сприяння возз'єднанню сім'ї, якщо це відповідає найвищим інтересам дитини.

2. Просування позитивних і ненасильницьких форм виховання повинне посідати центральне місце в політиці з питань дитинства та сім'ї. Позитивне батьківство передбачає, що батьки виконують свої функції, піклуючись про забезпечення найвищих інтересів дітей та поваги до їхніх прав, виховуючи їх, сприяючи набуттю ними самостійності, надаючи їм поради та визнаючи їх повноцінними особистостями. Позитивне батьківство не повинне бути поблажливим, воно має визначати межі, необхідні дітям для того, щоб повноцінно розвиватися¹¹².

3. Приймати рішення про передачу дитини на виховання в дитячий заклад слід лише керуючись її найвищими інтересами. Її перебування в закладі має розглядатись як крайній захід, тривати найкоротший час і мати за головну мету успішну інтеграцію і/ або реінтеграцію дитини в суспільство¹¹³. Дитину може бути передано до дитячого закладу лише тоді, коли, після проведення багатостороннього аналізу, це розцінюється як конче необхідний захід.

5.3. Інституційні рамки

1. Для того щоб бути ефективними, інституційні рамки, необхідні для здійснення стратегії, повинні містити такі ключові елементи :

a. створення на національному рівні органу (якщо це можливо та відповідає внутрішньому законодавству), що ніс би головну відповідальність за захист дітей від насильства. Основним завданням такого органу має бути координація та забезпечення контролю за реалізацією стратегії, а також загальна відповідальність у справах, що стосуються насильства над дітьми;

b. чітке визначення ролі кожного державного органу, який пов'язаний із захистом дітей, відповідно до загальних цілей стратегії. Повноваження органів повинні чітко вказувати на їхній обов'язок співробітничати з координаційним органом і з іншими установами та зацікавленими сторонами, зокрема з громадянським суспільством. Опис функцій працівників різних органів має відповідати повноваженням, закріпленим за кожним з них ;

c. відповідно до Паризьких принципів¹¹⁴, необхідно створити незалежний орган із захисту прав людини задля підтримки та захисту прав дитини (наприклад, інститут омбудсмена або комісара з прав дитини, заснований законодавчим шляхом, що функціонує незалежно або як

---

112 Див. Рекомендацію Rec (2006) 19 Комітету міністрів, згадану вище.

113 Див. ст. 9 Конвенції ООН про права дитини та проект Керівних принципів ООН про доречне використання та умови

114 Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 48/134 від 20 грудня 1993 р.

координаційний центр у межах уже існуючого органу із захисту прав людини). За цим органом мають бути закріплені повноваження, необхідні для ефективного та незалежного виконання його функцій, зокрема право приймати та заслухувати будь-яких осіб; право отримувати інформацію і/або документацію, необхідні для проведення оцінки підконтрольної йому ситуації, право доступу в будь-який момент до дитячих установ; право пропонувати ініціативи та заходи, у тому числі законодавчі; право організовувати кампанії з підвищення обізнаності громадськості, поширювати інформацію про права дитини, зокрема поміж дітей, здійснювати нагляд за діяльністю уряду. Цей орган має бути забезпечений необхідним обладнанням, фінансовими ресурсами (у тому числі фінансовими ресурсами, передбаченими спеціально для проведення діяльності на захист прав дитини органами, які наділені широкими повноваженнями), людськими ресурсами та відповідними приміщеннями. Він має залучатися до розробки, оцінки та моніторингу стратегій ;

d. інституції, які періодично здійснюють огляд стану справ у сфері прав дитини, національні бюро статистики, дослідницькі інститути з питань дитинства повинні координувати збір, аналіз, опрацювання та поширення даних про насильство та сприяти проведенню досліджень з метою документальної підтримки розробки та реалізації стратегії ;

6. Послуги та механізми, що враховують інтереси дітей

6.1. Загальні принципи

1. Головним завданням установ, служб та органів, які відповідають за догляд за дітьми, їх виховання та захист, є забезпечення максимально можливою мірою виживання, здорового розвитку та добробуту дітей¹¹⁵.

2. Кожна дитина повинна мати доступ до якісних послуг, адаптованих до її потреб. Слід усіляко сприяти застосуванню багатодисциплінарних моделей послуг, які поєднують соціальне забезпечення, послуги охорони здоров'я, надання педагогічної та психологічної допомоги, а також сімейних консультацій. Такі моделі повинні спиратися на взаємодію на міжсекторному рівні, кваліфікований персонал, комплексну програму та централізовану систему координації дій.

3. Служби з попередження насильства, захисту дітей та допомоги жертвам насильства мають бути доступні, зокрема на місцевому рівні. Надійні процедури та механізми, які використовуються у тому числі для обміну необхідною інформацією або позитивним досвідом, повинні запроваджуватися шляхом укладання угод і протоколів між відповідними органами.

---

115 Конвенція ООН про права дитини, ст. 6.

6.2. Норми в галузі догляду за дітьми

1. Правові рамки повинні бути розроблені та запроваджені щодо установ, служб і органів, відповідальних за догляд за дітьми, їх виховання та захист, з метою визначити норми, спрямовані на забезпечення найвищих інтересів дітей та їх повноцінного розвитку¹¹⁶. Дотримання цих норм має гарантуватися завдяки підготовці персоналу, здійсненню внутрішнього контролю та проведенню регулярних перевірок незалежними органами. Будь-яке порушення прав дитини в межах таких установ повинне каратися за допомогою відповідних та ефективних процедур.

2. Специфічні вимоги повинні застосовуватися щодо системи ювенального судочинства та виправних установ — з метою забезпечити дітям повний захист їхніх прав, високу якість життя та можливість брати участь у всіх типах діяльності, як їхні ровесники на волі¹¹⁷.

3. Слід розробити та запровадити систему, яка дозволить отримувати докладну інформацію про осіб, що працюють з дітьми, незалежно від їхніх посад, дотримуючись відповідного балансу між правом дітей на захист від насильства та правом осіб на захист їхньої репутації.

6.3. Незалежний моніторинг

1. Діяльність усіх установ, служб і органів, відповідальних за догляд за дітьми, їх виховання та захист, має бути предметом регулярного та незалежного моніторингу з метою :

a. надання як дітям, так і персоналу правових гарантій, яких будуть повністю дотримуватися такі установи ;

b. нагляду за доцільністю та розмірів державних витрат ;

c. надання порад щодо застосування законів і норм, що стосуються забезпечення добробуту дітей.

2. Моніторинг має здійснюватися спеціально підготовленим персоналом незалежного органу, утвореного відповідно до законодавства.

6.4. Повідомлення про випадки насильства

1. Інформування щодо прав дітей, компетентність і доброзичливість органів, які мають отримувати повідомлення про випадки насильства, є головними умовами, необхідними для збільшення кількості повідомлень з боку дітей та дорослих. Для того щоб бути дійсно ефективними, механізми повідомлення про випадки насильства мають адаптуватися з урахуванням дитячої психології та вписуватися в глобальнішу систему, що охоплює служби з реєстрації повідомлень про випадки насильства, служби розслідування таких випадків і служби з надання допомоги. Така система повинна функціонувати з дотриманням прав дитини

---

116 Див. також ст. 3 Конвенції ООН про права дитини та Керівні принципи ООН про доречне використання та умови альтернативних способів піклування про дитину, а також Рекомендацію Res (2002) 8 Комітету міністрів, згадану вище.

117 Див. також Рекомендацію Res (2003) 20 Комітету міністрів про нові способи подолання ювенальної злочинності та роль ювенального судочинства та Рекомендацію Res (2005) 5, згадану вище.

та забезпечувати дітям (і, якщо у цьому є потреба, їхнім сім'ям) необхідний захист, у тому числі захист їхнього приватного життя, без необґрунтованих затримок.

2. Представники всіх професій, які працюють з дітьми, зокрема персонал приватних установ і закладів, що функціонують в інтересах держави, повинні бути зобов'язаними повідомляти про випадки насильства. Якщо обов'язкову процедуру повідомлення про випадки насильства вже запроваджено, треба перевірити, якою мірою різні відповідні установи виконують свій обов'язок повідомляти про випадки насильства та тримати ситуацію під постійним контролем.

3. Для того щоб заохочувати представників різних професій, які працюють з дітьми, частіше повідомляти про випадки насильства, можна передбачити внесення поправок до законодавства з метою :

a. звільнення осіб, які повідомляють або подають скаргу про насильство, від відповідальності в разі допущення припустимої помилки в оцінюванні загрози вчинення насильства ;

b. скасування вимоги щодо отримання дозволу батьків або опікунів для подання скарги про насильство ;

c. забезпечення умов, за яких норми щодо дотримання конфіденційності не заважали б повідомленню про насильство, якщо дитина дає на це свою згоду або якщо вважається, що вона не здатна зрозуміти, що відбувається, а також у разі, коли фахівці вважають, що повідомлення про насильство.

4. Діти та їхні сім'ї повинні мати доступ до інформації, зокрема поданої в адаптованій для дітей формі, про дії та практику, що становлять собою насильство (такі як переслідування та колективні знущання в школі), а також знати, кому і як повідомити про насильство, жертвами якого вони стали. Дитина повинна мати можливість повідомити про насильство без згоди на це її батьків або опікунів.

5. Кожна служба, установа або заклад, що відповідає за догляд, освіту та захист дітей, повинна мати добре відому широкому колу людей і легко доступну службу, що з повагою ставиться до приватного життя дітей і до завдань якої входить проведення швидкого та повного розслідування заяв про вчинення насильства щодо дітей. Усі діти, у тому числі й ті, що проживають у дитячих закладах або перебувають у виправних установах, а також діти-інваліди , їхні батьки та опікуни, повинні отримувати інформацію про механізми подання скарг. Процедура має забезпечувати ефективний доступ до служб з надання допомоги, уникаючи стигматизації дітей — жертв насильства.

6. Незалежні, конфіденційні, відомі широкому колу людей, прості для запам'ятовування та безкоштовні телефонні лінії мають бути доступні для дітей, які бажають отримати в конфіденційній формі поради фахівців і повідомити про випадки насильства.

7. В кожному населеному пункті необхідно створити служби екстреної допомоги для дітей — жертв насильства, у тому числі жертв сексуальної експлуатації, сексуальних зловживань, ганебних традицій і звичаїв та всіх форм насильства, що можуть чинитися вдома або в сім'ї. Їхні контактні відомості повинні повідомлятися дітям, сім'ям та іншим особам, що перебувають у контакті з дітьми.

6.5. Механізми орієнтування

1. Процедури орієнтування дітей — жертв насильства, а також умов співпраці між відповідними органами (а саме — між соціальними службами, органами освіти, службами охорони здоров'я, правоохоронними органами, прокуратурою, громадськими організаціями та приватними структурами) мають бути чітко визначені. Ці процедури повинні ухвалюватися після оцінки специфічного становища кожної окремої жертви, з належним урахуванням поглядів дитини і, якщо це відповідає найвищим інтересам дитини, поглядів її батьків або опікуна.

2. Дітей необхідно заохочувати, зокрема через незалежні служби з надання допомоги та забезпечення правового захисту, повідомляти відповідний орган про насильство, жертвами якого вони стали.

3. Стан дітей — жертв насильства повинен оцінюватися без жодних затримок. У тому, що стосується дітей — жертв сімейного або домашнього насильства, має бути визначена здатність опікуна, який не вдається до насильства, забезпечити захист дитини; також має бути оцінене становище інших дітей, що мешкають у сім'ї.

6.6. Оздоровлення, реабілітація та соціальна реінтеграція

1. Держава повинна вживати всіх необхідних заходів для сприяння фізичному та психологічному відновленню та соціальній реінтеграції кожної дитини, яка стала жертвою або свідком будь-якої форми насильства¹¹⁸ а також, якщо це необхідно, її сім'ї. Таке відновлення та реінтеграція мають здійснюватися без зволікань і в умовах, сприятливих для здоров'я, самоповаги та гідності дитини.

2. Уживання заходів, спрямованих на оздоровлення та реінтеграцію дітей, винних у вчиненні насильства, має керуватися їхніми найвищими інтересами, відповідати тяжкості вчиненого правопорушення (принцип пропорційності) та враховувати їхній вік, фізичне та психічне здоров'я, рівень розвитку, здібності та індивідуальне становище (принцип індивідуалізації), спираючись, якщо це необхідно, на звіти проведених психологічних і психіатричних експертис або звіти соціальних служб¹¹⁹.

3. Служби, відповідальні за оздоровлення, реабілітацію та соціальну реінтеграцію дітей - жертв або свідків насильства чи дітей, винних у скоєнні насильства, повинні використовувати багатодисциплінарний і багатоінституційний підхід, розглядаючи дитину в ширшому сімейному та суспільному контексті з урахуванням її культурного середовища. Слід шукати необхідну рівновагу між наданням послуг загального характеру та вузькоспеціалізованих послуг, так само як між програмами, що розглядають особисті та реляційні чинники насильства, та програмами, спрямованими на колективні та суспільні аспекти.

---

118 Див. ст. 39 Конвенції ООН про права дитини та Рекомендацію Rec (2003) 20 Комітету міністрів, згадану вище.

119 Див. Рекомендацію CM/Rec (2008) 11, згадану вище.

6.7. Судова система¹²⁰

1. Судова та позасудова процедури повинні здійснюватися з урахуванням найвищих інтересів дитини та з дотриманням її прав, зокрема права на захист від усіх форм насильства.

2. З метою захищати права дитини та її законні інтереси на всіх етапах процедур, дітям повинен забезпечуватися доступ до служб посередництва, до незалежних та безкоштовних юридичних послуг та до послуг з правового захисту та допомоги. Необхідні зусилля мають прикладатись аби гарантувати ефективність засобів правового захисту та ефективно виконання судових постанов та рішень.

3. Судові та позасудові процедури, що стосуються дітей, повинні бути прискореними, мати пріоритетний характер та завершуватись у визначені строки, без будь-яких необгрунтованих затримок. З цією метою слід сприяти тіснішій співпраці та посиленій координації між усіма учасниками судової процедури.

4. У рамках судової та позасудової процедур має бути дотримане право дитини бути вислуханою та право на те, щоб її погляди належним чином ураховувалися. Для того щоб брати дійсну участь у процедурі, діти повинні бути поінформовані про їхні права у формі, що відповідає їхньому вікові й ступеню зрілості, а також отримувати допомогу незалежного представника.

5. Спеціальний захист, процедури та обладнання мають бути передбачені з метою забезпечення необхідної допомоги дітям-жертвам або дітям — свідкам насильства. Зокрема :

a. судова процедура не повинна посилювати отриману дитиною травму. У разі необхідності судове рішення має супроводжуватися наданням швидкої допомоги відповідними службами ;

b. під час процедур необхідно забезпечити захист приватного життя дитини та її сім'ї¹²¹. У разі необхідності має бути вжито відповідних заходів безпеки, аби діти-жертви чи діти — свідки насильства та їхні сім'ї не піддавалися залякуванню, помсті або повторному насильству.

6. Вік кримінальної відповідальності має встановлюватися за законом та бути розумно високим, враховуючи етапи розвитку дитини. У тому, що стосується дітей, винних у вчиненні насильства, такі поняття, як покарання та репресивні заходи, повинні поступатися місцем реадaptaції та відновлюваному судочинству, при цьому належну увагу необхідно приділяти гарантуванню дійсної безпеки громадян та наданню відповідних гарантій дітям — жертвам насильства з точки зору прав людини та права в цілому¹²².

7. Щодо дітей, винних у вчиненні насильства, мають існувати рішення, альтернативні їх направленню до виправних установ (наприклад: надання допомоги таким дітям та здійснення

---

120 У 2009 р. Група спеціалістів з питань адаптованого до дітей правосуддя (CJ-S-CH) почала редагувати майбутні Керівні принципи Ради Європи щодо адаптованого до дітей правосуддя. Ці керівні принципи мають бути ухвалені в 2010 р. у вигляді нової рекомендації Комітету міністрів Ради Європи.

121 Див.: Європейський суд з прав людини, рішення у справі В. проти Сполученого Королівства (V. v. the United Kingdom), 1999 р.

122 Див. Рекомендацію CM/Rec (2008) 11 Комітету міністрів, згадану вище.

за ними нагляду; надання їм консультацій; застосування умовного покарання; передача дитини до прийомної сім'ї; вживання програм зі шкільної та професійної освіти). У цілому, такі заходи повинні бути спрямовані на сприяння успішній соціалізації дітей та їх реінтеграції в сім'ю, громаду та суспільство.

8. Діти, які вчинили насильство, не повинні бути позбавлені свободи, якщо це не є останнім, крайнім заходом. У цьому випадку позбавлення свободи має тривати якомога коротший термін і відбуватися в спеціально призначених для цього установах. Умови ув'язнення повинні відповідати нормам Конвенції ООН про права дитини та іншим нормам у цій галузі та враховувати специфічні потреби дитини¹²³. Діти, що перебувають під вартою або в ув'язненні, повинні триматись окремо від дорослих, за винятком тих випадків, коли вважається, що це суперечить їхнім найвищим інтересам¹²⁴.

7. Дослідження та збір даних

1. Розробка ефективної стратегії із захисту дітей від насильства залежить від наявності та належного аналізу статистичних даних на національному, регіональному та місцевому рівнях. Національна програма досліджень є найдоречнішим способом заохочення застосування систематичного та комплексного підходу щодо збору, аналізу, поширення та вивчення даних. Такий підхід передбачає :

Дослідження

- a. проведення базового вивчення насильства щодо дітей, що є передумовою будь-якого процесу стратегічного планування;
- b. здійснення етичних і класичних досліджень, що передбачають проведення бесід окремо з дітьми та їхніми батьками/опікунами в умовах конфіденційності та довіри, з метою визначити якомога точніше пережитий дітьми досвід насильства;
- c. проведення розрахованих на довготривалий моніторинг широкомасштабних досліджень щодо причин насильства та взаємозв'язку між усіма його формами;
- d. розробку узгодженої методології з визначенням низки загальних показників, що дозволило би розпізнавати уразливі щодо насильства групи дітей;
- e. проведення регулярних досліджень щодо конкретної природи ризиків, пов'язаних з використанням мережі Інтернет дітьми; щодо того, як ці ризики змінюються з часом та як вдається їх послаблювати завдяки тим чи іншим заходам;
- f. вивчення факторів захисту, зокрема механізмів дитячого опору та відновлення;

---

123 Див. рекомендації Комітету міністрів Rec (2006) 2 та CM/Rec (2008) 11, згадані вище.

124 Див. рекомендації, згадані вище. Див. також Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених свободи (Гаванські правила), Мінімальні правила ООН щодо розробки заходів, що не передбачають позбавлення свободи (Токійські правила), Мінімальні правила ООН щодо здійснення ювенального судочинства (Пекінські правила).

- g. проведення досліджень стосовно дорослих і дітей, винних у вчиненні насильства, з метою визначення критеріїв та параметрів, необхідних для їх оцінювання та лікування;
- h. вивчення ефективних заходів захисту дітей від насильства, а також проведення оцінки існуючих способів реагування на насильство, зокрема методології оцінювання послуг та програм, спрямованих на забезпечення захисту від насильства та розробку критеріїв їх дієвості;
- i. проведення досліджень з метою визначити, скільки суспільство втрачає від такого явища, як насильство щодо дітей.

Створення національних баз даних¹²⁵

- a. стосовно дитячої народжуваності та смертності, зокрема впровадження механізму вивчення дитячих смертей (і тяжких тілесних ушкоджень) ;
- b. стосовно дітей, що надходять, залишають або змінюють спеціалізований заклад; стосовно всіх альтернативних форм піклування про дитину; стосовно ув'язнення, враховуючи реєстрацію всіх випадків насильства щодо дітей, які трапляються в таких закладах ;
- c. стосовно осіб, засуджених за вчинення насильства щодо дітей, враховуючи реєстрацію їхнього генетичного коду (ДНК)¹²⁶.

Координація

- a. визначення (якщо це можливо та відповідає національному контексту) єдиного органу (найкраще — інституція, яка здійснює огляд стану справ у сфері прав дитини, національне бюро статистики або дослідницький інститут), що відповідав би за координацію діяльності та поширення загальнодержавних статистичних даних стосовно дітей, а також за обмін інформацією на міжнародному рівні ;
  - b. заохочення всіх органів, діяльність яких стосується захисту дітей, до активної участі в збиранні даних.
2. Усі служби, організації та установи, що наймають на роботу персонал для роботи з дітьми або для роботи, пов'язаної з дітьми, повинні мати спрощений, але належним чином контрольований доступ до відомостей про осіб, засуджених за правопорушення, вчинені щодо дітей, або за насильство над дітьми.
  3. Під час обробки даних особистого характеру на національному, регіональному та місцевому рівнях мають дотримуватися норми та етичні гарантії, визнані в міжнародному масштабі¹²⁷.
  4. Однотипні та визнані в міжнародному масштабі норми повинні бути розроблені з метою сприяти порівнянню статистичних даних на міжнародному рівні.

---

125 З дотриманням правил щодо захисту даних.

126 Див. Конвенцію Ради Європи про захист дітей від експлуатації та сексуального розбещення, ст. 37.

127 Див. Конвенцію про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (ETS № 108) та Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (ETS № 181).

8. Міжнародне співробітництво

1. Держави — члени Ради Європи повинні якомога тісніше співробітничати, згідно із цими Керівними принципами та шляхом застосування відповідних міжнародних або регіональних документів і домовленостей, укладених на основі уніфікованого або взаємозобов'язуючого законодавства та внутрішнього законодавства, з метою :

a. попередження та боротьби зі всіма формами насильства щодо дітей ;

b. захисту та надання підтримки дітям-жертвам і дітям — свідкам насильства ;

c. проведення розслідування та переслідування за скоєння кримінальних злочинів, пов'язаних з насильством щодо дітей.

2. Держави-члени повинні надавати один одному якомога ширшу допомогу щодо проваджень, які стосуються правопорушень, пов'язаних з насильством над дітьми, таким, наприклад, як викрадення дитини, торгівля дітьми, сексуальна експлуатація та сексуальне розбещення.

3. Держави-члени повинні надавати один одному якомога ширшу допомогу щодо проваджень, які стосуються правопорушень, пов'язаних з насильством над дітьми, таким, наприклад, як викрадення дитини, торгівля дітьми, сексуальна експлуатація та сексуальне розбещення.

4. Кожна держава-член повинна докладати всіх зусиль для запровадження (де це доцільно) запобігання та викоренення насильства щодо дітей у програмах допомоги третім країнам.

Додаток II до Рекомендації CM/Rec(2009)10 Словник специфічних термінів

Дитяча експлуатація — термін «експлуатація» охоплює, як мінімум, різні форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство та подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів (стаття 3 Додаткового протоколу до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності про попередження та припинення торгівлі людьми, зокрема жінками й дітьми, та покарання за неї).

Дитяча порнографія — будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або модельованої явно сексуальної поведінки; будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою. Правопорушення, що стосуються дитячої порнографії, передбачають, зокрема, таку зумисну протизаконну поведінку: а) виготовлення дитячої порнографії; б) пропонування або надання доступу до дитячої порнографії; в) розповсюдження або передавання дитячої порнографії; г) придбання дитячої порнографії для себе чи іншої особи; г) володіння дитячою порнографією; д) свідоме одержання доступу до дитячої порнографії за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (стаття 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201; див. також Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії).

Дитяча проституція — факт використання дитини для діяльності сексуального характеру, коли гроші чи інша форма винагороди або компенсація надаються чи обіцяються як оплата, незалежно від того, чи надано цю платню, обіцянку або винагороду дитині чи третій особі. Правопорушення, пов'язані з дитячою проституцією, передбачають, зокрема, таку зумисну поведінку: а) вербування дітей для заняття проституцією або спонукання дитини до участі в проституції; б) примушування дитини до проституції або отримання прибутку від цього чи іншого використання дитини із цією метою; в) користування дитячою проституцією (стаття 19 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201; див. також Факультативний протокол до Конвенції про права дитини, що стосується торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії).

Домагання дитини із сексуальними цілями — правопорушення, що полягає в зумисній пропозиції, зробленій дорослою людиною за допомогою інформаційно-комунікаційних засобів, зустрітися з дитиною, яка не досягла встановленого національним законодавством повноліття, для вступу в сексуальні зносини, з метою залучення дитини до діяльності сексуального характеру або виготовлення дитячої порнографії, якщо після цієї пропозиції відбулися істотні дії, що призвели до такої зустрічі (стаття 23 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Колективне глузування — групове переслідування, що полягає у створенні групи для здійснення нападків на конкретну особу, коли при цьому використовуються такі методи, як поширення чуток, непрямі натяки, знеславлення, ізолювання, залякування. Характерним для таких ситуацій є те, що особи, які вдаються до знущань, запевнюють,

що жертва «цього заслуговувала» (Elliot G. P. School Mobbing and Emotional Abuse, www.selfgrowth.com/articles/Elliott9.html).

Моніторинг — ініціативи, що реалізуються органами влади для забезпечення дотримання законодавства в галузі захисту дітей. Це передбачає існування трьох рівнів: а) центральні органи влади, що ухвалюють закони та законодавчі норми; б) органи міської влади та установи з догляду за дітьми, що відповідають за надання послуг; в) незалежний орган, що здійснює контроль за результатами, отриманими на місцевому рівні. Моніторинг може передбачати здійснення як оголошених, так і неоголошених перевірок, а також проведення ревізії системи управління. Упровадження національної стандартизованої системи моніторингу сприяє збору статистичних даних по країні щодо добробуту дітей та ухваленню рішень на урядовому рівні.

Найвищі інтереси дитини — втілення обов'язку в усіх діях щодо дітей приділяти першочергову увагу якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, закріпленого в статті 3 Конвенції ООН про права дитини. Це є одним із загальних принципів Конвенції поряд з тими, що містяться в статтях 2, 6 та 12; він набирає особливого значення в ситуаціях, коли інші, більш специфічні, положення Конвенції не можуть бути застосовані. Стаття 3 (1) наполягає на тому, що уряди та державні й приватні установи повинні перевіряти дію їхніх заходів на дітей, забезпечуючи верховенство найвищих інтересів дитини та приділяючи першочергову увагу дітям і створенню дружнього до них суспільства. Стаття 3 (2) визначає загальний і активний обов'язок держав забезпечувати дитині за будь-яких умов такі захист і піклування, які необхідні для її добробуту, беручи до уваги права й обов'язки її батьків. Стаття 3 (3) вимагає від «компетентних органів» встановлення норм для всіх установ, служб і органів, відповідальних за піклування про дітей або їх захист, а від держави — забезпечення застосування цих норм (Посібник із застосування Конвенції ООН про права дитини).

Недбалість — неспроможність батьків або інших осіб, що піклуються про дитину, задовольняти її фізичні чи емоційні потреби, незважаючи на те, що вони мають засоби, знання та доступ до необхідних послуг; невиконання батьками їхнього обов'язку захищати дітей від небезпеки (Світова доповідь Генерального секретаря ООН про насильство щодо дітей).

Переслідування — агресивна поведінка, що часто повторюється та має за мету навмисно завдати фізичної або психічної шкоди іншій особі. Переслідування характеризується певними діями, що здійснюються однією особою щодо іншої особи з наміром підкорити її (Besag V., *Bullies and Victims in Schools*, 1989). Таким чином, можейтися про глузливі прізвиська, усні або письмові образи, відсторонення від різних видів діяльності, соціальне виключення, жорстоке фізичне поводження або присилування (Whitted K. S. and Dupper D. R., *Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. Children and Schools*, Vol. 27, № 3, липень 2005 р.). Особа, яка здійснює переслідування, поводить ся іноді таким чином, аби здобути популярність, видаватися жорстокою людиною чи привернути до себе увагу інших. Вона може поводитися так через заздрість або тому, що сама була колись жертвою переслідувань (Crothers L. M. and Levinson E. M., *Assessment of Bullying: A review of methods and instruments*, *Journal of Counselling and Development*, 84(4), 2004).

Продаж дітей — будь-яка дія або угода, згідно з якою дитина передається однією особою або групою осіб іншій особі або групі осіб за плату чи іншу винагороду (стаття 2 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії).

Психологічне насильство — образи, лайки, ігнорування, ізолювання, занедбання, погрози, маніпулювання, афективна байдужість, ганьба, примушення до спостереження домашнього насильства та інша поведінка, яка може стати руйнівною для розвитку та психічного здоров'я дитини (Світова доповідь Генерального секретаря ООН про насильство щодо дітей).

Розбещення дітей — умисне спонукання дитини, яка не досягла встановленого віку (віку, допустимого для вступу в сексуальні зносини, визначеного в національному законодавстві), спостерігати за сексуальним розбещенням або діями сексуального характеру, навіть якщо вона не бере в цьому участі (стаття 22 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Сексуальне розбещення — правопорушення, які охоплює термін «сексуальне розбещення», передбачають таку зумисну поведінку: а) залучення до діяльності сексуального характеру дитини, яка, згідно з відповідними положеннями національного законодавства, не досягла віку для вступу в сексуальні зносини (це не стосується сексуальних стосунків за згодою між неповнолітніми); б) залучення до діяльності сексуального характеру дитини з використанням тиску, примусу або погроз, зі свідомим використанням довіри, авторитету чи впливу на дитину, в тому числі у сім'ї, здійснення насилля в особливо вразливій для дитини ситуації, зокрема з причини її розумової чи фізичної неспроможності або залежного становища (стаття 18 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Сексуальний туризм — подорожі, організовані в межах туристичної зони або поза межами цієї зони, але з використанням її структур та мереж, коли головною метою є встановлення сексуальних стосунків комерційного характеру між туристом і мешканцями місця призначення (Декларація Міжнародної організації туризму про запобігання організованому сексуальному туризму, 1995 р.).

Тілесні покарання — будь-яке покарання із застосуванням фізичної сили, яке має за мету завдати дитині певного ступеня болю або дискомфорту, навіть незначного (детальне визначення див. у Загальному зауваженні № 8, п. 11 Комітету ООН з прав дитини).

Торгівля дітьми — наймання, перевезення, передача, приховування або отримання дітей з метою їх експлуатації, навіть якщо при цьому не застосовуються такі засоби: погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницьке викрадення, обман, шахрайство, зловживання владою, безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою (стаття 3 Додаткового протоколу до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності щодо попередження, припинення торгівлі людьми, зокрема жінками та дітьми, та покарання за неї).

Торгівля людьми — наймання, перевезення, передача, приховування або отримання осіб шляхом погрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, обману, шахрайства, зловживання владою, безпорадним станом або наданням чи отриманням плати чи вигоди для досягнення згоди особи, яка має владу над іншою особою, з метою експлуатації. Поняття «експлуатація» передбачає, як мінімум, різні форми сексуальної експлуатації, примусову працю чи послуги, рабство чи подібну до рабства практику, поневолення або вилучення органів. Згода жертви «торгівлі людьми» на умисну експлуатацію не має значення, коли було застосовано заходи, перелічені вище. Наймання, перевезення, передача, приховування або отримання дитини з метою експлуатації вважається «торгівлею

людьми», навіть якщо не було застосовано вищезазначених засобів (стаття 4 Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, CETS № 197).

Участь дитини у порнографічних виставах — правопорушення, що передбачають такі зумисні дії: а) вербування дітей для участі в порнографічних виставах або спонукання до участі в таких виставах; б) примушування дитини до участі в порнографічних виставах чи отримання вигоди від цього чи іншого використання дитини з цією метою; в) свідоме відвідування порнографічних вистав, до яких залучено дітей (стаття 21 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, CETS № 201).

Шкідлива традиційна практика — деяким суспільствам світу властиві культурні та традиційні вірування й практика, які, на відміну від позитивних звичаїв, є шкідливими для певних специфічних груп, наприклад, жінок. До шкідливої традиційної практики належать пошкодження жіночих статевих органів, ранній шлюб, убивство новонароджених дівчаток, убивств заради честі, рання вагітність тощо (Див. Брошуру № 23, Традиційна практика, шкідлива для здоров'я дітей та жінок, www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet23en.pdf).

Додаток III до Рекомендації CM/Rec (2009) 10 Міжнародні документи в галузі охорони прав дитини та захисту дітей від насильства

Угоди Організації Об'єднаних Націй

Конвенція про права дитини, резолюція 44/25 Генеральної Асамблеї, додаток, 44UN GAOR Supp. (No. 49) at 167, UN Doc. A/44/49 (1989), яка набрала чинності 2 вересня 1990 р.;

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, резолюція 54/263 Генеральної Асамблеї, додаток I, 54 UN GAOR Supp. (No. 49) at 7, UN Doc. A/54/49, Vol. III (2000), який набрав чинності 12 лютого 2002 р.;

Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії, резолюція 54/263 Генеральної Асамблеї, додаток II, 54 UN GAOR Supp. (No. 49) at 6, UN Doc. A/54/49, Vol. III (2000), який набрав чинності 18 січня 2002 р.;

Міжнародний пакт про цивільні та політичні права, ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1966 р., який набрав чинності 23 березня 1976 р. відповідно до статті 49;

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200A (XXI) Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1966 р., який набрав чинності 3 січня 1976 р. відповідно до статті 27;

Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, ухвалена і відкрита для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією Генеральної Асамблеї 39/46 від 10 грудня 1984 р., яка набрала чинності 26 червня 1987 р. відповідно до ст. 27.1;

Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, ухвалена резолюцією 2106 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1965 р., яка набрала чинності 4 січня 1969 р. відповідно до статті 19;

Міжнародна конвенція про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей, ухвалена резолюцією 45/158 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1990 р.;

Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 18 грудня 1979 р. в Нью-Йорку. Набрала чинності як міжнародна угода 3 вересня 1981 р.;

Конвенція про права інвалідів, ухвалена резолюцією 61/106 Генеральної Асамблеї від 13 грудня 2006 р., яка набрала чинності в травні 2008 р.;

Конвенція про заборону та прийняття негайних заходів для усунення найгірших форм дитячої праці (МОП № 182), 38 ILM 1207 (1999), яка набрала чинності 19 листопада 2000 р.;

Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу (МОП № 138), ухвалена 26 червня 1973 р., набрала чинності 19 червня 1976 р.;

Додатковий протокол до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за

неї, ухвалений і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р.

Угоди Ради Європи

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ETS № 5, 1950/1953);

Європейська соціальна хартія (ETS № 35, 1961/1965);

Переглянута Європейська соціальна хартія (ETS № 163, 1996/1999);

Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ETS № 126, 1987/1989);

Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201, 2007/...);

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197, 2005/2008);

Конвенція про контакт з дітьми (ETS № 192, 2003/2005);

Конвенція про кіберзлочинність (ETS № 185, 2001/2004);

Додатковий протокол до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних (ETS № 181, 2001/2004);

Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160, 1996/2000);

Конвенція про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (ETS № 108, 1981/1985);

Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та поновлення опіки над дітьми (ETS № 105, 1980/1983);

Європейська конвенція про всиновлення дітей (ETS № 58, 1967/1968);

Переглянута Європейська конвенція про всиновлення дітей (CETS № 202, 2008/...).

Гаазька конференція з міжнародного приватного права

Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (укладена 25 жовтня 1980 р., набрала чинності 1 грудня 1983 р.);

Гаазька конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей (укладена 19 жовтня 1996 р., набрала чинності 1 січня 2002 р.);

Гаазька конвенція про захист дітей і співробітництво в галузі міжнародного всиновлення дітей (укладена 29 травня 1993, набрала чинності 1 травня 1995 р.);

Гаазька конвенція про право, що застосовується до зобов'язань про утримання (укладена 24 жовтня 1956 р., набрала чинності 1 січня 1962 р.);

Гаазька конвенція про визнання та виконання рішень стосовно зобов'язань щодо утримання (ухвалена 15 квітня 1958 р., набрала чинності 1 січня 1962 р.).

Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи

Рекомендація Res (2009) 5 про заходи із захисту дітей від шкідливого контенту і поведінки та з просування їх активної участі в новому інформаційно- комунікаційному середовищі;

Рекомендація Res (2008) 11 про європейські правила стосовно неповнолітніх правопорушників, щодо яких вживаються санкції або заходи;

Рекомендація Res (2008) 6 про заходи зі сприяння дотриманню свободи вираження поглядів та інформації в тому, що стосується використання інтернет- фільтрів;

Рекомендація Res (2008) 4 про сприяння інтеграції дітей-мігрантів або дітей з емігрантського середовища;

Рекомендація Res (2007) 13 про використання комплексного підходу з питань рівності жінок і чоловіків у галузі освіти;

Рекомендація Res (2007) 9 про життєві проекти для неповнолітніх мігрантів без супроводу дорослих;

Рекомендація Res (2006) 19 про політику, спрямовану на підтримку позитивного батьківства;

Рекомендація Res (2006) 12 про надання дітям прав у новому інформаційно- комунікаційному середовищі;

Рекомендація Res (2006) 5 про План дій Ради Європи на 2006–2015 рр. зі сприяння правам і повноцінній участі інвалідів у житті суспільства: покращення якості життя інвалідів у Європі;

Рекомендація Res (2006) про європейські тюремні правила;

Рекомендація Res (2006) 1 про роль національних молодіжних рад у формуванні молодіжної політики;

Рекомендація Res (2005) 5 про права дітей, які мешкають у спеціалізованих дитячих закладах;

Рекомендація Res (2004) 13 про участь молоді в місцевому та регіональному житті;

Рекомендація Res (2003) 20 про нові способи подолання ювенальної злочинності та роль ювенального судочинства;

Рекомендація Res (2002) 12 про навчання демократичній громадянськості;

Рекомендація Res (2002) 8 про денні послуги з догляду за дитиною;

Рекомендація Res (2002) 5 про захист жінок від насильства;

Рекомендація Res (2001) 16 про захист дітей від сексуальної експлуатації;

Рекомендація Res (2001) 10 про європейський етичний кодекс для поліції;

Рекомендація Res (2001) 8 про саморегуляцію щодо кібер-контенту;

Рекомендація Res (2000) 11 про боротьбу з торгівлею людьми з метою сексуальної експлуатації;

Рекомендація № R (98) 8 про участь дітей у сімейному та соціальному житті;
Рекомендація № R (97) 19 про зображення насильства в електронних ЗМІ;
Рекомендація № R (97) 13 про залякування свідків та право на захист;
Рекомендація № R (94) 14 про послідовну комплексну сімейну політику;
Рекомендація № R (93) 2 про медико-соціальні аспекти поганого поведіння з дітьми;
Рекомендація № R (91) 11 про сексуальну експлуатацію, порнографію, проституцію та торгівлю дітьми та молодими людьми;
Рекомендація № R (91) 9 про невідкладні заходи в галузі сім'ї;
Рекомендація № R (90) 2 про соціальні заходи щодо насильства в сім'ї;
Рекомендація № R (87) 6 про прийомні сім'ї;
Рекомендація № R (85) 4 про насильство в сім'ї;
Рекомендація № R (79) 17 про захист дітей від поганого поведіння.

Резолюція Комітету міністрів Ради Європи

Резолюція ResAP (2005) 1 про захист дорослих і дітей-інвалідів від поганого поведіння.

Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи (1987–2009)

Рекомендація 1861 (2009) про вбивство жінок;
Рекомендація 1854 (2009) про доступ інвалідів до прав та їх повноцінну й активну участь у суспільному житті;
Рекомендація 1849 (2008) про просування культури демократії та прав людини через програми підготовки викладачів;
Рекомендація 1828 (2008) про зникнення новонароджених з метою їх незаконного всиновлення в Європі;
Рекомендація 1815 (2007) про проституцію – яку позицію обрати?
Рекомендація 1778 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань;
Рекомендація 1703 (2005) про захист і надання допомоги дітям — шукачам притулку, розлученим з батьками;
Рекомендація 1698 (2005) про права дітей, що мешкають в спеціалізованих дитячих закладах: заходи на виконання Рекомендації 1601(2003) Парламентської асамблеї;
Рекомендація 1666 (2004) про загальноєвропейську заборону тілесних покарань
Рекомендація 1596 (2003) про становище молодих мігрантів у Європі;
Рекомендація 1632 (2003) про підлітків, що страждають: соціальний і медико-санітарний підходи до юнацького нездужання;

Рекомендація 1601 (2003) про покращення долі дітей, залишених у спеціалізованих дитячих закладах;

Рекомендація 1561 (2002) про соціальні заходи щодо дітей війни в Південно-Східній Європі;

Рекомендація 1555 (2002) про зображення жінок у ЗМІ;

Рекомендація 1551 (2002) про розбудову суспільства XXI століття з дітьми та для дітей: заходи на виконання Європейської стратегії для дітей [Рекомендація 1286 (1996)];

Рекомендація 1545 (2002) про кампанію проти торгівлі жінками;

Рекомендація 1532 (2001) про динамічну соціальну політику щодо дітей і підлітків у містах;

Рекомендація 1526 (2001) про кампанію проти торгівлі неповнолітніми з метою ліквідації східноєвропейського маршруту: приклад Молдови;

Рекомендація 1523 (2001) про домашнє рабство;

Рекомендація 1501 (2001) про відповідальність батьків і вчителів за освіту дітей;

Рекомендації 1466 (2000) про навчання заходам масової інформації;

Рекомендація 1460 (2000) про заснування інституту європейського уповноваженого з прав дитини;

Рекомендація 1459 (2000) про план дій для дітей Косово;

Рекомендація 1449 (2000) про приховану міграцію з півдня Середземномор'я до Європи;

Рекомендація 1443 (2000) про міжнародне всиновлення: дотримання прав дитини;

Рекомендація 1398 (1999) про становище дітей у Албанії;

Рекомендація 1371 (1998) про зловживання та нехтування дітьми;

Рекомендація 1336 (1997) про пріоритетність боротьби з трудовою експлуатацією дітей;

Рекомендація 1286 (1996) про європейську стратегію для дітей;

Рекомендація 1121 (1990) про права дитини;

Рекомендація 1065 (1987) про торгівлю дітьми та інші форми дитячої експлуатації.

Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи (1996–2009)

Резолюція 1654 (2009) про вбивство жінок;

Резолюція 1624 (2008) про запобігання однієї з перших форм насильства над дітьми: відмови від новонародженої дитини;

Резолюція 1587 (2007) про становище дітей, які проживають у постконфліктних зонах балканського регіону;

Резолюція 1579 (2007) про проституцію – яку позицію обрати?

Резолюція 1530 (2007) про дітей-жертв: ліквідація всіх форм насильства, експлуатації та зловживань;

Резолюція 1337 (2003) про міграцію, пов'язану з торгівлею жінками та проституцією;

Резолюція 1307 (2002) про сексуальну експлуатацію дітей: нульова терпимість;
Резолюція 1291 (2002) про міжнародне викрадення дітей одним з батьків;
Резолюція 1247 (2001) про пошкодження жіночих статевих органів;
Резолюція 1215 (2000) про кампанію проти вербування дітей у солдати та їхучасті у збройних конфліктах;
Резолюція 1212 (2000) про зґвалтування під час збройних конфліктів;
Резолюція 1099 (1996) про сексуальну експлуатацію дітей.

Рекомендації Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи

Рекомендація 253 (2008) про соціальну реінтеграцію дітей, які живуть і/абопрацюють на вулиці;
Рекомендація 242 (2008) про інтеграцію та участь молоді в місцевому та регіональному житті;
Рекомендація 241 (2008) «Діти в місті»;
Рекомендація 135 (2003) про місцеве партнерство для попередження та боротьби з насильством у школі;
Рекомендація 53 (1999) про політику на користь знедолених дітей/підлітків та їхніх сімей.

Інші документи Ради Європи

Керівні принципи Ради Європи, призначені допомогти постачальникам інтернет-послуг у практичному тлумаченні та дотриманні прав людини й основоположних свобод в інформаційному суспільстві, з огляду, зокрема, на статтю 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.);

Керівні принципи Ради Європи, призначені допомогти постачальникам онлайн-ігор у практичному тлумаченні та дотриманні прав людини й основоположних свобод в інформаційному суспільстві, з огляду, зокрема, на статтю 10 Європейської конвенції з прав людини (2008 р.);

Декларація Комітету міністрів Ради Європи про захист гідності, безпеки та приватного життя дітей в мережі Інтернет;

Рекомендації та керівні принципи, призначені сприяти громадському життю дітей-інвалідів та їх деінституціалізації, а також допомагати сім'ям у догляді за дитиною-інвалідом/дітьми-інвалідами вдома, Рада Європи, 2008 р.;

Brown H. *Safeguarding adults and children with disabilities against abuse*, Council of Europe Publishing, Strasbourg (2003).

Міжнародні декларації, програми дій, керівні принципи

Пакт Ріо-де-Жанейро щодо запобігання та викоренення сексуальної експлуатації дітей і підлітків, Третій Світовий конгрес проти сексуальної експлуатації дітей, Ріо-де-Жанейро, 25–28 листопада 2008 р.;

«Насильство щодо дітей», дослідження Генерального секретаря ООН, 29 серпня 2006 р.;

«Зупинити насильство щодо дітей. Діяти зараз!», доповідь регіональної наради стосовно дослідження Генерального секретаря ООН «Насильство щодо дітей», 5–7 липня 2005 р., Любляна, Словенія;

Йокогамське глобальне зобов'язання, ухвалене в рамках Другого Світового конгресу проти комерційної сексуальної експлуатації дітей, Йокогама, Японія, 17–20 грудня 2001 р.;

Декларація та Програма дій, ухвалені в рамках Першого Світового конгресу проти комерційної сексуальної експлуатації дітей, Стокгольм, Швеція, 27–31 серпня 1996 р.;

Варшавська декларація та План дій, ухвалені в рамках Третього Саміту глав держав і урядів Ради Європи, Варшава, 16–17 травня 2005 р.;

Заключна декларація та План дій, прийняті в рамках Другого Саміту глав держав і урядів Ради Європи, Страсбург, 10–11 жовтня 1997 р.;

Зобов'язання та План дій, ухвалені учасниками з країн Європи та Азії в рамках конференції «Захист дітей від сексуальної експлуатації», Будапешт, 20–21 листопада 2001 р.;

Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених свободи, 1990 р.;

Мінімальні стандартні правила ООН щодо розробки заходів, які непередбачають позбавлення свободи («Токійські правила», 1990 р.);

Мінімальні стандартні правила ООН щодо чинення ювенального правосуддя («Пекінські правила», 1985 р.);

«Світ, придатний для життя дітей», Декларація Генеральної Асамблеї ООН, ухвалена 10 травня 2002 р.

Інші публікації

Besag V., Bullies and Victims in Schools, 1989;

Crothers L. M. and Levinson E. M., Assessment of Bullying: A review of methods and instruments, Journal of Counselling and Development, 84(4), 2004;

Whitted K. S. and Dupper D. R., Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. Children and Schools, Vol. 27, No. 3, July 2005.

Рекомендації Rec (2022) 17 Комітету міністрів державам-членам щодо захисту прав жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку

Ухвалено Комітетом міністрів на 132-му засіданні Комітету міністрів 20 травня 2022 року

Преамбула

Комітет міністрів, згідно з вимогами Статті 15.b Статуту Ради Європи (Серія Європейських договорів № 1), враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її членами, серед іншого, шляхом сприяння поширенню спільних стандартів і розробки планів заходів у сфері прав людини;

нагадуючи, що гендерна рівність має ключове значення для захисту прав людини, функціонування демократії та ефективного управління, поваги до верховенства права та сприяння сталого розвитку й добробуту для всіх;

враховуючи Стратегію гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки та її стратегічну мету щодо захисту прав жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку;

діючи згідно з Планом дій Ради Європи щодо захисту вразливих осіб у контексті міграції та надання притулку в Європі (2021-2025), а особливо його метою щодо визначення і реагування на вразливість на всіх етапах процедур, пов'язаних з міграцією та наданням притулку;

беручи до уваги зобов'язання та обіцянки держав-членів згідно з відповідними конвенціями Ради Європи, такими як:

– Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Серія Європейських договорів № 5, 1950 р.) та її протоколи, у світлі актуального прецедентного права Європейського суду з прав людини;

– Європейська соціальна хартія (Серія Європейських договорів № 35, 1961 р., оновлено у 1996 р., Серія Європейських договорів № 163);

– Європейська конвенція про запобігання катуванням чи негуманному або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (серія Європейських договорів № 126, 1987 р.);

– Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (Серія договорів Ради Європи № 197, 2005 р.);

– Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства (Серія договорів Ради Європи № 201, 2007 р.);

– Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Серія договорів Ради Європи № 210, «Стамбульська конвенція», 2011 р.); та

– Конвенція Ради Європи проти торгівлі людськими органами (Серія договорів Ради Європи № 216, 2015 р.);

нагадуючи про наведені нижче рекомендації Комітету міністрів державам-членам Ради Європи:

– Рекомендація Rec(2002)5 про захист жінок від насильства;

- Рекомендація CM/Rec(2010)10 про роль жінок і чоловіків у недопущенні й вирішенні конфліктів та зміцненні миру;
- Рекомендація CM/Rec(2012)12 щодо в'язнів-іноземних громадян;
- Рекомендація CM/Rec(2015)1 щодо міжкультурної інтеграції;
- Рекомендація CM/Rec(2019)1 щодо запобігання сексизму та боротьби з ним;
- Рекомендація CM/Rec(2019)4 про підтримку молодих біженців, які перебувають на етапі переходу до дорослого життя; та
- Рекомендація CM/Rec(2019)11 про дієву опіку для дітей без супроводу дорослих та дітей, розлучених із сім'єю, у контексті міграції;

нагадуючи про відповідні резолюції й рекомендації Парламентської асамблеї, Конгресу місцевих та регіональних влад та Конференції міжнародних неурядових організацій (МНУО) Ради Європи; зважаючи на наведені нижче документи:

- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про статус біженців (1951) з поправками згідно її Протоколу від 1967 року;
- Конвенція Міжнародної організації праці про домашніх працівників № 189 (2011);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979) та Факультативний протокол до неї (1999), а також відповідні Загальні рекомендації CEDAW, безпосередньо пов'язані з цією рекомендацією;
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини (1989) та Факультативні протоколи до неї (2000, 2011);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю (2006);
- Резолюція Ради безпеки Організації Об'єднаних Націй «Жінки. Мир. Безпека» № 1325 (2000);
- відповідні положення Глобального договору Організації Об'єднаних Націй про біженців (2018) та Глобального договору Організації Об'єднаних Націй про безпечну, впорядковану та врегульовану міграцію (2018); та
- інші відповідні документи, які стосуються міграції та складені у межах Організації Об'єднаних Націй;

враховуючи «Керівні принципи з міжнародного захисту № 1: гендерно-обумовлені переслідування у контексті Статті 1A (2) Конвенції про статус біженців від 1951 року та/або Протоколу до неї від 1967 року» Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців від 7 травня 2002 року;

беручи до уваги важливість загальної реалізації та впливу Порядку денного Організації Об'єднаних Націй у сфері сталого розвитку до 2030, а саме Ціль сталого розвитку 5 («Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат»); Ціль сталого розвитку 10 («Скорочення нерівності всередині країн та між ними»); з урахуванням Завдання 10.7 щодо «сприяння організованим, безпечним, збалансованим та відповідальним міграції та мобільності людей, зокрема шляхом реалізації спланованої та продуманої міграційної політики»; а також Цілі сталого розвитку 16 («Сприяння розбудові миролюбних та інклюзивних

спільнот в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях»);

підтверджуючи, що всі права людини й основоположні свободи є універсальними, неподільними, взаємозалежними і пов'язаними між собою, і що необхідно гарантувати їхню повну реалізацію жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку без будь-якої дискримінації за жодними ознаками;

визнаючи позитивний внесок, який жінки й дівчата-мігрантки, біженки та шукачки притулку можуть принести європейському суспільству та спільнотам;

беручи до уваги глибокі зміни міграційних потоків та спричинені цим виклики, що постали перед державами-членами;

зауважуючи, зокрема, динаміку ситуації з жінками й дівчатами-мігрантками, біженками та шукачками притулку, той факт, що їхня кількість досягла рекордних показників у 2010-х роках, а також значні перетворення, яких зазнали концепції, політики і правові інструменти, пов'язані з ґендерною рівністю, міграцією та пошуком притулку на всіх рівнях;

зауважуючи, що міграційний досвід жінок та чоловіків не є однаковим, та усвідомлюючи необхідність додаткових зусиль для оцінки недоліків у сфері запобіжних заходів і захисту, що виникають через недостатню реалізацію, інформування й моніторинг наявного законодавства і політик стосовно мігранток, біженок, жінок та дівчат, які шукають притулку, попри те, що діючі міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини застосовуються до всіх осіб в межах юрисдикції держав-членів;

підкреслюючи, що жінки та дівчата піддаються ризику безперервного насильства саме через те, що вони жінки, або ж насильство зачіпає їх непропорційно, і що таке насильство у цьому значенні є ґендерно-обумовленим; визнаючи з глибоким занепокоєнням, що жінки й дівчата-мігрантки, біженки та шукачки притулку можуть зіткнутися з особливим ризиком насильства, торгівлі людьми, експлуатації та зловживання в країнах їхнього походження, під час переміщення, а також у країнах транзиту та/або призначення; та зазначаючи, що це може становити серйозне порушення їхніх прав, особливо у складній ситуації та за наявності структурних перешкод, з якими вони стикаються при подоланні такого насильства, торгівлі людьми, експлуатації та зловживань у різних формах;

зазначаючи із занепокоєнням, що жінки та дівчата-мігрантки, біженки й шукачки притулку можуть зіткнутися з множинними та інтерсекційними формами дискримінації й переслідування у країнах походження, під час переміщення та/або у країні призначення, а також наголошуючи на потребі застосування інклюзивного й міжвідомчого підходу з урахуванням різних ситуацій та особистих характеристик жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку;

усвідомлюючи наявність численних міжсекторальних перешкод у забезпеченні прав і можливостей та реалізації своїх прав, з якими стикаються жінки й дівчата-мігрантки, біженки та шукачки притулку;

нагадуючи про важливість інтеграції та участі жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку в економічному, соціальному, громадянському, політичному й культурному житті приймаючої країни,

1. Замінити текстом цієї рекомендації Рекомендацію Rec(79)10 державам-членам щодо жінок-мігранток;

2. Рекомендувати урядам держав-членів:

i. вжити всіх необхідних заходів для поширення і застосування принципів, визначених у цій рекомендації та додатку до неї, спрямованих на забезпечення дієвого доступу і реалізації прав для жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку;

ii. забезпечити переклад цієї Рекомендації на офіційну(і) мову(и) відповідних країн та її широке поширення (у доступних форматах) серед відповідних органів і зацікавлених сторін, які заохочуються до вживання заходи з метою реалізації цієї Рекомендації;

iii. здійснювати періодичну перевірку вжитих заходів та прогресу, досягнутого у цій сфері, в межах компетентних координаційних комітетів та органів Ради Європи.

Додаток до Рекомендації CM/Rec (2022) 17

I. Сфера дії

1. Ця рекомендація стосується жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку.

2. Ця рекомендація визнає відсутність міжнародно узгодженого визначення терміну «мігрант(ка)».

3. У цій рекомендації термін «біженка» включає осіб, яких визнано біженцями згідно з Женевською конвенцією про статус біженців від 1951 року, зі змінами згідно з Протоколом до неї від 1967 року (далі за текстом - «Конвенція 1951 року»), або осіб, які наразі користуються будь-якою альтернативною формою міжнародного чи європейського гуманітарного, субсидіарного чи тимчасового захисту. Термін «жінки та дівчата, які шукають притулку» (або «шукачки притулку») включає осіб, які подали заяву на одержання такого захисту.

II. Горизонтальні питання

4. Державам-членам слід урахувати горизонтальні питання, зазначені у цьому документі, при реалізації всіх заходів, передбачених у цьому додатку.

Принцип недискримінації, міжсекторальні питання та усунення стереотипів

5. Держави-члени мають забезпечити жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку відсутність дискримінації за будь-якими ознаками.

6. Державам-членам слід застосувати міжсекторальний підхід до всіх заходів, зазначених у цьому додатку, головним чином беручи до уваги різні ситуації та індивідуальні характеристики жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку.

7. Державам-членам рекомендовано вживати заходів для розширення можливостей незареєстрованих жінок та дівчат-мігранток щодо доступу до основоположних прав, а також можливостей повідомлення про злочини без страху депортації для тих з них, хто пережив насильство стосовно жінок чи торгівлю людьми.

8. В країнах міграції та приймаючих країнах і спільнотах державам-членам рекомендовано:

8.1 приділити особливу увагу заходам, спрямованим на руйнування всіх видів стереотипів, які негативно впливають на права жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку;

8.2 реалізувати інформаційні й освітні заходи, що підвищують рівень обізнаності стосовно гендерної рівності й прав людини, з метою сприяння налагодженню діалогу.

Дівчата

9. Державам-членам слід прийняти підхід до жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, що базується на правах дітей та враховує вік та особливі вразливі ситуації та потреби дівчат

10. Заходи для захисту дітей слід реалізовувати без дискримінації за статусом мігранта.

11. Державам-членам рекомендовано інтегрувати гендерні питання в усі політики, керівні принципи й положення про розширення потенціалу, які стосуються дітей без супроводу дорослих та дітей, розлучених з сім'єю, відповідно до сфери застосування й мандату кожного національного органу влади з метою:

11.1. посилення процедур ідентифікації, включно з оцінкою віку за необхідності, згідно з міжнародними стандартами;

11.2. забезпечення повної поваги до найкращих інтересів дитини, враховуючи конкретну ситуацію кожної окремої дівчини незалежно від видимої відсутності в неї супроводу, чи вона подорожує з іншою сім'єю або заміжня;

11.3. забезпечення відповідності систем приймання до статі й віку дівчат без супроводу та розлучених з сім'єю, а також включення відповідних і безпечних альтернатив піклування.

12. Дітям без супроводу та розлученим з сім'єю слід негайно призначити незалежного опікуна, який пройшов належне навчання.

13. Державам-членам слід вжити заходів для забезпечення безперервного доступу до базових послуг жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку для надання їм підтримки на етапі переходу до дорослого життя у віці після 18 років.

Інформування, розширення прав і можливостей, підвищення рівня обізнаності та заохочення прав людини

14 З метою розширення прав і можливостей жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку та забезпечення доступу до їхніх прав рекомендується надати їм відповідну й доступну інформацію і поради у зрозумілий спосіб та зрозумілою мовою, які покривають, щонайменше:

14.1 основоположні права людини, встановлені Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та іншими відповідними інструментами, включно з інформацією про такі права й свободи для жінок і дівчат, які перебувають у пунктах прийому чи попереднього утримання;

14.2 будь-які механізми інформування та подання заяв та скарг про випадок насильства чи інших порушень прав з боку державних органів чи приватних підрядників, які діють від імені держави, включно з інформацією про право на цивільні засоби правового захисту, компенсацію та правову допомогу;

14.3 будь-які послуги із забезпечення захисту й підтримки, доступні у приймаючій країні, з метою захисту від усіх форм насильства стосовно жінок, включно з торгівлею людьми;

14.4 будь-які наявні та доступні державні послуги у приймаючій країні, особливо медичні, включно з послугами у сфері психічного, сексуального й репродуктивного здоров'я і прав,¹²⁸ послугами у сфері відповідної віку всебічної сексуальної освіти, психологічної підтримки, освіти, вивченням мов та цифрових технологій, професійного навчання, інтеграційних програм, надання житла та працевлаштування.

15. Державам-членам рекомендується надати ресурси та інструменти розширення прав і можливостей та підтримки жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, які ґрунтуються на їхніх потребах та персональних характеристиках.

16. Державам-членам рекомендується сприяти доступу жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку до цифрових послуг і зв'язку, включно з Інтернетом, особливо якщо послуги та інформація доступні виключно або здебільшого у цифровому форматі.

Доступ до системи правосуддя

17. Жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку необхідно забезпечити доступ до національних та міжнародних цивільних, адміністративних та кримінальних засобів правового захисту, щоб ефективно реалізувати свої права та/або вживати заходів у разі порушення цих прав згідно з відповідними національними й міжнародними стандартами та інструментами.

18. Доступ до юридичних консультацій та безкоштовної правової допомоги має надаватися згідно з умовами, передбаченими внутрішнім законодавством, з метою надання підтримки жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку, які пережили будь-яку форму насильства стосовно жінок чи торгівлю людьми. Така підтримка надається у формі кримінальних, адміністративних та цивільних проваджень згідно до обставин, включно з поданням вимог щодо компенсації та позовів проти правопорушників.

19. Для допомоги жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку рекомендовано забезпечити доступ до послуг перекладачів, включно з перекладачами мови жестів, спеціалістів в області права та міжкультурних посередників, а також інших професіоналів, переважно жіночої статі, при поданні первинних скарг, в ході судових процесів та при вимогах щодо репарацій, а також у контексті процедур визначення притулку, на умовах, передбачених внутрішнім законодавством.

20. Державам-членам слід забезпечити надання підтримки жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку у випадках, коли вони виступають позивачками, відповідачками чи свідками у цивільних, адміністративних або кримінальних провадженнях, на тих же умовах, на яких таку підтримку отримують громадяни цих держав.

21. До жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку слід застосовувати міжсекторальний та гендерно-чутливий підхід при визначенні їхніх індивідуальних ситуацій і

---

¹²⁸ «Сексуальне та репродуктивне здоров'я і права» у контексті Пекінської декларації та Платформи дій Міжнародної конференції з народонаселення і розвитку (ICPD) та результатів оглядових конференцій після їх проведення. Це також стосується параграфу 68.

потреб, у ході цивільних, адміністративних та кримінальних проваджень, особливо коли рішення суду впливають на їхній правовий статус.

Штучний інтелект, автоматизоване прийняття рішень та захист даних

22. Державам-членам слід забезпечити проведення оцінки впливу на реалізацію прав людини враховуючи гендерну рівність, перш ніж впроваджувати штучний інтелект та системи автоматизованого прийняття рішень у сфері контролю міграції.

23. Будь-яке проектування, розробка та застосування штучного інтелекту та систем автоматизованого прийняття рішень установами державного чи приватного сектору або постачальниками послуг і підрядниками мають бути недискримінаційними, відповідати принципам приватності особистого життя, а також мати прозорі й чіткі механізми керування у контексті:

23.1 прийняття рішень прикордонними службами та органами міграційного контролю, включно з рішеннями щодо в'їзду чи повернення;

23.2 керування міграційними потоками, включно з використанням біометричної інформації;

23.3 забезпечення правопорядку й безпеки жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку;

23.4 надання послуг жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку.

24. Рекомендується залучати відповідні громадські організації жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку до обговорень щодо розробки і застосування нових технологій, які їх стосуються.

25. Беручи до уваги конкретні ситуації уразливості жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, відповідні керівні органи мають зробити наступне у сфері захисту даних:

25.1 забезпечити конфіденційність, безпеку та загальний захист персональних даних згідно з внутрішнім законодавством і застосовними міжнародними зобов'язаннями;

25.2 не передавати жодні персональні дані до країни походження без законних правових підстав та без надання пояснень особі, якої це стосується, зрозумілою для неї мовою, які саме дані передаються, з якою метою та за яких умов, включно із наданням такій особі можливості реалізувати свої права, особливо права на доступ, заперечення, звернення до відповідних наглядових органів за правовим захистом або допомогою, крім винятків, передбачених законом.

Співпраця з громадянським суспільством

26. Державам-членам рекомендовано співпрацювати та надавати підтримку організаціям мігранток і біженок, організаціям, які захищають права жінок, та іншим громадським організаціям, які забезпечують захист універсальних прав людини для жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, та які захищають їх і розширюють їхні права й можливості.

27. Також при розробці політик міграції, надання притулку й інтеграції необхідно проконсультуватися з організаціями мігранток та біженок, включно з організаціями жінок-ромів і кочівниць¹²⁹.

Збір, дослідження та моніторинг даних

28. Державам-членам рекомендовано підтримувати збір даних з відокремленням щонайменше за віком і статтю стосовно питань міграції, біженців та надання притулку, особливо стосовно осіб, які пережили насильство стосовно жінок, у тому числі, торгівлю людьми, а також забезпечити дотримання застосовних вимог щодо захисту даних.

29. Рекомендується підтримувати дослідження, моніторинг та оцінку політик міграції, інтеграції й надання притулку з точки зору гендерної рівності, особливо у зв'язку із запобіганням будь-яких порушень основоположних прав жінок і дівчат, а також забезпечити ці процеси достатніми ресурсами на всіх рівнях.

30. Зібрані дані та результати таких досліджень й оцінки мають використовуватися для подальшої розробки і коригування державних політик у цих сферах на всіх рівнях.

III. Захист і підтримка

31. Державам-членам рекомендовано захищати жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку від усіх форм насильства стосовно жінок, включно з торгівлею людьми.

32. Слід вжити заходів для захисту жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку від мови ворожнечі та сексизму.

33. Державам-членам рекомендовано розробити спеціальні заходи для боротьби з сексуальною експлуатацією жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, включно з методами боротьби з попитом на таку експлуатацію; сюди входять захисні, каральні, запобіжні та освітні заходи. Державам-членам також рекомендовано реалізувати заходи для посилення моніторингу й підвищення обізнаності з метою забезпечення ідентифікації постраждалих, підтримки та можливостей для відновлення.

34. Держави-члени мають переконатися, що культура, традиції, релігія чи так звана «честь» не враховуватимуться як виправдання будь-якої експлуатації або актів насильства стосовно жінок і дівчат.

35. Державам-членам рекомендовано забезпечити ефективний доступ жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку з дітьми або без дітей до притулків для осіб, що пережили насильство стосовно жінок та торгівлю людьми, незалежно від їхнього правового статусу.

36. Особам, які пережили насильство стосовно жінок та торгівлю людьми, включно з тими, які розміщуються у транзитних, приймальних і пунктах і пунктах розміщення, слід надавати загальні та спеціалізовані послуги з підтримки. До таких послуг входить щонайменше короткострокова та

---

¹²⁹ Термін «роми та кочівників» вживається в Раді Європи для позначення широкого розмаїття груп, якими опікується Рада Європи у цій сфері: з одного боку а) рома, синті/мануш, кале/кейл, каале, романичал, бояш/рударі; б) балканські єгиптяни йашкалі; с) східні групи дом, лом та абдал; та, з іншого боку, такі групи, як мандрівники, еніш, групи, які визначені адміністративним терміном «Gens du voyage», у тому числі особи, які ідентифікують себе як «цигани». Це пояснювальна виноска, а не визначення ромів та/або кочовиків.

довгострокова психологічна підтримка і медична допомога, включно з послугами у сферах охорони психічного здоров'я, відновлення після травм, сексуального та репродуктивного здоров'я, термінової медичної допомоги та збору доказів службами судмедекспертизи у випадках зґвалтування й сексуального нападу, а також послуги психотерапевта та інші консультації.

37. Державам-членам слід надати жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку доступ до наявних схем компенсації, заходів чи інших програм, спрямованих на інтеграцію чи реінтеграції потерпілих від насильства стосовно жінок та торгівлі людьми, відповідно до внутрішнього законодавства.

38. Державам-членам рекомендовано переконатися, що з жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку не стягуються штрафи, включно зі штрафами за втрату законного статусу мігранта чи біженця, внаслідок експлуатації таких жінок і дівчат як об'єктів торгівлі людьми.

39. В усіх питаннях, що стосуються захисту й підтримки, слід застосовувати міжвідомчий підхід, зосереджений на постраждалих і такий, що запобігає вторинній віктимізації й спрямований на розширення прав і можливостей жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, включно з жіночими організаціями мігранток та біженок.

40. Навчання та підвищення рівня обізнаності з питань, пов'язаних із насильством стосовно жінок, торгівлю людьми, гендерною рівністю та міжкультурними питаннями, слід належним чином фінансувати та забезпечувати для всіх відповідних установ та персоналу, щоб надати їм можливість:

40.1 швидкого визначення постраждалих, за можливості у співпраці з відповідними організаціями з надання підтримки; проведення оцінки ризику; інформування постраждалих про їхні права; перенаправлення до відповідних органів та надання захисту, медичної допомоги й піклування жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам і шукачкам притулку, які пережили будь-яку форму насильства й торгівлі людьми;

40.2 одержати належні знання про труднощі, з якими можуть зіткнутися жінки й дівчата-мігрантки, біженки та шукачки притулку при інформуванні про випадки насильства стосовно жінок та торгівлю людьми, через невизначений правовий статус, недоступність якісних послуг перекладу, відсутність знань про свої права та актуальність їхнього досвіду з пережитого насильства при ухваленні рішень щодо міграції/надання притулку, соціальну стигматизацію, бідність та відсутність підтримки.

41. В усіх відповідних державних та приватних установах необхідно встановити легкодоступні механізми інформування персоналу або з боку персоналу про випадки насильства стосовно жінок і торгівлі людьми. З метою сприяння інформуванню про злочини держави-члени мають забезпечити доступ до телефонних ліній допомоги, які працюють з конкретними віковими категоріями та є гендерно-чутливими, а також до процедур перенаправлення до інших спеціалізованих установ, медичної та психологічної допомоги.

42. Слід проводити індивідуальні процедури з оцінки та управління ризиками насильства стосовно жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку з особливим урахуванням їхньої потенційно підвищеної вразливості, яка виникає, головним чином, через невизначений правовий статус.

Надзвичайний стан та кризовий менеджмент

43. У ситуаціях медичної, гуманітарної або екологічної кризи держави-члени мають враховувати підвищений ризик гендерно-зумовленого насильства, торгівлі людьми, бідності та втрати домівок, з яким стикаються мігрантки, біженки та шукачки притулку. Отже, державам-членам слід:

43.1 враховувати ситуацію та потреби жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку в заходах кризового менеджменту та відновлення, включно із захистом прав, як-от прав на медичну допомогу, притулок, продовольчу безпеку, воду, розширення економічних прав і можливостей та доступ до правосуддя й послуг спеціалізованої підтримки для жінок, які пережили насильство, шляхом визнання таких послуг послугами першої необхідності та гарантування їх постійної доступності;

43.2 переконатися, що заходи, ужиті під час кризи, та будь-яке наступне оголошення надзвичайного стану відповідає міжнародним зобов'язанням стосовно прав людини, що захищають жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку;

43.3 забезпечити консультації з відповідними громадськими організаціями жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку.

IV. Прибуття

Інформування до прибуття

44. Держави-члени мають забезпечити, щоб імміграційні процедури враховували конкретні ситуації кожної окремої жінки та дівчини, їх характеристики, потреби й вразливості, а також вік та були гендерно-чутливими

45. Держави-члени мають надати доступну інформацію про умови законного в'їзду та перебування на їхній території.

Транзитні та приймальні пункти

46. Компетентні органи мають забезпечити, що процедури організації транзиту, приймання, надання житла і проведення перевірки, враховують вік та є гендерно-чутливими. Проведення перевірки, зокрема, має сприяти ідентифікації осіб, які пережили насильство стосовно жінок та торгівлю людьми, за першої ж можливості та забезпечити негайну й ефективну обробку вимог жінок про надання захисту. Ці процедури слід здійснювати у безпечний, конфіденційний спосіб, зосереджений на потерпілих. Послуги підтримки слід надавати особам, які пережили насильство стосовно жінок та торгівлю людьми, як передбачено у параграфі 36 цього додатку.

47. Приймальні пункти та житлові об'єкти мають розташовуватися у зонах, де жінки та дівчата будуть у безпеці та зможуть одержати доступ до відповідних послуг та інформації стосовно медичної допомоги (включно з послугами у сфері сексуального і репродуктивного здоров'я), соціальної та правової допомоги, освітніх послуг, а також придбати товари першої необхідності.

48. При визначенні місць для проживання і доступу до послуг слід враховувати особливі потреби й вимоги щодо безпеки постраждалих, які пережили будь-яку форму насильства **стосовно** жінок чи торгівлі людьми, а також будь-які інші особливі потреби, пов'язані, наприклад, з вагітністю,

інвалідністю чи особливими медичними потребами. Особи, які пережили насильство стосовно жінок та торгівлю людьми, мають розміщуватися у спеціалізованих пунктах прийому і проживання.

49. Також слід забезпечити присутність у цих пунктах персоналу, бажано жінок, які пройшли навчання у сфері прав людини, гендерної рівності й насильства стосовно жінок, включно з відповідними юристами, працівниками соціальних служб, міжкультурними посередниками, перекладачами, представниками поліції й охоронної служби.

50. Жінкам та дівчатам у транзитних та приймальних пунктах слід запропонувати відповідні та безпечні житлові приміщення. Для самотніх жінок з дітьми до 18 років або без дітей також слід надати доступ до окремих, безпечних спальних місць, санітарних зон та інших безпечних приміщень. До інших елементів, які необхідно надати таким жінкам, відноситься безкоштовний і регулярний доступ до природного і штучного світла, систем вентиляції та опалення, чистих ліжок і постільної білизни, чистих, добре освітлених душових і туалетних кімнат, а також наявність базової гігієнічної/санітарної продукції. В разі необхідності слід надавати дитяче харчування та одяг.

51. Жінкам та дівчатам у транзитних та приймальних пунктах необхідно надати доступ до системи подання скарг/інформування про насильство чи інші порушення прав, де скарги буде розслідувано і передано до поліції, якщо це актуально, а також доступ до правової допомоги в разі потреби. Також необхідно сприяти перенаправленню жінок та дівчат до неурядових організацій, особливо до асоціацій, які надають підтримку постраждалим.

52. Державам-членам рекомендовано забезпечити проведення регулярного незалежного моніторингу транзитних, приймальних та житлових пунктів, включно з можливістю проведення такого моніторингу приватними підрядниками, з метою забезпечення відповідності стандартам захисту, передбаченим у цьому додатку.

53. Якщо жінки і дівчата-мігрантки, біженки та шукачки притулку, позбавлені волі у транзитних чи приймальних установах або центрах попереднього проживання, державам-членам рекомендовано забезпечити дотримання положень параграфів цього додатку, які стосуються утримання під вартою.

Притулок

54. Державам-членам рекомендовано ухвалити й запровадити гендерно-чутливі стандарти, практики і процедури надання притулку, які також враховують вік.

55. Жінки та дівчата повинні мати право доступу до інформації й процедур щодо надання притулку у визначених місцях на кордонах та території держав-членів.

56. Слід забезпечити жінкам і дівчатам можливість подати заяву про надання притулку окремо від чоловіків, партнерів, згідно з визначенням у внутрішньому законодавстві, або батьків, а також обізнаність з таким правом.

57. Державам-членам рекомендовано забезпечити гендерно-чутливе тлумачення Конвенції 1951 року, головним чином стосовно підстав для надання притулку та визнання гендерно-зумовленого насильства й торгівлі жінками та дівчатами можливою формою переслідування у значенні параграфу 2 Статті 1А Конвенції 1951 року.

58. Державам-членам рекомендовано вжити зусиль для розробки всеохоплюючих ґендерно-чутливих керівних принципів для всіх етапів процесу надання притулку, включно з послугами приймання і підтримки, перевірки, визначення «безпечних» країн з метою проведення процедур прискорювального чи сповільнювального характеру, утримання під вартою, визначення статусу, винесення судових рішень та повернення. Також рекомендовано провести навчання із застосування таких керівних принципів для відповідного персоналу.

59. Для жінок, які шукають притулку, необхідно забезпечити присутність жінок серед персоналу притулків та перекладачів, і поінформувати їх у випадку наявності такої можливості.

60. За запитом слід організувати окремі співбесіди для жінок і чоловіків з однієї сім'ї, за відсутності дітей. Жінок слід інформувати щодо такої можливості та гарантувати конфіденційність. Той же принцип слід застосовувати до неповнолітніх заміжніх дівчат. При обробці вимог про надання притулку та ухваленні рішень щодо них необхідно врахувати:

61.1 особисті обставини заявника(-ці) та індивідуальну оцінку ризику;

61.2 актуальну інформацію про країну походження, включно з ситуацією щодо ґендерної рівності й прав жінок. Сюди входить інформація про доступ до системи правосуддя, нормативно-правову базу та її реалізацію, доступну соціальну, економічну й іншу підтримку та будь-які форми множинної та інтерсекційної дискримінації та/або патріархального ставлення, з якими можуть зіткнутися жінки та дівчата.

62. Якщо рішення про надання статусу біженки жінці або дівчині ухвалено не на її користь, державам - членам слід забезпечити їй можливість подання вимоги про додатковий або субсидіарний захист.

Транскордонні заходи

63. Держави-члени заохочуються до участі у програмах переселення, надання додаткових шляхів приймання мігрантів та біженців, а також популяризації законних шляхів для забезпечення безпечного транзиту для жінок і дівчат.

64. Держави-члени заохочуються до фінансування спеціалізованих гуманітарних програм переселення і допомоги для жінок і дівчат, які пережили або ризикують пережити насильство стосовно жінок або торгівлю людьми, включно з торгівлею з метою сексуальної експлуатації.

65. Держави-члени заохочуються до створення й реалізації ефективних транскордонних механізмів захисту для осіб, які постраждали від насильства стосовно жінок та торгівлі людьми, включно з торгівлею з метою сексуальної експлуатації.

V. Проживання та інтеграція

Медичні послуги

66. Органам влади рекомендовано переконатися, що при наданні медичної допомоги враховуються персональні характеристики та ситуація кожної окремої жінки чи дівчини-мігрантки, і така допомога є ґендерно-чутливою та враховує вік.

67. Всі жінки й дівчата-мігрантки, біженки та шукачки притулку повинні одержувати послуги першої необхідності у сфері охорони здоров'я, включно з первинною медичною допомогою,

невідкладною та терміною допомогою, паліативним піклуванням і лікуванням чи допомогою, необхідною в медичних цілях.

68. Державам-членам рекомендовано надати жінкам і дівчатам-мігранткам та біженкам, які законно перебувають на їхній території, ефективний доступ до якісних медичних послуг, які враховують вік і є ґендерно-чутливими. Сюди мають входити, перш за все, послуги у сфері психічного, сексуального та репродуктивного здоров'я, медичні послуги під час та після вагітності, а також послуги, пов'язані з досвідом насильства стосовно жінок. Державам-членам також рекомендовано надавати такі послуги жінкам та дівчатам-мігранткам з неврегульованим статусом.

69. Доступ до медичних послуг першої необхідності в принципі не повинен залежати від одержання дозволу імміграційної служби чи будь-якої іншої особи, крім зазначеної жінки. Лікування неповнолітніх дівчат може вимагати згоди одного з батьків або незалежного опікуна, але завжди з урахуванням найкращих інтересів дитини.

70. Держави-члени мають переконатися, що жінки надали попередню, вільну та інформовану згоду на будь-які медичні втручання, крім випадків, передбачених законодавством, з урахуванням мовних, економічних та культурних бар'єрів, а також інвалідності.

Соціальні послуги, соціальне забезпечення та житло

71. При ухваленні будь-яких рішень стосовно безпеки і добробуту жінок та дівчат, включно з рішеннями, які ухвалюються соціальними службами та стосовно соціального захисту, необхідно перш за все враховувати потреби вказаних жінок та дівчат.

72. Державам-членам рекомендовано переконатися, що міграційний статус не використовується для дискримінації при наданні доступу до житлових схем та соціальної допомоги для жінок-мігранток, біженок та шукачок притулку, які перебувають у країні на законних підставах.

Інтеграція та участь

73. Державам-членам рекомендовано забезпечити право на негайну реєстрацію будь-якої дитини, народженої на їхній території, одразу після народження, а також надати такій дитині можливість отримання громадянства.

74. Через існування сталих стереотипів та нерівність у доступі до громадянських прав та участі в ухваленні політичних рішень, держави-члени мають вжити заходів, щоб мігрантки й біженки, які мають право голосувати та бути обраними на посади в місцевих, регіональних, національних або європейських органах влади, були поінформовані про свої права й могли брати участь у цих процесах без будь-якої дискримінації, оскільки вказані стереотипи та нерівність є особливо серйозними у випадку мігранток і біженок.

75. Органи влади мають заохочувати та підтримувати ініціативи, спрямовані на розширення прав і можливостей жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку в межах їхніх сімей, спільнот та суспільства в цілому, шляхом підвищення їхньої самооцінки та забезпечення самовизначення, а також шляхом захисту жінок та дівчат від негативного соціального контролю. Сюди може входити участь у місцевих, культурних чи жіночих асоціаціях, спортивних і молодіжних клубах та інших організаціях.

76. Необхідно створити та підтримувати функціонування державних та приватних програм наставництва, менторства та інших видів підтримки, орієнтованих на жінок і дівчат-мігранток та біженок, головним чином для поширення позитивних рольових моделей та перспективних практик інтеграції.

77. Слід висвітлювати внесок, який жінки та дівчата-мігрантки та біженки роблять у суспільство, економіку та культуру приймаючих громад, як спосіб полегшення їхньої інтеграції та розширення можливостей.

Освіта

78. Органи влади мають забезпечити дівчатам-мігранткам, біженкам і шукачкам притулку доступ до обов'язкової освіти на одному рівні з громадянами країни та вжити заходів до залучення тих, хто міг бути позбавлений доступу до освіти у своїй країні походження. При цьому також слід забезпечити освіту чи денний догляд за дітьми, бажано в звичайних освітніх структурах.

79. Де це доречно, жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку слід надати доступ до

будь-якої наявної подальшої чи вищої освіти, професійної освіти, безперервного навчання, підвищення кваліфікації та реабілітаційних ресурсів, які надаються компетентними службами.

80. Державам-членам рекомендовано вжити заходів для сприяння визнанню й підтвердженню наявної професійної й академічної кваліфікації жінок і дівчат-мігранток та біженок, а також їхнього практичного робочого досвіду, включно з визнанням через такі ініціативи, як Європейський паспорт кваліфікацій для біженців.

81. Визнаючи здатність спілкуватися мовою приймаючої країни як навичку першої необхідності, держави-члени мають забезпечити доступ до якісних програм інтеграції та вивчення мов, що тривають належну кількість годин, для жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку з метою розширення їхніх прав і можливостей, а також посилення захисту. Жінкам слід надавати доступ до курсів зі здобуття письменності, математичної грамотності та цифрових навичок відповідно до потреб якомога швидше після прибуття таких жінок до приймаючої країни.

82. Доступ до програм і заходів, зазначених у параграфах 79, 80 та 81, для мігрантів з невизначеним статусом вимагає проведення перевірки згідно з внутрішніми правовими положеннями, які регулюють умови надання відповідних прав.

Працевлаштування та розширення економічних прав і можливостей

83. Державам-членам рекомендовано вжити заходів для запобігання дискримінації. Вони також заохочуються до сприяння доступу до працевлаштування для жінок-мігранток та біженок, які перебувають в країні на законних підставах, починаючи від ранніх етапів процесу міграції.

84. Державам-членам рекомендовано дотримуватися зобов'язань стосовно права на роботу та самозайнятості для жінок та дівчат-біженок, передбаченого Конвенцією 1951 року, а також слід розглянути можливість усунення перешкод у працевлаштуванні, з якими стикаються інші жінки та дівчата-мігрантки після перебування на території протягом певного періоду.

85. Стосовно таких жінок і дівчат-мігранток, біженок і шукачок притулку, яким дозволено працювати згідно з внутрішнім законодавством держав-членів, останнім слід забезпечити пристойні та гідні робочі умови, включно з таким:

85.1 вжити заходів щодо регулювання і покращення їхніх робочих умов та усунення всіх форм трудової експлуатації й дискримінації, включно з випадками множинної та інтерсекційної дискримінації

85.2 надати жінкам підтримку в доступі до ринку праці через самозайнятність та підприємництво шляхом забезпечення однакових можливостей для професійного навчання та навчання протягом життя, схем мікрокредитування, початкового кредитування на створення і розвиток власного бізнесу, які мають громадяни вказаних держав, а також підтримати програми волонтерства, стажування, учнівства та працевлаштування;

85.3 сприяти доступу до ринку праці шляхом вжиття заходів для забезпечення доступу до засобів підтримки балансу між роботою та приватним життям, включно з організацією відпусток для догляду за членами сім'ї та гнучкими умовами праці, якщо можливо, а також надати доступ і право користування послугами установ з догляду за дітьми на тих же умовах і засадах, які мають громадяни держави.

86. Державам-членам рекомендовано реалізувати положення діючих національних і міжнародних стандартів, спрямованих на захист жінок та дівчат-мігранток, біженок і шукачок притулку, які працюють на їхній території, від дискримінації, експлуатації та насильства.

87. Держави-члени заохочуються до надання доступу до фінансових послуг та базового навчання фінансовій грамотності для жінок-мігранток, біженок і шукачок притулку, щоб вони мали можливість користуватися ощадним та кредитним функціоналом і могли краще контролювати й керувати власними прибутками, оскільки це розширює їхні права та можливості.

Дозволи на проживання

88. Державам-членам рекомендовано забезпечити жінкам та дівчатам-мігранткам, біженкам й шукачкам притулку, яким надається дозвіл на проживання на підставі сімейних зв'язків, соціальні, економічні та трудові права і вигоди для самостійної реалізації.

89. Державам-членам рекомендовано вжити необхідних заходів для того, щоб жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку, які пережили насильство та резидентський статус яких залежить від чоловіка чи партнера згідно з визначенням у внутрішньому законодавстві, у разі розірвання шлюбу або відносин, а також за особливо складних обставин, за заявою було надано окремий дозвіл на проживання незалежно від тривалості шлюбу чи відносин. Умови надання та строк дії таких окремих дозволів на проживання встановлюються внутрішнім законодавством. Жінкам та дівчатам-мігранткам, біженкам і шукачкам притулку слід повідомити про наявність такого права.

90. Держави-члени мають переконатися, що жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку, які пережили насильство стосовно жінок та торгівлю людьми, надано дозвіл на проживання з можливістю подовження, за яким компетентний орган визнає, що їхнє перебування на території країни зумовлене особистою ситуацією, та/або що таке перебування необхідне в цілях співпраці вказаних жінок і дівчат у ході розслідування чи кримінального провадження.

91. Доказові критерії та поріг для надання дозволів на проживання мають бути реалістичними та враховувати індивідуальні обставини жінок та дівчат-мігранток, біженок і шукачок притулку. Відповідальні державні установи мають бути належним чином підготовлені для цього.

92. Держави-члени мають надати можливість постраждалим від примусового шлюбу, яких було вивезено в іншу країну з метою одруження та які в результаті цього втратили свій статус резидента країни, де вони зазвичай проживали, заново здобути такий статус. Ця процедура також має застосовуватися у разі потреби до осіб, які могли втратити громадянство.

93. Держави-члени заохочуються до надання гарантованого права проживання на незалежній основі жінкам і дівчатам-мігранткам та біженкам, які перебувають у країні протягом тривалого періоду, включно з жінками і дівчатами без громадянства. Гарантоване право проживання необхідно особливо забезпечити особам, які постраждали від насильства стосовно жінок, чії діти є громадянами приймаючої країни, включно з випадками, коли вони втрачають опіку над дітьми в ході судових проваджень, пов'язаних з розлученням/сімейними справами.

94. Держави-члени заохочуються до забезпечення шляхів натуралізації та вжиття заходів, які гарантовано усувають гендерно-зумовлені перешкоди для жінок і дівчат-мігранток та біженок у цій сфері.

Возз'єднання сім'ї

95. Визнаючи, що возз'єднання сім'ї може стати надійним шляхом до безпеки для жінок і дівчат-мігранток та біженок, а також захисним фактором у приймаючій країні, державам-членам слід забезпечити жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку право на возз'єднання сім'ї згідно із зобов'язаннями за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод й відповідним міжнародним законодавством. З погляду на це державам-членам рекомендується:

95.1 переконатися, що жінки та дівчата знають про свої права стосовно возз'єднання з сім'єю та мають доступ до юридичних консультацій та правової допомоги для реалізації цих прав;

95.2 розглянути можливість приймання чи передання запитів на надання притулку для забезпечення возз'єднання з сім'єю жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку, які були розлучені з сім'єю в дорозі;

95.3 намагатися забезпечити (в межах внутрішнього законодавства) законні способи дотримання права на сімейне життя жінок і дівчат-мігранток, які законно проживають на їхній території, а саме шляхом надання близьким та залежним членам сім'ї можливості емігрувати до таких жінок чи приєднатися до них у приймаючій країні.

Утримання під вартою

96. При будь-яких формах позбавлення волі державам-членам рекомендовано ухвалити підхід, який враховує вік і є гендерно-чутливим, індивідуальну ситуацію та персональні характеристики жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку. Держави-члени мають також забезпечити наступні послуги для жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, позбавлених волі:

96.1 доступ до інформації про їхні права та, за потребою, про правову допомогу й консультації, як передбачено у параграфі 14 цього додатку;

96.2 доступ до правоохоронних заходів та ефективних механізмів інформування й подання скарг, включно з перенаправленням таких скарг до поліції, їх наступним розслідуванням та, якщо актуально, доступом до правової допомоги;

96.3 доступ до медичних послуг, телефонних ліній допомоги та відповідних ресурсів з посттравматичної й психологічної допомоги;

96.4 присутність персоналу жіночої статі серед службовців прикордонної, міграційної, поліцейської служби чи інших служб утримання під вартою, а також серед працівників соціальних служб та, якщо можливо, перекладачів;

96.5 доступ до телефону та/або інтернету з метою інформування родичів чи інших осіб про своє позбавлення волі, а також для одержання допомоги від консульств;

96.6 можливість підтримувати значущий зв'язок із зовнішнім світом, включно з відвідуваннями, регулярним доступом до телефону чи їхніх мобільних телефонів або інтернету.

97. Державам-членам рекомендовано забезпечити регулярний незалежний моніторинг місць позбавлення волі, включно з об'єктами адміністративних затримань.

98. У разі застосування адміністративного арешту згідно з імміграційним законодавством, який має бути виключно крайнім заходом, слід уникати роз'єднання сімей та надавати окремі безпечні зони для жінок та дівчат в межах центрів попереднього утримання, де їм гарантовані приватність та належне задоволення їхніх особливих потреб. Дівчата без супроводу або розлучені з сім'єю, як правило, не підлягають затриманню.

99. В будь-якому разі слід забезпечити ефективні альтернативи адміністративному арешту для жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, які пережили тортури, насильство стосовно жінок чи торгівлю людьми, а також для вагітних, жінок з грудними дітьми, жінок похилого віку та жінок з інвалідністю.

100. Держави-члени мають переконатися, що умови проживання в центрах попереднього утримання мігрантів відповідають щонайменше стандартам, зазначеним у параграфах 46-52 цього додатку («Транзитні та приймальні пункти»).

101. Жінок і дівчат-мігранток, біженок та шукачок притулку, які перебувають під адміністративним арештом, бажано розміщувати у спеціально створених для цього центрах. При проектуванні й плануванні приміщень таких центрів слід особливо уникати будь-чого, що може нагадувати тюремне середовище. В межах центру попереднього утримання жінки і дівчата-мігрантки, біженки та шукачки притулку мають зазнавати якомога менших обмежень своєї свободи пересування.

102. Рекомендується пропонувати відповідні види діяльності жінкам і дівчатам-мігранткам, біженкам та шукачкам притулку, які перебувають під адміністративним арештом, та дозволити вільний доступ до занять на свіжому повітрі протягом дня

VI. Повернення

103. Добровільне повернення додому має бути варіантом, якому надається перевага. Повернення додому слід завжди реалізовувати у безпеці та з гідністю, відповідно до принципу *неприпустимості примусового повернення*. Отже, держави-члени мають переконатися, що

жінок і дівчат-мігранток та шукачок притулку не повертають чи вивозять до країни, де їхньому життю загрожує небезпека або де їх можуть піддавати тортурам, негуманному або принизливому ставленню чи покаранню, включно з діями, які непропорційно зачіпають жінок та дівчат або спрямовані на них через те, що вони жінки/дівчата.

104. Стосовно повернення додому належну увагу слід приділити відповідним зобов'язанням з дотримання прав людини, головним чином праву на сімейне життя, згідно з міжнародним законодавством та прецедентним правом Європейського суду з прав людини, а також враховувати вразливу ситуацію конкретної особи, а саме її стан здоров'я, наприклад вагітність. При поверненні додому дівчат слід перш за все враховувати інтереси дитини.

105. Визнаючи особливі труднощі, з якими стикаються особи, що пережили насильство стосовно жінок та торгівлю людьми, при повному розголошенні підстав своїх вимог щодо міжнародного захисту, держави-члени мають створити й реалізувати безпечні, конфіденційні процеси, орієнтовані на постраждалих, з метою мінімізації ризику *примусового повернення додому*.

106. Державам-членам рекомендовано переконатися, що до завершення індивідуальної оцінки потреби у міжнародному захисті, особливо якщо є будь-які ознаки насильства стосовно жінок чи торгівлі людьми, не застосовуватимуться жодні прискорені процедури, а також процедури, що не мають характеру призупинення.

107. Держави-члени мають передбачати можливість призупинення процедур висилки з країни мігранток на підставі їхнього статусу як особи, залежної від чоловіка, партнера, згідно з визначенням у внутрішньому законодавстві, одного з батьків чи іншого члена сім'ї, щоб надати їм можливість подати окрему заяву на одержання дозволу на проживання.

108. За необхідності, визнаної відповідними органами влади, повернення додому має супроводжуватися сталими заходами реінтеграції й допомоги у державах-членах, до яких повертаються жінки. Держави-члени, до яких повертаються жінки, мають перш за все вжити необхідних заходів для забезпечення визнання будь-яких одержаних дипломів чи кваліфікації.

Рекомендація CM/Rec (2011) 12 Комітету міністрів державам-членам про права дітей та соціальні послуги, дружні до дітей і сімей

Прийнята Комітетом Міністрів 16 листопада 2011 року на 1126-ому засіданні заступників міністрів

Комітет міністрів, відповідно до положень статті 15 b Статуту Ради Європи,

Вважаючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між її державами-членами, зокрема, шляхом сприяння прийняттю загальних правил;

Усвідомлюючи, що дитина є особистістю зі своїми правами, в тому числі правом на захист і на участь, виражати свої погляди, бути почутою;

Беручи до уваги правові тексти, що стосуються прав дітей, зокрема, Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, Конвенції про захист прав людини та основних свобод (ETS № 5), яка захищає права кожного, у тому числі дітей, Європейської соціальної хартії (ETS № 35) та Європейської соціальної хартії (переглянутої) (ETS № 163), Європейської конвенції про здійснення прав дітей (ETS № 160), Конвенції про контакт з дітьми (ETS № 192), Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) (CETS № 202), Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів та Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201);

Беручи до уваги наступні рекомендації Комітету міністрів державам-членам: Rec (87) 20 про соціальну реакцію на злочинність серед неповнолітніх, Rec (98) 8 про участь дітей у сімейному і соціальному житті, Rec (2003) 19 про поліпшення доступу до соціальних прав, Rec (2005) 5 про права дітей, які перебувають у спеціалізованих закладах, Rec (2006) 5 про План дій Ради Європи щодо сприяння правам і повній участі людей з обмеженими можливостями у суспільстві: покращення якості життя людей з обмеженими можливостями в Європі на 2006-2015 рр., Rec (2006) 19 про політику на підтримку позитивного батьківства, CM / Rec (2009) 10 щодо комплексної національної стратегії із захисту дітей від насильства, CM / Rec (2009) 9 про освіту та соціальну інтеграцію дітей і молодих людей з розладами аутистичного характеру, CM / Rec (2010) 2 щодо деінституціоналізації та життя у громаді дітей з обмеженими можливостями, а також Керівні принципи Комітету міністрів від 2010 року щодо правосуддя, дружнього до дітей Керівні принципи Комітету міністрів щодо охорони здоров'я, дружньої до дітей;

Посилаючись на наступні рекомендації Парламентської асамблеї: 1121 (1990): «Права дітей», 1501 (2001) «Відповідальність батьків і вчителів у освіті дітей», 1703 (2005) «Захист і допомога розлученим дітям, що шукають притулку», 1666 (2004) «Загальноєвропейська заборона на тілесні покарання дітей», 1778 (2007) «Діти-жертви: припинення усіх форм насильства, експлуатації та жорстокості», 1864 (2009) «Сприяння участі дітей у прийнятті рішень, що зачіпають їхні інтереси», 1905 (2010) «Діти, які стають свідками насильства в сім'ї», 1939 (2010) «Діти, які залишилися без піклування батьків: термінова необхідність діяти», і 1934 (2010) «Жорстоке поводження з дітьми в установах: забезпечення повного захисту жертв»;

Беручи до уваги Нову стратегію соціальної згуртованості та План дій Ради Європи з соціальної згуртованості 2010 року, в яких підкреслюється, що благополуччя та розширення прав і можливостей сімей та дітей мають вирішальне значення для якості життя і створення впевненості у завтрашньому дні, і пропонує державам-членам переконатися, що вразливі категорії громадян

мають доступ до соціальних і фінансових послуг. Вони також підкреслюють, що участь дітей і молоді є фундаментальним правом, і одним з ключових елементів для майбутнього суспільства, а також, що організація і адаптація відповідних послуг має бути зроблена згідно з правами дитини, яка повинна бути в змозі розвиватися в безпечному, вільному від насильства і сприятливому середовищі;

Посилаючись на заключне комюніке Конференції європейських міністрів у справах сім'ї, що відбулася у Відні у червні 2009 року, в якому підкреслюється, що всі політики та рішення, що зачіпають дітей, повинні поважати права й інтереси дитини;

Посилаючись на роботу програми Ради Європи «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми», Стратегію програми на 2009-2011 роки і майбутню Стратегію з прав дитини на 2012-2015 роки;

Беручи до уваги доповідь за 2003 рік «Захист дорослих і дітей з обмеженими можливостями від жорстокого поводження», та доповіді від 2007 року про «Інтегровані соціальні послуги в Європі» і про «Участь користувача в особистих соціальних послугах», підготовлені під егідою Європейського комітету з соціальної згуртованості (CDCS),

Рекомендує, щоб уряди держав-членів:

Прийняли до уваги керівні принципи, що додаються до даної Рекомендації, в якості практичного інструменту для адаптації своїх систем соціального обслуговування для дітей і сімей до конкретних прав, інтересів та потреб дітей, а також визначили практичні засоби з усунення існуючих недоліків у наданні соціальних послуг;

Закликає держави-члени:

a. переглянути внутрішнє законодавство, політики та практики з метою забезпечення необхідних реформ для виконання цієї рекомендації;

b. якомога швидше ратифікували, якщо вони ще не зробили цього, відповідні конвенції Ради Європи із захисту прав дітей;

c. розвивати співробітництво у галузі соціальних послуг, дружніх до дітей та сімей, у тому числі в галузі досліджень та обміну кращим досвідом, як всередині країни, так і на міжнародному рівні;

d. забезпечили, що соціальні служби здійснюють транскордонне співробітництво щодо індивідуальних випадків, коли діти знаходяться в небезпеці і переміщуються між країнами;

e. розповсюджували зміст цієї рекомендації мовою і у формі, дружніми до дітей;

f. сприяли діалогу із зацікавленими сторонами, а також громадськістю про результати та загальну задоволеність рівнем дружельюбності соціальних послуг до дітей та сімей.

Пропонує державам-членам забезпечити, щоб ця рекомендація була широко поширена серед усіх органів, які відповідальні за або іншим чином пов'язані з правами дітей у сфері соціальних послуг, постачальників послуг, груп, що представляють інтереси дітей і сімей та інших зацікавлених сторін.

Додаток до Рекомендації СМ/Рес(2011)12

Керівні принципи

I. Цілі та завдання

1. Рекомендація стосується прав дітей у плануванні, наданні й оцінці соціальних послуг, які повинні бути адаптовані до їхніх потреб, а також до потреб членів їх сімей. Вона заснована на принципі найкращих інтересів дитини та права дитини на надання, участь та захист.
2. Рекомендація стосується всіх дітей без будь-якої дискримінації за будь-якої ситуації, здатності чи причини, за яких вони можуть вступати в контакт з соціальними послугами, а також всіх рішень соціальних служб, які можуть прямо або побічно вплинути на їхнє життя.
3. Рекомендація спрямована на забезпечення того, щоб соціальні послуги надавалися з урахуванням індивідуальної оцінки потреб дитини та обставин, беручи до уваги власну думку дитини, враховуючи її вік, ступінь зрілості та здатність.

II. Визначення

Для цілей цієї рекомендації про права дітей та соціальні послуги, дружні до дітей та сімей (надалі - Рекомендація):

1. «дитина» означає будь-яку особу у віці до 18 років;
2. «один з батьків» означає особу (особи) з батьківською відповідальністю згідно з національним законодавством. У разі, якщо один з батьків (батьки) відсутні або не виконують батьківських обов'язків, ним може бути опікун, призначений законний представник або безпосередній опікун дитини;
3. термін «соціальні послуги» означає широкий спектр послуг, що відповідають загальним соціальним потребам, а також особисті соціальні послуги, що надаються або державними, або приватними організаціями. У той час як перші стосуються стандартних, універсальних послуг, що надаються людям, як членам певної групи населення, останні є «особливими потребами» і спрямовані на конкретні потреби отримувачів;
4. термін «соціальні послуги для дітей та сімей» означає набір заходів та дій для задоволення загальних або окремих соціальних потреб дитини та/або сім'ї. Вони призначені для задоволення різноманітних потреб дітей і сімей в якості загальних, спеціалізованих та інтенсивних соціальних послуг, що надаються на різних рівнях;
5. термін «соціальні послуги, дружні до дітей» означає соціальні послуги, що поважають, захищають і здійснюють права кожної дитини, включаючи права на надання, участь та захист, принцип забезпечення найкращих інтересів дитини.

III. Основні принципи

Рекомендація ґрунтується на існуючих принципах, закріплених у документах, згаданих у преамбулі. Ці принципи отримали подальший розвиток у наступних розділах і повинні застосовуватися до всіх глав цієї рекомендації.

A. Положення у найкращих інтересах дитини

1. Соціальні послуги для дітей і сімей мають встановити очевидну мету, щоб головна увага приділялася найкращим інтересам дитини.

2. Беручи до уваги те, що батьки несуть основну відповідальність за виховання і розвиток дитини, надання соціальних послуг повинно забезпечувати існування сприятливих умов для дитини, шляхом надання послуг належного рівня та різноманітності, а також ресурсів, необхідних для позитивного батьківства і покращення батьківських навичок.

3. Соціальні послуги для дітей та сімей мають бути спрямовані на повний розвиток потенціалу дитини і визнавати потребу дитини у турботі, визнанні, забезпеченні прав і структурованому вихованні. Соціальні послуги повинні забезпечувати належне реагування і якість взаємодії з дітьми та сім'ями, у тому числі:

a. повагу гідності дитини і його або її сім'ї, що гарантує, що до дітей ставляться з увагою, чутливістю, справедливістю і повагою;

b. захист від дискримінації за будь-якими ознаками, таких як стать, вік, інвалідність, соціальне, економічне або етнічне походження, раса, колір шкіри, народження, майновий стан, мова, релігія, політичні або інші переконання, сексуальна орієнтація чи інший статус;

c. соціальну інтеграцію для забезпечення рівності, рівних можливостей і позитивних результатів для всіх дітей, включаючи дітей з уразливих груп;

d. подолання стигматизації деяких груп дітей, які відчувають соціальні забобони, підтримуючи позитивну самооцінку та самоповагу;

e. уникнення залежності від послуг, заохочуючи самостійність і активність дітей та сімей.

B. Права дитини на участь

1. Соціальні служби у своїй роботі повинні забезпечити, щоб дитина була почутою і сприймалася серйозно. Діти повинні розглядатися в якості повноправних носіїв прав, як активні суб'єкти при плануванні, здійсненні та оцінці соціальних послуг. Діти повинні отримати можливість здійснювати свої права відповідно до їх здібностей, з належним урахуванням їх віку, ступеню розвитку та індивідуальних обставин. З цією метою слід передбачити більш-менш формальні заходи, протоколи і процедури.

2. Залучення до соціальних послуг не повинно сприйматися виключно з точки зору розвитку здібностей дитини, позитивних результатів у майбутньому, але і з точки зору якості життя дитини на сьогоднішній день. Таким чином, діти повинні розглядатися, якими вони є сьогодні, а не тільки як істоти «у процесі становлення».

3. Залучення дітей та сімей до надання соціальних послуг, як індивідуально, так і в складі групи, може відбуватися на різних рівнях:

- a. консультативна участь, яка визнає, що діти мають знання і плани на майбутнє, які повинні бути повідомлені і впливати на прийняття рішень дорослих;
  - b. спільна участь, яка пропонує дітям можливість брати активну участь на всіх етапах прийняття рішень, в ініціативах, проектах або послугах;
  - c. участь, за якої дитині надається провідна роль, і яка сприяє розвитку ініціативи дітей та просуванню їх власних ідей щодо різних заходів та послуг, створених для задоволення їх потреб.
4. У всіх процесах, в яких соціальні послуги надаються дітям, вони повинні мати право:
- a. бути проінформованими шляхом, дружнім до дітей, про їх права доступу до соціальних послуг, про наявні послуги, а також про можливі наслідки альтернативних дій;
  - b. отримувати всю необхідну інформацію про свою ситуацію;
  - c. бути підтриманими у висловленні своєї думки;
  - d. бути вислуханими;
  - e. врахування їх думки у процесі прийняття рішень відповідно до їх віку та ступеню зрілості;
  - f. отримувати інформацію про прийняті рішення і про те, в якій мірі їх думки були враховані.
5. Право бути вислуханою є правом дитини, а не обов'язком дитини.
6. Партнерство з батьками й участь батьків у наданні особистих соціальних послуг для дітей та сімей має бути забезпечене без применшення права дитини бути почутою та сприйнятою серйозно.

С. Право дитини на захист

1. Соціальні послуги для дітей і сімей повинні забезпечувати захист дітей від усіх форм недбалого ставлення, жорстокого поводження, насильства й експлуатації за допомогою превентивних заходів, а також шляхом відповідного й ефективного втручання. Вони повинні бути спрямовані на збереження сили і єдності сім'ї, особливо в сім'ях, що зазнають труднощів.
2. Ситуації жорстокого поводження з дітьми та недбалого ставлення потребують підтримуючих та комплексних послуг з метою уникнення для нього або неї розлучення з сім'єю. Однак, підтримання єдності сім'ї не повинно бути самоціллю. У кращих інтересах дитини і його або її захисту, розміщення поза домом іноді необхідне. Більш того, коли батьки беруть участь у сексуальному розбещенні або експлуатації дитини, процедури втручання повинні включати можливість видалення ймовірного злочинця з будинку сім'ї.
3. Рішення про розміщення поза домом повинні бути зроблені тільки на підставі кращих інтересів дитини. Вибір догляду повинен бути придатним як для нинішніх, так і майбутніх потреб дитини.
4. Надання соціальних послуг для дітей та сімей для захисту вразливих дітей має дотримуватися таких принципів, зокрема:
  - a. профілактика та раннє втручання;
  - b. орієнтоване на дітей партнерство з батьками;
  - c. ретельна оцінка потреб конкретної дитини щодо захисних факторів (у тому числі сили), а також факторів ризику у соціальному оточенні дитини;

d. запобігання повторній віктимізації дитини.

IV. Загальні елементи соціальних послуг, дружніх до дітей

A. Загальні соціальні послуги

Загальні соціальні послуги для дітей та сімей мають бути організовані на основі субсидіарності та пропонувати широкий спектр профілактичних, всеосяжних і ефективних послуг, звертаючи особливу увагу на дітей, позбавлених прав, і сім'ї з найбільшими потребами. Це включає в себе, зокрема:

a. забезпечення доступу дітей до консультування належної якості, освітнього догляду, розважальних та культурних заходів тощо, особливо враховуючи ситуацію одного з батьків або батьків на ринку праці (участь або неучасть);

b. задоволення основних потреб дітей і сімей в умовах бідності, таких як фінансова допомога, субсидії на житло та доступ до охорони здоров'я й освіти для всіх дітей;

c. системи підтримки для дітей у вразливому становищі, наприклад, дітей-мігрантів, дітей-жертв торгівлі людьми, дітей з проблемами психічного здоров'я, дітей, які залишилися без піклування батьків, і дітей, чиї батьки позбавлені волі або інших прав;

d. загальні положення з сімейного консультування та програми з розвитку батьківських навичок;

e. комплексні політики й ефективне раннє втручання у ситуації жорстокого поводження з дітьми чи недбалого ставлення до дітей, включаючи розробку індивідуального плану відповідної підтримки для кожної дитини;

f. послуги задовольняють особливі потреби дітей-інвалідів та їх сімей для самостійного життя і повній участі в повсякденному житті;

g. здійснення ефективних програм профілактики злочинності, наркоманії й алкоголізму та інших форм ризикованої поведінки, а також заходи з подолання присутності токсичних елементів в соціальному середовищі дитини.

B. Спеціалізовані соціальні послуги

Спеціалізовані соціальні послуги повинні бути передбачені для забезпечення негайного втручання у надзвичайних ситуаціях та для усунення негативних наслідків шкідливого досвіду дитинства, а також для надання соціальної і психологічної допомоги дітям та їх сім'ям. Ці міждисциплінарні послуги та/або програми повинні бути засновані на оцінці дитячих індивідуальних потреб і втручаннях, які б бажано ґрунтувалися на доказах. Вони повинні, зокрема, включати в себе послуги для дітей і батьків щодо:

a. жертв фізичного та психологічного насильства, жорстокого поводження та недбалого ставлення, в тому числі у випадках, коли діти стають свідками домашнього або інших видів насильства;

b. жертв сексуального розбещення й експлуатації;

c. батьків з особливою потребою розвитку батьківських навичок, наприклад, через образливу або недостатню практику батьківства;

- d. дітей з когнітивними, комунікативними, фізичними та іншими вадами;
- e. дітей з поведінковими й емоційними труднощами, у тому числі антисоціальною поведінкою (наприклад, агресія, неадекватна сексуальна поведінка), зловживання речовинами і психічні розлади.

C. Інтенсивні соціальні послуги

Коли рішення щодо альтернативного догляду не можна уникнути, принцип відповідності потребам дитини, які визначені шляхом ретельної оцінки, повинен бути визначальним фактором відношенні для прийняття індивідуальних рішень.¹³⁰ Інтенсивні соціальні послуги повинні ґрунтуватися на наступних принципах:

- a. повинні бути встановлені стандарти якості догляду, у тому числі норми щодо забезпечення прав дітей;
- b. ситуації дітей в системі альтернативного догляду повинні регулярно переглядатися з метою реінтеграції дитини в сім'ю та суспільство шляхом забезпечення догляду після залишення установи;
- c. програми з деінституціоналізації повинні бути розроблені у координації із зусиллями щодо збільшення послуг для сім'ї та послуг з догляду на рівні громади, особливо для дітей у віці до 3 років і дітей з обмеженими можливостями;
- d. короткострокові інтенсивні послуги, наприклад, розміщення для цілей інтенсивної терапії, діагностики/оцінки або для тимчасового догляду, повинні бути доступні в якості заходів підтримки сім'ї;
- e. повинні бути розроблені альтернативи позбавленню волі для дітей, що порушили закон.

V. Основні стратегії у наданні соціальних послуг, дружніх до дітей

A. Інформація та консультації

1. Інформація про права та доступність соціальних послуг повинна поширюватися прозорим шляхом і мовою, зрозумілою для дітей, відображаючи потреби дітей різного віку і ступеню розвитку. Стратегія охоплення, наприклад, в рамках кампанії з підвищення обізнаності, а також в рамках послуг з підтримки та надання інформації, має бути розроблена, з особливою увагою до вразливих дітей і сімей. Повинні функціонувати системи з підтримки, спрямовані на підвищення обізнаності батьків про права дітей.

2. Від найпершої участі у системі соціального обслуговування, діти та сім'ї повинні невідкладно отримувати належну інформацію і поради, зокрема, про:

- a. їх права на послуги, включаючи наявні інструменти для виправлення можливих порушень цих прав;
- b. спектр доступних послуг і порядок, в якому вони будуть надаватися;

---

¹³⁰ Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй з альтернативного догляду за дітьми, Резолюція A/64/142, 2009.

с. роль, яку дитина може відігравати на різних етапах процедури, і осіб, які можуть супроводжувати або підтримувати дитину у його або її відносинах з соціальними послугами.

В. Доступність послуг

В якості носіїв соціальних прав, діти повинні мати рівний доступ до соціальних послуг. Це тягне за собою заходи, що вживаються, зокрема, для забезпечення:

- a. об'єктів, дружніх до дітей, і єдиної точки доступу до різних пропозицій соціальних послуг;
- b. орієнтованого на дітей і такого, що враховує культурні особливості, підходу, який сприяє конструктивному діалогу з дітьми та сім'ями;
- c. оперативного реагування на будь-які проблеми, які можуть виникнути у дітей та їхніх сімей, особливо у надзвичайних ситуаціях;
- d. гнучкості у годинах роботи та географічної доступності через мережу послуг з індивідуальної підтримки;
- e. письмового та усного перекладу, а також застосування різних інформаційних технологій, адаптованих до різних ситуацій;
- f. проектування та організації установ соціального обслуговування, що задовольняють особливі потреби осіб з фізичними, сенсорними або розумовими вадами, а також психічними розладами;
- g. доступності у випадку платних послуг.

С. Наявність

Наявність соціальних послуг для дітей та сімей на різних рівнях є ключовим елементом для задоволення різноманітних потреб дітей та їх батьків на різних етапах і у різних ситуаціях їхнього життя. Це вимагає, зокрема, таких компонентів у плануванні та наданні соціальних послуг:

- a. соціальні послуги в рамках загальних, спеціалізованих та інтенсивних послуг надаються відповідно до ретельної оцінки потреб та відповідають завданням, покладених на них;
- b. регулярні огляди діапазону, обсягу та мети послуг проводяться для забезпечення гнучкості та чутливості до потреб, що змінюються, а також розвитку робочих практик;
- c. забезпечення достатніх фінансових, інфраструктурних та людських інвестиції для досягнення поставлених цілей.

D. Доцільність, придатність

1. Соціальні послуги повинні надаватися на основі відповідності потребам кожної дитини і кожної сім'ї у даний момент часу, враховуючи майбутнє дитини. Цей процес повинен включати повагу, дотримання та захист інших прав дитини, починаючи від доступу до медичної допомоги, освіти, відпочинку, культури, спорту та дозвілля, до права на участь і захист.

2. Придатність послуг повинна ґрунтуватися на плануванні й узгодженні послуг з індивідуальними потребами, у тому числі оцінці наслідків для дитини і, у разі необхідності, на огляді відгуків.

Е. Міждисциплінарне та міжвідомче співробітництво

1. Діти та сім'ї зі складними і множинними потребами повинні отримувати користь від скоординованих послуг професіоналів, які співпрацюють у різних сферах, включаючи освіту, охорону здоров'я, соціальні послуги та правоохоронну діяльність. Компетенції та відповідальності кожної служби повинні бути видимими та зрозумілими для користувачів цих послуг. Слід розглянути можливість спрощення процедур (управління справами).

2. Загальна модель оцінки та міжвідомчі процедури повинні бути встановлені для різних професій і установ, що працюють з дітьми або для дітей, а особливо з дітьми, що перебувають у небезпеці. При реалізації міждисциплінарного підходу, професійні правила, що стосуються конфіденційності, слід поважати.

3. Соціальні служби повинні сприяти наявності дружніх до дітей, багатогалузевих і міждисциплінарних послуг для дітей-жертв і дітей-свідків жорстокого поводження з метою уникнення повторних допитів і повторної віктимізації дитини.

Ф. Професійна компетенція: навчання, контроль і звітність

1. Всі співробітники, що працюють з дітьми, повинні мати достатню професійну підготовку, а також постійно навчатися з питань прав дитини. Навчання у сфері документів з прав людини (Конвенції ООН про права дитини та права інвалідів) має бути забезпечено з метою встановлення та підтримки середовища культури прав дітей у соціальних службах.

2. Всі фахівці повинні бути навчені виявляти ознаки жорстокого поводження з дітьми або недбалого ставлення, яких діти, можливо, зазнали, а також використовувати відповідні механізми звернення та звітності.

3. Фахівці повинні пройти підготовку щодо застосування інтерактивних методів роботи з дітьми та сім'ями, щоб вони були почуті та сприймалися серйозно. Це включає у себе навчання спілкуванню з дітьми різного віку етапів та ступеню розвитку, а також з дітьми в умовах особливої вразливості. Персонал, що працює безпосередньо з дітьми, повинен бути компетентним у створенні та підтримці довірливих відносин з ними на основі взаємної поваги, конфіденційності та дружелюбності.

4. Підготовка фахівців повинна включати в себе професійну відповідальність, підзвітність та міждисциплінарне співробітництво між різними професіями шляхом обміну досвідом і кращою практикою.

5. Професійна відповідальність повинна забезпечуватися за рахунок чітко визначених повноважень, робочих процедур і кодексів етики. Фахівці повинні мати достатні ресурси та отримувати користь від індивідуального та/або групового нагляду для підвищення їх компетентності та підтримки.

Г. Безпека дитини

У наданні всіх соціальних послуг, безпеці дитини повинна приділятися першочергова увага. Діти повинні бути захищені від шкоди шляхом швидкого і ефективного втручання у ситуаціях підвищеного ризику, забезпечуючи при цьому уникнення вторинної віктимізації. Для цих цілей має бути встановлена система обов'язкової звітності у соціальні служби або інших відповідних організаціях. Подальші заходи щодо забезпечення безпеки дітей включають, зокрема:

- a. за фахівцями, що працюють з дітьми та для дітей, повинен здійснюватися нагляд, включаючи, за необхідності, регулярні та всебічні оцінки;
- b. процедури набору персоналу повинні включати перевірки відповідно до національного законодавства для забезпечення придатності персоналу для роботи з дітьми, наприклад, шляхом перевірки судимості;
- c. приміщення соціальних служб повинні бути безпечними з точки зору стану приміщень, устаткування та інших аспектів фізичного або соціального середовища.

H. Право на конфіденційність і приватне життя

Приватне життя й особисті дані дітей, які є або були отримувачами соціальних послуг, повинні бути захищені згідно з національним законодавством. Жодна інформація або особисті дані не можуть бути надані або опубліковані, особливо у засобах масової інформації, які могли б виявити або побічно включати розкриття особистості дитини або його або її сім'ї. Це включає в себе, зокрема:

- a. запобігання порушенню права на приватне життя у засобах масової інформації повинно бути забезпечено за допомогою законодавчих заходів або за допомогою саморегулюючого моніторингу у засобах масової інформації;
- b. доступ до всіх документів, що містять особисті та конфіденційні дані, що стосуються дітей, має бути обмежений і визначатися законом. Якщо передача особистих і конфіденційних даних необхідна у кращих інтересах дитини, це повинно регулюватися відповідним законодавством про захист даних;
- c. фахівці, що працюють з дітьми та для дітей, повинні дотримуватися суворих правил конфіденційності, за винятком випадків, коли існує ризик заподіяння шкоди дитині;
- d. правила, що стосуються конфіденційності, повинні сприяти багатопрофільній співпраці і взаємодії шляхом створення спільної основи для дотримання права на приватне життя. Це тягне за собою дозвіл на обмін інформацією з особами, пов'язаними професійною таємницею, і тільки якщо це у найкращих інтересах дитини. Доступ до інформації має бути обмежений, що є суворо необхідним для досягнення цієї мети, і повинен, як правило, погоджуватися з дитиною та його або її батьками.

I. Механізми для оскарження та перегляду рішень, що зачіпають дитину

Мають бути створені механізми для перегляду результатів рішень або запитів, коли вони оскаржуються дитиною або її чи його батьками. Повинні бути встановлені чіткі процедури оскарження у незалежних і безсторонніх органах, в тому числі заходи для полегшення користування правом на подачу скарг для дітей. Особливі зусилля мають бути спрямовані на поширення інформації про процедури, щоб діти та сім'ї знали про своє право вносити скарги і на перегляд рішень.

J. Стандарти якості, моніторинг та оцінка

Для забезпечення виконання цієї рекомендації повинні бути встановлені стандарти якості соціальних послуг, що відображають політику та практику. Усі соціальні служби для дітей та сімей повинні бути акредитовані та зареєстровані компетентними органами відповідно до

національного законодавства та нормативних актів. На основі цього має бути впроваджена ефективна система моніторингу та оцінки. Це повинно включати наступне:

- a. регулярна внутрішня оцінка соціальних послуг, заснована на суворих і прозорих правилах та критеріях;
- b. незалежна зовнішня оцінка, у тому числі участь дітей і батьків у процесі оцінки соціальних послуг і загальнодоступність висновків;
- c. забезпечення того, що громадянське суспільство, зокрема організації, установи та органи, які спрямовані на пропагування та захист прав дитини, могли повною мірою брати участь у процесі моніторингу.

АКТИ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

Конституція України (витяг)

Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 19. Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Стаття 27. Кожна людина має невід'ємне право на життя.

Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини.

Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності.

Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам.

Стаття 29. Кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність.

Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом.

У разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника.

Кожний затриманий має право у будь-який час оскаржити в суді своє затримання.

Про арешт або затримання людини має бути негайно повідомлено родичів заарештованого чи затриманого.

Стаття 40. Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк.

Стаття 51. Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї.

Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Стаття 52. Діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом.

Утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу. Держава заохочує і підтримує благодійницьку діяльність щодо дітей.

Стаття 53. Кожен має право на освіту.

Повна загальна середня освіта є обов'язковою.

Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам.

Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови у державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства.

Стаття 54. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків України зі світовим співтовариством.

Культурна спадщина охороняється законом.

Держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами.

Стаття 55. Права і свободи людини і громадянина захищаються судом.

Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом.

Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Стаття 56. Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.

Стаття 57. Кожному гарантується право знати свої права і обов'язки.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом.

Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку, встановленому законом, є нечинними.

Стаття 59. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Стаття 60. Ніхто не зобов'язаний виконувати явно злочинні розпорядження чи накази.

За віддання і виконання явно злочинного розпорядження чи наказу настає юридична відповідальність.

Стаття 64. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції.

Стаття 68. Кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності.

Закон України «Про охорону дитинства» (витяг)

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

дитина - особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше;

дитинство - період розвитку людини до досягнення повноліття;

забезпечення найкращих інтересів дитини - дії та рішення, що спрямовані на задоволення індивідуальних потреб дитини відповідно до її віку, статі, стану здоров'я, особливостей розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної та етнічної належності та враховують думку дитини, якщо вона досягла такого віку і рівня розвитку, що може її висловити;

жорстоке поводження з дитиною - будь-які форми фізичного, психологічного, сексуального або економічного насильства над дитиною, зокрема домашнього насильства, а також будь-які незаконні угоди стосовно дитини, зокрема вербування, переміщення, переховування, передача або одержання дитини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану дитини;

охорона дитинства - система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав;

дитина-сирота - дитина, в якій померли чи загинули батьки;

діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовились батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України або в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти;

дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, - дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні;

дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах, - дитина, яка потрапила в умови, що негативно впливають на її життя, стан здоров'я та розвиток у зв'язку з інвалідністю, тяжкою хворобою, безпритульністю, перебуванням у конфлікті із законом, залученням до найгірших форм дитячої праці, залежністю від психотропних речовин та інших видів залежності, жорстоким поводженням, зокрема домашнім насильством, ухилянням батьків, осіб, які їх замінюють, від

виконання своїх обов'язків, обставинами стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, воєнних дій чи збройних конфліктів тощо, що встановлено за результатами оцінки потреб дитини;

дитина, розлучена із сім'єю, - дитина, яка прибуває чи прибула на територію України без супроводу батьків чи одного з них, діда чи баби, повнолітніх брата чи сестри або опікуна чи піклувальника, призначених відповідно до законодавства країни походження, або інших повнолітніх осіб, які до прибуття в Україну добровільно чи в силу звичаю країни походження взяли на себе відповідальність за виховання дитини;

безпритульні діти - діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ю або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання;

дитина з інвалідністю - дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту;

дитина-біженець - дитина, яка не є громадянином України і внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися цим захистом внаслідок таких побоювань, або, не маючи громадянства (підданства) і перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок зазначених побоювань;

дитина, яка потребує додаткового захисту, - дитина, яка не є біженцем відповідно до Конвенції про статус біженців 1951 року і Протоколу щодо статусу біженців 1967 року та Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту", але потребує захисту, оскільки вона була змушена прибути в Україну або залишитися в Україні внаслідок виникнення загрози її життю, безпеці чи свободі в країні походження, через побоювання застосування щодо неї смертної кари або виконання вироку про смертну кару чи тортур, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

діти, які потребують тимчасового захисту, - діти, які є іноземцями та особами без громадянства, які постійно проживають на території країни, що має спільний кордон з Україною, які масово вимушені шукати захисту в Україні внаслідок зовнішньої агресії, іноземної окупації, громадянської війни, зіткнень на етнічній основі, природних чи техногенних катастроф або інших подій, що порушують громадський порядок у певній частині або на всій території країни походження;

діти, які мають право на безоплатне або пільгове забезпечення дитячим харчуванням, діти грудного віку та другого року життя, які входять до складу малозабезпечених сімей, діти грудного та раннього віку, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, або з числа внутрішньо переміщених осіб, або дітей з числа осіб, визначених у статті 10 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту";

неповна сім'я - сім'я, що складається з матері або батька і дитини (дітей);

багатодітна сім'я - сім'я, в якій подружжя (чоловік та жінка) перебуває у зареєстрованому шлюбі, разом проживає та виховує трьох і більше дітей, у тому числі кожного з подружжя, або один

батько (одна мати), який (яка) проживає разом з трьома і більше дітьми та самостійно їх виховує. До складу багатодітної сім'ї включаються також діти, які навчаються за денною або дуальною формою здобуття освіти у закладах загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, - до закінчення закладів освіти, але не довше ніж до досягнення ними 23 років;

прийомна сім'я - сім'я, яка добровільно взяла із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від 1 до 4 дітей на виховання та спільне проживання;

дитячий будинок сімейного типу - окрема сім'я, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, які беруть на виховання та спільне проживання не менш як 5 дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;

контакт з дитиною - реалізація матір'ю, батьком, іншими членами сім'ї та родичами, у тому числі тими, з якими дитина не проживає, права на спілкування з дитиною, побачення зазначених осіб з дитиною, а також надання їм інформації про дитину або дитині про таких осіб, якщо це не суперечить інтересам дитини.

Стаття 2. Законодавство про охорону дитинства та його завдання

Законодавство про охорону дитинства ґрунтується на Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, міжнародних договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і складається з цього Закону, а також інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері.

Завданням законодавства про охорону дитинства є розширення соціально-правових гарантій дітей, забезпечення фізичного, інтелектуального, культурного розвитку молодого покоління, створення соціально-економічних і правових інститутів з метою захисту прав та законних інтересів дитини в Україні.

Стаття 3. Основні принципи охорони дитинства

Всі діти на території України, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я та народження дітей і їх батьків (чи осіб, які їх замінюють) або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи, визначені цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Держава гарантує всім дітям рівний доступ до безоплатної правової допомоги, необхідної для забезпечення захисту їхніх прав, на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

У разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є дитиною, до встановлення віку такої особи їй надається захист, передбачений для дитини згідно з цим Законом та іншими актами законодавства.

Розділ V

ДІТИ, ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ОСОБЛИВОГО ЗАХИСТУ ДЕРЖАВИ

Стаття 23-1. Захист прав та інтересів дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Усі дії щодо дитини, яка перебуває у складних життєвих обставинах, спрямовуються на захист прав та інтересів дитини, усунення причин таких обставин і забезпечення безпечних умов її утримання та виховання, надання їй та її батькам комплексу необхідних послуг та соціальної допомоги.

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в процесі своєї професійної діяльності здійснюють заходи з виявлення дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надають їм комплекс послуг у межах повноважень, визначених законодавством, інформують інших суб'єктів, органи опіки та піклування в разі необхідності здійснення комплексних заходів щодо захисту прав та інтересів дитини та надання підтримки батькам чи притягнення їх до відповідальності. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю забезпечують ведення обліку дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

У разі якщо у зв'язку із складними життєвими обставинами дитина тимчасово не проживає чи не може проживати із своїми батьками, іншими законними представниками, її утримання та виховання можуть здійснювати родичі, сім'я патронатного вихователя, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей служб у справах дітей, інші установи для дітей (незалежно від форми власності та підпорядкування), в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

Уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, зобов'язані в максимально короткий термін запропонувати сім'ї дитини комплекс послуг, спрямованих на мінімізацію чи повне подолання складних життєвих обставин, та сприяти поверненню дитини до батьків, інших законних представників.

У разі якщо повернення дитини до батьків, інших законних представників є неможливим чи суперечить її інтересам, органи опіки та піклування здійснюють заходи щодо надання дитині статусу дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, захисту її житлових та майнових прав, влаштування в одну із форм виховання, яка найбільше відповідає найкращим інтересам дитини.

Порядок діяльності органів опіки та піклування з питань захисту прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 24. Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та безпритульних дітей

Утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечує держава.

Безпритульні діти в порядку, встановленому законом, тимчасово розміщуються в притулках для дітей служб у справах дітей, центрах соціально-психологічної реабілітації дітей, сім'ях патронатних вихователів, у яких створюються належні житлово-побутові умови та умови, спрямовані на забезпечення їх соціальної адаптації та підготовку до повернення у рідні сім'ї або

влаштування в сімейні форми виховання, надається правова, психологічна, медична та інша допомога таким дітям.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути передані на усиновлення або влаштовані на виховання в сім'ї громадян (під опіку чи піклування, в прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу), у будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки-інтернати на повне державне утримання. Таким дітям створюються необхідні умови для всебічного і гармонійного розвитку, підготовки до самостійного життя та праці.

Посадові особи органів державної влади та органів місцевого самоврядування, поліцейські, працівники відповідних структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, житлово-експлуатаційних організацій, навчальних закладів, громадяни та інші особи, яким стало відомо про факт залишення дитини без опіки (піклування) батьків, зобов'язані негайно повідомити про це органи опіки та піклування за місцем знаходження дитини.

Усиновлення допускається виключно в інтересах дитини України відповідно до закону.

Усиновлення (удочеріння) є оформлена спеціальним юридичним актом (рішенням суду) передача на виховання в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, іноземцями провадиться, якщо були вичерпані всі можливості щодо передачі під опіку, піклування, на усиновлення чи виховання в сім'ї громадян України.

Усиновлення дитини, яка є громадянином України, не може здійснюватися іноземцем, який не перебуває в шлюбі, за винятком, коли іноземець є родичем дитини.

Переважне право серед інших іноземців на усиновлення дитини, яка є громадянином України, мають громадяни держав, які уклали міжнародні договори з Україною про усиновлення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Порядок передачі дітей на усиновлення, а також здійснення контролю за умовами їх проживання і виховання в сім'ях усиновителів встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передання їх під опіку, піклування чи на виховання в сім'ї громадян України, іноземців або осіб без громадянства забороняється.

Порядок створення, реорганізації та ліквідації навчально-виховних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, передачі дітей на виховання та спільне проживання в прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу, а також положення про них затверджуються Кабінетом Міністрів України.

Працівники закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які здійснюють виховні функції, в разі вчинення аморального проступку, не сумісного з продовженням зазначеної роботи, притягаються до дисциплінарної відповідальності у порядку, встановленому законом.

Контроль за умовами виховання і проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ях опікунів (піклувальників), усиновителів, у дитячих будинках сімейного типу, в прийомних сім'ях покладається на органи опіки і піклування, центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді або інші уповноважені органи.

Стаття 25. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

Діти, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків чи з інших причин залишилися без батьківського піклування, мають право на особливий захист і допомогу з боку держави.

Відсутність одного або обох з батьків та батьківського піклування підтверджується відповідними документами, які є підставою для надання цим дітям матеріального забезпечення і пільг, передбачених законодавством України.

У разі передачі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, під опіку чи піклування, влаштування в будинки дитини, дитячі будинки, школи-інтернати, дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї жиле приміщення, в якому вони проживали, зберігається за дітьми протягом усього часу перебування їх в цих закладах, у опікунів чи піклувальників, дитячому будинку сімейного типу, прийомній сім'ї незалежно від того, чи проживають у жиллому приміщенні, з якого вибули діти, інші члени сім'ї. Жиле приміщення, яке зберігається за дітьми, може бути передано в оренду іншим громадянам на строк до повернення дітей із зазначених закладів, від опікунів чи піклувальників, з прийомної сім'ї чи дитячого будинку сімейного типу. Порядок збереження і передачі в оренду жилого приміщення та іншого майна дитини затверджується Кабінетом Міністрів України.

Держава забезпечує дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, а також особам з їх числа, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, мали впорядковане житло, що зберігалось за ними, вселення їх у ці приміщення і повернення їм майна, що знаходилося в цих приміщеннях на день передачі дітей під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, а також особи з їх числа, які до передачі під опіку чи піклування, влаштування в дитячі будинки сімейного типу, прийомні сім'ї, заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не мали впорядкованого житла або вселення яких у приміщення, що зберігалось за ними, неможливе внаслідок його знищення чи пошкодження або з інших поважних причин, що унеможливають проживання в них таких дітей, забезпечуються позачергово впорядкованим житлом за місцем їх перебування на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, або, за їхнім бажанням, - грошовою компенсацією за належне їм для отримання жиле приміщення в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, або забезпечуються позачергово соціальним житлом за місцем їх перебування на соціальному квартирному обліку.

Особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, після досягнення 23 років не втрачають право на позачергове отримання жилого приміщення або, за їхнім бажанням, - грошової компенсації за належне їм для отримання жиле приміщення, на позачергове отримання соціального житла за умови їх перебування у встановленому порядку на обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, на момент досягнення 23-річного віку.

Держава гарантує матеріальну допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, у дитячих будинках сімейного типу і прийомних сім'ях у порядку, встановленому законодавством України.

Дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, після досягнення ними 18-річного віку надається одноразова допомога у розмірах і порядку, визначених Кабінетом Міністрів України.

Держава гарантує працевлаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, після повернення їх з дитячих закладів, від опікунів чи піклувальників, з дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей, закінчення навчання в державних та комунальних навчальних закладах.

Стаття 26. Захист прав дітей з інвалідністю та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку

Дискримінація дітей з інвалідністю та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку забороняється.

Держава сприяє створенню дітям з інвалідністю та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку необхідних умов, рівних з іншими громадянами можливостей для повноцінного життя та розвитку з урахуванням індивідуальних здібностей та інтересів, гарантує надання їм відповідної матеріальної допомоги, встановлення одному з батьків дитини з інвалідністю чи особі, яка його замінює, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за його згодою, скороченого робочого дня, надання додаткової оплачуваної відпустки на строк до 5 днів, відпустки без збереження заробітної плати та інших пільг, передбачених законодавством України.

Дітям з інвалідністю та дітям з вадами розумового або фізичного розвитку надається безоплатна спеціалізована медична, дефектологічна і психологічна допомога та здійснюється безоплатне протезування у відповідних державних і комунальних закладах охорони здоров'я, надається можливість отримати базову, професійно-технічну та вищу освіту, в тому числі в домашніх умовах. Таким дітям гарантується безоплатне забезпечення засобами індивідуальної корекції.

З метою створення умов для безперешкодного доступу дітей з інвалідністю та дітей з вадами фізичного розвитку до об'єктів соціальної інфраструктури планування та забудова населених пунктів, формування жилих районів, розробка проектних рішень, будівництво та реконструкція будинків, споруд та їх комплексів, об'єктів та засобів громадського транспорту повинні здійснюватися з дотриманням вимог Закону України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні".

Діти з інвалідністю мають право на безоплатне матеріальне, соціально-побутове і медичне забезпечення, а також забезпечення медикаментами, технічними й іншими засобами індивідуальної корекції відповідно до законодавства.

Діти з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату, за наявності відповідного висновку медико-соціальної експертизи, що підтверджує їх право на забезпечення автомобілем (у разі необхідності з ручним керуванням), і яким виповнилося 5 років, забезпечуються автотранспортними засобами на пільгових умовах. Право на управління таким автотранспортним засобом, за наявності відповідного документа на право управління автомобілем, набуває один із повнолітніх членів сім'ї (або найближчих родичів) особи з інвалідністю.

Діти з інвалідністю з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які проживають у сім'ях піклувальників, прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, державних або комунальних дитячих закладах, після досягнення повноліття забезпечуються житлом у порядку, встановленому статтею 33 Закону України "Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні.

Стаття 27. Заклади для дітей з інвалідністю та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку

Для дітей з інвалідністю та дітей з вадами розумового або фізичного розвитку, які не можуть навчатися в загальних навчальних закладах, створюються спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати), загальноосвітні санаторні школи (школи-інтернати), будинки-інтернати для дітей з інвалідністю, дошкільні та інші заклади, в яких вони утримуються за рахунок держави. При направленні дітей до таких закладів останні мають обиратися з урахуванням принципу їх максимальної територіальної наближеності до місця проживання батьків або осіб, що їх замінюють.

Кошти на фінансування будівництва та утримання закладів для дітей з інвалідністю і дітей з вадами розумового або фізичного розвитку в Державному бюджеті України, бюджеті Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетах виділяються окремою статтею.

Стаття 28. Захист дітей, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф

Дітям, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, держава забезпечує всебічну підтримку. В порядку, встановленому законодавством, їм гарантується першочергове і невідкладне відселення з небезпечної зони, надання кваліфікованої безоплатної медичної допомоги, пенсійного, соціального та іншого забезпечення, компенсацій за втрачене або пошкоджене майно та житло, вживаються заходи щодо сприяння возз'єднанню з членами сім'ї.

Стаття 29. Державна допомога дітям, ураженим ВІЛ-інфекцією, та дітям, хворим на інші невиліковні та тяжкі хвороби

Дітям, ураженим ВІЛ-інфекцією (ВІЛ-інфіковані та хворі на СНІД), гарантується державна допомога в порядку та обсягах, визначених Законом України "Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення".

Діти, хворі на інші невиліковні та тяжкі хвороби, мають право на державну допомогу в порядку, встановленому законодавством України.

Стаття 30. Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах

Участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганда війни забороняються.

Держава вживає всіх можливих заходів для запобігання вербуванню та використанню дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, виявлення завербованих дітей та звільнення їх від військової служби.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, забезпечує проведення широкої інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо захисту дітей від участі у воєнних діях і збройних конфліктах, заохочує суспільство, громадські об'єднання та неурядові організації, засоби масової інформації до просвітницької роботи серед дітей, їхніх батьків, інших законних представників.

Особи, винні у порушенні вимог частини першої цієї статті, несуть кримінальну відповідальність, встановлену законом.

Стаття 30-1. Захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів

Держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та возз'єднання їх із членами сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. У разі якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа є дитиною, їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку.

Усі дії держави стосовно захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, здійснюються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування першочергово проводять відселення дітей, які опинилися чи можуть опинитися у зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, до безпечних районів. Відселення дітей проводиться разом з батьками, законними представниками або, за їхньою згодою, без супроводження чи з іншими особами.

У разі переміщення, у тому числі за кордон з метою евакуації під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні, дітей, зарахованих/влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, влаштованих у сім'ю патронатних вихователів, керівники відповідних закладів, уповноважені ними працівники або інші особи, призначені органом опіки та піклування чи військовою адміністрацією/військово-цивільною адміністрацією за місцем розташування закладу, зокрема у разі усунення керівника або уповноваженого ним працівника від виконання обов'язків чи відсутності керівника або уповноваженого ним працівника, патронатні вихователі є законними представниками таких дітей (крім повноважень щодо вчинення від імені та в інтересах дитини правочинів, пов'язаних із житловими та майновими правами, надання згоди на усиновлення та зміну громадянства дитини) до повернення такої дитини в Україну або до її возз'єднання з сім'єю.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, здійснює заходи, спрямовані на возз'єднання дитини з сім'єю. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері захисту прав і свобод людини та громадянина, здійснює заходи з встановлення місцезнаходження членів сім'ї дитини, сприяє пошукам, що здійснюються членами сім'ї,

громадськими, благодійними, волонтерськими, гуманітарними організаціями та фондами, що беруть участь у возз'єднанні сімей.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, створюють умови для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної, педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини як внутрішньо переміщеної особи. Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 30-2. Захист дітей, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (очевидцями)

Держава здійснює захист дітей від сексуального насильства (у тому числі від сексуальної експлуатації та вчиненого з боку батьків або осіб, які їх замінюють), а також дітей, які постраждали від такого насильства або стали його свідками (очевидцями).

Виявлення дітей, які постраждали від сексуального насильства, приймання та розгляд звернень і повідомлень про вчинення сексуального насильства стосовно дітей, організація надання таким дітям медичної, соціальної, психологічної допомоги здійснюються згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, Міністерство внутрішніх справ України спільним актом затверджують порядок виявлення ознак сексуального насильства стосовно дітей, проведення опитування дитини, яка постраждала від сексуального насильства або стала його свідком (очевидцем), із застосуванням дружньої до дитини методики.

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, створюють умови та забезпечують надання медичної і психологічної допомоги та необхідних реабілітаційних заходів дітям, які постраждали від сексуального насильства або стали його свідками (очевидцями).

Організація функціонування, кадрове, методичне і матеріально-технічне забезпечення спеціального приміщення, передбаченого для опитування (допиту) дитини, яка постраждала від сексуального насильства або стала його свідком (очевидцем), із застосуванням дружньої до дитини методики, здійснюється спеціалізованими службами підтримки постраждалих осіб, що утворюються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування відповідно до законодавства.

Стаття 31. Захист дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту

Держава через уповноважені органи вживає необхідних заходів щодо забезпечення захисту дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту на території України.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції) сприяє розшуку батьків або інших законних представників дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, влаштуванню таких дітей у відповідні дитячі заклади або сім'ї.

Органи опіки та піклування вживають заходів щодо тимчасового влаштування у відповідні дитячі заклади або сім'ї дітей-біженців та дітей, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, встановлення опіки чи піклування над такими дітьми, сприяють дітям-біженцям та дітям, які потребують додаткового або тимчасового захисту, розлучених із сім'ями, у реалізації їхніх прав.

Стаття 32. Захист дитини від незаконного переміщення

У порядку, встановленому законодавством України та відповідними міжнародними договорами, держава вживає заходів для недопущення незаконного переміщення, вивезення та неповернення дітей з-за кордону, їх викрадення, торгівлі дітьми.

Держава вживає всіх необхідних та можливих заходів для розшуку та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон, у тому числі у зв'язку з обставинами, пов'язаними з воєнними діями і збройними конфліктами.

Стаття 33. Захист прав дитини на особисту свободу

Право дитини на особисту свободу охороняється законом.

Затримання та арешт неповнолітніх застосовується як винятковий захід і тільки у випадках та порядку, встановлених законом. Про затримання дитини відповідні органи негайно повідомляють батьків чи осіб, які їх замінюють, а також органи прокуратури. Забороняється утримання дитини в одному приміщенні з дорослими затриманими, арештованими чи засудженими особами.

Порядок притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності, відбування ними покарання і застосування до них пробації встановлюється законом.

Не допускається застосування до дитини насильства, погроз, інших незаконних дій з метою примушення її дати показання як свідка або визнання своєї вини.

Примусові заходи виховного характеру за вчинення дитиною кримінального правопорушення або в інших передбачених законом випадках застосовуються до неї лише судом.

Стаття 34. Захист прав дитини в спеціальних навчально-виховних закладах для неповнолітніх, які потребують особливих умов виховання

Неповнолітні правопорушники, які потребують особливих умов виховання, в порядку, встановленому законом, направляються до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації.

Неповнолітні, які вживають алкоголь, наркотики, та неповнолітні, які за станом здоров'я не можуть бути направлені до загальноосвітніх шкіл соціальної реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації, в порядку, встановленому законом, направляються до центрів медико-соціальної реабілітації неповнолітніх.

Дітям, які перебувають у зазначених закладах, гарантується право на гуманне ставлення з боку оточуючих, на охорону здоров'я, отримання базової освіти і професійної підготовки, побачення з батьками або особами, які їх замінюють, відпустку, листування, на отримання передач, посилок від батьків, гуманітарних, благодійних та інших громадських організацій, які виявили бажання допомогти їм, у порядку, встановленому законодавством України.

Розділ VI

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ДИТИНСТВА

Стаття 35. Відповідальність за порушення законодавства про охорону дитинства

Особи, винні у порушенні вимог законодавства про охорону дитинства, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України.

Сімейний кодекс України (витяг)

Стаття 3. Сім'я

1. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.
2. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Подружжя вважається сім'єю і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батьками, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно.

Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.

3. Права члена сім'ї має одинока особа.
4. Сім'я створюється на підставі шлюбу, кровного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Стаття 5. Державна охорона сім'ї

1. Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї.
2. Держава створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство.
3. Держава забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини.
4. Держава бере під свою охорону кожную дитину-сироту і дитину, позбавлену батьківського піклування.
5. Ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України.

Стаття 6. Дитина

1. Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.
  2. Малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років.
- Неповнолітньою вважається дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.

Стаття 14. Здійснення сімейних прав

1. Сімейні права є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути передані іншій особі.
2. Якщо дитина або особа, дієздатність якої обмежена, не може самотійно здійснювати свої права, ці права здійснюють батьки, опікун або самі ці особи за допомогою батьків чи піклувальника.

Стаття 15. Виконання сімейних обов'язків

1. Сімейні обов'язки є такими, що тісно пов'язані з особою, а тому не можуть бути перекладені на іншу особу.

2. Якщо особа визнана недієздатною, її сімейний обов'язок особистого немайнового характеру припиняється у зв'язку з неможливістю його виконання.

Майновий обов'язок недієздатної особи за її рахунок виконує опікун.

3. Якщо в результаті психічного розладу, тяжкої хвороби або іншої поважної причини особа не може виконувати сімейного обов'язку, вона не вважається такою, що ухиляється від його виконання.

4. Невиконання або ухилення від виконання сімейного обов'язку може бути підставою для застосування наслідків, встановлених цим Кодексом або домовленістю (договором) сторін.

Стаття 16. Надання неповнолітнім батькам допомоги у здійсненні батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків

1. Якщо мати, батько дитини є неповнолітніми, баба, дід дитини з боку того з батьків, хто є неповнолітнім, зобов'язані надавати йому допомогу у здійсненні ним батьківських прав та виконанні батьківських обов'язків.

Стаття 17. Надання органом опіки та піклування допомоги особам у здійсненні ними своїх сімейних прав та виконанні сімейних обов'язків

1. Орган опіки та піклування надає допомогу особі у здійсненні нею своїх сімейних прав та виконанні сімейних обов'язків в обсязі та в порядку, встановлених цим Кодексом та іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 141. Рівність прав та обов'язків батьків щодо дитини

1. Мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою.

2. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою статті 157 цього Кодексу.

Стаття 142. Рівність прав та обов'язків дітей щодо батьків

1. Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи перебували їхні батьки у шлюбі між собою.

Стаття 149. Зміна дитиною свого прізвища та (або) імені, та (або) по батькові

1. Дитина, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові.

2. Дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє по батькові за згодою батьків.

У разі якщо над дитиною, яка досягла чотирнадцяти років, встановлено піклування, зміна прізвища та (або) власного імені, та (або) по батькові такої дитини здійснюється за згодою піклувальника.

3. Дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє по батькові за згодою одного з батьків, якщо другий з батьків помер, визнаний безвісно відсутнім, оголошений померлим, визнаний обмежено дієздатним, недієздатним, позбавлений батьківських прав стосовно цієї дитини або якщо відомості про батька (матір) дитини виключено з актового запису про її народження, або якщо відомості про чоловіка як батька дитини внесені до актового запису про її народження за заявою матері.

4. У разі заперечення одного з батьків щодо зміни по батькові дитини спір щодо такої зміни може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. При вирішенні спору беруться до уваги виконання батьками своїх обов'язків стосовно дитини та інші обставини, що засвідчують відповідність зміни по батькові інтересам дитини.

Стаття 150. Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини

1. Батьки зобов'язані виховувати дитину в душі поваги до прав та свобод інших людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини.

2. Батьки зобов'язані піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток.

3. Батьки зобов'язані забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя.

4. Батьки зобов'язані поважати дитину.

5. Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.

6. Забороняються будь-які види експлуатації батьками своєї дитини.

7. Забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Стаття 151. Права батьків щодо виховання дитини

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на особисте виховання дитини.

2. Батьки мають право залучати до виховання дитини інших осіб, передавати її на виховання фізичним та юридичним особам.

3. Батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства.

Стаття 152. Забезпечення права дитини на належне батьківське виховання

1. Право дитини на належне батьківське виховання забезпечується системою державного контролю, що встановлена законом.

2. Дитина має право противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї.

3. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій.

4. Дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла чотирнадцяти років.

Стаття 153. Права батьків та дитини на спілкування

1. Мати, батько та дитина мають право на безперешкодне спілкування між собою, крім випадків, коли таке право обмежене законом.

Стаття 154. Права батьків по захисту дитини

1. Батьки мають право на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина.

2. Батьки мають право звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини, а також непрацездатних сина, дочки як їх законні представники без спеціальних на те повноважень.

3. Батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом.

Стаття 155. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків

1. Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності.

2. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

3. Відмова батьків від дитини є неправозгідною, суперечить моральним засадам суспільства.

4. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

Стаття 156. Права та обов'язки неповнолітніх батьків

1. Неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно.

2. Неповнолітні батьки, які досягли чотирнадцяти років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини.

3. Неповнолітні батьки у суді мають право на безоплатну правову допомогу.

Стаття 158. Вирішення органом опіки та піклування спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї

1. За заявою матері, батька дитини орган опіки та піклування визначає способи участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від неї.

Рішення про це орган опіки та піклування постановляє на підставі вивчення умов життя батьків, їхнього ставлення до дитини, інших обставин, що мають істотне значення.

2. Рішення органу опіки та піклування є обов'язковим до виконання. Особа, яка ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини.

Стаття 159. Вирішення судом спору щодо участі у вихованні дитини того з батьків, хто проживає окремо від неї

1. Якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод.

2. Суд визначає способи участі одного з батьків у вихованні дитини (періодичні чи систематичні побачення, можливість спільного відпочинку, відвідування дитиною місця його проживання тощо), місце та час їхнього спілкування.

В окремих випадках, якщо це викликано інтересами дитини, суд може обумовити побачення з дитиною присутністю іншої особи.

Під час вирішення спору щодо участі одного з батьків у вихованні дитини береться до уваги ставлення батьків до виконання своїх обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, в тому числі стан психічного здоров'я одного з батьків, зловживання ним алкогольними напоями або наркотичними засобами.

3. За заявою заінтересованої сторони суд може зупинити виконання рішення органу опіки та піклування до вирішення спору.

4. У разі ухилення від виконання рішення суду особою, з якою проживає дитина, суд за заявою того з батьків, хто проживає окремо, може передати дитину для проживання з ним.

5. Особа, яка ухиляється від виконання рішення суду, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому з батьків, хто проживає окремо від дитини.

Стаття 160. Право батьків на визначення місця проживання дитини

1. Місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків.

2. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини.

3. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою.

Стаття 161. Спір між матір'ю та батьком щодо місця проживання малолітньої дитини

1. Якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

2. Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвитку дитини.

3. Якщо орган опіки та піклування або суд визнав, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку, на вимогу баби, діда або інших родичів, залучених до участі у справі, дитина може бути передана комусь із них.

Якщо дитина не може бути передана жодній із цих осіб, суд на вимогу органу опіки та піклування може постановити рішення про відібрання дитини від особи, з якою вона проживає, і передання її для опікування органу опіки та піклування.

Стаття 162. Правові наслідки протиправної поведінки одного з батьків або іншої особи при визначенні місця проживання малолітньої дитини

1. Якщо один з батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, або дитячого закладу (установи), в якому за рішенням органу опіки та піклування або суду проживала дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

Дитина не може бути повернута лише тоді, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам.

2. Особа, яка самочинно змінила місце проживання малолітньої дитини, зобов'язана відшкодувати матеріальну та моральну шкоду, завдану тому, з ким вона проживала.

Стаття 163. Право батьків на відібрання малолітньої дитини від інших осіб

1. Батьки мають переважне право перед іншими особами на те, щоб малолітня дитина проживала з ними.

2. Батьки мають право вимагати відібрання малолітньої дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.

3. Суд може відмовити у відібранні малолітньої дитини і переданні її батькам або одному з них, якщо буде встановлено, що це суперечить її інтересам.

Стаття 170. Відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав

1. Суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2-5 частини першої статті 164 цього Кодексу, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання.

У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам - за їх бажанням або органу опіки та піклування.

Під час ухвалення рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них без позбавлення їх батьківських прав суд бере до уваги інформацію про здійснення соціального супроводу сім'ї (особи) у разі здійснення такого супроводу.

2. У виняткових випадках, при безпосередній загрозі для життя або здоров'я дитини, орган опіки та піклування або прокурор мають право постановити рішення про негайне відібрання дитини від батьків.

У цьому разі орган опіки та піклування зобов'язаний негайно повідомити прокурора та у семиденний строк після постановлення рішення звернутися до суду з позовом про позбавлення батьків чи одного з них батьківських прав або про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав.

З таким позовом до суду має право звернутися прокурор.

3. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини.

4. При задоволенні позову про відібрання дитини від матері, батька без позбавлення їх батьківських прав суд вирішує питання про стягнення з них аліментів на дитину.

5. Положення частин першої - третьої цієї статті застосовуються до відібрання дитини від інших осіб, з якими вона проживає.

Стаття 171. Врахування думки дитини при вирішенні питань, що стосуються її життя

1. Дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

2. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

3. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Стаття 173. Роздільність майна батьків і дітей

1. Батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна.

2. При вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна вважається, що воно є власністю батьків, якщо інше не встановлено судом.

Стаття 174. Право власності дитини на майно, призначене для її розвитку, навчання та виховання

1. Майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини.

Стаття 176. Права батьків та дітей щодо користування майном

1. Батьки зобов'язані передати у користування дитини майно, яке має забезпечити її виховання та розвиток.
2. Права батьків та дітей на користування житлом, яке є власністю когось із них, встановлюються законом.

Стаття 180. Обов'язок батьків утримувати дитину

1. Батьки зобов'язані утримувати дитину до досягнення нею повноліття.

Стаття 181. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину

1. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними.
2. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі.
3. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина.

Спосіб стягнення аліментів, визначений рішенням суду, змінюється за рішенням суду за позовом одержувача аліментів.

4. У разі виїзду одного з батьків за кордон на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договору про надання правової допомоги, аліменти стягуються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.
5. Якщо після виконання аліментних зобов'язань згідно з частиною четвертою цієї статті один з батьків не виїхав на постійне проживання у державу, з якою Україна не має договорів про правову допомогу, та залишився або повернувся для постійного проживання в Україну, порядок стягнення аліментів з урахуванням сплаченої суми встановлюється законодавством.
6. Якщо після набрання рішенням суду законної сили, згідно з яким з одного із батьків стягуються аліменти, він виїжджає для постійного проживання у державу, з якою Україна не має договору про правову допомогу, з нього за рішенням суду до його виїзду за межі України може бути стягнуто аліменти за весь період до досягнення дитиною повноліття.
7. Якщо після набрання законної сили рішенням суду про сплату аліментів за весь період до досягнення дитиною повноліття особа, з якої стягуються аліменти, продовжує постійно проживати в Україні або повертається в Україну для постійного проживання та змінюються обставини, які вплинули на визначення розміру аліментів, у судовому порядку може бути встановлено періодичне стягнення аліментів з урахуванням сплаченої суми.
8. Якщо місце проживання чи перебування батьків невідоме, або вони ухиляються від сплати аліментів, або не мають можливості утримувати дитину, дитині призначається тимчасова державна допомога з урахуванням матеріального стану сім'ї, у якій виховується дитина, але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. Виплата тимчасової державної допомоги здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

9. Порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги, її розмір визначається Кабінетом Міністрів України.

Роботу щодо призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме, організовує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері усиновлення та захисту прав дітей.

10. Суми наданої дитині тимчасової державної допомоги підлягають стягненню з платника аліментів до Державного бюджету України у судовому порядку.

Стаття 198. Підстави виникнення обов'язку батьків утримувати повнолітніх дочку, сина

1. Батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони можуть таку матеріальну допомогу надавати.

Стаття 199. Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дочку, сина, які продовжують навчання

1. Якщо повнолітні дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення двадцяти трьох років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу.

2. Право на утримання припиняється у разі припинення навчання.

3. Право на звернення до суду з позовом про стягнення аліментів має той з батьків, з ким проживає дочка, син, а також самі дочка, син, які продовжують навчання.

Стаття 207. Поняття усиновлення

1. Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду, крім випадку, передбаченого статтею 282 цього Кодексу.

2. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Стаття 218. Згода дитини на усиновлення

1. Для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я.

2. Дитина має бути проінформована про правові наслідки усиновлення.

3. Усиновлення провадиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення.

4. Згода дитини на усиновлення не потрібна, якщо вона проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками.

Стаття 234. Збереження прав дитини, які вона мала до усиновлення

1. Дитина, яка усиновлена, зберігає права на пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до усиновлення.

Стаття 235. Нагляд за дотриманням прав дитини, яка усиновлена

1. Орган опіки та піклування здійснює нагляд за дотриманням прав дітей, які усиновлені і проживають в Україні.
2. Нагляд за дотриманням прав дитини, яка усиновлена, здійснюється до досягнення нею повноліття.

Стаття 243. Діти, над якими встановлюється опіка, піклування

1. Опіка, піклування встановлюється над дітьми-сиротами і дітьми, позбавленими батьківського піклування.
2. Опіка встановлюється над дитиною, яка не досягла чотирнадцяти років, а піклування - над дитиною у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років.
3. Опіка, піклування над дитиною встановлюється органом опіки та піклування, а також судом у випадках, передбачених Цивільним кодексом України.

Стаття 247. Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування

1. Дитина, над якою встановлено опіку або піклування, має право:
  - 1) на проживання в сім'ї опікуна або піклувальника, на піклування з його боку;
  - 2) на забезпечення їй умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності;
  - 3) на збереження права користування житлом, у якому вона проживала до встановлення опіки або піклування. У разі відсутності житла така дитина має право на його отримання відповідно до закону;
  - 4) на захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника.
2. Встановлення опіки та піклування не припиняє права дитини на отримання пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника та інших соціальних виплат, призначених дитині відповідно до законів України, а також права власності дитини на ці виплати.

Стаття 248. Права дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, яка проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, прийомній сім'ї

1. Дитина-сирота і дитина, позбавлена батьківського піклування, яка проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, прийомній сім'ї, має право:
  - 1) на всебічний розвиток, виховання, освіти, повагу до її людської гідності;
  - 2) на збереження права користування житлом, у якому вона раніше проживала. У разі відсутності житла така дитина має право на його отримання відповідно до закону;
  - 3) на пільги, встановлені законом, при працевлаштуванні після закінчення строку перебування у зазначеному закладі;
  - 4) на безоплатну правову допомогу в порядку, встановленому законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

2. Влаштування дитини до закладу, зазначеного у частині першій цієї статті, не припиняє права дитини на аліменти, пенсії, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника.

Стаття 252. Патронат над дитиною

1. Патронат над дитиною - це тимчасовий догляд, виховання та реабілітація дитини в сім'ї патронатного вихователя на період подолання дитиною, її батьками або іншими законними представниками складних життєвих обставин.

2. Сім'я патронатного вихователя - це сім'я, в якій за згоди всіх її членів повнолітня особа, яка пройшла спеціальний курс підготовки, виконує обов'язки патронатного вихователя на професійній основі.

3. Патронатний вихователь - це особа, яка за участю членів сім'ї надає послуги з догляду, виховання та реабілітації дитини у своїй сім'ї.

4. Патронатним вихователем не можуть бути особи, зазначені у статті 212 цього Кодексу.

5. До сім'ї патронатного вихователя можуть бути одночасно влаштовані тільки діти, які є між собою рідними братами та сестрами, або діти, які виховувалися в одній сім'ї.

6. Термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя встановлюється органом опіки та піклування і не може перевищувати трьох місяців.

У разі наявності обставин, що обґрунтовують необхідність і доцільність перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя понад зазначений термін, орган опіки та піклування може його продовжити.

Загальний термін перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя не може перевищувати шість місяців.

7. Порядок створення та діяльності сім'ї патронатного вихователя, влаштування, перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 254. Права дитини, яка влаштовується в сім'ю патронатного вихователя

1. Для влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

2. Влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя здійснюється за письмовою згодою її батьків, інших законних представників. У разі якщо мати чи батько дитини є неповнолітніми, крім їхньої згоди на влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя потрібна згода їхніх батьків.

3. Влаштування дитини в сім'ю патронатного вихователя здійснюється без згоди батьків, інших законних представників у разі відібрання у них дитини, відсутності відомостей про місце їх перебування, а також за наявності безпосередньої загрози життю чи здоров'ю дитини.

4. На період перебування дитини в сім'ї патронатного вихователя за нею зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до влаштування в сім'ю патронатного вихователя.

5. Дитина, влаштована в сім'ю патронатного вихователя, має право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами.

6. Дитина, влаштована в сім'ю патронатного вихователя, має інші права, визначені законодавством.

Стаття 256-1. Прийомна сім'я

1. Прийомна сім'я - сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Стаття 256-3. Прийомні діти

1. Прийомні діти - діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї.

2. На влаштування дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, до прийомної сім'ї потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

Згода дитини на її влаштування до прийомної сім'ї з'ясовується службовою особою закладу, в якому вона перебуває, у присутності прийомних батьків і представника органу опіки та піклування, про що складається відповідний документ.

3. Прийомні діти проживають і виховуються у прийомній сім'ї до досягнення 18-річного віку. Після досягнення 18-річного віку такі особи у разі продовження навчання в закладі загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти можуть, за їх вибором, продовжити проживати і виховуватися у цій прийомній сім'ї до закінчення такого закладу.

Особи з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яким встановлено інвалідність, за їхнім вибором можуть продовжити проживати та виховуватися у прийомній сім'ї до досягнення ними 23-річного віку незалежно від того, чи навчаються вони у закладі загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти.

4. За прийомними дітьми зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вони мали до влаштування до прийомної сім'ї.

5. Прийомні діти мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, крім випадків, коли це може завдати шкоди їхньому життю, здоров'ю та моральному вихованню.

Стаття 256-5. Дитячий будинок сімейного типу

1. Дитячий будинок сімейного типу - окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Стаття 256-7. Вихованці дитячого будинку сімейного типу

1. Вихованцями дитячого будинку сімейного типу є діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.

2. На влаштування дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

Згода дитини на влаштування її до дитячого будинку сімейного типу з'ясовується службовою особою закладу, в якому вона перебуває, у присутності батьків-вихователів і представника органу опіки та піклування, про що складається відповідний документ.

3. Вихованці проживають і виховуються у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку. Після досягнення 18-річного віку такі особи у разі продовження навчання в закладі загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої чи вищої освіти можуть, за їхнім вибором, продовжити проживати і виховуватися у цьому дитячому будинку сімейного типу до закінчення такого закладу.

Особи з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, яким встановлено інвалідність, за їхнім вибором можуть продовжити проживати та виховуватися у дитячому будинку сімейного типу до досягнення ними 23-річного віку незалежно від того, чи навчаються вони у закладі загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти.

4. За вихованцями дитячого будинку сімейного типу зберігається право на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вони мали до влаштування до дитячого будинку сімейного типу.

5. Вихованці мають право підтримувати особисті контакти з батьками та іншими родичами, крім випадків, коли це може завдати шкоди їхньому життю, здоров'ю та моральному вихованню.

Стаття 257. Права баби та діда, прабаби та прадіда на виховання внуків, правнуків

1. Баба, дід, прабаба, прадід мають право спілкуватися зі своїми внуками, правнуками, брати участь у їх вихованні.

2. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків.

Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення.

Стаття 258. Права баби і діда щодо захисту внуків

1. Баба і дід мають право на самозахист внуків.

2. Баба і дід мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних внуків до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

Стаття 259. Права братів та сестер на спілкування

1. Права та обов'язки, встановлені законом для братів та сестер, мають рідні (повнорідні, неповнорідні) брати та сестри.

2. Брати та сестри, зокрема ті, які не проживають разом, мають право на спілкування.

3. Мати, батько, баба, дід, інші особи, з якими проживають неповнолітні брати та сестри, зобов'язані сприяти їхньому спілкуванню.

4. Повнолітні особи мають право брати участь у вихованні своїх неповнолітніх братів та сестер, незалежно від місця їхнього проживання.

Стаття 260. Право мачухи, вітчима брати участь у вихованні пасинка, падчерки

1. Якщо мачуха, вітчим проживають однією сім'єю з малолітніми, неповнолітніми пасинком, падчеркою, вони мають право брати участь у їхньому вихованні.

Стаття 261. Права та обов'язки особи, яка взяла у свою сім'ю дитину, щодо її виховання

1. Особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, має права та обов'язки щодо її виховання та захисту відповідно до положень статей 249 і 262 цього Кодексу.

Стаття 262. Права сестри, брата, мачухи, вітчима та інших членів сім'ї на захист дітей

1. Сестра, брат, мачуха, вітчим мають право на самозахист своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки.

2. Сестра, брат, мачуха, вітчим мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

Стаття 263. Вирішення судом спорів щодо участі баби, діда, прабаби, прадіда, братів, сестер, мачухи, вітчима у вихованні дитини

1. Спір щодо участі баби, діда, прабаби, прадіда, брата, сестри, мачухи, вітчима у вихованні дитини вирішується судом відповідно до статті 159 цього Кодексу.

Стаття 264. Обов'язки особи піклуватися про бабу, діда, прабабу, прадіда, а також про того, з ким вона проживала однією сім'єю

1. Внуки, правнуки зобов'язані піклуватися про своїх бабу, діда, прабабу, прадіда.

2. Повнолітні брати, сестри, пасинки, падчерки зобов'язані піклуватися про брата, сестру, вітчима, мачуху, які виховували їх та надавали їм матеріальну допомогу.

Такий обов'язок мають особи і щодо тих, з ким вони проживали однією сім'єю до досягнення повноліття.

Стаття 265. Обов'язок баби, діда утримувати внуків

1. Баба, дід зобов'язані утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу.

Стаття 266. Обов'язок внуків, правнуків утримувати бабу, діда, прабабу, прадіда

1. Повнолітні внуки, правнуки зобов'язані утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу.

Стаття 267. Обов'язок по утриманню братів та сестер

1. Повнолітні брати, сестри зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх братів та сестер, які потребують матеріальної допомоги і якщо вони не мають батьків, чоловіка, дружини або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу.

2. Повнолітні брати і сестри зобов'язані утримувати непрацездатних повнолітніх братів і сестер, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони не мають чоловіка, дружини, батьків або повнолітніх дочки, сина, за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу.

Стаття 268. Обов'язок мачухи, вітчима утримувати падчерку, пасинка

1. Мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу.

2. Суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком, зокрема у разі:

- 1) нетривалого проживання з їхнім матір'ю, батьком;
- 2) негідної поведінки у шлюбних відносинах матері, батька дитини.

Стаття 269. Обов'язок інших осіб утримувати дитину

1. Особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, зобов'язані надавати їй матеріальну допомогу, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер, за умови, що ці особи можуть надавати матеріальну допомогу.

Стаття 270. Обов'язок падчерки, пасинка утримувати мачуху, вітчима

1. Повнолітні падчерка, пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима, якщо вони потребують матеріальної допомоги і якщо вони надавали падчерці, пасинкові систематичну матеріальну допомогу не менш як п'ять років, за умови, що падчерка, пасинок можуть надавати матеріальну допомогу.

2. Обов'язок падчерки, пасинка по утриманню мачухи, вітчима виникає, якщо у мачухи, вітчима немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина, братів та сестер або якщо ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання.

Стаття 271. Обов'язок особи утримувати тих, з ким вона проживала однією сім'єю до досягнення повноліття

1. Якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або іншими особами однією сім'єю, вона зобов'язана утримувати непрацездатних родичів та інших осіб, з якими проживала не менш як п'ять років, за умови, що ця особа може надавати матеріальну допомогу.

Цей обов'язок виникає, якщо у того, хто потребує матеріальної допомоги, немає дружини, чоловіка, повнолітніх дочки, сина, братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання.

Цивільний кодекс України (витяг)

Стаття 24. Поняття фізичної особи

1. Людина як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою.

Стаття 25. Цивільна правоздатність фізичної особи

1. Здатність мати цивільні права та обов'язки (цивільну правоздатність) мають усі фізичні особи.

2. Цивільна правоздатність фізичної особи виникає у момент її народження.

У випадках, встановлених законом, охороняються інтереси зачатої, але ще не народженої дитини.

3. У випадках, встановлених законом, здатність мати окремі цивільні права та обов'язки може пов'язуватися з досягненням фізичною особою відповідного віку.

Стаття 29. Місце проживання фізичної особи

1. Місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово.

2. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом.

3. Місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна.

У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом.

4. Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.

5. Місцем проживання недієздатної особи є місце проживання її опікуна або місцезнаходження відповідної організації, яка виконує щодо неї функції опікуна.

6. Фізична особа може мати кілька місць проживання.

Стаття 30. Цивільна дієздатність фізичної особи

1. Цивільну дієздатність має фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними.

Цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

2. Обсяг цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється цим Кодексом і може бути обмежений виключно у випадках і в порядку, встановлених законом.

Стаття 31. Часткова цивільна дієздатність фізичної особи, яка не досягла чотирнадцяти років

1. Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа), має право:

1) самостійно вчиняти дрібні побутові правочини.

Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;

2) здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

2. Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Стаття 32. Неповна цивільна дієздатність фізичної особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років

1. Крім правочинів, передбачених статтею 31 цього Кодексу, фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітня особа) має право:

1) самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами;

2) самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом;

3) бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи;

4) самостійно укласти договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім'я (грошовими коштами на рахунку).

2. Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.

На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування.

3. Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім'я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника.

4. Згода на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від батьків (усиновлювачів) або піклувальника та органу опіки та піклування відповідно до закону.

5. За наявності достатніх підстав суд за заявою батьків (усиновлювачів), піклувальника, органу опіки та піклування може обмежити право неповнолітньої особи самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами або позбавити її цього права.

Суд скасовує своє рішення про обмеження або позбавлення цього права, якщо відпали обставини, які були підставою для його прийняття.

6. Порядок обмеження цивільної дієздатності неповнолітньої особи встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

Стаття 33. Цивільна відповідальність неповнолітньої особи

1. Неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного нею самостійно відповідно до закону.
2. Неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника. Якщо у неповнолітньої особи недостатньо майна для відшкодування збитків, додаткову відповідальність несуть її батьки (усиновлювачі) або піклувальник.
3. Неповнолітня особа несе відповідальність за шкоду, завдану нею іншій особі, відповідно до статті 1179 цього Кодексу.

Стаття 34. Повна цивільна дієздатність

1. Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття).
  2. У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу.
- У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.
- У разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.

Стаття 35. Надання повної цивільної дієздатності

1. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини.
  2. Надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, а у разі відсутності такої згоди повна цивільна дієздатність може бути надана за рішенням суду.
  3. Повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і яка бажає займатися підприємницькою діяльністю.
- За наявності письмової згоди на це батьків (усиновлювачів), піклувальника або органу опіки та піклування така особа може бути зареєстрована як підприємець. У цьому разі фізична особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту державної реєстрації її як підприємця.
4. Повна цивільна дієздатність, надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки.
  5. У разі припинення трудового договору, припинення фізичною особою підприємницької діяльності надана їй повна цивільна дієздатність зберігається.

Стаття 36. Обмеження цивільної дієздатності фізичної особи

1. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними.

2. Суд може обмежити цивільну дієздатність фізичної особи, якщо вона зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю, а також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати, у скрутне матеріальне становище.

3. Порядок обмеження цивільної дієздатності фізичної особи встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

4. Цивільна дієздатність фізичної особи є обмеженою з моменту набрання законної сили рішенням суду про це.

Стаття 37. Правові наслідки обмеження цивільної дієздатності фізичної особи

1. Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється піклування.

2. Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини.

3. Правочини щодо розпорядження майном та інші правочини, що виходять за межі дрібних побутових, вчиняються особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за згодою піклувальника.

Відмова піклувальника дати згоду на вчинення правочинів, що виходять за межі дрібних побутових, може бути оскаржена особою, цивільна дієздатність якої обмежена, до органу опіки та піклування або суду.

4. Одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи, цивільна дієздатність якої обмежена, та розпоряджання ними здійснюються піклувальником. Піклувальник може письмово дозволити фізичній особі, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно одержувати заробіток, пенсію, стипендію, інші доходи та розпоряджатися ними.

5. Особа, цивільна дієздатність якої обмежена, самостійно несе відповідальність за порушення нею договору, укладеного за згодою піклувальника, та за шкоду, що завдана нею іншій особі.

Стаття 38. Поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена

1. У разі видужання фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена, або такого поліпшення її психічного стану, який відновив у повному обсязі її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними, суд поновлює її цивільну дієздатність.

2. У разі припинення фізичною особою зловживання спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо суд поновлює її цивільну дієздатність.

3. Піклування, встановлене над фізичною особою, припиняється на підставі рішення суду про поновлення цивільної дієздатності.

4. Порядок поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена, встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

Стаття 46. Оголошення фізичної особи померлою

1. Фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років, а якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, - протягом шести місяців, а за можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру - протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.
2. Фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців.
3. Фізична особа оголошується померлою від дня набрання законної сили рішенням суду про це. Фізична особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель від певного нещасного випадку або у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті.
4. Порядок оголошення фізичної особи померлою встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України.

Стаття 47. Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою

1. Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті.
2. Спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати протягом п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини.
Нотаріус, який видав спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно, накладає на нього заборону відчуження.

Стаття 48. Правові наслідки появи фізичної особи, яка була оголошена померлою

1. Якщо фізична особа, яка була оголошена померлою, з'явилася або якщо одержано відомості про місце її перебування, суд за місцем перебування цієї особи або суд, що постановив рішення про оголошення її померлою, за заявою цієї особи або іншої заінтересованої особи скасовує рішення суду про оголошення фізичної особи померлою.
2. Незалежно від часу своєї появи фізична особа, яка була оголошена померлою, має право вимагати від особи, яка володіє її майном, повернення цього майна, якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до неї після оголошення фізичної особи померлою, за винятком майна, придбаного за набувальною давністю, а також грошей та цінних паперів на пред'явника.
3. Особа, до якої майно перейшло за відплатним договором, зобов'язана повернути його, якщо буде встановлено, що на момент набуття цього майна вона знала, що фізична особа, яка була оголошена померлою, жива.

У разі неможливості повернути майно в натурі особі, яка була оголошена померлою, відшкодовується вартість цього майна.

4. Якщо майно фізичної особи, яка була оголошена померлою і з'явилася, перейшло у власність держави, Автономної Республіки Крим або територіальної громади і було реалізоване ними, цій особі повертається сума, одержана від реалізації цього майна.

Стаття 55. Завдання опіки та піклування

1. Опіка та піклування встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки.

Стаття 57. Обов'язок повідомляти про фізичних осіб, які потребують опіки або піклування

1. Особа, якій стало відомо про фізичну особу, яка потребує опіки або піклування, зобов'язана негайно повідомити про це орган опіки та піклування.

Стаття 58. Фізичні особи, над якими встановлюється опіка

1. Опіка встановлюється над малолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, які визнані недієздатними.

Стаття 59. Фізичні особи, над якими встановлюється піклування

1. Піклування встановлюється над неповнолітніми особами, які є сиротами або позбавлені батьківського піклування, та фізичними особами, цивільна дієздатність яких обмежена.

Стаття 60. Встановлення опіки та піклування судом

1. Суд встановлює опіку над фізичною особою у разі визнання її недієздатною і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування.

2. Суд встановлює піклування над фізичною особою у разі обмеження її цивільної дієздатності і призначає піклувальника за поданням органу опіки та піклування.

3. Суд встановлює опіку над малолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає опікуна за поданням органу опіки та піклування.

4. Суд встановлює піклування над неповнолітньою особою, якщо при розгляді справи буде встановлено, що вона позбавлена батьківського піклування, і призначає піклувальника за поданням органу опіки та піклування.

Стаття 61. Встановлення опіки та піклування органом опіки та піклування

1. Орган опіки та піклування встановлює опіку над малолітньою особою та піклування над неповнолітньою особою, крім випадків, встановлених частинами першою та другою статті 60 цього Кодексу.

Стаття 65. Опіка або піклування над фізичною особою, щодо якої не призначено опікуна або піклувальника

1. До встановлення опіки або піклування і призначення опікуна чи піклувальника опіку або піклування над фізичною особою здійснює відповідний орган опіки та піклування.

Стаття 66. Опіка або піклування над фізичною особою, яка перебуває у спеціальному закладі

1. Якщо над фізичною особою, яка перебуває у навчальному закладі, закладі охорони здоров'я або закладі соціального захисту населення, не встановлено опіку чи піклування або не призначено опікуна чи піклувальника, опіку або піклування над нею здійснює цей заклад.

Стаття 67. Права та обов'язки опікуна

1. Опікун зобов'язаний дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням.

Опікун малолітньої особи зобов'язаний дбати про її виховання, навчання та розвиток.

2. Опікун має право вимагати повернення підопічного від осіб, які тримають його без законної підстави.

3. Опікун вчиняє правочини від імені та в інтересах підопічного.

4. Опікун зобов'язаний вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного.

Стаття 68. Правочини, які не може вчиняти опікун

1. Опікун, його дружина, чоловік та близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не можуть укласти з підопічним договори, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички.

2. Опікун не може здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватися від його імені порукою.

Стаття 69. Права та обов'язки піклувальника

1. Піклувальник над неповнолітньою особою зобов'язаний дбати про створення для неї необхідних побутових умов, про її виховання, навчання та розвиток.

Піклувальник над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, зобов'язаний дбати про її лікування, створення необхідних побутових умов.

2. Піклувальник дає згоду на вчинення підопічним правочинів відповідно до статей 32 та 37 цього Кодексу.

3. Піклувальник зобов'язаний вживати заходів щодо захисту цивільних прав та інтересів підопічного.

Стаття 70. Правочини, на вчинення яких піклувальник не може давати згоду

1. Піклувальник не може давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передання майна

підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування на підставі договору позички.

Стаття 71. Правочини, які вчиняються з дозволу органу опіки та піклування

1. Опікун не має права без дозволу органу опіки та піклування:

- 1) відмовитися від майнових прав підопічного;
- 2) видавати письмові зобов'язання від імені підопічного;
- 3) укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири;
- 4) укладати договори щодо іншого цінного майна.

2. Піклувальник має право дати згоду на вчинення правочинів, передбачених частиною першою цієї статті, лише з дозволу органу опіки та піклування.

Стаття 72. Управління майном особи, над якою встановлено опіку

1. Опікун зобов'язаний дбати про збереження та використання майна підопічного в його інтересах.

2. Якщо малолітня особа може самостійно визначити свої потреби та інтереси, опікун, здійснюючи управління її майном, повинен враховувати її бажання.

3. Опікун самостійно здійснює витрати, необхідні для задоволення потреб підопічного, за рахунок пенсії, аліментів, відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, допомоги на підопічну дитину та інших соціальних виплат, призначених на підопічну дитину відповідно до законів України, доходів від майна підопічного тощо.

4. Якщо підопічний є власником нерухомого майна або майна, яке потребує постійного управління, опікун може з дозволу органу опіки та піклування управляти цим майном або передати його за договором в управління іншій особі.

Стаття 74. Опіка над майном

1. Якщо у особи, над якою встановлено опіку чи піклування, є майно, що знаходиться в іншій місцевості, опіка над цим майном встановлюється органом опіки та піклування за місцезнаходженням майна.

Стаття 76. Припинення опіки

1. Опіка припиняється у разі передачі малолітньої особи батькам (усиновлювачам).

2. Опіка припиняється у разі досягнення підопічним чотирнадцяти років. У цьому разі особа, яка здійснювала обов'язки опікуна, стає піклувальником без спеціального рішення щодо цього.

3. Опіка припиняється у разі поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною.

Стаття 77. Припинення піклування

1. Піклування припиняється у разі:

- 1) досягнення фізичною особою повноліття;
- 2) реєстрації шлюбу неповнолітньої особи;
- 3) надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності;
- 4) поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена.

Стаття 221. Правові наслідки вчинення правочину малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності

1. Правочин, який вчинено малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності, може бути згодом схвалений її батьками (усиновлювачами) або одним з них, з ким вона проживає, або опікуном.

Правочин вважається схваленим, якщо ці особи, дізнавшись про його вчинення, протягом одного місяця не заявили претензії другій стороні.

2. У разі відсутності схвалення правочину він є нікчемним.

На вимогу заінтересованої особи суд може визнати такий правочин дійсним, якщо буде встановлено, що він вчинений на користь малолітньої особи.

3. Якщо правочин з малолітньою особою вчинила фізична особа з повною цивільною дієздатністю, то вона зобов'язана повернути особам, вказаним у частині першій цієї статті, все те, що вона одержала за таким правочином від малолітньої особи.

4. Дієздатна сторона зобов'язана також відшкодувати збитки, завдані укладенням недійсного правочину, якщо у момент вчинення правочину вона знала або могла знати про вік другої сторони. Батьки (усиновлювачі) або опікун малолітньої особи зобов'язані повернути дієздатній стороні все одержане нею за цим правочином у натурі, а за неможливості повернути одержане в натурі - відшкодувати його вартість за цінами, які існують на момент відшкодування.

5. Якщо обома сторонами правочину є малолітні особи, то кожна з них зобов'язана повернути другій стороні все, що одержала за цим правочином, у натурі. У разі неможливості повернення майна відшкодування його вартості провадиться батьками (усиновлювачами) або опікуном, якщо буде встановлено, що вчиненню правочину або втраті майна, яке було предметом правочину, сприяла їхня винна поведінка.

6. У разі вчинення неповнолітньою особою правочину з малолітньою особою настають наслідки, встановлені частиною третьою статті 222 цього Кодексу.

Стаття 222. Правові наслідки вчинення правочину неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності

1. Правочин, який неповнолітня особа вчинила за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальника, може бути згодом схвалений ними у порядку, встановленому статтею 221 цього Кодексу.

2. Правочин, вчинений неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності без згоди батьків (усиновлювачів), піклувальників, може бути визнаний судом недійсним за позовом заінтересованої особи.

3. Якщо обома сторонами недійсного правочину є неповнолітні особи, то кожна з них зобов'язана повернути другій стороні усе одержане нею за цим правочином у натурі. У разі неможливості повернення одержаного в натурі відшкодовується його вартість за цінами, які існують на момент відшкодування.

Якщо у неповнолітньої особи відсутні кошти, достатні для відшкодування, батьки (усиновлювачі) або піклувальник зобов'язані відшкодувати завдані збитки, якщо вони своєю винною поведінкою сприяли вчиненню правочину або втраті майна, яке було предметом правочину.

Стаття 223. Правові наслідки вчинення правочину фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності

1. Правочин, який вчинила фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності без згоди піклувальника, може бути згодом схвалений ним у порядку, встановленому статтею 221 цього Кодексу.

2. У разі відсутності такого схвалення правочин за позовом піклувальника може бути визнаний судом недійсним, якщо буде встановлено, що він суперечить інтересам самого підопічного, членів його сім'ї або осіб, яких він відповідно до закону зобов'язаний утримувати.

Стаття 224. Правові наслідки вчинення правочину без дозволу органу опіки та піклування

1. Правочин, вчинений без дозволу органу опіки та піклування (стаття 71 цього Кодексу), є нікчемним.

2. На вимогу заінтересованої особи такий правочин може бути визнаний судом дійсним, якщо буде встановлено, що він відповідає інтересам фізичної особи, над якою встановлено опіку або піклування.

Стаття 242. Представництво за законом

1. Батьки (усиновлювачі) є законними представниками своїх малолітніх та неповнолітніх дітей.

2. Опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною.

3. Законним представником у випадках, встановлених законом, може бути інша особа.

Стаття 272. Здійснення особистих немайнових прав

1. Фізична особа здійснює особисті немайнові права самостійно. В інтересах малолітніх, неповнолітніх, а також повнолітніх фізичних осіб, які за віком або за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої особисті немайнові права, їхні права здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники.

2. Фізична особа має право вимагати від посадових і службових осіб вчинення відповідних дій, спрямованих на забезпечення здійснення нею особистих немайнових прав.

Стаття 281. Право на життя

1. Фізична особа має невід'ємне право на життя.

2. Фізична особа не може бути позбавлена життя.

Фізична особа має право захищати своє життя та здоров'я, а також життя та здоров'я іншої фізичної особи від протиправних посягань будь-якими засобами, не забороненими законом.

3. Медичні, наукові та інші досліді можуть провадитися лише щодо повнолітньої дієздатної фізичної особи за її вільною згодою.

Клінічні випробування лікарських засобів проводяться відповідно до закону.

4. Забороняється задоволення прохання фізичної особи про припинення її життя.

5. Стерилізація може відбутися лише за бажанням повнолітньої фізичної особи.

6. Штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки.

У випадках, встановлених законодавством, штучне переривання вагітності може бути проведене при вагітності від дванадцяти до двадцяти двох тижнів.

Перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності після дванадцяти тижнів вагітності, встановлюється законодавством.

7. Повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з порядком та умовами, встановленими законодавством.

Стаття 282. Право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю

1. Фізична особа має право вимагати усунення небезпеки, створеної внаслідок підприємницької або іншої діяльності, яка загрожує життю та здоров'ю.

Стаття 283. Право на охорону здоров'я

1. Фізична особа має право на охорону її здоров'я.

2. Охорона здоров'я забезпечується системною діяльністю державних та інших організацій, передбаченою Конституцією України та законом.

Стаття 284. Право на медичну допомогу

1. Фізична особа має право на надання їй медичної допомоги.

2. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років і яка звернулася за наданням їй медичної допомоги, має право на вибір лікаря та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій.

3. Надання медичної допомоги фізичній особі, яка досягла чотирнадцяти років, провадиться за її згодою.

4. Повнолітня дієздатна фізична особа, яка усвідомлює значення своїх дій і може керувати ними, має право відмовитися від лікування.

5. У невідкладних випадках, за наявності реальної загрози життю фізичної особи, медична допомога надається без згоди фізичної особи або її батьків (усиновлювачів), опікуна, піклувальника.

6. Надання фізичній особі психіатричної допомоги здійснюється відповідно до закону.

Стаття 285. Право на інформацію про стан свого здоров'я

1. Повнолітня фізична особа має право на достовірну і повну інформацію про стан свого здоров'я, у тому числі на ознайомлення з відповідними медичними документами, що стосуються її здоров'я.

2. Батьки (усиновлювачі), опікун, піклувальник мають право на інформацію про стан здоров'я дитини або підопічного.

3. Якщо інформація про хворобу фізичної особи може погіршити стан її здоров'я або погіршити стан здоров'я фізичних осіб, визначених частиною другою цієї статті, зашкодити процесові лікування, медичні працівники мають право дати неповну інформацію про стан здоров'я фізичної особи, обмежити можливість їх ознайомлення з окремими медичними документами.

4. У разі смерті фізичної особи члени її сім'ї або інші фізичні особи, уповноважені ними, мають право бути присутніми при дослідженні причин її смерті та ознайомитись із висновками щодо причин смерті, а також право на оскарження цих висновків до суду.

Стаття 287. Права фізичної особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я

1. Фізична особа, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я, має право на допуск до неї інших медичних працівників, членів сім'ї, опікуна, піклувальника, нотаріуса та адвоката.

2. Фізична особа, яка перебуває на стаціонарному лікуванні у закладі охорони здоров'я, має право на допуск до неї священнослужителя для відправлення богослужіння та релігійного обряду.

Стаття 288. Право на свободу

1. Фізична особа має право на свободу.

2. Забороняються будь-які форми фізичного чи психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення інших дій, що порушують право на свободу.

Стаття 289. Право на особисту недоторканність

1. Фізична особа має право на особисту недоторканність.

2. Фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню.

3. Фізичне покарання батьками (усиновлювачами), опікунами, піклувальниками, вихователями малолітніх, неповнолітніх дітей та підопічних не допускається.

У разі жорстокої, аморальної поведінки фізичної особи щодо іншої особи, яка є в безпорадному стані, застосовуються заходи, встановлені цим Кодексом та іншим законом.

4. Фізична особа має право розпорядитися щодо передачі після її смерті органів та інших анатомічних матеріалів її тіла науковим, медичним або навчальним закладам.

Стаття 292. Право на опіку або піклування

1. Малолітня, неповнолітня особа, а також фізична особа, яка визнана недієздатною або цивільна дієздатність якої обмежена, має право на опіку або піклування.

Стаття 293. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля

1. Фізична особа має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання та поширення.

2. Діяльність фізичної та юридичної особи, що призводить до нищення, псування, забруднення довкілля, є незаконною. Кожен має право вимагати припинення такої діяльності.

Діяльність фізичної та юридичної особи, яка завдає шкоди довкіллю, може бути припинена за рішенням суду.

3. Фізична особа має право на безпечні для неї продукти споживання (харчові продукти та предмети побуту).

4. Фізична особа має право на належні, безпечні і здорові умови праці, проживання, навчання тощо.

Стаття 295. Право на зміну імені

1. Фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові.

2. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові за згодою батьків.

У разі якщо над фізичною особою, яка досягла чотирнадцяти років, встановлено піклування, зміна прізвища та (або) власного імені, та (або) по батькові такої особи здійснюється за згодою піклувальника.

3. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє прізвище та (або) власне ім'я, та (або) по батькові за згодою одного з батьків, якщо другий з батьків помер, визнаний безвісно відсутнім, оголошений померлим, визнаний обмежено дієздатним, недієздатним, позбавлений батьківських прав стосовно цієї дитини або якщо відомості про батька (матір) дитини виключено з актового запису про її народження, або якщо відомості про чоловіка як батька дитини внесені до актового запису про її народження за заявою матері.

У разі заперечення одного з батьків щодо зміни по батькові дитини спір щодо такої зміни може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. При вирішенні спору беруться до уваги виконання батьками своїх обов'язків стосовно дитини та інші обставини, що засвідчують відповідність зміни по батькові інтересам дитини.

4. Прізвище, власне ім'я та по батькові фізичної особи можуть бути змінені у разі її усиновлення, визнання усиновлення недійсним або його скасування відповідно до закону.

5. Прізвище фізичної особи може бути змінено у разі реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу або визнання його недійсним.

6. Підставами для відмови у зміні імені є:

здійснення стосовно заявника кримінального провадження або його перебування під адміністративним наглядом;

наявність у заявника судимості, яку не погашено або не знято в установленому законом порядку;

офіційне звернення правоохоронних органів іноземних держав про оголошення розшуку заявника;

подання заявником неправдивих відомостей про себе.

7. Порядок розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власного імені, по батькові) фізичної особи встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Стаття 310. Право на місце проживання

1. Фізична особа має право на місце проживання.

2. Фізична особа має право на вільний вибір місця проживання та його зміну, крім випадків, встановлених законом.

Стаття 313. Право на свободу пересування

1. Фізична особа має право на свободу пересування.

2. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право на вільне самостійне пересування по території України і на вибір місця перебування.

Фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років, має право пересуватися по території України лише за згодою батьків (усиновлювачів), опікунів та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними.

3. Фізична особа, яка є громадянином України, має право на безперешкодне повернення в Україну.

Фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на вільний самостійний виїзд за межі України.

Фізична особа, яка не досягла шістнадцяти років, має право на виїзд за межі України лише за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальників та в їхньому супроводі або в супроводі осіб, які уповноважені ними, крім випадків, передбачених законом.

4. Фізична особа може бути обмежена у здійсненні права на пересування лише у випадках, встановлених законом.

5. Фізична особа не може бути видворена з обраного нею місця перебування, доступ до якого не заборонений законом.

6. Законом можуть бути встановлені особливі правила доступу на окремі території, якщо цього потребують інтереси державної безпеки, охорони громадського порядку, життя та здоров'я людей.

Стаття 1178. Відшкодування шкоди, завданої малолітньою особою

1. Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами) або опікуном чи іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, - якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком несумлінного здійснення або ухилення ними від здійснення виховання та нагляду за малолітньою особою.

2. Якщо малолітня особа завдала шкоди під час перебування під наглядом навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи іншого закладу, що зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, а також під наглядом особи, яка здійснює нагляд за малолітньою особою на підставі договору, ці заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.

3. Якщо малолітня особа перебувала в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції опікуна, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану нею, якщо не доведе, що шкоди було завдано не з його вини.

4. Якщо малолітня особа завдала шкоди як з вини батьків (усиновлювачів) або опікуна, так і з вини закладів або особи, що зобов'язані здійснювати нагляд за нею, батьки (усиновлювачі), опікун, такі заклади та особа зобов'язані відшкодувати шкоду у частці, яка визначена за домовленістю між ними або за рішенням суду.

5. Обов'язок осіб, визначених частиною першою цієї статті, відшкодувати шкоду, завдану малолітньою особою, не припиняється у разі досягнення нею повноліття. Після досягнення повноліття особа може бути зобов'язана судом частково або в повному обсязі відшкодувати шкоду, завдану нею у віці до чотирнадцяти років життю або здоров'ю потерпілого, якщо вона має достатні для цього кошти, а особи, які визначені частиною першою цієї статті, є неплатоспроможними або померли.

Стаття 1179. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою

1. Неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах.

2. У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Якщо неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад зобов'язаний відшкодувати шкоду в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі, якщо він не доведе, що шкоди було завдано не з його вини.

3. Обов'язок батьків (усиновлювачів), піклувальника, закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітньої особи функції піклувальника, відшкодувати шкоду припиняється після досягнення особою, яка завдала шкоди, повноліття або коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Стаття 1180. Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності

1. Шкода, завдана неповнолітньою особою після набуття нею повної цивільної дієздатності, відшкодовується цією особою самостійно на загальних підставах.
2. У разі відсутності у неповнолітньої особи, яка набула повної цивільної дієздатності, майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони дали згоду на набуття нею повної цивільної дієздатності і не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Обов'язок цих осіб відшкодувати шкоду припиняється з досягненням особою, яка завдала шкоди, повноліття.

Стаття 1181. Відшкодування шкоди, завданої кількома малолітніми особами

1. Шкода, завдана спільними діями кількох малолітніх осіб, відшкодовується їхніми батьками (усиновлювачами), опікунами в частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду.
2. Якщо в момент завдання шкоди кількома малолітніми особами одна з них перебувала в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції опікуна, цей заклад відшкодовує завдану шкоду у частці, яка визначається за рішенням суду.

Стаття 1182. Відшкодування шкоди, завданої кількома неповнолітніми особами

1. Шкода, завдана спільними діями кількох неповнолітніх осіб, відшкодовується ними у частці, яка визначається за домовленістю між ними або за рішенням суду.
2. Якщо в момент завдання шкоди кількома неповнолітніми особами одна з них перебувала в закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника, цей заклад відшкодовує завдану шкоду у частці, яка визначається за рішенням суду.

Стаття 1183. Відшкодування шкоди батьками, позбавленими батьківських прав

1. Батьки зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, протягом трьох років після позбавлення їх батьківських прав, якщо вони не доведуть, що ця шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків.

Стаття 1199. Відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я малолітньої або неповнолітньої особи

1. У разі каліцтва або іншого ушкодження здоров'я малолітньої особи фізична або юридична особа, яка завдала цієї шкоди, зобов'язана відшкодувати витрати на її лікування, протезування, постійний догляд, посилене харчування тощо.

Після досягнення потерпілим чотирнадцяти років (учнем - вісімнадцяти років) юридична або фізична особа, яка завдала шкоди, зобов'язана відшкодувати потерпілому також шкоду, пов'язану із втратою або зменшенням його працездатності, виходячи з розміру встановленої законом мінімальної заробітної плати.

2. Якщо на момент ушкодження здоров'я неповнолітня особа мала заробіток, шкода має бути відшкодована їй виходячи з розміру її заробітку, але не нижче встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати.

3. Після початку трудової діяльності відповідно до одержаної кваліфікації потерпілий має право вимагати збільшення розміру відшкодування шкоди, пов'язаної із зменшенням його професійної працездатності внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, виходячи з розміру заробітної плати працівників його кваліфікації, але не нижче встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати.

4. Якщо потерпілий не має професійної кваліфікації і після досягнення повноліття продовжує залишатися непрацездатним внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, завданого йому до повноліття, він має право вимагати відшкодування шкоди в обсязі не нижче встановленого законом розміру мінімальної заробітної плати.

Стаття 1200. Відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого

1. У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті.

Шкода відшкодовується:

1) дитині - до досягнення нею вісімнадцяти років (учню, студенту - до закінчення навчання, але не більш як до досягнення ним двадцяти трьох років);

2) чоловікові, дружині, батькам (усиновлювачам), які досягли пенсійного віку, встановленого законом, - довічно;

3) особам з інвалідністю - на строк їх інвалідності;

4) одному з батьків (усиновлювачів) або другому з подружжя чи іншому членові сім'ї незалежно від віку і працездатності, якщо вони не працюють і здійснюють догляд за: дітьми, братами, сестрами, внуками померлого, - до досягнення ними чотирнадцяти років;

5) іншим непрацездатним особам, які були на утриманні потерпілого, - протягом п'яти років після його смерті.

2. Особам, визначеним у пунктах 1-5 частини першої цієї статті, шкода відшкодовується у розмірі середньомісячного заробітку (доходу) потерпілого з вирахуванням частки, яка припадала на нього самого та працездатних осіб, які перебували на його утриманні, але не мають права на відшкодування шкоди. До складу доходів потерпілого також включаються пенсія, суми, що належали йому за договором довічного утримання (догляду), та інші аналогічні виплати, які він одержував.

3. Особам, які втратили годувальника, шкода відшкодовується в повному обсязі без урахування пенсії, призначеної їм внаслідок втрати годувальника, та інших доходів.

4. Розмір відшкодування, обчислений для кожного з осіб, які мають право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника, не підлягає подальшому перерахункові, крім таких випадків: народження дитини, зачатої за життя і народженої після смерті годувальника; призначення (припинення) виплати відшкодування особам, що здійснюють догляд за дітьми, братами, сестрами, внуками померлого.

Розмір відшкодування може бути збільшений законом.

Стаття 1233. Поняття заповіту

1. Заповітом є особисте розпорядження фізичної особи на випадок своєї смерті.

Стаття 1234. Право на заповіт

1. Право на заповіт має фізична особа з повною цивільною дієздатністю.
2. Право на заповіт здійснюється особисто. Вчинення заповіту через представника не допускається.

Стаття 1235. Право заповідача на призначення спадкоємців

1. Заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин.
2. Заповідач може без зазначення причин позбавити права на спадкування будь-яку особу з числа спадкоємців за законом. У цьому разі ця особа не може одержати право на спадкування.
3. Заповідач не може позбавити права на спадкування осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині. Чинність заповіту щодо осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлюється на час відкриття спадщини.
4. У разі смерті особи, яка була позбавлена права на спадкування, до смерті заповідача, позбавлення її права на спадкування втрачає чинність. Діти (внуки) цієї особи мають право на спадкування на загальних підставах.

Стаття 1241. Право на обов'язкову частку у спадщині

1. Малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка).

Розмір обов'язкової частки у спадщині може бути зменшений судом з урахуванням відносин між цими спадкоємцями та спадкодавцем, а також інших обставин, які мають істотне значення.

2. До обов'язкової частки у спадщині зараховується вартість речей звичайної домашньої обстановки та вжитку, вартість заповідального відказу, встановленого на користь особи, яка має право на обов'язкову частку, а також вартість інших речей та майнових прав, які перейшли до неї як до спадкоємця.

3. Будь-які обмеження та обтяження, встановлені у заповіті для спадкоємця, який має право на обов'язкову частку у спадщині, дійсні лише щодо тієї частини спадщини, яка перевищує його обов'язкову частку.

Стаття 1260. Спадкування усиновленими та усиновлювачами

1. У разі спадкування за законом усиновлений та його нащадки, з одного боку, та усиновлювач і його родичі - з другого, прирівнюються до родичів за походженням.

2. Усиновлений та його нащадки не спадкують за законом після смерті батьків усиновленого, інших його родичів за походженням по висхідній лінії.

Батьки усиновленого та інші його родичі за походженням по висхідній лінії не спадкують за законом після смерті усиновленого та його нащадків.

3. Якщо за рішенням суду про усиновлення збережений правовий зв'язок між усиновленим та його бабою, дідом, братом та сестрою за походженням, то у разі смерті його баби, діда за походженням усиновлений має право на спадкування за правом представлення, а у разі смерті його брата, сестри за походженням - має право на спадкування як спадкоємець другої черги.

У разі смерті усиновленого його баба, дід, брат, сестра за походженням, з якими був збережений правовий зв'язок, спадкують на загальних підставах.

Стаття 1261. Перша черга спадкоємців за законом

1. У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки.

Стаття 1262. Друга черга спадкоємців за законом

1. У другу чергу право на спадкування за законом мають рідні брати та сестри спадкодавця, його баба та дід як з боку батька, так і з боку матері.

Стаття 1263. Третя черга спадкоємців за законом

1. У третю чергу право на спадкування за законом мають рідні дядько та тітка спадкодавця.

Стаття 1264. Четверта черга спадкоємців за законом

1. У четверту чергу право на спадкування за законом мають особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини.

Стаття 1265. П'ята черга спадкоємців за законом

1. У п'яту чергу право на спадкування за законом мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення.

Ступінь споріднення визначається за числом народжень, що віддаляють родича від спадкодавця. Народження самого спадкодавця не входить до цього числа.

2. У п'яту чергу право на спадкування за законом одержують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.

Утриманцем вважається неповнолітня або непрацездатна особа, яка не була членом сім'ї спадкодавця, але не менш як п'ять років одержувала від нього матеріальну допомогу, що була для неї єдиним або основним джерелом засобів до існування.

Стаття 1266. Спадкування за правом представлення

1. Внуки, правнуки спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові, бабі, дідові, якби вони були живими на час відкриття спадщини.
2. Прабаба, прадід спадкують ту частку спадщини, яка б належала за законом їхнім дітям (бабі, дідові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.
3. Племінники спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (сестрі, братові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.
4. Двоюрідні брати та сестри спадкодавця спадкують ту частку спадщини, яка належала б за законом їхнім матері, батькові (тітці, дядькові спадкодавця), якби вони були живими на час відкриття спадщини.
5. Якщо спадкування за правом представлення здійснюється кількома особами, частка їхнього померлого родича ділиться між ними порівну.
6. При спадкуванні по прямій низхідній лінії право представлення діє без обмеження ступеня споріднення.

Стаття 1267. Розмір частки у спадщині спадкоємців за законом

1. Частки у спадщині кожного із спадкоємців за законом є рівними.
2. Спадкоємці за усною угодою між собою, якщо це стосується рухомого майна, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них.
3. Спадкоємці за письмовою угодою між собою, посвідченою нотаріусом, якщо це стосується нерухомого майна або транспортних засобів, можуть змінити розмір частки у спадщині когось із них.

Стаття 1268. Прийняття спадщини

1. Спадкоємець за заповітом чи за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її.
2. Не допускається прийняття спадщини з умовою чи із застереженням.
3. Спадкоємець, який постійно проживав разом із спадкодавцем на час відкриття спадщини, вважається таким, що прийняв спадщину, якщо протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу, він не заявив про відмову від неї.
4. Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, крім випадків, встановлених частинами другою - четвертою статті 1273 цього Кодексу.
5. Незалежно від часу прийняття спадщини вона належить спадкоємцеві з часу відкриття спадщини.

Стаття 1269. Подання заяви про прийняття спадщини

1. Спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати нотаріусу або в сільських населених пунктах -

уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування заяву про прийняття спадщини.

2. Заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто.

3. Особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

4. Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун.

5. Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини.

Стаття 1273. Право на відмову від прийняття спадщини

1. Спадкоємець за заповітом або за законом може відмовитися від прийняття спадщини протягом строку, встановленого статтею 1270 цього Кодексу. Заява про відмову від прийняття спадщини подається нотаріусу або в сільських населених пунктах - уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини.

2. Фізична особа, цивільна дієздатність якої обмежена, може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування.

3. Неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування.

4. Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування.

5. Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною.

6. Відмова від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку, встановленого для її прийняття.

Стаття 1274. Право на відмову від прийняття спадщини на користь іншої особи

1. Спадкоємець за заповітом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця за заповітом.

2. Спадкоємець за законом має право відмовитися від прийняття спадщини на користь будь-кого із спадкоємців за законом незалежно від черги.

3. Спадкоємець має право відмовитися від частки у спадщині спадкоємця, який відмовився від спадщини на його користь.

4. Якщо заповідач підпризначив спадкоємця, особа, на ім'я якої складений заповіт, може відмовитися від спадщини лише на користь особи, яка є підпризначеним спадкоємцем.

5. Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з підстав, встановлених статтями 225, 229-231 і 233 цього Кодексу.

Стаття 1275. Правові наслідки відмови від прийняття спадщини

1. Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за заповітом, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за заповітом і розподіляється між ними порівну.
2. Якщо від прийняття спадщини відмовився один із спадкоємців за законом з тієї черги, яка має право на спадкування, частка у спадщині, яку він мав право прийняти, переходить до інших спадкоємців за законом тієї ж черги і розподіляється між ними порівну.
3. Положення цієї статті не застосовуються, якщо спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь іншого спадкоємця, а також коли заповідач підпризначив іншого спадкоємця.
4. Якщо на спадкоємця за заповітом, який відмовився від прийняття спадщини, було покладено заповідальний відказ, обов'язок за заповідальним відказом переходить до інших спадкоємців за заповітом, які прийняли спадщину, і розподіляється між ними порівну.
5. Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

Стаття 1292. Контроль за виконанням заповіту

1. Спадкоємці мають право контролювати дії виконавця заповіту.
2. Якщо спадкоємцями є малолітні, неповнолітні, недієздатні особи або особи, цивільна дієздатність яких обмежена, контроль за виконанням заповіту здійснюють батьки (усиновлювачі), опікуни, піклувальники, а також орган опіки та піклування.
3. За вимогою осіб, визначених частинами першою і другою цієї статті, виконавець заповіту повинен звітувати про дії, які були ним вчинені щодо виконання заповіту.
4. Після виконання заповіту виконавець заповіту подає спадкоємцям або їхнім законним представникам звіт про виконання своїх повноважень.

Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (витяг)

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

дитина-сирота - дитина, в якій померли чи загинули батьки;

діти, позбавлені батьківського піклування, - діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами Національної поліції, пов'язаним з відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також діти, розлучені із сім'єю, підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, діти, батьки яких не виконують своїх батьківських обов'язків з причин, які неможливо з'ясувати у зв'язку з перебуванням батьків на тимчасово окупованій території України, в районах проведення антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, та безпритульні діти;

статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, - визначене відповідно до законодавства становище дитини, яке надає їй право на повне державне забезпечення і отримання передбачених законодавством пільг та яке підтверджується комплектом документів, що засвідчують обставини, через які дитина не має батьківського піклування;

особи із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, - особи віком від 18 до 23 років, у яких у віці до 18 років померли або загинули батьки, та особи, які були віднесені до дітей, позбавлених батьківського піклування;

форми влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, - усиновлення; встановлення опіки, піклування; передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

усиновлення - прийняття усиновлювачем у свою сім'ю дитини на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться в її інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя;

встановлення опіки та піклування - влаштування дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, в сім'ї громадян України, які перебувають, переважно, у сімейних, родинних відносинах з цими дітьми-сиротами або дітьми, позбавленими батьківського піклування, з метою забезпечення їх виховання, освіти, розвитку і захисту їх прав та інтересів;

передача до прийомної сім'ї - добровільне прийняття за плату сім'єю або окремою особою, яка не перебуває у шлюбі, із закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, від одного до чотирьох дітей на виховання та для спільного проживання;

передача до дитячого будинку сімейного типу - прийняття в окрему сім'ю, яка створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, на виховання та для

спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування. Загальна кількість дітей, включаючи рідних, у такій сім'ї не може перевищувати десяти осіб;

діти-вихованці - діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до дитячого будинку сімейного типу;

батьки-вихователі - подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання не менш як п'ять дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування, та яким, за рішенням органів опіки та піклування, надано статус батьків-вихователів;

прийомні діти - діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані до прийомної сім'ї;

прийомні батьки - подружжя або окрема особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли на виховання та для спільного проживання дітей-сиріт та/або дітей, позбавлених батьківського піклування;

заклади для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, - медичні, навчальні, виховні заклади, інші заклади та установи, в яких проживають діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування;

випускники закладів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, - особи, які перебували на повному державному забезпеченні у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, і закінчили своє перебування у зазначеному закладі у зв'язку із закінченням навчання;

місце походження дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, - місце проживання або перебування її біологічних батьків на момент їх смерті або виникнення обставин, що призвели до позбавлення дитини батьківського піклування. У разі, якщо батьки та їх місце проживання чи перебування невідомі, місцем походження дитини визначається місце, де дитину знайшли, або місце розташування медичного закладу, де дитину залишили;

місце проживання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, - місцезнаходження закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, жила приміщення дитячого будинку сімейного типу, прийомної сім'ї, опікунів або піклувальників, житло, в якому дитина проживає, інше житло;

державні соціальні стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, - встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами мінімальні норми і нормативи забезпечення дітей-сиріт, дітей, які залишилися без батьківського піклування, та осіб з їх числа;

державне утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа - повне забезпечення відповідно до державних соціальних стандартів матеріальними та грошовими ресурсами дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа для задоволення їх життєво необхідних потреб та створення умов для нормальної життєдіяльності;

соціальний супровід - робота, спрямована на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу;

соціальне житло - жила площа, яка надається за нормами державних соціальних стандартів відповідно до законодавства за рахунок державного та/або комунального житлового фонду;

наставник - повнолітня дієздатна особа, яка здійснює діяльність з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя;

наставництво - добровільна безоплатна діяльність наставника з надання дитині, яка проживає у закладі для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, іншому закладі для дітей, індивідуальної підтримки та допомоги, насамперед у підготовці до самостійного життя.

Стаття 3. Засади державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа

Основними засадами державної політики щодо соціального захисту дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа є:

створення умов для реалізації права кожної дитини на виховання в сім'ї;

виховання та утримання дітей за принципом родинності;

сприяння усиновленню дітей, створення системи заохочення та підтримки усиновлювачів;

забезпечення пріоритету форм влаштування;

захист майнових, житлових та інших прав та інтересів таких дітей;

створення належних умов для їх фізичного, інтелектуального і духовного розвитку, підготовки дітей до самостійного життя;

забезпечення права на здоровий розвиток;

забезпечення соціально-правових гарантій;

створення умов для надання психологічної, медичної та педагогічної допомоги;

формування системи соціальної адаптації;

забезпечення вільним вибором сфери професійної діяльності, яка б оптимально відповідала потребам та бажанням особистості дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування, а також особи із їх числа та запитам ринку праці;

належне матеріально-технічне забезпечення незалежно від форми влаштування та утримання дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, сприяння в наданні реальної допомоги і підтримки підприємствами, установами та організаціями різних форм власності, банківськими установами, культурно-освітніми, громадськими, спортивними та іншими організаціями;

вжиття вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги на підставах та в порядку, встановлених законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги.

Стаття 4. Заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа

Заходи соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа гарантуються, забезпечуються та охороняються державою.

Державні соціальні стандарти для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа встановлюються незалежно від того, де така дитина або особа перебуває на утриманні та вихованні, на рівні, не меншому за встановлений прожитковий мінімум для осіб відповідного віку.

Державні соціальні стандарти і нормативи встановлюються щодо:

мінімального матеріального забезпечення, витрат на харчування, одяг та взуття;

житлового забезпечення на рівні, не нижчому за встановлені у Житловому кодексі Української РСР нормативи;

житлового забезпечення таких дітей після завершення їх виховання в різних формах влаштування після досягнення ними 18-річного віку, якщо вони не мають свого житла відповідно до житлових нормативів або мають житло з характеристиками, нижчими за встановлені житлові нормативи;

мінімального стандарту щодо забезпечення гарантованого першого робочого місця, яке не може бути змінено за бажанням роботодавця протягом трьох років з моменту початку такої роботи, а в разі неможливості надання такого робочого місця - встановлення грошової компенсації на цей період, яка виплачується особі з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів;

мінімального стандарту разової державної фінансової допомоги при закінченні такими дітьми виховного, навчального закладу чи при закінченні перебування таких дітей у різних формах влаштування після досягнення ними 18-річного віку;

мінімального стандарту щомісячного утримання таких дітей та осіб із їх числа за умови навчання їх у вищих навчальних закладах до досягнення ними 23-річного віку або до закінчення відповідних навчальних закладів;

мінімального стандарту медичного обслуговування;

мінімального стандарту забезпечення таких дітей іграшками, що сприяють розвитку, спортивним інвентарем, газетами і журналами відповідно дитячого, юнацького, загальнопізнавального та виховного спрямування;

мінімального стандарту забезпечення дитини до надання їй статусу дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування;

мінімального стандарту грошового забезпечення батьків-вихователів, прийомних батьків.

Кабінет Міністрів України може встановлювати інші додаткові мінімальні соціальні стандарти, нормативи споживання та нормативи забезпечення для дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа.

Стаття 5. Статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування

За умови втрати дитиною батьківського піклування відповідна служба у справах дітей зобов'язана протягом двох місяців підготувати комплект документів, який підтверджує набуття дитиною статусу дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування.

Статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, надається відповідно до законодавства.

Стаття 6. Пріоритети форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування

За умови втрати дитиною батьківського піклування відповідний орган опіки та піклування вживає вичерпних заходів щодо влаштування дитини в сім'ї громадян України - на усиновлення, під опіку або піклування, у прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу.

До закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, незалежно від форми власності та підпорядкування, дитина може бути влаштована в разі, якщо з певних причин немає можливості влаштувати її на виховання в сім'ю.

Влаштування дитини до закладу для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, не позбавляє органи опіки та піклування за місцем походження та за місцем перебування дитини від обов'язку продовжувати діяльність щодо реалізації права цієї дитини на сімейне виховання.

Порядок передачі дітей на усиновлення, виховання та спільне проживання в прийомні сім'ї або дитячі будинки сімейного типу затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 8. Повне державне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа

Держава здійснює повне забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа.

Допомога та утримання таких дітей не можуть бути нижчими за встановлені мінімальні стандарти, що забезпечують кожній дитині рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального та соціального розвитку на рівні, не нижчому за встановлений прожитковий мінімум для таких осіб.

Право на повне державне забезпечення в навчальних закладах мають діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів.

Дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, особам із їх числа, які навчаються, крім повного державного забезпечення, виплачується соціальна стипендія, а курсантам військових навчальних закладів, навчальних закладів Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері транспорту, дорожнього господарства, туризму та інфраструктури, Державної кримінально-виконавчої служби, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, центрального органу виконавчої влади, що

реалізує державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, ліцеїстам військових ліцеїв, ліцеїв цивільного захисту та ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою з числа зазначених осіб - посадовий оклад у розмірі не менше 150 відсотків розміру прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку, а після досягнення такими дітьми 18 років - у розмірі не меншому 150 відсотків розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також виплачується 100 відсотків заробітної плати, яка нарахована в період виробничого навчання та виробничої практики. Соціальна стипендія та посадовий оклад у розмірах, передбачених у першому реченні цієї частини, виплачуються також учням, студентам (курсантам), які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишилися без батьків (батьки яких померли/оголошені померлими, загинули або пропали безвісти). Порядок виплати та розмір соціальної стипендії, посадового окладу затверджується Кабінетом Міністрів України.

Особам, зазначеним у частині четвертій цієї статті, які навчаються, до завершення навчання виплачується щорічна допомога для придбання навчальної літератури в розмірі не менше трьох місячних соціальних стипендій, посадових окладів, які їм призначені. Виплата зазначеної допомоги здійснюється протягом 30 днів після початку навчального року за рахунок коштів, що передбачаються для навчальних закладів у відповідних бюджетах.

При наданні особам із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які навчаються, академічної відпустки за медичним висновком за ними зберігається на весь період академічної відпустки повне державне забезпечення та виплачується стипендія. Навчальний заклад сприяє організації їх лікування.

Випускники навчальних закладів із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, забезпечуються за рахунок навчального закладу або відповідної установи у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, одягом і взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку. Нормативи забезпечення одягом і взуттям затверджуються Кабінетом Міністрів України. За бажанням випускників навчальних закладів їм може бути видана грошова компенсація в розмірі, необхідному для придбання одягу і взуття.

Вартість повного державного забезпечення у грошовому еквіваленті для дітей віком від народження до трьох років, від трьох до семи років, від семи до десяти років, від десяти до чотирнадцяти років, від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до двадцяти трьох років визначається відповідно до Закону України "Про прожитковий мінімум".

Державні соціальні стандарти, нормативи споживання, нормативи забезпечення є однаковими для всіх дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа, незалежно від форми їх влаштування та утримання, і затверджуються відповідно до законодавства.

Стаття 40. Відповідальність за порушення законодавства щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа

Особи, винні в порушенні законодавства щодо дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також осіб із їх числа несуть відповідальність відповідно до закону.

Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (витяг)

Стаття 1. Органи і служби у справах дітей, спеціальні установи та заклади, які здійснюють їх соціальний захист і профілактику правопорушень

Здійснення соціального захисту дітей і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

приймальники-розподільники для дітей органів Національної поліції;

школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;

притулки для дітей;

центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

У здійсненні соціального захисту і профілактики правопорушень серед дітей беруть участь у межах своєї компетенції інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, окремі громадяни.

Під соціальним захистом дітей у цьому Законі слід розуміти комплекс заходів і засобів соціально-економічного та правового характеру, здійснення яких покладається на суб'єктів, зазначених у частинах першій та другій цієї статті, щодо забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки.

Стаття 2. Основні принципи діяльності органів і служб у справах дітей, спеціальних установ та закладів соціального захисту для дітей

Діяльність органів і служб у справах дітей та спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей здійснюється на принципах:

законності;

застосування переважно методів виховання і переконання, що передбачають вжиття примусових заходів лише після вичерпання всіх інших заходів впливу на поведінку дітей;

гласності, тобто систематичного інформування про стан справ щодо захисту прав дітей, правопорушень серед дітей, роботу центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, органу виконавчої влади Автономної

Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, служб у справах дітей, спеціальних установ і закладів соціального захисту для дітей у відкритій державній статистиці, засобах масової інформації; збереження конфіденційності інформації про дітей, які вчинили правопорушення і до яких застосовувалися заходи індивідуальної профілактики; неприпустимості приниження честі і гідності дітей, жорстокого поводження з ними.

Стаття 3. Профілактика правопорушень серед дітей

Під профілактикою правопорушень серед дітей слід розуміти діяльність органів і служб у справах дітей, спеціальних установ для дітей, спрямовану на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню дітьми правопорушень, а також позитивний вплив на поведінку окремих дітей на території України, в її окремому регіоні, в сім'ї, на підприємстві, в установі чи організації незалежно від форм власності, за місцем проживання.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (витяг)

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

- 1) дитина-кривдник - особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі;
- 2) дитина, яка постраждала від домашнього насильства (далі - постраждала дитина), - особа, яка не досягла 18 років та зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства;
- 3) домашнє насильство - діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь;
- 4) економічне насильство - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру;
- 5) запобігання домашньому насильству - система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються;
- 6) кривдник - особа, яка вчинила домашнє насильство у будь-якій формі;
- 7) обмежувальний припис стосовно кривдника - встановлений у судовому порядку захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов'язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямований на забезпечення безпеки постраждалої особи;
- 8) особа, яка постраждала від домашнього насильства (далі - постраждала особа), - особа, яка зазнала домашнього насильства у будь-якій формі;
- 9) оцінка ризиків - оцінювання вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи;

10) програма для кривдника - комплекс заходів, що формується на основі результатів оцінки ризиків та спрямований на зміну насильницької поведінки кривдника, формування у нього нової, неагресивної психологічної моделі поведінки у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, у тому числі до виховання дітей, на викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків;

11) програма для постраждалої особи - комплекс заходів, спрямованих на позбавлення емоційної залежності, невпевненості у собі та формування у постраждалої особи здатності відстоювати власну гідність, захищати свої права у приватних стосунках, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади, органів місцевого самоврядування;

12) протидія домашньому насильству - система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки;

13) профілактичний облік - здійснення уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України організаційно-практичних заходів щодо контролю за поведінкою кривдника з метою недопущення повторного вчинення домашнього насильства, за дотриманням ним тимчасових обмежень його прав та виконанням обов'язків, покладених на нього у зв'язку із вчиненням домашнього насильства;

14) психологічне насильство - форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи;

15) сексуальне насильство - форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності;

16) терміновий заборонний припис стосовно кривдника - спеціальний захід протидії домашньому насильству, що вживається уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України як реагування на факт домашнього насильства та спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров'я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства;

17) фізичне насильство - форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Стаття 3. Сфера дії законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству

1. Предметом регулювання цього Закону є правовідносини, що виникають у процесі запобігання та протидії домашньому насильству.

2. Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству незалежно від факту спільного проживання поширюється на таких осіб:

- 1) подружжя;
- 2) колишнє подружжя;
- 3) наречені;
- 4) мати (батько) або діти одного з подружжя (колишнього подружжя) та інший з подружжя (колишнього подружжя);
- 5) особи, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у шлюбі між собою, їхні батьки та діти;
- 6) особи, які мають спільну дитину (дітей);
- 7) батьки (мати, батько) і дитина (діти);
- 8) дід (баба) та онук (онука);
- 9) прадід (прабаба) та правнук (правнучка);
- 10) вітчим (мачуха) та пасинок (падчерка);
- 11) рідні брати і сестри;
- 12) інші родичі: дядько (тітка) та племінник (племінниця), двоюрідні брати і сестри, двоюрідний дід (баба) та двоюрідний онук (онука);
- 13) діти подружжя, колишнього подружжя, наречених, осіб, які мають спільну дитину (дітей), які не є спільними або всиновленими;
- 14) опікуни, піклувальники, їхні діти та особи, які перебувають (перебували) під опікою, піклуванням;
- 15) прийомні батьки, батьки-вихователі, патронатні вихователі, їхні діти та прийомні діти, діти-вихованці, діти, які проживають (проживали) в сім'ї патронатного вихователя.

3. Дія законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству поширюється також на інших родичів, інших осіб, які пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки, за умови спільного проживання, а також на суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Стаття 4. Основні засади запобігання та протидії домашньому насильству

1. Діяльність, спрямована на запобігання та протидію домашньому насильству, ґрунтується на таких засадах:

- 1) гарантування постраждалим особам безпеки та основоположних прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на життя, свободу та особисту недоторканість, на повагу до приватного та сімейного життя, на справедливий суд, на правову допомогу, з урахуванням практики Європейського суду з прав людини;

- 2) належна увага до кожного факту домашнього насильства під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
  - 3) врахування непропорційного впливу домашнього насильства на жінок і чоловіків, дітей та дорослих, дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
  - 4) визнання суспільної небезпеки домашнього насильства та забезпечення нетерпимого ставлення до будь-яких проявів домашнього насильства;
  - 5) повага та неупереджене і небайдуже ставлення до постраждалих осіб з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, забезпечення пріоритетності прав, законних інтересів та безпеки постраждалих осіб під час здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
  - 6) конфіденційність інформації про постраждалих осіб та осіб, які повідомили про вчинення домашнього насильства;
  - 7) добровільність отримання допомоги постраждалими особами, крім дітей та недієздатних осіб;
  - 8) врахування особливих потреб та інтересів постраждалих осіб, зокрема осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку;
  - 9) ефективна взаємодія суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами.
2. У разі якщо постраждалою особою є дитина, будь-які дії, що вчиняються щодо неї, базуються на принципах, визначених Конвенцією ООН про права дитини, Конвенцією Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, Європейською конвенцією про здійснення прав дітей та законодавчими актами України у сфері захисту прав дитини.
3. Заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству здійснюються без дискримінації за будь-якою ознакою.
4. Звичаї, релігійні переконання, віросповідання, традиції не можуть розглядатися як виправдання будь-яких форм домашнього насильства, передбачених цим Законом, або бути підставою для звільнення кривдника від відповідальності.

Стаття 6. Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

1. Суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, є:
- 1) спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
  - 2) інші органи та установи, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
  - 3) загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
  - 4) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах.

2. Спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є:

1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

2) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

3) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, у тому числі їх структурні підрозділи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

4) сільські, селищні, міські, районні у містах (у разі їх створення) ради, їх виконавчі органи, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

3. До інших органів та установ, на які покладаються функції із здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, належать:

1) служби у справах дітей;

2) уповноважені підрозділи органів Національної поліції України;

3) органи управління освітою, навчальні заклади, установи та організації системи освіти;

4) органи охорони здоров'я, установи та заклади охорони здоров'я;

5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;

6) суди;

7) прокуратура;

8) уповноважені органи з питань пробації.

4. До загальних служб підтримки постраждалих осіб належать заклади, які, у тому числі, надають допомогу постраждалим особам:

1) центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді;

2) притулки для дітей;

3) центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

4) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка);

5) центри соціально-психологічної допомоги;

6) територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг);

7) інші заклади, установи та організації, які надають соціальні послуги постраждалим особам.

До спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб належать притулки для постраждалих осіб, центри медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, а також заклади та установи, призначені виключно для постраждалих осіб та осіб, які постраждали від насильства за ознакою статі.

5. У здійсненні заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, зокрема виявленні фактів домашнього насильства, наданні допомоги та захисту постраждалим особам, можуть брати участь підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, громадські об'єднання та іноземні неурядові організації, фізичні особи - підприємці, які відповідають критеріям діяльності суб'єктів, що надають соціальні послуги, а також фізичні особи, які надають соціальні послуги, у тому числі послуги патронату над дітьми.

Стаття 20. Надання допомоги та захисту постраждалим особам

1. Суб'єкти, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, відповідно до компетенції забезпечують надання дієвої допомоги та захисту постраждалим особам з урахуванням основних засад запобігання та протидії домашньому насильству, визначених статтею 4 цього Закону.

2. Надання допомоги та захисту постраждалим особам здійснюється за такими напрямками:

1) надання постраждалим особам інформації про їхні права та можливості реалізації таких прав зрозумілою їм мовою або через перекладача чи залучену третю особу, яка володіє мовою, зрозумілою постраждалим особам;

2) забезпечення доступу до загальних та спеціалізованих служб підтримки постраждалих осіб для отримання соціальних послуг медичної, соціальної, психологічної допомоги;

3) надання у разі потреби тимчасового притулку для безпечного розміщення постраждалих осіб;

4) забезпечення постраждалим особам доступу до правосуддя та інших механізмів юридичного захисту, у тому числі шляхом надання безоплатної правової допомоги у порядку, встановленому Законом України "Про безоплатну правову допомогу";

5) утворення цілодобового безоплатного кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей для забезпечення невідкладного реагування на випадки домашнього насильства, надання консультацій щодо всіх форм домашнього насильства, визначених статтею 1 цього Закону, абонентам анонімно або з належним дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом.

3. Під час надання допомоги та захисту постраждалим особам враховуються вік, стан здоров'я, стать, релігійні переконання, етнічне походження, спеціальні потреби таких осіб.

4. Допомога постраждалим особам надається за місцем звернення.

5. Надання допомоги постраждалим особам не залежить від звернення таких осіб до правоохоронних органів чи суду, від їх участі у кримінальному або цивільному провадженні.

6. Питання надання допомоги постраждалим недієздатним особам вирішують їхні опікуни, а якщо опікуни є кривдниками постраждалих осіб або ухиляються від захисту їхніх прав та інтересів, - органи опіки та піклування.

7. Питання надання допомоги постраждалим дітям вирішують їхні батьки, інші законні представники дитини, а якщо батьки, інші законні представники дитини є кривдниками дитини або ухиляються від захисту прав та інтересів дитини, - органи опіки та піклування, у тому числі за зверненням родичів дитини (баби, діда, повнолітніх брата, сестри), мачухи або вітчима дитини, якщо вони не є кривдниками.

Стаття 21. Права постраждалих осіб

1. Постраждала особа має право на:

- 1) дієвий, ефективний та невідкладний захист в усіх випадках домашнього насильства, недопущення повторних випадків домашнього насильства;
- 2) звернення особисто або через свого представника до суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 3) отримання повної та вичерпної інформації від суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, про свої права і соціальні послуги, медичну, соціальну, психологічну допомогу, якими вона може скористатися;
- 4) безоплатне отримання відповідно до законодавства соціальних послуг, медичної, соціальної та психологічної допомоги відповідно до її потреб;
- 5) безоплатну правову допомогу у порядку, встановленому Законом України "Про безоплатну правову допомогу";
- 6) повагу до честі та гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- 7) конфіденційність інформації особистого характеру, яка стала відома суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, під час роботи з постраждалою особою, та захист персональних даних;
- 8) вибір спеціаліста за статтю (за можливості);
- 9) відшкодування кривдниками завданих матеріальних збитків і шкоди, заподіяної фізичному та психічному здоров'ю, у порядку, визначеному законодавством;
- 10) звернення до правоохоронних органів і суду з метою притягнення кривдників до відповідальності, застосування до них спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству;
- 11) своєчасне отримання інформації про остаточні рішення суду та процесуальні рішення правоохоронних органів, пов'язані з розглядом факту вчинення стосовно неї домашнього насильства, у тому числі пов'язані з ізоляцією кривдника або його звільненням;
- 12) інші права, передбачені законодавством у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Стаття 22. Права постраждалої дитини

1. Постраждала дитина має всі права постраждалої особи, реалізація яких забезпечується з урахуванням найкращих інтересів дитини, її віку, статі, стану здоров'я, інтелектуального та фізичного розвитку.

Звернення та повідомлення про вчинення домашнього насильства стосовно дітей приймаються і розглядаються згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

2. Якщо у зв'язку із вчиненням домашнього насильства стосовно дитини вона не може проживати із своїми батьками, іншими законними представниками, на час подолання причин і

наслідків домашнього насильства дитина може бути влаштована до родичів, у сім'ю патронатного вихователя, до центру соціально-психологічної реабілітації дітей, притулку для дітей служб у справах дітей, інших установ для дітей незалежно від форми власності та підпорядкування, в яких створені належні умови для проживання, виховання, навчання та реабілітації дитини відповідно до її потреб.

3. Захист прав та інтересів постраждалої дитини, у тому числі звернення до суду, представництво її прав та інтересів у суді, крім батьків та інших законних представників дитини, можуть здійснювати родичі дитини (баба, дід, повнолітні брат, сестра), мачуха або вітчим дитини, якщо вони не є кривдниками дитини, а також орган опіки та піклування.

4. Під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності.

Стаття 23. Виконання програм для постраждалих осіб

1. Суб'єктами, відповідальними за виконання програм для постраждалих осіб, є місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування.

2. Суб'єкт, відповідальний за виконання програм для постраждалих осіб, організовує та забезпечує проходження такими особами зазначених програм за їхньою згодою.

3. Програми для постраждалих осіб виконуються фахівцями, які пройшли підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації та представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також суб'єктами, визначеними статтею 17 цього Закону, в порядку, визначеному центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Стаття 24. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству

1. До спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать:

- 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника;
- 2) обмежувальний припис стосовно кривдника;
- 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи;
- 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників.

Стаття 29. Відповідальність за вчинення домашнього насильства

1. Кривдник, який порушив вимоги спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, несе відповідальність відповідно до закону.

Стаття 30. Відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок вчинення домашнього насильства

1. Особі, яка має право на відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих внаслідок домашнього насильства, моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальних збитків, які підлягають відшкодуванню, та не пов'язана з їх розміром.
2. Порядок відшкодування матеріальних збитків і моральної шкоди, завданих унаслідок домашнього насильства, визначається Цивільним кодексом України та іншими законодавчими актами.

Стаття 31. Відповідальність посадових осіб за недотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству

1. Посадові та службові особи, визнані винними у порушенні вимог законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, несуть відповідальність відповідно до закону.
2. Постраждала особа та кривдник мають право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, у порядку, встановленому законодавством.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (витяг)

Стаття 1. Поняття внутрішньо переміщеної особи

1. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення.

2. Адресою покинутого місця проживання внутрішньо переміщеної особи в розумінні цього Закону визнається адреса місця проживання особи на момент виникнення обставин, зазначених у частині першій цієї статті.

Стаття 2. Гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб

1. Україна вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання в Україні.

Стаття 3. Захист від примусового внутрішнього переміщення та примусового повернення на попереднє місце проживання

1. Громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, за обставин, визначених у статті 1 цього Закону, має право на захист від примусового внутрішнього переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання.

Стаття 4. Облік внутрішньо переміщених осіб

1. Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, що діє безстроково, крім випадків, передбачених статтею 12 цього Закону.

Кожна дитина, у тому числі яка прибула без супроводження батьків, інших законних представників, отримує довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи.

2. Підставою для взяття на облік внутрішньо переміщеної особи є проживання на території, де виникли обставини, зазначені в статті 1 цього Закону, на момент їх виникнення.

3. Для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи така особа звертається із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Форма заяви затверджується центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах соціального захисту, соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну.

4. Заява подається внутрішньо переміщеною особою, у тому числі неповнолітніми дітьми, особисто, а малолітніми дітьми, недієздатними особами або особами, дієздатність яких обмежено, - через законного представника (далі - заявник).

Від імені малолітньої дитини, яка прибула без супроводження законних представників, таку заяву може подати її родич (баба, дід, прабаба, прадід, повнолітні брат або сестра, тітка, дядько) або вітчим, мачуха, у яких проживає (перебуває) дитина.

Від імені малолітньої дитини, яка прибула без супроводження законних представників або осіб, зазначених в абзаці другому цієї частини, таку заяву подає представник органу опіки та піклування за місцем перебування такої дитини.

Від імені дитини, влаштованої до дитячого закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей на повне державне забезпечення, таку заяву подає керівник відповідного закладу.

Заява підписується заявником або особою, зазначеною в абзацах другому - четвертому цієї частини, яка дає згоду на обробку, використання, зберігання його персональних даних та персональних даних особи, від імені якої подається заява.

5. Студенти, які здобували певний освітньо-кваліфікаційний рівень та мали реєстрацію місця проживання в гуртожитках, після зняття з реєстрації мають право на отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи у випадку, якщо не бажають повернутися до попереднього місця проживання через обставини, зазначені у статті 1 цього Закону.

7. Разом із заявою заявник подає документ, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документ, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, або свідоцтво про народження дитини.

У разі наявності в документі, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документі, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у статті 1 цього Закону, довідка про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи або рішення про відмову у видачі довідки з обов'язковим зазначенням підстави відмови, підписане керівником уповноваженого органу, видається заявнику в день подання заяви.

У разі відсутності в документі, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документі, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у статті 1 цього Закону, заявник надає докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, на день виникнення обставин, що спричинили внутрішнє переміщення, визначених статтею 1 цього Закону (військовий квиток з відомостями про проходження військової служби, трудова книжка із записами про здійснення трудової діяльності (за наявності), документ, що підтверджує право власності на рухоме або нерухоме майно, свідоцтво про базову загальну середню освіту, атестат про повну загальну середню освіту, документи про професійно-технічну освіту, документ про вищу освіту (науковий ступінь), довідку з місця навчання, рішення районної, районної у місті Києві чи Севастополі державної адміністрації, виконавчого органу міської чи районної у місті ради про влаштування дитини до дитячого закладу, у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, встановлення опіки чи піклування, медичні документи, фотографії, відеозаписи тощо).

У передбаченому абзацом третім цієї частини випадку уповноважений орган, визначений частиною третьою цієї статті, зобов'язаний розглянути заяву про отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи протягом 15 робочих днів та прийняти рішення про видачу заявнику довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи або про відмову у видачі довідки з обов'язковим зазначенням підстави відмови, яке підписується керівником цього органу.

8. У разі подання заяви законним представником особи додатково подаються:

документ, що посвідчує особу законного представника;

документ, що підтверджує повноваження особи як законного представника, крім випадків, коли законними представниками є батьки (усиновлювачі);

у разі необхідності - свідоцтво про народження дитини.

У разі подання заяви особою, зазначеною в абзацах другому - четвертому частини четвертої цієї статті, додатково подаються:

документ, що посвідчує особу заявника;

документи, що підтверджують родинні стосунки між дитиною і заявником;

документ, що підтверджує повноваження представника органу опіки та піклування або керівника дитячого закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту дітей, у якому дитина перебуває на повному державному забезпеченні, та документ, що підтверджує факт зарахування дитини до цього закладу.

9. Порядок збирання та оброблення даних, оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи та форма її зразка затверджуються Кабінетом Міністрів України.

10. Заявнику може бути відмовлено у видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, якщо:

1) відсутні обставини, що спричинили внутрішнє переміщення, визначені у статті 1 цього Закону;

2) у державних органів наявні відомості про подання завідомо неправдивих відомостей для отримання довідки;

- 3) заявник втратив документи, що посвідчують його особу, до їх відновлення;
- 4) у заявника немає відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, та відсутні докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, визначені частиною сьомою цієї статті;
- 5) докази, надані заявником для підтвердження факту проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у статті 1 цього Закону, не доводять факту проживання заявника на території зазначеної адміністративно-територіальної одиниці.

Особа має право звернутися із заявою повторно, якщо у неї з'явилися підстави, визначені у статті 1 цього Закону, або усунуті підстави для відмови у видачі довідки, передбачені цією статтею, чи оскаржити рішення про відмову у видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи до суду.

11. У разі втрати або псування довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи замість неї безоплатно видається дублікат.

Стаття 11. Повноваження центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб

1. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції (імміграції та еміграції):

3) сприяє возз'єднанню сімей внутрішньо переміщених осіб шляхом надання інформації внутрішньо переміщеній особі про місце фактичного перебування її членів сім'ї;

4) у разі виявлення факту повідомлення внутрішньо переміщеною особою неправдивих відомостей та/або подання недійсних або підроблених документів, скоєння кримінальних правопорушень або співучасті у кримінальних правопорушеннях, виїзду особи на постійне місце проживання за кордон повідомляє протягом одного робочого дня орган, що видав довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, про такі факти для прийняття в установленому порядку рішення щодо дії довідки;

5) у разі відсутності документів, що посвідчують особу та підтверджують її громадянство, здійснює ідентифікацію внутрішньо переміщеної особи; забезпечує оформлення, видачу, обмін, продовження строку дії документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, за місцем фактичного перебування внутрішньо переміщеної особи.

2. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, забезпечує організацію надання медичної допомоги та медичного обслуговування, здійснення комплексних заходів щодо санітарно-епідеміологічної безпеки населення та карантинних заходів за місцем фактичного перебування внутрішньо переміщених осіб.

3. Центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сферах соціального захисту, соціального обслуговування населення, волонтерської діяльності, з питань сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, а також захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну:

відповідає за забезпечення формування та ведення Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб;

забезпечує захист персональних даних внутрішньо переміщених осіб, що містяться в Єдиній інформаційній базі даних про внутрішньо переміщених осіб;

забезпечує надання внутрішньо переміщеним особам гуманітарної допомоги;

розробляє державні програми підтримки та вирішення соціально-побутових питань внутрішньо переміщених осіб;

подає Кабінету Міністрів України пропозиції про заходи, необхідні для реалізації цього Закону, щодо забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань усиновлення та захисту прав дітей, здійснює координацію та методологічне забезпечення діяльності місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо соціального захисту внутрішньо переміщених дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа, а також забезпечує дотримання вимог законодавства під час встановлення опіки чи піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, їх усиновлення, застосування інших передбачених законодавством форм влаштування дітей, проводить роботу з соціальної підтримки внутрішньо переміщених сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Законні представники дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, посадові особи, які здійснюють заходи щодо захисту прав такої дитини, у разі необхідності підтвердження чи перевірки персональних даних про дитину можуть отримати відповідні відомості на підставі письмового запиту до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань усиновлення та захисту прав дітей, який забезпечує ведення єдиного електронного обліку дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

4. Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сферах освіти і науки:

1) створює умови для здобуття громадянами дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної освіти, професійно-технічної, вищої освіти з урахуванням відомостей щодо внутрішнього переміщення осіб;

2) здійснює в межах повноважень координацію діяльності органів виконавчої влади, у тому числі органів управління освітою місцевих державних адміністрацій, та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення реалізації права на освіту внутрішньо переміщених осіб;

3) координує діяльність місцевих органів управління освітою в частині формування оптимальної мережі дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних навчальних закладів та забезпечує формування оптимальної мережі професійно-технічних навчальних закладів, експериментальних навчальних закладів для задоволення освітніх потреб населення з урахуванням потреб внутрішньо переміщених осіб;

4) формує щороку пропозиції та доводить до підпорядкованих навчальних закладів державне замовлення на підготовку фахівців, наукових, науково-педагогічних та робітничих кадрів, на підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів для державних потреб з урахуванням кількості внутрішньо переміщених осіб.

5. Центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, забезпечує відповідно до законодавства здійснення заходів з мінімізації та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, евакуації населення, надання екстреної медичної допомоги у зоні надзвичайної ситуації.

6. Центральні органи виконавчої влади здійснюють аналіз стану реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та подають Кабінету Міністрів України відомості щодо витрат та заходів, необхідних для реалізації вимог цього Закону.

7. Центральні органи виконавчої влади на виконання цього Закону здійснюють обмін інформацією на безоплатній основі в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України, а також взаємодіють з громадськими об'єднаннями, волонтерськими, благодійними організаціями, іншими юридичними та фізичними особами з питань забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб.

8. Місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень забезпечують:

1) прийом громадян та надання їм безоплатної первинної правової допомоги з питання взяття на облік внутрішньо переміщених осіб;

2) взяття на облік внутрішньо переміщеної особи в порядку, встановленому статтею 4 цього Закону;

3) надання інформації внутрішньо переміщеним особам про можливі місця і умови для їх тимчасового проживання/перебування з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, волонтерських, благодійних організацій, інших юридичних та фізичних осіб, про стан інфраструктури, довкілля у таких місцях;

4) надання у разі необхідності внутрішньо переміщеним особам медико-психологічної допомоги;

5) безоплатне харчування відповідно до законодавства внутрішньо переміщених осіб на період до отримання такими особами статусу безробітних або їх працевлаштування, але не більше одного місяця;

б) надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла, придатного для проживання, за умови оплати зазначеними особами відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг;

7) внесення до Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб структурним підрозділом місцевої державної адміністрації з питань соціального захисту населення відомостей про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, у тому числі місце її фактичного перебування, та про надані такій особі послуги;

8) набуття відповідно до законодавства внутрішньо переміщеними особами за місцем їх фактичного перебування прав на земельну ділянку із земель державної власності;

9) допомогу за клопотанням внутрішньо переміщеної особи у переміщенні рухомого майна під час залишення особою місця проживання на території, де виникли обставини, зазначені у статті 1 цього Закону, та поверненні до такого залишеного місця проживання;

10) влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади державної форми власності;

- 11) одержання гуманітарної та благодійної допомоги;
- 12) виявлення із числа внутрішньо переміщених осіб сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення передбачених законодавством заходів у разі виникнення загрози життю та здоров'ю дітей, втрати дітьми батьківського піклування;
- 12-1) здійснення соціального захисту внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, в яких виховуються такі діти, соціального супроводження таких сімей і дітей;
- 12-2) здійснення в повному обсязі повноважень органу опіки та піклування стосовно зареєстрованих на їх території внутрішньо переміщених дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- 12-3) прийняття рішень про забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, до яких діти влаштовані згідно з рішеннями районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських чи районних у містах рад тих адміністративно-територіальних одиниць, з яких здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у частині першій статті 1 цього Закону;
- 12-4) надання житла дитячим будинкам сімейного типу, які вимушено або самостійно залишили місце проживання у зв'язку з обставинами, визначеними у частині першій статті 1 цього Закону;
- 12-5) організацію роботи з виявлення дітей, переміщених без супроводження батьків, інших законних представників, здійснення заходів щодо встановлення особи дитини, пошуку її батьків, влаштування таких дітей у сім'ї родичів, патронатних вихователів, до закладів соціального захисту дітей з урахуванням потреб дитини;
- 13) влаштування громадян похилого віку, осіб з інвалідністю, які проживали в стаціонарних інтернатних установах та закладах на території, де виникли обставини, зазначені у статті 1 цього Закону, в аналогічні установи та заклади за місцем фактичного перебування таких осіб;
- 14) організацію роботи медичних закладів з надання необхідної допомоги населенню з урахуванням тимчасового проживання/перебування на відповідній території внутрішньо переміщених осіб;
- 15) безоплатний проїзд залізничним, автомобільним транспортом внутрішньо переміщених осіб до залишеного місця проживання в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

9. Органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень:

інформують місцеві державні адміністрації про можливі місця і умови для тимчасового проживання/перебування внутрішньо переміщених осіб, про стан інфраструктури, довкілля у таких місцях;

надають у тимчасове безоплатне користування внутрішньо переміщеним особам з комунальної власності житлові приміщення, придатні для проживання (за умови оплати особою відповідно до законодавства вартості комунальних послуг);

вирішують питання щодо набуття відповідно до законодавства внутрішньо переміщеними особами за місцем їх фактичного перебування прав на земельну ділянку із земель комунальної власності;

сприяють за клопотанням внутрішньо переміщеної особи у переміщенні її рухомого майна для повернення на залишене місце проживання;

забезпечують надання медичної допомоги в комунальних закладах охорони здоров'я з урахуванням відомостей про внутрішньо переміщених осіб, які тимчасово проживають (перебувають) у відповідному населеному пункті;

забезпечують влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади комунальної форми власності;

забезпечують соціальний захист внутрішньо переміщених дітей, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа, сімей, в яких виховуються такі діти, соціальне супроводження таких сімей і дітей;

забезпечують зарахування внутрішньо переміщених дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і соціальний квартирний облік за місцем їх обліку як внутрішньо переміщених осіб;

здійснюють у повному обсязі повноваження органу опіки та піклування стосовно зареєстрованих на їх території внутрішньо переміщених дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

приймають рішення про забезпечення функціонування внутрішньо переміщених прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей з дітьми, над якими встановлено опіку чи піклування, до яких діти влаштовані згідно з рішеннями районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських чи районних у містах рад тих адміністративно-територіальних одиниць, з яких здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у частині першій статті 1 цього Закону;

забезпечують надання житла дитячим будинкам сімейного типу, які вимушено або самостійно залишили місце проживання у зв'язку з обставинами, визначеними у частині першій статті 1 цього Закону;

організують роботу з виявлення дітей, переміщених без супроводження батьків, інших законних представників, здійснюють заходи щодо встановлення особи дитини, пошуку її батьків, влаштування таких дітей у сім'ї родичів, патронатних вихователів, до закладів соціального захисту дітей з урахуванням потреб дитини.

Стаття 14. Заборона дискримінації

1. Внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції, законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами.

Стаття 19. Відповідальність за порушення цього Закону

1. Особи, винні в порушенні цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом.

Закон України «Про соціальні послуги» (витяг)

Стаття 1. Визначення основних термінів

1. У цьому Законі терміни вживаються в такому значенні:

1) базові соціальні послуги - соціальні послуги, надання яких отримувачам соціальних послуг відповідно до цього Закону забезпечується Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, а також виконавчими органами сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад і визнаних Кабінетом Міністрів України спроможними в порядку, встановленому законом (далі - ради об'єднаних територіальних громад);

2) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах - збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах, на основі результатів яких приймаються управлінські рішення щодо організації надання таких послуг;

3) вразливі групи населення - особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників;

4) забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг - дії та рішення, спрямовані на задоволення індивідуальних потреб отримувачів соціальних послуг відповідно до віку, статі, стану здоров'я, особливостей інтелектуального та фізичного розвитку, життєвого досвіду, родинної, культурної, етнічної та іншої належності, потреб та інтересів дітей, осіб з інвалідністю, осіб, визнаних недієздатними, осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, осіб похилого віку, а також з урахуванням думки отримувачів соціальних послуг, якщо вони за віком, рівнем розвитку та станом здоров'я можуть її висловити;

5) малозабезпечена особа - особа, середньомісячний сукупний дохід якої за один квартал, який перевищує двох прожиткових мінімумів для відповідної категорії осіб. Середньомісячний сукупний дохід особи визначається шляхом автоматизованого обміну наявними даними між інформаційно-телекомунікаційними системами органів влади, підприємств, установ, організацій та обчислюється шляхом ділення середньомісячного сукупного доходу її сім'ї на кількість членів сім'ї, які включаються до її складу. Методика обчислення середньомісячного сукупного доходу сім'ї затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення;

(Пункт 5 частини першої статті 1 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2193-IX від 14.04.2022)

6) надавачі соціальних послуг - юридичні та фізичні особи, фізичні особи - підприємці, включені до розділу "Надавачі соціальних послуг" Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;

7) об'єднання надавачів соціальних послуг - громадське об'єднання, засновниками та членами якого є надавачі соціальних послуг, метою діяльності якого є захист прав та інтересів надавачів соціальних послуг;

8) об'єднання отримувачів соціальних послуг - громадське об'єднання, засновниками та членами якого є отримувачі соціальних послуг, їхні законні представники, метою діяльності якого є захист прав та інтересів отримувачів соціальних послуг;

9) об'єднання працівників системи надання соціальних послуг - громадське об'єднання, засновниками та членами якого є працівники системи надання соціальних послуг, метою діяльності якого є захист прав та інтересів працівників системи надання соціальних послуг, а також інтересів громадян, пов'язаних із професійною діяльністю у системі надання соціальних послуг;

10) отримувачі соціальних послуг - особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, яким надаються соціальні послуги;

11) оцінка якості соціальних послуг - результат показників якості наданої соціальної послуги;

12) оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах - аналіз належності особи/сім'ї до вразливих груп населення, її складних життєвих обставин та визначення індивідуальних потреб особи/сім'ї, переліку та обсягу соціальних послуг, яких потребує особа/сім'я;

13) показники якості соціальних послуг - сукупність індикаторів, що використовуються для оцінювання процесу та результатів діяльності надавача соціальних послуг на відповідність встановленим вимогам та результативності соціальних послуг щодо профілактики складних життєвих обставин, подолання або мінімізації їх негативних наслідків для осіб/сімей, які перебувають у таких обставинах;

14) Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг - автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, використання, знеособлення і знищення визначених цим Законом даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг;

15) складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно.

Чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини:

а) похилий вік;

б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;

в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;

г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;

г) інвалідність;

д) бездомність;

е) безробіття;

є) малозабезпеченість особи;

ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;

- з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- і) жорстоке поводження з дитиною;
- ї) насильство за ознакою статі;
- й) домашнє насильство;
- к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
- л) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;
- 16) соціальне замовлення - засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі надавачів соціальних послуг для задоволення потреб осіб/сімей у соціальних послугах відповідно до результатів визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах;
- 17) соціальні послуги - дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Порядок організації надання соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України;
- 18) супервізія - професійна підтримка працівників, які надають соціальні послуги, спрямована на подолання професійних труднощів, аналіз та усунення недоліків, вдосконалення організації роботи, стимулювання мотивації до роботи, дотримання етичних норм та стандартів надання соціальних послуг, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки. Методичні рекомендації щодо супервізії затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Стаття 2. Основні цілі надання соціальних послуг

- 1. Соціальні послуги надаються для досягнення таких цілей:
  - 1) профілактика складних життєвих обставин;
  - 2) подолання складних життєвих обставин;
  - 3) мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин.

Стаття 3. Основні принципи надання соціальних послуг

- 1. Надання соціальних послуг здійснюється на принципах:
  - 1) дотримання прав людини, прав дитини та прав осіб з інвалідністю;
  - 2) гуманізму;
  - 3) забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
  - 4) поваги до честі та гідності;
  - 5) толерантності;

- 6) законності;
- 7) соціальної справедливості;
- 8) доступності та відкритості;
- 9) неупередженості та безпечності;
- 10) добровільності;
- 11) індивідуального підходу;
- 12) комплексності;
- 13) конфіденційності;
- 14) максимальної ефективності та прозорості використання надавачами соціальних послуг бюджетних та інших коштів;
- 15) забезпечення високого рівня якості соціальних послуг.

Стаття 8. Суб'єкти системи надання соціальних послуг

1. Суб'єктами системи надання соціальних послуг є:

- 1) уповноважені органи у сфері надання соціальних послуг;
- 2) отримувачі соціальних послуг;
- 3) надавачі соціальних послуг;
- 4) об'єднання працівників системи надання соціальних послуг;
- 5) об'єднання надавачів соціальних послуг;
- 6) об'єднання отримувачів соціальних послуг.

2. Суб'єкти системи надання соціальних послуг взаємодіють на всіх етапах реалізації цього Закону, зокрема щодо:

- 1) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах;
- 2) розроблення та виконання програм надання соціальних послуг, розроблених за результатами визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах;
- 3) організації, фінансування та надання соціальних послуг;
- 4) здійснення моніторингу надання соціальних послуг, оцінки їх якості та контролю за дотриманням вимог, встановлених законодавством про соціальні послуги.

Порядок взаємодії суб'єктів системи надання соціальних послуг затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Стаття 12. Отримувачі соціальних послуг

1. Отримувач соціальних послуг має право на:

- 1) отримання соціальних послуг відповідно до умов та порядку їх надання, визначених законодавством про соціальні послуги та договором про надання соціальних послуг;
- 2) повагу до честі і гідності, уважне та гуманне ставлення з боку суб'єктів системи надання соціальних послуг;
- 3) отримання від суб'єктів системи надання соціальних послуг повної та вичерпної інформації про свої права, обов'язки, порядок і умови надання соціальних послуг у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я;
- 4) індивідуальний підхід, що враховує потреби кожної особи/сім'ї;
- 5) вільний вибір надавачів соціальних послуг;
- 6) відмову від соціальних послуг, крім випадків обов'язкового надання соціальних послуг, визначених законом;
- 7) конфіденційність інформації особистого характеру, що стала відома суб'єктам системи надання соціальних послуг під час реалізації цього Закону;
- 8) доступ до інформації, що міститься в його особовій справі як отримувача соціальних послуг;
- 9) повагу до приватного життя, на свободу думки та висловлювань;
- 10) захист своїх прав і законних інтересів, у тому числі в судовому порядку;
- 11) отримання від надавачів соціальних послуг у письмовому вигляді обґрунтування відмови у наданні соціальних послуг;
- 12) участь в оцінюванні його потреб у соціальних послугах;
- 13) спілкування зі своїми рідними, близькими та іншими особами;
- 14) одночасне одержання кількох соціальних послуг;
- 15) інші права, передбачені законодавством про соціальні послуги.

Реалізація прав отримувачів соціальних послуг здійснюється з урахуванням необхідності забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг.

2. Отримувачі соціальних послуг, їхні законні представники зобов'язані:

- 1) надавати повну і достовірну інформацію, необхідну для визначення їхніх потреб у соціальних послугах, права на отримання соціальних послуг та визначення умов договору про надання соціальних послуг;
- 2) виконувати умови договору про надання соціальних послуг;
- 3) дотримуватися правил внутрішнього розпорядку роботи надавачів соціальних послуг;
- 4) своєчасно інформувати надавачів соціальних послуг про всі обставини, що впливають на надання або припинення надання соціальних послуг;
- 5) ставитися з повагою до надавачів соціальних послуг та їх працівників;
- 6) не перешкоджати наданню соціальних послуг, у тому числі іншим особам;
- 7) дбайливо ставитися до майна надавачів соціальних послуг, що використовується під час надання соціальних послуг.

Стаття 16. Класифікація соціальних послуг

1. Соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на:

- 1) соціальну профілактику - запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- 2) соціальну підтримку - сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин;
- 3) соціальне обслуговування - мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду.

2. Соціальні послуги за типами поділяються на:

- 1) прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо);
- 2) комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо);
- 3) комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим);
- 4) допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо).

3. Соціальні послуги залежно від місця надання поділяються на послуги, що надаються:

- 1) за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг (вдома);
- 2) у приміщенні надавача соціальних послуг:

стаціонарно - в умовах цілодобового перебування (проживання) отримувача соціальної послуги із забезпеченням харчуванням та умовами для проживання;

напівстаціонарно - протягом визначеного часу доби з умовами для нічного або денного перебування;

- 3) за місцем перебування отримувача соціальних послуг поза межами місця проживання та приміщення надавача соціальних послуг, у тому числі на вулиці.

4. Соціальні послуги залежно від строку надання поділяються на послуги, що надаються:

- 1) екстрено (кризово) - невідкладно (протягом доби) у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю отримувача соціальних послуг;
- 2) постійно - не менше одного разу на місяць протягом більше одного року;
- 3) тимчасово - не менше одного разу на місяць протягом до одного року;

4) одноразово.

5. Перелік соціальних послуг, що надаються відповідно до цього Закону, визначається класифікатором соціальних послуг, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

6. Базовими є такі соціальні послуги:

1) догляд вдома, денний догляд;

2) підтримане проживання;

3) соціальна адаптація;

4) соціальна інтеграція та реінтеграція;

5) надання притулку;

6) екстрене (кризове) втручання;

7) консультування;

8) соціальний супровід;

9) представництво інтересів;

10) посередництво;

11) соціальна профілактика;

12) натуральна допомога;

13) фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору;

14) переклад жестовою мовою;

15) догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних;

16) супровід під час інклюзивного навчання;

17) інформування;

18) медіація.

7. Перелік та порядок надання соціальних послуг за видами загальнообов'язкового державного соціального страхування регулюються законодавством про загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

8. Принципи медіації та статус медіатора регулюються Законом України "Про медіацію". Надання соціальної послуги з медіації регулюється цим Законом.

Стаття 19. Звернення про надання соціальних послуг

1. Підставою для розгляду питання надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів є подання до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської ради міст обласного значення, ради об'єднаної територіальної громади за місцем проживання/перебування особи:

- 1) заяви особи або її законного представника про надання соціальних послуг;
- 2) звернення, повідомлення інших осіб в інтересах осіб/сімей, які потребують соціальних послуг.

У разі звернення особи або її законного представника безпосередньо до надавача соціальних послуг такий надавач зобов'язаний надати їм допомогу в поданні заяви про надання соціальних послуг до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської ради міст обласного значення, ради об'єднаної територіальної громади не пізніше наступного робочого дня.

2. Підставою для розгляду питання про надання соціальних послуг надавачами соціальних послуг недержавного сектору (крім соціальних послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів) є подані їм заява, звернення, повідомлення про надання соціальних послуг, передбачені частиною першою цієї статті.

3. У разі виявлення особи, яка за станом здоров'я не спроможна самостійно прийняти рішення про необхідність надання їй соціальних послуг, заяву про надання соціальних послуг зобов'язані подати законний представник такої особи, орган опіки та піклування або структурний підрозділ з питань соціального захисту населення районних, районних у містах Києві та Севастополі державних адміністрацій, виконавчого органу міської ради міст обласного значення, ради об'єднаної територіальної громади.

4. Порядок подання заяви, звернення, повідомлення про надання соціальних послуг визначається Порядком організації надання соціальних послуг.

Стаття 20. Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах

1. Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах здійснюється шляхом аналізу документів, фактів та інформації, зібраних під час спілкування з особою/сім'єю та їхнім найближчим оточенням, а також отриманих від юридичних та фізичних осіб у встановленому порядку.

2. Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах здійснюють фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, соціальний менеджер. У разі необхідності до оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах залучаються медичні, педагогічні працівники, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та інші фахівці.

Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах здійснюється протягом п'яти робочих днів з дня одержання заяви, звернення, повідомлення про надання соціальних послуг.

3. Порядок оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Стаття 21. Прийняття рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг

1. Рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів приймає структурний підрозділ з питань соціального захисту населення уповноважених органів системи надання соціальних послуг, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої статті 11 цього

Закону. Рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг надавачами соціальних послуг недержавного сектору приймає відповідний надавач.

У разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях для невідкладного надання соціальних послуг структурний підрозділ з питань соціального захисту населення уповноважених органів системи надання соціальних послуг, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої статті 11 цього Закону, може надати право надавачам соціальних послуг державної/комунальної власності приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) особам/сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

2. Рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг приймається протягом 10 робочих днів з дня одержання заяви, звернення, повідомлення про надання соціальних послуг за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах.

Рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг екстрено (кризово) приймається невідкладно, не пізніше однієї доби з моменту одержання відповідної заяви, звернення, повідомлення.

3. Рішення про надання чи відмову у наданні соціальних послуг не пізніше трьох робочих днів після його прийняття видається або надсилається заявнику. У рішенні про надання соціальних послуг обов'язково зазначаються результати оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах та надавач соціальних послуг. Рішення про відмову у наданні соціальних послуг має бути вмотивованим.

4. Рішення про відмову у наданні соціальної послуги може бути оскаржено у судовому порядку.

5. Рішення про обов'язкове надання соціальних послуг (проходження індивідуальних корекційних програм) приймається стосовно:

- 1) батьків, які не виконують батьківських обов'язків;
- 2) осіб, які вчинили насильство за ознакою статі, домашнє насильство чи жорстоке поводження з дітьми;
- 3) осіб, до яких застосовуються заходи пробації відповідно до закону;
- 4) осіб, яких судом направлено на проходження програми для кривдників;
- 5) в інших випадках, передбачених законом.

Стаття 23. Послуги, що надаються екстрено (кризово)

1. Соціальні послуги надаються екстрено (кризово) (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) у разі наявності загрози життю чи здоров'ю особи та у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях.

2. Підтвердженням надання соціальних послуг екстрено (кризово) повнолітній особі є акт про надання соціальних послуг, що містить відомості про отримувача та надавача таких послуг, надані соціальні послуги, строки, дати їх надання.

Форма акта про надання соціальних послуг затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Підтвердженням надання соціальних послуг екстрено (кризово) дитині є акт проведення оцінки рівня безпеки дитини, форма якого затверджується Кабінетом Міністрів України.

У разі прийняття відповідно до абзацу другого частини першої статті 21 цього Закону рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) підтвердні акти про надання соціальних послуг, передбачені абзацом першим цієї частини, надсилаються надавачами соціальних послуг до відповідного структурного підрозділу з питань соціального захисту населення уповноважених органів системи надання соціальних послуг, передбачених пунктами 2 і 3 частини першої статті 11 цього Закону, протягом одного місяця з дня надання соціальної послуги.

Стаття 24. Відмова та припинення надання соціальних послуг

1. Підставою для відмови у наданні соціальних послуг є:

- 1) відсутність потреби у соціальних послугах за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї;
- 2) ненадання надавачем соціальних послуг тих соціальних послуг, яких потребує особа.

Особі може бути відмовлено у наданні соціальних послуг у разі наявності у особи відповідно до медичного висновку медичних протипоказань, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. Рішення про надання соціальних послуг приймається після усунення таких протипоказань.

Не може бути відмовлено у наданні соціальних послуг у разі наявної загрози життю чи здоров'ю особи, домашнього насильства, насильства за ознакою статі або жорстокого поводження з дітьми.

2. Підставою для припинення надання соціальних послуг є:

- 1) відсутність потреби у соціальних послугах за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї;
- 2) закінчення строку дії договору про надання соціальних послуг, крім випадків, передбачених частиною шостою статті 22 цього Закону;
- 3) зміна місця проживання/перебування отримувача соціальних послуг, що унеможлиблює надання соціальних послуг;
- 4) невиконання без поважних причин отримувачем соціальних послуг вимог, визначених договором про надання соціальних послуг;
- 5) виявлення/встановлення недостовірності поданих отримувачем соціальних послуг інформації/документів при зверненні за їх наданням, що унеможлиблює подальше надання таких соціальних послуг;
- 6) смерть отримувача соціальних послуг;

7) дострокове розірвання договору про надання соціальних послуг за ініціативи отримувача соціальних послуг;

8) ліквідація (припинення діяльності) надавача соціальних послуг або припинення надання ним відповідних соціальних послуг.

У разі виявлення в отримувача соціальних послуг відповідно до медичного висновку медичних протипоказань, перелік яких затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, надання соціальних послуг тимчасово припиняється на строк до усунення таких протипоказань без розірвання договору про надання соціальних послуг.

Не може бути припинено надання соціальних послуг у разі наявної загрози життю чи здоров'ю особи, домашнього насильства, насильства за ознакою статі або жорстокого поводження з дітьми.

3. Рішення про відмову у наданні соціальних послуг та припинення надання соціальних послуг надається особі, яка звернулася із заявою про надання соціальних послуг, отримувачу соціальних послуг (або їхнім законним представникам) у письмовій формі із зазначенням причини відмови або припинення.

У разі відмови у наданні соціальних послуг з підстави, зазначеної у пункті 2 частини першої цієї статті, та у разі припинення надання соціальних послуг з підстави, зазначеної у пункті 8 частини другої цієї статті, додатково зазначається інформація про надавачів соціальних послуг, які здійснюють надання відповідних соціальних послуг.

4. Надавач соціальних послуг надсилає Київській та Севастопольській міським, районним, районним у містах Києві та Севастополі державним адміністраціям, виконавчим органам міських рад міст обласного значення, рад об'єднаних територіальних громад інформацію про факти відмови/припинення надання соціальних послуг з підстав, передбачених абзацом другим частини третьої цієї статті, не пізніше трьох робочих днів з дня прийняття відповідного рішення для врахування під час визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах та організації їх надання.

5. У разі якщо отримувач соціальних послуг без поважних причин не виконує вимоги, визначені договором про надання соціальних послуг, надавач соціальних послуг надсилає отримувачу соціальних послуг або його законному представнику письмове повідомлення про дату, з якої буде припинено надання соціальних послуг у разі подальшого невиконання умов договору. Надання соціальних послуг припиняється із зазначених причин не менше ніж через 15 календарних днів з дня надсилання відповідного письмового повідомлення одержувачу соціальних послуг або його законному представнику.

6. Особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах або належать до вразливих груп населення, отримувачі соціальних послуг (або їхні законні представники) мають право відмовитися від отримання соціальних послуг, крім випадків, передбачених законом.

Відмова від отримання соціальних послуг оформляється в письмовій формі (заява).

Закон України «Про безоплатну правову допомогу» (витяг)

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються у такому значенні:

- 1) безоплатна правова допомога - правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел;
- 2) законні представники - батьки, усиновителі, батьки-вихователі, прийомні батьки, патронатні вихователі, опікуни, піклувальники, представники закладів, які виконують функції опікунів і піклувальників;
- 3) правова допомога - надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення;
- 4) правові послуги - надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Стаття 5. Принципи державної політики у сфері надання безоплатної правової допомоги

1. Державна політика у сфері надання безоплатної правової допомоги ґрунтується на таких принципах:

- 1) верховенство права;
- 2) законність;
- 3) доступність безоплатної правової допомоги;
- 4) забезпечення якості безоплатної правової допомоги;
- 5) гарантоване державне фінансування.

Стаття 7. Поняття безоплатної первинної правової допомоги

1. Безоплатна первинна правова допомога - вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

2. Безоплатна первинна правова допомога включає такі види правових послуг:

- 1) надання правової інформації;
- 2) надання консультацій і роз'яснень з правових питань;
- 3) складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру);

3-1) надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками (оренда, суборенда, земельний сервітут, емфітевзис, суперфіцій) для сільського населення - власників земельних ділянок;

4) надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації.

Стаття 8. Суб'єкти права на безоплатну первинну правову допомогу

1. Право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та цим Законом мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України.

Стаття 9. Суб'єкти надання безоплатної первинної правової допомоги

1. Суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є:

1) органи виконавчої влади;

2) органи місцевого самоврядування;

3) фізичні та юридичні особи приватного права;

4) спеціалізовані установи;

5) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Стаття 10. Порядок розгляду звернень про надання безоплатної первинної правової допомоги

1. Звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, надсилаються або подаються особами, які досягли повноліття, безпосередньо до центральних та місцевих органів виконавчої влади, територіальних органів центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

2. Звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, що стосуються дітей, надсилаються або подаються їх законними представниками.

3. Звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, що стосуються осіб, визнаних судом недієздатними, або дієздатність яких обмежена судом, надсилаються або подаються їх опікунами чи піклувальниками.

4. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у разі письмового звернення осіб про надання будь-якого з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, з питань, що віднесені до їх повноважень, зобов'язані надати такі послуги протягом 30 календарних днів з дня надходження звернення.

5. Якщо у зверненні особи міститься лише прохання про надання відповідної правової інформації, така правова допомога надається не пізніше п'ятнадцятиденного терміну з дня отримання звернення.

6. Органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування забороняється встановлювати плату за надання будь-якого з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 7 цього Закону, та за видачу особам бланків заяв, звернень, запитів, довідок, інших

документів, подання яких передбачено законодавством для реалізації прав і свобод людини і громадянина.

7. Якщо питання, порушені у зверненні, не належать до компетенції органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, до якого надійшло звернення особи, такий орган протягом п'яти календарних днів повинен надіслати це звернення до відповідного органу та повідомити про це особу, яка подала звернення.

8. Якщо під час розгляду звернення про надання безоплатної первинної правової допомоги встановлено, що особа потребує надання безоплатної вторинної правової допомоги, орган виконавчої влади чи орган місцевого самоврядування, який розглядає звернення, зобов'язаний роз'яснити особі або її законному представникові порядок подання звернення про надання безоплатної вторинної правової допомоги.

9. Звернення, що не стосуються надання первинної правової допомоги, розглядаються в порядку, встановленому законодавством про звернення громадян.

Стаття 13. Поняття безоплатної вторинної правової допомоги

1. Безоплатна вторинна правова допомога - вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя.

2. Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

1) захист;

2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

3) складення документів процесуального характеру.

Стаття 14. Суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу

1. Право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають такі категорії осіб:

1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб - на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону;

2) діти, у тому числі діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту, - на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

2-1) внутрішньо переміщені особи - на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону;

2-2) громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього

Закону, з питань, пов'язаних з отриманням довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, до моменту отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи;

2-3) громадяни України - власники земельних ділянок, які проживають у сільській місцевості, - на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону;

2-4) громадяни України, які проживають на тимчасово окупованій території, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, з питань, пов'язаних із захистом порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб (в тому числі про відшкодування шкоди, завданої внаслідок обмеження у здійсненні права власності на нерухоме майно або його знищення, пошкодження) у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією території України;

3) особи, до яких застосовано адміністративне затримання, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

4) особи, до яких застосовано адміністративний арешт, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

5) особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими, - на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

6) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, - на правові послуги, передбачені пунктами 1 і 3 частини другої статті 13 цього Закону;

7) особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі, - на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

8) особи, на яких поширюється дія Закону України "Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту", - на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону, з моменту подання особою заяви про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, до прийняття остаточного рішення за заявою, а також іноземці та особи без громадянства, затримані з метою ідентифікації та забезпечення примусового видворення, з моменту затримання;

8-1) особи, які звернулися із заявою про визнання особою без громадянства, - на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону, з дня подання особою заяви про визнання особою без громадянства до прийняття остаточного рішення за заявою, а також під час отримання дозволу на імміграцію, оформлення посвідки на тимчасове чи постійне проживання;

8-2) особи, які не мають документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, з питань встановлення в судовому порядку фактів, що мають юридичне значення, пов'язаних з оформленням та видачею таких документів;

9) ветерани війни та члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань, - на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону;

9-1) особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту", - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, - до моменту прийняття рішення про надання такого статусу.

10) особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

11) особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, протягом розгляду справи в суді;

12) особи, реабілітовані відповідно до законодавства України, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, стосовно питань, пов'язаних з реабілітацією;

13) особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі, - на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

13-1) потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту, - на правові послуги, передбачені пунктами 2 і 3 частини другої статті 13 цього Закону, у кримінальних провадженнях, розпочатих за фактом вчинення таких кримінальних правопорушень;

14) викривачі у зв'язку з повідомленням ними інформації про корупційне або пов'язане з корупцією правопорушення - на всі види правових послуг, передбачені частиною другою статті 13 цього Закону;

15) особи, стосовно яких згідно із Законом України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей" встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, - на всі види правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону, на час позбавлення особистої свободи та після звільнення у зв'язку із захистом прав і законних інтересів, порушених через позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

2. Право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

3. Суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу, визначені пунктами 1, 2-1, 2-2, 8, 9, 12, 13 частини першої цієї статті, мають право на отримання такої допомоги не більше шести разів протягом бюджетного року та не більше ніж за шістьома дорученнями/наказами про

надання безоплатної вторинної правової допомоги, виданими центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги, одночасно.

Стаття 15. Суб'єкти надання безоплатної вторинної правової допомоги

1. Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є:

- 1) центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги;
- 2) адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

Стаття 18. Порядок подання звернень про надання безоплатної вторинної правової допомоги

1. Звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону, подаються особами, які досягли повноліття, до Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги або до територіального органу юстиції за місцем фактичного проживання таких осіб незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

2. Звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону, що стосуються дітей, подаються їх законними представниками за місцем фактичного проживання дитини або її законних представників незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

3. Звернення про надання одного з видів правових послуг, передбачених частиною другою статті 13 цього Закону, що стосуються осіб, визнаних судом недієздатними, або дієздатність яких обмежена судом, подаються їх опікунами або піклувальниками за місцем фактичного проживання таких осіб або їх опікунів чи піклувальників незалежно від реєстрації місця проживання чи місця перебування особи.

4. Разом із зверненням про надання безоплатної вторинної правової допомоги особа або законний представник особи повинні подати документи, що підтверджують належність особи або осіб, стосовно яких звертається законний представник, до однієї з вразливих категорій осіб, передбачених частиною першою статті 14 цього Закону.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (витяг)

Стаття 13. Відповідальність неповнолітніх

До осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу.

У разі вчинення особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років адміністративних правопорушень, передбачених статтями 44, 51, 89, 121-127, 130, статтею 139, частиною третьою статті 154, частиною другою статті 156, статтями 173, 173-4, 174, 183-1, 185, 190-195 цього Кодексу, вони підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. З урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи правопорушника до зазначених осіб (за винятком осіб, які вчинили правопорушення, передбачені статтею 185) можуть бути застосовані заходи впливу, передбачені статтею 24-1 цього Кодексу.

Стаття 24-1. Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх

За вчинення адміністративних правопорушень до неповнолітніх у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років можуть бути застосовані такі заходи впливу:

- 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- 2) попередження;
- 3) догана або сувора догана;
- 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Стаття 34. Обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення

Обставинами, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) щире розкаяння винного;
- 2) відвернення винним шкідливих наслідків правопорушення, добровільне відшкодування збитків або усунення заподіяної шкоди;
- 3) вчинення правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання або при збігу тяжких особистих чи сімейних обставин;
- 4) вчинення правопорушення неповнолітнім;
- 5) вчинення правопорушення вагітною жінкою або жінкою, яка має дитину віком до одного року.

Законами України може бути передбачено й інші обставини, що пом'якшують відповідальність за адміністративне правопорушення. Орган (посадова особа), який вирішує справу про адміністративне правопорушення, може визнати пом'якшувачими і обставини, не зазначені в законі.

Стаття 35. Обставини, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення

Обставинами, що обтяжують відповідальність за адміністративне правопорушення, визнаються:

- 1) продовження протиправної поведінки, незважаючи на вимогу уповноважених на те осіб припинити її;
- 2) повторне протягом року вчинення однорідного правопорушення, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню; вчинення правопорушення особою, яка раніше вчинила кримінальне правопорушення;
- 3) втягнення неповнолітнього в правопорушення;
- 4) вчинення правопорушення групою осіб;
- 5) вчинення правопорушення в умовах стихійного лиха або за інших надзвичайних обставин;
- 6) вчинення правопорушення в стані сп'яніння. Орган (посадова особа), який накладає адміністративне стягнення, залежно від характеру адміністративного правопорушення може не визнати дану обставину обтяжуючою.

Стаття 39-1. Направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі

У разі вчинення домашнього насильства чи насильства за ознакою статі суд під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про направлення особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі, на проходження програми для таких осіб, передбаченої Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" чи Законом України "Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків".

Стаття 40. Покладення обов'язку відшкодувати заподіяну шкоду

Якщо у результаті вчинення адміністративного правопорушення заподіяно майнову шкоду громадянину, підприємству, установі або організації, то адміністративна комісія, виконавчий орган сільської, селищної, міської ради під час вирішення питання про накладення стягнення за адміністративне правопорушення має право одночасно вирішити питання про відшкодування винним майнової шкоди, якщо її сума не перевищує двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а суддя районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду - незалежно від розміру шкоди, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті.

Коли шкоду заподіяно неповнолітнім, який досяг шістнадцяти років і має самостійний заробіток, а сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян, суддя має право покласти на неповнолітнього відшкодування заподіяної шкоди або зобов'язати своєю працею усунути її.

В інших випадках питання про відшкодування майнової шкоди, заподіяної адміністративним правопорушенням, вирішується в порядку цивільного судочинства.

Стаття 173-4. Булінг (цькування) учасника освітнього процесу

Булінг (цькування), тобто діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів

електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене групою осіб або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, вчинене малолітніми або неповнолітніми особами віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до сорока годин.

Діяння, передбачене частиною другою цієї статті, вчинене малолітньою або неповнолітньою особою віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин.

Неповідомлення керівником закладу освіти уповноваженим підрозділам органів Національної поліції України про випадки булінгу (цькування) учасника освітнього процесу -

тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправні роботи на строк до одного місяця з відрахуванням до двадцяти процентів заробітку.

Стаття 180. Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння

Доведення неповнолітнього до стану сп'яніння батьками неповнолітнього, особами, які їх замінюють, або іншими особами -

тягне за собою накладення штрафу від шести до восьми неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 180-1. Порушення порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування

Порушення встановленого законом порядку перебування дітей у закладах, у яких провадиться діяльність у сфері розваг, або закладах громадського харчування -

тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадян - власників підприємств чи уповноважених ними осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності від двадцяти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за таке саме порушення, -

тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, громадян - власників підприємств чи уповноважених ними осіб, громадян - суб'єктів підприємницької діяльності від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 183-1. Несплата аліментів

Несплата аліментів на утримання дитини, одного з подружжя, батьків або інших членів сім'ї, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, -

тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин.

Несплата аліментів на утримання дитини з інвалідністю, дитини, яка хворіє на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісне орфанне захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, або на утримання дитини, яка отримала тяжкі травми, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за три місяці з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання, -

тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин.

Повторне протягом року вчинення правопорушення, передбаченого частинами першою або другою цієї статті, -

тягне за собою виконання суспільно корисних робіт на строк від двохсот сорока до трьохсот шістдесяти годин.

Примітка. Під повторним вчиненням правопорушення у цій статті слід розуміти невжиття особою заходів щодо сплати аліментів протягом двох місяців з дня відбуття адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, призначеного з підстав, передбачених цією статтею.

Стаття 184. Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей

Ухилення батьків або осіб, які їх замінюють, від виконання передбачених законодавством обов'язків щодо забезпечення необхідних умов життя, навчання та виховання неповнолітніх дітей -

тягне за собою попередження або накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років правопорушення, відповідальність за яке передбачено цим Кодексом, крім порушень, передбачених частинами третьою або четвертою статті 173-4 цього Кодексу, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки кримінального правопорушення, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, -

тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, які їх замінюють, від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Невиконання рішення органу опіки та піклування щодо визначення способів участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею того з батьків, хто проживає окремо від дитини, -

тягне за собою накладення штрафу від ста до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Діяння, передбачене частиною п'ятою цієї статті, вчинене повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягне за собою накладення штрафу від ста п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та тимчасове обмеження того з батьків, з ким проживає дитина, у праві виїзду за межі України та обмеження у праві керування транспортним засобом - до виконання рішення в повному обсязі.

Умисне порушення встановленого законом обмеження щодо строку перебування дитини за межами України у разі самостійного вирішення питання про тимчасовий виїзд дитини за межі України тим із батьків, з яким рішенням суду визначено або висновком органу опіки та піклування підтверджено місце проживання цієї дитини, -

тягне за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 184-2. Порушення порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків

Порушення посадовими особами порядку або строків подання інформації про дітей-сиріт і дітей, які залишилися без опіки (піклування) батьків, для централізованого обліку -

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятнадцяти до двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 188-50. Невиконання законних вимог посадових (службових) осіб органу опіки та піклування

Невиконання законних вимог посадових (службових) осіб органу опіки та піклування, недопущення тим із батьків або тим з інших членів родини, з яким проживає дитина, або особою,

яка проживає з таким із батьків (дитиною), посадових (службових) осіб органу опіки та піклування до обстеження умов проживання дитини, створення перешкод посадовим (службовим) особам органу опіки та піклування при здійсненні інших покладених на них законом повноважень -

тягнуть за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, -

тягнуть за собою накладення штрафу від ста до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Стаття 212-1. Повідомлення неправдивих відомостей державним органам реєстрації актів цивільного стану та несвоєчасна реєстрація народження дитини

Утаювання обставин, що перешкоджають реєстрації шлюбу, або повідомлення завідомо неправдивих відомостей державним органам реєстрації актів цивільного стану -

тягне за собою накладення штрафу від одного до двох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Несвоєчасна без поважної причини реєстрація батьками народження дитини в державних органах реєстрації актів цивільного стану -

тягне за собою накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

Кримінальний кодекс України (витяг)

Стаття 66. Обставини, які пом'якшують покарання

1. При призначенні покарання обставинами, які його пом'якшують, визнаються:

- 1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення;
- 2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;
- 2-1) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення;
- 3) вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім;
- 4) вчинення кримінального правопорушення жінкою в стані вагітності;
- 5) вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;
- 6) вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;
- 7) вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведженням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведження з боку потерпілого;
- 8) вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності;
- 9) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених цим Кодексом.

2. При призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

3. Якщо будь-яка з обставин, що пом'якшує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його пом'якшує.

Стаття 67. Обставини, які обтяжують покарання

1. При призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

- 1) вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів;
- 2) вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою (частина друга або третя статті 28);
- 3) вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності;
- 4) вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку;
- 5) тяжкі наслідки, завдані злочином;

б) вчинення кримінального правопорушення щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення кримінального правопорушення щодо малолітньої дитини або у присутності дитини;

б-1) вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах;

7) вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

8) вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;

9) вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;

10) вчинення злочину з особливою жорстокістю;

11) вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;

12) вчинення злочину загальнонебезпечним способом;

13) вчинення кримінального правопорушення особою, що перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів.

2. Суд має право, залежно від характеру вчиненого кримінального правопорушення, не визнати будь-яку із зазначених у частині першій цієї статті обставин, за винятком обставин, зазначених у пунктах 2, 6, 6-1, 7, 9, 10, 12 такою, що обтяжує покарання, навівши мотиви свого рішення у вирoku.

3. При призначенні покарання суд не може визнати такими, що його обтяжують, обставини, не зазначені в частині першій цієї статті.

4. Якщо будь-яка з обставин, що обтяжує покарання, передбачена в статті Особливої частини цього Кодексу як ознака кримінального правопорушення, що впливає на його кваліфікацію, суд не може ще раз враховувати її при призначенні покарання як таку, що його обтяжує.

Стаття 115. Умисне вбивство

1. Вбивство, тобто умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині, - карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

2. Умисне вбивство:

1) двох або більше осіб;

2) малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;

3) заручника або викраденої людини;

4) вчинене з особливою жорстокістю;

5) вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб;

6) з корисливих мотивів;

- 7) з хуліганських мотивів;
- 8) особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку;
- 9) з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення;
- 10) поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством;
- 11) вчинене на замовлення;
- 12) вчинене за попередньою змовою групою осіб;
- 13) вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за винятком вбивства, передбаченого статтями 116-118 цього Кодексу;
- 14) з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, - карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна у випадку, передбаченому пунктом 6 частини другої цієї статті.

Стаття 117. Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини

Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини під час пологів або відразу після пологів - карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 120. Доведення до самогубства

1. Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схилення до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох або більше осіб, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачене частинами першою або другою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього, -

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 130. Зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби

1. Свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, -

карається арештом на строк до трьох місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що вона є носієм цього вірусу, -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

3. Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо двох чи більше осіб або неповнолітнього, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

4. Умисне зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 135. Залишення в небезпеці

1. Завідоме залишення без допомоги особи, яка перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлена можливості вжити заходів до самозбереження через малолітство, старість, хворобу або внаслідок іншого безпорадного стану, якщо той, хто залишив без допомоги, зобов'язаний був піклуватися про цю особу і мав змогу надати їй допомогу, а також у разі, коли він сам поставив потерпілого в небезпечний для життя стан, -

карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені матір'ю стосовно новонародженої дитини, якщо матір не перебувала в обумовленому пологами стані, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть особи або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Стаття 136. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані

1. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан особи належним установам чи особам, якщо це спричинило тяжкі тілесні ушкодження, -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від ста п'ятдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до шести місяців.

2. Ненадання допомоги малолітньому, який завідомо перебуває в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або повідомлення про такий стан дитини належним установам чи особам -

караються штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили смерть потерпілого, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 137. Неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей

1. Невиконання або неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило істотну шкоду здоров'ю потерпілого, -

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі діяння, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки, -

караються обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Стаття 140. Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником

1. Невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, якщо це спричинило тяжкі наслідки для хворого, -

карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 141. Порушення прав пацієнта

Проведення клінічних випробувань лікарських засобів без письмової згоди пацієнта або його законного представника, або стосовно неповнолітнього чи недієздатного, якщо ці дії спричинили смерть пацієнта або інші тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк від трьох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 144. Насильницьке донорство

1. Насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора -

карається позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років, з штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян чи без такого.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебувала в безпорадному стані чи в матеріальній залежності від винного, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

3. Дії, передбачені частинами першою і другою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або з метою продажу, -

караються позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 146. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини

1. Незаконне позбавлення волі або викрадення людини -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі діяння, вчинені щодо малолітнього або з корисливих мотивів, щодо двох чи більше осіб або за попередньою змовою групою осіб, або способом, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або таке, що супроводжувалося заподіянням йому фізичних страждань, або із застосуванням зброї, або здійснюване протягом тривалого часу, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 147. Захоплення заручників

1. Захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Ті самі дії, якщо вони були вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою, або були поєднані з погрозою знищення людей, або такі, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років.

Стаття 148. Підміна дитини

Підміна чужої дитини, вчинена з корисливих або інших особистих мотивів, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 149. Торгівля людьми

1. Торгівля людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію, - караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або щодо кількох осіб, або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього його батьками, усиновителями, опікунами чи піклувальниками, або вчинені щодо малолітнього, або організованою групою, або поєднані з насильством, небезпечним для життя або здоров'я потерпілого чи його близьких, або з погрозою застосування такого насильства, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. Під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиовлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

2. У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

3. Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею настає незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання її згоди на експлуатацію людини.

Стаття 150. Експлуатація дітей

1. Експлуатація дитини, яка не досягла віку, з якого законодавством дозволяється працевлаштування, шляхом використання її праці -

карається арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох дітей або якщо вони спричинили істотну шкоду для здоров'я, фізичного розвитку або освітнього рівня дитини, або поєднані з використанням дитячої праці в шкідливому виробництві, -

караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 150-1. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом

1. Використання батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб) -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені щодо чужої малолітньої дитини або пов'язані із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, а так само вчинені повторно або особою, яка раніше скоїла одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 150, 303, 304 цього Кодексу, або за попередньою змовою групою осіб, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо внаслідок таких дій дитині спричинені середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 152. Зґвалтування

1. Вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета, без добровільної згоди потерпілої особи (зґвалтування) -

карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Зґвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 153-155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного чи громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

3. Зґвалтування, вчинене групою осіб, або зґвалтування неповнолітньої особи - карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років.

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, - караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

6. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених частинами четвертою або п'ятою статті 153, статтею 155 або частиною другою статті 156 цього Кодексу, - караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі.

Примітка: Згода вважається добровільною, якщо вона є результатом вільного волевиявлення особи, з урахуванням супутніх обставин.

Стаття 153. Сексуальне насильство

1. Вчинення будь-яких насильницьких дій сексуального характеру, не пов'язаних із проникненням в тіло іншої особи, без добровільної згоди потерпілої особи (сексуальне насильство) -

карається позбавленням волі на строк до п'яти років.

2. Сексуальне насильство, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-яке із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152, 154, 155 цього Кодексу, або вчинення таких діянь щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, або щодо особи у зв'язку з виконанням цією особою службового, професійного або громадського обов'язку, або щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

3. Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років.

4. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, що спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

6. Дії, передбачені частиною четвертою цієї статті, вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із кримінальних правопорушень, передбачених частиною четвертою статті 152, статтею 155 або частиною другою статті 156 цього Кодексу, -

караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі.

Стаття 154. Примушування до вступу в статевий зв'язок

1. Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна, -

карається штрафом до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, поєднані з погрозою знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої особи чи її близьких родичів, або з погрозою розголошення відомостей, що ганьблять її чи близьких родичів, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 155. Вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку

1. Вчинення повнолітньою особою дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з використанням геніталій, іншого органу чи частини тіла або будь-якого предмета, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, або якщо вони поєднані з наданням грошової чи іншої винагороди потерпілій особі чи третій особі або з обіцянкою такої винагороди, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Примітка. У статтях 155, 156 цього Кодексу під близькими родичами або членами сім'ї слід розуміти осіб, визначених пунктом 1 частини першої статті 3 Кримінального процесуального кодексу України.

Стаття 156. Розбещення неповнолітніх

1. Вчинення розпусних дій щодо особи, яка не досягла шістнадцятирічного віку, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або вчинені членами сім'ї чи близькими родичами, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, - караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Стаття 156-1. Домагання дитини для сексуальних цілей

1. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, особі, яка не досягла шістнадцятирічного віку, з метою вчинення стосовно неї будь-яких дій сексуального характеру або розпусних дій, у разі якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Пропозиція зустрічі, зроблена повнолітньою особою, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, неповнолітній особі з метою втягнення її у виготовлення дитячої порнографії, якщо після такої пропозиції було вчинено хоча б одну дію, спрямовану на те, щоб така зустріч відбулася, -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо малолітньої особи, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. 1. Під зустріччю в цій статті слід розуміти, у тому числі, зустріч, проведення якої передбачає використання інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій.

2. Під дитячою порнографією в цій статті та статті 301-1 цього Кодексу слід розуміти зображення у будь-який спосіб дитини чи особи, яка виглядає як дитина, у реальному чи змодельованому відверто сексуальному образі або задіяної у реальній чи змодельованій відверто сексуальній поведінці, або будь-яке зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях.

Стаття 164. Ухилення від сплати аліментів на утримання дітей

1. Злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні, -

карається громадськими роботами на строк від вісімдесяти до ста двадцяти годин або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Те саме діяння, вчинене особою, раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, -

карається громадськими роботами на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин або арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк від двох до трьох років.

Примітка. У статтях 164 і 165 цього Кодексу під злісним ухиленням від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) або на утримання непрацездатних батьків слід розуміти будь-які діяння боржника, спрямовані на невиконання рішення суду (приховування доходів, зміну місця проживання чи місця роботи без повідомлення державного виконавця, приватного виконавця тощо), які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за три місяці відповідних платежів.

Стаття 166. Злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування

Злісне невиконання батьками, опікунами чи піклувальниками встановлених законом обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування, що спричинило тяжкі наслідки, -

карається обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 167. Зловживання опікунськими правами

Використання опіки чи піклування з корисливою метою на шкоду підопічному (зайняття житлової площі, використання майна тощо) -

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 168. Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)

1. Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння) всупереч волі усиновителя (удочерителя) - карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років.

2. Те саме діяння, вчинене службовою особою або працівником медичного закладу, яким відомості про усиновлення (удочеріння) стали відомі по службі чи по роботі, або якщо воно спричинило тяжкі наслідки, -

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

Стаття 169. Незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння)

1. Незаконна посередницька діяльність або інші незаконні дії щодо усиновлення (удочеріння) дитини, передачі її під опіку (піклування) чи на виховання в сім'ю громадян -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені щодо кількох дітей, повторно, за попередньою змовою групою осіб, з використанням службового становища або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Стаття 172. Грубе порушення законодавства про працю

1. Незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України "Про запобігання корупції", а також інше грубе порушення законодавства про працю -

караються штрафом від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або виправними роботами на строк до двох років.

2. Ті самі дії, якщо вони вчинені повторно, або щодо неповнолітнього, вагітної жінки, самотнього батька, матері або особи, яка їх замінює і виховує дитину віком до 14 років або дитину з інвалідністю, -

караються штрафом від трьох тисяч до п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців.

Стаття 181. Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів

1. Організація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, поєднані із втягуванням в діяльність групи неповнолітніх, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Стаття 300. Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію

1. Ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, з метою збуту чи розповсюдження або їх виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою або їх збут чи розповсюдження, а також примушування до участі в їх створенні -

караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Ті самі дії щодо кіно- та відеопродукції, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, а також збут неповнолітнім чи

розповсюдження серед них творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, -

караються штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони вчинені повторно чи за попередньою змовою групою осіб, а також примушування неповнолітніх до участі у створенні творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Стаття 301-1. Одержання доступу до дитячої порнографії, її придбання, зберігання, ввезення, перевезення чи інше переміщення, виготовлення, збут і розповсюдження

1. Умисне одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем чи технологій або умисне її придбання, або умисне зберігання, ввезення в Україну, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії без мети збуту чи розповсюдження -

караються арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк від двох до шести років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Ввезення в Україну дитячої порнографії з метою збуту чи розповсюдження або її зберігання, перевезення чи інше переміщення з тією самою метою -

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Виготовлення, розповсюдження, збут дитячої порнографії або примушування неповнолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії -

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частинами другою або третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або з отриманням доходу у великому розмірі, або примушування малолітньої особи до участі у створенні дитячої порнографії -

караються позбавленням волі на строк від дев'яти до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

5. Не підлягає кримінальній відповідальності неповнолітня особа за виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення дитячої порнографії, якщо такі дії вчинені без мети збуту чи розповсюдження.

6. Не підлягає кримінальній відповідальності за діяння, передбачені частиною першою цієї статті, особа, яка вчинила їх з метою виконання покладених на неї повноважень на підставах і в порядку, передбачених законодавством.

Примітка. У цій статті одержання доступу до дитячої порнографії з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій слід вважати умисним, якщо доведено, що особа усвідомлювала, що у такий спосіб вона отримає доступ до дитячої порнографії (наприклад, доведено, що особа отримала такий доступ повторно або шляхом внесення плати тощо).

Стаття 301-2. Проведення видовищного заходу сексуального характеру за участю неповнолітньої особи

1. Проведення видовищного заходу сексуального характеру, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, у якому задіяно неповнолітню особу, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Відвідування видовищного заходу сексуального характеру з метою його перегляду, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, у якому завідомо для відвідувача задіяно малолітню чи неповнолітню особу, -

карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Втягнення неповнолітньої особи до участі у видовищному заході сексуального характеру, що проходить, у тому числі з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем або технологій, або примушування неповнолітньої особи до участі у такому заході з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи або із застосуванням чи погрозою застосування насильства -

караються позбавленням волі на строк від семи до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені стосовно малолітньої особи, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Примітка. Під видовищним заходом сексуального характеру у цій статті слід розуміти публічний показ у будь-якій формі продукції сексуального характеру або сценічні дії, метою яких є втілення сексуальних дій.

Стаття 302. Створення або утримання місць розпусти і звідництво

1. Створення або утримання місць розпусти, а також звідництво для розпусти -

караються штрафом від однієї тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті самі дії, вчинені з метою наживи або особою, раніше судимою за це кримінальне правопорушення, або вчинені організованою групою, -

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені із залученням неповнолітнього, -

караються позбавленням волі на строк від двох до семи років.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені із залученням малолітньої особи, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

Стаття 303. Сутенерство або втягнення особи в заняття проституцією

1. Втягнення особи в заняття проституцією або примушування її до зайняття проституцією з використанням обману, шантажу чи уразливого стану цієї особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, або сутенерство -

караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до семи років.

3. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або організованою групою, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені щодо малолітнього, або якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої.

Примітка. 1. Під сутенерством у цій статті слід розуміти дії особи по забезпеченню заняття проституцією іншою особою.

2. Відповідальність за втягнення малолітнього чи неповнолітнього в заняття проституцією чи примушування їх до заняття проституцією за цією статтею має наставати незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням обману, шантажу, уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використанням службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності.

Стаття 304. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність

1. Втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми -

карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

2. Ті самі дії, вчинені щодо малолітньої особи або батьком, матір'ю, вітчимою, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до десяти років.

Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання з метою збуту, а також незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів -

караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років.

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 308-310, 312, 314, 315, 317 цього Кодексу, або із залученням неповнолітнього, а також збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях масового перебування громадян, або збут чи передача цих речовин у місця позбавлення волі, або якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги у великих розмірах чи особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини, -

караються позбавленням волі на строк від шести до десяти років з конфіскацією майна.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, а також якщо предметом таких дій були наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги в особливо великих розмірах, або вчинені із залученням малолітнього або щодо малолітнього, - караються позбавленням волі на строк від дев'яти до дванадцяти років з конфіскацією майна.

4. Особа, яка добровільно здала наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги і вказала джерело їх придбання або сприяла розкриттю кримінальних правопорушень, пов'язаних з їх незаконним обігом, звільняється від кримінальної відповідальності за незаконне їх виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання (частина перша цієї статті, частина перша статті 309 цього Кодексу).

Стаття 314. Незаконне введення в організм наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Незаконне введення будь-яким способом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в організм іншої особи проти її волі -

карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Ті самі дії, якщо вони призвели до наркотичної залежності потерпілого або вчинені повторно або особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 306-312 та 314-318 цього Кодексу, або вчинені щодо двох чи більше осіб, або якщо вони заподіяли середньої тяжкості чи тяжке тілесне ушкодження потерпілому, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо неповнолітнього або особи, яка перебуває в безпорадному стані, чи вагітної жінки, або якщо вони були пов'язані з введенням в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, а також якщо внаслідок таких дій настала смерть потерпілого, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Стаття 315. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

1. Схиляння певної особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Та сама дія, вчинена повторно або щодо двох чи більше осіб, або щодо неповнолітнього, а також особою, яка раніше вчинила одне із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 308, 310, 314, 317 цього Кодексу, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

Стаття 323. Спонування неповнолітніх до застосування допінгу

1. Спонування неповнолітніх до застосування допінгу -

карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Та сама дія, вчинена батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого чи піклування про нього, його тренером, або повторно, або особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених статтями 314, 315, 317, 324 цього Кодексу, -

карається обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені щодо двох чи більше осіб, або якщо вони заподіяли шкоду здоров'ю потерпілого, -

караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, якщо вони заподіяли істотну шкоду здоров'ю потерпілого або інші тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

Примітка. Допінг - це засоби і методи, які входять до переліку заборонених Антидопінговим кодексом Олімпійського руху.

Стаття 324. Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів

Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, що не є наркотичними або психотропними чи їх аналогами, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

Стаття 365-2. Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги

1. Зловживання своїми повноваженнями аудитором, нотаріусом, оцінювачем, уповноваженою особою або службовою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює

професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), або державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, державним виконавцем, приватним виконавцем з метою отримання неправомірної вигоди, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, -

карається штрафом від двох тисяч до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до десяти років.

2. Те саме діяння, вчинене стосовно неповнолітньої чи недієздатної особи, особи похилого віку або повторно, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили тяжкі наслідки, -

караються позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, з конфіскацією майна або без такої.

Стаття 433. Насильство над населенням у районі воєнних дій

1. Насильство, протизаконне знищення майна, а також протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій, -

караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років.

2. Розбій, вчинюваний щодо населення в районі воєнних дій, -

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

Стаття 438. Порухення законів та звичаїв війни

1. Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій -

караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років.

2. Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, -

караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

Стаття 442. Геноцид

1. Геноцид, тобто діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи запобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу, -

карається позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі.

2. Публічні заклики до геноциду, а також виготовлення матеріалів із закликами до геноциду з метою їх розповсюдження або розповсюдження таких матеріалів -

караються арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до п'яти років.

Кримінальний процесуальний кодекс України (витяг)

Стаття 3. Визначення основних термінів Кодексу

1. Терміни, що їх вжито в цьому Кодексі, якщо немає окремих вказівок, мають таке значення:

1) близькі родичі та члени сім'ї - чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі; 11) малолітня особа - дитина до досягнення нею чотирнадцяти років;

12) неповнолітня особа - малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років;

Стаття 10. Рівність перед законом і судом

1. Не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

2. У випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими і фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями.

Стаття 11. Повага до людської гідності

1. Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи.

2. Забороняється під час кримінального провадження піддавати особу катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню, вдаватися до погроз застосування такого поводження, утримувати особу у принизливих умовах, примушувати до дій, що принижують її гідність.

Стаття 28. Розумні строки

.....

4. Кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи, має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово.

Стаття 44. Законний представник підозрюваного, обвинуваченого

1. Якщо підозрюваним, обвинуваченим є неповнолітній або особа, визнана у встановленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з ним залучається його законний представник.

2. Як законні представники можуть бути залучені батьки (усиновлювачі), а в разі їх відсутності - опікуни чи піклувальники особи, інші повнолітні близькі родичі чи члени сім'ї, а також представники органів опіки і піклування, установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких перебуває неповнолітній, недієздатний чи обмежено дієздатний.
3. Про залучення законного представника слідчий, прокурор виносить постанову, а слідчий суддя, суд - постановляє ухвалу, копія якої вручається законному представнику.
4. У разі якщо дії чи інтереси законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє, за рішенням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду такий законний представник замінюється іншим з числа осіб, зазначених у частині другій цієї статті.
5. Законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена представнику.
6. Законний представник має право на невідкладну зустріч із підозрюваним, обвинуваченим за власною ініціативою та/або ініціативою підозрюваного, обвинуваченого без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні в будь-який час з 8 години до 20 години.

Стаття 59. Законний представник потерпілого

1. Якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, до участі в процесуальній дії разом з нею залучається її законний представник.
2. Питання участі законного представника потерпілого у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями статті 44 цього Кодексу.

Стаття 64. Законний представник цивільного позивача

1. Якщо цивільним позивачем є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною, її процесуальними правами користується законний представник.
2. Питання участі законного представника цивільного позивача у кримінальному провадженні регулюється згідно з положеннями статті 44 цього Кодексу.

Стаття 191. Дії уповноважених службових осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання

.....

9. Уповноважена службова особа, яка затримала особу на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання, зобов'язана негайно повідомити про наявність на утриманні особи дитини, яка залишається без батьківського піклування, уповноважений підрозділ органів Національної поліції та орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про факт залишення дитини без батьківського піклування та необхідність вжиття невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини. Відомості про дату і точний час (година і хвилини) повідомлення відповідних органів зазначаються у протоколі затримання.

Стаття 194. Застосування запобіжного заходу

.....

9. Якщо під час розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою слідчий суддя, суд встановить, що у зв'язку із застосуванням зазначеного запобіжного заходу дитина, яка перебуває на утриманні підозрюваного, обвинуваченого, залишиться без батьківського піклування, слідчий суддя, суд зобов'язує прокурора повідомити уповноважений підрозділ органів Національної поліції та орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про факт залишення дитини без батьківського піклування для вжиття невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини, відомості про що зазначаються в ухвалі про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Орган опіки та піклування невідкладно після тимчасового влаштування дитини, залишеної без батьківського піклування, інформує слідчого, прокурора, слідчого суддю, суд про місце проживання (перебування) дитини. Після отримання такої інформації слідчий, прокурор невідкладно повідомляє підозрюваного, обвинуваченого про місце проживання (перебування) дитини.

Стаття 213. Повідомлення інших осіб про затримання

.....

6. У разі наявності на утриманні затриманої особи дитини, яка залишилася без батьківського піклування, уповноважена службова особа, що здійснила затримання, зобов'язана негайно повідомити уповноважений підрозділ органів Національної поліції та орган опіки та піклування за місцем перебування такої дитини про факт залишення дитини без батьківського піклування для вжиття невідкладних заходів щодо тимчасового влаштування дитини.

Стаття 226. Особливості допиту малолітньої або неповнолітньої особи

1. Допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря.
2. Допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом - понад дві години на день.
3. Особам, які не досягли шістнадцятирічного віку, роз'яснюється обов'язок про необхідність давання правдивих показань, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання.
4. До початку допиту особам, зазначеним у частині першій цієї статті, роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми при допиті, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

Стаття 227. Участь законного представника, педагога, психолога або лікаря у слідчих (розшукових) діях за участю малолітньої або неповнолітньої особи

1. При проведенні слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечується участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності - лікаря.

2. До початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхнє право за дозволом ставити уточнюючі запитання малолітній або неповнолітній особі.

3. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам малолітнього або неповнолітнього свідка, потерпілого, слідчий, прокурор за клопотанням малолітнього або неповнолітнього чи з власної ініціативи має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих слідчих (розшукових) дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні та залучити замість нього іншого законного представника.

Стаття 354. Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього свідка чи потерпілого

1. Допит малолітнього свідка і, за розсудом суду, неповнолітнього свідка проводиться в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря.

2. Свідку, який не досяг шістнадцятирічного віку, головуєчий роз'яснює обов'язок про необхідність давати правдиві показання, не попереджуючи про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань і за завідомо неправдиві показання, і не приводить до присяги.

3. До початку допиту законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюється їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право протестувати проти запитань та ставити запитання. Головуючий має право відвести поставлене питання.

4. У випадках, коли це необхідно для об'єктивного з'ясування обставин та/або захисту прав малолітнього чи неповнолітнього свідка, за ухвалою суду він може бути допитаний поза залом судового засідання в іншому приміщенні з використанням відеоконференції (дистанційне судове провадження).

5. Допит малолітнього або неповнолітнього потерпілого проводиться з дотриманням правил, передбачених цією статтею.,

Стаття 488. Участь законного представника неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого

1. Батьки або інші законні представники неповнолітнього беруть участь у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого.

2. Законні представники викликаються в судове засідання. Їхнє неприбуття не зупиняє судового провадження, крім випадків, коли суд визнає необхідною їх участь. Вони перебувають у залі судового засідання протягом усього судового провадження, а в разі необхідності можуть бути допитані як свідки.

3. У виняткових випадках, коли участь законного представника може завдати шкоди інтересам неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого, суд за його клопотанням, клопотанням прокурора чи за власною ініціативою своєю ухвалою має право обмежити участь законного представника у виконанні окремих процесуальних чи судових дій або усунути його від участі у кримінальному провадженні і залучити замість нього іншого законного представника.

Окремі підзаконні акти з питань захисту прав дитини

Положення про дитячий будинок сімейного типу, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 564 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text>);

Положення про прийомну сім'ю, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 565 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text>);

Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>);

Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 р. № 905 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#n16>);

Типове положення про комісію з питань захисту прав дитини, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 р. № 866 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>);

Порядок виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб) , затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 р. № 896 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-2013-%D0%BF#Text>);

Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-%D0%BF#n11>);

Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 268 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text>);

Порядком виявлення осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, які проживають у зоні надзвичайної ситуації або можливого ураження, та організації їх супроводження, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18.04.2018 р. № 282 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/282-2018-%D0%BF#n8>);

Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 р. № 658 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text>);

Порядок забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, у тому числі дітей, які постраждали від жорстокого поводження, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 р. № 585 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text>);

Деякі питання соціального захисту дітей, влаштованих на цілодобове перебування до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 р. № 843 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/843-2021-%D0%BF#Text>);

Деякі питання захисту прав дитини та надання послуги патронату над дитиною, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2021 р. № 893 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/893-2021-%D0%BF#Text>);

Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 332 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF#Text>);

Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення (перебування) внутрішньо переміщених осіб, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19.03.2022 р. № 333 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2022-%D0%BF#Text>);

Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302 (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text>)

Нормативне виробничо-практичне видання

**Міжнародне та національне законодавство у сфері захисту прав дитини в умовах
війни в Україні:
збірник матеріалів та нормативних актів
(м. Чернігів, 2023 рік)**

Відповідальна за випуск: Бурова Руслана

Комп'ютерне верстання: Завальний Михайло, Голубов Артем

Підписано до друку: 10.01.2023 р.

т. (068) 489-07-66

в. П'ятницька 39, офіс 702-703, м. Чернігів, 14000